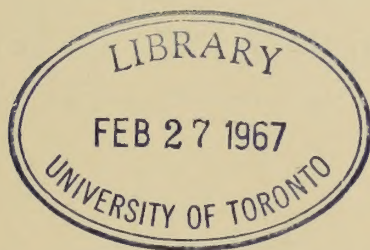

MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

LIBRARY
FEB 27 1967
UNIVERSITY OF TORONTO

MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

(MAGYARORSZÁG MONOGRAFIÁJA)

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAI TÖRTÉNETÉNEK, FÖLDRAJZI, KÉPZŐMŰVÉSZETI, NÉPRAJZI, HADÜGYI ÉS TERMÉSZETI VISZONYAINAK, KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS KÖZGAZDASÁGI ÁLLAPOTÁNAK

ENCZIKLOPÉDIÁJA

A MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAI BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR BOROVSZKY SAMU

A M. TUD. AKADÉMIA TAGJA, A M. TÖRTÉNELMI, A M. HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI ÉS A M. NÉPRAJZI TÁRSASÁGOK VÁLASZTMÁNYI TAGJA

SZÁMOS SZÍNES MELLÉKLETTEL, MŰMELLÉKLETTEL, TÉRKÉPPEL, TERV- ÉS HELYZETRAJZZAL ÉS SZÖVEG-KÉPPEL.

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE.

BUDAPEST

APOLLO IRODALMI TÁRSASÁG

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE

A MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAI
KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK

FELÜGYELETE ALATT IRTÁK

A GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYEI HELYI MUNKATÁRSAK.

14 MŰMELLÉKLETTEL,
EZEK KÖZÖTT 4 SZÍNNYOMATU KÉP, 2 TÉRKÉP, 15 AUTOTIPIA ÉS MELLÉKLET, TOVÁBBÁ
310 SZÖVEG-KÉP ÉS KIMERITŐ NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI
SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, VII., ALMÁSSY-TÉR 2. SZÁM.

A MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAINAK KÖZPONTI BIZOTTSÁGA.

Elnök: **RÁKOSI JENŐ.** Szerkesztő: **dr. BOROVSZKY SAMU.**

TAGOK:

Dr. Balassa József
tanár.

Dr. Balkay Béla
ügyvéd, író.

Balogh Pál
hirlapíró.

Bánóczi József dr.
tanár, a m. tud. akadémia tagja.

Bársony István
a Kisfaludy-társaság tagja.

Bayer József
főgimn. tanár, a m. t. akad. tagja.

Bedő Albert
ny. államtitkár, orsz. képv., a m. tud. akadémia tagja.

Benedek Elek
a Kisfaludy-társaság tagja

Berzeviczy Albert
ny. államtitkár, orsz. képv. a Kisfaludy-társaság tagja.

Dr. Bezerédj Viktor
belügyminiszteri tanácsos.

Berecz Antal
a m. földrajzi társaság főtitkára.

Dr. Bolemann István
kir. tanácsos.

Dr. Borbás Vincze
kolozsvári egyetemi tanár.

Borbély Lajos
a Rimamurány-salgó-tarjáni vasmű-részvény-társaság vezérigazgatója.

Dr. Csapodi István
író, egyetemi m.-tanár.

Császár Imre
orsz. szinművészeti akad. tanár.

Csoma József
a m. tud. akadémia tagja, a herald. és geneal. társ. ig. v. tagja.

Czigler Győző
műegyetemi r. tanár.

Dr. Dárday Sándor
min. tanácsos, a «Jogtudományi Közlöny» főszerkesztője.

Demény Károly
m. kir. posta- és távirdaigazgató.

Dedek Crescens Lajos
tudomány-egyetemi könyvtár-őr.

Dobokay Lajos
földmiv. miniszteri tanácsos.

Dr. Entz Géza
műegyetemi r. tanár, a m. tud. akadémia tagja.

Enyedi Lukács
min. tan., a m. agrár- és járadékbank vezérigazgatója.

Dr. Erdélyi Pál
az Erdélyi Múzeum könyvtárának igazgatója.

Dr. Falk Miksa
országgyűlési képviselő. a »Pester Lloyd« főszerkesztője, a m. tud. akadémia tagja.

Dr. Fejérpataky László
a nemzeti múzeum könyvtárának igazgató őre, a m. tud akadémia tagja.

Fritz Péter
a budapesti keresk. és iparkamara titkára.

Gonda Béla
keresk. miniszteri tanácsos.

György Aladár
az országos statisztikai hivatal könyvtárnoka.

Hock János
plébános, országgyűlési képviselő.

Rónai Horváth Jenő
m. kir. honvédezredes, a m. tud. akadémia tagja.

Dr. Hutyra Ferencz
az állatorvosi főiskola igazgatója

Dr. Jókai Mór
főrendiházi tag, a m. tud. akad. tagja.

Kada Elek
író, Kecskemét város polgármestere.

Dr. Katona Lajos
am. tud. akadémia tagja.

Dr. Kenedi Géza
szerkesztő.

Kenessey Kálmán
vasúti és hajózási főfelügyelő.

Konkoly Thege Miklós
orsz. képv., a központi meteorologiai intézet igazgatója, a m. tud. akadémia tagja.

Kormos Alfréd
a «Magyar Pénzügy» szerkesztője.

Körösi József
a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója, a m. tud. akad. tagja.

Kovács Albert
ev. ref. theologiai tanár.

Landgraf János
országos halászati felügyelő.

Landherr Gyula
műépitész.

Dr. Lipcsey Ádám
lapszerkesztő.

Lóczy Lajos
egyetemi ny. r. tanár, a m. tud. akadémia tagja.

Dr. Madarász Gyula
nemzeti múzeumi őr.

Dr. Nagy Géza
nemzeti múzeumi őr, a m. tud. akadémia tagja.

Németh József
földmivelésügyi min. titkár.

Dr. Némethy Károly
belügyminiszteri tanácsos.

Dr. Nyáry Sándor
műegyetemi m. tanár.

Dr. Ortvay Tivadar
jogakadémiai tanár, a m. tud. akadémia tagja.

Óváry Lipót
orsz. levéltárnok, a m. tud. akad. tagja.

Dr. Pasteiner Gyula
egyetemi ny. r. tanár, a m. tud. akadémia tagja.

Porzsolt Kálmán
a budapesti népszinház igazgatója.

Dr. ifj. Reiszig Ede
a herald. és geneal. társaság ig. vál. tagja.

Dr. Rodiczky Jenő
cs. és kir. asztalnok, földmiv. min. osztálytanácsos.

Telegdi Roth Lajos
főbányatanácsos, királyi főgeológus.

Sándor József
az E. M. K. E. alelnök-főtitkára, orsz. képviselő.

Szabó Antal
belügyminiszteri oszt.-tanácsos.

Id. Szinnyei József
a n. múzeumi hirlapkönyvtár őre, a m. tud. akadémia tagja.

Dr. ifj. Szinnyei József
egyetemi ny. r. tanár, a m. tud. akadémia tagja.

Strausz Adolf
tanár.

Dr. Szterényi Hugó
tanár.

Dr. Thallóczy Lajos
udvari tanácsos, a m. t. akadémia tagja.

Dr. Váradi Antal
az orsz. szinművészeti akadémia igazgatója.

Dr. Vécsey Tamás
egyetemi ny. r. tanár, a m. tud. akadémia tagja.

Vende Aladár
a monografia segédszerkesztője.

Dr. Visontai Soma
ügyvéd, orsz. képviselő.

A MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VAROSAI

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE KÖTETÉNEK MUNKATÁRSAI:

Andrássy Géza gróf
nagybirtokos.

Baltazár János
ág. h. ev. lelkész.

Czinke István
ev. ref. lelkész.

Dancsházy Gusztáv
felsőkeresk. isk. igazgató.

Dénes Géza
erdőfelügyelő.

Fábry János
ny. tanár.

Fekete Pál
m. kir. földm. isk. igazgató.

Gömöri Miklós
tanár.

Dr. Hazslinszky Rezső
tanár.

Hering Samu
erdőmester.

Józsa Antal
kir. tanfelügyelő.

Jurasko Jakab
kir. főmérnök.

Komáromy István
m. aljegyző.

Komoróczy Miklós
szerkesztő.

Liszkay János
ág. h. ev. lelkész, esperes.

Dr. Löcherer Tamás
közkórh. igazgató-főorvos.

Dr. Márton Lajos
a Nemz. Múz. régiség-osztályának asszisztense.

Dr. Maurer Artur
m. tb. főorvos.

Dr. Podraczky István
cz. püspök, nagyprépost.

Dr. Sarlay Samu
belügymin. s. fogalmazó.

Szabó Endre
író.

Dr. Szeless Ödön
ügyvéd.

Szontagh Béla
polgármester.

Vay Sándor gróf
író.

Dr. Veres Samu
tanár.

A DOLGOZATOKAT FELÜLVIZSGÁLTÁK:

A vármegye monografia-bizottsága, — dr. Borovszky Samu, — Borbély Lajos, — dr. Balkay Béla, — Bedő Albert, — dr. Berzeviczy Albert, — dr. Csapodi István, — dr. Katona Lajos, — Kormos Alfréd, — Kovács Albert, — Kovács Gyula, — Lóczy Lajos, — Németh József, — dr. Némethy Károly, — Nyáry Jenő báró, — dr. ifj. Reiszig Ede, — id. Szinnyei József.

ELŐSZÓ.

Nagyon meglepett e munka szerkesztőségének az a megtisztelő felszólítása, hogy Gömör-Kishont vármegye monografiájához én írjam meg az előszót. Hiszen köztudomású, hogy irodalmi téren nem működöm. Egyszer írtam ugyan egy könyvet, de azt, mint nemzetgazdasági munkát, csak a szakemberek ismerik; a mit pedig amerikai tanulmányútamon szerzett tapasztalataimról a lapokban közöltem, azt már régóta a feledés homálya borítja, mert hiszen ennek is már több, mint húsz éve. E felszólítás tehát csakis mint olyan gömöri embert érhetett, a kinek az ősei, századok óta, mindenkoron hű fiai voltak ennek az áldott vármegyének, s a ki ma is itt él, e vármegye földjén, és jóban, rosszban össze van forrva annak jóravaló lakosaival. Mindez kötelességemmé teszi, hogy a megtisztelő felszólításnak engedjek és az előszót megírjam.

Mi gömöriek szeretjük szűkebb hazánkat „Kis-Magyarországnak" nevezni, mert a mi kincsek hazánk egyes vidékein elszórva találhatók, azok mind megvannak nálunk — kicsiben.

A történet tanítja, hogy e vármegye mindenkor hű és számottevő része volt e hazának és a jóból, rosszból egyaránt kivette a maga részét. Az is köztudomású, hogy legnagyobb királyunk: Mátyás az igazságos, többször és szívesen időzött vármegyénk területén, a mikor országos gondjaitól szabadulhatott. Később, mikor török iga alá került a vármegye déli része, ezzel is allegorizálta Magyarország akkori állapotát. A Rákóczy-féle szabadságharcz idejében is mindig hű képét tüntette fel vármegyénk az összhaza politikai helyzetének és II. Rákóczy Ferencz jó ideig innen, Gömör vármegyéből, Rozsnyóról intézte a szabadságharcz ügyeit. Mindezekről érdekes, összehasonlító tanulmányt lehetne írni és jó magam is alig tudnék ellentállani annak a vágynak, hogy önkéntelenül feltörő gondolataimat tovább fejtsem, ha feladatom kerete ezt megengedné és ha e monografia történetírója azt már meg nem tette volna.

És ha visszatekintek vármegyénk multjába, óriási temető tárul fel előttem. Ott porlad a mult, melyre a *ma* épült. Ott alusszák örök álmukat a hatalmas olygarchák: a pelsőczi *Bebekek*, az országos szerepű serkei *Lórántffyak*,

a tudományokat pártoló osgyáni *Bakosok*, a fél vármegyét birtokló *Derencsényiek*, a szépséges *Széchy* Mária, a bátor és ügyes *Wesselényi*, a vitéz *Feledyek*, a királyhű *Koháryak*, az erőszakos és rettegett *Basók*, a családalapító és birtokszerző *Jánosfalvyak, Orlayak, Szkárosyak, Bátkayak, Hangonyiak, Jolsvayak, Bejeyek, Fügedyek, Rokkfalussyak, Recskyek, Uzák, Pokorágyiak, Giczeyek, Plettrichek, Méhyek, Kerepeczyek, Sánkfalvyak, Jánossyak, Jánokyak, Jákófyak, Rimayak, Csoltóyak, Sztárnyayak, Zabaryak, Korponayak* és mások, a kik mind kipusztultak, de a kik számos jeles férfiút adtak az országnak és vitézségükkel meg tudták védelmezni utódaik, a mai nemzedék számára ezt a honfivérrel szentelt földet.

De a multba tekintő lelki szemeim előtt az enyészetnek és a pusztulásnak egy másik, borzalommal teljes képe tárul fel. Látom a tatárok, a törökök és a husziták vad hordáit végigszáguldani szép vármegyénk dús rónáin, völgyein, kincsekben gazdag hegyei között, és nyomukban virágzó falvak és nagy községek tünnek el a föld szinéről. Hova lett Peszéte, Daruság, Márkréte, Bődfalva, Tama, Czomporháza, Kabalaszó, Barátony, Irmes, Zágrágy, Bagaly, Kökényes, Erdőszád, Tukaj, Kornalippa, Bablikó, Dapsa, Pokajfalva, Sarló, Hermanháza, Stebvár, Polyánfalva, Venécze, Szentgyörgy, Szlatina, Kórógy, Rogas, Kuslód, Elekesfölde, Kornutfalva, Igálom, Cselén, Serész, Czéncz, Pingfalva, Azajnok, Főczénháza, stb., stb.? Mindmegannyi virágzó község hajdan, ma pedig jó, ha egyiknek-másiknak egy-egy dűlőnév őrzi az emlékét. Ez a sor sem teljes és ezeken kívül is még hány pusztánk és tanyánk van, a melyeknek a helyén hajdan virágzó községek állottak?

Ez a *tegnap*, a melynek a romjain a *ma* épült. Lássuk tehát a jelent.

Hogy Gömör vármegye Magyarország kicsiben, azt minden téren láthatjuk. Van itt a túlnyomóan tiszta magyar faj és a barkó mellett német és különösen a tótnak minden árnyalata és a vallásfelekezetek mindenféle hitágazata. A vármegye felső részét szegélyező és azt Szepes és Zólyom vármegyéktől elválasztó hegységek a nemes és hasznos érczek kifogyhatatlan mennyiségét rejtik méhükben; lent pedig, a völgyekben és halmokon, jó bor és kitünő búza terem. A területén eredő folyókban van hala bőven, patakjaiban a pisztráng még bővebben. Vannak áldásos gyógyfürdői, ásványvizei, kitünő hegyi forrásai. Vannak országos hirű, történelmi nevezetességű műemlékei, világhirű természeti csodái, ritkaságai, vadregényes tájai, a melyeket megyebeli költők énekeltek meg. Van, különösen a magyar vidékeken, jó, daliás népe, a melyből a „vörössapkások“ hőseit toborozták. Vannak — és ebben is sok más vármegyét túlszárnyal — mintaszerű tanintézetei ifjak és leányok oktatására; népnevelése is kitünő, azonképen emberbaráti és egészségügyi intézményei is. Van kiterjedt bánya- és vasipara s nagy gyáripara. A dernői vasgyárnak maig is büszkesége, hogy a főváros első, monumentális lánczhidjához vasgerendákat szolgáltatott. Van élénk kereskedelme, kiváló szarvasmarha-, juh- és lótenyésztése, elsőrendű úthálózata, bánya-, sikló- és sodronypályája, ipari és állami vasútja, a melynek Tiszolcztól Breznóbányáig vezető vonalrésze, nem tekintve a gyönyörű, vadregényes tájat, a

melyen áthalad és a mely páratlan a maga nemében, az ott alkalmazott és bevált technikai vívmány tekintetében is unikum.

És van erdősége, annyi és olyan, hogy messze földön ritkítja párját. Szándékosan hagytam utoljára az erdőt, hogy e kedves tárgyamnál annál tovább időzhessek. Az erdő nem csupán azért becses előttem, mert jótékony hatása van az éghajlati viszonyokra, mert mérsékli az esőnek és a hóvíznek a völgyekbe való áradását, és mert okszerű gazdálkodás mellett szép hasznot is hajt, hanem azért is, mert gyermekkorom óta benne élvén, alkalmam volt azt megismerni és megszeretni. Az az ember idegeit annyira megnyugtató, jótékony érzés sehol másutt fel nem található, mint ozondús erdőségeink csendjében, a fák és a lombok változatosságában, a tisztások növényzetének színpompájában, a véletlenül meglepett és megfigyelt madár- és állatvilágban. Mindez mindenkor tiszta, zavartalan élvezetet szerzett nékem és üdítőleg hatott testemre, lelkemre egyaránt.

És nincs is jobb, férfiasabb és testedzőbb szórakozás, mint a vadászat ezekben az előttem annyira kedvelt gömöri hegyekben és erdőkben. Hazánk többi rengetegei fölött az a rendkívüli előnyük, hogy könnyen hozzáférhetők. Vannak medvetanyák, a melyek lakásomtól fél óra, egy óra és másfél óra alatt kényelmesen megközelíthetők, nem is szólva a meghonosított ritka és nemes vadakról, melyeknek elejtése minden igazi vadásznak legfőbb ambicziója.

A vadászatot azonfelül *a legjobb módnak és eszköznek tekintem, elpuhult korunk előkelő ifjainak regenerálására,* ha nekik alkalmat nyújtunk, hogy e testet és lelket edző sportot gyakorolják, és a mi ezzel együtt jár, meg is kedveljék. Nem tekintve a társas hajtóvadászatokat, itt a hegyekben mégis csak a cserkészet az, a mely egész embert: vadászembert kíván, a ki az évszakra való tekintet nélkül, hajnal előtt indul a rengetegbe egyedül, ha pedig idegen, útmutatóul legfeljebb egy erdőőrrel kísérteti magát. Ez a cserkészet eltart néha naplementéig. A bőséges, kitünő italt nyujtó hegyi források oly étvágyat gerjesztenek, hogy déltájban, a zsebből előszedett kenyérdarab éhségcsillapító hatása csakhamar elenyészik s a mikor van, az erdő gyümölcséhez is folyamodik a vadászember, a ki a fáradságon kívül oly érzéssel is megismerkedik, mely kellemetlen ugyan, de jó, ha ismerjük és tűrni tudjuk: az éhséggel. Azt mondanom sem kell, hogy — a mi elég gyakran megtörténik gömöri hegyeinkben, — ha hirtelen, közvetetlen közelben egy medve vagy egy hatalmas vadkan toppan eléje, ez ugyancsak próbára teszi idegeit és alkalmat nyujt néki arra, hogy a harczot a bátor férfiúhoz méltó ellenféllel felvegye. A hegyi vadász tehát nem puhulhat el, mert lépten-nyomon gyakorolja a férfierőt izmosító testedzések majdnem minden nemét s ezeket a folytonosan növekedő és leírhatatlan élvezetet nyujtó vadász-szenvedély hatása alatt, a hol csak lehet, felkeresi, testi és szellemi épségének javára.

Abba hagyom azonban kedvencz tárgyamat, melyről még igen sokat óhajtanék és tudnék is elmondani, mert teret akarok nyerni, hogy egyet-

mást vármegyénk fejlődése és felvirágzása érdekében, legalább röviden, érinthessek.

Kétségbe nem vonható, hogy minden téren haladunk a korral előre. Azonban egy alig menthető hibánk is van, hogy vármegyénk páratlan természeti kincsei, ritkaságai: az aggteleki cseppkőbarlang, a dobsinai jégbarlang, a sztraczenai, a szádelői völgyek, stb. nehezen hozzáférhetők. A mi ez irányban eddigelé történt, nem elég; sok még itt a teendő. Ásványvizeink, gyógyfürdőink, — az egy csízit kivéve — nem képesek fellendülni, mert magunk sem pártoljuk azokat, söt szemet húnyunk az azokra hátrányos, a látogatókat elidegenítő, kis jóakarattal eltávolítható állapotok fölött. Vármegyénk felső részének kies tájai, kitünő, ozondús hegyi levegőjükkel a legalkalmasabbak lennének nyaralótelepek, üdülő-helyek megteremtésére s tekintve enyhébb éghajlatunkat, mindenesetre jobbak, mint a Felvidék bármely más, felkapott, de zord éghajlatú vidékei. E tekintetben is mulasztás terhel bennünket. Nincs meg nálunk a szükséges vállalkozó szellem, mely megelégedve a tisztességes polgári haszonnal, kiaknázná azokat a tényezőket, a melyek vármegyénk jólétének biztosítására önmaguktól kinálkoznak.

Sok egyéb tolul még önkéntelenül is elmémbe, vármegyénk felvirágoztatása érdekében, de hát mindent úgy sem érhetünk el egyszerre, minek következtében, cum grano salis, csak a legéletbevágóbb feladatok rövid érintésére kellett szorítkoznom. Azután meg e nagybecsű monografia lapjaiból sem akarok többet a magam számára lefoglalni. Azzal fejezem be tehát soraimat, hogy a „Magyarország Vármegyéi és Városai“ irodalmi vállalat tisztelt szerkesztő bizottságának eddigelé elért szép sikereihez szerencsét kivánok és azt óhajtom, hogy Gömör-Kishont vármegye monografiája e sikereket még inkább öregbítse.

Gróf Andrássy Géza.

Járások:

1 Garamvölgyi járás
2 Nagyröczei járás
3 Rimaszécsi járás
4 Rimaszombati járás
5 Rozsnyói járás
6 Tornaljai járás
7 Dobsina rend. tan. város
8 Jolsva rend. tan. város
9 Nagyröcze rend. tan. város
10 Rimaszombat rend. tan. város
11 Rozsnyó rend. tan. város

Jelmagyarázat:

- REND. TAN. VÁROS
- Nagyközség
- Kisközség
- Puszta
- Megyei határ
- Vaspálya
- Épülő vaspálya
- Állami út
- Megyei út
- Közlekedési út
- Fürdőhely
- Kastély
- Rom
- Bánya
- Ásványviz
- Barlang
- Kőfejtő
- Vasuti állomás
- Magasságok méterekben

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE TERMÉSZETI VISZONYAI.

E természeti kincsekben gazdag, területileg változatos vármegye természeti viszonyainak, hegyeinek, völgyeinek földtani alakúlása, éghajlata, növényzete és állatvilága annyira érdekes és tanulságos, hogy alapos és minden részletében szakszerű áttanulmányozást érdemelne, holott a mi eddig történt, az vajmi kevés, noha az eddigi törekvések is figyelemre méltók.

Irodalom.

Hegy- és víziajzi, sőt meteorologiai és botanikai, úgy másrészt bányászati és erdészeti szempontból elég tájékozást nyújt az 1867-ben megjelent „Gömör-Kishont t. e. vármegye leírása". Egyéb, a megye területén tett kutatások eredményét a következő kiválóbb művek foglalják magukba:

Bartholomaeides László: Comitatus Gömöriensis notitia. 1806—1808. — *Windisch*: Kurze Beschreibung des Königsberges stb. — *Adrian*: Aufnahme in Zipsen u. Gömör. Jahrb. der G. R. A. X. köt. — *Fábry* János: Rimaszombat viránya. 1858—9. — *Szontagh* Miklós: Adatok Gömörmegye ész.-nyug. részének természetrajzi viszonyaira. (Magy. orv. és term. vizsg. XI. Nagy gyűl.) — *Fábry* János: Gömörmegye viránya. 1867. — Dr. *Krenner* József: Dobsinai jégbarlang. 1874. — Dr. *Marczell* János: Nagyrőcze és környéke mohviránya. 1874. — Br. *Nyáry* Jenő: Aggteleki barlang, mint őskori temető. 1881. — *Kossuth* Lajos: Tanulmányok br. Nyáry Jenő idézett műve fölött. 1883. — Dr. *Lovassy* Sándor: Murányvölgy murány-nagyrőczei szakaszának földrajza. 1881. — Dr. *Lovassy* Sándor: Adatok Gömörmegye madár-faunájához. 1883. (M. Tud. Akad. Math. és Term. Tud. Közlemények XIII. 10. sz.) — Dr. *Lovassy* Sándor: Adalékok Gömörmegye madár-faunájának ismeretéhez. (U. ott. XXII. 6. sz.) 1887. — *Richter* Aladár: Két kirándulás Gömörben. (M. Növénytani Lapok.) 1887. decz. sz. — *Richter* Aladár: Adatok a Vepor-hegység és Fabova hegy-csoport flórájának megismertetéséhez. (M. Növ. Lapok.) 1888. 133. sz. — *Polónyi* Károly: Rozsnyó éghajlatának viszonyai. 1888. — *Fischer* Miklós: A dobsinai jégbarlang physikai magyarázata. (Kárpátegyes. Évkönyv. XV.) 1888. — *Siegmeth* Károly: Az aggteleki cseppkőbarlang. 1890. — *Münnich* Kálmán: Az aggteleki cseppkő-barlang felmérése és áttörése. 1891. (Kárp. egy. Évkönyv. XVIII.) — *Baksay* Dániel: Az aggteleki barlang.

*

Hegyrajz.

A százbérczü Gömör-Kishont vármegyét jelentékeny hegységek koszorúja övezi. Nagyobb folyóvizei s ezek völgyelései aránytalanúl tagolják szét.

Észak-nyugaton, a Garam jobbparti részét az *Alacsony-Tátrához* tartozó hegység szegélyezi, mintegy 65 kilométernyi hosszúságban.

Nyugati határhegysége a Garam felső futásától, délnek, a vereskő-murány-tiszolczi útvonal s a Rima mentén vonúl az egymás mellé sorakozó, szerte terjeszkedő hegycsoportok tömege, a szomszéd megyékbe elágazó *Fabova-Vepor* hegylánczczal.

A Rima és Sajó keleti irányú folyásánál a kiszélesedett völgy déli oldalán nyúlik el a *Mátra* és *Cserhát* kiágazásaiból keletkezett dombvidék.

A Sajó balpartjától keletre terül el az a dombvidék, melynek elágazásai jobbára Abaúj-Torna vármegyébe húzódnak és északon a Cseremosnyáig terjednek.

A Hernád felső folyásának déli oldalán elnyúló s egymás mellé csoportosúlt hegytömegek: a *Gömör-Szepesi Érczhegység*, a Sajóig és a Cseremosnyavölgyig.

Az északi határhegységekkel függnek össze a vármegye belső területén elágazó hegylánczok és alacsonyabb dombsorok, melyek egészen a Sajó és Rima folyóig nyúlnak el.

*

Az észak-nyugati határhegység.

Az Alacsony-Tátra hegylánczolatától itt az *észak-nyugati határon végig vonuló hegység* gömöri részének a *Meszcs* (Vapenicza 1692 m.) és az egész horizon fölött uralkodó *Királyhegy* (1943 m.) alkotja a csomópontját. Amaz *Verbovicza* (1517 m.), *Homolka* (1661 m.), *Zdjárszko* (1621 m.) s egyéb havasokkal a Garam-völgyre hirtelen lejt, míg túlsó oldalán Liptóban ágazik el.

A Királyhegy-csoporthoz tartoznak *Bednárka* (1521 m.), *Bartkova* (1748 m.), a *Sashegy* (1841 m.); maga a Királyhegy a *Királysziklával* (1693 m.) Liptó, Gömör és Szepes határszögletében végpontját alkotja. Délkeleti tövén a Garam, észak-keleti lejtőjén a Gölnicz, északi oldalán a Hernád, míg észak-nyugaton a fekete Vág fakad. Vereskőtől a Királyhegyre szerpentin-út vezet.

Az alacsony-Tátrának a *Garam* szab határt, mely Telgárt fölött fakadván, mintegy 30 klmtrnyi sebes futása után Polomkán túl Zólyom vármegye területére lép. Folyásában jobbról felveszi a *sumjáczi* forrást, a *sashegyi*, *závadkai* és *polomkai*, balról a *vereskői* patakot és a kis *Garamot*.

Telgárt határában 3 konyhasós-alkalikus-vasas, Sumjáczon, Pohorellán, Helpán és Polomkán vasas-hidegforrások bugyognak elő. Vizük fajsúlya csak valamivel nagyobb a tiszta vízénél.

Éghajlat.

Éghajlata a leghidegebb. Az évszakok időjárása sem fokozatos, sem normális. *Dr. Mauks* Károly évek során át végzett meteorologiai megfigyelései alapján megállapítja, hogy Vereskő évi közép-hőmérséke egyenlő Reikiavik átlagos temperaturájával. Szerinte 1864-ben a január havi hő maximuma +2 R.°, minimuma —25 R.°; a júliusi temperatura 5 és 19 R.° közt ingadozott. Ugyanez év folytán 132 derült, 87 esős, 35 havas napot észlelt. Szeles nap volt 175, viharos 24. Menydörgés egész éven át csak 7-szer fordult elő. 1837 július 25-éről feljegyezték, hogy erősen havazott, 1857 július 14-én —6 C.° fagy volt. A Garam-völgyön sokszor még júliusban fűtenek. A lakosok némely évben a korán beálló fagy és hó miatt alig bírják burgonyatermésüket behordani. A légnyomást illetőleg — adataink szerint — Sumjáczra (890 m.) vonatkozólag 1888 és 1889-ből a következőket idézhetjük.

A barométer közép-állása 683·5 m/m. Maximalis légnyomás 1889 nov. 21-én 700·3 m/m, minimalis február 9-én 661·6 m/m. Ugyanakkor a hőmérsék maximuma: július 12-én 26·6 C.°, minimuma január 6-án —16·0 C.°, míg 1880-ban január 2-án —21·4 C.°. A csapadék összege ugyanazon évben 896 m/m, még pedig hóval 55, jéggel 3, viharral 56 napon. Az uralkodó szelek közűl nyugati 191, keleti 161 napon észleltettek.

Alapkőzet.

Az egész határhegység alapkőzete a *csillámpala*, mely Zólyom felé a Garam balpartjára is, egész a Fabováig és Hudákováig terjed. A völgy alsó részében az *agyagpala* nyúlik el. Csupasz sziklák ritkábban fordulnak elő. Leghatalmasabb a *Király-Szikla*. Szétszórva hevernek a különben köves talajon a *vándorkövek*, melyeket rendesen sűrű bokrok rejtenek el. Néhol a *gránit* és a *gneisz* tör elő. E kitörés folyamatának következménye az a jelenség, hogy némely helyen a *mész-* és *pala*-képletek emelkednek ki a felületre. Telgárt mellett *melafir* is van. Az agyagpala-képződményt délről már a *triasz-mész* határolja.

Növényvilág.

A lejtők alsó részén gyepmezőkkel váltakozó bükkösök, de leginkább fenyvesek, még feljebb a *gyalog-fenyő* és egyéb cserjék csoportjai terülnek el, míg a fák vegetáczióját a Királyhegyen a *törpe fenyő* (Pinus pumilio) zárja be. A tetőket sűrű moh- és sásfélék takarják, mely között az izlandi zuzmó (Cetraria islandica), Tuncus trifidus, Sesleria coerulea, Poa alpina rejtőzik. Flórájára nézve jellegzők még: a Geum montanum, Mnium Mutellina, Herbichia carpathica, Soldanella, Homogyne, Campanula alpina és C. Scheuchzeri,

úgyszintén az Anemone alpina, Rhodiola rosea, Calluna vulgaris, Sempervivum montanum, Lycopodium Selago.

A termő talajon, a völgyben, a réteket a Gladiolus imbricatus, többféle Campanula és Primula díszíti s a csermelyek mellett a Petasites officinalis található óriási leveleivel.

Gazdasági növényei közűl a burgonya, zab, káposzta, fehér-répa terem meg; saláta ritkán sikerül, borsó, bab csak zöldjében használható.

Gyümölcsfa egyáltalában érett termést nem hoz.

E vidék vad-állománya bőséges. Barna medvék, őzek, szarvasok, vaddisznók kedves tanyája. Terítékre ritkán kerül a hiúz, a borz, a nyest; de Állatvilág

A MURÁNYI VÖLGY.

annál bővebben a nyúl. A marmotát a Királyhegy déli oldalára nemrég telepítették. Farkas alig akad, de a róka felkeresi az emberlakta helyeket is. A mókus és pele nem ritka. A szarvasmarha bő legelőt talál; a kistermetű hegyi-lovat teherhordásra használják. Elterjedt a júhtenyésztés; kecskét azonban ritkán tartanak.

Madárvilágából, melyet *Antóni* Károly és Dr. *Lovassy* Sándor szakszerűen átkutattak, kiemelendők: az Aquila naevia és fulva, sőt a Clanga is, Astur palumbarius, Falco peregrinus, Nyctale dasypus, Buteo vulgaris, Bubo maximus, Surnia nisoria, Syrnium uralense (ritkán), Loxia curvirostra, Anthus aquaticus, Ruticilla tithys (Királyhegy), Troglodites parvulus, Regulus cristatus, Nucifraga caryocatactes, Corvus corax és Alcedo ispida, ide is ellátogat, Picus martius és Tetrao urogallus a Királyhegy erdeiben.

A Garam mellékén megjelennek még: az Ardea purpurea és minuta, Anser cinereus, Anas querquedula, Mergus merganser és néha az Eudytes arcticus.

A *kígyók* közűl a keresztes vipera és néhány *sikló*-faj; a hüllők közt a a foltos-*szalamandra* érdemel említést.

Halfaunája korlátolt. Legkeresettebb a pisztráng. Egyéb tekintetben állatvilága még nincs átkutatva.

*

A nyugati határhegység.

Annak a kiterjedt hegylánczolatnak, mely *Osztroszki-Vepor* név alatt ismeretes, csak egyik része tartozik ide. A Garam-völgytől délfelé vonuló s a megye nyugati határától a vereskő-murány-tiszolczi útvonal és Rima-völgyéig húzódó hegycsoportok alkotják a megye *nyugati határhegységét* mintegy 20 kilométernyi hosszúságban.

E határhegység két csoportba osztható, ú. m.: a *Fabova* és *Vepor* hegységre, melyeket azonban Tiszolcznál a Furmanecz-völgye látszik elválasztani egymástól.

Az északi csoport tömegébe Vereskőnél a *Trsztyano*, Muránynál a *Rdzavo* völgye mélyen nyúlik bele. Murányi széleit és a *Kis-* és *Nagy-Sztoski* a *Klyak* csúcscsal (1338 m.) meredek sziklafalak szegélyezik. Délkeleti részén kimagaslik a hatalmas *Murányi fensík*, mely a Várhegytől (938 m.) északon a Nagyréttel hullámosan a Garam felé lejt. A Várhegytől a Javorina hágóig terjed a *Szoroskő* (Teszna Szkala) nevű mészsziklafal. Nyugaton emelkedik ki a *Kis-* és *Nagy-Czigány* (1227 m.) s ezen túl a *Csernák* (1193 m.), a *Szkalka* (1378 m.). Délre a *Vonjácza* (1090 m.), végre a *Fabova* (1441 m.) határcsúcs.

A másik csoportot a murányi hegységtől a Furmanecz-völgyön és az Ördöghegyen átvonuló út választja el. Kimagasló pontjai: *Kosztelni* (1021 m.), *Javorina* (972 m.), *Zdjar* (880 m.), *Polana* (848 m.) és maga a *Vepor* (1290 m.) lejtős hátú határcsúcsa. E hegyvidék számos forrást táplál. Délfelé jóval alacsonyabb tetők csoportosúlnak. Csupán a klenóczi *Osztra* (1012 m.), a tiszolczi *Várhegy* (Hradova 893 m.) és a *Szinecz* (916 m.) emelkedik ki közűlök, a többi a völgy felé lankásan lejt.

A kis Rimától (Rimócza) a Gortváig terjedő alacsony dombvidéknek egyes pontjai alig 300—500 m.-re emelkednek ki. Köztük a *Bucsony* (519 m.) a legmagasabb.

E hegység számos pataknak és csermelynek a forrását rejti magába. Közűlök néhány a *Murányba* ömlik. A Rima eredetileg az Ezüst (Szrteberni) és a Djel tövén fakadó *Furmaneczből* kapja a vizét és tulajdonképen a Vepor táján több apró csermelyből képződő és Klenócz mellett lefutó patak a valódi Rima, mely azután Rimabányánál a *Kis-Rimával* (Rimócza) egyesűl s ezután csak a Felednél beömlő *Gortvával* növekszik, hogy keleti futásában a *Sajóval* egyesűljön. A Rima középfolyásában temérdek kavicsot és homokot szállít az egyre táguló völgybe. Számos, szénsavas-vízben gazdag forrása közűl a *tiszolczi* szénsavas-sósföldes savanyúvíz a legkiválóbb; azután a földes tartalmú *zsaluzsányi*, *pongyeloki* és *osgyáni*, a vasasföldes *jelenei*, *mastinczi*, *kokovai*, a konyhasós-vasas-földes *rimabrézói* és a konyhasós-égvényes-földes *szuhai* hidegvízű források.

Eghajlat.

Megbízható adatok hiányában a nyugati határhegység éghajlati viszonyai részletesen nem tárgyalhatók és e tekintetben csupán e sorok írójának megfigyelései és a vegetáczio nyujthatnak némi tájékozást. Mint a Garamvölgyön, úgy itt is: a murányi fensíkon, egyaránt hideg az éghajlat s ép oly hosszú a tél és rövid a nyár.

1887 júl. 7-én Podsztoskin d. u. 1^h árnyékban 15 C°; 8-án Sztudnyán (1243 m.), r. 5^h 4 C.° tiszta derült időben; a Szpuzló-völgyben r. 7^h már 10 C.° fokot mutatott a hőmérő. Május végén fakad a lombozat s a fenyvesek zárt hajlásai még hóval telvék. Nem ritkán június végén is nyoma van itt a hónak. Alább jóval enyhébb a vidék. A Fabova és a Vepor tetői még fehérlenek, de a klenócziak rendesen május első felében hajtják ki marháikat hegyi szállásukra. Ez a hegyi atmozfera Szineczig tart. A Rima völgyének tágultával enyhébbé válik az éghajlat. Völgyi légáramok csaknem állandók. Még szélcsendben is meglebben a fák lombja.

Alapkőzetek.

Geologiai tekintetben a megyének ez a része fölötte változatos. A Garamvölgy alsó táján a *Csillámpala* egészen a Fabováig nyúlik; majd a zólyomi határtól a Garam forrásán túl, keskeny szalagként, az *Agyagpala* vonúl végig. Ugyanazon irányban terjed el Tiszolcz határától észak felé — de Vereskőnél keskenyedve — a *Triaszmész*, mely az egész murányi fensíkot foglalja el. Nyugati beszögelése merő *Gneisz*, helyenként nagyobb csillámlemezekkel; Tiszolcz és Fűrész közt a *Csillámpala*, Hacsavánál a Gránit torkollik a Gneisz

tömegébe. Nyustya fölött Pribóczig ismét a *Csillámpala* lépi át a Rima völgyét és a *Gneisz* délfelől határolja.

A Csillámpalába öblözik Rimóczánál a *Lősz*, mely a Rima mentén a Gortva völgyéig terjed. E képlet foglalja magában azt a kiaknázhatatlan *agyagtelepet*, mely Mastincznál Nógrádba lép át.

Az egész *Lősz-területet* középen a Szuha-patak völgye metszi hosszában, eruptiv kőzettel, mely még Kisgömöri és Balogfala határában is előfordúl.

A Rima-völgy ágyát, a vízhatlan agyagon, a vastag homok- és kavicsréteg alkotja, s felűl 0·5—2·5 m. vastagságú termőföld borítja, mely a balparton dúsan termő szántókra alkalmas.

Tiszolcz határában előfordúl az öregszemű *fehérmárvány*. Nyustyánál a zsírkövet gyárilag dolgozzák fel. Kisebb-nagyobb kvarczdarabokat höm-

A POGÁNYVÁRI VULKANIKUS HEGY AJNÁCSKŐNÉL.

pölyögtet a Rima vize s a kavics és homok is jobbára kvarczból áll. Hacsaván újabban magnesit-pörkölőket állítottak.

Növényvilág.

E terület *növényzete* szerfölött különböző. A murányi hegységnek, Fabováig terjedő fenyvessel borított fensíkján, alhavas-táji jellege van. *Fabován*: Arabis Halleri, Viola biflora. *Klyak* körűl: Swertia perennis, Dryas octopetala, Tofjeldia calyculata, Saxifraga caesia. *Dudlarkán*: Pyrola uniflora, Saxifraga tridactyles és S. Aizoon, Bellidiastrum Michelii, Hippohoeris uniflora, Potentilla aurea, Delphinium elatum. *Sztudnyán*: Veratrum Lobellianum. *Sztoskin*: Goodyera repens, Aconitum variegatum, Dipsacus pilosus. Az egész fensík oly gazdag a növényzetben, hogy Gömörmegye botanikus kertjének mondható. A *Varhegyen* és a mészsziklák hasadékaiban, ez egyetlen helyen a Daphne arbuscula (Rosalia arbuscula Al. Richter). A *Nagyréten* számos Crocus-faj tarkállik. Az alsóbb lejtőkön a *Nyihovan* és *Csernákován*: Viola lutea, Rosa alpina, Luzula cuprea, különféle Potentilla, Hieracium, Gentiana fajok.

Tiszolcz vidékének flóráját az itt találkozó földtani képződmények (mészkő, agyagpala, gneisz, gránit) teszik annyira változatossá. Itt hírmondónak még néhány szál tisza-fa is maradt, melyből itt egykor egész erdők voltak. Legdúsabb a mészhegyi (Vonjácza) virágoskert. Hradovának Furmanecz-völgyi oldalán még az alhavasi fajok pompáznak: Atragena alpina,

Phyteuma orbiculare, Selaginella helvetica, Sedum telephium. A *Várhegyen* (Hradova) Cytisus ciliatus, Orobanche cariophyllacea, Euphorbia polychroma, Erysimum pannonicum, Phaegopteris robertiana (Richter Al.) Pyrus Aria, Asperula odorata, Gentiana cruciata; valamint a bükkesben Lecidella eutero-leuca, Corhallorhiza innata, Spiraea crenata, Calamintha alpina, Cytisus ciliatus, Padus mahaleb, Saxifraga adscendens, Fumaria hygrometrica, Alsine laricifolia, Plathanthera chloranta, Hieracium Tatrae, Centaurea axillaris, Aconitum moldavicum. A Vepor-hegységhez tartozó többi területét is több-nyire lombos erdők és szántóföldek fedik.

Hegyi flórájára jellegzőbbek: *Diván*: Spiraea Aruncus, Lychnis dioica, Cyperus fuscus, Carduus personata. *Nablaton*: Pedicularis palustris, Botrychium Lunaria, Sphagnum acutifolium. *Osztr:n*: Hippochoeris maculata, Vaccinium Myrtillus, Digitalis ambigua, Hierarcium boreale. *Polanán*: Rubus-discolor. *Borován*: Rosa incana, R.-umbellifora, R. Gizellae. *Oltárnon*: Ribes grossularia, Senecio Fuchsii, Lycopodium clavatum. (Richter Al.) *Vepor* körűl: Valeriana tripteris, Ranunculus aconitifolius, Caltha alpestris, Doronicum austriacum, Adonostyles albifrons, Cotoneaster integerrima, Sempervivum soboliferum, Aspidium dilatatum. *Rásztocsnón*: Asplenium Dryopteris. *Babinán*: Galeopsis pubescens, Anthemis nobilis. *Szineczen*: Achillea nobilis, Campanula bononensis, C. Trachelium, Verbascum nigrum, Silene nutans, (var. infracta), Polygonatum verticillatum, mindenütt a hegyi culturával (rozs, zab, árpa, burgonya), jól gondozott erdőséggel (bükk-, szíl-, gyertyán-, juharok, nyírfa) és gazdag legelőkkel.

Az alsó szakasz (Rimóczától Gortva-völgyig) kiválóbb növényalakjai közűl: Digitalis grandiflora, Euphrasia officinalis, Anemone ranunculoides, A. nemorosa, Scylla bifolia, Chrysosplenium alternifolium, Androsace elongata, Adenophora svaveolens (Pongyelok), Cytisus ochroleuca, (Kisgömöri), Orchis morio és O. fusca, Adoxa moschatellina (Majsa-völgy), Valerianella dentata, Melittis Melissophyllum, Thalictrum aquilegifolium és számos egyéb, a hegyi flórából ide szakadt növényfaj. A lombos erdőkben előfordúlnak a nyír-, gyertyán-, szil-, juharfák, vadkörte és vadalma, mogyorófa, kecskerágó, kökény, zelnicze, málna, szeder, vadrózsa. A gyümölcsfa-termesztés Muránytól az egész Rima-völgyön virágzó. Rimaszombat vidékén legjobban díszlenek a szilvafafélék.

Állatvilág. A fensík magaslatán, a Klyak körül gondozzák a nemes szarvast. Vadállományát a már említettek alkotják. Madárfaunáját dr. *Lovassy Sándor* tanulmányozta át. Kiválóbb madárfajok: Anthus arboreus, Ficedula sibilatrix, Turdus viscivorus, T. musicus ; a fenyvesekben Tetrao tetrix, T. bonasia, Buteo vulgaris, *Sztudnyán*: Columba palumbus, Nucifraga caryocatactes; *Klyak* környékén : Certhia familiaris, Turdus torquatus, Parus cristatus, *Lopusnó* táján Tetrao urogallus, Picus martius, P. tridactylus, a *Várhegy körül*: Accentor modularis, Sylvia atricapilla, Ficedula rufa, Caprimulgus europaeus, Picus canus.

A közép szakaszon (Veporhegy-csoport) az állatvilág csak részben azonos. Itt a lomberdőkön s a lejtőkön gyakori a róka, de a farkas kipusztúlt. Ritka a vadmacska, a borz. A fák oduiban fészkel a pele, a mókus. Van elég őz és nyúl. A szarvasmarhának és a juhnyájaknak a hegyi legelők bő táplálékot adnak; kecskét keveset tartanak. A madarak közül megemlítésre méltók: Tichodroma muraria Tiszolczon (észl. Terray István), Bubo maximus, Syrnium Aluco, Otus vulgaris, Strix flammea, Circus aeruginosus, Astur palumbarius, A. nisus, Falco tinnunculus, Columba turtur; varjak, szarka, szajkó, Coracias garrula már az alsó szakaszban is gyakoriak. A seregély Rimaszombat vidékén márczius második felében jelenik meg. A költözködők vonulása, nyolcz évi megfigyelés szerint, Rimaszombat határában a következő: Columba oenas márcz. (III.) 3—20, Ardea stellaris III. 25—IV. 15, Ciconia alba III. 22—IV. 20, Scolopux rusticola III. 3—28, távozása IX. 15—X. 3, Anser cinereus III. 17—28, Anas boschas III. 21—IV. 21, Fulica atra III. 23—IV. 6, Vanellus cristatus III. 14—31, Crex pratensis V. 1—20, Sterna hirundo megjelent 1893. V. 18, Coturnix dactylisonans V. 2—16, Cuculus canorus IV. 14—V. 8, Picus medius III. 23—IV. 15, Oriolus galbula III. 28—IV. 12, Motacilla alba III. 15—28, Sylvia philomela IV. 7—19, Sylvia

phoenocurus III. 3—IV. 10, Hirundo urbica III. 16—IV. 17, távozott VIII. 27—IX. 12. Télen ellátogat a Rima középfolyásáig a Bombycilla garrula, Turdus viscivorus, T. pilaris, Colymbus cristatust Likéren fogtak, Otis tarda 1890 jan. 30-án Osgyán vidékére tévedt.

A hüllők, a kétlakiak és a halak faunája még nincs kellőleg átvizsgálva. Előfordúl azonban a fürge és a zöldgyík, a keresztes vipera (Klyak körül e sorok írója 4 példányt fogott). Magasabb hegyek közt él a Salamandra maculata, az alsóbb Rima völgyén a Triton cristatus. A pisztráng hegyi patakokban bőven, a fejeshal (Cottus gobio) a tiszolczi Rimában, pontyok gyakoriak, az orsóhal ritka.

A rovarvilágból kiválóbbak: Melolontha fullo, Oryctes nasicornis, számos Cetonia, Lucanus cervus, Lampyris noctiluca, Necrophorus vespillo, Hydrophylus piceus, Dityscus marginalis, szép Carabusok, Cicindellák, Lytta vesicatoria, kárttevő ormányos bogarak, szúk, Cerambyx heros, Aromia moschata. Ragyogó lepkék a felső szakaszban: Doritis Apollo (Tiszolcz), Papilio Hipparchia-, Apatura-, Argynnis fajok, Acherontia Atropos, Smerinthus, Sphynx-fajok, Catocala fraxini (ritka), Gastropacha-, Liparis-, Carpocapsa-, Tinea-fajok. A méhészet hanyatlóban. A darazsak, hangyák fenyvesekben, Sirex gigas, Cynips, Ichneumon stb. A két- és egyenes szárnyúak közül az Odontura denticauda érdemel említést, mely 1890 május végén rengeteg mennyiségben jelent meg Jánosi, Rimaszombat és Osgyán határában és a Mantis religiosa. A félszárnyúak bőven vannak képviselve a Cimex-fajokban; az állóvízekben a Hydrometra , a növényleveleken az Aphis-fajok élődnek.

Egyéb alsófokú állatok közül megemlíthetők: a változatos Epeira-fajok, Apus Cancriformis (kivált nyári eső után tócsákban), Scolopendra forficata, Helix-fajok, Limnaeus stagnalis, Planorbis corneus, Unio pictorum.

*

A déli dombozat.

A Mátra és Cserhát kiágazásai a megyének zeg-zugos déli részén a Gortva-völgy (fülek-feledi vasút) és a Rima alsó folyása közt terülnek el és *déli dombozat* néven foglalhatók össze. Csomópontjuk Ajnácskő vidékére esik; ezért *Ajnácskői hegycsoport* neve alá is foglalhatók. Nagyrészük kúpos *vulkáni* eredetű. Kiválóbb csúcsai: *Ragács* (537 m.), *Pogányvár* (580 m.), *Bénai* hegy (466 m.), *Bükk* (352 m.), *Hegyeskő* (467 m.), *Serkei várhegy* (378 m.); kelet felé *Vösdobor* (395 m.). A Rima-völgy felől Darnyánál a dombozatot a Macskás-patak völgye tagolja ketté s a megye határán a Hangony-völgye zárja be.

A *Rima* táguló völgyön halad. Útjában jobbról a *dusai*, majd a *Gortva* és *Macskás*-patakot s több kisebb csermelyt vesz fel és Lénártfalván alól (155 m.), a Sajóba ömlik. A megyében fakadó, de a szomszéd megyékbe lépő patakok és csermelyek jelentéktelenek.

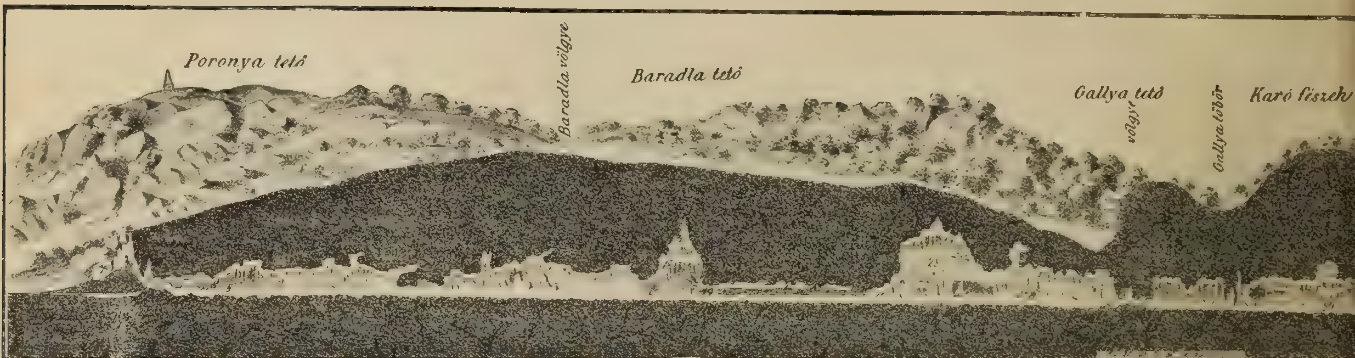
Ásványvizei közül legfontosabb a *várgedei*, mely szénsavas-vasas-földes. Gazdag forrásvize, mely bár újabban vegyelemezve nincs, századok óta gyógyító fürdőül szolgál. Közelében még néhány ásványvíz-forrás fordul elő: a vasas-földes háromforrású *Pócsevicze*, a szénsavas *gortvakisfaludi, bizófalvi*, a konyhasós-földes-vasas *sídi*. Az *ajnácskői* fürdőnek egykor gazdag vasas-szénsavas vize elapadt.

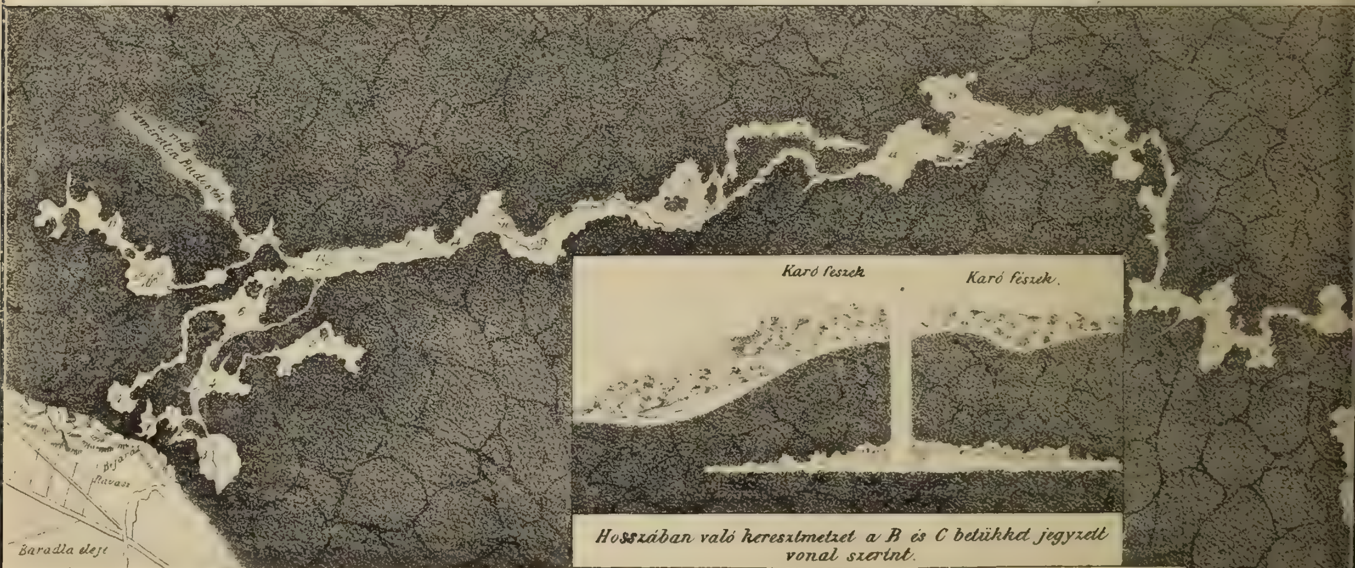
Éghajlat.

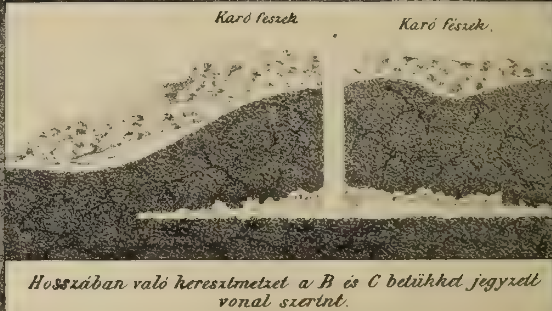
Ez a vidék a megye legmelegebb része. Húsz évi megfigyelés alapján az utóbbi tíz évről egybevetett adatok Rimaszombatra nézve a következők: 1886—1895-ben a légnyomás középértéke 742·9 m/m. Maximuma 1889 deczember 27: 762·1 m/m. Minimuma 1890 november 24: 718·1 m/m. A tíz év középhőmérséke 8·5 C.°; maximuma 1892 augusztus 19-én 37·2 C.°; minimuma 1895 február 18-án — 25·5 C°. Csapadék maximuma 1891-ben 832 m/m, minimuma 1894-ben 515 m/m, még pedig esővel 1891-ben 130, 1892-ben hóval 30, jéggel 1890-ben és 91-ben és 95-ben 4—4, zivatar és vihar legtöbbször 1886-ban 120 nap; esővel legkevesebb 1895-ben 104, hóval 1893-ban 20, jéggel 1889 és 1892-ben 0, viharos nap 1888-ban 23. Uralkodó szelek 1891-ben N. W. 141, 1894-ben S. W. 177, szélcsend 1890-ben 618, 1886-ban 345 észlelési időben. Enyhíti a nyári meleget a tartós légáram. S míg a phaenologiai adatok szerint a korán fejlődő növények közül a mogyorófa, a szattyú már februárban, az égerfa, a kökörcsin, a tüdőfű sokszor márczius első felé-

AZ AGGTELEKI BARLANGNAK ALAPRAJZA

úgy a régen ismert, valamint az 1825 dik Eszter

Hosszában való keresztmetszet a B és C betükkel jegyzett vonal szerint.

Az eredeti rajzot

készitette

VAS IMRE

Gömör-kishont föménöke

1829 ben.

Hosszában való keresztmetszet az F tol G ig mentiben.

AZ AGGTELEKI BARLANG ALAPRAJZA, HOSSZ- ÉS KERESZTME

ÉS HOSSZÁBAN VALÓ KERESZTMETSZETE

ben felfedezett s azonnal felmért Üregeiben

A Barlang külön részeinek Nevezetjei

sz		sz		sz	
1	Kémény	24	Galambház	47	a Barátság oszlopa
2	Pitvar	25	Víz orvény	48	Zsidó torony és a Pantheon
3	Csontház	26	Hóreb hegye	49	Pindus hegy
4	Mózes Óltára	27	az ezer ránczú Szoknya	50	Proserpina hálószobája
5	Rókalyuk	28	a nagy Üreg	51	a Vaczkos oszlop
6	Nagy Templom	29	a jeges Sik	52	Tempe
7	Denevér barlang	30	Murányi Vár	53	Minerva oszlopa
8	Kis Templom	31	Vas kapuja	54	az Alabastrom torony
9	a Budos toi ág	32	a Tó	55	a Barlangban más Üreg
10	Palmira omladékai	33	Nagy orveny	56	Medea oszlopa
11	a kis Baradla alja	34	Szent Háromság Oszlopa	57	Apolló terme
12	a kis Terem	35	Olympus	58	Arany útcza
13	Virágos kert	36	a Sirbolt	59	Csillag vizsgáló torony
14	a Trónus	37	Vas Vára	60	Plúto lakhelye
15	Nádor oszlopa	38	Tündérek vára	61	Vulkanus műhelye
16	Ferdinánd oszlopa	39	Jupiter Trónusa	62	Munkacsi tomtocz
17	Nagy terem	40	Kőcsepegett híd	63	Siralom ház
18	Mória hegye	41	Szemiramis függőkertje	64	Világító torony
19	Zsidó templom	42	Szultan Pamlaga	65	Czerberus fője
20	Parnaszus	43	Pagoda	66	a bálvány nagy Oszlop
21	Gyémánt kő	44	Omladékos hely	67	Ganimedes kútja
22	Szalonás bólt	45	Kupido vára	68	a Pokol
23	a régen ismert ág vége	46	az Oriás		

TE AZ 1825-IKI ÁLLAPOT SZERINT. (RÉGI METSZET UTÁN.)

ben nyílnak, a gyümölcsfák rendszerint április második felében virágzanak. Jól megterem itt a búza, kukoricza, szőlő, dinnye.

Alapkőzet. A megyének ez a területe *geologiai* tekintetben is elüt a többitől. Míg ugyanis a lapályos alsó Rima völgyén neogén, negyedkori és áradmányi képződmények alkotják a termő talajt, addig e dombvidék főjellegét az ajnácskői hegycsoport *vulkáni* formácziójától nyeri. Alapkőzete a *bazalt*, oszlopos, szivacsos és törmelék-alakban; a *trachit* többféle változatban és a különféle *habkő*-conglomerátok; helyenként az Apakének nevezett neogén homok és homokkő tolakodik fel. A Pogányvár lapos teteje, megnyúlt köralakú 6—7 méter magas bazaltpárkányzattal, egykor hatalmas vulkáni kráter volt. Nagyobb vulkánképződésű területet alkot a Gortva-völgy felsőrészében Almágytól Várgedéig és a Hangony-patak mellett a két Hangony és Szent-Simony határaiban. A Ragács szintén bazalt, tetején vörös salakos láva nyomaival, tövén homok és agyagüledékkel. Itt a vízmosásokból (csontárok) kerülnek ki az ős-elefánt s egyéb diluviális korban élt ősállatok kövült csontjai. Az ajnácskői várhegy is bazaltból áll. Mezítelen sziklák csak gyéren láthatók. Az egész dombozatot termőföldréteg fedi.

Növényvilág. A talajviszonyok megfelelnek a *növényélet* feltételeinek. Lombos erdeiben a tölgyek az uralkodók, közben nyir-, szil- és gyertyánfák jelennek meg, a mogyoró, a boróka s egyéb cserjék társaságában. Nem ritka a fái és földi bodza és az üldözött szerbtövis. A flóra egyéb jellegző alakjai közűl megemlíthetők Gnaphalium dioicum, Galega officinalis, Lathyrus hirsutus, a pusztuló Waldsteinia geoides, Galeopsis pubescens, Cypripedium calceolus, Salvia glutinosa, Koeleria cristata, Festuca gigantea, Callitriche verna, Plantago Psyllium, Erysimum Loeselii (Serke), Clematis viticella (Rimaszécs) Adonis vernalis (Harmacz). A Rimának a Sajóba ömlésénél levő tócsákban: Nuphar luteum, Hottonia palustris (Lénártfala). Vízparton dúsan tenyésznek a fűzek, útfélen a nyárfák, melyeknek a helyébe most gyümölcsfákat ültetnek.

Allatvilág. *Faunája* az alsóbb vidékre vonuló állatvilágnak a folytatása. Az apróbb emlősök közűl itt már megtaláljuk az ürgét s a mezei egeret. A Rima mentén pedig néha a vidra is megjelenik.

A farkas teljesen kipusztult. A ló, sertés és szarvasmarha tenyészete magas fokon áll; a juhtartás nagyobb uradalmakban jövedelmező. A gazdasági madarak és a fáczán tenyésztése föllendült. Közönségesebb vándormadaraink e tájakat sűrűn keresik fel. A gólya Feledig jön fészkelni; gémek, vadlúdak és vadkacsák meglátogatják állóvízeinket. Ibis falcinellust és fekete-gólyát Várgede vidékén is lőttek. A ragadozók közűl a héja, az ölyvek és némely bagoly-fajok tanyáznak az itteni erdőkben. Néhány siklófajon kívül csak a fürge-gyík otthonos itt. Kevés békafaj (leveli, kecske, gyepi-béka, unka, szürke varangy) képviseli a kétéltüek osztályát. A vízekben jelentéktelen czompó, kárász, keszeg és menyhal tengődik. A rovarok világából, kevés kivétellel, a fentebb elősoroltak a megyének ezen a területén is feltalálhatók.

A keleti dombvidék. *A keleti dombvidék* területe a Sajó közép- és alsó folyásától a vármegye keleti határáig terjed. Északon a szepes-gömöri Érczhegységhez csatlakozik s ettől legföllebb a Cseremosnya hullámos völgye választja el; kelet felé pedig a tornai hegységgel függ össze. Északi részén nyúlik el a nagy *sziliczei fensík* a *Somos* (676 m.), *Nagymálnás* (636 m.), *Fabiánszög* (634 m.) és más kisebb hegycsúcscsal. Maga Szilicze, a *Lednicze* jégbarlanggal 549 m. magasságban fekszik. Alább mindjobban lejt a dombozat, melynek kiválóbb pontjai: a *Tövises* (557 m.), *Bükkoldal* (604 m.), *Poronyatető* (502 m.). Itt terül el, mintegy 25 □-kilométernyire, az *aggteleki fensík*. A falu 360 m. magasságban fekszik.

Rozsnyó alatt már a Cseremosnya hullámos völgyével olvad össze e dombvidék. S míg a Sajó mentén Pelsűczig eléggé lankás, addig azon felül még északi határvonalán is meredek partok szegélyezik.

Főfolyója a *Sajó*. Esése Rozsnyótól, a Rimával való egyesűlésig 100 méternél nagyobb. Folyásának iránya Rozsnyótól délnyugati; Sajó-Gömörtől két ágra szakad s ezzel Tornallyáig szigetet alkot, Méhi és Runya táján pedig keletre hajol, míg Recskénél délfelé siet. Délről a naprágyi, keleméri patakok s kisebb csermelyek völgyei hasogatják át; nyugatról keskeny, hosszú völgyek, de rövid csermelyek futnak belé. Míg a Sajó völgy ott, a

A SZILICZEI JÉGBARLANG BEJÁRATA.

hol a Rima völgyébe torkollik, 4 kilométer széles, addig Berzéte és Gömörpanyit között már egy kilométerre, s feljebb, helyenként csak néhány száz méterre szorúl össze.

A dombvidék belső területe, földtani alakúlásánál fogva, csaknem víztelen, száraz. (Innen Szárazvölgy elnevezése.) A mi forrásai vannak, azok kelet felé lejtenek.

A Cseremosnya a hullámos rozsnyói és a dernő-barkai hegyekkel befogott, szűk völgyön kanyarog s Berzétén alul ömlik a Sajóba. *Állóvizei* és ásványos forrásai jelentéktelenek. A langyos források közé tartozik a *királyi*, melyet a nép tengerszemnek nevez. Meszes vizét földalatti üregből nyeri s a belé helyezett tárgyakat mészkéreggel vonja be. Ilyen vize van az aggteleki barlangnak is, mely meszet, szénsavat, kevés kénsavat és vas-oxydot foglal magában.

E terület *éghajlati* viszonyairól csak annyit mondhatunk, hogy a Sajó alsó mentében egyező a Rima alsó szakaszának enyhe klimájával, míg középfolyásán jóval hűvösebb. A belső dombvidékről hiányoznak ugyan az adatok, de geologiai viszonyait és fekvését tekintve, nem mondható zordnak. Éghajlat.

Rozsnyóról és vidékéről már határozott adataink vannak. *Polónyi* Károlynak 1885—1894-ig terjedő megfigyelései alapján Rozsnyón a barometer állása középértékben 733·1 m/m, még pedig 1890 január 7-én maximuma 751·5 m/m, minimuma pedig 1890 november 24-én 708·1 m/m. A hőmérsék középértéke 7·5 C.°, még pedig maximuma 1887 augusztus 1-én 34·4 C.°, minimuma 1888 január 1-én —24·2 C.°. A csapadék évi összegének maximuma 1886-ban 883 m/m, még pedig 111 esővel, 24 hóval, 2 jéggel, 40 viharral; minimuma 1890-ben 580 m/m, még pedig 120 esővel, 22 hóval, 4 jéggel, 49 viharral.

Uralkodószelek 1891-ben északi (N.) legtöbbször 314 esetben, 1889-ben legkevesebbszer 250 esetben; délnyugati (S. W.) 1891-ben legtöbbször 105, 1893-ban legkevesebbszer 78 esetben. Szélcsend maximuma 1886-ban 784, minimuma 1891-ben 524 észlelési időben.

Geologiai tekintetben, a Sajó-völgy déli területének kitűnő termőföldjével ellentétben áll a hegyvidék talaja. Ennek a folyó mentén Gömörpanyitig keskenyen elterűlő része Hubó, Trizs irányában egészen Torna megyéig Alapkőzet.

homok- és *kavics*-képződményre mutat. Ebben mintegy beágyazva, Kelemér, Poszoba, Szuhafő felé, majd pedig délfelé kanyarodva Zádorfalva, Alsószuha irányában, úgyszintén külön csapásban Ragály és Zubogy táján, *agyag-márga*-formácziót találunk. Ezen túl majdnem egész Berzétéig és Krasznahorkáig terül el a *Triászmészkő.* Csak az alsó Ceremosnya völgyén vonúl végig keskeny szalagként a *werfeni pala.* A rozsnyói völgy egyéb része áradmány.

Pelsűczardón nem régen *horgonypátót, gálmaérczet* bányásztak, mely részint vörös márgában, részint dolomitban és csillámos werfeni palában találtatik. A mészhegyek területén nagy mennyiségben meszet égetnek. Tömegénél fogva a legérdekesebb itt a *mészkő-formáczió.* A hegyek telve vannak üregekkel, barlangokkal; ezek közűl legkiválóbbak: a *sziliczei* és az *aggteleki* barlang.

A sziliczei barlang.

Sziliczétől délnyugatra esik a régtől fogva *Lednicze* néven ismert barlang. Észak felé néző tágas bejárata mintegy 20 méternyire lejtős. A csarnokot óriási sziklatömeg osztja ketté. Talaja és a sziklafalak jéggel borítvák, boltozatáról roppant stalaktitek függenek alá. Jégképződése nem tartós, mert a meleg légáramlások ellen nincs kellően védve. A szikla-szakadékok lehetetlenné tették átkutatását; a beomlások elég gyakoriak, jégtartalma pedig egyre apad.

Az *aggteleki* fensík északi oldalán a legmagasabb a *Poronyatető*, melynek végső foka a *Várhegy.* Délnyugatra hajlik a *Baradlatető*, különválasztva a *Galyatetőtől*, melynek déli részén, a *Szőlőhegy* alatt fekszik Aggtelek falu. Ettől 15 perczny ire nyugat felé esik a csodálatos *cseppkőbarlang* nyílása, 50 méter magas sziklafal tövében.

Az aggteleki barlang.

Az aggteleki barlang (Baradla) lejtős lejárása mintegy 200 méternyire vezet lefelé a pitvarba; ettől jobbra a Temetkező folyosón keresztűl a Csontházba jutunk. E helyen fakad az Acheron-patak, mely a Styx-patakkal egyesűlve, végig folyik a barlangon, de száraz időben kiapad.

A túlnyomólag stalagmitekben (álló cseppkövek) gazdag képződések itt már nagy arányban láthatók, bár a stalaktitek (függő cseppkövek) is nagy tömegben fordulnak elő.*) Ily hatalmas alakulatokat mutatnak Palmyra romjai és a ferde hajlású Országtáblája. A patak balpartján van a kristálytiszta vízű Királykút, odébb, a nagy arányú Mózes Oltára, a sziklából kinőve látszik. Felfelé haladva, az Olajoskorsó mellett eljutunk a Nagytemplomba. Innen nyílik a Denevérbarlang; 1866-ig a denevérek ezreinek tartózkodási helye. A Nagytemplom túlsó végén a Nagyoltár a Szószékkel, majd lefelé haladva a Kistemplomba jutunk, hol a Tiara, a Kovácsfúvó és a Gyermek Jézust tartó Mária Szobra látható. Itt emelkedik a Szt-István tornya és az Aprószentek Kórusa. Ismét lefelé haladva a Styx partján, a Purgatóriumon keresztűl, a Paradicsom csarnokába, majd Széchenyi István Oszlopa mellett a Paradicsomba jutunk, hol Ábel Sírja, Kain Bunkója, az Aradi 13 Vértanú Oszlopa látszik. Egyik fülkéje a Delphi Templom Pythia Papnővel, Alexandriai Könyvtárral és a ledőlt Orgonával, valamint Ádám, Éva és a Tiltott Fa alakjaival.

A Styx első hídjánál Szt. János szobra áll, a másodikon túl, a Nádor Oszlopa mellett elhaladva, a Nagyterembe érünk, melynek hatalmas visszhangja leköti figyelmünket. Az egyik hídfőnél álló óriási oszlop a Barlang Fejedelme, közel hozzá a Mészárszék, a félig nyúzott juh alakjával. A kilenczedik hídnál a Móreahegy, melynek túlsó oldalán a Törökfürdő, azután a Hórebhegy, rajta Kölcsey Kapuja, balra a Labyrinthus. Szemben a Hárem, lefelé menve a Vaskő-útra érünk, honnan a Hold és a Diana Temploma látható. Meglepő a Gyémánthegy. Több alakzat mellőzése után Dessewffy Kútjához érünk. Azelőtt innen vissza kellett térni, ha az új ágat is meg akartuk nézni, de most már egy átvágással az akadály el van hárítva és tovább lehet jutni a Murányvár alá, a Münnich-úton pedig a Libanonhegyre, melynek Czédrus-fái

*) Ezek úgy keletkeznek, hogy a külső mélyedésekből (töbörök) leszivárgó víz a meszet feloldja. Az így terhelt víz a barlang üregébe csepeg; a víz elpárolog, a mészrészek azonban egymásra rakódnak s függő alakokká válnak, míg a súlyosabb cseppek a talajra esnek s lassanként álló oszlopokká alakulnak. Megjegyzendő, hogy az egyes részek és alakzatok elnevezése kissé önkényes és erőltetett. Az elnevezések a szerint keletkeztek, a mint a csoport, az alak, vagy a terület az elnevezéssel valamely hasonlatosságot látszik feltüntetni vagy a mint a kegyelet, az emlékezet vagy a képzelet egyes részeket elnevezni jónak látott.

közt átvergődve találjuk a Corpus-juris sziklát. Majd Verbőczy, Kövy, Deák oszlopai mellett elhaladva, magnézium világításnál gyönyörködhetünk a Niagara nagyszerű vízzuhatagában. Megragadó látvány a Dante Pokla. Lejebb a Reményi-terembe jutunk. A murányi-vártól balra vezet a Thermopylei Szoros, Leonidas és Ephialtes oszlopaival. Útba esnek a Táborhegy, Vaskapu, a Sóhajok és Traján Hídja.

A fáradt szemet elkápráztatja nagyszerűségével a Pantheon. Néhány lépésnyire a Szt-Háromság Oszlopa és Jupiter Trónja, azután a Török Szultán és a Minaret emelkedik ki, az alig megmászható Olympushegy tövében. A túlsó oldalt a Mausoleum foglalja el.

Sok szép alakzatot találni még útközben, melyek között elragadó a

AZ AGGTELEKI BARLANG BEJÁRATA.

Tündérvár, harangjának andalító hangjával, az alabástrom fehérségű Vénus és a kis Cupido alakjával. Ép oly tüneményes a Semiramis Függő Kertje, alatta a Királynő Szobra és Apolló Temploma. Megragadó látvány a Tűzokádóhegy is.

Csak futólag említjük meg a jellegzetesebb cseppkőalakzatokat, melyek ezeken túl gyönyörködtetik a látogatót. Ilyenek Philemon és Baucis, Budai Alagút, Pisai Torony, Indus Sátor a Mór Fejedelemmel, Plutó Temploma, Niobe, Gibraltári Szoros, Kleopatra Tűje, Scylla és Charybdis, a Barátság oszlopa.

Ez volt a végpont, a meddig a látogató 1890-ig juthatott; most tovább haladhat a Minerva-kijárat felé, a Tempe kies völgyén. Útközben látható még Szt-László Szobra, Salamon Temploma, Jókai, Petőfi, Vasvári hármas oszlopa. Az új kijárat előtt emelkedik a Garizimhegy, az Alabástrom-torony, majd Apolló Terme, Kossuth Sírhalma, Olajfák Hegye, Tejút, Romeo és Julia s egy óriási fülkében a Csillagvizsgáló-torony ejt ámulatba. Még egy másik, alig járható úton fel lehet keresni a Siralomházat, Pluto Lakóhelyét, Cerberus Fejét, a Bálványoszlopot, Ganymedes Kútját és végűl a Poklot.

E barlang látogatása mindaddig nehéz volt, míg ugyanazon az úton kellett visszatérni, melyen a látogatók a barlangba mentek. 1890 márczius 15-én azonban sikerült *Münnich* Kálmánnak Jósvafő felől egy másik kijárást megnyitni, melyből 330 lépcső vezet ki a barlangból, miáltal tetemesen könnyebbé vált e földalatti bizarr világ bejárása, annyival inkább, mert a Kárpát-egyesület gondoskodik az útak és hídak jókarban tartásáról. Látogatóinak száma azonban — tekintve e látványosság nagyszerűségét — sajnos, feltűnően csekély és habár a szám az utolsó években erősen emelkedett, még sem haladja fölül évenként az ezret.[1]

A barlang hossza a nyílástól 8666·5 méter. Ebből a főágra 5797·3 méter a mellékágakra pedig 2868·7 méter esik.

Báró *Nyáry Jenő* kutatásai nyomán kiderült, hogy e barlang a történelem előtti korban temetkezési helyűl szolgált. Erről más helyen bővebben van szó.

Növényvilág. A sajómenti *flórából* csak a következőket emeljük ki: Cythisus leucanthus (Putnok), Marrubium peregrinum (Beje), Nuphar luteum, Menyanthes trifoliata, Nasturtium amphibium, Sida Abutilon, Myosotis caespitosa, Hydrocharis morsus ranae, Juncus lamprocarpus, Carex stenophylla és C. frigida (Tornallya), Althaea officinalis (Szalócz). Rozsnyó vidékén: Lathyrus sylvestris, Astragalus glycyphyllos (Bánya-oldal), Dorycnium suffruticosum, Aria nivea, Melica ciliata (Jólész), Trifolium filiforme, T. alpestre, Lotus tetragonolobus (Ivágyó alján), Genista pilosa, Soldanella alpina, Doronicum austriacum (Pozsálló), Spiraea Aruncus, Hippuris vulgaris, Dianthus superbus, Sagina procumbens, Diplotaxis tenuifolia, Biscutella laevigata, Draba aizoon, Cimicifuga foetida, Delphinium elatum, Angelica sylvestris; Athamanta libanotis, Onosma echioides, Leontodon Schraderi, Cirsium eriophorum, Erythronium denscanis, Draba aizoides (Berzéte). Számos Orchis-faj, Sesleria coerulea, Zanichellia palustris, Lycopodium clavatum, Botrychium Lunaria, Scolopendrium officinarum (Berzétei hegy), Aspleniumok és Aspidiumok több fajjal. *Krasznahorka* körül: Lonicera alpigena, Cynoden Dactylon, Verbascum orientale, Digitalis ambigua, Helleborus viridis.

Az egész területen nagyobbrészt a lombos fák alkotják az erdők állagát. A tűlevelűek száma kevés. A vizek mellett tenyésznek a füzek és az égerfa; a mészhegyeken a nyirfa, a boróka pedig mindenütt.

A belső hegyvidék botanikailag még nincsen kellően átkutatva. A gyümölcstermelés főleg a Sajó mentén és Rozsnyó vidékén virágzó. A zöldségneműeket Pelsűcz vidéke szolgáltatja leginkább.

Állatvilág. *Állatvilága* megegyez a nyugati határhegység alsó szakasza, valamint a déli dombvidék faunájával. Tudományos szempontból azonban e területnek tüzetesebb átkutatása volna kivánatos.

*

A gömör-szepesi ércz-hegység beágazásai. *A gömör-szepesi Érczhegység beágazásaihoz* tartozó hegyvidéket a Sajó felső völgye választja el Dobsináig s innen túl a Sztraczena völgyén keresztűl a Garam forrásáig, a hol az északnyugati határhegységgel összeköttetésbe lép.

Ezt a hegyvidéket is kisebb-nagyobb völgyek, csermelyek szeldelik és egyes részein meredek sziklák határolják.

Kelet felől kiemelkedik: a *Pozsálló* vagy *Ökörhegy* (1290 m.), *Szulhegy* (1258 m.), *Ramzás* (1255 m.), *Pipitke* (1270 m.) északi oldalán medvebarlanggal, *Kerekhegy* (978 m.), *Nyirestető* (965 m.), *Nagyhollókő* (881 m.). Nyugat felé: *Sztolicza* (1480 m.), *Babina* (1278 m.), *Smrecsinka* (1268 m.). Sztraczena közelében: *Kőhegy* (1074 m.) és a határcsúcs: *Gugl* (999 m.).

Területének, valamint a vármegyének is főfolyója a *Sajó*, mely csermelyeivel együtt a Buchwald és Stolicsna között elterjedő hegységből veszi eredetét, Rédovától tágabb völgyön át és Oláh-patak fölött a *Dobsa*-patakkal egyesűl. Alsó-Sajó községnél, jobbról felveszi a *Fekete-patakot* s több apró csermely és a *Szul-patak* vízével Rozsnyótól délnek hömpölyög. Ez is, mint a Rima, temérdek kavicsot, homokot és iszapot visz le az alsó vidékre. A *Gölnicz*-patak a megye határán keletre siet, hogy a Hernáddal egyesüljön.

[1] Az újabb adatokat Baksay Dániel aggteleki lelkész, a barlang lelkes gondozója szolgáltatta.

Forrásai között legfontosabb a *Rozsnyói*, melynek főbb alkotó részei a vas-oxydul, a kénsavas natrium-oxyd, a kénsavas magnesia és a föloldott kovasav. Fürdője kellemes üdülőhely s vasas vize gyógyító hatású. Ujabban sűrűn látogatják.

E vidék *éghajlata* nagyjában a Garam-völgyével egyezik. Meteorologiai adatok teljes hiánya miatt megközelítő képét sem adhatjuk helyi viszonyainak. Különösen felső részén hosszú és viharos a tél, a nyár pedig rövid és enyhe. Ha Rozsnyó évi középhőmérséke 7—8 C.⁰ s évenként a fagyos napok száma 110—120, mennyivel inkább száll alá a temperatura az 1000 métert meghaladó magaslatokon! A vegetatió az, mely némileg tájékoztat. Éghajlat.

E hegyvidék, melynek nyugati lánczolatai érczekben bővelkednek, *négy geologiai* övet foglal magában: Alapkőzet

1. az *agyagpala* Rozsnyótól, Krasznahorkától és Nagyveszveréstől a keleti határig terjed;

2. ettől északra, délnyugatról északkelet felé vonúl a *csillámpala* öve, Betlér fölött, Tresznik és Hnyilecz irányában. Babinától nyugatra, jókora darabon az *eocen formáczió* ékelődik be. Ezenkívül két *gránit-tömeg* emelkedik ki a csillámpala fölé. Az egyik a Nagyszulhegy, a másik Rédovától északnyugatra. Ugyanily szigetként nyomúl elő még három *mészkő*-tömeg: Felső-Sajónál Dobsina mellett s ezekkel szemben a Radzimhegy, a Sajó túlsó oldalán ugyan, de ebbe a zónába esik;

3. a *werfeni pala* keskenyebb öve, a Treszniktől (1398 m.) a Gölnicz völgyéig;

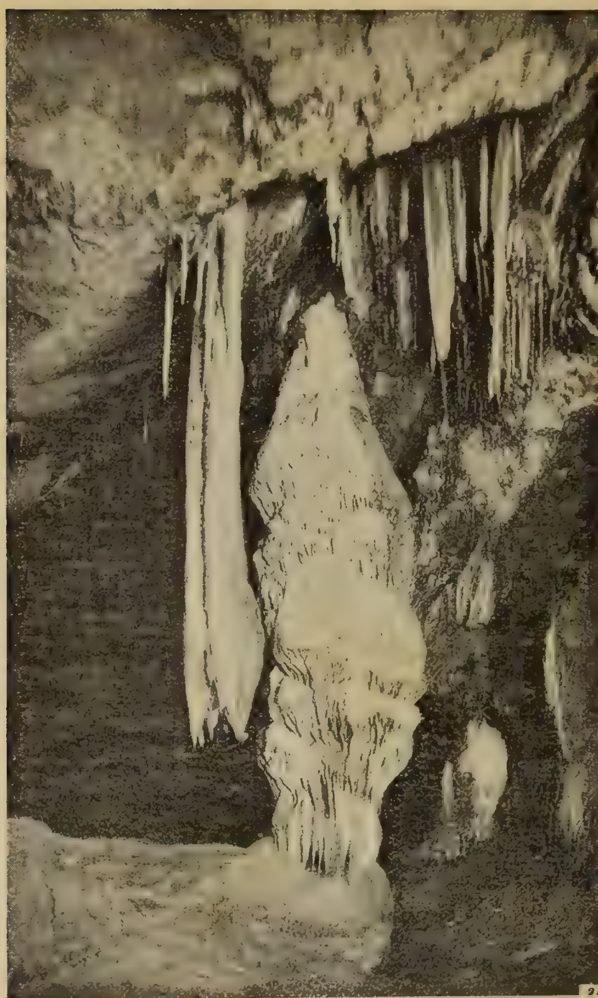
4. északnyugati része, a *Triaszmész*, már összefügg a garami és murányvidéki mész-zónával.

A helyenként felmerülő egyes kőzetek közűl a dobsinai hegycsoport legérdekesebb kőzetei: a *gabbró*, a *serpentin* és a *gránit*. (Felsőbükkös.) A gabbróval előfordúl a *quarz-diorit*. Benne vannak a *kobalt-* és a *nikel*-telepek beágyazva; a *quarzit* és a *zöld dévoni pala*, kevésbbé a ***mészkő*** és a kőszénképződésű ***homokkő***. Délfelé az *ősagyagpalák* a túlnyomók; átmenetkép *vörös homokkő* és *werfeni pala*. A *diallag serpentin* gyakran *asbestté* alakúl át.

Az érczetelepekben gazdag terület ásványai közűl kiemelendők: Chalibit, Limonit a Haematittal nappali bányászatból kerűl ki; a kobalt és a nikel egykor gazdagon fizetett. (Zemberg.) Itt a Quarz-diorit elegy-részei

RÉSZLET AZ AGGTELEKI BARLANGBÓL.

RÉSZLET AZ AGGTELEKI BARLANGBÓL.

a Biotit, Amphibol (olykor Alumnitté változva) és Andesin. A tömegkőzet Chloritpalába megy át, míg a Diorit némelykor palásszövetű Quarzzal, vagy annélkűl, aprószemű. Máskor az Amphibol túlnyomó s Epidóterek is húzódnak át rajta. Előfordúl még a Calcit, a Dolomit, Ankerit, Aragonit, Baryt, majd Pyrit, Chalkopyrit, Tetraëdrit, Antimonit, olykor Malachit, Lazurit, Magnetit, Nikelin; ritkában Wolnyn és Allophan.

Rozsnyó bányáiban főleg az Antimonit található, mely mint az arany és az ezüst kisérője, egykor szépen jövedelmezett; Zinnabarit (nagyobb mennyiségben Alsó-Sajón is), Siderit (32—48%, vastartalommal). A bányák területe Alsó-Sajótól Rudnáig terjed.

A dobsinai jégbarlang.

E hegyvidék világhírű nevezetessége a *dobsinai jégbarlang*. A regényes Sztraczenai völgy *Ducsa* hegyének északi oldalán nyúlik a tengerszin fölött 969·5 m. magasságban ez a földalatti tündérpalota. 1870 július 15-én fedezte fel *Ruffinyi* Jenő bányatanácsos, midőn élete koczkáztatásával, ezer veszély között a mélységbe hatolt.

A barlang felfedezéséről dr. *Pelech* E. János „A Straczenai Völgy és a Dobsinai Jégbarlang“ czímű ismertetésében a következőket írja:

„Emberemlékezet óta ismerték e helyet *Jéglyuk* név alatt, mint a szikla tövében levő, jéggel töltött hasadékot; de rejtett kincsei csak nemrég ismeretesek. Az ismeretlen űrt csak 1870 július 15-én járta be legelőször a tudnivágyó ifjú *Ruffinyi* Jenő mérnök, két társával, *Láng* Gusztáv m. kir. honvédhadnagygyal s *Méga* Endre városi tisztviselővel, dr. *Fehér* Nándor segédkezése mellett.“

„Midőn már előbb, az űr felé lőtt puska dörrenésére, abból hosszantartó dübörgő, tompa visszhang felelt, szilárdan eltökélte Ruffinyi, hogy az űrt kikutatja. Az említett nap reggelén, a szükséges kötelekkel, létrákkal s más segédeszközökkel felszerelve, indult társaival a kérdéses helyhez.“

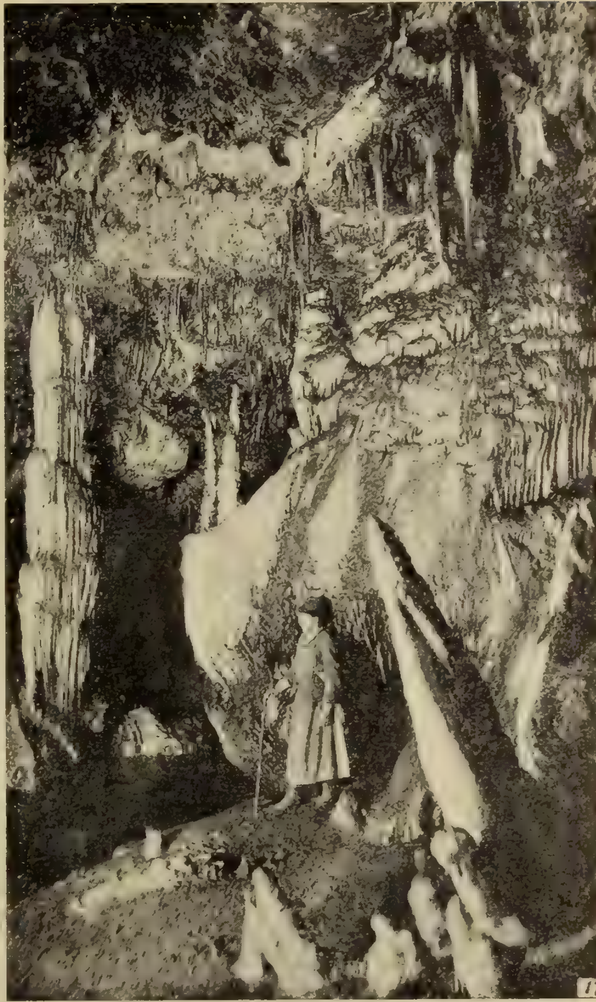
„Először Ruffinyi erősíté derekára a kötelet, mely egy forgatható fahengerre volt csavarva, egyik kezében erős zsinórt tartott, mely viszont egy csengővel volt összekötve s jeladásra szolgált. Derekán a bányamécs függött. Miután így az eshetőségekre elkészülten a jelekben megállapodtak, a bányász elszántságával csúszott a földalatti űrbe s csakhamar eltűnt a sötét, ismeretlen világban. Életveszélyes vállalat volt! Sokáig kellett a szűk, beomlott kőtörmelék, összehányt fatörzsdarabok s gazzal tömött sziklahasadék közt útat keresnie. Hol síma, meredek jégparton csúszott lefelé, hol ismét vissza kellett kúsznia, majd jobbra, majd balra bújkálnia, mindenütt a jég irányát követve, végre tágabb ürbe ereszkedik és egyszerre téres csarnokban, a mos-

A SZTRACZENAI SZIKLAKAPU.

tani *Kis teremben* van. Síma jégdomb tetején áll, itt háton fekve, sebesen csúszik le, most sík jégpallón fut előre sebesen, dobogó szívvel, örömtől elfojtott lélekzettel; síri csend körülte; dagadó kebellel fut most vissza a nyíláshoz s reszkető hangon kiált kifelé: „Jertek le utánam, felséges jégvilág van alul!“

„Ezzel föl lett tárva a jégbarlang; a történtekről jegyzőkönyvet vettek föl és a város okmánytárába tették le. A barlang neve: „*Dobsinai Jégbarlang*“ vagy „*Ruffinyi-barlang*“ lett.“

RÉSZLET AZ AGGTELEKI BARLANGBÓL.

A mész-sziklafal tövén vízszintesen hasad a barlang nyílása, mely közepén 2 méter széles. 18 lépcső vezet lefelé a keskeny folyosón, a 10 m. magas, 120 m. hosszú és 35—60 m. széles *Nagyterembe.* Ennek tükörsíma jégtalaja, a boltozatáról lefüggő jégpyramisok, valamint a boltozatot a talajjal összekötő 2—3 méter átmérőjű jégoszlopok, elragadó látványt nyújtanak. A terem jobb oldalán a megfagyott *Vízesés* látható. A jeges talaj száraz lábbal járható be; csak egyetlen erecske fakad a jégből, de ismét eltűnik. Jobb felől vezet le 150 lépcső a 6—15 méter széles folyosón át a sötét mélység felé, melyben mész-sziklák óriási halmaza fekszik. Valóságos pokol. A sziklafalat a folyosó aljáig a *Jégfüggöny* borítja, művészileg alkotott szövetével. Itt van az *Orgona* vékonyabb-vastagabb jégsípjaival. A hol a jégfal csúcsívben ér össze, az a *Kápolna.* Mellette vezet el a jég-alagút, melyből a *Ruffinyi-folyosóba* jutunk. Egy jégdombon, melyhez lépcső vezet, a *Lugas* látható, gazdag jégvirágokkal és lombozattal. Az alagútból azután lépcsők vezetnek vissza a *Nagyterembe,* mely elragadó és bűvös látványt nyujt és a melyben már egy ízben nagyobb szabású jégünnepélyt is tartottak, óriási részvétel mellett. Mindezek a jégalakúlások, a hőmérsék változásához képest, szintén folytonosan változnak.

A barlang eddig ismert és bejárható területe összesen 8874 m²; a jég köbtartalma pedig 125,000 m³. Dr. Pelech észlelése szerint középhőmérséklete —0·3 C.°, mely —0·8 C.°-ra is emelkedik, míg a külső levegője +4, sőt 6 C°. A barlang 1½—2 óra alatt kényelmesen bejárható. A beléptidíj 4 kor. és érdekes jelenség, hogy e díjat a barlang hazai látogatóinak nagyrésze sokalja, míg a külföldiek, a kik itt nagy számban fordulnak meg, keveslik és azt mondják, hogy ily világcsoda megtekintéséért ez elenyészően csekély. A jégbarlang alatt csinos, kényelmes szálló, étkező és több turistaház van a közönség rendelkezésére.

Növény- és állatvilág.

E hegység *flórája* hegyvidéki, részben alhavasi. A gömör-szepesi Ércz-hegység délre hajló területén az erdők jobbára bükkösök, itt-ott szil- és gyertyánfákkal keverten; északi részén fenyvesek zöldelnek. Lejtőit és völ-

gyeit gyepmezők, legelők és kaszálók borítják. Ismétlések kikerülése végett utalunk az azonos éghajlatú vidékre. A sajómenti flóra kevés különlegességet mutat. Dobsina vidékén a hegyi növények már az alhavasiakkal találkoznak: Campanula ranunculoides, Prenanthes purpureus, Bupleurum falcatum, Atragene alpina; sőt a délvidék is képiselve van: Lotus corniculatus, Phleum pratense, Knautia arvensis. A Sztraczena-völgyi már alpesi jellegű: Soldanella montana, Primula farinosa, Homogyne alpina, Geum montanum, Cephalantera ensifolia, Aspidium Dryopteris, így a Gentiana és a Campanula azon fajait találjuk, melyek a Garam vidékén is előfordúlnak. A feny-

RÉSZLET A SZTRACZENAI VÖLGYBŐL.

vesek (Abies excelsa, A. pectinata, Pinus sylvestris, Larix europaea) itt nagyobb területet borítanak az ezeket kísérő cserjékkel együtt.

Faunája a hegyvidékivel szintén azonos. Az emlősök és madarak ismert fajai itt is ugyanazok. Alsóbbrendű állatvilága még nincs átkutatva.

*

A belső hegyvidék.

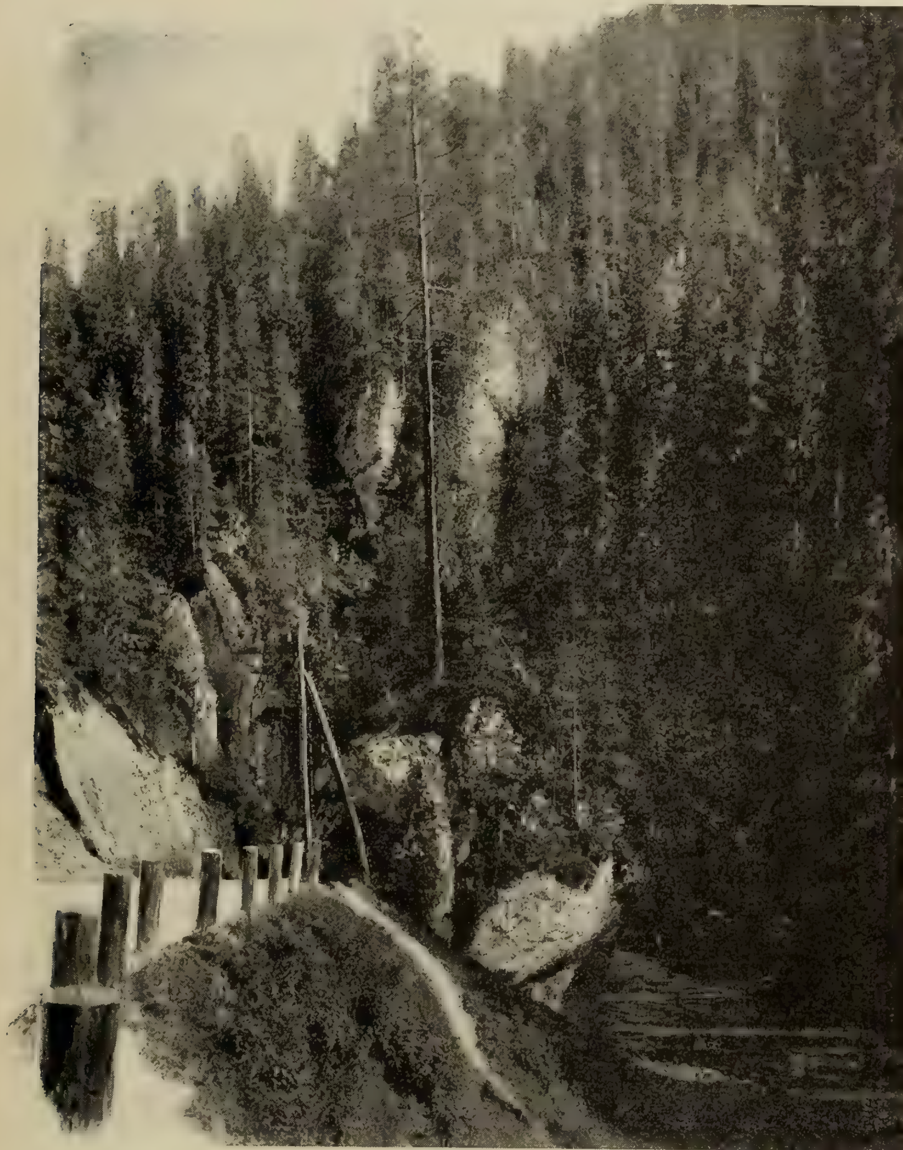
A belső hegyvidék, a felső Garam, a Rima és a Sajó közt levő területre terjed. Nem önálló hegylánczolatok szelik át a vármegyének ezt a felénél nagyobb részét, hanem inkább kiágazásai az északnyugati határhegységnek és a gömör-szepesi Érczhegyeknek, melyekkel a Garam, Sajó és Gölnicz forrásainál függenek össze.

E hegyvidéket egész kiterjedésében négy nagyobb völgy: a Balog, Túrócz, Murány és a Csetnek völgye hasítja végig.

1. *A Rima és Balog völgye* által határolt s Tiszolcz, Hrussó, Rimaszombat és Radnót közötti terület a legkisebb. Délfelől a szútori és a Gernyő-völgy hasítja. Hegyei közűl a legmagasabb: *Trsztye* (1117 m.), *Felső-* (Visni 1095 m.),

Alsóhegy (Nisni 1085 m.), *Korim* (1027 m.), *Szkalka* (1026 m.), *Nyires* (Brezina 1017 m.), *Sagultető* (995 m.), *Szőlőtető* (Vinyicza 975 m.). Ezen alól délnek mind alacsonyabbak. *Polom* 694, *Kraszkó* 421, *F.-Pokorágy* 403 m. magaslaton feküsznek. Alsó lejtői: Rimaszombat felett a *Nagyhegy* 299 m., a *radnóti* erdő 222 m. Hanva felett az *Akasztóhegy* már csak 198 m. Csíz pedig 174 méter magasan fekszik.

2. *A Balog és Túrócz* közét a Vály, a Técski, a Lucska és a Rás völgye

RÉSZLET A SZTRACZENAI VÖLGYBŐL.

hasítja. Felső vidékén a hegyláncok szinte összeolvadnak s azokat csupán keskeny völgyek választják el. Kiválóbb hegytetők a *Gerlicze* (905 m.), *Halas* (Ribni 787 m.), *Szusáni* (642 m.), *Bánhegy* (575 m.), *Hradistye* 477 m.), *Molnártető* (408 m.), *Laponya* (301 m.), *Bükktető* (298 m.), *Bebektető* (264 m.) és a délkeleti szélen az *Akasztóhegy* már csak 198 méter. E szakasz is lankásan lejt dél felé.

3. *A Túrócz és Murány völgyek* közé zárt terület Murány aljától Bejéig terjed. Deresk és Gicze közt összeszorúl; keskenyebb völgyek szelik át, miáltal számos hegyláncot alkot. Hegyei az ezer méteren alól maradnak.

Legmagasabb: *Konszkő* (963 m.); utána következnek: *Kereszt* (923 m.), *Boros* (827 m.), *Vashegy* (812 m.), *Meskő* (584 m.), *Brádló* (569 m.), *Hárombércz* (565 m.), *Múrik* (492 m.), *Hajmástető* (386 m.), *Őrhegy* (297 m.).

4. *A Murány és Csetnek völgye* által határolt hegyszakasz Vöröskőtől Beretkéig és Pelsőczig terjed. Míg északon a hegylánczok impozáns módon egészen a Sajó forrásáig a szomszéd hegylánczokkal egybeolvadnak, délkelet felé mindinkább összeszorulnak. A Garam felé elágazók legmagasabb csúcsai a *Sztolicsna* (1480 m.), *Kipro* (1384 m.), *Prehibka* (1225 m.). Nyugat felől a *Lehotatető* (1398 m.), *Szkali* (1327 m.), *Orlova* (942 m.), *Hradzim* (845 m.). Kelet felől a *Kakashegy* (1414 m.), *Fejérkő* (Bjela szkala 890 m.), *Osztri* (881 m.), *Hradek* (812 m.), *Szkalka* (733 m.), *Térhegy* (615 m.). Azután mind alacsonyabbak a völgy felé. A déli szögletben *Vetnik* (610 m.), *Csertovi* (534 m.), *Sóshegy* (430 m.), *Zárhegy* (398 m.), *Giczei oldal* (361 m.), *Nagyhegy* (332 m.). Beretkénél *Kovácsos* (296 m.), végsőpontja Pelsűczczel átellenben a *Vártető* (429 m.).

5. *A Csetnek és Sajó völgye* közötti terület a Homola, Prehibka és Sztolicznától kezdve Henczkó és Restérig délkeleti, azután déli irányban nyúlik és a pelsűczi Nagyhegyben végződik. Északi részén: a *Priszlop* (1164 m.), *Szkala* (1123 m.), *Radzim* (976 m.), *Páltető* (996 m.), *Sztozok* (785 m.); nyugat felől *Feketeerdő* (844 m.), *Rokfalvitető* (809 m.), *Horka* (686 m.); kelet felől *Zdjar* (791 m.), *Jesovecz* (675 m.), *Kiltárka* (565 m.); dél felől *Ivágyó* (954 m.), *Medvehegy* (773 m.), *Szárazhegy* (765 m.), *Fájer* (666 m.), *Bányaoldal* (727 m.). Egész déli szögletét a pelsűczi *Nagyhegy* foglalja el, melynek kiemelkedései a *Bércz* (846 m.), a *Kopaszkő* (777 m.), a *Gömöri rét* (722 m.), azután 600—570 méterig ereszkedik alá. Felületén töbörök találhatók s ezek alatt kisebb-nagyobb üregek. A *Csengőlyuk* aknaszerűen levezet a majdnem 100 méternyi mélységbe, a *Szalánka* azonban csak 4 méternyi mély.

E nagy terület a Rimába és Sajóba ömlő patakoktól nyeri hegyrajzi jellegét. A számos apró csermelyen kívül a Rimába fut le a *Gernyő* és a Felsőbalognál több csermelyből képződő *Balog-patak*, mely még a *Téskipatakot* veszi fel és a Rimával együtt Velkenye alatt a Sajóval egyesül. A többi, jobb oldalról a Sajóba ömlő kis patakok: a *Lucska* és a *vályvölgyi*, mely Méhi irányában szakad a Sajóba.

A *Túrócz* két főforrásból ered. Az egyik a *ratkói*, mely a Brezina táján, a másik, mely Turcsok fölött fakad; mindkét ága Sánkfalánál találkozik és az itt kitáguló völgyből Runyánál ömlik a Sajóba.

A *Murány*, illetőleg Jolsva vize a murányi vár keleti oldalán fakadó csermelyekből ered. Délkelet felé tartó útjában több csermelylyel (zdihavai, jolsvai) megnövekedve, Beretkénél a Sajóba önti vizét. Völgye Jolsváig egyenletes, Nagyrőczénél kitágúl, Liczétől kezdve azonban ismét szűkebb téren kanyarog egész a torkolatáig.

Csetnek patakát a Szkala környékén eredő csermelyek táplálják. Délkeleti, majd délirányú futásában több csermely és a hámosfalvi patak növeli vízét, míg Pelsűcznél a Sajóval egyesül. Alsó folyásában a völgy egyenletesen tágúl.

A *Sajó* Rozsnyótól felfelé, jobbról kevés patakot (Nyerges, Rédova), de több csermelyt vesz fel.

Ásványvizei közűl kiválóbbak: a meszes és szénsavas *ratkószuhai*, a meszes *kún-taplóczai*, a rozsnyóihoz hasonló vasas nagyrőczei, mely szintén fürdésre szolgál. A *levártinak* a vize szénsavas mész, magnesia és sziksó tartalmú. Legnevezetesebb azonban a *csízi* ásványvíz, mely bőséges jód- és bromtartalmú. Erről különben más helyen bővebben szólunk.

Éghajlat. A vármegye ezen szakaszának *éghajlata* ép oly különböző, mint a szomszéd területeké. Északon, Rédova vidékén zord, 6—7 hónapig tartó téllel és rövid nyárral, a midőn a hőmérsék 16 C.° fölűl ritkán emelkedik. A felső hegyek között még június végén is lehet havat látni; alább Nagyrőcze körül az éghajlat jóval enyhébb. Évi középhőmérséke 5·2 C.°; a téli hőmérsék maximuma 10·5 C.°, minimuma —28 C°. A légáramok és a csapadék minősége és mennyisége az egyes vidékek hegyrajzi viszonyaitól függ. Határozott kép erről nem adható, mivel a tüzetes meteorologiai adatok hiány-

zanak. A növényzet az, melynek jellegéről az itteni klimatikus viszonyokra következtetni lehet.

A vármegye eme legnagyobb szakaszának *földtani* viszonyai szintén érdekesek. Északnyugati határán vonúl végig a murányi mészhegység, mely ez irányban egyszersmind keret is. Alapkőzet.

Tiszolcztól Muránylehotáig a *werfeni palának* keskeny öve vonúl el

RÉSZLET A DOBSINAI JÉGBARLANGBÓL.

Tiszolcztól és Fűrésztől, majd Nyustyától és Rimabányától kezdve, északi határán Murányhuta, Tresznikhegy, a Sajó felső völgye, dél felől Henczkó, Ochtina, Turcsok, Ploszkó, Rónapatak és Kiette között terül el a *csillámpala*. Ebbe nyúlik a Fűrésztől, a Trsztyehegy irányában északkeletnek Zdichava, Nagyszlabos, Holtlehota, majd Fillér, Krokova és Hacsava közt (óriás hal alakjában) *a gránit*, melynek északi részén a Kakashegy emelkedik. A vármegye középnyugati határától végigvonuló *gneisz* csak kis részben lépi át Polom fölött a Rima völgyét. Északkeleti irányban keskenyebb,

majd széles övben Pribojtól Ratkó felé, Jolsva fölött Csetnek, Gencs, Rekenyeújfalu, Veszverés és a Sajó-völgy közt a keselykővel együtt az *agyagpala* terjed el. Ebbe esik a *Vashegy*, melynek kőzetei között gyakran kvarz-konglomerátok s többszínű homokos palák fordúlnak elő. Ettől délnek Rákos, Répás és Ratkószuha irányában keskeny *werfeni pala-öv* vonúl, mely azonban Jolsvától keletnek is felbukkan és Hámosfalván túl a Sajó-völgyig terjed.

A másik *triaszmész*-öv Bugyikfalvától Hrussó és Ispánmező közt északnak, majd északkeletnek fordulva, szabálytalan alakban, keskeny szalagként vonúl Nandrásig és Jolsváig. Innen, Páskaháza felé hajolva, a Csetneki völgyig szélesedik ki úgy, hogy délen Horka, Beretke, Harkács, Visnyó és Borosznok alkotják határait. A Csetnek völgyét átlépvén, közte és a Sajó

RÉSZLET A DOBSINAI JÉGBARLANGBÓL.

völgye között még egy háromszögalakú területet foglal el. Ez a pelsőczi Nagyhegy fensíkja.

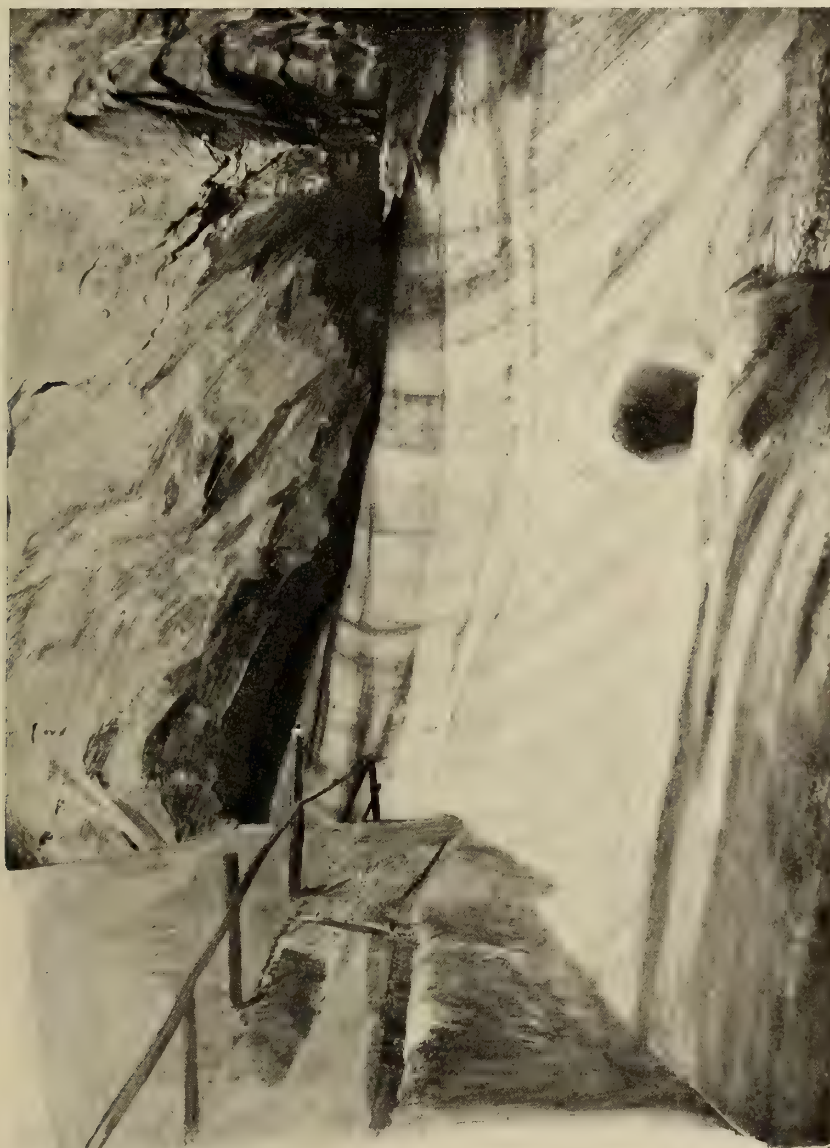
Ratkólehotától Újvásárig s majdnem Ispánmezőig négyszögalakú *homokkő-képződmény* ékelődik e mész-övbe. Vele összefügg a Szkálnoktól kiinduló, Babaluska és Pádár közt keletnek vonuló, de Meleghegynél keskenyedő *Trachyt formáczió*. Tuffaszerű követ Szkálnokon és Pokorágyon fejtik. Innen kezdve a Rima völgyéig nyúlik le a *Diluvialis* kavics-képződmény.

E szerint a csillám- és agyagpala, valamint a triaszmész-övek végigvonúlnak a megyén nyugatról keletre. A tág völgyeket s a lapályt neogen, negyedkori és áradmányi képződmények fedik. Jó agyag előfordúl Rozsnyó, Ochtina, Jolsva, Süvete, Licze, Perlász és Lévárt határában. A restéri és lubenyiki palás agyagot az érczolvasztókban használják. A mészkő aprószemű alakjai, mint márvány, Tiszolczon fehér, Ploszkón fekete, Jolsva vidékén tarka színben fordúlnak elő. Az ősmészkövet több helyen ipari czélokra égetik. Nagyrőcze nevezetessége a *Rutil*, mely azonban ritkán fordúl elő. Szkálnok és Pokorágy határában a *fa-* és a *félopál* gyakori.

A vasbányászatot évszázadok óta űzik Gömörben. A vashegyi és rákosi gazdag vaskőtelepek a triaszmészkővel övezett alunitos palába vannak ágyazva. Az agyaggal és kovafölddel kevert limonit vastartalma 40—45%. A hrádeki vasércztelepek keselykő és zsirkőpala anyakőzetben fekszenek.

Vastartalmuk 40—55%, tetemes mennyiségű mangánnal keverve. A sebespataki, feketepataki és bisztrói telepekből 40—48% vastartalmú sideritet bányásznak.

Növényvilága az ugyanazon földrajzi szélesség alatt fekvő szomszéd szakaszok flórájával azonos. A magas hegyekkel borított északon alhavasi, alább hegyvidéki s lent síkvölgyi növényzet díszlik. Növényvilág.

RÉSZLET A DOBSINAI JÉGBARLANGBÓL.

Nagyrőcze vidékén előfordúl az Arabis Halleri, Stellaria uliginosa, Spiraea Aruncus, Senecio viscosa, Pulsatilla alpina, Aconitum Stoerkianum, Lunaria incana, Sedum carpathicum, Cythisus capitatus, Vaccinium myrtillus és Vitis idea, Tofjeldia calyculata, Hieracium Schraderi, Scrophularia Scopolii, Stachys alpina, Epigonium Gmelinii, Crocus discolor. A Kakashegyen: Dianthus superbus és Carlina acaulis. *Szkalkán*: Pyrola umbellata, Lysimachia punctata. *Ukorován*: Cephalanthera rubra, C. parvifolia, Dentaria enneaphyllos, Crocus vernus a Vashegyen. Menyanthes trifoliata *Vizesréten*. Verbascum

phlomoides Jolsván. Orchis coryophora, Galanthus nivalis, Luzula pilosa, Avena tenuis, Carex Schreberi, C. pilosa a jolsvai völgyön. Myricaria germanica, füzek közt a Murány-patak mentén és Ratkózdichavától lefelé a Balog-völgyben bőven. (Dr. Krcs.)

Geranium divaricatum, Alsine rubra, Melittis Melissophyllum, Aria nivea, Achillea ptarmica, Carduus personata, Cypripedium calceolus, Aspidium Thelypteris *Nyerges* tájékán. Circaea lutetiana, Adamantha Libanotis, Stachys alpina, Glechoma hirsuta, Neottia nidus avis *Ivágyón*. Atragene alpina, Spiraea Chamaedrifolia *Radzimon*. Erythronium denscanis *Berzétén*. Althaea officinalis *Szalóczon*. A pelsűczi Nagyhegy környékén: Lychnis coronaria, Hedera helix, Scorzonera purpurea, Corydalis capnoides, Orchis coryophora, Clematis recta, Helleborus viridis, Hypericum androsaemum, Sedum maximum, Nepeta catharia.

Míg a magaslatokat fenyvesek borítják, a Murány-völgytől lefelé már a lombosfák alkotnak nagy kiterjedésű erdőket; még pedig előbb a bükkösök, majd a tölgyesek az azokat kísérő cserjékkel. A gyümölcstermelés a murányi, csetneki völgyekben általában magas fokon áll s főleg az almafélék jól díszlenek. A Balog- és Túrócz-völgyön inkább a szilvafélék adnak bő termést. Szőlő csak az alsó Balog-völgyön terem. Rimaszombatban kipusztult. S míg északon a mezei termények: zab, burgonya, néhol árpa és rozs nyujtanak a föld népének táplálékot, addig az alsó Rima és a Sajó-völgy „aranykalászszal ékes“.

Állatvilág. *Állattani* szempontból szintén a szomszéd területek faunájára utalhatunk. A vadállomány erdőn, mezőn pusztúl. A meleghegyi vadaskertben őrzik a nemes és dámszarvast, de az őz és a vaddisznó is elég gyakori. Levonúl az alsó hegyek közé nagy ritkán a vadmacska és a borz is. A háziállatok közűl a nemesített lovak mind nagyobb értéket képviselnek a Rima és Sajó völgyén; úgy a szarvasmarha-, mint sertéstenyésztés is mindjobban fellendül. A hegyek bő táplálékot nyujtanak a juhnyájaknak.

A madárvilág eléggé gazdag. Dr. *Lovassynak*, a Felvidék kiváló megfigyelőjének Nagyrőcze környékén végzett megfigyelései szerint megemlítjük a következőket: Fringilla serinus, Fr. montana, Coccothraustes vulgaris, Anthus arboreus, Erythallus rubecula *Kakashegyen*. Sylvia nisoria, S. cinerea, Turdus viscivorus, T. pilaris, T. torquatus, Troglodytes parvulus, Picus martius, Aquila naevia, Cinclus aquaticus, Saxicola rubicola, Tichodroma muraria, Parus ater, Bombycilla garrula, Lanius collurio, Cypselus apus *Murány völgyén*. Ide téved olykor a gólya, a bölömbika, sőt a házifecske, a fürj, a haris, a czitromsármány. *Deresken*: Coracias garrula, *Csetneken*: Strix flammea fordúl meg. Lombos erdei az éneklőknek kedves otthonuk.

Gyakoriak a sikló-fajok, a fürge- és a zöldgyík. A Sajónál előfordúl a közönséges teknős. Álló- és folyóvizeinkben a békákban nincs hiány. A balogi halastóban az Anodonta cygnea és smaragdina, folyókban az Unio pictorum. Erdőn, mezőn többféle héjatlan és héjas csiga; mocsarakban Bulimus, Limneus, Planorbis fordúlnak elő. A rovarvilág változatos s a nyugati határhegység faunájával egyező.

*

Az eddig történt kutatások jórészben hézagos eredményéből a vármegye természeti viszonyainak tiszta képét alig adhatjuk. Hegy- és vízrajzi leírása kiegészítésre szorúl. Klimatikus viszonyairól — egy-két évtizeden belől — csak Rimaszombatról, Rozsnyóról vannak adataink. Hálás feladat volna, meteorologiai észlelő állomások felállítása e vármegye területén. Ilyen állomásoknak alkalmas helyek: Fabova (erdőőri lak), Tiszolcz, Rimaszombat, Putnok, Tornallya, Pelsűcz, Rozsnyó, Dobsina, Nagyrőcze, Vashegy, Balog, Ajnácskő.

Földtani alakulatainak földerítését egyes pontokon a bányászatnak köszönjük. Botanikai tekintetben csak részleges eredményt mutathatunk fel. A legtöbb vidék nincs még kellően áttanulmányozva. Állatvilágának csak egyik részét ismerjük, a vadászat révén, de zoologiailag nincs feldolgozva. A megyei ornist egyesek részlettanulmányaiból ismerjük; de a többi osztályok felfedezése — némely spontán entómologiai kutatáson kívül — a jövő feladata lesz.

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE KÖZSÉGEI.

Gömör vármegye 4275·40 négyszögkilométer, vagyis 745,295 kat. hold területen fekszik és népessége, a legutolsó népszámlálás szerint, 183,784. A vármegyében öt rendezett tanácsú város van, ú. m. *Rimaszombat*, *Rozsnyó*, *Dobsina*, *Jolsva* és *Nagyrőcze*, továbbá 11 nagyközség és 266 kisközség, melyek 6 járás és 65 körjegyzőség alá tartoznak. A járások a következők:

1. Rozsnyói járás, 48 községgel, köztük 2 nagyközség, ú. m. Csetnek és Pelsőcz.
2. Nagyrőczei járás, 41 községgel, köztük Ratkó nagyközség.
3. Rimaszombati járás, 47 községgel, köztük 3 nagyközség, ú. m. Klenócz, Kokova és Tiszolcz.
4. Rimaszécsi járás, 63 községgel.
5. Tornallyai járás, 61 községgel, köztük 2 nagyközség, ú. m. Putnok és Tornallya.
6. Garamvölgyi járás, összesen 7 községgel, köztük 3 nagyközség, ú. m. Pohorella, Polonka és Sumjácz.

A vármegye községei betűsoros rendben a következők:

Abafalva. Sajómenti magyar kisközség, túlnyomóan róm. kath. vallású lakosokkal, kiknek száma 786. Házainak száma 122. Az egri káptalan egyik oklevelében már 1339-ben a mai nevén szerepel. 1379-ben, a mikor az Abafiak kapnak a községre adományt I. Lajos királytól, még Borsod vármegyéhez számítják. 1465-ben már Gömörhöz tartozik és ez időben Kis-Várkony neve is van, de ugyanakkor Kis-Abafalvát is említik. Mint régente borsodvármegyei helység, sűrűn szerepel e vármegye XVI. és XVII. századi jegyzőkönyveiben. Akkor a Várkonyi család volt a földesura. Az *Abaffyak* itt most is birtokosok. A mult század elején birtokos lett itt a *Keviczky* család, 1848 után pedig a *Molnár* család is. A községben két kastély és egy régi úrilak van. Az egyiket az Abaffy család építtette, ez most özv. Molnár Viktornéé; a másikat, mely *Fodor* Gusztávé, a Keviczkyek építtették; a harmadikat jelenlegi tulajdonosa, özv. Molnár Viktorné építtette. A község kath. temploma a XV. század elejéről való. E községhez tartoznak *Miklósfalva*, *Erzsébet*, *Vigyorgó* és *Abaffi* puszták. Miklósfalva pusztát, egykor községet, 1431-ben a *Jánosiak*, 1480 körül a *Fügediek*, ezek után meg az Abaffyak bírták. A mult század közepén az Abaffyakon kívül a szepesi káptalan is birtokos volt itt. A község postája, távírója és vasúti állomása Bánréve. Abafalva.

Aggtelek, magyar kisközség, 557, jobbára református vallású lakossal. Házainak száma 121. Legrégibb nyomaival 1358-ban találkozunk, a mikor *Ogteluk* alakban említik. 1390-ben *Agtellek*-nek írják. 1424-ben mai nevén szerepel. Ekkor már jelentékenyebb helység lehetett, mert 26 jobbágytelek volt a községben. Földesurai az idők folyamán a *Szentmiklóssy*, *Fáy*, *Fejérváry*, *Bósa*, *Ragályi* és *Súgó* családok voltak, most pedig *Hevessy* László, *Szontágh* Zoltán és *Klein* Zsigmond birják. Világhírű cseppkőbarlangját más helyen ismertetjük. 1858 április 24-én, templomával együtt, az egész község leégett. Egyébként e templom építési ideje ismeretlen. Az 1858-iki nagy tűzvész után Aggtelek.

alaposan restaurálták. A község melletti tó területe négy hold. Posta helyben van, távíró és vasúti állomás pedig Pelsőczön.

Ajnácskő. *Ajnácskő*, a Gortva-patak mellett, az ajnácskői várhegy alatt fekvő magyar kisközség. Házainak száma 124, lakosaié 678. Várának a vármegye történetében nevezetes szerepe volt, erről azonban más helyen van szó. A község és a vár nevét 1344 körül *Anyaskw*, *Aynaskew* és *Aynachkw* változatokban találjuk az oklevelekben. 1411-ben a *Szécsényiek* birtoka, 1424-ben királyi várbirtok, 1427-ben Borbála királynőé, 1435-ben Nógrádhoz számítják és ekkor már *Pohárnok* István bírta, négy évvel később azonban *Salgai* Miklós az ura. Ajnácskőaljáról, a mai faluról, 1427-ben találjuk az első említést. 1540-ben *Balassa* Menyhért bírta, 1546-ban török kézre került, 1550 körül a *Kubinyiaké*, kiktől *Feledi* Eustách foglalja el és megveszi *Parlaghi* Lászlótól, a király tiszttartójától. 1595 után *Lórántffy* Kristófnéra, Feledi Boldizsár nővérére száll a vár és az uradalom. A Lórántffyak után a *Vécseyek* és a *Monayak* kapnak reá kir. adományt. 1604-ben a *Rhédey* Ferencz birtoka, de 1609-ben ismét a Kubinyiak kapnak reá donátiót. 1619-ben *Széchy* Györgyé, 1645-ben elfoglalja a török, 1649-ben pedig *Fekete* László és házasság útján *Vécsey* Sándor nyer reá új adományt neje Fekete Mária révén, továbbá Vayné Fekete Erzsébet. Ez időben Fekete László az akkor megrongált várat alaposan helyreállította és megerősítette. A Vécseyek mellett a *Vayak* is birtokosai lesznek és 1705 után már a fél uradalom az övék. A Vayak révén, negyed részének 1895-ben *Teleky* Ádám lett a tulajdonosa. A mult század elején Hajnácskő néven is említik a községet és ekkor már a *Wesselényi*, a *Jósika*, a *Károlyi* és a *Kemény* családot uralja; ma *Károlyi-Ebeczky* Eleknének, báró *Kemény* Gejzának, gróf *Teleky* Károlynak, *Margulit* Gyulának és *Sarlay* Pálnak van itt birtoka. A községnek egyik geologiai nevezetessége a *Ragács*, hajdani tűzhányó, a pogányvári kráter, mely a hagyomány szerint onnan veszi elnevezését, hogy a csehek idejében a husziták az e hegyen található salakdarabokból váracsot építettek, melyet a lakosok pogányvárnak neveztek el. A község határa az ősemlősök gazdag lelőhelye, melyeknek számos érdekes példányát szállították már Budapestre, a földtani múzeumba. Itt már szafirt is találtak, és a romok között számos régiséget a török és korábbi időkből, melyek Ebeczky Elekné birtokában vannak. E vidék a mult században még híres szőlőtermő hely volt. Országszerte ismeretes volt mint gyógyfürdő is, melyet azonban a tulajdonos: báró Kemény család beszüntetett. A községhez tartozik *Pózsa*, *Hangonyi-szállás*, *Sasbikk* és *Bataháza* puszta, mely utóbbi Bat nevű elpusztult község emlékét tartja fenn. A község lakosai értékesítő és fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. A faluban van posta, távíró és vasúti állomás.

Almágy. *Almágy*, a Gortva patak mellett fekvő magyar kisközség. Házainak száma 119, a lakosoké, kik mindannyian róm. katholikusok, 669. E községről már 1343-ban találunk okleveles nyomokat, a mikor Almag néven van nevezve. Földesurai régente a *Kubinyiak* voltak, most pedig báró *Kemény* Gejzának, *Margulit* Gyulának és *Braun* Mórnak van itt nagyobb birtoka. A községhez tartozó Templomalja, Osztás rét, Csomoklyaháza és Csáté rét nevezetű dűlők bizonyos jelentőséggel látszanak bírni. A falu kath. templomának építési ideje meg nem állapítható. 1889-ben a községnek nagyobb része leégett. Almágyhoz tartoznak *Belezsér* és *Bakóháza* puszták is, melyeknek mindegyike egy-egy elpusztult községnek az emlékét tartja fenn. Bakóházát már egy 1427-ből való oklevél említi. A mult században Bakaháza néven is szerepel és ekkor a báró Kemény család bírja. Belezsér puszta 1461-ben Beleser alakban van említve az egykorú oklevelekben. A község körjegyzőségi székhely, postája, távírója és vasúti állomása Ajnácskő.

Alsóbalog. *Alsóbalog*, a Balog folyó mellett fekvő magyar kisközség. Házainak száma 147, lakosaié 704, vallásuk ev. református. Sorsa nagyjában összefügg Felsőbalogéval, melylyel együtt mindenkor Balog vára tartozéka volt. A mult század első felében a *Koháryakon* és később a *Coburg* herczegi családon kívül még birtokosai voltak a *Csáky*, *Hevessy*, *Draskóczy* és a báró *Nyáry* családok. Neve már 1347-ben szerepel Bolug alakban. A községben ev. ref. templom van, mely 1740-ben épült, de toronynyal csak 1780-ban látták el. 1858-ban nagy tűzvész pusztította el a községet. Ide tartozik *Peszéte* puszta

is, mely már 1336-ban Pescethe és Pezthe néven szerepel; ez 1460-ban mint Balogvár tartozéka említtetik. A községnek Felsőbalogon van a postahivatala és a távírója, vasúti állomása pedig Rimaszombatban.

Alsóbátka és Felsőbátka, két község egyesítéséből alakult magyar kisközség, 109 házzal és 491 ev. ref. vallású lakossal. Körjegyzőségi székhely. A XV. században egy község volt, melyet 1411-ben, a mikor a *Bátkay* család volt az ura, Bathka néven találunk említve. 1427-ben Bakthka, 1466-ban pedig Baathka alakban fordul elő az egykorú oklevelekben. Ez időtájt a *Kállay* család a birtokosa. Később a gróf *de La Motte* és a minaji *Bornemisza* család a község földesura s ez utóbbi ma is egyik birtokosa; kívüle birtokosok még e községben *Hevessy* Béla és *Hoffmann* Frigyesné. A Bakosalja dűlőnév is egyik régi birtokosának emlékét tartja fenn. A községben református temp- Alsó és Felső-Batka.

ALSÓ- ÉS FELSŐBÁTKA. — BORNEMISZA LÁSZLÓ KÚRIÁJA FELSŐBÁTKÁN.

lom van, melynek építési ideje ismeretlen. Felsőbátkán csinos úrilak és érdekes külsejü nemesi kúria van. Az előbbi új épület, melyet 1895-ben Bornemisza István építtetett; ebben jelenleg Bornemisza Elemér lakik. A másik a Bornemisza család ősi kúriája, melyet a család még a XVII. század elején építtetett; ez most a Bornemisza László alispáné. Ide tartoznak *Alsócsuka, Felsőcsuka* és *Dáromvölgy* puszták. A községnek saját postája van, távírója és vasúti állomása pedig Rimaszécs.

Alsófalu, magyar kisközség, nagyobbára ev. ref. vallású lakosokkal, Alsófalu. kiknek a száma 354. A községre I. Ferdinánd új adománylevelet ad 1550-ben a *Soldos, Hanvay, Darvas, Nagyszájú, Sándor, Szkárosy,* másként *Fityke* és a *Kerepeczy* családoknak. Később a *Farkas,* a *Draskóczy* és a *Kubinyi* családok a földesurai, most pedig *Krebsz* Rudolfnak van itt nagyobb birtoka. A XVIII. században „Polina" tót néven is előfordul. A községben ev. ref. templom van, melyet 1883-ban építettek. Ide tartozik *Ilonhalma* puszta is. A falunak Szkároson van a postája és távírója, a vasúti állomása pedig Tornallyán.

Alsóhangony. *Alsóhangony*, a hangonyi völgyben, a hasonló nevű patak mellett fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely. Házainak száma 159, lakosaié, a kik vallásukra nézve róm. katholikusok, 759. E községet már Béla király névtelen jegyzője is említi és a pápai tizedszedők jegyzékében is szerepel. 1347-ben Hangun, 1327-ben Hangun alio nomine Domanhaza néven említik. 1416-ban is Domaházával egy községet alkotott. 1368-ban Lázár és Domonkos hangonyi nemesek itt pálos-kolostort alapítottak. 1427-ben a *Hangonyi* család a birtokosa, később a *Fornószegi* család az ura, ma pedig *Priscsák* Antalnak és *Sebők* Pálnak van itt nagyobb birtoka. Három úrilak is van e községben, melyeket a Fornószegiek építtettek. A községnek nincsen temploma. Alsóhangonyhoz tartoznak *Czinegés*, *Szilakszó*, *Sóspart*, *Mocsolyás* és *Ragdocza* puszták, melyek közül Szilakszó hajdan község volt. 1427-ben Zylazov és Zylaszó alakban említik, mint a Hangonyi család birtokát. E községgel határos volt *Hegy* és *Daruság*, mindkettő hajdanában község, ma azonban már semmi nyomuk. Hegy község megvolt 1425-ben, Daruság pedig 1347-ben. Alsóhangony postája Felsőhangony, távírója és vasúti állomása Ózd.

Alsókálosa. *Alsókálosa*, vágvölgyi magyar kisközség. Házainak száma 88, lakosaié, a kik túlnyomó számban ev. reformátusok, 444. E község 1427-ben mint a *Korláth* család birtoka szerepel. 1458-ban a *Horváth* és a *Draveczky* család, később a *Draskóczy* és a *Hevessy* család bírja. Most *Hámos* Lászlónénak és Hevessy Jánosnak van itt nagyobb birtoka és mindegyiknek csinos úrilaka. Az előbbit a mult század elején Draskóczy Sámuel építtette, az utóbbit pedig Hevessy Péter. Az ev. ref. templom 1889-ben épült. Az egyház birtokában 1648-ból való érdekes úrasztali pohár van, melyet *Ödönffi Vinnay* Borbála adott az egyháznak. 1894-ben a falunak fele leégett. A községhez tartoznak *Téski*, *Ablonczi*, *Dapsi* és *Lónyúzó* puszták, melyek közül az első három hajdan külön-külön község volt. Téski puszta 1427-ben Thyske néven, Alsó és Felső melléknévvel, mint két község szerepel. Birtokosai közé tartozott az időben a *Fügei* család, nem sokkal ezután pedig a *Kozma* és a *Csató* család is. Abloncz pusztáról már 1427-ből szólnak az írott emlékek. 1525-ből *Haboók* nevű birtokosát ismerjük, kit a Kozma család követett. Dapsi puszta 1427-ben mint a *Ravasz* család birtoka van említve. A község postája Füge, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Alsópokorágy. *Alsópokorágy*, magyar kisközség, ev. ref. vallású lakosokkal. Házainak száma 79, lakosaié 377. 1438-ban említik először, mint Ajnácskő vár tartozékát és mint ilyen szerepel még a XVII. század közepén is. Később az osgyáni uradalomhoz csatolták. A mult század elején a br. *Kemény*, a *Szentmiklóssy*, a *Rakovszky* és a *Pongrácz* család volt a birtokosa. Református temploma a husziták idejében épült. Az egyház 1700-ból való érdekes úrasztali poharat őriz. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Alsósajó. *Alsósajó*, a Sajóvölgyben fekvő tót kisközség. Házainak száma 104, túlnyomóan ág. ev. h. vallású lakosaié pedig 653. E község 1423-ban már a *Bebekek* birtokaként és Krasznahorka vár tartozékaként szerepel. 1559-ben I. Ferdinánd *Horváth* Balázst iktattatja be a Bebekek birtokába. 1659-ben már az *Andrássy* család az ura. Régente szabadalmas bányaváros volt. Határában hajdani Kismurány nevű várának csekély maradványa látható. E várat állítólag a csehek építették, de 1459-ben elfoglalták tőlük. 1678-ban német alakú *Niedersalz* és tót hangzású *Nisna Slana* nevével is találkozunk. Hajdan híres czinóber- és higanybányái voltak, melyek ma is mívelés alatt állanak, és régi híres vasbányái is, melyeket az Andrássyak ősei nyitottak meg. Itt van a rimamurány-salgótarjáni vasmű r. t. „Etelka“ nevű vasgyára is. A községben levő ág. h. ev. templom 1594-ben épült. A faluban van posta, távíró és vasúti állomás.

Alsószkálnok. *Alsószkálnok*, a Rimavölgyben fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 203 ág. h. ev. vallású lakossal. Házainak száma 40. 1334-ben mint a kalocsai érsek birtoka szerepel. Majd a *Széchy* család birtokába kerül és e család többi birtokainak a sorsában osztozik, egész a mult század első feléig. Ekkor a *Fejes*, *Török*, gr. *Forgách*, a *Szentmiklóssy*, a *Fáy*, *Feigel*, *Petényi* és *Szatmári-Király* családot találjuk itt, mint birtokost. A XVIII. század közepén híres vargák lakták. Határában állott „*Magin*“ vára, melyet állító-

ALSÓVÁLY. — BEÉLIK IVÁN KASTÉLYA.

lag a csehek emeltek, de a várnak ma már nyoma sincsen. 1842-ben az egész községet tűzvész pusztította el. A falu ág. h. ev. temploma, az egyházi feljegyzések szerint, 1451-ben épült. Az egyház birtokában néhány érdekes, régi szent-edény van.

Alsószuha, az ú. n. Szárazvölgyön fekvő magyar kisközség, 746, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Házainak száma 150. Egyike a vármegye legrégibb községeinek. Már a pápai tizedszedők jegyzékében Zucha néven találjuk említve, de a XV. századtól a XIX. sz. elejéig Szent-György és Szent-György-Szuha néven is szerepel. Úgy látszik azonban, hogy Szent-György hajdan külön község volt és szomszédos a mostani Alsószuhával, mely Szent-György pusztulása után a Szent-György-Szuha nevet vette fel, az oda menekült lakosok után. 1386-ban a *Szentkirályi* család az ura, 1412-ben a *Czinege* család, 1427-ben a *Derencsényiek* bírják. Ekkor Zwha, al. nom. Markrethe alakban fordul elő s *Márkréte* néven találkozunk vele még 1479-ben is, mely név ugyanekkor a Kysszwha névvel váltakozik. 1486-ban a *Teresztenyey* és a *Kállay* családok az urai. 1558-ban, a mikor egyszerűen Zuha néven van feljegyezve, a törökök az egész községet elhamvasztották. Későbbi birtokosai a *Bónis*, az *Ablonczy*, a *Kiss*, *Uj*, *Tokay*, *Gadnai Papp*, *Szuhay*, *Ambrus* és a *Bedécs* családok. Most báró *Ragályi-Balassa* Ferencznek van itt nagyobb birtoka. A mult század hatvanas éveiben a falunak nagyobb része tűz által pusztult el. A református templom 1828-ban épült. Az egyház 1600-ból származó, érdekes úrasztali edényeket őriz. Ide tartozik *Róna* puszta is. A község postája és távíró-hivatala Ragályon van, vasúti állomása pedig Bánrévén. Alsószuha.

Alsóvály, a vályi völgyben fekvő magyar kisközség, 331 ág. ev. h. vallású lakossal. Házainak száma 53. E községről 1427-ben találunk okleveles nyomokat, a mikor nevét, mint a *Korláth* család birtokát, Alsowwal alakban írják. Hosszú időn át nem ismerjük birtokosait. A mult század első felében a *Szatmáry-Király*, a *Bodon*, *Beélik*, *Kálas*, *Herényi* és a *Szokolay* családok a földesurai. Most Beélik Ivánnak van itt nagyobb birtoka, mintaszerű gazdasága és szép, kényelmesen berendezett, emeletes kastélya, melyet Beélik János 1843-ban építtetett. Ezen kívűl még egy kisebb úrilak van a község- Alsóvály.

ben, melyet valamikor a Bodon család építtetett; ez most a *Matheidesz* Sámuelé. Templom nincs a községben. Postája Felsővály, távírója és vasúti állomása Tornallya. Hozzá tartoznak *Koczik*, *Bukta*, *Alsó-* és *Felső-Szőlő* puszták is.

Antalfalva. *Antalfalva*, tót kisközség, 152 házzal. Lakosai, számszerint 609, mindannyian római katholikusok. Újabb telepítvény, s földesura a mult század elején a gróf *Forgách* család volt, mely egész 1892-ig bírta, a mikor *Dub* Albert vásárolta meg, ki legújabban *Lamarche* Albertnek adta el. Katholikus temploma 1834-ben épült. A község körjegyzőségi székhely. Postája Kokova, távírója és vasúti állomása pedig Rimabánya.

Andrási. *Andrási*, tót kisközség, 627 róm. kath. lakossal. Házainak száma 104. Hajdan Krasznahorka vár tartozéka s mint ilyen 1341-ben Patchapataka néven említtetik. E név később Pacsa alakká rövidült és használatban volt egész a legújabb korig, a mikor nagynevű urai iránti tiszteletből Andrásira változott. A XVIII. század közepén a gróf *Serényi* család és az egri káptalan is birtokos a községben, 1820-ban pedig a *Gotthard* család is. Vasérczbányája már a XVIII. század elején ismeretes volt. A község nagy részét 1871-ben árvíz döntötte romba. A községben levő kath. templom építési ideje ismeretlen. Postája és távírója Krasznahorkaváralján van, vasúti állomása pedig Rozsnyó.

Babaluska *Babaluska*, a Balogvölgy fölötti fensíkon fekvő tót kisközség, 41 házzal. Ág. ev. h. vallású lakosainak száma 186. E község 1413-ban Babaluchka alakban a *Derencsényiek* birtokaként szerepel. 1427-ben már Babafalva néven említik. A Derencsényiek kezéről a *Széchyek* birtokába került és Széchy Mária, a murányi Vénus, *Gyöngyössy* Istvánnak ajándékozta, kinek utódaitól azután a *Koháryak* birtokába került. A XVIII. században már Babincz, vagy Babinecz tót nevén is emlegetik. Evangelikus temploma 1833-ban épült. A községet a törökök a XVI. század közepén elpusztították. Ide tartozik *Szedlistye* puszta is. A falu postája Rimabrézó, távírója és vasúti állomása Rimabánya.

Bakostörék. *Bakostörék*, rimamenti kisközség, 114 házzal. Ág. ev. h. vallású tót lakosainak száma 410. 1334-ben a kalocsai érsek birtoka, majd a *Széchyeké*. 1407—1422 között Bagosfewld és Bakosfölde néven a *Mikófalvi* család birtoka. Ezt a családot a *Baloghy* család váltja fel, később pedig a *Korponay* család, a mikor már Bakaj-Török néven említik. A Korponayak mellett azután a báró *Luzsénszky*, a *Dubraviczky* és a *Malatinszky* család is birtokosa lesz, most pedig báró Luzsénszky Henriknek van itt nagyobb birtoka. A községben levő ág. h. ev. templom 1790-ben épült. Ide tartoznak *Széplak* és *Kelecsény* puszták is, melyek közül az utóbbi 1427-ben már a Derencsényiek kezén van. Az egyház birtokában néhány érdekes, régi szentedény van. A község postája Gömörrahó, távírója Rimaszombat, vasúti állomása pedig Rimaszombat, vagy Orlajtörék.

Balogfalva. *Balogfalva*, a Gortva patak mellett fekvő magyar kisközség. Házainak száma: 150, túlnyomóan róm. kath. vallású lakosaié 682. A XV. század elején Bődfalva néven volt ismeretes. Legrégibb birtokosául 1427 előtt Jolsvai Györgyöt ismerjük. Ez időtől 1431-ig a királyné birtoka volt és Fülek várához tartozott. 1454-ben már a *Perényieket* találjuk a község birtokában, majd meg az *Okolicsányiakat*. Később a *Koháry* családé lett és ezen a réven jutott a *Coburg* herczegi család uradalmába. Úgy ennek, mint Okolicsányi Gáspárnak ma is nagyobb birtoka van itt. A hagyomány szerint a falu hajdan körülbelül egy kilométerrel feljebb feküdt, a hol még most is megvannak a régi telep nyomai. A mult század elejéről való leírások halastavat is említenek a községben, de ennek már nyoma sincsen. 1890-ben az egész falu a tűz martaléka lett. A községben róm. kath. templom van, mely 1777-ben épült. Ide tartoznak *Vizesvölgy*, *Csákány* és *Gortva* puszták, melyek közül a két utóbbi már a XIV. században említtetik. Csákány puszta 1357-ben szerepel először és 1480-ban a *Csákányi* család birtoka.

Bánréve. *Bánréve*, a Sajóvölgyben fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely; 79 házat és 564, nagyobbára róm. kath. vallású lakost számlál. Ősrégi révhely, mely már 1427-ben Banrew nevet visel. Régibb birtokosául a *Szentmiklóssy* családot ismerjük. Ezt a báró *Vay* család váltotta fel; most

Hámos László főispánnak van itt nagyobb birtoka és csinos úrilaka, melyet még a Szentmiklóssyak építtettek. E község nevezetes vasúti góczpont és a bánréve—dobsinai vasútvonal kiinduló állomása, honnan a vasút négyfelé ágazik el. A községnek nincs temploma. 1872-ben és 1886-ban a község nagyobb része leégett. Ide tartozik *Szarvas* puszta. Van postája és távírója is.

Baracza.

Baracza, a tornallya-bánrévei vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség, 69 házzal. Róm. kath. lakosainak száma 394. 1407-ben Barchfelde néven szerepel és ekkor a *Mikófalvy* család az ura. 1427-ben a kazai *Kakas* család birtokában találjuk, de 1451-ben már a *Feledy* családé. Néhány évvel később a *Baloghy* család is birtokos itt, mígnem 1494-ben már az egri káptalan birtoka. Nevét az idők folyamán különféle változatokban találjuk az egykorú oklevelekben. Így neve Barcsföldén kívül Barcs, Barcz, Barcza, Baracha és Barathza alakban szerepel, mely utóbbi már közel áll mai nevéhez. A mult század elején az egri káptalanon kívül még a báró *Kemény* család és *Gencsy* József is birtokos a községben, ma pedig *Farkas* Ábrahám és *Szakall* András. Némelyik dűlőneve jelentőséggel látszik bírni. Ilyenek a Pálvölgye, a Peresoldal, a Csákoldal és a Ravaszlyuk, mely utóbbihoz az a hagyomány fűződik, hogy itt támadták meg Visnyait, II. Rákóczy Ferencz egyik hadnagyát, a mikor három hordó aranyat akart a füleki várba szállítani. A falu közelében vasas forrás van, melyet azonban csak a falubeliek használnak. Baracza táján hajdan két elpusztult község feküdt. Ezek Tama és Czomporháza, melyek 1427-ben még említtetnek. A községhez tartozik Baraczi puszta is. A faluban levő róm. kath. templom 1787-ben épült. Postája Füge, távírója és vasúti állomása pedig Tornallya.

Baradna.

Baradna, tót kisközség, melynek 214 ág. ev. h. vallású lakosa 53 házban lakik. A *Koháry*-féle birtokok sorsában osztozott és jelenleg a *Coburg* herczegi család az ura. Határa gazdag vasérczben. Két barlangját is ismerik, melyek azonban nem nevezetesek. Itt rejtőzött 1849-ben *Irányi* Dániel, *Jaczkó* Sámuel akkori ág. h. ev. lelkésznél. A községet a mult század közepén tűz pusztította el. Evangelikus temploma 1790-ben épült. Postája, távírója és vasúti állomása Nyustya.

Barka.

Barka, Abaúj-Torna vármegye határán fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 83 házzal. 626, nagyobbára róm. kath. vallású lakost

BERETKE. — FIALKA ERZSÉBET KÚRIÁJA.

számlál. Hajdan királyi birtok volt s vidékén, a hagyomány szerint, az Árpád házból való királyok és királyi herczegek szokszor vadásztak. Később földesura a gr. *Gyulay* család lett, azután a gr. *Keglevich* család, majd a mult század második felében a gr. *Zichy-Ferráris* család birtokába jutott, mely utóbbi itt kastélyt is építtetett. Most a rozsnyói takarékpénztárnak van itt nagyobb birtoka és ezé a Zichy-féle átalakított kastély is. A községben két templom van. A kath. templom nagyon régi. Az egyház már 1428-ban fennállott. A református templom 1794 és 1804 között épült. 1848-ban az orosz csapatok néhány napig táboroztak a faluban és a falu határában. 1873-ban a kolera tizedelte meg a lakosokat, hat évvel később pedig árvíz pusztított a községben, a mikor is a víz egy méternél magasabban állott. A falu határában több kisebb, még ki nem kutatott cseppkőbarlang és egy jégbarlang van, azonkívül vannak vasbányák és a Szárpatakon deszka-gőzfűrész. A községet a Csermosnya patak három részre osztja. Postája Dernő, távírója Krasznahorkaváralja, vasúti állomása Rozsnyó.

Beje. *Beje*, a Turócz vize mellett fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 92 házzal. Ev. ref. vallású lakosainak száma 508. 1427-ben Beye alakban említik az egykorú okiratok. 1435-ben a *Bejey* család bírja. A XVI. században földesurai közt a *Posztós* családdal találkozunk; majd később a *Szentmiklóssy*, *Csemniczky*, *Dapsy* és a *Szathmáry* családoknak van itt részbirtokuk. E két utóbbi család után három régi kúria maradt a községben, melyek közül az egyik most *Botta* Sámuelé, a másik *Szent-Ivány* Józsefé, a harmadik pedig *Erdélyi* Lászlóé. A mult században híres gyümölcstermelése volt. Református temploma 1442-ben épült. Az egyház 1635-ből, Posztós Judit adományából, ezüst kelyhet őriz. Ide tartozik *Levárt* puszta is. Posta, távíró és vasúti állomás Tornallya.

Bellény. *Bellény*, a feled-miskolczi vasútvonal mentén, 42 házat és 157 ev. ref. vallású lakost számláló magyar kisközség. 1427-ben Beleyn alakban említik nevét. Legrégibb birtokosa a *Fáy* család. Lakosai, kiknek nagy része jelenleg kefe- és seprő-kötéssel foglalkozik, már 1846-ban takarék-magtárt állitottak. Határában jóízű savanyúvíz van. Postája Jánosi, távírója Feled, vasúti állomása Dobócza. Határában feküdt 1427-ben *Kabalaszó* község, mely azonban elpusztult.

Béna. *Béna*, a fülek-hatvani vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség. 79 háza és 394, túlnyomóan róm. kath. vallású lakosa van. Hajdan két község volt és 1427-ben Belna, Nagbelna és Kysbelna neveken találjuk említve. Az utóbbi községnek a nevét az ide tartozó Kisbéna puszta tartja fenn. A XV. században a *Derencsényiek* voltak az urai és a Derencsényi birtokok sorsában osztozott a későbbi időben is. A mult század elején már eltótosított *Benya* nevével is találkozunk. Határában gazdag bazaltbánya van. Róm. kath. templomának építési ideje meg nem állapítható. Postája, távírója és vasúti állomása Fülek.

Berdárka. *Berdárka*, a Radzin-hegy alatt fekvő tót kisközség 35 házzal és 193 ág. h. ev. lakossal. A csetneki uradalomhoz tartozott és előbb a *Bebekek*, azután az *Andrássyak* voltak a földesurai. A XVIII. század közepén e község nagy szegénysége közmondásossá vált. Ha valakinek a rendkívüli szegénységét akarták jellemezni, azt mondták, hogy olyan földhöz ragadt, mint a berdárkai tanítómester. A mult század közepén a lakosok gyümölcscsel élénk kereskedést űztek. Ág. h. ev. temploma 1786-ban épült. A község postája Felsősajón van, távírója és vasúti állomása pedig Dobsinán.

Beretke. *Beretke*, a Sajóvölgyben fekvő magyar kisközség, 89 házzal és 480, nagyobbrészt ev. ref. vallású lakossal. E községet már 1427-ben említik, a mikor is Brethke néven szerepel. Ez időben a Ravaz de *Bereth* család bírta, mely a XVI. század elején *Beretky* néven szerepel. E család birtokában maradt a mult század közepéig, a mikor leányágon a kisvarsányi *Fialka* család birtokába ment át. 1480-ban a *Csoltói* családnak is volt itt részbirtoka. Most *Fialka* Erzsébetnek és *Tornallyay* Zoltánnénak van itt nagyobb birtoka s az előbbinek csinos nemesi kúriája, melyet még 1754-ben Beretkey Zsigmond építtetett; most unokája bírja. Ez időben gyümölcstermeléséről is ismeretes volt. Az Őrhegyalja dűlőelnevezésnek bizonyára jelentősége van, de hogy mi, annak nem tudtunk a nyomára jutni. Beretkéhez tartoztak *Bika-*

szög és *Herencs* puszták, melyek közül az utóbbi 1470-ben Heren néven van említve. A község két temploma újabb építmény. A katholikus 1862-ben, az ev. ref. 1815-ben épült. A posta és a vasúti állomás Gömörpanyiton van, a távíró pedig Tornallyán.

Berzéte. *Berzéte*, sajómenti magyar kisközség, körjegyzőségi székhely; 151 házat és 1038 róm. kath. és ev. ref. vallású lakost számlál. Egyike a vármegye legrégibb községeinek s már a XIII. század elején koronabirtok volt. 1243-ban IV. Béla király *Bebek* Detrének és Fülöpnek adományozza. 1416-ban a *Gömöry* család az ura, majd nem sokkal ezután pelsőczi *Nagy* János kir. tárnokmester. Ekkor már Castrum Berzethe néven említik az oklevelek. 1430-ban Zsigmond király a *Perényieknek* adományozza, azonban 1489-ben már *Máriássy* Istvánt iktatják a vár és tartozékai birtokába. 1427-ben

BERZÉTE. — HÁMOS LÁSZLÓ KASTÉLYA.

53 portája volt a községnek, azonkívül vámhely is volt, a mi azt igazolja, hogy már akkor jelentékeny helység lehetett. A XV. században a gombaszögi pálosoknak is van itt birtokuk és a község határában, magas sziklacsúcson állott kolostoruk is, melynek azonban már csak csekély romja látható. E község a pápai tizedszedők jegyzékében Besete néven van említve. A Máriássyak itt ma is birtokosok. Kivülök még pelsőczi *Hámos* László főispánnak és *Pósch* Gyulának van itt nagyobb birtoka. A községben több kastély és régi kúria van. Hámos László főispán kastélyát 1780 körül Máriássy Ferencz építette. *Okolicsányi Zsedényi* Ede és neje Máriássy Margit kastélyát Máriássy Márk 1720-ban, Máriássy Gézáét 1836-ban Máriássy István, Máriássy Irén úrilakát 1880-ban férje *Gundelfingen* Luczián, Hámos Lajos örököseinek úrilakát pedig 1780 körül Máriássy Károly, végül Pósch Gyula úrilakát 1837 körül Máriássy Jób. A későbbi páloskolostor előbb vár volt, melyet *Bebek* Pál építtetett. Halastó nevű dűlője is még a Bebekek korából való; itt volt e nagynevű család halastava, melyet később a pálosok is használtak. A községben két templom van. A róm. kath. templom 1803-ban épült, az ev. ref. templom pedig 1420 körül, de csak a XVI. században fejezték be teljesen. A református egyháznak értékes aranyozott ezüst-kelyhe van, melyet Máriássy Ferencz és neje Debreczeny

BETLÉR. — GRÓF ANDRÁSSY GÉZA KASTÉLYA.

Judit 1631-ben ajándékoztak az egyháznak. Az úrasztali ezüsttányéron is a Máriássyak czímere van. A községhez tartoznak *Bak* (gőzmalom), *Harangozó* és *Vasgyár* telepek, mely utóbbi vasolvasztó és a rimamurány-salgótarjáni vasmű r. t. tulajdona. Posta és vasúti megállóhely; távíróhivatala Rozsnyó.

Betlér. *Betlér*, a Sajóvölgyén fekvő kisközség, körjegyzőségi székhely. Házainak száma 208, lakosaié, a kik nagyobbrészt tótok és ág. ev. h. vallásúak, 1119. A község hajdan Krasznahorka vár tartozéka volt és annak sorsában osztozott. 1713-ban *Andrássy* Pál báró az uradalmat és a kastélyt nejének *Balassa* Krisztinának hagyományozza, a tőle kölcsönvett összeg fejében. 1793-ban Andrássy Lipót volt az ura, a ki a híres betléri könyvtárt alapította és számára külön épületet emeltetett. Éremgyűjteménye is országos hírű volt. Végrendeletileg kifejezett kivánságára, halála után, a betléri parkban temették el. 1824-ben Andrássy Imre eladta Betlért gr. *Nádasdy* Tamásnak, kitől a *Pálffy* és a *Grovestins* családok birtokába került, de Andrássy Manó gróf visszavásárolta a birtokot a kastélylyal együtt és a még Andrássy István lőcsei várkapitány által épített kastélyt teljesen átalakíttatta s lényegesen megnagyobbíttatta. A kastély belső termei, de különösen a csarnok valóságos múzeum és gazdag tárháza a műkincseknek, régiségeknek, festményeknek, iparművészeti tárgyaknak, ötvösműveknek, vadászati trofeumoknak stb. Mostani tulajonosa, gróf Andrássy Géza, a gyűjteményeket folyton gyarapítani igyekszik. A gyűjtemény legérdekesebb darabjai közé kétségen kívül azok a Bebek-féle ágyuk tartoznak, melyek a kastélyon kívül vannak felállitva. A község határában gazdag vaskőbányák vannak és a rimamurány-salgótarjáni vasmű r. t. kohói. A falu két temploma közül a római katholikus 1600 körül épült, az ág. h. ev. pedig 1786-ban. Van a községben posta, távíró és vasúti állomás.

Borosznok. *Borosznok*, a Ratkó-völgyben, a Túrócz patak mentén fekvő tót kisközség, 24 házzal és 84 ág. ev. h. vallású lakossal. E község már 1366-ban szerepel a mai nevén. 1550-ben I. Ferdinánd király új adományt ad reá a *Soldos*, *Hanvay*, *Darvas*, *Nagyszáju*, *Sándor*, *Szkárosy* és *Kerepeczy* családoknak. 1786-ban a tótos *Brusznik* néven is említik. A mult század elején a *Farkas*, *Latinák*, *Soldos*, *Hanvay* és *Darvas* családok a birtokosai. Temploma nincsen. Határában feküdt hajdan Baratych vagy *Baratony* községe, mely 1413-ban mint a *Derecsényiek*, 1425-ben pedig mint a *Széchiek* birtoka szerepel. Ma már nyoma sincsen. A község postája Ujvásár, távírója és vasúti állomása Tornallya.

RÉSZLET A BETLÉRI PARKBÓL.

Borzova, a gombaszögi fensíkon fekvő magyar kisközség, 87 házzal és 462, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Krasznahorka vár tartozéka volt. A mult század elején *Eszterházy* Pál volt a földesura, most pedig gr. *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. Az ú. n. ordonhegyi erdőmagaslaton több régi, mesterséges verem látható, melyeknek keletkezési ideje és rendeltetése ismeretlen. Állítólag itt hajdan ólombánya volt. A községben református templom van, mely 1798-ban épült. Ide tartozik *Korotnok* puszta. Postája Sziliczén van, távírója és vasúti állomása pedig Gombaszögön. Borzova.

Bugyikfalva, balogvölgyi tót kisközség, 42 házzal és 200, túlnyomó számban ág. ev. h. vallású lakossal. E község már a pápai tizedszedők jegyzékében szerepel. 1427-ben Budikfalua néven az *Uza* család birtoka, de 1460-ban már mint a balogi vár tartozékát említik. Későbbi birtokosai a *Koháryak* és ezek révén azután a *Coburg* herczegi család, de e családon kívül a *Szentmiklóssyaknak* is volt itt meglehetős birtokuk. 1786-ban *Bugyikoveni* tót néven is emlegetik és ez időben virágzó gyümölcstermeléséről ismeretes. Ág. ev. temploma 1804-ben épült. Postája Felsőbalog, távírója és vasúti állomása Rimaszombat. Bugyikfalva.

Cserencsény, Rimaszombat közelében fekvő tót kisközség, 57 házzal és 307 ág. ev. h. vallású lakossal. 1334-ben a kalocsai érseké; majd a *Tamás* főispáné, 1438-ban Ajnácskő vár tartozéka és ekkor Cherenchen és Cherenzen alakban van említve. A mult század elején a *Hámos* család volt az ura, most pedig *Fáy* Lászlónak van itt nagyobb birtoka és csinos úrilaka, melyet a mult század hatvanas éveiben Hámos József építtetett. A község hajdan fazekasairól és bognárairól is híres volt, kik árúikat az Alföldre is elvitték. Ág. h. ev. temploma 1600 körül épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimaszombat. Ide tartozik *Világos* puszta. Cserencsény.

Csetnek, a hasonnevű völgyben fekvő nagyközség. Házainak száma 274, lakosaié 1535, a kik közül 824 magyar, 622 tót és csupán 28 német, holott a németek azelőtt túlsúlyban voltak. Vallásra nézve 912 ág. h. ev. és 528 róm. katholikus. E községet a pápai tizedszedők jegyzéke Chitnik néven említi. 1243-ban IV. Béla király *Bebek* Detrének és Fülöpnek adományozza. Csetnek.

1328-ban Róbert Károlytól hetivásárjogot nyer. 1421-ben az egri káptalan egyik kiadványában civitas-nak mondja; 1417-ben, a mikor a királytól országos vásárjogot nyer, már oppidum. Ez időben neve: Chytnuk, Chytnek vagy Chytnyk. Bebek atyafiság révén, e család egyik ága, a *Csetnekiek* lettek az urai. Erős vára a Bebekek alatt épült s bástyáit hozzáférhetetlen mocsarak vették körül. A Csetnekiek után *Horváth* Balázs és ez után a *Bakos* család lett a község és a vár ura, egész 1666-ig, a mikor Bakos Gábor elhalt. Időközben, 1585-ben *Andrássy* Péter is nyert itt birtokrészeket, de 1648-ban *Fejérváry* Zsigmond és *Nagybányai* Gáspár, 1666-ban *Balogh* Gáspár, 1689-ben *Pongrácz* János is birtokosok itt, míg *Szontágh* Gáspár (II), második neje után, a *Bakos-Petneházy* leányágon lett a csetneki uradalom birtokosa. Időközben a *Thökölyek* is szereznek itt birtokokat. 1700 körül a Bebek-féle birtokok leg-

CSARNOK A BETLÉRI KASTÉLYBAN.

nagyobb része *II. Rákóczy* Ferencznéé, illetőleg az *Aspermontoké* és *Gyürky* Pálé lesz. 1712-ben *Perényi* Györgyöt is itt találjuk, 1722-ben pedig az *Usz*, a *Péchy* és a *Szécsényi* családokat is, kik 1744-ben az Andrássy-féle birtokokat visszabocsátják az *Andrássyak* tulajdonába. Két évvel később báró Perényi Györgyné és leánya is átadják javadalmaikat Andrássy Györgynek, míg 1775-ben az Andrássy család a Thököly-féle rész birtokába jut. E század folyamán még itt találjuk mint nagyobb birtokosokat a *Szepesy*, *Lányi*, *Vitkovszky*, gróf *Nyáry*, gróf *Plettrich* és a *Barkóczy* családot. 1823-ban a *Rokfalussy* és a *Sárváry* családok is birtokosok, 1846-ban a *Tornallyai* család is. A Rákóczy-féle birtokok a cs. kir. kamaráé lettek, de úgy ezeket, mint a Szepesy-féle birtokot szintén az Andrássy család szerezte meg 1867-ben, egy évvel később pedig a Szontágh-féle és a Rokfalussy-féle birtokokat. A vár a török dúlások alatt sokat szenvedett, de a Thököly és a Rákóczy-féle mozgalmak alatt teljesen romba dőlt. Későbbi birtokosai azután igyekeztek a várból megmenteni, a mit lehetett, úgy hogy hatalmas saroktornyai ma is fennállanak és jó karban vannak. A vár most *Sárkány* Károly tulajdona, a ki annak egyik szárnyát kiépíttette és lakóháznak alakította át. Ág. ev. temploma egyike az ország legérdekesebb építészeti emlékeinek. A XIII. században kezdték építeni, de az építés megszakadt és csak 1460-ban

folytatták. 1335-ben Bonifácz pápa az esztergomi érsek által szedetni szokott csetneki dézsmát átengedi az itteni Boldogságos Szűz Mária templomnak. A templom belsejében pihennek a Csetneki és Bakos család tagjai és itt nyugszik az utolsó Bakos is. A templom falait több érdekes epitáfium díszíti. Keresztelő medenczéje az árpádházi királyok korából való és rendkívül érdekes. Ezenkívül az egyház több igen becses ötvösművet és oltárterítőt őriz. A templom egyik oldalszárnyában van elhelyezve az esperesség régi, gazdag könyvtára is. A róm. kath. templom 1753-ban épült. Csetneknek hajdan virágzó ipara volt. A csizmadia, varga, mészáros, szabó és gombkötő czéhek 1631—1705 között kapták czéhleveleiket. Vasérczbányái már a XVII. században híresek voltak arról, hogy itt bányászták az ország legjobb vasát. A XVIII. század közepén sok kohója volt. *Szontágh* Gáspár 1760 körül, a

KÉPTÁR GRÓF ANDRÁSSY GÉZA KASTÉLYÁBAN.

czigányok állandó letelepítése czéljából, Csetneken egész utczát építtetett kisebb házacskákból, és számos czigánycsaládot telepített oda, kik mint szegkovácsok nyertek alkalmazást. 1759-ben Mária Terézia megfosztja a várost addig élvezett szabadalmaitól, mert a város egy Vozár Mária nevű asszonyt 300 korbácsütésre itélt. 1781-ben II. József és 1791-ben II. Lipót a város korábbi szabadalmait ismét életbe lépteti. Ugyanekkor új országos és hetivásártartási jogot nyer. 1555-ben a pestis pusztitott a város falai között és ugyane században a törökök több izben feldúlták. Csetnek azelőtt nevezetes dohánytermelő hely volt, ma azonban már nyoma sincs a híres csetneki dohánynak, de annak helyét a gyümölcstermelés foglalja el. Csetneken született Szontágh Gusztáv Adolf, az ismert nevű magyar bölcsész is. Csetnekhez tartozott hajdan *Tornava* is, melynek helyét ma már csak dűlőnév őrzi. Utoljára 1427-ben találunk róla említést, a mikor a Csetneki család birtoka volt. *Somkút* puszta szintén régi község emlékét őrzi, melyet IV. Béla 1243-ban a Bebekeknek adományoz Csetnekkel együtt. Csetnek vidékén feküdt, az egykorú leírások szerint, *Irmes* község is, mely 1362-ben szintén a Csetneki család birtoka. Utolsó nyomát 1437-ben találjuk. Ugyancsak e város közelében feküdt 1362-ben *Fülöpháza* és *Aranyas*, mely utóbbi a pápai tizedszedők jegyzékében Arnuch néven van említve. Határában feküdt még *Bekeháza* is, a

Bebekek birtoka, mely előbb Bekespathaka, majd 1427-ben Bekehaza néven van említve. A községben több nagyobbszabású épület van. Ilyen a városháza, a Concordia társaság háza és a Szontágh család úrilaka.

Csíz. *Csíz,* a fülek-miskolczi vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség, 152 házzal és 667, nagyobbára református vallású lakossal. E községet már a pápai tizedszedők jegyzékében találjuk említve Chis néven. 1427-ben is így szerepel. 1475-ben a kasuhi *Nagy* család új adományt nyer a községre, de öt évvel később már a *Csizy* családot találjuk itt, mint a község földesurát és e család után a czomporházi *Czompor* családot. Később az *Abaffy,* a *Kubinyi* és a *Hanvay* családok lettek a birtokosai. A községben négy úrilak van, ú. m. *Kossuth* Józsefé, *Hanvay* Józsefé, *Glósz* Arturé és a *Horváth* Józsefé. A község református temploma 1881-ben épült. Az itteni európai hírű jódbróm-fürdőről más helyen van szó. A községben van posta és távíró. Vasúti állomása télen Rimaszécs, nyáron Csíz-Fürdő.

Csoltó. *Csoltó,* sajómenti magyar kisközség, 93 házzal és 554, túlnyomó számban róm. kath. vallasú lakossal. E községről már 1291-ben találunk írott nyomokat, a mikor Chokothow elferdített alakban van említve. 1405-ben a *Basó* család az ura és ekkor két község volt, Kis és Nagy megkülönböztetéssel. 1427-ben Colthow néven említik az egykorú iratok. Kis-Csoltó emlékét ma már csak a községhez tartozó hasonló nevű puszta tartja fenn. Innen veszi előnevét a *Ragályi* család is, mely már a XV. században a község földesura volt. A Basó és a Ragályi család még a mult század első felében is birtokos itt, de kivülök még a *Kiss, Ludman, Bartók, Bónis, Kálniczky, Kerepesy, Szuhay, Szeleczky, Oroszlányi, Sebe* és *Sághy* családoknak is van itten részök. Az 1706 november 25—26 közötti éjjelen itt hált meg II. Rákóczy Ferencz Basó Gábor házánál, a mikor a rozsnyói tanácsülésbe utazott. Ma *Kubinyi* Géza orsz. képviselőnek és *Heressy* Sándornak van itt nagyobb birtoka és az utóbbinak úrilaka, melyet *Szuhay* József építtetett. A róm. katholikus templom 1800-ban, a református 1840-ben épült. A kath. egyház birtokában a XVII. század közepéről való érdekes szentségtartó van. Csoltó közelében

BEJE. — ID. SZENT-IVÁNY JÓZSEF ÚRILAKA.

CSERENCSÉNY. — FÁY LÁSZLÓ ÚRILAKA.

feküdt a XIII. században *Zagrágy* község. A község postája és vasúti állomása Gömörpanyiton van, távírója pedig Tornallyán.

Csoma, a miskolcz-füleki vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség, 110 házzal és 591, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Ajnácskő vár tartozéka volt. 1341-ben már poss. Chamatelke néven van említve, 1438-ban Csomatelke, de egy évvel később Csomafalva néven. Későbbi birtokosa a *Károlyi* család volt, majd vétel utján Szeyffert Antal birtokába került, kinek itt ma is nagyobb birtoka és csinos úrilaka van. A kissebesi kőbánya részvénytársaság nagyobb szabású kőbányát bérel itt és sodronykötél pályája is van. A községben levő róm. kath. templom 1846-ban épült. Postája Fülek, távírója Ajnácskő és vasúti állomása Gömörsid, vagy Fülek. Ide tartozik *Vidosza* puszta is. Csoma

Csucsom, a Pozsárló hegy alatt, a Drázus-völgyben fekvő magyar kisközség, 70 házzal és 334, túlnyomó számban ág. ev. h. vallású lakossal. Már 1414-ben említik, a mikor Nadabulyával együtt poss. Nadabolya et Chuchom alakban fordul elő. 1461-ben, mint az esztergomi érsek birtoka, Chuchum néven szerepel. Később a rozsnyói püspökségé lett. A község határában van a *Miller* és *társa* czég antimonium-zúzója, továbbá a Demuth czégé. Itt van a falu határában dr. *Maurer* Arthur m. tb. főorvos szép fekvésü, nyaralója. Postája, távírója és vasúti állomása Rozsnyó. Csucsom.

Czakó, a Balogvölgyben fekvő magyar kisközség, 92 házzal és 438, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. 1427-ben találjuk először említve, mint Balog vár tartozékát. Ma a *Coburg* herczegi családnak van itt nagyobb birtoka. Hajdan Chakofalua volt a neve. Temploma 1835-ben épült. Postája, távírója és vasúti állomása Rimaszécs. Czakó.

Darnya, rimavölgyi magyar kisközség, 114 házzal és 438, nagyobb részben református vallású lakossal. E község 1427-ben a *Jánosi* család birtoka Darna és Darnia néven. Későbbi birtokosai a *De la Motte*, *Vajda*, *Koós*, *Patay*, *Szathmáry-Király* és a *Madarassy* családok. Ma báró *Nyáry* Sándornak van itt nagyobb birtoka. Református temploma 1802-ben épült. Ide tartoznak *Kenyeretlen*, *Névtelen* és *Embertelen* puszták. Darnya.

Dénes, Szepes vármegye határán fekvő tót kisközség, 107 házzal és 550 róm. kath. vallású lakossal. Azelőtt *Uhorna* volt a neve és Krasznahorka vár tartozéka volt, melynek sorsában is osztozott. A XVIII. század Dénes.

elején a gróf *Serényi* család is részbirtokosa volt a községnek, mely 1757-ben *Gömöry* János zálogos birtoka volt, de azután ismét visszakerült az *Andrássy* család kezébe. Határában réz- és ezüstércz van. Katholikus temploma 1600 körül

CSETNEK. — AZ ÁRPÁDKORI TEMPLOM.

épült. 1865-ben nagy árvíz volt a faluban, melynek több házon kivül, számos háziállat esett áldozatul. Postája és távírója Szomolnok, vasúti állomása pedig Szomolnokhuta.

Derencsény. *Derencsény*, balogvölgyi tót kisközség, 78 házzal és 365 ág. ev. h. vallású lakossal. E község már a pápai tizedszedők jegyzékében szerepel, Drenchen néven. 1297-ben *Balogh* Domokos és Miklós nyerik királyi adományul. 1413-ban, a mikor a *Derencsényiek* az urai, már vámhely és fa-vára is említve van. Ez volt annak a várnak az alapja, melyet később azután *Giskra* elfoglalt és megerősíttetett. *Hunyady* János 1451-ben foglalta vissza s így került ismét a Derencsényiek birtokába, kik azt újolag kijavíttatták és megerősíttették. Az erősséget 1413-ban Derenk és Derednek néven említik az egykorú oklevelek. Később már Drench néven szerepel és 1451-ben castellum Drenchen néven. Idővel az uradalom és a vár a *Széchiek* birtokába kerül, azután *Rákóczy*-birtok lesz, majd a *Koháryak* lesznek az urai és ezek után a *Coburg* herczegi család, de velük együtt a báró *Luzsénszky*, *Szentmiklóssy*, *Draskóczy*, *Máriássy*, *Bodon* és a báró *Nyáry* családok is birtokosok, ma pedig báró *Vay* Dénesnének van itt nagyobb birtoka. A vár a Rákóczy-féle mozgalmak alatt végleg elpusztult és ma csak a Derenek nevű dűlő tartja fenn az emlékét. A község határában két barlang van, melyek Kislyuk és Magyarlyuk néven ismeretesek. Határában három elpusztult községről emlékeznek az egykorú oklevelek. Az egyik *Laponya* község, mely 1450-ig mint a Derencsényiek birtoka szerepel, a másik *Kyssalabina* község, melyről 1427-ben is van szó s a harmadik *Rovna*, 1413-ban szintén a Derencsényi család birtoka. A községhez tartozik *Derencsény* puszta. A postahivatal Felsőbalogon, a távíró és a vasúti állomás Rimaszombatban van. A községben levő ág. h. ev. templom 1796-ban épült.

Deresk. *Deresk*, Túróczvölgyi magyar kisközség, 209 házzal és 926 róm. kath. vallású lakossal. Szintén a *Koháryak* birtoka volt és most a *Coburg* herczegi családé. A XVIII. században a *Csákyak* is birtokosai voltak. A lakosok cserépedény-

és cserépzsindely-készítéssel foglalkoznak. Kath. temploma árpádkori építmény, de a gyakori átalakításokkal elrontották. Postája Harkács, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Dernő, a Csermosnya patak mellett fekvő magyar kisközség, körjegyző- Dernő.

A CSETNEKI VÁR.

ségi székhely, 193 házzal és 970 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan Krasznahorka vár tartozéka volt és a *Bebekek* után az *Andrássyak* kezébe került, s ezek egyike, Andrássy István itt a XVIII. század vége felé kastélyt építtetett. A *Szontágh* családnak itt már 1650-ben vasérczbányája volt. Andrássy György alapította és építtette a híres dernői vasgyárat, mely a budapesti lánczhídhoz is szállított vasrészeket. 1745-ben *N. Rhaell* György volt a hámor bérlője, most pedig a rimamurány-salgótarjáni vasmű r. t. A község azelőtt Torna vármegyéhez tartozott. Van itt olvasókör, vasgyári igazgatóság és bányagondnokság. 1848-ban kisebb harcz is volt határában. Az ekkor elesett honvédeket itt temették el. A róm. kath. templom 1839-ben épült. Postája van a községnek, de a távíró-állomása Krasznahorkaváralja, vasúti állomása pedig Rozsnyó. Ide tartozik *Kornalippa* puszta, mely már a középkorban is szerepel.

Détér, a feledi vasútvonal közelében fekvő magyar kisközség, 120 házzal és 534 róm. kath. vallású lakossal. Egyike a vármegye legrégebben megült helyeinek. Egy 1244-ből való adománylevélben colonia Dettarum alakban szerepel. 1427-ben Dether, 1489-ben Dyther néven találjuk említve. Középkori birtokosait nem ismerjük, későbbi birtokosai pedig a *Jankovich* és a palóczi *Horváth* családok voltak, most pedig *Putnoky* Mórnénak és *Sarlay* Pálnak van itt nagyobb birtoka. A községben csak kápolna van, mely 1880-ban épült. Postája Gömörsimonyi, távírója és vasuti állomása Feled. Ide tartoznak *Szénág*, *Vizálló* és *Szalonkás* puszták. Détér.

Dobfenék, a nógrádi határ közelében fekvő magyar kisközség, 30 házzal és 185 róm. kath. vallású lakossal. E község 1427-ben mint a *Recsky* Dobfenék.

család birtoka szerepel. Később *Dobszög* néven is említik az egykorú iratok. Ajnácskő vár tartozéka volt s e vár birtokosaival változtak e község urai is. Dobfenék közelében feküdt 1427-ben *Kökényes* (Kwkenes), mely a *Sárai* család birtoka volt. A község postája, távírója és vasúti állomása Ajnácskő.

Dobócza. *Dobócza*, rimamenti tót kisközség, 119 házzal és 158 róm. kath. vallású lakossal. E község már a pápai tizedszedők jegyzékében szerepel Doboha néven. Hajdan Balogvár tartozéka volt, s 1336 és 1481 között Doboulcha, Dobowcha néven mint a *Széchiek* birtoka jelentékeny község volt, 55 jobbágyportával. Később a *Koháryak* kezére került és most a *Coburg* herczegi családnak van itt nagyobb birtoka. A községben úrilak is van, melyet *Joszt* Antal építtetett és most *Pristyák* Neit örököseié. A lakosok fogyasztási szövetkezetet és hitelszövetkezetet tartanak fenn, mely utóbbi az országos hitelszövetkezet fiókja. Katholikus temploma 1782-ben épült. Postája, táv-

CSOMA. — SZEYFFERT ANTAL ÚRILAKA.

írója és vasúti allomása Rimaszécsen van. Ide tartoznak *Gernyő*, *Leánymező* és *Dobra* puszták.

Dobrapatak. *Dobrapatak*, a Dolinka nevű völgyben fekvő tót kisközség, 49 házzal és 223 ág. h. ev. lakossal. E község már 1336-ban szerepel. 1413-ban a *Derencsényi* családot uralja. 1460-ban már mint Balogvár tartozéka van említve és ettől kezdve e vár uraival változnak e község urai is. Jelenleg a *Coburg* herczegi családnak van itt nagyobb birtoka. A XVIII. században a község lakosainak legnagyobb része faedénykészítésből élt. Evangelikus temploma 1791-ben épült. Postája Ratkó, távírója és vasúti állomása Nyustya. A község közelében feküdt hajdan *Sebestyénháza*, mely 1413-ban szintén mint a Derencsényiek birtoka van említve. Ma már ennek a községnek nyoma sincs. Ide tartozik *Kosova* puszta.

Drabszkó. *Drabszkó*, Zólyom vármegye határán fekvő tót kisközség, 114 házzal és 591 róm. kath. vallású lakossal. A *Forgách* család ősi birtoka volt, de később a báró *Jeszenák* család is szerzett itt birtokrészt. Legutóbb Dub Albertnek volt itt nagyobb birtoka, mely most *Lamarche* Alberté. Lakosainak nagy része fazsindely-készítéssel foglalkozik. Templom nincs a községben. Postája Forgácsfalva, távírója és vasúti állomása Rimabánya.

Dúlháza. *Dúlháza*, balogvölgyi magyar kisközség, 37 házzal és 187 ev. ref. vallású lakossal. Temploma nincs. Hajdan puszta volt és Bárcziházához tartozott, míg ma Bárcziháza puszta tartozik Dúlházához. 1414-ben a *Bárczy* csa-

lád az ura, 1464-ben, a mikor Alsokysfalud néven is ismeretes, a *Jánosfalviak* bírják. Később, 1487-ben a *Fügedy* család, utána az *Abaffyak*, majd a *Farkas*, *Kriston* és a *Lovass* családnak is vannak itten részei. Jelenleg Farkas Ábrahám orsz. képviselőnek van itt nagyobb birtoka és úrilaka, melyet néhai Farkas Miklós építtetett. Dúlháza lakosai a mult században híres dohánytermelők voltak. Postája Felsőbátka, távírója és vasúti állomása Rimaszécs. Bárcziházán kívül még ide tartoznak *Bárczigaz* és *Újpuszták* is.

Dusa, a majsai völgyben fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 32 házzal és 173, nagyobbára ág. ev. h. vallású lakossal. Nagyon régi község, mely 1427-ben mint Jolsvai György birtoka Dowsa néven van említve. Később a *Máriássyak* és a *Kubinyiak* lettek az urai, ma pedig *Hámos* Ala- Dusa.

CSUCSOM. — DR. MAURER ARTHUR NYÁRILAKA.

dárnak van itt nagyobb birtoka és csinos úrilaka, melyet mostani tulajdonosa építtetett. Evangelikus temploma 1807-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Egyházasbást, Nógrád vármegye határán fekvő magyar kisközség, 111 házzal és 540 róm. kath. vallású lakossal. E község már a pápai tizedszedők jegyzékében szerepel. Hajdan Ajnácskő vár tartozéka volt és ennek sorsában osztozott. Későbbi birtokosa a *Máriássy*, *Náthay*, *Tihanyi* és a *Trajtler* család. A községben három úrilak van, egy a Máriássyak idejéből, a másikat báró *Nyáry* Jenő, a harmadikat Trajtler János építtette s ez most Szilágyi Lajosé. Katholikus temploma az 1397-iki canonica visitatio alkalmával már fennállott, de azóta a gyakori átalakítások teljesen kivetkőztették eredeti alakjából. A község postája, távírója és vasúti állomása Ajnácskő. Egyházasbást

Esztrény, balogvölgyi tót kisközség, 30 házzal és 139 ág. ev. h. vallású lakossal. 1427-ben, a mikor a *Derencsényi* család az ura, Estran, majd Ozthran néven van említve. 1450-ben Oztren néven szerepel. Úgy látszik, hogy azonos azzal az Osztra községgel, melynek felét 1297-ben *Balogh* Domokos és Miklós nyerik királyi adományul. A XV. században mint Balogvár tartozéka szerepel és ettől fogva a balogvári birtokok sorsában osztozik. A lako- Esztrény.

DERNŐ. — GRÓF ANDRÁSSY DÉNES KASTÉLYA (MOST TISZTILAK).

soknak nagy része, különösen a téli hónapok alatt, szövőborda-készítéssel és kosárfonással foglalkozik. Templom nincs a községben. Postája Felsőbalog, távírója és vasúti állomása Rimaszombat. Ide tartozik *Teplicza* puszta is.

Fazekaszsaluzsány. *Fazekaszsaluzsány*, Nógrád vármegye határához közel fekvő tót kisközség, 149 házzal és 960 róm. kath. vallású lakossal. Földesurai a *Fejes*, *Szerdahelyi*, *Tihanyi*, *Jakab*, *Putnoky Prónay* és *Nyáry* családok voltak. A község lakosai a tűzálló tégla- és cserépgyártást űzik. A legnagyobb ily cserépgyár a *Süttő* Istváné, a kinek itt gőzmalma is van. A faluban savanyúvízforrás van, melyet azonban csak a falubeliek használnak. A kath. templom, a réginek a helyén, 1882-ben épült. Ezenkívül kápolna is van a községben, melyet 1825-ben építettek. A község postája Osgyán, távírója és vasúti állomása Rimaszombat. Ide tartoznak *Babarik*, *Alsó-* és *Felsőbaksa* puszták is.

Feketelehota. *Feketelehota*, a csetneki völgy elején fekvő tót kisközség, 189 házzal és 949, túlnyomó számban ág. ev. vallású lakossal. Csetnek-Lehota néven is ismeretes volt és mindenkor a csetneki uradalomhoz tartozott, melylyel együtt az *Andrássy* család kezeibe került. Vasbányái és kohói már a XVIII. század elején mívelés alatt állottak. A község határában ered az Ochtina, vagy másként szlabosi patak. 1873-ban a kolera a lakosokat megtizedelte. Ág. ev. temploma 1772-ben épült. A község postája és távírója Nagyszlabos.

Feketepatak. *Feketepatak*, a hasonló nevű völgyben fekvő tót kisközség, 62 házzal és 350 ág. ev. h. vallású lakossal. E községről 1498-ban találunk először írott nyomokat, a mikor a *Csetnekiek* az urai. A csetneki uradalommal együtt került azután az *Andrássyak* birtokába. 1786-ban *Kobelarow* tót nevével is találkozunk. A mult század elején a *Parvy* és a *Rokfalussy* családoknak is van itt birtokuk. Hegyei vasat, rezet, czinóbert és biszmutot tartalmaznak. Evangelikus templomának építési ideje ismeretlen. Postája, távírója és vasúti állomása Alsósajó.

Feled. *Feled*, rimavölgyi magyar kisközség, 176 házzal és 881, róm. kath. és ev. ref. vallású lakossal. E községgel már a pápai tizedszedők jegyzékében találkozunk. A *Rátót* nemzetség ősi birtoka. 1424-ben a *Feledy* család az ura és ekkor már az ajnácskői vár tartozéka. 1788-ban *Feledinze* tót néven is említik az akkori leírások. Mult századi földesurai a báró *Vécsey*, a *Jekelfalussy*, a gróf *Almássy*, a gróf *De la Motte* és a *Török* családok. Mind e

FELSŐBALOG. — COBURG FÜLÖP HERCZEG KASTÉLYA.

családok saját úrilakaikban laktak s azonkívül *Drasköczy* Lászlónak is van a faluban úrilaka. A Vécsey-féle, kb. 250 éves úrilak jelenleg *Fornet* Jenőné szül. báró *Vécsey* Erzsébeté. A község nagyobb birtokosai ma *Szilassy* Gyula örökösei, *Fornet* Jenőné szül. báró *Vécsey* Erzsébet és *Czibur* Pál. E helység a rimaszécsi járás székhelye, szolgabírói hivatallal. A községben két templom van. A református templom 1600-ban, a katholikus 1794-ben épült. 1825-ben az egész község tűz martaléka lett. Van saját postája, távírója és vasúti állomása, mely utóbbi fontos góczpontja e vasútvonalnak. Feledhez tartoznak *Dobra*, *Czifra*, *Csalános* és *Domafala* puszták. Az utóbbi hajdan szintén község volt. 1479-ben mint a feledi *Lórántfiak* birtoka van említve.

Felfalu, ratkóvölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 43 házzal és 199, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. E község 1343-ban szerepel először. 1427-ben a runyai *Soldos* család az ura s 1550-ben új adományt nyer a községre; rajta kívül részeket bírnak itt a *Hanvay*, *Darvas*, *Nagyszájú*, *Sándor*, *Szkárosy* és *Kerepeczy* családok. Későbbi birtokosai a *Sebe*, *Rathó*, *Rokfalussy*, *Ragályi* családok; jelenleg *Szent-Iványi* Árpádnak van itt nagyobb birtoka. A XVIII. században *Chwalova* tót néven is szerepel és ez időben a lakosok nagy része szilva-aszalással és pálinkafőzéssel foglalkozott. Ugyanekkor Félfalu néven is emlegetik. A község határában cseppkőbarlang van, melyet azonban még nem kutattak át. Református temploma 1875-ben épült. Felfaluhoz tartozik *Kőbánya* puszta, mely 1413-ban mint külön község Kewbanyalehotha néven van említve. 1427-ben az *Uza* család birtoka volt. Ugyancsak ezen a vidéken feküdt *Azajnok* község, mely 1428-ban a *Derencsényi* család birtoka. Ez utóbbi községnek ma már nyoma sincsen. A posta Szkároson van, távírója és vasúti állomása pedig Tornallya. Felfalu.

Felsőbalog, balogvölgyi magyar kisközség, 227 házzal és 974 ev. ref. vallású lakossal. Körjegyzőségi székhely. E község már a honfoglalás idejében fennállott. Legrégibb birtokosául a *Balogh* nemzetséget ismerjük. Már 1347-ben Balog vár tartozéka, vámhely és mint ilyen Bolug néven emlegetik. A Balogh nemzetségről a vár és a község a *Széchiekre* szállott. A XV. század elején vára *Giskra* kezén van, de 1451-ben *Hunyadi* János kiűzi innen a cseheket. 1459-ben Mátyás király *Komjáthy* Ulrikot helyezi a vár Felsőbalog.

és az uradalom birtokába, 1463-ban *Rozgonyi* Sebestyént találjuk itt, míg 1481-ben ismét a Széchiek kezén van. 1560-ban a törökök a balogi erdőben fogták el *Bebek* Györgyöt. 1563-ban Balogh András volt a vár kapitánya; ekkor még mindig a Széchiek az urai. Az 1608. évi 15. t.-c. e várat a véghelyek közé sorozza. Megrongált falait 1619-ben Széchi Ggörgy megerősítteti. 1625-ben Széchi György orgyilkosság áldozata lesz és a várat a hozzátartozó uradalommal együtt özvegye Homonnai *Drugeth* Mária kapja. Ennek leánya, a híres Széchi Mária, kinek kezével a vár és uradalma *Wesselényi* Ferencz birtokába kerül. 1671-ben az uradalmat a kir. fiscus foglalja le. Vára a Thököly és a Rákóczy-féle mozgalmak alatt elpusztult. 1691-ben a *Koháryak* lesznek a birtok urai. 1720-ban gróf Koháry István a régi Wesselényi-kastély helyébe új, emeletes kastélyt építtet, melyet herczeg Koháry Ferencz a mult század elején kibővít és megnagyobbít. E kastély kápolnájában érdekes régi festményt őriznek, melyet Koháry István festett 1685-ben és ő írta reá a következő chronostichont és verset is:

Felül: DeUs VbIqVe ConserVator proteCtor MeVs.
Odébb: Jonas In Ventre CetI,
ILLaesUs In portUM eVaDIt.
Odébb: Insontes Vero JVVenes,
In fornaCe arDent, ILLaesI perManerUnt.

A következő versek négy bibliai tárgyú kép köré vannak írva és azok illusztrálásául szolgálnak:

Szent Péter Vas Lánczon sinlett tömlöczében,
És Iónás próféta Tenger örvényében.
Vettetett Dániel Oroszlán Vermében,
Az három Iffijú, égő Kemenczében.

—

Meg Szabadult Péter maga Tömlötzébül,
Dániel próféta Oroszlány Vermébül,
Az három Iffijú, égő Kementzébül,
Iónás próféta tenger Örvényébül.

—

Engemet is Isten Munkáts Kővárábul,
Lábaimnak nehéz felvert nagy Vasábul,
Hosszú Rabságomnak nyomoruságábul
Szabaditott, mint egy Czethalnak gyomrábul.

Melyért adok hálát az élő Istennek,
Igaz, tiszta Szivbül ő Szent Felségének,
Hozzám megmutatott ingyen Kegyelmének,
Áldás és Dütsőség légyen Szent Nevének.

—

Volt, van is reményem Isten Irgalmában,
Mindenütt mindenkor mostoha soromban,
Lészen gondviselőm minden nyavalyámban,
Megtart halálomig kegyes óltalmában.

—

Életemnek pedig elfolyván órája,
Engemet emésztő testem nyavalyája,
Hogy megszünjék tovább fejem Galibája.
Irgalmas Istennek lészen nyugtatója.

A községhez tartozó Torhegy és Törökvölgy nevű dűlők is a mult emlékeit tartják fenn. Az előbbi a régi halotti torokra emlékeztet, az utóbbin a törökök vonultak fel a vár ostromára. A község hajdan, de még a mult században is híres szőlő- és dohánytermelő hely volt. Most itt van a Coburg herczegi uradalomnak kőfallal körülkerített nagy vadaskertje s erdészeti és gazdasági hivatala. A községben nincs templom. Ide tartozik *Hájoldal*, *Felsővadaskert* és *Ujpuszta*. Balog tájékán feküdt hajdan *Jakóháza* község, mely még 1460-ban mint Balogvár tartozéka szerepel, később azonban már nem találjuk nyomát. A községnek saját postája van. Távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Felsőhangony. *Felsőhangony*, a borsodmegyei határ közelében fekvő magyar kisközség, 152 házzal és 692 róm. kath. vallású lakossal. E községet már Anonymus is emliti, 1327-ben pedig Hangonfew néven szerepel. 1416-ban Domaházával egy községet alkot. 1431-ben Domafalva néven találjuk, mint a *Szécsényiek* birtokát. 1492-ben a *Bekény* család új adományt kap reá. Későbbi birtokosai a *Jankovics* és a *Török* családok. Kath. temploma 1843-ban épült. Hangony határában a pálosoknak kolostoruk volt, melynek még némi nyoma látható. A községhez tartozik *Verecsepadja* puszta. Postája van, távírója és vasúti állomása Ózd.

Felsőkálosa. *Felsőkálosa*, a Vályvölgyén fekvő magyar kisközség, 28 házzal és 108 ev. ref. vallású lakossal. Legrégibb birtokosa, a *Nádasdy* család, 1477-ben merül fel. Később a *Draskóczy* családé lett. Templom nincs a községben. Ide tartozik *Dapsi* és *Papharaszti* puszta. A község postája Füge, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Felsőpokorágy. *Felsőpokorágy*, Rimaszombat közelében fekvő tót kisközség, 75 házzal és 363 ág. ev. h. vallású lakossal. Hajdan Ajnácskő vár tartozéka volt és

mint ilyen előbb a *Rákóczy*-féle csetneki, majd az osgyáni uradalomhoz tartozott. Legrégibb urai a XV. század elején a *Pokorágyi* és ezek után a *Csicsery* családok voltak. Később az *Abaffy*, *Rakovszky*, *Jekelfalussy*, *Palkovich*, *Hellebrondt* és a *Szentmiklóssy* család volt a birtokosa. Az ág. ev. templom a régi árpádkori templom helyén 1797-ben épült s egy XVII. századbeli érdekes kelyhet őriz. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Felsősajó. *Felsősajó*, sajóvölgyi tót kisközség, 89 házzal és 524, nagyobb részben ág. ev. h. vallású lakossal. A *Bebek* család ősi birtoka. Már 1362-ben megjelenik. 1423-ban vámhely volt s a Bebekekkel rokon Pelsőcziek bírták 36 jobbágyportáját. Ez időben nevét Felsesayo és Sayowfew-nek írják. 1559-ben I. Ferdinánd *Horváth* Balázst iktattatja be a Bebekek birtokába. 1648-ban *Fejérváry* Zsigmond és *Nagybányai* Gáspár a birtokosai, de 1659-ben már az *Andrássyak* uradalmához tartozik. 1714-ben a *Görgey* családnak, később a *Sebők* családnak is van itt birtoka, jelenleg pedig gróf *Andrássy* Gézának, *Langhoffer* Józsefnek és *Stankovits* Samunak. 1786-ban a községet német és tót néven említik: *Obersalz* és *Wissna-Slana*. A községhez tartozó Huszárka nevű dűlő a hagyomány szerint onnan veszi elnevezését, mert az egyik Andrássy, az annak idején e dűlő helyén állott erdőt karhatalommal irttatta ki, mely alkalommal a gróf huszárjai hajtották a népet munkára és őrizték őket az erdőben. Mivel pedig e dűlő talaja meddő és nem terem meg rajta a gabona, ezt a körülményt a lakosok még maig is a nép átkának tulajdonítják. A mult század hatvanas éveiben a község két izben ment át nagy pusztuláson. 1865-ben árvíz, két évvel később pedig tűzvész tett benne nagy kárt. Az ág. h. ev. templom 1500 körül épült. Posta van a községben, távírója és vasúti állomása pedig Dobsina.

GECZELFALVA. — AZ ÁRPÁDKORI TEMPLOM PORTÁLÉJA.

Felsőszkálnok. *Felsőszkálnok*, rimamenti tót kisközség 34 házzal és 177 ág. ev. h. vallású lakossal. Hajdan az osgyáni uradalomhoz tartozott. Urai a *Bakos*, a *Korponay*, a báró *Luzsénszky* és a *Szentmiklóssy* családok voltak. Határában hajdan várkastély volt, melynek ma már nyoma sem látszik. A lakosok a XVIII. században híres fazekasok voltak, a kik árúikat egész Pestig elvitték. Határában vörös márvány található. A községnek nincs temploma. Postája Gömörrahó, a hol vasúti megállóhelye is van, távírója pedig Rimaszombat.

Felsőszuha. *Felsőszuha*, a hasonnevű völgyben fekvő magyar kisközség, 118 házzal és 489, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. 1427-ben Szuhafő (Zuhafew) néven említik. Régi nemesi község, melynek a *Máriássy*, *Csemniczky*, *Szuhay*, *Vattay*, *Lenkey*, *Járdánházy*, *Bartók*, *Császár*, *Kasza*, *Csiszár*, *Farkas*, *Ujváry*, *Deme*, *Horkay*, *Nagy*, *Miskolczy*, *Palis*, *Fülpös*, *Bozsy*, *Rajzy*, *Labostyán*, *Tóth* és a *Ragályi* családok voltak a földesurai. 1779-ben a község a templommal együtt teljesen leégett. Mostani református temploma 1783-ban épült. A köz-

séghez tartozik *Petőháza* puszta. Postája és távírója Ragály, vasúti állomása pedig Tornallya.

Felsővály-bikszög. *Felsőválybikszög*, vályvölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 85 házzal és 326 ev. ref. vallású lakossal. Azelőtt két község volt, ú. m. Felső-Vály és Bikszög. Vály községet már a pápai tizedszedők jegyzéke említi Val néven. 1426-ban Valy és Waal alakban olvassuk nevét az egykorú oklevelekben. Bikszög 1427-ben fordul elő Bykzwgh eltorzított alakban. Legrégibb birtokosa 1630-ban a *Gotthárd* család, 1680-ban a *Fuló* család. A mult század elején a jászói prépostságnak is van itt birtoka. Később az egyesített községekben a következő birtokosok voltak: *Nagy*, *Bodon*, *Balajthy*, *Óváry*, *Szivós*, *Lökös*, *Herényi*, *Katona*, *Vincze*, *Kálas*, *Beke*, *Kálmánczy* és *Vályi* családok. A csehek idejében a község határában a magyarok és a csehek között harcz volt. A község régi temploma 1619-ben leégett, de 1622-ben újra felépült. Az egyháznak több érdekes edénye van a XVII. századból. E faluhoz tartozik *Szirnálla* és *Emberhegy* puszta is. A község postája Felsővály, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Fillér. *Fillér*, a ratkói völgyben fekvő tót kisközség, 89 házzal és 469, túlnyomó számban ág. ev. h. vallású lakossal. 1427-ben Filleyer alakban említik. A *Derencsényiek* birtoka, de a runyai *Soldos* családnak is volt benne része. Később a *Koháryak* birtokába került, most pedig *Coburg* Fülöp herczegnek van itt nagyobb birtoka. A XVIII. században lakosainak nagy része az asztalos-mesterséget gyakorolta. Leginkább szekrényeket és czifra ládákat készítettek, melyeket messze vidékek vásáraira elszállitottak. A mult században a község neve Filirnek is hangzott. Temploma nincsen. Postája Ratkó, távírója és vasúti állomása Nagyrőcze.

Forgácsfalva. *Forgácsfalva*, Zólyom vármegye határán fekvő kisközség, körjegyzőségi székhely, 189 házzal és 1020 róm. kath. vallású lakossal. Lengyel település s 1796-ban a *Forgách* család népesítette be. Lakosai a később ide települt tótságba olvadtak. A gróf Forgách családon kívül a báró *Jeszenák* család is ura volt, de azután ismét visszakerült a Forgáchok birtokába; tőlük *Dub* Albert vásárolta meg, ki legújabban *Lamarche* Albertnek adta el. A mult század első felében itt üveghuta is működött, most pedig *Klein* Zsigmondnak van gőzfűrésze. A községben fakad a Rima, a templom mögötti fenyves északi oldalán pedig a Garam egyik ága. Róm. kath. temploma 1821-ben épült. Ide tartoznak *Gyurkóka*, *Ó-Antalvölgy* és *Pleskova* telepek is. Posta van a községben, távírója és vasúti állomása pedig a távoli Rimabánya.

Füge. *Füge*, a tornallya-bánrévei vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség, 89 házzal és 470 róm. kath. vallású lakossal. A községet már a pápai tizedszedők jegyzéke említi Figes név alatt. 1407-ben a *Mikófalvy* család bírta és ekkor Figew volt a neve. Két évvel később már mint két külön község szerepel, Alsó és Felső jelzővel s birtokosai a *Csató* és a *Kozma* családok. 1435-ben már a *Fügey* családot is említik az egykorú oklevelek. Azután a *Baloghy* család is szerez itten részeket, később pedig a *Rákóczy*, *Palkovics*, *Rácz*, *Vad*, *Hevessy*, *Szakall* és a *Fáy* családok. Jelenleg *Hevessy* Benedeknek és *Ruthényi* Bélának van itt nagyobb birtoka. Három csinos úrilak is van a községben, melyeket a Palkovics, a Vad és a Hevessy családok építtettek. A községhez tartozik *Aranyszék* puszta, mely mint külön község már a XIV. században szerepel, a mikor is a *Csetnekiek* voltak az urai. E község vidékén feküdt hajdan *Szentlélek*, azóta elpusztult falu, mely a XV. század elején a *Rozgonyiak* birtoka. 1479-ben a mellétei *Barna* család és 1486-ban a *Giczey*, utána pedig az *Orosz* család volt az ura. Ezen a vidéken feküdt *Erdőszád* község is, mely 1435-ben a *Baloghy* család birtoka volt. 1874-ben az egész község leégett. A kath. templom 1810-ben épült. Posta van a községben, távírója és vasúti állomása pedig Tornallya.

Fürész. *Fürész*, rimavölgyi tót kisközség, 133 házzal és 749 ág. h. evangelikus lakossal. XVIII. századi telepes község s a kir. kamara volt a földesura. Azelőtt *Pila* tót néven volt ismeretes. Ág. h. ev. temploma 1777-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Tiszolcz.

Gacsalk. *Gacsalk*, a hasonnevű patak mellett fekvő tót kisközség, 52 házzal és 283 ág. ev. h. vallású lakossal. E község 1346-ban Gachakfalva, 1427-ben pedig Gachaak néven fordul elő. A *Bebekek* ősi birtokai közé tartozott.

Később a gróf *Csáky*, a *Gömöry* és a *Czékus* családok bírták. A XVIII. században találkozunk csak *Gačalto*, vagy *Gocsaltow* tót nevével. 1862-ben az egész község leégett. A lakosok dalegyletet tartanak fenn. Ág. ev. temploma 1802-ben épült. Postája, távírója és vasúti állomása Kuntaplócza.

Geczelfalva, a csetneki völgyben fekvő tót kisközség, 49 házzal és 232 ág. ev. h. vallású lakossal. Német telepítvény, melynek lakosai idő folytán eltótosodtak. Hajdan bányaváros volt és a csetneki uradalomhoz tartozott. 1426-ban Gechelfalwa vagy Kencelfalva néven említik, a XVIII. században pedig már *Getzelowce* tót néven is; ekkor a *Görgey* család volt birtokosa. A csetneki uradalom többi javaival együtt ez a község is az *Andrássyak* tulajdonába került. Ág. h. ev. temploma árpádkori építmény, érdekes freskókkal. A falu postája, távírója és vasúti állomása Csetnek. Geczelfalva.

Gencs, csetnekvölgyi tót kisközség, 57 házzal és 352 ág. ev. h. vallású lakossal. 1427-ben már a mai nevén említik mint a *Csetnekiek* birtokát. Gencs.

JÁNOSI. — BÁRÓ NYÁRY SÁNDOR KASTÉLYA.

Azután is szakadatlanul a Bebek-birtokok sorsában osztozott. Ág. h. ev. templomának építési ideje ismeretlen. A község postája, távírója és vasúti állomása Csetnek.

Gergelyfalva, vályvölgyi magyar kisközség, 23 házzal és 97 ev. ref. vallású lakossal. E község már 1427-ben előfordul mint a *Korláth* család birtoka. Későbbi birtokosai a *Draskóczy, Hevessy, Palkovics, Bodon* és *Beélik* családok. Templom nincs a községben. Postája Felsővály, távírója és vasúti állomása Tornallya. Gergelyfalva.

Gerlicze, ratkóvölgyi tót kisközség, 58 házzal és 331 ág. h. ev. vallású lakossal. 1413-ban már a mai nevén említik, mint a *Derencsényiek* birtokát. A Derencsényi örökséggel azután a *Koháry* család kezébe került és ezekről a *Coburg* herczegi családra szállott, mely itt ma is birtokos. A mult században lakosainak nagy része durva fehér-posztó készítésével foglalkozott. Volt itt vasgyár is, mely azonban 1872-ben megszünt. 1898-ban, hat ház kivételével, az egész község leégett. Ág. h. ev. temploma, a réginek a helyén, 1899-ben épült. Postája Ratkó, távírója és vasúti állomása Nagyrőcze. Gerlicze.

Gesztes, balogvölgyi tót kisközség, 76 házzal és 375, túlnyomó számban ág. ev. h. vallású lakossal. 1413-ban Gesthes alakban említik, mint a *Derencsényiek* birtokát és így jutott a *Koháryak* révén a *Coburg* herczegi család tulajdonába. A mult század első felében a *Szentmiklóssy* és a báró Gesztes.

Nyáry családnak is volt itt birtoka. A XVIII. században *Hostissowce* tót neve is ismeretes volt. Ág. h. ev. temploma 1792-ben épült. Az egyház a XVIII. századból érdekes ezüstserleget őriz. A község postája Felsőbalog, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Gesztete. *Gesztete*, a Munkás patak mellett fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 141 házzal és 693 róm. kat. vallású lakossal. E községet már a pápai tizedszedők jegyzéke említi Gezeche hibás alakban. A *Lórántffiak* ősi birtokainak egyike és mint ilyen Ajnácskő vár tartozéka volt. Későbbi birtokosai a br. *Vécsey*, *Balajthy*, *Jankovics*, gr. *Bethlen* családok voltak, most pedig gr. *Berchthold* Saroltának és *Putnoky* Móriczné, szül. *Károlyi* Saroltának van itt nagyobb birtokuk és az utóbbinak régi nemesi kúriája, melyet még a br. Vécsey család építtetett. A róm. kath. templom 1787-ben épült, 1890-ben az egész községgel együtt leégett, de csakhamar ismét felépítették. A községhez tartozó Dóna-lapos, Királyrét, Lánybikk és Andrásvölgy nevű dűlők bizonyos jelentőséggel látszanak bírni. Ide tartoznak *Katalin*, *Szeles* és *Léhi* puszták is, mely utóbbi mint község 1427-ben a Lórántffiak birtoka. A község postája Gömörsimonyi, távírója Ajnácskő, vasúti állomása Feled.

Gicze. *Gicze*, murányvölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 98 házzal és 529, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. 1427-ben Gyche alakban, már mint nagyobb község, 32 portával van említve. A *Giczey* család volt az ura, utána az *Orosz* család, azután a *Diószeghy*, *Hámos*, *Fáy* és a *Czékus* család. Most *Fáy* Albertnek, *Remenyik* Andornak s *Nagy* Elemérnek van itt nagyobb birtoka és mindegyiknek úrilaka. Ezek közül a Remenyikét és Nagyét még a Czékus család építtette, a Fáy-félét pedig jelenlegi tulajdonosa. Itt készítették a XVIII. század második felében a híres giczei pipákat és ekkor a község *Hudeyn* néven is ismeretes volt. Református temploma 1530 körül épült. Az egyház szent-edényei 1722-ből valók. Ide tartozik *Dobra* és *Ritka* puszta is. A községnek van postája. Távírója és vasúti állomása Licze-Gicze.

Gócs. *Gócs*, sajóvölgyi tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 103 házzal és 511 ág. ev. h. vallású lakossal. 1427-ben Bowch elferdített alakban említik. Krasznahorka vár tartozéka volt és ez uradalom többi birtokainak sorsában osztozott. Most is az *Andrássy* családnak van itt nagyobb birtoka. *Gočov* és *Goczowo* tót néven is ismeretes volt. 1774-ben már szerepel vashámora is, mely akkoriban a *Snobel* Andrásé volt. A mult század elején a lakosok kiterjedt juhtenyésztést űztek. Ág. h. ev. temploma 1760-ban épült. Postája, távírója és vasúti állomása Alsósajón van.

Gortvakisfalud. *Gortvakisfalud*, gortvavölgyi magyar kisközség, 102 házzal és 474 róm. kath. és ev. ref. vallású lakossal. Hajdan csak Kisfalud néven volt ismeretes. Legrégibb birtokosául 1407-ben a *Mikófalvy* családot ismerjük. Később a *Lorántffyak* lettek az urai és ezeknek a révén a *Korláth*, *Balajthi*, *Bakos* és *Baloghy* családok. Később a *Pletrich* családnak is volt, most pedig *Adorján* Lőrincznek van itt birtoka. *Sztrakoniczky* Rezsőnek régi úrilaka van itt, melyet 1836-ban Adorján Dávid építtetett. A községben csak református templom van, mely 1790-ben épült. Az egyházban több régi, a XVII. századból való szent-edényt őriznek. A község 1846-ban teljesen leégett. A faluhoz tartoznak *Bácska*, *Csenyiz* és *Bizófalva* puszták is, melyek közül az utóbbi még a XV. században község volt. Templomának csekély romjai még ma is látszanak. A községben van posta és vasúti megállóhely, a távírója Feled.

Gömörpanyit. *Gömörpanyit*, sajóvölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 140 házzal és 768, nagyobbára ág. ev. h. vallású lakossal. A XIV. században e községgel együtt még négy Panyit merül fel, Felső-, Alsó-, Kis- és Nagy-Panyit, melyek mind ezen a vidéken feküdtek. Legrégibb birtokosaiul a *Tornallyay* és a *Kompolthy* családot ismerjük 1427-ből. Későbbi birtokosai a *Palugyay*, *Kiszely*, *Kerepcsy*, *Szörcsey*, *Sulyok*, *Czékus*, *Kovács*, *Vozáry*, *Gotthard*, *Vattay*, *Szent-Ivány*, *Vladár*, *Losonczy*, *Borffy* és a *Trajtler* családok. Most *Kubinyi* Gézának, *Szent-Ivány* Árpádnak és *Kovács* Károlynak van itt nagyobb birtoka és csinos régi úrilaka; a Kubinyiét Szörcsey Gusztáv, a Szent-Iványét Szent-Ivány Miksa építtette. 1873-ban a községben kolerajárvány

pusztított, melyben 105 ember halt el. Az ág. h. ev. templom 1801-ben épült. A falu határában, a XIII. században még két község volt, melyeknek azonban már nyomuk sincs. Az egyiket az egykorú források *Thasmatu*, a másikat *Zogragh* néven említik. A községben van posta és vasúti állomás, távírója pedig Tornallya.

Guszona.

Guszona, Nógrád vármegye közelében fekvő magyar kisközség, 167 házzal és 889 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan Fülek vár tartozéka volt s nevét Gwsona alakban írták. 1427 előtt *Jolsvai* György a földesura. 1427-től 31-ig a királyné birtoka, 1454-ben már a *Perényieké*. Későbbi birtokosai a *Kubinyi*, *Szakall*, *Fejérváry*, *Alitisz*, *Körtvélyessy*, *Koháry*, *Madarassy*, *Vajda* és *Fáy* családok, most pedig *Fejérváry* Géza alezredesnek, *Coburg* Fülöp herczegnek, *Vajda* Ferdinándnak, *Fáy* Antalnak és *Szakall* Barnabás-

KOKOVA. — A GRÓF FORGÁCH-FÉLE KASTÉLY (MOST LAMARCHE ALBERTÉ).

nak van itt nagyobb birtoka. Kath. temploma 1731-ben épült. A községhez tartoznak *Kövecses*, *Keresztes*, *Mátra*, *Peczele*, *Felsőpeczele*, *Csentekut*, *Rakó*, *Liukva* és *Apáti* puszták, melyek közül a két utóbbi hajdan külön-külön község volt. Apáti már a pápai tizedszedők jegyzékében szerepel. 1350-ben már a *Felediek* birtoka, 1412-ben a *Czinege* családé, 1413 és 1488 között a *Dancs* család bírja. *Liukva* puszta 1427-ben Lwkua, 1468-ban pedig Lwka alakban említve, előbb a *Daróczy* család, utóbb pedig a *Hős* és *Sánkfalvi* család birtoka. Guszona község postája Osgyán, a legközelebbi távírója és vasúti állomása pedig Losoncz.

Gyubákó.

Gyubákó, Nógrád vármegye határán fekvő tót kisközség, 54 házzal és 396 róm. kath. lakossal. A gróf *Forgách* család Árva vármegyéből telepített ide tótokat a XVIII. század második felében. Ebben az időben Dibakovo néven van említve. Templom nincs a községben. Postája Kokova, távírója és vasúti állomása Rimabánya.

Hacsav.

Hacsav, rimavölgyi tót kisközség, 61 házzal és 340 ág. h. ev. lakossal. Régi birtokosai nem ismeretesek. A Ferdinánd és Szapolyay alatti villongások alatt két izben felgyújtották a községet. A XVIII. században Hancsava néven találjuk említve. Ez időben a községben fűrészmalom volt, a lakosok nagy része pedig a nyerges mesterséget űzte. A falu határában van

a magnesitpörkölő részvénytársaság magnesitgyára. Ág. h. ev. temploma 1816-ban épült. Postája, távírója és vasúti állomása Nyustya.

Hámosfalva. *Hámosfalva*, a Rozslozsnya patak völgyében fekvő tót kisközség, 51 házzal és 361 ág. ev. h. vallásu lakossal. 1258-ban e község már fennállott, mert ekkor már egy határjáró levélben szerepel Rusisna néven. Később Rozslozsnya, majd Rosztocsna lett a neve. Az újabb időben, Hámos László mostani főispán tiszteletére, Hámosfalvának nevezték el. Hajdan a csetneki uradalomhoz tartozott, de onnan kiszakítva, előbb a *Gömöry*, majd a *Hámos* és a *Radványszky* családé lett. Hámos László főispánnak most is van itt nagyobb birtoka. Ág. h. ev. temploma 1801-ben épült. Postája és távírója Kuntaplócza, vasúti állomása pedig Pelsőcz.

Hankova. *Hankova*, a csetneki völgy végpontján fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 49 házzal és 240 ág. ev. h. vallású lakossal. A csetneki uradalomhoz tartozott és ezzel került az *Andrássyak* birtokába. 1716-ban a *Petneházy* és a *Buday* család is birtokosa volt, 1730-ban a *Sulyok* család, a mult század első felében pedig a *Kirinyi* család. Most csupán gróf *Andrássy* Dénesnek van itt nagyobb birtoka. Lakosai a mult század elején nevezetes gyümölcskereskedést folytattak. Szkalka nevű dűlőjéhez az a hagyomány fűződik, hogy hajdan itt aranyat bányásztak, de a bánya beszakadt és a benne foglalatoskodó bányászokat eltemette. Azóta nem merik a bányát ismét megnyitni. 1878-ban a falu legnagyobb része tűz által pusztult el. Ág. h. ev. temploma 1840-ben épült. Postája, távírója és vasúti állomása Csetnek.

Hanva. *Hanva*, sajóvölgyi magyar kisközség, 176 házzal és 852 ev. ref. vallásu lakossal. E község már 1200-ban *Hunth* Zsigmondot uralta. 1323-ban *Hanvay* Miklós és *Hunth* Adám, János és Sándor egyezséglevelében szerepel. 1352-ben kolostora is említve van, melynek azonban ma már nyoma sincsen; kétségtelen azonban hogy a kolostor a mai Darvas-féle kúria helyén állott, mert a háznak 1862-ben történt átalakitása alkalmával a kolostorra emlékeztető leleteket találtak. 1427-ben a Hanvayaknak 30 jobbágyportájuk volt itt, a mi azt bizonyítja, hogy akkor már tekintélyes község volt. 1550-ben Ferdinánd király új adományt ad a községre a *Soldos*, *Hanvay*, *Darvas*, *Nagyszáju*, *Sándor*, *Szkárosi*, (másként Fityke) és a *Kerepeczy* családnak. Mivel e község szép leányairól volt híres, 1676-ban az egri pasa megparancsolta, hogy minden szép nőt vigyenek eléje. A kétségbeesett lakosok a vármegyétől kértek oltalmat és tényleg csak a vármegye erélyes közbelépése tudta meggátolni azt, hogy az egri pasa furcsa kivánsága teljesüljön. A pasa kivánságától a községbeli asszonyok és leányok annyira megijedtek, hogy a parancs ismétlésétől tartva, férfi-ruhába öltözködtek és évekig így jártak-keltek, ezzel akarva a törököket félrevezetni, míg végre a vármegye kénytelen volt a nőket a férfi-ruha viselésétől, súlyos büntetés terhe alatt eltiltani. A török idők emlékét tartja fenn a Hanvay József birtokán levő, u. n. „basa kútja". A község későbbi birtokosaiul megmaradtak a Hanvay és a Darvas családok és ma is azok. A községben levő két úrilak szintén e két család, illetőleg Hanvay Zoltán és özv. Darvas Pálné tulajdona. E községben élt és halt meg *Tompa* Mihály, kinek síremléke a templomdombon van felállítva. Hanvához tartoznak *Ipolnok*, *Baranivölgy*, *Alsó* és *Csizi tanya*, *Hegyfő* és *Krizsán* puszták. E két utóbbi azelőtt szintén község volt, illetőleg Krizsán puszta határán feküdt azelőtt *Hanva* község, mely a tatárjáráskor elpusztult és csak később telepitették a mai helyére. Az a rész maig is a „falu helye" nevet viseli. Hegyfő 1425-ben Hegy néven, a *Szécsényiek* birtoka és 1550-ben is szerepel Ferdinánd királynak fentemlített új adománylevelében. Krizsán 1427-ben Kyrsan néven szintén mint a Hanvayak birtoka van említve. Közelében feküdt hajdan *Thukai* község is, mely 1427-ben, de még 1476-ban is ugyancsak a Hanvay család birtoka volt. A községben levő ev. ref. templom 1848-ban épült. A posta Bánrévén van, a távíró és vasúti állomás Csizen.

Harkács. *Harkács*, túróczvölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 61 házzal és 303 róm. kath. vallású lakossal. E község 1427-ben a *Sántha* család birtoka. 1468-ban a *Hős* és a *Sánkfalvi* család kap rá adományt. Későbbi földesurai a jászói prépostság, a *Draskóczy* és a báró *Vay* család. A jászói prépostságnak és báró Vay Alojziának a községben csinos úrilakjuk van. A XVIII. század közepén a községben már vaskohó is volt. A róm.

KÖVI. — AZ ÁG. H. EV. TEMPLOM.

kath. templom 1784-ben épült. A községben van posta, távírója és vasúti állomása pedig Tornallya. Ide tartozik *Juka* puszta is.

Harmacz, rimavölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 151 házzal és 658, nagyobbrészt ev. ref. vallású lakossal. Szintén ősrégi község, mely egy 1244-iki adománylevélben Haramucz néven van említve. 1404-ben a velezdi *Kövér* család az ura, 1414-ben a szuhai *Jákófy* és a *Fedémesy* család, 1427-ben a *Jeney* család. 1441-ben Hamach és Harmath néven találjuk feljegyezve, 1446-ban a *Jánoky* család a birtokosa, utána a *Hanvayak*, 1474-ben a *Vajda* családot is itt találjuk. 1480-ban az osgyáni *Bakos* család a *Jeneyeknek* adja zálogba a birtokát, azután a *Széchiek* kezére kerül, később a br. *Vécsey*, a *Szent-Ivány*, a *Prónay*, a *Madarassy* és a *Bónis* család a birtokosa, most pedig özv. *Prónay* Pálnénak és *Holló* Arzénnek van itt nagyobb birtoka és az utóbbinak úrilaka, melyet 1700 körül Madarassy József alispán építtetett. A község határában három várhely van. Az egyik az ú. n. Birinyvár, a másik a Pogányvár és a harmadik a Mihályvár. A Birinyvár helyén a XVI. században pálos kolostor volt. A Pogányvár, úgy látszik, már a honfoglaláskor fennállott. Ma már egyiknek sincs nyoma. Református temploma Árpád-korszakbeli építmény, de 1802-ben megújíttatott. Harmacz mellett feküdt hajdan *Ozow*, Azow község, melyet egy 1294-ből való oklevél említ. Ugyancsak Harmaczczal volt határos *Daruság* is, melyet 1347-ben említenek. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimaszécs. Harmacz.

Hárskút, a Csermosnya patak mellett fekvő magyar kisközség, 135 házzal és 550 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan Krasznahorka vár tartozéka volt és ezzel együtt került az *Andrássyak* birtokába. A XVIII. század közepén a *Melczer* család is birtokos volt itt. A község azelőtt Torna vármegyéhez tartozott. Ide tartozik *Szoroskő* puszta is. A róm. kath. templomot 1721-ben építették. A község postája Dernő, távírója Krasznahorkaváralja, vasúti állomása pedig Rozsnyó. Hárskút.

Helpa, garamvölgyi tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 314 házzal és 2205, nagyobb részben róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a murányi uradalomhoz tartozott és azzal előbb a *Koháry*, majd a *Coburg* herczegi család tulajdonába került. *Széchi* Mária idejében *Joanelli* és *Keczer* Ferencz zálogos birtoka volt. Lakosai azelőtt híres sajtot készítettek és azzal messze földön kereskedtek. A község határában vasas vízforrás van. Róm. kath. temploma 1800-ban épült. Helpa.

Henczkó. *Henczkó*, a Sajó mentén fekvő tót kisközség, 63 házzal és 397, nagyobb részben ág. ev. h. vallású lakossal. Hajdan Krasznahorka vár tartozéka volt és ezzel együtt jutott az *Andrássyak* kezére. 1760-ban a község és a birtok hatoda az egri káptalané, két évvel később pedig felét *Gömöry* János veszi zálogba. E község a mult század huszas éveiben szomorú nevezetességre tett szert az által, hogy ide való volt *Dovecz* Mihály, a híres haramia, a ki akkortájt az egész Sajó-völgyét rettegésben tartotta. A XVIII. században *Henczkovcze* tót néven is emlegetik a községet. Ez időben már nevezetes bányászata volt, most pedig *Sárkány* Károlynak van itt nagyobb vasolvasztója és a községben úrilaka. A községben két templom van. A róm. kath. templom építési idejét megállapítani nem sikerült, az ág. h. ev. templom 1798-ban épült. 1900-ban az egész község leégett. Postája, távírója és vasúti állomása Alsósajó.

Henzlova. *Henzlova*, a hasonnevű völgyben fekvő tót kisközség, 53 házzal és 235 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan szintén a krasznahorkai vár tartozéka volt, melynek uraival e község urai is változtak. Most gr. *Andrássy* Gézának van itt nagyobb birtoka. Lakosainak legnagyobb része bányászattal foglalkozik. Róm. kath. temploma 1889-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Merény.

Hét. *Hét*, sajóvölgyi magyar kisközség, 82 házzal és 354 ev. ref. vallású lakossal. Régi köznemes község, a *Héthy* család fészke, mely már 1427-ben szerepel Hehthy néven. Későbbi birtokosai a Héthy családon kívül a *Lökös*, *Ujváry, Kovács, Dienes* és a *Forgon* család. A mult században dohánytermeléséről volt ismeretes. Határában savanyúvízforrás van. Ref. temploma 1787-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Putnokon van.

Hisnyó. *Hisnyó*, murányvölgyi tót kisközség, 96 házzal és 598 ág. ev. és róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a murányi vár, illetőleg Jolsva tartozéka volt. 1413-ban Hwrnosw, 1427-ben pedig Hysnoro-nak írják nevét, 1435-től 53-ig Husnoro néven említik az akkori iratok. Murányvár többi tartozékaival együtt ez a község is a *Coburg* herczegi család birtokába került. A mult század elején még Chizsnó néven szerepel. A községben két templom van. Az ev. templom 1785-ben épült, a katholikus pedig Árpád-korbeli építmény, érdekes régi falfestményekkel. Oltára 1508-ból, egy kelyhe pedig 1535-ből való. Postája, távírója és vasúti állomása Hisnyóvíz.

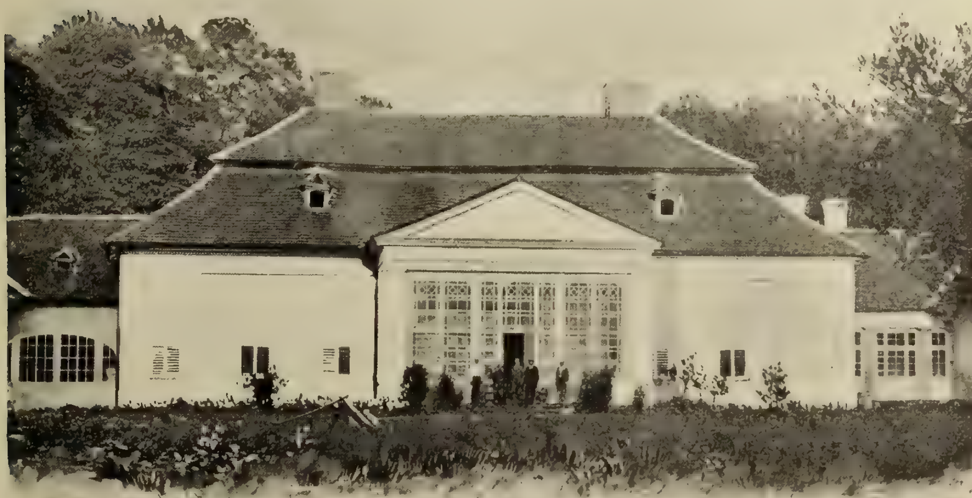
Horka. *Horka*, sajóvölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 157 házzal és 899, túlnyomó számban ev. ref. vallású lakossal. E községet már 1411-ben említik, a mikor a mellétei *Barna* család volt az ura. 1413-tól 1488-ig a *Dancs* családot, de 1483-ban a *Szentkirályi* családot találjuk itt. 1449-ben a község neve Harka alias Malach alakban van említve. Későbbi birtokosai a *Ragályi*, *Diószeghy*, *Tornallyai*, *Sárközy*, *Losonczy*, *Fáy*, *Putnoky*, *Vadnay*, *Hevessy, Hámos*, *Czékus*, *Székely*, *Farkas*, *Bakó*, *Ambrus* és *Gaál* családok. Most Hevessy Bertalannak van itt nagyobb birtoka. A községben régi kúria is van, mely még a mult század elején épült és most a rozsnyói takarékpénztáré. A község határában valamely régi templom maradványai láthatók. Itt feküdt hajdan *Özörény* község is, melynek azonban már nyoma sincsen. Ide tartoznak *Ivánka*, *Sós* és *Vendégfogadó* puszták is. A község ev. ref. temploma 1786-ban épült. A faluban van posta, távíró és vasúti állomás.

Hosszúszó. *Hosszúszó*, a dobsina-bánrévei vasútvonal mentén fekvő magyar és tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 111 házzal és 540, nagyobbára ág. ev. h. vallású lakossal. A község neve 1425-ben Hozywzow és Hozwzó, 1435-ben Hozywazow. Ez időben vámhely volt és a *Bebek* család bírta. A Bebekektől a *Bejei* család szerezte meg, de 1496-ban már a *Tornallyay* család a birtokosa, később pedig a *Ragályi*, *Jekelfalussy*, *Kerepesy*, *Gotthard* és *Szeleczky* családok, most pedig *Hegyessy* Sándor örököseinek van itt nagyobb birtokuk. A községet a törökök több izben feldúlták; később a Rákóczy-féle mozgalmak alatt is újra elpusztult. 1714-ben éhhalál ütött ki a községben, 1789-ben pedig az egész község porrá égett. Ág. h. ev. temploma 1792-ben épült. A község határában ered a ragályi patak. A falu postája, távírója és vasúti állomása Pelsőcz.

Hrussó. *Hrussó*, a Balog patak mellett fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 62 házzal és 240 ág. ev. vallású lakossal. 1433-ban Hurusua és Hrwswa

néven szerepel. Balogvár tartozéka volt és az uradalom többi birtokaival együtt előbb a *Koháry* és azután a *Coburg* herczegi család birtokába került. Itt született *Fábry* György, a híres szuperintendens. A falubeliek a XVIII. században élénk viaszkereskedést folytattak. Az ág. ev. templom 1786-ban épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimabrézó. Ide tartozik *Kossova* puszta.

Hubó, a hasonnevű patak mellett fekvő magyar kisközség, 92 házzal és 358 ev. ref. vallású lakossal. E községről már a XIII. században találunk nyomokat, a mikor poss. Habon néven szerepel. 1449-ben Hwba alakban említik. A *Hubay* család innen vette eredetét. A helyi hagyomány a községet Huba vezérrel hozza kapcsolatba, azt állítva, hogy Huba vezér itt lakott volna. Legrégibb időben a *Hubay*, *Szuhay* és a *Kasza* család volt a birtokosa, Hubó.

KRASZNAHORKAHOSSZÚRÉT. — GRÓF ANDRÁSSY DÉNES SZÜLŐHÁZA.

ezeken kívül számos nemes család lakta. Azelőtt kitűnő szőlőtermelő hely volt. Református temploma 1776-ban épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Tornallya. E faluhoz tartozik Keczvölgy puszta.

Imola, Abaúj-Torna vármegye határához közel fekvő magyar kisközség, 75 házzal és 398 ev. ref. vallású lakossal. 1424-ben találunk először e községre adatokat, a mikor az aranyi *Széll* családot iktatják részeibe. 1427-ben már a *Rimay* családot, 1480-ban pedig a *Csákányi* családot találjuk itt. Későbbi birtokosai a *Ragályi*, *Czékus*, *Új*, *Palis*, *Osvart*, *Oroszlányi* és *Ambrus* családok, most pedig Ragályi Gyula bírja. A református templom 1785-ben épült. Ide tartozik *Csákányház* puszta, mely hajdan szintén a Csákányi család birtoka volt. A község postája és távírója Ragály, vasúti állomása pedig Sajóvadna vagy Tornallya. Imola.

Ispánmező, tót kisközség, 89 házzal és 370 ág. h. ev. vallású lakossal. Legrégibb birtokosául 1413-ban a *Derencsényi* családot ismerjük. 1427-ben Spanmezew néven szerepel, később *Spano-Pole* tót nevével is találkozunk. Első ismert földesura volt a *Koháry*, majd ennek révén a *Coburg* herczegi család, de ezekkel egy időben a *Sárközy* és a *Bornemisza* családnak is volt itt birtoka. Lakosai azelőtt híres szegkovácsok voltak, most pedig sokan közülök viaszk-ütéssel és szövőborda-készítéssel foglalkoznak. Evangelikus temploma 1805-ben épült. Ide tartozik *Bukovina* puszta. Ispánmező.

Iványi. *Iványi*, balogvölgyi magyar kisközség, 96 házzal és 382 ev. ref. vallású lakossal. Hajdan Ivánfalva volt a neve. Előbb a *Koháry*, majd a *Coburg* herczegi család birtoka lett. Református temploma 1796-ban épült. Ide tartozik *Tőkés* puszta. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimaszécs.

Jánosi. *Jánosi*, rimavölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 265 házzal és 1373, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. 1427-ben a *Jánosy* család és a jánosi apát birtoka. A jánosi benczés apátságnak már ekkor 38 jobbágyportája volt a községben, a mi jelentőségének bizonyítéka. Az apátsági templom, stílszerűen restaurálva, maig is fennáll és egyike az ország legérdekesebb műemlékeinek. A Jánosyak, vagy Jánosfalvyak után a *Fügedyek* ezek után pedig az *Abaffyak* lettek a község birtokosai, később pedig a *Dorogfiak*, a br. *Vécsey*, *Koós*, *Lévay*, *Fáy*, *Vajda*, *Vályi*, *Török*, *Szathmáry-Király*, *Borbély* és a báró *Nyáry* családok. Most báró Nyáry Sándornak és a *Sárközy* örökösöknek van itt nagyobb birtokuk. A községben több régi kúria van, melyeket a Török, a Vályi és a Szathmáry-Király család építtetett. Ez utóbbi most báró Nyáry Sándoré. A ház homlokzatán *Ferenczy* szobrász érdekes csoportozata van elhelyezve, az ide tartozó parkban pedig ugyancsak Ferenczitől és *Izsótól* egy vasból öntött emlék, melynek talapzatát Izsó Miklós faragta. A XVIII. században *Janosowce* tót nevén is emlegetik a községet. A mult században nevezetes dohány- és dinnyetermelő hely volt. Az apátsági templomon kívül a reformátusoknak is van itt templomuk, melynek hátsó része szintén árpádkori építmény s 1804-ben építették hozzá az elejét. A községhez tartoznak *Martonvölgy*, *Letett*, *Petrus*, *Szilas*, *Cseres*, *Haraszt*, *Sárköz*, *Diós* és *Ivánfala* puszták, melyek közül a két utóbbi hajdan szintén község volt. Ivánfala már 1427-ben mint a *Jánosy* család birtoka szerepel, Dió pedig Diófa néven 1413-ban a *Derencsényiek* birtoka. A község határában bronzkori tárgyakat leltek, melyek a rimaszombati múzeumba kerültek. A lakosok dal- és olvasó-egyletet tartanak fenn. A református egyház birtokában több, a XVII. századból való, szent-edény van. A községben van posta és vasúti megállóhely, távíró állomása pedig Feled.

Jéne. *Jéne*, rimavölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 81 házzal és 319 ev. ref. vallású lakossal. E községről az első adatokat 1431-ben találjuk. 1446-ban Jenye alakban van említve. A *Fügey* és a *Széchi* családok voltak az urai. Későbbi birtokosai ismeretlenek. Református temploma 1787-ben épült. Ide tartozik *Czikóháza* puszta, mely 1418-ban Chykohaza alakban szerepel. Hajdan önálló község és a Fügey család birtoka volt. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimaszécs.

Jeszte. *Jeszte*, a hevesmegyei határ közelében fekvő magyar kisközség, 41 házzal és 216 róm. kath. vallású lakossal. A község 1427-ben Lesthe alakban van említve, mint a *Lorántfiak* birtoka s e család többi birtokainak sorsában osztozott. Későbbi birtokosai az egri káptalan és a báró *Vécsey* család. A XVIII. században *Jeszticze* tót néven is említve van. Templom nincs a községben. Postája Gömörsimonyi, távírója és vasúti állomása Feled. Ide tartoznak *Mogyorós* és *Léhitamástelke*.

Jólész. *Jólész*, Rozsnyó közelében fekvő magyar kisközség, 84 házzal és 490, róm. kath., ev. ref. és ág. ev. h. vallású lakossal. Hajdan Krasznahorka vár tartozéka volt és annak sorsában osztozott. 1427-ben Jolees alakban találjuk említve. A *Bebek* család uradalmának volt a része s idővel azután az *Andrássyak* birtokába került. Most is ők a birtokosai. A jólészi *Chászár* család innen veszi az előnevét. A mult század elején ennek a családnak is volt itt birtoka. A községben *Nagy* Bélának csinos úrilaka van, melyet 1856-ban *Tomory* János építtetett. Templom nincs a községben. Postája és távírója Krasznahorkaváralja, vasúti állomása Rozsnyó.

Jolsvataplócza. *Jolsvataplócza*, murányvölgyi tót kisközség, 62 házzal és 274 ág. ev. h. vallású lakossal. Hajdan a jolsvai uradalomhoz tartozott. 1453-ban Tapolcha néven szerepel. Később, mikor már a *Koháryak* a földesurai, *Jelsawa-Teplicza* tót nevével is találkozunk. 1648-ban *Fejérváry* Zsigmond a birtokosa, utána meg *Nagybányai* Gáspár. A község határában meleg vízforrás van. Ág. h. ev. temploma 1786-ban épült. A községnek van vasúti megállóhelye, postája és távírója pedig Jolsva.

Kánó, Abaúj-Torna és Borsod vármegyék összeszögellésénél fekvő magyar kisközség, 73 házzal és 358 ev. ref. vallású lakossal. 1427-ben Kalnow alakban említik. Középkori birtokosai ismeretlenek. Később a *Ragályi*, *Hevessy*, *Luby*, *Almássy*, *Jankovics*, *Hámos* családok és a sárospataki kollégium volt a birtokosa. 1787-ben Kannó néven fordul elő. Határában ered a felekesi patak. Ev. ref. temploma 1704-ben épült. Postája és távírója Ragály, vasúti állomása Szendrő vagy Sajóvadna. Kánó.

Kecső, Abaúj-Torna vármegye határának közelében fekvő magyar kisközség, 82 házzal és 479, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. E község 1344-ben Kechew, később pedig Kethew alakban szerepel. Birtokosai voltak a *Ragályi*, *Kubinyi*, *Draskóczy*, *Fejérváry*, *Bihary*, *Szent-Ivány*, *Széky* és a *Fáy* családok, most pedig Szent-Ivány Miklós örököseinek van itt nagyobb birtokuk. A községben a mult században híres kapákat és ásókat készítettek. A gyárépület még áll, de már nem működik. A faluban két templom van. A róm. kath. templom 1827-ben, az evangelikus 1821-ben épült. A község postája Aggtelek, a legközelebbi vasútállomása pedig Pelsőcz. Kecső.

Keczege, rimavölgyi kisközség, 59 házzal és 269, túlnyomó számban tót ajkú és ág. ev. h. vallású lakossal. E községnek a *Jákóffy* és a *Jánoky*, majd a *Kende* családok voltak a birtokosai. Most *Széky* Péternének, szül. Kende Erzsébetnek és *Okolicsányi* Gáspárnak van itt nagyobb birtokuk és az előbbinek régi kúriája. Az evangélikus templom 1856-ban épült. A község postája Gömörrákó, távírója és vasúti állomása pedig Rimabánya. Keczege.

Kelemér, magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 118 házzal és 601 ev. ref. vallású lakossal. E község a pápai tizedszedők jegyzékébe Kaleuer elferdített alakban került bele. Legrégibb urául a *Doby* családot ismerjük, melynek itt már 1427-ben 40 jobbágyportája volt. Később a *Putnokyak* lettek az urai, azután megoszlott a *Diószeghy*, a *Hámos* és a *Vadnay* családok közt. Most özv. Dószeghy Zsigmondnénak, Diószeghy Dezsőnek s Lászlónak és Putnoky Mórnak van itt nagyobb birtoka és mindegyiknek külön úrilaka. A községhez tartozó ú. n. Mohoson azelőtt állítólag erőd volt, de ennek ma már nyoma sincs. 1879-ben nagy árvíz pusztított a községben, melynek hat ember esett áldozatul. Ev. ref. temploma árpádkori építmény. Az egyház birtokában 1595-ből való ezüst áldozó pohár van, melyet *Balay* Kata ajándékozott az egyháznak. Posta van a községben, távírója Putnok, vasúti állomása pedig Bánréve. A községhez tartoznak *Kövesdomb*, *Cserje*, *Pócspallag* és *Budavölgy* puszták. Kelemér.

Kerekgede, a feled-füleki vasútvonat közelében fekvő magyar kisközség, 92 házzal és 393 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan Ajnácskő vár tartozéka Kerekgede.

KRASZNAHORKA.

volt s annak sorsában osztozott. 1427-ben Keregede, a XVII. században pedig Kerékgedő néven említik. A mult század elején az *Egerfalussy*, a *De La Motte* grófi, a báró *Vécsey* és a báró *Kemény* család volt a birtokosa, most pedig báró Kemény Jenő. A kath. templom építési ideje ismeretlen. Ide tartoznak *Vigyorgó*, *Sektörő* és *Sziget* puszták. A község postája Várgede, távírója és vasúti állomása Feled.

Kiette. *Kiette*, a Balogvölgy fölötti fensíkon fekvő tót kisközség, 39 házzal és 172 ág. ev. h. vallású lakossal. A *Derencsényi* család egyik ősi birtoka volt, mely már 1413-ban szerepel Kyethe alakban. Elejétől fogva osztozott a Derencsényiek birtokainak sorsában, mígnem végre a *Coburg* herczegi család birtokába került. Neve az idők folyamán a fentebbin kívül három változatban merül fel, ú. m. Kietj, Kieticze és Kigatice. A lakosok nagy része szekrény- és szuszék-készítéssel foglalkozik. A XVI. században sokat szenvedett a törököktől, a kik a falut 1543-ban majdnem teljesen elpusztították. Ág. h. ev. temploma a XV. században épült. A község közelében állott hajdan *Laczháza* is, mely 1413-ban szintén Derencsényi-birtok. Ide tartozik *Kadlub* puszta. A község postája Rimabánya, távírója Nyustya, vasúti állomása Rimabánya vagy Rimabrézó.

Királyi. *Királyi*, sajóvölgyi magyar kisközség, 86 házzal és 515 ev. ref. vallású lakossal. Hajdan királyi birtok volt és 1340-ben találjuk első nyomát, a mikor Királytelke néven említik. 1436-ban a *Szalonnay* és utána a *Csetneki* család a földesura, 1473-ban pedig a Szalonnay család mellett a *Tekes* és a *Szény* családot is itt találjuk. Később a *Szentmiklóssy*, *Hevessy*, *Draskóczy*, *Szontágh* és a *Lóczy* családok voltak a birtokosai, most pedig Szontágh Zoltánnak, Hevessy Józsefnek és *Mocsz* Miksának van itt nagyobb birtoka és mindegyiknek csinos úrilaka. A mult században, a falu határában, a Sajó nyugati partján melegvízű tó volt. A községben levő ev. ref. templom 1824-ben épült. Postája, távírója és vasúti állomása Tornallyán van.

Kisgömöri. *Kisgömöri*, a hasonló nevű völgyben fekvő magyar kisközség, 47 házzal és 237 róm. kath. vallású lakossal. Legrégibb birtokosául 1427-ben *Jolsvai* Györgyöt ismerjük. 1489-ben már a *Gömöry* családot uralja és ekkor Gemeri néven említik. Későbbi birtokosai a *Borbély*, *Máriássy*, *Hámos* család és Rimaszombat városa. Most Hámos Aladárnak, báró *Nyáry* Sándornénak és Rimaszombat városának van itt nagyobb birtoka. A kath. templom 1880-ban épült. A község postája és vasúti állomása Várgede, távírója pedig Feled.

Kisrőcze. *Kisrőcze*, Nagyrőcze közelében fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 82 házzal és 506 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a murányi vár, illetőleg a jolsvai uradalom tartozéka volt és az uradalom többi birtokaival együtt, a *Koháryak* révén, a *Coburg* herczegi család birtokába került. A községben nincs templom. Postája, távírója és vasúti állomása Nagyrőcze.

Kisszlabos. *Kisszlabos*, csetnekvölgyi tót kisközség, 40 házzal és 121 ág. h. ev. lakossal. A csetneki uradalomhoz tartozott és azzal együtt került az *Andrássyak* kezébe. Tót neve *Mala-Szlaboszka* volt. Ág. h. ev. temploma 1856-ban épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Csetnek.

Kisveszverés. *Kisveszverés*, sajómenti tót kisközség, 115 házzal és 596, nagyobbára ág. ev. h. vallású lakossal. 1327-ben már nagyobb község volt, mert ez időben a Pelsőczieknek már 23 jobbágyportájuk volt itt. A *Bebekek* többi birtokaival együtt ez is az *Andrássyak* uradalmába jutott. 1757-ben *Gömöry* János zálogos birtoka volt, de azután ismét visszakerült az Andrássyak kezére. 1650 körül a *Szontágh* családnak itt már bányái voltak. Azelőtt tót neve is volt a községnek: *Mala-Poloma*. Templom nincs a községben. Romokban hever régi kath. temploma, mely még a vallásvillongások korában pusztult el. A község postája Nagyveszverés, távírója és vasúti állomása Veszverés.

Klenócz. *Klenócz*, a Rimavölgy közelében fekvő tót nagyközség, 607 házzal és 4652, nagyobbára ág. ev. h. vallású lakossal. Hajdan Ajnácskő vár tartozéka volt s először 1438-ban említik. 1526-ban még *Feledy* Istók bírja, később meg már a *Kubinyi* család a földesura. Azelőtt sok posztós lakott a községben és a szűrcsapó czéh 1825-ben kapta a czéhlevelét. A Kubinyiak itt három kúriát építtettek, melyek közül az egyik ma is birtokukban van. A lakosok takarékpénztárt tartanak fenn. Itt van a rimamurány-salgótarjáni

RÉGI HADI-FELSZERELÉSEK A KRASZNAHORKAI VÁRBÓL.

vasmű-részvénytársaság erdőgondnoksága. A klenóczi völgyben hajdan végesvégig vashámorok voltak. A vasérczet tengelyen szállitották ide a 30—35 km. távolságban fekvő Vashegyről, ellenben a szenet a közeli erdőkben égették. Ezek a bányák eleinte egyesek birtokában voltak, kik később „Rimavölgyi Vasműegylet" czímen társasággá alakultak. Maguk a hámorok a mult század második felében szüntek meg. A lakosok régen nevezetes sajtkereskedést is űztek és a klenóczi sajt, az ostyepka, általánosan ismeretes volt. Ma is sokan foglalkoznak még sajtgyártással, de ez az iparág már erősen elhanyatlott. Ág. h. ev. temploma a XVII. század elején épült. A községnek azelőtt fatemploma volt, melyet a lakosok a dusaiaknak adtak el, a hol azóta ismét templomul szolgál. 1888-ban a községnek legnagyobb része tűz által pusztult el. A községhez tartoznak *Staropolo*, *Rásztócsnó*, *Hlinanecz*, *Feketepatak* és *Cziszárszko*, melyek hajdan mind vashámorok voltak. A községben van posta, a távíró és vasúti állomás pedig Nyustyán.

Kokova, a Rimócza patak mellett fekvő tót nagyközség, 628 házzal és 4355, túlnyomóan ág. ev. h. vallású lakossal. A ghimesi és gácsi gróf *Forgách* család telepítette község. 1897-ben *Dub* Albert lett a birtokosa, legutóbb pedig Lamarche Albert lüttichi czég vette meg a 8000 kat. hold kiterjedésű birtokot, a hozzátartozó üveg- és fagyapotgyárakkal, a mely utóbbit *Knöpfler* Károly itteni birtokos és gőzfürésztulajdonos bérli. Üveghutája és fűrészmalma már nagyon régi, de itt csakis táblaüveget állitanak elő; ellenben a községhez tartozó *újantalvölgyi üveggyárban* mindenféle üveg készül. Ez az országnak ez időszerint legnagyobb üveggyára és az Egyesült Magyarhoni Üveggyár Részvénytársaság tulajdona. E gyárról más helyen részletesebben szólunk. A XVIII. században a kincstárnak arany- és ezüstbányája is volt itt, a mult század első felében pedig az üveggyáron kívül papir- és hamuzsírgyár. Ez időben a gróf *Haller* családnak is volt itt birtoka. Ez időszerint ez a vármegye legvagyonosabb községe. A lakosok olvasó, társalgó és iparoskört tartanak fenn. A községben még a Forgáchoktól épített emeletes kastély van. A két templom közül az ág. h. evangelikus 1566-ban, a katholikus 1803-ban épült. Ide tartoznak *Háj*, *Ljesnicza*, *Havrillo*, *Császárpatak*, *Cseremos*, *Jaszeninka*, *Drahova*, *Mocsár*, *Grón*, *Zakliesno*, *Farbaska*, *Kokavka*, *Turcsokova*, Kokova.

Paszeka, *Djel*, *Filova-Kalmanka*, *Vlkov* és a már említett *Újantalvölgyi* üveggyári telep. A község postája helyben van, távírója és vasúti állomása pedig Rimabánya.

Koprás. *Koprás*, jelentéktelen tót kisközség, 30 házzal és 149 ág. ev. h. vallású lakossal. A *Koháry*-féle uradalmak közé tartozott és a *Coburg* herczegi család tulajdonába ment át. Az evangelikusok imaháza 1901-ben épült. Postája, távírója és vasúti állomása Hisnyóvíz.

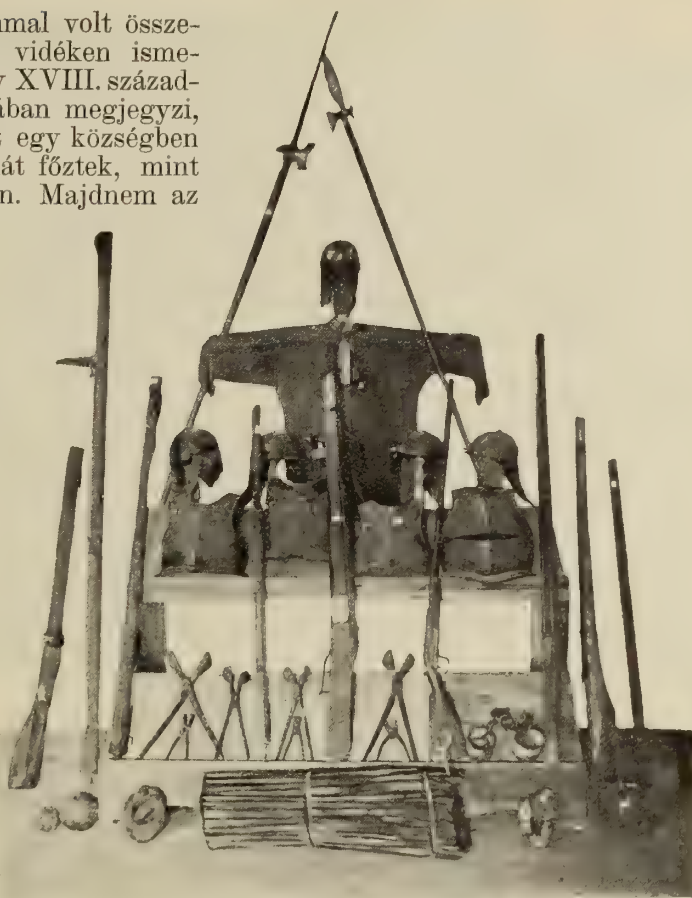
Kovácsvágás. *Kovácsvágás*, a Csermosnya patak mellett fekvő magyar kisközség, 53 házzal és 296 róm. kath. vallású lakossal. Krasznahorka vár tartozéka volt és mint ilyen, a *Bebekek* többi birtokaival együtt, az *Andrássyak* uradalmába jutott. Azelőtt Torna vármegyéhez tartozott. Katholikus temploma 1858-ban épült. E község határában feküdt *Kornalippa* község, mely a tatárjárás alatt pusztult el. Mint puszta 1659-ben még szerepel az Andrássy család birtokai között; hajdani templomának helye még ma is látható. A község postája Dernő, távírója Krasznahorkaváralja és vasúti állomása Rozsnyó.

Kőrös. *Kőrös*, a pelsőczi fensík alatt fekvő magyar kisközség, 73 házzal és 378, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. E községet már a pápai tizedszedők felvették jegyzékükbe Krus néven. Hosszu ideig Szénégető-Kőrösnek is nevezték. A községnek 1706-ból való pecsétnyomója is ezt a felirást viseli. 1416-ban a *Gömöry* család az ura, 1423-ban pelsőczi *Nagy* János királyi tárnokmesteré, 1427-ben a *Bebek* családé ; 1430-ban Zsigmond király a *Perényieknek* adományozza. 1454-ben Kewres alakban van említve; 1489-ben pedig *Máriássy* Istvánt iktatják e község birtokába és a Máriássyak maradnak hosszú időn át a földesurai. Most *Pósch* Gyulának van itt nagyobb birtoka. A Máriássyaknak a községben nemesi kúriájuk is volt, mely ma *Imre* József és *Dobos* Károly tulajdona. A község református temploma 1692-ben épült. A katholikus lakosoknak kápolnájuk van a faluban, melyet 1880-ban építtettek. A református egyház birtokában nagyon érdekes és szép úrasztali kendő van, melyet *Serédy* Zsófia, báró *Andrássy* István kurucz generális neje, ki Jókainak a „Lőcsei fehér asszony“ czímű regényében szerepel, sajátkezűleg hímzett 1695-ben. A község postája és legközelebbi vasúti állomása Berzéte, távíróhivatala pedig Rozsnyó.

Kövecses. *Kövecses*, sajóvölgyi magyar kisközség, 63 házzal és 345 ev. ref. vallású lakossal. E községnek már a XIII. században a kövecsesi Dancs család az ura és ez időben, a mikor Koweches néven van említve, a Czinege család is részbirtokos. Később a mellétei *Barna* család is jogot tart reá, az újabb korban pedig a *Szent-Miklóssy* család is. A Dancs család kihaltáig birtokos a községben, mely birtok *Lukács* Lajos táblabíró neje, szül. Dancs Erzsébet révén, a Lukács családé lett és 1892-ben vétel utján került *Nehrer* László tulajdonába. A Dancs család utolsó tagja László, csak 4 évvel ezelőtt halt meg. 17 éves korában részt vett a szabadságharczban, Schwechatnál egy ágyugolyó térden felül elvitte a ballábát. Azóta itt lakott. Birtokát ugyancsak *Nehrer* László vette meg. Van itt három kúria, melyek közül az egyiket a Lukács család építtette, ez most Nehrer Lászlóé, a másik kettő a Dancs családé volt s ezek egyike most gróf *Rey* Vilmáé. A község református temploma 1842-ben épült. 1879-ben jégverés és árvíz az egész községet elpusztította. Kövecses tájékán feküdt hajdan *Chyntalan* község, mely e néven 1431-ben merül fel. A községnek van postája és vasúti állomása, távírója pedig Tornallya.

Kövi. *Kövi*, a Turócz patak mellett fekvő kisközség, körjegyzőségi székhely, 257 házzal és 928, nagyobbára tótajkú, ág. ev. h. vallású lakossal. IV. Béla király e községet 1243-ban *Bebek* Detriknek és Fülöpnek adományozza. 1359-ben egyike volt a vármegye legnagyobb községeinek, mert ez időben, a mikor Kwy és Kewni alakban írják nevét, a pelsőczi Bebekeknek már 81 jobbágyportájuk volt itt. 1367-ben Castrum Kwi néven szerepel, de 1461-ben van másik neve is: Rákos és Rákosvár. A Bebekek után a *Szapolyayak* lettek az urai, azután a *Széchiek*, Széchi Mária kezével *Wesselényi* Ferencz, majd a *Csáky*, *Koháry* és végre a *Coburg* herczegi családok. Hajdan ferenczrendű kolostor is volt a községben, mely a husziták inváziója alatt pusztult el. E község a XVIII. században a vaskereskedés egyik nevezetes góczpontja volt. Ez időben körülbelül ötven nemesi családnak volt itt kúriája. A község isko-

lája, mely alumneummal volt összekötve, szintén messze vidéken ismeretes volt. Korabinsky XVIII. századbeli földrajzi munkájában megjegyzi, hogy csupán ebben az egy községben akkortájt több pálinkát főztek, mint az egész vármegyében. Majdnem az egész falu pálinkaégetéssel foglalkozott. A községben magyar olvasókör és népkönyvtár is van. A lakosság a szalona-, vászon- és hagymakereskedést nagyban űzi. A mostani herczegi tiszti lakot a gróf Csákyak annak idején lovaskaszárnyának építtették. A község 1600-ban, másodszor 1711-ben és harmadszor 1827-ben földig égett. 1711-ben a templommal egybeépitett torony is leégett és ez utóbbi helyett az egyházközség a templomtól keletre különálló tornyot építtetett, a mely 1903. február 3-án szintén tűz által pusztult el. Az ág. h. ev. templom XIV. századbeli építmény, érdekes falfestményekkel. 1681-ben artikuláris egyház volt. A községben van posta, távírója és vasúti állomása Jolsva.

RÉGI HADI-FELSZERELÉSEK A KRASZNAHORKAI VÁRBÓL.

Kraszkó, a feled-tiszolczi vasútvonal mentén fekvő tót kisközség, 50 házzal és 217 ág. ev. h. vallású lakossal. E község már 1462-ben szerepel. Földesurai a *Bakosok* voltak. Később a *Török*, a *Fáy* és a *Vranovics* család volt a birtokosa. A község három izben, legutóbb 1878-ban teljesen leégett. Az ág. h. ev. templom Árpád-kori építmény, érdekes falfestményekkel. 1555-ben a törökök az egész községet felperzselték és ekkor a templom is megrongálódott. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimabánya. Kraszkó.

Krasznahorkahosszúrét, a Csermosnya patak mellett fekvő magyar kisközség, 123 házzal és 564 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan Krasznahorka vár tartozéka volt és mint ilyen került az *Andrássyak* kezébe. A községben régi kastély van, melyben valamikor gróf Andrássy György lakott. Most is teljesen be van rendezve, de nem lakik benne senki. Itt született 1835 nov. 19-én gr. Andrássy Dénes, a nagy emberbarát. E község *Roznawszka* és *Dlhaluka* tót néven is ismeretes volt. Kath. temploma 1782-ben épült. A község postája Dernő, távírója K.-H.-Váralja s vasúti állomása Rozsnyó. Krasznahorkahosszúrét.

Krasznahorkaváralja, Rozsnyó közelében fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 157 házzal és 1045 róm. kath. vallású lakossal. Vára a *Bebekek* egyik ősi fészke, melyet e család három századon át bírt. 1341-ben Castrum Kraznahorka, 1426-ban Craznahorka és 1472-ben Kraznahora néven szerepel az egykorú oklevelekben. Váralja község 1423-ban már vámszedő hely, a hol a pelsőczi Bebekeknek 67 jobbágyportájuk volt. A várat a husziták elfoglalták és 20 évig tartották megszállva, de 1461-ben ismét Bebek István kezére került. I. Ferdinánd alatt Bebek Ferencz a várban pénzverőt is állít- Krasznahorkaváralja.

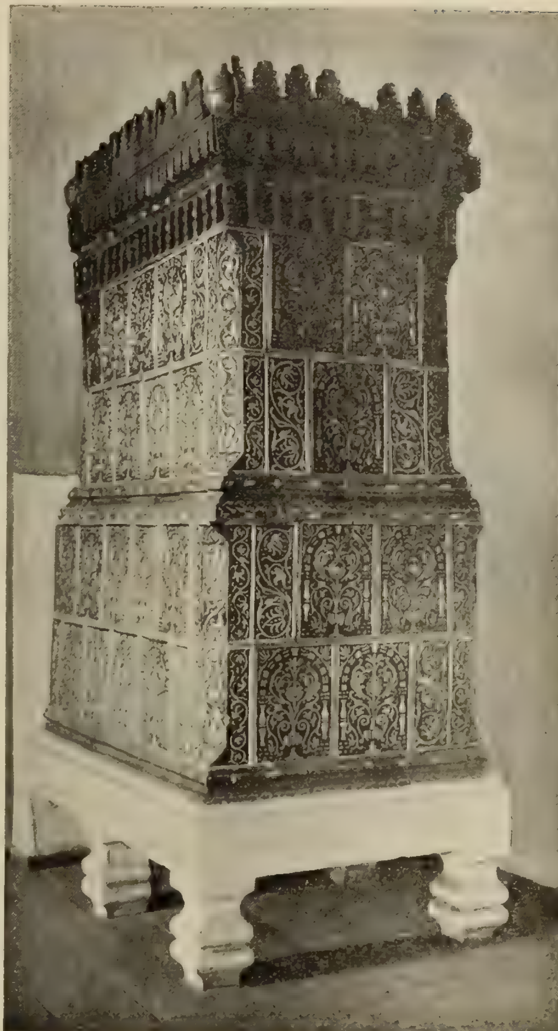
DOBOS ANDRÁS, II. RÁKÓCZY FERENCZ DOBOSA.

tatott fel, a hol derűre-borúra verette a pénzt, mígnem Ferdinándtól Szapolyayhoz pártolt át. 1540-ben ő lökette le *Fischer* András lutheránus lelkészt a vár legmagasabb bástyájáról. 1556-ban *Puchaim*, Ferdinánd vezére ostromolta a várat, de sikertelenül, később azonban *Schwendi* Lázárnak sikerült a Bebek-féle birtokokat a korona számára lefoglalni. 1575-ben Rudolf király a várkapitányságot *Andrássy* Péterre bízza, II. Andrássy Mátyás pedig 1642-ben királyi adományt kap a várra és a várbirtokokra. 1678-ban *Thököly* emberei szállják meg e várat, 1685-ben *Schulz* tábornok ostromolja sikertelenül, mígnem a vár, majdnem egy évig tartó körülzárolás után, előnyös feltételek alatt megadta magát. A Rákóczy-féle mozgalmak alatt a kuruczok szállották meg. Andrássy Mátyás után Miklós lett a vár és az uradalom ura, ki 1676-ban bárói rangot nyert. Alatta a vár *Thököly* kezére jutott. Miklós utóda II. Péter. 1685 május havában Schulz császári vezér ismét elfoglalja a várat. Péter utóda Andrássy István lőcsei várkapitány, a „Lőcsei Fehér Asszony“ egyik hőse. Neje *Serédy* Zsófia, kinek természetes uton mumifikált holtteste, felemelt jobbjával, a várkápolnában, üvegszekrényben nyugszik. 1737-ben Andrássy Ferencz volt a majoresco. A vár utolsó lakója, 1700 vége felé Andrássy István volt. Utána özvegye, és ennek elhunytával fia György vették a várat gondozás alá, de már nem laktak benne. A XVII. században a várban több izben tartottak megyegyűlést. 1786-ban *Podhrágy* tót néven is szerepel. 1754-ben a község országos vásárjogot nyert. 1760-ban az uradalom hatoda az egri káptalané. A mult század elején a *Gotthard*, a *Beélik* és a *Chászár* családnak is volt itt birtoka. A község kath. temploma 1771-ben épült. A községben van posta és távíró, vasúti állomása pedig Rozsnyó.

Krasznahorka vára ma is részben lakható állapotban van; a várhegy déli oldalán kápolnaszerű építmény áll. A várkapu előtt jobbra, szent János kápolnája van. A várkaputól balra öt ágyú van a völgynek irányítva. Ezek közül kettő a Bebek Ferencz nevét és czímerét viseli (Dominus Franciscus Bebek de Pelsewicz 1545. és Franciscus Bebek de Pelsewitz 1547.), a harmadik az öntőmester nevével (Rudolphus Binger Goss mich 1597.), a negyedik vasból van öntve, minden felirat nélkül, körülbelül 200 éves lehet és végre a legszebb és a legnagyobb valamennyi közt: II. Miksa császár nevével, az osztrák kétfejű sassal és terjedelmes felirattal. A kapu fölött három kőszobor áll. A kapu homlokzatán e chronostichon (1757) olvasható: „Vt tVtIor sIt porta posVere fratres sVb MajoratV baronIs franCIsCI anDrássI.“

E kapun áthaladva, jobbra lépcsőzet vezet fel az új sírbolthoz és kápolnához. Innen lejövet, a második főkapun áthaladva, balra a kapus

lakása nyílik, jobbra pedig a vártemplom lépcsőzetének ajtaja van, a melybe meredek lépcső vezet. Ez a templom újabban épült s a régi „Dobogó"-bástyának a helyét foglalja el. Építésekor akadtak a bástya üregében Andrássy István nejének, Serédy Zsófiának, természetes úton mumifikálódott, ép állapotban maradt holttestére, melyet a sekrestyében díszes üvegkoporsóban helyeztek el. A templomban az Üdvözítő és Szűz Mária oltárképe mellett a „Boldogságos szűz" képe is látható e felirattal: „Sancta Maria advocata, Patrona Familiae in Arce Krasznahorka". Ezt a képet különösen a család monoki ága tartotta nagy becsben. Régente a képen ábrázolt Mária koronája meg volt rakva drágakövekkel és aranynyal, a hagyomány szerint azonban, a várbeli udvari pap kicserélte azokat. A vár templomában mindenkor szeptember 8-án búcsút tartanak. A templom falába jobbról és balról Andrássy Péter és Andrássy János vitézek domborművű, feliratos sírkövei vannak beillesztve, a várszobákba vezető karzat márványozott falait pedig a grófi család mindkét ágának szürke márványból faragott címerei díszítik. A karzat alatti lépcsőzeten az orgona áll; ettől jobbra díszes vasrácskapu van, a melyen át az Andrássy Manó és Dénes grófok által sziklába vésetett nagy sírboltba juthatni. Visszatérve a vár udvarára, balra nyilt lépcsőzet vezet egy ajtóhoz, melyen át egy régi fegyverekkel, képekkel, hadi szerekkel telt nagyobb lakosztályba jutunk. A jobbra-balra nyíló szobák régi butorokkal, edényekkel és szerszámokkal, kövület-, ásvány-, madár-gyüjteményekkel stb. vannak megrakva. Itt láthatók a bivalybőr-tömlők is, melyekkel a vár kutjából húzták fel a vizet. Van egy szekrény 1657-ből, egy miniatür tengeri vitorlás hajó, teljes felszereléssel, egy régi tekealakú függő óra, a mely saját súlyával hozza folytonos mozgásba ingáját, egy gemma-gyüjtemény, Festetich Crist. M. grófnő által készített kép, egy óriási cserépfazék 1766 ápr. 2. felirattal, régi dobok, vetőrőzsék, golyók és golyóöntők stb. A vár harmadik kapujától balra levő szoba lett volna a hagyomány szerint a várkáplán lakása. E kapu felett egy kőtábla hirdeti, hogy a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésének tagjait Andrássy György gróf 1867-ben augusztus 19-én itt szívesen látta és fejedelmileg megvendégelte. E kapun át fedett helyiségbe érünk, a hol lábaink alatt, vasrostélyokkal elzárt nyílások vannak. Ezek voltak a börtönök. A szűk udvarról jobbra egy vasrácskapun át a középvárnak legjobb karban levő emeleti részébe jutunk.

XVII. SZÁZADBELI KÁLYHA A KRASZNAHORKAI VÁRBAN

Úgy a lépcső, mint az egész lakosztály minden ajtaja fölött táblácskák vannak, a melyeken a következő feliratok olvashatók. A lépcső alján belülről:

„Isten oltalmával hallagy s térj ide."

A lépcsőajtó fölött kívül:

„Szíves üdvözlés ezen várnak szeretett birtokosához és kedves fogadása minden jó intézettel ide jövőnek."

A lépcsőajtó fölött belül:

„Mi a boldogság? Az élet javai használásán örvendeni? Ez nem gyönyörűség; a léleknek valódi nyugodalma, ez valódi boldogság."

Az első szoba fölött, kivül:

„Iparkodj a mulandókon örökké tartandókat vásárolni."

Belülről:

„Nil superi melius clementi Principe terris praestant."

A többi ajtók fölött:

„Reges, Pyramidum Aegypti conditores absorbsit oblivio, justorum gloriam grata servat memoria."

* * *

„Beatus Homo qui manet in sua Domo,
Comedit album panem, vadit ad fornacem,
Habet cum omnibus pacem.
Bibit bonum vinum
Laudat Dominum Deum.
Picta in Arce Krasznahorka Anno 1748."

* * *

„Adhortatio" „Francisci ad Fratres Charissimos
.... nos.... roboret, con.... dia........ da.... onet
Regnat. et Duret in.......... Familia Andrássyana
Haereditariorum Arcis Krasznahorka 1750."

1. Amor Fraternalis
2. Vinculum sanguinitatis.

* * *

A három egymásba nyíló nagyteremben a következő családi képek vannak felfüggesztve: Andrássy István a kurucz generális, neje Serédy Zsófia, Andrássy Miklós, a szerzetes és kurucz csapatvezér, Andrássy Magdolna zárdafőnöknő, Andrássy Antal püspök, Andrássy Károly tábornok, Andrássy Józsefné szül. Csáky Valburga grófnő, Andrássy István (III), Andrássy N. férjezett Pongrácz, Andrássy Istvánné született Dőry, Andrássy György, Andrássy Györgyné szül. Kőnigsegg Eulendorf Francziska, Fesztetich Pál, Fesztetich Pálné szül. Stilfried Kajetanna, Andrássy Péter, Andrássy Rozina és férje Balogh, Andrássy Miklós (I), Stillfried dux Bohemiae, Andrássy Gyula és Andrássy Manó.

Egyéb képek: I. Napoleon császár, neje Mária Luiza, fiuk: a reichstadti herczeg, osztrák káplári egyenruhában, VI. Károly császár, Savoyai Eugen, Laudon tábornok, Mária Terézia, II. József, Leopold, V. Ferdinánd, Ferencz Károly főherczeg, a pápa, Attila, Urbáni (István gróf ügyvédje) és a nevelő (pap), stb.

A lakószobák előcsarnokában e következő képek láthatók:

Egy nagyméretű kép, mely lóháton ülő öreg dobost ábrázol, barna prémes kucsmával fején, szürke prémes mentében, vörös nadrág, sárga csizma, sarkantyúval, vörös-szürke széles zsinór-öves fekete karddal, tarsolyán B. A. F. D. K. betűkkel; a kép oldalán e felirás olvasható:

„Haec Persona, Senectute formosa, vulgo Dobos András, olim famosus Tympanista Principis Francisci Rákóczy et Comitis Nicolai Bercsényi, Illo tempore ipsius Tympane ita resonabant:

Jó urunkra feltámattunk,
Semmit nyertünk, csak vesztettünk,
Országunkból kibujdostunk,
Magyar Bortul elmarattunk.

His finitis, et suis Dominis Desertis.

POHORELLA. — COBURG FÜLÖP HERCZEG KASTÉLYA ÉS KÁPOLNÁJA.

Eadem praelaudata Persona actu Vivit sub protectionem Andrassyana, servit Annis 40 in Arce Krasznahorka, modo vero in clangore Tympanarum taliter edit Echo sonum:

Uj Királynénk jó Asszonyunk
Legyen nekünk Protectorunk
Hűségében megmaragyunk
Vivat vivat úgy doboljunk.

Picta in Arce Krasznahorka
Anno 1747."

RÉGI OLTÁRKÉP A KRASZNAHORKAI VÁRBAN.

Egy másik képen, egy bizar öltözetű, kezében fehér galambot tartó, törpe, czigányarczú férfiu látható, ezen oldalfelirattal:

„Nascendo Saxo
Tacendo Hampo
Silendo Vivo
Nemini Noceo.

Anno 1744. picta in Arce Krasznahorka."

Itt látható egy nagyobb méretű s a levéltár ajtaja fölötti falat elfedő, olajfestésű kép, mely Nabukodonozor felmagasztalását és megaláztatását ábrázolja. Ugyanitt, a Rákóczy-szobák felé vezető lépcső ajtaja mellett egy kép látható, sorban egymás mellett álló, mindenféle társadalmi állású emberrel: a sor közepén egy paraszt áll, kinek vállaira egy oldalról a fejedelem, a másikról egy főpap helyezi a kezét. A paraszt feje fölött e jelmondat áll:

„Viribus unitis" és „Conservo patriam, conservo me ipsum."

A lépcsőajtó fölött, a család egykori kedvencz kulcsárnéjának arczképe van elhelyezve.

Érdekes továbbá annak a nagy képnek a felirata is, a mely egy daróczba öltözött agg férfit és nőt ábrázol:

„A Magyar Országi hosszas Életnek ritkapéldája. Rovin János, Rátz nemzetből, Görög hiten való, a ki az 1552-ik Esztendőben született és Temes Vármegyében a karansebesi Districtusban, Szadova névű Faluban lakott, élt 172 Esztendeig, I. Ferdinandus, II. Maximilianus, II. Rudolphus, II. Matthias, II. és III. Ferdinandus, Leopoldus, Josephus és VI. Carolus, tudniilik Kilentz Magyar Országi Királyok alatt; mégis az 1724. Esztendőben, a mint annak előtte, egészséges s fris vala; Feleségül vett magának, Sára nevű Rátz leányt, a ki 1580. Esztendőben született, ki is azon 1724. Esztendőben 164 Esztendős vala. Élt ezen Házas Társával 147 Esztendőkig, a fellebb megemlitett Esztendőben Szűlt abból számos gyermekeket, a kik közül a legkisebbik fia 116, az Unokájának pedig Unokái 35—36 esztendősek az Esztendőben valának. Az eledele mind a kettőnek volt Téj és hamu alatt sült Török búzából való bogátsa. A ki azért hosszú életet akar élni tanuljon ezeknek Példájokkal szükön és mértékletesen kenyérrel s téjjel és ennek fogyatkozásában Vizzel élni."

A képeken kívül ritka szépek és értékesek a butorok és pedig aranyozott antik márványasztalkák, újabbkoriak mozaik-betéttel, mythologiai ábrázolatokkal; Rákóczy-féle nagy álló szekrény, miniatur festményekkel díszítve,

telve különféle régibb és újabb kézműipar-tárgyakkal; faragványokkal dúsan ékített rózsafa-szekrényke, fedelén az első paradicsomi napok ábrázolatával, előrészén Európa, a háttérben Bécs városával, hátrészén a Nap szekere, jobb oldalt ázsiai-, baloldalt amerikai tájképpel. Két rendbeli remek fali szekrény az Andrássy és Festetich család metszett czímereivel (1822), telve rendbe rakott fehérneműekkel. Az ebédlő bőrszékei préselt Attila-képekkel, az asztal műremekszámba menő, kivarrott terjedelmes terítővel. E szobákban láthatók a díszes és nagybecsű régi magyar majolika-kályhák is.

Az egyik fal mellett álló asztalon, üvegbura alatt, egy kis szobor áll, melynek talapzatán e sorok olvashatók:

„Ferdinand Principi Iuventutis (Dono dedi Comiti Georgio Andrási die 12 április 1806. Cassoviae, Ferdinand m. pr.)“ Ferdinand főherczeg sajátkezű irásával ajándékozta ifjúsági emlékül Andrássy Györgynek.

Ugyanitt gróf Festetich Pálné remekművű viaszszobra áll, üvegbura alatt.

A harmadik teremből egy ajtó a templom karzatára nyílik. E termekből visszatérve az előcsarnokba, egy ajtó a grófi család idősebb és ifjabb ágának közös levéltárába, egyik pedig a Szent-Háromság szobra előtti nyitott átjáróra és egy a romban levő Rákóczy-szobák folyosójára vezet. A Rákóczy Ferencznek — valószinűleg a rozsnyói gyűlés idejében — lakosztályul szolgáló helyiségeknek csak a falai állanak s csak a kandalló faragott kőszegélyzete sejteti, hogy díszes termek lehettek. Ezek mellett van egy ép szoba, telve mindenféle gyüjteményekkel, régi könyvekkel, tanszerekkel, különféle hangszerekkel — köztük jó karban megmaradt régi tárogatókkal. A folyosón tovább haladva, a sarok bástyatoronyhoz jutunk, a melyben ma már a járás-kelés veszedelmes. Romlásnak indult az a folyosó is, a mely innen félköralakban a vár északnyugati fala mellett kelet felé vezet s a melyből valaha befelé lakosztályok nyíltak. E folyosóról kifelé lőrések vannak. A folyosóról kiérve egy térségre jutunk és a keleti sarok-bástyatornyot látjuk magunk előtt; terjedelmes belső helyisége raktárul vagy a várőrség alvóhelyéül szolgálhatott. Ez az óriási magas bástya kívülről már nagyon megrongálódott. A bástyatoronytól jobbra eső bástyafal mellett termőfölddel fedett egyenletes terület van, épített falakon alkotva, melyet régebben kertnek használtak.

A térségről le, délfelé haladva, a vár legmagasabb épületének ablakréses falait látjuk magunk felett. Keskeny lejtős úton annak ajtajához érve, látjuk, hogy az épületnek, mely valaha emeletes volt, ma már csak fedél alatt álló külső falai vannak meg. Az ajtók, ablakok és kandallók gondosan faragott kőszegélyei, a középfalak, lépcsők helyeinek, a megmaradt falakon látható nyomai, arra engednek következtetni, hogy ez lehetett valaha a várúrnak és családjának lakóhelye. Jókai — midőn „A lőcsei fehér asszony“ czímű regényéhez adatokat szerzendő, dr. Maurer Arthur tb. m. főorvossal a várban járt — megállapította, hogy az ezen épület déli fala mellett levő s fal segélyével fentartott keskeny földterületen, volt a várkisasszonyok virágoskertje.

Innen lejjebb haladva, balra a templom tornyába vezető ajtót látjuk, jobbra fordulva pedig a közép- és felsőépület közötti, két boltozattal áthidalt, szűk sikátoron keresztül lejutunk oda, a honnan körútunkat megkezdtük: a lakószobákhoz felvezető lépcső vasrácsajtajához és a Szent-Háromság szoborhoz. Itt a baloldali lejtős helyen felkapaszkodva, a vár északi oldalán átvezető folyosó, és a vár legfelsőbb épületének falai által zárt, tágas és nyitott térre jutunk. Az udvart körítő romok fedél alatt vannak s a falak maradványai után ítélve, a felsőépülettel összeköttetésben állottak; lakosztályok, lépcsőházak és cselédlakások lehettek.

Az udvarszerű térségen van a várnak, ez idő szerint deszkákkal elzárt kútja, melyet állitólag foglyokkal vésettek a sziklába. A kút ürege egy darabon függőleges irányban megy lefelé, majd oldalt fordul, a hagyomány szerint azért, mert oly kemény kőzet állott a munkások útjában, a melylyel nem voltak képesek boldogulni s azt elkerülni voltak kénytelenek. A kútüreg mélysége 87 öl.

A vár, e század elejéig, kitartóan küzdött az enyészet ellen; 1817-ben azonban felgyújtotta a villám s a tűz nagyon megrongálta. Középső és alsó

részét, gróf Andrássy Istvánné szül. Festetich Mária grófnő kijavíttatta és kiépíttette, felső részét azonban csak fedéllel látták el. A hitbizomány és a vár mostani ura: gróf Andrássy Dénes, legutóbb a családi sirboltot helyreállíttatta, kápolnát építtetett és ahhoz szép lépcsőfeljáratot; a romladozó várat pedig állandóan tataroztatja. A vár alatti völgyben, de fensíkszerű magaslaton épül most a Tranczıska-mauzoleum, a hol a nagynevü gróf nemes szívü nejének holttestét fogják örök nyugalomra helyezni.

Krokava, tót kisközség, 63 házzal és 304 ág. ev. h. vallású lakossal. 1427-ben Crokwa néven a *Derencsényiek* birtoka volt és róluk a *Koháryakra*, majd ezekről a *Coburg* herczegi családra szállott. Azonban volt itt birtokuk az osgyáni uraknak is, nevezetesen a *Korponayaknak* és a báró *Luzsénszky* családnak. Most a *Latinák* testvéreknek van itt nagyobb birtokuk. A község- Krokava.

LICZE. — CZÉKUS LÁSZLÓ ÚRILAKA.

ben csak ág. h. ev. imaház van. Postája Ratkó, távírója és vasúti állomása Nyustya.

Kuntaplócza, a csetneki völgyben fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 105 házzal és 629, nagyobbára ág. ev. h. vallású lakossal. 1351-ben Tapolcha és Thopolcha alakban szerepel, mint a csetneki uradalomhoz tartozó község. Későbbi birtokosai a *Gömöry*, *Czékus*, *Perényi*, *Bekény*, *Szontágh*, *Kerepesy* és *Czibur* családok. A községben három úrilak van. Az egyiket még a Gömöryek építtették, ez most *Hevessy* Eleméré, a másikat a Czékus család építtette, ez *Rozinay* Istváné; a Czibur-féle úrilakot pedig a Concordia vasgyár bányatársulat bírja, melynek itt nagyobb vasgyára és öntődéje van. Azelőtt a községet Csetnek-Taplóczának is nevezték, de Kunova-Teplicza tót neve is ismeretes volt. A községben levő ág. h. ev. templom 1805-ben épült. Ide tartoznak a *Concordia vasgyár* és az *Alsóhámor* telepek is. A községben van posta és távíró, vasúti állomása pedig Pelsőcz. Kuntaplócza.

Lekenye, sajómenti magyar kisközség, 62 házzal és 324 ág. h. ev. és ev. ref. vallású lakossal. Egyike azoknak a községeknek, melyeket IV. Béla király 1243-ban *Bebek* Detriknek és Fülöpnek adományozott. 1427-ben a *Forgách* családot, 1482-ben a *Fügedy* családot is mint birtokosokat találjuk itt. 1496-ban a *Tornallyay* család is birtokosa, később pedig a *Kerepesy*, *Szeleczky*, *Palkovich*, *Jánosdeák*, *Osskő* és a *Gotthard* családok. A községben Lekenye.

levő ev. ref. templom Árpád-korbeli építmény. A község postája, távírója és vasúti állomása Horka.

Lénártfalva. *Lénártfalva*, sajóvölgyi magyar kisközség, 127 házzal és 584 ev. ref. és róm. kath. vallású lakossal. E községet 1379-ben I. Lajos király az Abaffyaknak adományozta és ekkor Kis-Hanva volt a község neve. Mai nevét a XV. század elején élt Abaffy *Lénárt*-tól vette. Már a XV. század elején mai nevén van említve. Ez időbeli földesurai az *Abaffyak*, a *Jánosfalvyak*, azután a *Fügedyek*, de 1480-ban a *Csákányi* családot is itt találjuk. Későbbi birtokosai az Abaffyakon kívül a *Jankovics*, *Molnár* és *Babus* családok. Most Abaffy Máriának, özv. Fodor Ágostonnénak van itt nagyobb birtoka és úrilaka. A községben két templom van. A református 1799-ben, a róm. katholikus 1747-ben épült. 1827-ben az egész község leégett. Postája, távírója és vasúti állomása Bánrévén van.

Lévárt. *Lévárt*, túróczvölgyi magyar kisközség, 67 házzal és 309 róm. kath. lakossal. 1427-ben a *Bebek* család birtoka. Későbbi birtokosai a *Csernyus*, *Thuránszky* és a *Hevessy* családok. Most dr. *Hartl* Sándornak van itt nagyobb birtoka és úrilaka, melyet a Thuránszky család építtetett. A községhez tartozik Lévárt fürdő is, mely hajdan nagyon látogatott hely volt. A forrást Csernyus Pál fedezte fel és ő volt a fürdő alapítója. Őt magát is ide temették és síremléke ma is fennáll. A fürdő mai tulajdonosa Hevessy Bertalanné. A község postája Harkács, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Licze. *Licze*, murányvölgyi magyar kisközség, 121 házzal és 752 róm. kath. vallású lakossal. E község 1243-ban a IV. Béla által a Bebekeknek adományozott községek között szerepel. 1379-ben I. Lajos az *Abaffyaknak* ad reá adománylevelet. 1427-ben ismét a *Bebekek* az urai, kiknek itt ez időben 39 jobbágyportájuk volt. A XV. században a gömbaszögi pálosoknak is van itt birtokuk. Ekkoriban Lyche néven említik. 1786-ban mint zálogos birtok Liczine nevet visel. A XVI. és XVII. században az esztergomi érsek volt a földesura, később pedig a *Csernyus* család, mely itt két szép úrilakot építtetett. Ezek közül az egyik most hisnyai *Heinzelmann* Alfrédé, a másik *Czékus* Lászlóé, kiknek itt nagyobb birtokuk is van. Azelőtt vashámor is volt a községben. A lakosok nagyrésze a fazekasmesterséget gyakorolja. A községben levő róm. kath. templom 1829-ben épült. Ide tartoznak *Dolinka* és *Szarka* telepek is. Postája, távírója és vasúti állomása Licze-Gicze.

Likér. *Likér*, rimavölgyi kisközség, 90 házzal és 880, nagyobb részben tót ajkú, ág. ev. h. vallású lakossal. 1438-ban Likérfalva néven mint Ajnácskő vár tartozéka szerepel. A várbirtokok uraival változtak az idők folyamán e község földesurai is. A mult század elején a *Kubinyi* és a báró *Luzsénszky* család is birtokosa volt. Itt van a rimamurány-salgótarjáni vasmű-részvénytársaság kohóigazgatósága, vasolvasztója és hatalmas gyártelepe, mely egyike az ország legnevezetesebb gyárainak. Szapolyay és Ferdinánd idejében a község sokat szenvedett *Basó* Mátyástól, ki a községet több izben elpusztította. A községben levő ág. h. ev. templom 1785-ben épült. A község postája és távírója Nyustya, vasúti állomása Nyustya-Likér.

Lipócz. *Lipócz*, tót kisközség, 69 házzal és 329 ág. ev. h. vallású lakossal. E község 1413-ban Lypolch néven a *Derencsényiek* birtoka. Az idők folyamán a Derencsényiek többi birtokainak a sorsában osztozott, míg végre a *Coburg* herczegi család tulajdonába került. Lakosainak nagy része sonkoly-szedéssel és viaszk-kereskedéssel foglalkozik. Ág. h. ev. temploma 1793-ban épült. Postája Ratkó, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Lőkösháza. *Lőkösháza*, túróczvölgyi magyar kisközség, 57 házzal és 243, nagyobb részben ág. ev. h. vallású lakossal. E községről 1427-ből találunk írott adatokat, a mikor neve Lewkushaza alakban van említve. 1469-ban Lwka és Lwkahaza néven szerepel. A határban levő ú. n. Őrhegyen hajdan állítólag valami erődítvény volt, melynek azonban már nyoma sincsen. Földesurai az *Istók*, *Draskóczy*, *Czékus*, *Gotthard*, *Szontagh* és a *Lóczy* családok voltak. Ág. h. ev. temploma 1804-ben épült. Postája Harkács, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Lubenyik. *Lubenyik*, a murányi völgyben fekvő tót kisközség, 70 házzal és 608 ág. ev. h. vallású lakossal. Körjegyzőségi székhely. 1427-ben e község Lwbnyk néven van említve, mint Jolsva tartozéka. Földesurai a *Koháryak* voltak,

LICZE. — HEINZELMANN ALFRÉD ÚRILAKA.

utánuk meg a *Coburg* herczegi család. Az idetartozó *Hisnyóvízen* van hisnyai *Heinzelmann* Alfréd nagyszabású vasgyára és olvasztója. A községben levő csinos úrilak szintén a gyáros tulajdona. Az ág. h. ev. templom 1825-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Hisnyóvíz.

Lucska, a Csermosnya patak mellett fekvő magyar kisközség, 66 házzal és 439 róm. kath. vallású lakossal. Földesurai a *Gyulay*, azután a gróf *Keglevich* és később a gróf *Zichy* Ferraris családok. A községben nagyobb vasgyár van, melyet most a *Ganz*-féle czég bérel. A közeli Szépkő nevű hegyen hajdan állítólag vár volt, melynek azonban ma már nyomai sem látszanak. Az Álomkút és a Görgey völgy nevű dűlői szintén valamely jelentőséggel látszanak bírni. Az 1873-iki kolera a lakosok nagy részét kipusztította és ugyanez évben a fél falu is leégett, 1879-ben pedig az árvíz okozott nagy károkat. Katholikus temploma Árpád-kori építmény. A községnek Dernőn van a postahivatala, Krasznahorkaváralján a távírója és Rozsnyón a vasúti állomása. Lucska.

Lukovistye, tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 85 házzal és 338 ág. ev. vallású lakossal. A *Derencsényiek* uradalmához tartozott és az uradalom többi községeinek sorsában osztozott. 1427 körül nevét háromféle változatban találjuk említve az akkori oklevelekben, ú. m. Lwkowische, Lwkowyschya és Naglewkowesche. A mult században nevezetes gyümölcstermelése volt. A község fél kilométernyi távolságból kapja ivóvizét, mely föld alatti csöveken folyik a falúba. A községben levő ág. h. ev. templom 1794-ben épült. Lukovistye tájékán feküdtek hajdan *Dabsa* és *Bablikó* községek, melyek 1413-ban még mint a Derencsényiek birtokai szerepelnek, de azóta teljesen nyomuk veszett. A község postája Gömörrahó, távírója és vasúti állomása pedig Rimaszombat. Lukovistye.

Magyarhegymeg, a nógrádi határ közelében fekvő magyar kisközség, 54 házzal és 277 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan Ajnácskő vár tartozéka volt és a XV. század közepén Nógrádhoz tartozott. Akkoriban egyszerűen csak Hegymeg volt a neve. Később a gróf *Bethlen* család lett a földesura. A kath. templom 1884-ben épült. Ide tartoznak *Rigó*, *Kishegymeg* és *Szibokor* puszták is. A községnek postája és távírója Osgyán, vasúti állomása Rimaszombat. Magyarhegymeg.

Majom, Rimaszombat közelében fekvő magyar kisközség, 71 házzal és 328 ev. ref. vallású lakossal. 1334-ben Moyun néven, a kalocsai érsek bir- Majom.

toka. Utána Szécsényi Tamás aradi, barsi és szerémi főispáné. 1427—1431 között királynéi falu. Ezentúl azután a többi ajnácskői várbirtokok sorsában osztozik. Későbbi birtokosai a báró *Vécsey*, gróf *Berchthold*, a *Fáy* és a *Szathmáry* családok s gróf Berchtholdnak és Fáy Antalnak most is van itt nagyobb birtokuk. A községben savanyúvízforrás van. A lakosok hitelszövetkezetet tartanak fenn. A községben levő ev. ref. templom építési ideje ismeretlen. Ide tartoznak *Teresztenye* és *Majsa* puszták, melyeknek mindegyike már a XV. század elején szerepel. Majsa a Széchiek birtoka volt, Teresztenye pedig Terstene, majd Thereszthenye néven a gombaszögi pálosoké. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Málé *Málé*, sajóvölgyi magyar kisközség, 143 házzal és 791 róm. kath. vallású lakossal. E község megvan már a pápai tizedszedők jegyzékében Malak néven. 1412-ben a *Czinege* család a birtokosa. 1423-ban már három ilyen nevű helységgel találkozunk, ú. m. Mála vagy Malah és Nagmale, továbbá Kysmal. Nagymáléban a *Putnokyaknak* akkoriban 41 jobbágytelkük volt s így a község a nagyobb helységek közé tartozott. 1465-ben az *Abaffyakat* iktatják az egyik Málé birtokába, 1483-ban a mellétei *Barna* család is igényt tartott e községre, mely azonban mindig a putnoki váruradalomhoz tartozott. A Putnoky család után egy ideig a *Derencsényi* Péteré volt, utána ismét a Putnoky családé, míg végre a gróf *Serényi* családé lett és most gróf Serényi Bélának van itt nagyobb birtoka. A XVIII. században trencsénmegyei tótokat telepítettek ide. Itt van a fülek-putnoki agyagipar r. t. téglagyára. A kath. templom 1849-ben épült. A községhez tartoznak *Bélatelep*, *Lódomb*, *Pást* és *Pogony* puszták, mely két utóbbi már a középkorban is szerepel. Pást puszta hajdan község volt és a pápai tizedszedők jegyzékében már Pastek néven szerepel. Pogony puszta szintén község volt és 1384-ben poss. Pogan, alias Nehe néven van említve. 1427-ben szintén a Putnokyak birtoka. A község postája, távírója és vasúti állomása Bánréve.

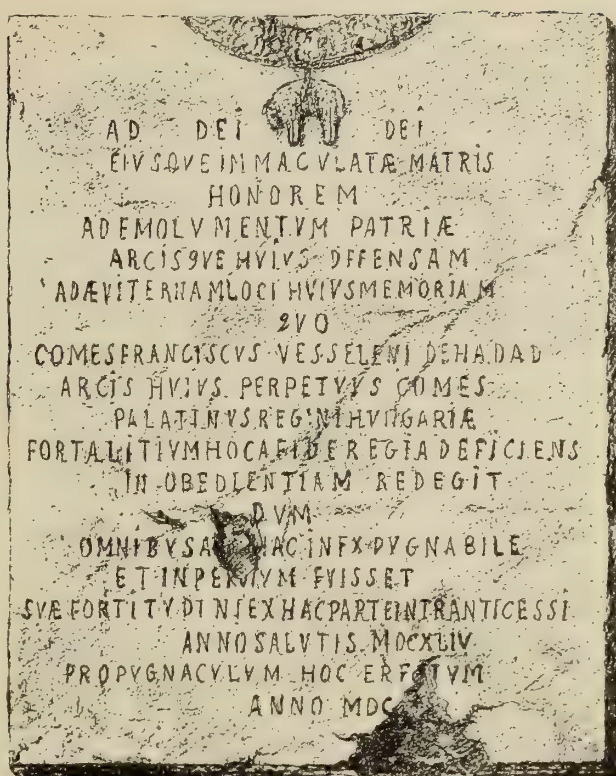
Markuska. *Markuska*, a csetneki völgy fölött fekvő tót kisközség, 35 házzal és 168 ág. ev. h. vallású lakossal. Hajdan a *Csetnekiek* voltak a földesurai és akkoriban Márkusfalvának írták. 1648-ban *Fejérváry* Zsigmond, majd *Nagybányai* Gáspár a birtokosa, azután az *Andrássyak*, de 1700-ban ifj. *Draveczky* Jánosnak és 1824-ban a *Kirinyi* családnak is vannak itten részei. Most gróf *Andrássy* Dénesnek van itt nagyobb birtoka. Ág. h. ev. temploma a XV. században épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Csetnek.

Mártonfalva. *Mártonfalva*, rimamenti magyar kisközség, 76 házzal és 285, túlnyomó számban ev. ref. vallású lakossal. E község mai nevén 1427-ben a *Jeney* család birtoka. 1467-ben a vizslási *Barócz* család a földesura. Később a község lakosai nemesi szabadalmakat nyernek és azóta a köznemesek a birtokosok. Református temploma 1760 körül épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimaszécs.

Méhi. *Méhi*, sajóvölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 146 házzal és 687 róm. kath. vallású lakossal. A XIV. század elején a *Méhy* család volt a földesura s ennek birtokait 1383-ban a *Bakosok* kapták. 1427-ben a *Sághy* család a birtokosa, 1682-ben *Soldos* Péter megveszi a birtokot *Ragályi* Jánosné, szül. *Uza* Katalintól. Későbbi birtokosai a *Kossuth*, *Mattyasovszky*, *Tomcsányi*, *Marikovszky*, *Jankovics*, *Mumhart*, *Bodó*, *Szentmiklóssy* és a *Károlyi* családok, jelenleg pedig *Szilárdy* Oktáv, *Putnoky* Mórné és *Rey* Vilma grófné. Méhi mellett vándortó van, melyet sokan tengerszemnek tartanak. A község határában, az egyes dombokon gyakran találnak emberi csontokat, melyeket a lakosok még a tatárjárás korából valóknak tartanak. E községhez tartozik *Kerepecz* és *Lászlófal* puszta, melyek közül az előbbi már 1435-ben szerepel, a második pedig Lazinofalwa néven 1427-ben. Kerepecz közelében feküdt hajdan *Várföld* községe, mely 1347-ben poss. Warfeulde néven merül föl. Ugyancsak Méhi közelében feküdt hajdan *Alkér* is, mely 1435-ben a Méhy család birtoka volt. A községben levő róm. kath. templom 1773-ban épült. A falu postája, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Meleghegy *Meleghegy*, balogvölgyi tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 50 házzal és 290, nagyobbára ág. ev. h. vallású lakossal. E község 1427-ben Meleg néven Balogvár tartozéka. 1460-ban Meleghegh néven említik. Sorsa egy volt a többi balogvári birtokéval. Mostani földesura a *Coburg* herczegi család

melynek itt erdőgondnoksági hivatala és két uradalmi vadaskertje van. A mult század elején bánya is volt a községben, most pedig *Kovács* Jánosnénak gőzmalma és viaszkfinomító gyára van itt. Ág. h. ev. temploma 1813-ban épült. A község postája Felsőbalog, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

A MURÁNYI VÁRBAN TALÁLT EMLÉKTÁBLA.

Melléte. *Melléte*, a Murány patak mellett fekvő magyar kisközség, 84 házzal és 420, túlnyomó számban ág. ev. h. vallású lakossal. E község már a mai nevén a pápai tizedszedők jegyzékében is fel van említve. 1411-ben a mellétei *Barna* család az ura, később a *Murányi*, *Matyasovszky*, *Lokcsánszky*, *Kiss*, *Valkay* és *Draskóczy* családok bírják, most pedig báró *Vay* Aloiziának van itt nagyobb birtoka. A községben két úrilak emelkedik, melyek közül az egyiket a Kiss, a másikat a Lokcsánszky család építtette. A róm. kath. templom az árpádházi királyok korából való, az ág. ev. templom pedig 1820-ban épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Horka.

Miglész. *Miglész*, murányvölgyi tót kisközség, 36 házzal és 196 ágost. ev. vallású lakossal. E község 1427-ben Myglizpataka néven a *Bebek* család birtoka. Később a *Széchi* családé lesz, azután a *Koháryaké* és ezen az úton a *Coburg* herczegi családé. A lakosok nagy része a fazekas-mesterséget űzi. Az ág. h. ev. templom II. József császár idejében épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Jolsva.

Mihályfalva. *Mihályfala*, a Kopány patak mellett fekvő magyar kisközség, 49 házzal és 188 ev. ref. vallású lakossal. E községet már a pápai tizedszedők jegyzéke is említi Michela néven. 1427-ben az *Eördögh* család a földesura, később azután megoszlik a *Bodon*, *Forgon* és a *Nagy* családok közt. A községben levő úrilakot Bodon Ábrahám, a vármegye egykori alispánja építtette és ez most *Beélik* Iváné. A református templom 1772-ben épült. A községhez tartoznak *Loponyi*, *Ablonczi* és *Morhó* puszták. Az utóbbi már 1427-ben mint a *Derencsényiek* birtoka szerepel. 1480-on túl már nem találjuk nyomát. A község postája Füge, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Mikolcsány. *Mikolcsány*, murányvölgyi magyar kisközség, 45 házzal és 214, nagyobbára ág. ev. h. vallású lakossal. 1351-ben e község nevét Mykochan, 1427-ben pedig Mykolchy alakban találjuk feljegyezve. Ez időben a *Székely* család volt a földesura, 1486-ban a *Giczey* család, ezután pedig az *Orosz* család. Birtoka fölött később a *Diószeghy*, *Hámos*, *Fáy* és a *Czékus* családok osztoztak. Ág. h. ev. temploma 1825-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Licze-Gicze.

Mnisány. *Mnisány*, a pelsőcz-murányi vasútvonal mentén fekvő tót kisközség, 60 házzal és 375 ág. ev. h. vallású lakossal. A murányi várbirtokok közé tartozott és azokkal együtt a *Coburg* herczegi család tulajdonába került. A községben a XVIII. század elején apáczakolostor volt. Hegyei ezüst- és rézérczet

tartalmaznak. Az evangelikus templom 1814-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Hisnyóvíz.

Murány. *Murány*, murányvölgyi tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 184 házzal és 1187 róm. kath. vallású lakossal. 1271-ben már szerepel Murány vára, Castrum Mwran néven. Építését némelyek a *Bebek*, mások az *Ilsvay* családnak tulajdonítják. Hosszú ideig a husziták kezében volt, a kik megerősítették, mígnem Mátyás király a cseheket a várból kiűzte és a várat *Szapolyai* Istvánnak adta. 1469-ben ismét a Bebek család kezén van, a XVI. században már a *Tornallyay* családé. A mohácsi vész után *Basó* Mátyás rablófészke volt. A király *Salm* Miklóst és *Bebek* Ferenczet küldte ki megfenyítésére, a kik a várat heves küzdelem után bevették. 1605-ben a vár és a várbirtok a *Rottal* grófok kezére jutott. Rottal János Jakabnak bethlenfalvi *Thurzó* Mária lett a neje s az ő kezén volt később a vár, de 1609-ben már a *Széchi* család az ura és Széchi Mária révén *Bethlen* István. Ennek halála után Széchi Mária rozsályi *Kún* Istvánnak neje lett, de ettől elvált. Azután *Wesselényi* Ferencz lett a férje. 1646-ban a vár és a vár birtokai már Wesselényi Ferencz kezén vannak. Wesselényi halála után Károly lotharingiai herczeg kényszerítette Széchi Máriát a vár feladására. *Thököly* Imre két izben ostromolta meg a várat és foglalta el, ú. m. 1678-ban és 1683-ban. 1702-ben tűzvész hamvasztotta el mindazt, a mi a várban elégheíő volt. A Rákóczy-féle mozgalmak alatt br. *Limprecht* császári várparancsnok Rákóczyhoz pártolt és a várat átadta. II. *Rákóczy* Ferencz a várat az uradalommal gr. *Bercsényi* Miklósnak adta. 1720-ban *Koháry* István szerzi meg a várat és az uradalmat. 1806 aug. 14-én József nádor látogatta meg. 1826-ban szász *Coburg* Góthai Ferdinánd herczeg nyert adományt a murányi uradalomra. Murány várához hajdan csak egy keskeny út vezetett, melyen az élelmi szereket erős vaslánczon vontatták fel a várba. A vár kútja oly mély volt, hogy 5/4 óráig tartott, míg abból a vízzel telt tömlőt ki tudták emelni. A várban még a mult században a következő feliratú márványtábla volt olvasható:

„Ad Dei ejusque immaculatae Matris honorem, ad Excelsam Patriae hujus defensam, quo Comes Franciscus Wesseliny de Hadad fortalitium hocce a fide Regia deficiens in Obedientiam redegit. Anno 1651 die 29 Julii."

A vár sírboltjában találták meg a XVIII. században Wesselényi Ferencz rézkoporsóját 1667-ből, egy czinkoporsót, Hunfalvi szerint Széchi Mária tetemével, egy rézkoporsót, melyben 1643 óta bizonyos Troppen György pihent és egy rézkoporsót Széchi György Ferencz holttestével.

A mostani Murány község, Murányalja néven szintén már a XV. században szerepel, a mikor már vámszedő hely volt. A XVIII. század közepén papirmalom is volt a községben, lakosai pedig sok fazsindelyt és deszkát készítettek. 1847-ben országos vásártartási jogot nyert. Itt van most a Coburg herczegi uradalom erdőgondnoksága és gőzfűrésze, továbbá *Mayer* József kőedénygyára és *Rikler* Károly és Társa deszkagyalú-gyára. Itt emelkedik a herczegi család emeletes kastélya, melyet a múlt században *Koháry* Ferencz gróf építtetett. A róm. kath. templom 1879—93 között épült. A községhez tartoznak *Paszek*, *Várrét*, *Sztudna*, *Sztoski* és *Fabova* telepek is. Ezen a vidéken feküdt hajdan *Sarló* községe, melyet egy 1453-ból való oklevél említ. A községben van posta, távíró és vasúti állomás.

Murány-hosszúrét. *Murányhosszúrét*, murányvölgyi tót kisközség, 139 házzal és 811 ág. ev. vallású lakossal. Régente Jolsva, illetőleg Murányvár tartozéka volt és várbirtoktársai sorsában osztozott. Most Fülöp Szász *Coburg* Gothai herczegnek van itt nagyobb birtoka. A *Szontágh* családnak itt már 1650-ben bányája volt. Lakosai a mult században zsindelylyel és deszkával élénk kereskedést folytattak és árúikat egész az Alföldig szállították. A községben két templom van, ú. m. ág. ev. és róm. kath. Az előbbi 1895-ben épült, az utóbbi építési ideje ismeretlen. 1897-ben alaposan restaurálták. A község postája távírója és vasúti állomása Murány.

Murányhuta. *Murányhuta*, a javorinai völgyben fekvő tót kisközség, 69 házzal és 374, nagyobb részben róm. kath. vallású lakossal. Ujabb telepítvény s a *Coburg*

herczegi család bírja. Nevét hajdani üveghutájától vette. Lakosai nagyrészt ablakosok és üvegesek voltak, a kik árúikkal az egész országot bejárták és most is sokan űzik ezt az ipart. A helység fölött nagyobb barlang van. Róm. kath. temploma 1810-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Murány.

A COBURG-FÉLE EMLÉKOSZLOP A MURÁNYI VÁR ALATT.

Muránylehota, a Lehota patak mellett fekvő tót kisközség, 77 házzal és 408 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a jolsvai, illetőleg a murányi várbirtokok közé tartozott és azoknak sorsában osztozott. Most is a *Coburg* herczegi családnak van itt nagyobb birtoka. Az e községtől délre eső Polána hegyből fakad az ú. n. Ratkói patak. A falu katholikus temploma 1820—26 között épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Murány. Muránylehota.

Murányzdichava, a Zdichava patak mellett fekvő tót kisközség, 95 házzal és 579, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Szintén a murányi várbirtokok közé tartozott és a *Coburgok* bírják. A községben nincsen templom. Ide tartozik *Hamersko* telep is. A község postája, távírója és vasúti állomása Nagyrőcze. Murányzdichava.

Nadabula, sajóvölgyi magyar kisközség, 106 házzal és 550 róm. kath. vallású lakossal. 1414-ben Nadabolia néven az esztergomi érseké. Később a rozsnyói püspökség uradalmába jutott, mely itt ma is birtokos. Határában vaskő-bányák vannak, továbbá itt van *Raxer* Gyula papiranyag-gyára. Temploma nincs. Postája, távírója s vasúti állomása Rozsnyó. Nadabula.

Nagyhnilecz, a Gölnicz patak mellett fekvő tót kisközség, 84 házzal és 438 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a krasznahorkai vár birtokai közé tartozott és azok sorsában osztozott. Most gróf *Andrássy* Dénesnek van itt nagyobb birtoka. A község határa 1848-ban ütközet szinhelye volt. Templom nincs a községben. Postája és vasúti megállóhelye Nagyveszverés, távírója pedig Betlér. Nagyhnilecz.

Nagyszlabos, a csetneki völgyben fekvő kisközség, körjegyzőségi székhely, 146 házzal és 887, nagyobbrészben tótajkú és ág. ev. h. vallású lakossal. E községre már 1346-ban találunk adatokat, a mikor Szlavosfalva néven szerepel. 1367-ben Slauoshaza, 1498-ban pedig Zlauos alakban említik az egykorú oklevelek. Hajdan a csetneki uradalomhoz tartozott, de később kisebb nemesek birtokába került. 1648-ban *Fejérváry* Zsigmondot, utána *Nagybányai* Gáspárt, 1697-ben *Szathmáry* Jánost és 1700-ban ifj. *Draveczky* Jánost uralta. A török világban messze környéken csak Nagyszlaboson volt keresztény templom és a hívők messze vidékről itt gyűltek össze istentiszteletre. Itt van az I. Magyar Papiripar Részvénytársaság óriási ipartelepe, melyről más helyen részletesebben szólunk. 1848-ban a papirgyárat ágyúöntővé alakították át és itt készítették a magyar tüzérség számára az ágyúgolyókat. A község háromizben majdnem teljesen leégett, ú. m. 1765-ben, 1829-ben és 1836-ban. Az ág. h. ev. templom 1545-ben épült és később Nagyszlabos.

megnagyobbíttatott. Az egyház több, XVI. századból való szentedényt őriz. A községben van posta, távíró és vasúti állomás.

Nagyszuha. *Nagyszuha*, a hasonnevű völgyben fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 71 házzal és 429, nagyobbrészben róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a vármegye nagyobb községei közé tartozott és előbb a *Jánokyak*, majd a *Jákófyak* voltak a földesurai, a kiknek itt a mai Hrad nevű dűlőn váruk vagy erődítvényük is volt. Azelőtt vásárjoggal is bírt a község és Sofranicza nevű dűlője is ennek az emlékét tartja fenn, mert e helyen rendesen a sáfrányosok ütötték fel sátraikat. Későbbi birtokosai a *Kovács* és a *Jakab* családok voltak. A lakosok nagyrésze cserépzsindely és fazékkészítéssel foglalkozik. A községhez tartozó Vapnó nevű kőfejtőhelyen, melynek egyik emelkedettebb pontján a XX. század emlékére kápolna épül, mammuthcsontokat találtak, melyek most a rimaszombati múzeumban vannak. A faluban savanyúvíz-forrás is van, melyet azonban csak a falubeliek használnak. A kath. templom 1815-ben épült, de tornyát csak 1851-ben fejezték be és 1898-ban a templomot díszesen kifestették. A község plébániája már 1397-ben fennállott. Ide tartoznak *Alsó-* és *Felső-Koplaló* puszták is. A községben van posta, távírója és vasúti állomása pedig Rimaszombat.

Nagyveszverés. *Nagyveszverés*, a Sajó mentén fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 162 házzal és 796, nagyobbára ág. ev. h. vallású lakossal. E községben 1427-ben a pelsőczi *Bebekeknek* már 32 jobbágyportájuk volt, a mi azt bizonyítja, hogy akkor már a nagyobb helységek közé tartozott. Valószínű, hogy a mai két Veszverés akkoriban egy községet alkotott. Később a Bebekek többi birtokaival együtt az *Andrássyak* tulajdonába került és most is gróf Andrássy Gézának van itt nagyobb erdőbirtoka. 1757-ben *Gömöry* János zálogos birtoka volt. A község mai elnevezése ősrégi, de *Welka-Poloma* tót neve is ismeretes volt. Lakosainak nagyrésze régebben fuvarozással foglalkozott és a „Polumai fuvarosok“ híresek voltak. Két templom van a községben. Az ág. h. ev. templom 1787-ben, a róm. katholikus 1808-ban épült. E templom sírboltjában nyugszik gróf Andrássy József és fia Károly. Ide tartozik a *szulova-aljai* fűrésztelep. Szulován van a gróf Andrássy Géza vadászkastélya, mely a nyár egy részén a grófi családnak kedvelt tartózkodási helye. A községben van posta és vasúti megállóhely.

Nandrás. *Nandrás*, Jolsva közelében fekvő tót kisközség, 81 házzal és 467 ág. h. ev. lakossal. E községet 1346-ban Nandraz, 1427-ben pedig, mint a *Bebekek* birtokát, Nwdrus eltorzított alakban említik. Később a *Csákyak* lettek az urai, de azután a birtok a *Koháryak*, majd a *Coburg* herczegi család tulajdonába került. A mult században a lakosok nevezetes gyümölcstermelést űztek. A községnek Malaveszka nevű dűlője a tatárjárás alatt elpusztult község emlékét tartja fenn. 1874-ben az egész község leégett. A falu határában vaskőbányák vannak. Az ág. h. ev. templom 1806-ban épült. A község postája Rákos, távírója és vasúti állomása pedig Jolsva.

Naprágy. *Naprágy*, Bánréve közelében fekvő magyar kisközség, 136 házzal és 562 ev. ref. vallású lakossal. 1427-ben Napragh néven merül fel. Földesurai a *Hanvay*, *Recsky*, *Naprágyi*, *Lenkey*, *Szuhay*, *Ragályi*, *Nagy*, *Tánczos*, *Tar*, *Orbán*, *Kovács*, *Hubay*, *Báthy*, *Széky* és *Szivós* családok. A mult század közepén itt volt az egész vármegyében az egyetlen szélmalom, melyet Recsky Benedek állíttatott. A lakosok fogyasztási szövetkezetet és dalegyletet tartanak fenn. 1836-ban a községnek legnagyobb része leégett. Református templomának építési ideje ismeretlen, de 1694-ben már megújították. Az egyház több, XVII. századbeli szentedényt őriz. Ide tartoznak *Széki*, *Láz* és *Szeles* puszták is. A község postája Kelemér, távírója Putnok és vasúti állomása Bánréve.

Nasztraj. *Nasztraj*, murányvölgyi magyar kisközség, 55 házzal és 225 ev. ref. vallású lakossal. Már 1351-ben Nostre néven szerepel. 1427-ben Naztrad alakban van említve, a XVI. század elején ellenben, a mikor a *Giczey* család a földesura, Nosztraj a neve. Később az *Orosz* család, azután a *Diószeghy*, *Hámos*, *Fáy* és a *Czékus* családok az urai. Református temploma 1760-ban épült. Postája, távírója és vasúti állomása Licze-Gicze.

Nyustya. *Nyustya*, rimavölgyi kisközség, főszolgabírói székhely, 290 házzal és 1803, nagyobbára tótajkú és ág. ev. h. vallású lakossal. A XV. században

a *Feledyek* voltak a földesurai és 1526-ban még *Feledy* Istók birtokában találjuk. Később a *Kubinyiak* bírták, azután a *Fáy* család. Ma *Fáy* Gyulának és *Máriássy* Gizellának van itt nagyobb birtoka és úrilaka. A Fáy-féle emeletes kúriát a Kubinyiak építették. A községet Ferdinánd és Szapolyai idejében többizben feldúlták. Azelőtt nagyon sok szűrszabó volt a községben és a szűrszabó czéh 1825-ben alakult. Van itt magyar olvasókör, a rimamurányi-salgótarjáni vasmű r.-t.-nak vasolvasztója, az egyesült gömöri magnezit-részvénytársaságnak magnezitpörkölője, m. kir. erdőgondnokság,

OSGYÁN. — A BÁRÓ LUZSÉNSZKY-FÉLE KASTÉLY.

3 tanerővel bíró ev. népiskola, posta- és táviróhívatal, vasúti állomás. A községben két templom van, ú. m. róm. katholikus és ág. h. evangelikus. Mind a kettő 1802-ben épült. Ide tartoznak *Kotlistyo, Massa, Branzova* és *Brezin* telepek is.

Ochtina, csetnekvölgyi tót kisközség, 164 házzal és 851 ág. ev. h. vallású lakossal. E község már 1346-ban a mai nevén szerepel. A *Csetnekiek* voltak az urai. Későbbi birtokosai a *Zúzó, Andrássy, Nyáry, Pletrich, Sturmann, Giczey, Czékus, Rokfalussy, Márton* és *Gyürky* családok, most pedig Márton Rudolf örököseinek van itt nagyobb birtokuk és úrilakuk. Lakosai hajdan németek voltak, de az idők folyamán az ide települt tótságba olvadtak. A XVIII. században két papirmalom volt a községben; jelenleg vas-, réz-, magnezit-, horgany- és dolomitbányák vannak, azonkívül *Huppert* Manónak magnezit-pörkölője és *Schwarcz* Károlynak gőzfűrésze. A lakosok fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. A község határában ásványforrás van. Ág. Ochtina.

ev. temploma Árpád-korbeli építmény, érdekes falfestményekkel. Ide tartozik *Nyirjes* puszta. A községben van posta, távírója és vasúti állomása pedig Csetnek.

Oláhpatak. *Oláhpatak*, sajómenti tót kisközség, 135 házzal és 795 ág. h. ev. lakossal. Hajdan Krasznahorka vár tartozéka volt és a *Csetneki* családnak 1427-ben 33 jobbágyportája volt itt. Később azután az *Andrássyak* lettek az urai, kiknek itt régi kastélyuk is van. Itt született gróf Andrássy Manó és Gyula is, nem pedig Kassán, mert ott csak anyakönyvezték. Azelőtt *Wlachowo* tót néven is emlegették. Valamikor nevezetes juhtenyésztése volt a községnek. Most a rimamurány-salgótarjáni vasmű r.-t.-nak van itt nagyobb vaskohója. Az ágost. ev. templom 1870-ben épült. A község postája és távírója Alsósajó, vasúti állomása pedig Gócs.

Oldalfala. *Oldalfala*, túróczmenti magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 91 házzal és 409 ev. ref. vallású lakossal. Az idők folyamán a *Fáy, Csiszár, Pongó, Szathmáry-Király* és a *Dobozy* családok voltak a földesurai, most pedig Fáy Antalnak és *Bay* Barnabásnak van itt nagyobb birtoka és az előbbinek úrilaka is, melyet a Szathmáry-Király család építtetett. 1876-ban az egész községet tűz pusztította el. 1848-ban a magyarok és az osztrák csapatok között itt ütközet volt. Az ev. ref. templom 1800-ban épült. Ide tartozik *Vidakisfalud* puszta. A község postája Füge, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Orlajtörék. *Orlajtörék*, rimavölgyi tót kisközség, 57 házzal és 190 ág. h. ev. lakossal. Az *Orlé*, vagy *Orlay* család ősi birtoka. 1493-ban II. Ulászló *Putnoky* Imrének adományozza. Később a gróf *Serényiek* és gróf *Kálnokyak* lesznek az urai. A községházán őrzik a községnek 1480-ból való pecsétnyomóját. Ág. h. ev. temploma a XV. században épült. A községhez tartozó némely dűlő neve jelentőséggel látszik bírni, ilyenek a Medzi skladi do cudniho (Csudamesgye köze), Peter hradok (Pétervár) és Ljoze (Sorshuzás). A község vasúti megállóhely, de postája Gömörrákó és távírója Rimaszombat.

Osgyán. *Osgyán*, Nógrád vármegye határán fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 252 házzal és 1455 róm. kath. és ág. ev. h. vallású lakossal. E község már a pápai tizedszedők jegyzékében szerepel Osyan alakban. Várát a husziták elfoglalták, de Mátyás király 1460-ban kiűzte őket innen és a várat visszafoglalta. Hajdan az *Orlay* család volt az ura. A XVI. század második felében még *Orlé* (Orlay) Miklós az osgyáni uradalom birtokosa, később pedig már a *Bakos, Korponay* és a báró *Luzsénszky* család, azonban ezekkel együtt még a *Battik*, *Wolny* és a *Malatinszky* család is. Most a báró Luzsénszky családnak, özv. Malatinszky Vilmosnénak, *Szakall* Barnabásnak, *Vajda* Andrásnak és dr. *Rónay* Károlynak van itt nagyobb birtoka. A hajdani várkastély, átalakított állapotban, magas dombtetőn áll és a br. Luzsénszky család tulajdona. A várkastélyban érdekes és nagybecsű levéltár és képtár van. E kastélyon kívül még két úrilak van a községben. Az egyik *Farkas* Ábrahám orsz. képviselőé, a másik özv. Malatinszkynéé. Azelőtt a községben híres evangélikus gimnázium volt, melyet a Bakosok alapítottak. Erről más helyen van szó. A XVIII. században a lakosok kiterjedt sertéstenyésztéssel foglalkoztak az itteni erdőkben. A községben két templom van. A róm. kath. templom 1747-ben épült. Az ág. ev. templom építési ideje ismeretlen. Bocskay István alatt a község harcz szinhelye volt. 1848-ban az oroszok vonultak át a községen. Ide tartozik *Antali*, *Feketerét*, *Istenkút*, *Kishegymeg*, *Zabzó*, *Szijbokor*, *Zsidó*, *Bábavölgy*, *Balinczé* és *Molnárka*. Itt volt hajdan *Sarampó* község is, mely azonban már rég elpusztult. A községben van posta, távírója és vasúti állomása pedig Rimaszombat.

Otrokocs. *Otrokocs*, (régen Otrocsok) a Túrócz-patak mellett fekvő magyar kisközség, 52 házzal és 213 ev. ref. vallású lakossal. 1449-ben Otrochwk alakban van említve egy akkori oklevélben, 1488-ban is Otthrochok a neve. Földesurai a *Beke, Gotthard, Czékus, Adorján, Simon, Anderkó, Jakab* és a *Bátky* családok voltak, most pedig *Máriássy* Barnánénak és *Tomcsányi* Istvánnak van itt nagyobb birtoka. A mult században a községben híres szőlő, gyümölcs és dohány termett. A községben négy úrilak van. A református templom 1827-ben épült. Ide tartozik *Bozókháza* puszta, mely már 1409-ben szerepel. A község postája Harkács, távírója és vasúti állomása Tornallya.

POHORELLA. — COBURG FÜLÖP HERCZEG KASTÉLYA.

Pádár, balogvölgyi magyar kisközség, 125 házzal és 565, túlnyomó számban ág. ev. h. vallású lakossal. 1413-ban, a mikor a *Derencsényiek* az urai, két ilyen nevű községről van említés, Alsó- és Felső- jelzővel. E községek is, a többi Derencsényi birtokokkal együtt, a *Koháryak* és később a *Coburg* herczegi család birtokába jutottak. A mult században a lakosok szőlő és gyümölcstermeléssel foglalkoztak, most pedig a fazekasmesterséget űzik háziiparszerűleg. A községben levő ág. h. ev. templom 1802-ben épült. A posta Felsőbalogon van, távírója és vasúti állomása pedig Rimaszombat. Pádár.

Pálfala, rimavölgyi magyar kisközség, 85 házzal és 402 ev. ref. vallású lakossal. E község 1431-ben már a mai nevén szerepel. Földesura a *Török* család volt. A XVIII. században Pawlowawes tót neve is fölmerül. Ág. ev. temploma 1792-ben épült. Ide tartozik Belső- és Külső-*Dobra* puszta is. A község postája Jánosi, távírója és vasúti állomása Feled. Pálfala.

Pápócs, balogvölgyi tót kisközség, 27 házzal és 113 ág. h. ev. lakossal. E községet mai nevén már 1423-ban említik, a mikor Balogvár tartozéka volt. Későbbi birtokosai a *Szentmiklóssy* és a *Józsa* család; a mult század első felében Józsa Gyuri volt a földesura. A községben nincs templom. Ide tartozik *Balogi* puszta. Postája Felsőbalog, távírója és vasúti állomása Rimaszombat. Pápócs.

Páskaháza, csetnekvölgyi magyar kisközség, 68 házzal és 375 ev. ref. vallású lakossal. 1424-ben már a mai nevén találjuk a községet említve, mint a *Bebekek* birtokát. Később a *Szent-Ivány* és a *Gerhard* család lett az ura és ekkor a község a sajógömöri uradalomhoz tartozott. 1825-ben az egész község leégett. Református templomának építési ideje ismeretlen. 1802-ben és 1884-ben alaposan átjavították. A lakosok dal- és olvasóegyletet tartanak fenn. A község postája, távírója és vasúti állomása Kuntaplócza. Páskaháza.

Pelsőcz, a pelsőcz-murányi vasútvonal kiinduló pontján fekvő magyar nagyközség, 341 házzal és 2099, túlnyomó számban ev. ref. vallású lakossal. E községet a pápai tizedszedők jegyzéke Plusuti eltorzított alakban említi. Egyébként honfoglaláskori telep, melyet Bors vezér utódai bírtak. IV. Béla 1242-ben a *Bebek* családnak adományozza, a kik itt a már akkoriban fennálló régi vár helyett újat építenek. 1328-ban már a város szabadalmairól is tudunk. Ekkori földesura Bebek Domokos volt. 1408 előtt Bebek László volt az ura, a kinek a síremléke az itteni református templomban ma is Pelsőcz.

látható. 1427-ben a város Pelseuch és Pelsewcz néven van említve. Hetivásárjogát I. Károlytól kapta. 1558-ban a törökök a várat a várossal együtt elpusztították. Bebek Kata, Perényi Ferencznek a neje lett és ezen az úton lettek a *Perényiek* és azután a *Rákóczyak* az uradalom birtokosai. 1716-ban kezdték építeni a vármegyeházát és három évvel később tartották itt az első megyegyűlést. A pelsőczi várat I. Ferdinánd végvárnak nyilatkoztatta. Ekkor a várnak még fennálló része a pelsőczi *Szeremley* családé volt. 1788-ban nyert ismét országos és hetivásárjogot. 1806 aug. 15-én József nádor utazott át a városon és egy éjtszakát töltött a falai között. Ez időben *Pleisnicz* és *Plesivecz* német és tót néven is szerepel. Hajdani várának ma már alig van valami nyoma. A község határában, a Nagyhegyen, kb. 45 öl mélységű ú. n. csengő lyuk van, mely onnan veszi a nevét, hogy ha követ dobnak az üregbe, úgy cseng mintha üvegfalakhoz ütődnék. 1887-ben egy társaság megkisérlette az üreg átkutatását és abban szép cseppköveket talált, de belsejébe hatolni nem tudott. A lakosok iparegyesületet, olvasókört és dalegyesületet tartanak fenn. Itt van közel az első magyar papiripar r.-t. nagyszabású gyára és a gömöri faipar részvénytársaság nagy gyártelepe, továbbá az elmegyengék intézete, a Miklóssy-féle aczélműgyár és egy nagyobb mészégető gyár. Mindezekről más helyen, bővebben van szó. A községben két templom van. A református templom az árpádházi királyok korából való építmény. A katholikus pedig a réginek a helyén 1901-ben épült. A vármegye ódon, emeletes székháza most a fa-ipartársaság tulajdonában van. A község 1849-ben teljesen leégett. A községházán több, a város szabadalmaira vonatkozó oklevelet őriznek. Pelsücz környékén hajdan több község feküdt, melyeknek ma már nyomuk sincsen. Ezek közé tartozik *Hermánháza*, mely 1427-ben, *Géczpataka*, mely ugyanakkor és *Chirk*, mely már valamivel előbb szintén mint a Bebekek birtoka szerepel. A községhez tartoznak még *Nagyhegy*, *Czibur*, *Óhámor*, *Czigány* és *Veczk* telepek. Van saját postája, távírója és vasúti állomása.

Pelsőczardó. *Pelsőczardó*, a dobsina-bánrévei vasútvonal mentén fekvő kisközség, 73 házzal és 324, nagyobbára tótajkú és ág. h. evangelikus lakossal. 1243-ban, a mikor IV. Béla király *Bebek* Detriknek és Fülöpnek adományozza, *Erdő* néven van felemlítve az adománylevélben. 1427-ben már Ardó néven szerepel, de előzőleg, 1362-ben Ordó és Pelsewczordó néven is. Ez időben nagyobbacska helység volt. 1690-ben az *Uza* családot is birtokosai között találjuk, azután a *Thököly* és a *Nyáry*, később pedig az *Andrássy*, *Fáy*, *Széky*, *Ragályi* és *Czékus* családokat. 1809-ben *Hámos* József az itteni zálogos birtokot *Pletrich* Imrének visszabocsátja, 1817-ben pedig az Andrássyak váltják magukhoz. 1427-ben *Stebvár* nevű község is volt e tájon, mely szintén a Bebek család birtoka volt. Ág. h. ev. temploma 1788-ban épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Pelsőcz.

Perjése. *Perjése*, Rimaszombat közelében fekvő magyar kisközség, 106 házzal és 427 ág. h. evangelikus lakossal. E község 1336-ban Peryese néven, Balogvár tartozéka és később is a balogvári uradalom községeinek a sorsában osztozik. Most a *Coburg* herczegi család a birtokosa. Az ág. h. ev. templom 1838-ban épült. A község postája Felsőbalog, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Perlász. *Perlász*, Jolsva közelében fekvő tót kisközség, 37 házzal és 200 ág. h. evangelikus lakossal. 1435-ben Jolsva tartozéka és a jolsvai várbirtokok sorsában osztozott. Ez időszerint a *Coburg* herczegi család a birtokosa. 1786-ban, a mikor még a *Koháryak* voltak az urai, *Prichranzane* tót névvel is nevezték. Lakosainak nagyrésze pipakészítő és fazekas volt, a mely iparággal különben ma is sokan foglalkoznak. Evangelikus temploma 1798-ban épült. Postája, távírója és vasúti állomása Jolsva.

Péterfala. *Péterfala*, a nógrádi határ közelében fekvő magyar kisközség, 92 házzal és 591 róm. kath. lakossal. E község egy 1244-iki adománylevélben Petri néven van említve. 1427-ben már a mai nevén szerepel, mint a *Recsky* család birtoka. 1489-ben a *Csató* család az ura, később azután a br. *Nyáry* és a *Jankovich* család. Most *Margulit* Gyulának, gr. *Teleky* Károlynak és *Hirschler* Teréznek van itt nagyobb birtoka. Kath. templomának építési ideje ismeretlen. A községhez tartozik *Kisrét*, *Répás* és *Tamástelke* puszta, mely utóbbi már a XV. században szerepel Thamasfeldew és Thamastheleky néven, mint

a *Lórántffiak* birtoka. Répás pusztát szintén már a XV. századból való oklevelek említik. Volt itt egy *Sáros* nevű község is, melyet 1427-ben Péterfalvával együtt emlegetnek. 1489-ben is még Saaros, al. nom. Peterfalva körülirással szerepel. A község postája, távírója és vasúti állomása Ajnácskő.

Pétermány, a csetneki völgy közelében fekvő tót kisközség, 38 házzal és 183 ág. ev. h. vallású lakossal. 1426-ban Petermanhaza és 1498-ban Petherman néven, a *Csetnekiek* uradalmához tartozik. Később azután az *Andrássyak* lettek az urai, 1648-ban része van itt a *Fejérváry* és a *Nagybányai* családnak is. Ág. h. ev. temploma 1794-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Csetnek. Pétermány.

Ploszkó, a ratkói völgyben fekvő tót kisközség, 33 házzal és 186 ág. h. evangelikus lakossal. 1413-ban Palazka és Polozka néven, mint a *Derencsényiek* Ploszkó.

PUTNOK. — GRÓF SERÉNYI BÉLA KASTÉLYA.

birtoka szerepel. Mint ilyen az idők folyamán a *Koháryak* birtokába került, ma pedig *Coburg* herczegnek és a *Latinák* családnak van itt nagyobb birtoka és az utóbbinak a község közelében úrilaka, a hol *Irányi* Dániel a szabadságharcz után a Latinák családnál menedéket talált. Fényes Elek megjegyzi földrajzában, hogy „találtatik itt az agyagnak egy neme, mellyel ténta helyett írni is lehet.“ A községben nincs templom. Postája Ratkó, távírója Nagyrőcze, vasúti állomása Tornallya.

Pohorella, a Királyhegy alján, a Garam mellett fekvő tót nagyközség, 367 házzal és 2736 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a murányi várhoz tartozott és a többi várbirtokokkal együtt előbb a *Koháryak*, majd a *Coburg* herczegi család birtokába került. Lakosai azelőtt gör. katholikus vallásúak voltak. A község északi részén ásványos savanyúvíz-forrás van. Azelőtt vasbányái is voltak, a melyeket azonban ma már nem mívelnek. E községben nagyon sok monda forog a nép ajkán Mátyás királyról, minthogy állítólag a közeli Királyhegyen volt a vadászterülete. A községben levő katholikus templom 1775-ben épült. Oltára a murányi várból került ide és az 1660 évszámot viseli. 1883-ban az egész helység földig leégett. A községben Wesselényi Ferencztől származó és Pohorellán 1660-ban kelt oklevelet őriz- Pohorella

nek. Ide tartozik a pohorellai vasgyár is, mely a község határában, remek szépségű völgyben fekszik és egyike a legnagyobb gyártelepeknek. Székhelye a Coburg herczegi vasgyári igazgatóságnak, kétemeletes szép herczegi kastélylyal, nagyterjedelmű, gondozott parkkal, melyen a Garam folyik át, legutóbb épült szép gótikus templommal, csinos tiszti- és számos munkáslakkal, vendéglővel, postával és távíróval. A telep közelében vasból készült, gótikus emlékoszlop van, a következő felirattal:

Ferdinand
Szász Coburg Gothai
fejedelmi herczeg
Ő Fenségének
Hálaemlékül
Vasgyári tisztsége
1841.

Ide tartoznak még az e völgyben fekvő *nándorvölgyi*, *svabolkai*, *zlatnói* és *vereskői* vasgyárak is.

Pol m. *Polom*, a Rimavölgy közelében fekvő tót kisközség, 55 házzal és 345 ág. ev. h. vallású lakossal. 1413-ban a *Derencsényiek* birtoka. Egy része az idők folyamán a *Coburg* herczegi család kezébe került, de másik részét a br. *Luzsénszky* és a *Draskóczy* család bírta. Most *Latinák* testvéreknek van itt nagyobb birtokuk. A község evangelikus temploma 1868-ban épült. E község közelében feküdt hajdan *Polyánfalva*, mely 1427-ben, mint a runyai *Soldos* család birtoka van említve. Polom fölött ered a Kis-Balog patak. A község postája, távírója és vasúti állomása Nyustya.

Polonka. *Polonka*, garamvölgyi tót nagyközség, 335 házzal s 3182 róm. kath. vallású lakossal. XVI. századbeli telepitvény, s mint Murány várához tartozó falunak, a *Széchiek* voltak a földesurai. Később a *Koháryak* birtokába ment át és ezeknek a révén lett a *Coburg* herczegi családé, mely ma is bírja. Első telepesei görög katholikus vallású lakosok voltak, de a mikor Széchi Mária a falut az esztergomi káptalannak elzálogosította, a róm. kath. hitre tértek át. Koháry Antal a községben szegényházat alapított. Ezenkívül kölcsönös segélyző és állatbiztosító egyesület alakult a községben s itt van a herczegi uradalmi erdőhivatal és a fűrésztelep. A lakosok régebben zsindely- és deszkagyártással s fuvarozással foglalkoztak, de a juhtenyésztést is nagyban űzték. A mult században a polonkai sajt is híres volt. A község határában vasas forrás van. A községben levő úrilakot a hatvanas évek elején *Lerch* Alajos építtette; jelenlegi tulajdonosa özv. *Ferjentsik* Jánosné. A katholikus templom 1666-ban épült. Az egyház kelyhet és egy szentségtartót őriz a XVI. századból, melyeket Széchi Mária ajándékozott a templomnak, továbbá egy értékes ereklyetartót, mely báró *Andrássy* Antal rozsnyói püspök ajándéka. A községben van posta, távírója Pohorella-vasgyár, vasúti állomása Bikás. Ide tartoznak *Lujza* vasgyár és *Podbrehi* fűrésztelep is.

Pongyelok. *Pongyelok*, a Szuha patak völgyén fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 87 házzal és 412 ág. ev. h. vallású lakossal. E községnek hajdan a *Jánoky* és a *Jákófy* család volt a földesura. Később a *Malatinszky* és a *Szilárdy* család lett a birtokosa, jelenleg pedig a *Thalabér* Lajos örökösének, *Polgáry* Izaurának van itt nagyobb birtoka. A községben két úrilak van. Az egyiket Malatinszky Ferencz építtette és az most *Gyurácz* Jánosé, a másikat pedig, a mely most Polgáry Izauráé, Thalabér Lajos emeltette. A XVIII. században itt híres porczellángyár volt, mely annak idején a holicsival versenyzett. A község határában ma is megvan a kitűnő tűzálló agyag. Van továbbá savanyúviz-forrása, melyet azonban csak a falubeliek használnak. A lakosok közül sokan a cserépégetést és a fazekas-mesterséget űzik. Ág. h. ev. temploma oly régi, hogy építési ideje is ismeretlen. Ide tartoznak *Mastinecz*, *Új-puszta* és *Hlinova* telepek is. A község postája Nagyszuha, távírója és vasúti állomása Rimaszombat vagy Poltár.

Poprócs. *Poprócs*, a hasonnevű hegytetőn fekvő tót kisközség, 33 házzal és 159 ág. ev. h. vallású lakossal. 1413-ban a *Derencsényiek* birtoka. Akkoriban két ily nevű község volt a vármegyében Alsó és Felső jelzővel. 1427-ben

Pathproch, 1450-ben pedig Podproch alakban említik. Később egyes részei a *Koháry*, majd a *Coburg* herczegi család tulajdonába kerültek, de e családokon kívül a br. *Luzsénszky*, a *Draskóczy*, *Bornemisza*, *Batyik* és *Szontágh* családok is birtokosai voltak. Lakosai azelőtt különféle faeszközök készítésével foglalkoztak és most is sokan a fakanálkészítést háziipar gyanánt űzik. Az ág. ev. templom 1842-ben épült. A község határában magnezit-kőbánya van. Postája Ratkó, távírója s vasúti állomása Nyustya.

Poszoba, magyar kisközség, 72 házzal és 354, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. E községnek 1424-ben a *Doby* család volt a földesura. Később megoszlott a *Szathmáry*, *Abaffy*, *Draskóczy*, *Hevessy* és a *Hanvay* családok között. 1879-ben oly felhőszakadás volt a községben, hogy házak dőltek össze és 20 ember s számos háziállat pusztult el. A községben levő református templom 1805-ben épült. A legközelebbi posta Keleméren, a távíró Putnokon, a vasúti állomás pedig Bánrévén van. Poszoba.

RAGÁLY. — BÁRÓ RAGÁLYI-BALASSA FERENCZ KASTÉLYA.

Priboj, a Rimavölgyben fekvő tót kisközség, 18 házzal és 107 ág. h. ev. vallású lakossal. Földesurai a br. *Prónay*, br. *Luzsénszky*, br. *Nyáry*, *Szontágh*, *Vajda*, *Fejes*, *Szerdahelyi* és *Tihanyi* családok voltak. Határában grafitbánya van. A községben nincs templom. Postája, távírója és vasúti állomása Rimabánya. Priboj.

Putnok, sajómenti magyar nagyközség, 595 házzal és 3471 lakossal, kik közül 1551 róm. katholikus, 1166 ev. református és 656 zsidó. E községet a pápai tizedszedők Puthnuk néven jegyezték föl. Már a honfoglalás korában lakott telep volt. Legrégibb ismert birtokosai az *Orlay* és a *Putnoky* családok voltak. IV. László 1283-ban a *Rátót* nembelieket Putnok birtokában megerősíti. Ezek közül Miklós a Putnoky család megalapítója. Ez időben a községhez tartozott *Igalom*, *Dienesfalva*, *Pokalyfalva*, *Pogony* és *Málé*. Ezek közül Pogony és Málé mint puszták ma is megvannak, azonban Pokalyfalva és Igalom teljesen eltüntek s csak mint dűlőnevek élnek. 1423-ban vámhely volt és itt volt a sókamara is. 1427-ben a Putnokyaknak 53 jobbágyportájuk volt itt, a mi azt bizonyítja, hogy már ez időben egyike volt a vármegye legnagyobb községeinek. Vára e korban nevezetes erősség volt. 1567-ben a törökök foglalták el, de azoktól ismét visszavették. Az 1578. évi 27. t.-cz. véghelynek minősíti. 1607-ben Bocskay hajdúi beveszik a várat. Ugyanabban az évben a törökök ismét felprédálják a várost, a várat pedig elfoglalják. 1613-ig Orlay Miklós volt a vár kapitánya és később a vár és a hozzátar- Putnok.

tozó uradalom tulajdonosa. 1613-ban is Orlay István a várkapitány, utána meg Orlay András. Ebben az időben a vár lőportornya felrobbant és a várat erősen megrongálta, de Orlay András 1653-ban ismét helyreállíttatta. András utóda II. Miklós volt, kinek nővérét, Orlay Anna Borbálát *Serényi* András vette nőül és így jutott a vár és uradalma a Serényi grófok birtokába. 1644-ben Rákóczy György beveszi a várat, de a császári seregek még ebben az évben visszafoglalják. Orlay Miklós, a putnoki vár ura részt vett a Wesselényi-féle összeesküvésben, minek következtében birtokaitól megfosztották és a vár 1670-ben Sporknak hódolt meg. 1672-ben a kuruczok ismét elfoglalják a várat, de a császáriak visszahódítják. Ugyanez ismétlődik 1678-ban, a mikor Teleky Mihály foglalta el, de csak rövid ideig tarthatta meg. 1680-tól 84-ig a vár Thököly híveinek a kezében van és Thököly maga is itt táborozott 1683-ban. 1685-ben ismét ostromolják és majdnem teljesen lerombolják; de újra megerősítik és 1705-ben már II-ik Rákóczy Ferencz birtokában van. 1706-ban maga Rákóczy is Putnokon volt. A fiscus által lefoglalt uradalmat gr. Serényi Andrásnak és Orlay Andrásnak sikerült ismét visszaszerezniök. Időközben a Putnokyak birtokát a *Széchiek* vették meg. A XVII. századból való oklevelek a községet kétféleképen említik. A pataktól elválasztott nyugati rész volt Putnokváralja, a keleti rész pedig Putnokfalva. A XVII. században Putnokon megyegyűléseket is tartottak. Első hetivásárjogát a város 1693-ban kapta, azután ismét 1702-ben s 1822-ben, mígnem országos vásártartásra 1834-ben tett szert. 1849 febr. közepén Dembinszky tábornok kb. 10,000 főnyi serege vonúlt át a városon. Utána jött Schlick, a ki itt ütötte fel táborát. 1848 július végén Görgey csapatai vonúltak át a községen, három nappal később pedig az oroszok jöttek ide és egy hétig táboroztak itt, mely idő alatt folyton pusztítottak és raboltak. Augusztus közepén Grabbe csapatai voltak itt két napig. 1820-ban a várnak még néhány épülete fennállott, de 1834-ben gr. Serényi Alajos a vár romjaiból kastélyt építtetett. Ezt a kastélyt 1860-ban gr. Serényi László átalakíttatta. Ma gr. Serényi Béla a birtokosa. Putnok a mult században híres bortermelő hely volt. Dienesfalva nevű szőlőterületén 500 hold termő szőlője volt, míg a fillokszera el nem pusztította. A mult század elején sörház és nagyobbszerű pálinkaégető volt a községben. Ez időben a következő nemes családok laktak itt: *Hubay*, *Dapsy*, *Pásztor*, *Putnoky*, *Baán*, *Sturman*, *Várnay*, *Szüllő*, *Bodó*, *Óváry*, *Vattay*, *Veresmarty*, *Pongó*, *Király*, *Kovács*, *Bodnár*, *Gecse*, *Hevessy*, *Tornallyay*, *Horváth*. 1830-ban alakult a kaszinó, 1861-ben a méhész-társulat s a kisdedóvó, mely javarészben gr. Serényi Lászlónak köszönheti létrejöttét. 1870-ben alakult a műmalomtársulat, 1863-ban a műkedvelő-társaság, 1871-ben a népbank, 1874-ben az önkéntes tüzoltó-egylet. Itt született *Tóth* Ede, a jeles színműíró, kinek igénytelen szülőházát 1880-ban jelölték meg emléktáblával. Putnokon született állítólag a híres *Tomory* Pál érsek is, a ki Mohácsnál esett el. Putnok város ősi, árpádkori templomát 1830 után bontották le és akkor építették helyébe a mostanit. A régi református templom 1692 körül leégett. Helyébe 1698-ban fatemplomot építettek, mely 1798-ig állott fenn. A mostani templom 1820 körül épült. A községben van posta, távíró és vasúti állomás.

Rás. *Rás*, a túróczi völgyben fekvő magyar kisközség, 65 házzal és 256 ev. ref. vallású lakossal. 1410-ben már a mai nevén szerepel és vele együtt az oklevelek Rás pusztát is említik. Később Alsó-Rás néven találjuk említve, megkülönböztetésül Rás pusztától. 1427-ben a runyai *Soldos* család az ura, később a *Tornai* család. 1550-ben Ferdinánd király új adományt ad a községre a *Soldos*, *Hanvay*, *Darvas*, *Nagyszáju*, *Szkárosi* és *Kerepeczy* családoknak. Későbbi birtokosai azután a *Draskóczy* és a *Hevessy* család, most pedig a *Sárközy* örökösöknek van itt nagyobb birtokuk. Az ev. ref. templom nagyon régi épület, de néhány évvel ezelőtt megújították. Ide tartozik *Puszta-Rás* és *Cslesza*. Az előbbinek határában, a várhegyen, hajdan valami erőd volt, melynek azonban már a nyoma is alig látszik. Rás község postája Harkács, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Radnót. *Radnót*, balogvölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 162 házzal és 594, tisztán ev. ref. vallású lakossal. E község 1423-ban Radnothfalua néven pelsőczi *Nagy* János tárnokmesternek a birtoka. 1427-ben már a *Pethes*

RAGÁLY. — SZABÓ ÁGOSTONNÉ KASTÉLYA.

család birtokában találjuk. 1430-ban Zsigmond király a *Perényieknek* adományozza. Később azután a török háboruk idejében a község lakosai nemesi előjogokat nyertek. Itt született és itt lakik *Pósa* Lajos, az ismert nevű költő. A község szép református temploma 1875-ben épült. Postája, távírója és vasúti állomása Rimaszécs.

Ragály, az e község után elnevezett völgyben fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 132 házzal és 648 róm. kath. és ev. ref. vallású lakossal. E községet már 1357-ben említik és pedig háromféle alakban, ú. m. Ragal, Kyusragaal és Ragalfeulde. 1405-ben a *Basó* család a földesura, de 1427-ben már a *Ragályiak* bírják. 1480-ban a *Csoltóy* családnak is van itten része; de ez kihalt és azután megint a Ragályi család a földesúr s ma is az a birtokosa. Rajta kívül *Szabó* Ágostonnénak van itt nagyobb birtoka és úgy neki, mint báró Ragályi-Balassa Ferencznek szép kastélya. A mult század közepén a Ragályiakon kívül még az *Ivocs*, *Várady*, *Izsó*, *Lenkey*, *Dapsy*, *Katona* és az *Osváth* család is birtokos volt itt. Báró Ragályi-Balassa Ferencz kastélyában a tulajdonosnak nagyon érdekes fegyvergyűjteménye, képtára és családi levéltára van. Itt látható a Mária királynő diósgyőri várából származó és a királynő nevét viselő kőpárkány is, mely Alsószuháról, Ragályi István borsodi alispán hajdani kastélyából került ide, a hol mint kandallópárkány volt alkalmazva. A községben két templom van. A református templom nagyon régi épület, de építési idejét megállapítani nem lehet. A katholikus templom 1842-ben épült. Az 1629. évi összeírás szerint akkoriban virágzó plébánia volt, mely a reformáczió alatt megszünt. 1835-ben, mikor a hivek száma szaporodott, a szomszédos Zádorfalváról helyezték át a plébániát. A református egyház több nagyon érdekes és értékes szentedényt és úrasztali terítőt őriz a XVI. és XVII. századból. A községben van posta és távíró, a legközelebbi vasúti állomás pedig Sajóvadna vagy Bánréve. Ide tartoznak *Nyolczrendes*, *Ravaszrész* és *Dobrosó* puszták is. Ragály

Ráhó. *Ráhó*, rimavölgyi tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 89 házzal és 458 ág. h. ev. és róm. kath. vallású lakossal. E község hajdan a ráhói uradalom középpontja volt. Legrégibb birtokosai a ráhói *Jákófy* és a szuhai *Jánokyak* voltak. 1416-ban már várkastély van benne. A Jákófyak után a Jánokyak örökölték a várat és az uradalmat. Jánoky Gáspár a XVII. század közepe felé a ráhói várkastélyban iskolát alapított, mely akkoriban messzeföldön híres volt. Később a várkastély a *Tihanyi*, *Kubinyi* és *Ruthényi* családok birtokába került, azután *Prónay* Miksáné, szül. *Kubinyi* Ottilia bírta, utána Prónay Miksa veje: *Zmeskál* Sándor, most pedig *Okolicsányi* Gáspár. A várkastély most már lakatlan és romladozó állapotban van. Jákóffy Ferencz alatt, a XVII. században, a családfő távollétében, rablók támadták meg a kastélyt, a háziasszonyt megkínozták és a várat kirabolták. A Rákóczy-féle mozgalmak alatt is szerepe volt a várkastélynak, mely az akkori mozgalmas időkben erősen megrongálódott. Az említetteken kívül még a *Pelargus*, *Szontágh*, *Józseffy*, *Kende*, *Czékus*, *Fejes* és a *Szerdahelyi* családok is birtokosok voltak itt, most pedig *Ruthényi* Bélának és nejének, szül. *Vad* Amáliának és Okolicsányi Gáspárnak van itt nagyobb birtoka. A községben három úrilak van. Az egyik Ruthényi Béláé; ezt Ruthényi Zsigmond és neje, Palágyi Klára építtette 1565-ben. 1727-ben átalakították és az emeletes, lakályos épület ma is ugyanabban az állapotban van. A kastélyhoz tartozó park egyike a vármegye legszebb kertjeinek. Okolicsányi Gáspárnak két úrilaka van. Az egyiket 1773-ban Tihanyi Ferencz építtette, a másikat pedig a Fejes család. A hívők ájtatosságának kielégítésére két templom szolgál. Úgy az ág. h. evangelikus, mint a róm. katholikus templom már a reformáczió idejében fennállott, azonban a kath. templomot 1769-ben, az evangelikust pedig 1808-ban alapjából újra építették. Az evangelikus templom belsejében felhasználták a régi templom oltárát, mely érdekes, renaissancekori munka, melyet azonban később barokk-díszitéssel rontottak el, csak azért, hogy czifrább legyen. Ezenkívül a templom falait több, még a Jákófyak és Jánokyak korából való epitáfium és emléktárgy díszíti. A községnek van postája és vasúti megállóhelye, távírója pedig Rimabánya.

Rákos. *Rákos*, a Rákos és Túrócz patak mellett fekvő tót kisközség, 125 házzal és 703 ág. h. ev. és róm. kath. vallású lakossal. Első nyomaira 1427-ben találunk, noha a község sokkal régibb. Földesurai a *Bebekek* voltak, azután a gr. *Csáky* család, most pedig a *Coburg* herczegi családnak van itt nagyobb birtoka és a rimamurány-salgótarjáni vasmű részvénytársaságnak egyik leg-

RÁHÓ. — RUTHÉNYI BÉLA KÚRIÁJA.

nagyobb bányatelepe. A községhez tartozó Zamsok nevű hegyen templom vagy kolostor állott, melynek azonban már alig van némi nyoma. Róm. kath. temploma románkori építmény, nagyon érdekes

RAKOTTYÁS. — MÁRIÁSSY ANDOR KASTÉLYA.

falfestményekkel. Az ág. h. ev. templom 1810-ben épült. A községben van posta, tavírója és vasúti állomása pedig Jolsva.

Rakottyás, balogvölgyi magyar kisközség, 60 házzal és 307 ev. ref. vallású lakossal. Hajdan a balogvári uradalomhoz tartozott és ezzel együtt a *Coburg* herczegi család birtokába került. A mult század elején már a *Beélik* s a *Bornemisza* családok is bírnak benne részeket; jelenleg Bornemisza Istvánnak és Lászlónak és *Máriássy* Andornak van itt nagyobb birtoka és csinos, emeletes kastélya, melyet Beélik szepesi püspök építtetett. Református templomának építési ideje ismeretlen. A községhez tartoznak *Rókalyuk*, *Kutyai*, *Heredély*, *Góbis*, *Vaskapu*, *Kápolna* és *Czenteháza* puszták, melyek a három első kivételével már a középkorban szerepeltek. Góbis pusztát 1423-ban emlitik. Kápolna hajdan község volt és a pápai tizedszedők jegyzékében Capella néven van említve. A XV. században a gombaszögi pálosoké volt, azután a *Derencsényiek* és utánuk a *Széchiek* bírták, közben az *Orros* család is birtokosai közé tartozott. Vaskapu puszta hajdan Vasas néven szerepelt és 1427-ben a *Sztárnay* család az ura. Czenteháza puszta 1392-ben van említve Chentehaza néven. A község postája Felsőbátka, távírója és vasúti állomása Rimaszombat. Rakottyás.

Ratkó, a Túrócz patak mentén fekvő tót nagyközség, 194 házzal és 810 ág. h. ev. lakossal. E község 1413-ban a *Derencsényiek* birtoka volt és e család többi birtokaival együtt a *Koháryak* tulajdonába került. Később a *Fáy*, *Szentmiklóssy* és a *Draskóczy* családok is birtokosai voltak. Régi, szabadalmas város, mely 1756-ban országos vásárjogot nyert. Ez időben *Ratkowa* vagy *Radkova* tót nevével is találkozunk. 1786-ban járási székhely. Lakosai messze földön híres tímárok voltak s különösen a nagyon keresett vörös szattyánt készítették és ezzel az egész országban kereskedtek. 1837-ben 104 tímár és varga lakott itt, de ezeken kívül kb. 150 posztós és gubás és a Túrócz patakon számos szűrkalló és több malom állott. Most is sok timár, szattyános és szűrposztó-készítő van a községben, melynek határában magnezit-kőbánya is van. 1827-ben az egész község leégett. Érdekes épület a régi városháza, mely ma is községházául szolgál, további nevezetessége az Ratkó.

ág. h. ev. templom, mely nagyon régi építmény. Érdekes ötvösműveit képben is bemutatjuk. Ratkó vidékén hajdan több község feküdt, melyek azóta elpusztultak. Ezek: *Szlatina* (Zlathyna), *Nádfő* és *Kórógy*, mind a három 1413-ban a Derencsényiek birtoka. A községben van posta, távírója Jolsva, vasúti állomása Nagyrőcze, Jolsva vagy Tornallya.

Ratkóbisztró. *Ratkóbisztró*, a Bisztra patak mellett fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 122 házzal, 510 nagyobbára ág. h. ev. vallású lakossal. E község 1413-ban Byztra és Byztre néven a *Derencsényiek* birtoka. Később a *Koháryaké*, majd ezekről örökségképen a *Coburg* herczegi családé lett, mely itt most is birtokos. A község határában aranybánya is van, mely azonban csekély jövedelmezősége miatt nincsen művelés alatt. Itt van a tiszolcz-vashegyi sodronykötélpályának egyik állomása. Lakosai között azelőtt, a kohó- és bányamunkásokon kívül, sok volt a posztós is. A község két izben teljesen leégett. 1842-ben oly nagy volt a tűzvész, hogy a templomban a harangok is elolvadtak. A második nagyobb tűzvész 1889-ben volt, a mikor néhány ház kivételével az egész község leégett. Evangelikus temploma 1787-ben épült. A község postája Ratkó, távírója és vasúti állomása pedig Nagyrőcze.

Ratkólehota. *Ratkólehota*, a ratkói völgyben fekvő tót község, 58 házzal és 252 róm. kath. vallású lakossal. E községet 1450-ben Lachlehota és Zazlehota néven említik. Szintén a *Derencsényiek* birtoka volt és ugyanazon sorsban osztozott, mint e család többi birtokai. Most a *Coburg* herczegi családnak van itt nagyobb birtoka és erdőgondnoki hivatala. 1858-ban az egész községet tűz pusztította el. Katholikus temploma ezelőtt kápolna volt, s 1830-ban hozzáépítés útján kibővítették. A község postája Ujvásár, távírója és vasúti állomása pedig Tornallya.

Ratkószuha. *Ratkószuha*, Ratkó közelében fekvő tót kisközség, 56 házzal és 318 ág. h. ev. vallású lakossal. E község 1357-ben Zuha néven a *Derencsényiek* birtoka. A Koháryakról a *Coburg* herczegi család birtokába került, de a *Fáy* család is birtokosa volt. A XVIII. században *Susseni* tót néven is említik. Lakosai gyapjúharisnyákat és keztyűket, továbbá zsinórokat és öveket készítettek és ezekkel kereskedtek. A község evangélikus temploma 1701-ben épült. Ide tartozik *Ratkó-Szuhahegy.* A község postája Ratkó, távírója és vasúti állomása pedig Nyustya.

RATKÓ. — A RÉGI VÁROSHÁZA ÉS AZ ÁG. H. EV. TEMPLOM.

RATKÓ. — AZ ÁG. H. EV. EGYHÁZ SZENT-EDÉNYEI.

Ratkózdichava, balogvölgyi tót kisközség, 29 házzal és 148 ág. h. ev. lakossal. E község szintén a *Koháry*, majd később a *Coburg* birtokok közé tartozott, de a herczegi család mellett még a br. *Luzsénszky*, a *De La Motte* és a *Batyik* család is birtokosa volt. Most a *Latinák* családnak van itt nagyobb birtoka. 1427-ben Zdyhaua, 1450-ben Zdysowa alakban merül fel a község neve. Ág. h. ev. temploma 1841-ben épült. A község postája Ratkó, távírója és vasúti állomása Nyustya. Ratkózdichava.

Recske, sajóvölgyi magyar kisközség, 46 házzal és 238 ev. ref. vallású lakossal. E község nevét 1347-ben kétféle változatban találjuk, ú. m. Rechke, Rekche alio nomine Kezw, 1469-ben pedig háromfelé oszlott, ú. m. Felswrechke, Nogrekche és Alsórechke falvakra. E szerint a mostani Kisrecske puszta is falu volt akkor. Recske birtokosa 1427-ben a *Recsky* család, 1436-ban pedig a *Szalonnay* és utána a *Csetneky* család. Alsó-Recske földesurai a XV. század közepén a *Tekes*, *Szalonnay* és a *Szény* családok voltak. Felső-Recske birtokosa ugyanakkor az *Ományi* család. Később az egygyé olvadt községnek a *Jankovics*, *Hubay*, *Biró*, *Héthy*, *Csiszár*, *Czakó*, és a *Nagy* családok voltak a birtokosai, most pedig *Walther* Gyulának és *Balázs* Lajosnénak van itt nagyobb birtoka. A községben levő ev. ref. templom 1692-ben épült. A község postája és vasúti állomása Kövecses, távírója pedig Bánréve. Recske.

Redova, sajómenti tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 186 házzal és 1242 ág. ev. h. vallású lakossal. E község hajdan a csetneki uradalomhoz tartozott és ennek többi birtokaival együtt az *Andrássy* család kezébe került. Most gr. Andrássy Dénesnek és gr. Andrássy Gézának van itt nagyobb birtoka. Azelőtt *Neuhaus* német néven is ismeretes volt és 1707-ben *Bercsényi* Zsigmondot is a földesurai között találjuk, a mult század elején pedig a *Nemessányiakat*, a *Rokfalussyakat*, a *Kirinyieket* és a *Pogány* családot uralta. Ág. h. ev. temploma 1794-ben épült. A község postája Felsősajó, távírója és vasúti állomása Dobsina. Redova.

Rekenyeújfalu, a pelsőczi Nagyhegy alatt fekvő tót kisközség, 85 házzal és 470 ág. h. ev. és róm. kath. vallású lakossal. Szintén a csetneki uradalomhoz tartozott és 1362-ben Wyfalw al. nom. Ratonkenecht alakban szerepel. 1416-ban Rakonchas, alio nomine Zenegetev sive Wifalu körülirással említik és ekkor *Bubek* János tárnokmester a földesura. 1659-ben az *Andrássyak* bírják, 1707-ben *Bercsényi* Zsigmond, 1736-ban pedig a *Máriássyak*. 1786-ban a német *Reiken* és a tótos *Rekenant* neve is felbukkan. A mult század elején Rekenya néven is említik. Ide tartozik *Ivágyó* puszta. Evan- Rekenyeújfalu.

gélikus és katholikus temploma van, de építési idejük ismeretlen. A község postája Berzéte, távírója és vasúti állomása Rozsnyó.

Répás. *Répás*, ratkóvölgyi tót kisközség, 53 házzal és 234 ág. ev. h. vallású lakossal. E községnek 1413-ban a *Dancs* család volt a földesura, de 1427-ben már a runyai *Soldos* és a *Csató* család is részesek benne. 1483-ban a *Szentkirályi* család a birtokosa, később a *Hanvay, Koháry, Ragályi, Soldos* és a *Fáy* családok kezén oszlik meg. 1892-ben a község nagyobb része leégett. A faluban nincs templom. Postája Ratkó, távírója Jolsva, vasúti állomása Jolsva vagy Tornallya.

Restér. *Restér*, csetnekvölgyi tót kisközség, 85 házzal és 359 ág. ev. h. vallású lakossal. E község 1362-ben részben a csetneki uradalomhoz tartozott. 1427-ben, a mikor már a mai nevén szerepel, a *Csetnekieknek* 33 jobbágyportájuk volt itt, a mi, tekintve, hogy nemcsak a Csetnekiek voltak a község földesurai, azt bizonyítja, hogy Restér akkortájt már nagy község volt. 1559-ben I. Ferdinánd *Horváth* Balázst iktattatja Restér birtokába. Később a *Rokfalussyak* lettek a földesurai, azután az *Andrássyak*, a kiknek itt most is van birtokuk. A mult század elején a község neve még kétféle változatban jelenik meg: ú. m. Restir és Roschtjar. 1668-ban már serfőző ház is volt a községben. Az ág. h. ev. templom a XV. században épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Ochtina.

Rimabánya. *Rimabánya*, rimavölgyi kisközség, körjegyzőségi székhely, 96 házzal és 512, nagyobbára tótajkú, ág. ev. h. vallású lakossal. E község 1334-ben a kalocsai érseké volt, azután pedig *Széchi* Tamásé. Hosszú ideig Ajnácskő várához tartozott, később azután a gr. *Ráday*, a palóczi *Horváth*, a *Török*, a br. *Luzsénszky, Jekkelfalussy, Abaffy, Kovács, Berényi, Petényi* családok között oszlott meg, most pedig a rimamurány-salgótarjáni vasmű r.-t.-nak van itt nagyobb birtoka. A község határában levő hegyek vasérczet és más ásványokat tartalmaznak. A hagyomány szerint hajdan aranybányái is voltak. A községházán őrzik II. Rákóczy Ferencznek 1703-ból való protectionális levelét, melyben Rimabánya és Rimazsaluzsány lakosainak személyi és vagyoni oltalmat biztosít. Az ág. h. ev. templom árpádkori építmény, melyet azonban az idők folyamán, a sok átalakítással elrontottak. 1856 április 17-én az egész község leégett. A faluban van posta, távíró és vasúti állomás.

Rimabrézó. *Rimabrézó*, rimamenti tót kisközség, 86 házzal és 427, nagyobbára ág. ev. h. vallású lakossal. Egyike a vármegye legrégibb községeinek, mely a tatárjárás alkalmával elpusztult. Legelső okleveles nyomát 1334-ben találjuk, a mikor a kalocsai érsek birtokai közé tartozik. Utána *Széchi* Tamás főispáné, majd Ajnácskő vár tartozéka. Későbbi birtokosai a *Kubinyiak, Fáyak, Duzsárdyak, Malatinszkyak* és *Jekelfalussyak*, most pedig a rimamurány-salgótarjáni vasmű r.-t.-nak van itt nagyobb birtoka és erdőhivatala. Régente Kishont vármegye székhelye volt. A rimamurányi bányatársaságnak itt volt a fő- és székhelye és a mostani erdőhivatal, melyet még Malvieux György gyáros és bankár építtetett és 1808-ban Sturmann Márton igazgató átalakíttatott, volt a társaság igazgatósági hivatala. Az idetartozó parkban van felállítva Sturmann Márton mellszobra is. 1770 körül két jolsvai polgár itt vasgyárat építtetett, mely később a rimamurányi társaság tulajdonába ment át. A XVII. században üveghuta is volt a községben, a Szinecz-hegyből pedig vasat, kristályt és topázt bányásztak. A község határában két savanyúvíz forrás van. 1730 körül még az a kápolna is fennállott a község közelében, a Rozsovszka nevű erdő-dülőben, melyet a hagyomány szerint annak az emlékére emeltek, hogy 1242-ben a tatárok itt konczolták fel a falubelieket s három hajadont, a kik szüleik védelmére keltek, a holttestek közé *élve* temettek el. Másfél méter magas kőoszlop jelezte e helyet, melyet ma is „Leánytemetés“-nek neveznek. Az emlékkövet valami kincskereső, a ki ott ásott, kiforditotta helyéből és az most a földön hever. Ág. h. ev. temploma egyike a vármegye legérdekesebb románkori építményeinek, melyet az országos műemlékek közé soroztak és freskóit 1893-ban restaurálták. *Liszkay* János, a községnek buzgó ág. h. ev. lelkésze, a templomban érdekes régiségeket és ereklyéket őriz, melyeknek egy része a régi templom restaurálása alkalmával került elő, másik része pedig az itt található urnasírokból. A kishonti ág. h. ev. egyházmegye őrizetébe átadott oklevelek között több Róbert Károlytól való és a papi tizedre vonatkozó oklevél van. Az egyház

még a reformáczió idejéből származó, érdekes kelyhet is őriz. Ide tartozik *Zachrada* telep. A községnek van postája, távírója és vasúti állomása. A Rimamurány-salgótarjáni vasmű r. t. itt tiszta magyar tannyelvü iskolát tart fenn. Ugy ez, mint Liszkay János lelkész nagy szolgálatot tesz a magyarosodásnak, mely itt örvendetes módon terjed.

Rimalehota, rimamenti tót kisközség, 53 házzal és 308 ág. h. ev. lakossal. Hajdan Ajnácskővár tartozéka volt. Későbbi birtokosai a *Ruthényi* és a *Kende* családok voltak. Most a rimamurány-salgótarjáni vasmű r.-t.-nak van itt nagyobb birtoka. Lakosai azelőtt kitűnő faeszközöket készítettek és közülök sokan ma is faabroncs- és seprőkészítéssel foglalkoznak. 1863-ban az egész község leégett. Az ág. h. ev. templom 1852-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimabánya. Ide tartoznak *Farkasvölgy* és *Zapacs* telep. Rimalehota.

RUNYA. — SOLDOS ÁRPÁD ÚRILAKA.

Rimaszécs, rimamenti magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 345 házzal és 1680 róm. kath. és ág. h. ev. lakossal. E község már a pápai tizedszedők jegyzékében feltűnik Seechch alakban. 1347-ben Zeech, 1427-ben Szecch, 1467-ben Rimazech alakban jegyzik fel nevét az egykorú oklevelek. A Széchiek ősi birtoka, a kiknek itt váruk is volt. 1460-ban, a mikor Bonfini Zeechum néven említi, Mátyás király a *Rozgonyiaknak* adományozza, de 1481-ben ismét a Széchiek birtoka. Széchi Mária utján *Wesselényi* Ferencz birtokába jutott, a ki hűtlenség bűnébe esvén, a vár és uradalma a kir. fiscusra szállott és azután kapták a *Koháryak* és ezek révén szállott a *Coburgokra*, a kik itt ma is birtokosok. Várát a husziták elfoglalták, de 1460-ban visszavétetvén tőlük, leromboltatott. A XVII. században itt megyegyűlés is volt. 1796-ban a község országos vásárszabadalmat nyert és vásárai még a mult században is országszerte híresek voltak. A községben járásbíróság székel, továbbá van itt polgári olvasókör, önkéntes tűzoltóegylet és a Coburg-féle uradalomnak erdészeti hivatala. A községben két templom emelkedik. A róm. kath. templom 1805-ben, a református pedig 1791-ben épült. Saját postája, távírója és vasúti állomása van. Ide tartoznak *Kaczagó*, *Alsó-* és *Felső-Nándor*, *Alsó-Csobánka* és *Csobánka* puszták. Ez utóbbi régen község volt és 1427-ben Csobánkaháza néven említik. Rimaszécs vidékén hajdan még négy község feküdt, melyek már rég elpusztultak. Ezek *Rogas*, mely 1216-ban és 1387-ben merül fel, továbbá *Kuslód* (Cuslood), melyről szintén 1216-ban van szó, azután *Miklósfalva*, mely 1431-ben még falu és végre *Elekesfölde*, mely a XV. században mint a *Jánosfalviak*, *Fügedyek* és azután az *Abaffyak* birtoka szerepel. Rimaszécs.

Rimazsaluzsány. *Rimazsaluzsány*, rimamenti tót kisközség, 33 házzal és 173 ág. ev. h. vallású lakossal. Földesurai a *Ruthényi*, *Szontágh* és a *Kende* családok voltak, most pedig a rimamurány-salgótarjáni vasmű r.-t.-nak van itt nagyobb birtoka. A község határában ásványvíz forrás van. Temploma nincsen. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimabánya.

Rimócza. *Rimócza*, rimamenti tót kisközség, 50 házzal és 281 ág. ev. h. vallású lakossal. Hajdan Ajnácskővár tartozéka volt. 1435-ben a *Fügey* család volt a földesura. Ekkortájt Rymahaza néven szerepel, de néhány évvel később már Rimolcza néven szólnak róla. Későbbi birtokosai a ráhói urak voltak, ú. m. a *Fejes, Szerdahelyi* és *Tihanyi* családok, ma pedig a rimamurány-salgótarjáni r.-t.-nak van itt nagyobb birtoka. Az ág. h. evang. templom 1796-ban épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimamurány.

Rochfalva. *Rochfalva*, csetnekvölgyi tót kisközség, 64 házzal és 499 ág. h. ev. lakossal. A *Rokfalussy* család ősi fészke. 1346-ban Rohfalva, majd Rowfalwa néven, s azután Felső és Alsó jelzővel mint két község szerepel. 1427-ben a *Csetnekiek* voltak a birtokosai, később azután a *Szathmáry* és a gróf *Andrássy* család. Most gróf Andrássy Dénesnek van itt nagyobb birtoka. A mult század elején, a mikor *Rochovcze* tót neve is felmerül, papirmalom volt a községben. Vasérczbányája is volt, most pedig *Janovitz* Gyulának van itt papiranyag gyára. A község határában ásványvíz-forrás van, melynek vizét azonban nem használják. A községnek van vasúti megállóhelye; postája és távírója pedig Ochtina.

Rónapatak. *Rónapatak*, balogvölgyi tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 35 házzal és 167 ág. ev. h. vallású lakossal. 1413-ban Balogvár tartozéka és a *Derencsényiek* birtoka volt. Később a *Széchiek* lettek a földesurai, azután *Wesselényi* Ferencz, utána a *Koháryak* és végre a *Coburgok*, a kik itt ma is birtokosok. A község határában magnezit- és grafitbánya s savanyúvíz-forrás van. A községben levő ág. h. ev. templom 1832-ben épült. Ide tartozik *Burda* telep is. A község postája Ratkó, távírója és vasúti állomása Nyustya.

Rudna. *Rudna*, Rozsnyó közelében fekvő magyar kisközség, 85 házzal és 463 ág. ev. h. vallású lakossal. E község 1291-ben Rodna néven szerepel, de 1331-ben már a mai nevén tűnik fel. 1416-ban a *Gömöry* család a földesura, 1423-ban pelsőczi *Nagy* János kir. tárnokmesteré, négy évvel később pedig a *Bebek* családé, azonban 1430-ban Zsigmond király a *Perényieknek* adományozza. 1489-ben *Máriássy* Istvánt iktatják a község birtokába és e család kezén marad a község szakadatlanul. Később a *Hámos* család is birtokos itt. A XVIII. században *Rudnik* tót neve is használatos. Lakosai bányászok, szénégetők és fuvarosok voltak. A községben nincs templom. A posta Berzétén van, távírója és vasúti állomása Rozsnyón.

Runya. *Runya*, a tornallya—bánrévei vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség, 108 házzal és 511 ev. ref. vallású lakossal. E község nevével már 1323-ban találkozunk Rwnna alakban, a mikor *Hanvay* Milós és *Hunch* Ádám, János és Sándor egyezséglevélben van róla szó. 1427-ben a runyai *Soldos* család a földesura. 1550-ben Ferdinánd király új adománylevelet ad a községre a *Soldos*, *Hanvay*, *Darvas*, *Nagyszájú*, *Sándor*, *Szkárosi*, másként *Fityke* és a *Kerepeczy* családoknak. Most Soldos Árpádnak, özv. *Jankovich* Miklósnénak, *Ruthényi* Bélánénak és *Hevessy* Benedeknek van itt nagyobb birtoka. A községben négy urilak emelkedik, melyeknek mindegyikét a Soldos család építtette. Özv. Jankovich Miklósné birtokában érdekes régi családi oklevelek vannak. A község határában verték agyon fogadott bérenczek *Visnyay* kurucz kapitányt. A halmot, a hol a gyilkosság történt, ma is Visnyay-halomnak nevezik. E halom határos azzal a szomszédos községhez tartozó Ravaszlyuk nevű dűlővel, melyről ugyanezt az eseményt beszélik. A mult században a már említetteken kívül még a *Nagy*, *Pongó*, *Szemes*, *Czabaj*, *Dávid* és a *Csiszár* családnak volt itt nagyobb birtoka. A község evangelikus temploma 1602-ben épült. A községnek van postája, távírója és vasúti állomása. Ide tartoznak *Temetőalja*, *Szeles*, *Petyke* és *Madzag* puszták s a község közelében feküdt hajdan *Zenthlelek* is, melynek nyomát csak a község határában levő ú. n. Klastromdomb tartja fenn. Ezen a tájon feküdt valahol *Alkér* és *Czomporháza* község is, melyek a XV. század első felében még virágzó falvak, de azután nyomuk vész.

SAJÓGÖMÖR. — SZENT-IVÁNY ÁRPÁD KASTÉLYA.

Sajógömör, sajóvölgyi magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 285 házzal és 1336, nagyobbára ág. ev. h. vallású lakossal. A vármegye legrégibb községeinek egyike és ősi székhelye, melynek vára már a honfoglaláskor fennállott és a melyet a névtelen jegyző is Gumur néven, mint Gumur vezér várát megemlít. IV. Béla alatt *Szepessy* Gallusra, a *Máriássyak* egyik ősére jutott és 1389-ben Castrum Gumuriense, később pedig Ghemerum néven szerepel. A XIV. század végén királyi vár és uradalmi központ, később a husziták foglalják el, a kiktől Mátyás király 1459-ben visszafoglalja, de ekkor a vár nagyon megrongálódott. Időközben, 1423-ban, Mátyás király pelsőczi *Nagy* János tárnokmesternek zálogosítja el és ekkor oppidum nostrum jelzővel említi. 1430-ban a *Perényiek* kapnak reá királyi adománylevelet, 1460-ban pedig *Rozgonyi* Sebestyén és *Szapolyay* Imre. A község a XIV. században a vármegye székhelye, s népességére nézve a vármegye második városa volt, mely már 1427-ben 105 jobbágyportát számlált. Idővel a *Széchiek* lettek a földesurai, Széchi Mária révén *Wesselényi* Ferencz, ennek hűtlensége után pedig a *Csákyak* kapták s így jutottak egyes részei *Gyöngyössy* István, az *Ibrányi*, *Lányi*, *Gerhard* és a *Szent-Ivány* család birtokába. Jelenleg Szent-Ivány Árpádnak és a *Szontágh* családnak van itt nagyobb birtoka és szép kastélya, melyet állítólag még Széchi Mária építtetett és a gróf Csákyak átalakították. A XVIII. század elején a *Schneider* család zálogos birtoka volt és azután a *Gerhard* családé lett. A most Szent-Ivány Árpád tulajdonában levő szőlőhegyen folyt le a hagyomány szerint az a híres jelenet, melyet a költő „Mátyás király Gömörben“ czím alatt oly szépen megénekelt, a mikor a nagy király, példát adandó, kapát vett kezébe és a kiséretében volt főurakat is szőlőkapálásra kényszerítette. A községben azelőtt híres ág. h. ev. gimnázium volt, melyről más helyen szólunk. Sajógömör négyizben kapott országos vásárszabadalmat. Régen nagy gyümölcs-, szőlő- és dohánytermeléssel dicsekedhetett s virágzó volt marha- és juhtenyésztése is. Az idetartozó, ú. n. Istenhegy tövében levő „Szent-kút“ messze vidékről vonzotta ide a köszvényeseket. 1853-ban az egész község a lángok martaléka lett és csak a templom, a kastély és a paplak maradt meg. Az ág. h. ev. templom 1510-ben épült, de 1881-ben lebontották és 1882-ben építették a mostani gótikus modorban emelt templomot. Az ú. n. Őrhegyen és Várhegyen bronzkori lelete- Sajógömör.

ket találtak, melyek a nemzeti múzeumba kerültek. A községhez tartozik *Vámház* és *Betekints* puszta. Határában több elpusztult község helyére akadunk. Ilyen volt *Cselén*, mely 1427-ben még népes, továbbá *Kornuthfalva*, mely 1427-ben az *Udvari* család birtoka; ugyancsak ebben az időben volt ezen a tájon *Igálom* község is, továbbá *Füzes*, melyről még 1439-ben emlékeznek az oklevelek. *Serész* is e vidéken fekhetett valahol. Seris alakban már a pápai tizedszedők jegyzékében szerepel és 1439 előtt a *Füzesy* család, utána pedig a *Teresztenyei* családnak volt a birtoka. A községben van posta. Távírója és vasúti állomása Tornallya.

Sajókeszi.

Sajókeszi, a bánréve—dobsinai vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség, 52 házzal és 266 ev. ref. vallású lakossal. E községről 1412-ben Kezy alakban történik említés, a mely időben a kövecsesi és málasi *Czinege* család a földesura. De ez időtájt már a *Dancs* család is birtokosa s rajta kívül a *Szentkirályi* család is részbirtokos; igényt tart reá a mellétei *Barna* család is. Később a Dancs családdal osztoznak birtokán az *Abaffy*, a *Mumhárdt*, a *Pogonyi* és a *Szentmiklóssy* családok. Jelenleg Szentmiklóssy Kálmánnak van itt nagyobb birtoka és újabb építésű úrilaka. Sajókeszihez tartozik *Szent-Demeter* puszta, mely 1340-ben mint külön község Zenthdemeter al. nom. Felharipan, majd Heripan és Alharipan néven szerepel és pedig 1412-ben mint a *Czinege*, 1413-tól 1880-ig mint a *Dancs* és 1483-ban, mint a *Szentkirályi* család birtoka. A községben levő ev. ref. templom 1814-ben épült. A község postája és vasúti megállóhelye Kövecses, távírója pedig Tornallya.

Sajólenke.

Sajólenke, sajómenti magyar kisközség, 45 házzal és 244, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. E község 1386-ban Linte néven a *Szentkirályi* család birtoka. 1427-ben Nenke alakban említik és ekkor a *Makó* család az ura, 1464-ben pedig Kis-Nenke néven a *Bárczy* családé. A mult század elején, a mikor Alsó és Felső jelzőkkel van említve, sok nemes lakja a községet, közöttük a *Mumhardt*, *Lenkey*, *Kékedy*, *Szívós*, és az *Orczy* családok. Most *Szilárdy* Bélának van itt nagyobb birtoka és régi kúriája. A községhez tartozik *Szanács* puszta. A református templom 1786-ban épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Sajópüspöki.

Sajópüspöki, sajómenti magyar kisközség, 118 házzal és 604 róm. kath. vallású lakossal. E község már a pápai tizedszedők jegyzékében előfordul Pyspulk név alatt. 1294-ben III. András az esztergomi érseknek adományozza és ekkor Pispuki néven említi. A XIV. század elején a *Putnokyak* a község földesurai; 1344-ben *Zechi* Miklós és Ivánka erőszakkal elfoglalják, azonban 1411-ben ismét az esztergomi érsek birtokában találjuk. A rozsnyói püspökség felállításával a rozsnyói püspök lett a földesura. Katholikus temploma 1773-ban épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Bánréve.

Sánkfalva.

Sánkfalva, a Túrócz-völgyben fekvő magyar kisközség, 75 házzal és 428 róm. kath. vallású lakossal. Körjegyzőségi székhely. 1421-ben a *Hős* és a *Sánkfalvy* család birtoka. Később a jászói prépostság és a *Draskóczy* család lett a földesura és most is ennek és br. *Vay* Aloiziának van itt nagyobb birtoka. A községhez tartoznak *Bércz*, *Hőserdő* és *Perpes* puszták, melyek közül Perpes puszta 1384-ben Perpes és Perbesháza néven merül fel. A Hőserdő elnevezés is a Hős család nevét tartja fenn. Sánkfalva katholikus temploma 1784-ben épült. Postája Harkács, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Sebespatak.

Sebespatak, a gencsi patak mellett fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 84 házzal és 439 ág. ev. h. vallású lakossal. 1362-ben a *Csetnekiek* birtoka. 1666-ban a *Balogh* család kezén van, azután az *Andrássyak* szerzik meg; a mult század elején a *Rokfalussyak* és a *Kirinyiek* is bírnak benne részeket. Most gr. *Andrássy* Dénesnek van itt nagyobb birtoka. Azelőtt a községnek *Bisztró* volt a tót neve. A községhez tartozó hegyek vasérczet és rezet tartalmaznak. 1896-ban az egész falu leégett. Ág. h. ev. temploma 1844-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Csetnek.

Serke.

Serke, rimamenti magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 203 házzal és 1017 ev. ref. vallású lakossal. E község a *Lórántffiak* ősi birtoka, kiknek itt váruk is volt, melynek nyomai ma is látszanak. Az 1244-iki adománylevélben Sisque néven van említve. Lóránt mester 1324-ben már a

serkei vár ura, 1443-ban, a mikor György gömöri alispán volt a birtokosa, Giskra hadai foglalták el a várat. 1460-ban Mátyás király kiűzte innen a cseheket és a várat és tartozékait visszaadta a Lórántffiaknak. 1427-ben már jelentékeny helység lehetett, mert földesurának 64 jobbágyportája volt itt. 1424-ben a *Felediek* szerepelnek mint földesurak, a kik a Lórántffiakkal vérrokonok voltak. A XVII. században a *Vay*, *Czegey*, *Vass*, *Szilassy*, *Toldalagi* és a *Kemény* családok az urai, majd a *Rákóczy*-féle csetneki uradalomhoz tartozik, utána pedig a *Korniss*, *Vécsey*, *Rédey*, *Inczédy*, *Kemény*, *Bánffy* és *Szilassy* családok a birtokosai, most pedig *Gömöry* Jánosnak, *Draskóczy* Lászlónak és *Fáy* István orsz. képviselőnek van itt nagyobb birtoka. A XVIII. században a serkei járás székhelye volt. Vára a XV. században Kappla néven is szerepel, akkor, a mikor a serkei Lórántffiakkal

A SAJÓGÖMÖRI SZŐLŐHEGY.

rokon *Kapplay* család volt az ura. 1786-ban a községet *Sikovcze* tót néven is említik. A község a török világban és a Rákóczy-féle szabadságharczok idején több izben volt ütközet színhelye. A faluban két úrilak van. Az egyiket a Szilassyak építtették, ez most a Gömöry Jánosé, a másikat a br. Kemény család emeltette, ez jelenleg a Fáy Istváné. A református templom 1718-ban épült. Az egyház birtokában több érdekes szent-edény van, melyek a XVIII. századból valók. Serkéhez tartozik *Sastelek* puszta, a mely már a XV. században említtetik. Serke és Détér között feküdt *Czéncz*, vagy Chyncz község is, mely 1481-ben merül fel s azután nyoma vész. Serke község postája, távírója és vasúti állomása Feled.

Sid, a miskolcz—füleki vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség, 93 házzal és 522, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. 1427-ben a *Jolsvai* György birtoka. Ez időtájt nevét Syd, 1431-ben pedig Seed alakban említik. Későbbi birtokosai a *Czebrián* és a *Berchthold* grófi családok, a br. *Mattenkleid*, *Fulkusházy*, a *Hanvay*, *Záborszky* és a *Máriássy* családok, most pedig *Alitisz* Miklósnak, gr. *Czebrián* örököseinek és *Okolicsányi* Gáspárnak van itt nagyobb birtokuk. A községben három régi kúria van. Az Alitisz Miklósét még a báró Mattenkleid család építtette, az Okolicsányiét a Fulkusházy család, a harmadikat pedig, mely most a sidi közjegyzői köré, a Záborszky család. A falu határában savanyúvíz forrás van. Róm. kath. temploma 1897-ben épült. Van Sid.

itt vasúti megállóhely, a község postája pedig Fülek, távírója meg Ajnácskő. Ide tartozik *Fürdőház* és *Árnyék* puszta.

Simonyi. *Simonyi*, rimamenti magyar kisközség, 159 házzal és 673 ev. ref. vallású lakossal. Ez is a *Lórántffiak* ősi birtoka; a XVII. század feléig e családé volt. Már a pápai tizedszedők jegyzékében merül fel Sinan eltorzított néven. Későbbi földesurai a *Rákóczyak*, a *Korniss*, *Vécsey*, *Vay*, *Czegey*, *Vass*, *Inczédy*, *Bethlen* és a *Kemény* családok, most pedig özv. *Biró* Pálnénak van itt nagyobb birtoka és csinos úrilaka. A XVIII. század elején a községnek *Simonovcze* tót neve is felbukkan. A község ev. ref. temploma már a reformáczió idejében is fennállott, de 1733-ban átalakították s a tornyot 1857-ben építették hozzá. Az egyház birtokában több, a XVII. századból való, érdekes ötvösmű van. Simonyi tájékán feküdt hajdan *Pingfalva*, mely 1427-ben a *Jolsvai* család birtoka. A község lakosai olvasókört és dalegyletet tartanak fenn. Posta van a községben, távírója és vasúti állomása pedig Feled.

Söreg. *Söreg*, a fülek—miskolczi vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 160 házzal és 795, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Szintén ősrégi község, melyről már a pápai tizedszedők jegyzéke szól Surek alakban. 1427-ben neve Sowregh és Sewrugh formában tűnik elő s maga a falu a *Lórántffiak* birtoka. A Lórántffi örökösök után idővel a *Madarassy* és a *Botta* családok lettek az urai, most pedig Madarassy Gyulának, és *Bornemisza* Istvánné szül. *Ragályi* Etelkának van itt nagyobb birtoka és mindkettőnek régi kúriája; ezét a mult század közepe táján Madarassy Lajos építtette, amazét pedig a mult század elején Madarassy Antal. Ez a két úrilak *Gortva* pusztán van, mely ma ugyan Söreghez tartozik, hajdan azonban külön község volt s szintén már a pápai tizedszedők jegyzékében van említve, sőt 1427-ben is említik Gowrthwa néven. Söreg község katholikus temploma 1867-ben épült. Postája, távírója és vasúti állomása Ajnácskő.

Sumjácz. *Sumjácz*, a Királyhegy alján fekvő tót nagyközség, 294 házzal és 2569, nagyobb részben görög katholikus vallású lakossal. Egyike az ország legmagasabban fekvő községeinek, a hol nem ritkaság, hogy augusztusban is fűteni kell. A murányi vár tartozéka volt, melynek lakosai *Koháry* István alatt görög katholikusokká lettek. Most Szász *Coburg* Gothai Fülöp herczeg a birtokosa, a kinek itt erdőhivatala, vas- s pléhgyára és fűrésztelepe van. A község 1898-ban tűz következtében teljesen elpusztult, de a herczeg segítségével újra felépült és most egyike a vármegye legcsinosabb és legrendezettebb községeinek. A községben két templom van, római és görög katholikus. Az utóbbi 1825-ben, az előbbi 1776-ban épült. Ide tartoznak *Vereskő*, *Zlatnő*, *Svábolka*, *Nándorhuta* és *Nándorvölgy*, mind megannyi gyártelepe a herczegi uradalomnak. Vörösvár maga egész kis község, külön templommal, plébániával és postával, gőzfűrészszel, uradalmi erdészeti hivatallal, gyógytárral és vendéglővel. Távírója Pohorellán a gyárban van, vasúti állomása pedig Murány.

Susa. *Susa*, az ózdi völgyben fekvő magyar kisközség, 47 házzal és 252 ev. ref. vallású lakossal. E község is előfordul már a pápai tizedjegyzékben Sus néven. 1427-ben a *Bebekeké*, később pedig a *Lossonczy* családé. Most *Bronts* Viktornak van itt nagyobb birtoka és úrilaka, melyet még a Lossonczyak építtettek. A lakosok azelőtt kiterjedt szőlőmívelést űztek. A község ev. ref. temploma, az azelőtti fatemplom helyén, 1898-ban épült. Lakosai régente a fazekasipart is űzték, azonban ma már valamennyien csak földmíveléssel foglalkoznak. A községhez tartoznak *Dézsmás* és *Szurdok*.

Susány. *Susány*, a Szuha völgyében fekvő tót kisközség, 150 házzal és 709 róm. kath. vallású lakossal. 1407 és 1422 között a *Mikófalvy* család birtoka. 1413-ban Susánfölde néven tünik fel. Később az osgyáni uradalomhoz tartozik, melynek a *Bakos*, a *Korponay*, majd a br. *Luzsénszky* család volt a földesura. Ezeken kívül a *Malatinszky* családnak is volt benne része, most pedig br. Luzsénszky Henriknek, *Marton* Jánosnak és *Ungár* Rudolfnak van itt birtoka. A lakosok cserépzsindely- és fazék-készítéssel foglalkoznak. Róm. kath. temploma 1835—1844 között épült. Ide tartoznak *Szent-Tornya*, *Hrb* és *Jelena* puszták, mely utóbbi hajdan külön község és Ajnácskővár tartozéka volt. A XVIII. században, a mikor *Jelenovo* tót néven is említik, híres savanyúvize volt, melyet messze vidékre elszállítottak. A község postája Osgyán, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Süvete, murányvölgyi tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 71 házzal és 431 róm. kath. és ág. ev. h. vallású lakossal. E község 1435-ben Swethe és Zwyhete néven, a jolsvai uradalom egyik birtoka és a murányi várhoz tartozik. Később e vár többi birtokaival együtt a *Koháryak*, majd a *Coburg* herczegi család tulajdonába kerül, mely itt ma is birtokos. Nevét az idők folyamán különféle változatokban találjuk feljegyezve, így a XVII. században az egészen magyaros Süvöte alakban, 1786-ban, Korabinszky Süvéthe és Süweticze néven említi, Fényes Elek pedig a mult század közepén Sivette néven. A község határában levő Musik nevű hegyen őrtoronynak a rommaradványa látszik, mely állitólag a csehek idejéből való. A község 1860-ban teljesen leégett. A róm. kath. templom árpádkori építmény, az ág. h. ev. templom pedig 1785-ben épült. A község postája és távírója Jolsva, vasúti megállóhelye Jolsvataplócza. Süvete.

Szalócz, sajóvölgyi magyar kisközség, 92 házzal és 573 ev. ref. vallású lakossal. E község szintén a *Bebek* család ősi birtokai közé tartozik. Már 1362-ben szerepel, 1416-ban pedig, a mikor Bebek János a földesura, Zalochaza és Zalowk néven említik. A Bebek család azután, a XV. században, a községet a hozzá tartozó birtokkal a gombaszögi pálosoknak ajándékozta. Később az *Eszterházy* családé lett, azután a *Hámos* és a *Ragályi* családok, végre pedig az *Andrássyak* kezére került és Andrássy Géza grófnak most is nagyobb birtoka van itt. A község határában kisebbszerű cseppkőbarlang van; ugyancsak itt van a rimamurányi-salgótarjáni vasmű r.-t. vasolvasztója. Az ev. ref. templom már a reformáczió idejében fennállott. 1801-ben átépítették és kibővítették. Az egyház birtokában több, XVI. századbeli ötvösmű van. A községben levő úrilakot a *Hámos* család építtette s ez most a *Csákány* Józsefé. A községhez tartozik *Gombaszög* puszta, mely hajdan külön község és a Bebek család birtoka volt. 1341-ben Bebek György és László a pálosoknak zárdát építettek ide. II. Bebek György 1555-ben a zárdát erősséggé alakította át; de ezt Schwendi Lázár 1566-ban bevette és lerombolta. Szalócz község postája, távírója és vasúti állomása Gombaszög. Szalócz.

Szásza, a ratkói völgyben fekvő tót kisközség, 41 házzal és 209 ág. ev. vallású lakossal. Birtokosai a *Soldos*, *Hanvay*, *Latinák* és *Sárközy* csa- Szásza.

SZENTKIRÁLY. — SZILÁRDY BÉLA KASTÉLYA.

ládok voltak. Lakosai az orsó- és guzsaly-készítést, a sikáló- és kosárfonást háziiparszerűleg űzik. 1876-ban a község legnagyobb része leégett. Ág. h. ev. temploma 1854-ben épült. A község postája Ujvásár, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Szelcze. *Szelcze*, szuhavölgyi tót kisközség, 51 házzal és 321 ág. ev. h. vallású lakossal. E község 1427 és 1450 között Seilyche néven Ajnácskővár tartozéka és a *Derencsényiek* birtoka. Később a ráhói urak a birtokosai, ú. m. a *Fejes*, *Szerdahelyi* és a *Tihanyi* családok, azután a *Jankovich*, *Szentmiklóssy*, *Vécsey* és az *Abaffy* családok, most pedig a rimamurány-salgótarjáni r.-t.-nak van itt nagyobb birtoka. A község lakosai között már régi időktől fogva sok a kerékgyártó, bognár és a famunkás. Az ág. h. ev. templom 1807-ben épült. A község postája Nagyszuha, távírója Rimaszombat, vasúti állomása Gömörráhó.

Szentkirály. *Szentkirály*, sajómenti magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 136 házzal és 665 róm. kath. és ev. ref. vallású lakossal. A *Szentkirályi* család ősi fészke. 1386-ban már birtokában találjuk a községet és ekkor Zenthkyral

SZTÁRNYA. — RADVÁNSZKY GYÖRGY KASTÉLYA.

alakban van említve. 1443-ban a *Perbesházy* család bírja zálogjogon, azután a *Jánosfalvyaké* lesz, 1487 körül pedig a *Fügedyeké*, majd az *Abaffyaké*. 1489-ben a *Bekény* családot is itt találjuk, azután pedig a *Pletrich*, *Vécsey* és a *Jankovich* családot. Most *Szilárdy* Bélának, *Walther* Gyulának és *Balázs* Antalnénak van itt nagyobb birtokuk. A Szilárdy-féle nagyobb szabású kastély érdekes régi épület, kath. templommal. Az épületnek egy része a hagyomány szerint, még László király idejéből való és ennek kastélya volt. Építését csak a Pletrich György és neje Szentmiklóssy Anna idejére lehet visszavezetni, vagyis a XVII. századig. Ezektől a Vécseyek birtokába került, azután a Jankovich családé lett. Ettől a családtól vette meg a mostani tulajdonos. Walther Gyula úrilakát Jankovich Antal építtette. A községben két templom van. A róm. kath. templom 1752-ben, a református 1829-ben épült. Szentkirályhoz tartoznak *Holya*, *Peres*, *Czifra* és *Lóczi* puszták, mely utóbbi hajdan külön község volt és már 1230-ban villa Louch udvarnicorum néven van említve, vagyis mint a királyi udvari népek faluja. Később Alsó és Felső jelzőkkel mint két puszta van megkülönböztetve. A község postája, távírója és vasúti állomása Bánréve.

Szentsimon. *Szentsimon*, a hangonyi völgyben fekvő magyar kisközség, 203 házzal és 929 róm. kath. vallású lakossal. 1427-ben a *Széchiek* birtoka. Azután a *Csákyak* lettek a földesurai, később a *Miklovics* család, most pedig *Grósz* Miksának van itt nagyobb birtoka. A községben levő róm. kath. templom

RIMASZOMBAT.

1675-ben épült. Postája Felsőhangony, távírója és vasúti állomása Ózd. Ide tartozik *Szentsimon puszta* is.

Szilicze, a hasonnevű fensíkon fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 183 házzal és 1048 ev. ref. vallású lakossal. Hajdan Krasznahorka várának tartozéka volt. Későbbi földesurai a *Thököly*, *Nyáry*, hg. *Eszterházy*, *Gyulay*, *Radvánszky*, *Hámos* és *Czékus* családok, de felerészben az *Andrássyak* is, most pedig Andrássy Dénesnek és Gézának van itt nagyobb birtoka. A község határa gazdag különféle természeti nevezetességekben. Így jégbarlangja egyike a legszebbeknek, de elhanyagolt állapota miatt nehezen hozzáférhető és majdnem járhatatlan. „Gyökérréti tó" elnevezés alatt a fensíkon nagyterjedelmű tó van, melyet tengerszemnek tartanak. A Szállás dűlőben cseppkőbarlangja van, mely szintén el van hanyagolva. Az Ardóhegy dűlőben „Horpata" elnevezéssel feneketlennek látszó, óriási szakadék van. Az Ardócska dűlőben „Lófej" nevű időszakos forrás, mely minden 24 órában felbuggyan és végre a Mélyvölgy, melynek egyik oldala valóságos kőtenger, Szilicze.

TAMÁSFALVA. — FARKAS ÁBRAHÁM KASTÉLYA.

a másik része pedig a legszebb erdőség. A község 1813-ban, 1833-ban és 1871-ben majdnem teljesen leégett. A református templom a csehek idejében már fennállott. Építési idejét megállapítani nem lehet. Ide tartoznak *Kisfala*, *Ardócska* és *Korotnok* puszták, mely két utóbbi hajdan szintén külön község volt, hasonlóképen *Sásbikk* puszta is, mely a tatárjárás alatt pusztult el. A községben van posta. Távírója és vasúti állomása Gombaszög.

Szilistye, tót kisközség, 55 házzal és 260 ág. ev. h. vallású lakossal. Szilistye. 1413-ban, a mikor a *Derencsényiek* voltak az urai, Slysche, 1427-ben Scylische néven említik. 1427-ben az *Uza* család a földesura, azután részben mint Balogvár tartozéka szerepel s később a *Koháry*, majd a *Coburg* herczegi család tulajdonába került, de velök együtt még a *Szentmiklóssy* és a *Draskóczy* család is birtokos volt itt. Most egyedül a herczegi családnak van itt nagyobb birtoka. A község határában gazdag bronzkori leletekre bukkantak, melyek a felsőmagyarországi múzeumba kerültek. Van itt egy elhanyagolt cseppkőbarlang is. A lakosok kosárkötéssel, szövőbordakészítéssel, faedénykereskedéssel és sonkolyszedéssel foglalkoznak. Evangelikus temploma 1798-ban épült. A község 1868-ban teljesen leégett. Szilistye táján feküdt 1450-ben *Azajnok* falu, a Derencsényiek birtoka. Ide tartozik *Derenek* puszta. A község postája Ujvásár, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Szirk, a kövi völgyben fekvő tót kisközség, 154 házzal és 1025, nagyobbára ág. ev. h. vallású lakossal. A község újabb telepítés s hajdan szintén a Szirk.

jolsvai uradalomhoz tartozott. Később a gr. *Csáky* családé, továbbá a *Czékus*, *Sturman* és a *Coburg* herczegi családé lett. A Sturman-féle rész a rimamurány-salgótarjáni vasmű r.-t. birtokába ment át, melynek itt a herczegi uradalommal, a kincstárral és Heinzelmann Alfréddal együtt az ú. n. Vashegyen vasbányái, Vörösvágáson pedig a herczegi uradalomnak vasgyára van. A község lakosai csaknem kizárólag bányászattal foglalkoznak. Az ág. h. ev. templom 1786-ban épült, de 1809-ben leégett és 1837-ben újra felépítették. A község postája Rákos, távírója és vasúti állomása pedig Nagyrőcze.

Szkáros. *Szkáros*, ratkóvölgyi magyar kisközség, 83 házzal és 346 ev. ref. vallású lakossal. 1384-ben Scarus és Izkarus néven merül fel. Ez időbeli birtokosai ismeretlenek, de 1550-ben Ferdinánd király új adománykép adja e községet a *Soldos*, *Hanvay*, *Darvas*, *Nagyszájú*, *Sándor*, *Szkárosi*, másként *Fityke* és a *Kerepeczy* családoknak. A XVIII. században, a mikor *Szkerosowo* tót néven is említik, a *Farkas* család a földesura, a melylyel közösen bírják a *Kubinyi* és a *Draskóczy* családok. Most *Dapsy* Bélának van itt nagyobb birtoka és régi kúriája, melyet még a Farkas család építtetett és a mely vétel útján került a mostani tulajdonos birtokába. A község határában kitünő gyógyerejű forrás van, mely Dapsy Béla tulajdona, a ki ide csinos fürdőházat és lakásokat építtetett. A fürdőt, mely csak nem rég nyílt meg, a környékbeliek sűrűn látogatják. A községben a Dapsyén kívül még két régi kúria van. Az egyiket a Draskóczyak, a másikat a Kubinyiak építtették. Református temploma már a reformáczió idejében fennállott, de építési ideje meg nem állapítható. Ide tartozik *Salamonvölgy*, *Oszlókút* és *Papkút* puszta. Postája van, távírója és vasúti állomása pedig Tornallya.

Sztárnya. *Sztárnya*, sajóvölgyi magyar kisközség, 66 házzal és 206 róm. kath. vallású lakossal. Már 1291-ben felmerül Ztamnafolua, Sztamafolua és Ztamateleke néven. 1437-ben a *Sztárnay*, másként *Várnay* család a földesura, egész 1790-ig, a mikor e család birtokait a gr. *Pletrich* család kapja, melytől 1850-ben *Radvánszky* Gusztáv vette meg. A Pletrich családon kívül még az *Ábrahámy*, *Pap* és a *Tóth* családok is birtokosok voltak itt, most pedig Radvánszky György orsz. képviselőnek és *Hevessy* Lászlónak van itt nagyobb birtoka. A Radvánszky-féle kastély a hetvenes években épült, Hevessyé pedig 1882-ban. Sztárnya határában feküdt hajdan *Tamásfalva* község, melyről a XIV. században még szó van. Sztárnyán nincs templom. Postája, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Sztrizs. *Sztrizs*, a Baradna patak mellett fekvő tót kisközség, 44 házzal és 206 ág. ev. h. vallású lakossal. 1413-ban Stryz és Sthres néven a *Derencsényiek* birtoka. Később a *Bejey* család lett a földesura, azután a *Koháryak* és a *Coburgok* s velök együtt a *Fáy* család is, most pedig egyedül *Frank* Adolfnak van itt nagyobb birtoka. A község lakosai kosárfonással, gerebenykészítéssel, kasza- és szövőborda-kereskedéssel s sonkolyszedéssel foglalkoznak és e czélból még Csongrád- és Pestmegyét is bejárják. Az ág. h. ev. templom 1811-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimabánya.

Szutor. *Szutor*, a feled—miskolczi vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség, 82 házzal és 346 ev. ref. vallású lakossal. Hajdan Balogvár tartozéka volt és e vár többi birtokainak sorsában osztozott. Most a *Coburg* herczegi családnak van itt nagyobb birtoka. Említésre méltó a község határában lévő kénes forrás. A lakosok a pipaszár- és seprőkészítést háziiparként űzik. Református temploma 1810-ben épült. Ide tartozik *Tehány* puszta, mely 1411-ben a *Bátkay* család birtoka. 1460-ban a balogvári birtokok közé kerül. A község postája Jánosi, távírója Rimaszombat, vasúti állomása Dobócza.

Tajti. *Tajti*, a Gortva patak mentén fekvő magyar kisközség, 66 házzal és 373 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan az ajnácskői urak birtoka volt. Később a *Kubinyiak* lettek a földesurai, most pedig *Dapsy* Irmának van itt nagyobb birtoka. E község fölött ered a Gortva. Templom nincs a faluban. Ide tartoznak *Vilmos* és *Szorosut* puszták. Posta, távíró és vasúti állomása Ajnácskő.

Tamásfalva. *Tamásfalva*, Rimaszombat mellett fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 182 házzal és 985 róm. kath. vallású lakossal. Földesurai a *Zathureczky* és a *Pongrácz* családok voltak, most pedig Rimaszombat város-

TISZOLCZ.

nak van itt nagyobb birtoka. *Farkas* Ábrahám orsz. képviselőnek csinos kastélya van itt, melyet még a Zathureczkyek építtettek, de a Farkas család kibővítette és átalakittatta. 1863-ban a község nagyobb része leégett. Templom nincs a községben. Postája, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Tamási. *Tamási,* balogvölgyi magyar kisközség, 72 házzal és 282 ev. ref. vallású lakossal. 1423-ban e községet már a mai nevén mint vámhelyet említik. 1427-ben az *Uza* család a földesura. 1460-ban két Tamási nevű község merül föl mint Balogvár tartozéka. Később a *Koháryak,* majd ezek révén a *Coburg* herczegi család lett a birtokosa, mely ma is bírja. Református temploma 1820-ban épült. A község postája Felsőbátka, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Telgárt. *Telgárt,* a Királyhegy alatt fekvő tót kisközség, körjegyzőségi székhely, 238 házzal és 1620 görög katholikus vallású lakossal. Hajdan a murányi vár tartozéka volt. A hagyomány szerint itt terült el IV. Béla király vadaskertje és a falu ez időbeli lakosai németek voltak. Német *Thiergarten* neve

TORNALLYA. — TORNALLYAY ZOLTÁN KÚRIÁJA.

még a XVIII. században is közkeletű. A határában fekvő hatalmas Királyhegyet a monda Mátyás király vadászterületének tudja. A község *Szécsi* Mária idejében zálogjogon a *Thököly* István kezére került. Később a *Koháryak* kapták s róluk a *Coburg* herczegi családra szállott, melynek itt most is nagy erdőbirtoka, erdőgondnoksága és az ide tartozó *Pusztamezőn* gőzfűrésze, továbbá egy régibb és újabb vadászkastélya van, mely utóbbiban gyakran meg szokott fordulni a mostani bolgár fejedelem és gyakran hosszabb időt tölt ott. A község határában ered a Garam és a Gölnicz patak. E községben fogták el 1549-ben *Basó* Mátyást, a murányi várnak rabló hajlamai miatt rettegett urát. A község lakosai Koháry István alatt vették fel a gör. katholikus vallást. A görög katholikus templomot Koháry Ferencz építtette 1794-ben. Pusztamezőn kívül még *Fülöp* puszta is ide tartozik. A község postája Vereskő, távírója Pohorella és vasúti állomása Dobsina vagy Murány.

Tiba. *Tiba,* sajóvölgyi magyar kisközség, 24 házzal és 144 ág. ev. h. vallású lakossal. E község 1475-ben már a mai nevén szerepel. Hajdan a *Várnay* vagy Sztárnay család volt a földesura, de azután a *Pletrich* család tulajdonába ment át. Később a *Palkovics* család lett a birtokosa, a mely itt kastélyt is építtetett; ez jelenleg *Farkas* Zoltánnéé. A községben nincs templom. Postája, távírója és vasúti állomása Horka.

Tiszolcz. *Tiszolcz,* rimavölgyi nagyközség, 789 házzal és 3959 lakossal, a kik közül 678 magyar, 3203 tót, 1302 róm. katholikus és 2468 evangélikus. E község 1334-ben a kalocsai érsek birtoka, majd *Szécsényi Tamás,* aradi, barsi és szerémi

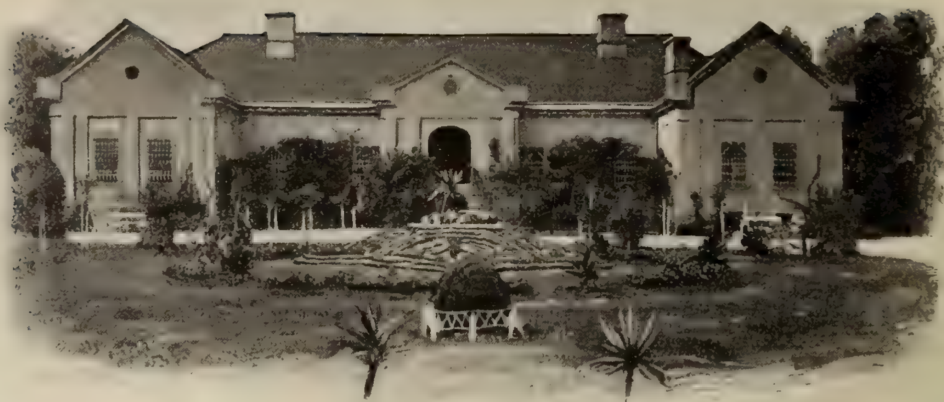
főispán bírja, 1438-ban mint Ajnácskővár tartozéka említtetik, jóllehet onnan nagyon távol esik. 1526 előtt még tényleg *Feledi* Istók volt a földesura, a XVI. században pedig a Hradova hegyen fekvő várat *Basó* Mátyás tartotta megszállva. A várat a XVII. század vége felé a császári hadak bevették és lerombolták. 1596-ban mint város szerepel, de azután megfosztották szabadalmaitól és csak 1780-ban nyerte vissza vásártartási jogát. 1594-ben a törökök megrohanták a várost és György lelkészt túszul magukkal hurczolták. Idővel a gróf *Forgách* család, majd a báró *Prónay*, a *Kubinyi* és a *Daxner* család lett itt birtokos, most pedig a m. kir. erdőkincstárnak, a rimamurány-salgótarjáni vasmű r.-t.-nak, *Basilides* Jánosnak, dr. Daxner Samunak és Daxner Ivánnak van itt nagyobb birtoka. 1623-ban a pestis dühöngött a város falai között. 1687-ben sáskajárás, 1710-ben ismét pestis. 1765-ben *Kromer* Pál papirmalmot épít a városban. 1792-ben épült a paplak és az iskola, 1797-ben a városháza, melyben a hradovai várból való pánczélt és buzogányt őriznek. Ez időben már a tiszolczi hámor is fennállott. 1800-ban új papirgyárat építenek. Ez időben sok kalló volt itt és a posztóipar jelentékenynyé vált. Volt itt csizmadia-, posztós-, szűrszabó-, kovács-, lakatos-, kerékgyártó-, asztalos-, szabó-, szűcs-, kádár-, ács-, molnár- és timár-czéh. A

TORNALLYA. — ÖZV. TORNALLYAY DEZSŐNÉ ÚRILAKA.

tiszolczi sajt is messze földön híres volt. Tiszolcz a hagyomány szerint onnan vette a nevét, mert erdeiben nagyon sok volt a tiszafa, és német neve, melyből a magyar név alakult, a legrégibb időktől fogva Theisholz volt. Van itt vasérczbánya, vasgyár, papírgyár, nagyszabású mészégető körkemencze, mészkő-malom, gyapjúrongy-tépőgyár és sajtgyár, továbbá takarékpénztár, magyar kaszinó, tót olvasókör és vasgyári hivatal. A község határában savanyúvízforrás van. A hívők ájtatosságának kielégítésére két templom szolgál. A róm. kath. templom 1845-ben épült, az evangelikus 1825 és 1832 között. Az ág. h. ev. egyház érdekes és értékes régi kelyhet őriz, mely 1413-ból való. A községhez tartoznak *Hámanecz* és *Poddjel* telepek és itt van a híres tiszolczi fogaskerekű vasút kiinduló pontja. Erről különben más helyen szólunk. A községben van posta, távíró és vasúti állomás.

Tornallya, sajóvölgyi magyar nagyközség, 237 házzal és 1793 lakossal, a kik közül 486 róm. katholikus, 92 evangelikus, 1166 ev. református és 656 zsidó. Multja messzire visszanyúlik. A *Tornallyay* család ősi fészke. Neve belekerült már a pápai tizedszedők jegyzékébe Tornalia alakban. 1291-ben Tornalya al. nom. Kevy néven említik. 1427-ben már jelentékeny hely, a hol a Tornallyayaknak 46 jobbágyportájuk volt. A XV. században megyegyűlések is voltak itt, a Tornallyay család várkastélyában; e kastély nyomai Tornallyay Zoltán szép kertjében ma is látszanak. Egyébiránt még Korabinszky is említi e várkastélyt 1786-ban megjelent munkájában; ekkor a község ne- Tornallya.

TORNALLYA. — HÁMOS ÁRPÁD ÚRILAKA.

vezetes postaállomás volt. A Tornallyay család eleitől fogva birtokosa volt a községnek és ma is van itt birtoka, de rajta kívül még a *Hevessy* és a *Hámos* családok is szereztek itt birtokokat. Most *Tornallyay* Zoltánnak, Tornallyay Dezsőnének, *Hevessy* Lászlónak, Hevessy Bertalannak, *Hámos* Árpádnak és *Radvánszky* Györgynek van itt nagyobb birtokuk. A községben három szép úrilak van: a Tornallyay Zoltáné, özv. Tornallyay Dezsőnéé és Hámos Árpádé. Van itt szolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyvi és adóhivatal, pénzügyőrség és csendőrség, takarékpénztár, társaskör, posta, távíró és vasútállomás. A református templom a XV. században épült és az egyház több érdekes szent-edényt őriz, melyek a XVIII. század elejéről valók. 1849-ben Dembinszky itt verte meg Schlick tábornokot. Tornallyához tartoznak *Uras, Foglalás, Betekints* és *Lapsa* puszták, melyek közül az utóbbi hajdan külön község volt és 1427-ben szintén a Tornallyay család birtoka. 1489-ben még mint község szerepel.

Tóthegymeg. *Tóthegymeg*, a Rimavölgy közelében fekvő tót kisközség, 38 házzal és 181 ág. ev. h. vallású lakossal. 1336-ban Hegymegey, 1450-ben, mint a *Széchiek* birtoka, Thenethnek eltorzított alakban fordul elő. 1493-ban II. Ulászló *Putnoky* Imrének adományozza. Később azután *Zahorán* tót neve is előbukkan. Újabbkori birtokosai a *Kubinyi* és a *Szakall* családok voltak, most pedig *Kalicsák* Pálnak van itt nagyobb birtoka. Az ág. h. ev. templom a XV. század közepén épült. A község postája Gömörrákó, távírója és vasúti állomása Rimaszombat vagy Orlajtörék. Ide tartozik *Tóthegymeg puszta*.

Trizs. *Trizs*, a ragályi völgyben fekvő magyar kisközség, 76 házzal és 353 ev. ref. vallású lakossal. E község már 1424-ben a mai nevén van említve az egykorú oklevelekben. Földesurai a *Tornallyayak*, később azután a *Ragályiak* és a *Hevessyek* voltak, most pedig báró *Ragályi-Balassa* Ferencznek van itt nagyobb birtoka. A református templom 1825-ben épült. Postája és távírója Ragály, vasúti állomása Tornallya vagy Pelsőcz.

Turcsok. *Turcsok*, a Vashegy alatt fekvő tót kisközség, 114 házzal és 678 ág. ev. vallású lakossal. Legrégibb földesurai a *Csákyak* voltak, azután a *Sturman* és *Czékus* család szereztek itt részeket. Most hisnyai *Heinzelmann* Alfrédnak és a rimamurány-salgótarjáni vasmű r.-t.-nak van itt nagyobb birtoka és bányája s a m. kir. kincstárnak bányaüzem-vezetősége. Az ág. ev. templom 1745-ben épült. A község postája Hisnyoviz, távírója és vasúti állomása Nagyrőcze.

Ujfalu. *Újfalu*, balogvölgyi magyar kisközség, 46 házzal és 185 ev. ref. vallású lakossal. 1427-ben a *Csetnekiek* a földesurai és 1460-ban mint Balogvár tartozékát sorolják fel. 1479-ben a *Felediek* is birtokosai, azután a balogvári uradalom többi birtokainak sorsában osztozik. Ma a *Coburg* herczegi

családnak van itt nagyobb birtoka. Az ev. ref. templom 1872-ben épült. Ide tartoznak *Ágostai*, *Újfalú* és *Kelecsény* puszták, mely utóbbi a XV. században külön községként említtetik. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimaszécs.

Újvásár, a Túrócz patak mentén fekvő tót, de erősen magyarosodó kisközség, körjegyzőségi székhely, 50 házzal és 232 ág. ev. h. vallású lakossal. 1413-ban a *Derencsényiek* birtoka és neve Wywasar-nak van írva. Később, a mikor már a *Koháryak* a földesurai, tót Ribnik neve is felmerül. Most a *Coburg* herczegi családnak van itt nagyobb birtoka. A lakosok földmívelésen kívül kereskedéssel, fuvarozással és vászonfehérítéssel foglalkoznak. Evangélikus temploma a reformáczió idejében már fennállott. Csúcsíves szentélyében legújabban a XV. századból való falfestményeket találtak. Ide tartozik *Dereneki* puszta, a hol erődítvénynek a nyomai láthatók. A lakosok ajkán élő monda szerint hajdan rablóvár volt. A község a mult század közepén két izben teljesen leégett. A faluban van posta, a távíró és a vasúti állomás pedig Tornallyán. Újvásár.

Umrlalehota, Jolsva közelében fekvő tót kisközség, 53 házzal és 465 ág. ev. h. vallású lakossal. E község szintén a *Koháry*-javak közé tartozott és a *Coburg* herczegi család tulajdonába került, mely itt ma is birtokos. Korabinszky e községről megjegyzi, hogy itt kétmázsás kristályt találtak. Azelőtt *Jolsva-Lehota* néven is nevezték. Ág. h. ev. templomának építési ideje ismeretlen. Postája, távírója és vasúti állomása Hisnyóvíz. Umrlalehota.

Uraj, Borsod vármegye határán fekvő magyar kisközség, 118 házzal és 580 róm. kath. vallású lakossal. E község neve 1216-ban Wray, 1360-ban Vraj, 1427-ben Wraja. 1460-ban a *Bolyki* család hanvai *Sándor* Péternek adja zálogba. Későbbi birtokosa a *Csáky* család. A róm. kath. templom a XV. század elején épült, de 1891-ben átalakították és tornyot építettek hozzá. A község postája, távírója és vasúti állomása Ózd. Ide tartoznak *Buja*, *Kajla*, *Malomló* és *Széna* puszták. Uraj.

Uzapanyit, balogvölgyi magyar kisközség, 212 házzal és 919 róm. kath. és ev. ref. vallású lakossal. Hajdan itt Alsó-Panith és Uza-Panith néven két község állott. 1427-ben az *Uza* család a földesura, 1435-ben pedig a *Méhy* család. Ugyanakkor a *Sághy* családot is mint birtokosát említik. A Méhy család részeit azután az osgyáni *Bakosok* kapják. *Széchi* Mária is birtokosa volt. Később a *Szentmiklóssyak* lettek a földesurai, most pedig *Bornemisza* Istvánnak, *Szentmiklóssy* Aladárnak s Kálmánnak és *Fáy* Istvánnak van itt nagyobb birtoka és mindegyiknek szép úrilaka. A községhez tartozó Ludas nevű dűlő nevéhez a lakosok azt a magyarázatot fűzik, hogy Széchi Mária birtoklása idejében a lakosok 100 darab fehér ludat vittek úrasszonyuknak ajándékba és ezért ajándékozta nekik ezt a földrészt. A községben levő ev. ref. templom 1848-ban, a torony 1852-ben épült. A róm. kath. templomot 1881-ben szentelték föl. A községhez tartozik *Mikóháza*, *Puhai*, *Ablonczi*, *Hácsi* és *Szemszúró* puszta. Puhai már 1427-ben Puhaháza néven szerepel. Mikófalva 1407-ben Mikóháza néven a *Mikófalvy* család birtoka. Hácsi 1427-ben Haach néven Balogvár tartozéka. E tájékon feküdt még 1427-ben *Főczénháza* is, mely azonban az idők folyamán teljesen elpusztult. A község postája Felsőbalog, távírója és vasúti állomása Rimaszombat. Uzapanyit.

Valykó, szuhavölgyi tót kisközség 36 házzal és 200 lakossal. E község hajdan az osgyáni uradalomhoz tartozott. Most a rimamurány-salgótarjáni vasmű r.-t.-nak van itt nagyobb birtoka. A lakosok régebben híres faedényeket és kerekeket készítettek és ma is sokan foglalkoznak ezzel. Ág. h. ev. templomának építési ideje ismeretlen. A községben van posta, távírója és vasúti állomása pedig Pádár. Valykó.

Varbócz, rimavölgyi tót kisközség, 61 házzal és 277 ág. ev. h. vallású lakossal. E község hajdan fele részben a ráhói uradalomhoz tartozott. Földesurai voltak a *Jánokyak*, a *Fejes*, *Szerdahelyi*, *Tihanyi*, *Fáy*, *Pelargus* és a *Ruthényi* családok, másik felében pedig a *Thököly*, *Nyáry* és a *Pletrich* családok. Azután a gr. *Andrássy* családé lett. Most *Osskó* Lajosnak, *Ruthényi* Bélának és *Bottó* Andrásnak van itt nagyobb birtoka és Osskónak csinos úrilaka. Varbócz határában ered az Apáti patak. Táborrét nevű dűlője állítólag onnan vette elnevezését, mert 1849-ben a magyar sereg három napig Varbócz.

táborozott e helyen. A községben nincs templom. Ide tartoznak *Osskó*, *Világos*, *Zogyanó*, *Bottó* és *Mucsik* puszták. A község postája Gömörrákó, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Várgede. *Várgede*, gortvavölgyi magyar kisközség, a miskolcz—füleki vasútvonal mentén, körjegyzőségi székhely, 175 házzal és 1042 róm. kath. és ág. ev. vallású lakossal. Ősrégi község, mely már a pápai tizedszedők jegyzékébe is belekerült, előbb Genech és helyesebben Gedey néven. Egy 1244-iki adománylevél szerint *Dénes nádor* birtoka. 1427-ben az *Ilsvay* családé, azután a *Lórántfiaké*, a mikor a község fölött emelkedő vára Gastrum Gedee és Gedew nevet visel. 1439-ben Zsigmond király a *Marczaliaknak* és a gersei *Pethőknek* adományozza. 1441-ben, a mikor Gwdew néven említik, a *Palócziak* és *Országh* Mihály a földesurai. 1451-ben Giskra sikertelenül ostromolja várát. 1466-ban a *Tornai* család tart igényt a várra és a vár birtokaira. 1478-ban a vár alatt elterülő város: oppidum Gede-Alya, a *Lórántfiak* birtokában van. 1502-ben „Gedeő várát“ és „Gedeőalja városát“ *Kubinyi* László kapja királyi ado-

UZAPANYIT. — BORNEMISZA ISTVÁN ÚRILAKA.

mányul, 1526-ban *Feledi* Istók a várat hatalmasul elfoglalja, de a Kubinyiak ismét visszanyerik. A XVI. században a törökök gyakran ostromolták és 1574-ben már mint a törököktől lerombolt vár említtetik. Földesurai folyvást a Kubinyiak maradtak, most pedig ifj. *Szabó* Lászlónak, Kubinyi Imrének és Manónak és *Stojkovits* Emilnek van itt nagyobb birtoka. A községben több úrilak és kúria van. A Stojkovits-féle kastélyt néhai Kubinyi Rudolf főispán építtette *Ybl* Miklós tervei szerint. Itt tartózkodott 1846-ban és 1847-ben *Petőfi* Sándor. Említésre méltó, hogy a kastély feljárólépcsőit *Izsó* Miklós faragta. Kubinyi Manó házát Kubinyi Imre 1826-ban építtette. Ifj. Szabó László bírja Kubinyi Gedeon házát, mely 1810 körül épült, és néhai Kubinyi József szépapjáét, mely 1800 körül épült. Kubinyi Béláét 1826 körül néhai Kubinyi Károly építtette. A községben vasas fürdő van, melyről más helyen szólunk. Van itt még polgári olvasókör és gőzmalom. 1849-ben az egész község leégett. A hívek befogadására két templom szolgál. A katholikus templom 1826-ban, az evangelikus pedig 1901-ben épült. Ide tartoznak *Pihenő*, *Félhold*, *Szőlővölgy*, *Bagi*, *Vereczke*, *Falahus*, *Durenda*, *Hodos*, *Farkasordító*, *Hajnalvölgy* és *Czigány* telepek, puszták és tanyák is. A községnek van postája, távírója és vasúti állomása.

Velkenye. *Velkenye*, rimamenti magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 120 házzal és 493 róm. kath. vallású lakossal. Az esztergomi érsekség ősi birtoka. 1336-ban a *Putnokiak* lesznek az urai, 1344-ben pedig *Széchi* Miklós és

Ivánka erőszakkal elfoglalják, azonban csak rövid ideig bírhatták. 1411-ben ismét az esztergomi érsek kapja, és a rozsnyói püspökség felállításával, e püspökség birtoka lesz. A község 1836-ban a templommal együtt földig leégett. Mostani róm. kath. temploma 1891-ben épült. A község postája és vasúti állomása Bánréve, távírója pedig Csíz.

Vernár, a Királyhegy alján fekvő tót kisközség, 113 házzal és 620 gör. kath. vallású lakossal. Murány vár tartozéka volt és annak tartozékaival együtt az idők folyamán a *Koháryak*, majd a *Coburg* herczegi család birtokába került. Az itt élő hagyomány szerint a község alapítója bizonyos *Verner* gróf volt és tőle vette a nevét. A lakosok Koháry István alatt tértek át a görög katholikus hitre. *Széchi* Mária birtoklása idejében a község zálogjogon *Thököly* István kezére jutott. Azelőtt Vernád-nak is nevezték. Nevezetes volt juh- és marhatenyésztése. Határában ásványvíz-forrás van. Itten Vernár

VÁRGEDE. — STOJKOVICS EMIL KASTÉLYA.

ered, több patakocska egyesüléséből, a Hernád. Gör. kath. temploma 1824-ben épült. Ide tartozik *Pusztamező* és *Fürésztelep*. Postája van, távírója és vasúti állomása pedig Poprád.

Vigtelke, sajóvölgyi magyar kisközség, 44 házzal s 213 ág. ev. h. vallású lakossal. A község 1427-ben Vidtelke néven a *Bebek* család birtoka. Később a hg. *Eszterházyak* lettek a földesurai. Neve a XVIII. században Vigtelek, később Végtelek változatban használatos. Azelőtt tót község volt és Vichtelka néven is szerepelt. Határában több kisebb barlang és bővízű langyos forrás van, melyek soha be nem fagynak. Ev. temploma 1785-ben épült. Vasúti megállóhelye van, postája és távírója pedig Pelsőcz. Vigtelke.

Visnyó, ratkóvölgyi magyar kisközség, 34 házzal és 165, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. E község benne van már 1323-ban *Hanvai* Miklós és *Hunch* Ádám, János és Sándor egyezséglevelében. 1427-ben Wysnow néven említik. 1550-ben Ferdinánd király új adománylevelet ad reá a *Soldos*, *Hanvay*, *Darvas*, *Nagyszájú*, *Sándor*, *Szkárosi* és *Kerepeczi* családoknak. A Hanvay és a Soldos családon kívül az újabb korban még a *Farkas*, *Sebe*, *Rathó* és a *Kubinyi* családok is birtokosai voltak. Az ev. ref. templom 1834-ben épült. A községhez tartozó Szurancs és Strázsa nevű dűlők külön községek emlékét tartják fenn. Mind a kettő még a XVI. század elején virágzó köz- Visnyó.

ség volt, de a török világban elpusztult. A hagyomány szerint tulajdonképen a mostani Strázsa dűlőn állott azelőtt Visnyó község. Ide tartoznak *Boroszló* és *Eskeranna* puszták. A község postája Szkáros, távírója és vasúti állomása Tornallya.

Vizesrét. *Vizesrét*, murányvölgyi tót kisközség, 90 házzal és 805 ág. h. ev. és róm. kath. vallású lakossal. Hajdan Jolsva tartozéka volt és 1427-ben Kerekrét néven említik. A jolsvai uradalom, illetőleg a murányi vár birtokaival együtt, a Szász *Coburg* Gothai herczegi család tulajdonába ment át. A XVIII. században *Nasse-Wiesen* német és *Mokro-Luka* tót nevei is vannak és ekkor már vashámorral is dicsekszik. A községben két templom van: a róm. katholikus 1722-ben, az evangélikus 1802-ben épült. A község postája és távírója Nagyrőcze, vasúti állomása Vizesrét megállóhely.

Zabar. *Zabar*, Heves- és Nógrád vármegyék összeszögellésénél fekvő magyar kisközség, 74 házzal és 501 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a *Bebek* család birtoka volt; 1430-ban a *Perényiek* kapták Zsigmond királytól. Azután a *Zabary* család birtoka lett, leányágon a *Tóth-Szabados* családra szállott, míg ugyancsak leányági örökösödés útján, 1756-ban *a Szontágh* család lett a földesura. Később a *Trajtler* családé lett, most pedig *Kiss* Jánosnak és *Braun* Mórnak van itt nagyobb birtoka. A községben levő róm. kath. templom nagyon régi. 1725-ben újították meg. Két régi úrilak is van a községben, melyek közül az egyik most plébánia, a másik pedig Braun Móré. A község határában feküdt hajdan *Kabalaszó* község is, melyről 1427-ben még említés történik. Ide tartoznak *Hegyesbükk* és *Malomút* puszták is. A községben van posta. Távírója és vasúti állomása Ajnácskő.

Zádorfala. *Zádorfala*, a Balog folyó mentén fekvő magyar kisközség, 43 házzal és 182 ev. ref. vallású lakossal. E községet 1427-ben már mai nevén említik. Hajdani földesurai a *Széchiek* voltak, azután a *Szakall* és a *Dubraviczky* családok osztoztak birtokán. Református temploma 1882-ben épült. Ide tartozik *Latrán* puszta, mely 1424-ben mint külön község, Latrandfalwa néven fordul elő. A községben régi úrilak van, melyet még a Szakall család építtetett; most a *Draskóczy* Istváné. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimaszécs.

Zádorháza. *Zádorháza*, a Szuha patak mentén fekvő magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 163 házzal és 759 ev. ref. vallású lakossal. Régi nemesi község, melynek birtokosai voltak: a *Horkay*, *Bene*, *Hegyi*, *Batta*, *Katona*, *Széky*, *Nagy*, *Talis*, *Tóth*, *Csiszár*, *Dusza*, *Fodor*, *Orbán*, *Lenkey*, *Soós*, *Várady*, *Grégó*, *Kosik*, *Bakó*, *Szuhay*, *Járdán*, *Pidex*, *Sikátory*, *Stiló*, *Török*, *Ferenczy*, *Papp*, *Palla* és az *Elek* családok. A községben levő református templom 1803-ban épült. Postája és távírója Ragály, vasúti állomása Putnok.

Závadka. *Závadka*, garamvölgyi tót kisközség, 188 házzal és 1506 róm. kath. vallású lakossal. Hajdan a murányi vár tartozéka volt és ennek uraival változtak a birtokosai. Most Fülöp Szász *Coburg* Gothai herczegnek van itt nagyobb birtoka. *Széchi* Mária birtoklása idejében *Joanelli* és *Keczer* Ferencz bírták zálog czímén. Katholikus temploma 1788-ban épült. A község postája Helpa, távírója Pohorella és vasúti állomása Bikás. Ide tartoznak a *Sztoski* és *Klatna* telepek.

Zeherje. *Zeherje*, Rimaszombat közelében fekvő magyar kisközség, 88 házzal és 371 ev. ref. vallású lakossal. E község 1233—37 közt már a pápai tizedszedők jegyzékébe is fel van véve. 1413-ban, a mikor a *Derencsényiek* a földesurai, Zerhew néven említik. Későbbi birtokosai az osgyáni *Bakosok*, a *Korponayak*, a br. *Luzsénszky*, a *Szakall*, *Polgáry*, *Rakovszky* és *Csemniczky* családok. Református temploma a reformáczió korában már fennállott, de azóta több izben megújították. A község postája, távírója és vasúti állomása Rimaszombat.

Zubogy. *Zubogy*, Borsod vármegye határán fekvő magyar kisközség, 104 házzal és 562 ev. ref. vallású lakossal. 1357-ben Zubud néven jön elő. 1386-ban a *Szentkirályi* család a földesura, 1427-ben pedig, a mikor Zwbogh alakban említik, az *Orros* és a *Szuhay* családok bírják. Később a *Ragályi* család lett a földesura és most is Ragályi Gyulának van itt nagyobb birtoka. Dűlő nevei még a Ragályiakkal egyidőben volt négy birtokosának az emlékét őrzik. E dűlők, a Bodonalja, a Bacsó-sor, a Meskó-rét és a Gál-hegy. Refor-

mátus templomának építési ideje meg nem határozható. Az egyház birtokában vert ezüst úrasztali pohár van, mely 1581-ből való és Kozáry Mihály ajándéka. Ide tartoznak *Bikakút* és *Zubogy* puszták is. A község postája és távírója Ragály, vasúti állomása pedig Sajóvadna.

Zsip, balogvölgyi magyar kisközség, 65 házzal és 267 ev. ref. vallású lakossal. Ősrégi község, melyről már a pápai tizedszedők jegyzéke Ysyp néven emlékszik meg. 1427-ben Iseph néven említik, 1460-ban Balogvár tartozéka és ez uradalom sorsában osztozik, mígnem az újabb korban a *Coburg* herczegi családon kivül a *Fáy* család is, melynek itt Bodolló pusztán úrilaka is van, megveti benne a lábát. Református templomának építési ideje ismeretlen, Zsiphez tartozik *Bodolló* puszta, mely hajdan külön község volt. Még 1460-ban is falu. A község postája Felsőbátka, távírója és vasúti állomása Rimaszécs. Zsip.

Zsór, a Túrócz-völgyben fekvő magyar kisközség, 21 házzal és 110 ev. ref. vallású lakossal. A vármegye legkisebb községe. 1427-ben Sowor néven említik. Földesurai a bejei urak voltak, újabban a *Szentmiklóssy* és a *Dapsy* családok osztoztak birtokán. Református temploma 1872-ben épült. A község postája, távírója és vasúti állomása Tornallya. Zsór.

*

Források: A helyszinén gyüjtött adatokon kivül, *Wenzel*, Árpádkori új okmánytár I—XII. köt. — *Teleki:* Hunyadyak kora I—VI. — Dr. *Csánki* Dezső, Magyarország történeti földrajza a Hunyadyak korában, I. köt. — A Zichy okmánytár I—IX. — Az anjoukori okmánytár I—VI. — *Fenyes* Elek, Magyarország Geogr. Szótára I—IV. — Az orsz. levéltárban levő diplomatikai levéltár. — Az Andrássy család krasznahorkai levéltára. — Dr. *Csucsomi*, Az Andrássy család. — Az özv. Jankovichné tulajdonában levő oklevelek. — *Hunfalvy* János, Gömör és Kishont leirása. — Schematismus venerabilis Cleri dioecesis Rosnaviensis. — *Korabinszky*, Hist. geogr. Lexicon.

RIMASZOMBAT.

Történeti áttekintés.

Rimaszombat, mint Baksay István, a város történetének legalaposabb ismerője írja, a hagyomány szerint több egymáshoz közel fekvő kisebb község egyesüléséből keletkezett. E községek állitólag Istvánfalva, Szabadka, Kurincz, Téhány, Gacs, Tarnócz és Möcsény voltak. E helységek egynémelyikét, de másokat is, a város levéltárában levő egyik régi okirat mint olyanokat említ, a melyek határaik miatt folytonos versenygésben állottak egymással. Ez az oklevél e községek egyesüléséről is szól, egy régi jegyzék szerint pedig a város Zsigmond királytól kapta volna a nevét, a ki állitólag szombaton utazott át a Rima partján épülő kis városon; azonban ez állítás nem hiteles, mert Rimaszombat nevét más oklevelek már egy századdal korábban említik.

Rimaszombat első birtokosául a kalocsai érsekséget ismerjük. 1334-ben azonban I. László kalocsai érsek elcseréli Rimaszombatot Szécsényi Tamás aradi, barsi és szerémi főispánnal, más megyebeli községekért. A Szécsényi család azonban 1474-ben kihalt. E család utolsó fisarjának, Lászlónak egyik nővérét: Hedviget Losonczy Albert, a másikat: Annát Guthi Országh János vette el. Így lett e két család Rimaszombat földesura. A Losonczy család is, Istvánban 1552-ben kihalt, de miután I. Ferdinánd Losonczy István leányait, Annát és Fruzsinát fiusította, Rimaszombat Losonczy Annára, férjezett Forgách Zsigmondnéra szállott. Guthi Országh Kristófban 1567-ben a Guthi Országh család fiága szintén kihalt.

Rimaszombat község 1335-ben nyerte városi szabadalmait és mindazokat a kiváltságokat, a melyekkel Buda városa bírt. Ez az oklevél a városi levéltárban van elhelyezve. A Kálnay család tulajdonában oly oklevél van, mely szerint e család Zsigmond királytól 1405-ben Rimaszombatra adományt nyert, a mit Mátyás is megerősített, de semmi nyoma sincs annak, hogy e család Rimaszombatot tényleg birtokba vette.

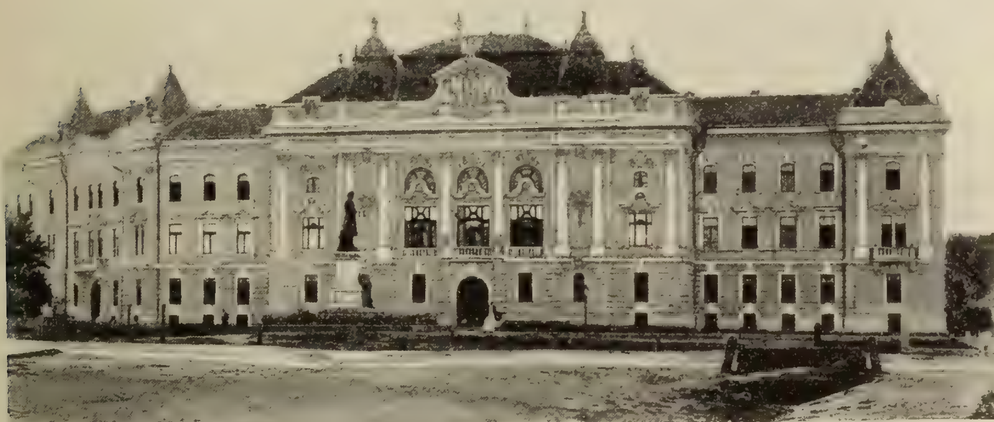
Habár egykorú okleveles nyomok nem bizonyítják, mégis alig hihető, hogy a husziták idejében Rimaszombatot a csehek ne foglalták volna el, mikor a város közelében fekvő Osgyán birtokukban volt. Heltai is azt állítja, hogy Giskrának Rimaszombatban kastélya volt; de írott nyomok ezekre nézve nincsenek.

Az 1506-iki tűzvész után II. Ulászló a városnak nyolcz évi adómentességet engedélyezett, 1514-ben pedig kiváltságaiban megerősítette. Ugyanezt tette 1549-ben I. Ferdinánd is, ki a városi polgárok szabadalmait még kibővítette. Ugyanekkor nyerte a város vásárjogát is. A város szabadalmait részint megerősítették, részint kibővítették: Rudolf 1578-ban, II. Mátyás 1612-ben, II. Ferdinánd 1637-ben, I. Lipót 1662-ben, 1667-ben és 1693-ban és III. Károly 1714-ben és 1725-ben. 1601-ben a város Széchi Tamástól pallosjogot nyert, a mit VI. Károly 1735-ben megerősített.

1553-ban a törökök Füleket kézrekerítvén, Rimaszombat közelében, Szabadkán várkastélyt építettek, melyet megerősítve, innen sarczolták az egész vidéket és első sorban a közeli Rimaszombatot. A városi levéltár több mint 250 török okmányt őriz, melyek mindazt a sok zaklatást és a tömérdek sarczot igazolják, melyeket a városnak ebben a korban elszenvednie kellett.

Midőn a város a törökök szomszédságától és zaklatásaitól megszabadult és ismét erőhöz jutott, minden igyekeztét oda irányította, hogy a földesúri hatóság alól függetlenítse magát. Ebben az időben a Koháry és a Forgách család volt a földesura. Forgách Ádám azonban 1692-ben 10,000 forintért földesúri jogát a városnak elzálogosította, 1747-ben pedig a város ezt az összeget 40,000 frtig kiegészítvén, magát a Forgách család földesúri joga alól megváltotta. A Koháry család földesúri jogai alól a város olyképen váltotta meg magát, hogy előbb bizonyos feltételek mellett évi 2000, később azonban minden feltétel és korlátozás nélkül évi 3000 frtot fizetett, mi azután, az idők folyamán 630 frtra, vagyis 1260 koronára szállíttatott le, mig végre a 90-es években e tehertől is végkép megszabadult.

Időközben a várost számos csapás érte. 1679 szeptember 4-én dögvész ütött ki a város területén, mely hónapokig dühöngött. 1709 végén a pestis lépett fel és szedte áldozatait 1710 november 28-ig, mely idő alatt 1149 ember esett a járványnak áldozatul. Azután következett az 1769 június 25-iki

RIMASZOMBAT. — A VÁRMEGYEHÁZA.

híres egyházi körmenet, a mikor a vallásuk háborításától félő protestánsok a katholikus körmenetet megtámadták és a városból kiűzték. Az ezt követett megtorló intézkedésekről más helyen bővebben van szó. A protestánsok csak 1783 augusztus 10-én nyerték vissza a szabad vallásgyakorlat jogát.

Ezután a város nyugalmát mi sem zavarta és csak az 1848. évi események akasztották meg rövid időre fejlődését. Elmult azonban ez a szomorú korszak is, melyről más helyen bővebben emlékezünk meg, és a város ismét zavartalanul fejlődhetett tovább.

*

Gömör-Kishont t. e. vármegye székhelye: Rimaszombat, sok tekintetben egyike Felső-Magyarország legcsinosabb városainak. Lakosainak száma alig haladja meg a hatezret. A város tágas völgy sík ölében, csaknem egész területével a Rima balpartján fekszik, mely a jobbparti szinvonalhoz képest alig észrevehetőleg emelkedik. A város fekvése.

E sík területen mérték ki az ősök a város szabályos négyszög-alakú főterét s az oldalak megnyújtásából keletkezett egyenes utczákat, de későbbi terjeszkedésével délnyugati irányban átlépte a Rimát s ma már egy kisded városrész, a Mező-utcza és az úgynevezett „*Sereg*“, a folyó jobb partján terül el.

A Sereg voltaképen a város szolgálatában álló czigányoknak volt állandó telepük, a kik itt hosszabb idő óta végleges tanyát vertek, lakásra alkalmas vityillókat építettek s ma már a városnak is törzsökös lakosai, kik

a várostól kinevezett *„seregbíró“* felügyelete alatt polgári kötelességeket teljesítenek. A föld a város tulajdona, mely után csekély földbért fizetnek.

Rimaszombat e délnyugati terjeszkedésében elérte már a végső határt, a mennyiben itteni házai a közvetetlen szomszédságban levő Tamásfalva község területét érintik s e földrajzi fekvése által az ismeretlen szemlélőben azt a látszatot kelti, mintha a Sereg Tamásfalával együtt alkotna egy községi területet, holott közigazgatásilag Rimaszombathoz tartozik.

A város zöme tehát a Rima balpartján fekszik s középpontja az imént említett szabályos négyszög-alakú Fő- vagy *Erzsébet-tér.* E tér körvonalait s az azok folytatását alkotó utczákat helyesen tervezték az elődök, de később az utódok eszthetikai érzékének hiánya következtében a mértani egyenes vonalak elferdültek, a széles utczákban szabálytalan birtokfoglalások történtek, sőt az építkezéseknek sem szabott irányt semmiféle szabályrendelet s így mindenki úgy építkezett, hogy egyéni érdekei csorbát ne szenvedjenek s a közvagyonból annyit foglalt le magának, a mennyire szüksége volt.

Az idegen látogatóra kellemes benyomást gyakorol a város látszólag szabályos beosztása, de a hatást nyomban lerontja az a tapasztalat, hogy az utczák elhajlanak, a házak ki- és beszögellenek és az egykor széles utczából alig maradt több, mint egy 2—3 méter széles sikátor, mert a széles utcza egy részét a város belteleknek adta el akkor, a mikor a Forgách családtól megváltotta magát. Ekként támadt a keskeny utcza.

A város középületei.

Ehhez hasonló eszthetikai tévedés volt az is, hogy a múlt század közepén épült róm. kath. templomot nem építették az Erzsébet-tér középpontjára, sőt arra sem fordítottak figyelmet, hogy a máskülönben csinos épület oldalfalai egyenközű vonalban legyenek a tér házszegélyével. De a templom ferde fekvése feltűnőbb eszthetikai zavart csak azért nem okoz, mert a tér elég nagy arra, hogy az épület kisebb arányai az egésznek összhangját észrevehetően meg ne zavarják. A király kegyurasága alatt álló templomot néhány évvel ezelőtt renoválták. Homlokzatán a következő felirat olvasható:

Rex augusta
Maria Therezia
Deo et Catholicis posuit.

A szabályos tér oldalain széles kocsiút fut végig s azon belül mindkét oldalán akáczfa-sorral szegélyezett gyalogsétány, mely az enyhébb időszak estéin a város intelligens társadalmának korzója.

A legutóbbi időkig az Erzsébet-tér volt a város és a vármegye adminisztrácziojának középpontja: itt voltak elhelyezve a legfontosabb városi, megyei és állami középületek, templomok, pénzintézetek, vendéglők, üzletek; de az utolsó évtized alatt a város feltűnően gyorsan fejlődött, kiépült a *Tompa-tér*, mely a municzipium eme súlypontját túlszárnyalta s előbb a kir. törvényszéknek, azután a járásbíróságnak, polg. leányiskolának s végűl a vármegyének adott új s az igényeknek teljesen megfelelő kényelmes hajlékot.

Az Erzsébet-tér északi oldalán épült emeletes városház oromfalát a város czímere díszíti a következő felirással:

S. P. R. S.[1] 1801.

A kapu fölött pedig e chronostichon olvasható:

DIVa theMIs IVstI sIs heIC aeqVIqe patrona fLoreat aVspICIIs paX bona sera tVIs.

A kaputól jobbra eső falba emléktábla van illesztve, a következő felirattal:

„A magyar orvosok és természetvizsgálók XII. nagy-gyűlése 1867. évi aug. 10-től 17-ig a tudomány- s vendégszerető lelkes Rimaszombat városában tartatott. Emlékül a nagy-gyűlés.“

jeléűl annak, hogy a magyar természettudósok az újra felébredt nemzeti szellem hajnalán Rimaszombatban feledhetetlen napokat töltöttek, melyekről az itteni polgárság még ma is lelkesedéssel emlékezik meg.

[1] Senatus Populusque Rima-Szombathinensis.

RIMASZOMBAT. — A RÓM. KATH. TEMPLOM.

A városház szomszédságában emelkedik az 1857-ben alapított rimaszombati takarékpénztár modern, emeletes épülete. E pénzintézet nemcsak legrégibb, de egyúttal anyagilag is legszilárdabb pénzintézete egész Gömör vármegyének. Évi forgalma meghaladja a tíz millió koronát s újabban az osztrák-magyar banknak is mellékhelyisége.

A tér nyugati oldalán van a róm. kath. plébánia lak, melynek oromfala a Fremmel Miklós, akkori prépost-plébánostól készitett következő feliratot viseli:

HIC oCVLVs DoMInI VIgILet regnantIs In aLto.

A déli oldalon a *kir. pénzügyigazgatóság* nagy épülete van, mely városi vendéglőnek épült, de később Gömör-Kishont vármegye székháza lett s főtéri homlokzatára a megye czímerét is elhelyezték.

Szintén megyei székház volt s Gömör és Kishont vármegyék egyesülése alkalmával épült a XVIII. század végén, a tér keleti oldalán fekvő franczia stilű épület is, melyben később a kir. törvényszék, majd a pénzügyigazgatóság s végűl a *bábaképző iskola* nyert elhelyezést, azonban ez utóbbi humánus intézmény is nemsokára új hajlékot kap. Ujabban az épületnek a Tompa-utczára néző földszinti helyiségeiben nyertek elhelyezést a „*Gömörmegyei múzeum*" gyűjteményei, melyek elég érdekesek arra, hogy az idegen előtt a város legérdekesebb látnivalói legyenek. Az épület egykori rendeltetésének emlékét őrzi a homlokzatára vésett kishonti czímer (kivont kardot tartó félkar, a paizs felső mezejében félholddal és csillaggal), melyet a következő szavak vesznek körül:

STATUUM PROVIDENTIA
POPULI SOLERTIA
PUBLICIS USIBUS
POSUIT.

Az aláhúzott s eredetileg aranyozott betűk a következő évszámot adják: 1798.

Az Erzsébet-tér középületei között felemlítendő még az *ev. reformátusok temploma*, melynek protestáns egyszerűséggel épített tornya 36 méter magas. A templom egész teste a tér déli oldalát szegélyező háztelkek területén fekszik, a homlokzatból kiszögellő torony azonban a házsor egyenes vonalába esik. A templom 1784-ben épült a református hívek áldozatkészségéből, kik a XVIII. század végén, midőn II. Józseftől engedélyt nyertek arra, hogy elvett templomuk helyett újat építhessenek, vetélkedve adták filléreiket a szent hajlék építési költségeinek fedezésére. Így az akkori polgárságnak egyik mély vallásosságú tagja, *Szijjártó* István, egymaga 20,000 tallért tett le a buzgóság oltárára. Az egyszerű iparos polgárnak ezt az áldozatkészségét a város azzal hálálta meg, hogy a templom mögött, a Rimafolyóval párhuzamosan szaladó s az iparos polgárság zömétől lakott utczát *Szijjártó-utczának* nevezte el.

Rimaszombatnak egyik legérdekesebb alakú épülete a kevert stilű s elég nagy terjedelmű városi vendéglője, mely a XIX. század elejéről származik s

azóta a *Három Rózsa* nevet viseli. Főhomlokzata az Erzsébet-térre néz s egész első emeletét díszes, nagy terem foglalja el, mely társas összejövetelek, bálok, hangversenyek s nagyobb ünnepélyek, sőt szini előadások helyiségéül is szolgál. Hátulsó homlokzatának helyiségei, a hol azelőtt az állandó színház volt, a Rózsa-utczában, Rimaszombat legrégibb s legtekintélyesebb társas egyesületének, a *kaszinónak* nyujtanak kényelmes otthont. Ez egyesület az irodalom és tudomány csaknem minden ágából 4000 kötetre menő könyvtárt tart fenn s így a vidék legnagyobb könyvtárai közé tartozik.

Az Erzsébet-téren van még a gömörmegyei nép- és iparbank épülete is, továbbá a város üzlethelyiségeinek legnagyobb része, melyeknek kereskedelmi forgalma élénkké teszi a kis város e csinos középpontját. De legtipikusabb képet nyujt e tér heti- és országos vásárok alkalmával, midőn a losonczi, miskolczi, budapesti kereskedőktől és iparosoktól sűrűn egymásmellé rögtönzött sátrakban, fabódékban és szekereken felhalmozott árúk körül a szomszédos falvak, távoli vidékek s gyakran idegen országok vásárosainak ezrei tolonganak. Ilyenkor a rimaszombati iparos polgár a város összes élénkebb forgalmú pontjait, a vendégjog iránt való tiszteletből, átengedi az idegeneknek, maga pedig, a saját iparczikkeivel, szerényen valamelyik mellékutczába vonúl.

Rimaszombatnak másik szép pontja az eszthetikai követelmények szerint rendezett *Tompa-tér*. Neve az egykor fennállott Huszárvendéglőtől régebben *Huszár-tér* volt, míg mostani nevét a Tompa-szobortól nyerte. Hogy a kulturális mozgalmak minő kapcsolatban vannak a városok átalakulásával, szembetűnő bizonyítékáúl szolgál e tér rendbehozása, mely szoros összefüggésben van a Tompa-szobor felállitásával. A régi, úgynevezett Huszár-tér a millennium előtt még terménypiacz volt, a mezőgazdasági termények elárusító helye, hol az állatforgalom által összehalmozott hulladékok szemétdombokkal lepték el a teret. Ezért és mert a tér a felhalmozott termények elhelyezésére kicsinek bizonyult, a gabnatér a város alsó végére tétetett át. Midőn a vármegyei közgyűlés elhatározta, hogy új székházat épít s ennek helyéül a Huszárvendéglőt jelölte ki s midőn a Tompa-szobor felállitására 10,000 koronát szavazott meg, az illetékes köröket az a terv foglalkoztatta, hogy a szobor is a Huszár-téren állittassék fel és a tér megfelelően alakíttassék át.

A megállapított tervet néhány év alatt foganatosították s a vármegye több mint 400,000 korona költséggel felépíttette monumentális székházát, mely egyike a vármegye legkiválóbb műépítményeinek. És elkészült a Holló Barnabás által mintázott Tompa-szobor is, melyet nagy ünnepséggel 1902 június hó 4-én leplezett le a város és a vármegye közönsége. De új alakot nyert a hivatalosan Tompa-térnek nevezett Huszár-tér is; körülbelül kétharmadrészét vasrácscsal kerített parkká alakították át, melynek közepén emelkedik a magas talapzaton álló költő-szobor, a Virágregék nagynevű dalnoka, az ő legkedvesebb virágai között. Az állami út lejjebb szorult a Forgách-utcza tengelyébe s a tér régi területéből fenmaradt részt, a polgári leányiskola játszó teréül rekesztették el. Ilyképen a Tompa-tér arányos alakot nyert, melynek egyik oldala a kir. törvényszék, másika a megyei székház, harmadika pedig a leányiskola.

A város főbb utczái a következők:

A város utczái.

Az *Andrássy-út*, mely a feled-tiszolczi vasútvonal rimaszombati állomásától a Tompa-térig vezet. Széles, egyenes út, fasorral szegélyezve, északi során csaknem teljesen beépített telkekkel; a legújabb kor terjeszkedési iránya ez az út, a hol modern, csinos magánházak épültek.

A *Deák Ferencz*-utcza, a Tompa-tért köti össze az Erzsébet-térrel s a legélénkebb forgalmat közvetíti az Andrássy-út végén levő vasúti pályaházzal.

A *Kossuth Lajos*-utcza, az Erzsébet-tértől az ág. evangelikusok templomáig az *izraeliták imaházával* s a rimaszombati kerületi főrabbi hivatalával. Az utcza tamásfalvai utczai szegletén levő Kern-ház 1801 előtt Kishontmegyének volt székháza s egykori rendeltetéséről tanuskodik a kapu fölött elhelyezett, de már teljesen elmosódott kőczímer.

A *Jánosi-utcza* az Erzsébet-tér délkeleti sarkától a Jánosi felé vezető országútig. Ez utczában van jelenleg az egyesült protestánsok kétemeletes

„Apollo" Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.

Bannwarth Th. Kartografiai műintézet Budapest és Bécs.

főgimnáziuma; tekintve azonban, hogy kezdetét vette egy új főgimnáziumi épület emelése, a mostaninak jövendő rendeltetése még bizonytalan.

E fentebb felsorolt utczák Rimaszombat legélénkebb forgalmú útvonalai, melyek a Kassa, Miskolcz és Losoncz felé vezető állami útak mentén fekvő szomszédos községek ember- és állatforgalmát közvetítik s ezekhez csatlakoznak a csekélyebb jelentőségű *pokorágyi-, tamásfalvai-* és *szútori-*útak, mint a hasonló nevű községeket összekötő vonalak.

A *Losonczy István-utcza* tulajdonképen a Losoncz felé vezető országút s ennek északi folytatása. Nevezetesebb épületei: az ág. evangelikusok parochiája, iskolája és csinos temploma. E templomot az ev. egyház megalakulása idejében, 1786-ban építették a hívek áldozatkészségéből, azonban tornya csak 1856-ban fejeztetett be. A belsejében levő művészi oltárképet, úrvacsorai- és keresztelőedényeket, oltárterítőket IV. Gusztáv Adolf svéd király ajándékozta a rimaszombati ev. egyháznak a bécsi svéd követség egykori templomának felszereléséből. Toronyszobáiban az esperesség értékes könyvtára van, melyről fentebb is megemlékeztünk.

RIMASZOMBAT. — AZ ÁG. H. EV. TEMPLOM.

A város többi utczái legnagyobb részben Rimaszombattal egykor közelebbi viszonyban volt híres férfiak, vagy családok neveit viselik. Így a *Tompa-utcza* a város legnagyobb fiától nyerte nevét, ki ez utczának egyik ma is fennálló, rozoga földszintes házikójában született. A kisded épület falát a rimaszombati polgárság kegyelete márványtáblával jelölte meg, melyen a következő felirat olvasható:

Itt született Tompa Mihály
1817 szeptember 28-án.

A *Ferenczy-utcza* a magyar szobrász-művészet első úttörőjének emlékét hirdeti, ki szintén a város szülötte s nem csekély hírt és dicsőséget szerezett az által, hogy hazatérve, Rimaszombatban is műhelyt nyitott. Híres tanítványa a putnoki születésű Izsó Miklós volt, ki mesterét túlszárnyalta. A vágyaiban csalódott Ferenczy István itt halt meg Rimaszombatban; sírja a régi temetőben ma is jeltelenül áll, de az állam nemsokára az új temetőbe helyezteti át s egyúttal síremléket is állíttat neki. Történeti becsü művészi hagyatéka a szépművészeti múzeumban lesz elhelyezve.

A *Szentpétery-utcza* a XIX. század elején élt híres rimaszombati ötvös emlékezetét őrzi, kinek alkotásai közül néhány a Nemzeti Múzeumban van.

A *Szijjártó-utcza*, melyről fentebb is megemlékeztünk, a református egyház egyik legáldozatkészebb polgárától, Szijjártó Istvántól nyerte nevét.

A *Kmetty-utcza* a híres 48-as tábornok nevét tartja fenn Rimaszombat polgárai előtt, jóllehet a jeles katona egy szomszéd kis-községnek, Pokorágynak volt szülötte.

A *Széchy-utcza*, *Forgách-utcza*, melyben Gömörmegye közkórháza, *Koháry-utcza*, melyben a Polgári Olvasókör van, arra emlékeztetnek, hogy a város egykor e történelmi nevezetességű családok dominiumához tartozott.

Az említetteken kívül van még a *Hunyady-utcza*, *Rózsa-utcza*, *Tamásfalvai-utcza*, a Dickmann-féle gőzmalommal, mely a csak néhány hónap óta működő konzerv-gyár előtt, legnagyobb iparvállalata volt Rimaszombatnak,

Tópart-utcza, *Kispást-utcza*, *Újváros-utcza* s a *Rimapart*, melynek lakói régebben bőriparral foglalkoztak, ma azonban ez iparág is hanyatlóban van.

A város, lakóinak számát tekintve, aránylag nagyon kicsiny területen fekszik, a minek az az oka, hogy a telkek szűkre szabvák s ezek között is ritka a magános telek, a legtöbbnek 2—3, sőt ennél is több tulajdonosa van, kik a maguk kicsiny telekrészeiken igényeiknek megfelelő hajlékot építettek. E lakásokkal megrakott telkek járványok idején veszedelmesek. Rimaszombat régi építkezésének a mellékutczákon még itt-ott feltalálható egy-két tipikus maradványa. Ez építkezésnek jellemző sajátsága volt az utczai homlokzat magas félkörben ívelt oromfala, többnyire két padlásablakkal. Az utolsó félszázad óta azonban az új építkezési mód terjedt el, mely amazt csaknem teljesen kiszorította. Egy érdekes példánya található még a Jánosi-utczában, a főgimnázium közelében.

A városi kertek.

Ismertetésünk befejezéséül Rimaszombatnak még két szép pontját kell felemlítenünk. Az egyik a körülbelül hat holdon fekvő *Széchényi-kert* és nyári kaszinó a város délnyugati végén, a Losoncz felé vezető országút mentén, melynek szép sétányai, hatalmas gesztenye-, fenyő- és szilfákkal szegélyezett parkja, virágos ágyai, aklimatizált díszfái és bokrai a vármegye egyik legszebb parkjává teszik, hol a szórakozni vágyó lawn-tennys- és tekepályát, nyári fedett tánczhelyiséget, vendéglőt, fürdőt, uszodát és olvasótermet találhat. A város felőli oldalon, közvetetlenül a kert szomszédságában áll a *konzerv-gyár*, melynek füstölgő kéménye figyelmeztet arra, hogy az élet hivatása a munka és a haladás. E hivatás komoly felismerése s a fejlődésre való törekvés teremtette meg Rimaszombat ez első nagyobb szabású iparvállalatát, mely életrevalóságának már is annyi jelét adta, hogy a vállalat sikeréhez a legszebb remények fűződnek. A részvénytársaság vállalkozása körébe vette föl a városnak villamos fénynyel való kivilágítását is s ez időszerint Rimaszombat utczáin, terein és magánlakásaiban e modern fényforrás terjeszti a világosságot.

Rimaszombatnak a másik sétahelye a *régi köztemető*, melynek több mint harmincz éve, hogy eredeti rendeltetése megszünt, s azóta a hamvak fölött liget növekedett, melynek bokrai között imitt-amott egy-egy mohos síremlék emlékeztet a mulandóságra. Itt nyugszik Ferenczy István, a híres szobrász, Rimaszombat szülötte is. E terjedelmes kert egykor még Rimaszombatnak kedves mulatóhelye lesz, mert erre van a város terjeszkedésének iránya, melynek bizonysága a vasúti pályaházig máris kiépített Andrássy-út, az újjáalakult Tompa-tér s a Ferenczy-utczában nemsokára felépülő főgimnázium, mely az új megyei székházzal Gömör vármegyének legmonumentálisabb épülete lesz. Ez intelligens környezet előbb-utóbb követelni fogja azt, hogy az árnyas ligetté fejlődött régi temető külsőképen, a szépészeti kívánalmaknak megfelelően, alakíttassék át.

Rimaszombat területét kiegészítik még a pusztai birtokok, melyek részben a városnak, részben magánosoknak a tulajdonai, de közigazgatásilag a városi hatóság kormányzása alá tartoznak. E pusztai birtokok *Szabadka m. kir. állami méntelep*, csinos barakképítményekkel, *Kurincz* pedig állami földmíves iskolának van berendezve, mintegy 600 kat. hold földbirtokkal s megfelelő gazdasági épületekkel. Mindkettőnek tulajdonosa a város.

*

Társadalmi élet.

Rimaszombat társadalmi élete typikusan kisvárosi. Van földmívelést és ipart űző polgársága, vannak kereskedői s magasabb képzettségű városi, megyei és állami hivatalnokai. Mindezek külön társadalmi osztályokat alkotnak, melyeket nem csupán a munkakör választ el egymástól, hanem a szellemi szükségletek minősége és mennyisége is, úgy hogy e tekintetben Rimaszombatban semmivel sem uralkodnak boldogabb állapotok, mint hazánk bármelyik kis városában. A néplélek fejlődésének egyik tanúsága az, hogy a szellemi és anyagi erők tudatában élő ember társai fölé emelkedik s e pszichologiai törvény alól nem vonhatja ki magát a társadalom se, mely önkéntelenül is akként alakul, hogy az ugyanazon munkakörben foglalatoskodók, ugyanazon értelmi szinvonalon állók, ugyanazon, vagy legalább is hasonló anyagi erőkkel rendelkező egyének kizárólag egymás társaságában keressék

és találják meg azokat a tényezőket, a melyekre lelki életöknek szüksége van. Ha e lelki tulajdonság ethikailag kifogásolható is, mégis menthető azon emberi jognál fogva, melyet a természet belénk oltott s mely szabadságot ad mindnyájunknak arra, hogy környezetünket, szórakozásainkat, a mennyiben hatalmunk van reá, úgy válaszszuk meg, a mint lelki szükségleteink kivánják.

A rimaszombati társadalmi osztályok azonban mégsem vontak maguk köré khinai falakat. Nagyobbszabású társadalmi mozgalmak idején osztálykülönbség nélkül együtt vannak mindnyájan s erre az utóbbi évek tapasztalatai lélekemelő bizonyságot tehetnek. Együtt találjuk a város lakosságát a jótékonyság oltára előtt, együtt vannak jelen a hazafias ünnepélyeken, együtt vannak a közjó előmozdítását czélozó akcziókban. Sőt a *kaszinó* és *polgári olvasókör* ajtai is nyitva állanak minden tisztességes és önálló polgár előtt s e tekintetben oly testvéries viszony van e két fontos közművelődési intézmény között, hogy igen gyakran egymás meghallgatásával, egymással karöltve, sőt tagjaik által egymást kiegészítve járnak el a fontosabb társadalmi kérdésekben.

RIMASZOMBAT. — AZ EV. REF. TEMPLOM.

Tulajdonképen e két egyesület öleli fel a társaséletnek minden mozzanatát. Innen indulnak ki az irányadó eszmék, ha a jó ügy érdekében tettre kerül a sor, ez egyesületek tagjai vállalják el a közreműködést. Műkedvelői előadásokat, hangversenyeket, felolvasásokat rendeznek, egyenlően hívei a nemzeti és hazafias mozgalmaknak.

Ritkábban fordulnak elő a szellemi tartalom nélküli társas-estélyek; e tekintetben e nyilvános társas körök nem bizonyultak a különféle osztályok eléggé biztos összekötő kapcsainak, még a külsőképen együvé tartozó elemek között sem. De a társasélet a szórakozásnak ezt az alakját nem sínyli. Hiszen a mód és alkalom lépten nyomon kínálkozik arra, hogy minden ily irányú kivánság a lehető legkellemesebb módon kielégíttessék. Nyári időszakban társas-kirándulások vannak, a vármegye bámulatosan szép természeti ritkaságaihoz, az aggteleki barlangba, Dobsinára, Murányba, a sztraczenai völgybe, vagy legalább a szomszédos csízi és várgedei gyógyfürdőkbe, melyek anyagilag is a legolcsóbb szórakozások közé tartoznak, a mennyiben a rimaszombati turista könnyűszerrel szerezheti meg azokat a páratlan lelki gyönyörűségeket, a melyekért a távolabbi vidékek lakói százakat fizetnek. Azonban ezeknél sokkal sűrűbben fordulnak elő a rövid ideig — néha egy-két óráig tartó — kirándulások a város határán levő kies pontokra, a tamásfali, szabadkai erdőkbe, a pokorágyi sziklákhoz, vagy a szőlőkbe.

A magánjellegű szórakozásokon kívül a különféle egyletek, néha testületek is gondoskodnak arról, hogy a társadalom különböző tagjai valamiféle mulatság keretében érintkezhessenek egymással. E szórakozásoknak belső tartalmat ad a *főgimnázium tanári kara*, mely minden évben hangversenynyel, felolvasással és szavalatokkal egybekötött jótékonyczélú mulatságot rendez, továbbá a *nőegyesület* többnyire ugyanoly tartalmú estélyeivel. Bálokat, nyári tánczvigalmakat rendeznek: *a polgári kör*, *a róm. kath. olvasó*

egyesület, a kereskedő ifjak társulata, az ipartestület, a *korcsolyázó egyesület* stb., míg a *két vadász-társulat* a férfias szórakozásnak ez egyik legszebb módját az egész év folyama alatt a legnagyobb passzióval űzi.

A fentebbiekből nyilvánvaló az, hogy a mai kor szórakozásainak programmja gazdagabb és változatosabb a réginél. Mert a mikor a társadalomnak nem volt annyi kategoriája, mint most, a mikor az egyének munkakörét a lázas sietséggel fejlődő kor eszméi nem szorították a legszűkebb korlátok közé: akkor talán nem is volt szükség arra, hogy a társadalom tagjai külön zászlók alá sorakozzanak; elég volt egyetlenegy fogalom, a polgárság fogalma arra, hogy a városok lakói összetartsanak. Ez a fogalom azonban ma már elvesztette régi jelentőségét, de helyébe lépett egy szent érzelem: a haza szeretete, mely a városnak minden rendű és rangú lakóját összekapcsolja abban a törekvésben, hogy szívben-lélekben magyar legyen. E törekvés sugárzik ki a rimaszombati ember minden mulatságából. Ez az erős nemzeti érzés Rimaszombatnak talán a levegőjében van, ezt szívja magába a gyermek is s ez a levegő környékezi a rimaszombati polgárt koporsójáig. És nem puszta véletlen az, hogy magyar művészetünkben a nemzeti szellem leghivatottabb képviselői e város falai között láttak napvilágot, mert egy Ferenczy Istvánra, Blahánéra, Szathmárynéra és Tompára mindig büszke lesz szülővárosa, — de büszke lehet az egész magyar nemzet is.

*

Fontos intézmény a „Gömör-Kishont vármegyei Magyar Közművelődési Egyesület", melynek székhelye szintén Rimaszombat. Az egyesület Gömör vármegye törvényhatóságának 1883. évi márczius 20-án tartott gyűléséből kifolyólag alakult. A szervezési munkálatok s az alapszabályok elkészítésére Szontagh Bertalan alispán elnöklete alatt egy 125 tagból álló bizottság küldetett ki. Az alakuló gyűlés az 1884. évi szeptember 15-én tartatott meg rendkívüli nagy érdeklődés mellett. Ekkor az egyesületnek 35 alapító, 255 rendes és 157 pártoló tagja volt.

Mostani elnöke 1886 óta Török Bálint, ki búzgósággal és lelkesedéssel vezeti az egyesület ügyeit. Az egyesület fokozatos fejlődését hűen tüntetik fel a következő adatok: Az 1885. évben az alapvagyon volt 9442·47 korona, a mely áldozatkész adományozás által az 1893. évben már 27,292·66 koronára növekedett; az 1903. évi deczember 31-én a számvizsgáló-bizottság az egyesület javára tett összes alapítványokat már 94,612·07 korona összegben állapította meg.

A közművelődési egyesület névszerinti alapítványai a következők: Gömör-Kishont vármegye millenáris alapítványa 60,000 kor., Rimamurány-salgótarjáni vasmű részvénytársaság 7400 kor., Latinák Rudolf és Frigyes testvérek 4000 kor., gróf Andrássy Dénes 2400 kor., Gömörmegyei ifjúság 1820 kor., Borbélyi Lajos 1600 kor., Nemzeti Kaszinó 1400 kor., Gömörmegyei egyetemi ifjúság köre 1200 kor., Sárközy Gyula örökösei 1000 kor., Liczei óvoda-alap 522·07 kor., Heinzelmann Emil 500 kor., Hámos Antal 300 kor.; továbbá 200—200 korona alapítványt tettek: ifj. Beélik Iván, Fábry János leánynevelő-intézete, Farkas Ábrahám, Gömör-Kishont vármegye törvényhatósága, Hámos László, Hanvay Aladár, Kuhinka István örökösei, Nagy János, Ragályi Gyula, Rimaszombat város, Sulyovszky István, Szász Coburg góthai herczeg, Szentiványi Miklós, gömöri Szontagh Pál. Ezeken kívül 101 kisebb összegű alapítvány összesen 9670 kor.

Az 1901. évben 15 óvodát tartott fenn, illetve segélyezett az egyesület 3120 korona összeggel és 760 gyermeknek magyar szellemben való neveltetéséről gondoskodott.

Az egyesület jelenlegi tisztikara a következő: Védnök: gróf Andrássy Dénes, elnök: Török Bálint, alelnökök: Fáy Gyula és Mihalik Dezső, igazgató: Józsa Antal, ügyész: Molnár József, titkár: Váry János, pénztárnok: Istók József.

A választmány tagjai:

Abonyi Pál, Baksay István, Bazilidesz János, Bazilidesz Gusztáv, Becske Bálint, Bjel Mihály, Boczkó Dániel, Borbély Lajos, Bornemisza László, Czinke István, Csiry Miklós, Danesházy Gusztáv, Dapsy József,

Draskóczy László, Erőssy Lajos, Fábry János, Fáy István, Fáy László, Fáy Viktor, Farkas Ábrahám, Fornéth Jenő, Flander István, Fülep Benjámin, id. Glauf Pál, Gömöry János, Hámos László, Hevessy Bertalan, Hódinka Mihály, Horváth János, Kishonthy Gyula, Klein Samu, Koreny Gyula, Kubinyi Géza, Latinák Frigyes, Latinák Rudolf, dr. Lichtschein Adolf, Liszkay János, Máriássy Andor, dr. Markó Sándor, Marton János, Nagy Pál, Neogrády Lajos, Prékopa Károly, báró Balassa-Ragályi Ferencz, Ruszkay Gyula, Schréder Gyula, Sebők Pál, Schmiedt Bernát, Stefancsok Károly, ifj. Süteő István, ifj. Szabó László, Szentiványi Árpád, Szontagh Béla, Szontagh Pál, Terray Gyula, Tesnyey János, Teschler Antal, Törköly József, Vattay László, dr. Veres Samu.

*

Rimaszombat 1335-ben emelkedett városi rangra s hosszabb időn át mindazon jogokkal és kiváltságokkal fel volt ruházva, a melyekkel Buda *A város közigazgatása.*

RIMASZOMBAT. — A VÁRMEGYEHÁZA RÉGI ÉPÜLETE.

városa élt. Szabadalmait (vásártartás, vámmentesség, pallosjog) a vegyesházbeli és Habsburg királyok nemcsak megerősítették, hanem újakkal is szaporították s az ekként nyert jogokat a lefolyt hat század olykor mindent szétromboló viharai között is meg tudta tartani.

Azonban közigazgatásának mostani szervezete az 1848-iki alkotmányban gyökerezik. Ez időpontig a választott tanács s ennek élén álló bíró kormányozta a várost. A bírót hagyományos szokás szerint két évenként választották, e rendszert azonban megváltoztatta az 1774-iki felekezeti pör ítélete, melynek értelmében a csekélyebb számú katholikusok is ugyanazon jogok birtokába jutottak, a melyeket a város protestáns lakossága két század óta élvezett. Ettől kezdve tehát a bírót a református és róm. kath. polgárok közül felváltva választották. Így volt ez 1848-ig, mikor az új alkotmány diadala következtében mámorban úszó város közönsége az által is be akart illeszkedni az új politikai eszmék keretébe, hogy kormányzó testületét a modern városok mintájára átalakítva, új tisztviselői állásokat kreált. Ekkor választott Rimaszombat először a bíró mellé — ki a törvénykezési

tanács elnöke volt — a polgári ügyek vezetésére polgármestert is *Káposztás* József tekintélyes iparos személyében.

A rendezett tanácsú város czímet az új községi törvény életbeléptetése után vette föl a város. E törvény alapján szerveztetett a tanács és a képviselőtestület; annak élén áll a polgármester s tagjai: a főispántól élethossziglan kinevezett rendőrkapitány, főjegyző, aljegyző, építészeti tanácsos, gazdasági tanácsos, közigazgatási tanácsos, számtanácsos, orvos s a városi és árvaszéki ügyészek. Az árvaszék elnöke a polgármester. A képviselőtestület tagjainak száma 56, kiknek fele választott, fele pedig az adóczensus alapján tagja a képviselőtestületnek. Az adóczensus minimuma: 638 korona.

A tanácsnak és képviselőtestületnek együttes működése 1867 óta legfőként arra irányult, hogy Rimaszombatnak, mint megyei székhelynek hegemoniáját a többi gömöri városok felett biztosítsák, s miután hosszabb időn át a székhely kérdése vita és versengés tárgya volt, Rimaszombat lett a győztes, mi leginkább azon áldozatoknak tulajdonítható, melyeket a város czélja elérésére hozott. Ez áldozatok között jelentékenyebbek a következők: a régi megyeház szűk épületéért cserébe átengedte a kétszeres értéket is jóval meghaladó *Sas* vendéglőjét, melynek tágas termeiben a vármegye összes központi hivatalait kényelmesen elhelyezhette; 130,000 forinton felépítette a kir. törvényszéki palotát, melynek árát az állam tíz év alatt kamat nélkül visszatérítette; kaszárnyát épített az állami méntelep számára, melynek évi bérösszege nem fedezi a belefektetett tőke kamatát; tízezer forintot adott a 8 osztályra kiegészített egy. prot. főgimnáziumnak, a felekezeti iskolákat átvette s polgári leányiskolát alapított stb. Ez áldozatok árán létrehozott intézményekben gyökerezik Rimaszombat jövője.

A város néhány évtized előtt még egyike volt Felső-Magyarország leggazdagabb városainak; fekvő birtokainak s házainak értéke a 80-as évek elején jóval meghaladta a 2 millió 600,000 koronát, melynek jövedelméből a 200,000 koronát elérő évi kiadásokat, pótadó kivetése nélkül, kényelmesen fedezhette. De mióta az italmérési jog az állam tulajdonába ment át: egyik legnagyobb jövedelmétől esett el. E jelentékeny jövedelemveszteséghez hozzájárulván a város egyéb értékeinek csökkenése s ez által némely tőkék felhasználásának kényszerítő szüksége: a polgárság jelenleg abba a sajnos helyzetbe jutott, hogy a város költségvetéséhez évenként 47 százalékkal kell hozzájárulnia.

A város vagyona a következő:

1. Ingatlanokban	1.555,542 kor.	84 fill.
2. Ingóságokban	420,688 „	91 „
3. Nem jövedelmező ingatlan	123,360 „	— „
4. „ „ ingó	26,431 „	70 „
Összes vagyonérték	2.126,023 kor.	45 fill.
Teher:		
1. Földhitel-intézeti kölcsön	125,264 kor.	16 fill.
2. A r. k. plébánia javára bekebelezett tőke	36,000 „	— „
Összesen	161,264 kor.	16 fill.
A cselekvő tehermentes vagyon értéke tehát	1.964,759 „	29 „
Az 1903-ik évre elfogadott költségvetés főbb tételei a következők:		
1. Szükséglet	194,855 kor.	11 fill.
2. Fedezet	154,144 „	26 „
Hiány	40,710 kor.	85 fill.,

melyet pótadóval kell fedezni.

A szükségletben az adók 16,000, az iskolák fentartása 27,000, a rendőri kiadások 24,000 s a rendszeresített állások után járó fizetések 41,000 koronával szerepelnek. A tisztviselői fizetések 1901-ben a következőleg állapíttattak meg: polgármester 3600 kor., főjegyző 2400, aljegyző 1600, építészeti tanácsos 1600, gazdasági tanácsos 1000, számtanácsos 1400, orvos 1000, ügyészek 8—800 korona. A tisztviselő tanácstagokon kívül a városi elöljáróságnak még a következő tagjai vannak: árvaszéki előadó, erdész, pénztáros, közgyám, két adószedő alkapitány, állatorvos, iktató, irnokok, végrehajtó, szülésznő stb.

E hivatali apparátusra van bízva a város ügyeinek vezetése, mely a mily buzgó tevékenységet fejtett ki az utóbb lefolyt harmincz év alatt a

képviselőtestülettel együtt abban, hogy a város örökre megyei székhely maradhasson, ép oly buzgalommal törekszik jelenleg arra, hogy a rövid időn belül rohamosan megszaporodott községi terheket csökkentse, vagy legalább a már meglevőket elviselhetővé tegye. E czélból a rendelkezése alatt álló módok és eszközök felhasználásával igyekszik minden alkalmat megragadni arra, hogy a kereset és megélhetés forrásait a város munkás polgárai számára megnyissa. Ezért támogatja az iparvállalatokat, mint a minők a konzervgyár s a villamos világítás berendezésére alakult részvénytársaság.

RIMASZOMBAT. — A TOMPA-SZOBOR.

És tagadhatatlan, hogy e tekintetben a város vezérlő férfiainak nemcsak jelenleg, de már a multban is voltak érdemei. A szabadságharcz lezajlása óta lefolyt félszázadnak csak utóbbi három évtizede képezi ugyan Rimaszombat fejlődésének rohamos korszakát, de ez aránylag rövid időszaknak alapvető munkája a távol jövendőben is éreztetni fogja hatását s az utókor mindig kegyelettel fog megemlékezni azokról, kik annak részesei valának. Igy tisztelettel fog megemlékezni *Szabó* Györgyről, ki az új alkotmányos időszak kezdetétől 33 éven át volt Rimaszombat polgármestere s így az ő kormányzása alatt keletkeztek mindazon újabb intézmények, melyek a város fejlődésének alapját alkotják, továbbá *Nagy* Ferenczről, a közigazgatás minden ágában járatos főjegyzőről s utóbb polgármesterről, a város érdekeinek 25 éven át legbuzgóbb védelmezőjéről — míg a képviselőtestület elhunyt tagjai közül *Csider* Károly, *Dapsy* Vilmos kúriai bíró és dr. *Szabó* Samu megyei főorvos emléke fog az utódok lelkében élni.

A jelenlegi polgármester dr. *Kovács* László (szül. 1873 febr. 13. okl. ügyvéd és tartalékos honvédhadnagy) működéséről mindeddig csak elismeréssel nyilatkozhatunk, mert ügyszeretettel és agilitással vezeti a város ügyeit. Buzgó törekvései abban a végső czélban nyernek kifejezést, hogy Rimaszombat, mint a magyarság egyik végvára, anyagi és erkölcsi tekintetben megszilárduljon, a mi csak jó adminisztráczióval s a polgárság érdekeinek helyes felismerésével és megvédelmezésével érhető el. A kisipar hanyatlófélben van, de a mezei gazdálkodás a polgárságnak még mindig egyik legfőbb kereseti forrása. Egyik legnagyobb birtokos maga a város, miáltal a képviselőtestület és tanács alapvető munkálkodásában a gazdasági érdekek nyomulnak előtérbe és ebben az a törekvés nyer kifejezést, hogy a magyar birtokok jövőre is magyar kézben maradjanak.

Egyebekben az elmult idők feladatai közül közigazgatási úton a következők nyertek megoldást: revizio alá vétettek az összes szabályrendeletek, megalkottatott a tisztviselői nyugdíjintézet, megállapíttattak a tisztviselői fizetések a viszonyokhoz alkalmazott felemelések által, megerősítést nyert az új építkezési szabályrendelet, melyben az esztétikai elvek is érvényre jutottak, — a város összes utczái gránit gyalogjáróval láttatott el s a folyó évtől kezdve a villamos világítás is bevezettetett. Népnevelési és tanügyi

czélokra a város 27 ezer koronát fordít évenként; ez összeg azonban a megszaporodott igényeknek többé nem felelvén meg, az összes népnevelési tanintézetek az állam kezelésébe adattak s ez által az állammal kötött szerződés alapján az iskolák további fejlesztése csak annyiban lesz a város feladata, hogy a megfelelő elhelyezésről tartozik gondoskodni s egy új polgári leányiskola építése már is égető szükség. Ez az új építkezés szintén nagy terhet ró a városra.

Azonban a város atyáinak főtörekvése ez idő szerint arra irányul, hogy Rimaszombat katonasággal láttassék el s e czél elérésére a város a legmesszebb menő áldozatokra is kész; de a tárgyalások ez ügyben a kivánt eredményre még nem vezettek.

A város fejlődésének ama legfontosabb korszaka, melyben a fentebb jelzett intézkedések s a jövendő alapjául szolgáló munkálatok foganatosíttattak, a huszadik század első évében lezárult. Azóta új korszak küszöbén áll Rimaszombat, melynek fundamentuma a mult, s végczélja a czivilizáció élő templomának, a magyarság e végpontján, nemzeti alapon való kiépitése.

A város jelenlegi tisztikara a következő:

Polgármester és árvaszéki elnök: Dr. Kovács László. Főjegyző: Dr. Glauf Pál. Aljegyző: Fülöpp József. Rendőrkapitány: Badinyi Gyula. Alkapitány: Barna Imre. Közigazgatási tanácsos: Kovács József. Számtanácsos: Szontagh Károly. Gazdasági tanácsos: Szabó Elemér. Mérnök: Jaczkó Pál. Orvos: dr. Szabó Károly. Allatorvos: Kerekes Mór. Árvaszéki ülnök: Perecz Samu. Árvaszéki ügyész: Institorisz Endre. Városi ügyész: Kishonthy Gyula. Központárnok: Vigh Gábor. Adópénztárnok: Szabó József. Adóellenőr: Kohút Lajos. Adótiszt: Rozinay György. Adóirnok: Csapó Lajos. Közig. iktató: Pásztor Pál. Elnöki irnok: Komlósy István. Közgyám: Cseh István. Erdész: Mölczer Gyula. Végrehajtó: Maresch Gyula. Irnok: Szlávy Frigyes.

RIMASZOMBAT RÉGI CZÍMERES PECSÉTJE.

ROZSNYÓ.

A város fekvése.

Rozsnyó rendezett tanácsú szabadalmas püspöki bányaváros, a vármegye legrégibb és legtöbb viszontagságot ért, s úgy jelentőségére, mint nagyságára nézve második városa, a Sajóvölgy gyönyörű, hegyektől övezett lapályán, a csucsomi völgybe háromszög alakban ékelt, széles hátú dombon fekszik. Olyanforma fekvése van ennek az eredeti városnak, mint — a hogy Petőfi ittjártában jellemezte — a kis karimájú lágy posztókalap beütött tetejére dobott fényes krajczárnak. Északra a nagy kopasz *Pozsálló* vagy *Ökörhegy* meredeken támaszkodó lábánál, a kalvária hármas halmához, keletre pedig a *Rákos* enyhén lejtő nyúlványaihoz simul a város, melynek keleti részén, a csucsomi völgyből, sziklás medrében sebesen alácsobogó *Drázus* patak siklik keresztül, míg nyugaton, a város belterületi részén húzódó bástyaszerű terrasz alatt a Sajó kanyarog. Teljesen védve az északi szelektől, egészséges, kellemes és elragadóan szép helyen épült város, mely míg két oldalával — keletre és északra — hegynek és enyhe lejtőknek támaszkodik, addig délre a sziliczei és szalóczi mészkő-hegyekre szabadon nyíló szép kilátással, a Pelsőcz felé alávonuló és szűkülő Sajóvölgyre, nyugatra a sajómenti bársonyos rétekre és a korán lombba verődő *Nyerges*-re és a *Bányaoldal*-ra néz.

Lakosok.

Lakosainak száma az utóbbi években csökkent s a legutóbb 1900-ban megtartott népszámlálás alkalmával az összeírás 5,198 lelket talált. A lakosok magyarok, kevés bevándorlott tót családdal. Vallásfelekezet tekintetében a római katholikusok többsége és az ág. hitv. evangélikusok jelentékeny száma mellett, kevés református, de ezeknél több izraelita van.

A város területi beosztása.

A város beépített területe keresztalakú, mely hosszabb és keskenyebb részével a csucsomi völgy, rövidebb és szélesebb részével Berzéte község felé néz. Legszélesebb a Váraljai-utcza és a Kósa-Schopper-féle kórház között. A város fejlődése, mely évtizedek óta vesztegel és a közeljövőben sem nyujt reményt nagyobb arányú építkezésekre, természetszerűleg a vasúti állomás felé lenne, már csak azért is, mert egyedül arra vannak építésre alkalmas szabad telkek. A város többi részében a terjeszkedésnek a talajviszonyok útját állják.

Rozsnyó város két fő városrészre oszlik, úgymint az alsó- és felső-hadnagyságra. Ebben a két főrészben van azután — és pedig az alsóban — az úgynevezett Klepus és a felsőben a Pallag városrész. A két fő városrész között van a piacz: Rákóczy-tér, mely a városnak egyetlen említésre méltó tere, mert a külső piaczot, az úgynevezett marhavásárteret, valamint a kisebb-nagyobb és az utczák elágazásánál található kiszélesedéseket már szorosan térnek nem nevezhetjük. A Rákóczy-tér, mely Rozsnyó belvárosát alkotja, szabályos négyszög, melynek területe 2 hold 1394□-öl.

Utczái közül leghosszabb a Csucsomi-utcza, mely 2·1 kilométer és hosszúságra második a Berzétei-utcza, mely 1·3 kilométer hosszú. E két utczáján kívül még a Váraljai-utczát említhetjük meg, mely 0·8 kilométer hosszú, de a többit, melyek már csak kisebb-nagyobb, szaggatottan és kanyargósan ide-oda épült utczák, inkább közök és sikátorok, e tekintetben fel nem sorolhatjuk.

ROZSNYÓ. — A VÁROSHÁZA.

Az egyes középületek és épülettömbök a város belterületének úgyszólván egészét lefoglalják, mert a Rákóczy-teret s itt-ott egy-egy kertecskét leszámítva, a belterületből csupán a Kósa-Schopper kórház, a szeminárium, a prémontreiek és ferenczrendiek épületeihez, mint középületekhez tartozó nagyobb kertek és az ág. ev. főgimnázium játékkertje állanak szabadon. A középületek száma Rozsnyón, tekintettel a közhivatalok számára, nem nagy, miután a közhivatalok legnagyobb részt bérházakban vannak elhelyezve. Nagyság tekintetében figyelembevéve az épülethez tartozó kert és udvar terjedelmes területeit is — első helyen a Kósa-Schopper kórház áll. Ezt a szeminárium szintén hatalmas épülete és telke követi, majd a római katholikus püspöki palota, mint impozáns épület, nemkülönben a ferenczrendiek kolostora, temploma és az ezekhez tartozó nagy kiterjedésű kert. A városháza, püspöki zárda, a tiszakerületi ág. hitv. evang. leányiskola modern épülete, a prémontreiek társháza, kertje és a kath. főgimnázium, majd az ág. hitv. evang. főgimnázium magyar motivumokban épült új és díszes hajléka következnek ezután. Ezeket mindjárt a róm. kath. és az állami elemi népiskola épületei, majd a kir. járásbíróság részére emelt épület, nemkülönben a káptalani kanonoki lakások, valamint a takarékpénztár és a kerületi ág. hitv. ev. árvaház épületei követik nagyság és telekkiterjedés tekintetében.

A magyar kir. államvasutak bánréve—dobsinai vonala érinti a várost, nem ugyan belső, de külső területén, a hol Berzéte felé, a Nyergeshegy alatt van az állomás egyszerű és a forgalomnak éppen nem megfelelő pályaháza. Ujrozsnyó elnevezéssel, alig néhány hónap óta, megállóhelyet is kapott a város, mely a vasút és a csetneki közút metszésében, a Vágóhíd közelében van.

A város épületei. A nagy állomástól kiindulva, a városba vezető út jobb oldalán, éppen az állomás épületével szemben, első sorban is a Szilvássy Nándor építész villaszerű épületét találjuk egy nagy kiterjedésű kertben és ezzel kapcsolatosan tágas területen az építési vállalat ipartelepét. Innen a városba tovább haladva, a Drázus hídján át a Berzétei-utczába jutunk, a melynek baloldalán a Markó-féle bőr-gyárat látjuk. Régi gyár, melynek kitűnő készítményei országszerte ismeretesek. Tovább, ugyancsak baloldalon az ág. hitv. evang. árvaházat, majd a zsidó templomot találjuk. Az utczán végig haladva, annak a piaczra való torkolását megelőzőleg, az ág. hitv. evang. polgári leányiskola modern, szép épülete vonja magára figyelmünket s mikor ezt elhagytuk, az utcza jobb oldalán egy eredeti, régi, oldal-pillérekkel bíró érdekes emeletes épületen, a Nehrer-házon akad meg a szemünk. Ebben a házban volt Rákóczy szállása s ugyancsak e ház földszintjén állott Rákóczy pénzverő műhelye. Ez az épület főhomlokzatával már a piaczra néz.

ROZSNYÓ. — A PÜSPÖKI SZÉKHÁZ.

Itt a Rákóczy-tér hársfákkal körülültetett, csupa emeletes házakkal övezett nagy négyszögébe lépünk. Rövid déli sétáját, esti üdülését e tér hársai alatt keresi és találja fel a város közönsége és hallgatja a május 1-től június végéig hetenként kétszer esténként meg-megújuló térzenét. Nevét attól a történelmi eseménytől nyerte, hogy e téren lakott II. Rákóczy Ferencz, mikor Rozsnyón időzött.

E tér közepén áll most a prémontreiek gondozása alatt álló katholikus diáktemplom, abban az eredeti alakjában, a mint az már 1659-ben — órával ellátott eredeti tetőzetű tornáczos tornyával, a mely azonban sokkal régibb keletű s a város tulajdona volt és ma is az — fennállott. *Lippay* György érsek a jezsuiták számára, a város költségén, büntetésül építtette. A torony erkélyéről, a melyet a túristák felkeresni soha el nem mulasztanak, gyönyörű kilátás nyílik a város egész területére, valamint annak messze környékére. A templom nyugati oldalán a *Kis-sétatér* van, mely hárs-, platán-, nyár- és más lombos fáktól dúsan borítva, óriási lugast alkot. A templom keleti oldalát s így a piacznak is ezt a részét, jól-rosszul összetákolt és a templomot ez oldalról teljesen elzáró áruló-bódék foglalják el. A diáktemplom északi homlokzatának baloldalán — a hol a bejárat van — emelkedik Szent János egyszerű kis kápolnája. A teret körüljárva, ennek keleti oldalán találjuk a város kétemeletes székházát, főhomlokzatán a kék mezőben, három aranyrózsával és a bányászok jelével ékesített czímerrel. A városháza a XVIII. század elején épült. Az első emelet utczai részében a kis tanácsterem, polgármesteri és főjegyzői hivatalos helyiségek vannak, míg udvari részében a polgári kaszinó helyiségei. A második emeletet a városi díszterem és mellékhelyiségei foglalják el.

Ugyanezen az oldalon van a város egyik szállója és vendéglője, a Fekete Sas és tovább, a tér és a Betléri-út sarkán a plébánia régi épülete. Ezzel szemben, már nagyobbrészt ugyan a Betléri-utat szegélyezve, áll a ferenczrendiek nagy kolostora, a melyben a pátereken kívül a m. kir. bányabiztosság és a m. kir. adóhivatal, mint bérlők szintén otthont találnak. A kolostorral összenőve, de már teljesen a Rákóczy-tér délre néző oldalán, emelkedik a rend temploma és ennek közvetetlen közelében a rozsnyói takarékpénztár épülete, melynek első emeletén az úri kaszinó téli helyiségei és kertjében a kaszinó nyári helyiségei nyujtanak kellemes szórakozást.

A térnek ugyanezen az oldalán és pedig főhomlokzatával annak mintegy harmadrészét elfoglalva, emelkedik a püspöki rezidenczia épülete. Ennek

a piaczi bejárattól számított alsó része a jezsuiták székháza volt és 1666-ban, valamint a következő években épült fel; tőszomszédságában állott az a ház, melyben a XVII. század vége felé az esztergomi érsek rozsnyói tiszttartója lakott. E két ház egyöntetű kiépítéséből keletkezett a mai püspöki székház, melynek elegendő számú, szép és kényelmes helyiségei mellett, csinos házi kápolnája is van. Mint szögletépület, tűzfalas mellék-frontjával a Csucsomi Nagy-utczára néz, a hol e tűzfalas front végső szakaszát a Schopper püspöktől emelt szép könyvtárépület modern homlokzata váltja fel. A palota Rákóczy-térre néző homlokzatának az erkély fölött való, kissé kiugró részén e felirat olvasható:

MARIAE THERESIAE ZELUS APOSTOLICUS
ANTISTITI ROSNAVIENSI
HANC AEDEM POSUIT
MDCC LXXVIII

A székház főbejárásától kissé oldalvást, a Csucsomi-utcza felé a Szt.-Háromság szobra emelkedik. A tér nyugatra néző oldalán a püspöki leánynevelő zárdát találjuk, mely látogatott és jó hírnévnek örvendő elemi és polgári iskolákkal bír. Az épület homlokzatán aranyozott betűkkel a következő felírás díszeleg:

KOLLARTSIK J. PÜSPÖK
A KISDEDEKNEK SZENTELÉ.
1866.

Hagyjátok A Kisdedeket
Hozzám Jönni, Mert
Övék Az Isten Országa.
Márk. X. 19.

Meg kell még említenünk a Rákóczy-tér négy szögletében elhelyezett, terebélyes gesztenyefáktól árnyalt, hatalmas, öntöttvasból készült víztartó-medenczéket, az ú. n. *kaszt*-okat (a német *Kasten*-ből), a melyek a folytonos csorgásban lévő vízvezeték vizéből fognak fel annyit, hogy ipari, vagy szükség esetén tűzoltási czélra mindig telve, készen álljanak. Ilyen *kaszt*-ok a város minden nagyobb utczájában vannak és már a XVI. század első felében is kiterjedt vízvezetéknek a közkútjaiul tekintendők. E vízvezeték, a melyet most modern és minden lakásra kiterjedő vízvezetékkel óhajt a város kicserélni. századok óta a Rákos-hegy forrásaiból nyeri vizét.

A Rákóczy-térről az evangélikus-udvaron át, az ú. n. Templomkerítésben találjuk az ág. hitv. evang. egyház hatalmas arányokban épült, torony nélkül álló templomát, a magyar ízlésben épült ág. hitv. evang. főgimnáziumot, melynek magyar motivumokkal ékesített főhomlokzata a *Kossuth* Lajos-utczára néz, és a tornacsarnokot. E főgimnázium épületén áthaladva, ezzel majdnem szemben áll az állami elemi népiskola épülete és a Jólészi-utcza elején a magyar siketnéma-ügy humanistájának, megteremtőjének, jólészi *Cházár* Andrásnak egykori háza.

Kikanyarodván a Váraljai-utczába, nem messze a Kossuth Lajos-utczával való metszésétől jobbra, találjuk a m. kir. posta és távíró hivatalt. Innen a Drázus mentén haladva, a róm. kath. elemi népiskola hajléka ötlik szemünkbe vasrácscsal ellátott kertjével. Homlokzatán e felírással:

A BÖLCSESSÉG ÚTJÁT MEGMUTATOM.

E népiskolát is Schopper püspök építtette. Az iskolától, szűk közön át, a Csucsomi Nagy-utczába térünk. Itt az emeletes városi épületben a kir. járásbíróság és telekkönyvi hatóság hivatalait, majd feljebb az utcza másik oldalán a járási szolgabíróságot találjuk. Visszatérve, az utcza házsorai között ismét a Rákóczy-térre jutunk, a hol a püspöki székház során jobbra kanyarodva, a Betléri-út felé tartunk. A ferenczrendiek kolostorán túl egy eredeti alacsony épület, a szegények alapítványi háza vonja magára figyelmünket. Falán, az ablakok között fekete alapon, aranyozott kivitelben az Andrássy grófok czímere díszeleg, a czímer alatt pedig e sorok olvashatók:

ISTENNEK DICSŐSÉGÉRE FELÉPÍTETTE
EZEN ROSNAI ISPITÁLT KRASZNAHORKÁ-
NAK EÖRÖKÖS URA IDŐSBIK
ANDRÁSSY GYÖRGY
LETT RÉGI HIV SZOLGÁJA TISZTARTÓJA
ROZMÁNI INDUSTRIÁJA ÁLTAL.

Innen, az utcza ugyanezen oldalán tovább, a városból kifelé haladva, az utcza utolsó házában, az ú. n. *Krajczár*-ban találjuk a ma már fölöslegessé vált járvány-kórházat, a melynek a helyére tervezik most a megdicsőült *Andrássy Dénesné* grófnő fejedelmi adományából alkotandó általános és városi jellegű *Franczíska-menedékházat.* Ezzel szemben van a városi köztemető szépen gondozott kertje, a melyben sok neves halott a kegyelet szép emlékművével díszített sírjában aluszsza örök álmát. Itt nyugszik *Czékus*

ROZSNYÓ. — A PÜSPÖKI SZÉKESEGYHÁZ ÉS A FERENCZIEK TEMPLOMA.

István volt tiszakerületi szuperintendens is. A bejáratnál mindjárt jobbra látjuk egy csonka oszlopon, pattant húrokkal és tépett nyirettyűvel jelezve, a rozsnyóiak egykori kedvelt és művelt czigányprímásának, Berky Flórisnak, *Flóris* felírású és a közönség által emelt emlékével ellátott nyughelyét.

A temetőből visszatérve a városba, a püspöki székesegyházhoz jutunk. A XIII. század végén csúcsíves modorban épült. A husziták nagyon megrongálták. Ujjáépíttetett 1514—16-ban Bakócz Tamás bíboros áldozatkészségéből, kinek nevét a Szent-Kereszt-kápolna viseli. 1550 körül az evangelikusok elfoglalták. A katholikusok csak 1670-ben kapták vissza. 1682—1687-ig Thököly alatt ismét a protestánsoké volt. Különálló tornya újabb építmény. 1777-ben a templomot újra díszítették, a Bakócz-kápolnát pedig átépítették. Legutóbb a székesegyház sekrestyéje alatt lévő sírboltot, a hová a rozsnyói püspököket — Schopperig — nyugalomra helyezték, Ivánkovits püspök renováltatta. A templom egyik mellékkápolnájában vannak elhelyezve szent Netus tetemei, a melyeket Kollartsik püspök idejében a püspökség a római pápától ajándékba kapott. A székesegyháztól a Tanoda-utczán végig menve, találjuk a jászóvári prémontrei kanonokrend társházát és a kath. főgimnáziumot, mely a jövő évben teljesen új és modern épületet kap. A főgimnázium előtt hosszában húzódó kertben áll *Szabó* Istvánnak, a nagynevű

ROZSNYÓ. — A RÓM. KATH. „DIÁKTEMPLOM“.

hellenistának Holló Barnabás alkotta szép mellszobra, mely ezúttal még egyetlen szobra a városnak. Rövid idő alatt a Rákóczy-teret is egy nagyobb méretű szobor fogja díszíteni és pedig a jótékonyságáról országszerte tisztelettel és hálával emlegetett főúri nagyasszonynak, Andrássy Dénes grófnénak a szobra. Majd ismét a hazafias lelkesedés Kossuthnak is rövid időn belül szobrot fog állítani Rozsnyón; ebben az ügyben is serényen folynak az előkészületek.

A kath. főgimnáziummal szemben emelkedik a püspöki szeminárium hatalmas épülete, a melyben egyszersmind a gyermek-szeminárium is elhelyezést nyert. Innen, a Búza-piaczot érintve, a Csetneki-utczában emelkedő hatalmas és a város legimpozánsabb épületéhez, a Kósa-Schopper-féle nyilvános jellegű kórházhoz érkezünk. Két hatalmas szárnyra válik ez az épület-kolosszus, a melynek két részét középen a Jézus szent Szivéről nevezett, csúcsíves modorban épült, remek kápolna köti össze. A kápolna által két részre osztott hatalmas épület homlokzatán balra INFIRMIS, jobbra FIRMANDIS jeligék olvashatók. A kórházkápolna sírboltjában fekszik Schopper püspök.

A városnak ezt a legimpozánsabb épületét elhagyva, a városi közönség kedvelt Nagy-sétaterére jutunk, mely közel két kilométer hosszúságban, két oldalt hárs-, gesztenye-, platán- és erdei lombos fákkal szegélyezve, helylyel-közzel pihenőhelyekkel ellátva, a Sajó fölött bástyaszerűen emelkedő terraszon fut végig és óriási E alakban húzódva, igen kellemes és üdítő sétáló helyet nyujt. Megalkotójának a városi és vidéki közönség a déli törésében elhelyezett emlékoszloppal rótta le köszönetét és háláját. A kőalapzaton elhelyezett és megkoszorúzott obeliszkszerű vasoszlop alsó részén e felírás olvasható:

Dr. KISS ANTALNAK
E SÉTATÉR MEGALKOTÓJÁNAK
HÁLÁS EMLÉKŰL
ROZSNYÓ ÉS VIDÉKE KÖZÖNSÉGE
1885.

Az emlékoszlop alatt, a bástyaszerű terrasz lábánál van a városi villamos-telep. A telephez közel, a lövölde régi és elhagyatott kertjében van a teljesen új karba helyezett pompás Sajó-fürdő uszoda, mely részvénytársaságé. A Sajó-fürdő és uszoda társulat első alakuló gyűlését 1863 május 18-án dr. *Kiss* Antal elnöklete alatt tartotta. Részvénytársaság alakult, telket vásároltak s a Sajó-folyó malomárka mellett felépítették a fürdőt. 1883-ig Kiss dr. kezelte s az apródonként hozzávásárolt telkeken szép fenyvest s kertet teremtett. 1884-től Scheffer Gusztáv gondozza. 1899-ben más mederben, 2500 frt költséggel újra épült, a mit újabb alapítványok és új részvényesek belépése tett lehetővé. A jelenlegi medencze 25 méter hosszú s

10 méter széles s van mellette 10 kabin és 2 nagy közös öltöző stb. Az uszodát környező kert kedves kirándulási helyül szolgál.

ROZSNYÓ. — A HAJDANI PÉNZVERŐ-HÁZ ÉS II. RÁKÓCZY FERENCZ SZÁLLÁSA (MOST NEHRER-FÉLE HÁZ).

Meg kell még emlékeznünk a városi vasasgyógyfürdőről, mely a csucsomi völgyben kedves, szép helyen, fenyves és lombos erdőktől környezve, a Drázus kristálytiszta vízű patakjának két partján épült. E fürdőről, mely a város közönségének kora tavasztól késő őszig kedvelt kiránduló helye, más helyen bővebben írunk.

Ha még felemlítjük a kalvariát, mely a Hármas-hegy alján, magosan a város fölött emelkedik, a honnan gyönyörű kilátás nyílik úgy a városra, mint a már ismertetett szép fekvésű lapályra és az azt környékező hegylánczokra — nemkülönben a Bányaoldalt és Szőlőmált, hol kellemes fekvésű gyümölcsösök és nyaralók vannak s a honnan szintén gyönyörű és hatásában egészen más kilátás nyílik a városra és vidékre, — valamint ha még megemlítjük a Rimamurány-Salgótarjáni Részvénytársaságnak a Bányaoldal alatt most épült új bányatelepét, mely közigazgatásilag is a városhoz tartozik, úgy teljes képét adtuk a város általános leírásának.

A mi Rozsnyó általános jellemzését illeti, arról elmondhatjuk, hogy mint közművelődési pont, már a benne feltalálható nagy intelligencziánál fogva is, a vármegyében elsőrendű helyet foglal el. Püspöki város, két főgimnáziummal, két polgári leányiskolával, két elemi iskolával és kisdedóvóintézettel, két árvaházzal, mesterinas iskolával, közművelődési, jotékonysági, társalgási és önképző egyesületekkel, tanári körrel, két ujsággal és egy szaklappal, királyi és közigazgatási hatóságokkal, bányabiztossággal, pénzintézetekkel és segítő egyesületekkel bíró város, mely falai között az egyház és iskola sok jelesét, a társadalom és hatóságok számos vezető férfiát bírja. Jellemzés.

*

Rozsnyó legrégibb lakói bányászok voltak, a mit az ősrégi abbahagyott bányamenetek és hányások bizonyítanak. Némelyek szerint II. Endre telepítette ide a bányászokat, míg Bartholomaeidesz a rozsnyói bányászat korát sokkal régibbnek tarja. Tény, hogy a legrégibb írott nyomok a német bányászok letelepedéséről szólanak és e mellett bizonyít az is, hogy Rozsnyó hajdan teljesen német jellegű város volt. 1655-ben a németség már méltatlankodva vitatta, hogy Rozsnyón emberi emlékezet óta a németeké volt az elsőség s így nem értik, hogy immár a magyarok velük teljesen egyenlők akarnak lenni. A versengésre vonatkozólag 1669-ben egy esperességi jegyző latin rigmusokat írt a lap szélére, mely rigmusok a harcz elkeseredett voltáról tanúskodnak. Ezekből a versekből mint találó sorokat, a következőket közöljük: Történeti áttekintés.

Hungaricaanatio
Semper ernt odio
Apud Roseavienses
Teutones sse volentes
Primum desiderantes

Locum et obtinentes.
Et facta inversio
Atque permutatio
Deus nos miseros
Elevavit hungaros.

A város első okleveles nyomát 1291-ben találjuk, a mikor neve abban az adománylevélben szerepel, melylyel III. Endre Ladomér esztergomi érseknek adományozta a várost, illetőleg e helyet, mert városi nevével csak I. Lajos alatt találkozunk, azután Demeter érseknek 1382-ből való okleve-

lében. Zsigmond király 1410-ben már a város szabadalmait *újból* megerősíti, azután 1496-ban II. Ulászló is. 1776-ban lett Rozsnyó püspöki város, a mikor Mária Terézia a rozsnyói püspökséget alapította.

A huszita-betörés alatt Rozsnyót is elfoglalták, de Ulászló csapatai kiűzték a cseheket. Ám az e fölött való öröm nem tartott sokáig, mert a város végre is a csehek birtokába került, kik csak Mátyás hadai elől takarodtak ki a városból.

A török világ alatt is sokat kellett szenvedni a városnak. A török hordák több ízben pusztították. Különösen mikor 1566-ban a császáriak Krasznahorkából menekülni voltak kénytelenek, a törökök a közeli Rozsnyóval is éreztették haragjukat. 1584-ben ismét megrohanták a várost és az evangélikus lelkészt a feleségével együtt magukkal hurczolták. 1584-ben ismét dúltak a városban, sok kárt okozva és a békés polgárokat minduntalan háborgatva.

A város nyugalmát ezután már csak a vallási villongások zavarták meg, melyek sok visszavonást okoztak. Az ide tartozó eseményekről azonban más helyen írunk. A város a Wesselényi-féle összeesküvés alatt több izben volt országos összejövetelek szinhelye. 1646-ban hat felsőmagyarországi vármegye gyűlésezett itt. A Thököly-féle felkelés alatt is sokat kellett a városnak tűrnie, majd a felkelőktől, majd pedig a császáriaktól. 1706 november közepétől karácsonyig II. Rákóczy Ferencz időzött Rozsnyón, ez idő alatt itt több izben gyűlést tartott és innen intézte a felkelés ügyeit. A Rákóczy-féle felkelés után Viard császári vezér került Rozsnyóra.

Ezután már a város nyugalmát ellenség nem zavarta, de annál nagyobb pusztítást okozott az 1710-iki dögvész, melynek májustól augusztusig 2025 emberélet esett áldozatul. Anyagiakban pedig óriási csapást mért a városra az a körülmény, hogy 1849-ben itt a legtovább volt a magyar pénz forgalomban, a minek az volt a következménye, hogy maga e város több mint félmilliót volt kénytelen beszolgáltatni.

A letünt mult fényes napjaira emlékeztető városi czímer igazán szépen szimbolizálja Rozsnyó hajdan rózsáktól gazdag ligetes völgyét, érczekben dús hegyeit, virágot kedvelő népét és azt az isteni kegyelmet, melyben része volt és van ma is. Egy régi pecsét *Sigillum oppidi montani Rosnobania* körírással paizsot mutat, melyet kiterjesztett szárnyu angyal tart; a paizs alsó része liliomban végződik, melyből 3 rózsa emelkedik ki, úgy hogy a 3 virág a liliom fölé helyezett bányász-jelvény közé esik; a czímer jobb és baloldalán az 1610 évszámot találjuk.

Közigazgatás. Most pedig nézzük át az ujjáalakulás korát, hogy azután a jelen idők közigazgatási szervezetéről szólhassunk. Rozsnyó rendezett tanácsú bányaváros mindenkor tiszteletben tartott főbírói székében utolsónak Bölcsházy József ült. Őt már a város első polgármestere Sthymmel Sámuel váltotta fel, a ki 1872—1889-ig vezette nagy erélylyel és tudással a város ügyeit. Stromp Ignácz dr. 1889—1892-ig ült a polgármesteri székben és az ő leköszönése után Sziklay Géza jelenlegi polgármester lett a város vezetője. A város ügyeit 26 virilis, 26 választott és 13, hivatalos állásánál fogva jogosultsággal bíró tagból álló képviselőtestület, a tanács és a tisztviselői kar, valamint a segédszemélyzet vezeti. A közigazgatással járó költségek fedezésére a városi ingatlan és ingó vagyonok és a 45%-os pótadóból befolyó jövedelmek szolgálnak. A város vagyona és pedig ingatlanokban (erdőség, földek, rétek, házak, vágóhíd, téglagyár, faraktár, legelő) 187,000 korona, ingókban (helypénzszedési jog, $4^1/_2$% adómentes kötvény, rozsnyói takarékpénztári részvények, magyar földhitelintézeti záloglevelek, hivatalok és gazdaságok berendezési és felszerelési tárgyai, értékei) 149,382 korona. Természetes, hogy eredményt csakis a buzgalommal és lelkiismeretességgel teljesített adminisztráczióval érhetnek el, a mi, ha az itt-ott, az anyagi viszonyok miatt tapasztalt hiányokat nem tekintjük, meg is van.

A város közgyűléseiről vezetett jegyzőkönyvek sok küzdést, sok lelkesítő feljegyzést rejtő lapjain, a melyek a búvárkodó historikusnak is igen sok nagybecsű és érdekes adattal szolgálhatnak és a hajdani fény és nagyság mellett a mai szomorú állapotokat nagyon is sötét színben tüntetik fel, találjuk beírva azoknak a férfiaknak is a nevét, a kik a városért nemes és

ROZSNYÓ.

önzetlen munkát, áldozatot teljesítve, legjobb polgáraiként tűntek ki s a kiket ezért a város közönsége díszpolgáraivá választott meg. Kettőnek találjuk nevét följegyezve. Az egyik a nagy és nemes jótékonyságáról országszerte ismeretes bőkezű főúr: *Andrássy Dénes* gróf, a kit 1893 június hó 8-án választottak meg és *Kubinyi Géza* országgyűlési képviselő a másik, a ki agilitásával, a város iránt mindenkor tanúsított lelkes ragaszkodásával és a városért annyi esetben eredménynyel tett munkálkodásával érdemelte ki a város polgárainak legszebb elismerését, azt, hogy őt 1899 deczember hó 3-án nagy lelkesedéssel díszpolgárrá választották.

Rozsnyó város jelenleg működő tisztikara a következőkből áll:

Sziklay Géza polgármester született 1842-ben. Eperjesen tette le a bírói vizsgát és ezután Budapesten joggyakornokoskodott. Itt kitünő sikerrel tette el a köz- és váltóügyvédi vizsgát és 21 évig Rozsnyón ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1891-ben Rozsnyó város polgármesterének választotta és azóta minden munkásságát a városnak szenteli. Mint gazda és botanikus a fásitást, parkirozást előszeretettel űzi és a város több közterét, valamint sétatereit befásitotta. A város ügyeit nagy buzgósággal és szorgalommal vezeti. Polgármesterségének ideje alatt számos hasznos intézkedés történt a város fejlesztése körül.

*

Polgármester: Sziklay Géza. Főjegyző: Szegheő Gusztáv. Aljegyző: Farkas József. Rendőrkapitány: Sulyán Sándor. Városi ügyész: Pósch József dr. Városi tiszti orvos: Pósch Dezső dr. Árvagyám: Gál Miksa. Árvaszéki ülnök: Szegheő Gusztáv, Kék József, Varga József. Iktató, kiadó: Farkas József. Állami anyakönyvvezető: a polgármester. Állami anyakönyvvezető-helyettes: a főjegyző. Adóügyi tanácsos: Radványi Ferencz. Gazdasági tanácsos: Vanszák János. Iparügyi tanácsos: Farkas József. Adótáros: Flütsch Kálmán. Adóellenőr: Galló Dániel. Mezei kapitány: Trieb Albert. Erdőbíró: Schmiedt János. Állatorvos: Morvay Dezső. Mértékhitelesítő: Radványi Ferencz. Végrehajtó: Knodt Dániel. Halottkém: Pósch Dezső dr. Közvágóhidi felügyelő: Morvay Dezső. Ezen kívül 2 írnok, 1 rendőr-őrmester, 5 rendőrbiztos, 1 gazdasági majoros, 3 gazdasági cseléd, 2 szolga, 3 éjjeli őr, 2 toronyőr, 3 erdővéd, 4 fizetéses tüzoltó és 2 mezei kerülő.

ROZSNYÓ VÁROS CZÍMERE.

DOBSINA.

A város fekvése.

Dobsina rendezett tanácsú város Gömör vármegyének északkeleti részén, a Dobsch patak regényes völgyében, nyugatról keletre terjed. Észak felől a Fekete-hegység és Hosszúhegy, kelet felé a Golyó-felsőhegy, Spitz és Száraztető, dél felé a Kőzúgó, Hegyesdomb és a Csendes erdő, nyugat felé a Bükkös és Tárcsa által körülvett, teljesen védett völgykatlanban, 468 méternyi tengerszín fölötti magasságban fekszik és a bánréve—dobsinai vasútvonal végállomása.

A város határában a legmagasabb hegy a Tresznyik (1398 m.), a Felsőbükkös (1294 m.), Andreiszkó (1271 m.), Feketehegy (1149 m.), Golyóhegy (999 m.), Száraztető (1044 m.) stb.

Dobsina város külső telepei: A Dobsch fővölgyben: a Kohótelep, a Felső- és Alsó-hámor, a Czigány-telep, az Alsó-fürész-telep. A Feketehegy alatt: a Lányihutta-telep. A Gölniczvölgyben a Hegyeskő (Jégbarlang), a Jánostelep (Spital), a Gölniczvölgyi kohó-telep (Középső hámor), a Rákospatak és a Rákóczy-telepek (Szikafka).

Dobsinának mérsékelt és egészséges éghajlata van. A tél ugyan hosszú és kemény, de a magas hegyek a szelek és viharok erejét megtörik.

Lakosok foglalkozása.

A hegyes és köves talaj többnyire mészkőből, pala- és agyagrétegekből áll és csak a legnagyobb szorgalom és megmunkálás után termi meg a gazdának a legszükségesebbet. A földmívelés Dobsinán alacsony fokon áll és azzal a lakosság igen csekély része foglalkozik, ellenben a marhatenyésztés és a méhészet, mint hasznothajtó foglalkozás, emelkedőben van.

A míg a bánya- és kohóipar Dobsinán virágzott, addig a lakosság legnagyobbrésze ezzel az iparággal foglalkozott; most azonban, midőn a vasipar pangása következtében a város két kohója beszüntette az üzemet és a munkások nagyrészét elbocsátották, a bányamunkások száma is nagyon megapadt és ma már kevesen foglalkoznak ez iparággal. A lakosság kis töredéke földmíveléssel, marhatenyésztéssel, fafuvarozással, favágással foglalkozik, elenyésző csekély része pedig az itteni két fűrészgyárban, lakatos- és asztalos-műhelyben és reszelő-vágógyárban nyer alkalmazást.

A bánya- és kohó-ipar és főképen a vasipar pangása és hanyatlása következtében Dobsina város munkásosztálya tömegesen kénytelen itt hagyni ősi hazáját és távol, leginkább Amerikában keresni meg a maga és családja számára a mindennapi kenyeret; a város jóléte és vagyonosodása pedig lassanként hanyatlásnak indul.

Középületek.

Dobsina város külső képét több szép középület emeli, melyek a következők: Az 1870-ben nagy költséggel épült és czélszerűen berendezett városháza, szép lépcső-házzal, légfűtéssel és vízvezetékkel. Az 1480-ban épült ág. hitv. ev. templom, a később hozzáépített toronynyal. Az 1792-ben épült róm. kath. templom és torony. A községi polgári leányiskola és az állami elemi és állami polgári fiúiskola díszes épületei, végre a nagyvendéglő és néhány csinos magánház.

Intézmények.

Dobsina ág. hitv. ev. lakossága már 1853-ban 20,000 forintnyi alapítványnyal életbe léptette a kisdedóvó intézetet, mely egyike volt a legelsőknek az országban. Ez a kisdedóvó és a már régebben fennálló felső elemi

fiú- és leányiskola 1900-ban állami kezelésbe ment át. 1892-ben a közoktatásügyi kormány a város tetemes anyagi hozzájárulásával egy hat osztályú polgári fiúiskolát emelt, a melyben, mint fakultativ tantárgyat, a latin nyelvet is tanítják. Ez iskolával kapcsolatosan egy vasipari tanműhely felállítását is tervezték, de ez még eddig nem létesült. A város és az ág. ev. egyház közösen tartják fenn az 1889-ben alapított községi polgári leányiskolát, a melynek államosítása már csak rövid idő kérdése.

Említésre méltó még az 1895-ig fennállott bányász-iskola. E magánjellegü intézet, melynek igazgatója a városi bányaigazgató volt, tanítói pedig a helybeli iskolák tanítóiból kerültek ki, a gyakorlatban már jártas bányamunkás ifjakat elméleti képzettségben és oktatásban részesítette és sikeres vizsga letétele után a bányafelőri és bányafelvigyázói szakra képesítő bizonyítványnyal látta el. E tanfolyamot sok száz dobsinai bányamunkás látogatta és itt oly elméleti képzettséget nyert, hogy nemcsak hazánkban, hanem még külföldön is díszére vállott ez intézménynek. Sajnos, hogy az utóbbi időben a kormány ez intézettől megvonta a nyilvánossági jogot s így a hasznos intézmény megszünt. Az iskolák közül felemlítendő még a katholikus felekezeti elemi iskola és a község felügyelete alatt áll az iparos tanoncziskola.

DOBSINA. — A VÁROSHÁZA.

1843-ban alakúlt Dobsinán a „Kaszino-egyesület“, később pedig a „Polgári kaszinó-egyesület“, 1900-ban alakult meg a „Dobsinai társalgási egyesület“ négy, ú. m. ének- és dal-, zene-, szini-, turisztikai- és torna-szakosztálylyal. Ugy ez, mint az előbb említett két kaszinó-egyesület a város társadalmi életének s a magyarosodás előmozdításának hathatós tényezői.

Mint emberbaráti intézeteket meg kell említeni az 1872-ben alakult „Bányásztársládát“, mely a beteg munkások gyógyítására és segélyezésére és végül a munkaképtelen, rokkant bányamunkások nyugdíjazására, a munkaadó bányatársulatok hozzájárulási összegeiből és a munkások munkabéreinek aránylagos levonásaiból alakult. Jelenleg e bányásztársládának 1352 tagja van, tőkéje pedig 235,796 korona 08 fillér. Legutóbb nyugdíjak, segélyezések és temetési költségek czímén kifizetett 40,475 korona 59 fillért.

A dobsinai ipartestület 1885-ik évben alakult. Tagjainak száma: 146. Alaptőkéje 935 K. 71 fill. A magyarországi munkások rokkant- és nyugdíjegyletének Dobsinán fiókja van.

Mint igen üdvös és közhasznú intézményt kell megemlíteni az 1875-ik évben alakult „Önkéntes tűzoltó-egyesület“-et, melyet a város évenként 1380 koronával segélyez.

DOBSINA RÉGI CZÍMERE.

A „Dobsinai takarékpénztár és előlegezési intézet" 1870-ben alakult. Az alaptőke 600 részvény után 100 forintjával 60,000 frttal jegyeztetett. Ma az intézet forgalma 1.384,009 K. 88 fillér.

Ezen fent elősorolt egyesületeken és intézeteken felül van még Dobsinán egy ág. ev. Nőegylet és egy Olvasóegylet. Az előbbinek 113 nőtagja van, az utóbbinál a tagok száma 39 és a könyvtár 4224 kötetből, magyar és német művekből áll.

Altalában, örömmel lehet konstatálni, hogy a mióta a dobsinai iskolák államosítása megindult és a társadalom minden terén a magyar szó kezd uralkodni, Dobsina város lakossága is rohamosan magyarosodik.

* * *

Történeti áttekintés.

Gömör vármegyének északkeleti legszélsőbb részét, mely Szepes vármegyével érintkezik, hajdan rengeteg őserdők borították és az a hely, a hol most Dobsina áll és annak környéke, a rómaiak idejében őserdő volt. Timon és Szeverinus történetírók leirása szerint, már a római császárság idejében, nemsokára Krisztus urunk születése után, a Garamvölgy hosszában, a Gölniczvölgyben és talán a Dobschvölgyben is, szétszórtan quád-telepek voltak, a hol főképen bányamívelés folyt.

E néptörzset a hunok és szövetségeseik, később pedig a vendek háborgatták és bizonyára le is igázták, de sem el nem űzték, sem ki nem irtották, mert a népvándorlás hullámai e járhatatlan völgyeket nem érintették, másrészt pedig mert e békés természetű lakosok a győzők haragját fel nem ingerelték.

Ugyancsak érintetlenül maradtak e lakosok akkor is, a mikor a magyarok e vidéket birtokba vették. A bányamívelés csakhamar az uralkodó és a földesúr jövedelmi forrása lett, a mint ezt IV. Béla király 1243-ból való oklevele is igazolja.

E terület földesura a XII. században Bors comes fia volt, a ki az egész tornai uradalmat, a melyhez Dobsina is tartozott, magáénak vallotta. Bors halála után összes birtokai a koronára szállottak vissza, de 1243-ban, a fent említett adománylevél alapján, IV. Béla, Mátyás fiainak: Bebek Detre és Fülöp grófoknak adományozta.

Ez időben e vidéknek Topschau volt a neve, mely névnek az eredetét illetőleg, a nézetek eltérők. Egyesek azt állítják, hogy a Dobsch (Topsch) patak és az Au (liget) összetételéből származik. Ezt vallja Pilczius Gáspár

is (dobsinai evang. lelkész 1584) a város elpusztításáról írott könyvében. Klein tanár ellenben azt állítja Magyarország evang. lelkészeiről írott közleményeiben, hogy a Dobschau név a „Tóbiás“ és az „Au“ összetételéből ered. Érdekes a dobsinaiak között a város elnevezésére vonatkozólag elterjedt hagyomány is, mely a város nevét a „Topf“ és „schau“ szavakból vezeti le és ezt a következő elbeszélésre alapítja: A vidéknek még nem volt neve, midőn az itt dolgozó bányászok elhatározták, hogy a helynek nevet adnak, de olyképen, hogy hallgatást fogadva, a mégis legelőször kimondott szó legyen e vidék neve. Némán ülte körül a kis csapat a tűzhelyeket és az ebéd elkészítéséhez látott. Mikor azonban az egyik fazékban a víz forrni kezdett, egyikük megfeledkezve odaszól a másiknak „En Top schau“ (nézz a fazékba) és ezzel megtörte a csendet. Így lett a telep neve Topschau. Érdekes, hogy ezt nemcsak az a körülmény is támogatja, hogy ez a hagyomány a legrégibb idők óta egyik nemzetségről a másikra szállott, hanem az is, hogy a város legrégibb pecsétje női alakot, bányász-jelvényt és fazekat ábrázol, „Sigill der Bergstatt Topschau 1585“ köriratttal. A város czímere most is fazékba néző bányászt ábrázol. 1326-ban Dobsinát, valamint területének határait már pontosan megjelölik és a körülfekvő vidéktől megkülönböztetik.

DOBSINA. — AZ ÁG. H. EV. TEMPLOM.

Egy másik hagyomány is érdekes, melynek azonban már valamelyes történeti alapja van. Midőn ugyanis a törökök a város elpusztítása alkalmával az erdőkbe menekült lakosokat onnan ki akarták csalni, különféle neveket kiabáltak az erdőkbe, hogy így a lakosokat rejtekhelyükből kicsalják. Tudjuk azonban azt, hogy a törökök Dobsinát váratlanul és hirtelen lepték meg s elpusztítása után azonnal eltávoztak, úgy hogy előlük senki vagy csak kevesen rejtőzhettek el, míg ellenben Rogerius történetíró — Carmen Miserabile czímű történetében — azt mondja, hogy a tatárok csalták ki ilymódon az erdőségekben elrejtőzött embereket s így ez a hagyomány tulajdonképen a tatárjárásra vonatkozik.

Dobsinán a szláv lakosokat és szomszédokat „vendeknek“, Binduscha Leut (Windische Leute) Kirpl — nevezik, holott a szlávok a hetedik században megszűntek vendek lenni s így valószínű, hogy Dobsina első lakosai már a hetedik század előtt itt voltak és a vendekkel összeköttetésben állottak.

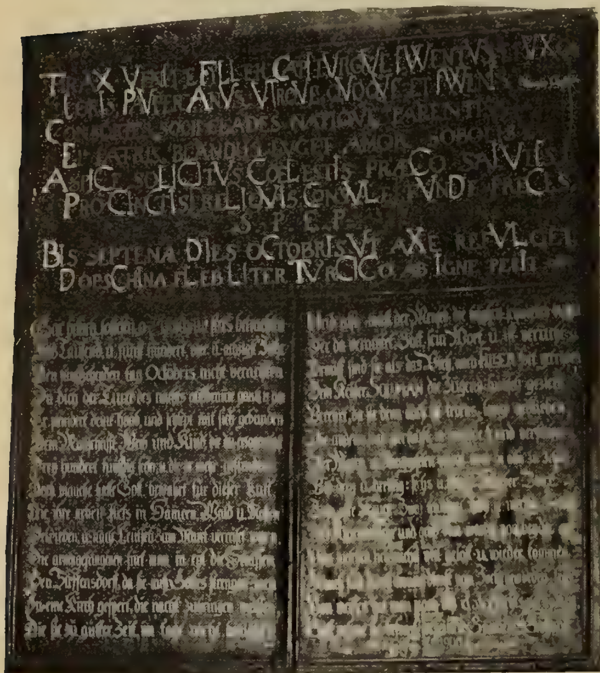
A dobsinai eredeti tájszólás valamely régi német néptörzsnek a nyelve, a mely az idők folyamán és a körülfekvő, többnyire szláv eredetű népek nyelvének befolyása alatt úgy alakult, hogy minden más német tájszólástól, még a közelfekvő szepességitől is eltér. Bartholomaeidesz, 1800-ban megjelent „Comitatus Gömöriensis Notitia“ czímű művében a 136—137-ik lapon ugyan azt állítja, hogy a dobsinai nyelv a metzenzéfi tájszóláshoz nagyon közel áll és abból azt következteti, hogy a dobsinaiak a Szepességről származnak, ez az állítás azonban nem indokolt, mert ha egy nyelvtanilag nem képzett metzenzéfit, hasonló műveltségű dobsinaival szembeállítunk, akkor az egyik a másikat meg nem érti. — Még nagyobb lehetett a különbség a

két nyelv között évszázadokkal ezelőtt, a mikor az iskola és az egyház a nyelvet még nem csíszolta.

Dobsina város 1326-ban a Bebek család birtokába került, a mely család a XIII. század vége felé két főágra oszlott, ú. m. a pelsőczi és a csetneki ágra. — Dobsina a csetneki Bebek család birtokába került.

A XIV. század elején, Róbert Károly uralkodása alatt, Magyarország a nyugati kultura befolyása alatt állott, a mely főképen abban nyilvánult, hogy városokat alapítottak, melyek a kereskedelem, ipar és a művészetek védbástyái voltak.

Ez időben Dobsina Bebek Miklós kedvencz tartózkodási helye volt, a ki itt az őserdők egy részét kivágatta és magának a „Dobsch“ patak partján lakházat is építtetett. Az egri káptalan előtt 1326-ban kötött egyezség értelmében átvette édes atyjától, Lászlótól és nagybátyjaitól, Kun Miklóstól, Jánostól és Pétertől a dobsinai területet oly feltétel alatt, hogy köteles lesz a korponai polgárokhoz hasonlóan itt letelepedett németeknek előjogokat és szabadságokat biztosítani. Ez az egyezség Dobsina város alapításának az oklevele és a város alapítója Bebek Miklós, ki Dobsina város lakosainak ugyanazon jogokat biztosította, mint a korponai németeknek.

KRÓNIKÁS TÁBLA A DOBSINAI ÁG. H. EV. TEMPLOMBAN.

A földesúr és a letelepedett németek között a következő viszony állott fenn: A földesúr átengedte a területet a bevándoroltaknak s ennek fejében az utóbbiak bizonyos czenzust fizettek, a mely egyezségileg megállapíttatván, azt sem emelni, sem leszállítani nem lehetett. Ezt a czenzust kiterjesztették a bányajövedelmekre is. A telek és föld a polgárok szabad tulajdona volt. A letelepedettek bírájukat és papjukat szabadon választhatták, a mi ismét azt bizonyítja, hogy Dobsina lakosai szabad polgárok voltak és Zsigmond király 1417-ből való oklevele Dobsinát már városnak (oppidum) nevezi. Bebek Miklós utódai közül László, Zsigmond királytól a maga és testvérei nevében vásárjogot kért Dobsina részére. Zsigmond király az erről kiállított oklevélben országos és heti vásárjogot adott a városnak, mindazon jogokkal együtt, melyekkel más szab. királyi városok bírtak.

Hogy Dobsina már a XIV. század végén és a XV. század elején virágzó bányaváros volt, igazolják a városi levéltárban lévő okmányok és a Bebek család pelsőczi és csetneki ága között majdnem egy évszázadig tartó per, mely a híres dobsinai bányák és kohók körül forgott. Viszont Mátyás királynak 1475. évben kelt nyomozó parancsából kitűnik, hogy Bebek György, Hanvay Demeter, Vasváry János, Barna Lőrincz, Bodon János, Szuhay Pál és mások segítségével a dobsinai Czemberg hegyen lévő rézbányákat erőszakkal elfoglalván, a bányákat mívelő Andersmal és Nickl nevű lakosoknak 500 arany frtnyi kárt okozott.

Gömör vármegye számos lovagvára a husziták kezébe került, a kik az egész vidéket folytonos rettegésben tartották és Dobsinát gyakran megsarczolták.

1540-ben Basó Tamás — Hunfalvi szerint: Mátyás — haddal támadta meg Dobsinát és azt el is pusztította. 1556-ban a törökök foglalták el, midőn a

DOBSINA.

Bebekek segítségével Krasznahorkánál megvert császáriakat ide űzték. 1580-ban a füleki basa állomását változtatta. Mivel azonban a Dobsina várostól rendesen fizetett adót a számadásba nem vezette be, utóda azt újólag követelte. A város vonakodott az adót ismét megfizetni, mire az 1584 október 14-ét követő éjtszakán török fegyveresek rohanták meg a várost, azt nagyrészben fölégették s 350 lakosát rabságba vitték. E gyászos esemény emlékét az evangélikus templombeli felirat tartotta fenn az utódoknak.

A Bebek család csetneki ága a XVI. század végén Ferenczben kihalt. Dobsina ezután gyakran cserélte urát, a kik között a Tökölyek és a Rákóczyak is voltak. Hogy hányszor sarczolták meg a várost és hányszor volt kénytelen oltalomért folyamodni, azt a számos protectionalis levél bizonyítja. Ezek: Bocskayé 1605 január 11-ről, Szuhay Mátyás, Kende Gábor és Szepessy Pál, a magyar hadak deputatus gondviselőié 1612-től, gróf Göcz János főtábornoké a Gömör melletti táborból 1644 október 18-ról, Arszláni basának

A DOBSINAI ÁG. H. EV. TEMPLOM SZENT EDÉNYEI.

1647 mindszent hó 27-én kelt s magyar nyelven írt úgynevezett hitlevele, Strassoldó Károly főtábornoknak Sziliczén 1680 márczius 18-án, Thököly Imrének Lőcsén 1683 márcz. 9-én, Rákóczy Ferencznek 1703-ban kelt és Bethlen Gábor kelet nélküli levele.

A városi tanács a polgári ügyekben való bíráskodáson kívül, 1780 előtt „Albánya biróság“ czím alatt bányahatósági is volt és a bányaadományozási jogot is gyakorolta. A tanács kiadványait a következő czím alatt állította ki:

„Mi Dobsina szabadalmas kir. bányaváros bírája, bányamestere és tanácsa“. Legrégibb évszám nélküli pecsétjén egy pajzson a bányászat jelvénye (kettős kalapács) s következő felirat foglaltatik: „Sigilum der freien Bergstadt Topschau“. Egy másik pecsétjén szintén bányászati jelvény: „Bergstadt Topschau 1585“ köriratával.

A XVI., XVII. és XVIII. században a vasbányákon kívül gazdag érczbányákat is míveltek és ez időben a Kassán székelő felsőmagyarországi kir. kamara oltalma alatt állottak, a mit az e kamarától 1686., 1703. és 1731-ben kiadott oltalomlevelek is igazolnak. Bányászat.

A XVIII. század vége felé a dobsinai bányaipar új fordulatot vett és nagy lendületet nyert. 1780-ban ugyanis, bizonyos Schön János Gottlieb nevű szász, Dobsinára jött. Mint szakember, különös figyelmet szentelt a bánya-

mívelésnek és csakhamar felismerte, hogy az akkor rézérczeket termelő Czembergben és más bányákban előforduló meddő és hasznavehetetlen kő nem más, mint kékleny és nickel-ércz.

Ez a felfedezés az eddigi bányákat háttérbe szorítván, a dobsinai bányaipar majdnem kizárólag a kékleny-telepek felnyitására és mívelésére adta magát. Az e körül kifejtett szorgalomnak, kitartásnak és áldozatkészségnek sikerült is — különösen 1830 óta, a mikor angol iparosok a kékleny-ércz rendes vevői lettek — a bányamívelésnek ezt az ágát oly virágzóvá fejleszteni, hogy a dobsinai kékleny-bányászat, évi termelési mennyiségével és az ércz fémtartalmának gazdagságával nemcsak Európa, hanem Dél-Amerika hasonnemű bányaiparát is fölülmúlta.

Ily gazdag és virágzó kékleny- és nickl-érczbányák voltak a mult század közepe és vége felé a „Czemberg“, Mária és Terézia Stollen, „Hilfegottes“, „Goldschmiedslände“, „Merkurius-Sorsmező“, „Josef Blaudunst“ nevű bányák, a melyek sok száz bányamunkásnak adtak kenyeret és a bányarészvényeseknek milliókat jövedelmeztek. Hogy a Czemberg-bánya érczmennyiségéről és az ezen bányából befolyt jövedelemről fogalmunk legyen, elegendő megemlíteni azt, hogy Dobsina városának, mint főrészvényesnek, 46 bányarészvény után 1870-ben 92,000 frt tiszta jövedelme volt.

Sajnos, hogy e gazdag kobald- és nickl-érczmennyiség lassanként elfogyott, kivágódott és főkép az Uj-Caledoniában föltárt roppant gazdag kobald- és nickl-érczelepek következtében teljesen megszünt.

Ipar. A dobsinai bányaiparral a vasgyártás is karöltve járt. A dobsinai vasgyáripar legszebb fejlődésének és virágzásának kora, Mátyás király, a Thökölyek és a Rákóczyak kora volt.

Nemcsak közönséges vas, hanem kiváló minőségű aczél is készült Dobsinán és Mátyás király híres fekete serege többnyire az itt készült fegyverekkel volt ellátva. A Thökölyek és Rákóczyak idejében itt fegyvergyár volt, melyről a szepesi káptalan 1771. évi oklevelében is említést tesz. A Thökölyek és Rákóczyak bukása után a fegyvergyár és az aczélkészítő-műhely is elpusztult.

A dobsinai czéhek a következő időkben nyertek czéhlevelet: a kovácsok 1633-ban, a vargák és timárok 1635-ben, a mészárosok 1636-ban, a csizmadiák 1703-ban, a szabók 1730-ban, a szíjgyártók és lakatosok 1801-ben, az asztalosok 1801-ben, a timárok 1821-ben.

1848|49. Az 1848-iki események Dobsinán is erős hullámokat vertek. A ki fegyvert foghatott, belépett a honvédseregbe, vagy nemzetőr lett, a lakosság pedig 2000 pengő forintot tett le a haza oltárára. A Gölniczvölgyben barikádokat emeltek s a város fiai résztvettek a szabadságharcz dicső csatáiban.

Benedek és Vogel császári tábornokok felhívták a várost, hogy 10,000 osztrák katona részére elegendő élelmi szert tartson készletben, mert ellenkező esetben a várost fölperzselteti. Vogel és Benedek az osztrák sereggel be is vonultak a városba, de mivel itt mindent rendben találtak, rövid itt időzés után eltakarodtak.

A szabadságharcz leveretése után Dobsinára is szomorú viszonyok következtek be. Az osztrák kormány a Rozsnyón székelő cs. kir. járás- és szolgabírói hivatal alá rendelte Dobsinát és a várost megfosztotta önkormányzatától. A cs. kir. megyefőnök nevezte ki a város tisztviselőit és a 12 tagból álló testületet. Az így kinevezett magisztrátus a legszigorubban hajtotta végre a tömegesen beérkező rendeleteket, úgy hogy a viszonyok mármár tűrhetetlenekké váltak.

1860-ban Dobsina ismét nagyközség, 1872-ben pedig az 1871. évi XVIII. t.-cz. értelmében, rendezett tanácsú város lett, hol Szontagh Bertalan akkori alispán elnöklete alatt az új rendezett tanács megalakult.

Lakosság. Az első népszámlálást József császár rendeletére 1785 márcz. 4—20-ig Libiczki János cs. kir. hadnagy végezte. Akkoriban a város lakossága 692 családból állott. Ezek között volt 1633 férfi, 1788 nő, távollevő volt 62, idegen 105. Összesen 3421 lélek. 1849-ben Dobsina város lakossága 4681. 1857-ben 5071 lelket számlált. 1870-ben volt Dobsinán 2613 férfi és 2892 nő, összesen tehát 5505 lakos. 1880-ban a lakosok száma 5592 volt, 1890-ben 4655, 1901-ben 5115. Ezek közül külföldi volt 35, távollevő 304. Nemek sze-

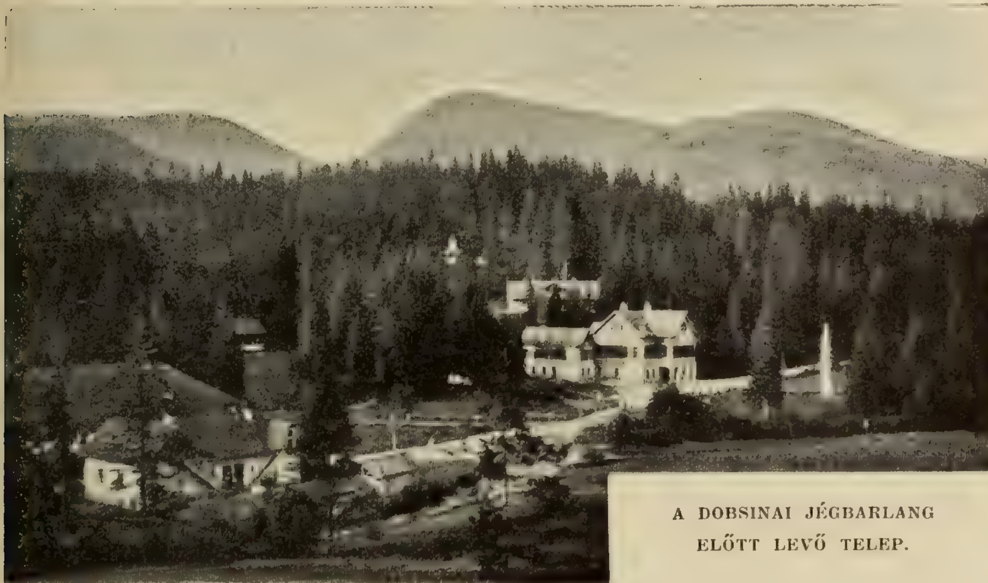
rint volt 2391 férfi, 2724 nő. Anyanyelvre nézve volt 746 magyar, 2790 német, 1509 tót, 1 oláh és 69 czigány. Vallásra: 1901 róm. kath., 134 gör. kath., 2846 ág. hitv. ev., 120 ev. ref., 4 unitárius, 110 izraelita.

A város ügykezelésének nyelve, különösen a városi képviselőtestület és ennek kebeléből kiküldött bizottságok hivatalos nyelve 1896-ig a német nyelv volt. Hazánk ezredéves fennállásának emlékére az akkori képviselőtestület 1896. évi június 7-én tartott díszközgyűlésében nagy lelkesedéssel, egyhangulag elhatározta, hogy jövőre a képviselőtestületi tárgyalási és jegyzőkönyvi nyelv a magyar legyen.

A lakosok néprajzi jellemzését más fejezetben közöljük. Itt csak két oly egyesületi ünnepi szokásról akarunk megemlékezni, melyek ott nem fordulnak elő.

Bányász-ünnepek.

Minden évben pünkösd másodnapján nagy ünnepélyességgel tartják meg a vájnár-testületi (bányász) ünnepet. A bányászok bányászjelmezükben, nemzeti zászlójuk és felczifrázott jelvényök alá sorakozva, elöljárójukkal

A DOBSINAI JÉGBARLANG ELŐTT LEVŐ TELEP.

az egyházakba mennek. Az istentisztelet után nagy tanácskozás van az atyamesternél (Brudervater), melynek tárgyai: a pénztári számadás, az atyamester választása, a begyült pénz felhasználása, stb. mely pénz tagsági évi díjakból, büntetésekből és temetési parádék illetményeiből áll, határozott díja lévén annak, ha a bányász-testület, díszegyenruhában (6—12 ember) a temetésen résztvesz. Tanácskozás után, délután, a testület ládáját zeneszó mellett az utczákon körülhordja és e közben az előkelőbb polgárokat zenével tiszteli meg, kik ezt a láda számára pénzbeli ajándékkal viszonozzák. Az így gyűjtött pénzt az idősebbek az atyamester házánál, az ifjak a fiúmester (Burschen- vagy Knechtenvater) vezetése alatt a vendéglőben zeneszó és táncz mellett elmulatják.

A vasgyárosoknak, illetőleg a vasgyári munkásoknak is van ehhez hasonló ünnepük áldozó csütörtökön. Tisztjeiknek májusfákat tűznek házuk elé és vasat is hoznak ajándékba, melyért pénzbeli vagy italbeli ajándékot kapnak.

Jótékonyság.

Az élet szenvedéseinek enyhítésére Dobsinán is működik a szeretet és könyörület testületi, társadalmi jótékonysága. Így a szegény iskolás gyermekek felruházására a dobsinai nőegylet, az ág. ev. egyház, a város és a helybeli takarékpénztár évenként százakat költenek. Dobsina város azonkívül az elaggott, munkaképtelen szegények és ügyefogyottak elhelyezésére szegényházat tart fenn, a hol 10—14 egyén lakást és élelmezést nyer.

A város évenként 70—90 munkaképtelen szegény özvegyet és árvát kettőtől hat koronáig terjedő havi segélyben részesít és azonkívül az előre-

gedett szegény lakosok élelmét 50—80 fillérnyi napi bérrel biztosítja. Ezek kavicstörésnél, utczaseprésnél s egyéb könnyebb városi munkáknál dolgoznak, már a mennyire dolgozni tudnak és mivel munkájok nagyon kevés hasznot hajt, ezeket a lakosság Goldarbeitereknek nevezi.

Nagyobb ipari telepek.

Dobsinán ez időszerint két vaskohó van. Az egyik a fővölgyben a város fölött, a másik pedig a Gölniczvölgyben az úgynevezett Gölnicz-kohótelepen. Mindkét vaskohó Dobsina város tulajdona.

Van ezenkívül két fűrészgyár gőzerőre, melyek közül az egyik Dobsina városé, a másik pedig a *Donath* és *Haas* fakereskedő czégé. Említésre méltó még a *Zimmermann* és *Lux* lakatos- és asztalosműhelye, mely vízierőre berendezett modern gépekkel van felszerelve. *Palczman* Samu vízerőre berendezett reszelő-vágógyára is nevezetes. *Stempel* László lakatos-műhelye gőzerőre van berendezve s végül itt van Fülöp Szász *Coburg* gothai herczeg sztraczenai nagy vasolvasztója és sodronykötél-pályája.

* * *

Közigazgatás.

Dobsina a felvidéki városok vagyonosabbjai közé tartozik, mert vagyona körülbelül 1.175,455 korona.

A vagyon fekvő javakból, épületekből, anyagokból és termények készletéből, vasgyárakból, bányákból, iskolaépületekből, ingóságokból, részvényekből és cselekvő követelésekből áll.

Fekvő javai: erdő 9886 kat. hold, 148 öl rét és kertek, 548 kat. hold. Összesen 405,444 korona értékben. Házak, gazdasági épületek, vendéglők, korcsmák, malmok 145,700 korona értékben. Vasgyárak 20,000 korona, bányák 88,889 korona, iskolaépületek 12,000 korona értékben. Ingóságokban, ú. m. regaleváltsági kötvény 327,600 korona értékben, földtehermentesítési kötvény 24,000 korona, 4% m. korona járadék kötvény 16,200 korona értékben, dobsinai takarékpénztári részvény 200 korona értékben. Bányatermékek, erdőgazdasági termékek, gazdasági és egyéb készletek és készpénz 144,422 korona 47 fillér.

A városnak szenvedő vagyona vagy adóssága nincsen. A városi polgárok a város által termelt tűzi- és épület-fát és egyéb anyagokat előállitási (öntermelési) árban kapják. A város polgárai és lakosai semmiféle községi adót nem fizetnek.

A város ez idő szerinti tisztviselőinek névsora a következő: Polgármester, árv. elnök, békebíró és anyakönyvvezető *Szontagh* Béla. Főjegyző és árv. ülnök *Nikl* Gyula. Rendőrkapitány *Csiskó* János. Tanácsnok, árv. ülnök és polgármester-helyettes *Csermák* Sándor. Ügyész dr. *Katona* László. Pénztárnok *Sárkány* Sándor. Erdőmesterek: *Schmidt* Román és *Endersz* Frigyes. Bányatanácsos és városi mérnök *Ruffinyi* Jenő. Közgyám *Gömöry* János. Városi gazdatiszt *Krausz* János. Aljegyző *Makláry* Endre. Irnok *Bogdán* Gyula. Főorvos dr. *Kellner* Viktor. Alorvos dr. *Schwirián* János. Körorvos dr. *Adriányi* János. Rendőrbiztos *Gundelfingen* Elemér. Anyakönyvvezetőhelyettesek *Csiskó* József és *Bogdán* Gyula.

*

Iglói *Szontagh Béla,* Dobsina r. t. város ez idő szerinti polgármestere, Gömör vármegye egyik legrégibb családjának: az iglói Szontagh családnak ivadéka, 1890-ben, 24 éves korában lett polgármester. A választás szerencsés volt, mert a nagytehetségű fiatal polgármester lelkesedéssel látott a munkához. Tapintattal simította el a régi időkből származó pártviszályokat, azután gondos kézzel fogott a köz- és társadalmi ügyek rendezéséhez. A városi pénzügyek megszilárdítása, az állami polg. fiúiskola létesítése, a kisdedóvó és elemi iskolák államosítása, a városi gőzfűrész és a jégbarlang telepén egy modern vendégfogadó felépítése, a városi utczák, terek szabályozása és magyar elnevezése, az új bazaltjárdák létrehozatala és számos egyéb alkotás fáradhatatlan tevékenységéről tesznek tanúbizonyságot. Egyik legnagyobb érdeme, hogy kormánya alatt a magyar nyelvet nemcsak a város összes közigazgatási ágazataiban hivatalos nyelvül elfogadták, hanem hogy a lakosság minden rétegébe behatolt és a német és tót nyelveket rohamosan kiszorítja. Egyik nagy alkotása a városi tisztviselők és a szolgaszemélyzet nyugdíjintézménye. Legújabban a villamos világítás behozatalán és a vas- és bányaipar válságos helyzetének megjavításán fáradozik. Igaz, hogy ezeket az eredményeket nagy részben a városi képviselőtestület helyes érzékről tanúskodó gondolkozásának és ritka áldozatkészségének köszönheti, de ez mit sem von le érdemeiből, mert el tudta nyerni — s a mi még nehezebb — meg tudta tartani a képviselőtestület osztatlan bizalmát. A polgármester a békebírói és anyakönyvvezetői teendőkön felül, gondnoksági és iskolaszéki elnök, tüzoltóegyleti elnök s minden társadalmi és jótékonysági intézmény egyik agilis vezérférfia. (N. G.)

JOLSVA.

Jolsva rendezett tanácsu város, régebben szabadalmazott bányaváros. Fekvése a katonai fölmérések szerint: északi szélességben 48°, 37′, 30″, keleti hosszúságban 37°, 54′, 0″; tengerszin fölötti magassága 258 m.

A város dombos területen fekszik, lombos és fenyves erdők szegélyezik. Hegyei közül a Magura fenyves a 881 m. magasságot feléri. Határa 8132·820 □-öl, melyből maga az erdőség 5017·138 □-öl. Fővizei a Murány-folyó és a Jolsva-patak; az utóbbi a város közepén vonul végig. Vizei között több fagymentes, langyos forrásvizet találunk. Emésztő hatásáról nevezetes a „*Kamenya*“ forrás. A városi *fürdő* vizének pedig kiváló gyógyerőt tulajdonítanak csúzos, köszvényes, nehézkóros s általában izületi és idegbajokban. A vidéknek magyar lakossága hagyományos előszeretettel látogatja e fürdőt. Jó hatásúnak tartják szembajok és idegbántalmak ellen a *Koldus-patak* vizét.

A város utczái (összesen 8), mint az minden régi, erődített városban tapasztalható, nagyobbrészt görbék, házai, csekély kivétellel, alig mondhatók városiaknak, legalább nem a modern izlés értelmében. A lakások ablakai szűkek, szobái alacsonyak, kivéve az újabb időből való vagy átalakított házakat. Van azonban néhány kiváló épülete is, melyek a város díszére szolgálnak. Ilyenek a főtéren levő kettőstornyú, románstilű *róm. kath. templom*, melyet Coburg Ferdinánd herczeg, mint az egyház kegyura egy hires bécsi műépitész terve alapján Wunsch uradalmi mérnökkel építtetett 1849-ben. Ugyancsak kimagaslik a főtéri épületek sorából a *Coburgok* hatalmas méretű, másfél emeletes renaissance-stilű kastélya. Epítését Koháry András kezdte el 1796-ban, de csak 1801-ben fejezték be. A kastély homlokzatán trachit kőből vésett, hadijelvényeket feltüntető dombormű ékeskedik „NK“ (Nicolaus Koháry) monogrammal. Lépcsőháza jolsvai fehér és kék márványból épült és menyezetét mithológiai alakokat ábrázoló freskók díszítik. Az épület főterme roccoco-modorban van kifestve. A kastély helyén eredetileg *templárius-kolostor* állott, majd később a Széchi-ház. Mind a kettőnek az alkotórészei még felismerhetők. Említést érdemel továbbá az ódon külsejű, homlokzatán Jolsva város czímerét viselő *városháza*, mely a régi, fából készült városháza helyén 1781-ben épült. Danielik Gy. és Holacsek L. voltak az építőmesterei. Az *evangelikus torony és templom* szintén figyelmet keltő, tekintélyes épület. Az utóbbinak 1789-ben, az előbbinek 1834-ben tették le az alapját. Csinos, de már újabb épület a *vendéglő*, melynek kiváltképen a főterme, ez időszerint ritkítja párját Gömörben. Az 1902—3. évben 8 ezer korona költségen restauráltatta a város e termet. Igen impozáns és a város látóképét nagyon emeli a *honvédségi kaszárnya*, mely 1897-ben 220 ezer korona költségen épült. Emeletes ház mindössze 13 van a városban. Középületek.

Az utczák három kisebb és egy nagyobb teret alkotnak. Néhány jelentéktelenebb utcza kivételével az egész város korláti bazalt-koczkákkal van kövezve. A *kövezést* 80 ezer korona költségen 1902—3-ban végezték. Az egyes háztulajdonosok járdaköltségének $^1/_3$-át a város pénztára fizette ki. Kellemes sétahelye a közönségnek a *fürdőkert*, szép hársfasorai, fenyőcsoportjai, virágágyai és díszbokraival. Maga a *fürdőház*, mely 6 szobát, 7 kádat

és öt vendégszobát foglal magában, 1869-ben épült. Az újabb időben állandó nyaraló vendégei vannak a városnak, kik a hegyes-völgyes határban sok kellemes kiránduló helyet találnak. A fürdő-kertben levő, kényelemmel berendezett *lawn-tennis pálya* szép számú sportüző közönségnek szolgál testedző szórakozással. Nem messze ettől, a vasúti állomás mellett van a *jégpálya*, a hol szintén elég élénk élet uralkodik a téli idény alatt.

Ipar és bányászat.

A lakosság túlnyomó zöme iparosokból áll. Legjelentékenyebbek ezek között a csizmadiák, timárok, szattyánosok, kolomposok és gubások. A *csizmadiák* ma csak 86-an vannak, a mult században azonban számuk meghaladta a kétszázat. A *timárok* és *szattyánosok* közül az előbbiek számszerint 15-en vannak, az utóbbiak pedig 24-en, kik a városi elöljáróság és az ág. ev. egyház elnökségének támogatása mellett hitel- és ipari szövetkezetet létesitenek. A *kolompos* mesterség e város különlegessége. Több mint 200 éve űzik ezt az iparágat. Jelenleg öt család foglalkozik kolomp-készítéssel.

JOLSVA. — A VÁROSHÁZA ÉS A RÓM. KATH. TEMPLOM.

Magyarországon Jolsván kívül csak Radványban (Zólyommegye) készítenek kolompot, de ott is jolsvai települő honosította meg. E mesterség gyér elterjedtsége a hangolás módjának titkában leli magyarázatát, melyet az illető családok szigorúan őriznek. Az ezen mesterséget űzők 1902-ben társulattá alakultak *Hoffmann Miksa és Társai* bejegyzett czég alatt. Jelentékeny iparág a *gubásoké*, a kik tiszta gyapjúból fehér és színes pokróczokat készítenek, durvább, finomabb és egészen finom, izléses kivitelben, különféle nagyságban, melyeknek ára 7 és 24 korona között váltakozik. Ágyelőknek, ablakvédőnek alkalmazva, a finomabb minőségűek bármily szobában megállják helyüket. Készítenek kocsiba való színes angóra-lábtakarókat is 30—40 koronás árakban. A téli három hónapon át a gubások fekete fürtü magyar *parasztgubát* készítenek. A pokróczkészítést 50 év óta űzik a gubások, ellenben a gubakészítést századok óta. Életrevaló iparág volt Jolsván a mult századokban a *fésűsöké*, mely azonban a gyári versenynyel szemben hanyatlott s ma már csak ketten űzik. Képviselve vannak ezenkívül az iparos osztályban a mészárosok, az asztalosok (6), a kötélgyártók (3), szűrszabók (3), kovácsok (2), lakatosok (2), műlakatos (1), fazekasok (5), szabók (6), szíjgyártók, kőművesek, kályhakészítők stb. Az *építkezés* terén két okleveles vállalkozó van.

A bányászatnak újabban a *magnezit* felfedezése adott némi lendületet. A magnezit tűzálló téglák készítésénél és az aczélfinomításnál nyer alkal-

mazást. Ásatásáért 12 ezer korona évi bérletet fizet a városnak a Magnezit-Ipar-Részvénytársaság, 1900-tól 1990-ig szóló szerződési kötelezettséggel. A kezdet stádiumában van a *zsirlakő* bányászat, Tonello József spanyol lovag tulajdonában (1896 óta), a ki az 1902. évben kötött szerződés szerint 1000 korona évi bért fizet a városnak a kezdet évében. Ez mondható a *kovakő* bányászatáról is, melynek bérlője az újantalvölgyi üveggyár (1903 óta), s köteles évente legalább 20 vaggont (à 7 kor.) elszállitani. Nagy mennyiségben található a város határában a *dolomit,* mely az aczél- és vasfinomításnál nyer alkalmazást. Évente mintegy 200 vaggont szállitanak el belőle. Vasolvasztó kemenczék kibéllelésére használják az itt előforduló *tűzálló követ* (quarcit), melynek bányászatáért a csetneki „Concordia" társaság évi 200 korona bért fizet a városnak. Ásnak továbbá a határban vasöntéshez szükséges *mintázó homokot,* melyből a Heinzelmann-féle hisnyóvízi vasgyár évente körülbelül 1000 kocsival (à 20 fillér) használ fel. Rendszeres művelés alatt áll a „*Pál bányatársulat*" tulajdonában lévő *galmaj* bánya. Végűl megemlítendő az élénken folyó vaskőkutatás, mely meglehetősen bíztató eredményekkel kecsegtet. A bányászattal kapcsolatosan feljegyezhető, hogy a nyolczvanas években a városnak államilag segélyezett kőcsiszolója volt, márvány és szerpentinkő feldolgozására berendezve, mely azonban, kellő érdeklődés és pártolás híján, Dobsinára tétetett át.

A gyáripar még csak fejlődésben van. Itt megemlítendő a három magnezit pörkölő, a műmalom és a festékgyár. A felső, vagy melegvízi pörkölő 1894-ben épült, az alsó 1897-ben s mind a kettő a Budapesti Magnezit-Ipar-Részvénytársaság tulajdona. A harmadikat, a *Róth Antal* félét, 1899-ben emelték, de most csőd alatt áll. A *műmalom* Szénássy Gyula budapesti nagykereskedőé. 1898-ban épült, 1899-ben leégett, de újból felépítették. A *festékgyár,* mely vasrozsda ellen vascsillámfestéket készít, 1901-ben épült és szintén Szénássy Gyula tulajdona.

JOLSVA. — AZ ÁG. H. EV. TEMPLOM.

Az 1903-ban nyílt meg állami támogatás mellett egy *kosárfonó tanműhely,* melyhez a szükséges fűzfatelep szintén készen áll.

A mult század közepéig volt a város területén sörgyár, valamint szeszgyár is. E helyen említjük meg a *szikvíz-gyártást* is, melylyel hárman foglalkoznak.

A *kereskedelmi* forgalmat 16 üzlet bonyolítja le. Ezek között legrégibb a *Czibur* Emil üzlete, mely 1842 óta áll fenn. A *gyógyszertár* az első volt egész Gömör vármegyében, mert 1750-ben keletkezett. Az üzleti forgalmat növelik a heti- és országos vásárok; az utóbbiak évente ötször tartatnak. A kereskedelmi tényezők közé tartozik a jolsvai *Takarékpénztár* is, mely 1866-ban alakult. Az intézet első igazgatója Balásffy Béla volt. Itt említendő fel a *Temetkezési segélyegylet* is, melynek 770 tagja van. Alapítói Pap Sándor és id. Czirbesz Soma voltak. Keletkezett 1871-ben. Kereskedelem.

A talaji és égalji viszonyok a *gazdasági művelésre* mérsékelten kedvezők. Az összes művelésre szánt területek tagosítva vannak. A tagosítást Fischer Károly mérnök végezte 1898—1899-ig. A határban szépen terem a búza is s kat. holdanként átlag 5—6 métermázsát ad. Egyébként évente terem megközelítő számítás szerint: búzából 1400 mm., rozsból 500 mm., árpából 300 mm., zabból 1200 mm., 1569 kat. hold 866 □-öl területen; széna és sarjúból 18612 mm. 1033 kat. hold 1022 □-öl területen. Szépen sikerülnek a Mezőgazdaság.

konyhanövények is. A káposztatermelés, melyet azelőtt nagyban űztek, minőség szerint nagyon beválik, de mennyiség tekintetében nem fedezi a szükségletet, tehát bevitelre szorúl. A közelmultban *dohánynyal* is tettek kísérletet s kitűnő eredményt produkáltak. Az állandó termelést leginkább bizalmatlansági okok akadályozták meg.

Az állattenyésztés csak a házi szükségletet fedezi. A tagosítás előtt jelentékeny volt a juhsajt- és túró-termelés is.

A gyümölcstermelés Jolsván már régi idők óta a legelsőrendű a vármegyében. A szakszerű pomologiának alapját 1796-ban vetették meg egy társulat szervezésével, melynek *Glósz* Sámuel és *Wallaszky* lelkész voltak a kezdeményezői. Nagyban hozzájárult az ügy fejlesztéséhez *Csernok* Pál ev. tanító, a ki 250 különböző gyümölcsfajt hozatott Németországból. A társulat maig is fennáll és újabban ismét kedvezőbb viszonyok között működik. Elismert tény, hogy a jolsvai gyümölcs, főleg almában, messze földön ritkítja párját. A gyümölcsös-társulat történetét megírta 1896-ban Jurin Sámuel, ki a társulatnak 15 éven át lelkes igazgatója volt és ezért a kormánytól kitüntetésben részesült. Ugyanő kezeli és gondozza a városi faiskolát is, melyből évente átlag 150 csemetefa kerül eladásra. Régebben s nemkülönben a közelmultban *szőlőmíveléssel* is foglalkoztak Jolsván. Sajnos, hogy az igazán zamatos cseppeket termő szőlőhegyet tönkretette a fillokszera. Ujabban ismét folytatni készülnek a mívelést.

Vasut. A közlekedés főtényezője a *vasút*, mely 1893. évi nov. 20-án adatott át a forgalomnak. Ennek megteremtése első sorban *Kubinyi* Géza orsz. képviselő nevéhez fűződik. Jolsváról *Bazilidesz* Gusztáv polgármester, *Podhradszky* András herczegi erdőigazgató, *Kuna* Aurél főszolgabíró és *Czibur* Imre városi ügyész fáradoztak legtöbbet a vasút érdekében. Jolsva városa 30 ezer forintot, Coburg herczeg 90 ezer forintot adományozott e czélra. Jelenleg naponta három rendes vonat közlekedik a vonalon fel s alá, a harmadik azonban — az estéli — csak Pelsücz és Jolsva állomások között mozog. A *posta* 1858 szept. 1 óta áll fenn Jolsván, a *távíró* pedig 1871 júl. 4 óta.

Egyházak. A *róm. katholikus* egyház, a plébániai irattár tanúsága szerint már Zsigmond király idejében, 1397-ben fennállott, a reformáczió idején azonban teljesen megszünt. 1689-ben I. Lipót alatt ismét feléledt, mint Hisnyónak a filiája, a hol Horvátovics György volt az első parochus. Hisnyóról elsőnek Bakó János plébános költözködött át Jolsvára 1693-ban. Állandóan azonban csak a Koháryak alatt, 1718-tól kezdve települtek meg itt a róm. kath. lelkészek, kiknek sorát Kövesdy István esperes kezdte meg, a ki egyuttal Gömör vármegyének táblabírája volt. A jelenlegi egyházfő *Schuster* Antal esperes-plébános, a ki 1896 márcz. 1-én foglalta el hivatalát. Esperessé ugyanazon év ápr. 20-án neveztetett ki. Közvetetlen elődje Vrbjár Péter volt, a ki mint prépost halt meg (1898) Rimaszombatban. Az egyház a Coburg herczegi család patronátusa alatt áll. Van az egyháznak jól berendezett iskolája és *szegényháza*, melyet Széchi Mária alapított; ugyanezen czélra Koháry István gróf 1200 frtos alapítványt tett, melyet az esztergomi káptalan kezel. Az ág. hitv. *evangélikus egyháznak* talaját már a husziták készítették elő a XV. században. 1550 körül már ev. iskola létesült itt, 1578-ban pedig megválasztották az első ev. lelkészt *Fábry* György személyében. Virágkorát az egyház a Wesselényi idejében élte (1627—1669), a mikor Murány vára a gömörmegyei protestántizmusnak főfészke volt. A Wesselényi-féle összeesküvés után beállott vallásüldözés idején a jolsvai evangélikusok Kövibe (artikuláris hely) jártak istentiszteletre. Az egyház lelkészei között országos hírre tett szert *Wallaszky* Pál († 1824), a ki Conspectus cz. latin művével megírta az első rendszeres magyar irodalomtörténetet. Az ő papsága idején épült fel a templom (1784), az iskola és a paplak. Főesperes, sőt püspökjelölt is volt. Híres papja volt Jolsvának továbbá *Ferjentsik* Sámuel († 1855), a kit mint természettudóst és meteorologust a külföldön is ismertek. Bronzból öntött mellszobra a helybeli Cziburoknak családi ereklyéje. Az ő papsága idején épült fel a templom tornya, a melynek költségei összesen 20,552 frtra rúgtak. A Coburg herczegi uradalom e czélra 1200 frt értékű anyagot adományozott. Említést érdemel az újabbi időkből *Hoznek* János lelkész († 1886), a ki a ma is fennálló egyházi gyámintézetet alapította s ugyancsak ő volt a kezdeményezője a jolsvai

nőegyletnek is. Utóda *Baltazár* Antal († 1899) mint kiváló hebraeista résztvett az újabbi bibliafordításban; esperes s egy ideig helyettes főesperes volt. A jelenlegi lelkész *Baltazár* János 1899 júl. 1-én foglalta el állását. A világiak közül kiváló érdemeket szereztek maguknak az

JOLSVA. — COBURG FÜLÖP HERCZEG KASTÉLYA.

egyház körül mint felügyelők *Ratkay* Dániel (1783—1797), *Glósz* Sámuel (1804—1826), *Márkus* András (1841—1845), id. *Czibur* Imre (1855—61), *Bazilidesz* Gusztáv, *Maléter* Ede († 1890), *Remenyik* Ede († 1890); mint alapítványt tevők főleg *Madarász* Sámuel és *Remenyik* Pál († 1901). Az utóbbi összes ingatlanait mintegy 100.000 korona értékben az egyháznak adományozta. A jelen időben 12 év óta a felügyelői tisztséget *Kuna* Aurél főszolgabíró tölti be, páratlan tevékenységgel. A város az egyházat patronátusi kötelezettséggel segélyezi. Az ev. egyház *iskolái* mindig magas szinvonalon állottak. A XVII. században, főleg Wesselényi idejében, a jolsvai ev. iskola a legelsők közé tartozott. Az egyház *szegényházat* is tart fenn.

A *reformátusoknak* Jolsván nincsen egyházuk, hanem a giczei ev. ref. anyaegyházhoz tartoznak. Az *izraelita egyház* keletkezésének ideje 1872-re esik. Templomuk 1895-ben épült fel, 11 ezer korona költséggel. Röviden megemlítjük e helyen még a városi ipariskolát, melynek *Jurin* Sámuel az igazgatója és 1883. év óta *Czibur* Imre ügyvéd a buzgó felügyelője. Végül ide tartozik még a városi *óvoda*, mely 1879-ben keletkezett *Groó* Vilmos tanfelügyelő kezdeményezésére, *Bazilidesz* Gusztáv elnöksége mellett. Óvodai felügyelő (1900 óta) Baltazár János ev. lelkész.

Az emberbaráti intézmények közül elsősorban a *siketek és vakok* Cházár András-féle intézetét kell megemlíteni, mely 1901 okt. 10-én lépett működésbe. Nyilvános felavatása 1902 okt. 22-én történt. Az eszme *Groó* Vilmos tanfelügyelőtől indult ki és megvalósítása érdekében a város polgármesterén kívül sokat tett *Hámos* László főispán, *Kubinyi* Géza országgy. képviselő, *Borbély* Sándor szaktanácsi előadó és gr. *Vay* Sándor. Az intézet díszelnöke Hámos László főispán, igazgatója Nécsey János, a ki Scholtz Lajos tanárral együtt végzi a két osztály tanítását, mely fokozatosan hatra fog kiegészíttetni. Az intézet anyagi ügyeit a felügyelő-bizottság intézi, melynek elnöke a polgármester. Nagyobb alapítványt tett az intézet javára gr. *Andrássy* Dénes, (10 ezer kor.), ki egyúttal az intézet fővédnöke. Gömör vármegye, mint testület, évi 400 koronát szavazott meg e humánus czélra. Jolsva városa 40 ezer kor. értékű épületet s dologi kiadások czímén évi 1500 kor., illetőleg hat

Emberbaráti intézmények.

év multán 1000 kor. segélyt szavazott meg az intézetnek, azonfelül pedig adja a fűtésre szükséges faanyagot.

Egy másik virágzó humánus intézmény a jolsvai *nőegylet*, mely 1864-ben alakult. Első nagyérdemű elnöke Ferjencsik Lujza volt. Az egylet vagyona 6000 korona és évente készpénzben, élelmezésben és ruházatban körülbelül 500 koronát oszt szét.

Társas egyletek.

A társas egyletek közt elsősorban a *Kaszinó* említendő, mely 1845-ben alakult s ekkor Draskóczy Sámuel volt az elnöke. A szabadságharcz után megszűnt; 1852-ben ismét életre kelt, de csak ideiglenesen. Jelenlegi életcziklusa 1854-ben kezdődött. Könyvtára 1856-ban alapíttatott és 2352 kötetet tartalmaz. Jolsvai „Polgári Kör“ czímen már 1876-ban alakult egy társas egylet, Textóris András ügyvéd elnöklete alatt, mely azonban rövid életű volt. A most fennálló *Polgári Kör Poltz* József ev. tanító és *Baltazár* János ev. lelkész kezdeményezésére 1889 decz. 19-én alakult meg. Baszilidesz Gusztáv polgármester elnöksége és Baltazár János alelnöksége alatt. Könyvtára 400 kötetre terjed.

A társadalmi élet élénkítéséhez s a műízlés fejlesztéhez lényegesen hozzájárul a *Műkedvelők Társulata*, mely már a 70-es évek elején Baszilidesz Gusztáv és Victorisz Sándor elnöksége alatt működött. A társulat 1893 aug. 15-én szervezkedett. Elnöke Kuna Aurél főszolgabíró lett. 1903 óta a társulatnak állandó szinpadja van. Újabb keletű ennél a *Zeneegyesület*, mely 1902 május havában alakult Jurin Sámuel isk. igazgató elnöksége mellett. Az első Dalárda 1863 aug. 10-én alakult Pazár István ev. isk. igazgató vezetésével, de egy évi működés után megszűnt. 1876-ban ismét megalakult Jurin Sámuel ev. isk. igazgató vezetése mellett, de ez is rövid életű volt. Harmadizben Laffeurse Ede róm. kath. tanító vezetése alatt állott fenn az 1885/6. évben.

Élénk és eredményes működést fejt ki a sportok között a *Vadásztársulat*, mely szervezett testületté 1875-ben alakult. Első elnöke *Zsoldos* Barna honvédszázados volt (most ezredes Beszterczebányán). Nagyon kedvelt szórakozást találnak sokan a *lawn-tennis*-ben, melyet *Neogrády* Jenő vasúti állomásfőnök, *Szénássy* Béla hercz. erdőrendező és *Hevessy* László szolgabíró honosították meg. 1889-ben a tagok társulatot alakítottak és elnökké *Kuna* Aurél főszolgabírót választották meg. Állandó jellegűnek mondható azóta a *Korcsolya-egylet* is, melynek főgondozója *Neogrády* Jenő v. állomásfőnök.

Lakosság.

A kisipar nagymérvű pangása az utóbbi évtizedekben lényegesen megapasztotta a város lakosságát. A mult század elején — 1820 körül — nem kevesebb, mint másfél ezerrel volt nagyobb, mint jelenleg. Az 1900. évi népszámlálás szerint a város 2790 lelket számlál. Ezek között van 187 katona. Nemzetiség szerint 2167 vallotta magát magyarnak. A többi 623 is jóhiszeműleg vallotta magát tót s részben más anyanyelvűnek, mert a magyar hazafias érzület a városnak régi hagyományos erénye; nyelvi és faji kérdések itt nincsenek és nem is voltak és látnoki tehetség nélkül is könnyü megjósolni a város teljes megmagyarosodását a közel jövőben.

Az 1869. évben állitották itt fel az *51. honvéd zászlóaljat*, melynek első parancsnoka *Kaszap* János őrnagy volt. A jelenlegi katonai beosztás szerint Jolsva a 16. honvéd gyalogezred 3. zászlóaljának állomása. A 40—50-es években lovas katonaság volt a városban elhelyezve.

Hatóságok.

Az alkotmányos idő eleje óta Jolsva a nagyrőczei járás *szolgabírói hivatalának* székhelye.

1903-ban *csendőrőrsöt* helyeztek a városba. Az 50—60-as években *pénzügyi biztosság* is volt Jolsván s a mellett egy *pénzügyi szakasz*; az utóbbi 1891-ig fennállott. Ugyanitt van a Coburg herczegi uradalomnak *erdőigazgatósága*, mely alá 51 kezelő tiszt van beosztva, kik közül a központban 7 van foglalkoztatva. Az első igazgató *Greiner* Lajos volt 1829-től kezdve. Utóda lett *Boregard* Lajos. A jelenlegi igazgató *Podhradszky* András, ki 1885-től kezdve viseli hivatalát. A puritán jellemű, nagyérdemű férfiút, ki tehetségével és sokoldalu szakismeretével a városnak is becses szolgálatokat tesz, működésének 40 éves jubileuma alkalmával Coburg Ferdinánd fejedelem és Coburg Fülöp hg. a házi lovagrenddel tüntették ki, mely egyike a legelőkelőbb rendjeleknek. Ugyanitt van a Coburg család összes magyarországi és

JOLSVA.

ausztriai uradalmainak számvevősége is. Főszámvevő 1885 óta *Neogrády* Lajos, kit Coburg Ferdinand bolgár fejedelem az I. oszt. polgári érdemrenddel tüntetett ki szolgálati hűségének az elismeréseül. A Jolsva határában fekvő herczegi erdőingatlanokat és regálékat 1851. évi január 10-én váltotta meg a város 107 ezer forinton.

Közigazgatás.

A város első bírája — a mennyire a városi jegyzőkönyvekben visszamenni lehet — *Orbán* György volt 1566 körül s *Márkus* Balázs 1569 körül. Az utolsó bírák voltak:. Tavassy Mihály (1861), Farkas György (1867) és Madarász József (1870). Az abszolut korszakban a bírói sorrendet megszakítva, mint polgármesterek szerepeltek: *Maléter* István gyógyszerész és id. *Czibur* Imre kereskedő. Első alkotmányos polgármester az utolsó bíró, *Madarász* József volt (1872 óta). Utána következett *Remenyik* Ede (1884—1890). Utóda lett *Bazilidesz* Gusztáv, a ki 1890 november 20-án foglalta el hivatalát s azt jelenleg is viseli. Bazilidesz Gusztáv 1841. évi február 22-én,

JOLSVA. — LAKTANYA, PÁLYAUDVAR ÉS MAGNEZITPÖRKÖLŐ.

Jolsván született. Jogi tanulmányai befejezése után, már 1862-ben, a volt eperjesi kerületi kir. itélőtábla hites jegyzője lett és két év mulva, 1864-ben ügyvédi oklevelet nyert. A következő évben a szepesmegyei főispán helytartója lett és a 16 szepesi város kir. biztosának titkára; később megyei aljegyző Lőcsén. Az 1867. év tavaszán ügyvédi irodát nyitott Jolsván. Még ugyanazon évben megyei esküdt lett, 1869-ben pedig szolgabíró. 1872-ben ismét ügyvédi irodát nyitott szülővárosában, a mikor városi tiszti ügyész lett. Mint árvaszéki előadó és ülnök is működött. Polgármestersége alatt sok üdvös intézménynyel — vasút, magnezit-gyárak, villamos világítás, járda, siketnéma-intézet, kosárfonás stb. — gazdagodott a város, melyeknek létesítésében tevékeny részt vett. Társadalmi téren is több oldalú működést fejt ki. Egyházának 30 éven át mint egyházmegyei főjegyző, mint törvényszéki bíró s mint több egyháznak a felügyelője tett hasznos szolgálatot.

A város többi tisztviselői a következők: *Piacsek* Rezső rendőrkapitány, *Habányi* József főjegyző, *Dabrovszky* Miksa aljegyző, *Czibur* Imre ügyész, *Czibur* Emil közgyám, *Bankó* János pénztárnok, *Czeglédi* Lajos ellenőr és id. *Zajacz* Károly tanügyi tanácsos, dr. *Hensch* Géza tiszti főorvos, dr. *Tóth* János városi alorvos, *Szobonya* József m. k. állatorvos, *Biók* Zoltán közigazgatási erdőtiszt, *Thomázy* Sámuel gazda. A tanács tagjai: a polgármester mint elnök, a rendőrkapitány, a főjegyző, az ügyész, a pénztárnok, az erdész, az orvos, a

JOLSVA. — A DUZZASZTÓ.

közgyám és a tanügyi tanácsos. A város *képviselő testülete* 56 tagból áll; ezek között — a tisztviselőkön kívül — van 24 választott tag s ugyanannyi virilista.

Jolsva egyszersmind orsz. képviselő-választó központ. A város első *képviselője* — az új alkotmányos idő óta — *Szent-Iványi* Károly volt. Utána következtek: *Máriássy* Kálmán, *Jankó* Miklós és *Hámos* László, Gömörmegye mai főispánja. Jelenlegi képviselője — szabadelvű alapon — *Kubinyi* Géza (1891 óta). Jolsvának három díszpolgára van; ezek *Kossuth* Lajos, *Szent-Iványi* Károly és *Kubinyi* Géza.

A város igazgatási működését a következő ügykezelési kimutatás jellemzi. Az utolsó évben elintézés alá került: 6101 közigazgatási, 305 árva-, 136 bagatell-, 108 kihágási és 21 bűnfenyítő-ügydarab. Van a városnak 1875 óta egy ***mértékhitelesítő hivatala*** is, melynek vezetője Czibur Emil. Forgalmát főleg a Heinzelmann-féle hisnyóvízi vasgyár emeli, mely egymaga eddig $^1/_2$ millió darab vasczikket hitelesített.

A város összes vagyona ingatlanokban egy millió korona érték. A regálé-jogot 417.000 korona értékű kötvénynyel váltotta meg az állam. Pótadót a lakosok nem fizetnek. Az állami adók összege 31,233 K 58 f., melyhez a város maga 3466 K. 12 f.-rel járul.

Az *egészségügy állása*, az égalji és talaji viszonyok szempontjából kedvezőnek mondható. Az északi szelek ellen a várost a Várhegy védi. Ivóvize kitűnő és ezért a hasi-hagymáz, difteritisz és vérhas ritka betegségek. Kedvezőtlenül befolyásolják az egészségügyet a szegényebb néposztály rossz lakásviszonyai, a szűk anyagi viszonyok által okozott hiányos táplálkozás és az alkoholizmus. A gyermekhalandóság aránylag csekély s egyike a legkedvezőbbeknek a vármegyében.

A *szegényügy* javát szolgálja a városi szegény-alap, melynek vagyona 10 ezer korona. A rendes évi segélyezés átlaga 800 koronára tehető.

A *tűzbiztonság* felett a tűzoltó-egylet őrködik. Az első ily önkéntes tűzoltó-egylet 1876-ban keletkezett, de megszünt és ismét megalakult, azonban az utolsó évtizedben teljesen elhanyatlott. Legújabban ismét megalakult és az 1902 szept. 14-én tartott alakuló gyűlésen elnöknek *Kuna* Aurél főszolgabíró, alelnöknek *Jurin* Sámuel ig.-tanító és főparancsnoknak *Piacsek* Rezső rendőrkapitány választattak meg.

1895 óta villamos világítása van a városnak, melyhez az áramot az ú. n. felső-magnezitgyár szolgáltatja. Az utczákat és tereket 60 izzó lámpa világítja meg.

A *vízvezeték* igen jó hegyi forrásból közvetíti a vizet s három kútra felosztva adja a lakosságnak.

A *csatornázás* szempontjából szerencse, hogy a város dombos alapon nyugszik s így mindenféle víznek természetes lefolyása van. Az új járda melletti burkolt árkok is sokat javítottak e téren.

* * *

Történeti áttekintés.

Időszámításunk első századaiban különféle szláv és germán törzsű népek laktak e vármegyében, a kik bányaműveléssel is foglalkoztak. Valószinűleg ezek voltak a város első alapítói. A határban lévő, ma is megjelölhető, arany-, ezüst- és rézbánya-telepek lakói tömörülhettek össze először ezen a területen.

JOLSVAI FÜRDŐÉPÜLET.

Már jóval a magyarok bejövetele előtt rendes község lehetett e helyen, a mely fölött közvetetlen közelben vár emelkedett, melynek nyomai, védő árkai most is láthatók.

IV. Béla egyik diplomáján fordul elő először e város neve mint *Illsvavár* („Castrum Illsva") 1243-ban. Valamivel később, 1299-ben III. Endre király diplomáján, mely a városi levéltárban látható, *„possessio Ilsua"*-nak, azaz Ilsuafalunak neveztetik. Használatos nevek ezenkívül: Jelsava, Alsovia, Eltsch és Jolsva. A tót és német elnevezés az égerfától származik. Mikor lett várossá Jolsva, arra nincs adat. Feltehető, hogy Róbert Károly idejében (1330 körül), mint Dobsina, Pelsőcz és Csetnek.

Már az Árpádházi első uralkodók alatt királyi birtok lett kincses-bányái révén s mint ilyen szabadságot és egyéb előnyöket élvezett a többi hűbéres községekkel szemben.

A tatárjárás idején (1241—42) pusztult el valószinűleg az *Ó-vár* nevezetű, őrtoronynyal ellátott erődítmény. Ez tulajdonképen templárius barátok kolostora volt, a kik azután, hogy fészküket feldúlták, a mostani Coburg herczegi palota helyén építettek új kolostort. Ugyanekkor, a XIV. század folyamán földsánczokkal is körülövezték a várost, a Taplócza felőli út végén pedig és a mostani herczegi kastély mellett egy-egy *őrkaput* emeltek.

A város további fejlődésének, jólétének és tekintélyének alapját a *vasipar* vetette meg. Erre nézve Hunfalvy J. Gömörmegye leírásában (329. lap) ez olvasható: Nagy Lajos idejében „honunk belkereskedésének két főpontja volt Debreczen és Jolsva. S hogy e vállalat országos érdekű lehetett, bizonyítja az, hogy az iparűzők és kereskedők ezen testülete Ország-nak neveztetett." ... „Debreczen kötelezte magát, ha zavaros idők jártak, a búzával, pénzzel ellátott vállalkozó testületet visszatértében a pusztákon keresztül fegyveres poroszlókkal kisérni s a megrablástól védeni."

Rákóczy György fejedelem a vámfizetés alól is felmentette őket. Egyes szabadalmaikat Mátyás király is megerősítette. Wesselényi Ferencztől is nyertek privilegiumokat. Híresek voltak annak idején az egyesületnek a báljai, melyek a közelmult évekig fenmaradtak Ország-bál név alatt.

János király a városnak 1539-ben tanácsi szabadalmat adott és ezen kívül 1552-ben pallos-jogot nyert.

Jolsva *első urai* gyanánt Egruch és Eliás grófok említtetnek 1243 körül. III. Endre egy perből kifolyólag bizonyos Herrikus lovagnak (magister) ítélte oda. Később az Ilsvayakat említi a történelem, kik nevüket is innen vették.

Közbejött azután a husziták inváziója. Az ezen évtizedekben történt morva és cseh letelepülések által a városban addig túlsúlyban volt németek

mindinkább elszlávosodtak. Midőn Mátyás király a huszita uralomnak véget vetett, Jolsva a murányi parancsnokság tulajdonjogába ment át és sorsa annak sorsával változott. Így lettek urai Jolsvának egymásután a *Tornallyaiak* (1500 körül), később a hirhedt *Basó* (1549-ig), majd ismét a kincstár, azután sorra a *Rothalok*, kiknek a kincstár 100 ezer forinton zálogosította el a murányi uradalmat, utánuk a *Széchiek* (1609-től), majd *Wesselényi* Ferencz (1645), ismét felváltva a kuruczok és labanczok; egy ideig *Bercsényi* Miklós (1711-ig) is bírta Murányt s vele Jolsvát; végül 1720-ban III. Károly király a *Koháryaknak* adományozta, a kiktől házasság révén a *Coburgokra* öröklődött. A Coburgoktól — mint már említve volt — 1851-ben váltotta meg magát a város.

A város multjának szomorú eseményéről tesz tanúságot ama csetneki krónikás feljegyzés, mely szerint „az 1556-ik évben Jolsvát a törökök kegyetlenül megrabolták, felgyújtották és 400 embert rabságba ejtettek.“ Békésebb, jobb kor virradt a városra a Széchiek alatt, kikben a csaknem tisztán protestáns lakosság nagy pártfogókra talált. A híres Széchi Mária (Murányi Vénus) itt esküdött hűséget Bethlen István grófnak, 1627 május 30-án, a Széchi-ház (most Coburg-féle kastély) kápolnájában. Wesselényi Ferenczczel való házassága állítólag szintén itt köttetett 1644 augusztus 7-én, de ez mivel sem igazolható. Ellenben bizonyos, hogy midőn Wesselényi 1645-ben főispán lett, Jolsván iktatták hivatalába.

Jolsva különösen 1655 óta, hogy *Wesselényi* nádorrá lett, gyakran fényes gyülekezések szinhelye volt. Több izben megyegyűlést is tartottak itt. A megyeház a régi honvédkaszárnya helyén állott. A város közepén levő régi templom, valamint a temetőn épült kis faszerkezetű templom (ma már nyoma sincs) ez időben az evangélikusoké lévén, Wesselényi — a ki maga buzgó katholikus volt — kis kápolnát építtetett a patak balpartján hitrokonainak, mely az 1829. évi nagy tűzvészben elpusztult.

Igen érdekes Wesselényinek az a kézirata, mely a városi levéltárban látható s az *Óvár eladására* vonatkozik. Többi között ez áll benne: „Mi Gr. Hadady Wesselényi Ferencz, Murány várának örökös ura, eladjuk Jolsvának „úri jóakaratunkból“ „jure perpetuo“ „Óvárt és a köröl való erdőt“ méltányolva lakosainak, „kedveskedésöket és engedelmességüket“, melyért ők „kétszáz forintot készpénzül attanak, item száz szablyát in flor. centum et viginti quinque (125 frt) és száz baltát similiter in flor. triginta (30 frt).“ Ez is a vasipar fejlettségét bizonyítja. Különben a város czímerében látható két bányászalak s a jobbról-balról lévő két harapófogó, két kalapács és üllő szintén azt szimbolizálja, hogy a bányászat, a vasolvasztás s általában a vasipar régebben itt elsőrendű volt.

A mult század elején, 1829 július 26-án óriási *tűzvész* pusztított Jolsván, mely a város nagy részét elhamvasztotta. Az ev. egyház ennek emlékét évente mint bűnbánati napot ünnepli, a július 26-hoz legközelebb eső vasárnapon.

Az 1848-ban megindult *szabadságharcznak* e város is szintere volt annyiban, hogy a nemzetőrök erre vonultak keresztül Murány felé a hurbanisták ellen. A jolsvai polgárok közül ez időben többen fogtak fegyvert s ontottak vért a hazáért.

Az abszolutisztikus korszakban fényes tanújelét adta hazafiságának a helybeli ev. egyház, midőn a hirhedt *pátenst* (1859) felháborodással visszautasította. Ugyanitt tartották meg 1860-ban azt a nevezetes egyházmegyei gyűlést, melyen a volt patentális egyházak visszatértek az autonom esperesség kebelébe.

Emlékezet okáért legyen megemlítve az is, hogy a *róm. kath.* templom fölötti városi toronynak nagy harangját a helybeli piacztéren öntötte Friedrich János beszterczebányai mester 1717-ben. Czirbesz János városi bíró buzdító beszédére a polgárság, főleg a nők — szegények és gazdagok — egymásután hordták az arany és ezüst ékszereket s dobálták az izzó katlanba, hogy a harangoknak minél tisztább csengésű hangjuk legyen. S valóban, főleg a nagy harangnak ritka szép zenéje van. Innen származik egyúttal az a tévedés, mely már többször került nyomdafesték alá, hogy Jolsvának rendes harangöntődéje volt. Ugyanazon torony kisebb harangját 1707-ben

öntötte Kassán Schneider János nevű mester. Az ev. *templom* tornyán lévő harangokat 1844-ben önttette a város Beszterczebányán.

Röviden megemlítjük még, mint történeti nevezetességet, a város hegyeiben lévő két *bástyaromot*, melyeknek már csak az alapfalai láthatók. A multjuk teljesen ismeretlen. Csak puszta feltevés, hogy mint őrpontok Murány várát szolgálták s háborús időben tűzjelzésekkel érintkeztek egymással. Itt érdekesnek tartjuk megemlíteni azt a népmondát is, mely szerint a határban lévő két vár valaha hatalmas bőrhíddal volt összekötve, hogy a szomszédos várlakók egymással közlekedhessenek.

*

Források: Hunfalvy J. Gömör és Kishont leirása. 1867. — Bartholomaeides L. Notitia C. Gömör. 1806. — Ferjentsik J. Jolsvai és Murányi emlékek (tót ny). 1829. — Hoznek J. Jolsvai emlékek (tót ny). 1861. — Tomasik S. Denkwürdigkeiten d. Muranyer Schlosses. 1883. — Magyarország és a Külföld. 1898. — Acsády I. Széchy Mária. 1885. — Mikulik József. A reformáczió meghonosulása és első szervezkedése Gömörben. — Jolsva város levéltára, stb.

JOLSVA VÁROS RÉGI CZÍMERES PECSÉTE.

NAGYRŐCZE.

Nagyrőcze rendezett tanácsú város, az é. sz. 48°, 41', 22" és a k. hossz. 37°, 47', 57" alatt és 303·6 m. magasságban fekszik.

Északnyugaton Hosszúréttel (4·7 km. távol), nyugaton Szirkkel (12·8 km. távol), északon Kisrőczével (2·8 km. távol), délkeleten Vizesréttel (3·8 km. távol) határos.

A város fekvése.

Széchi Mária sas-fészke: a murányi vár alatt, a várhegy keleti oldalán igénytelen patakocska ered, mely több csermelylyel egyesülve a Murány-folyó (murányi Sajó) egyik ága. A másik ág a Sztoski délnyugati oldalán fakad, a *Rdzavó* nevű gyönyörű völgyszoroson lekanyarodik Murány község alá, a hol amazzal egyesül. Egyesülten Murányhosszúrétnél felveszi a Djel és Osztricza hegytetők alatt alakuló s Muránylehotán át délkeletnek húzódó patakot, a Lehoczka Vodát. Tovább vonulásában jobbról is, balról is kisebb-nagyobb vizekkel gyarapodik, melyek közül a Murányhutánál eredő, Zdichava községen, Kisrőczén, Nagyrőczén átfolyó Zdichava patak a nevezetesebb. Vizesrét, Lubenyik és Hisnyóvíz községek körül több apróbb patakkal találkozva, folyik tovább Jolsva város felé, a hol a Murány-völgye végződik. Jolsvától már *Jolsvai Sajó* néven folyik tovább. Útjának hossza forrásától Nagyrőczéig 10 ½ km., szélessége 2—6 m., mélysége 0·3—1·5 m. közt váltakozik, esése 110 méter, hajózásra, tutajozásra nem való. A Murány folyó völgye ott a legszélesebb, 1000 méter, a hol a Murányka (a folyó népies neve) felveszi a Zdichava patakot. E két víz alkotta T betü két szegletében épült Nagy-Rőcze városa; a Zdichava a város piaczán és házsorai közt rohan a Muránykába.

A murány—nagyrőczei völgytekenőbe, a vele párhuzamosan húzódó hegylánczok közül több kisebb völgy nyílik. Így Murány község körül, a várbeli oldalról, észak felől lekanyarodik a *Hutai völgy*; a vár délnyugati oldalán a murányi hegyek rengetegeibe vezet a *Rdzavó* völgyszoros. Hosszúrétnél összeolvad a délnyugatról jövő muránylehotai, Nagyrőcze körül a *Zdichava*, *Dolina*, *Kieskova* és *Rudnó* patak völgytekenőjével, végre a *Podhora* tető alatt ingoványos síkjait megnyitja a Turcsok községbe vezető kanyargós völgynek.

A Murány folyó csak 18—20° hidegben fagy be, vize igen bő, a pisztráng valamikor dúsan tenyészett benne, de ma már csaknem kipusztult. A Dolina völgyben van Nagyrőcze kies fekvésű fürdője, melyről alább lesz szó.

A Nagyrőczét környező hegyek a gömör-szepesi Érczhegység nagyrőczei és ratkói csoportjához tartoznak, az előbbi a Murányka bal partján, az utóbbi a jobb partján.

A Nagyrőczét környező hegycsúcsok közül egyik-másik jelentékeny magasságig emelkedik. Legmagasabb a rőczei vagy Fekete-Havas csúcsa a Kakas (Kohut), mely 1411·8 m. magas (viszonylagos magassága a rőczei vasúti állomás felett 1108·2, a rőczei piacz felett 1094·8 méter). A Kakas mellett, ugyanabban a lánczolatban van a magasabb *Sztolicsnó* nevű csúcs, 1450·4 méter, de ez Rőczéről nem látható.

A Kakas-hegy oldala fenyővel van benőve, tetején több ritka növény van. Ha a tűlevelű erdőket elhagytuk s feljebb megyünk, a csúcsról, tiszta

időben Váczig is láthatunk. A Kakason kívül a nevezetesebb hegytetők a következők: Nagyrőczétől északkeletre, a Zdichava patak jobb partján van a Szklenicsárka, Martinova, Stefanova, Brezova, Hammerskó, stb. Nagyrőczétől északra, a Zdichava jobb partján van a Nadsturmanova, Podjávor, Nad-Stengerausch, Zubova. Nagyrőczétől keletre, a Zdichava bal partján van a Kakas (Kohut), a Kis-Kakas (Mali Kohut), Ukorova, (Kisrőcze, Nagyrőcze, Vizesrét határa), mely lassan ereszkedik a város felé és a Szkalka nevű hegyvonalban végződik. Nagyrőczétől délnyugatra, a Murányka jobb partján, a Dolina patak körül van a Vinicska, Csertova (Ördög-hegy), a nagyrőczei—hosszúréti határvonalon Na-Stob vagy Buki, Taschenberg, Rovienka; Banski, Frebrova, Za-Krizs (Trikopecz, kereszt mögötti) délre kanyarodva a Smiczkiár, Koncskova, Hodosov-lesz, Trubacska, Michlovo, Csunyeszo Vrch.

Ez a völgykatlan Fürdő-völgy néven ismeretes; növényzete buja, friss forrásokban bővelkedik, sok gyümölcsöskert van benne. Nagyrőczétől

NAGYRŐCZE FŐTERE.

délre a Kieskova völgy fölött levő nyergen átjutunk a Hjeg-re. A Hlasni és Blatne dolinky közt folyik le a Rudnó patak, e fölött van a Rudnó-hágó, melyen át az út a vashegyi bányákhoz vezet.

Az éghajlat a Nagyrőcze-Murány völgyszakaszon kellemesebb, mint a minőnek azt a hely magasságából ítélnők. A kellemetlen, zord időt hozó levegő-áramlások hatását a hegyek előnyösen mérséklik, noha a szélsőségek a Murányvölgyet sem kímélik. A szél uralkodó iránya északnyugati, de épen ezen a tájon magas hegyek környezik a völgyet s azért a levegő elég nyugodt, a nagyobb szelek ritkák, mérgüket a hegyeken ontják ki, a hol aztán annál több kárt okoznak. Éghajlat.

A nyugati szél egyenesen e völgy felé áramlik, néha, még nyáron is, hideget hoz és az esős napok előhírnöke. Az északi levegőáramlás a Zdichava patak völgyén vonul le, néha olyan viharosan, hogy házfedeleket sodor el, a több éves fákat kettétöri, kitépi. Irányát szerencsére a Kakas-hegy megtöri s keleti vagy délkeleti irányba tereli. Az északkeleti áramlás fergeteggel, villámlással jár; akármerre folytatja útját, országos esőt szokott hozni. A keleti levegőáramlás leggyakrabban a nyári esők után érezhető, az erdőket, szántókat, útakat gyorsan kiszárítja és hosszabb ideig tartó meleg napokkal kedveskedik.

A tavasz márcziusban köszönt be, május elsejére a lomb zöld szokott lenni. A késői fagyok nem ritkák, de néha teljesen elmaradnak. Általában a klima 2—3 héttel hátrább van az alföldi klimánál.

A nyár rekkenő forróságát a földrajzi helyzet és a levegő-áramlások csökkentik; hosszabb esőzés vagy hideg időjárás nyáron át ritka. Kevés vihar, jégeső, zápor eső néha megszakítja a csendes, kellemes nappalokat.

Az ősz november közepéig tart, egyenletes, igen szép időjárással. A tél hosszú, néha tartós hideggel köszönt be.

*

Lakosság. A lakosság számáról legelőször az 1715-iki összeirásban van szó. Ekkor Nagyrőczén 44 „mezővárosi polgár“ háztartása találtatott, ebből magyar 3, német 8, tót 33; zsellérség, jobbágyság külön nem volt. Egy háztartás lélekszáma átlag hat lélek, tehát Nagyrőczén 1715-ben körülbelül 264 lakos lehetett. 1720-ban már a polgári háztartás száma 36-ra csökkent. Sokkal pontosabb adatokat tüntet fel az 1869-ik évi összeirás, a mikor 2058 lélek találtatott. 1880-ban csak 1897 volt a lélekszám. 1890-ben 1817 lakos találtatott, 1900-ban csak 1808. Tehát 1869-től 1900-ig, 31 év alatt a lakosság nem hogy szaporodott, hanem körülbelül 350 lakossal fogyott. 1869 után a beköltözött idegenek száma (hivatalok, iskolák, vasút tisztviselői) százon felüli s a lakosság száma ezekkel együtt is alig éri el az 1810-et.

Az 1900. évi nevezetesebb statisztikai adatok a következők: A lakosság száma az itthon tartózkodott 4 katonát is számítva 1812. Ezek közül ág. h. ev. 1105 (60·9%); r. kath. 521 (28·7%); izraelita 100 (5·5%); (15 évvel ezelőtt az izraeliták száma 4 volt); ev. ref. 60 (3·3%); g. kath. 26 (1·4%). Magyar 844 (46·6%); német 30 (1·6%); tót 933 (51·4%); oláh 1 (0·05%); horvát 1 (0·05%); egyéb 3 (0·16%). Férfi 848 (46·8%); nő 964 (53·2%); nőtlen 947 (52·2%); házas 671 (37·0%); özvegy 193 (10·6%). Írni, olvasni tud 1356 (71%). Lakóház van 327; a gazdaságok száma 382. Szántó 1297 kat. hold (29·9%); kert 135 kat. hold (3·1%); rét 469 kat. hold (10·8%); legelő 170 kat. hold (3·9%); erdő 2090 kat. hold (48·2%); nem termő 171 kat. hold (3·9%); összesen 4332 kat. hold.

Az 1715-iki összeirás szerint volt szántó 236¼ köblös (à 1200 négyszögöl), rét 84 köblös.

Foglalkozás. A lakosság foglalkozása nagyon sokféle. Az iparosok száma elég nagy. A legtöbb polgár két, három foglalkozást folytat, mindeniket kevés haszonnal, mert nincs üzleti tőkéje, kellő kitartása. A kisipar pusztulóban van, gyáripar nincs, a fuvarozás is megcsappant. Nagy hiba, hogy a polgár képesnek ítéli magát bármilyen keresetmódra; kapkod az egyik, másik, harmadik foglalkozás után, noha a kor kivánalmait teljesen figyelmen kívül hagyja. A helyi iparnak egymásközt, vagy kifelé való versenyéről szó sem lehet.

A város határa termékeny, de alig fizet valami hasznot, mert okszerű gazdálkodásnak nyoma sincs. Némely gazdának a határ minden irányában, hegyen, völgyön egyaránt van földje, de csak apró darabkák, melyeket művelni csakugyan nagy feladat. De azért jaj annak, a ki a kommasszálást emlegeti. Az állattenyésztésről nincs mit mondani; ez a házi szükséglet kielégítésén túl nem terjed.

Jellemzés. A lakosság életmódján ma sem sokat változtatott. Egy-egy, lyuknak is alig nevezhető szobában néhol több család szorul össze. A ház környéke nem tiszta, itt-ott a ház ablaka olyan kicsiny, hogy a napsugár is alig találja meg. A város képe mégis kellemes benyomást tesz, mert csinos sétatere, piacztere van, a fő útvonal nagyobb szakasza fával van kiültetve.

A polgárság vallásos érzülete szeretettel tölti meg a szívét családja tagjai iránt. Hazáját, a magyar nyelvet szereti, a haza iránt tartozó kötelességét minden időben becsülettel rótta le. A nyelve tót, de szívesen adja gyermekét magyar iskolába. A nagyobb számú, hazafias érzelmű lakosság megtörte a pánszláv áramlás minden hullámát; teljes erejéből segített elsodorni a hirhedt gimnáziumból és tanítóképzőből kiáradt aknamunka minden utóhatását; ezért hozott a kulturális czélokra áldozatokat, ezért bízta az állam kezére oktatási és nevelési intézeteit az egész vonalon.

A viszálykodás, gyanusítás, idegen iránt való ellenszenv sokszor élénken nyilvánuló hajlamok, melyek rugója, istápolója talán a városi, illetve polgári vagyon. Ugyanis e vagyonnak előnyeit, aránytalanul bár, de csakis ők élvezik.

A rőczei polgár ügyes, számító, észjárása jobb sorsot is biztosítana számára, ha az idő értékét ismerné és ha a nyereség eshetősége perlekedővé nem tenné. Mulatságaiban fesztelen, lármás, haragjában határtalan, a veszély pillanatában elszánt.

A polgárság a város részéről sok jótéteményben részesül; ha szükségben szenved: felsegíti; adó nem terheli, mert a polgár föld-, ház-, I. és II. oszt. kereseti adóját, a közmunkát a várostól őrzött polgári kaszsza jövedelméből fizetik. A város részéről beszerzett dolgokat mind beszerzési áron kapja (pl. meszet, téglát, zsindelyt, stb.).

A város és a közjólét egyik alapfeltétele a város vagyona. A vagyon ingatlan és készpénz. Ingatlan vagyon: a városháza, a vendéglő, két korcsma, postaépület, szántók, rétek, az erdők és a fürdő. A város vagyona.

A város jövedelme az 1852-ben vasolvasztókba fektetett, 1881-ben készpénzben visszakapott összeg kamata. Ez az összeg a bécsi Bank-Vereintól a rima-murányvölgyi vasmű-egyesület megvásárlásáért a város 71 $^{11}/_{20}$ részvényeért kifizetett 372,000 frt. Ez a vagyon a polgárok kizárólagos vagyonának tekintetik, jövedelméből a polgárok és a város terheit könnyítik.

NAGYRŐCZE. — A VÁROSHÁZA.

Ma a polgári és városi ingó vagyon összege 938,313 korona. Es pedig kötvényekben, állampapirokban 675,700 K, részvényekben 89,800 K, takarékpénztári betétekben 152,807 K, a pénztárilag külön kezelt alapok és szegényalap 24,006 K.

A korcsmák, vendéglő, vadászat, halászat, földek, erdők, stb jövedelme a város gazdasági pénztárába folyik be s ez tisztán a város terheinek fedezésére szolgál.

A város évi jövedelme a gazdasági pénztárba folyt összeg 41,511 korona, a polgári pénztárból 34,811 korona; összesen 76,322 korona, ezzel szemben összes kiadása volt 65,376 korona. Ez összegben benfoglaltatik az adók és pótadók bonifikácziója 7002 korona, az egyházak segélye, a polg. lelkek arányában, összesen 4668 korona. Az állami elemi isk. 1200, a polg. iskolának nyújtandó évi 1000 korona segély.

A város ingatlan vagyonának értéke 485,900 korona. Tehát az összes vagyon értéke 1.424,213 korona.

A város még 1876-ban felvett egy 50,000 frtos kölcsönt 50 évre, évi 1687 forintnyi visszafizetés mellett.

A polgári jogból folyó előny a nem polgárokkal szemben igen nagy, azért a polgári jogot újabb időben többen megváltották. Nagyrőczei polgár lehet, a ki az 1781-iki tűzvész után a városban lakott polgár leszármazottja; a ki az 1791-iki, a tanács felhívására improtokolált polgár leszármazottja, A polgárjog.

a ki, vagy a kinek elődje 1791-től a mai napig eső valamely időben a jogot bizonyos összegért megvásárolta, vagy érdemeiért polgárrá választatott. 1791-ben a polgári jog megváltásának ára 10 váltó frt volt, 1865 óta 400 frt. A ki polgár leányát veszi feleségül, a polgári jogot 400 koronáért megválthatja. Polgár még az is, vagy annak leszármazottja, a ki 1807-ben a tanács rendeleteit a hámorok ügyében pontosan teljesítette, vagy midőn Schramkó András $^2/_3$-részvénye 50,000 frton megvétetett, a városnak pénzt előlegezett.

A város kiadásai évről-évre növekednek, a jövedelem nem gyarapszik s mégis a város anyagi viszonyait kedvezőknek kell mondani, mert csaknem száz esztendő alatt a város oly terheket rótt le, melyek nagyon is megingathatták volna; pl. az 1809-iki franczia háború 5544 frtjába került, az 1848-ik év 40,000 frt veszteséget okozott (ennyi értékű Kossuth-bankót szolgáltatott be), az 1852-iki pör az uradalommal 50,000 frtját nyelte el. 1853-ban jobbágyi terheit az uraságtól 80,000 frton váltotta meg. Az államkölcsön 25,000, a vasút 30,000 frtját kötötte le (az utóbbi jövedelem nélkül). A vendéglő 100,000 frtot, postaépület felépítése 30,000 frtot vitt el, a fürdőre is elköltöttek 1880-ban 40,000 frtot, stb.

Közgazdasági állapot.

A városi lakosság jelenlegi állapotát közgazdasági szempontból nagyon kedvezőtlennek kell minősíteni. Annyira, hogy ha a hivatalok[1], az iskola (mely maga 140—160 idegen tanuló útján 50,000 frtot juttat forgalomba) Rőczéről elvonulnának, e körülmény a mai viszonyok mellett alig volna kisebb csapás, mint az, melyet a kohók beszüntetése az egész völgy-szakasz lakosságára mért. Ugyanis a „Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű-részvénytársulat“ a rőczei vasolvasztó-telepeket (Rudnát, Kieskovát, Srankovát) beszüntette. Ez a három kohó évenként 123—125 ezer métermázsa nyers vasat termelt, 420—430 ezer hektoliter faszenet fogyasztott, 250—260 ezer q. vaskövet, 26 ezer q. mészkövet dolgozott fel, 255 bányásznak, 74 kohómunkásnak s ugyanannyi napszámosnak adott kenyeret. Évenként 22—23 ezer frt bért, favágásért 7000 frtot, szénégetésért 28,000 frtot, szénfuvarért 66,000 frtot, vasérczfuvarért 29,000 frtot, egyéb költségekkel összesen 226,000 frtot, havonként átlag 12,000 frtot fizetett ki. Tíz év óta ez a kereset megszünt, a vasút pedig a kivánt fellendülést nem hozta meg. A határban levő uradalmi fürész (az Ukorova alatt) Kisrőcze népét foglalkoztatja.

Nemcsak szocziális, hanem nemzeti politika szempontjából is kiváló jelentőségű volt az a helyes intézkedés, mely Nagyrőczét járási székhelylyé tette. Nagyrőczén van kir. járásbíróság telekkönyvi hatósággal, kir. adóhivatal, kir. közjegyzőség, posta-, távíró-hivatal, Coburg hg. erdőhivatala, állami elemi iskola 4 tanítóval, mely 1900 jan. 1-én ment át az ág. h. ev. egyház tulajdonából az állam tulajdonába. Az állami kisdedóvó, melyet 1900 előtt, 15 évig a gömörmegyei közművelődési egyesület tartott fenn, áll. polgári iskola két tanárral (1875-től 1896-ig államilag segélyezett), állami felső kereskedelmi iskola négy tanárral (1890-től 1896-ig államtól segélyezett községi), esti iparos tanoncz-iskola, gazdasági ismétlő iskola, r. kath. elemi iskola (osztatlan, I—VI. osztály egy tanítóval). A tankötelesek száma 180—200 közt változik. A rőczei gyermek az óvodában kezdve, 18 éves koráig Rőczén járhat iskolába.

Középületek.

A város nevezetesebb épületei a városháza, a r. kath. templom, az ág. h. ev. templom, az izraelita imaház, az állami polg. iskola, az állami felső keresk. iskola, az állami elemi iskola. A nagyvendéglő (dísztermében a műkedvelő társulat állandó szinpadja), a kohótelepek.

Egyesületek.

Egyesületei: a magyar olvasó- és társalgó-egyesület (alapíttatott 1861-ben 66 taggal). A műkedvelő-társulat (alapíttatott 1882-ben). Ez az intézmény a város fellendülésén, magyarosodásán sokat munkált, a közjóért, közművelődésért sokat fáradt, sok áldozatot hozott. Az ifjúsági segélyző-egylet, mely a polgári és kereskedelmi iskola szegénysorsú tanulóit segélyezi pénzzel, tanszerekkel, könyvvel, tápintézeti ellátással; 20 év óta körülbelül 50,000 koronát költött a jelzett czélra s ma 21,000 korona vagyona van. A temetkezési egylet 1896-ban alakult. A tűzoltó-egylet 1878-ban alakult. Vadásztársulat.

[1] 1902. évben a n.-rőczei m. kir. adóhivatal a rőczei tisztviselőknek 74,950 koronát fizetett ki. Ebből a vallásügyi tárcza terhére 40,350 koronát, igazságügyi tárczára 23,650 koronát, a pénzügyire 9650 koronát, földmívelésügyire 1300 koronát.

A „Nagyrőczei tkp. részvénytársaság", alapíttatott 1872-ben. Ez intézetet a hűtelen kezelés 1877-ben 13,000 frttal megkárosította. A „Népbank" (Vzajomnrá Pomocnica, kölcsönsegélyző egyesületből 10 évvel ezelőtt alakult részvénytársaság), a nemzetiségi és politikai iránynak sok időn át középpontja volt. Az Óvodaegylet 15 éven át volt a helybeli óvoda támogatója. 1903-ban megalakult a Nagyrőczei daloskör is.

NAGYRŐCZE. — RÉSZLET A RÓM. KATH. TEMPLOMBÓL.

Társadalom.

A társadalom a honoráczziorokból s az ezekhez szegődött hazafias polgári elemből alakult. Ez a társadalom az utolsó 30 év küzdelmében bámulatos erőt, kitartást s olyan áldozatkészséget tanúsított, melyre az embert csakis a hazaszeretet éltető tüze, a testvéri érzület nemes alapokon nyugvó nyilvánulásai képesítik. Fájdalom, hogy társadalmi életünk különböző, néha kicsinyes okok miatt, belső egységéből, a kölcsönös bizalom jellegéből sokat veszített, darabokra tört. De van még egy pont, mely bármelyik perczben egy testté, egy lélekké egyesíti így is az elemeket s ez a pont a magyar nemzeti érdek védelme, érvényesítése.

Hatóságok.

Nagyrőcze rendezett tanácsú város belső ügyeit, kormányzását az 1871. évi XVIII. t.-cz., illetve 1886. évi XXII. t.-cz. értelmében és korlátai között önállóan gyakorolja a képviselőtestület, a tanács, a polgármester s az 1877. évi 20. t.-cz., az 1885. évi 6. t.-cz., az 1886. évi 7. t.-cz. alapján az árvaszék útján. A képviselőtestületnek 24 virilis és 24 választott, összesen 48 tagja van. A tanács négy tanácsnokból áll; van főjegyző, ügyész, erdőmester, főgondnok, tiszti orvos, aljegyző és árvaszéki ülnök. A város tisztviselői:

Stefancsok Károly polgármester, született Nagyrőczén, 1836 július 16-án. 1861-ben a Nagyrőczén kiszállt megyei törvényszék jegyzője volt; 1863-ban városi jegyzővé, később főjegyzővé választatott. E tisztet 1870-ig viselte. 1880-ban a városi árvaszék ülnöke, 1884 január 23-tól a város egyhangúlag választott polgármestere lett s e tisztét azóta megtartotta. Polgármestersége alatt felépült a városi fürdő, államosíttatott az óvoda, az ág. h. ev. népiskola, a polgári iskola és felső kereskedelmi iskola. Az ág. h. ev. egyháznak is hű szolgája s ez egyház felügyelői tisztét 20 év óta viseli. A nagyrőczei népbank igazgatója, az áll. polgári iskola gondnokságának tagja, az áll. elemi iskola gondnokságának elnöke. A tűzoltó-egylet elnöke, védnöke; az ifjúsági segélyző-egylet díszelnöke; a kaszinó-, a dalárda- és a megyei közművelődési egylet választmányának tagja.

Prekopa Károly, 1870 óta a város főjegyzője; árvaügyi előadó, a takarékpénztár vezérigazgatója, a város polgármesterének tevékeny segítő társa.

Tanácsnokok: Homola András 1870 óta, Remenyik Dénes tanácsos és közgyám 1884 óta, Nandrássy Gusztáv tanácsos és számvevő 1880 óta, Petermann Keresztély tanácsos és városi gazda 1884 óta, dr. Vieszt Károly városi ügyész 1896 óta, dr. Posevitz Albert városi orvos 1880 óta, Lieszkovszky Géza rendőrkapitány 1898 óta, Greiner Lajos erdőmester 1880 óta, dr. Hozáczy Ferencz árvaszéki ülnök 1896 óta, Schmiedt János árvaszéki jegyző, városi aljegyző 1890 óta.

A város külső szépítése még sokat kíván, de ha a tervezett kövezés és elektromos világítás megvalósul, Nagyrőcze hazánk csinosabb városai közé fog tartozni.

A fürdő. A nagyrőczei fürdő vizét 1829-ben a megye akkori fizikusa, Marikovszky György megvizsgálta s a vizsgálat eredményét egy kis füzetben közrebocsátotta. (A város ezért is 100 aranyat adott ki.) A chemiai analysis eredménye a mai állapotnak megfelelő adatként nem fogadható el. Marikovszky leirása szerint, a fürdő forrását 1829-ben a város akkori főbírája, Moravek József fedezte fel. Ezt a forrást, mint Marikovszky megjegyzi, a szájhagyomány emlegette s annyit tudott róla, hogy a Dolinában orvosvíz volt, de hogy hol, mikor veszett el, azt senki sem tudja már.

A fürdő a várostól negyedórányira van, csinos parkban. Épületei a fürdőház, vendéglő, fedett tánczhely, kuglizó. Van tennis-pályája és gyönyörű fenyvese. Az üdülni óhajtó közönség a természetben bőven gyönyörködhetik.

A fürdő forrása 3 érből egy közös kútba fakad s innen szivattyúzzák fel a használatra. A víz szennyes-barna színű, mintha vasrozsdával volna telítve, szaga nincs, hőfoka 10° R. A vízről kielégítő chemiai vizsgálat ma sincs. A régi vizsgálatokból ítélve a víz timsós-vasas víz, mely az eddig szerzett orvosi tapasztalatok alapján idegkimerülés, szellemi megerőltetés, testi gyöngeség, gerincz-bántalmak, hűdés, gyomorgyengülés, szívbaj, sápadtság, köszvény ellen hatásos orvosszernek bizonyult, a nemesebb szervek működésében rendellenességet nem okoz. Mint klimatikus gyógyítóhely is kitűnő, mert üde, portól mentes levegője van. Gömörmegye nevezetességeihez: a murányi várhoz, a tiszolczi fogaskerekű vasúthoz, a vashegyi bányákhoz, a hisnyóvizi Árpádkori templomhoz, a hisnyói vasolvasztó-telephez, a pelsőczi telepekhez, az aggteleki barlangba, a híres csetneki templom, szlabosi papirosgyár, a krasznahorkai vár, a dobsinai jégbarlanghoz, a Királyhegy, a Kakashegyhez, stb. közel fekszik. A völgyet vasútvonal szeli végig, melyen 9 óra alatt Budapestre lehet jutni. A fürdői útról igen szép kilátás van a városra, a Kakas-hegyre, a murányi mészsziklákra, a murányi várra.

* * *

Történeti áttekintés. Nagyrőcze multjáról az Árpádházi királyok idejéből semmi bizonyosat nem tudunk. IV. Béla 1243-ban a Bors család uradalmait Bebeknek adományozta, az adománylevélben meg vannak említve a jolsvai várművek is s a Jolsva fölötti birtokrész ugyanazon okmányban Mártonföldének (terra Martini) neveztetett. E kerületbe kellett tartoznia Rőcze városának is. Annyi bizonyos, hogy Nagyrőcze Revche, Nogrewche néven 1427-ben Jolsva tartozéka volt, mert itt az akkori jolsvai uraknak 70 portájuk volt. A husziták e portákat 1440-ben elfoglalták s felépítették a mai róm. kath. templom felét, a szentélyt, melyet az idő vasfoga sem tudott elpusztítani. Az itt lakó nép szájhagyománya sokáig emlegette Mátyás nevét, tehát Mátyás király alatt a város lakóinak nem lehetett rossz sorsuk.

A huszita-invázió előtt Nagyrőcze lakosai germán eredetű bányászok, kohósok voltak s csak a csehek letelepülése után népesült be jobban a vidék szlávokkal. Tassenberg, Stengerausch, Humbriber, Masach, Kessl, Schebistok, Hjeg stb. ma is használt nevek, eredetileg német lakosság szavai voltak. Sőt Petermann, Sturmann, stb. családnevek is német eredetre vallanak.

Midőn Giskra rablócsapatait a murányi várból kiverték, valósziműleg Rőcze is felszabadult s 1500-ig a murányi vár parancsnoksága alá helyeztetett. Mátyás király Murány várát és a város területét Szapolyai Istvánnak, ez pedig Tornallyay Jakabnak adományozta. Ennek fia Jánoska, teljesen gyámja, a rabló Basó Mátyás hatalma alatt állott. Végre a murányi várat

Basótól Szalm Miklós pozsonyi gróf, Bebekkel szövetkezve, 1549 augusztus 15-én elfoglalta.

Tornallyay Luther tanának hódolt és vallási meggyőződését a lakosság is magáévá tette.

A törökök 1556-ban állitólag Rőczét is elpusztították. A szájhagyomány szerint ekkor égett el a levéltár is.

Murány várát 1605-ben a Rottál grófok megvették. Rottál Jánostól Széchy Tamás megvásárolta a hozzátartozó uradalmakkal együtt. Bethlen Gábor 1620-ban az egész birtokot Széchy Tamás fiának, Széchy Györgynek adományozta.

Rőcze város a Széchyekben kiváló patronusokra talált, a kik teljes jó szívvel igyekeztek a város javát elősegíteni s azért a várost sok adományban, jótéteményben részesítették.

Széchy Tamás 1612-ben kiadott levelében, melyet magyar nyelven írt,

NAGYRŐCZE. — RÉSZLET A FÜRDŐBŐL.

Rőczének a szabad bor- és sörmérést megengedte, mondván „. . . hogy mi alkudtunk meg az mi Revczey jobbágyinkkal az korcsma dolgában ilyen okkal, hogy az bor és sör árultatást mindenestül fogva őnekik engedteök, mely bor és sör árultatástól minekünk egy esztendeig negyedfélszáz magyar forintot tartoznak adni. Azt pedig kétszer egy esztendőben, az mikorban az Tiszttartó kívánja . . .“

Még nevezetesebb a második levél, melyet Széchy György 1616-ban a vásárjog megerősítése tárgyában írt a rőczeiekhez:

„. . . My Szechy Georgi Murány és Balogh Váraknak szabados ura, fölséges Romay Császárnak szentelt vitéze adjuk értésére, az kiknek illik, az my levelünknek rendiben, hogy tekintve a my Murányhoz tartozó Rőcze nevű városunknak fogiatkozását, állapotiát; annak okáért mint hogi az mi előttünk való urak jelenben és minden . . . . Vasárnapokon szabad vásár . . . . . hogi minden embernek szabad volna adni és venni az ő értéke szerint mint szintén Jolsván és több vásáros városokban. My és az ily nevezett Rőcze városunkat mindenekben az *ő régi szabadságukban* és *terveniökben* megtartjuk, sőt meg is confirmáljuk hogi valamint szintén Jolsván, itt és

a szerint szabad legyen adni és venni és minden tisztességes keresettel kereskedni. Ez mellett meg másutt is megengedtük nekik, hogi az my még Murányhoz való, ugy mint vasat, faggiut, viaszt, sót és egyebet mindenből . . . . . . Hírül adjuk nektek ez my levelünket. Datum in arce nostra Murány 15 die feb. 616. Georgius Széchy de Rimaszécs . . ."

E levél tartalmát illetőleg az is nevezetes, hogy Rőcze mint város e levélben említtetik legelőször s a város régi szabadságára és törvényeire van hivatkozás. A miből az következik, hogy az 1764-iki Koháry-féle oklevél csak megerősítése azon jogoknak, melyeket a város már régóta gyakorolt.

Széchy György alkalmazván magát a régi szokásokhoz („mint annakelőtte urok megengedte"), a rőczeieket az urasági munkától, fuvarozástól, szántástól, aratástól, stb. évenként fizetendő 200 magyar forintért 1613-ban felmentette. Az erről szóló oklevél is a városi levéltárban van.

A Széchy Mária és Wesselényi közt támadt viszony s Murány várának Wesselényitől 1644 júl. 5-én történt elfoglalása, majd Wesselényi halála után a vár elfoglalása Károly lotharingi főherczegtől, sok zaklatást okoztak a rőczeieknek is. Murány vára s az egész vidék 1670-ben teljesen a császári hadak tanyája volt már, a kik kegyetlenül sarczolták a népet. Majd bekövetkezett a legteljesebb vallási villongás s a Rákóczy-, Thököly-féle fölkelés. E mozgalmak hullámai e várost sem kímélték s erejét annyira kimerítették, hogy a nép a legnagyobb mérvű szegénység keserű sorsára jutott. Igazolja ezt Lessenyei Nagy Ferencz következő levele:

„En, Lessenyei Nagy Ferencz recognoscálom per praesentem, hogy méltóságos gróf Rima-Széchy Széchy Anna Mária Palatinusné asszonyom eő Nagysága a nagy szegénységekre nézve Rőcze nevű mezővárosnak megenghedte volt, szokott adóikból ezelőtt nehány esztendővel eötven forintot, melyet nem prodstáltak. Adom azért ezen városnak Recognitiomat. In Murányalja die 5. Juli. Lessenyei Nagy Ferencz."

A murány-völgyi lakosság már 1540-ben a reformácziónak hódolt. Gróf Salm, Murány elfoglalása után, az evangélikusokat buzgalommal pártfogolta. Ő nevezte ki 1560-ban Friedt Cypriánt murányi prédikátornak. Ez időben Nagyrőczén a huszitáktól épített templom az evangélikusoké volt, 1593-ban már e templomban a rőczeiek első evangélikus lelkésze, Zamostene Benedek (más nevén Emericzi) prédikált. Az első visitáczió 1596 febr. 4-én történt (lásd „Protocollum primi fraternitatis Gömöriensis"-féle okmányt). Ez alkalommal a murányi czikkelyeket az említett rőczei ev. lelkész s a város elöljárói is aláírták. A második protestáns lelkész 1609—1620-ig Christián Imre volt, utána következett: 1620—1633-ig Corodinus Ádám, 1633—1641-ig Mazarnik Christián, 1641—1643-ig Mezer Crystophanus. 1643-ban Lestachius Simon volt a lelkész. A második visitáczió 1610-ben történt. 1673-tól 9 évig, 1689-től 14 évig, 1712-től 72 évig az evangélikus egyház lelkész nélkül volt. A mostani lelkész 1852-től Reuss Lajos. A róm. kath. lelkész Beliczky Gusztáv. A rabbi-helyettes Atlasz Adolf anyakönyvvezető.

A Széchyek alatt a protestantizmus virágzásnak indult, miről Széchy György 1623 május 16-án és Homonnay Mária 1636 május 20-án kelt levele tanúskodik. A nemességnek, jobbágyságnak büntetés terhe alatt megparancsolták, hogy a protestáns papokat támogassák.

Wesselényi Ferenczet Széchy Máriával 1645-ben Lestachius Simon rőczei pap eskette egybe. De ezek azután a róm. kath. hitre tértek át, a minek szomorú következményei lettek. Kőszegi István murányi prédikátort 1646-ban száműzték s ezzel a protestánsok üldözése e völgyben is napirendre került. A kassai rendelet alapján a jezsuiták a rőczei lelkészt és Coszili György tanítót 1673-ban elkergették.

Thököly Imre, 1683-ban Murány várát elfoglalva, azonnal utasította Letenyei Mártont, hogy a kiűzött lelkészeket és tanítókat egyházaikba helyezze vissza. Ez meg is történt, de 1689-ben ismét elűzettek. II. Rákóczy Ferencz 1703-ban történt felkelése a protestánsoknak ismét szabadabb útat nyitott. A rőczei protestáns egyház ismét papot, tanítót kapott. Ez időben a rőczeiek szerepléséről Bercsényi Miklós következő levele tanúskodik:

„Én, Szekcsi Gróff Bercsényi Miklós, nemes Ungvár megyének Fő Ispánja és Méltóságos Fejedelem Rákóczy Ferencz kegyelmes urunk Ő nagysága és a Magyar haza szabadságáért Isten által fegyvert fogott Generalisa. Adom tudtára mindeneknek, a kiknek illik, e levelemnek rendében, hogy mivel Nagy-Rőczei lakosok — megértvén édes hazánk felszabadítása mellett való indulatunkat és édes hazánkhoz való hűségeket magok megjelenésekkel bizonyítván, kívánták protectionalis levelemet mind Személyek, mind Jószágok iránt, kiket méltóknak ítélvén ezen Pecsétes Protectionalis levelem által, Méltóságos Fejedelem Rákóczy Ferencz urunk Ő nagysága hűsége alatt levő mint Lovas és Gyalog Tiszteinek és Hadainak közönségesen parancsolom, sem személyekben, sem jószágokban, házájokban házokon kívül, erdőn vagy mezőn levőkben, Templomokban, Parochiájokban, Ischolájokban egyszóval semmi néven nevezendő Jószágokban meg ne károsítsák! Másként valakik ezen Parancsolatom ellen cselekszenek és a megírt helynek lakosait a megnevezett Jószágokban avagy Személyekben megháboríttyák, háboríttattyák, károsittyák, károsíttattyák, kemény büntetésemet el nem kerülik. Költ Tokaj alatt levő Táborban. Die 4 octobris 1703. G. B. Miklós."

A murányi uradalom 1700-ban Koháry István birtokába került. Ekkor Kohárynak, mint a protestánsok ellenségének, első dolga volt Leporini András rőczei papot 1712-ben a templomból (a mai róm. kath. templom) katonáival kiűzetni. Ez időtől számítva 71 évig a rőczei protestáns egyház pásztor nélkül maradt és a hívők Ratkóra, Bisztróra vagy Tiszolczra jártak Isten igéjét hallgatni.

II. József türelmi parancsa a rőczei protestánsokat is életre hívta. De Koháry az elfoglalt templomot nem adta vissza. Más templom építését határozták el, de e templom helye miatt Koháry özvegyével elegyedtek vitába s csak a megyebeli buzgó nemességnek köszönhető, hogy a rőczei protestánsok az egyesektől felajánlott telken és adományokból 1785-ben a mai lutheránus templomot felépíthették. E templomban az első istentisztelet 1785 okt. 16-án volt. A templomra legtöbbet adakozott *Schramkó* András. Még ebben az évben nagy tűzvész pusztított Rőczén. Leégett 179 ház, az összes melléképületekkel, a városház és a plébánia. Az egész lakosság fedél nélkül maradt. Ekkor égett el a város levéltára másodizben. A kegyetlen sors, mely a várost végső inségre juttatta, nem elégelte meg a csapást: a város 1791-ben ismét elhamvadt. Ekkor Koháry Gabriella a károsultaknak 3000 forintot adományozott. Koháry Ferencz 1791-ben a murányi uradalmat meglátogatta, Nagy-Rőczén is megállapodott és ekkor történt, hogy az őt kísérő evang. és róm. kath. papoknak e szavakat mondta: „Éljetek egyetértésben, imádkozzatok érettem s én atyátok leendek." Nagy-Rőcze 1806-ban harmadszor is leégett.

A város anyagi jólétére kiválóan nevezetes az 1807-ik év. Nagyrőcze városa ugyanis 1807 február 17-én *Sturmann* Márton kir. tanácsostól több hámort, épületet, telket, vasbányát, felszerelést 42,964 frt örökáron megvásárolt és ez összegből 12,964 frt 32 krt azonnal kifizetett. A város Schramkó András hámorossal szövetkezve (kinek hasonló értékű hámora volt) megkezdte a vastermelést s ez olyan nagy haszonnal folyt, hogy 1810 szept. 10-én a 30,000 frt adósságot is kifizette. E szerencsés vétel és foglalkozás idejétől a város anyagi viszonyai napról-napra javulnak, jövedelme emelkedik, úgy hogy 1811-ben a város jövedelme már 69,954 frt volt s 1814 nov. 26-án megvette Schramkó András $^{2}/_{25}$-öd részvényét is 50,000 frtért.

1809-ben kezdték meg a városháza építését. A franczia háboru költségeihez 5544 frttal járult a város.

1815-ben a város censualis tartozása egyezség utján 4000 frtban állapíttatott meg, melyért a város az erdőt, a sör-, pálinka- és bormérést szabadon kezelhette; a dézsma terhét csak bizonyos irtványok után viselte; az uradalmi munkára nem volt kényszeríthető. E dologra vonatkozott már az 1689-ben kiadott camerális levél is, Szent-Iványi s mások aláirásával. 1829-ben felfedezték a fürdőt. 1835-ben az uradalom a várost 6500 frt census fizetésére szorította, a város ennyit fizetni nem akart s a lakosság 1840-ben ellenszegült, míg végre a dolog békés megoldást nyert.

1842-ben építették a Vashegyre vezető útat; de mert a város ez út építését az uradalmi erdőkön is átvezetni megengedte, a várost az uradalom beperelte. A per 1852-ben a város javára dőlt el, de a városnak 50,000 frtjába került.

Az 1848/9-iki magyar szabadságharczból a rőczei polgárság is kivette a maga részét. Mint nemzetőrök a murányi csatát vívták a jolsvaiakkal, pelsőcziekkel együtt, Latinák Frigyes vezetése mellett. A tótok Hurbán vezetése mellett özönlöttek Murányba, de szétverték őket. A város ágyut öntetett, négy lovát odaadta, 100 verbunkost adott s igen sokan a veres-sapkásoknál teljesítettek önkéntes szolgálatot. A szabadság, egyenlőség, testvériség első ünnepét 1848 május 15-én nagyszabású vendégséggel a város régi fürdőjében ünnepelték meg; ott volt az egész Murányvölgy lakossága.

A szabadságharcz után 40,000 frt értékű Kossuth-bankót szolgáltatott be a város megsemmisítésre az osztrák kormánynak. Ekkor bocsátott ki a város szükségpénzt a következő szöveggel:

„Szám . . . . . 15 tizenöt krajczárt váltóban Nagy-Rőcze városa ezen jegyért az azt átadónak fizetni tartozik.“

A rőczei polgárság régen foglalkozott az uradalmi terhek alól való felszabadítás eszméjével és azzal, hogy az erdőt, melynek csak zaklatott bérlői voltak, megváltsák. Az uradalom nem idegenkedett ez eszmétől s *Mihalik* Pál uradalmi ügyész munkájának köszönhető, hogy 1853-ban a város 80,000 frtért megváltotta magát s ezzel boldogulásának, fejlődésének újabb tényezőjéhez jutott.

1831-ben királyi adományozzással a földesúri jog az 1826-ban kihalt hg. Koháry család örökösseé, Koháry Ferencz vejéé, Szász Coburg gothai Ferdinándé lett. Tőle váltotta meg magát Nagyrőcze is.

Rőcze város történetében, a mint az már az előadottakból is kitűnik, nevezetes szerepe van a murány-völgyi vasiparnak is. Nem érdektelen tehát ez iparral is futólag foglalkozni.

Bányászat és vasipar multja.

A nagyrőczei határ egyik-másik szakaszának neve, a bedűledezett bányák nyomai, a sok helyen található vas-salak arról tanúskodnak, hogy Nagyrőcze határában s az ezzel szomszédos völgy-szakaszokban a lakosság ős idők óta bányászattal, vasércz-olvasztással foglalkozott. A régi vaskiválasztási munka nagyon tökéletlen lehetett, mert a talált salakban igen sok vas maradt. A kezdetleges, egyszerű munkát a tót-kemenczékkel való munka váltotta fel. A XVI. században a tót-kemenczék birtokosai czéhbe állottak, hogy bizonyos szabályok betartásával folytassák a munkát, fokozzák a közjólétet. Idővel a czéh elavult szabályait — Hirberstein Gyula murányi várparancsnok engedelmével — 1585-ben kiigazították, a kohósok, szénégetők és stellárok (kemencze-tulajdonosok) kötelességeit és jogait világosabban körvonalazták. Az 1713-iki szabályzat is hiányos volt még s csak az 1808 szept. 30-án Sturmann Márton és Schramkó András közbejöttével történt egyesülés adott nagyobb lendületet az olvasztó-iparnak. Ez uniónak az alapját az 1793-ban kiadott Koháry Ferencz-féle rendelet adta meg. Koháry a stellároknak megparancsolta, hogy olvasztó-kemenczéjüket gyakrabban újítsák meg s olcsóbb és tisztább vas termelésére törekedjenek és e tekintetben részletes utasítással látta el őket.

A stellárok, mint szabad birtokosai a kohóknak, a Schramkó- és Sturmann-féle közbenjárásra történt unio után „Gewercz“ néven szerepelnek; az olvasztást kohászokra (Huttmann) bízták, kiket Bestellereknek is neveztek. A régi stellárok közé tartoztak: Benkó, Czibur, Frenó, Bartó, Smid, Borcs, Soltis, Piscator, Sturmann, Mazauch, Ganaj, Clementis, Kaszár, Schramkó, Zimann és Benkár. Az első unionális igazgató volt Schramkó András, utána következtek: Czibur Ádám, Benkár Pál, Gömöry János, Gloss Samu, Gömöry András, Benkár József. Az unióhoz tartozott hámorok nevei voltak: Makszinó, Csarvena, Schramkova, Winicska, Kieskova, Ukorova, Rudnó, Laszicz, Treszkova (ezek mind Rőcze határában), Bartova, Lubenyik, Márványkő, Melegviz. Az unio Coburg Ferdinánd herczegnek emlékoszlopot is emelt, mely Jolsvától $^1/_4$ órányira, jobbra az országút mellett, 1874-ig fennállott.

NAGYRŐCZE.

Az olvasztásra szükséges faszén drágább lett. Végre e völgyben nem is kaptak már elég szenet, minek következtében több kohó a munkát beszüntette. A nagyobb baj megelőzése czéljából az unio (melynek a Schramkótól történt vétel alapján Nagyrőcze város is tagja volt), szövetkezett a Rima-völgyön alakult koalicczióval. Amaz gazdag vasérczbányáit, emez terjedelmes erdeit bocsátotta a szövetkezet rendelkezésére. Egyesülten a következő iparágakat űzték: faszén előállítást az egyesület, Nagyrőcze és egyesek erdejében; kőszén-bányászást, vasércz-bányászást, vasércz-olvasztást Az üzlet a „Rima-Murányvölgyi Vasmű Egyesület" czíme alatt folyt, nagy hasznot hajtott és a Felvidék leggazdagabb társulata lett. Az egyesület részvényeit 1881-ben a bécsi Bank-Verein 5400 frtjával megvásárolta, Rőcze $71^{11}/_{20}$ részvényért 372,000 frtot kapott s így az 1807-ben szerzett vagyon hatalmas összegre gyarapodott, a mellett, hogy a város önállóságát megváltotta, bajait rendezte.

A vasolvasztó iparon kívül, különösen 1780—1800. évben virágzott a posztó-, szövő-, fazekas-ipar és nagyban folyt a deszka-kereskedés. Ipar.

RÉSZLET NAGYRŐCZÉRŐL.

A csizmadiák 1833-ban; a csapók 1834-ben; a timárok, vargák 1834-ben, a szíjgyártók 1833-ban újították meg czéh-szabályzataikat.

1862-ben a gömöri evangélikus esperesség s később a kerületi és egyetemes gyűlés, sőt a kormány segítségével létesült a nagyrőczei szláv gimnázium és tanítóképző. Az előadás nyelve tót volt. Alig kezdte meg az iskola működését, csakhamar tapasztalható volt az a szerencsétlen irány, mely a magyar haza, annak törvényes intézményei iránt való gyűlöletet plántálta az ifjúság lelkébe. Ez a mindig élesebben nyilvánuló körülmény felköltötte a helybeli hazafias érzésű egyének figyelmét is, a kik azután nem késtek emlékiratukkal az egyház és a kormány figyelmét felkelteni; emberi erőt meghaladó munkával fogtak hozzá az adatgyüjtéshez s a végső eredmény az lett, hogy az iskolát 1874 aug. 20-án bezárták. Ez ügyben kiválóan nevezetes az az okmány, mely a magyar pártnak 1874. február 18-án kelt emlékirata és melyet a következők irtak alá: Bartoffy András polgármester, Prekupa Károly főjegyző, Cseh József aljegyző, Antalik Márton, Arvay Sámuel, Árvay József, Damrély Pál, dr. Marczell János, Szepesi József, Vieszt József, Remenyik Gyula, Mihalik Dezső. A pánszláv mozgalmak és azok hatása.

Kulturális intézmények.

1882 aug. 29-én megalakult a nagy-rőczei műkedvelő-társulat *Mihalik* Dezső elnöklete mellett. A társulat czélja volt a hazafias elemek összetartása, a hazaellenes áramlat csökkentése, leszerelése, a társadalmi tevékenység azon színvonalra emelése, melyen az a siker, az eredmény biztos reményével szállhat síkra; kiváló czélja volt a tudás és igazság világító sugara előtt egyengetni, tisztogatni az útat az ifjúság szívéhez és támogatni a fiatal polgári iskolát; ezt a czélt elérte, feladatát oly sikerrel oldotta meg, a milyenhez hasonlót ilyen maroknyi társadalom nem sok helyen mutathat fel. A polg. iskola, a gömörmegyei közmívelődési egylet, ez egylet rőczei fiókköre, a veres kereszt-egylet, az ifjúsági segélyző-egylet, a gömörmegyei általános tanító-egylet, a rőczei árva-egylet, mind részesültek a társulat jövedelméből, a mely estélyekből, bálokból és műkedvelői előadásokból folyt be.

1883-ban megnyílt a polgári iskolával kapcsolatosan az asztalos-tanműhely, mely 7 évig állott fenn. — 1886-ban megnyílt a polgári iskolával kapcsolatban az edényfestő-tanműhely és 3 évig állt fenn. — 1888-ban újra épült a fürdő, mely építkezés a városnak 40,000 frtjába került. — 1890 szeptember elsején megnyílt az államilag segélyezett felső kereskedelmi iskola. — 1892-ben megnyílt a murányvölgyi vasút. — 1895-ben július 18-án államosíttatott az állami és községi polgári és felső kereskedelmi iskola. — 1900 január 1-től államivá lett az ág. h. ev. népiskola és az óvoda is.

Műemlékek.

A város nevezetesebb műemlékei közé tartozik a r. kath. templom szentélye, mely a legtisztább gótikus építmény. Az oltártól jobbra, közvetetlen a fal mellett, faragott kőből épített tornyocska van, melynek fülkéje szentségtartó volt és alakja a bécsi Szt-István templom tornyára emlékeztet, 1286-ban készült. Az oltár is igen régi és kinyítható szárnyakkal volt ellátva. Fából készült és hátulsó részén 1569 és 1578, más helyen „Joannes Hamar" van bevésve. A nem régen új orgonával kicserélt régi orgona 1765-ben épült.

A templomot lövőrésekkel ellátott vastag kőfal vette körül. A templom udvarán különálló torony volt és ebben voltak a harangok elhelyezve, de ezt a tornyot 1894-ben lebontották.

30 évvel ezelőtt a r. kath. egyház birtokában 3 kehely volt, de az aranyból való, a legbecsesebb és igen értékes régiség eltűnt.

Érdekes régiség a templom tornyában levő Quirin nevű harang. Gót betűkkel a következő írás van rajta: „O + facta + est + campana + ista + in honorem + dei + omnipotenti + in + honorem + sancti + Quirini + inb. + anno + domini # 706." Ha ez a felirás való, akkor ez a harang egyike a világ legrégibb harangjainak. A harang alakja kolomphoz hasonló. Rómer Flóris szerint a harang a XII. században már újra öntetett. Honnan került ide, nem tudni; a hagyomány szerint a husziták hozták ide. Ez nem valószinű, mert 30 mázsás harangot nem oly könnyű hurczolni.

A harangot egy tűzeset alkalmával oly erővel verték félre, hogy megrepedt, de hangja még így is szép.

A r. kath. egyháznak van egy pecsétnyomója 1509. évből a következő felirással: „Sigill. Eccl. N. Rötz ad. s. Laur. Mart. 1509."

Nagyrőcze város őrizete alatt van a város pecsétnyomója 1711-ből, irása: „S. Quirinius Rauschenbach." Egy másik régi pecsétnyomója 1791-ből való.

A csizmadia-czéh pecsétje 1691-ből; a hámorosoké 1721-ből; a kovácsoké, órásoké, lakatosoké 1803-ból, az ácsmestereké 1797-ből való.

A város legrégibb protokolluma 1788-ból való, a határfelmérési jegyzőkönyv 1793-ból. A r. kath. egyház anyakönyve 1785-től, az evangélikusoké 1783-tól kezdődik. A város őrizete alatt van Széchy György levele 1613-ból, ugyanattól 1616-ból; Bercsényi Miklós levele 1713-ból; I. Ferencz királytól kiadott oklevél 1799-ből; Kohárytól a Stúrmann családot érdeklő levél 1756-ból.

A város kiváló szülöttei.

Nagy-Rőcze város kiváló szülötteiről is meg kell emlékeznünk e fejezet keretében:

Moravek József a város jegyzője, majd bírája volt. A mai piacz területe azelőtt mocsaras, apró faházakkal körülépített tűzfészek helye volt. Moravek ezt, valamint a jolsvai és murányi utczát rendbe hozta, a városházát, a kőhídat ő építtette, a fürdőt is ő fedezte fel és felépíttette s végre a város vagyonát nagyban gyarapította.

Sturmann András a murányvölgyi unio alkotója. A városnak 1815-ben 2 részvényt ajándékozott, kettőt pedig megszerzett; a Szkalka-pinczét, mely fölé házat építtetett, a városnak adta; az ág. h. ev. templomnak 800 frtos csillárt készíttetett és 1000 frtot a lelkész, 1000 frtot pedig a tanítók javadalmazására, 500 forintot a tanuló ifjúságnak és 800 forintot a kórházra hagyományozott.

Mihalik Dezső a Coburg-uradalom ügyésze, a polgári isk. gondnokságának és számos testületnek elnöke, buzgón munkálkodó tagja. A nagyrőczei társadalom vezérlő embere, a ki egész életet szentelt annak, hogy e város és környéke lakosságának megingott hazafias érzülete a helyes irányú alapra állíttassék. A pánszláv gimnázium és tanítóképző bezárásának egyik főmunkása volt s azóta több olyan intézmény életrekeltője, mely nélküle Nagyrőczén soha sem lett volna megalkotható. Törhetetlen hazafias érzülete, szakadatlan munkálása a társadalom, oktatás, nevelés és minden közügy terén, királyi elismerésben is részesült, a mikor Ploszkói előnévvel a nemességet megkapta. Feltétlenül demokratikus jelleme s érzülete nevét a város történetében megörökítette, tiszteltté, becsültté teszi.

A város bíráinak névsorát, a mennyiben a hézagos adatok alapján lehető volt, a következőleg állítottuk össze: A város bírái.

Suchar András 1647-ben, Zatroch Mihály 1699-ben, Plockó Mihály 1718-ban, Hruska Imre 1730-ban, Schramkó Mihály 1762-ben, Schramkó József 1772-ben, Bartó István 1776-ban, Szuchray János 1777-ben, Szomola Pál 1787-ben, Szobhaj Márton 1788-ban, Král György 1789-ben, Schramkó András 1795-ben, Zatroch Péter 1802-ben és utána Tóth Károly, Moravek József, Ferdynándy János, Jankó Pál, Sebők Márton, Stefancsok Márton (polgármester is volt, meghalt 1860-ban), Kalina György, Vieszt András, Nandrási Mátyás, ez utóbbbi három a német világ ideje alatt főbíró volt. *Polgármesterek* voltak: Cseh Lajos, Bartoffy András, Árai József és 1884 óta Stefancsok Károly.

*

Források: Hunfalvy János: „Gömör és Kishont t. e vármegyék leirása“. — „A magyar birodalom természeti viszonyainak leirása“. — Emericzi Jenő: „Meine barometrischen Höhenmessungen etc.“ — Dr. Marczell János jegyzettöredékei „Nagyrőcze multja, jelene és jövője“ czímű munkához. — Dr. Lovassy Sándor: „A Murányvölgy murány—nagyrőczei szakaszának földrajza“. — „Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képben“. — Nagyrőcze rövid leirása a polgári iskola 1881/82-ik tanévi értesítőjében Felmer Alberttől. — — Bartholomaeides László: „Inclyti superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis Notitia historico-geographico-statistico, Leutschoviae 1806—1808“. — Nagyrőcze város levéltára. — Saját feljegyzések.

NAGYRŐCZE RÉGI CZÍMERES PECSÉTE.

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE NÉPE.

A vármegyét javarészt őseredetű magyar nép és a honfoglalás idejében itt talált tótság ivadékai lakják. Németek csak a vármegye egyetlen pontján, a rozsnyói járáshoz tartozó Dobsinán találhatók. Ez a három nemzetiség, — lakóhelyét tekintve — úgy oszlik meg, hogy míg a magyarság a vármegye alsó, sík és középső dombos és kevésbbé hegyes vidékeit lakja, addig a tótság a vármegyének bérczekkel borított és számos völgytől átszelt területein él. A németek szintén északon, a Szepes vármegyével határos bérczes hegyvidéken helyezkedtek el.

A vármegyének olyan járása, a melyet tisztán magyarok laknak, nincsen. Bár a tornallyai és rimaszécsi járások népét egészben véve bátorságosan mondhatjuk magyarnak, mert a teljesen elmagyarosodott és szokásaiban, viseletében is a környező magyarság bélyegét magán viselő két telepített tót község: Málé és Uraj, már erősen magyar jellegű és hova-tovább veszít tótságából. Így van ez a hajdan őseredetű tótoktól lakott Bugyikfalában, Derencsényben (rimaszécsi járás) és Süvetén (nagyrőczei járás) is, a hol a tót nép évről-évre mind erősebben magyarosodik. A többi járások népe magyar és tót. Tisztán tótok csak a garamvölgyi járás területét lakják.

A magyarság hatása.

A magyarság hatása általánosságban tapasztalható, mert a Garamvölgyet, Tiszolcz és Murány vidékét kivéve, a tótság fiatalabb nemzedéke a vármegye minden tótlakta vidékén magyarosodik és így a magyarság lépésről-lépésre haladva, mindinkább tért hódít és az utólsó évtized e tekintetben minden magyar embert örömmel és büszkeséggel eltöltő eredményeket mutathat fel.

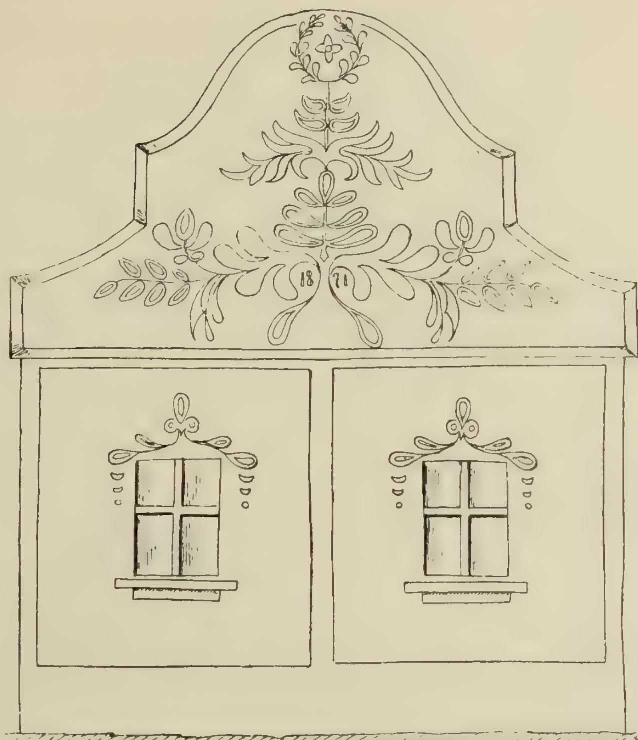
Maga Dobsina is, mint a németség egyedüli pontja a vármegyében, a magyarosodásnak olyan dicséretes útjára lépett, a melyen, ha tovább is a megkezdett nyomon halad, szép eredménynyel fog a vármegye általános magyarosodásához járulni. Már Buléniában, a hol még csak két évtizeddel ezelőtt is a német szóra adott gyermekek, mert akarva, nem akarva, németül kellett beszélniök, hát meg is tanulták a német nyelvet, most a bulener gyerek magyarul tanul meg.

A vármegyében a magyarság, tótság és kevés németség kapcsán meg kell említenünk a nagy számban levő czigány népet is, melynél jellemző, hogy bár a tótság vidékeit, vagy Dobsinát lakja, mindenütt elsősorban magyar és csak másod sorban tót vagy német.

Építkezés.

A vármegye magyarlakta vidékein az építkezés magyaros. A magyarsággal szomszédos és kivált módosabb, vagyonosabb tót községekben ugyancsak a magyaros építkezést találjuk. — Fővonásaiban a következő építkezési mód és elhelyezés dívik. A belsőség egyik oldalán, hosszában, az utczára néző homlokzattal van épitve a lakóház, a melyben egy utczai nagyobb és egy udvari kisebb szoba van. E kettő között a pitvar, mely beljebb egyszersmind konyha is. A hátulsó szobából nyílik a kamra. A lakóház végében van az istálló és nyitott szín. A belsőség ama részében, a hol az udvar után a kert következik, keresztben áll a csűr. Szemben a lakóház pitvarával van a kút, hátrább ugyanazon az oldalon a sertésól és rendszerint e felett a baromfiak léczes ólja. Előkert, a hol csak a viszonyok megengedik, mindenütt van. Kis

kapu és kapu, többnyire deszkából, léczből, de sok helyen csinosan fonott vesszőből. Faragványos kapuval, oszlopokkal, boltívezett kiskapukkal a szárazvölgyi magyarság portáin találkozunk. Itt a 60-as és 70-es évekből szép példányok vannak. A vagyonosabbaknál az istálló, szín és kamra különálló épületben van elhelyezve. A konyhára nézve ez idő szerint általánossá vált az a gyakorlat, hogy a búbos kemencze oldalán takaréktűzhelyet is állítanak és télen át ezt és nem a nyitott, kürtős konyhát, *tűzterepet* használják.

SAJÓPÜSPÖKI HÁZ HOMLOKZATA.

Az építkezés anyaga javarészt kő és tégla, kevés vályog. A tetőzet fedésére újabban, a vármegye területén sok helyen, még a házilag is gyártott cserépzsindelyt használják, noha a régibb házak szalmával fedettek. A zsindelyes házak fedése sima, a szalmásoké vegyes és nagyon változatos. — Látunk a szalmafedéseknél simát *szöglet garádossal*, a csúcsokon és gerinczeken *peremes fedést, buktatós boglyas fedést, sorosat*. A szalmával való fedésnek számos változatát leginkább a Balogvölgy községeiben, Radnóton, Rakottyáson, Ujfalun, Bátkán és Uzapanyiton találjuk; de nem kevésbbé érdekesek és csinosak a várgedei, ajnácskői, sidi, csomai és gortvakisfaludi szalmás házak. Cserépzsindelyes fedéssel a sajóvölgyi községek egész serege számos épületet mutathat fel, nemkülönben a rimavölgyi községek is. Legjellegzetesebb építkezést találunk a *barkóknál* Sajópüspökiben, Szentsimonban, Alsó- és Felsőhangonyon. Itt találjuk egyszersmind az ősi építkezés néhány fenmaradt, de már erősen megrongált példányát is: a *boldoganyás faházakat*.

Szögletes és hengeres oszlopokkal épített tornáczczal a vármegye minden magyar vidékén találkozunk. Ezeknél nem ritkaság ma már az ablakos és vakablakos tornácz sem, a mely ablakával, a ház utczára néző homlokzatán a *magyaros két ablakot*, ily módon háromra szaporította. A faragványos, léczczel rácsolt és könyöklővel bíró tornáczok is gyakoriak. Ilyeneket Hanván, Runyán, Oldalfalán, Rimaszécsen, Putnokon, Szentkirályon, Bejében és általában a Szárazvölgy községeiben szép számmal láthatunk. — A kő- és tégla-oszlopos tornáczok Gömörpanyiton, Sajógömörön, Otrokocson, Horkán, Mellétén, Liczén, Tamásfalván, Beretkén, Vígtelkén és Szalóczon dívnak. — A házhomlozatok díszítésében vármegyeszerte gazdag változatokkal büszkélkedik a magyarság háza. A díszítések között kevés a színes. Itt-ott akad egy-egy házhomlokzat, a mely kék és piros szinekkel ékeskedve, kirívón tünteti fel a homlokzat díszét; javarészt azonban fehér, domborodó díszítések dívnak, a melyek a kör, szív, négyzet, háromszög, elipsisalakok, a virágok, levelek, csillagok és emberi, állati alakok számos, de mindig csudálatos magyaros érzékkel felhasznált változatait mutatják. A díszítések figurális és ornamentikus változatai között az építkezés évét is rendesen kiírják a jó gömöri magyarok, sőt itt-ott még az építő neve is a homlokzatra kerül. — A tornallyai járáshoz tartozó Hét községben, a melyben javarészt

bocskoros nemesség lakik, a Héthy nemzetség egyik ősi házának a szép homlokzatán ilyen felírás díszeleg:

Épült Hétben
1777-ben
Héthy Tamás idejében.

A díszítéseket mindenütt, a hol a homlokzat kőfal és nem deszka vagy patics, — mert ilyen is sűrűn előfordul — alkalmazzák. A csapott elejű házaknál az ablakok felett és között, de még alatt is, szabadon maradt falat látják el ornamentikus, oszlopos és koczkás díszítésekkel. Íves homlokzatok, a melyek kiugró egyenes húzású falakkal kombinálva tekintélyes külsőt adnak sok parasztháznak, Sajópüspökiben, Szentsimonban, Serkén, Feleden, Várgedén, Jánosiban és Pálfalván láthatók.

ALSÓHANGONYI „BOLDOGANYÁS" FAHÁZ.

A házak udvar felőli része majdnem mindenütt szélesen ereszes, még ha nincsen is tornáczuk. A tornáczot ezeknél a kőből, vályogból, vagy egyszerűen lebakolt sárból rakott ereszalja terepe helyettesíti. Ha vályogból vagy sárból van, úgy ennek peremét a ház hosszában lefektetett gerenda alkotja, a mely külső oldalán kis czövekkel van helylyel-közzel oda foglalva. Az ilyen ereszek alatt kenderkóczból sodort kötélgúzson, szintén a ház hosszában, 5—6 cm. vastag rudak, az u. n. szakállszárítók függenek alá; ezekre teregetik ki száradás czéljából a hirtelen és rendes mosáson kívül öblített ruhadarabot, szátyvafonalat stb. és őszszel erre aggatják fel a párbakötött kukoricza-csöveket, no meg a gazda csuromig ázott szűrét.

A ház homlokzatán lévő kerek, színes, elipszis és négyszöges nyílásokon, az ősztől tavaszig nyugalomba helyezett kaszát, csengetyűbe kötött paprikát, magnak való kukoriczakoszorút szokták, kifirtatva kiakasztani. Ha három ilyen nyílás van a homlokzaton, úgy a középsőbe helyezik el a kaszát és két oldalt a paprikát vagy kukoriczát. A hol két nyílás van, ott jobbról a kasza, balról a paprika- vagy kukoriczafüzér díszeleg. Az egynyílásos homlokzatokon váltakozva találjuk a fentemlített tárgyakat. Ugyancsak a homlokzatok e nyílásain tűzik ki a kortesvilágban a szeretett képviselőjelölt lobogóját, a melyből választás után firhangot csinálnak.

Meg kell még itt említenünk azt az igen sok községben dívó építkezési szokást is, hogy egy-egy belsőség területén egyvégtében két, három, sőt négy lakóház is van. Ez az egy portán valók rendszere. Az ilyen udvarokban azután csak az utczára épült első ház homlokzata érvényesül, pedig a többi házaké is csak oly gonddal van csinálva. Ilyen építkezés van Szent-Simonban, Alsó-, Felsőhangonyon, Sajópüspökiben, Velkenyén, Simoniban, Horkán, Mellétén, Pelsőczön, Szalóczon, Giczén, Deresken és Rimaszécsen. Ennek oka a belsőségek építésére szükséges területek hiánya. Az ilyen porták rendesen nélkülözik a kaput is és teljesen nyiltan torkollanak az utczákra.

A kútak javarészt gémes és gávás kutak, elvétve kerekesek. Legújabban a csigás amerikai szűk kútak kezdenek divatba jönni. Módosabbaknál szórványosan a szivattyús, de itt az ú. n. szivárványos kútakat is találjuk. A hegyvidéket lakó magyaroknál, épen úgy mint a tótoknál, már a csurgós kútakat is láthatjuk. A nyilt kútakat mindenütt kővel rakják ki és a vármegyében dongás kútat csak Szentsimon, Alsó- és Felsőhangony kötetlen, homokos határában találunk.

A tanyai építkezéseknél már maga az építkezés anyaga is különbséget szűl, de az épületek építési modora sem az, a mi a községbeli házaké. A tanyákon

ALSÓHANGONYI MESTERGERENDA.

vályogból és vertfallal emelnek épületeket, sőt a paticsos, tapasztott fal is gyakori. A tetőzet síma szalmafedés, ritkán fa- vagy cserépzsindely. Ugyanilyen építkezést gyakorolnak a szőlővidékeken, a szőlőkben emelt kisebb-nagyobb borházak, pinczebejárók, szőlősházak építése körül. A különbség csak a fedőanyagban van, a mely itt venyige és a tető gerinczén kenderpozdorja. Ezt az utóbbi építkezést Putnok, Vály, Sajógömör, Beje, Ajnácskő és Sid szőlőhegyein találjuk, a melyek már javarészt a fillokszera fellépését megelőző idők pusztúló s jobbára parlagon heverő emlékei.

Pinczék, eleséggödrök dolgában a vármegyének csak néhány vidéke mutat jellemző építkezést. A Gortvavölgyén, Várgedén, Balogfalán, Ajnácskőn, Csomán, Sőregen, Bénán és Siden, úgy vágják a hapokában a pinczéket és eleséggödröket, mint a Mátrában a siroki palóczok.

Külön kell megemlékeznünk azokról a remekbe készült mestergerendákkal bíró házakról, a melyeket hajdanán a gömöri és kishonti bocskoros nemesek, a rég multban rengeteg erdőségekkel borított vidékeken építettek és a melyből Szentsimonban, Alsó-, Felsőhangonyon, Simoniban, Serkén, Méhiben, Ragályon, Zubogyon, Trizsen, Zádorfalán, Hubón, Naprágyon és Poszobán még mai napig is több ilyen épület rendületlenül áll. Egy ilyen remekbe készült mestergerenda Szilágyi József házában Alsóhangonyon látható, a melynek rajzát itt be is mutatjuk. Hatalmas tölgyfa-gerenda ez, mely ékesen kifaragva, évszámokkal és a mester nevével kiróva, 9·5 méter hosszú, 30 cm. oldal- és 21 cm. alsó szélességű, ma is ép, egészséges műdarab.

A malmok és kendertörők építkezése a szerint, a mint a vármegye alsó részében, a Sajó és Rima alsó folyásán, a hol ezek már nagy mederrel bővizűek, vagy a vármegye felső részén, a hol úgy a Sajó, mint a Rima,

SUMJÁCZI PARASZTHÁZAK.

valamint a többi, kisebb folyóvizek, patakok és csermelyek kisebb, de nagyobb esésű vizüket csobogtatják, épülnek, — különböző. — Amott az alulcsapó, emitt a felülcsapó malmokat és kendertörőket építik jó magyarjaink. De építsék azokat bárhol és bárhogy, a nagytölcsérű kürtővel ellátott melegedő kuczkók, a késő nyári és őszi éjtszakákon várakozó őrlő- és törő-asszonyok, férfiak részére, mindenütt megvannak és a szélfogó szinek is, az életet és kendert a malomba szekerező s az őrlés, törés ideje alatt pihenő jószág részére.

A tótság építkezése, a lakóházak és melléképületek elhelyezése körül való eljárása, a magyarsággal való érintkezés határainál úgyszólván teljesen a magyarság befolyása alatt fejlődött oda, a hol most áll. Nem szembeszökő különbség az, melyet a vármegye magyarságától átmenve, annak tótságánál az építkezés tekintetében tapasztalunk. Fokozatosan jutunk el a magyar nyelvhatár elmosódásával, a magyar építkezési modor teljes elmosódásáig s már úgyszólván teljesen tótlakta vidékén vagyunk a vármegyének és még mindig láthatjuk a magyaros építkezést. A Rimavölgyén messze föl, Rimabányán, Pribojon, a Balogvölgyén Pádáron és Derencsényben, a Turóczvölgyén Visnyón, a Jolsvavölgyén Süvetén, Jolsvataplóczán, a Sajóvölgyén Betléren és Veszverésen, a Csetnekvölgyén Nagy-Szlaboson még mindig erősen érvényesül a magyar építkezés modora és csak a határokon túl vész el lassan-lassan, hogy teljesen a tótság építkezési modorának adjon helyet. Itt azután a gömöri tótság különleges építkezését látjuk, a mely elsősorban abban áll, hogy még az esetben is, ha köve elegendő van és ha már éppen lakóházát kőből vagy vályogból építette is, de istálóját és egyéb melléképületeit már kizárólag fából igazítja össze. Fedőanyagul, kevés szalma mellett, — a melylyel kizárólag garádosan fed — a fazsindelyt használja és nagy előszeretettel, szívós kitartással faalkotmányú, belől alaposan kitapasztott, kívül a tetőből kiemelkedően zsindelyezett, külön zsindelyes fedelű kéményeket épít. A nagyobbrészt fenyőfából összerótt, deszkabéléses apró ablakokkal ellátott, kívül-belül jól betapasztott és fehérre meszelt házakat Murányban, Murányhosszúréten, Murányhután, Murányzdichaván, Muránylehotán, Hankován, Berdárkán, Rédován, Feketelehotán, Klenóczon, Kokován, Hacsaván, Füreszen és Tiszolczon építik. A garamvölgyi tótságon teljesen speczialis építkezés dívik. Pohorellán, Polonkán, Sumjáczon, Telgárton, Helpán és Závadkán, fenyőfagerendákból csinosan összeróva, úgy építik a házakat, hogy a fagerendák egymásra és egymáshoz való fektetésénél maradt hézagokat sűrű, selymes mohával töltik ki. A ház külső részét nem ta-

TELGÁRTI PARASZTHÁZAK.

pasztják és meszelik be, hanem úgy hagyják és csupán a ház belsejét vakolják, meszelik. A lakóházhoz tartozó melléképületeket belülről sem vakolják és meszelik ki. A lakóház, de más épületek északra fekvő oldalát is, az erős és hideg szél ellen való védekezés szempontjából, még külön zsindelyfallal látják el. A garami tótság házait tornáczczal is építi. Úgy a garami, mint általában a vármegyei tótság, a mely már a magyar építkezéstől teljesen elütő modorban épít, semminemű díszítést nem alkalmaz házaira. Különben is a szabad homlokzatu házak a tótságon nagyon ritkák. Kizárólag csapott, zsindelyezett, ereszes utczai homlokkal épülnek ezek a házak, a melyek apró, féltoronyalakú csúcsban jönnek össze a tető gerinczénél. A féltoronyalakú homlokcsúcs és a csapott zsindelyes eresz között kisméretű, alig 1·5 □-méter függőleges deszkahomlokzatok vannak, a melyeken rendszerint 2—3 primitiv csillag, kör, vagy elipszis van kivágva. A féltoronyalakú homlokcsúcsból rendszerint hegyes nyársalakú rövid árbocz áll és tör felfelé, vagy csillagos bádogbuzogány ékeskedik a csúcson.

Faragványos díszítéseket az ereszek peremén, a tornáczok faoszlopain, itt-ott a kapufélfákon és ritkán az ajtókon alkalmaznak. A mi a vármegyei tót községek építkezésének általános jellemzését illeti, azt mondhatjuk, hogy kevés kivétellel rendes és tiszta s inkább a jólét, mint szegénység képét tárják a szemlélő elé. Határozottan rossz és kellemetlen benyomást tesznek azonban a szemlélőre a Dénes (Uhorna) szűk belsőségein épült rendetlen faházak és a Murányban, Tiszolczon összevisszaságban emelt faépületek halmaza, a mi tűzbiztonsági szempontból is kifogásolható.

A vármegye egyetlen német községének, a rendezett tanácsú Dobsina városának az építkezése a szepességi városok benyomásával hat az emberre. Itt a kőből, vályogból és fából épült jellegzetes lakóházak, a melyek a négyszögletes piacz felé minden oldalról futó utczákat szegélyezik, már a modernebb házakkal váltakozva szerepelnek. Olybá tűnnek fel ezek a régi házak, mintha a tót és magyar építkezés sajátos keverékei lennének. Van közöttük sok, a melyik nagyobb és kisebb kövekből épülve, évtizedek óta vakolatlanul áll, egy-egy udvarban, a melynek kapuja nincsen, hosszában az utczára néző két-három ablakkal. Jellemzi a dobsinai építkezést, hogy míg az utczák amaz oldalán lévő házak, a melyek hátulsó részükkel a lejtés felé esnek, elől földszintesek és hátul emeletesek, addig a másik oldalon lévők elől emeletesek és hátul földszintesek. Az előbbieknek az utczára nyíló és a ház hosszában befelé menő erkély-tornáczuk van s innen a földszinti részbe lejárójuk, míg emezek tornácz nélküliek és rendszerint középen néhány fokos lépcsővel bírnak, a melyen az emeletes részbe feljárnak. Eredeti szokás, hogy amazok-

nál az erkély alatt lévő fal mentén, emitt pedig a földszinti fal mentén, de még az utczára néző fal mellett is, úgy rakják fel az apróra vágott tüzelőfát, hogy csak az ajtókat és ablakokat hagyják szabadon, különben az egész falat elfödik a felhalmozott fával. A házak mögött mindenütt kertek vannak, a melyek pompás gyümölcsösökkel dicsekednek. Városszerte a szivattyús-kútakat használják, valamint itt-ott néhány csurgókút és ú. n. kaszt — vízvezetékes, öntöttvasból készült víztartó kasznik (innen kaszt), a melyekbe a friss víz folytonosan csobog a vezető csőből — szolgáltatja a vizet.

A kútaknak ez az eredeti építkezése a szomszédos Rozsnyón is megvan, mint a régi bányavárosok maradványa.

Általános jellemzés.

A vármegyét lakó magyarság erkölcsi érzéke minden tekintetben fejlettnek mondható. Hitében erős és buzgó, érzelmeiben nemes, viselkedésében tisztességes, becsületes és törvénytisztelő. A magyarnak sajátos jellemvonásai azonban megvannak benne épen úgy, mint az ország bármely vidékén lakó magyar népnél. Az idegennel és a kaputos emberrel szemben tanúsított tartózkodása, bizalmatlansága és gyanakodása a legmagasabb mértékben megvan, noha maradinak, teljesen zárkózottnak és a modernebb dolgokkal szemben ridegen ellentállónak épen nem mondható, különösen ha sikerült arról meggyőzni, hogy ez, vagy az csak hasznára szolgál. E tekintetben a sajóvölgyi reformátusok és evangélikusok első helyen állanak. A palóczok, de különösen a barkók, bár természettől fogékony észszel, eleven, átható értelemmel vannak megáldva, már a maradiság látszatát keltik fel, pedig furfangos, csűrni-csavarni szerető okoskodásuk, ravasz és megbízhatatlan viselkedésük, épen az ellenkezőt jelentik. A hamu itt élénken szikrázó parazsat takar, a mely azonban az idegen és velük nem egyszőrű ember előtt se tüzét, se fényét nem mutatja ki. Általában önérzetes, egyes helyeken szinte gőgös, rátartó a magyarság és kemény nyakát nem igen hajtja meg minden kaputos ember előtt. A milyen zárkózott, csendes és tartózkodó az úri renddel szemben, olyan nyílt, beszédes és eleven egymás között. Tréfa, évelődés, ártatlan gúny és cispkedés nyilvánul minden szavukban, a melyeket nem igen válogatnak s a nélkül, hogy azokat erkölcsi érzékük rovására mondanák, merően megszokásból, mintegy öntudatlanul szalasztják ki a szájukon. Drasztikusak és pikánsak, a nélkül, hogy erkölcstelenek lennének. Becsületére, jó nevére féltékeny és azt megőrizni is igyekszik. Tévtanoknak, izgatásoknak csöppet sem alkalmas médium, mert főjellemvonása a józanság, mely úgy testi, mint szellemi életére egyaránt vonatkozik, — ettől megóvja. Véralkatánál fogva, mint a magyar nép általában, úgy a gömörmegyei magyarság is hirtelen és lobbanékony s azért kissebb-nagyobb virtuskodások, hevenyészett verekedések, különösen a legénység fiatal gárdájában, bizony gyakorta megesnek. Az ilyen verekedést azonban korántsem a düh és ellenszenv, a bosszú és gyűlölet, hanem kizárólag a kötekedő legénykedés, virtuskodás szűlik. S míg viselkedésében javarészt bizalmatlan, gyanakodó és furfangos, addig cselekedetében nyilt és őszinte. Szavatartósága pedig közmondásos, a mit maga a nép ezzel a furfangos szólásmóddal fejez ki: Nem igérek semmit, hanem azt megtartom!

Munkájában szorgalmas, kitartó és igyekvő. Takarékossága, mérsékelt életmódja, szép családi élete mind olyan tulajdonságok, melyek az általános erkölcsiséget e népnél csak erősebb alapokra építették. Félő, hogy az utóbbi években, már Magyarországon is lábrakapott Amerikába való kivándorlás és az onnan hazatérőktől elszórt ártalmas magvak az eddig és még most is fennálló és megnyugtató erkölcsi állapotokat hatványosan megváltoztatják.

A tótság erkölcsi életéről általánosságban már nem a legkedvezőbben nyilatkozhatunk. Mert míg a magyarsággal szomszédos műveltebb tótok, talán még a magyarságot is túlszárnyaló és minden tekintetben kielégítő erkölcsi életet élnek, addig a vármegye északi részében, javarészt szűk völgyekben és hegykatlanokban lakó tótok már az elmaradottság összes jeleit viselik magukon. Vallásosak, jámborak, sőt alázatosak, de közömbösek minden iránt, a mi a haladásnak és újításnak a jellegével elibük kerül. Önmegtagadása, nélkülözése, szorgalma és munkában való kitartása szinte csodálatra méltó, de viszont lelki és szellemi korlátoltsága lehangoló.

A szeszes italok, különösen a testet és lelket egyaránt megölő komisz pálinka élvezése olyan nagymértékű, hogy ennek hatalma alatt vergődve, sem anyagi, sem erkölcsi tekintetben emelkedni nem tudhat. Általában pedig semmit sem vesz ez a nép erkölcsileg olyan helyes és becsülésre méltó megbírálás alá, mint a magyar. Jámborsága, alázatossága a megkívántató önérzetet is elnyomja ebben a népben, a mely ha dühében haragra lobban, brutális tud lenni.

A dobsinai németeket a nemzetiségükkel járó szorgalom, kitartás, takarékosság és munkásság jellemzi. Csendes, békés emberek, szinte az érzékenységig menő önérzettel. Vallásosak, becsületesek, törvénytisztelők és iskolázottak. Az élvezetekben mértékletesek s bár hirtelen és lobbanékony természetűek, inkább hangos szóváltással, mint tetlegességgel intézik el kisebb-nagyobb összekoczczanásaikat. Erkölcsi érzéküket, szokásaikat, külső

DOBSINAI PARASZTHÁZAK.

megjelenésüket és családi életüket határozottan a szepességi németekével hozhatjuk kapcsolatba, már csak azért is, mert a dobsinai németek szintén olyan jó magyar-németek, mint amazok.

A mi a vármegyét lakó magyarok családéletét illeti, az teljesen megegyezik az ország magyar népének családéletével. Tudja, hogy a nép az állami élet alapzata és e tudatában családja körében rendet és jó erkölcsöt tart fenn. Az apa és anya ennek szigorú őrei. A házastársak megbecsülik egymást. A feleség a férjet uram, apjukom, emberem, emberkém, stb., a férj a feleséget, feleség, asszony, galambom, lelkem, stb. néven szólítja. A férj a feleséget tegezi, a feleség a férjet rendes körülmények között soha. A gyermekek sem tegezik a szülőket. Általában pedig azt mondhatjuk a megszólításokról, hogy idősebbek a fiatalokat öcsém, húgom, szolgám, fiam, — a fiatalabbak pedig az idősebbeket apámuram, anyámasszony, néném, bátyám, stb. megszólítással illetik. A gyermekek nevelésére sokat ad a magyar; fiait, leányait szinte elkényezteti, míg iskoláztatja s azután is csak játékszerüen vezeti be a munkálkodásba. A családi összetartozás annyira ki van fejlődve közöttük, hogy egymás érdekeit még a távolból és távolba is megőrizni, fejleszteni és elősegíteni igyekeznek. A gömöri törzsökös juhászcsaládok olyan összetartozó nemzetséget alkotnak, hogy maguk közé más megyebelit még bojtárnak sem fogadnak fel. Úgy ezeknél, mint általában a családoknál, az apa, nagyapa, mint a család feje föltétlen tekintély, a ki jutalmaz és büntet is. Családélet.

A családélettel szoros összefüggésben van a vendégszeretet is, a vármegye magyar népének kiváló erénye. Kinálásban, vendégmarasztalásban nemcsak a gömöri és kishonti nemes urak familiái, de a nép egyszerű családjai is híresek. A vendéglátás fűszerét természetesen a konyhák adják, a melyek a családi otthon képének is fontos kiegészítő részei.

A mit e tekintetben a vármegye magyarságánál tapasztalunk, azt nagyobb vonásaiban a tótságnál is feltaláljuk. Nem olyan kedves és megnyerő ugyan a családi kép, mint a magyarnál, de férj és feleség, gyermekek és öregek között általánosságban a fentebb előadott viszonyok vannak. A gyermek nevelésére, iskoláztatására nem fordít a tót nép annyi gondot és előbb fogja munkára is a fejlődő gyermeket. A rokonságban lévő családok sem tartják fenn annyira az érdekközösséget, mint a magyaroknál; de még a vendégszeretet sem olyan ezeknél, mint amazoknál. A konyha pedig már épen nagy különbséget mutat. Azért mondja a gömöri magyar figurázásképen, a vásárokon szerényen és szegényesen kosztoló megyebeli tótnak:

Laczit[1] ëgyé', főgyi, në' zab kënyëret!

A dobsinai németség családélete ugyanazt a vonzó, kedves és nyugodalmas képet nyújtja, mint a minőt a Szepesség jóravaló németjeinél láthatunk. Nem ugyan forró lelkesedéssel, de megnyerő szerénységgel, szívességgel és őszinteséggel tudják ezek vendégszeretetüket gyakorolni. Konyhájuk pedig, néhány különlegesebb ételt nem tekintve, egészen magyaros. A dobsinai különleges ételek egyik legnevezetesebbike a Topscher cknetchen, a szalonnával, burgonyával és liszttel készült bányász-galuska, mely hatalmas nagy darabokban túróval, vajjal kerül a dobsinai bányászok asztalára. Nem kevésbbé eredeti a tenyérnagyságú, túróval, de leginkább lekvárral töltött Pirochen, derelye és a hajdanában pisztrángmájakból, most pedig burgonyából, tejből, kevés lisztből és eczetből készült Feschlebert leves.

Külső jelleg.

Külső faji jelleg tekintetében a vármegye magyar népét erős, ösztövér, középmagasságú termet, szőke és gesztenyebarna hajzat, kék-, valamint a barnás-szürke szemek változatai jellemzik. A csontalkotás és izomzat erős, mely képessé teszi arra, hogy sürgős mezei munka idején 18—20 órán át — csak néhány percznyi pihenéssel — dolgozzék. A forró nyári nap tüzét kibírja és 3—4 órai alvás után ezt a megfeszített munkát másnap, sőt harmadnap is folytatja. Mozgásában fürge, eleven és ügyes ez a nép. Arczban is bírja a magyar faj tojásdad idomát, az egyenes és nem erősen görbült, de nem is pisze orrot, a szabályos szájat és gömbölyű állat. Az asszonyok és leányok karcsú termetén is elömlik az erő, kellemes és csinos arczukon a magyar vonás. A férfiak arczát a bajusz és szakáll teszi még jellegzetesebbé. Bajuszt általában, szakállt csak egyes helyeken s ott is csak a torokszakált, az ú. n. Kossuth-szakált, valamint a juhászok a rövid barkót viselik. A hajviselet a férfiaknál rendszerint oldalt elválasztott körhaj, mely öregebbeknél a fejbúb táján még görbe fésűt is rejteget. Hajfonást — a kurucz-varkocs maradványának egyes jelenségeit — a nagyon előrehaladott korú s leginkább barkó és palócz férfiaknál találjuk.

A tótok szintén erős, ösztövér, de általában magas termetűek, hajlott gerincztartással. A haj szine világos szőke, elvétve barna és fekete. Csupaszon borotvált arczuk gömbölyű, az orr többnyire pisze, a szemek szine barna és szürke, az áll szegletes. Magas termetükben a csontalkotás és izomzat korántsem oly erős, mint a magyaréban és nem is oly fürge, eleven a tót nép, mint a magyar. És bár hosszabb időre terjedő munkában a tót eléggé kitartó, de a mezei sürgős munkát egyvégtében 8 óránál tovább ki nem birja. Asszonyaik és leányaik inkább tagbaszakadtak, mint karcsúak s úgy ezek, mint a férfiak, csak kevés kivétellel mondhatók szépeknek. A hosszú hajviselet a férfiaknál még mindig nagyon dívik és bizonyos eredetiséget kölcsönöz a csupasz arcznak, a melyen csak elvétve akad itt-ott egy-egy meghagyott bajusz.

Ruházat.

Mint általában a magyar nép legjellemzetesebb ruhadarabjainak anyagát a háziipar, az asszonyaik és leányaiknak orsója és szövőszékei szolgál-

[1] Laczi-pecsenyét.

FÉRFI KÖTÉNY-DÍSZÍTÉSEK A MAGYAROKNÁL.

tatják, úgy a vármegye magyarsága innen veszi fő- és jellegzetes ruhadarabjait. A vászonból csaknem minden főbenjáró férfi-ruhadarab kitelik. Ing és gatya, kötény és keszkenő. Az ing vagy kézelős, szedett szűk ujjú, vagy lobogós. A kézelős ing ujja a csuklónál egy-két gombra jár, vagy szalaggal foglalják össze. A lobogós-nak keskenyebb és szélesebb, hosszabb és rövidebb szájú ujja van, a szerint, a mint ünnepi díszes ing, vagy köznapi, vagy pásztoring. Általánosságban a kézelős ujjú, kihajlott galléros inget viselik, de a Sajóvölgy és Rimavölgy alsó részén, úgy a Szárazvölgyön is, valamint a Balog alsó folyásán fekvő községekben a köznapi lobogós ujjú ingeket hordják, a melyet munkaközben, annak rendje és módja szerint, a csuklónál összeszedve, egy-két ujjnyit az összeszedésre visszahajtva felgyűrnek. A magyarlakta vidékek pásztorai, különösen a juhászok, mindenütt a bőredős, borjúszájas ujjú inget viselik. Hogy ezek az ujjak nyáron a fejésnél, télen a takarmányozásnál a karokat munkájukban ne akadályozzák, azokat az ujjak szájas részén, a belső oldalon elhelyezett rövid szatyinggal összekötve a nyakukba vetik. Díszes lobogós inget, a mely slingolással, csipkével és ritkábban rojtozással van az ujjak alsó széles részén gazdagítva, ünnepies alkalmakkor, lakodalmakban, tánczmulatságokban öltenek és pedig Putnokon, Szentkirályon, Méhiben, Hanván, Sajógömörön, Bátkán, Radnóton és Uzapanyiton, a hol a vőlegény a menyasszonyától rendesen egy díszes jegy-inget kap. Alsó- és Felsőbalogon a legények vasárnaponként mindig ilyen díszes, lobogós inget öltenek. Az ing anyaga leginkább finom házi vászon, de csinálják épen így finomabb gyolcsból és patyolatból is. A gallér alatt fekete fátyol-, vagy selyemkendőt viselnek, télen harasz t-nyakravalót.

Ugyanezen anyagokból varrják a három-, négy-, sőt hat- és nyolczszélbe szabott bőgatyát is, mely felül az inget ezer ránczba szedő korczával övezi és foglalja le, hogy innen bő redőkben aláfolyva, térdig, vagy kevéssel térden alul, rojtjával, csipkéjével a magyaros szabású csizma szárát kissé födözze. Ezt a ruhadarabot, középszerű bőségével általánosan használja és viseli a vármegye magyarsága. A pendeles fiú gyereknek minden vágyakozása az, hogy minél előbb bőgatyát kapjon és viselhessen. De nem jut hozzá olyan egyszerre, mert átmenetül az úgynevezett korczos inget adják reá, a melyet a legegyszerűbbtől a legdíszesebbig csinálnak. Az inget és gatyát a vármegye palóczsága és barkósága veres pamutból kivarrott betűvel, családi jegygyel látja el és pedig az inget a melles részén, a gatyát pedig a bal csipő táján.

Az ingre testhez álló, rövid, ujjatlan mellényt, derékra valót, kislajbit öltenek. Ennek változatos szabása, gombozása, zsinórozása és kivált az alkalmazott szövet szine pontosan mutatja, hogy a vármegye melyik vidékét lakja az, a ki viseli. Rozsnyó vidékén, a régi Torna vármegyéből bekebelezett gömöri községekben, Barkán, Lucskán, Kovácsvágáson, Szili-

czén, Borzován, nemkülönben Dernőn, Hárskúton, Krasznahorkaváralján, Hosszúréten, Jólészen és Berzétén a veres színű, fekete zsinórzattal gazdagon díszített lajbit viselik. Az apró aczélpitykékkel, mérsékletesen kivarrott sötétkék mellényeket a közép Sajóvölgy magyarjainál, a gazdagon kipitykézett, fekete derékravalókat a Sajó és Rima alsó folyásán fekvő községek magyar népénél találjuk. A sötétszürke posztóból készült, fekete zsinórzattal, nagy fekete csontgombokkal majd gazdagabban, majd szegényesebben díszített lajbik változatait a Balogvölgyén, Gortva és Várgede vidékén és a Szárazvölgyén viselik. Az Erdőhátságon fekvő barkó községekben: Szentsimonban, Alsó- és Felsőhangonyon a sötétfekete lajbi dívik, a mely zsinórral és pitykével egyaránt gazdagon van díszítve és egybeszabott hátrészen, alul kivágással bír, a melybe kék és veres pántlikát húznak s azzal a nyílását többé-kevésbbé, mint a női fűzőt összehúzzák vagy tágra hagyják. A Medvesalján lévő palócz községek népe a sötétkék és sötétbarna szövetből varrott, zsinórral és gombokkal csak mértékletesen díszített mellényt viseli. Itt a mellények díszítése a zsinórzattal közbülfogott, rikító vörös posztóbetét. Általában használatos még a vármegye magyar népénél, különösen az idősebbeknél az ujjatlan bekecslajbi, a melyet télen hordanak. Ezek a mellények sötétsárga színűek, többé-kevésbbé zöld és piros szattyánbőr szalagokkal, levelekkel, zöld és piros csavarszerű bőrzsinórzattal vannak magyarosan díszítve és oldalt, balról a hón alatt 3—5—7 bekecsgombra (bőr-gomb, szíjzsinór füllel) járnak. Meg kell még említenünk a kecsői, vályi, simoni, darnyai és serkei nemesek ezüst-gombos, fekete selyem, zsinóros és finom sötétkék vagy hollófekete posztóból készült mellényeit és dolmányait, a melyeket vasárnap és minden ünnepies alkalommal magukra öltenek.

A mellényre többnyire panyókásan vetve, de télen mindig felöltve dókát és dolmányt viselnek. Ez a ruhadarab is több változatot mutat és viselőit vidékek szerint csalhatatlanul mutatja be. Rendesen fekete vagy sötétkék posztóból vágott, vagy sima derékszabással készül. A zsinórozással, gombbal és pitykével való díszítés nagyon dívik, sőt az utóbbi időben a valódi, vagy utánzott prémes gallérokkal ellátott kabátok, dolmányok és dókák is divatoznak. A spenczel, mely rövid testhez álló szabásával, pitykés, zsinóros díszítésével, barna, szürke és sárgásbarna, sőt világoskék színű posztójával olyan csinosan érvényesül, leginkább az alsó Sajó-, Rima-, Balogvölgy és a Szárazvölgy nemeseinek fiatalságánál dívik. Késő ősztől a bontakozó tavaszig, széltében-hosszában viseli a vármegye magyarsága a ködmönt és bekecset. Ez leginkább sötét sárgásbarna bőrkabát, többé vagy kevésbbé kivarrással, zöld és piros szíjpántokkal díszítve, rövidebb vagy hoszszabb vágott, vagy sima szabással. A magyarság határvonalain, különösen Nadabulán, Csucsomban, Dernőn és Hárskúton már a tótság különleges fehér daróczából, halinájából, ügyetlenül szabott kankót is viselik. A dolmányt és magyaros dókát visel a magyarság fiatal legénysége, a dolmány és dóka zsebeiben slingelt, csipkézett, színes pamuttal és selyemmel kivarrott keszkenőket hord kifirtatva. Itt említjük még meg azokat az utóbbi időben az egész vármegyében nagyon felkapott pamut, barkét és haraszt ujjas-mellényeket is, a melyeket a kislajbi alatt viselnek és unyterczik-nek hívnak.

A sujtásos, elenzős és szűkre szabott magyar nadrágot a vármegyében lakó magyarok mindenütt viselik. Leginkább télen veszik fel, de ünnepies alkalommal az év többi szakában is. A magyar nadrág leginkább sötétkék és fekete posztóból készül; de nem ritka a sárgásbarna, szürke, veresbarna posztóból és köznapi használatra a vastag házi vászonból, otthon készített nadrág sem. A juhászoknál, kondásoknál kedvelt ruhadarab a bőrnadrág is, a melyet nem úgy, mint a szűk magyar nadrágot csizmába húzva, de a csizma fölött, bokán fölülig eresztve viselnek.

Elmaradhatatlan ruhadarab a kötény, a melyet nemcsak ruhakímélés szempontjából, de díszül is hordanak. A kötő, surcz, a palóczoknál és barkóknal ganga közönséges házi vászonból, vagy festett-ből készül s ekkor ruhavédő. Ha azonban kivarrva, kihímezve, jobb minőségű, kék és fekete vászonból, vagy fehér patyolatból csipkével, slingolással csinálják, már díszül viselik a vármegye magyarjai. A kötényeknek három fődíszítésük van, a melyeket fentebb rajzokban is bemutatunk.

Lábbelinek a vármegyét lakó magyar férfinép kizárólag csizmát visel. Van nyári, könnyebb és lábhoz illőbb és téli nehezebb, nagyobb csizmája, a mely utóbbiba a talp alá melegtartó szalmát helyez. Az ünnepi csizma, kivált a legénységnél díszes és szépállású. Van ránczos, harmonikás, rogyós és feszített szárú. A dísz-csizmák magas sarka és kérge ságaréz-szögekből kivert virágokkal, csillagokkal van ékesítve. Különösen a barkóknál és palóczoknál dívik az ilyen csizma. Általában minden csizmára patkót veretnek, a díszesebbekre pedig rézpatkót csörgő vak sarkantyúval. A talp erős aczélszögekkel is ki van verve. A Sajó- és Rimavölgy módosabb községeiben a legények az utóbbi időben nagyon megkedvelték és széltében viselik is a fele szárában lakkos és külső oldalain, a lakkos részen 3—5 fehér, csíszolt lapos csontgombbal ékesített s felső peremén huszáros szegéssel s elől rózsával ellátott csizmákat. A csizmákra itt-ott, különösen lakodalmak idején, nagy taréjú, pengő sarkantyút is vernek. Bocskort, szandálhoz hasonló kötőszíjas talpat — a mit rendesen a már elhasznált csizma szárából maguk készítenek — a ház körül való pepecselő munkában és különösen az aratásban használnak. Az arató bocskorhoz a régi elnyűtt csizma szárából oldalt fűzős lábszárvédőt is alkalmaznak. A vasgyárakban

GYÁRI MUNKÁSOK FAPAPUCSA (1. HEVEDERES, 2. BUKTATÓS).

foglalatoskodó magyarok, az ott használt és tótoktól eredő fatalpú, bőrhevederrel vagy buktatóval bíró, röviden fapapucs-nak nevezett kényelmes lábbelit is viselik otthon, a ház körül, kisebb kényelmeskedésük idején. Sőt a faluban is el-elmennek ide-oda ebben a fapapucsban. Innen eredt ez a dernővidéki nóta is:

A dernőiek má' oly szegények,
Fapapucsba járnak a legények;
Fapapucsba járnak,
Abba ki is állnak
A kapuba.

A bocskornak aratás idején való általános használata a vármegye barkóságánál annyira bevett szokás, hogy még közmondása is van erről. A közmondás, mely így szól: Lesz mé' aratás, kell mé' az bocskor, azt jelenti, hogy bármennyire fitymáljunk, kicsinyeljünk, haszontalannak és fölöslegesnek is tartsunk valamit, idejében bizony csak ráfanyalodunk. Mezitelen lábbal csak otthon és kedvező idő esetén a mezőn láthatjuk a felnőtt férfiakat, de nyilvános helyen nagyon kivételes esetekben.

A fejet általában pörge nemez vagy posztó kalappal fedik, a melyhez baloldalt árvalányhajat, gém- és darútollat, csinyát vagy bótyit és eleven virágbokrétát tűznek. A barkai, lucskai, kovácsvágási, dernői, hárskúti, sziliczei, borzovai, berzétei, szalóczi, vígtelkei, pelsőczi, horkai, liczei és giczei legények kalapjánál a legkedveltebb és leghasználtabb bokréta talyu a nyírfajd kunkorgós farktolla, a mely bizony csak ritkán eredeti és valódi, hanem javarészt utánzat. Szélesebb, kissé lefelé hajló karimájú kalapot a juhászok, csordások és gulyások hordanak, míg a keskeny, szűk és fölfelé hajló karimájú, kúpos tetejű, úgynevezett süveget a kondások viselik. Télen a báránybőrből, szövetből és asztrakánból, vagy ennek utánzatából készült sapkákat is megyeszerte viseli a magyarság. Szabály és tisztesség is magával hozza, hogy feleséges ember a *barkó*-nál bokrétát a kalapja mellett ne visel-

jen. Ezt szigorúan meg is tartják. Ez alól csak a kanászok és pásztoremberek tesznek kivételt.

A felső- nagyobb ruhadarabok soraiból használja a vármegye magyarsága a bundát, gubát és szűrt. Bundának a fehér juhászbundát nevezi, a mely, mint széles e hazában, úgy itt is kissebb és nagyobb díszitéssel, kivarrással ékeskedve, nagyrabecsült ruhadarab. Hideg, meleg, eső, szél ellen és minden viszontagságban helytáll ez, mert: mégis bunda a bunda. A kissé térden alul érő fekete fürtös gubát és a fehér szűrök változatos formáit szintén nagy elterjedésben látjuk. Amazt leginkább a megye alsó részét lakó magyaroknál, ezeket pedig megyeszerte. A czifrábban és ékesebb virág-díszítésekkel kivarrott szűröktől kezdve — melyeket az alsó Sajó-, Rima- és Balog, valamint a Szárazvölgyén viselnek — a kevésbbé díszes és egészen egyszerű szűrökig — a melyek a vármegye felsőbb vidékét lakó magyaroknál láthatók — a szűrök minden változatával találkozunk. Legdíszesebb és leggazdagabban kivarrott szűröket viselnek a barkók és ezek után a palóczok. A pásztorok szűre, mely bokrosan bekötött ujjaival zsebeket pótol, rendszerint czifra és változatos.

A vármegyei magyarság nőinél a viselet legjellemzőbb ruhadarabjai között első helyen az ingvál-at említjük. Ezt finomabb házi vászonból, de leginkább gyolcsból és patyolatból varrják. Nyári és ünnepi ruhadarab, a melyet a különböző, derékhoz simuló vagy szabadon álló felső ruhák viselésénél a röviding vagy a pendel vállas része is pótolhat. A pruszlik, lelle, szelőske, vedrád és szállóka, mind derékravaló, rövid kabátkaszerű ruhadarabok. Az alsószoknyák fodrozott, slingelt és csipkézett darabjai korczra vagy kötésre járva, teszik a nők fehérneműit. Ezekre öltik fel a viganók és szoknyák festettből, szövetekből, selyemből és bársonyból készült változatos, többnyire nagy szélben, redős aláomlással kereken duzzadó, színekben, tarkaságban nagyon gazdag darabjait. Az éltesebb nők rendszerint feketében, sötét színű ruhákban, a menyecskék már élénkebb színű, sőt tarka és virágos szoknyákban, míg a leányok még élénkebb, még tarkább és virágosabb kelmékből készült, de javarészt magyarosan szabott és megvarrott ruhákban láthatók. A selyem és bársony különösen a barkóknál és palóczok asszonyainál dívik, a kiknél szabály, hogy a fiatal menyecske házasságának első esztendőjében minden ünnepies alkalommal selyembe öltözködve jelenjen meg nyilvános helyen, de különösen a templomban.

A kötény — kötő — mint a férfiaknál, úgy a nőknél is elmaradhatatlan és a nők ezek díszítésére csinos és gazdag kiállítására, a felhasznált anyag kiválasztására nagy gondot fordítanak. Hanva, Simoni, Serke, Feled asszonyai és leányai különösen nevezetesek csipkézett selyem kötényeikről. Felső- és Alsó-Balogon a fehér kötények számos változataiban fejtenek ki a nők nagy ügyességet, jó ízlést és nagy mesterséget, hogy ne mondjuk művészetet.

Lábbeli dolgában a vármegyei magyar nőknél a tetszetős és formás csizmát, a kevésbbé ízléses fűzős czipőt, a magas sarkú pattogó papucsot, melyet mezitelen lábra viselnek, egyaránt találhatjuk. Asszonyok és leányok, ha az időjárás engedi, szívesen járnak mezítláb a portán, a faluban és a mezőben, de sohasem láthatók így a templomban, idegenben és különösen a városban. Az az ősi szokás, hogy a templomig, vagy künn az országúti gyaloglásban a város végéig lábbeliüket a nők kezökben viszik s ott felhúzzák és ha a templomból, vagy a városból kijöttek és haza veszik útjokat, ismét levetik, még ez időszerint is megvan a vármegyében. Kár, hogy a nép rámás és magas sarkú csizmáit utóbbi időkben az ízléstelenül, piros és kék bőrvirágokkal, gombokkal és kivarrásokkal díszített czipők váltották fel a megye több helyén. Hűségesen csak Barka, Lucska, Kovácsvágás, Hárskút, Jólész, Kőrös és Csucsom leányai tartanak ki a szép csizmaviselet mellett, különben pedig az egész vármegye területén javarészt a czipő-viselés dívik. Aratásban a bocskort a barkó nők is használják.

Fejükre a nők nagy gondot fordítanak. Az asszonyok kontyba fejkető, vagy menyecskésen, hátul megkötött kontykendő alá rejtik egy foncsíkba fonott és csigaszerűen, czipó gongyolá-ba csavart hajukat

Balogvölgyi magyar népviselet.

s erre kötik a különféle színű és anyagú fejkendő-t. A leányok — hacsak úri módira nem adták a fejüket — két- és egy foncsíkba pántliká-val vegyest, hármas ágra fonják a hajukat; a foncsíkot hátul szabad függésbe leengedik és a foncsík végére módos kötéssel különféle színű szalagot kötnek. A hajat elől középen választják el, a fülek mellett félkörben — sallós — sűrű fonásba szedik és a fejbúb alatt a foncsíkokba vezetik. A barkóknál és palóczoknál szokás még a homlok fölött 1—2 ujjnyi fekete bársonyszalagot is úgy végig futtatva kötni, hogy a szalag kötése a foncsík töve alá essék. A leányok ritkán kötnek fejükre kendőt. Említésre méltó még a barkó- és palócz lányoknál a fehér virágos, csipkés koszorú, a melyet akkor tesznek elől a fejükre, ha a búcsun a Máriát viszik. A párta-viselés teljesen kiment a divatból.

Téli felső ruhákban is sok változatát találjuk a gömöri magyar női viseletnek. A sötétbarna, kis kerek hímes bunda, a világosabb és sötétebb sárgásbarna, selyemmel és piros, zöld szattyánnal díszített női ködmönke, a fekete selymes szövetből, vattával bélelt, zsinórozott s apró, piros és kék selyemmel bevont, lapos lencsésgombokkal ékített felső-t szintén vármegyeszerte használják. A kecsői, méhi, simoni, darnyai és serkei nemesek asszonyai és leányai ezüstgombos, paszomántokkal gazdagított, rókatorkos mándli-kat viselnek, a melyeket fekete, barna, halaványkék és szürke színű selyemből, finomabb szövetekből készítenek. Melegettartó felsőruhaszámba megy a nagykendő, a melyrevaló, a nagy kázsmir, a melyet elől keresztbevetve, hátul a derékon megkötve viselnek.

Különleges és egyedül a Balogvölgy asszonyainál divatos az a hosszu, rókamálas bunda, melynek 2—3 tenyérnyi szőrmézett gallérja, mint a német Vatermörder felfelé áll és a nyakat körülveszi, oly magasan, hogy a fej is alig látszik ki belőle.

Gyűrű, fülönfüggő, nyakék viselése tekintetében a vármegye asszonynépe nagyon változatos. A módosabbak arany és ezüst kövesgyűrűt, fülbevalót, gyöngy és koral-galárist hordanak, általában pedig a réz karikagyűrű, kék és piros üveggyöngyös lószőr-gyűrű, 3—5 soros üveggyöngy nyakbavaló galáris dívik. A jegygyűrű csak nagyon kevés helyen divatos és ott is csak a módosabbaknál, az úri módit űzőknél.

A fehérneműek és ruhadarabok elnevezése tekintetében a vármegye magyarsága kevés kivétellel megegyező. Így a vászon-, gyolcs- és patyolatból készülteket általánosságban fehér-őtő-nek mondja. Ezek sorában a női fehérneműek: pendel (hosszúing), pendelke, pentyák, pendus (gyermeking), féling, röviding, korczosing, ujjas ingváll, alsóruha, alsószoknya, korczosszoknya, keszkenő, kiskendő, kötő, surcz, köczöle, ganga. Férfi-fehérneműek: korczosing (gyermeknek), ing, lobogós, szedettujjú, gyolcsing, gatya, libernye (a barkók széles, rojtos gatyája). Közös fehérnemüek: kapczaruha, bokaruha, derékravaló, törülköző, keszkenő, kiskendő, szakajtókendő, boritó-, asztal-, ágyiruha, abroszt, hamvas, tragykos, hátyi, fejel-, párna-, dunnahaj, lepedő, fejőruha, szűtyő, gomolyáskendő, zsák, zsakú, zacskó, tarisznya, ponnyva, druga.

A vármegyei tótság ruházata a nyelvhatárokon s itt-ott még azon is jóval belül, ha mutat is lényegtelenebb eltéréseket a magyarok ruházatától, de főbb vonásaiban megegyezik. A férfiaknál a magyaros szabású inget — ha nem is lobogósat és a kézelőnél ezer ránczba szedettet — és a gatyát — ha nem is a bőredőset — találjuk. Mellényt, dolmányt és szűk magyar nadrágot, fekete és sötétkék színű posztóból szabva, a magyarosodó tót községek népe nagyon sok helyen visel és a bocskort is teljesen elhagyva, csinos, magyaros vágású csizmában jár. A nőknél a magyaros ingvállat, alsó- és felsőszoknyák változatait, fej- és derékravaló kendőket szintén sok tót községben találjuk. A csizma pedig épen nagyon kedvelt és elterjedt lábbeli.

A tisztán tót községek népénél azonban már hagyományos és jellemző tót népviselet változatait találjuk. Főbb jellemvonása ennek a hímzés, zsinórozás és a különféle csipkék. A férfiak rövid, keskeny gallérú (obojok),

egész hosszában egyenletes bőségű és a kézfőnél nyitott ujjú tótinget (slovenské košelè) viselnek. Ez a garam- és felső murányvölgyieknél, valamint a Hradova és Csuntava hegycsúcsok között elterülő tótvidéken anynyira rövid, hogy csak a mell felső részét takarja el és a derekat gatyakötésig (popás) mezitelenül hagyja. A nyaktól a mell középső részéig az ingnek nyilása van, melyet fönt a gallér két végénél alkalmazott zsinórral kötnek össze. A gallért, az ingujj pántját és az ing elejét, a nyílás két oldalán (razporok) kék és piros pamuttal kihímezik. A legszebb és leggazdagabban hímzett ingeket a Garamvölgy, Tiszolcz, Klenócz és Kokova tót népénél lehet látni. A gatyát (gati) és pedig a szűk és hosszú gatyát a vármegye északi, a bővebb és rövidebb gatyát pedig a vármegye alsóbb hegyvidékét lakó tótság viseli. Úgy az inget, mint a gatyát erős házi vászonból varrják.

A nadrág (nohavice) általában szűk, feszesen a czombhoz símuló és rendesen fehér, ritkán sötétvöröses szűrposztó (halena). Durva házi vászonból is varrnak nadrágot. Úgy ezt, mint a posztóból készültet fekete és vörös zsinórzattal díszítik. A nadrág két szára bokától kezdve térdenalulig külső oldalán hasított és erős kapcsokra jár. A nyílás kétoldalt piros, zöld és kék kivarrással és zsinórozással van díszítve. Derékban a nadrág korczába (prievlak) húzott, széles, rézcsattos szíjjal kötik meg a nadrágot, mely elől vagy egy középnyíláson, vagy mint a magyar nadrág, két oldalt nyílásra, ellenzővel jár. A két-nyílásos nadrágnak vitézkötés zsinorzása van. A derékon, a nadrág korcza fölött tüszőt (opasok) viselnek, mely kettős réteggel kemény bőrből készül s vagy elől csattos (pracka), vagy oldalt egyszerűbb szíjjacskákkal csatolják össze. A tűsző két, sőt három tenyérnyi széles és többnyire nagy rézcsattokkal, apró rézpitykékkel, csillagokkal van ékesitve. A tót ebben a tüszőben hordja minden értékes apróságát, pénzét, pipáját, dohányát, bicskáját, a mely még külön hosszú szíjmadzagra, vagy rézlánczocskára van kötve.

Mellényt nem mindenütt hordanak, de a hol viselik, ott a kirívóan és lapos réz- és aczélgombokkal is díszített, halaványkék mellényt (prusnik, náporník) hordják. Inkább kedvelik és használják, még nyáron is a bundabőrből készült ujjatlan bekecset (kožušok) és erre az ujjas, vagy ujjatlan kabaniczá-t. Hideg ellen általánosan elterjedt ruhadarab a derékban vágott szabású, majdnem a térdig érő bekecs (kožuch). Felsőruhául a hosszú, nyakbavaló és egyszerű fekete pántokkal kivarrott zsákszabású szűrt (širica) használják, a melynek hátul mélyen lelógó, négyszögletű nagy gallérja, lebernyege (darmovis) van.

Fejükön fekete nemezkalapot (klobúk) viselnek, mely jobbára nagy és széles, felkunkorodó karimával bír (širák). De hordják a vármegye alsóbb részét lakó tótok a kisebb fajta (širáček) kalapot is. Nyáron némely helyen, de csak kevesen, szalmakalapot (slamenák) is viselnek. A legények, kivált a megye északi részében, kakastollut s általánosan csinált virágból való bokrétát is hordanak díszül kalapjuk mellett. Télen a kalapot báránybőr sapka (baranica) helyettesíti.

A vármegyei tótság legáltalánosabb lábbelije a patkós és szögestalpú bocskor (krpec) és télen a botos (boty), de sűrűn használják és mindinkább szélesebb körben viselni kezdik a csizmát (čižmy) is, sőt az utóbbi időben a nagy és erős bakkancsokat (bakančy) is nagyon megkedvelték, a melyek különösen a bocskorhoz szabott nadrág száraihoz alkalmatosak.

Kiegészítő részei a tótság ruházatának az elmaradhatatlan bot (palica) vagy balta (valaska), a kabanica alatt vállra akasztott tarisznya (tanystra, torba) és télen a kétujjú zacskószerű halina-keztyű.

A nők legalsó öltözetdarabja a tótoknál a len- vagy kendervászonból csinált, ujjak nélkül való alsó ing (rubáč), mely a vállakon egy-egy széles vászonszalagon tartózkodik. Dívik a csinosabban öltözködő tót nőknél a magyarokéhoz hasonló ingváll is, a melynek azonban szűkebb ujjai vannak s ezeket nem a könyökön felül vagy közvetetlen az alatt bokrosan, hanem a csuklyón felül ránczba szedve, tölcséresen hagynak. Az ingváll vállas részeit gazdagon kihímezik, az ujjak tölcséres részét pedig csipkével díszítik. Kevés számú, 1—2 alsószoknya fölé nyáron könnyebb (kytla), télen és ünnepnapon nehezebb posztóból készült olyan szoknyát (gecela) viselnek, a mely-

hez a mellényke (brucelá) is hozzá van varrva. Szintén mellényféle a a derekas (lajblik), mely különálló ruhadarab. A szoknyára elől kötényt (šurec) kötnek, a mely ha díszítve van, ünneplő (fertucha), ha pedig csak egyszerű, úgy köznapi használatra szolgáló (zásterka) ruhadarab. Dívik, különösen a felső sajóvölgyieknél, a házilag, gyapjuból és szőrből szőtt, alsó részén fekete sávokkal tarkázott, mocskos színű kötény (kasanica) is, mint köznapi használatra alkalmas ruhadarab. A fejkendő (ručnik), mely fiatal menyecskéknél rendesen fehér, idősebb asszonyoknál barna és fekete, úgyszintén a nyakbavaló, (šatky na hradlo) vagy a mellen keresztbe és a derékon hátul fittyegőre kötött nagy kendő (kosiček) szintén divatosak. Eső ellen, nem úgy, mint a magyar nők, a fejükre borított szoknyával, hanem abroszszal és lepedővel (obrus, plachta) védekeznek. A leányok kendőt csak nagy ritkán kötnek a fejükre. Szabadon hagyják és simán, középválasztékkal hátra fésült hajukat két varkocsba (vrkoč) fonják, a melyek végükön szalaggal díszítve függnek alá. Ünnep- és vasárnapokon néhány községben (Vernár, Telgárt, Sumjácz és Závadka) a lányok fejdísze még a párta, éppen úgy, mint a tót menyecskéknek legjobb ismertető jele a fejkötő (čepiec), a mely két oldalt, a fülek mellett egy-egy csipkézett, kivarrott és hímzett leppentyűvel (ptáčok) bír. A fejkötő a különféle alakú kontyot (kápka) közvetetlenül fedi; a fejkötőre jön a fejkendő, a melyet ritkán, inkább csak télen kötnek föl.

A tót asszonyok, lányok lábbelije az utóbbi időben nagyon változott és csak kevés helyen tartották meg a karmazsinvörös csizmát és a hófehér kapczaruhával becsavargatott lábra húzott sárga bocskort, a melyet ujjnyi széles fekete szíjjal szorították össze és a mely szíjjat a lábszáraikon térdig jobbról és balról váltakozva, keresztezve, kígyóvonalban csavargattak föl. Karmazsinvörös csizmát a vármegyében már csak Rédován, Felsősajón, Andrásin, Dénesen, Hankován és Berdárkán viselnek. A fekete, vékonytalpú, alacsonyszárú csizmát azonban megyeszerte viselik a tót asszonyok és leányok, valamint az északibb hegyvidéken télen a botost is.

A vármegyei molnárnép, úgy a magyar-, mint a tótlakta vidékeken, egyaránt sajátos és hagyományos mónárszín (mlinárska farba) szövet és posztó ruhájában tűnik föl és árulja el mesterségét. Halványabb és sötétebb galambszínű magyar ruha ez, melynél úgy a nadrág, mint a kabát és mellény egy árnyalattal sötétebb, itt-ott fekete zsinórzattal van illendően díszítve. Kiegészítő része a megfelelő színű kalap és fekete magyar csizma. Felsőruhául nyáron és enyhébb időszakban a hamvas színű mónár-dolmányt vagy szűrt, télen a szürke prémes mónár-bekecset viselik.

A dobsinai németség speczialis ruházatáról ma már keveset mondhatunk. A férfiak teljesen a nemzetközi öltözködéshez pártoltak, noha elvétve a magyar nadrág, dolmány s az ezekhez illő csizma és kalap nem épen ritkaság. A nőknél még inkább feltalálhatók a németség és pedig a szepességi bányavárosok női ruházkodásának egyes változatai.

Háziipar tekintetében a vármegye összes lakosai eléggé változatos és különleges munkálkodást űznek. Mindenekelőtt a len- és kendertermeléssel kapcsolatos fonást, szövést kell felemlítenünk. Talán nincsen a vármegyében parasztház, a melyben annak idején a len- és kenderfonással ne foglalkoznának, ne tilolnának, gerebeneznének, fonnának, csőrölnének és ne szőnének. Hiszen fehérneműjét, minden néven nevezendő asztali, ágyi és gazdasági vászonneműjét a nép asszonyai és leányai készítik. A fúrás, faragás, kosárfonás, zsindelykészítés, viaszk és sajt feldolgozása, a fazekas-mesterség mind, mind a háziipar egy-egy féleségét képviseli. A fazekasság maga olymérvű házilag űzött ipar, a milyen széles e hazában nincsen. A gömör-kishontiakat el is nevezték ennek következtében fazekasok-nak. Rozsnyó, Tamásfalva, Szuha, Süvete, Deresk, Melléte, Sánkfalva, Licze, Gicze, Mikolcsány, Pongyelok, Kövi, Perlasz, Osgyán és Zsaluzsány szorgalmas és takarékos földmívelő népe ráér arra is, hogy a fazekasmesterséget űzve, évenként jelentékeny mennyiségű, különböző alakú fazekat, tányért, kancsót, bögrét, stb. formáljon és égessen, nemzedékről-nemzedékre hagyományképen maradt rendszerével. A murányvölgyi és garami faedények, a felső-balogvölgyi élésládák és szuszékok mind a háziipar termékei. Ha mind- Háziipar.

ezekhez még hozzávesszük a házilag készült fehérneműek, ruhák, csipkék, díszítések, hímzések stb. közül különösen a nőktől kifejtett munkálkodást, úgy a háziiparról a legszükségesebbeket elmondtuk.

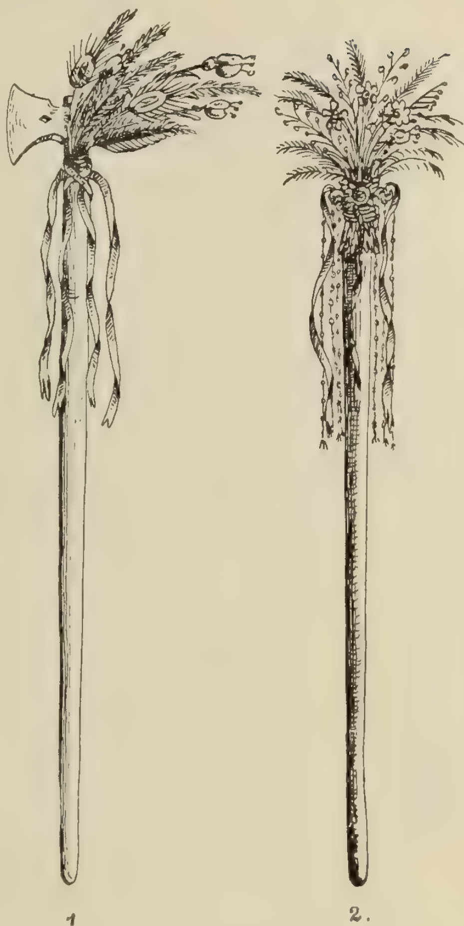
Népszokások. A vármegyében dívó népszokások, a melyek, fájdalom, az évről-évre hódítólag terjedő czivilizáczió hatása alatt lassan-lassan vesznek és pusztulnak, csak a félreesőbb hegyvidéken tartják még magukat ősi eredetiségükben. Kivétel csak három, a gömöri magyarság által a barkótól átvett, gyűjtő elnevezéssel illetett népszokás, a szükség-ek szokása (keresztelő, Keresztelés. házasság és temetés). A keresztelő első szükség, a házasság középső szükség, a temetés végső szükség v. utósó szükség. A keresztelőt a szokásos előintézkedések előzik meg, a melyek leginkább abban állanak, hogy a leendő gyermek keresztszülőit az atyafiság soraiból kiválasztják. Mikor a gyermek meglett, akkor születése után 7—8 napra, sőt a katholikusoknál 4—5 napra is megkeresztelik. A keresztelésnél csak a keresztanya és a bábaasszony vesznek részt. Ha a keresztelő hétköznapra esik, akkor a keresztelőt a rákövetkező vasárnap tartják, melyre a vendégeket a bába hívogatja meg. A vendégek javarésze asszonynép, férfiak közül csak kevesen: a keresztapa és a háziakhoz közelálló rokonság vesz részt. Rendesen este tartják a keresztelőt megünneplő lakomát, a melyre a komák — a vendégek — hordják össze az elemózsia nagyobb részét, így: túróslepényt, morványt, fentőt és az elmaradhatatlan mézespálinkát, a húsfélét a vendéglátó ház adja. A vacsorát megelőzőleg, egész nap reggeltől-estig járják a meghívottak a komaházat, magukkal víve a süteményeket és csoportokba verődve és pedig az asszonynép a betegágyat fekvő anya körül, a férfiak a másik házban az apa körül beszélgetnek. A vacsora rendszerint tehenhús-leves csigatésztával v. koczkával. Ezt pörkölt-féle sülthús és sütemények követik. Italt kezdetben csak keveset adnak az asztalra, a mely csakhamar elfogyván, az asszonyok csoportosan és dalolva mennek a korcsmába italért és hozzák a komaházhoz szintén nagy dalolással, mintegy jelezni akarván a községben, hogy itt vagy ott keresztelőt ülnek. Vacsora után a keresztapa után való első koma, a főkoma egy cseréptálat — az úgynevezett komatálat — helyez az asztalra, melybe a jelenlevők a gyenge gyermek részére pénzt adakoznak. A keresztelőn csak a szorosan a családhoz tartozó leányok vehetnek részt. Az olyan fiatal asszonyt is, a ki még gyermektelen, ha keresztelő vendégségen megjelenik, kenyérsütőlapátra ültetik és megvámolják. Valamelyes pénzecskével megfizeti a vámot, megváltja magát és a jelenlévők közül, leendő gyermeke részére keresztszülőket választ. A komaház keresztelői vendégségét dal és tánez fejezi be. Gyakran megesik, hogy a dalban már a fekvő asszony is részt vesz és mint afféle erős asszony, kilátást nyújt arra, hogy 3—4 nap mulva odahagyja az ágyat. Vacsora közben a keresztapa következő köszöntőt szokta mondani a barkóknál:

Tiszté't gyülekëzet! Mi ez kis csëcsemőt
Mikö' felavattuk Urunk színe előtt,
Az keresztyé' hitnek tettük új tagjává,
Szaporítván velë az Jézus vallását.
De hogy ő az útról soha el në térjen,
Neveltessék mindé' az Úr félelmébe'!
Az vallása legyën neki védangyala,
Mer' a né'kű boldog csak nem lëhet soha!

Sok jó egésségët az éldes anyának,
Hasonlatosképpen az éldes apának;
A nagyszülők bennë örömüket lejjék!
Apjának, anyjának gyámolója legyék!
Mi, de a szülék is örömmel szemlélik,
Ha ezen gyermëknek lelkë mívelődik.
Így leend éltében a rokonság dísze,
Holta után pegyi' az mennyekben része!
Ámen!

A gyermekágyat fekvő asszonynak a keresztanya egy hétig ételt hord, posztrik-ot tart, nemkülönben minden a keresztelő-vacsorán résztvett asszony is egyszer ételt visz. Mikor a fekvő asszony az ágyat elhagyja, legelső útja a templomba visz, mert azt tartják: fek'ő asszony az eresz alú' se mehët aggyig, mi' a templomba nem vó't. A keresztelőben résztvettek egymást komának, komaasszonynak, keresztkomának hívják. Garasos komák, a valódiakkal szemben azok, a kik nem a rokonság köréből, de az idegenek sorából, mint a család jó barátjai, ismerősei stb., de csak kevés számban hívatnak meg. A gyermek, ha felnő, a keresztanyját és keresztapját édes keresztszülé-nek hívja, a kik

őt egész életén át ajándékokkal lepik meg és egyáltalában tehetségükhöz és módjukhoz képest istápolják. Míg gyerek, addig a vásárfia a keresztszülék részéről soha el nem maradhat. A keresztelőben résztvett többieket édes nélkül, tisztán keresztapának vagy anyának szólítja a gyermek, ha felnő. Ruhácskának valóval is kedveskednek a keresztszülők a keresztgyermeküknek és ezt az ajándékruhát a barkóknál és palóczoknál korozsmának nevezik. A keresztelő szokások közé tartozik az is, hogy a barkóknál s itt-ott a palóczoknál is mennyezetes ágyba, sátor alatt fekszik a szűlő asszony. Felső- és Alsóbalogon és ezek környékén a kereszvízre vitelkor a gyermekre 15—20 színes és változatos kendőt borítanak oly formán, mint a hogy a zsindelyek egymást fedik. A gyermeket keresztvízre vivő aszszony (keresztanya vagy annak helyettese) a gyermekkel együtt egész halmaz czifra kendőt czipel.

VŐFÉLYBOTOK (1. FOKOSFEJŰ, 2. KÖTÖTTFEJŰ).

Ezek főbb vonásaikban a keresztelő szokások a vármegyei magyar népnél, sőt a tótságnál is és ettől csak lényegtelen eltérések vannak és tapasztalhatók a vármegye egyes vidékein. A tótságnál a megye minden részében szokás, hogy a keresztelőről a házhoz visszahozott gyermeket ezekkel a szavakkal adják át az anyának a keresztanya és a bába: Pohána zmo odnesli oz krestêna zmo donesli naspek. (Pogányt vittünk, de keresztényt hoztunk vissza). Abi veloroki žiel! (Számos esztendőket éljen). A garamvölgyi tótfalukban a keresztelő vendégségben csak az asszonyok perdülnek tánczra. Körbe fogódzva ide-oda forognak és ezt dalolják: Dajte komtre, dajte vina — Požehna ti nárok Pan-Boh šina! (Komám uram bort adjatok, ád az Isten jövőre egy fiugyermeket.)

A dobsinai németségnél a keresztelési szokásoknak lényegesebb eltérései nincsenek.

A házasság, mint második szükség, sok czeremóniával jár. Választás, megkérés és eljegyzés után történik, úgy a magyarság, mint a tótság népénél. Rendesen a nénémasszonyok, komendálók és a szülők előzetes megegyezése hozza össze a házaspárokat. A fiatalok ismerkedve, egymás iránt vonzalmat érezve, megbeszélik szintén a házasságralépés sorát és legtöbb esetben — ha csak akadályok nincsenek, — a maguk ínye és kedve szerint kerülnek össze. A házasodni akaró legény, bár e tekintetben szüleire, különösen az édesanyára nagyon hallgat és ennek kedvéért sokszor szabad választási akaratát is feladja — először szüleinek jelenti be, hogy ez vagy az a választottja. Megesik, hogy az anya ellenzése, különösen ha ez már kiszemelt a fia számára asszonynak valót, győz és a legény, ha békésebb természetű, a mi ritkaság a házasulás dolgában, megadja magát; de elmondja az egyszeri recski legénynyel: Jól van, e'vëszëm, de sose' fog a' mellettem mosolyogni! — Abban az esetben, ha minden rendben van, legény, leány és szülők megegyeztek, következik a módja, elsősorban a leánynéző. A legény szülei egy éltesebb nőrokonnal a leányos házhoz mennek, rendesen meglepetésszerűleg rendezett, rövid látogatásra, s ott mindenek felett a háztájékát, a portán és házban található rendet, tisztaságot veszik jól szemügyre. Ha

Házasság.

az eladót munka között sürögve-forogva találják, tetszésükre van. Dolgos, munkás, eleven mint a kéneső, szokták mondogatni. Beljebb kerülvén, sorát ejtik a kenyér kóstolásnak, az ivóedény tisztaságát kémlelve, az egy italvíz kérésnek, stb., stb. s azzal távoznak. A legény ezek után egy éltesebb férfi-rokonával kérőbe készül. A háztűznézésnél szerepelt nene (néne) vagy nanó a kérést megelőzőleg híradással van a leányos háznál, a mikor is e szavakkal: Hónap nagy tisztességük lészen — búcsuzik el.

A leán'kérés másnap — rendszerint szombaton este — történik. A legény egy rokon bátyjával, a kikérővel és egy másik idősebb férfival, a kérő társsal a leányos házhoz megy, a hol nagy szíves-látással fogadják őket. Az első házba kerülnek mindannyian, csak a leány és legény maradnak a pitvarban. A kikérő e szavakkal: N. N. tisztességes legény képibe járulok kigyelmetek elé és részére megkérem az kigyelmetek tisztességes leányát N.-et — a kérést megteszi. Gyakran a kérés hosszabb mondókával, ekképen történik:

„Mikorán pegyi Ábrahám ugyan öreg ember lett volna, fiát Izsákot házasságra buzdította volna. Izsák hajlott is a szent házasságra, de mivel Ábrahám nem akarná, hogy Izsák az Kanaán földjén lakozó pogányok közül venne feleséget, Elizést szólította volna meg, hogy ez fiának feleséget keresne. Engemet is felszólított a keresztfiam, hogy házassága irányában cselekedettel legyek, a mellett őrtállója volnék és a mi vezérünk, az Úristen nevében a kegyelmetek házukhoz vezéreltetnék, hogy keresztfiamnak ezen becsületes szülők (egyetlen) tisztességes leányukat feleségül megkérjem. Azért is, az becsületes leányzónak édes apja és anyja és minden rokonsága egyenlő akaratjából és véleményéből, ha jónak látják, leányukat ezen becsületes fiúnak feleségül odaadni óhajtanák. Miután minket is az úrnak angyala vezérelt kigyelmeteknek becsületes házukhoz, kérjük kigyelmetek tisztességes szándékát, jó válasz adásukat, melyet hallani mielőbb kivánnánk."

Igenlő válasz után behivják a leányt, a ki előtt a kikérő ismételvén mondókáját e szavakkal: elfogadod-e élettársul ezen általad is kellőképpen ismert legényt? végzi küldetését. A leány azt válaszolja, hogy „igenis el". Ekkor behívják a legényt is s a legény részéről adott jegypénz és a leány részéről adott jegykendő kicserélése után, kisebb vendégeskedés keretében, a melyre már a legény szülei is megérkeznek, megtartják a jegyváltás ünnepségét. Ennek a legfőbb aktusa az, hogy a kikérő násznagy a leány és legény jobb kezét kézfogóra egymásba teszi és őket két kezével vállaikon megölelve, e szavakkal üdvözli: Immár egymásé legyetek és maradjatok! Szivembő' kivánok nektek hótyig való hűséget és szerencsét! A barkóknál az eljegyzést kendőlakás-nak mondják. Úgy ezeknél, mint általában a medvesalji magyarságnál szokás, hogy a falubeliek, ha a jegyváltásról értesülnek, az ünneplő ház ablakai alá csoportosulnak, ott kendertörővel, kereplővel, csattogóval és hangos kiabálással zajonganak és háborgatják a kézfogót. Még üres fazekakat is vagdalnak az ajtóhoz, falhoz, mindaddig, míg csak el nem zavarják őket onnan. Ez a szokás abból a babonából ered, mely azt tartja, hogy a megháborgatott jegyesek állandó és boldog házasságban, sokáig fognak élni.

A jegyesek házasságra lépését, a lakodalmat, vagy mint általában a gömöri magyar nép mondja: a lagzit sok czeremónia előzi meg. A vőlegény szószólót (násznagyot), vőfélyeket (kis- és nagyvőfély), a menyasszony kiadó násznagyot és nyoszolyó-, vagy koszorúsleányokat (a barkóknál tőkelány) választ. A lakodalmat, mely rendesen szerdán kezdődik és pénteken reggel — sőt a barkóknál és palóczoknál is a pénteki lélegzet-nek a (bőjt miatt szünet) betartásával hétfőn reggel végződik, — a polgári és egyházi esketésekkel járó formaságok előzik meg és a hivogatás, melyet a két fővőfély (a leány és vőlegény egy-egy vőfélye) teljesít. Kékbeli-be öltözködve, kalapjuknál és mellükön virágbokrétával, karjukon pántlikákkal, kezükben a szintén virágokkal, pántlikákkal és színes pamutfonálra fűzött pattogatott kukoriczával feldíszí-

tett fokosfejű vagy kötöttfejű vőfélybotokkal járják be a két család rokonságát, ismerőseit, jó embereit és hívják meg a lakadalomra, a gyakran versbe szedett következő mondókával:

Fényes reménycsillag ragyog két ház felett,
Két szerető szívnek öröme üdve lett.
Gyöngyharmattól éled örök zöld levelek,
Égő szerelemtől dobog hű kebelek;
Mert tudják, hogy mostan oly szent frigy köttetik,
Milyen angyalok közt csak mennyben létezik.
Azért is küldött jó Máté István uram,
Hogy szíves kérését most tudtukra adjam.
Jövő szerdán lészen az örök frigykötés,
Melyet megerősít hites szent esküvés.
Az kijelölt napra kérem készüljenek,
Velünk együtt az víg menyegzőn legyenek.
Szíves meghívásom e szókkal végezem.
Szerdán regvel me'meg tiszteletem teszem!

Tréfásan még némely vidéken — különösen a barkó népnél — ezt is utána teszi az egyik vőfély:

Hívogató vadliba,
Jőjenek a lagziba.
Ha eljönnek, ott lesznek,
A mit hoznak, azt esznek,
Ha nem hoznak, nem esznek!

A Szárazvölgyén leginkább ez a verses meghívó dívik:

A mint átléptem én e háznak küszöbét,
Ezen rigmusommal tisztelem hű népét.
Ha szavam hallgatják illő figyelemmel,
Megtudják, mint vőfély jöttem üzenetvel.
Szútor János ifjabb, szemelt engem erre,
Hogy ha Isten éltet, szeredán reggelre
Az ő házuknak a megtisztelésére,
Jelenjünk meg az ő szíves kérésére.
Ha az természetet az ember vizsgálja,
Abba minden csak a nagy Isten munkája;
Mert ha me'tekintjük, az fának ágára,
Látjuk — párjával száll minden kis madárka!

E verses meghívók mellett, a melyeket a lakodalom napján reggel újból megismételnek a vőfélyek, nagyon elterjedt meghívó-mondóka a vármegyei magyarságnál ez is:

„Szerencsés jó napot kívánunk mind közönségesen! Általunk egész tisztelettel kéretik Máté István vőlegény és eljegyzett mátkája és leendő szüleik is, hogy minekutána közös megegyezéssel az jövő szerdán az Úr oltára elé lépnek az szent hítnek meghallgatására, egy kevés mulatságra, ha nem sajnálnák és magukat megalázni szíveskednének, elfáradnának. Szívesen látják kigyelmeteket."

Némely vőfélyek pedig ezt a mondókát kezdik:

„Adjon Isten jó napot! Kívánjuk mind közönségesen és engedelmet kérünk bátor belépésünkért. Csótyi Imre uram kiküldött vőfélyei vagyunk és ha kegyes kérésünket meg nem vetnék, az ő kedves fiának öröme napján, szerdán délutáni két órakor és későbben is egy tisztességes vacsorára ő kigyelme házához eljönnének. Szívesen fogjuk látni mind közönségesen az egész ház népét."

Az esküvés napján megismételt reggeli hívogatást azzal fejezik be a vőfélyek, hogy a menyasszonyos házhoz zenével, nótával mennek, honnan kikérés után a polgári egybekelésre, hova rendesen kevesebben, majd az ezt követő egyházi esketésre, a hova teljes számban mennek, az örömszülőket kivéve. A templombamenetelnél a menyasszonyt két nyoszolyólány, a vőlegényt pedig két vőfély vezeti. Esketés után a vőlegény vezeti már a menyasszonyt, követve a násznép vígadó és a zene mellett itt-ott az utczát is végigtánczoló legények csapatjától. A menet először a menyasszony házához, az úgynevezett

lányadó-ra megy és innen egy-két órai mulatás, tánez után a vőlegény házához vonul, a hol a lagzit tánczczal kezdik meg. Az első tánczot a fővőfély a menyasszonynyal lejti. Egészen vacsoráig áll a táncz, nóta és borozás. A vacsoránál, melyet a vőfélyek a minden tál ételnél verset mondogató fővőfély vezérlete mellett szolgálnak föl, a főhelyen az ifjú pár és ennek két oldalán az érdemesek foglalnak helyet. A czigányok, kik folyton muzsikálnak, a vacsora alatt tányéroznak, valamint vacsora végeztével gyűjtenek a szakácsnéknak is kásapénzt, az alatt az ürügy alatt, hogy póruljártak és orvosra, orvosságra van szükségük. Asztalbontás után újból tánczba kapnak és járják éjfélig szakadatlanul. Éjfél után, mikor a menyasszonyt már kontyolóba fogták, feketébe öltöztették és fejét főkötőbe rejtették, a lakodalomban résztvevő férfiak a menyasszonytánczban mindannyian megforgatják a fiatal asszonyt, miközben egy kitett tányérba tehetségük szerint a váltságot lefizetik. Az így összegyűjtött pénz — mely módosabb népeknél gyakran 100 forintig is fölmegy és a melyből néhány forintot a czigányoknak is adnak — a menyasszonyt illeti. A menyasszonytáncz akkor és azzal ér véget, mikor és a hogy a vőlegény végezetül a további tánctól menyasszonyát megváltja. Ezekután a fiatal pár az úgynevezett menyasszonyfektetéssel visszavonul. A násznép pedig mulat hajnalig és akkor hajnaltüzet gyújt, a melyet sok helyen a leányok és legények, versenyre kelve, átugrálnak, miközben erre vonatkozó nótákat is énekelnek. Másnap a fiatalasszony bemutatása van és folytatása a mulatságnak táncz, zene és nóta mellett. A lakodalom után harmadnapra az új házasokat a menyasszony részéről való atyafiak látogatják meg és tartják aháznál az úgynevezett nagy hőrészt, két-három nap mulva pedig a kis hőrészt. A nagy hőrészt a fiatalasszony avatása előzi meg, a mi a templomban történik.

A lakodalomban legtöbb dolga az első vőfélynek van, a ki a lagzi minden egyes mozzanatát megelőzőleg, illő verset mond és a vacsoránál is minden ételt, italt verses mondóka kiséretében ad föl. Ezek a vőfélyversek, a melyeket a legények maguk csinálnak, vagy többnyire kedves örökségképen apáiktól, eleiktől hagyományként nyertek, különbözők, de főbb vonásaikban és lényegükben megegyezők. Egy-egy lakodalomnál, adott sorrendben a következő vőfélyversek kerülnek elmondásra a vármegyei magyarságnál:

A menyasszonyhoz való érkezéskor:

Ime legelsőbben eljöttünk próbára,
Míg, hogy el nem jutunk dolgaink nyitjára.
Kész vagyok mindenkor bátran menni harczra,
Kívánván minden jót ez királyi házra.
Örvendek, hogy látom friss jó egészségben,
Ez királyi házat lelki békességben.
Azon is örülök, ha jó szívvel látnak,
Szegény utasoknak szállással szolgálnak.
Szószóló és násznagy bizodalmas urunk,
Tudják kigyelmetek, hogy utasok vagyunk.
Messze útról jövünk, elfáradt az lovunk,
Nagy alázatosan mi szállást instálunk.
Abrakunk és szénánk már megfogyatkozott,
Mivel a vezérünk hazánkból kihozott.
Minden alamizsna tőlünk eltávozott,
Legyen áldott e ház, melybe Isten hozott!

Hitre induláskor a vőlegényes háznál:

Tisztelt gyülekezet! Isten szent nevében
Induljunk tehát el csendes békességben,
Vőlegény urunknak keressük föl párját,
Az ő drága kincsét, ékes menyországát.
Szerezzünk ma neki tiszta boldogságot,
Hozzunk a keblére egy szép gyöngyvirágot.
De elsőbbet Isten hajlékába vigyük,
Hol szent áldás után majd boldoggá tegyük.

Menyasszonyt hazakísérő mondóka:

Becsületre méltó jeles gyűlekezet!
Férfi, asszony nemből álló felekezet,

Kiket a szeretet ide kötelezett,
Halljon szót minden, ki e helyre érkezett.
Kicsoda ez háznak főelőljárója
Lakodalmi sereg vitéz szószólója?
Mostan beszédemre szóra nyíljék szája,
Mondja meg sergünknek, hol lészen kvártélya?
Száz gyalog és hatvan lovas most ment erre,
Nem tudom ki lészen az kvártélymestere?
Véle vagyon ezvel fő gyenerálisa,
Szószólóval együtt nyoszolyó asszonya.
Nincs hát egyéb hátra, illő választ várok,
Szószóló uramtól csak is ezt kivánok.

A lakománál és az egyes ételek feltálalásakor az országszerte szokásos mondókák divatoznak. Ezektől eltérők azonban a barkók mondókái, melyeket eredetiségüknél fogva bemutatunk.

A lakomára hívásnál a vezető vőfély így szól:

. . . Kiadó násznagyónk, Gombos János bátyám
Azt, hogy a népeket eleségve' látnám.
Tisztyem is ma nékem, mint éte'hordónak,
Hogy sorját kerítsem éte'nek, itó'nak.
. . . Ez tisztes ház népi módos asztaláná'
Mos' hát az vendégség sorát me'tanáná'.
S hogy sorát tanáta, Isten áldást kérne,
Oszt evés-ivásra hamarosan térne.
Apitust kévánok min' közönségesen.
Enni inni valót hozok bőségesen,

A leveshe' a vőfély így versel:

Jó hétféle lével kínálkozné' sorba,
Marháva', csirkéve', ez vigalmas torba.
Vagyon némelyesbe' sodrott csiga-tészta,
Reszétke, gombóta me' pettyentett résza.
Létő' nyer ám erőt mé' a genge test is,
Vegyenek ábbó is, kóstojják me' azt is.

Mikor pedig az főtthúst is hozná, így az húshó':

Itt az jó marhahús eczetes tormával,
Vagy a kinek tetszik, savanyó mártásval.
Mé' tennap az marha az udvaron bégett,
Ma me' má' tálba va', nagy részvétel végett.
Vagyon ám tyúkhús is, fain iborkával,
Bion nem kimé'ték, levágták sorjával.
Hát sertés orjábó' ho'nne tálalnának,
Enné' jobb eledelt bion nem tanának.
Ábrahám ilyenvel éle Sárájával —
Azé' élt oly soká ő kedves párjával.
De minden főtt hús ám foganatos étel,
Leves után való másogyi' nagy tétel.

A vastagételhe' azután a vőfély a következő verset mondja:

Jócskán fűszerszámos savanyú káposzta,
Gazdurónk az őszvel jó maga taposta.
Rangos tőtelékvel disznó dagadóval,
De pecsenyével is jó me'rakva, módval.
Nem ám hitvány étel, lejső jó tejfelvel,
Leve közt egy morzsa fokhagyma czikkelyvel.
Sorját hogy ha ejtyük, harmagyi' csatára
Kerű' a lagzis nép rangos asztalára.
Eledelt gyű't tugyuk a hangya is nyárba',
Tanítja az restet munkálni sorjába'.
Gazdánk is ez'tudva igyekezett nyárba',
Isten áldásábó vagyon is a tálba'.
— Jobbrú', barrú' mos' meg az' súgják fülembe,
Hogy má' szomjan vagynak, így jutott eszembe,
Bion tele korsó mé' nem vót kezükbe.
No, ha ez a hiba, ím teszem elükbe.
Némely komor időt szép verőfény követ,
A szomjú embernek víg kedvi nem lehet,
De ha jó bort iszik, minden gondot levet,

Mé' a síró arcz is kividúl, oszt nevet.
Így kívánom én is, borónk pegyi' vagyon.
Tudom fe'vidúlónk mé' az mai napon!

Sült húsokat, pecsenyéket hord azután a vezető vőfély. A sű'thúsokho' emígy mondókázik:

Liba, kacsa, jércze piros pecsenyéjét,
Kévánatos ízvel, má' me' sorra hozné'.
De vagyon itt módval disznó, me' marha is,
Ki lébe me'sütve, ki me' mártásval is.
A ki me' kedveli a csontos hús ézit,
No me' az fogában derekasan bízik;
Annak ím' ajá'lom fejit az disznónak,
Nagyjártányi fődön ez' tartik ám jónak.
Bion némely részi fél napi' nyárson sült,
Sorosángyom sütte, mindé' melletti ült.
— Tessék, András bátyám, vegyék Zsuzsa nanó
Hát kigyelmed éldes-kedves örömapó ?! . . .
— Ejnye no, hájszen csak van ké'teknek eszi,
Hogy dukáczióját sorra min' kiveszi.
Nem pap ké'tek egyse', hogy kinányi kejjék,
Azé' hoztam idi, hogy fogytára fogygyék!
. . . Bion némely részi ez tálba' valóknak
Mé' tennap maga is me'felelt a szónak.
Teszem azt a jércze, kacsa, me' a liba,
Mind eleven vót; hogy ne'maradt, nem hiba;
Mert aprómarhának az rendeltetési,
Hogy az nyakát szegje soros ángyok kési . .
Azé' ki-ki vígan, ápitusval egyék,
Oszt' a sűt'hús eránt nagy részvétvel legyék.

A tésztásokho', egyebekhe' így vág a vőfély szavazatja:

Hozom a herőczét, a csőröge fánkot,
Me' a vékony rétest, a jó túrós lángost.
Serczegő zsírba sű't az herőcze szépen,
Sütőbe az rétes hasonlatosképpen.
Almáva', túróva' van tőtve az rétes,
Maruzsával szinte, attó' olyan éldes.
Czimetve', czukorva' is me'van ijesztve,
Sorjáva', rendive' az tálba illesztve.
. . . De van foszlós kácsi szinte azonképpen,
No me' pörczös vakarcs garmadába szépen.
Végezetű' módját me' teszem almáva',
Sűtőkemenczébe aszát susinkáva',
De van mogyoró is, dió azon felű',
Szőlő is aka' még, igaz fonnyadt szemű.
. . . Legyenek részvétvel, szívembő' kívánom,
Nem is lakodalom, ha nincs dinom-dánom!

Végre pedig ezt mondja:

Vájjék egészségre az ital, az étel,
A ki iránt vótak foganatos részvel.
Az Isten áldása velőnk legyék mindég,
Módva' legyék hozzá a gazda, a vendég.
Az fiatal párnak pegyi' azt kévánom,
Hogy életek sorja, mint az dínom-dánom,
Hótig vígan folylyék s ha gyarapodnának,
Mé' nagyobb boldogsá' sorba tapodnának!
Szívembő' kívánom az Isten áldását,
Minden lány,- legénynek ilye' lagzi mását! . . .
. . . Szívembő kívánom!

Azután nagy seprésre kapnak a belső leányzók. Vagy két-három garas legénytől, leánytól dukál a seprőknek. Rövidesen erre tánczra is perdülnek. Az öregek pedig elboroznak lassan, csendesen, pipázva.

Így folyik a czéczó *csellag fe'jötteig*. Akkor azután megint vacsorához ülnek. A vezető vőfély ismét mondókázik. — Azt, hogy:

Todó uram szíves, nagy késségvel kéri
Az vendégkoszorút, hogy ha me' nem sértyi.
Egy kis vacsoráho' részvétvel lennének,
Egybő', másbó' talán harapást ennének?

Majd mikor a tálat kétkézre is hozná, imígy mondókázik:

Tessenek, tessenek van mé' itt bővibe',
Akad mé' itt-amott az kamra szögibe',
Az fain friss kását most eresztyi lébe
Sorosángyom asszony, hozom is mingyá' be.
Tejvel, vajval egyrészt, másrészt tepertőve',
Ki micsodást szeret, választhat belőle.

Kásapénzszedéskor a következő mondóka járja:

Itt az forró kása, aligság, hogy hozom,
Jaj! oda ki igen nagy bú, nagy baj vagyon.
Sorosángyom, a hogy a kását fordíja,
Egybe' magát szörnyű módon elordíja,
Jobb kezét az forró kása megégette,
Most má' igen szenved, igen rí végette.
Lóhátas emberőnk igaz, hogy van készen,
A ki hogy orvost hoz, ám de díja lészen.
Öt pengő forintot kíván má előre,
Ugyan annyit me'meg az visszajövőre.
Irgalmas emberek, óh könyörűjetek,
Kis kőtségre valót összeteremtsetek.
Szegény szerencsétlen sorosángyom asszony,
Nagy baja és búja irgalmat fakasszon.
De itt gyün ő maga, bal kezébe' kaná',
Az kanába' agyék, ki hogy s mennyit taná'.
Óh irgalmazzatok, óh siránkozzatok
De letkiváltképpen jól adakozzatok,
Én az lovas embert kű'döm és jótállok,
Hogy az tíz forintval eleibe állok.

Mikor a vőfély a menyasszonytánczot megindítja, a megyebeli magyar vidékeken a következő mondóka szokásos:

Mi menyasszonyunknak kedve vagyon tánczra,
Hogy eljött az idő a felkontyolásra;
Azért is a kinek tánczra vagyon kedve,
Könyökig nyu'káljék most az erszényekbe.
Elsőbben is velem járja, mint vőfélylyel,
Azután pegyiglen minden rendű néppel.

Menyasszonyfektetésre ez a mondóka járja:

De szépen ragyognak ott fenn a csillagok.
Éppen most néztem meg és a hogy künn vagyok,
Egy mély fohászkodás jött ki az ablakon,
Hol a vőlegényünk immár sóhajt nagyon.
Az okát is tudom, hogy mért sóhajtozik,
Nincs ott a hű párja, azon siránkozik.
Kedves násznagy uram, engedje meg, kérjük,
Hogy a szép menyasszonyt hozzá elkisérjük.
Hadd álmodozzanak éldes boldogságban,
Leljék örömüket ez földi világban.
Mi még visszajövünk s reggelig mulatunk,
Addig is mindennek minden jót kivánunk.

E verses mondókákon kívül még sok más és a lakodalom minden mozzanatát megéneklő rigmusok vannak. Itt még csak a lakodalomban résztvevő paphoz, mint eskető lelkiatyához intézett eme barkó vőfélyverset közöljük:

Szépen megköszönjük mi a hűségedet
Főtisztelendő úr, nagy szeretetedet!
Az Isten áldja meg földi életedet,
Végre menyországba vigye fel lelkedet.
Életed fonalát hosszítsák az egek,
Ragyogó napjaid ne töltsék fellegek;
Inkább apadjon meg az tenger mélysége,
Mint sem hogy megválljon tőle egészsége.
Vége akkor legyen pályafutásodnak,
Mikor eloltattnak fáklyái napunknak;
Sok évet szolgálhass földön az Krisztusnak,
Végre menyországba hogy egykor feljuthass

A vármegyei tótság lakodalmi szokásai alapjában a magyarokéval megegyeznek, lényegtelenebb eltérések, hogy javarészt hétfőn kezdik a lagzit és kedden már be is fejezik. A menyasszonyt az esküvő napján az elveszett juh meséjével kérik ki a rejtegető násznéptől. A mondókák közül csupán az asztal fölött elmondandók versek, különben egyszerű kötetlen beszédformák. Megemlítendő szokás még a tótoknál az is, hogy a vőlegényes házhoz érkező menyasszonyt a vőlegény kenyérrel fogadja. A vőfélyek pántlikás és virágos botot nem használnak, csupán egy vékony vesszőcskét (prutyik). Kalapjuk nagy virágbokrétával díszített és tisztüket a kabaniczába elől baloldalt fűzött kendővel (hantušok) jelzik. A már annyi bajt és szerencsétlenséget okozó lövöldözést a lakodalmaknál a tótok épp úgy, mint a magyarok nagyon kedvelik és gyakorolják. Ha a lakodalmi menet szekereken, kocsikon vonul, a lovak füléhez a tótok fehér, a magyarok színes és erősen virágos kendőket kötnek.

A dobsinai németek lakodalmi ünnepsége ma már semmi különösebb czeremóniával nem jár. Vendégeskedés ezeknél is van, de sem versben, sem prózában, az egyes mozzanatokat a vőfélyek megszokott mondókákkal nem kisérik. A vőfélyek hosszú összehajtogatott, egyik végén vörös pamuthimzéssel, kivarrással díszített törülköző forma vásznat vetnek úgy a jobb vállukra, hogy a bal csípőnél a két végét megkötik. A hívogatást egyszerű szavakkal teljesítik. Régente, a bányászat virágzásakor, a lakodalmi szokásokat Dobsinán igen nagy czeremóniával tartották. Az eljárások, vőfély jelvények, mondókák és a lakodalom egyes mozzanatai a szerint, a mint rangban nagyobb, vagy kisebb bányász lakodalmát ülték, kerültek színre. A bányamesterek lakodalmi ünnepsége nagy díszszel és pompával volt összekötve. A templomban orgonasíp és ének mellett folyt le az esketési szertartás. Ezek a szokások azonban már évtizedek óta megszűntek és teljesen kimentek a divatból.

Temetkezés. Halottainak örök nyugalomra való helyezésénél — mint a megyei barkóság mondja — az utolsó szükség-nél s a magyarság által általában úgynevezett végtisztesség adásnál a vármegye népe a régi időkből reá örökségképen maradt szokásokat nagyobbrészt híven megtartja.

A halottas háznál való virrasztás, a kiterítéshez való készülődés, a temetésre való intézkedések megtétele, úgy a magyarság, mint a tótság és a dobsinai németség népeinél úgyszólván egyforma. A halottnézés általában szokás, de ezt Dobsinán csak az asszonyok teljesítik. A ház halottját mindig az első házban, fejjel az utczára néző két ablak között, a ház közepén a mestergerenda, vagy a hol ez nincsen, a padlás közepe alatt hosszában elhelyezett koporsóban terítik ki. Fejtől, a katholikusok rendesen két gyertyát állitanak. A kiterített halottat látogatók, különösen az asszonyok, nagy siránkozással emlékeznek meg a halott érdemeiről. Sirató asszonyok, kik elsirató mondókájukért ajándékot is kapnak, a vármegye barkó és palócz községeiben divatosak. Itt szokás a verses búcsúztatás is. A temetésen a családon és rokonságon kívül résztvesz az egész falu lakossága. A férfiak a koporsó és pap előtt, hónuk alá fogott lapos kapával vonulnak ki, míg az asszonyok a koporsó után siránkozva lépegetnek. Az egyházi szertartás és a koporsónak sírbaeresztése után, mindenki igyekszik egy-egy röget a koporsóra dobni, a férfiak pedig ezenfelül a magukkal hozott kapával hantolják be a sírgödröt és hantolják fel a sírhalmot.

A temetésben résztvett közönség, ha csak a halott hozzátartozói nem nagyon szegények — a gyászházhoz vonulnak, a hol evéssel és kevés ivással tort ülnek. A barkóknál és palóczoknál ezeken a halotti torokon az asztalnál a halottnak egy helyet üresen hagynak, jeléül annak, hogy érzik hiányát és szívesen vennék, ha közöttük lehetne. A rövid ideig tartó tor után, még csak a családhoz tartozók, vagy a meghittebb ismerősök maradnak ott vigasztalóra.

A megye barkó és palócz népénél szokás az is, hogy ha férj halt meg, akkor az asszony fekszik a temetés napjától kezdve egy hétig abba az ágyba, a melyben a halott vívódott és fordítva szintén. Szokás az is, hogy a fiatal legényt leányok, a fiatal leányt pedig legények viszik ki a temetőbe. A

csecsemő, vagy egész zsenge korában elhalt leánygyermeket egy legény, a fiúgyermeket egy leány viszi a hónalj alá fogott kicsi koporsóban.

A dobsinai temetkezési szokások egy különlegességükkel viselik magukon a bányászok temetésének eredetiségét. Legyen a halott gyermek, ifjú, férfi vagy nő, minden temetéshez kivonulnak a díszbeöltözött, jelvényeiket is magukkal vivő bányászok és a halottat mindig ezek viszik ki a temetőbe. Történt a 70-es években, hogy egy rozsnyói diák temetésére, a ki Dobsinán lakó szüleinek a házánál halt meg, a rozsnyói ág. hitv. evang. főgimnázium felsőosztályú tanulói tanáraikkal együtt felmentek. A diákok korán elhúnyt társukat felváltva akarták kivinni a temetőbe. A kivonult bányászok az ősi szokást látták ebben megsértve és tiltakoztak ellene. Végre, mikor a fiatalságnak az elhúnythoz való viszonyát, nagy rábeszélés után méltányolni kezdték, engedték át tisztüket azoknak.

Unnepi szokások. Mulatságok.

Ünnepi szokások dolgában a karácsonyi betlehemezés, kántálás, újesztendei verselés, éneklés, a különböző búcsuk fényes ünneplése, a húsvéti öntözködés, pünkösdi királyozás, a májusfaállítás, a bányászok Szent István-napi nagy ünnepe, az aratási ünnepségek, a téli fonóba járás, a Gergely-napi és a napfordulási különböző ünnepségek, valamint a farsangi tréfák és a Miklós-napi Mikulásjárások divatoznak, a melyeket úgy a magyarság, mint a tótság és németség egyaránt, bár némi csekély különbségekkel űz, noha ezek az ünnepi szokások itt-ott már az elhanyagolás útjára kerültek.

A betlehemezésnek egy eredeti járását, melyben a betlehemezők egymás között különböző szerepeket osztanak ki és látogatásaik során minden szereplő a saját mondókáját elreczitálva vesz abban részt, a barkóknál találunk. Jelmezekbe öltözködve, lánczos és csörgős botokkal, fakarddal fölfegyverkezve, papirból készült templomot visznek a betlehemezők magukkal, a melyben gyertya ég és annak fényénél a Krisztus születésére vonatkozó hagyományos kép vagy figurális csoport van elhelyezve. Mikor egy-egy házhoz útjokban megérkeznek — mert a falu, sőt a közeleső szomszéd község összes portáit is bejárják — a pap kivételével az összes szereplők a házba vonulnak. Ott azután a betlehemes játékot következőképen játszszák el: a Firminder engedelmet kér a betlehemezéshez és e szavakkal köszönt be: „Dícsértessék az Úr Jézus Krisztus! Tisztességtétel az szándékunk, melynek irányában engedelem adassék!“ E szavak után az engedélyt minden esetben megkapván, a betlehem-játékot megkezdik. A bentlévők közül először is a Király szól, a

Király (a kinek fakard van a kezébe, mondja): Ereggy szó'gám, ím lásd sietségvel,
Ki mer itt kopognyi ilyen bátor szívvel.
Katona: Ki vagy, mi vagy? Akár ki vagy,
Nekem tüstént visszaszót (feleletet) adj!
Pap: Én vagyok egy öreg páter, —
Mondok, szálásval ki lát el?
Tireneusbó' érkeztem,
Ott császárval értekeztem.
Most királytó' szállást kérnék,
Mer' bion aludnyi térnék.
Katona (a királyhoz): Felséges királyom, egy páter kér szállást,
Aszt' mondi, hogy ha kell, hát mutathat írást.
Király (a katonához): Szállást nem adhatok, tőlem ha mé'fagy is,
Kovártély sorába szűkén vagyunk mi is.
Katona (a paphoz): Az felséges király kovártélyt nem adhat,
Miattónk akar az piarczon mé' fagyhat.
Pap (a királyhoz, kivülről): Felséges király! A várost má' bejártam,
Sehol nyugadalmas helyre nem talá'tam.
Az város piarczán ugyan mé' nem háltam,
De mé'trobálhatom, mer' sokat tró'bátam.
Király (a katonához): Eredj szó'gám, ereszd be, had' fűtőzködjék me',
Oda ki az Isten hidege veszi me'.
Pap (bejön): Szerencsés jó estéket, felséges kirá'!
Király: Adjon Isten páter! Látom szavad kijár!
Adnék is én szállást, de vendégim vannak,
Szűk az hajlékom, most nincs üresi annak;
De jó fűtőzködést szívesen szolgálok,
Isten szógájával becsületvel bánok.

Angyal (énekel): Keljetek fel pásztorok,
Istenfélő jámborok!
Megszületett uratok,
Szent Jézus Krisztusotok!
Egy pásztor (ébredezve): Hallod pajtás, mit szólott az angyal?
Új királyt szült a csillagos hajnal!
Ne aludj, ébredezz,
Velem együtt örvendezz!
Másik pásztor: Nem bánom, hát keljünk fel,
Betlehembe menjünk el!
Mind (énekelve): Pásztorok, pásztorok, Betlehembe
Sietnek, sietnek nagy örömbe.
Betlehemnek egy istálójába,
Hol született világ Megváltója!
Imádjuk mi urunkat, urunkat,
Megváltó Jézusunkat, Krisztusunkat! (Indulnak.)
Pap: Hopp! Dominye! Én is itt vagyok! (Megállítja őket.)
Úgy fázik a lábam im hogy me'fagyok!
Pásztor: Hát biz' itt e'cseppet hideg szél csatázik,
Megolvad az ember, ha nem pálinkázik.
Mikor apám uram mé' legény ember vót,
Házasodnyi akart, de semmije se vót.
Azutég se sok lett az ő vagyonkája,
Csak úgy telt, mint szokott pásztor kamarája.
De itt módval vannak, hát módját is ejtik,
Az pálinkás butykost im sorra eresztyik.
Firminder: Tekintetes nemes ország-világ!
Én vagyok kendtek közt napraforgó-virág.
Ki magyar házamba' szent karácsony napján
Azt mondom: nyisd fel a kamarát jó szó'gám!
Ne legyen vendégség né'kű az karácsony,
Ereggy, hozd ki, van ott sok kalács a rácson!
Mézes pálinkát is cseppegtess melléje
Betlehem-járásónk így ereggyék végre!

A játék befejezését rövid vendégség követi, vagy a mi még gyakoribb, pénzadománynyal váltja meg magát a ház gazdája. A betlehemezők, a kik járásukat karácsony vigiliáján már délután 4 órakor kezdik, éjfélig járnak-kelnek és látogatják sorra a község portáit. A betlehemezéssel összeszedett pénz- és egyéb adományokból másnap, karácsony első napján délután a játékban résztvevők vendégségre gyűlnek, a hol a játékot mégegyszer eljátszszák.

Újesztendőre, de még az ó-év utolsó estéjén az iskolás gyermekek kissebb-nagyobb csoportokra oszolva kántálni járnak. A házak ablakai alatt a következő, monoton hangon énekelt verset ismételgetik:

Eljövendő
Ujesztendö
Meg fog újulni!

Boldogsággal,
Újulással
Fel fog virulni!

Szerencsében,
Reménységben
Boldogan éljetek!

Holnap regvel,
Újult kedvel
Jóra ébredjetek!

Az Úr Isten kegyelmesen engedje!

Nem hagyhatjuk említés nélkül a rozsnyói czéhvigalmakat sem.

Rozsnyói czéh-tánczvigalmak.

Nevezetesek Rozsnyón a czéhek, jobban mondva a különböző ipart űző ifjak tánczvígalmai, a melyeket a mesterség csoportjai szerint külön-külön tartanak meg. Így van: kőmíves-, czipész-, csizmadia-, szabó-, ács-, asztalos- és cserepes iparos-ifjak mulatsága. Ezek a mulatságok a régi czéhvigalmak maradványai, a mely régi vigalmakat az ünnepies tisztújítás előzte meg. Ilyenkor a czéhládát az újonnan választott elüljáróhoz nagy ünnepies körmenettel, zene, kurjantások és rigmusos mondások mellett vitték át és a czéh mesterségi mivoltját jelképező álarczos alakokkal járultak a czéhmester elé. Ez időszerint ezeket az ünnepi szokásokat már nem űzik s csupán a tánczmulatságot tartják meg, a melyhez rendtartó felügyelőket választanak, a kik a meghívott vendégeket nagy figyelemmel fogadják. A fővezénylő, vagy mint itt nevezik, fűrölő, kötelességének ismeri az éppen megérkezett férfi-vendéget, tisztességéhez képest, valamely módos mesterleánynyal, vagy úri nővendéggel megkínálni, azaz megtánczoltatás czéljából karjára vezetni. Az első tánczot így kell eljárni. A tánczosnő el nem fogadása az egész társulat megsértése volna; az önkéntes választás pedig ilyenkor tilos. E tánczvi-

galmaknál ősi, hagyományos szokásból egy lopószerű, mintegy öt lábnyi hosszú és buzogány-alakú czinedényt használnak, a szünórák alatt elmondani szokott felköszöntéseknél. Ezt az ivóeszközt flóribuszpalaczk-nak, magát az elmondott rigmusos köszöntőt pedig flóribusz-nak nevezik. A szokásos köszöntő így hangzik:

Iszom a flóribuszt!
Az elöljárókért,
Mi uralkodónkért,
Magyar királyunkért,
Gömörvármegyénkért,
Tisztviselőiért! (Ezt egy korty követi.)
Szabad városunkért,
Polgármesteréért,
Egész tanácsáért,
Érdemes czéhünkért,
Komiszárusunkért,
Atyamesterünkért,
S többi tisztjeinkért
Familiáikért! (Ismét egy korty.)
Iszom a flóribuszt!
Rozsnyói szüzekért,
Kiváltképpen egyikért,
Azért a legszebbikért,
A ki éppen arra kért,
S jó szándékomban megért,
Kinek lakodalmára
Juthassak, ne torára,
Az ő boldogságára,
Nem lesz sok a bor ára!

Az utolsó szó után a harmadik korty, majd az edény végső fölhajtása és a sok vivátozás, éljenzés következik. Így mulatnak azután a szünóra alatt jó ideig, majd ismét tánczra perdülnek.

A rozsnyói húsvéti szokások is nagyon érdekesek. Ezekből még ez időszerint is dívik, hogy az öntözködés alkalmával rigmusokat mondanak az öntözködő legények a leányos házaknál. Mikor húsvét másodnapján a legények a leányos házhoz öntözködni mennek, ezzel a rigmussal kérnek engedélyt:

Kivirradt a tavasz ma húsvét napjára,
Új életet öltött ismét föl magára.
Én is e szent napon örömet hirdetek,
Mert Jézus feltámadt! Ezen örvendjetek!
Már régen szokása minden kereszténynek
Örvendezni e nap, ifjúnak és vénnek.
Én is köszöntöm hát ezen szent napunkat
És hozzá frissítem szép leánykájukat.
Mert, hogy mit akarok, már azt is megmondom,
Öntözködni jöttem. Szóm nem is czifrázom.
Frissítő balzsamos víz is van kezembe,
Ez hozta húsvétot emlékezetembe.
Engemet öntöző Appolonak hívnak,
Vizemtől a lánykák, mint virágok nyílnak.
Kérem hát alásan e háznak az urát,
Engedje megönteni kedves lánykáját.

Öntözés után:

Hogy e hajnali víz ezüstszín cseppjei,
Legyen reánk nézve frisseség jelei.
És hogy alázatos kéréseim után,
Áldja meg magukat Jézus az ő jobbján
Szívemből kívánom!

A vers elmondása után az általában szokásos megvendégelés következik, a mikor a leány egy-egy hímes húsvéti tojást is ad az őt megöntöző legényeknek.

Eredeti ünnepi szokásai vannak a garamvölgyi tótságnak. A karácsony első napját megelőző nap kora reggelén, a fiúgyermekek rokonaiknak és ismerőseiknek fenyőfacsemetéket (polaznička) visznek s azt, a házra és mezőre bő áldást kérő versek kíséretében adják át. Ehhez az ünnepi szokáshoz a juhosgazdák azt a babonát fűzik, hogy ha fiúgyermekek helyett leánykák hozzák házukhoz a polazničkát, akkor juhaik kevés kos-bárányt, de annál több jerkét ellenek. Ezért a juhosgazdák a leánygyermekeket szívesebben fogadják. Hamvazószerdán a hamvazó mise után az asszonyok egyenesen a korcsmába mennek és ott részegségig isznak, mert azt tartják, hogy így nagynövésű lentermésük lesz. Ha valakinek erre az ivásra pénze nincsen, akkor is igyekszik legalább az ivóban megfordulni. A férfiak ilyenkor nem mennek be a korcsmába, nem zavarják asszonyaikat, de bizonyos kegyelettel vannak ez iránt az ünnepi szokás iránt. Fekete vasárnap (viragvasárnapját megelőző) úgynevezett Mamurená-t, a pogányság idejéből eredő bálványünnepet ülnek. Ez abból áll, hogy a fiúk zsindely-

A GARAMVÖLGYI BÁLVÁNYÜNNEP KELLÉKE.

ből faragott, vörös agyaglével különféle alakokkal kifestett pallost hordoznak házról-házra és jó kívánataikat eldarálva, szalonnát és pénzt kérnek. Ugyanezt cselekszik a 10—12 éves serdülő leányok is, csakhogy ezek nagy rongybábukkal, melyeknek a fejére bundadarabból csinálnak hajat — járják be a falut. Este az összekoldult élelmiszerekből és pénzből lakomát ülnek. Virágvasárnapján a gyermekes anyák kis gyermekükkel seregestől tódulnak a templomba, nem annyira az istenitisztelet meghallgatása végett, mint inkább azon hittől buzdulva, hogy valamiképen Jézus Krisztus Jeruzsálemba való bevonulásakor a gyermekek ajka szóra nyílt és Jézust hangosan üdvözölték, úgy az ő gyermekük is előbb fog beszélni. A ki ezt a templombamenetelt elmulasztja, annak a gyermeke néma marad. Szent Iván (Szent János) napján (junius 24.) örömtüzeket gyújtanak, azokat átugrálják és egy-egy lobogó tüzescsóvával ide-oda szaladgálva énekelnek. Ezekhez a tüzekhez egész éven át gyűjtik a gyermekek és a fiatalság a rossz seprőket. Alkonyatkor a falu különböző részéből csapatostól vonulnak ki a határ különböző pontjaira s mire besötétedik, felgyúlnak a tüzek. A seprők után szalmát égetnek és ennek a tüzét ugrálják át, miközben ezt az éneket éneklik:

A GARAMVÖLGYI BÁLVÁNYÜNNEP KELLÉKE.

Soboti͡cky pália	Szombatocskát égetnek
Na svâtého Jána;	Szent Jánosnak napján.
O' Jane, Jane	Oh Szent János légy velem
(Moja krava v' jame).	(Verembe' a tehenem).

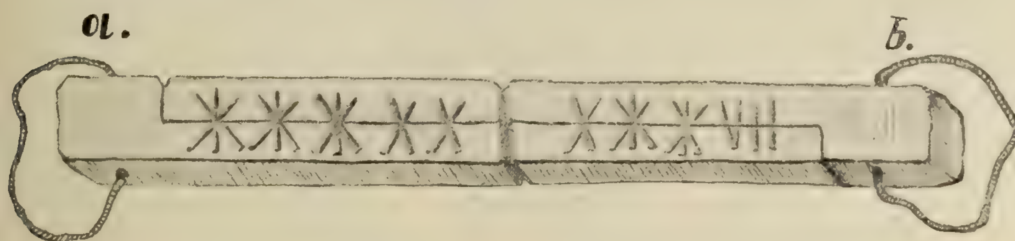
Meg kell még említenünk a kokovai és zlatnói tótság egy különös, de szép karácsony- és szilveszteréjjeli szokását, a melyet régi hagyományként csupán e két gömörmegyei községben űznek. A fiatalság — leányok és legények — e két éjjel fölmennek a templom tornyába, a melyet fényesen kivilágítanak és 9 órától éjfélig a kivilágított toronyban szent énekeket énekelnek, közbe-közbe pedig az összes harangokat meghúzzák. A hagyomány úgy tartja, hogy ezt az ünnepi szokást a nép — mely e két községben nagyobbrészt ág. hitv. evang. — az ott huzamosabb ideig tartózkodó huszitáktól kapta örökségképen.

A fentebb felsorolt ünnepek, búcsunapok és alkalmak a megünneplés mellett rendesen mulatságokkal is járnak, a melyeket rendszerint a fiatalság rendez. A legények zenéről, a leányok a lakomához szükséges ételről és italról gondoskodnak. Kivételek e tekintetben azok a népmulatságok, melyeket a földesuraság, az egyes munkaadók, vagy gyárak és bányatársulatok költségén rendeznek. Ilyen az aratás végezetével, a koszorú átadása után tartott kepebál, szüretelés idején a hirtelen táncz, bányaműveknél a Szent István-napi mulatság, épitkezéseknél a bokrétaünnepség, kukoriczahántáskor a fosztótáncz, stb.

Annak a jellemző és a legutóbbi időben különösen nagy vitát keltett népszokásnak, mely egyszersmind a nép nyelv- és írásemlékeinek fönmaradt tanúbizonysága — a rovásírásnak, jobban mondva a számjegyeknek kisebb-

nagyobb pálczákra történt fölrovásának (kivágás) a vármegyében számos emlékeire akadunk. A vármegyei híres juhászság, különösen a multban, a kezére adott, vagy kezén forgott juhállományról, de egyéb pásztoremberek is, a reájuk bízott jószágról, nyilvántartás czéljából rovást vezettek. De rovást vezettek a községi pásztorok és velük szemben a pásztor szolgálatát igénybe vevő jószágos gazdák a pásztorbér lerovásáról, részletenként történt lefizetéséről is. Ez az úgynevezett komencziós rovás volt.

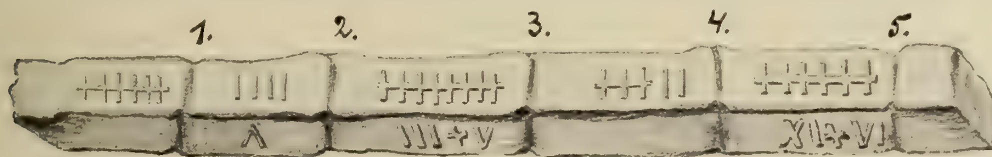
A juhászság egy jellemző, úgynevezett páros-rovására, mely a számadó és bojtára között forgott, a Hangony völgyén akadt e sorok írója. Két egymáshoz illeszthető és egymástól elválasztható, kemény (tölgy) fából, hasábosra faragott fejes pálcza ez, melyen a rovások külön-külön,

RÉGI JUHÁSZ PÁROS ROVÁS.

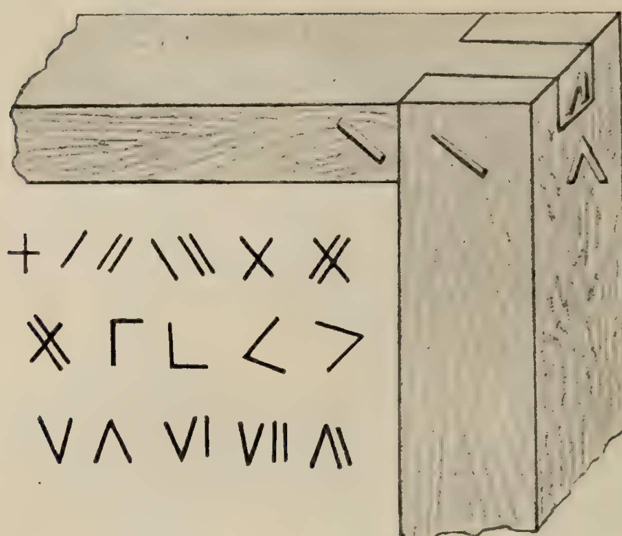
nem csupán megfelelően összetéve olvashatók. Mint a hogy egy öreg barkó juhász elmagyarázta, ennek a két részből álló és közepén egy vágással megosztott rovásnak az egyik fele: az anya-rovás a számadónál, a másik fele: a párja-rovás a bojtárnál volt. Mind a két résznek a fején, lyukon keresztül húzva madzag volt, a melyre azokat külön-külön fölakasztani lehetett. Az anya-rovás rész, fejétől számítva az összetevésnél a rótt számok (a) tavalyiság-ot (mult évi anyajuh), a párja-rovás rész fejétől vett számok pedig (b) az ideiség-et (ez évi szaporulat) jelezték. Ez tehát ellenőrző szerszám volt. Az itt rajzban adott páros-rováson az *a* oldalon tehát, mert az (iks) X-ek 10-et, az I-vel áthúzott X-ek (czifra iks) pedig 100-at jelentenek, 320 tavalyi anyabirkát és a *b* oldalon, mert a (juhköröm) V bevágás 5-öt, a (rovás) I bevágás pedig (melytől voltaképen a rovás nevét veszi) 1-et jelent, az előrebocsátottakat figyelembe véve, összesen 227 idei bárányt találunk följegyezve. Az apadék-ot, — történt az csökkenés, eladás vagy dög következtében — a rovás másik oldalán, a megfelelő részen metszették és pedig úgy, hogy a dögöt jelentő rovás-számra, melyet mindig, még tömeges elhullásnál is | -sal jelöltek, fönt keresztvonást (T) róttak. Ez a rovási mód, mely körülbelül 1870—72-ig még nagyon dívott, ma már ritkaságszámba megy.

A hazánkban annyira elterjedt és a régmultakban használt adórovások

KOKOVAI RÉGI ADÓROVÁS.

néhány tót példányát 1895-ben Kokován találta e sorok írója, a hol ezeket a községházán, dicséretes pietással, megőrizték és nem voltak hajlandók csak egyet is átengedni. Ezekből egyet, a legjellemzőbbet mutatjuk be, melynek egész hossza, a széleken kezdődő és a rovás pálczán körül alkalmazott bevágásokkal (1, 2, 3, 4, 5) öt részre van osztva. Minden rész egy-egy adózó nyilvántartási jegyzékéül tekinthető, a mennyiben a rovás felső lapján, mely a rajzban nem látható, megfelelő helyen még az egyes adózók nevét is oda jegyezték. Az első rész szembelévő oldalán hat I-t látunk, a mely át van húzva, míg az alsó oldalon semmi rovás nincsen. Ez annyit jelent, hogy az illető

Ácsjegyek a barkóságon.

adózónak 6 forint adótartozása volt, (mert az I egy forintot jelent), de mert teljesen át van húzva, tehát kifizette. A második részben már alul is látunk rovást és pedig Λ-t és felül négy I-t. Ez annyit jelent, hogy az illető adózó 4 forint 50 krajczár adóval tartozott (mert a Λ 50-et jelent) és bizony ebből mit sem fizetett le. Még csak azt említjük meg, hogy az alul metszett I, V, Λ, X rovások mind krajczárokat jelentenek és a törlesztésnél legelső sorban is a krajczárokat vették figyelembe s azokat, ha kifizették, sem húzták kereszt-rovással át, csupán a felül jelzett forintokat. Azért pl. az 5-ik részen rovott összeget (6 forint 17 krajczárt) az illető adózó teljesen kifizette, mert a forintok törlését, illetve keresztrovással való áthúzását, a krajczároké mindig megelőzte. A kokovai adó-rovások kb. 1840—41-ből valók.

Az adó-rovásnak egy másik fajtáját az egyesek *külön-rovását* Meléten, Beretkén és Gömörpanyiton használták, körülbelül 1850—60 körül. Néhány példányt őriztek még ezekből, a melyek utóbb *Réső* Engel Sándor etnografushoz kerültek. Keskenyebb, vonalzószerű, lapos deszkapálczikák ezek, a melyekre a gyakorlatban volt jelekkel rótták rá a számokat. Minden adózónak volt egy ilyen rovása, míg a községházán hosszabb mogyorófapálczákon voltak ellenőrzésül az egyes *külön-rovásoknak* megfelelő följegyzések.

A rovás sorába tartozik bizonyára az *állatok* (juh, sertés, kecske) *füleinek jelzése* is, a mely azonban már nem számjegyekkel, hanem egyéb jelekkel (csipkézés, kivágás, lyukvágás, sutázás, kajlázás stb.) történt és történik ma is.

Ugyancsak a rováshoz soroljuk azokat az *ácsjegyeket*, a melyekkel az ácsok az épületek, hidak, szóval a gerendákból összekapcsolt alkotmányok egyes összetartozó részeit a kifaragásnál, ácsolásnál, vésésnél, hogy az össze- és egymásba illesztésnél el ne tévesszék, megjegyzik. Ezek a jegyek többnyire a folyó római számok; de különleges jegyek is vannak, a mit az öreg ácsok, de többen a fiatalok közül is még most is előszeretettel használnak. A jelek az itt közölt ábrán láthatók. Ezeket a jeleket biztos kézzel és szemmel a *nyeles-vésővel* (rovás-vágó), melylyel a rovátkokat, beágyalás csapjait stb. faragják ki — *csapják* (vágják) a gerendákra.

Számos, a rovással és különféle jegyek használatával kapcsolatos jelzést találunk még a vármegyei népnél, melyet úgy állatai, valamint egyes tárgyai megjelölésére, számontartására használ és még többet a juhászság s általában a pásztornép között, de ennek részletes fölsorolása túlesnék e munkában helytfoglaló általános ismertetésünk keretén.

Néphit, babona,

A vármegye népe általában *babonás* és *miszticzizmusra hajlandó*. Magyarok, tótok és a dobsinai németek egyaránt számos balhitnek a varázserejét vitatják s mint általában a hegyi népek, a szokásos babonák hatalma alatt állanak. A palócz és barkó községek legtöbbjében a veszedelmet, jeget és zivatart rejtegető felhőnek *elibe harangoznak*; a sebes zápor és jégeső megszüntetésére piszkafát, seprőt dobálnak a ház pitvarából az udvarra. Az is igen elterjedt babona, hogy tűzveszedelemkor az a ház, a melyet egy mezitelen asszony körülszalad, nem ég le. Elterjedt babona a vármegyében az is, hogy az a menyasszony, a ki az oltár előtt a bal lábával leendő férjének a jobb lábára lép, parancsolója lesz az urának. Gortva-

kisfaludon azt tartják, hogy ha valaki a nyakán támadt kelést (kilís) új fazékban főzött fehér babbal borogatja és használat után ezt a babot a kereszt-útra önti, meggyógyul, mert az első, a ki a kereszt-úton a kiöntött bab mellett elhalad, átveszi a betegséget. Kerekgedén váltig azt hiszik, hogy lugzáskor a házhoz tévedő czigányasszony miatt maradt feketén (szennyesen) a ruha és nem kelt meg a tészta. A juhászoknál általános babona, hogy ha karácsony első napján reggel férfi lép be legelőször a házba, sok kosbárány lesz, ha pedig nő, akkor több lesz a jerke. Ugyanezt vallják a csordások is. Filléren minden gazda fokhagymával csinál az istáló ajtajára keresztet, mert azt tartja, hogy ez megvédi a tehenét a boszorkányok ellen és nincs erejük ahhoz, hogy a tehén tejét elvegyék. A kotlós alá kiköltés czéljából, az egész vármegye magyar asszonyai — pénteken estefelé, mikor a disznócsürhe a mezőről haza jön — helyezik el a gyertya-lánghoz tartott, megköpdösött tiszta tojást. A garamvölgyi tótok sohasem mulasztják el zöldcsütörtökről nagypéntekre virradó éjjel lovaikat a patakban megfüröszteni, mert ezzel vélik elejét venni annak, hogy lovaik megrühesedjenek. Ugyanitt Andrásnapkor az eladó leányok a házasulandó legények házának az ablakaiba zabot, kendermagot dobálnak és a következő verset mondják, vagy énekelik el:

Na svätýho Andreja Konopicki seja. Daj mi Bože znati: S' kim budem trhati?	Szent András napján vetem A földbe a kenderem; Édes Uram Istenem, Majd kivel nyövögetem?

A dobsinai bányásznépnek az általánosan elterjedt s többé-kevésbbé a vármegye magyarságánál és tótságánál jellemzőbb és különösebb babonákon kívül, a bányarémekről, törpékről, az úgynevezett permonyikok-ról (Bergmänchen) szóló babonákban hisznek.

A mi a vármegyei nép legényeinek, leányainak s itt-ott az idősebbeknek is kedvelt és űzött népies játékait illeti, azok a labda, a mancs (fagolyó), a bige és a különféle körbe-fogódzó és kergetődző játékokban nyilvánulnak. Kora tavasztól, késő őszig, ünnep- és vasárnapok délutánjain, vecsernye vagy litánia után, a faluvégi páston, vagy a falu piaczán, ha csak az idő engedi, mindig játszanak, cziczáznak, sürögnek, forognak, kapóznak, mancsoznak, szóval jótékony és egészséges mozgással járó játékot űznek. E játékokhoz a labdát a legények, bőrrel borított tehénszőrből, maguk készítik, nemkülönben a mancsot és a gurító karikákat. A benn a farkas, künn a bárány és a gunár-kereső különösen a vármegye felnőttebb fiatalságánál még most is kedvelt játék. A gunár-kereső, mely andalgó sétával, helylyelközzel láncz- és kapu-alakítással, ellenvonulásokkal, kigyózó menetelésekkel van egybekötve, leginkább a barkó leányok és legények kedvelt játéka. Dalolva és a dalt gyakran harmonikával kísérve, járják be ezzel a játékkal a falut, a melynek vénei, öregei a tőczikre, padkára kiülve, gyönyörködnek a fiatalokban. A játék dalszövege így kezdődik: Népies játékok.

A gúnárom elveszett,
Én azt keresni menek;
Nincsen annak más jegyi,
Barna a szárnya hegyi, stb.

A gyerekseregnél a játékok változatos sokféleségét találjuk. A mondókás játékok, találósak, futó és ugró játékok, a kövecske kopózás, kiolvasó stb. játékok számát, az általánosan elterjedt és a gyermekekre e tekintetben is jótékonyan ható kisdedóvás csak szaporította. És mint általában hazánk minden vidékén, úgy e vármegyében is, a magyar fiugyermeknek a könnyü futkosással járó lovasdi-, míg a tót gyermekeknél a nehéz fuvarozó lovasdi játék a jellemző. A leánygyermekeknél a bábuzás, főzgélés az első. És a két nembeli gyereksereg meleg eső után együtt gyúrja és alakítja ezer- és ezer-féle alakba az utcza sarát, hogy e játékában a vele született alkotási képesség kifejezést nyerjen. A játékszerek közül, melyet a gyermek maga majmol össze és csinál meg fáradsággal, de örömmel, két sajátos játékszert tanultunk ismerni. Az egyik a magyar fiugyermek fűzfavesszőből összeszerkesztett kedves bakszeker-e, a másik a tót fiugyermek épen

olyan kedves és a hegyi patakocska vizén elhelyezett hámor-kerek-e (hamrik koleszo). E két játékszert mutatja be képünk.

Mondókák, versek.

Nem hagyhatjuk itt említés nélkül azokat a népies gyermekmondókákat, kiolvasó verseket, melyek e vármegyében a magyarság gyermekeinél, mint nemzeti örökség, generáczióról, generáczióra maradnak, és a melyek előttük ma is kedvesebbek azoknál, a melyeket a kisdedóvóban, vagy az iskolában tanulnak. Íme néhány mutatóba:

(A csigához): Czimër gazda, búj a gazba. — Győ' ki nyárba, ződ nadrágba!

(Játék): Vót-ë apád vásáron, hozott-ë kalácsot? — Ha nem hozott kalácsot, vett-e mézet me' mákot? — Mákos gubát esztëk-ë? — Édës szájval lesztëk-ë? — Szombat estve!

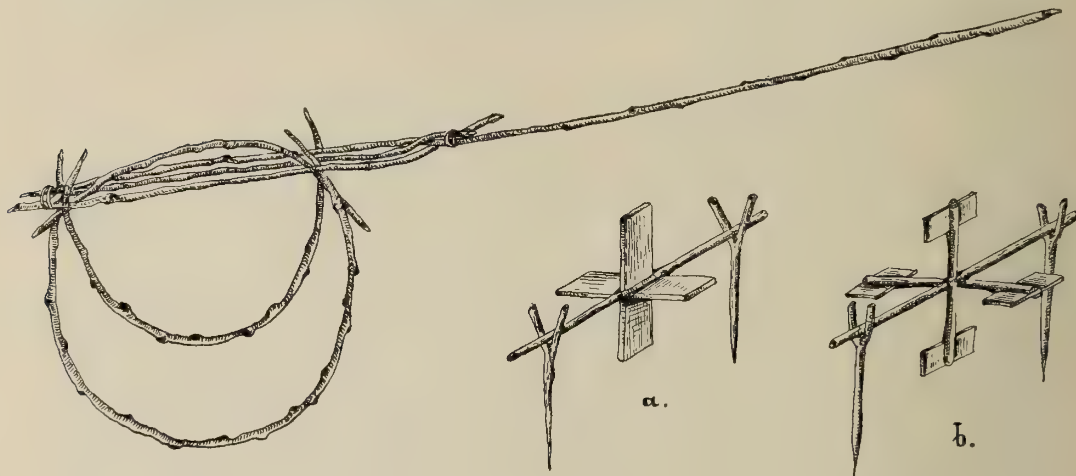
(Kiolvasó): Edëdëm, bëdëdëm, tót kalap — Ha me'fogod, me'harap! — Egy ki, begy ki, erëggy ki!

(Lepkefogó mondóka): Tuplë lepë, babot adok, — Ha megeszëd többet adok!

(Kiolvasók): Zidër-zudër, vad borsó, — Orsó, korsó, koporsó; — Te leszël a fogdosó!

Reke-rika, rikkantó — Kerek alá csikkantó; — Zegi, zugi, zubogó — Állj ki Palkó a sorbó'!

Legjellemzőbb és legeredetibb gyermekjátékokat, verseket, mondókákat a vármegye barkó és palócz községeiben találunk. Szentsimon, Sajópüspöki,

GYERMEKJÁTÉKOK: BAKSZEKÉR. a) SZÁRNYAS, b) LAPÁTOS HÁMORKERÉK.

Alsó- és Felsőhangony (barkó), Velkenye, Abafala, Harmacz, Serke, Várgede, Balogfala és Ajnácskő (palócz) községekben a körbeforgó és kiforduló játékok egész seregét űzik a gyermekek. A játékokhoz ezeket a verseket éneklik vontatott és szaggatott ütemekben:

Haj szénalja, szénalja, — Szénásszekér derékja, — Jaj de könnyen járja! — Selyem szálát fonogatja, — A nyálával nyálozgatja, — A begyével begyezgeti! — Begyem, begyem, jó barátom, — A kit szeretsz azt vedd! — Ezt szeretem, ezt kedvelem! — Haj megy, megy, — Termelt megy; — Termett fának ága, — Lehajlott virága!

Oh áldott bor, — Mely mindennap forr; — (Ha jót iszol belőle,) — Megitasodol!

(Más): Zöld selyem resta, — Kék galáriska; — Dinom, dánom, Sári mátka — Forduljon ki hátra, — Mind a kettő lánczra! — Láncz, láncz, esperáncz, esperánczi rózsa. — Rózsa volnék, ha szólnék, — Még is kukorékolnék!

(Más): Járom az úr váralját, — Járom másodmagamval; — Király kis úr, kit adsz mellém, — Kivel hazamenjek?

(Ezt, ha kedve ellenére kap vezetőt):

(Nem kell nekem ő, — Csúf ő maga, csúf a haja, — Nem kell nekem ő!

(Ezt, ha kedvére való vezetőt kap):

(Ő kell nekem ő, — Szép ő maga, szép ruhája, — Ő kell nekem, ő!

A vármegyei tótságnál nagyon dívik ez a különleges, a tisztátalan, szurtos gyereket, mosakodásra, tisztálkodásra nógató tréfás versecske:

Kom-kom-komynár — Kedy ši ši umival? — Včera večer šobutu, — Kíed ne mal šom robutu.

Magyarul szabadon:

Kom-kom-kominár (kéményseprő) — Mondd mikor mosakodtál? — Tegnap este, szombaton, — Hogy végeztem a dolgom.

Népdalok.

A nép ajkán felhangzott dal, mint hazánk minden vidékén, úgy a megyében is magyarnál, tótnál és a dobsinai németségnél egyaránt életre kel, szájról-szájra röppen s nem tudni hol és hogyan termett, csakhamar

általánossá válik. Úgyszólván minden érzését dalban önti ki a nép, különösen a magyar. A falu egy-egy nevezetes eseményét dalba foglalják, abban örökítik meg s dalban fejezik ki érzelmeiket is. Dalaik egyszerűek, keresetlenek, lágyak és gyöngédek. Az országszerte elterjedt dalokat nem tekintve, többet találunk olyan népdalt is, mely kizárólag gömöri nóta. Íme egy-kettő:

A panyiti halastóba
Fürdik a fekete csóka;
De hiába fürdik abba,
Még is fekete az tolyva!

Más: Lám me'mondtam lányt ne szeress,
Mënyecske szeretőt keress.
Lám én mënyecskéhez járok,
Selyem paplan alatt hálok.

Más: Halottad-e hírét Gëmer vármegyének,
Mëg annak a híres pelséczi tëmlecznek;
Oda van bezárva ké' bejei legény
Mer ké' libát lopott, hogy éhes vót szegény!

Más: Gömör vármegyének nagy rengetegébe,
(Ott bujdosik Dovecz Mihály a gróf erdejébe).

Katonák, pandurok keresik hiába,
(Mé' se kerűl Dovecz Mihály vármegye házára).

(Ennek az eredetije tót. A híres tót zsiványról, Dovecz Mihályról szól.)

Más: Nem messze van ide Kerepecz,
Kerepeczen alul Kövecses;
(Kövecsesen alul, nem esik messze Recske,
Ott lakik egy barna menyecske!)

Ez is speczialis gömörmegyei barkó nóta:

Vigyázz Beránk (Bertalanunk) magadra,
Feő ne önts a garatra!
Ha többet ittá' mint keő,
Döjj le Isten hirévő:
Eszemadta Barna!

Csetlyik-botlyik az embër,
A kit az kezë me'ver!
Néha ú' szól mint az pap,
Néha memme' másba kap:
Eszemadta Barna!

Ha pegy' osztég még is még
Nagy a szerencsétlenség;
Poko'ba is van vásár,
Kénd is ú' jár min' más jár:
Eszemadta Barna!

A tótság népdalai kevés kivétellel mind a magyarság nótáinak a dallamaira mennek; kevés igazán szláv jellegű dalt lehet hallani e néptől. A felső Rimavölgyön és a Garamvölgyön levő tót községek lakosságánál találunk még néhány szláv melódiát és a magyar nóták szövegének a szellemétől elütő dalverseket. E tót népdalokat vontatott, lágyan nyújtott hangmenet jellemzi. Az elevenebb ütemű, pattogó nóta nagyon ritka ezek között. A Rima felső völgyéről és a Garamvölgyről álljon itt e néhány eredetiben és szabad fordításban bemutatott szöveg:

Tót:

Ked som išla ces selani les,
Zsali tam tri pani oves;
Každej som pozdravenje dal,
Na moju milu som šeptal.

Magyar:

Mikor végig mentem a zöld réten,
Három asszony ott sarlózott éppen;
Mindeniktől rózsámat kérdeztem,
Őt a kedvest szívembe éreztem.

Más:

Visoki jarečok eště viša skala,
Povecmi djevčatko koho smitovala?
Plava buski, plava vkolo našho domu,
Koho ja milujem ne povjem nikomu.

Nagy a patak, a szikla még nagyobb,
Mondd meg kis lány, szíved kiért dobog?
Libácskák úszkálnak a mi házunk előtt,
Kit szeretek, nem mondom meg senki előtt.

Más:

Zsaluzsanoch za kazali,
Zsebi kisly ne varili;
Lem haluski zubrovanje,
Prete djovki cifrovanje.

Zsaluzsányba megtiltották,
Hogy főzhessenek káposztát;
Főznek lánglisztből metélkét
Czifra lányok kedves étkét.

Mesék.

Mesék, legendák és rablóhistóriák tekintetében a vármegye magyarsága az általánosan elterjedt és magyar motivumokkal bíró mesék mellett, különösen a palócz és barkó meséket, legendás krónikákat és rablóhistóriákat kedveli, őrzi és hagyja nemzedékről-nemzedékre. A Vasgyerek vitézségéről, Az egyszeri gyerek viselt dolgairól, Argyélus királyfiról stb. szóló mesék, a Fejér Lászlóról szóló legenda és a Vidrovszky Marcziról, sok csodálatosat regélő rablóhistóriáról ugyancsak megyeszerte beszélgetnek és emlékeznek. Fejér László legendáját énekelve, dalolva is gyakran mondogatják. Ez a legenda azonban, vidékenként más-más névvel, az ország sok vármegyéjében ismeretes.

A tótság meséinek a tárgya leginkább a bírvágy; elásott kincsek, a várromok alá rejtett pénz, a híres Jánosik rabló, ki gazdagtól rabolt, szegénynek adott. De babonában gazdag mesékben sem szűkölködnek.

A németség meséi javarészt a bányák és ezekkel kapcsolatos vasművek körül, csodálatos törpék és bányatündérek varázsteljes szerepléseivel foglalkoznak és rendesen szép erkölcsi tanulságot rejtenek.

Népköltészet.

A népköltészet megtermékenyített és soha ki nem apadó forrásából buzognak föl a követválasztások alkalmával dalolt kortesnóták is, valamint azok a lakodalmi versek és mondókák, a melyeket a vezető vőfély oly büszkén mond el tisztének tudatában. Nemkülönben a más, ünnepélyes alkalmakkor elverselt rigmusok, ezek sorában a pásztor- és bakterénekek is egy-egy, verselésre hajlandóbb s a nép által dalos-nak nevezett lelkéből pattannak ki. Itt van pl. mutatónak, a Mátyás király nagy áldomásadásáról híres Sajógömör nagyközség éjjeli őrének, az 1848-ban élt Miskolczi Miklósnak a saját kifundálású bakterverse:

Tizet ütött már az óra, — Isten segits minden jóra. — Elmégy a nyugodalomba, — De nincs írva homlokodra, — Mire viradhatsz hólnapra, — Örömre-e? vagy a búra. — Tizet ütött már az óra.

Tizeneggyet vert az óra, — Áldassék az egek ura, — Ki nem szunnyadozik soha. — Tizenegyet vert az óra.

Tizenkettőt vert az óra, — Ébren aludjál ágyadba, — Hogy kár ne érjen házadba. — Tizenkettőt vert az óra.

Éjfél után ütött egyet, — Egy nappal értünk már többet, — Utáljuk meg bűneinket, — Úgy dícsérjük Istenünket. — Éjél után ütött egyet.

Éjfél után óra kettő, — Dicsértessék a teremtő, — Hiába a városőrző, — Ha az Isten nem segítő. — Éjfél után óra kettő.

Éjfél után óra három, — Már a várost im bejárom, — Szemeimet is bezárom, — A várost Istenre bízom. — Éjfél után óra három.

Táncz és tánczkiszólások.

A nótával karöltve jár a táncz. A vármegye magyarsága mindenek fölött a csárdást és pedig a gömöri andalgó, majd szilaj csárdást ropja, míg elvétve a dajcsolásnak, a czeperlinek is helyet enged. A tótság, a csárdás mellett, nagyban űzi saját nemzeti tánczát, a požabučki-t, a melyben különösen a tiszolczvidéki és garamvölgyi tótok mesterek. A dobsinai németség ma már erősen magyarosodó fiatalsága a modern tánczrendben foglalt összes tánczokat járja s elvétve, valami ünnepélyesebb alkalommal kerül láb alá a bányászok méltóságos, menuett-szerű permonyik-táncza.

Tánczkiszólásokkal, a melyek a kedv és mulatság fokmérői, de egyszersmind fokozói is, csak a vármegyei magyarság él, mert magát a puszta csuhaj-ozást, no-no-zást, reku-zást, melyet a tótság használ, tánczkiszólásnak nem lehet tekintenünk. A vármegyei magyar nép egy-egy talpraesett, helyénvaló és sokszor jellemző tánczkiszólását még az úrirend is átvette és igazi jókedvében, jó czigány, talpalá húzott nótájánál tánczolva használja. A tánczkiszólások nagy seregéből álljon itt a barkó nép kiszólásaiból e néhány mutatónak:

Uczczu lábam szaporán,
Bírom én is veled ám!

Más: Öregesen, csendesen,
Zötyögősen, rendesen!

Más: Ha kicsinyek vagyónk is,
Tágasságot nekőnk is!

Más: Az én gatyám három szél!
Járjuk mint a forgó szél!

Más: Ide babám ekkis tánczra!
Rázógygyék a szoknyád ráncza!

Más: Vess figurát olyan czifrát,
Hogy a patkód hánnyék szikrát!

Más: Ne bocsádd, forgasd me',
A tempóját úgy add me'!

Más: Rajta, a ki épkéz-láb!
Ha így nem bír, négykézláb!

Más: Három napig így járom!
Térdig kopjék a lábom!

Más: Reszeld füstös az fádot!
Eszem a szép pofádot!

Más: Járd ki lábam, járd ki most!
Nem parancsol senki most!

Más: No még eczczer, úgy lesz kéczczer,
Rábokázom harmadfé'szer!

Nyelvjárás tekintetében a vármegye mind a három nemzetiségénél eredeti és a vármegyét jellemző tájszolást találunk s így ezekről külön-külön kell megemlékeznünk.

Nyelvjárás.

A vármegyei magyarságnál két fő nyelvjárást: a sajóvölgyi és palócz nyelvjárást kell megkülönböztetnünk. Ehhez a két főcsoporthoz símul, mint átmeneti árnyalat, a keményebben pattogó szárazvölgyi és a lágyabban folyó rima-, csetnek- és turóczvölgyi dialektus. Mint teljesen önálló és szigetszerűen, egyetlen egy községben, a Rozsnyó melletti Csucsomban meghúzódó dialektus a gorgolyok öző nyelvjárása emlitendő. A sajóvölgyi nyelvjárás a szomszédos Borsod vármegye nyiltabb szájjal, tisztábban ejtett magánhangzóval, a kevésbbé árnyalt *a* és *e* betükkel beszélt dialektusának hatását érezteti s mint ilyen, ha egyes mondat kötéseitől, a ragok és az áthasonulások elhagyásától eltekintünk, leginkább megközelíti az irodalmi nyelvet. Csakhogy ezen a gömörmegyei Sajóvölgyi nyelvjáráson rajta van ám a palócz dialektus bélyege is és éppen ez teszi különlegessé, az úgynevezett gömöries beszéddé. Ez a sajóvölgyi nyelvjárás csap át a Cselényen és lesz a szárazvölgyi reformátusok ajkán keményebb és már az abauj-tornamegyei Cserehát nyelvjárásába átolvadó, míg fölfelé a Rima-, Csetnek- és Turócz-völgyekben a javarészt ág. hitv. evangelikus nép ajkán lágyabbá. Mint nyelvvidék azonban, a gömöri magyarság határozottan és egészben véve palócz-magyar, mert ennek a nyelvjárásnak a jellege, ennek a fajnépnek az egyénisége domborodik ki leginkább.

A kún eredetünek tartott, de származására nézve még teljes bizonyossággal mai napig meg nem határozott palócz nép nyelvjárása, egyike hazánk legérdekesebb, legjellemzőbb dialektusainak. Mint az északnyugati nyelvjárási területhez tartozó dialektus a vármegyének úgyszólván összes magyarjaira kiterjed és tisztán palócz, valamint palóczos nyelvjárásban nyilvánul. E nyelvjárást lágyság és a hanghordozás énekszerű hullámzása jelemzi és a régi magyar nyelv két jellegzetes sajátosságának a hű megőrzése, hogy t. i. az *ly* helyett soha sem *l*-et, sem j-t nem ejt és az *ë* hangot nem kivételesen, de általánosan, még az ilyen szókban is: csëpp, fël, këll, vërës, epër, kezë (v. kezi) kimondja. A kéttagú, hangrövidítő szótőket az egész ragozásban rövid hanggal ejti: level, keves, tehen. Jellemző az igazi palócz tájszólásban a sok kettős magánhangzó — diphtongus — (l^{a}ó, ^{a}ólom, mad^{o}ár), a melyet nem csupán hosszú magánhangzók helyett ejtenek, hanem még a rövid *al*, *el*, *öl*, *ül*, *ul* szótagok helyett is: a^{u}ma, e^{u}megy, fő^{u}ment stb. Nem kevésbbé jellemző a nyilt magánhangzók tompított nyújtása: apâm, madâr, verêb és a zárt *a* helyett a többnyire szláv szinezetü *á* ejtése: ápâm. A mëg igekötő *g*-je mássalhangzó előtt elvész potlónyujtással: mëllátod, mëmmontam, mërrágtam stb. A foghangok helyett *i* előtt inyhangokat ejtenek, tehát *ti*, *di*, *ni*, *li* helyett *tyi*, *gyi*, *nyi*, *lyi*, p. tyizen, gyiszn^{a}ó, gyiák, Petyi ütyi Katyit, emelyi, szórnyi. — Az igeragozásban az — *it* képzős igék felszolító módját ilyen érdekesen képezik: szomorijon, tërijen, készijétëkel; a fölszólító módban pedig a többes 3. személynek zárt

kötőhangzóját: várjanak, mënnyenek, üssënëk, a *t*-végű igéknek (ha *t* előtt magánhangzó van) kötőhangzó nélküli befejezett cselekvését pedig: köttem (és nem kötöttem), futtak, mëgütték stb. formával fejezik ki. A névragozásban pedig nevezetes ez a három rag használata: — nott, -nol (ni, mi) és -nyi pl. Katyièknott vót (Katiéknál volt helyett), Kovácséknyi (hoz) mëgyen, sógornú (tól) jön.

A -val -vel *v*-jét a palócz mássalhangzó után is kimondja és az előtte álló mássalhangzóval nem hasonítja, pl, komâmval, rëggvel, Bërával. A szër rag a szóban szereplő magánhangzókhoz nem illeszkedik, mert a háromszor háromszër, az ötször ötszër. Az egyes szóhangokat is kihagyja a palócz tájszolás, pl mâ' (r), maj' (d). A -val -vel rag változatlan hasonulás nélkül való használatával ellentétben, némely mássalhangzót viszont sűrűn hasonít pl. tënnap, mëmmëg, boss, úllesz. Miután egy-egy nyelvjárás jellemző sajátságait, még az illető nép lelkületével járó gondolkozásában is legteljesebben és legjobban az összefüggő prózai szövegben szemlélhetjük, itt adunk ilyet mutatóba:

M'eg is csak j'ó a zöreg a hâznâ, hà ëcs csëpp eszë sincs is! Lâm àz ëczczëri embër is úgy lëtt gàzdàg. Nem tom mâ, hun esëtt më', de àsztom, hogy àrrà nâlónk fele v°ót. Egy öreg embër v°ót è, a kinek mâ nem tuttâk àz hâznâ sëmmi hàsznât vennyi. Aszt à fiju àz àpjânàk: „Ugyan 'edës äpâm, kigyelmed mâ ugyis csàk bàj a hâznâ, mënny'ek el à zoskolâs gyerëkëkvel à zoskolâba, hogy m'egis tëgy'ek vàlàmit".

A zöreg embër më'fogàdtà à szót. Ëczczër hogy a zoskolâbó' hàzàfele gyütt, hât uràmfijà ëgy gyönyörűs'egës sz'ep hàt lovàs hint°ó vâktàt utânnà. Sz'epen kit'ert à zutb°o, m'eg köszönt is nekik; ëcz cz'ep àsszo", megi°ntelen vàlàmi nàgy úr v°ót. No, ël'eg à hozzâ, hogy az hint°óbó valami nà' zsâkot elejtëttek, oszt' à zöreg më'tànâtà. Gondója, im fëlvëszi, oszt hàzàviszi, de bijon nehez v°ót, màj' me'szàkàjtottà, hogy emelnyi tróbˮâtà. Nehez, mër hogy im szin àrànyvàl vaót telë. No, nem is birt a zöreg àvvàl, hât bijon az fijâjé igyekëzëtt, 'eppen csâ' hogy gonoszú a zuton ne vesszék, ëgy hid àlâ húszta nagy bàjvàl.

Hàt ëczczër csàk gyün visszà az hàtlovàs hint°ó, àkâr az forg°ó szêl; m'eg is âll à zöreg embër el°ött, oszt a sz'ep dâmà ki is sz°ót belüle, hogy àszongyà: „Ugyàn 'edős bâcsikâm, nem lâtott ki°gyelmed erre vàlàhol ëzs zsákot à zúton, àsz'keresn'enk, mër' hogy im vesz°öbe'van". A zöreg embër më', hogy im àz hàzugsâgot nem szoktà, bijon igy neki në: „Lâttàm bij jên, hogy a zoskolâb°ó gyüttem." — „Ó, ëbàttà v'en bolongyà — igy a zúr; hâ m'eg bolonddà tàrtyà itt az embërt la. Mikor v°ot m'eg à mikor eő a zoskolâbà jârt." — Avvàl oszt od'eb mëntek. A zöreg ëmbër më' mënt ëgyenest hàzà. Ott àzon melegibè e'montà fijânàk, mënyinek, mit lâtott, mit hàllott, mit cselekëdëtt. No elmëntek ezëk rögvest à zöregvel à zsâk'é, oszt' hàzà is vi°tték. Bijon csàpósàn 'epe"ségvel ëj jó véká v°ót a zàràny, oszt' ige" nàgy módvàl lettek. Më' is becsülték a zöreget hóttyáig, oszt' nem kü'ték mâ' a zoskolâbà. Igy vëtt'ek oszt' hàsznât. Erre mongyák oszt, hogy m'egis jaó à zöreg à hâznâ.

Tájszók. Tájszavakban, a melyek kizárólag a palócznyelvjárást beszélő népnek a tulajdonai, igen gazdag a vármegye magyarsága. Ilyen gömöri palócz és javarészt barkó tájszók a következők: ábállányi = abárolni; ablakos = hiányos; abruké = azonnal; ácsik = gyermek-állóka; aljasbéli = alantas, másodrendű; ámbarada = zűr-zavar; álcs = ács; ácsong = ácsorog; aggaszt = turót készít; ágyi = minden ágybavaló ruha; agyabugya = verekedés; ádzás = a szérűn való ágyalás; akkorka = kicsike; akóvita = pálinka; alamuszta = alamuszi; általkodó = szégyenkező; amottég-la = amott; angárija = bizonyos időközre szóló fizetés; anya-széna = az első kaszálás után való széna; apácza = szűz toklyó; áporogyik = a tojás megzápul; aprós = kicsi gyermek; apróra = részletesen; árok = szőllő rész; aszó = völgy; átabota = rendetlen; azalék = álmos; azonteusten-mingyá = rögtön, azonnal; bába-kalács = czipó formára sütött apró kalács; bábakakas = kappan; bába-guzsaly = a réti füvet megrontó zsurló; bábaszarka = havas szarka; babaka = kis baba; babros = piszkos, ügyetlen; bacso = juhász gazda; badar

= szép; bajcz = bajusz; bak-szakáll = vajfű; bakszekér = vesszőből csinált szánforma gyermekjáték; bakturó = rugás; bakkan = zökken; bakkanó = zökkenő, kátyús hely az uton; baklyik = csökönyösödik; bakó = czölöpverö fasulyok; bakóalja-kender = annyi kender, a mennyit egyszere a törő (bakó) alá tesznek; bakóczál = immelámmal megy; bakol = igenlőleg bólint: bakos = a szánkázásnál a sulykósszánkó hátulján álló; bakos-gyeplő = négyes lófogathoz való gyeplő; banyak = balkezű; ballókáz = ballag; bandsalit = kancsalit; bánya = fazekas kemencze; barborás = bőgős; bátorság = ámbátor; becsmel = rágalmaz; begre-hegyes = híreskedő, kis növésű ember; beltetem = gyomor; belezna = szövésközben történt hibás öltés; belga = nagy, ügyetlen, esetlen; Berta, Bera, Bero = Bertalan; bellőke = felfüggeszthető vászon bölcső; berzel = borzol, felborzol; berzi-kakas = berzenkedő kis ember; berzi-tyúk = boglyas, amerikai tyúk; biglyéz = motoz; billint = billent; binkó = bunkó; birge = rüh v. himlő; bircses = kucséber; bitó = a barkó nép kendertörő eszköze; bitringes = göthös; bittyu = gyenge bárány; biváhol = bővelkedik; biztalan = bizonytalan; bocskor = kerékkötő fatalp, mint az alabor; bodák = sovány czipó; bodázik = ide-oda jár-kel; borzág = bodza; bolygó = bolondos; bozás = gyengén részeg; búeset = szomorúság; burcsi = kövér gyerek; busseng = bakfitty; bibányos = bűbájos; buvó-kémény = nyitott tűzterep fölött lévő patics füstfogó; czihó = léhűtő; czika = cziczázó játék; czire = kis csirke; csak-la = hát csak azért; csali-baba = madárijesztő báb; csali-patak = buvó patak; csamingó = kóborgó; csampusz = csámpás; csendeleg = suttogva beszél; csikkantó = csiptető; csuszli = gummi puska; duncs = csomó; durdóka = kedves öreg ember; egybe = rögtön, azonnal; eleint = kiváltképpen; epernye = földi eper; fecske = kőmíves; firtat = kimutat; foganat = hajlandóság; Geczi = Gergely; gyanak = hitvány; gyetva = hitvány; hallatja = valaminek a híre; hendergő = rögtörő henger; hurut = savanyú leves; ikland = böfög; jegyes = rovott multú ember; kacsuka = balkezes; kászmata = kárttévő; köczölődik = kényelmesen heverészget; kupak = kis ember; kurnyavicza = zivatar; kutya-lagzi veszedelem; kigyó-lepe = szitakötő; liha = üres kalász; locsperda = fecsegő; marmancs = bányatündér; massa = gyártelep; mazur = hitvány; molha = köd; morzsongós = nyirkos, borulatos idő; pákosztor = pákosz; pancsi = gyermek czipő; pecz-tej = a bornyas tehén ellés után való teje; penyecsont = sípcsont; pepp = lisztből készült, tejjel v. zsírral leöntött pépszerű eledel; póczurka = maskara; posajdesz = maradék, édes tészta morzsája; pontor = hamis; potyka = kövér; purcsi = póni ló; puttyantó = pukkantó; rajom = falumbeli; rakócza = istállói polcz; rozsdás = szeplős; sásik = vékony hengeres nádfű; sepeg = sopánkodik; soros-ángyom = otthon ülő vén asszony; suliguli = ravasz; sunyesz = pálinka; szalajka = hamuzsír; szátyva = szövőszék; szemercze-fa = vörös-fenyő; szilics = forgács; szöszmörgés = pepecselés; taméntalan = töménytelen sok; tasó = kis kacsa; tem = temet; tétetődés = cselekedet; torokáldás = kántor választás utáni áldomás; torzad = borzolódik; tusznya = ronda; tutús = kis fejkető; vernyít = borongósan virrad; verzsel = hímes tojást fest; vicze = átellenes szomszéd; viszontag = viszont; vittyan = surran; zabarint = vizet zavar; závoz = meredek hegyi út; zeherje = fa zuzmó; zera = kis őz; zsandolás = zsémbelés; zsendit = csiráztat; zsimbolyog = zsibbad; zsuborgat = kuporgat.

E tájszókkal mondott szólásmódok közül is álljon itt nehány: Nem drémál, hanem süti markát a cselekedet. (Nem szunyókál, mikor dolgozik.) A lejánaszon olyan fürge, mint az ürge, kettőt tapos egy nyomba. (Nagyon friss.) Fussék ki a látója (szeme). Az ilyen dolog nem kapaczitál. (Nem illik.) Tessen adnyi apró pondrócskákot, a kit az urak káposztába raknak (rizskása). Olyan hímes, akar a pipilis (lepke). Hangoskodó kloka nem üli meg a tojást. (Harapós kutya nem ugat.) Aggyíg skrobált (kapart), aggyig skripogott (csikorgott), míg észre vettem.

Csucsomi nyelvjárás.

A csucsomi nyelvjárás egy *ő-ző* nyelvsziget s a nép, mely ezt a dialektust beszéli, az *ő*-zést leszámítva, teljesen a nyitramegyei Egerszeg község népére, az ott egészen tótoktól körülvett kis magyar szigetre emlékeztet. Általános jellege alapján a csucsomi beszéd palócz dialektus, a melyen a rozsnyói íz is érezhető, de főjellemvonása, hogy a szó utolsó mássalhangzója előtt álló *e* betüt *ő*-nek mondja. Pl. szeret*öm*, megkövet*öm*, érdem*ös*, lesz*ök*, sziv*ös* stb. Jellemzi e tájszólást az is, hogy az *ik*-es igéknél az *ik*-et általában elhagyja: Nyálkasod'(ik) az idő, romol'(ik) az út. Molhából kropilkod'(ik). A *d* végezetü igetöveknél a *ja*, *je* cselekvésragot pedig mindig *di*-nek mondja: Aszondi nem adi, inkább sárba tapodi.

Egy különös tájszavuktól: gorgolyitanyi = gurítani, hengeríteni kapták a csucsomiak a gorgolyok elnevezést. Hegyes, szűk völgyektől szaggatott határukban, mely a Pozsaló (Ökörhegy) alatt terül el, kevés s az is nehéz művelést igényelő szántóföldjük, de annál több erdejük van. Úgy a maguk, mint a Rozsnyó város és püspök erdőségeiből emberemlékezet óta fát szállítanak, a melyet a meredekebb oldalakról legorgolyítanak. Innen a (fát guríti', hengeríti') gorgolyok elnevezés.

Közmondások.

Helyi közmondásokat is szép számmal találunk a vármegyében. Ilyenek; A' tesz be neki, nem a rimaszécsi vásár! — Siket mint a naprágyi ember — mondják az olyanra, a ki nem akarja a hozzá intézett szót fogadni. — Körülbelül az, „addig jár a korsó a kútra, míg eltörik" közmondásnak felel meg ez: A melléti fazék is eltörik. A ki valami hiábavaló munkát végez, arra azt mondják: Köszörüli, mint a hangonyiak a ködmönt. Runyán a henczegő embert ezzel a mondással intik le: Csilaj paraszt, mer' zörög a haraszt! Elmult dologra ezzel czéloznak: Rimaszombatban se csinálják már a csutorát. A nevével kérkedőnek azt mondják: A királyhegy is csak olyan, mint a többi. Im mé' mutatom, hol lakik Horkay v. Eljösz még te Sziliczére. Mindkét közmondás arra vonatkozik, hogy majd megkapod még te a magadét, csak legénykedjél. Egyébként pedig a gömöri magyar nép mindama közmondásokkal él, a melyek széles e hazában ismeretesek.

Gúny- és ragadványnevek.

Gúnyneveket és ragadványneveket minden magyar községben seregestől találunk. A gúnynévosztogatás, melynek alapját valamely fogyatkozás, különös tulajdonság, véletlen alkalom stb. szüli, egyik legáltalánosabb szokása a magyar embernek. A ragadványneveket pedig egyenesen a szükség teremti meg, az a szükség, hogy a javarészt három-négy hadból álló falu népe az egy vezetéknévvel bírókat megkülönböztethesse. Úgy a gúny-, mint a ragadványnév hivatalosan is elfogadott és használt megkülönböztető neve az illetőnek, a kit azzal felruháztak. A zsidók és czigányok sehol sem kerülhetik el azt, hogy jellemző és többnyire nagyon találó gúnynevet ne kapnának. Ez oly sok és annyiféle, hogy felsorolásukra ki nem terjeszkedhetünk.

Rozsnyói nyelvjárás.

Meg kell azonban még emlékeznünk a rozsnyói *ö-ző* nyelvjárásról, mint olyanról, a mely egész hazánkban páratlanul áll.

A rozsnyói palóczárnyalatú német- és tótszerű hangsúlyozással, a kettős mássalhangzónak teljes kizárásával folyó dialektus Rozsonyóra és a vidékén fekvő Krasznahorkaváraljára, Jólészre, Hosszúrétre, Rudnára és Nadabulára terjed ki, valamint erősebb tótossággal, némely sajátságaival Csetneken és Jolsván is feltalálható. Itt nemcsak azt mondják, alugyâl, feküggyêl, szelem, kelem stb., de ostoral hajtják a lovat, czukoral édesítik a kávét és vanakal kontrázzák meg a játékost a ba bolond alsósba. Eredeti sajátsága ennek a dialektusnak az is, hogy mindig tárgyas igeformával beszél: minyâjunkat csúfá teték, minket ugyan rászeték. Csetneken és Jolsván meg még így is halljuk: Isten hozta tiktek, okosan tetek, hogy eljötétek. A hangsúlyozás különös le- és felhullámzása az éneklés hatását kelti.

A rozsnyói dialektus halomszámra él idegenből (tótból, németből és latinból) vett különleges tájszókkal, a melyek az eredetiből teljesen kiforgatva, átalakítva, mint igazi speczialitás élnek minden, különben nagy magyarsága mellett is nemcsak a nép, de az intelligenczia ajkán is.

Álljon itt e néhány különleges rozsnyói és a vidékén elterjedt tájszó: akczinka = jáczint; ambrella = esernyő; biglajz = vasaló; blindfeld = vakablak; bobolka = fagyalka; borovonyicza = áfonya; bridos = tesznye; brinkol = czinczog; cziczruha = női díszruha; cziliczuhata = limlom; czirkli = körző; czimetrurka = fahéjas csöves fánk; czingilingi = kis csengő; csürkülő = csertörő (timár-szerszám); drémal = bóbiskol; dugesz = rejtek; ebenyácska = gyermekjáték; fácsli = pólya; falhenka = ibolya; farkasgiga = csigatészta; flinzerli = csillogó ruhadísz; fluder = malomgát; gácsherőcze = forgácsfánk; gagaj = piaczi léhűtő; grébics = sovány; gilis = kelés; gyehecz = kocsikenőcs; hampulák = agyagból készült ampolna: hlapatol = mohón fal; huhul = rálehel; haukács = szájhős; kacskarol = kacsamódra jár; kanviksz = zsurló; kaszt = víztartó medencze; klapacska = szószátyár; klipog = pislog; kloka = kotlós; klammerkáz = összekapcsol; kominyár = kéményseprő; kopincz = kalapács; koperdek = ágyterítő; kopinczol = kalapál; koperczkázik = bakfittyet hány; koszmacska = köszméte; kramázsli = czókmók; kropilkodik = permetez; kröpöl = fánk; kuksz = bányarészvény; kulinkázik = hempereg; kurtka = kis rövid kabát; kurdupel = törpe; krispindli = göthös; Maruncsek = Margitvirág; mórsusinka = aszalt gyümölcs; pankáló = pókháló; pantel = pántlika; perdulka = fűzfasíp; perváta = árnyékszék; pipicskodik = pepecsel; pipilis = lepke; polkaroszt = pulykaméreg (vörös fürtös növény); pratál = takarít; prisztács = vőnek álló legény; pozserobek = áfonya; pulka = pulyka; punktunkás = pettyes; pupencz = pattanás; rása = durva vászonszoknya; ricsa = borsóból és darából főzött eledel; sachta = akna; sálka = csésze; sasirka = séta; skrobál = kapar; skripog = csikorog; spejdli = hurkavessző; spiglócz = antimonium; spurit = gondol, sejt; suplód = fiók; surfol = kutat; suflikár = naplopó; svafel = kénvirág; svabelka = kénes gyufa; szmuhtól = szaglász, kutat; triböl = tölcsér; tratykos = négy szögletén kötő szalaggal ellátott lepedő; trotykos = tehetetlen öreg; truba = kürt; zompol = részegeskedik; zabridál = akadékoskodik; ziberöl = finoman őröl; zilál = lélekzik; zotykos = híg, leves gyümölcs.

A vármegyei tótság nyelvjárása a hazai úgynevezett közép fő-nyelvjárás csoportjába tartozik. Legélesebben jellemzi ezt a nyelvjárást a hosszú *ó*-nak a kiejtése, a mely itt *uo*-nak (o*uo*l, k*uo*n, n*uo*ž) hangzik és a mely kettőshangzót ô-nak irnak. Jellemzi még a közép nyelvjárást az is, hogy a vastag hangokat kedveli, pl. č*a*kat, parob*o*k, s*o*m stb. és hogy a hosszú *á*, *é*, *ú* hangzókat lágy mássalhangzók után *ia*, *ie*, *iu* kettőshangzókká szereti változtatni: bož*ia*, bož*ie*, bož*iu*. Gyakori ebben a nyelvjárásban az *ä* hang mely *e*-nak hangzik: mäso vädnut. Az *av*, *ev*, *iv*, *ov*, *uv*, hangcsoportozatokat a szavak végén és mássalhangzók előtt, valamint az *al*, *el*, *il*, *ol*, *ul* hangcsoportozatokat a cselekvő alakú igenév mult idejében a gömöri tót úgy ejti, hogy a *v*-nek illetve *l*-nek rövid *u* hangzása van: záb*au*ka, sl*iu*ka, rob*iu*, sad*ou*. Két hosszú szótagot egymásután egy szóban nem tűr meg: čierny kr*ásny*. A melléknév semleges neme pedig *ô*-n végződik: dobru*o*, mliek*o*, žit*o*. Ennek az általánosan jellemzett gömöri főnyelvjárásnak azután vidékenként külön-külön tájszólásai vannak. Így a garamvölgyi dialektus, melyet fejlettebb hangsúlyozás, lágyság és a mássalhangzók tiszta kiejtése jellemez. A sajóvölgyi, csetnek-szlabosi úgynevezett hrâdeki tájszólás, mely erősebben kiejtett *v*-vel és *l*-lel, keményen, pattogva beszél. A ratkói tótság sziszegő és a rimavölgyi tótság csacsogó dialektusa, szintén bizonyos határok közé foglalja az azt beszélő vármegyei tótságot.

Tót nyelvjárás.

Általában jellemző a gömöri tótok beszédére, hogy abba, különösen a nyelvhatárokon, igen sok magyar, — és tiszta tót vidéken sok latin és német, sőt cseh szókat is kever. A hatalmasra, nagyra azt mondja: jako szarvas, gúnyolódásra a fiam és lakatos szót használja pl. Daval mido fiamor = fiamnak csúfolt v. lakatosom ma navolal = lakatosnak nevezett. A štôchal (stechen), gechnul (gehen) németből, az emela (eminens), dukácia (ducatio), porcia (portio) latinból származnak.

Tájszavakban a garamvölgyi tótság, a hronyec-ok leggazdagabbak.

Dobsinai nyelvjárás.

A dobsinai német sziget nyelvjárása az úgynevezett bulener. Régi nyelvészeink (Bartholomaeidesz, Mikulik stb.) azt állítják, hogy a dobsinai németség tulajdonképpen quád maradvány. Nincsen kizárva, hogy a régi dobsinaiak között quádok is éltek, mely törzs tudvalevőleg hazánk északi részeiben mint bányász nép el volt terjedve, a dobsinai lakosok zöme azonban középnémet származású, mely több ízben, kisebb-nagyobb rajokban Szászországból, Luzátiából, Sziléziából, sőt Flandriából is ide vándorolt és az itt lévő elemekkel mintegy új törzszsé, új irányban fejlődött. A körüllakó tótoktól, az alsóbb vidéki magyaroktól sűrű érintkezés következtében tót és magyar, az iskolai latinságból pedig latin szókat sűrűn kölcsönzött és csinált abból teljesen új, de származását mindig eláruló különleges szót. A dobsinai német nyelvű bányász, hogyha manapság — 500 évi itt tartózkodás után — összejönne régi hazájából való vérbeli rokonaival, bizony nem értenék meg egymást, mert nyelve teljesen elváltozott, gondolkozásmódja pedig a tót és magyar gondolkozáshoz simulva, attól szintén különböző lett. Az azonban tény és gyakorta tapasztalható, hogy a Dobsinára vetődő palócz és a bulener megérti egymás beszélgetését, mondván: Komarätel, geb mer a Pip voll Dohan, ich hob main zacsko net en zsep! és a palócz tessen rápipáznyi szóval nyujtja át a dohányzacskóját. A magyarországi németség nyelvjárásai közül legközelebb áll a dobsinai a gölniczvölgyi dialektushoz és Dobsinát nyelvészetileg a gölnicz-merényi német medenczéhez is sorolják, mert tényleg a bulener tájszólás és a mánta dialektus kölcsönösen simulnak egymáshoz.

Maga a bulener elnevezés éppen a dialektusnak abból a sajátosságából ered, hogy a dobsinai a *w*-t *b*-nek, az *o*-t *u*-nak mondja s általában kicsinyítve beszél. P. Batter bû barst, bu gehst? A bulener, a was für einer-ből ered. A Mrichen, Säfchen, Suschen, Karlchen, Komarätelchen stb. mint kicsinyítés, még a legöregebbekkel szemben is használatos. A ripai, Munscharäkl, Gisbaion, Rabunzen (fékezz, csikó, héja, hangya) stb. mint különleges és kizárólag dobsinai tájszók ismeretesek. És ilyen tájszó egész sereg van Dobsinán. Napjainkban azonban a dobsinai nyelvjárás e különlegességei teljesen pusztulófélben vannak. A benszülött, de felső iskolákat végző intelligenczia már alig tud egy-egy különleges dobsinai szót. A nép fiatalabb nemzedéke a nép- és polgári iskolákban erősen magyarosodik, az öregek pedig ha egymásközt plauderoz-nak is, de úrral, idegennel szemben nagyon zárkózottak, hallgatagok. Az utolsó két évtizedben úgyszólván teljes erővel borult a dobsinai különleges bulener dialektusra a pusztulás és feledés fátyola és a teljes erővel hódító útjára indult magyar nyelv, ma már erős magyarosodásnak ad helyet.

Mindent egybevetve azokból, a mit e vármegye három nemzetiségének nyelvében, szellemében, szokásaiban és erkölcsében tapasztalhatunk, bízvást elmondhatjuk a kedves emlékezetű Kis tükör nyomán:

Gömör-Kiskont megye jó magyar népében,
Magyarosodásra hajló németjében;
Komázó tótjában, a ki büszkén vallja,
Hogy magyar szóláshoz vagyon foganatja:
Látja szivünk azt a jövendő országot:
Egységes és boldog nagy Magyarországot!

MEZŐGAZDASÁG ÉS ÁLLATTENYÉSZTÉS.

A vármegye területén a bányászat, a bányaipar és kereskedelem mellett a mezőgazdaság hosszú időn át csak másodrendű szerepet játszott és a mennyire virágzott az előbbi, oly mértékben tengődött az utóbbi. A lakosság nagy része a bányákban és hámorokban dolgozott vagy fuvarozott. A vármegye földrajzi fekvése, éghajlati viszonyai, a mezőgazdasági kultura kifejlődésének szintén akadályozói voltak, a mennyiben a megye északi részében az éghajlat annyira zord, hogy a természet egészen havasi jellegű, míg a déli rész annyira enyhe, hogy a dinnye is sikeresen termelhető. A míg északon a havasi gazdálkodást találjuk, addig délen a legrendezettebben kezelt birtokokat és egyes helyeken sikeres gyümölcstermelést, konyhakertészetet és a szőlőművelést is láthatunk.

A mezőgazdaság fejlődése.

A vármegye mezőgazdaságának tulajdonképeni fejlődése a 60-as években kezdődik, a mikor a magas gabnaárak arra ösztönözik a gazdákat, hogy gazdaságukban helyesebb arányokat hozzanak be, termőterületeiket nagymennyiségű erdőségek kiirtásával, legelők, sőt a rétek egy részének feltörésével szaporítsák.

A régi rendszerrel, a mikor a búza búzát követett, a visszapótlásról pedig szó sem volt, jóllehet elég álatállománynyal rendelkeztek, kezdenek szakítani. Habár a birtokosok közt elvétve még ma is találkoznak egyesek, a kik a régmultban divatozó rendszer szerint, minden vetési forgás nélkül, nem ugar, hanem parlag hagyásával gazdálkodnak, az állapotok mégis sokat javultak, a mennyiben a gazdák túlnyomó része birtokát belterjesebben kezeli, a visszapótlásról gondoskodik és így terméstöbbletét, ezzel együtt pedig jövedelmét szaporítja. Sajnálattal kell azonban tapasztalni, hogy a visszapótlásra használt anyagok kezelésénél — egyes birtokok és kisgazdák kivételével — nagy indolencziát találunk; trágyatelepek készítésére, azok kezelésére, keverék-trágya (komposzt) előállítására nagyon kevés gond fordíttatik. Nagy befolyást gyakorolt a viszonyok fejlődésére az is, hogy a földbirtokos osztály az egyesülés szükségét érezvén, gazdasági egyesületet alapított, a melynek gyűlésein a gazdaközönség találkozva, a fontosabb mezőgazdasági vívmányokat megvitatja és a megyei gazdasági életet helyesebb irányba tereli. Az egyesület volt elnöke *Farkas* Ábrahám és mostani elnöke *Serényi* Béla gróf arra törekedtek, hogy hasznos működésükkel a megye gazdaságainak fejlődését előmozdítsák.

Talajviszonyok

A vármegye talajviszonyai nagyon változatosak. Az északi részén a Királyhegy körül köves, hideg és erősen kötött agyagból áll és oly sovány, hogy csak zabot és pohánkát terem, a Garam völgyétől lefelé, mintegy a vármegye közepéig, a talaj sokkal szelidebb, túlnyomóan ez is hideg, veres agyagtalaj 70—75 % agyagtartalommal, ez azonban a búzát már igen jól megtermi. Rozsnyó és Tiszolcz vidékén nagymennyiségű mész-, meszes agyag és kavicsos mésztalaj található, a Balog, Rima és Sajó völgyében már igen jó minőségű vályogot, fekete kerti- és iszapföldet lehet találni, mely mindennemű gabonát, kerti veteményt és hüvelyeseket gazdagon megterem. Egyes helyeken elvétve agyagos-homok és homoktalajokat is nagy mennyiségben találunk, a melyben a rozs nagyon szépen díszlik. Az altalaj nagyon változó:

a hegységekben sekély rétegű jegeczes pala, gnájsz, gránit, mészképződmény, melyek bazalt és trachyt elmállásából keletkeztek, sok helyen sziklás kavicsos, a mi a mélyművelés hátrányául szolgál; a déli részeken azonban a mélyrétegű feltalaj alatt durvább és finomabb szemcséjű kvarcz-homokot, helylyel-közzel kavicsot találunk; ezen alól pedig sovány veresnyirkot.

A vármegye éghajlati viszonyairól más helyen szólunk és itt csak azt említjük meg, hogy a tél a megye területén igen hideg, a nyár azonban elég meleg. A téli nagy hidegnek a következménye a lassan felmelegedő tavasz és így a természet délen 8—15 nappal, a legészakibb helyeken pedig 4—5 héttel is hátrább van, mint a szomszédos Borsod és Heves vármegyékben.

Birtoktestek. A vármegye 390,185 hektár termőterülettel rendelkezik; ebből szántóföld 105,120, kert 4643, rét 49,085, legelő 35,195, szőlő 748 és erdő 195,394 hektár.

A földbirtok 437 száz holdon felüli birtoktestre oszlik, melyből Coburg Fülöp herczeg latifundiumán kívül Andrássy Géza gróf betléri, Andrássy Dénes krasznahorkai, Serényi Béla gróf putnoki, Hámos László berzétei és bánrévei uradalmai és 147 középbirtok belterjesen kezeltetik; a többi közép- és törpebirtokok kezelése részben még hármas nyomás szerint történik.

Termények. A megye terményei: a búza, rozs, árpa, zab, repcze, köles, szemes tengeri, bab, borsó, lencse, magbükköny, dohány, takarmányrépa, lóhere, lenmag és lenfonál, kender és kenderfonál, szöszös bükköny, burgonya, 2 helyen komló, és a Sajó mellett káposztatermeléssel is foglalkoznak. Igen jó búza terem a kövecsesi, rimaszécsi, jánosi és rimaszombati gazdag térségeken. A hegyes vidéken lakó tótok kevés búzát, több rozsot és zabot termelnek, gyenge eredménynyel. A Királyhegy körül főtermény a pohánka. Putnok és Serke körül szépen díszlik a tengeri és az árpa is; ez utóbbinak azonban csupán mint takarmány-árpának van jelentősége. A burgonyatermesztés szintén szépen kezd terjedni, jóminőségű burgonyát azonban csupán a homokosabb talajokon termesztenek; hüvelyes főzelék-féléket legtöbbet termeszt a csetneki, jolsvai és balogi gazda; igen szép káposztát termesztenek a Sajóvölgyében. A kendertermesztés az egész megyében el van terjedve; legjobbnak tartják a simonyi kendert. A Putnok és Serke vidékén termesztett sokkal szebb, vastagabb és magasabb, mint az északi részeken; Murány, Dobsina és Rozsnyó körül a lentermesztéssel nagyban foglalkoznak, újabban a gazdák érdeklődése mellett, a kormány segélyével Nagyrőczén lenbeváltó-telepet szándékoznak felállitani. Dohányt több helyen ültetnek; kedves illatáért legtöbbre becsülik a csetneki, serkei és dulházi dohányt.

Gazdálkodási viszonyok. A vármegye gazdálkodási viszonyai két részre oszthatók, ú. m.: északon a hegyvidéki havasi gazdálkodásra, a hol a legelőkihasználás és az állattenyésztés a főfeladat; délen pedig a talaj intenzívebb kihasználása és a növénytermesztés. Legjobb talajok Rimaszombattól Putnokig találhatók, a hol a búza átlagtermése 7—10 mázsa; de nemcsak itt, hanem a megyének dombosabb helyein is igen jó búzatermések vannak, úgyannyira, hogy a búza átlagtermése 7 mázsára tehető. Az aratás eredménye az utolsó öt év átlagában a következő:

Learattatott	búza	18768	hektárról;	egy	hektáron	termett	15·57	hl.	=	233404 q
„	rozs	14864	„	„	„	„	14·57	„	=	162404 q
„	árpa	5551	„	„	„	„	14·85	„	=	55885 q
„	zab	17763	„	„	„	„	19·69	„	=	17489 q
„	tengeri	3347	„	„	„	„	13·12	„	=	33984 q

A birtokarányok a következőképen oszlanak meg: szántó 26 %, legelő 8·6 %, rét 12 %, kert 1·1 %, szőlő 0·2 %, erdő 49 %; a termelési arányok szerint: búza 17·8 %, zab 16·8 %, rozs 14·1 %, árpa 6·8 %, tengeri 3·1 %, egyéb terményekre esik 39·5 %, elemi csapásokra 1·9 %. Mindezekből látható, hogy a legtöbb területet búzával, zabbal, rozszsal, a legkevesebbet pedig árpával és tengerivel vetnek be; az ipari növényeket, a mesterséges takarmányokat, a gyökereseket és gumósokat nem termesztik oly mértékben, mint kellene.

Búza. A búzatermesztésnél az eljárás a legegyszerűbb. A terményt jobbára 2-szer megszántott és vékonyan, kb. 150 q trágyával javított ugarba vetik; trágyázott takarmány vagy lóhere ritkább elővetemény. Az egyes fajták közül legelterjedtebb a hegyvidéki vöröskalászú és az északibb részeken a tarbúza;

GRÓF ANDRÁSSY GÉZA MÉNESE A GOMBASZÖGI URADALOMBAN.

ritkábban találkozunk a közönséges, szakállas magyar búzával. A sűrűbb vetést inkább kedvelik és katasztrális holdanként kézzel, 120—130 liter vetőmagot vetnek el. Az aratást részes munkások végezik, a miért a munkásnak 100-ból a 11-ik keresztet adják munkarészül, vagyis az aratórész a termés $^{11}/_{12}$-része.

Egy kaszásra a marokverővel együtt 6 hold életet számítanak a különböző learatandó terményekből. Az átlagos termések szemben 700 kgot, szalmában 1400 kgot tesznek. A termény jó minőségű, a piaczra hozott és kereskedelemre alkalmas termény súlya 79—82 kg. hektoliterenként, a búza aczélos s malomipari czélokra igen megfelelő. 1903-ban 19383 ha volt búzával bevetve.

Rozs.

A rozstermelés sokkal hátrább áll a búzánál, a mennyiben a viszonyok nem mindenütt alkalmasak; művelése hasonló a búzáéhoz, sok gazda azonban — sajnos — búzatarlóba, egyszeri szántásba veti, minek következtében termésátlagát nagy mértékben apasztja és a vetés kellő időben sem eszközölhető, mivel nálunk a rozsot augusztus végén, de okvetetlen szeptember közepéig el kell vetni, hogy még a tél beálltáig jól megbokrosodjék.

A termelt rozsfajták: közönséges magyar rozs, schlanstedti és ritkábban Szt. János-rozs; minősége nagyon változó, súlya hektoliterenként 68—73 kg. közt váltakozik; átlagos termése kat. holdanként 6 métermázsára tehető. A termés leginkább a helyi fogyasztás és a belszükséglet fedezésére szolgál és mint piaczi növényt nem nagyban termesztik. A mult évben rozszsal 13258 hektár terület volt bevetve.

Tavaszi kalászosok.

Tavaszi kalászosokból termeltetnek: tavaszi búza, tavaszi árpa és nagymennyiségű zab. Gyakran a kifagyott vagy kiázott őszi búzatermés foltjait tavaszbúzával vetik be és begereblyézik. A vetés-forgás természetének megfelelően a tavaszi növények őszi kalászosok után vettetnek. A földet tavasziak alá — elég helytelenül — csak egyszer és ekkor is sekélyen szántják nagy átlagban; a tarlót, a míg a jószág kint járhat, legeltetéssel hasznosítják.

Árpa, zab.

Árpából termeltetik a két-, négy- és hatsoros, továbbá a chevalier és Hanna árpa. Zabból a kanadai, szibériai és néhol a fekete zab.

Tavaszi vetemények.

Tavasziakból a mult évben be volt vetve 23818 ha, melyeknek termésátlaga tavaszbúzából 6, árpából 8, zabból 9 q volt, egyes helyeken azonban a zabátlag 12 q-ra is tehető. Mint tavasznövényt némely helyeken termesztik még a bükkönyt magnak, bár ez jelentéktelen, mert mintegy 231 holdat foglal el, mégis örvendetes jelenségkép kell tekintenünk, mert a takarmánytermelés szaporodását jelzi; a termelt magot részben itt használják fel, részben pedig piaczra viszik. Az itt termelt tavasziakból keveset bocsátanak áruba, mert azt a jószággal helyben értékesítik.

Őszi vetemények.

Az őszi veteményekhez képest a repczét nem termesztik jelentékeny mennyiségben. Sikerét tekintve, nagyon ingatag növény, a minek az éghajlat és a bánásmód az oka. Nagyon kevés gazda vet repczét trágyázott fekete ugarba, vagy takarmány után félugarba, hanem rendszerint kalászos után szeretik vetni. Általában szórvavetik, csak a rendezettebb gazdaságokban alkalmazzák a gépvetést, sok gazdaságban azonban már 35 cm. sortávolságba vagy pedig páros sorokba vetik és őszszel vagy tavaszszal fogatosan feltöltögetik. Feltakarásnál a learatott rendekből petrenczéket raknak s ezeket több-kevesebb ideig kint hagyván, hordják a szérűre kicséplés végett. Leginkább káposzta-repczét termesztenek; átlagos termése 5—7 mázsára tehető.

Dohány.

Tekintve, hogy a vármegye területén sok jó dohánytermő-talaj van, e növény termesztését nem karolják fel oly nagy mértékben, mint azt megérdemlené, pedig ha szakszerűen kezelnék, a gömöri dohány nagy hírnévnek örvendene. A csetneki muskotály már a multban híres volt. Serke vidékén is termeltetik és mintegy 220—230 há-nyi területet ültetnek be évente, melynek évi hozama 3564—4000 q között váltakozik. A termelés körül való eljárás egyszerű; a gazda dohányos kertészeket tart, ahhoz képest, a hány holdat veteményez. Egy kertész-család 5—6, sőt 7 hold dohányföldet is kap művelésre, melynek minden munkáját szerződésszerűleg köteles a szállításig végezni. A termés fele értéke őt illeti és ezenkívül a gazda látja el lakással is. Kapnak egy hold tengeri földet szántva és bevetve, néhol nyáron egy tehenet és lovat tarthatnak és itt-ott egy sertést is. Míg a dohányból pénzt látnak,

Gömör-kishont-vármegyei tót népviselet.

a gazda tartja őket előleggel, valamint a gazda tartozik a szárításhoz szükséges dohánypajtákat berendezni és fenntartani. A termelt fajtákat a dohánybeváltó hivatal állapitja meg. Legjobban díszlenek a budai, szamosháti és a muskotály-félék.

A palántanevelésre nyitott melegágyakat használnak, szalmatakaróval, s a rászák pikirozva nem lesznek. A magvetés eme nyitott melegágyakban márczius közepe körül kezdődik s a rásza-kiültetés már május közepén megindul s tart egész június végéig. Az érés idejének kezdete augusztus második felére tehető s ettől a szedés eltart a hidegek beálltáig. A dohányt fejlődése alatt szorgalmasan kezelik, tisztán tartják, úgy, hogy e külső munkálatok példaszerűek. A szedéstől való munka azonban kezdetlegesebb. A súlynak a minőséget alárendelik. A szárító pajták szűkek és rosszul szellőztethetők. A leszedett termény a szárító pajták talaján megy át az első erjedésen, mely után felfűzetve száríttatik. A téli munkák, mint a simítás, osztályozás, csomózás és bálozás elég rendszeresen történnek.

Takarmány.

A gömöri gazdának annyi természetes rétje, legelője és erdei legelője, kaszálója van, hogy takarmánynövények termelése fölösleges. A mesterséges takarmányféléket leginkább a déli részeken és az uradalmakban vagy nagyobb gazdaságokban termesztik. Legjobb s legelterjedtebb takarmány a vörös lóhere, melynek a talaj és az égalj igen kedvező; továbbá jó sikerrel termesztik még a baltaczimet, a zabosbükkönyt és nyúlszapukát. A szöszös bükkönyt őszi vetésként alkalmazzák, melyet rozszsal, búzával és repczével vegyítenek, így jó terménynek bizonyul. Termesztik még a takarmányrépát, a zöld tengerit vagy csalamádét, melyet néhol, a táparány javítása szempontjából, bükkönynyel vagy kölessel vegyítve vetnek. A szántóföld arányához képest a mesterséges takarmánynövényeket kis területen termelik. A gazda téli takarmánya a rétekről nyert széna, a tavaszi és őszi szalma, a polyva és részben a zab és az árpa. A rétek gondozására különösen a garamvidéki kisgazda, Rimaszombattól Tiszolczig, nagy gondot fordít. A rétek nagy része azonban sok helyen alagcsövezésre szorulna. Különösen a hegységekben igen jóminőségű és tápdús széna terem. Ennek, valamint a herének a szárítása lobrokon történik.

Vegyes termények.

A gazdaságokban a fent elősorolt növényeken kívül még kisebb mennyiségben termesztenek tengerit, burgonyát, kendert, lent, lencsét, borsót, komlót, káposztát és paszulyt. Rimaszombattól Jánosin, Feleden, Serkén és Simonyin át, egész Putnokig, a tengeri igen jeles termény, a homokosabb részeken pedig a burgonya.

Trágya.

Nagy hiba, hogy a trágya sok gazdánál még ma is értéktelen anyag. Különösen a városok határán több ponton trágyalerakodó helyek jelöltetnek ki, a hol a sok földkövérítő anyag veszendőbe megy. Egyes földbirtokosoknál a trágyakezelés a legprimitivebb. A gazda összes állatállománya nyáron legelőn tartatván, csupán a csekély mennyiségű igavonó barmot istállózzák. Mivel így a trágya kevés, a hiányokat műtrágyával pótolják. Magyar holdanként a gömöri gazda 120—200 q trágyát hord ki.

Munkásviszonyok.

A gazdasági munkások száma Gömörben igen csekély. Oka ennek az, hogy a lakosság nagy része a gyárakban keres foglalkozást, az utóbbi időben pedig csapatostul vándorol Amerikába. A munkáskezekben való hiányt különösen a középbirtokok érzik. A munkabérek is tetemesen megdrágultak a multhoz viszonyítva. Az állandó cselédek bére, a terményeket is pénzértékben számítva, 500—650 koronára tehető. A régi, igazi jó cseléd ritkaságszámba megy.

Az utóbbi időben a szövetkezetek megalkotásával a bajon némileg segítettek. A férfinapszám nyáron 1 kor. 60 fill., őszszel 1 kor., télen 80 fill., tavaszszal 1 kor. Kaszálásnál 2—2·40 korona. Női napszám tavaszszal 60 fill., nyáron 80 fill., őszszel 70 fill., télen 40—50 fill. Gyermeknapszám tavaszszal 40, nyáron 60, őszszel 40, télen 26—28 fillér.

Aratásra idegenből kell munkásokat szegődtetni. Helyenként a munkásoknak ellátást adnak; ellátás fejében kapnak reggel kenyeret és pálinkát, ebédre levest, húst, kenyeret, vacsorára főzeléket.

Állattenyésztés.

A vármegye jelenlegi állattenyésztése jónak mondható és az utóbbi időben jelentékenyebb pozicziót vívott ki magának. A ló és a szarvasmarha

Lótenyésztés.

tenyésztése rohamosan halad, de a régi hegyvidéki juh- és sertéstenyésztés visszaesést mutat. A lótenyésztést már 1848 előtt nagyban űzték, a mennyiben a kohók termékeinek szállitására a kisgazdák alacsony, tatár-tipusú hegyilovakat, melyeknek magassága 150 cm. volt, tartottak; a mikor az utak és a vasútak kiépültek, a lovak tenyésztése csökkent. A megmaradt anyagból a nép jellegző tipusú, sötét pejszínű, széles bordás, jó fejfeltétellel, kissé vastag, 148—150 cm. magas, szívós, erős anyagot állitott elő, a melynek egymás közt való tenyésztése által a tehénállás kezdett fellépni. A középbirtokos osztálynál jobb kiadású, spanyol eredetű, 160—170 cm. magas anyag szerepelt. Ez anyagok javítására a méntelepek felállitása utján nagy gondot fordítottak. Mikor a vármegye területére Eperjesről 20—30 állami mén került, az anyag erősen javult. A lóállomány fejlesztésére nagy befolyással volt, hogy Rimaszombat mellett, Szabadka pusztán, *allami méntelep*-osztályt állitottak fel, továbbá, hogy a gazdasági egyesület az akkori lótenyésztési bizottság elnökének, *Farkas* Ábrahámnak az indítványára anya-kancza és csikódíjazásokat tűzött ki. A vármegye középbirtokos osztályának lótenyésztésénél nagyobb ménes nem volt és most sincs. Tenyészetüknek az alapját 6—25 igás-kancza tartásával kezdték meg. Ezeket fedeztetve, az igázás mellett csikónevelésre alkalmazzák. A jelenlegi állomány angol félvér- és magasabb vérű angol lovakból áll. Ugyanilyen anyagú lovakat találunk a kisgazdáknál, különösen Pálfala, Feled, Simonyi, Darnya és Bánréve vidékén. A vármegye középrészén arabssal javított magyar parasztlovat találunk; Tornallya körül Nonius-fajtájú anyagot tart a kisgazda. Igen jó és szép angol félvér ménese van *Andrássy* Géza grófnak Betléren, régente pedig híres volt az *Andrássy* Dénes gróf hosszúréti angol félvér ménese. Igen jó ménes *Radvánszky* György sztárnyai földbirtokos magas angol félvérekből, sőt majdnem telivérekből álló ménese. *Hámos* Árpád tornyallyai angol félvér ménese szintén igen jónak mondható; Farkas Ábrahám dúlházi és tamásfalvi földbirtokos ménese szintén a legjobbak egyike. A ménes 1865-ben alakult angol-arab kanczaállományból, melyet eleinte arabs ménnel fedeztek és ivadékai igen jó kötésü 160—168 cm. magas egyedekből állottak. Az állományt azután angol félvérekkel, később telivérekkel nemesítették. A csikókat teljesen ridegen tartják, egy éves korukig azonban intenzíven takarmányozzák. Ezelőtt nyáron Pelsőczön, a sziklás fensíkon legeltek, most pedig Dúlházán a 40 holdas bekerített területen. Őszszel kibocsátják őket a rétekre, télen akolban szabadon takarmányoztatnak. A csikókat 4 éves korban lekötik, illetőleg betanítják, egy részüket katonai szolgálatra, a katonai csikótelepekre méneknek adják el, a sikerültebbeket pedig Budapesten a luxus lóvásárokon, vagy pedig tiszti hátas lovak gyanánt; a tenyészanyagot azonban jó előre kiválasztják. Igen jó csikókat nevelnek még a kisebb ménesekben is. Így *Hanvay* József Hanván angol-arabs fajtájút, *Samarjay* János Rimaszombatban, Bakti pusztán angol-arabs, a rimaszombati m. kir. földmívesiskola „Kis Nonius"-okat, *Okolicsányi* Gáspár Ráhón angol félvért és ifj. *Szabó* László Várgedén angol félvéreket. A vármegye területén a lóállomány 15,833.

Szarvasmarhatenyésztés.

A szarvasmarhatenyésztés, különösen pedig a népies tenyészet az újabb időben örvendetes lendületet nyert. Különösen a pirostarka fajták azok, a melyeknek a tenyésztésével a gazdák előszeretettel foglalkoznak. A rimaszombati m. kir. földmíves iskola kitűnő simmenthali tenyészanyagának hatása nagyon észrevehető. Tisztavérű simmenthali tenyészettel a birtokos osztály közül igen sokan foglalkoznak és tisztavér tenyészetet igyekeznek a nép közt is terjeszteni. Igen jó anyaggal rendelkezik *Kubinyi* Géza gömörpanyiti földbirtokos, országgyűlési képviselő, *Hámos* Aladár dusai földbirtokos, *Okolicsányi* Gáspár Ráhón és *Serényi* Béla gróf Putnokon; ezenkívül még számos gazdánál található majdnem egészen tisztavérű tenyészet. A tehenészet szaporodásának oka a kedvező tej- és tenyészállat értékesítési viszonyokban keresendő. A gömöri városok és fürdők igen jó tejfogyasztók. A megye területén a legutóbbi helyi összeírás szerint 58,794 drb szarvasmarha van.

A megye északi vidékein többnyire kis termetű, kevés igényű szarvasmarha található, mely elcsenevészedett magyar, riska és hegyi lengyel-marha keresztezéséből keletkezett, melynek egyetlen, de kitűnő tulajdonsága az edzettség. Ez a marha egész nyáron a hegyekben legel és borját, a hegylakó,

ökörnek neveli fel. Télen a juhokkal együtt lehajtják a legelőről és ekkor kevés és rossz takarmányozásban részesül. Ennél a marhánál, ha jó viszonyok közé kerül, a tejelés meglepő eredményt mutat, úgy hogy naponta 8—12 liternyi tejet is ad. Újabban azonban a hegyilakóknál a pinzgaui marha tenyésztése kezd tért hódítani. A Rimavölgy kitágulásának helyén, Rimaszombatban és környékén találhatók a legszebb tehenek; többnyire simmenthali, bonyhádi-simmenthali, magyar, elvétve hollandi keresztezések.

A gömörmegyei vásárokon gyakran találkozunk borzderesekkel is. A megye délibb részein a magyar-erdélyi szarvasmarha tenyésztésével is foglalkoznak, a régi, jó magyar tenyészeteket azonban — sajnos — kezdik kiküszöbölni, és még azokban a községekben is, mint Pálfala, Feled, Simonyi, Pokorágy, stb., a hol néhány évvel ezelőtt csak a magyar-erdélyi szarvasmarha tenyésztésével foglalkoztak, igen sok pirostarka tehenet találunk.

BETLÉRI ÖTÖSFOGAT.

Juhtenyésztés.

A júhtenyésztés a vármegye felének egyik jövedelmi ága volt és elsőrendű fontossággal bírt. A hegységekben legelő raczka tejéből készült túró vetekedett a híres liptói túróval; a klenóczi sajt, az ostyepka, a garamvidéki paranyicza, a jó ochtinai túró, messze vidéken híresek voltak. A juhállomány még ma is 190 ezer. A gyapjúárak hanyatlása és a juhtej termékeinek lelkiismeretlen üzérkedők által való hamisítása, a juhtenyésztést apasztották.

A hegyvidéken azonban, a hol elegendő és jó legelő van, a fejő juhászatok elég jól jövedelmeznek. A juh-állomány itt tisztán raczkajuhokból áll. A rimaszombati földmívesiskola czigája tenyészetével foglalkozik, a mely ugyanolyan tartás mellett több tejet, több és finomabb gyapjút és levágva kitűnő húst ad.

A vármegyében még most is igen szép fésűs és rambuilett tenyészeteket találhatunk. Ha figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy Gömör vármegye túlnyomó hideg agyagtalajára a juhtrágya majdnem nélkülözhetetlen, akkor abból önként következik, hogy a juhtenyésztést apasztani igen nagy kár; sőt ellenkezőleg oda kellene törekedni, hogy durvább gyapjas juhok, ú. m. czigája, friz és raczka-ramaszkán állománynyal használtassanak ki a kitűnő erdei legelők, annyival is inkább, mert a közelben lévő posztógyárak, ú. m. a gácsi, a beszterczebányavidéki a gyapjúminőséget nagyban keresik, a mellett a tejtermékekből is szép jövedelem érhető el, okszerű kezelési és értékesítési viszonyok mellett, a mennyiben a gomolya q-ként 72—80 koronáért értékesíthető; az ostyepka kilója 1·20—1·40 kor., a paranyicza 2—2·20 korona.

Sertés-tenyésztés.

A híres régi gömör-megyei sertéstenyészetet és ezzel együtt néhány földbirtokost teljesen tönkretett az egész országban dühöngő sertésvész. A hízlalás, kiterjedt erdőségekben, makkoltatás útján történt. Sertéseik egész éven át a nagykiterjedésű erdőségekben legeltek. Sertéskereskedők nagy falkákat hajtottak a budapesti és bécsi vásárokra. A tenyészanyag még ma is kitűnőnek mondható. Magyar mangalicza fajtájú sertéseiket a régi Lovassy-féle kisjenői és utóbb mezőhegyesi kanokkal nemesítették. Elvétve találkozunk a hegyi lakóknál a régi lengyel disznóval, az ú. n. hegyi sertéssel. Imitt-amott a majdnem egészen kipusztult szalontai sertések keresztezéseit is észlelhetjük. Jelenleg a megyében 62,315 drb sertés található.

Szárnyasok.

Az említett állattenyésztési ágakon kívül a baromfitenyésztés is elég jónak mondható, különösen a Plymouth-Rocks, a magyar és a kopasznyakú, szeremlei, valamint ezek keverékéből keletkezett anyagot tenyésztik és a lúdtenyésztés iránt is nagy előszeretettel viseltetnek. A Rima és Sajó mellett lévő községekben nagy lúdfalkákat találhatunk, a melyek nemesítésére azonban nem nagy gondot fordítanak. A pulykatenyésztést szintén felkarolják; a vármegye területén 206,438 tyúk, 1628 pulyka, 67,814 lúd és 16,866 kacsa található.

A rimaszombati m. kir. földmívesiskola baromfitelepének nagy hatása van az iskolához közel fekvő községekre, a mennyiben a kiosztott emdeni gunár, pekingi gácsér, bronz pulyka-kakas és plymouth-kakas a népies tenyésztést szépen megjavította.

Méhészet.

A méhtenyésztésre is igen kedvezők a viszonyok. Az egymást felváltó erdők és rétek viránya bő legelőt nyujt a méheknek és ennek köszönhető, hogy a megye területén 9866 méhkaptár van. Buzdítólag hat a méhtenyésztés fejlesztésére a Meleghegyen lévő viaszgyár.

Gömörmegye szőlőterületét a filloxera teljesen tönkretette. Újabban azonban már igen szép telepítéseket találunk az ajnácskői, serkei és putnoki szőlőhegyeken.

Gyümölcs.

A megye talaj- és égalji viszonyai a kertészetre nem mindenütt kedvezők és így nem versenyezhet a délebben fekvő megyékkel. Nagyban termeltetik azonban a megye déli területén a káposzta. Legújabban bolgárok telepedtek le Rimaszombat mellett, a kik a földeket mesés drágán fizetik.

E vármegye azelőtt a gyümölcstermesztés tekintetében első helyen állott. Az őszit, kajszinbaraczkot és szelid gesztenyét nem tekintve, az alma, körte, szilva, cseresznye és dió szépen díszlenek és teremnek. A Rima-, Balog-, Murány- és Sajóvölgyön a hegyektől védett községekben, számos gyümölcsössel találkozunk. A Rimavölgyét Rimaszombattól Tiszolczig magas hegyek veszik körül s így a rimavölgyi lakosok gyümölcstermése sikerülni szokott. Sajnos, hogy az itteni gyümölcstermelők még mindig a régi rosszfajta és sokféle gyümölcstermeléssel foglalkoznak; mindamellett a termett gyümölcs üde, egészséges, mert ki van zárva valamely gomba (Fusicladium) vagy a gyümölcsöt rontó férgeknek ezen a vidéken való elterjedése. Így tehát a termelt gyümölcs értékes és távol eső piaczokra is szállitóképes; a másodrendű gyümölcsöt szintén jó árban a helyi piaczokon értékesítik.

Rimaszombat város polgárainak és pénzintézeteinek támogatásával 1902-ben konzervgyár alakult, mely a gyümölcsfélék konzerválása mellett hús- és főzelékféléket is feldolgoz. E gyár mindössze másfél év óta működik szép eredménynyel és az 1902-ben Pozsonyban megtartott II. orsz. mezőgazdasági kiállitáson aranyérmet nyert.

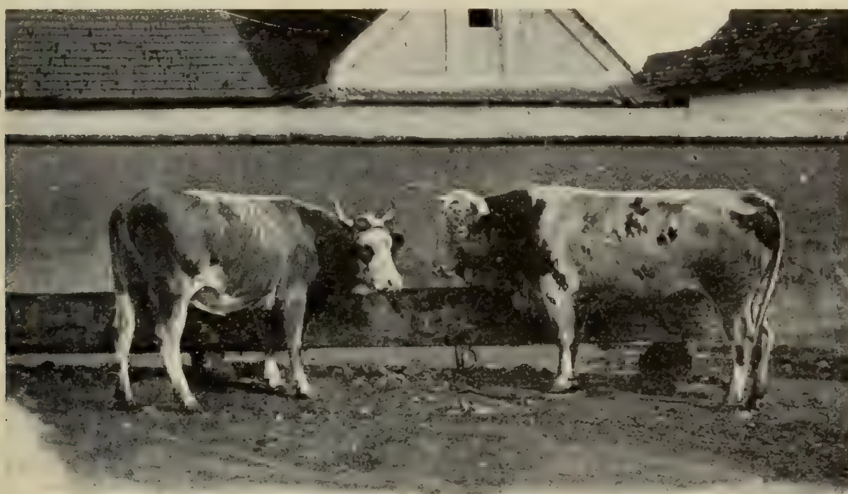
A Rimavölgye déli részén fekvő községekben, a Gortva- és a Szuha-patakok völgyén, Nógrád vármegye határáig mindenütt nagy arányban foglalkoznak alma-, szilva-, és a régi szőlők helyén, cseresznyetermeléssel.

A Balogvölgyén a tömérdek almán, körtén, szilván és dión kívül kitűnő cseresznyét termesztenek Gesztesen és Balogon. Az éghajlat, a talaj, a fekvés nagyon kedveznek a cseresznyének, annyira, hogy itt öreg, ép és egészséges fákat találunk, melyeknek gyümölcse oly aromatikus zamatú, korai vagy késői, ropogós vagy leveses fajtájú, hogy ilyeneket, Jolsva vidékét kivéve, nem találunk az egész Felvidéken és ép ezért nagyon keresett s a termelőknek szép hasznot hajt. A balogi cseresznyetermelők a közeli piaczokon, a gesztesiek a ropogós fajtájút, később érőt, melyek a szállitást bírják, Budapestre és

külföldi piaczokra küldik. Cseresznyeérés idejében a gyümölcskereskedők szekéren szállitják az itt megvett cseresznyét távolabb fekvő vidékekre. A Sajóvölgyén Tornallyától Dobsináig, a hegyektől védett helyeken, alma-, kevés körte-, szilva- és diófa van. A talaj fekvése és tápanyagokban való gazdagsága a gyümölcsfának nagyon hasznos és ha a gyümölcsfanevelésben némi szakértelmet tanúsítanak, a fák óriásokká fejlődnek és kitünően teremnek. A köznép és kisbirtokosok foglalkoznak ugyan a gyümölcsfatermesztéssel, de kevés avatottságot tanúsítanak a fanevelésben.

A fajták megválasztására is kevés gondot fordítanak és ez az oka, hogy bár itt-ott nemesebb gyümölcsfajtából is akad, ritkán lehet jól értékesíteni s így kénytelenek a termelők gyümölcseiket, a szilvát pálinkának kifőzni és az almát, körtét és diót a közeli piaczon alacsony árakon értékesíteni. A Pelsőcztől északnyugat felé elterülő völgy Nagyszlabosig szintén kitűnő gyümölcstermő hely. Vármegyénkben e vidéken terem a legtöbb dió, mely ép úgy, mint Erdélyben, mindinkább pusztul.

Ezen a vidéken a diótermelésen kívül almát, körtét, szilvát és cseresznyét is termelnek; a két elsőt meglepő eredménynyel. Ritka év, a mikor itt

GRÓF SERÉNYI BÉLA PUTNOKI TENYÉSZETÉBŐL.

nagymennyiségű gyümölcsöt vásárolni ne lehetne. Nagy hiba azonban, hogy ha egy termelőnek 100 gyümölcsfája van, azok között bizonyára 25—30 fajtát találunk, a mi az értékesítést megnehezíti. Így bár kitűnő a gyümölcs, de sokféleségénél fogva nem piaczképes.

Legvégül megemlítjük még a murányvölgyi gyümölcsészetet, annál inkább, mert e vidék középpontján, Jolsván, 1896 szeptember 1-én egy társulat alakult, mely czélul tűzte ki a vidék gyümölcstermelésének felkarolását. E társulatnak Jolsva község határában mintegy 100 holdas közös gyümölcsöse van, többnyire cseresznyefákkal beültetve. A mennyiben a murányvölgyi községek gyümölcstermesztésre alkalmasak, a társulat gondoskodott kisebb faiskolákról, hogy az itt nevelt faoltványokkal pótolni lehessen a már öregedő és kihaló fákat, azonkívül a vidéken gyümölcsfát ültetni szándékozó közönségnek módot nyújt, hogy gyümölcsösei számára nemesfajú oltványokat szerezhessen. Ezt a czélt azonban a társulat alig 300 □ méter faiskolája nem képes szolgálni, mert az itt nevelt famennyiségből alig jut a társulat tagjainak elegendő.

Az egész vármegyében csakis a rimaszombati m. kir. földmivesiskola területén van számbavehető faiskola. Ez $4\,^1/_2$ kat. holdat foglal el és ötös forgóra van beosztva, a csonthéjas gyümölcsök — és két nyolczas forgóra, a lágymagvúak szaporítására. E faiskolában kizárólag csak oly gyümölcsfajtákat

tenyésztenek, melyek a vármegyében nagyban való termelésre ajánlva vannak. A faiskola azonban még Gömör vármegye számára is kevésnek bizonyult.

A m. kir. földmives iskola.

Gömör vármegye gazdasági fellendülésére a rimaszombati m. kir. földmives iskolának kedvező befolyása van. Az 1880-as évek elején, midőn több földmives iskola felállítását tervezték, Gömör vármegye Gazdasági Egyesülete 1882 márczius 26-án kelt felirattal a vármegyében földmives iskola felállítását kérelmezte s annak helyéül Rimaszombatot hozta javaslatba. A miniszterium 1882 április 29-én a vármegye közönségéhez e tárgyban leiratot intézett, melyben kiemeli, hogy az eszmétől nem idegenkedik, de azt tisztán állami költségen felállítani és fenntartani nem hajlandó, felhívja tehát a vármegye közönségét, nyilatkozzék az iránt, vajjon kész-e ily iskola felállításához anyagilag hozzájárulni. Az ez ügyben kiküldött bizottság javaslata alapján a közgyűlés kimondta, hogy Kemény Gábor miniszterhez küldöttséget meneszt s a város közel 900 holdas „Kurincz" puszta birtokát méltányos bérfizetés mellett felajánlja, kész továbbá 200,000 darab téglát ingyen kiszolgáltatni az építkezésre, sőt még másnemű, előre meg nem határozható áldozatokra is hajlandó.

A szerződés az állam és a város között 1882. évi szeptember hó 12-én jött létre egyelőre egy évre, évenként 6000 korona bérösszeg fizetésének feltétele mellett. Az egy évi határidő letelte előtt a szerződés egyelőre 10 évre köttetett meg oly módon, hogy a miniszterium felépítteti és felszereli az iskolát, fizeti személyzetét és fenntartási költségeit, a város pedig 200,000 drb téglával járul az építkezéshez s a még szükséges téglamennyiséget mérsékelt áron bocsátja rendelkezésre. A szoros értelemben vett gazdasági épületeknek 25,546 frt 84 kr-ban előirányzott költségét a város viseli oly módon, hogy az évi bér 3000 frtnyi összegét a miniszterium tíz évig visszatartja, vagyis a miniszterium tíz évig bért nem fizet s a visszatartott bérösszeg fejében ezek az épületek tíz év mulva a város tulajdonába mennek át. Ezenkívül a város átadja a kérdéses birtokon fennálló összes épületeket, nevezetesen a cselédlakokat, a juhaklokat, a csűrt stb. az iskola használatára s évenként 100 bécsi öl fát, az iskola kezelése alatt levő és vágatás alá kerülő erdőből, folyóárban bocsát rendelkezésre; viszontszolgálat fejében azonban az iskola vezetősége tartozik az évenként kivágott területet újra beültetni és erdészetileg kezeltetni. Végre a város három tanuló részére évi 300 koronás alapítványt tett, fenntartva a kijelölés jogát. A bérleti szerződést 1883 április 2-án végleg megkötötték, a bérleti jogot telekkönyvileg bejegyezték s a birtok területét a következőleg állapították meg: szántóföld 298.609 kh., rét 80.420 kh., erdő 465.201 kh., belsőség és útak 54.707 kh., összesen 898,419 kh.

1883 augusztus 21-én a miniszterium elrendelte a házilag való építkezést és ennek felügyeletével az igazgatón kívül egy városi tanácsosokból álló bizottságot küldött ki. Befejeztetvén az építkezés, kiderült, hogy a szoros értelemben vett gazdasági építkezésekre előírt 25,564 frt 84 kr-nyi összegből 1608 frt 55 krt takarítottak meg.

A nem gazdasági épületek kérdésében az a megállapodás történt, hogy ezek az állam tulajdonában maradnak, de ha a város ezeket átvenni óhajtaná, a módozatokat az utolsó évben fogják megállapítani.

Az oktatást 1884 októberben kezdték meg.

Az iskola javára a következő alapítványokat tették: 1. Coburg Fülöp herczeg ő fensége évente egy tanuló ingyenes ellátási költségeit fizeti, 300 koronás ösztöndíj alakjában. — 2. Gömör vármegye két tanulóért fizet évi 300 korona ösztöndíjat. — 3. Rimaszombat város három ösztöndíjas helyet alapított. — 4. Nógrád vármegye egy ösztöndíjas helyet tart fenn. — 5. Radvánszky Károly gömörmegyei földbirtokos szintén egy ösztöndíjas helyet alapított. — 6. A miniszterium évente nyolcz növendéket taníttat szintén ingyenesen.

A miniszterium, Gömör vármegye és Rimaszombat városa a három évre alapított ösztöndíjaikat folyton fenntartják, de Nógrád vármegye, Coburg herczeg és Radvánszky Károly örökösei az ösztöndíjakat beszüntették.

Az iskola fennállása óta a miniszterium a következő nagyobb befektetésekkel igyekezett a birtok értékét növelni s az iskola iránt az érdeklődést felkelteni:

1888-ban a „Topolyás“ dülőben fekvő 24 kh. 300 öl területet alagcsöveztette. Ugyanekkor elrendelte, hogy a nagy mértékben agyagos és csekély eséssel biró fensíkon fekvő birtokrészletek nyilt csatornarendszerrel lecsapoltassanak. 1890-ben baromfi-pepinéria rendeztetett be, hol Plymouth-tyúkok, emdeni ludak, pekingi ruczák és bronz-pulykák tenyésztetnek. 1890-ben a miniszterium a gazdaközönség érdekében időjelző-készüléket állított fel az iskola területén. 1900-ban meteorologiai állomás szerveztetett.

Tapasztaltatván, hogy a gazdasági cselédség gyermekeinek iskoláztatása, a távolság és az időjárás viszontagságai következtében, különösen a téli hónapokban nehéz, egy tanyai népiskola felállítása rendeltetett el, hol a tanköteles gyermekek ingyenes oktatást nyernek.

Az iskolának az oktatás czéljaihoz mérten berendezett gazdasága van, tehenészettel, sertéstenyésztéssel, juhászattal és baromfitenyésztéssel.

Gömör vármegye mezőgazdaságának egyik büszkesége a Coburg Fülöp herczeg balogvári uradalma, a mely az egykori balogvári és rimaszécsi két birtoktestből 1828-ban alakult. Mind a két birtok egy-egy kies völgyben terül el. A gazdasági munkára itt különféle tér nyílik; megküzdeni a talajviszonyokkal, az éghajlat változataival, a csapadékok eredményeivel, a melyek a vízgyűjtő hegyoldalakról sokszor vészthozó módon zudulnak alá a völgyekre, javítani a földet, megfékezni a rohanó áradatokat, levezetni az állóvizeket, öntözni a száradásnak kitett réteket, oly feladatok, a melyek nemcsak tudást és tapasztalatot kivánnak, hanem napról-napra újabb eszközök igénybe vételét teszik szükségessé. A Coburg-uradalom.

A birtok gazdasági kihasználását megkönnyítik a megyei kitünő úthálozatok s az újabb időkben rohamosan fejlődő megyei vasútvonalak, a melyek mind kedvezően hatnak arra, hogy az egész uradalmat egy középpontból igazgathassák.

A rimaszécsi uradalomhoz hat helység tartozott, ú. m. Zsip, Újfalu, Czakó, Iványi, Szutor és Dobócza, az uradalom főhelye Rimaszécs volt, ez a Rimavölgy alsó részén fekszik, a Feled és Bánréve közötti területen, míg a balogvári uradalomhoz tartozott 5 helység, ú. m.: Felső-Balog, Meleghegy, Pádár, Perjése, Tamási; ezek a helységek a Balog folyó völgyében, illetőleg e körül feküsznek, a mely összesen 23 kilométer hosszúságban nyúlik és 7411 m. holdnyi kiterjedése van. Ebből a területből van adva Lipócz község mellett az úgynevezett szécsi puszta 69 m. hold, Gesztes község mellett a hájoldali puszta 192 $^{500}/_{1200}$ m. hold, Újfalu község mellett az ágostai major 510 $^{600}/_{1200}$ m. hold, a zsipi puszta 244 m. hold és Iványi községhez tartozó Tőkés puszta 256 $^{390}/_{1200}$ m. hold: dobrai korcsma 15 m. hold földdel, Tamási községe mellett a tamási zsellérföldek 8 $^{300}/_{1200}$ m. hold; Zsip községénél a zsipi zsellérföldek 1 $^{300}/_{1200}$ m. hold, összesen 1296 $^{830}/_{1200}$ m. hold szántóföld, rét, legelő és hasznavehetetlen talaj 3540 frt évi bérért. Házi kezelésben maradt: belsőség 54 $^{762}/_{1200}$ m. hold, kert 18 $^{680}/_{1200}$ m. hold, szántóföld 3028·180 m. hold, rét 824·1168 m. hold, szőlő 3·877 m. hold, gyümölcsös 43·1120 m. hold, legelő 1998·668 m. hold és használhatatlan 192·795 m. hold, összesen tehát 6114,939 m. hold.

1886-ban a fenti 11 községben a tagosítást befejezték s így az uradalom, a pátronátusi terhek kivételével, minden tehertől megszabadult.

A házilag kezelt és Gömörmegyének déli oldalán a balogi, perjései, pádári hegyek aljától kezdődő birtok területe hegyes, halmos, nagyrészt északi fekvésű táblákból áll a Balog völgyén, a Balog folyó mellett; azonban átmenve dél felé a Rimavölgyre, a Rima folyó balpartján, mentől közelebb jutunk Rimaszécs felé, annál síkabb és lapályosabb a gazdasági táblák fekvése.

A három kerületre osztott uradalom felügyelete és vezetése a rendelkező tiszttartónak van átadva, a ki Rimaszécsen lakik; ennek felettes hatósága a gazdasági igazgatóság Füleken és a központi igazgatóság Bécsben.

A felső-balogi gazdaság áll: 9·234 m. hold belsőségből, 6·663 m. hold kertből, 445·421 m. hold szántóföldből, 166·639 m. hold rétből, 3·877 m. hold szőlőből, 11·598 m. hold gyümölcsösből, 49·1064 m. hold legelőből, 29·1109 m. hold használhatatlanból. Összesen tehát 722 $^{805}/_{1200}$ m. holdból.

Az alsóbalogi gazdaság áll: belsőségből 1·386 m. h., szántóföldből (I. forda 130 h., II. forda 81 h.) 201 m. h., gyümölcsösből 6·357 m. h., természetes legelőből $62^{658/1200}$, mesterséges legelőből $190^{229/1200}$) 252·887 m. h., használhatatlanból 31·395 m. h., összesen 492.825 magyar holdból.

A peszétei gazdaság áll: belsőségből $^{994/1200}$ m. h., szántóföldből 288·979 m. h., rétből 78·553 m. h., legelőből 10 m. h., gyümölcsösből 3·165 m. h., hasznavehetetlenből 4·1103 m. h., összesen 386·194 m. holdból.

A gernyői gazdaság áll: belsőségből $13^{672/1200}$ h., kertből $8^{312/1200}$ h., szántóföldből $375^{564/1200}$ h., rétből $182^{12/1200}$ h., legelőből $538^{48/1200}$ h., használhatatlan talajból $25^{336/1200}$ h., összesen $1142^{744/1200}$ hold.

A leánymezei gazdaság áll: belsőségből $13^{372/1200}$ h., szántóföldből $362^{48/1200}$ h., rétből $1^{648/1200}$ h., legelőből $207^{1116/1200}$ h., használhatatlanból $81^{87/1200}$ h., összesen $665^{1071/1200}$ hold.

A csobánkai gazdaság áll: belsőségből 10 h., kertből 3·905 h., szántóföldből 839·805 h., rétből 49·708 h., legelőből 579·833 h., hasznavehetetlenből 8·744 h., összesen $1491^{395/1200}$ holdból.

A nándori gazdaság áll: belsőségből $6^{504/1200}$ h., szántóföldből $491^{140/1200}$ h., rétből $195^{132/1200}$ h., szőlő és gyümölcsből 23 h., legelőből $280^{320/1200}$ h., használhatatlanból $11^{621/1200}$ h., összesen $1007^{517/1200}$ holdból.

A balogvári uradalomban a szalmás gabonaneműek termését 10 év alatt számításba véve, átlagul évente a következő terméseredményt érték el: őszi repcze 3240, őszi buza 10332, tavaszi buza 2694, rozs 4980, árpa 4155, zab 5168 kereszt. E termésből átlag adott egy magyar hold: repczét 10·40, őszi buzát 7·50, tavaszi buzát 5·75, rozsot 8·75, árpát 8·72, zabot 12·50 hl.

Termelnek még évente lóherét, luczernát répamagot és tavaszi bükkönyt.

A munkások minden tizennegyedik keresztet kapták; azonfelül egyenként fél hold tengeri földet mívelésre, mely kedvezményért azonban, az év bármely szakában és bármilyen munkában, fejenként 120 fill. napi bérért kötelesek dolgozni és a behordott szalmás gabonának beasztagolását ingyen tartoznak teljesíteni. A cséplésből a kicsépelt gabonaneműekből a 26-ik részt, azaz: minden 104 hektoliterből 4 hektolitert kapnak.

A balogvári uradalom 5 évi terméséből az egy évi átlag takarmánytermelést a következő összegben mutatjuk ki: széna 3717·90, sarjú 3103·10, lóhere 2159·53, luczerna 137, zabos bükköny 1015·65 q., összes száraz takarmány 10,133·18 q.

Ezek után áttérve az állattenyésztésre, ez kizárólag a juhtenyésztésből áll, még pedig a finom, szász merinó juh-faj belterjes tenyésztéséből.

A belterjesen kezelt állatokat az elkorcsosodás ellen, a herczeg füleki uradalmának pepineriájából időközönként beszerzett apaállatokkal újítják fel. A gyapjútermelést illetőleg 1 darab öreg kos adott 2·60 kg. gyapjút, 1 darab négyfogú 2·20-at, 1 darab kétfogú 2-őt, 1 darab toklyó 1·90-et, 1 darab öreg anya 1·17-et, 1 darab négyfogú 1·14-et, 1 darab kétfogú 1·10-et, 1 darab toklyó 1·03-at, 1 darab öreg ürü 1·37-et, 1 darab négyfogú 1·08-at, 1 darab kétfogú ürü 1·08-at, 1 darab toklyó 0·97-et, 1 darab bárány 0·38 kg. gyapjut.

A lótenyésztés csakis annyiban említhető fel, hogy az igáslovaknak nagy része kanczákból áll, melyeket minden évben állami ménekkel fedeztetnek és a 6—8 drb csikó-szaporulat által az uradalom jóvérű, egészséges, ép, tiszti kocsilovakat nyer. A következő táblázatokban az uradalom összes marhaállományát tüntetjük fel:

A gazdaság neve	Ló		Csikó	Ökör		Gulyamarha	Szegődm. tehén	Szamár
	kancza	herélt		jármos	hízó			
	d a r a b							
Csobánkai gazdaság	8	4	6	36	28	—	44	—
Nándori „	—	—	—	24	—	—	60	—
Balogi „	5	2	—	40	—	—	66	4
Gernyői „	3	2	—	36	—	62	44	—
Összesen:	16	8	6	136	28	62	214	4

A balogvári uradalom kos-, juh- és ürü-állománya:

A gazdaság neve	Kos						Anya						Ürü						
	öreg	4 fogu	2 fogu	toklyó	bárány	összesen	öreg	4 fogu	2 fogu	toklyó	bárány	összesen	öreg	4 fogu	2 fogu	toklyó	összesen	kiselejtezett	Mindössze
	darab																		
Csobánkai gazdaság ...	38	31	46	30	340	485	763	147	148	234	310	1602	6	—	5	233	244	1	2332
Nándori gazdaság ...	—	—	—	—	135	135	214	61	—	—	115	390	472	120	209	—	701	—	1226
Balogi gazdaság	65	31	28	22	315	461	500	116	137	154	305	1212	296	61	122	156	635	—	2308
Gernyői gazdaság ...	—	—	—	—	238	238	475	92	64	162	258	1061	219	62	56	154	491	—	1780
Összesen:	103	62	74	52	1028	1319	1952	416	349	550	988	4255	993	243	292	543	2071	1	7646

*

Az egyes vidékeken szokásos gazdálkodási módok és birtokviszonyok illusztrálásául, a különböző vidékekről egyes birtokok leírását a következőkben közöljük:

Andrássy Dénes gróf birtoka *Krasznahorkaváralján.* Az összterület 61,000 k. hold hitbizományi birtok; 44 bánya, 1 vasgyár, 30 hold szőlő, mely birtok Gömör-, Zemplén-, Abaúj-Torna-, Nyitra- és Sáros vármegyékben fekszik. Gömörben, a más helyen említett erdőbirtokon kívül 1081 hold szántó, 200 hold kaszáló és 246 hold legelő fekszik. Magtermelés: lóhere 30, bükköny 50 és borsó 20 holdon. Lóállomány 48 magyar és angol faj, szarvasmarha 180 magyar és simmenthali, juh 1000 magyar raczka és ramboilette, sertés 90 mangalicza. Tejgazdaság 60,000 liter évi termeléssel, juhsajt 35—40 métermázsa, gyapjú 20—25 métermázsa. A munkaerőt a körülfekvő falvakból és Mezőkövesdről szerzi. Napszám-árak férfiaknál 120—300 fillér, nőknél 60—100 fillér. Az átlagos földhaszonbér e vidéken 10 korona.

Beélik Iván birtoka ***Alsóvályon.*** Ide tartoznak a ***felsővályi, bikszögi, mihályfalvai*** és ***gergelyfalvai*** birtokrészek is. Összterület 1412 kat. hold. Ebből kert és beltelek 11, szántóföld 612, kaszáló 101, legelő 50, erdő 571 és szőlő 16 hold. A vetőüzemrendszer négyes váltó. Magtermelés: lóhere 50, luczerna 10 és bükköny 50 kat. holdon. Lótenyésztés: angol félvér, 14 kancza és szaporulata; marhatenyésztés: simmenthali félvér, saját bikával, 31 tehén és szaporulata; juhtenyésztés: csak kis mértékben, fésűs fajta; sertésállomány: 250 fehérszőrű mangalicza. Erdészeti üzem és termékek: tölgyes, 20 éves cserkéreghántás, fordán kívül, tüzifa és műfa. Szőlőfajok: Hárslevelű, Furment és Gohér. Gyümölcstermelés, mely évenként eladásra kerül: cseresznye 10, szilva 200, alma 30, körte 20 és szőlő 10 métermázsa. A munkaerőt helyben és a szomszéd falvakból szerzi. Napszám-árak: férfiaknál 80—160 fillér, nőknél 60—120 fillér. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 14 korona.

Bornemisza István birtoka *Uzapanyiton.* Ide tartoznak még a ***kápolnai, herédelyi*** és ***gortvai*** birtokrészek is. Összterület 1500 m. hold. Ebből kert és beltelek 30, szántóföld 650, kaszáló 200, legelő 40, erdő 531 és szőlő 22 hold. A vetési üzemrendszer hármas forgó, vegyes ugarral. Magtermelés: lóhere 60—70 holdon. Lóállomány 17 drb vegyes faj; marhatenyésztés nyugati keverék pinzgaui bikával, állomány 50—70 drb; juhállomány 1500 drb kétnyíretű. Szőlőfajok: Kadarka, fekete Gohér, Gyöngygohér és Hárslevelű. A gyümölcsös, kertekben és a szőlőhegyen 25—26 m. hold, kiváló körte-, alma- és szilvafajokkal beültetve, melyekből kedvező termés idején nagyobb mennyiség kerül eladásra. A munkaerőt helyben szerzi. Napszám-árak férfiaknál 80—160 fillér, nőknél 60—100 fillér.

Czékus László birtoka ***Liczén.*** Összterület 1010 m. hold. Ebből kert és beltelek 10, szántó 272, kaszáló 42, a többi pedig erdő és legelő. A vetőüzemrendszer ötös forgó. A lóállomány vegyes; szarvasmarha-tenyésztés simmenthali fajjal, állomány 34 darab, de az ökrök magyar fajúak. Juhtenyésztés: fésűs faj, állomány 650 drb. Az erdő 30 éves fordára van beosztva és terméke csak tüzifa. A munkaerőt helyben szerzi. Napszám-árak: férfiak-

nál 120—180 fillér, nőknél 60—80 fillér. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 12 korona.

Dapsy Béla birtoka *Szkároson.* Összterület 1900 m. hold. Ebből kert és beltelek 12, szántóföld 600, kaszáló 200, a többi pedig erdő és legelő. A vetőrendszer hatos forgó. Magtermelés: lóhere 70—80 holdon, luczerna 10 és bükköny 40 holdon. Lóállomány: 24 darab arabs és angol keverék; marhaállomány: 60 simmenthali és 24 magyar fajú ökör; juhállomány: 1700 egynyíretű. A birtokos 27 hold új gyümölcsöst rendezett be. A munkaerőt a tótságból szerzi. Napszám-árak: férfiaknál 100 fillér és ellátás, nőknél 50 fillér és ellátás. Az átlagos földhaszonbér e vidéken 14—16 korona.

A *Diószeghy* család birtoka *Keleméren.* Összterület 1300 m. hold. Ebből kert és beltelek 6, szántóföld 700, kaszáló 190, 10 m. hold beültetett, 10 hold parlag szőlő és a többi erdő. A vetési üzemrendszer hatos forgó. Mint különleges termelési ág a dohány szerepel, 20 m. holdon. Lótenyésztés: kicsiben, angol félvér. A szarvasmarha vegyes fajú; a juhállomány 800 kétnyíretű. Kertészet is van, melyből mindenféle gyümölcs kerül eladásra. A munkaerőt helyben és a vidéken szerzi. Napszám-árak: férfiaknál 60—120

A RIMASZOMBATI FÖLDMÍVES-ISKOLA KURINCZ-PUSZTÁN.

fillér, nőknél 50—100 fillér. Az átlagos földhaszonbér m. holdanként 16 korona.

Farkas Ábrahám birtoka *Tamásfalván.* Ide tartoznak még a *dulházai, baraczai* és *osgyáni* birtokrészek is. Összterület 3200 m. hold. Ebből kert és beltelek 20, kaszáló és legelő 200, erdő 300 hold, a többi pedig szántóföld. A vetőrendszer, az egyes birtokok viszonyai szerint hatos és tizenkettes forgó. Magtermelés: lóhere 100, luczerna 50, bükköny 100 és baltazzim 40 holdon. A lóállomány kb. 50 angol félvér; marhatenyésztés: magyar és algaui keresztezés, 40 tehén és szaporulata, igásökör 80 drb és hízlalás is van, de csak kicsiben. Sertéstenyésztés: fehér mangalicza, állomány 50 kocza és szaporulata. A munkaerőt a vidéken és helyben szerzi. Napszám-árak: férfiaknál 120—160 fillér, nőknél 80—120 fillér.

Fáy László birtoka *Cserencsényben.* Ide tartozik a pokorágyi birtokrész is. Összterület 1149 hold. Ebből kert és beltelek 6, szántóföld 400, kaszáló 65, legelő 170 és a többi erdő. A vetőüzemrendszer hármas forgó. Magtermelés: lóhere 25 és bükköny 15 holdon. Lótenyésztés csak házi szükségletre; marhatenyésztés magyar faj; a juhállomány 700 kétnyíretű. A munkaerőt helyben és a vidéken szerzi. Napszám-árak: férfiaknál 160—240 fillér, nőknél 100—160 fillér. Az átlagos földhaszonbér e vidéken 20 korona.

Hámos Árpád birtoka *Tornallyán.* Összterület 2100 m. hold. Ebből kert és beltelek 20, szántóföld 500, kaszáló 100 és erdő 1600 hold. A vetőrend-

szer négyes és hatos forgó. Különleges termelési ág a dohány, 25 kat. holdon. A lóállomány 40 angol félvér; marhatenyésztés: félvér simmenthalival, 21 tehén és szaporulata; juhállomány 300 egynyíretű; sertésállomány 300 fehér mangalicza. Van tejgazdaság is, melyből naponként 80 liter tej kerül eladásra. Az erdészeti termék a cserezés. Gyümölcstermelés: kb. 1500 alma-, körte-, szilva- és cseresznyefával. Gazdasági ipar: vízimalom négy kőre és két kendertörő kerék. A munkaerőt helyben és a vidéken szerzi. Napszám-árak: férfiaknál 40—200 fillér, nőknél 60—120 fillér. Az átlagos földhaszonbér e vidéken kicsiben 20—24 korona m. holdanként.

Hevessy Benedek birtoka *Fügén*. Ide tartozik a *runyai* és az *alsókálosai* birtokrész is. Összterület 1600 kat. hold, ebből kert és beltelek 14, szántóföld 800, kaszáló 400, legelő 200 m. hold, a többi pedig erdő. A vetési üzemrendszer négyes forgó. Magtermelés: lóhere 30, bükköny 10 és luczerna 15 m. holdon. Lóállomány 36 darab vegyes fajú; marhaállomány 145 magyar fajú; juhállomány 1000 egynyíretű. Az erdészet termékei: tüzifa és műfa. A munkaerőt helyben szerzi. Napszám-árak: a férfiaknál 80—160 fillér, nőknél 40—100 fillér. Az átlagos haszonbér e vidéken m. holdanként 16 korona.

Kemény Gejza báró birtoka *Ajnácskőn*. Összterület Gömör vármegyében 2800 kat. hold, de ezenkívül más vármegyében még 2200 kat. hold. A birtokból kert és beltelek 60, szántóföld 900, kaszáló 250, legelő 800, erdő 2900, szőlő 10 és használhatatlan 80 kat. hold. A vetési rendszer hatos forda. A birtokon nagyobbmérvű repczetermelés van. Nagyobb súlyt csak a juhtenyésztésre fektet, melynek állománya 2000. A szőlőt mustnak dolgozzák fel és így kerül eladásra. Napszám-árak: férfiaknál 80—160 fillér, nőknél 80—100 fillér. A földhaszonbér e vidéken: szántóra és rétre 20 kor., az átlagos pedig 10 korona.

Kubinyi Géza birtoka *Gömörpanyiton*. Ide tartozik a *csoltói* birtokrész is. Összterület 1800 m. hold. Ebből kert és beltelek 16, szántó 600, kaszáló 300, legelő és erdő 900 m. hold. A vetési üzemrendszer négyes forgó. Magtermelés: lóhere 80 holdon. Lótenyésztés kicsiben: angol félvér; szarvasmarhatenyésztés: simmenthali faj, állomány 250 drb. Erdészeti termék a cserezés. A munkaerőt helyben és a vidéken szerzi. Napszám-árak: férfiaknál 120—240 fillér, nőknél 60—120 fillér. Az átlagos földhaszonbér e vidéken 16 korona.

Pósch Gyula birtoka *Berzétén*. Ide tartoznak még a *kőrösi*, *rekenyeújfalusi* és a *pelsőczi* birtokrészek. Összterület 1600 m. hold. Ebből kert és beltelek 4, szántóföld 320, kaszáló és legelő 900 hold, a többi pedig erdő. A vetési rendszer négyes és hatos forgó. Magtermelés: lóhere, 40 m. holdon. Lóállomány: 20 drb vegyesfajú; tehenészet: 50 simmenthali keresztezésű tehénnel, melyek 200—250 liter tejet adnak naponként, a mi eladásra kerül. Erdészeti termék: tüzifa és makkoltatás. A juhállomány 1000 drb fésűs. A munkaerőt helyben és a vidéken szerzi. Napszámárak férfiaknál 100—200 filér, a nőknél 60—100 fillér Az átlagos földhaszonbér a vidéken 16—20 kor. k. holdanként.

Ragályi-Balassa Ferencz báró birtoka. Ide tartoznak a *ragályi*, *alsószuhai*, *trizsi* és *imolai* birtokrészek is. Összterület 4645 m. hold, de ezenkívül van birtoka Zemplén, Borsod és Hajdu vármegyékben is. A gömöri birtokból kert és beltelek 50, a szántóföld 1300, a kaszáló 156, az erdő 3200 és a szőlő 4 hold, de ezenkívül 45 hold parlagon fekszik. A vetési rendszer hatos forgó. Magtermelés: lóhere 220 m. holdon. Lótenyésztés kicsiben, vegyes faj; marhatenyésztés 65 drb pinzgaui; juhállomány 2000 drb Rambouillett; sertéstenyésztés mangaliczával, de csak kicsiben. Az erdészeti termék a cserezés. A gyümölcsösben kb. 4000 gyümölcsfa van, különösen szilva, de azonkívül alma, körte, dió, stb. A munkaerőt helyben szerzi. Napszám-árak: férfiaknál 120—160 fillér, nőknél 50—80 fillér. Az átlagos földhaszonbér e vidéken 10 kor. m. holdanként.

Serényi Béla gróf *putnoki* birtoka. Összterület 5000 m. hold. Ebből kert és beltelek 40, szántóföld 1800, kaszáló 200, erdő 3000 és szőlő 19 hold. A vetési üzemrendszer négyes forgó. Magtermelés: lóhere 200, bükköny 150 holdon. Különleges termelési ág a dohány, 34 holdon, továbbá a czukorrépa

300 holdon. Lótenyésztés kicsiben, muraközi fajjal. Marhatenyésztés: simmenthali keresztezés, 36 tehén és szaporulata, ezenkívül 150 hízó. Tejgazdaság, 200 liter napi termeléssel. Az erdészeti üzem: 15 éves tölgy- és 65 éves bányafa-forda. Termékek az előbbiből cserezés, az utóbbiból bányafa. A szőlőfajok: Furment, Risling és Hárslevelű. Gyümölcstermelés: mintegy 500 Renet és Calvil almafával. Gazdasági ipar: gőztéglagyár 2¹/₄ millió tégla és cserép évi termeléssel. A gőzgép 55 lóerejű, a munkások száma átlag kb. 50, ezek között 20 nő és gyermek. A munkaerőt helyben és a vidéken szerzi. Napszám-árak: a férfiaknál 100—200 fillér, a nőknél 60—120 fillér. Az átlagos földhaszonbér e vidéken nagyban 24—26 kor., kicsiben 48—60 kor.

Stojkovics Emil birtoka *Várgedén.* Összterület 1000 hold. Ebből kert és beltelek 14, szántóföld 480, a többi legelő és erdő. A vetési üzemrendszer hatos forgó. Magtermelés: lóhere 40, luczerna 25 és bükköny 30 holdon. Lótenyésztés: muraközi és ardenni keresztezés, állomány 20 drb. Marhatenyésztés: bonyhádi és simmenthali keresztezés, állomány 50 drb. Juhállomány: 500 drb hazai fésűs. A munkaerőt helyben és Hevesből szerzi. Napszám-árak 100—200 fillér a férfiaknál és 60—120 fillér a nőknél. Az átlagos földhaszonbér e vidéken 14—16 kor.

Ifj. Szabó László birtoka *Várgedén.* Összterület 2750 m. hold. Ebből kert és beltelek 16, szántóföld 1200, kaszáló 300, szőlő 5 hold, a többi pedig erdő és legelő. A vetési üzemrendszer hatos forgó. Magtermelés: lóhere 150, bükköny 100 holdon. Különleges termelési ág a dohány, 36 k. holdon. Lótenyésztés kicsiben, angol félvér; marhatenyésztés: simmenthali faj, 24 tehén és szaporulata; juhállomány 1300 drb hazai fésűs; sertéstenyésztés: kondor faj, 26 anyakocza és szaporulata. Van tejgazdaság is, melynek főczélja a borjúnevelés. A borjúkat három hó után választják el. Gyümölcsös is van a birtokon, melyből kb. négy vaggon nemes fajú alma, körte és szilva kerül évenként eladásra. A munkaerőt helyben, a vidéken és Nógrád vármegyéből szerzi.

Szeyffert Antal birtoka *Csomán.* Összterület 1300 k. hold. Ebből kert és beltelek 5, szántóföld 700, kaszáló 52, erdő és legelő 450 és szőlő 2 hold. A vetési üzemrendszer hármas forgó. Magtermelés: lóhere 60, luczerna 10 és bükköny 15 m. hold. Lótenyésztés kicsiben, angol és arabs félvér; marhatenyésztés: pinzgaui faj, 16 tehén és szaporulata, ezenkívül kb. 35 drbból álló gulya és hízlalás alatt állandóan 20 drb. Juhállomány 650 fésűs gyapjas; sertéstenyésztés kicsiben, kisjenői fajjal. Itt is a borjúnevelésre helyezik a súlyt. Az erdészeti üzem 50 éves forda, a termék épületfa. A birtokhoz bazaltbánya tartozik, mely a kissebesi kőbánya-társaságnak van bérbe adva. A munkaerőt helyben és Nógrádban szerzi. Napszám-árak: férfiaknál 120—200 fillér, nőknél 60—100 fillér. Az átlagos földhaszonbér e vidéken 10—12 kor. m. holdanként.

Szent-Ivány Árpád birtoka *Sajógömörön.* Ide tartoznak a *felfalusi, szkárosi, gömörpanyiti* és *kecsői* birtokrészek is. Összterület 4000 m. hold. Ebből kert és beltelek 35, szántóföld 1500, kaszáló 700, szőlő 12 m. hold a többi pedig erdő és legelő. A vetési üzemrendszer hetes forgó. Magtermelés: lóhere 50—60 holdon. Lótenyésztés: angol félvér, nyolcz kancza és szaporulata; marhatenyésztés: simmenthali faj, az összállomány 160 drb és ezek közül 64 igásökör. A juhállomány 3000 fésűs. Erdészeti termék a cserezés. A szőlőfajok Furment és Hárslevelü. Gyümölcstermelés is van, melyből szilva nagyobb mennyiségben és alma kb. két vaggon kerül évenként eladásra. Gazdasági ipar: két hengermalom, vízi erőre. A munkaerőt helyben szerzik. Napszám-árak: férfiaknál 100—200 fillér nőknél 60—100 fillér. Az átlagos földhaszonbér e vidéken m. holdanként 20 kor.

Szilárdy Béla birtoka *Szentkirályon.* Összterület Gömörben 1260 m. hold, ezenkívül még Nógrádban is van birtoka. A gömöri birtokból kert és beltelek 10, szántóföld 700, kaszáló 60, legelő 200 hold, a többi pedig erdő. A vetési rendszer ötös forgó. Magtermelés: lóhere 90, luczerna 25 holdon. Lótenyésztés kicsiben, vegyes faj; marhatenyésztés: simmenthali faj, 20 tehén és szaporulata, ezenkívül 80—90 marha. A juhállomány 800 egynyíretű. A munkaerőt helyben szerzi. Napszám-árak: férfiaknál 100—160 fillér, nőknél 80—100 fillér. Az átlagos földhaszonbér 16—18 kor. m. holdanként.

ERDŐGAZDASÁG.

Hazánk erdődús vármegyéi között Gömör és Kis-Hont vármegye a 8-ik helyet foglalja el és erdőségei az összterületnek 48·43 %-át borítják, kiterjedvén a vármegye összes hegylánczolataira, terjedelmükben észak felé mindinkább növekednek és összefüggő, rengeteg erdőtestet alkotnak, melyet a szántóföldek és a rétek csak a völgyekben szelnek ketté.

E vármegye erdőségei 48° 6' — 48° 56' északi szélesség és 37° 26' — 38° 27' keleti hosszúság között terjednek el, nyugaton az Osztroszki-Vepor, északfelé az Alacsony-Tátra, keletfelé a gömör-szepesi Érczhegységben és délfelé a Mátra és Cserhát végágain.

Gömör-Kishont vármegye erdőségei 361,054 kat. holdnyi területet foglalnak el, melyek fanemek szerint következőképen oszlanak meg: tölgyerdő 36 %, bükk- és más lomberdő 37 %, fenyőerdő 27 %. Fatermése 664,250 köbméter. Erdőterület.

A vármegye területén lévő nagyobb, nevezetesen a 10,000 holdon felüli erdőterületek birtokosai a következők: Fülöp Szász *Coburg* Gothai herczeg, a *rimamurány*-salgótarjáni vasmű részvénytársaság, *Andrássy* Géza gróf és *Andrássy* Dénes gróf. Az 5000 holdon felüli birtokosok: *Dobsina* r. t. város, *Jolsva* r. t. város. Az 1000 holdon felüli erdőbirtokosok: *Rozsnyó* r. k. püspökség, *csetneki* közbirtokosság, *Rozsnyó* r. t. város, *Nagyrőcze* r. t. város, m. kir. *erdőkincstár* és *Rimaszombat* r. t. város.

Fülöp Szász Coburg Gothai herczeg ő kir. fensége gömörmegyei hitbizományi birtokai erdőgazdaságának ismertetését a következőkben adjuk: A Koburg herczegi uradalom. *Koháry* Ferencz herczeg birtokai s így a Gömörmegyében fekvő murányi és balogvári uradalma is az 1826-ik évben mentek át Ferdinánd Szász Coburg-Gothai herczegnek, — a jelenlegi birtokos nagyatyjának — tulajdonába, a ki ezeket a gróf *Csáky*-féle — vétel útján szerzett — dereski uradalommal nagyobbította.

Ferdinánd herczeg, mint kiváló gazda, birtokainak átvétele után a murányi uradalmat beutazván, haladéktalanul szakképzett erdészeti személyzet alkalmazásáról gondoskodott és ennek élére *Greiner* Lajost, a Coburg-Gothai uralkodóház akkor Styriában alkalmazott erdőrendezőjét állította, a kit az 1828. évben összes uradalmainak erdőigazgatójává nevezett ki. Ez időtől veszi kezdetét az erdők szakszerű kezelése, rendszeres gazdasága és az erdőbirtoknak erdőhivatalokba való beosztása. A jobbágyi faizási élvezetek és legeltetések, a mennyire lehetséges volt, szabályoztattak, a harminczas évek második felében kezdődött az erdők berendezése és 1846-tól 1850-ig a murányi uradalom erdőségei számára 9 nagyobb üzemosztályra rendes üzemtervet készítettek. A minő nagy gondot fordított Greiner Lajos az üzemtervek szerinti kihasználásokra, oly éber figyelemmel ügyelt a felerdősítések lelkiismeretes és szakszerű végzésére.

Ferdinánd herczeg 1851-ben bekövetkezett halála után, fia Ágoston herczeg örökölte a hitbizományi uradalmakat, kinek első nagy horderejű tette az volt, hogy 1853-ban az erdészetet a gazdaságtól elkülönítette és ez intézkedés után az úrbéri rendezést megkezdette és ezzel az erdők berendezése karöltve haladt előre és azok jövedelmezősége is javult.

1881. évben Ágoston herczeg elhalt és örököse, fia Fülöp herczeg lett, ki uradalmainak főkormányzatát maga vezeti.

A gömörmegyei herczegi hitbizományi birtokok a murányi és balogvári uradalmakból állanak. A murányi uradalomhoz — helyrajzi és erdőgazdasági okoknál fogva — a szepesvármegyei káposztafalvi uradalom Sztraczena község határában fekvő erdősége is csatoltatott. 48° 32'—48° 57' északi szélesség és 37° 27'—38° 5' keleti hosszúság alatt 236—1943 méter tengerszín feletti magasságban fekszik, 88,725·66 kat. holdnyi kiterjedésben, melyből állományerdő 73078·56 kat. hold, bekebelezett tisztások, 4116·80 és véderdők 3419·42, tehát az összes erdőterület 80,614·78 kat. hold. Állandó rétek és legelők az erdők között 3970·70 kat. hold, havasi legelők, a Királyhegy lánczolatán 1920·08 és terméketlenségek az összes területen 2220·10 kat. hold. Helyrajzi tekintetben összefüggő erdőtestet alkot, mely az Osztrovszki-Vepor, az Alacsony Tátra, gömör-szepesi Érczhegység és Murányi fensíkon kiterjedvén, területéből 67,960·47 kat. hold a magas hegységbe, vagyis 600 m. és azonfelüli tengerszín feletti magasságba, 12,654·31 kat. hold a középhegységekbe, vagyis 200—600 méter tengerszín feletti magasságba esik. Fontosabb hegycsúcsai a Fabova 1441, Bartkovo 1748, Orlova 1841, Királyhegy 1943, Tresznik 1398, Kakashegy 1411, Klyak 1338, Sztudnya 1075, Murányvára 938 méter magassággal. Egészben északnyugatról délkelet felé hajlik.

A hegyoldalak lejtője igen változó, a lankás 5—10 °-tól a 30—40° meredek, kopár, sok helyütt merőlegesen égnek emelkedő mészkősziklákig. Az uradalom területén találjuk a Garam-folyót vízdús hegyi patakjaival, a Hernád és Gölniczfolyó felső ágazatait és a Sajó egyik ágát: a Murány patakot, a bővizű zdichavai patakkal, melyek pisztrángtenyészetre alkalmasak. Éghajlata nagyon változó és míg az az uradalom D.-K.- felé nyúló részében és a Murányvölgyet határoló középhegységben mérsékelt, addig az É. és É.-Ny. felé húzódó magashegységben, a Garam völgyében, a Hernád és Gölniczvölgy felső ágazataiban és a murányi fensíkon zord, a korai és késői fagyok igen gyakoriak. Uralkodó szelek az É.-Ny.- és É.-K., mely utóbbi a fenyőerdőkben gyakran nagy károkat okoz. Csapadékokban gazdag.

Az előforduló fanemek között a luczfenyő az első helyet foglalja el és 750 méter tengerszín feletti magasságtól a fatenyészet véghatáráig, azaz 1650 m. magasságig terjed, növekvésében és fejlődésében a tenger színe fölötti emelkedéssel mindinkább visszamaradván, 1450 m. magasságban már havasi jellege van. Innen felfelé az elemekkel óriási küzdelmet vív. — A szabadon álló egyedek csúcshajtásai évről-évre lefagyván, oldalágaikkal szélességben terjeszkednek és a törzs legalsó ágait lehetőleg messzire kinyújtják. Ezeket önsúlyuk, vagy a rájuk nehezedő hó a földhöz nyomja, hol hóolvadás után felemelkedésüket az áfonya hajtásai némileg gátolják. A sűrű tűhullásból képződött korhanyban gyökeret bocsátanak, véghajtásaikkal azután felemelkednek és önálló egyedekké válnak. — Ily módon, az anyatörzs körül lassan terjedve, sűrű és dúságazatú csoportok alakulnak, melyek egymásnak védelmet nyújtva, több és több teret hódítanak.

Előfordul továbbá a jegenye, az erdei és veresfenyő, lejjebb a bükk, kőris és juhar, továbbá a gyertyán és tölgy, más fanemekkel: mint nyir, nyár, kecskefűzzel vegyesen.

Terület szerint a fanemek a következőképen oszlanak meg: fenyő 63 %, tölgy 7 %, bükk és egyéb lombfanemek 30 %.

A herczegi uradalmak erdőigazgatósága Jolsván van, mely erdőigazgatósághoz az erdőrendezőség és okmánytár is tartozik. A murányi uradalom 4 erdőhivatali kerületre — 13 erdőgondnoksággal, 5 fűrészgondnoksággal és 48 erdőőrzési kerülettel — van beosztva.

Az erdőhivatalok a következők: A *vizesréti* erdőhivatal székhelye Vizesrét, 291 m. tsz. f. magasságban és 20,349·96 kat. hold kiterjedésben. Erdőgondnokságai: Nagyrőcze, Lubenyik és Kövi. Fűrészgondnoksága Nagyrőcze. Az erdőőrzési kerületek száma 15. — Személyzete: 1 erdőmester mint hivatalfőnök, 3 erdőgondnok, 1 fűrészgondnok, 15 erdőőr és 1 fűrészmester.

A *murányi* erdőhivatal székhelye Murány, 394 m. tsz. f. magasságban és 16,095·46 kat. hold kiterjedésben. — Áll két erdő- és egy fűrészgond-

nokságból Murány székhelylyel. — A védkerületek száma 8. Személyzete: két erdőgondnok, — kiknek egyike hivatalfőnök is — 1 fűrészgondnok, 1 erdőhivatali segédtiszt, 8 erdőőr, 1 gépkezelő és 1 fűrészmester és 2 kazánfűtő. A *sumjáczi* erdőhivatal székhelye: Sumjácz, 890 m. tsz. f. magasságban és 30,440·99 kat. hold kiterjedésben. — Erdőgondnokságai: Sumjácz, Vereskő, Telgárt, Vernár és Sztraczena. Fűrészgondnokságai: Vereskő és Pusztamező. Az erdőőrzési kerületek száma 13. Személyzete: 1 erdőmester, mint hivatalfőnök, 5 erdőgondnok — kiknek egyike erdőhivatali segédtiszt, — 2 fűrészgondnok, 13 erdőőr, 1 erdőlegény, 1 gépkezelő, 2 fűrészmester és 2 kazánfűtő. — Ehhez az erdőhivatalhoz tartozik továbbá 1 orvos és 1 tanító Vereskőn.

A *polonkai* erdőhivatal székhelye Polonka, 628 m. tsz. f. magasságban és 21,839·25 kat. hold kiterjedésben. — Erdőgondnokságai: Polonka, Závadka és Helpa. — Fűrészgondnoksága Polonka. Az erdőőrzési kerületek száma 12. Személyzete: 1 erdőmester, mint hivatalfőnök, 1 erdőhivatali segédtiszt, 3 erdő- és 1 fűrészgondnok, 12 erdőőr, 1 erdőlegény, 1 gépkezelő, 1 fűrészmester és 2 kazánfűtő. Ehhez az uradalomhoz tartozik még 1 ügyészi hivatal Nagyrőczén és 1 erdőpénztári hivatal Murányban.

A *murányi* uradalmi erdőbirtok tömegszakozáson alapuló üzemberendezése a mult század közepe táján történt; miután azonban a készitett 16 üzemterv az erdőtörvénynek, — mely a térszakozást írja elő — meg nem felelt, ez erdőbirtok új üzembe rendezését részben 1879-től 1888-ig ejtették meg, részben pedig 1892-ben folytattatván, teljes befejezésre 1903. évben jutott. Alakíttatott 6 szálerdő-üzemosztály 80 éves és 14 szálerdő-üzemosztály 90 éves fordulóval és 14 sarjerdőüzemosztály 40, és 1 cserező-üzem 20 éves fordulóval és 9 véderdő-üzemosztály.

E rendszeresen és belterjesen kezelt erdőbirtoknál az újra erdősítésekre különös gond és igen nagy súly fektettetik, melynek eredménye, hogy nem csak az évi vágásterületek újíttatnak fel pontosan és lelkiismeretesen, hanem a kihasított véderdők hiányos erdőállományainak pótlása, illetőleg kiegészítése és a véderdőkhöz csatolt többé-kevésbbé sziklás, meredek, egykori legelőterületek erdősítése oly nagy buzgalommal történt, hogy az sikeresen befejezettnek mondható.

A fenyőszálerdők vágásterületeinek és a közbeeső tisztásoknak erdősítésére 3 éves átiskolázatlan luczfenyő-csemeték használtatnak. Mészhegységek erdősítésére alkalmaztatnak a luczfenyőn kívül, 2 éves erdei és veresfenyőcsemeték is, mely utóbbi fanem a kristályos palakőzetű, magas fekvésű és meredek sziklás hegyoldalakon is a luczfenyő mellett alkalmaztatik ültetésre és vetésre. A véderdők erdősítése lucz-, veres- és havasi fenyővel, a tenyészhatár legfelsőbb övében pedig henyefenyővel történt.

Az ültetések tavaszszal foganatosíttatnak, melyeket megelőzőleg addig, míg a késői fagyok megszűntével a talaj megmívelése lehetővé válik, az 1—2—3 éves ültetések a fűnyomástól felszabadíttatnak, mely míveletet az ültetések bevégzése után folytatják.

A bükkszálerdők felújítása részben természetes úton, fokozatos felújító vágások vezetésével, részben mesterséges úton a vágás alatt lévő állaboknak alsóbb fekvéseiben juhar és kőrismag-, magasabb fekvéseiben lúcz- és jegenyefenyőmag alátelepítésével, a sarjerdők hiányos helyeinek pótlása főképen tölgymakk, részben bükkmakk és gyertyánmag alákapálásával történik.

Erdősítésre kerül évenként a szálerdőkben 950 k. hold, a sarjerdőkben 130 k. hold, melyre évente és átlag 38,800 korona költség fordíttatik, beleértvén a magbeszerzési, csemetenevelési és az ültetések fűnyomástól való felszabadítási költségeit is. Az erdősítésekre szükséges erdei magvakat az uradalmi erdőkben gyűjtik. Egy kat. hold átlagos erdősítési költsége 15 és 40 korona között váltakozik. Az erdősítések foganatosítására évente körülbelül 50,000 munkanapot, 64—84 fillér átlagos asszonynapszám mellet használnak fel.

A murányi uradalom összes fatermése 186,500 m³, melyből a szálerdőre 136500 m³, a sarjerdőre 50000 m³ esik. Százalékokban kifejezve van a szálerdőben 80 % haszonfa és 20 % tűzifa, a sarjerdőkben 5 % haszonfa és 95 % tűzifa.

Ezen évi fahozamból termeltetik: lúcz-, jegenye-, erdei- és veresfenyő, kevés tölgy és bükkfarönkő 95000 m^3. Mindennemű épületfa és zsindelyre 5400 m^3. Fenyő-, tölgy-, cser-, nyárbányafa és fenyő cellulosefa 6900 m^3. Tűzi és szénfa 79200 m^3. Évi vágásterület a szálerdőben 630 k. hold, a sarjerdőben 437 k. hold.

A fakihasználás a fenyvesekben, az állandó favágók foglalkoztatása czéljából ott, a hol szükséges, egész éven át tart, de a lúczfenyőállabok legnagyobb részét, a cserkéreg nyerése czéljából, a nedvkeringés idejében, azaz május hó elejétől július hó végéig, tarra vágják. A haszonfával egyidejűleg az uradalom a tűzi- és szénfát is termeli és a galyfát felégeti, hogy a vágásterületek a fa kiszállitása után tisztán maradva, akadálytalanul felerdősíthetők legyenek.

A lomberdők vágatása őszszel és télen történik, még pedig a bükkszálerdőkben fokozatos felújító vágással, a sarjerdőkben tarvágattal. Itt is a haszonfa egyszerre termeltetik a tűzi és szénfával.

Az előhasználatok majdnem kizárólagosan csak a sumjáczi erdőhivatal fenyőszálerdőiben foganatosíttatnak 40—60 éves állabokban, a nyár, kecskefűz, nyirfa és a száraz és teljesen elnyomott fenyő-egyedek kiszedésére szorítkozván, melyből a herczegi garami vasgyárak részére tűzi- és szénfa, nagyvevők részére pedig fenyőszőlőkarók termeltetnek.

A mellékhasználatok közül első helyen a lúczfenyőkéreg termelése említendő, mely évente 12200 ürmétert tesz és megtört állapotban körülbelül 100 vaggon lúczfenyőcsert ad. A kéreg törése a csertermelésre berendezett uradalmi csertörőkön történik, onnan pedig a cser, rostálatlan állapotban, nagyban, szerződésileg adatik el. Makk- és gubacs-eladás a vizesréti erdőhivatalban fordul elő, de lényegtelen mennyiségben. Megemlítésre méltó a lúczfenyőmagtermelés a helpai és a vereskői magpergetőkön, melyek számára — magtermő években — 3, sőt 4000 hektoliter lúczfenyőtoboz szedetik és 4000—6000 kilogramm mag pergettetik, mely első sorban az uradalmi szükséglet fedezésére szolgál, a felesleg pedig belföldi, tiroli és bajorországi magkereskedőknek adatik el.

A legelő, melyben az uradalmi fuvarerő, az igavonó- és növendékmarhák az állandó erdei és havasi legelőkön és lekaszált hegyi- és erdei réteken darabonként 1 korona csekély bérért részesülnek lényeges szerepet játszik, a mennyiben az uradalom ez által az erdei termékek szállítására szükséges fuvarerőt biztosítja magának, de az állattenyésztést is hathatósan előmozdítja. Az erdők legeltetése leginkább csak a félfordulószakban, letarlás alá kerülő, előtilalmi időn kívüli és gyérzárlatú állabokra szorítkozik. A hegyi és erdei rétek fűtermése az erdei munkások által részben kaszáltatik, vagyis végzett munkájuk díjazása fejében a szénatermés 1/3, 1/2 vagy 2/3 részében részesülnek, a mi a marhatenyésztésre szintén igen előnyösen hat.

Fűhasználat az ültetésekben csak kivételesen engedélyeztetik oly helyeken, hol a túlbuja fűnövés a kiültetett csemetéket veszélyezteti, egyébként pedig szigorúan tiltatik.

A vadászat, nem tekintve az erdőtisztek bérpagonyait, az uraság részére tartatik fenn, úgy a halászat is. A pisztrángállomány gyarapítása érdekében a pisztránghalászat nemcsak hogy szigorúan tilalmaztatik, de évente a vereskői haltenyészdében nevelt 100,000 drb közönséges pisztráng és 30,000 szivárványpisztráng főképen a Garam és részben a Gölnicz és Hernád folyók forrásvidékén helyeztetik ki, a pisztrángpatakok benépesítése czéljából. A haltenyészetre fordított fáradság és gond már eddig is igen kedvező eredménynyel járt és remélhető, hogy az uradalmi birtokot 33 kilom. hosszban átszelő Garam folyó 111 kilom. hosszú mellékpatakjaival, néhány év eltelte után az ország legdúsabb pisztrángpatakja közé fog tartozni.

A mellékhasználatok közül megemlítendő a som, szamócza, málna, szeder, veres- és feketeáfonya és a különféle gombafajok szedése, mely az uradalomnak jövedelmet ugyan nem nyujt, de helyenként a szegény népnek kereseti forrásul szolgál.

Az évi fatermés lehető legjobb értékesítésének elérhetése czéljából, czélszerűen berendezett gőz- és vízimű fűrészek építtetek, melyeken a fenyőszálerdők nagymennyiségű haszonfája házilag félgyártmányokká, ú. m. pad-

lókká, léczekké, deszkákká és szőlőkarókká feldolgozva, zárt ajánlatú árverésen a legtöbbet igérőknek rendesen 3 évre adatnak el.

Az alábbi kimutatásban közöljük a fűrészművek berendezésére és termelőképességére vonatkozó adatokat, a vasúti állomások megjelölésével, melyekhez a fűrészanyag szállittatik, megjegyezvén, hogy a polonkai fűrész vasúti állomása jelenleg ugyan még Breznóbánya, a vereskőié pedig Murány, minthogy azonban a breznóbánya—vereskői helyi érdekű vasút építése már folyamatban van, a polonkai és vereskői fűrésztelepek részére az alábbi kimutatásban már az új vasúti állomások vétettek fel.

Fűrésztelep	Vasúti állomás	Hajtóerő		Gépek				Felfűrészelésre kerülő nyárfamennyiség	Termelt fűrészárú			Eredmény
		gőz	viz	fűrész-keret	körfűrész kettes	körfűrész egyes	gyalú		Lúczfenyő	Jegenyefenyő	Erdei és veres fenyő	
		lóerő		darab				köbméter				%
Polonka	Polonka	80	.	4	1	2	1	30,000	12300	5300	.	58·7
Vereskő	Vereskő	60	40	3	1	2	.	21,000	9620	2560	120	58·6
Murány	Murány	80	.	3	1	2	.	18,000	7300	3100	.	57·8
Pusztamező	Poprád és Dobsina	.	30	2	.	1	.	14,000	7180	800	100	57·6
Nagyrőcze	Nagyrőcze	.	30	2	.	1	.	12,000	4900	2100	.	58·0
Összesen		—	—	14	3	8	1	95,000	41220	13860	220	58·2

A fenyőépületfának egy része tutajfának adatik el a polonkai erdőhivatalban, az ottani fűrészen termelt selejtes fűrészárú és szőlőkarók vizen való olcsóbb elszállithatása czéljából, a többi házi szükségletre az uradalmi vasgyáraknál és kiseladásban értékesittetik.

Fenyőzsindelynek csak az a fa kerül feldolgozásra, mely a kellő hosszúságot más czélra ki nem adja, vagy döntés és lecsúztatás alkalmával megsérült, de zsindelytermelésre még használható. Nem hasított zsindelyt termelnek a murányi gőzfűrészen, száldeszkákból és szélesebb hulladékfából.

A tölgyrönkő, továbbá tölgy és fenyő, kevés cser- és nyár-bányafa, ezenkívül lúcz és jegenyefenyő, cellulosefa és rúdfa szintén csak nagyban adatik el.

A tűzifának tetemes részét a garamvölgyi herczegi vasfinomító gyárak fogyasztják, a polonkai, vereskői és pusztamezői fűrészek hulladékfáival együtt. A szénfa jelentékeny részét az erdészet kiszeníti és a termelt faszenet a veresvágási és sztraczenai herczegi vasolvasztókhoz szállítja, a szénfa felmaradó részét pedig nagyban értékesíti.

Mindezen nagyban való eladások mellett a kisfogyasztók is fedezhetik szükségletüket az uradalomnál, még pedig a következő átlagárak mellett, melyek helyben az erdőben, illetőleg a fűrészben értendők.

	Tölgy	Bükk	Luczfenyő	
1 köbméter épületfa	13·00—15 00,	6·00— 8·00,	6·00— 9·00	kor.
1 „ rúdfa	8·00 — 8·40,	4·00— 4·40,	3 00 — 5·00	„
1 „ fűrészárú	—	—	12·00—31·00	„
	Jegenyefenyő	Erdeifenyő	Veresfenyő	
1 „ épületfa	5·00 — 7·00,	8·00—16·00,	12·00 — 20·00	„
1 „ rúdfa	3·00— 5·00,	—	—	„
1 „ fűrészárú	12·00 —25·60,	20·00 — 36·00,	21·00 — 46·00	„

1 űrméter kemény tüzifa	2·50—3·00	korona
1 „ lágy „	1·50 2·50	„
1 „ lágy fekvőfa	1·00—1·50	„
1000 darab hasított fenyőzsindely	10·00—14·00	„
1000 „ fűrészhulladékfából termelt zsindely	16·00—18·00	„

Áttérve az erdei termékeknek az erdőből való kiszállitására, meg kell jegyeznünk, hogy ez jelenleg kizárólagosan állandóan jókarban tartott erdei útakon, igavonómarhával történik, még pedig az egész éven át, kivéve azokat az időszakokat, a midőn a fuvarosok mezei munkával vannak elfoglalva. Mindazonáltal a főszállitás tél idején havon való vontatás segélyével történik, különösen a fűrészrönköké, mert ilyenkor kisebb megerőltetéssel nagyobb

fatömegek szállíthatók ki. A fuvaros keresete ilyenkor legjobb és 7—8 korona napi összegre is felmegy.

A polonkai erdőhivatalban azelőtt a fürészrönköket úsztatták, ezek azonban a vízen való szállítástól sokat szenvedtek és értékükben veszítettek, így ezzel teljesen felhagytak.

A munkásviszonyok nem mondhatók kedvezőtleneknek, de az Amerikába való kivándorlás úgy a Garam, mint a Murányvölgyén már elég nagy arányokat öltött; a kézimunkaerő fogy és a mily arányban már érezhető hiány mutatkozik a napszámosokban és favágókban, oly arányban a bérek is jelentékenyen emelkedtek. A fatermelési bérek a következők:

1 ürméter kemény tűzifáért	44—50 fillér
1 „ lágy „	40—46 „
1 darab fenyőszálfáért	36—60 „
1 „ vékony tölgyszálfáért	12—20 „
1 „ fenyőrönkért	10—24 „
1 „ fenyőbányafa	2— 5 „
1 „ fenyőrúdfa	7—10 „
1 ürméter luczfenyőkéreg	75—80 „
1 mérő (1/3 m³) faszén	36—50 „

Fuvarbérek: 1 köbméter fenyőrönkfa szállitása a fűrészhez, 5 kilométer távolságig 1·20 kor., 5—10 kilométerig 2·30 kor. és 10—15 kilométerig 3·40 kor., mely fuvarbérek a terepviszonyok nehézségeivel emelkednek. 1 köbméter fűrészárú szállitása a fűrésztől a vasúti állomásig 15 kilom. hosszú útvonalon 2·20—2·40 kor., 1 mérő faszén szállitása a vasolvasztóhoz 48—84 fill. A murányi uradalom területén foglalatoskodik: 800 favagó, 870 fafuvaros, 160 szénégető és fuvaros, 220 állandó fűrészmunkás és 100 rönkhengerítő.

Az erdőkárosítások a sarjerdőkben lényegtelenek, a fenyőszálerdőkben azonban az ÉK. és ÉNy. szélviharok némelykor a vágható és közelvágható állabokban nagy károkat okoznak, melyekhez még hótörések is járulnak. Erdei tüzek gyéren fordulnak elő és a rovaroktól okozott károk sem jelentékenyek, mert a betűző szú csak szórványosan előforduló beteges törzseket támad meg, melyek azonnal ledöntetnek, a kérgüket pedig alátett lepedőkre hántják és felégetik, hogy ily módon a szú elszaporodását meggátolják. Az emberek okozta károsítások nem annyira falopásból, mint inkább legeltetési kihágásokból állanak, melyek azonban az erdővédelem pontos teljesítése mellett szűk korlátok között maradnak. Érzékeny károsításokat okoz az őzvad, de különösen a szarvasvad, a csemeték lerágása által.

A balogvári uradalom 48° 19'—48° 42' északi szélesség és 37° 42'—37° 50' keleti hossz alatt a rimaszécsi és nagyrőczei járásokban 189—1095 méter t. sz. f. magasságban fekszik. Kiterjedése 16426·07 kat. hold, melyből állomány erdő 15200·26 kat. hold, bekebelezett tisztások 798·53 kat. hold s így az összes erdőterület 15998·79 kat. hold. Az állandó rétek és legelők az erdők között 190·68 kat. hold, a terméketlenségek az összterületen 236·60 kat. hold.

Ez az erdőbirtok a Fabova hegység azon utolsó nyulványaira terjed, melyek a Rima- és Murányvölgyek között, a Sajóvölgy felé húzódnak. Fontosabb hegycsúcsai az 1095 méter magas Viszoki-vrch és a 965 méter magas Nemov vrch. Vizei a Ratkó és Balogpatak. Éghajlata mindenütt mérsékelt, délibb részeiben szelid. Uralkodó szél az ÉNy. és ÉK. A csapadékok elég gyakoriak.

Ennek az erdőbirtoknak a főfaneme a bükk, mely a területnek 50%-át foglalja el, továbbá a kocsányos, kocsánytalan és csertölgy 41%-ot, a lúcz-, jegenye- és erdei fenyő 9%-ot; előfordul továbbá a gyertyán, mezei juhar, hárs, nyár, nyir és kecskefűz. Cserjékből a galagonya, som, kecskerágó, kökény, mogyoró és boróka.

A balogvári uradalom erdőségei a balogvári erdőhivatalhoz tartoznak, Meleghegy székhelylyel 215 méter t. sz. f. magasságban. Erdőgondnokságai: Meleghegy, Felsőbalog és Ratkólehota. Az erdőőrzési kerületek száma 16. Személyzete: 1 erdőmester mint hivatalfőnök, ki a meleghegyi erdőgondnoki teendőket is végzi, 2 erdőgondnok, 16 erdőőr, 1 erdőőri állásban lévő szenítési felügyelő és 2 vadászlegény a vadaskertek számára.

Erdőségei 16 üzemosztályba vannak sorozva, melyből 12 mint szálerdő s 4 mint sarjerdő kezeltetik. A szálerdőkből 1 üzemosztály — a két vadaskert — 200 éves, 1 legelőerdő 120 éves, 1 tölgyes üzemosztály 100 éves, 9 tölgy- és bükk-üzemosztály 80 éves és a sarjerdők 40 éves fordában kezeltetnek.

A bükkszálerdők felújitása természetes úton, fokozatos felújító vágások segítségével, de a hol szükéges, mesterséges úton is, tölgymakk alákapálással történik; a tölgyszálerdőket, 1—2 évvel a letarolás előtt tölgymakkal telepitik alá s letarolás után a hiányokat ugyanazzal, vagy tölgycsemeték kiültetésével pótolják. A magasabb hegységek tisztásait lúczfenyő-csemetékkel erdősítik fel. A sarjerdővágások hiányos helyeit tölgymakk alákapálással pótolják.

Az évi erdősítések költségei összesen 2650 koronát, kat. holdanként 11·30 kor. tesznek. Az átlagos asszony-napszámbér 70 fillér.

A 12632·05 k. holdnyi kiterjedésű szálerdők és 3366·74 k. h. sarjerdők évi vágásterülete 251.60 k. hold, fatermése pedig 33600 köbméter, melyből 10% haszonfára, 90% pedig tűzi- és szénfára esik és pedig: tölgyrönkő 1960 m³, tölgy épületfa 300 m³, tölgy és fenyőbányafa 1100 m³, tűzi és szénfa 30240 m³.

Az előhasználatok csak a dőlt és a szárazfa kiszedésére szorítkoznak, a mi évenként körülbelül 500 űrmétert tesz.

A mellékhasználatok közül a makk és gubacs időközönként jelentékeny jövedelmet nyujt; keveset az uradalmi gazdaságtól használt erdei legelő. Továbbá megemlitendő a ratkólehotai erdőgondnokság kerületében előforduló magnezitkő, melynek értékesítése előreláthatólag igen fontos jövedelmi forrás lesz. A vadászat az uraság részére tartatik fenn.

Az évi fahozam fent kitüntetett rönk- és bányafája nagyvevőknek adatik el, az épületfa pedig kis eladásban értékesíttetik. A ratkólehotai erdőgondnokság összes tűzifatermését, a meleghegyi erdőgondnokság tűzifájának egy részével az erdészet szeníti, a termelt faszenet pedig a veresvágási herczegi vaskohónál értékesítik. A többi tűzifát az erdőn adják el kisvevőknek.

Az érvényben lévő átlag faárak a következők:

		Tölgy	Cser	Bükk	Fenyő	Nyár	Nyir.	
1m³ épületfa	0·5 m³ felül	17	10	10	8·50	8·50	7·00	korona
1 „ „	0·5 m³ alul	12	9	9	7	7	7	„
1 „ rúdfa		10	6	6	6	6	6	„

1 űrméter mű- és szerszámfa kemény ... 5·50 és 7 kor.
1 „ „ „ lágy ... 5·00 és 6·00 „
1 „ kemény tüzifa I. oszt. ... 3·00 és 4·00 „
1 „ „ „ II. „ ... 2·50 és 3·00 „
1 „ „ „ III. „ ... 2·00 „
1 „ fekvőfa ... 2·00 „

Habár az amerikai kivándorlás már itt is elterjedt, a munkásviszonyok még elég kedvezők, de a kézi munkaerő itt is fogy, úgy hogy a favágók és szénégetők egy részét az erdőhivatal kerületén kívül fekvő községekből kell beszerezni. A termelési bérek a következők: 1 ürméter tüzi- és szénfa vágásbére 44 és 50 fillér, 1 km. tölgyrönkfa 80 fillér, 1 km. bányafa 1 kor 50 fillér, 1 mérő ($^1/_3$ m³) faszén termelési bére 38—50 fillér. — Szállítási bérek: 1 űrméter tüzifa szállítása Rimaszombatba, a vágások távolsága, szerint 2.00 3.50 kor., 1 köbméter tölgyrönkfa szállítása a rimaszombati vasúti állomásra 4.00—6.00 kor., a rimaszécsire 4.00—4.50 kor., a tornallyaira 6.00—8.00 kor. — A bányafa fuvarbére köbméterenként 0.50—1.00 kor., kevesebb mint a tölgyrönkfáké. 1 mérő faszén fuvarbére Veresvágásig átlag 65 fill.

A téli időszak alatt folyamatban lévő favágatásnál körülbelül 130 favágó foglalatoskodik, a szenelésnél állandóan 45—50 ember és 60 fuvaros.

A legutóbbi 10 év alatt jelentékenyebb erdőkárosítások nem fordultak elő és habár a gondatlanságból okozott futótüzek majdnem évenként ismétlődnek, ezek nagyobb arányokat nem öltenek.

Végül kiemeljük, hogy a gömörmegyei herczeguradalmi erdőbirtokhoz a Balogfalva és Guszona községek határában fekvő 926·93 kat. holdnyi kiterjedésű erdők is tartoznak, melyek azonban kezelési szempontból a Nógrád megyében fekvő füleki herczegi erdőhivatalhoz csatoltattak, erdőgazdaságilag tehát

15*

a füleki erdőhivatal többi erdőségeivel Nógrád vármegye monografiájában lesznek tárgyalva.

Dobsina erdőgazdasága.

Dobsina r. t. város erdőgazdaságáról a következőket közöljük:

A város jelenlegi erdőbirtokát 1326. évtől bírja. Az alapítólevél tanúsága szerint, Dobsina város ebben az időben sűrű erdőben feküdt, melyet a többnyire bányászokból álló települők közös vagyonnak tekintve, mindinkább irtottak és részben szántóföldekké és legelővé alakítottak át. Így tartott ez 1574-ig, mely időtől 1682-ig az erdőt csak a városi tanács engedélyével volt szabad irtani. Annak kihasználására bizonyos szabályokat állapítottak meg és a vágásokat betiltották. 1683-tól a visszamaradott erdőterület már kizárólag városi vagyonként szerepel s annak irtását teljesen beszüntették.

Az erdőbirtok Dobsina város határában 420—1290 méter tengerszin fölötti magasságban fekszik. Összes területe 9893 kat. hold, melyből tűlevelű szálerdő 7279·5 kat. hold, véderdő 170·9, lombsarjerdő 2364·1, legelő 5·4, terméketlen 173·1 kat. hold.

Kiterjed a gömöri Érczhegységre. Északról a Gölnicz folyó felső ágazata határolja és északnyugati irányban a Sajó folyó egyik ága szeli át. Éghajlata zord, a korai és késői fagyok gyakoriak, az északkeleti és nyugati szelek az uralkodók. Csapadékokban gazdag.

Az erdőterület 76 % tűlevelű erdő, azaz lúcz-, jegenye-, veres- és erdeifenyő, 24 % pedig lomblevelű, ú. m.: bükk, gyertyán, nyir, nyár, elszórtan tölgy, juhar, kőris.

Az erdők kezelése két okleveles erdőmesterre van bízva, kiknek egyike a külső kezelést, másika pedig az irodai teendőket végzi. Az őrzési kerületek száma nyolcz, egy főerdőőrrel és 8 erdőőrrel. Alkalmazásban van továbbá a városi faraktárban és a fűrésztelepen egy-egy erdőőr. A kezelési költség évenként 14,500 korona.

Az 1888-ik évben történt üzemberendezés alkalmával egy fenyőszálerdő, egy sarjerdő és egy fenyővéderdő üzemosztályt alakítottak, de a legutóbbi években előfordult gyakori széldöntések a fenyőszálerdőben tetemes változásokat okozván, az üzemtervnek újonnan való elkészítése vált szükségessé, mely munkálat most van folyamatban.

E nagykiterjedésű erdőbirtoknál az erdőművelésre is különös gondot fordítanak és a fenyőszálerdő felerdősítése évenkénti 240·9 kat. holdnyi területen lúczfenyő, jegenyefenyő s részben veres- és erdeifenyő-csemetékkel ültetés útján történik, a mi átlag 6000 korona évi költséggel jár, a mely összegben a csemeték nevelése és az ültetések pótlása is benfoglaltatik. A napszám átlagbére egy korona.

A fenyőszálerdő 142·4 k. holdnyi kiterjedésű évi vágásterülete 25600 köbméter fatermést ád, melyből 12000 m³ fűrészrönkő, 2000 m³ épület-, bánya- és szerszámfa, 11600 m³ pedig tűzifa, tehát 54% a haszonfa, 46% pedig a tűzifa. A vágásokat részben télen, részben nyáron tarra vágják. A sarjerdőben a kihasználás szünetel.

A mellékhasználatok közül — az 1500 ürméter cserkéreg termelésén kívül — az erdei legelő említendő meg, mely utóbbit a városi polgárság — marhái számára — ingyen használja. A vadászat bérbe adatik, évi 872 kor., a halászat pedig 130 kor. bérért.

Az évi fahozam fele része, fűrészárúnak feldolgozva, szerződéses nagyvevőknek adatik el. E fűrészárú termelésére szolgál egy 18 lóerejű turbinával és 16 lóerejű gőzmozdonynyal hajtott műfűrész, két fűrészkerettel és két körfűrészszel. Az évenként felmetszett nyersfaanyag mennyisége 12000 m³ jegenye- és lúczfenyő, kevés veresfenyő és bükk, melyből 54 % tiszta fűrészárú termeltetik és pedig fanemek szerint ³/₄ részben jegenye, ¹/₄ részben lúczfenyő. A rendelkezésre álló tűzifa-mennyiség nagy részét a városi polgárság veszi, a fenmaradó részt pedig felszenítik és faszén alakjában értékesítik a közeli vasgyáraknál.

A faárak a következők: 1 köbméter jegenyefenyő fűrészárú 22 kor., 1 köbméter lúczfenyő 25 kor., 1 köbméter veresfenyő 44 kor., 1 köbméter lúcz- és jegenyefenyő épületfa 6 kor. és 1 métermázsa lúczfenyőcser tört

állapotban 5 kor. Az évi fahozam kiszállitása az erdőből kizárólag igavonó-marhával történik, a fűrészárú elszállitása pedig a dobsinai állomásról vasúton.

A munkásviszonyok elég kedvezőknek mondhatók és habár munkásokban felesleg nincsen, a szükséges munkaerő a közelben beszerezhető.

A fatermelési és szállitási díjak a következők: 1 űrméter tüzifa termelési díja 48—52 fillér, 1 darab szálfa vágásbére 20—50 fillér, 1 köbméter szálfa szállitási díja 2·40—4·40 kor. A favágatásnál, fuvarozásnál, szenítésnél és a fűrészüzemnél foglalkoztatott munkások száma 120-ra tehető.

Az utóbbi években elég gyakran dühöngött szélviharok a városi erdőbirtokban is érzékeny károkat okoztak, melyek a széldöntéseket követő betűző-szú irtásának költségeivel még szaporodtak.

Az erdőbirtok tiszta jövedelme az 1898. évben 26830 kor. volt, de miután ebben az évben a gőzfűrészen még egy második fűrészkeret állittatott fel, a jövedelem is tetemesen emelkedett, úgy hogy míg az 1899. év tiszta jövedelme 50640 kor. volt, addig 1900-ban már 69298·54 kor., 1901-ben pedig 64100·80 kor. és így átlag 61346·44 korona.

Jolsva erdőgazdasága.

Jolsva r. t. város erdőgazdaságának a leírását a következőkben adjuk: Az erdők részint úrbéri megváltás, részint ajándék és vétel útján kerültek a város tulajdonába. Az „Óvár“ nevezetű erdőrész a valaha itt birtokló Wesselényi Ferencztől jutott a város tulajdonába. A „Bukovina“ nevű erdőrészt a regale-joggal együtt Coburg Ferdinánd herczegtől szerezte meg a város 110,000 frtnyi összegért. Az erdőbirtok többi része úrbéri megváltás útján hasíttatott ki a város részére. A birtokra terhek is nehezednek; így a Coburg herczegtől megvett erdőrész után kap a r. kath. lelkész évenként 140 ürm.³ tűzifát, ád a város ezenkívül az ág. ev. lelkésznek, az ág. ev. és r. kath. tanítóknak, kórházaknak, óvodának, ipariskolának, városi tisztviselőknek, erdő- és rendőröknek stb. évente körülbelül 1200 ürm.³ tűzifát, még pedig többnyire befuvarozással.

Az erdőbirtok Jolsva r. t. város határában fekszik 266—881 méter tengerszin feletti magasságban és 5117·84 kat. holdnyi kiterjedésben. Borítja a gömöri Érczhegység ágazatait, kimagasló hegycsúcsai pedig a Bástyacsúcs, Óvár, Mikóhegy, Fenyves, Bányacsúcs, Sashegy, Tűzkő, Hármascsúcs és Csepkőtető, melyeknek magasságai 540—881 méter között váltakoznak. Éghajlata általában mérsékeltnek mondható. Az uralkodó szelek iránya északnyugati és délkeleti.

Az erdőterületből a tölgy 39%-ot, a gyertyán 33%-ot, a bükk 20%-ot, a nyár és nyir 6%-ot, a jegenyefenyő 0·3%-ot, egyéb fanemek 1·7%-ot foglalnak el. A lombfanemek között előfordulnak a szil, juhar, kőris és hárs, a cserjék közül a mogyoró, fagyal, galagonya, kökény és kecskerágó.

Az erdőbirtok kezelését erdőtiszt végzi. Az erdőőrzési kerületek száma öt, melyeket egy főerdőőr és négy erdőőr lát el. A kezelési és őrzési költségek évente 5530 korona.

Az erdőbirtok rendszeres gazdasági üzemterv szerint kezeltetik és berendezése 1888-ban történt. Öt üzemosztályt foglal magában, melyek közül kettő sarjerdő 40 éves fordával, egy cserzőüzem 20 éves fordával, egy szállalóüzem 60 éves és egy szálerdő 80 éves fordával. Az újabban történt tagosításból kifolyólag új üzemterv készítése vált szükségessé, a midőn is a cserzőüzemet a sarjerdőhöz csatolták.

Az erdőbirtok rendszeresen kezeltetvén, a felerdősítésekre is kellő gondot fordítanak. Az évi felerdősítendő terület átlag 40—50 kat. hold, melyet csemeteültetéssel és tölgymakk-alákapálással újítanak fel. Az ültetésnél használt fanemek a tölgy, juhar, kőris, az erdei-, fekete- és lúczfenyő. Az évi erdősítési költség összesen 700—750 korona, kat. holdanként tehát 10—15 korona, mely erdősítések elvégzésére 1000—1200 munkanapra van szükség, 70—80 fillér átlagos munkabérrel.

A főhasználat a tűzifatermelés és a hagyásfáknak, mint műfának a kihasználása. Az évi vágásterület 99 kat. hold; a fenyves üzemosztályban minden ötödik évben 23·85 kat. hold. Az évi fatermés 7500—9000 köbméter, mely tűzifa, szálfa, rönkő, bányafa, gally és rőzsefára dolgoztatik fel. A tűzifa 95%, a haszonfa pedig 5%.

A mellékhasználatok a városnak tekintélyes jövedelmet nyujtanak. Főkép a magnezit-bányászat 12000 korona évi bérrel, továbbá a kőfejtés 1200 korona, fűhasználat 1000 korona, legeltetés 340 korona, vadászat 200 korona és a halászat 44 korona évi jövedelmet eredményez. Az évi fatermést, mely csekély 300—500 köbméter haszonfán kívül 10—12000 űrméter tűzifát szolgáltat, nagyobbára a város polgárságának adják el, mely tűzifa-szükségletének fedezésére körülbelül 8000 űrmétert igényel. 600—800 űrm.³ a városban lévő kolompos ipartársulatnál, a többi fenmaradó famennyiség a hisnyóvízi vasgyárnál, a gömöri faipar részvénytársaságnál és a Concordia vasgyárnál értékesíttetik. A műfa részint a polgárság szükségletét fedezi, részint vidéki fakereskedőknek adatik el.

A faanyagok árai az erdőn a következők:

1 űrm.³ kemény tűzifa	polgároknak	1·60 kor.,	idegeneknek	2·— kor.
1 „ lágy „	„	1·20 „	„	1·50 „
1 „ hántott és hasábfa	„	2·— „	„	2·50 „
1 köbmét. tölgyfa	„	8—11—15 „	„	11—14—17 „
1 „ bükk, nyár, nyir	„	3·50 „	„	4·— „

A közlekedési viszonyok kedvezőknek mondhatók, mivel az erdőterület a főútvonalaktól sehol sem fekszik távol, az erdőben pedig igen sok s elég jókarban lévő erdei útak vannak. A szállitás kizárólag tengelyen történik. A munkásviszonyok szintén elég kedvezők és az erdei munkások zömét a közel fekvő községek szolgáltatják. Munkabér fejében fizettetik a fatermelésnél 1 űrméter kemény tűzifáért 44 fillér, 1 űrméter lágy tűzifáért 36 fillér, 1 űrméter hasáb tűzifáért 50 fillér, — 1 drb tölgyszálfa vágásbére 20–24 fillér, bánya-rovatfa termelése folyóméterenként 2 fillér, 1 köbméter műfának Jolsva városába való beszállitása átlagban 5 korona, 1 űrméter tűzifának pedig 1·50 korona. A vágásokban évente 80—100 favágó foglalatoskodik.

Az erdei kihágások lényegtelenek és elemi károsítások az utóbbi években nem fordultak elő. A városi erdőbirtok átlagos évi tiszta jövedelme 21162 korona, a holdankénti tiszta jövedelem 4 korona 10 fillér.

Nagyrőcze erdőgazdasága.

Nagyrőcze r. t. város erdőgazdaságát a következőkben ismertetjük: A városi erdőbirtok — azelőtt a Szász-Coburg-Gothai herczegi murányi hitbizományi uradalom csekély része lévén, — az 1857. évi február hó 27-én kelt örök adás-vévési szerződés alapján, vétel útján ment át a város birtokába.

Az erdőbirtok a nagyrőczei járás Nagyrőcze r. t. város határában fekszik, 320—1017 méter tengerszin feletti magasságban és 2284·85 kat. holdnyi kiterjedésben, melyben a Coburg herczegi uradalomtól vett erdőségek 2160·61 kat. hold és későbbi vétel útján szerzett 124·24 kat. holdnyi terület foglaltatik.

Helyrajzi tekintetben a városi erdőbirtok a középhegység és átmenetileg a magashegység jellegével bír, ÉNy.-ról DK. felé hajlik és több kisebb-nagyobb völgygyel és vízérrel van megszakítva. A fővölgy a „Murányvölgy", melynek mindkét oldalán húzódó magaslatain az erdő terül el. Éghajlata mérsékelt, de a késői és korai fagyok a magasabb fekvésben gyakran érezhető kárt okoznak. Az uralkodó szelek iránya Ny. és ÉNy.

Az uralkodó fanemek közül a bükk az erdőterületnek 50%-át, a gyertyán 30%-át, a tölgy 5%-át, a nyár és nyir 15%-át foglalja el, melyek között a kőris, juhar, szil és hárs szórványosan fordul elő.

A kezelést és felügyeletet egy erdőmester gyakorolja, kinek egy fagondnok van alárendelve, a ki egy erdőőrrel az erdővédelmi szolgálatot teljesíti. A kezelési és erdőőrzési költségek évenként 2086 koronába kerülnek.

A városi erdőbirtok üzemét már az 1874. évben — tehát az erdőtörvény életbeléptetése előtt — tömegszakozás alapján rendezték be. Az első gazdasági üzemterv szerint az egész erdőbirtok egy sarjerdőüzemosztályt alkotott 40 éves fordával. Miután azonban az üzemterv az erdőtörvény követelményeinek meg nem felelt, új üzemterv készítése vált szükségessé és e szerint egy szálerdőüzemosztályt 80 éves fordával, 60 évi átmenettel és egy sarjerdőüzemosztályt 40 éves fordával alakították.

A 46·14 kat. hold kiterjedésű évi vágásterületek felerdősítése — a mennyiben ezt a sarjerdőben előforduló kisebb tisztások és kiveszett tuskók

helyei megköveteli, — mesterséges úton tölgy, szil, kőris, juhar és akáczcsemetékkel a déli lejtőkön és völgyekben, lúczfenyőcsemetékkel pedig a szálerdő nyugati és északi magasabb fekvésekben történik, körülbelül 400 munkanap felhasználásával és évenkénti átlagos 414 kor. felerdősítési költséggel, melyben a csemeték nevelése, az ültetések gondozása és fűnyomástól való felszabadítása is benfoglaltatik. Az átlagos munkabér 70 fillértől 1 kor. 20 fillérgi terjed. Az évi vágásterület a szálerdőüzemosztályban 13·42 kat. hold 1466 m³ faterméssel, a sarjerdőüzemosztályban 32·72 kat. hold 1972 m³ s így összesen 46·14 kat. hold 3438 m³ faterméssel, mely főképen tűzifának feldolgozva, a polgárság részére tartatik fenn. 60—70 m³ bükköt és nyirt, kevés tölgyet és kőrist is mint haszonfát adnak el a helybeli kerékgyártóknak. A vágatás tél idején történik, tarvágat útján, holdankénti 20—25 darab hagyásfa fentartásával.

Előhasználat a nyár és nyirfa kiszedéséből áll, mely előbbiből 200—250 m³ a vashegyi m. kir. vaskőbányáknál mint bányatámfa, 4—5 korona alapár mellett, utóbbiból pedig 350—400 m.³ szerződésileg fakereskedőknek eladva, mint rúdfa 5 korona alapár mellett értékesíttetik.

A mellékhasználatokból az erdőbirtok csekély jövedelmet nyujt, mert az erdei legelőt a városi polgárság szarvasmarhái részére ingyen élvezi, a mi azonban nemzetgazdasági szempontból fontos; a vadászatot pedig egy helybeli vadásztársulat csekély összegért bérli.

Említettük, hogy az évi fahozamot néhány köbméter haszonfa kivételével tűzifának dolgozzák fel, melyet a városi polgárság tűzifaszükségletének fedezésére fordítva, oly csekély áron adják el, hogy a favágatási díj megtérítésén felül ürméterénként alig marad 15—20 fillér; az idegenek a polgári tűzifaár két-háromszorosát fizetik, mire nézve folyamodás esetében a városi tanács határoz. Itt megemlítendő, hogy a város a római kath. és ág. ev. lelkésznek, az állami polgári és felsőbb kereskedelmi iskolának, az állami elemi iskolának, a kisdedóvó, városi irodák, szolgaszemélyzet stb. részére évenként 1088 űrméter tűzifát ad ingyen, beszállítással együtt.

A fa szállítása a jókarban tartott erdei útakon, kizárólag tengelyen történik. A nyirfarúdak igavonómarhával a nagyrőczei vasúti állomáshoz vitetve, vasúton szállittatnak tovább.

A fatermeléshez és szállitáshoz szükséges munkaerőt Nagyrőcze városa és a szomszéd községek lakossága szolgáltatja oly számban, hogy munkáshiány eddig nem volt. A tűzifatermelési díj űrméterenként 40—50 fillér, fuvardíj pedig 1·20—1·50 korona. A favágatásnál foglalkoztatott munkások száma 30—40.

Az erdei kihágások számba nem vehetők és elemi károk az utóbbi években nem fordultak elő.

A városi erdőbirtok átlagos évi jövedelme 1480 kor., melynek csekélysége onnan ered, hogy a polgárság a tűzifát majdnem ingyen kapja, mi mellett még különösen kiemelendő, hogy a polgárok községi pótadót nem fizetnek, sőt állami adójuk is a város jövedelmeiből fizettetik.

A m. kir. *erdőkincstár* gömörmegyei birtokának erdőgazdaságát az alábbiakban ismertetjük. Erdőkincstári gazdaság.

Ez az erdőbirtok, mely Koháry Ferencz murányi uradalmához tartozott, de a kincstártól haszonélvezett „Hutke“ név alatti rezervált erdő volt, 1829-ben jutott az erdőkincstár tulajdonába. A garamvölgyi járás Polonka nagyközség határában fekszik, a vaczoki völgy balpartján és a vaczoki m. kir. erdőgondnoksági B. és D. üzemosztálya. Területe 2137·6 kat. hold, melyből erdő (haszonerdő) 1815·6 k. hold, véderdő 234·8 k. hold, tisztás 18·6 s így összesen 2069·0 k. hold. Állandó legelő és rét 50·4 k. hold, szántó 12·5 k. hold, havas 5·0 és terméketlen 0·7 k. hold. Ez az erdőbirtok az alacsony Tátra déli nyúlványain terül el, apróbb patakai a vaczoki patakban egyesülnek, mely a vármegye keleti határán a Garamba szakad. Klímája mérsékelten hideg, átlagos évi hőmérsék 6·3° C. Évi csapadék 825 m m. Uralkodó szelek K., ÉK., Ny,, DNy., veszélyes az ÉNy.

Terület szerint elfoglal a lúczfenyő 72 %-ot, a jegenyefenyő 25 %-ot, bükk 3 %-ot. Szórványosan előfordul a veres- és az erdeifenyő.

Ezt az erdőbirtokot a beszterczebányai m. kir. erdőigazgatósághoz tartozó vaczoki m. kir. erdőgondnokság kezeli és itt egy erdőőr van alkalmazva, a ki egyszersmind gátőr is.

Az erdő üzemberendezés 1886-ban történt, a midőn a B üzemosztály tarvágásos szálerdőt 120 éves fordával és a D véderdőüzemosztályt alkották. Az évente erdősítendő 14·35 k. holdnyi területet ültetés és vetés útján újítják fel lúczfenyővel, jegenyefenyővel, erdei- és veresfenyővel, a mi átlag 239 korona 80 fillérbe kerül, vagyis holdanként 9·32 kor.-ba. A felerdősítéshez használtatik 400 munkanap 60 fillér átlagos munkabérrel.

Az évi vágásterület a B üzemosztályban 14 k. hold, melynek fatermése 1585 m³, vagyis 79 % fenyő haszonfa és 426 m³, vagyis 21 % tűzifa. A taroló vágás a lúczfenyőkéreg nyerése czéljából, a nedvkeringés idején, május, június hónapban történik, a fahozamból pedig épület- és tűzifát termelnek.

A mellékhasználatok közül megemlítendő a lúczfenyőtoboz gyűjtése a mihálytelki kincstári magpergető részére, azonkívül gyűjtik a jegenyefenyőmagot is saját szükségletre. A legeltetés a kincstári telepes-munkások szolgalmi joga. A fűtarlózást, egykoronás bárczák váltása ellenében, két hóra engedélyezik. A közteshasználat is alkalmazásban van, 2 évi burgonya és 2 évi rozstermeléssel, a 3-ik év tavaszán a lúczfenyőmagot bevetik, vagy a csemetéket beültetik. A bér 4 évre holdanként 17·28 korona. A vadászat Coburg Fülöp herczegnek van bérbe adva.

Az épületfát vállalkozónak adják el, a ki a fatömeget tövön, terület szerint veszi. Zsindelyt csak házi szükségletre termelnek.

A kiseladásnál érvényben lévő faárak a következők: 1 köbméter fenyő épületfa alapára értékosztály és vastagság szerint 1·10—8·00 korona, 1 űrméter tűzifa tövön 0·35—1·10 kor., 1 űrméter tűzifa feldolgozva 0·90—1·80 kor., 1000 darab fenyőzsindely 12 korona.

A szállitás az 5—14 kilométerre fekvő Garamhoz leginkább télen, havon vontatva történik; a völgyek talpára a fa szabad eregetés útján jut.

A vaczoki patakon van a „Bedő Albert“ vízfogó, mely 1881-ben kőből és földből építve, 1896-ban új vízfalat kapott betonból, két hatalmas pillérrel. Köbtartalma 62500 m³. A tűzifát a Vaczok patakon úsztatják.

A szükséges erdei munkásokat a kincstári munkás-telepek szolgáltatják. Az épületfa termelési és a Garamhoz való szállitási bér köbméterenként átlag 2 korona. A tűzifatermelés űrméterenként 50—60 fillér, a tűzifaszállitás a patakig 40—70 fillér, a tűzifaúsztatás 10—20 fillér. Átlag 40 munkást foglalkoztatnak. Említést érdemlő erdőkárosítás az utóbbi években nem fordult elő.

A püspökségi erdőgazdaság.

A *rozsnyói* róm. kath. *püspökség* erdőgazdaságának leírása a következő: A rozsnyói r. kath. püspökséget 1776. évi márczius 15-én Mária Terézia az esztergomi érsekség egy részéből alkotta és számára Rozsnyó, Csucsom, Nadabula, Sajópüspöki és Velkenye községek határában birtokot adományozott. Ennek az erdőbirtoknak a területe 4328·19 k. hold és pedig állományerdő 3672·81 k. hold, tisztások 600·52 k. hold, összesen tehát 4273·33 k. hold. Az erdőbirtokhoz tartozó belsőség, szántó, rét, legelő 20·63 k. hold, terméketlen 34·23 k. hold.

Helyrajzi tekintetben kisebb-nagyobb völgyektől megszakított elő-, közép- és magashegységet alkotván, 100—1400 méter tengerszin fölötti magasságot ér el. Nevezetesebb hegycsúcs az 1340 méter magas Ökörhegy. A Rozsnyó-Csucsom szálerdőüzemosztályban két középnagyságú pisztrángdús patak van. Éghajlata a vármegye déli részében fekvő Sajópüspöki és Velkenye vidékén szelid. Rozsnyó vidékén mérsékelt, csak a nagyobb magasságban zord és itt az északi fagyasztó szelek gyakran károkat is okoznak.

Az előforduló fanemek közül az „A“ szálerdőüzemosztályban, terület szerinti százalékban kifejezve, a tölgy 10 %-ot, a bükk és gyertyán 40 %-ot, a jegenye- és lúczfenyő 40 %-ot, az erdei fenyő 10 %-ot foglal el. A „B“ sarjerdőüzemosztályban előfordul: tölgy 52 %, bükk 31 %, gyertyán 9 %, erdei fenyő, nyár, nyir 8 %. A „C“ sarjerdőüzemosztályban elfoglal a tölgy 80 %-ot, a bükkel elegyített gyertyán 20 %-ot. Szórványosan előfordul a többi honos lombosfa és számos cserje.

Ezt az erdőbirtokot a Rozsnyón lakó erdőgondnok kezeli. Az erdőőrzést 4 erdőőr és 1 erdőszolga végzi. A kezelő erdőgondnok egyszersmind az ura-

dalom ezidőszerinti igazgatója is. Az igazgatási, kezelési és őrzési költség évente 5000 korona.

Az 1883. és 1885. években történt üzemberendezés alkalmával a „Rozsnyó-Csucsom A“ szálerdőüzemosztály fokozatos felújító vágás és 80 éves vágás fordulóval, a „Rozsnyó-Csucsom-Nadabula B“ sarjerdőüzemosztály 40 éves vágás fordulóval és a „Sajópüspöki-Velkenye C“ sarjerdőüzemosztály 40 éves vágás fordulóval alkottatott.

A szálerdőüzemosztályban évenként 38 k. hold erdősítendő. A felújítás természetes úton, fokozatos felújító vágásokkal, csak a lúczfenyő állabok felújítása, valamint a tisztások beerdősítése történik mesterséges úton, lúczfenyőcsemeték kiültetésével. A két sarjerdőben az előforduló tisztások és a sarjadzásra képtelen, elvénhedt tuskók hiányos helyeit, kocsányos és kocsánytalan tölgy alkalmazásánál újítják fel. Az évi erdősítési költség 700 korona, a melyre 500 napszámot, 1·30—1·50 korona bérrel fordítanak.

A szálerdőben kihasználásra kerülő 22·44 k. holdnyi évi vágásterület 2078 m.³ fatömeget ad, melyből 20% a haszonfa, ú. m. fenyőrönkő és papirfa, tölgy vasúti talpfa és bányafa. A sarjerdők évi vágásterülete 49·02 k. hold, 4751 m.³ faterméssel, ebből tölgybányafa, mint haszonfa 8—10%. Az előhasználatok a szálerdőben a nyirfa kiszedésére, a sarjerdőben a túlkoros egyedek kihasználására szorítkoznak. A mellékhasználatok közül a legeltetés — tekintettel az állabok gyér zárlatára — csakis az erdőőri személyzetnek engedtetik meg. A rozsnyói szál- és sarjerdőben — vasat, antimont és egyéb érczet tartalmazó — körülbelül 24 bányatelep van, melyekért a bányatulajdonosok úthasználat és bányahalombér czímén egy-egy aranyat fizetnek évenként, a fában és talajban okozott kár megtérítése mellett. Az uradalmi téglagyár évenként átlag 300 ürm. tűzifát fogyaszt el. A vadászat a rozsnyói területen évi 200 koronáért, a sajópüspökiben 200 koronáért van bérbe adva. A kőfejtés évi 700 kor. bért jövedelmez. A pisztránghalászatot az uradalom gyakorolja.

Az évi fatermés műfa részét a közeli kereskedők veszik meg. A fűrészrönköt részint a gömöri faipar részvény-társaság, részint Links rozsnyói fűrésztulajdonos, a bányafa legnagyobb részét a m. kir. bányakincstár, a rimamurány-salgótarjáni vasmű r. t., Andrássy Dénes gróf, a csetneki Concordia és Demuth Károly bányatulajdonosok vásárolják. A kolostorok, plébániák, iskolák, tanítók, templomszolga és székesegyházi zenekar részére 763 m.³ kegyúri és kegyelembeli tűzifát szolgáltatnak ki, az urasági és a gazdasági személyzet részére pedig 600 m.³ tűzifát. A felmaradó rész kizárólag a rozsnyói piaczon kerül értékesítésre.

A tölgyműfának alapára köbméterenként 9—10 kor., a fenyőé 4 kor., a tűzifáé 2·50 kor. A szállitás kizárólag tengelyen történik. Az erdei útak, különösen a rozsnyói erdő határvölgyi főútja, melyet a város is használ, elég rossz. Vasúti állomások Rozsnyó és Bánréve.

A munkásviszonyok nagyon kedvezőtlenek és a munkabérek drágák. A tölgyműfa szállitási díja a vágásokból, a 6—8 kilométer távoli rozsnyói vasúti állomásra, köbméterenként 5·50—7 korona, a fenyőműfa szállitási díja 6 korona. A tűzifa szállitása Rozsnyóra, a vevő lakására űrméterenként 1·60—2 kor., 1 drb. fenyőrönkő termelési díja 20—30 fill., 1 űrméter tűzifáé 50 fill. A tűzifa választékolása hasáb és dorongfára, a favágók túlcsigázott követelései miatt, nem eszközölhető.

Az emberektől okozott károk ritkák. Tűz a legutóbbi 5 évben egyszer volt, de számottevő kárt nem okozott, valamiként a hótörés sem. Széltörés volt az 1897. évben 5 k. holdnyi lúczfenyvesben, mely után, jelentéktelen mértékben, a szú is fellépett.

Az erdőbirtok átlag évenként 24,000 koronát jövedelmez tisztán, a k. holdankénti jövedelem tehát átlag 5·60 korona.

A *csetneki közbirtokosság* erdőgazdaságát a következőkben ismertetjük: A csetneki közbirtokosság a volt földesurak és jobbágyok között létrejött, 1863. év június 3-án kelt és biróilag helybenhagyott egyezség alapján jutott az 1871-ik évben erdőségei birtoklásába, melyek a rozsnyói járás Csetnek nagyközség határában 2574·5 k. hold kiterjedésben terülnek el. Ebből állományerdő 2485·9 k. hold, erdőtisztás 82·2 és terméketlen 6·4 k. hold. Fek-

A csetneki erdőgazdaság.

szik a gömöri Érczhegység déli nyúlványain 560—950 méter tengerszin fölötti magasságban, mely középhegységet kisebb hegyipatakok szelik át. Éghajlata mérsékelt. Veszélyes szél az É. és ÉNy. Csapadékokban gazdag.

Az előforduló fanemek közül terület szerint jut: jegenye és lúczfenyőre 35 %, tölgy, bükk, gyertyán, nyir és egyéb lombosnemekre 65 %.

Ezt az erdőbirtokot a Csetneken lakó erdész kezeli és 2 erdőőrzési kerületre van beosztva. Az igazgatási, kezelési és őrzési költség évente 4200 korona.

Üzemberendezése az 1885-ik évben történt, de az 1897-ik évi üzemrevizió alkalmával új gazdasági üzemtervet készítettek, mely szerint az erdőbirtok egy szálerdőüzemosztályban 80 éves vágásfordulóval és fokozatos felújító vágással egy sarjerdőüzemosztályban 40 éves vágásfordulóval és egy véderdőüzemosztályban kezeltetik.

A fenyőszálerdőben évente felújul 10 k. hold természetes úton, 7 k. hold lúczfenyőcsemeték ültetésével, a sarjerdőben 33 k. hold természetes és 8 k. hold mesterséges úton tölgy- és gyertyáncsemeték ültetésével. Az évi szálerdősítési költség a csemetetermeléssel együtt 450 kor., vagyis holdanként 35 kor. A 43·95 k. holdnyi évi vágásterület fatermése 5350 köbméter, melyből a fenyőszálerdőben 65 % a haszonfára, 35 % a tűzifára, a sarjerdőben 15 % a haszonfára és 85 % a tűzifára esik.

Előhasználat a nyár, nyir és kecskefűz kiszedése, 197 m³ évi mennyiségben és 197 kor. értékben. A mellékhasználatú erdőlegelőt a községi legelőmarha használja. A vadászat és halászat 300 korona évi bért hoz, a kőfejtés átlagban évi 150 koronát, a gubacs 20 korona jövedelmet.

Az évi fatermés épület- és műfáját a csetnekvölgyi vas-, réz- és papirgyáraknál, a gömöri faipar r.-t.-nál és kiseladásban értékesítik, a fenyőrönköket pedig a közbirtokossági fűrésztelep dolgozza fel fűrészárúra.

Faárak a következők: 1 űrméter tölgy, bükktűzifa az erdőn 2 kor., a fenyő 1·20—1·50 kor., a nyár, nyir 1·50 kor., 1 köbméter fenyőépületfa alapára 6·60 kor., a tölgyépületfák 10—16 kor., a bükké 6 kor., a fűrészárúé átlag 26 kor. Az erdei termékeket igavonómarhával szállítják a fűrészhez, a raktárba és a közeli csetneki vasúti állomáshoz.

A munkásviszonyok elég kedvezők és a fizetett munkabérek a következők: 1 drb tölgy és fenyőépületfa termelési díja átlag 30 fillér, 1 űrméter tűzifáé 40 fillér, 1 köbméter tölgy és fenyőépületfa szállítási díja 3 kor. 1 űrméter tűzifa szállítása a raktárba 1·10 kor.

Jelentékenyebb erdőkárosítást 1897-ben a dühöngő északi szélvihar okozott. Kevés jelentőségűek az erdőtüzek és kőtörések okozta károk.

Az erdőbirtok átlagos évi jövedelme az elmult 5 esztendőben 17,000 korona volt, vagyis k. holdanként 6·62 korona.

Rozsnyó erdőgazdasága

Rozsnyó r. tan. bányaváros erdőgazdasága a következő: Rozsnyó bányaváros 2500 kat. holdnyi kiterjedésű erdőbirtokát a rozsnyói róm. kath. püspökség ellen folytatott úrbéri perben, 1861-ben egyezség útján nyerte vissza.

Ez az erdőbirtok, mely Rozsnyó város határában fekszik, a gömöri Érczhegység déli elágazásait borítja 330—1100 méter tengerszin fölötti magasságban és a rozsnyói völgyet határoló középhegységben délnyugatról északkelet felé húzódik. Éghajlata mérsékelt, csapadékban gazdag és az északi fagyasztó szelek ellen védett.

Fanemei közül a tölgy a területnek 50 %-át, a bükk 30 %-át, a jegenye és lúczfenyő 20 %-át foglalja el, melyek között a többi honos lombfanemek és cserjék is előfordulnak.

A városi erdőgondnokság vezetését egy erdőtiszt végzi, őrzésével pedig 3 erdőőr van megbízva. Üzemberendezése 1883-ban történt, melynek alapján ez az erdőbirtok egy szálerdőüzemosztályban két vágássorozattal 80 éves vágásfordulóban kezeltetik.

Az évi vágásterületek felerdősítése az egyik vágássorozatban 2—3 éves lúcz- és veresfenyőcsemetékkel, a másikban pedig kocsánytalan tölgycsemetékkel történik. Kihasználásra kerül évente 22 k. hold erdőterület 4250—5000 köbméter fatermésssel, mely 10 % tölgy- és fenyőhaszonfát és 90 % tűzifát ád.

Az évi fahozam vevője Rozsnyó város lakossága, a csekély mennyiségű tölgy és fenyőrönköt a Rozsnyó melletti gőzfűrész dolgozza fel a város részére.

1 űrm. tűzifa ára az erdőn vágásbérrel 3—5 kor. 1 köbméter tölgy mű- és épületfa alapára 12—16 kor. 1 köbméter fenyő mű- és épületfa alapára 5 kor. A fát az erdőből kizárólag igavonómarhával szállitják ki.

A munkásviszonyok kedvezőtlenek, mert a szomszédos községek lakosságának nagy része Amerikába vándorolt ki. A munkáskereslet nagy s így a munkabérek is rohamosan emelkedtek. 1 űrméter tűzifa termelési bére néhány évvel ezelőtt 30—36 fill. volt, ma pedig 50—60 fillér, a fuvarbér a legtávolabbi helyről 3 koronáról 5 koronára emelkedett. Az erdőkárosítások lényegtelenek. A városi erdőbirtok átlagos évi tiszta jövedelme 7400 korona, vagyis k. holdanként 2 kor. 96 fill.

A Rima-murány—salgótarjáni erdőgazdaság.

A *Rimamurány-salgótarjáni vasmű részvénytársaság* erdőgazdaságának leírása a következő:

A Rimavölgyén elterülő erdőbirtok egyes kisebb birtokosok tulajdonából ment át a „Rimai Coallitio“ birtokába. Az 1852-ik évben a Rimai Coalitio, melynek birtokai majdnem kizárólag erdőkből állottak, a bányavagyonnal rendelkező „Murányvölgyi-Unió“-val „Rimamurányvölgyi vasmű-egyesület“ név alatt egybeolvadván, a szétszórt összefüggéstelen birtokrészletek csakis ennek a vasmű-egyesületnek a birtoklása alatt tömörültek, az 1878-ik évben befejezést nyert tagosztályozással összefüggő egészszé.

1881-ben a „Salgótarjáni vasfinomító társulat“ és a „Rimamurányvölgyi vasmű-egyesület“ között történt egyesülés után ez az erdőbirtok a „Rimamurány-salgótarjáni vasmű részvénytársaság“ tulajdonába került, egyben megnagyobbodva az 1867-ben keresztül vitt tagosítás alkalmával a Szirk és Turcsok községek határában fekvő, a „Rimamurányvölgyi vasmű egyesület“-nek osztályrészül esett — addig közbirtokossági vagyont tevő vashegyi erdőtest ¼ részével és a gerlicze-tapolcsányi vasgyár csődtömegéből megszerzett erdőterülettel.

A társulati erdőbirtok zöme 23234·73 kat. hold kiterjedésben a rimaszombati járásban 48° 27'—48° 45' északi szélesség és 37° 29'—37° 40' keleti hossz alatt 260—1341 méter t. sz. f. magasságban terül el; 2447·94 k. hold pedig a nagyrőczei járásban 48° 37'—48° 40' északi szélesség és 37° 44'—37° 48' keleti hossz alatt 340—872 méter t. sz. f. magasságban fekszik.

Az összesen 25682·67 k. hold kiterjedésű erdőbirtokból esik állományerdőre 24084·32 k. hold, bekebelezett tisztásra 299·31, véderdőre 18·35, összesen tehát 24401·98 k. hold. Belsőség 22·56, szántóföld és rét 1173·13, legelő 69·12 és terméketlenség 15·88 k. hold. Helyrajzi tekintetben a közép- és magashegység jellegével bír s legnagyobbrészt a Vepor hegylánczolaton s annak déli kiágázásain, hol csekélyebb, hol meredekebb lejtőjű hegyeken s dombokon terül el. Fontosabb hegycsúcsok a Vepor 1341 méter, Djel 1047 méter, Osztra 1017 méter, Szinyecz 916 méter, Hiég 872 méter és Dubova 628 méter magasságban. A Vepor hegységben fakadó Rima folyó mindkét partján elterülő erdőbirtokon számos vízdús, a Rimába szakadó patak van. Éghajlata mérsékeltnek mondható; a déli részekben az erdőterület nagyrészét elfoglaló tölgy, északi részein a bükköt mindinkább kiszorító fenyő tünteti fel leginkább a hőmérsékleti különbségeket. Késői és korai fagyok nem tartoznak a ritkaságok közé és néha érezhető károkat okoznak a csemetékben és a fiatal hajtásokban. Az uralkodó szelek iránya ÉK. Nagyobb, romboló hatású szélviharok azonban csak elvétve fordulnak elő.

Az előforduló fanemek terület szerint a következőleg oszlanak fel: tölgy és cser 13 % bükk, gyertyán 54 %, lúcz-, jegenye-, veres-, erdei- és feketefenyő 18 %, juhar, hárs, szil, kőris, nyir, nyár és egyéb lágy lombfanemek 15 %. Az évi fatermésnek miként leendő felosztása, a terheknek és költségeknek mi módon való viselése s a gazdálkodás ellenőrzése felől, a vezérigazgatóság utasítása alapján, a rimabrézói erdőhivatal — melynek élén egy erdőmester áll — intézkedik. Az erdőhivatal alá van rendelve és annak székhelyén van az erdőrendezőség, egy erdészszel, mint erdőrendezővel és a szükséges segédszemélyzettel; az erdészeti számvezetőség egy számtiszttel és segéddel. A 4 erdőgondnokságot és pedig a klenóczit 8987·45 k. hold, a rimabrézóit 5311·25 k. h., a rimóczait 7698·12 k. h. és a vashegyit 2404·96 k. holdnyi kiterjedésben 3 erdőgondnok vezeti. A 19 erdőőrzési kerületben az őrzési teendőket 21 erdőőr végzi.

Ezt az erdőbirtokot az erdőtörvény intézkedésének megfelelőleg, rendszeres gazdasági üzemtervek szerint kezelik. Az első üzemberendezés 1880-ban történt, a midőn 40—60 éves vágásfordulóval bíró sarjerdőüzemosztályokat alakítottak. De az ezek alapján folytatott gazdálkodásból mindinkább felmerülő hátrányok 1884-ben újabb rendezést kivántak, mely alkalommal már szálerdőüzemmód és 80 éves vágásforduló állapíttatott meg.

Habár az 1884. évtől folytatott erdőgazdálkodás a mult mulasztásait némikép helyrehozta, az üzemtervek és térképek kezdetlegessége, a gazdasági beosztás és vágások vezetésének helytelen módja, valamint az erdő állagában beállott tetemes változások, ismét újabb erdőrendezési munkálatokat tettek szükségessé, melyeket 1894. évtől 1902. évig foganatosítottak.

Az erdőbirtok, melynek feladata a társulati bányák és kohók szükségletét állandóan fedezni, a bánya-, szén- és tüzifagazdaságra van berendezve és pedig 7 szálerdő-üzemosztályra 80 éves, 1 szálerdő-üzemosztályra 60 éves átmeneti vágásfordulóval és 1 véderő-üzemosztályra.

Különös gondot fordítanak az erdőmívelésre. Az átiskolázott csemetéket nagy szakértelemmel ápolt és 5600 korona évi költséggel fenntartott állandó csemetekertben nevelik és pedig fanemek szerint: kocsánytalan-, kevés kocsányos tölgy, lúcz-, fekete- és veresfenyő; alárendelt mennyiségben ákácz, eper, hárs és amerikai dió.

Évenként átlag 250 kat. holdra rúgnak a pótlandó hézagos fiatalosok és a természetes felújulás fogyatékos helyei, az üzemtervi mű előirása alapján beerdősítendő évi vágásterületek és tisztások.

A bükk- és tölgyállabok felújítása — fokozatos felújító vágás alkalmazásával — természetes uton történik; oly középkorú állabokban, melyeknek zömét a nyir és nyár alkotja, alátelepítés alkalmaztatik, a tenyészteni szándékolt fanemek csemetéivel. Az erdősítések kizárólag erőteljes, 3—4 éves átiskolázott lúczfenyő és 2—3 éves visszametszett tölgycsemetékkel történnek ültetés útján márczius és április hónapokban.

Mindenütt, a hol azt a termőhely és fekvés megengedi, a kocsánytalan tölgy, kis mértékben az alsóbb részeken kocsányos tölgy, ellenben a lúczfenyő, rosszabb talajon a feketefenyő, míg a vízmosásokban ákáczcsemeték alkalmaztatnak.

Az erdősítések szorgos ápolásban részesülnek és kiváló gondot fordítanak az ültetések tisztítására s a mennyiben a kikerülő faanyag, mint rudak, abroncsok, nyirfavessző stb. értékesítésével a tisztítási költségek nem fedezhetők, ez évenként még 800 korona készpénzzel pótoltatik. A 800,000 darabot meghaladó csemete kiültetésénél 30 igás napszámot és 8500 kézi napszámot használnak fel. Az összes erdősítési költségek évenként átlag 10,000 koronára rúgnak, tehát holdanként 18—40 koronára; az átlagos igás napszámbér 6 korona, kézi napszámbér 1 korona.

Az évi vágásterület 285·40 kat. hold, melynek famennyisége: épület-, haszon- és szerszámfában 5600 m³, szén- és tüzifában 40,600 m³, tehát a haszonfa 12%, míg a tüzifa 88%. Mint haszonfát termelik a különböző méretű bányatámfát, faragott fát, iparvasúti tölgytalpfát és bányarovatfát, kevés rönköt, épületi- és műszerfát. A tüzifánál 2 osztály van megállapítva, ú. m. I. oszt. és II. oszt. bükkhasáb, dorong- és galyfa vegyesen.

Az 1901/1902. üzemévben nyert haszonfából termeltetett: fenyőbányafa 909 m³, tölgybányafa 1977 m³, tölgy faragott fa 410 m³, mint fenyő-, bükk-, tölgy-, nyir-, nyár-szerszámfa 1304 m³, összesen 5600 m³ 39,500 kor. alapértékben.

A fokozatos felújító vágások fahozamának feldolgozása október havában kezdődik és a következő év április haváig tart.

Az előhasználatok az áterdőléseket, tisztításokat, öngyérüléseket és az esetleges kisebb mérvű szél- és hótöréseket ölelik fel, melyek az 1901/1902. üzemévben 18,900 m³ fatömeg után 27,297 kor. tőértékkel voltak képviselve.

A mellékhasználatok közül a nagyobb kiterjedésű tisztások és az erdőbirtokhoz tartozó rétek kaszálása és a legeltetés van gyakorlatban. Ez utóbbi azonban — kivéve a vasércz-kohók és gyárak közelében fekvő erdőrészeket — a 10 évi elő- és 25 évi utótilalom szigorú betartásával — lehetőleg szűk korlátok közé van szorítva. Makktermő években a makkoltatás szintén

számottevő. Mellékhasználat még a vadászat, melyet a társulat önmagának tartott fenn, továbbá a kőfejtés és az erdei gyümölcs szedése. Az összes mellékhasználatokból befolyó jövedelem az 1901/1902. évben 27,500 korona volt.

Az erdőbirtok összes fatermésének zömét a társulat nyustyai vasolvasztója fogyasztja el mint faszenet. — A fatermés számottevő részét a társulati bányák veszik igénybe, bányatámfa, iparvasúti talpfa és rovatfa választékban, míg csekély része a tiszti-, munkás- és szolgaszemélyzet tüzifa szükségletét fedezi.

Az alárendeltebb faanyagot, mint a nyirfarúdakat, vesszőt, abroncsot, szárazfát, stb. a vidék lakossága között, a fennálló árszabály szerint, apró faeladás czímén értékesítik.

Az erdőbirtokon kiterjedt szenitési üzem folyik. Az állandó, ügyes szénégetők, tót szenitési móddal, évenként 80,000 űrméter szénfát szenitenek fel, mely faszén a társulat nyustyai vasolvasztójának évi 290,000 hektoliter faszén szükségletét fedezi. A faszén átvétele a kohónál szembecsléssel történik és annak alapján a szénkihozat 1 űrméter szénfa után 3·37—4·10 hektoliter szén között ingadozik; átlag kihozat 3·61 hektoliter.

Az épületi és haszonfaárak a következők:

Helyt erdő, tövön:	Az épületfa 10—20 cm. középvastagságban	Az épületfa 20 cm.-en felüli középvastagságban
1 m^3 lúcz- és jegenyefenyő	7·00 kor.	9·00 kor.
1 „ veresfenyő	8·00 „	10·00 „
1 „ erdei- és feketefenyő	6·00 „	7·00 „
1 „ tölgy, szil, juhar és kőris	8 és 10 „	14 és 18 „
1 „ száraz, széltörött és rovarrágott fenyőfa átlag		5·— korona.

A tüzifa-árak helyben, az erdőben, vágásbérrel együtt a következők: 1 űrméter I. oszt. bükkhasábfa 2·50 kor., 1 űrméter II. oszt. bükkhasáb-, dorong- és galyfa 2·10 kor.; — a vágásbéren kívül: 1 űrméter dőlt és szárazfa minden fanemből 1·50 kor., 1 kétfogatú szekér hulladék- és galyfa 2 korona.

A faszenet kizárólag tengelyen szállítják, a bányafát a feled—tiszolczi m. á. v. vonalán fekvő Tiszolcz, Nyustya és Rimabánya állomásokon tengelyen, onnan pedig rendeltetési helyére vasúton.

A favágatást a szomszédos községek lakosai s kiváltképen a klenócziak végzik s bár ezek nem állandó munkások, de évről-évre biztosak. Az Amerikába való tömeges kivándorlás itt is megindulván, a munkáshiány az utóbbi években érezhetővé kezdett válni. A szénégetők állandó munkások és a társulati munkások társpénztár-intézetének tagjai lévén, 5—30 évi szolgálati idő után annak megfelelő nyugbérben részesíttetnek.

A termelési díjak a következők:

	folyóméter után	köbméter után
tölgytalpfa	15 fill.	3·86—5·39 kor.
faragott tölgyfa	18 „	5·36 „
tölgybányafa	3 „	0·70—1·17 „
fenyőbányafa	4 „	1·40 „
1 drb tölgyrovottfa	1 „	
1 űrméter szénfa	36—50 „	
1 hektoliter faszén átlag	13½ „	

A fuvarbérek a következők:

	folyóméter után	köbméter után
tölgytalpfa	18 fill.	5·60 kor.
faragott tölgyfa	18 „	5·60 „
tölgybányafa	14 „	5·20 „
fenyőbányafa	10 „	5·— „
1 drb tölgyrovottfa	2½ „	
1 hektoliter faszén után a nyustyai kohóhoz szenitőhelyek távolsága szerint		21—42 fillér.

A fatermelésnél 100—150 favágó, a szállításnál 60—80 fuvaros van foglalkoztatva. A szénégetők száma a 100-at meghaladja.

Majdnem minden évben gyujtogatnak az erdőbirtok különböző pontjain. Szél, hó alárendeltebb károkat okoz, míg a fiatalosokat a szarvas és őzvad rágja le, a mi már tetemesebb károsítást jelent. A rovarok érzékenyebb károkat a faállományban nem tettek, de a Peziza Wilkomii nevű gomba a klenóczi erdőgondnokság szépen fejlődő veresfenyő állományait nagymértékben megtámadta s azokat teljes kipusztulással fenyegeti. A bejelentett erdei kihágások száma 631 volt.

Az erdőbirtok összes évi tiszta jövedelme átlag 155,000 korona, holdanként 6 korona.

Andrássy Géza gr. erdőgazdasága.

Az *Andrássy Géza* gróf gömörmegyei hitbizományi birtokainak erdőgazdasági leirása a következő: Az Andrássy grófok régi családi birtokát alkotja az Oláhpatak, Nagyhnyilecz, Alsósajó és Nagyveszverés községek határában elterülő erdőbirtok, melyhez — a jelenlegi birtokos atyja — Andrássy Manó gróf által 1869. évben galantai herczeg Eszterházy Páltól vett Szalócz, Vígtelke, Borzova és Szilicze községek határában fekvő és 1878. évben Nádasdy Tamás gróftól vett Betlér, Kisveszverés és Henszlova községek határában elterülő erdőbirtok csatoltatott.

Andrássy Manó gróf 1890-ben ebből az erdőbirtokból hitbizományt alapított, mely uradalmat a jelenlegi birtokos: Andrássy Géza gróf a felsősajói, rédovai, feketelehotai és restéri erdőkkel megnagyobbította, melyeket 1893-ban Andrássy Tivadar gróftól vétel útján szerzett meg.

A fenti községek határában levő erdőség 48° 30'—48° 50' északi szélesség és 37° 50'—38° 16' keleti hosszúság alatt 421—1411 méter tengerszín feletti magasságban fekszik 28,606·73 kataszteri holdnyi kiterjedésben, melyből a tulajdonképeni erdőterület 25,708·32 k. h., az erdőbirtokhoz tartozó szántóföld 100·56 k. h., az állandó rét 1600·08 k. h., az állandó legelő 1175·05 k. h. és a terméketlenség 22·72 k. h.

Ez a hitbizományi erdőbirtok a gömör-szepesi Érczhegységben a Sajófolyó jobb- és balpartján terül el. Az 1411 méter magas Kakashegyig húzódván, a közép- és magas hegység jellegével bír, melynek lejtői a lankás 5—10 foktól, a meredek 30—40 fok között váltakoznak. Éghajlata a délibb fekvő részekben mérsékelt, az északnak húzódó magas hegységben zord. Korai és késői fagyok gyakoriak, mely utóbbiak a fatenyészetben sokszor érzékeny károkat okoznak. Az uralkodó szelek iránya északnyugati és északkeleti, melyek közül kivált az északkeletiek a lúczfenyő állományokban néha nagy pusztításokat végeznek. Vizei a Sajó-folyó, a szulovai, feketepataki és csetneki patak. Csapadékokban gazdag.

Az előforduló fanemek között a bükk az első helyet foglalja el, mely után a gyertyán és tölgy következik, juhar és kőrissel szórványosan elegyítve. A tűlevelüek zöme a jegenyefenyő, melyhez a lúczfenyő és elszórtan a veres- és erdeifenyő sorakozik. A lombosok az erdősült területnek 70 %-át, a tűlevelüek 30 %-át foglalják el.

A hitbizományi erdőbirtok az uradalmi erdőfelügyelőség igazgatása alatt áll, melynek székhelye Betlér. Az erdészeti ügyek intézését az erdőfelügyelőség és az annak alárendelt 3 erdőgondnokság teljesíti. Az erdészeti személyzet 1 erdőfelügyelőből, 3 kezelő erdőtisztből és 26 erdőőrből áll. Az uradalmi erdőgondnokságok székhelye és kiterjedése a következő: 1. A betléri erdőgondnokság, székhelye a veszverési huta, kiterjedése 15344·36 kat. hold. 2. Az oláhpataki erdőgondnokság, székhelye Oláhpatak, kiterjedése 8468·97 kat. hold. 3. A szádvári erdőgondnokság, székhelye Kisfalu, kiterjedése 4793·40 kat hold. Az erdőőri védkerületek száma 26.

Az igazgatási és kezelési költségek évenként 40,000 koronára rúgnak.

Az 1890. évig az erdőbirtok első üzemberendezése magánjellegű volt és azt 1866-ban Greiner Lajos Coburg herczegi erdőrendező tömegszakozás alapján végezte. Az első gazdasági üzemtervek alapján az erdőbirtok fenyőszálerdei 70 éves vágásfordulóban, a sarjerdők 35 éves vágásfordulóban kezeltettek. Miután az uradalom 1890-ben hitbizománynyá alakíttatott át, az erdőbirtok a törvényszabta rendszeres gazdasági üzemtervek szerint kezelendő, melyeknek készítése most van folyamatban. Addig is, míg ezek a rendszeres gazdasági üzemtervek elkészülnek, az erdőbirtokot hatóságilag jóváhagyott ideiglenes üzemtervek szerint kezelik.

A felerdősítendő évi vágásterület 420 kat. hold, de ezenkívül a havasi legelőterületből még körülbelül 200 kat. hold kerül évente beerdősítés alá, mely utóbbinak az a czélja, hogy az alatta elterülő lúczfenyő-állományoknak idővel védelmül szolgáljon. Az erdősítés kizárólag ültetés útján történik és az ehhez szükséges csemetéket az uradalmi csemetekertekben nevelik. A szádvári erdőgondnokságban a vágások felújítására lombfaneműek használtatnak, az oláhpataki és betléri erdőgondnokságban csaknem kizárólag lúcz- és veresfenyőcsemeték és csak kivételesen erdei- és feketefenyőcsemeték.

Az erdősítések gondos ápolásban részesülnek; a mutatkozó hézagokat évről-évre kipótolják a csemetéket a fűnyomástól felszabadítják és a felerdősült vágásterületeken felburjánzó nyirt, nyárt és kecskefüzet — mihelyt ártalmasakká lesznek — eltávolítják. Ily gondozás mellett az elért eredmény — jóllehet sok a vadkár — elég kedvező.

Az erdősítés kat. holdankénti átlagos költsége 16—24 kor., a kipótlások pedig kat. holdanként átlagban 8 koronába kerülnek.

Az évi vágásterület 420 kat. hold, melynek fahozama 53000 m³ és pedig 10000 m³ fenyőhaszonfa (19 %), 1000 m³ tölgyhaszonfa (2 %) és 42000 m³ szén- és tűzifa (79 %). A tarolás a lombfanemű-üzemosztályokban októbertől áprilisig tart, a fenyőszálerdőkben pedig, a lúczfenyőkéreg nyerése czéljából, a nedvkeringés idejében, vagyis május elejétől július végéig.

Az előhasználatok az áterdőléseket és tisztításokat foglalják magukban, melyek évenként és átlagban 6000 m³ előhasználati fatömeget szolgáltatnak 6000 kor. értékben.

A mellékhasználatok közül a legeltetés, fűkaszálás, téglagyártás és kovakőfejtés van gyakorlatban, melyek évenként kb. 10,000 kor. jövedelmet nyujtanak.

A vadászatot és halászatot az uradalom önmagának tartotta fenn.

A hitbizományi erdőbirtok fatermésének zöme, azaz 79 %-a, szén- és tüzifára termeltetik, mely utóbbiból a jelentéktelen kiseladást és a házi szükségletet fedezik, a szénfát pedig szenítik és a termelt szenet a rimamurány-salgótarjáni vasmű-részvénytársaság sajóvölgyi vasgyáraiba szállítják és a vasgyárban veszik át. A szénkihozatal egy űrméter kemény szénfából 1·00—1·15 mérő szén (1 mérő = 0·33 m³), mely súlyban 80—110 kilogrammot tesz, a lágy szénfánál 1·20—1·40 mérőszén vagy 55—65 kg.

Az erdők haszonfahozamát — az uradalmi szükséglet kivételével — majdnem kizárólag nagyvevőknek, tövön adják el. A fenyőhaszonfát a Donath és Haas tescheni fakereskedő czég veszi meg, a tölgyhaszonfa részben mint bányafa nyer alkalmazást, részben a pelsőczi „Gömöri faipar részvénytársaság"-nak adatik el. Az elért tőárak a következők: a tölgyhaszonfa után m³-ként 10 kor., a fenyőhaszonfa után 5 kor., a kemény szénfa tőára 110 cm. hosszú és 120 cm. magasságra rakott űrméterenként 1.40 kor., a lágy szénfáé 0.80 kor.

A hitbizományi erdőségek a bánréve—dobsinai iparvasút mentén feküsznek és az Iglóról Rozsnyón át Tornallya felé, továbbá a Nagyveszveréstől Dobsina felé vezető törvényhatósági utak vonulnak azokon végig, melyekbe községi és erdei utak ágaznak. A fa kiszállítása az erdőből kizárólag tengelyen történik.

Az Amerikába való kivándorlás ezen a vidéken is nagy mérveket öltött s így az erdei munkásokat és fuvarosokat nagyobbrészt más vidékről szerezik be.

A fatermelési bérek a következők:

1 köbméter tölgyhaszonfa	termelési	bére	0.70—1.20	kor.
1 „ fenyőhaszonfa	„	„	0.50—1.00	„
1 űrméter szénfa és tüzifa	„	„	0.40—0.60	„

A szállítási bérek:

1 köbméter tölgyhaszonfa	szállítási	bére	3.00—6.00	kor.
1 „ fenyőhaszonfa	„	„	1.60—6.00	„
1 űrméter tüzifa	„	„	0.60—2.00	„

A szenítési és szénszállítási költség mérőnként átlagban 0.92 kor. A férfinapszám 1.00—2.00 kor., az asszonynapszám 0.60—0.90 kor. között váltakozik.

A fatermelésnél évente 160 munkást, a szállításnál 50—60 fuvarost, a szenítésnél 50—60 szénégetőt és 25—30 fuvarost foglalkoztatnak.

Nem tekintve az évente előforduló jelentéktelen futótüzeket, kiemelendő itt az oláhpataki erdőgondnoksághoz tartozó rédovai pagonyban 1902. évi június havában dühöngött erdei tűz, melynek mintegy 60 kat. holdnyi vágásterületen szenítés alatt levő 8000 ürméter szénfa és 20 kat. holdnyi 1 és 2 éves lúczfenyő ültetés esett áldozatul. A tüzet a szénhelyen forgószél okozta. A széltörések különösen az 1900. évben voltak jelentékenyek, a midőn a betléri erdőgondnokságban mintegy 3000 m^3, az oláhpataki erdőgondnokságban mintegy 2000 m^3 lúczfenyő szálfát döntött és tört ki. A hitbizományi erdőbirtok átlagos tiszta évi jövedelme kat. holdankint 4.00 kor.

Andrássy Dénes gróf erdőgazdasága.

Andrássy Dénes gróf gömörmegyei hitbizományi birtokainak erdőgazdaságát a következőkben ismertetjük: A csikszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy család ifjabb ágának tulajdonában levő gömörvármegyei krasznahorkaváraljai és csetneki uradalmak közül, az előbbi eredetileg 1525-ben, királyi donácziokép, — az utóbbi pedig a XVII. század elején Andrássy Mátyás neje, született Monoky Anna révén jutott a család birtokába. Néhai Andrássy György országbíró és királyi főpohárnokmester, ezekből az uradalmakból 1867-ben hitbizományt alapított, melyet az alapító grófnak 1872. évi deczember 19-én bekövetkezett halála óta fia Andrássy Dénes gróf birtokol.

Ez az uradalom két főcsoportban, 11 különálló erdőrészben 48° 35'—48° 49' északi szélesség és 37° 51'—38° 23' keleti hosszúság alatt Krasznahorkaváralja, Jolész, Szilicze, K.-H.-Hosszúrét, Hárskút, Dernő, Kovácsvágás, Andrássi, Dénes, továbbá Gócs-Hnyilecz, Feketepatak, valamint Rédova, Felsősajó, Hankova, Markuska, Geczelfalva, Rochfalva, Ochtina, Feketelehota, Sebespatak, Rekenyeújfalu és Kuntaplócza községek határában 304—1480 méter tengerszín feletti magasságban fekszik 23,828·42 kat. holdnyi kiterjedésben, melyből a tulajdonképeni erdőterület 19,975·57 kat. hold, az erdőbirtokhoz tartozó ház és kert 14·89, a szántóföld 125·30, az állandó rét 1617·17, az állandó legelő 1703·23, a havasi térség 23·50, a felerdősítendő kopárok és vízmosások 240·00 és a terméketlenségek 128·76 kat. hold.

Hegyrajzi tekintetben a közép- és magas hegység jellegével bír és a gömör-szepesi Érczhegységen a Sajó folyó legészakibb vízterületén terül el. Magasabb hegycsúcsai: a Pipityke 1226 m., Zöldkő 995 m., Somhegy 865 m., Krivó 1207 m., Éleshegy 806 m., Ivágyó 954 m., Szulova 1119 m., Hola 1252 m., Feketelehotai Javorinka 1398 m., Hajnalova 1028 m., Kipro 1384 m., Sztolicza 1480 m. A hegyoldalak lejtői a lankás 5—10 fokból egészen a meredek 30—40 fok lejtőjű kopár mészszikláig igen változók.

Vizei: a Sajó folyó, a Pana, Csermosnya, Szulova és Csetnek patak, melyek valamennyien az uradalom erdőterületéből fakadnak. Az éghajlat, nem tekintve a magasabb hegyeken uralkodó zord éghajlatot, elég mérsékeltnek mondható. Az északi és északkeleti szelek gyakoriak, bár ez ideig a hitbizományi erdőbirtokban nagyobb jelentőségű széltöréseket nem okoztak. Gyakoriak a korai és kivált a késői fagyok, melyek után tavaszszal rendszerint tartós szárazság szokott beállani. Ez utóbbi, a különben laza mésztalajon, az erdőtenyésztésre káros befolyással van.

A hitbizományi erdők főfaneme a bükk, gyertyán, tölgy és lúczfenyő, melyek között különösen a sarjerdő-üzemosztályokban a nyir és nyár, a patakok és völgyek mentén az éger is nagyobb mennyiségben fordul elő.

A bükk és gyertyán az erdősült területnek 31%-át, a tölgy 28%-át, a lúczfenyő 21%-át, a nyir, nyár és éger pedig 10 %-át foglalja el. Előfordul még a hárs, juhar és kőris az összterület 1%-án, a jegenyefenyő 4·5 %-án és a veresfenyő 0·5 %-án, továbbá szórványosan a berkenye, vadgyümölcs, mogyoró, som, fűz és boróka.

Az uradalom összes dologi és személyi ügyeit a Krasznahorkaváralján székelő uradalmi igazgatóság vezeti. Az erdészeti ügyek intézését az ugyanott székelő erdőhivatal és az annak alárendelt 4 erdőgondnokság teljesíti. Az erdészeti személyzet 1 erdőmesterből, 1 ellenőrködő főerdészből és 4 kezelő erdészből, 1 főerdőőrből és 21 erdőőrből áll. Az urad. erdőgondnokságok székhelye és kiterjedése a következő: 1. A jólész—gócshnyileczi erdő-

gondnokság székhelye K.-H.-Váralja, kiterjedése 6890·52 kat. hold. — 2. A dernői erdőgondnokság székhelye Dernő, kiterjedése 5762·40 kat. hold. 3. Az andrássi erdőgondnokság székhelye K.-H.-Váralja, kiterjedése 5202·40 kat. hold. — 4. A hankova-rédovai erdőgondnokság székhelye Nyirjes, kiterjedése 5973·10 kat. hold. Az erdőőri védkerületek száma 22. A kezelési kiadások évenkint átlag 54,600 koronára rúgnak.

A hitbizományi uradalom erdőbirtokainak első üzemberendezése már a mult század 20—30-as éveiben történt. Az első gazdasági üzemterveket pontos térképekkel és nyilvántartásokkal felszerelve, 1821-től 1831-ig Herfurth János, akkori urad. erdőmester, volt akadémiai tanár készítette, melyek alapján a k.-h.-váraljai uradalomhoz tartozó erdőbirtokok 10 üzemosztályban kezeltetnek, még pedig 3 tölgy-, 1 bükk-, 2 fenyő szálerdő-üzemosztályban, 3 sarjerdő- és 1 legelő erdő-üzemosztályban. Ez az üzemberendezés az 1860-as években beállott úrbéri birtokrendezés-, legelő- s erdő-elkülönítésig maradt érvényben. Az erdőtörvény életbeléptetése után, 1883—1885-ben, újabb, rendszeres gazdasági üzemterveket készítettek, melyek alapján az uradalom erdőbirtokai 3 tölgy szálerdő-üzemosztályban (egy 80 éves és kettő 100 éves vágásfordulóval), 6 fenyő szálerdő-üzemosztályban (öt 80 éves és egy 100 éves vágásfordulóval) és 7 sarjerdő-üzemosztályban 40 éves vágásfordulóval kezeltetnek.

A tölgy szálerdők 4038·40 kat. holdat, a fenyő szálerdők 5805·10 kat. holdat, a sarjerdők 10,132·10 kat. holdat foglalnak el. Ez utóbbinak feltűnően nagy kiterjedését indokolja az, hogy az erdők első sorban a dernői uradalmi vasgyár szénfaszükségletét vannak hivatva fedezni, miért is nagy részét, tisztán tüzifagazdaságra kellett berendezni.

A jóváhagyott üzemtervi előirások szerint évenként átlag 448·35 kat. hold újítandó fel, minthogy azonban a hitbizományi erdők területének több mint 50%-a 40 éves sarjerdő-üzemben kezeltetik, a hol a vágások mesterséges felújítása csak a tenyésztés tárgyát nem képező nyir, nyár stb. fanemek helyeinek beerdősítésére, nemkülönben a főfanemek (tölgy, bükk, gyertyán) kivesző tuskóinak kipótlására szorítkozik s így a vágások felújítására évenként előírt 367·59 kat. holdból évenként átlag 149·60 kat. hold természetes úton, sarjadzás által újul fel, ennélfogva a mesterséges úton beerdősítendő vágásterület tisztán és a pótlandó fiatalos évenként csak mintegy 298·75 kat. hold.

Az erdősítés csaknem kizárólag ültetés útján történik, a mely czélra a szükséges csemetéket az uradalmi erdőhivatal székhelyén fentartott állandó központi csemetekertben és az egyes erdőgondnokságokban a szükséghez képest állított ideiglenes csemetekertekben nevelik.

Az erdősítés a fenyő szálerdőkben kizárólag lúczfenyővel és helyenként veresfenyővel, a tölgy szálerdőkben tölgygyel és a sarjerdőkben tölgygyel és gyertyánnal történik. A tölgynek kevésbbé alkalmas talajon a lúczfenyőt, a kopárabb mészköves talajon pedig a feketefenyőt telepítik. Az 1850—70-es években az erdei fenyő ültetésével tettek nagyobb kisérleteket, mely fanem különösen egyes elhagyott szántóföldek és kihasznált legelőterületek beerdősítésénél, mint talajjavító fanem, igen jól vált be. Idővel azonban ennek helyét is — mesterséges alátelepítés útján — a tölgy és a lúczfenyő lesz hivatva elfoglalni.

Az erdősítés, különösen az átiskolázott 3—4 éves tölgy és lúczfenyő csemetékkel, eléggé jól sikerül és aránylag kevés utánpótlást kíván. Kivételek a déli lejtőjű száraz mésztalajon alkotott ültetések, melyek kora tavaszszal gyakran a felfagyásnak vannak kitéve, azután pedig, a gyakori szárazság következtében, sokat szenvednek és rendszerint többszörös pótlást kívánnak.

Az erdősítések ápolása a fűtől és a vágásokban felburjánozó gyomtól való felszabadításra szorítkozik.

Az erdősítés évi költsége 5500—6500 kor., holdanként átlag 16—24 korona.

Az átlagos napszám férfi munkás után 1.50 kor., női munkás után 0.80 kor. és gyermek napszámos után 0.50 kor.

A kihasználásra előírt 345·46 kat. holdnyi kiterjedésű évi vágásterületen a tényleges fahozam a legutóbbi 5 évi átlag szerint 42,144 tömörköbméter volt, melyből 32% haszonfára, 68% pedig szénfára és tüzifára esett. A

haszonfatermésnek ismét 29%-a tölgy, 69%-a fenyő és 2%-a bükk és egyéb fanemű.

A vágások kihasználása kizárólag tarvágással történik, egyes üzemosztályokban azonban néhány szebb és erőteljesebb növésű tölgyegyedeket, lehetőleg egyenletes elosztás mellett, magfáknak hagynak vissza, illetőleg a sarjerdőkben, némi haszonfanyerés czéljából, a következő vágás-fordulóig tartják fenn.

A tarvágás a lombfanemű üzemosztályokban október 15-től április 15-ig, a fenyőszál erdőkben pedig május 1-től július végéig van folyamatban. Az utóbbiakban a vékony méretű fenyőszál-fákat és rudakat a tarvágást megelőző őszszel szokták kiszedni. A fatermelés házilag csak a dernői uradalmi vasgyár részére szükséges mintegy 35—40,000 űrméter szénfa és az uradalom szükségletére szolgáló haszon- és tüzifa előállítására szorítkozik. A tölgy- és fenyőhaszonfát legnagyobbrészt tövön értékesítik és annak kitermelését rendszerint a vállalkozó eszközli, úgy mint annak választékolását és feldolgozását is, melynél mintegy 40% bányafa, 35% fürészrönk és 25% épületfa kerül ki. Tölgycserkéreg termeltetik házilag a sarjerdők egyes déli lejtőjü, jobb talajú vágásterületein, a hol arra alkalmas fiatal tölgyek kerülnek kihasználásra. A lúczfenyővágásokban előállítható cserkéreg rendszerint a favállalkozót illeti.

Az áterdőlésekben és tisztázó vágásokban évenként átlag 2939 m³ előhasználati fatömeget termelnek, melynek egy része mint szénfa, a fenyő szálerdő-üzemosztályokban pedig mint szőlőkaró értékesíttetik.

A sűrű zárlatu, jó talajon nőtt gyertyánosok egyik áterdőlési faválasztékát újabban a vasúti talpfacsavarok készítésére használandó gyertyánhengerfa teszi, mely 97—100 cm., 114—117 cm., 121—124 cm. hosszúságú és 6—12 cm. átmérőjű síma, ágmentes dorongokban a legközelebbi vasúti állomáshoz szállítva, űrméterenként 8.00 koronáért értékesíthető.

Ide sorolható továbbá a botfanemek termelése is, mely a mogyoró, som, vörösgyűrű, kutyabenge, stb. cserjék hasznosíthatását teszi lehetővé.

Az erdei mellékhasználatok közül legjelentékenyebb szerepe van a legeltetésnek, a mely, beleértve az erdőbirtokhoz tartozó állandó legelőterületeket is, átlag 5300 kat. holdon gyakoroltatik. E legelőterületnek csekély részét az uradalmi mezőgazdaság veszi igénybe, a többi a községbeli lakosoknak van bérbe adva. Makk-termés esetén a termés nagy részét erdőmívelési czélokra használják fel, a felmaradó részt pedig makkoltatásra értékesítik. A fűhasználat, az erdők tisztásain és az állandó legelőterületeknek e czélra fenntartott egyes részein, csaknem kizárólag az uradalmi erdőszemélyzet szénailletőségének fedezésére szorítkozik.

Mellékhasználat továbbá az agyag- és kőfejtés, mely előbbi a dernői uradalmi vasgyárnál és téglaégetéshez, az utóbbi pedig az uradalmi birtokokon átvonuló állami és törvényhatósági közutak kavicsolására használtatik. A vadászatot és a halászatot az uradalom önmagának tartja fenn.

A hitbizományi erdők fahozamának túlnyomó része, azaz 68%-a, mint szénfa az uradalom dernői vasgyárának szükségletére van lekötve.

Az erdők haszonfahozama, az uradalmi építkezés, a vasgyár és bányászat szükségletén kívül csaknem kizárólag nagyvevőknek tövön adatik el, mert az évi haszonfahozamoknak saját hatáskörben házilag való feldolgozását és értékesítését az uradalmi erdők elszórt fekvése és hátrányos tagoltsága nehezíti meg.

Az eladás — rendszerint 3 évről 3 évre — előleges kihirdetés alapján, zárt irásbeli ajánlatok útján, árverés mellett történik, az eladás tárgyát képező fatömeg pedig a fenyő szálerdő-üzemosztályokban törzsönkénti álló fatömegbecsléssel, a tölgyfánál ellenben a vevőtől ledöntött egész szálak egyenkénti felvételével állapíttatik meg. Kisebb mennyiségekben, ú. n. kiseladás által, csak a községbeli lakosok épületi és tüzelőfa-szükséglete értékesíttetik, 5 évenként megállapított árszabályzatok alapján.

Rédován és Dernőn van az uradalomnak egy-egy vízierőre berendezett, régi, egykerekű fürésze, melyeknek a fürészárú termelése a házi szükséglet fedezésére szolgál.

Az utóbbi években elért tőárak a következők: A tölgyhaszonfa után nagyban való eladásnál:

10—20 cm. középátmérővel kéregnélkül m³-ként	6.02	kor.
21—30 „ „ „ „	8.06	„
31—40 „ „ „ „	12.06	„
40 cm.-en felüli „ „ „	14.56	„

A fenyőhaszonfa után nagyban való eladásnál 10 cm. átmérőtől kezdődőleg m³-ként átlag 5.40 kor. A bükkhaszonfa után m³-ként átlag 4.50 kor.

A kemény szénfa tőára 110 cm. magasságra rakott űrméterenként 1.54 kor., a lágy szénfáé 0.80 kor. A termelt faanyagokat kizárólag tengelyen szállítják ki. A Csermosnya, Szulova, Sajó- és Csetnek-völgyén állami s illetőleg törvényhatósági utak vonulnak végig, melyekbe a megfelelő számú állandó és ideiglenes erdei utak ágaznak be.

A munkás- és fuvarviszonyok elég kedvezők voltak, a legutóbbi évtized alatt azonban, a tömeges kivándorlás következtében, tetemesen megrosszabbodtak s így az uradaimi erdők egyes részeiben állandó munkásokat és fuvarosokat most már csak a távolabbi vidékekről lehet beszerezni. Egy űrméter tüzi- és szénfa termelési bére átlag 0.50 kor. 1 db tölgyszálfa döntési bére átlag 0.12 kor., m³-ként átlag 0.34 kor.

A legutóbbi tiz év alatt számbavehető jelentékenyebb erdőkárosítások nem fordultak elő. A szú, cserebogár és egyéb rovarok kártékony fellépése csak szórványos és nagyobb jelentőség nélküli.

A gömörvármegyei 23,828·42 kat. holdnyi erdőbirtok átlagos évi tiszta jövedelme 113,423·28 kor., vagyis kat. holdanként 4.76 kor.

Rimaszombat r. t. város erdőbirtokainak a leirását a következőkben adjuk: Az erdőbirtok a város határában, továbbá a rimaszombati járásban Tamásfalva község és a rimaszécsi járásban Kisgömöri község határában 48⁰ 20′ északi szélesség, 38⁰ 20 keleti hossz. alatt mintegy 225—300 m. tengerszín feletti magasságban fekszik és területe 2901·1 kat. hold. Helyrajzi tekintetben az előhegység jellegével bír. Vizei nincsenek. Éghajlata szelid. Uralkodó szelek a nyugatiak és északkeletiek. Rimaszombat erdőgazdasága.

Fanemei között a kocsányos és csertölgy 70 %-kal, a nyir és nyár 20 %-kal és az erdei fenyő 10 %-kal van képviselve.

Az erdőgondnokság székhelye Rimaszombat. Az erdőőri kerületek száma négy. A kezelési és őrzési költség 5000 korona.

Az évenként felerdősítendő terület: 56 kat. hold. Az erdősítési mód mesterséges (ültetés és vetés), a használt fanem kocsányos tölgy. Az évi erdősítési költségek összesen 1176 kor., holdanként 21 korona. A felhasznált munkanapok száma holdanként 16, az átlagos bér pedig 80 fillér.

Az évi vágásterület 47·5 kat. hold. A fatermés évenként 2460 m³ tüzifa, melyben a hasábos fa 8 %-ra tehető. Tarolási mód: tarvágat, idő: november hó 1-től márczius hó 31-ig. Az előhasználat mennyisége 250 m³, jövedelmezősége pedig 800 kor. Mellékhasználat a makk és gubacs, mely évi 450 koronát, a legeltetés, mely 2800 koronát és a vadászati jog, mely 280 koronát jövedelmez.

Az évenként nyert famennyiség részben deputátumokra fordíttatik, részben pedig téglaégetés és eladás útján értékesíttetik. A faanyagárak 1902-ben a következők voltak: 1 ürméter hasábos cser-tüzifa 5 kor. 50 fillér, 1 ürm. hasábtölgy-tüzifa 5 kor., 1 ürm. vegyes kemény-tüzifa 4 kor. és 1 ürm. nyírtüzifa 4 kor. A közlekedési viszonyok kedvezők, a mennyiben az erdő Rimaszombathoz 4—6 km. távolságban fekszik s azt jókarban lévő utak metszik. — A szállítás tengelyen történik. — A favágás költségei köbméterenként 1 m³ hasábos kemény tüzifa után 50 fillér 1 m³ nyírfa után, 40 fill. A szállitási költség 1 m³ tüzifa után a termelési helytől a városig 1 kor.—1 kor. 40 fill.

Az erdőkezelésnél foglalkoztatott munkások száma: a favágásnál 25 favágó, az erdősítéseknél 100—125 napszámos.

Az erdőrendezés 1886. évben történt. Az erdőre 5 üzemosztály állíttatott fel, melyből 4 üzemosztály szálerdő-üzemben 100 éves fordulóval, 1 üzemosztály pedig sarjerdő-üzemben 40 éves fordulóval kezeltetik. Az utolsó 3—5 évben jelentékeny erdőkárosítást csak a cserebogár okozott. Az erdőbirtok összes jövedelme a legutóbbi 3—5 évben átlag 12,000 korona, holdanként és évenként tehát 4 korona 15 fillér.

VADÁSZATI VISZONYOK.

Gömör-Kishont vármegyét vadászati viszonyai tekintetében az első vármegyék közé kell sorolnunk, mert itt nemcsak a természeti és éghajlati viszonyok kedveznek a különféle vadnemek tenyésztésének és szaporodásának, hanem különösen kedvező volt úgy a multban, mint a jelenben is, az a körülmény, hogy a vadászat iránt érdeklődő gömörmegyei nagybirtokosok — nem kímélve költséget — oda törekedtek és törekednek, hogy a különféle vadfajok megtelepíttessenek és a meglevők a legnagyobb ápolásban és gondozásban részesüljenek.

Ez a kedvező állapot azonban nem terjed ki az egész vármegye területére, mert míg a Mészhegység fensíkjain vízhiány miatt a vad nem szaporodhatik, addig a megye más részeiben a hiányos ápolás és gondozás, a hajtóebekkel való vadászat, a vadállományt a minimumra csökkenti.

A nagy vad szaporodásával szemben gomba-módra szaporodnak a vadorzók is, kik ez idő szerint csapatosan keresik fel a legvaddúsabb vidékeket és valóságos hajtóvadászatokat rendeznek a féltett vadra a nélkül, hogy a tilalmi időszakra tekintettel lennének. — A vadőrző személyzetet, orvlövéseikkel már sikerült megfélemlíteniök úgyannyira, hogy a rendesen nagyobb családdal megáldott erdő- és vadőr nem meri a gyakran 20 személyből álló vadorzó-csapatot üldözőbe venni.

A hatóságok e baj orvoslására mindent elkövetnek, de a mai vadásztörvény mellett az eredmény semmis, mert a vadorzónak vagyona nincs, a kiszabott 10—30 napi elzárást pedig pihenésre használja, hogy kiszabadulva, újra kezdhesse a vad pusztítását. A vadorzók által elejtett vad nagyobb része orgazdák útján kerül piaczra, kisebb részét pedig az orvvadászok maguk használják fel.

Vadászterületek.

Gömör vármegye összes vadászterülete 717,324 kat. hold, melyből 372,784·68 kat. hold erdő s 344,539·32 egyéb vadászterület.

A vármegyében fekvő uradalmakban a vadászati jog legnagyobbrészt önállóan kezeltetvén, bérelt terület csupán a vármegye öt rendezett tanácsú városa s a járásokhoz tartozó községek és közbirtokosságok vadászterülete.

A vármegye öt rendezett tanácsú városának összes vadászterülete 37,270·7 kat. hold, melyből 19,826·8 erdő, 17,443·9 egyéb terület. Az összes évi bérösszeg 2353 korona 28 fillér, egy holdra tehát évenként 6 fillér esik.

A vármegye hat járása közül: a *tornallyai járásban* 57 község vadászterülete van bérbe adva. A bérbeadott terület nagysága 69,963 kat. hold, melyből 27,329 hold erdő és 42,634 hold egyéb terület. Az évi bérösszeg 2153 korona 60 fillér, egy holdra tehát évenként 3·07 fillér esik.

A *rozsnyói járásban* 51 község vadászterülete van bérbe adva. A bérbeadott terület nagysága 146,165 kat. hold, melyből 72,122 kat. hold erdő, 74,043 kat. hold egyéb terület. Az évi bérösszeg 2149 korona 60 fillér, egy évre tehát holdanként 1·4 fillér esik.

A *nagyrőczei járásban* 42 község vadászterülete van bérbe adva. A bérbeadott terület nagysága 15,415 kat. hold, a melyből 4303 hold erdő, 11,112

hold egyéb terület. Az évenkénti bérösszeg 683 korona 50 fillér, tehát holdanként egy évre 4·4 fillér esik.

A *rimaszécsi járásban* 51 község vadászterülete van bérbe adva. A bérbeadott terület nagysága 46,828 kat. hold, melyből 2,023 hold erdő, 44,805 kat. hold egyéb terület. Az évi bérösszeg 1363 korona 12 fillér; esik tehát egy évre holdanként 2·4 fillér.

A *rimaszombati járásban* 46 község vadászterülete van bérbe adva. A bérbeadott vadászterület nagysága 63,792 kat. hold, melyből 18,473 kat. hold erdő, 45,319 kat. hold egyéb terület. Az évenkénti bérösszeg 2637 korona 32 fillér; tehát egy évre 4 fillér esik holdanként.

A *garamvölgyi járásban* 7 község vadászterülete van bérbe adva. A bérbeadott vadászterület nagysága 24,578 kat. hold, melyből 1420 hold erdő, 23,158 hold egyéb terület. A vadászati bérösszeg évenként 431 korona 20 fillér; esik tehát holdanként egy évre 1·7 fillér.

A vármegyének hat járása közül vadban leggazdagabb a garamvölgyi, nagyrőczei, rozsnyói és a rimaszombati, a mennyiben e járásokba esnek a nagy uradalmak vadászterületei, a hol a vad megfelelő gondozásban részesülvén, átterjed a szomszédos vadászterületekre is.

COBURG FÜLÖP HERCZEG PUSZTAMEZŐI VADÁSZLAKA.

Legnagyobb vadászat-tulajdonosok a vármegyében: *Fülöp Szász Coburg Gothai herceg*, kinek saját vadászterülete 112,396·84 k. hold, mely területből 97,697·83 kat. hold erdő, 14,699·01 k. hold egyéb terület. — *Gróf Andrássy Géza*, kinek saját vadászterülete 29,685·9 kat. hold, mely területből 26,334·7 kat. hold erdő, 3351·2 kat. hold egyéb terület. — *Gróf Andrássy Dénes*, kinek saját vadászterülete 26,000·80 kat. hold, melyből 19,975·6 kat. hold erdő, 6025·20 k. hold egyéb terület. — A *Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság* saját területe 25,682·67 k. hold, melyből 24,401·98 k. hold erdő, 1280·69 k. hold egyéb terület. — A *rozsnyói róm. kath. püspökség* saját területe 5080·62 k. hold, melyből 4430·62 k. hold erdő, 650 k. hold egyéb vadászterület. A legnagyobb vadászat-tulajdonosok.

A vadnemek közül előfordul a vármegye területén: a *szarvas*, a mely nem ősvadja a vármegye rengetegeinek, mert Ágoston Szász Coburg Gothai herczeg telepíttette meg. 1869-ben elrendelte, hogy a murányi uradalom polomkai erdőhivatalában, a zavadkai határban szarvaskert létesíttessék, s a vadaskertbe a balogi szarvaskertből szarvasok telepittessenek át. A mikor pedig e vadaskertben a szarvasállomány megfelelően felszaporodott, a vadaskertet szétbonttatta s a szarvasokat szabadon bocsátotta, melyek azután leginkább délkelet és délnyugat felé terjedtek el s igy az északnak fekvő Királyhegy erdőségeibe alig jutott valami. A mostani birtokos, Fülöp Szász Coburg Gothai herczeg tehát 1889-ben a pusztamezői erdőségekbe is telepíttetett szarvasokat, melyek azonban a vidék rideg volta és az idegen vadászterületek közelsége miatt csak lassan szaporodhatnak. Vadnemek. A szarvas.

A Sajóvölgyén, Betlérben gróf Andrássy Manó 1885-ben létesített szarvaskertet, melybe Zemplénből telepített át 16 szarvastehenet és 5 szarvasbikát. Megfelelő szaporodásuk következtében nehány év után szabadon bocsátotta őket. Vérfelfrissítés czéljából pedig a mostani birtokos: gr. Andrássy Géza hozatott 1892-ben hét szarvastehenet, melyeket megérkezésük után szabadon bocsáttatott.

COBURG FÜLÖP HERCZEG FABOVAI, KLATNAI ÉS PREHIBKAI VADÁSZLAKAI.

A három vadaskertben felszaporított és szabadon bocsátott szarvasokból alakult Gömör vármegye mai szép szarvasállománya, mely — sajnos — egyes helyeken túlszaporodván, a szarvasbikák fejdíszén a visszafejlődés és az elkorcsocsodás nyomai vehetők észre.

A szarvasállomány évről-évre leginkább dél felé, legkevésbbé észak felé terjed s már alig van Gömörmegyében összefüggőbb erdőterület, a hol a vadászattulajdonosok ne élveznék a szarvasbőgés idejében a szarvasvadászat izgató sportját.

A szarvasvadászat sikeres gyakorlása érdekében a vármegye szép fekvésű erdőségeiben kényelmes és czélszerü vadásztanyák épültek, sőt Coburg herczeg az állandó érintkezés s a vadászat megkönnyítése czéljából telefonhálózatot is létesített. A hegységek erdőségeiben épült vadásztanyák száma 29. Ezek s a vadászösvények segélyével a szarvascserkészet már a legfélreesőbb völgyekben, a legmeredekebb hegyoldalakon és hegygerinczeken is akadálytalanul gyakorolható.

Évről-évre nagyobb számú szarvasbika esik zsákmányul a bőgési időszak alatt s közöttük sok szép hatalmas példány is. Mivel azonban az utóbbi években, egyes helyeken, a túlságosan elszaporodott szarvasok között a visszaesés nyomai voltak észlelhetők, Fülöp Szász Coburg Gothai herczeg a murányi uradalomban évenként 130 szarvastehén és 20 darab szarvasbika lelövetését rendelte el.

A dámvad.

A vármegye második nagy vadja a *dámvad*, melyet gróf Andrássy Manó telepíttetett meg 1887-ben a betléri uradalomban. A Morvaországból hozatott 20 darab alig egy évig volt az ideiglenes vadaskertben, a midőn szabadon bocsátották. A dámvadak észak felé terjednek és nagyon kedvelik a havasi legelők kopár részeit; nyáron rendesen a legmagasabban fekvő kopár legelőkön többnyire kisebb csoportokban láthatók, erős telek idején azonban lehúzódnak az etetőkhöz. A létszám már megüti a 300-at és közöttük sok szép erős lapátos is látható. A lapátok nagyságán észrevehető ugyan a ku-

VADDISZNÓK ETETÉSE A FELSŐBALOGI VADASKERTBEN.

koricza-, répa- és repcze-ültetvények és vetések hiánya, de azért találkoznak közöttük oly hatalmas példányok is, hogy a délvidék dúsan táplált lapátosaival vetekedhetnek. A bőgés ezen a vidéken október vége felé kezdődik s november első harmadában végződik. Ebből a vadnemből évente 15—20 darabot lőnek.

A sörényes juh.

A *sörényes juhot* (Amontragus Tragelaphus), mely átmenet a kecske és a juhfaj között, gróf Andrássy Géza telepítette meg 1897-ben a betléri uradalomban. A hozatott 6 sörényes juhot ideiglenesen vadaskertbe helyeztette el, a hol 4 év alatt 12 darabra szaporodván, szabadon bocsáttattak. E 12 darab a zord éghajlatot megszokta s remélhető, hogy ez a ritka és szép vad a vármegyében el fog terjedni.

A mufflon.

A *mufflont* (Ovis Musimon) szintén gróf Andrássy Géza honosította meg Betlérben. 1895-ben érkezett 3 darab, 1896-ban 48. Ez a küldemény nagyon rossz állapotban érkezett Betlérbe, úgy hogy számuk néhány hónap alatt a felére csökkent. Ma már ez a vadnem is szépen felszaporodott és többnyire a mezőség közelében fekvő erdőkben tartózkodik. A zord időjárást ezek is megszokták s rendesen nagyobb csapatokban láthatók egy öregebb kos vezetése alatt. Úgy a sörényes juhra, mint a mufflonra csakis nagyobb elszaporodásuk esetén fognak vadászni.

Az őz.

Őzvad Gömör vármegyében különösen a rőczei, rozsnyói és garamvölgyi járásokban fekvő erdőségekben található szép számmal. Itt azonban aránylag keveset lőnek, mert nagyon kímélik őket. A kisebb vadászterületeken hajtóebekkel vadászszák őket, gondozásban nem részesülnek s így ezeken a területeken a szaporodás alig észrevehető. Az őzvadban gyakran pusztít a szőrféreg-járvány, sőt az 1894/95-iki télen az őz-állományt az általánosan fellépett tüdő-, máj- és léprothadás erősen megtizedelte. Gömör vármegyében évenként átlag 600 őz kerül terítékre.

A siketfajd.

A *siketfajd* a garamvölgyi, nagyrőczei, rozsnyói és rimaszombati járások fenyvesekkel borított magas hegységeiben fordul elő; de szaporodása és terjedése — habár nagyon kímélik — igen lassú, a minek a vadsertés elszaporodása egyik főoka, mely a tavaszi hónapokban a földön fészkelő siket- s egyéb fajdfélék tojásait pusztítja úgy, hogy már a tavasz második felében család nélküli siketfajd-tyúkokat lehet látni.

A siketfajd a Fülöp Szász Coburg Góthai herczeg pusztamezői vadászkastélyának környékén elterülő erdőségekben van a legnagyobb számban.

Ezt a vadászkastélyt Ágoston Szász Coburg Gothai herczeg 1869-ben építtette, hogy a fárasztó siketfajd-vadászatot megkönnyítse és itt tényleg a vadászat rendesen szép sikerrel jár.

Fülöp herczeg is nagy szeretettel vadászik siketfajdokra, sőt Ferdinánd bolgár fejedelem is, mely alkalommal hosszabb időt tölt a pusztamezői vadászkastélyban és innen indul vadász-kirándulásaira. A vármegyében terítékre hozott siketfajd-kakasok száma évenként 10—20 között ingadozik.

A nyirfajd. A *nyirfajd* az egész vármegyében, nemcsak az elő- és közép-hegységben, hanem a legmagasabb fekvésű hegytetőkön is található. Szaporodását nehéz megfigyelni, mert vándorol; egyes években 30—40 darab kakast lehet hallani s a következő évben ugyanott nyoma sincs. Ezt a szép vadat a rókák és ragadozó madarak nagyon pusztítják és az utóbbiak gyakran hajnalpirkadáskor csapnak le a dürgő kakasok közé s így akárhányszor megsemmisítik a leshelyben várakozó vadász mulatságát.

Ezt a vadnemet, farkdísze miatt, az orvvadászok is pusztítják és a vármegye felső vidékén alig van legényember, kinek kalapját a nyirfajd görbe

GRÓF ANDRÁSSY GÉZA BETLÉRI ÁLLATKERTJE.

farktolla ne diszítené. A vármegye vadászterületein évenként átlagosan 50 nyirfajdkakas kerül aggatékra.

Felemlítésre méltó, hogy az e két fajd keresztezéséből származó **korcsfajd** is elő szokott fordulni.

Egyéb vadnemek. *Nyúl*, *császárfajd* és *fogoly* kisebb-nagyobb számban az egész vármegyében található s a közelmult évek gyenge telei a szaporodást nagyon elősegítették. — Leginkább bővelkednek e vadnemben a rimaszécsi, tornallyai és rimaszombati járásokban fekvő vadászterületek.

A *vízi vad* csak vonulás közben, akkor is igen gyéren, látható.

A *szalonka* a vármegye alsóbb részeiben szép számban szokott jelentkezni, a vármegye felsőbb vidékein azonban már nagyon megoszlik és így ott a tavaszi vonuláskor, esti lesen, alig lehet egyet-kettőt hallani.

Haris és *fürj* általában kevés szokott lenni.

A medve. Gömör vármegye legnagyobb ragadozója a *medve*, mely egyszersmind ősvadja a vármegyének. — A garamvölgyi, rőczei, rozsnyói és rimaszombati járások összefüggő erdőrengetegeiben tartózkodik, honnan makk-termő évek-

ben ellátogat az alsóbb vidékekre is. — Embert és állatot ritkán támad; eledele gyümölcs és makk. A kár, a mit a legelésző marhában okoz, alig érdemel említést. Hosszú telek után azonban jelentékeny kárt okoz az elgyengült hasznos és sörtevadban, különösen akkor, ha a tavasz beálltával az erdőségek talaját magas hó borítja.

Ilyenkor a hosszú télen át elgyengült vadat a nagy hóban rövid hajsza után elfogja és felfalja, a prédából megmaradt részt azonban galyakkal gondosan betakargatja, hogy másnapra jusson belőle.

A medve a Coburg Fülöp herczeg murányi és sumjáczi, gróf Andrássy Dénes krasznahorkaváraljai, valamint gróf Andrássy Géza betléri és szádvári uradalmaiban szép számmal van s ez uradalmakban izgalmas és eredményes medve-vadászatokat szoktak tartani.

Említésre méltó, hogy a murányi uradalomban 1885 év február hó 13-án néhai Rudolf trónörökös is vadászott medvékre, mely alkalommal egy

GRÓF ANDRÁSSY GÉZA VADÁSZLAKA KISFALU PUSZTÁN.

hatalmas medvét ejtett el. Ezt a helyet örök emlékezetül Fülöp Szász Coburg Gothai herczeg emlékkővel jelöltette meg.

A betléri és szádvári uradalmakban a medvevadászatok rendesen november hó végével tartatnak meg; ilyenkor a betléri kastélyban sok főnemes találkozik. A vadászok főhelye a szulovai völgy. A vadászatokon főrangú hölgyek is részt vesznek, fegyver nélkül, de vadászok közelében. Néhai Milán szerb király egyszer s Ottó kir. főherczeg kétszer vett már részt a betléri medvevadászatokon és Ottó kir. főherczegnek sikerült is egy szép anyamedvét elejteni. A betléri vadászatokon 3—5 darab medve szokott évente terítékre kerülni. *Farkas* Gömör vármegyében nincsen.

A *hiúz* nem állandó vadja Gömörnek, hanem a szomszédos Túrócz, Liptó és Szepes vármegyékből vándorol át s az őz-állományt rövid ideig pusztítja. Egyéb dúvadak.

A *vadsertések* az egész megyében el vannak terjedve, különösen a rozsnyói, nagyrőczei és rimaszombati járásokba eső vadászterületeken. Mivel a terményekben károkat okoznak, folyton pusztítják őket. Évente átlag 250 kerül terítékre.

A *róka* az egész megyében, de leginkább a rimaszécsi járásban fordul elő, a hol a balogi erdőhivatal alsó pagonyaiban Coburg herczeg minden évben sikeresen szokott rókára vadászni és ezért a róka ezen a vadászterületen óvásban részesül. A vármegyében évente átlag 500-at pusztítanak el.

A *vidra* is gyakori és különösen a pisztrángdús hegyi patakokban okoz nagy károkat. Csapóvassal pusztítják.

A *fa- és kő-nyest* szintén elég gyakori; de számuk évről-évre apad. — Csapóvassal, méreggel és fából készült csapdákkal pusztítják. Hasonlóképen pusztítják a *görényt* is.

A *morga*, melyet a hetvenes évek elején telepítettek meg a garamvölgyi járáshoz tartozó királyhegyi lánczolaton, már nagyon elszaporodott s az általa okozott károk évről-évre szaporodnak.

A szárnyas ragadozók közül a vármegye területén előfordul a kőszáli sas, suholy, ölyv, a különféle héják és kányák. A két első csak gyéren látható, az utóbbiak a tavaszi és őszi vonuláskor jelennek meg.

GRÓF ANDRÁSSY GÉZA VADÁSZTRÓFEUMAI A SZULOVAI VADÁSZLAKBAN.

A Coburg herczegi vadaskert.

Felemlítendő még a vármegyében a balogi uradalomban fekvő s Fülöp Szász Coburg Gothai herczeg tulajdonát képező, kőkerítéssel körülzárt 310·97 kat. hold terjedelmű vadaskert, melyben a herczeg évenként nagy vadászatokat szokott tartani. E vadaskertben a vad létszáma változó, átlag azonban a szarvasok száma 50, a dámvadaké 25, a vadsertéseké 250. A szarvasokból évenként 8—10 darabot, a dámvadakból 5—6 darabot, a vadsertésekből 70—80 darabot lőnek le. — A szarvasok fele fehér szarvasokból áll, melyeket 17 év előtt Angliából telepítettek át.

IPAR, KERESKEDELEM ÉS HITELÜGY.

A természeti viszonyok befolyása az iparra és kereskedelemre.

Gömör vármegyének földrajzi alakzata Magyarország képét tárja elénk kicsinyben; de nemcsak alakzatára, hanem természeti tulajdonságainak és népének őseredeti foglalkozására nézve is visszatükröződnek az ország jellemző tulajdonságai e megye sajátságaiban. Az őstermelés összes ágazatai mellett feltaláljuk e megyében a Magyarország népétől gyakorolt foglalkozások mindenikét; a mezőgazdaság, a bortermelés, az erdőgazdaság, az állattenyésztés társultak e megye területén a bányászat és kohászattal, az ipar és kereskedelem mindazon ágazataival, a melyek Magyarországon a multban és a jelenben gyakoroltatnak.

Sok körülmény hatott közre, hogy e megyében a magyar haza egyes vidékein elszigetelten és szórványosan gyakorolt kenyéradó foglalkozások mindannyia nemcsak ma, de már a történelmileg belátható multban is állandó keresetforrásai legyenek a megye lakosainak. Elsősorban is fel kell itt emlitenünk az *anyagtermelést*, a mely lehetővé tette és teszi a foglalkozásoknak e megye területén olykép való megoszlását és sokféleségét, melyhez hasonló bőségét a keresetforrásoknak ezenkívül az ország talán egyetlen vármegyéjében sem találjuk fel. A megyének érczekben és fában való gazdagsága mintegy predesztinálták e vármegyét a vas-, ércz- és faipar magas fokig fejlesztésére: kitűnő szép fehér agyagja az agyag-gyártmányok ősi hazájává avatta Gömörmegyét; termékeny völgyeiben az állattenyésztés magas foku fejlettségét találjuk fel, mely körülmény a bőr- és szőrmeipar korai kifejlődésének adott impulzust; erdeiben és lankás virányaiban a méhek ezrei tanyáznak s ezek szorgalmas munkája a megye híressé vált viasziparának s mézkereskedésének vetette meg alapját. És a hol idők folyamán a természet gazdag adományai számos virágzó iparág keletkezésének vetették meg az alapját, vajon nem egészen természetes-e, hogy ott csakhamar a kereskedelem is kifejlődött kezdetleges helyzetéből és a megye mezőgazdasági terményeinek, bányászati és ipari termékeinek forgalomba hozására, értékesítésére és ez okból a távolfekvő piaczok felkeresésére buzdította a megyének a kereskedelem gyakorlására különben is nagy hajlammal bíró lakosságát.

De nemcsak a természet gazdag adományai, hanem a geográfiai helyzet is hathatósan előmozdította Gömörmegyében az ipar és a kereskedelem magas fokra fejlődését. E vármegye a túlnyomóan iparűző és kereskedő Felső-Magyarország határpontján áll és ezt az ország főleg mezőgazdasággal foglalkozó részeivel köti össze. Gömör vármegye földrajzi fekvésének e tekintetben való jellegzetessége sokat veszített ugyan jelentőségéből ma, a gőz és villam korszakában, de irányadó, sőt kényszerítő befolyást gyakorolt a megye lakosainak foglalkozására nézve akkor, a midőn az árúcsere csak közbeeső piaczok igénybevételével volt eszközölhető. Gömör vármegye számos nyersanyaggal látta el a túlnyomóan iparos felső vármegyéket, a megye lakosai által feldolgozott nyersanyag pedig mezőgazdasági eszközök, ruházati és háztartási czikkek alakjában vándorolt az Alvidékre, nem is szólva arról, hogy a megye területén a mezőgazdaság körébe vágó oly termények is előállíttat-

A nagyipari középpontok hiánya.

A ROZSNYÓI MÉSZÁROS-CZÉH MEGHÍVÓ-TÁBLÁJA.

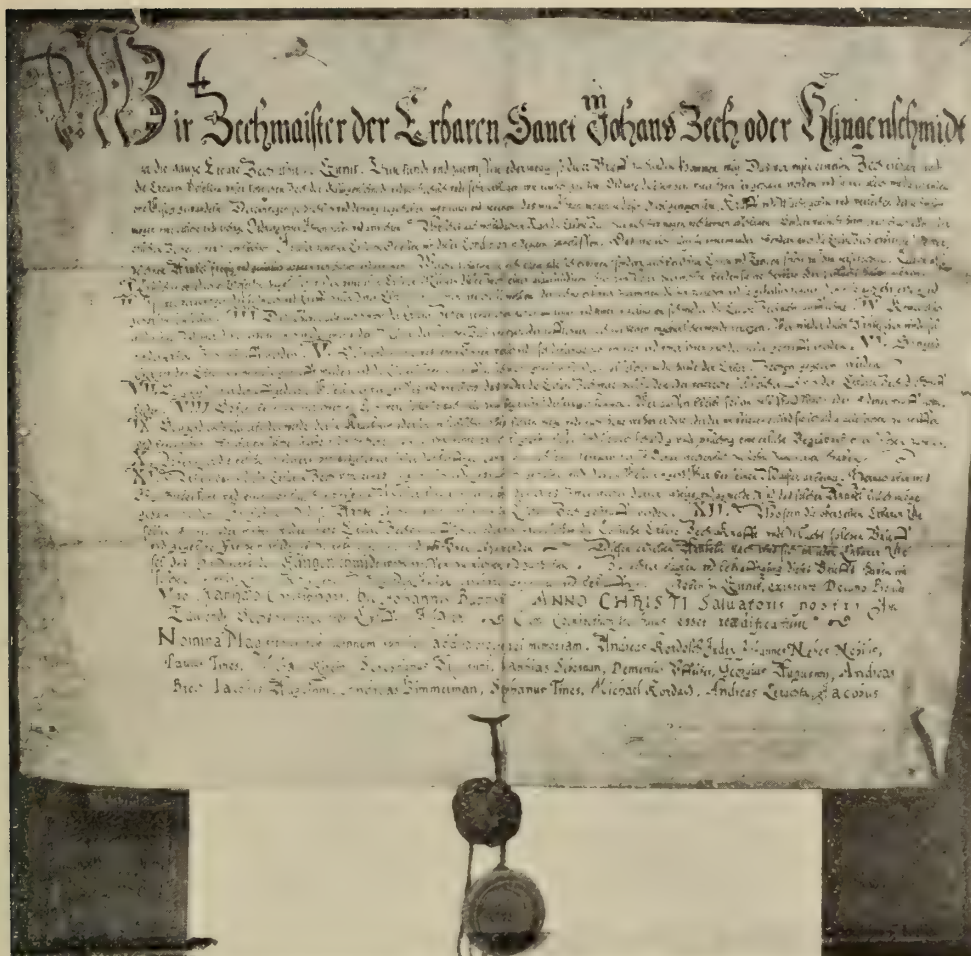
tak, melyek az ország minden piaczán, sőt a külföldön is állandó kereslet tárgyai voltak.

Midőn ezekben rá mutattunk amaz okokra, a melyek Gömörmegyében az ipar és a kereskedelem magas foku fejlődését előidézték, e tekintetben a megyének még egy sajátosságát kell felemlítenünk. Ez az, hogy Gömör vármegyében úgy az ipar, valamint a kereskedelem kezdettől fogva *deczentralizálva* volt s a megye városai, nagy- és kisközségei közt a természeti viszonyok által önként szült arányosságban oszlott meg. Nem keletkeztek itt a multban s nincsenek a jelenben sem nagyipari czentrumok, kereskedelmi góczpontok, a melyek a megye ipari és kereskedelmi lakosságát egyesítik. Gömörmegyében, a mint azt alább látni fogjuk, aránylag kis helyeken jelentékeny ipartelepek keletkeztek, a megye számos községében a lakosság összesége iparral és kereskedéssel foglalkozott; a háziipar egybeolvadt a kézműiparral; alig 100—160 házból álló községekben híres vásárok tartattak; jelentékteleneknek feltűnő helyek ép oly értékes kiváltságokkal és szabadalmakkal ruháztattak fel, mint Kassa, Eperjes, Lőcse, a Felvidék empórumai. A szó valódi értelmében *nagy város* Gömörmegyében nem volt soha, de voltak nagy vásárhelyek, a hol a nép időnként távol vidékekről összesereglett, s hol a nagy vásár elmultával ismét csend borult a kis községre; voltak a megyének kis községekben lakó oly iparosai és kereskedői, a kik áruikkal nemcsak az ország legtávolabb részeit, hanem a külföldi piaczokat is felkeresték s nevük, valamint árúiknak jó minősége széles körben ismeretes volt. Sőt némely, Gömör vármegyéből származó árú, tipust képviselt; ilyen volt a többek között a rozsnyói méz és viasz, úgy hogy minden, az ország bármely részéből származó, a rozsnyói kvalitásnak megfelelő mézet és viaszt „rozsnyói“ elnevezés alatt hoztak forgalomba. A midőn tehát Gömörmegye iparáról és kereskedelméről beszélünk és írunk, nem egyes, e megye területén fekvő városok e részben való előrehaladásából sajátítjuk el az érdemet a vármegye részére, hanem a szó szoros értelmében Gömörmegye iparáról és kereskedelméről lehet és kell beszélnünk, mert alig van e megye területén, de különösen a dernői völgyben, a Felső-Sajó, Csetnek, Murány, Jolsva, Ratkó, Rima és Garam völgyében olyan község, a mely az ipar vagy a kereskedelem, vagy mind a kettő terén jelentékenyebb szerepet ne játszott volna s ne szolgált volna ama számos ipari gyártmány tömeges előállításának szintereül, melyekkel Gömörmegye az ország fogyasztó piaczait elárasztotta s részben ma is ellátja.

Ezek előrebocsátása után áttérünk Gömörmegye ipara és kereskedelme multjának és jelenének részletes feltüntetésére.

Történeti áttekintés.

Gömörmegye iparának őstörténete a távolmult idők ködös homályában veszi kezdetét. Kétségtelen, hogy már a magyarok bejövetele előtt folyt itt némelyes primitiv bányaművelés, és ha bányászat volt, nem szenved kétséget, hogy a bányatermékek feldolgozásával foglalkozó iparágak is voltak. Történeti tény, hogy a vasbányászat a mai Magyarország területén

Wir Zechmaister der Erbaren Sanct Johans Zech oder Klingenschmide

ANNO CHRISTI Salvatoris nostri

A CSETNEKI FEGYVERKOVÁCSOK LEGÉNYSZABÁLYAI 1611-BŐL.

már a IX. században, Nagy Károly császár idejében, virágzásnak indult s habár nincsenek biztos adataink arra nézve, hogy Gömörmegye vasban dús hegyei is feltárattak, de azt a zselezniki, hrádeki és más hegyeken található nagymennyiségű vassalak bizonyítja, hogy Gömörmegyében már akkor megkezdték a vasbányászatot és ezzel kapcsolatban a vasipar űzését, midőn a magyarok még távoli őshazájukban álmodoztak Attila földjének meghódításáról. A megye tót lakosai azonban nem csupán a vasipar terén keresték meg kenyerüket, hanem a természet egyéb adományait is felhasználták primitiv szükségleteik előállítására és korán megszületett e megyében a fa-, cserépedény- és szövőipar. Midőn pedig a megye területén előállított ezen iparczikkek lassanként ismertekké váltak, a kezdetben csak háziiparként, az egyéni szükséglet fedezése czéljából gyakorolt iparágak, értékesítésre dolgozó kézműiparágakká változtak át, és voltak, sőt ma is vannak községek, melyeknek lakosai csaknem mindannyian ugyanazon iparág űzéséből élnek.

A magyarok bejövetele tehát Gömörmegyében már virágzónak mondható ipart talált, mely aztán annyival is inkább egyre magasabb fokra fejlődött, mert a honfoglalók szükségletei, különösen hadi felszerelésekben, igen nagyok voltak és jelentékeny foglalkozást nyújtottak a már létező iparnak. Az Árpádok uralkodása alatt a vasipart a tót őslakók és a német telepítvényesek művelték, majd midőn Gömörmegye sziklás bérczein egyik vár a másik után épült fel s a megye hadászati szempontból is egyike lett hazánk legjelentékenyebb területeinek, és a midőn e várakban gazdag főurak, nagy szolgaszemélyzettel, várőrséggel és szinte állandó vendégsereggel telepedtek

meg, a gömörmegyei ipar mindinkább szélesebb alapokra helyezkedett, új iparágak honosultak meg, és hogy a várurak igényeinek az ipar eleget tehessen, a finomult műizlés is utat tört magának.

Vasipar. A czéhrendszer keletkezésekor Gömörmegyében már minden hazai iparág virágzott. Az egyes fontosabb iparágakról beszámolandók, az első helyet a *vasipar* foglalja el. Őseink a bányákból kiemelt nyersvasat primitiv módon, mozgó kis kemencze, kézifúvó és kalapács segélyével dolgozták fel, illetve a salaktól megtisztított vasból ily módon állítottak elő kezdetleges fegyvereket és egyszerű eszközöket. Csak később vette igénybe a vasipar a Gömörmegyében nagy mennyiségben rendelkezésre álló kézi erőket, a midőn a mozgó hegyi kemenczék a partok mentén, különösen vízesések közelében, állíttattak fel s a fúvót és kalapácsot ezentúl már nem az emberi kéz, hanem a vízierő hozta mozgásba Így keletkeztek az úgynevezett *tót-kemenczék*, a mely elnevezés eléggé bizonyítja, hogy Gömörmegyében a vasipart a tót lakosság mívelte. A tót-kemenczék rendszere sokáig, egész a XIX. századig fennállott, az eszközök azonban lassanként tökéletesebbekké váltak, nagyobb kemenczék állíttattak fel és hogy ezek működésére elégséges vízierő nyeressék, a kemenczéket már nem a patakok, hanem a folyamok mentén építették.

Gömörmegye vasiparát a XVII. és XVIII. században dúló háboruk, a pánczéling használatba vétele és a fegyverzet tökéletesbítése a virágzás igen magas fokára emelték, a mely tetőpontját *Rákóczy* Ferencz idejében érte el. Rákóczy — főleg stratégiai érdekeket tartva szem előtt — nagy súlyt helyezett a gömöri vasipar, különösen a fegyvergyártás fejlesztésére. *Lányi* Pál sajó-gömöri földbirtokos személyében állandó iparfelügyelőt nevezett ki, a kinek buzgólkodása által több olvasztó keletkezett s ekkor alakult a dobsinai kardgyár is. Lányi példáját követve, Gömörmegye földbirtokosai és tőkepénzesei nagy figyelmet szenteltek a szépen jövedelmező vasiparnak. Társulatok keletkeztek, a melyek kivették a vasipart a magánvállalkozók kezeiből. Ilyenek voltak az 1808-ból való „Murányi Unio", 1811-ben a „Rimai coalitio", 1836-ban a „Csetneki Concordia", 1845-ben a „Gömöri vasművelő társulat", majd 1852-ben — a Murányi Unio, a Rimai Coalitio és a Gömöri Vasművelő Társulat egyesülésével — a „Rimamurányvölgyi vasmű egylet", mely 1881-ig állott fenn és a salgótarjáni vasfinomító társulattal történt egyesítése után, „Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság" czég alatt, Budapest székhelylyel és 32 millió korona alaptőkével új társulattá alakult. Mindezen társas vállalkozások működése azonban szorosan egybefügg Gömörmegye bányászatával s így ezekről más helyen is van szó.

De nemcsak a tőke-társulás, hanem a megye vastermő területének vagyonos és nagytekintélyű birtokosai is sokat tettek a vasipar fejlesztése érdekében; a *Nádasdyak*, *Andrássyak*, *Coburgok* mindinkább tudatára ébredtek annak, hogy a föld mélyében bőven található vas kiaknázása és a kohászat nemcsak jövedelmet hajt, hanem a vasipar művelésével egyszersmind hazafias érdemeiket is gyarapítják. Sőt azt, hogy a vasipar kezdetleges módon való gyakorlása helyét aránylag gyorsan a modern szaktudás vívmányainak alkalmazása foglalta el, épen annak lehet tulajdonítani, hogy a nagyvagyonú birtokos osztály vette kezébe a vasipar mívelését.

1808-ban Gömörmegyében 9 nyersvas-kohó és 81 tót-kemencze volt. A kohók egy éven át mintegy 45,000 mázsa, a tót-kemenczék 160,000 mázsa nyersvasat állítottak elő. Azonban *Fischer* Dániel szász eredetű gépész már 1680-ban a nyersvas újabb kiolvasztási és higgasztási rendszerét kezdte alkalmazni, mi által a kitűnő minőségű pótvasérczek feldolgozása is lehetővé vált s a Fischer által *Dobsinán* felállított olvasztó termelése ezen rendszer alkalmazásával haladta meg a régi rendszert követő vasművek termelését. 1836-ban a csetneki „Concordia" társaság a kohó- és kavarórendszert honosította meg s ezzel a vasipar új korszakát nyitotta meg, míg *Andrássy* György gróf dernői vasgyárában alkalmazta a vasipar terén külföldön szerzett tapasztalatait s gyárát úgyszólván az új találmányok kisérleti telepévé rendezte be. *Coburg-Koháry* herczeg pohorellai gyárában is fontos újítások történtek; itt próbálták ki *Fabre de Four* találmányát s itt honosult meg *Müller* János találmánya, a ki a comte-tüzek alkalmazásával a tüzelőanyag fogyasztását jelentékenyen

leszállította. A vas finomításánál a kőszénnek tüzelőanyagul használását Gömörmegyében először 1847-ben *Nádasdy* Tamás gróf betléri gyárában kísérlették meg. 1865-ben Gömörmegyében összesen 24 vasfinomító-gyár állott fenn és pedig a vashegy-rákosi csoportban 7, a dobsina-alsó-sajói csoportban 12, a rozsnyó-nadabulai csoportban 2, a hrádekiben 3. Mind e gyárak évi termelése 224,000 mázsára emelkedett és pedig: vertvas 50,000, hengerelt vas 142,000, hengerelt vaslemez 32,000 mázsa. A feldolgozott nyersvas 312,000 mázsa volt s a gyárak 1450 munkásnak adtak foglalkozást.

A vasipar egyéb ágazatai, nevezetesen a nyersvas feldolgozásával foglalkozó iparágak, természetesen szintén virágoztak ott, a hol a vas termett, habár Gömörmegye vastermelésének jelentékeny része nem e megye területén dolgoztatott fel. Már fentebb említettük, hogy Gömörmegyében a háborús idők folyamán sok fegyvert gyártottak; *Jolsván* a *kovácsok* már 1584-ben, *Dobsinán* 1633-ban czéheket alkottak, czéhleveleik ugyanis ezen évből szólanak. *Rimaszombatban* a kovácsok, lakatosok, aranyművesek és csiszolók egyesült czéhe 1516-ban nyerte czéhlevelét, a mely 1556-ban újból meg-

POHORELLA. — COBURG FÜLÖP HERCZEG VAS- ÉS LEMEZGYÁRA.

erősíttetett. *Tiszolczon* a kovácsok csak 1828-ban alakítottak külön czéhet; volt czéhük a *rozsnyói* kovácsoknak is, míg *Dobsinán* az *íjgyártóknak* és *lakatosoknak* közös czéhük volt, a melynek czéhlevele 1801-ből való. A *csetneki* fegyverkovácsok czéhe egyike volt a legnagyobbaknak. Érdekes a czéh legényszabályzata, melynek hasonmását a 253. oldalon közöljük.

A *kecsői* hámorban készült ásók és kapák a mult század közepén messzeföldön híresek voltak. *Szeggyár* 1865-ben kettő volt a megyében; az egyik *Rozsnyón*, Nehrer Mátyás tulajdona, mely évenként mintegy 70 millió szeget gyártott, a másik — kevésbbé jelentékeny — a *lubenyiki* határban. Ugyanazon évben, az akkori feljegyzések szerint, a következő *gépgyárak* voltak a vármegyében: *Pohorellán* Coburg herczegé, *Nagyrőczén* a Rimamurányi vasműegyleté, mely főleg vasgyári gépek gyártására volt berendezve; *Rozsnyón Sztaniszlovszky* Venczel gazdasági gépgyára és *Várallyán* Günther gazdasági gép- és kocsigyára.

Érczipar. Gömörmegyében a vasbányászat dominál; más érczet csak kis mennyiségben gyártanak, minélfogva az érczipárról kevés mondanivalónk van. *Rezet* a XIX. század második felében idősebb *Madarász* András *csetneki* és *ochtinai* hámorjaiban dolgoztak fel s különféle rézüstöket készítettek; a termelés folyvást csökkent s már 1867-ben csak 30,000 forint értékű volt. *Rimaszombatban* virágzóbb az *ötvösipar* s a rimaszombati ötvösök a XVII. században újabb czéhlevelet kértek. Itt említjük meg, hogy *Bebek* és *Basó* idejében *Krasznahorka* és *Murány* várában pénzverők is működtek. Érczipar.

Agyagipar.

Az *agyagipart* Gömör vármegye ipari monografiájában tulajdonképen az első hely illeti meg, mert, bár a megye vasipara országos jelentőségű, de az agyagipar az, a mely a lakosság jelentékeny részének kenyéradó foglalkozása volt, sőt részben jelenleg is az. Számos község majdnem összes lakossága a cserépedény-, cserépzsindely- és kályha-készítésből élt és ma, a midőn a vasedény és vaskályha a cserepet igen kiszorította, nagyon érzik ama községek lakosai szép keresetforrásuk kiapadását. Hogy mikor kezdtek e megye lakosai cserépedény-készítéssel foglalkozni, azt megmondani nem lehet; őseredeti foglalkozása volt ez a lakosság egy részének, a melyet kezdetben háziiparként a saját szükségletük ellátása végett gyakoroltak, majd lassan hatalmas kézműiparrá fejlődött az és apáról-fiúra szállott. A cserépzománcz első alkalmazását is maguknak vindikálják a gömöri fazekasok, de e véleкedésüket hiteles adatok nem támogatják; az azonban tény, hogy a gömöri cserépedény, melyet a gazdasszonyok hangjáról is képesek voltak a más származású cserépedénytől megkülönböztetni, kivált a Tisza mentén, a legkeresettebb volt. A megye számos vidékén feltalálható a cserépedénygyártásra alkalmas szép fehér agyag, sőt *Pongyelok*, *Szuha*, *Zsaluzsány* és *Susány* községek határában nemcsak kályhakészítésre, hanem gyári béléstéglák és olvasztó-csuprok előállítására is igen alkalmas, szép fehér agyag található. Hogy mindezek ellenére a gömörmegyei agyagipar nem emelkedett a gyáripar magaslatára, annak valószinűleg az az oka, hogy a nagy tőke nem igen érdeklődött e termelési ág iránt s meghagyta azt a szegény néposztály kezében. Mindazonáltal *Murányban* és *Rozsnyón* kisebbszerű kőedény-gyárak állíttattak fel, de ezek gyártmányai alig váltak közismertekké. *Várallyán* Andrássy György gróf cserépzsindely- és csőgyárat állitott fel. *Pongyelokon* 1786-ban porczellángyár állott fenn, a mely a holicsi hasonczélu gyárral versenyzett. *Rimabrézón* szintén a XVIII. század végén nagy mennyiségben gyártottak olvasztótégelyeket, *Giczén* igen kelendő cseréppipákat készítettek s *Perlasz* is 1837 körül a pipakészítésről volt híres. Azon községeket, a melyek lakóinak túlnyomó része fazekasiparral foglalkozott, alig lehetne mind elősorolni, itt csak a nevezetesebb csomópontokat említjük fel. Ezek: *Jolsva*, hol már 1606-ban a fazekasoknak virágzó czéhük volt, *Kokova*, *Fazekaszsaluzsány, Miglész*, *Mikolcsány*, *Nasztraj*, *Osgyán*, *Perlasz*, *Süvete*, *Felső-Szkálnok*, *Gicze*, *Cserencsény*, melynek lakosai a legmesszebb vidékekre szállították gyártmányaikat, *Deresk*, *Licze*, *Melléte*, *Pongyelok*, *Nagyszuha*, stb.

Faipar.

A *faipar* szintén sok embernek adott kenyeret, a mi nem is lehetett másként oly megyében, a hol a hatalmas fenyvesekkel borított bérczek a legjobb anyagot szolgáltatják. Sőt ez az iparág korán kifejlődött gyáriparrá, a menynyiben a megyében fennálló, illetőleg fennállott fürészmalmok közül, több távol időre vezetheti vissza történetét. 1865-ben a megye területén a következő fürészmalmok voltak: *Rozsnyón* 1, *Dobsinán* 1, *Csetneken* 1, *Murányban* 2, a *Garamvidéken* 3, *Tiszolczon* 2, *Klenóczon* 1, *Kokován* 1, *Antalvölgyén* 1, melyek a jelzett évben összesen mintegy 1,200.000 korona értékű deszkát, zsindelyt, léczet és gerendát állítottak elő. De része volt a faiparban a kézműiparnak és a háziiparnak is. *Baradna* lakosai favillákat, lapátokat, dézsákat, *Cserencsényben* jó bognármunkákat, *Závadkán* zsindelyt és deszkát, *Szelczén* bognár- és kerékgyártómunkákat, *Sumjáczon* deszkát, *Valykón* kádármunkákat, *Vernárban* zsindelyt, *Dobrapatakán* faedényeket, *Polonkán* zsindelyt készítettek. Famegmunkáló kézműveseknek a következő helyeken voltak jelentékenyebb czéheik: A gömörmegyei ácsoknak az 1670-ben kiadott czéhlevél alapján közös czéhük volt. *Dobsinán* az asztalosok 1801-ben, *Rimaszombatban* az ácsok és molnárok 1822-ben, *Tiszolczon* az asztalosok 1828-ban, *Jolsván* az asztalosok 1840-ben nyertek czéhlevelet. Felemlítendők még a *rimaszombati* és *rozsnyói* kocsigyártók, kik a megye határain túl is jól ismert könnyű kocsikat készitettek. Ma a faipar terén nagyjelentőségű a Pelsőczön székelő Gömöri faipar-részvénytársaság, melyről alább bővebben írunk.

Fonó, szövő és ruházati ipar.

A *fonó-, szövő- és ruházati ipar* közül a két első nagyrészben háziiparként, szintén magas fokra fejlődött, de az utóbbi időben hanyatlásnak indult. Különösen a szűrcsapók iparága virágzott; *Ratkó*, *Jolsva*, *Csetnek*, *Klenócz* ez iparággal foglalkozó lakosai durva juhgyapjúból nagymennyiségű szűrposztót és pokróczot állítottak elő, *Ratkón* pedig gyáriparszerűleg készült a szűr-

Szarvasbőgés a murányi pagonyban.

Legrády Testvérek háromszínnyomása

posztó s magának e városkának még 1866-ban 75 szűrcsapója volt, a kik évenként mintegy 1600 vég szűrposztót készítettek. *Bisztrán*, *Gerliczén*, *Tiszolczon*, *Kokován* szintén sok szűrposztót készítettek, *Gerlicze* lakosai pedig 1786-ban gyapjú-harisnyák és keztyűk készítésével sokat kerestek. Ruházati czikkek előállításával foglalkozó iparosoknak a következő helyeken voltak nagyobb czéheik: *Csetneken* szabók (1604), gombkötők (1705), *Klenóczon* csapók (1815), *Nagyrőczén* csapók (1834), *Nyustyán* csapók (1825), *Rimaszombatban* csapók (1611), gubások (1810), takácsok (1661), kalaposok, szabók, szűrszabók (1822). Igen híresek voltak a rimaszombati gubák és lópokróczok, az utóbbiak annyira, hogy még 1840 körül is a hadsereg részére jelentékeny szállítások történtek. *Rozsnyón* kalaposok (1825), német szabók (1829), magyar szabók (1846), *Tiszolczon* szabók és szűcsök (1828), *Jolsván* szabók (1609), takácsok (1609), gubások (1609,) szűcsök (1628), gombkötők (1705), szűrszabók (1838). alkottak czéheket.

A *bőripar* fejlődését nagyban előmozdította a megyének tölgy- és cser- Bőripar.

HISNYÓVÍZ. — A HEINZELMANN-FÉLE VASGYÁR.

erdőségekben való bősége. A timáripar leginkább *Ratkón*, *Jolsván*, *Rimaszombatban* és *Nagyrőczén* virágzott; *Ratkónak* mintegy félszázad előtt még 86 vargája és timárja volt, a kik készítményeiket távoli vidékekre szállították. A bőrmegmunkáló ipar jelentékenyebb czéhei ezek voltak: *Jolsván* vargák (1648), csizmadiák (1658), szíjgyártók (1832), *Rozsnyón* csizmadiák (1822), német vargák (1825), *Tiszolczon* csizmadiák (1828), timárok (1838), *Rimaszombatban* timárok (1520), nyereggyártók (1516), vargák (1822), *Nagyrőczén* szíjgyártók (1823), timárok (1834), csizmadiák (1835), *Putnokon* csizmadiák (1825), *Csetneken* csizmadiák (1621), *Dobsinán* vargák (1635), csizmadiák (1705), timárok (1821). *Börgyár* már 1782-ben volt *Rozsnyón:* a Markó Pálé; a gyár ma is egyike a legnagyobb ily gyáraknak.

Gömör vármegyében az *élelmiszeripar* is eléggé ki volt fejlődve, mert a középkorban a várurak és környezetük, később a vagyonos birtokososztály szükségleteit ezek az iparágak fedezték. Elég vízierő lévén, majdnem mindenütt volt vízimalom, sőt néhol egynél több is. 1865-ben 168 vízimalom volt a vármegyében, melyek közül némelyik kása-, kendermag- vagy lóheremagkallóval is el volt látva. Ebben az időben *Rozsnyón Schlosser* Károlynak volt műmalma, mely szintén vízierőre épült és egyike volt az ország legrégibb műmalmainak. A molnároknak 1698-ban megyei czéhük volt, de

Élelmiszeripar.

Malmok.

DERNŐ. — GRÓF ANDRÁSSY DÉNES VASGYÁRA.

Mészárosok. később több czéh alakult. A *mészárosok* a következő helyeken állították czéheket: *Csetneken* 1639-ben, *Dobsinán* 1636-ban, *Jolsván* 1669-ben, *Rimaszombatban* 1585-ben s ezek 1611-ben, 1632-ben és 1692-ben új czéhleveleket nyertek. *Rozsnyón* 1597-ben a mészárosok a zólyomiaktól vették át a czéhszabadalmat, mely 1634-ben megerősíttetett.

Szeszgyárak. *Szeszgyárak* a mult század második felében a következő helyeken voltak: *Rozsnyón* kettő, *Sztankovits* Jánosé és *Szepesy* Andrásé, mindkettő marhahízlalással egybekötve, *Sztárnyán Radvánszky* Gusztávnak, *Dereskén* és *Csobánkán* a *Coburg* herczegi uradalomnak, *Várallyán Andrássy* György grófnak. Gömör vármegye lakosai a korábbi időkben nagymennyiségű fenyő-pálinkát (borovicskát) főztek és hoztak forgalomba.

Sörgyártás *Sörház* a mult század második felében kettő volt, az egyik *Dobsinán*, a másik *Balogon*, de mind a kettő csak csekély mennyiségű sört gyártott.

Sajtgyártás. A háziipar jelentékeny ágazata a megye egyes vidékein a *sajt-készítés* volt. A gömörmegyei zöldhéjú sajtot „klenóczi sajt" néven ismerték, noha e fajta sajtot nemcsak *Klenóczon*, de más helyeken is készítettek.

Méztermelés. Viaszgyártás. Nagy híre volt a rozsnyói méznek és viasznak; *Rozsnyón* a korábbi időkben oly nagymennyiségű mézet gyűjtöttek össze, mint az országban seholsem. Itt a viasz- és viaszgyertya-gyártás is jelentékeny iparág volt és a viaszöntők 1820-ban önálló czéhet alkottak. *Rimaszombatban* is volt viaszöntő-czéh, mely czéhlevelét 1822-ben nyerte. Később azonban a méz- és viaszipar űzérkedők kezére került, kik az árúkat meghamisították s a méz és viasz elvesztette jó hírnevét.

Papíripar. *Papíripar.* A vármegyében a vízierő bősége következtében már a XVIII. században számos papírmalom állott fenn. 1786-ban *Murányban*, *Ochtinán*, *Tiszolczon*, *Rochfalván* voltak papírmalmok. A mult században *Nadabulán Roxer* Pálnak merítőpapír-gyárja volt. *Dobsinán* két, a *Csetnek* völgyében négy, *Tiszolczon* egy, *Kokován* szintén egy papírmalom állott fenn, ez utóbbi Kuhinka Istváné, mely évenként 2000 mázsa papírt gyártott; ennél nagyobb volt *Ochtinán* a Lindner Hermané, melynek évi termelése 11,000 mázsára emelkedett. A legnagyobb papírgyár azonban a ma is fennálló Első magyar papíripar r. t. papírgyára Nagy-Szlaboson, melyről alább bővebben írunk.

Üvegipar. Egyéb iparágak közül még a következőket említjük fel. A mult század második felében nagyjelentőségű volt az újantalvölgyi Kuhinka-féle *üveggyár*, mely már akkoriban évenként 80,000 frt értékű üvegárút termelt. Ma az Egyesült magyarhoni üveggyárak részvénytársaságé.

Gyufagyár. *Gyufagyár* volt *Rozsnyón* Pekár és Radványi tulajdonában.

A csutorások. Rimaszombatban az úgynevezett *csutorások*, ökörszarvból híres pipaszár-csutorát, fülbevalót és gyűrűket készítettek.

KUNTAPLÓCZA. — A „CONCORDIA“ VASGYÁR-TELEPE.

A vármegye legnagyobb iparos-községe egész a mult század közepéig *Jolsva* volt, a hol mintegy 600 önálló iparos összesen 18 czéhet alkotott. Utána *Rimaszombat* 16 czéhhel, majd *Rozsnyó* 9, *Dobsina* 9, *Csetnek* 5, *Tiszolcz* 3 czéhhel, stb.

Ama változások, a melyek az országban, sőt Európaszerte az iparra nézve átidomítólag hatottak, Gömörmegye iparát is kizökkentették régi kerékvágásából s fejlődésének részben más irányt adtak. Az ipar mai állapota.

A gyáripar Gömörmegyében ma kétségkívül magasabb szinvonalon áll, mint virágzásának korábbi korszakaiban. Számos gyárszerű vállalat megszünt, mások átalakultak és új gyárak keletkeztek, melyeket a modern tőke-asszocziáczió a kor szinvonalára emelt. Az utóbbi évek fontosabb eseményeit a következőkben soroljuk fel: 1892-ben *Murányban* Coburg herczeg nagyszabású gőzfürészt emelt; *Pelsőczön* a Gömöri faipar r.-t. kezdte meg működését; a Rimamurány-Salgótarjáni r.-t. vasműveihez pedig közelebb fejezték be ama nagyszabású átidomító berendezéseket, a melyek e műveket európai szinvonalra emelték. Ez évben Gömörmegyében a következő nagy iparvállalatok állottak fenn: 25 kohó- és vasipartelep, 1 fém-, 3 agyagipari, 14 faipartelep, 1 bőrgyár, 3 nagy műmalom, 5 papírgyár; összesen 55 gyár. 1893-ban *Pohorellán* Coburg herczeg téglagyára nyílt meg, ellenben a *jolsvai* szöggyár megszűnt, a *dobsinai* fűrészmalom pedig leégett. 1894-ben *Rozsnyón* gőztéglagyár- és gőzasztalos-telep, *Ochtinán* gőzfűrész, *Pelsőczön* pedig villamvilágítási telep létesült, 1900-ban *Rozsnyón* a régi Bak-féle gőzmalom üzemét beszüntette, *Nyustyán* belga tőkével magnezit-gyár létesült, *Jolsván* Roth Antal, *Pelsőczön* Huppert Manó állítottak fel kisebbszerű magnezitgyárakat, míg *Rozsnyón* Zsorna Gusztáv nyakkendő-gyárat alapított. Ez évben, a mely a gyáralapítások szempontjából annyira termékeny volt, a nevezetesebb gyáriparágak évi termelése a következőkben van kimutatva: Nyersvas 134.603,515 kg. termeltetett 10.450 millió korona értékben, öntöttvas pedig 5.674,902 kg. 800,000 korona értékben. Szontagh Pál *csetneki* rézgyára 1150 métermázsa rézárút gyártott. Kuhinka István *újantalvölgyi* üveggyára 500,000 korona értékű különböző üvegárút állított elő, Gyürky Pál *tiszolczi* papírgyára, mely az előző évben leégett, 1000, Roxer Gyula *nadabulai* papírgyára 1200 mmázsa árút készített, gróf Serényi Béla *putnoki* műmalma

67,000 mm. lisztet és 19,000 mm. korpát őrölt, Markó József ötven év óta fennálló *rozsnyói* bőrgyára mintegy 20,000 drb ökör-, borjú-, tehén- és lóbőrt dolgozott fel. 1901-ben *Jolsván* vascsillám-festőgyár keletkezett, *Rimaszombatban* pedig konzervgyárat állítottak fel, mely 1902-ben kezdte meg működését.

Gyártelepek.

A megye jelentékenyebb gyáripar-telepeinek részletes ismertetését a következőkben adjuk, megjegyezve, hogy Fülöp Szász Coburg Gothai herczeg és a Rimamurány-salgótarjáni vasmű-részvénytársaság vasgyárairól és olvasztóiról, a tulajdonosok bányáival együtt, a bányászati részben van szó.

A Heinzelmann-féle gyár.

A Heinzelmann-féle vasgyár bányatársulat Hisnyóvízen. A hisnyóvízi vasgyár, a pelsőcz-murányi helyi érdekű vasút hisnyóvízi állomása mellett fekszik, melylyel 250 m. hosszú iparvágány köti össze. Ezt a vasgyárat a liczei, rákosi és vashegyi vasérczeknek, a gyárhoz tartozó erdőségeknek és a Murány-patak vízerejének kihasználására alapították. A gyár csak nyersvastermeléssel és vasöntéssel foglalkozik. Főgyártmányait öntöttvasból való kályhák, tűzhelyek, kerítésrácsok, oszlopok, bútorok, síremlékek, egészségügyi berendezések, géprészek és csövek alkotják. Különösen az utóbbiak dolgában van a gyár jól berendezve. A gyár nyersvastermelése, ha mind a három olvasztó dolgozik, 120,000 q-ra tehető. Az öntőde maximális termelése 40,000 q. A vasérczbányákban 136, a kohótelepen 230 ember dolgozik. A társulat vasbányái Vashegy, Szirk, Rákos, Turcsok, Nandrás és Licze községek határában terülnek el. A művelés alatt álló bányabirtokot 8 hosszmérték (252.804 m²) és 1 zártkutatmány (18,000 □-öl) alkotja. Vashegyen és Rákoson barna-, Liczén vörösvasköveket fejtenek. A Vashegyről 6·1 km. hosszú Obach-rendszerű villamos drótkötél-pálya szállitja az érczeket a hisnyóvízi kohóhoz. Az elektromotor 115 V. feszültségű áramot fejleszt, illetőleg 830 KW munkát végez. A társulat hisnyóvízi telepén 3 oszlopos nagy olvasztó van, melyeknek férője egyenként 37 m³. A fúvók száma 3—5. Mindegyik olvasztóhoz egy-egy állócsöves léghevítő tartozik. A fúvószelet két kéthengerű 40, illetőleg 100 lóerejű gőzgép hajtja a nagy olvasztókba. A három olvasztóban évenként átlag 260,000 q nyers érczet olvasztanak meg. A felhasznált mészkő mennyisége 38,000 q-ra rúg. A felhasznált tüzelőszer 95,000 q faszén. — A termelt nyersvasnak nagyobb része mint ilyen értékesíttetik, kisebb része vagy direkt öntés útján, vagy a 3 kupolókemenczében való olvasztás útján öntvény alakjában kerül eladásra. — Az öntvények megmunkálására való műhelyben 17 munkagép dolgozik, ezenkívül van mintaasztalos műhelye is. A nagy olvasztók és az öntőműhelyek munkagépeit 4, összesen 225 lóerejű álló gőzgép és 2, összesen 37 lóerejű vízikerék hajtja. A 7 kazán összes fütőfelszine 294 m². A hisnyóvízi vasgyárat 1845-ben Heinzelmann György augsburgi nagyiparos alapította. Már kezdettől fogva a vasöntvények gyártására fektették a fősúlyt. Főképen tűzhelylapokat, kályhákat és edényeket öntöttek. Kezdetben csak egy olvasztó dolgozott. A 60-as években építették fel a második, 1897-ben a harmadik nagy olvasztót. — A gyár 112,000 m² területen fekszik és 36 épületből áll. A gyári munkások száma átlag 230. Kivitele van Ausztriába és a Balkán félszigetre.

A »Concordia«.

A Sárkány J. Károly örökösei és társai csetneki Concordia vasgyár bányatársulata. Ide tartoznak a csetneki, kuntaplóczai és henczkói kohók és a kuntaplóczai vasöntő. Mindezeknek a keletkezési ideje ismeretlen és 1857-ben, vétel útján kerültek a Sárkány család birtokába. A mai czég alapítója Sárkány József Károly volt. A gyár első minőségű fehér és szürke nyersvasat, kereskedelmi öntvényt, víz- és gázvezetékhez való csöveket és főleg aczélgyártáshoz szükséges öntecs-mintákat (coquilla) készít. A csetneki gyár területe 4 hold, a kuntaplóczaié ugyanannyi, a henczkóié 3 hold. A csetneki telep 5 gyárépületből és 27 munkáslakból, a kuntaplóczai 6 gyárépületből és 16 munkáslakból, a henczkói 4 gyárépületből és 4 munkáslakból áll. Az állandó munkások száma a három kohónál 72, a vasöntőnél pedig kb. 200. Termelési képesség 120,000 mázsa nyersvas és 30,000 mázsa öntvény. Piacza az egész ország. A társulatnak vasbányái vannak Ochtinán, Sebespatakon, Rudnán, Rozsnyón, Dobsinán, Felső- és Alsósajón, melyekben átlag 150 bányász van alkalmazva. Szénégetés négy vármegye területén folyik és a faszéntermelés 550,000 hektoliter, mely telepeinek a szükségletét fedezi.

A dernői vasgyár.

Gróf Andrássy Dénes dernői vasgyára, melyet a Rimamurány-salgótarjáni részvénytársaság bír, a mult század ötvenes éveiben egyike volt az ország leghíresebb vasgyárainak, mely a budapesti lánczhíd számára is szállított vasrészeket. A gyár különlegességei az állva öntött vascsövek. A telep területe 15.000 négyzetméter és 12 épületből áll. A hajtóerő 42 lóerőnek megfelelő vízierő és ugyanannyinak megfelelő gőzerő. A munkások száma 90. Termelési képessége 40.000 mázsa nyersvas és ebből 12,000 mázsa öntvény, míg a fenmaradó vasat, mint nyersvasat értékesítik. Piacza az egész ország.

A kattoviczi társaság gyára.

A kattoviczi vasgyár részvénytársaság vasgyára, melyet most a Ganz-féle részvénytársaság bérel, azelőtt a gr. Zichy Ferraris családé volt, melytől a kattoviczi társaság 1900-ban vette meg. A gyár 5 holdnyi területen fekszik és 4 épületből áll. Hajtóerő: vízierőben 12, és gőzerőben 25 lóerő. A munkások száma 24 és kb. 35 bányász. A gyár termelési képessége évi 40,000 mázsa. Bányái Barkán is vannak.

A Szontagh-féle rézgyárak.

Gömöri Szontagh Pál csetneki rézgyára, három telepen, melyeknek egyike a szomszéd Ochtina határában fekszik. A két régibb telep azelőtt vashámor volt. Alapította még 1832-ben Madarász András, a kitől leányágon 1873-ban került a család birtokába. A gyár nyersrezet dolgoz fel félgyártmánynyá, hengerelve, mélyítve, kovácsolva és húzva, mindennemű pléhekre, üstökre és rudakra, ez utóbbiakat főleg vasútak és gépgyárak számára. A gyárban van 11 gyárépület, 5 munkáslak és egy nagyobb tiszti- és iroda-épület. Hajtóerő Csetneken 48 vizi- és 50 gőzlóerő. Ochtinán a jelenleg felhasznált vizerő 75 lóerőre fokozható, mely villamos erővé átalakitva, a csetneki központi telepen felhasználtatni terveztetik. A munkások száma 28—30, — évi termelési képessége 3000 mmázsa. Kiviteli piacza

Szerbia és Románia, belpiacza az egész ország, főraktára Budapesten az Üllői-úton van. A telephez tartozik 35 hold gazdasági terület és a szomszéd gencsi határban 400 hold erdő.

A Magnezit ipar részvénytársaság Jolsván, 1896-ban alakult, de 1900-ban lett részvénytársasággá. Az alapító Mansfeld Pál volt, a részvénytársaság megalakításában pedig ezzel együtt a budapesti bankegyesület és egy svájczi pénzcsoport vett részt. Ez a gyár a városnak egyszersmind a villamos világítást is szolgáltatja és két kemenczéből, egy gépházból, két raktárból és egy lakházból áll. Hajtóerő: 30 lóerőnek megfelelő vízierő és vízhiány esetén 25 lóerejű gőzgép. *A Magyar magnezit-termények gyári részvénytársasága* Jolsván, 1895-ben alakult. Alapítója Szájbély Gyula orsz. képviselő volt. A gyárnak két kemenczéje, egy gépháza, két raktára és egy lakóháza van. Hajtóerő egy 6 és egy 12 lóerejű gőzgép. E két gyár legutóbb fuzionált és most egyesülten folytatják az üzemet, a mely ily módon nagyobb eredménynyel kecsegtet. Jolsvai magnezitgyárak.

A Miklóssy-féle aczélműgyár Pelsőczön, mint vasolvasztó már a XVI. században fennállott. A XVIII. században Hámos Pálé volt, ki hámorrá alakította át. Csak a mostani tulajdonosa alatt, 1886-ban lett aczélműgyárrá, hol kovácsolt aczélt, mezőgazdasági, malom- és bányász-szerszámokat készítenek. A gyár területe 2200 négyszögöl, melyen öt épület áll; hajtóerő 80 lóerőnek megfelelő vízierő, melyet azonban a gyár csak részben vesz igénybe. A munkások száma 18, a termelési képesség 30.000 kor. érték. A gyárnak kivitele van A pelsőczi aczélműgyár.

HACSAV. — MAGNEZIT-GYÁRAK.

Szerbiába és Romániába, hazai piacza pedig az egész ország. Az állam legutóbb három munkagépet bocsátott a gyár rendelkezésére.

Ráth Károly gép- és fémárúgyára Rozsnyón 1888-ban keletkezett. Mint különlegességeket szivattyukat, tűzifecskendőket, bányamécseket és rézműves-munkákat készít. A gyár kb. egy holdnyi területen fekszik és két műhelyből, két raktárból, lakóházból és irodából áll. A munkások száma 15. Évi termelési képessége 25,000 kor. érték. Főpiacza Gömör vármegye és ezenkívül Miskolcz és Budapest. Rozsnyói gép- és fémáru-gyár.

Az Első magyar papiripar részvénytársaság nagyszlabosi papirgyárának a helyén azelőtt vasolvasztó és hámor állott. A vasipar terén a XIX. század elején beállott rendkívüli pangás e műveknek az üzemét megakasztotta és a vízművet 1825 körül a Gyürky család egy papirmalom hajtására használta fel. A 40-es évek elején az egyszerű papirmalomból géppapirgyár lett. Később a gyár a Hornbacher család birtokába került és mindinkább virágzásnak indult, míg végre 1879-ben a mostani részvénytársasággá alakulva, újabb nagyobb befektetésekkel előbbeni kiterjedésének majdnem háromszorosát érte el. 1892-ben teljesen leégett a gyár és a társaság 1893—94-ben újonnan felépítette, vízerejét új csatornával tetemesen növelte és berendezését teljesen modern alapokra fektetve, a legújabb rendszerű gépekkel látta el. A gyártás kiterjed mindennemű irodai és nyomtató papirosokra a a legfinomabb minőségig. Az állam szükségletének fedezésére készült vízjegyes papirok, továbbá mindennemű utánzott meritet-, rajz- itató-, és ragasztott kartonpapirok részben növényi, részben állati enyvezéssel, gépen vagy levegőn szárítva. A gyári épületek alapja kétezernyolczszáz m^2, melyen egy sokosztályú fő- és 9 melléképület áll. Hajtóerő: részben vízierő két turbinával, 250 lóerőig, részben gőzerőre 320 lóerőig. A munkások száma 200, ezek közt nő 42. Termelési képesség naponta 6000—7000 kgr. kész papiros. Kiviteli piaczai főképen Ausztria és a Balkán-államok, hazai piacza az egész ország. A szlabosi papirgyár.

A masznikói papirgyár.

A masznikói papirgyár ugyancsak az Első magyar papiripar részvénytársaságé. E gyár azelőtt szintén vashámor volt és a szlabosi gyárral egyidőben alakította át a Gyürky család papirmalommá. 1845 körül egy részvénytársaság géppapirgyárrá alakította át és a szabadságharcz alatt a magyar pénz papiranyaga már itt készült. Később újabb és tökéletesebb gépek beszerzésével mindinkább nagyobbodott, míg végre 1883-ban az Első Magyar Papiripar Részvénytársaság birtokába került, mely a mai követelményeknek megfelelő szinvonalra emelte. Gyártási ág: középfinom irodai, nyomtató és csomagoló papirok. Különlegessége a papirzacskó és papircsipke gyártás. A gyári épületek alapja háromezerötszáz m², melyen egy terjedelmes fő és 7 melléképület áll. Hajtóerő: részben vízierő, 120 lóerejű turbinával, részben pedig gőzgép 170 lóerővel. A munkások száma 272 és ezek között 157 női munkás van. Termelési képesség naponta 5000 kgr. kész papiros. Kivitel Ausztriába és a Balkán államokba, hazai piacza az egész ország.

Facsíszoló gyár.

A *„Hirsch“ facsíszoló gyár* ugyancsak az Első magyar papiripar részvénytársaságé. E gyár 1820 körül vashámorból papirmalommá alakíttatott át, majd a 40-es évek elején ismét vasolvasztó lett és a szabadságharcz alatt a magyar csapatoknak ágyúgolyókat szállitott; 1879-ben az Első Magyar Papiripar Részvénytársaság tulajdona lett, faanyag gyárrá alakíttatott át és néhány újabb szerkezetű gép felállításával maig is mint ilyen van üzemben. Gyártási ág: jó minőségű csíszolt faanyag. A gyár területe ezernégyszáz m² és egy fő- és egy melléképületből áll. A hajtóerőt vízierő szolgáltatja egy 160 lóerejű turbinával. A munkások száma 13. Termelési képessége 800—1000 kgr. száraz faanyag. A gyár csak a szlabosi és a masznikói papirgyárak szükségletét fedezi.

Cellulose-gyár.

A horkai cellulose-gyár szintén az Első Magyar Papiripar Részvénytársaságé. Ennek a Sajó vizére épült és a fafogyasztást nagyban megkönnyítő vasúti góczpont mellett fekvő gyárnak a helyén azelőtt Pelsűcz városnak egy vízimalma állott, melyet 1882-ben az Első magyar papiripar részvénytársaság megvett, gőzerőre berendezett és facsíszolóvá, a következő évben pedig két Mitscherlich rendszerű cellulose főző-kazán felállitásával, cellulose gyárrá alakította át. A gyártott faanyag és cellulose a nagyszlabosi papirgyár szükségletét fedezte, az utóbbi azonban nem csekély mértékben kivitel tárgya is volt. 1897-ben a cellulosegyárat egy harmadik főző-kazánnal, egy papirgéppel, a szükséges foszlatók felállitásával kibővítették és itt is a papirgyártást kezdték meg, miközben a faanyag-gyártást beszüntették. A gyártási ág sulfit-cellulose és mindenféle egyoldalon simított és simítatlan csomagoló papir. A gyári épületek 6600 □² foglalnak el és egy sokosztályú fő- és 7 melléképületből állanak. A hajtóerő részben vízierő két turbinával 200 lóerőig két gőzgéppel. A munkások száma 360 és ezek közt 104 nőmunkás van. A termelési képesség naponta 4—6000 kg. kész papiros és 10—11000 kg. száraz cellulose. Kivitel főképen Ausztriába, hazai piacza az egész ország.

A tiszolczi papirgyár.

Gyürky Pál tiszolczi papirgyára 1872-ben keletkezett és azelőtt a Kubinyiak birtoka volt. A mostani tulajdonos 1860 óta bírja a gyárat. Csomagoló papirt gyárt, de mint különlegesség a gőz- és légszárított, famentes csomagoló papir szerepel. A gyár három holdnyi területen fekszik, melyen nyolcz épület áll. A hajtóerő 25 lóerőnek megfelelő vízierő, a munkások száma 30 és ezek között 12 női munkás van foglalkoztatva. Évi termelési képessége 24 vaggon, s piacza Budapest.

A rochfalvi fapapiranyag-gyárak.

Janovitz Gyula fa-papiranyag gyárai Rochfalván 1760-ban keletkeztek. A két gyárat Martiny János mint kézműpapirgyárakat alapította. A két gyár területe 1500 négyzetméter, melyen három gyárépület és három munkáslakás áll. Hajtóerő az egyik gyárban 100, a másikban 80 lóerőnek megfelelő vízierő. A munkások száma 20. Az évi termelési képesség 60 vaggon, melyet az I. Magyar Papiripar R. T. vesz át.

Az újantalvölgyi üveggyár.

Az Egyesült magyarhoni üveggyár részvénytársaság újantalvölgyi üveggyára egyike az ország legnagyobb üveggyárainak. Alapját 1807-ben egy Pichler nevezetű üveghutás vetette meg. Ettől Kuhinka István örökölte, a ki azt egy részvénytársaságnak eladta, mely viszont a mai egyesült részvénytársaságnak volt az alapja. A gyár, ablaküveg kivételével, mindenféle üvegárút gyárt, de mint különlegességre: a világítási czikkekre helyez súlyt. A gyár kb. 9½ hold területen fekszik, 11 gyárépületből és 90 munkásházból áll A hajtóerő 70 lóerejű vízierő és 40 lóerejű gőzerő. A munkások száma 400 s ezek között csupán 30 női munkás van. A gyár termelési képessége évi 780,000 kor. forgalomnak felel meg. Magyarországon kívül főpiacza Anglia és azonkívül az összes német gyarmatok, továbbá Galiczia és Törökország.

A kokovai ablaküveggyár.

A kokovai ablaküveggyárat gróf Forgách Gyula alapította. Tőle megvásárolta 1897-ben Dub Albert. A gyár két holdnyi területen fekszik és négy gyárépületből és öt munkásházból áll. Hajtóerő: 6 lóerejű gőzgép. A munkások száma 80, a kik között csak 6 női munkás van. A gyár termelési képessége 300,000 □-méter üvegtábla. Kivitele van Romániába, Szerbiába, Bulgáriába és Boszniába. Azonkívül a hazai piaczokat is igénybe veszi.

A pelsőczi faipar.

A Gömöri faipar részvénytársaság Pelsőczön 1892-ben keletkezett, illetőleg akkor lett az 1889-ben Blum Sámueltól alapított ipartelep részvénytársasággá. E nagyszabású és különösen közgazdasági szempontból fontos társaság kezdeményezői voltak Hámos László főispán, gr. Andrássy Géza, Szent-Ivány Árpád, Szent-Ivány József és Miklós, Hevessy László, Tornallyay Zoltán, Hegyessy Sándor, Moesz Miksa, dr. Markó Sándor, Hevessy Bertalan, dr. Radvánszky Károly és a telep korábbi tulajdonosa: Blum Sámuel. A mostani igazgatóság, melynek élén Mihalik Dezső áll, oly új iparágak meghonosításán fáradozik, a melyeket nálunk még nem ismernek, hogy ezek a czikkek a külföldre is szállithatók legyenek. A gyártási ág: párisi bútoranyag, parkett épületasztalosság, hordó és kádgyártás, szék, székállvány, talpfa, faszeg stb. A gyár területe 10,600 □-öl, melyen három nagy épület áll. A hajtóerőt 100 lóerejü gőzgép és 40 lóerejű villamos gép szolgáltatja. A gyárban 160, de az erdőkben átlag kb. 2000 munkás dolgozik. A telep termelési képessége évente kb. 6000 vaggon árú, másfél millió korona értékben. Piaczai az országon kívül Francziaország,

AZ ELSŐ MAGYAR PAPIRIPAR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NAGYSZLABOSI PAPIRGYÁRA.

Belgium és a Kelet. A gyár állami kedvezményben részesül, keletkezésekor pedig a vármegye a régi székházat csekély díjért átengedte az alapítónak azzal a feltétellel, hogy az csakis ily faipartelep czéljaira használható.

A kokovai fagyapotgyár.

Knöpfler Károly fagyapotgyára Kokován 1896-ban keletkezett. Ez is a Dub-féle telephez tartozik és Knöpfler csak a bérlője. A gyár 1200 □-m. területen fekszik és két épületből áll. Hajtóerő egy 14 lóerejű gőzgép és ezenkívül 20 lóerőnek megfelelő vízierő. A munkások száma 14. Termelési képessége évi 1500 mmázsa fagyapot, melynek Magyarország a piacza.

A rimaszombati konzervgyár.

A Rimaszombati konzervgyár részvénytársaság 1902-ben alakult 200,000 korona alaptőkével és gyümölcs-, főzelék- és húskonzervek gyártásával foglalkozik. Különlegessége czukrozott gyümölcs- és főzelék-konzerv. A gyár két holdnyi területen fekszik és 5 épületből áll. A munkások száma átlag 70 és ezeknek a nagyobb része női munkás. A telep két — egyenként 60 □-m. tűzfelületű — gőzkazánnal, továbbá egy 25 és egy 65 lóerejű gőzgéppel van felszerelve, melyek a város villamos világítását is ellátják, kb. 1000 lánggal. A termelési képesség évi 500,000 kor. érték. A gyár Molnár József ügyvéd kezdeményezésére, a helybeli három hitelintézet közreműködésével alakult.

A tiszolczi turógyár.

Makoviczky Péter tiszolczi turógyára, mint a rózsahegyi gyár fióktelepe, 1893-ban alakult. A telep az ú. n. liptai túrót gyártja. A gyár négy épületből áll és 2 lóerejű gőzgéppel van felszerelve. A munkások száma átlag 15, de közöttük csak négy férfimunkás van. A termelési képesség, egy idény alatt, 1600 mmázsa túró, melyet innen Rózsahegyre, a központba szállitanak.

A putnoki gőzmalom.

A Hungária gőzmalom részvénytársaság putnoki fióktelepét gróf Serényi László a mult század közepén alapította. 1881-től gróf Serényi Béla tulajdona lett és ez idő alatt fejlődött nagygyá. 1900-ban a szolnoki Hungária gőzmalom r.-t. tulajdonába ment át. A malom területe 5000 □-m. és a hat lakóházon kívül 7 épületből áll. A munkások száma 50. Piaczai Felsőmagyarországon és a magyar tengerparton kívül Ausztria és Németország. A telepnek 200 lóerőnek megfelelő vízierő, egy 100 lóerejű és egy 180 lóerejű gőzgép áll rendelkezésre.

A meleghegyi viaszgyár.

A meleghegyi méhviaszgyárat 1896-ban Kovács Janos alapította és most özvegyéé és gyermekeié. A gyár hat épületből s 600 viasz-szárítóból áll és 20 lóerejű gőzgéppel van felszerelve. A munkások száma, mivel ez a gyártási ág sok munkást nem kiván, csupán 12. Évi termelési képessége 200 mmázsa viasz, melynek piacza Német- és Oroszország. A gyár állami kedvezményben részesül. A teleppel kapcsolatosan *hengergőzmalom* is működik, melynek napi 20 mmázsa őrlőképessége van.

A rozsnyói bőrgyár.

Markó József rozsnyói bőrgyárát 1782-ben alapította Markó Pál. Gyártási ág talpbőr és felsőbőr, de mint különlegességet a cseres talpat gyártja. A gyár területe kb 8500 □-öl, 8 épületből áll és 35 lóerejű gőzgéppel van felszerelve. A munkások száma 100 és közöttük csak néhány női munkás van. Termelési képessége 20.000 drb talpbőr és 5000—6000 drb felsőbőr, melyeknek piacza Szerbia, Bosznia és Herczegovina, Galiczia és Bukovina. Hazai piacza az egész ország.

A rozsnyói nyakkendőgyár.

Zsorna Gusztáv rozsnyói nyakkendőgyára új iparágat honosított meg a vármegyében, mely idővel, különösen a szegényebb polgári családok leányait van hivatva biztos kereséshez juttatni. A gyárat a mostani tulajdonos csak 1900-ban alapította és az ma már a külföldi, különösen az osztrák hasonló gyárakkal kiállja a versenyt és nagy jövője van. A munkások száma átlag kb. 35, de ezek között mindössze 5 férfi-munkás van. Termelési képessége évenként kb. 12.000 tuczat nyakkendő. Gyártmányainak az országon kívül a Keleten is van piacza. A gyárat az állam is segélyezi.

A rozsnyói villamostelep.

A Sajóvölgyi villamossági részvenytársaság Rozsnyón 1895-ben keletkezett. Ebben az időben műmalommal volt összekötve, de 1898-ban csakis a villamos világításhoz szükséges villamos erő szolgáltatására rendezték be. A kezdeményezők Kalmár Imre mostani elnök, Feymann László, a jelenlegi igazgató, dr. Markó Sándor kir. tan. dr. Pósch Dezső városi főorvos és Gál Miksa kereskedő voltak. A telep összes hálózata 6 kilométer, a mostani bekapcsolás kb. 3200 láng, mely azonban 10.000-ig fokozható. A telep kb. 3 k. hold területen fekszik és 5 épületből áll. A műcsatorna hosszsza fél kilométer. A hajtóerőt két 150 lóerejű turbina és egy 150 lóerejű kondenzátor gőzgép szolgáltatja. A munkások száma csak 14.

A tiszolczi műgyapjugyár.

Auguszta Péter és társa tiszolczi műgyapjúgyára 1894-ben alakult. A gyár kiterjedése 240 □-m. Azelőtt városi malom volt. Egy épületből és a szükséges vízvezető csatornából áll. Hat lóerőnek megfelelő vízierő áll rendelkezésére és rendesen 20 női és 2 férfimunkást alkalmaz. Évi termelési képessége 800 mmázsa műgyapjú, melyet rendkívül tisztára kimosott, fertőtlenített és különös, elmés szerkezetű tépőgépekkel felaprított rongyokból állítanak elő és ez okból a gyárat rongytépő-gyárnak is nevezik. E czikknek a piaczai Németország, Anglia, Hollandia és Ausztria.

Egyéb ipartelepek.

Egyéb ipartelepek még a *Miller és társa czég csucsomi dárd nyqyára, Mayer József murányi köedénygyára, ifj. Sütheő István fazekaszsaluzsányi*, a *Fülek-putnoki agyagipar r.-t. máléi*, a *Gajdár és Lahodnik-féle pongyeloki téglagyárak*, a *Magnezit-ipar r.-t. hacsavi*, az *Egyesült gömöri magnezit r.-t. nyustyai* és a *Huppert Manó ochtinai magnezitpörkölői*, továbbá a *Szénássy-féle jolsvai* és a *Székely-féle várgedei gőzmalmok.*

A kézműipar.

A kézműipar Gömörmegyében is a kisipar általános ismert helyzetében osztozik, azaz virágzásának kora letűnt, folyvást hanyatlik és ellenálló-képességét elvesztette. Sőt a kézműipar helyzete e megyében talán még nyomasztóbb, mint egyéb helyeken, a mennyiben a gyáripar hatalmas versenye közvetlenebbül nehezedik reá s nem lévén a megyének nagy városai, a kézműipar az élénk forgalmú kereskedés hiányát felettébb érzi. Számos, a

virágzás magas fokán állott kézműipar-ág vagy teljesen megszünt, vagy csak alig teng, általában pedig a kézműipari készítmények már csak a helyi szükséglet fedezésére szorítkoznak s az agyagipar kivételével alig helyeznek el valamit a megye határain túl. Az 1898—1901. évi kamarai jelentések telvék a kézműipar hanyatlását szomorú színben feltűntető panaszokkal; a késműves-ipar hanyatlott, a pipareszelőipar alig teng, a kolomp-készítés az 1899/1900. években némileg újból fellendült ugyan, de azóta ezen iparágban is visszaesés mutatkozik; puskaműves alig van már a megye területén, a kályhás-ipar csak szűk körben mozog; cserépedény-készítéssel még egész falvak foglalkoznak ugyan, de ez is hanyatlott s a fazekasok közt a kivándorlás egyre terjed. A faedény-készítés még eléggé virágzik, de inkább háziipar jellegű. A timáripar szintén hanyatlóban van; a szattyánbőr-készítés, Gömörmegye egykori speczialitása, már alig teng és a timárok válságos helyzettel

AZ ELSŐ MAGYAR PAPIRIPAR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG MASZNIKÓI PAPIRGYÁRA.

küzdenek. A szűrszabóipar néhol, például Tiszolczon, kihalóban van és a mézeskalács-ipar, mely egykor szintén virágzott s termékei távoli piaczokon is keresettek voltak, elveszítette szép jelentőségét. A len- és kenderkikészítés háziiparrá vált, de mint ilyen sem bír fontossággal. A vas, fa, szövetek és bőr feldolgozásával foglalkozó, valamint a ruházati és élelmi szereket előállító iparágak még eléggé jól állanak ugyan, sőt a megye egyes nagyobb városaiban számottevő gazdasági tényezők, de távolabbi piaczokon már alig jelennek meg termékeikkel.

A háziipar fejlesztése érdekében, főleg *Groó* Vilmos, volt megyei tanfelügyelő buzgólkodása, valamint az akkor megyei háziipar-egyesület közreműködése következtében figyelemreméltó munkásság fejtetett ki, melyet az államkormány is támogatott. Ennek eredménye az, hogy a *műfaragás* szép lendületet nyert s a megye sok lakosának szolgál fő- vagy mellékkereset-forrásul. Általában a famegmunkálás Gömörmegye háziiparában még mindig jelentékeny helyet foglal el, habár fogyasztó piaczai az ország távolabbi részeiben alig vannak. A vászonszövés már csak a házi szükséglet fedezé- Háziipar.

AZ ELSŐ MAGYAR PAPIRIPAR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG HORKAI CELLULOSE-GYÁRA.

sére szorítkozik, ellenben a cserépedény-készítés, a mennyiben mellékfoglalkozásként, mint háziipar gyakoroltatik, egyike a bővebben jövedelmező keresetforrásoknak.

Ipari szakoktatás. *Az ipari szakoktatást* a következő iskolák teljesítik: női ipariskola van *Rozsnyón, Jolsván* és *Putnokon*; faragászati és könyvkötészeti tanműhely *Nagyrőczén*, faragászati és agyagipari tanműhely *Rimaszombatban*, asztalos tanműhely *Sajó-Gömörön*. Iparostanoncz-iskola a megye 12 városában van.

Érdekképviseletek. *Az ipar egyedüli érdekképviselete* a kereskedelmi és iparkamara. A kamara felállítása után Gömörmegye a *kassai* iparkamara területéhez csatoltatott. Habár a kassai kamara az ipar és a kereskedelem érdekeinek fejlesztése körül dicséretreméltó munkásságot fejtett ki, területének nagy kiterjedése miatt Gömörmegye iparát nem részesíthette abban a figyelemben, a mely ezt, mondhatnók országos jelentőségénél fogva, megillette volna. Ez okból a gömörmegyei iparosok melegen csatlakoztak a szomszédos Borsodmegye iparosainak azon óhajtásához, hogy *Miskolczon* új kereskedelmi és iparkamara állittassék fel. Ez 1880. évben megtörtént s ez időtől fogva Gömörmegye ipari ügyeit nagy buzgalommal és élénk munkásság kifejtésével a *miskolczi kereskedelmi és iparkamara* gondozza, a mely évi jelentésében híven feltárja a megye ipari viszonyait s nem mulasztja el a kormány figyelmét a fenforgó bajokra felhívni.

Ipartestületek a megye következő városaiban állanak fenn: *Rimaszombatban, Dobsinán, Pelsőczön, Putnokon* és *Tornallyán*. Ezek, a környék iparosait is magukhoz vonva, hasznos tevékenységet fejtenek ki főleg a tanoncziskolák színvonalának emelése, valamint a kézműipar bajainak orvoslása érdekében.

*

Kereskedelem. Ama kép, a melyet Gömörmegye iparának, különösen gyáriparának fejlettségéről fentebb vázlatosan megrajzoltunk, a priori feltételezhetővé teszi, hogy e megyének a kereskedelme is virágzott. De bizonyítják ezt hiteles okmányok és más adatok is és maga a megye földrajzi helyzete is magával hozta, hogy e megyében élénk kereskedés fejlődhetett ki. Egyfelől közel a Felvidéken kereskedő szepesi városokhoz és Kassához és nem messze az ország középpontjától, itt a transito kereskedésnek számos szálai keresztezték egymást. Nem mondhatjuk azonban, hogy a kereskedelem e megyében az iparral egyenlően magas szinvonalra emelkedett volna. Gömörmegyében sem voltak nagy kereskedelmi központok gazdagon felszerelt árúraktárakkal, honnan az árút az ország minden részébe, sőt külföldre is elszállitották; a kassai,

AZ EGYESÜLT MAGYARHONI ÜVEGGYÁR R.-T. ÚJANTALVÖLGYI ÜVEGGYÁRA.

eperjesi, lőcsei, kézsmárki kereskedőkhöz hasonló üzletembereket, kiknek nevei az ország határain túl is ismerve voltak, szintén sem találtunk volna a múltban sem e megye kis városaiban; szóval Gömörmegyének élénk ki- és beviteli kereskedelme volt, a nélkül, hogy a multban tulajdonképeni kereskedői osztálya lett volna. Hogyan ment végbe tehát a kereskedés? Egyszerűen oly módon, hogy maguk az iparosok voltak egyszersmind kereskedők, kik gyártmányaikat piaczra szállitották, míg másfelől, a mint alább látni fogjuk, úgynevezett „fuvaros társaságok" keletkeztek, a melyek tulajdonképen kereskedő társulatok voltak, mert az iparvállalatok termékeit, különösen a vasárúkat, nemcsak fuvarozás, hanem értékesítés czéljából vették át. Szóval Gömörmegye lakosainak jelentékeny része iparos és egyszersmind kereskedő volt s az országnak alig van más vidéke, hol a kereskedelmi szellem annyira átment volna a nép vérébe, mint e megyében.

Gömörmegye kereskedelmi forgalmának két főiránya volt. Az egyik Rozsnyóról Rimaszombaton át Balassa-Gyarmat és Vácz érintésével Pest felé vezetett, míg a másik irány Tornallyán és Putnokon át Miskolcz felé s innen a Tisza vidékére vitt. E főútvonalak már a korábbi időkben is aránylag jókarban voltak tartva, a völgyekben elvezető mellék-útvonalakat pedig a természet bőven kavicsolta. Az első útvonalon főleg a megye gyáripari termékei kerültek piaczra, míg a második főútvonal a kézmű- és háziipar, valamint a behozatali kereskedés szolgálatában állott. Később, midőn a kies, de sokáig a világtól elzárva volt Garam-völgyén a most is virágzó nagy ipari telepek keletkeztek, ezt a völgyet is kitűnő útakkal látták el, melyek Zólyom- és Szepesmegyével kötötték össze a megyének ezt a részét. A nagy kereskedelmi forgalom, a melyet egész a legújabb időkig tengelyen bonyolították le, *a fuvarozás* lényeges keresetforrását is magával hozta. Egész községek voltak a vármegyében, a melyeknek a lakosai majdnem kizárólag fuvarozásból éltek; így *Nagy-Veszverés* (Velka-Poluma) lakosai már 1786-ban „polumai fuvarosok" elnevezés alatt voltak ismeretesek.

Sok fuvaros lakott a XVIII. században *Szkároson*, *Jolsva-Taplóczán*, *Restéren*, *Szászán* stb. Vasútakhoz Gömörmegye késón jutott s vasútai — a

fülek-miskolczi vonal kivételével — ma is zsákutczák, a melyek a kereskedelmi forgalom érdekeinek nem egészen felelnek meg.

A megye főbb kereskedelmi czikkeinek forgalmáról a következőket említjük fel:

Vaskereskedés.

A *vasárúk* ősidőktől fogva a megye kereskedelmének legjelentékenyebb czikkei voltak. A vaskereskedést egész a XVIII. század végéig az úgynevezett „fuvarosok társulatai“ közvetítették, ezek vették meg a vasat a gyáraktól és az ország minden részébe szállitották, az eladott vas árából a megye területén szükséges terményeket szerezték be s ezekkel megrakodva tértek vissza. Ilyen társulatok voltak: *Csetneken, Jolsván, Nagyrőczén, Köviben, Nandráson, Ratkón* stb. Ezek egyike „Ország“ név alatt Jolsván még 1865-ben is fennállott. Ezek a fuvaros-társaságok jelentékeny szabadalmakat vívtak ki maguknak. Igy *Rákóczy* György Radnóton 1656 június 1-én kibocsátott rendeletével meghagyja az erdélyi vámhivataloknak, hogy a jolsvai vaskereskedőktől vámot ne szedjenek. *Wesselényi* Ferencz 1659 április 25-én és 1663 január 8-án Murányvárban kelt rendeleteivel inti a városok elöljáróit, hogy a vassal és sóval kereskedő szegény embereket vásári sátraikban nyugton hagyják, a másik rendelet pedig a községek bíráit figyelmezteti, hogy a jolsvai szekereseknek „az Magyar Ország koronás kiralioktól arról való szép Privilegiumjok s szabadságok vagyon“, hogy peres ügyeiket tulajdon bíráik előtt intézhetik el, a miért is inti a községek bíráit, hogy az illető szekeresek peres ügyeibe ne avatkozzanak. A debreczeni kovács-, lakatos- és csiszárczéhek is különös pártfogásban részesítették a nekik vasat szállitó jolsvai szekereseket, mert egy, a XVII. század közepén kelt levélben „vasáros uraiméktól esztendőnkint 12 pénzt“ követelnek, ezért kötelesek levén őket „tisztességesen eltemetni, tolvajos időben pedig két mérföldig ő kegyelmek mellé kisérőket adni“. Később azonban, a midőn a főváros kereskedelme kifejlődött, a „fuvaros-társaságok“, vulgo vasnagykereskedők napja lealkonyult, mert a pesti kereskedőkkel a gyárosok egyenes összeköttetésbe léptek s a fővárosban bizományi raktárakat állitottak fel. Az 1842-iki vámreform, a mely a Magyarország és Ausztria közt fennállott vámsorompókat ledöntötte, Ausztriába is útat nyitott a gömörmegyei vasnak s Morva és Szilézia vasfinomítógyárai leginkább innét szerezték be nyersvas-szükségleteiket, sőt a jobbminőségű fehér nyersvas Poroszországba is behatolt. A rúdvas és lemezvas egyik főfogyasztási helye pedig *Bécs* lett, mely az 1861-iki 224,000 mázsa termelésből 60,000 mázsát vett igénybe, míg Pesten 120,000, a tiszavidéki és aldunai piaczokon 35,000 mázsa helyeztetett el, a maradvány pedig Galicziában és a dunai fejedelemségekben talált piaczra. 1866-ban Gömörmegye vaskivitele a következő volt: nyersvas 460,000 mázsa 920,000 forint, finomított vas 224,000 mázsa $1^1/_2$ millió forint értékben.

Jelenleg, habár Gömörmegye nyersvastermelése az ország vastermelésének jelentékeny hányada, a vaskivitel a megye kereskedelmében nem játszik nagy szerepet, egyfelől azért, mert a gyári vállalatok a nyersvasat részint Gömörmegyében, részint más megyékben lévő vasgyáraikban maguk dolgozzák fel, részint azért, mert termékeik elhelyezése tekintetében a közvetítő kereskedést nem igen veszik igénybe. Vasfinomító és hengermű pedig, noha Gömörmegye állitja elő a legtöbb nyersvasat, csak a Garam völgyén van (Coburg herczeg-féle vasművek) s ezek termékei nagy részben az országban, kis részben Ausztriában közvetetlenül helyeztetnek el.

Egyéb bányatermékek kereskedelmi forgalma nem jelentékeny. *Réz* most már kevés vitetik ki. *Antimon*, „rozsnyói antimon“ néven, azelőtt jelentékeny mennyiségben hozatott piaczra s az ezen proveniencziájú árú a másnemű antimonokat jelentékenyen felülmulta, most azonban már alig termeltetik. *Nikel-kobald Dobsina* kitűnő bányatermékе volt, melyet jelentékeny mennyiségben szállitottak a külföldre is.

Fakereskedés.

A faárúkkal való kereskedés a megyének úgy a multban, valamint a jelenben egyik legfőbb jövedelmi forrása. Az épületfát, nevezetesen fenyődeszkát, zsindelyt, léczet a Garamról, Kokova és Klenócz vidékéről addig, míg vasút nem volt, leginkább a miskolczi piaczra szállitották; 1865-ben kivittek 400,000 darab deszkát, 6 millió zsindelyt, 100,000 folyóöl léczet és 40,000 folyóöl gerendát. A garami fűrészmalmok készítményeit a Garamon

Esztergomig, innen a Dunán főleg a fővárosba szállitják. Jelenleg a megyében 11 fűrésztelep áll fenn, melyek gyártmányaiból meglehetős mennyiség jut el az osztrák piaczokra is. Ezeken kívül a hordó, dézsa, veder, favilla, fakanál s egyéb faárúk, melyek túlnyomóan a háziipar produktumai, az ország majdnem minden fagyártó piaczaira eljutnak.

Üvegkereskedés.

Az *üvegkereskedés* korábban igen forgalmas volt; az üveggyártmányok nagyrészben a házaló kereskedés útján értékesíttettek s az ország távoli részeibe eljutottak. Ma a megye területén fennálló két üveggyár gyártmányait maga helyezi el.

Papirkereskedés.

Papirkereskedés. Gömörmegye egykor igen virágzó papiripara a közvetítő kereskedésnek is foglalkozást nyujtott. Az itt gyártott papir az ország minden vidékére elszállittatott s 1865-ben az összes kivitel 14,000 mázsára emelkedett 260,000 frt értékben. Jelenleg a megye öt papirgyára, termékeit saját raktáraiban s egyenes megrendelések útján értékesíti.

DUB ALBERT KOKOVAI TÁBLAÜVEG-GYÁRA.

Cserépárukereskedés.

A *cserépárú-kereskedés* a multban főfontosságú ága volt Gömörmegye kereskedésének, de ma sem jelentéktelen. Az idősebb emberek az ország távolabbi részeiben is még igen jól emlékeznek a „gömöri fazekasokra", a kik faluról-falura, vásárról-vásárra utazva, járták be az országot. Óriási magasságú szekereiket bámulatos ügyességgel rakták meg mindenféle cserépedénynyel s még több kereskedői ügyességgel tudtak azokon túladni. A gömörmegyei fazekasok edényeiket szívesebben értékesítették *cserekereskedés* útján, és gabonát, hüvelyeseket, káposztát, zöldséget és gyümölcsöt fogadtak el cserébe. Hogy mekkora volt és mekkora most Gömörmegye cserépedény-forgalma, arra nézve nincsenek megbízható adatok. *Kályhákat* a kályhakészítők leginkább Miskolcz vidékére szállitottak; ma már a kereskedelem ezen ága kihalóban van. *Cserépzsindely* csak kevés mennyiségben adatik el helyben és a szomszédos megyék területén.

Méz- és viaszkereskedés.

A *méz- és viaszkereskedés* a multban igen jelentékeny volt; a rozsnyóiak egész *Hamburgig* szállitották mézüket s még a mult század közepén is évenként 1500—2000 mázsa tisztított mézet hoztak forgalomba, melynek jelentékeny része Galicziába exportáltatott. Viaszkereskedése is nagy volt a megyének; a legjobb viasz a rozsnyói volt, de rozsnyói viasz név alatt hozták forgalomba *Hrussó*, *Lipócz*, *Dobrapatak* lakói is az általuk sajtókban préselt viaszt. Az évi kivitel mintegy 1200 mázsa volt, 100—120,000 frt értékben s a rozsnyói viasz egy része a külföldre is eljutott. Itt kell felemlítenünk Gömörmegye kereskedő népességének sajátos, országszerte jól ismert alakjait, az úgynevezett „sonko-

A GÖMÖRI FAIPAR R.-T. PELSŐCZI GYÁRÁNAK UDVARI RÉSZLETE.

lyos tótok"-at. *Hrussó*, *Dobrapatak*, *Szilistye*, *Lipócz*, *Bugyikfalva* községek tót lakosai foglalkoztak leginkább a viaszanyag, a méhsejt gyűjtésével. Ezek bejárták az országot, különösen a Tiszavidékét s a méhészgazdáktól megvásárolták a méhsejtet. Jó kereset volt ez s jelentékenyen előmozdította a megye lakosságának jólétét. Ma már Gömörmegye méz- és viaszkereskedése igen lehanyatlott.

Bőrkereskedés.

A *bőrkereskedés* szintén élénk volt. A gömörmegyei timárok gyártmányait a szomszédos megyékben hozták piaczra, míg a Markó-féle rozsnyói bőrgyár termékei Galicziában, Ausztriában és az erdélyi részekben is kedveltek voltak. Ma már a bőrkereskedés szűkebb térre szorult s jóformán csak a helyi szükségletet látja el.

Állatkereskedés.

Az *állatkereskedés* mindig virágzott s ma is eléggé élénk. A megyében sok sertést, szarvasmarhát, lovat és juhot tenyésztettek, a belszükséglet is nagy volt, de kivált a felső megyék lakosai a gömörmegyei vásárokon szerezték be e nemű szükségleteiket. Egy kimutatás szerint Gömörmegye országos vásárain, 1900-ban összesen 25,000 darab szarvasmarha, 4500 darab ló, 11,600 darab juh és 6700 darab sertés adatott el.

Egyéb kereskedelmi szakmákban a forgalom e megye területén mindig élénk volt, habár csak a helyi, de eléggé jelentékeny szükséglet fedezésére szorítkozott. Jelenleg minden szakmából *Rimaszombatban*, *Rozsnyón*, *Dobsinán*, *Jolsván*, *Nagyrőczén*, *Tornallyán*, *Rimaszécsen*, *Putnokon* vannak jóforgalmú, városiasan berendezett bolti üzletek.

Vásárügy.

Különösnek tűnik fel, hogy Gömörmegye élénk iparával és kereskedelmével szemben a vásártartás e megyében csak későn kezdett fejlődni, miből arra következtethetünk, hogy a kereskedő és iparos elem a szomszéd megyék területén fekvő nagyobb városok népes vásárainak látogatásához volt szokva és hogy a *házaló-kereskedés* is igen élénken gyakoroltatott. A legrégibb vásártartási engedélyt *Putnok* mutatja fel, a mely 1690 augusztus 8-án kelt, de csak heti vásárok tarthatására szólott, míg az országos vásárok 1814 márczius 6-án engedélyeztettek. *Ratkó* 1756-ban, *Rimaszécs* 1796-ban, *Csetnek* 1785-ben, *Dobsina* 1756-ban, *Krasznahorka* 1754-ben, *Nagyrőcze* 1794-ben, *Pelsőcz* 1788-ban, *Jolsva* 1809-ben, *Murány* 1847-ben, *Sajógömör* 1822-ben nyertek vásártartási engedélyt. Mindezeket megelőzték *Rozsnyó* és *Rimaszombat* kir. szabadalmai, a melyek többek között a vásártartási jogot is megadták. *Rozsnyó* régi szabadalmát 1610-ben II. Mátyás megerősítette, de már III. Andrástól 1291-ből és Róbert Károlytól 1317-ből voltak e városoknak kiváltság-levelei, majd II. Lajos 1524-ben, I. Ferdinánd 1551-ben, I. Rudolf 1588-ban látták el Rozsnyót kiváltság-levelekkel, melyeket aztán I. Lipót 1666-ban, illetve 1681-ben átirt és megerősített. *Rimaszombat* 1662-ben I. Lipóttól,

majd 1715-ben III. Károlytól nyerte szabadalmait. Gömörmegye vásárai ma is élénkek és népesek, főleg az állat- és gabonavásárokat látogatják a megye határain túl lakó vásárlók is.

Kereskedelmi szakoktatás.

Felső kereskedelmi iskolája Gömörmegyének *Nagyrőczén* van, a mely polgári iskolával áll kapcsolatban. Alsófokú kereskedelmi iskolák *Rimaszombatban, Rozsnyón, Dobsinán, Jolsván* és *Tarnallyán* állanak fenn.

Fogyasztási és értékesítő szövetkezetek.

Fogyasztási és értékesítő szövetkezetek Gömörmegye területén kis számmal vannak. A bánya- és kohómunkásoknak több helyen vannak ugyan közös raktáraik, de ezek inkább a bánya-, illetve kohóvállalat alkotásai s a kereskedelmi külforgalomnak, zárt jellegüknél fogva, nem állanak szolgálatában. Bejegyzett czégű fogyasztási és értékesítő szövetkezetek alakultak:

Rimaszombatban, Abafalván, Alsóhangonyban, Ajnácskőn, Barka községben, *Csetneken, Deresken, Dernőn, Kuntaplócza* községben, *Felső-Hangonyban, Helpa* községben, *Klenóczon, Krasznahorkaváralján, Nagyrágy, Lénártfalva, Méhi, Oláhpatak, Sajópüspöki, Sánkfalva-Harkács, Pohorella, Polonka* községekben, *Radnóton, Rimaszécsen, Szentkirályon, Tiszolczon* és *Velkenye* községben.

*

Hitelügy.

Gömörmegyében az ipar és kereskedelem aránylag jelentékeny fejlettségű s az üzleti forgalom minden irányban való kiterjeszkedése magával hozta a modern hitelintézményeknek a szükségletnek megfelelő számban való létrejöttét. Alig van a megyében jelentékenyebb hely, a hol egy vagy több pénzintézet nem volna s mindezek évi forgalma a virágzás magas fokáról tesz tanúságot. *A részvénytársulati alapon* álló pénz- és hitelintézeteket a következőkben soroljuk fel:

Rimaszombati takarékpénztár. Alapíttatott 1861-ben. Részvénytőkéje 240,000 kor., a mely 1200 részvény közt oszlik meg. Az intézet az utóbbi években részvényenként 44 kor. osztalékot fizetett. Az igazgatóság elnöke: *Kishonty* Gyula, a felügyelő-bizottság elnöke: *Baksay* István.

Gömörmegyei nép- és iparbank (Rimaszombat). Alapíttatott 1870-ben. Alaptőkéje 3000 részvény közt megoszló 300,000 kor. Osztalékot az utóbbi években részvényenként 10—10 koronát fizetett. Az igazgatóság elnöke: *Boczkó* Dániel, aki egyszersmind vezérigazgató is.

Gömörmegyei takarékpénztár és hitelbank. Alapíttatott 1897-ben. Alaptőkéje 100,000 kor., mely 1000 darab 100—100 koronás részvényből képződött. Osztalék 1900-ban részvényenként 4—4 kor. Vezérigazgató *Stojkovics* Emil dr. A felügyelő-bizottság elnöke *Juraskó* Jakab.

Rozsnyói takarékpénztár és zálogház. Alapíttatott 1862-ben. Részvénytőkéje 800 részvényen alapuló 160,000 kor. Osztalék az utóbbi években részvényenként 40—50 kor. Az igazgatóság elnöke *Markó* Sándor dr., vezérigazgató *Kalmár* Imre.

Dobsinai takarékpénztár és előlegezési intézet. Alakult 1870-ben. Részvénytőkéje 120.000 kor., a mely 600 részvényre oszlik. Osztalék az utóbbi években 24—30 kor. részvényenként. Vezérigazgató és elnök *Sárkány* Sándor, a felügyelő-bizottság elnöke *Kellner* Viktor dr.

Jolsvai takarékpénztár részvénytársaság. Alapíttatott 1867-ben. Részvénytőkéje 120,000 kor., a mely 600 részvény közt oszlik meg. Osztalékot az utóbbi években részvényenként 24—25 koronát fizetett. Vezérigazgató *Hoffmann* Miksa, a felügyelő bizottság elnöke *Bankó* János.

Nagyrőczei népbank részvénytársaság, Alakult 1897-ben. Alaptőkéje 200,800 kor., a részvények száma 1004. Az utóbbi években részvényenként 20—22 kor. osztalék fizettetett. Igazgató-elnök *Stefancsok* Károly, a felügyelő-bizottság elnöke *Pepich* Emil.

Nagyrőczei takarékpéntár részvénytársaság. Alakult 1872-ben. Alaptőke 500 részvény közt megoszló 100,000 kor. Osztalék az utóbbi években részvényenként 20 kor. Vezérigazgató *Prékopa* Károly, felügyelő-bizottsági elnök *Kubinyi* Pál.

Tiszolczi takarékpénztár részvénytársaság. Alaptőkéje 121,000 kor., a mely 2017 db 60—60 koronás részvény közt oszlik meg. Igazgató: *Setina* János.

Nyustyai takarékpénztár részvénytársaság. Alakult 1886-ban. Részvénytőkéje 2000 db. részvényen alapuló 200,000 kor. Osztalék az utolsó években

részvényenként 9 korona. Az igazgatóság elnöke *Fáy* László, vezérigazgató *Basilides* János, a felügyelő-bizottság elnöke *Perjéssy* László.

Putnoki takarékpénztár részvénytársaság. Alapíttatott 1871-ben. Alaptőkéje 200,000 kor., a mely 1000 db részvény közt oszlik meg. Osztalék az utóbbi években részvényenként 16 kor. Az igazgatóság elnöke *Fekethe* Nándor, a felügyelő-bizottság elnöke gr. *Serényi* Béla.

Putnoki hitelbank részvénytársaság. Alakult 1903-ban. Alaptőke 100,000 kor., mely 1000 részvény között oszlik meg. Vezérigazgató és elnök *Hönsch Ede*; felügyelő-bizottsági elnök *Tornay* János.

Tornallyai takarékpénztár. Létesült 1872-ben. Alaptőkéje 160,000 kor., a mely 800 db részvény közt oszlik meg. Osztalék az utóbbi években részvényenként 30—36 kor. Vezérigazgató *Nagy* Pál, felügyelő-bizottsági elnök *Moesz* Miksa.

A *hitelszövetkezetek* intézménye Gömörmegyében még csak kevéssé gyökerezett meg, minek főleg az lehet az oka, hogy mint fentebb látható, a vármegye kisebb helyein is részénytársulati alapon álló pénzintézetek vannak. melyek a helybeli és a vidéki hiteligényeket bőségesen kielégítik. Gömörmegye területén a következő hitelszövetkezetek állanak fenn: *Balogfalu* községben, *Csetneken, Dobóczán, Dobsinán, Hanva, Helpa, Klenócz, Krasznahorkaváralja, Kuntaplócza* és *Majom* községekben, *Nagyrőczén, Nyustyán, Söreg* és *Várgede* községekben.

BÁNYÁSZAT ÉS KOHÁSZAT.

Történeti áttekintés.

ömör-Kishont vármegyében a bányászat és kohászat ősrégi foglalkozás. Vasérczbányászat és nyersvastermelés tekintetében pedig mindenha az ország legelső vármegyéje volt és ma is az. Vasbányáinak gazdagsága, száma és vasolvasztóinak sokasága, természetes következménykép vonja maga után a vasbányászat terjedelmét és gazdagságát. Már a középkoron keresztül irányadó volt a vármegyei vasipar a magyar vastermelés terén. Dobsinának egyéb érczek és fémek bányászata mellett, már a XIV. században virágzó vasbányái voltak és Dobsinán kívül Csetnek, Murány, Feketelehota, Ochtina vasiparát is ki kell emelnünk. A Murány-patak völgye tele volt kisebb-nagyobb vashámorokkal.

A vármegye vaskő bányászata és vasipara messze derengő multak homályába vész és abba a korszakba nyúlik vissza, a melyikben e vármegye területén az őslakók, a szláv szarmaták és jazygok, nemkülönben a német quádok és góthok voltak az első bányászok és kohászok. A honalkotás és államalapítás első évtizedeiben már a vasipar úrbéri munkásait találjuk az elődök nyomán munkálkodni, a kik azután a későbbi századokban mint libertinusok a valódi bányászat és kohászat magvait vetették el. Igaz, hogy ezeknek az úttörőknek sok nehézséggel, az akkori időkben uralkodó földbirtokos nemes osztály részéről ellenük irányuló üldözéssel kellett megküzdeniök, miért is úgynevezett mozgó kemenczéikkel, kézi fújtatók- és kalapácsukkal űzött munkájuk hosszú időn át a fejlődést meg nem hozhatta.

Csak mikor az államhatalom a tulajdonjogot némileg biztositotta s ez által állandóbb munkálkodásra teret nyitott, nyert az egész hazában s így e vármegyében is a vasbányányászat és kohászat szilárd alapokat, a melyeken azután tovább fejlődött. Az első állandó vasipar-telepeknek maga a természet jelölte ki a helyét. Egy-egy folyóviz mentén, a víztől nyujtott erők fölhasználásával rendezték be azokat. A mozgó kemenczék helyét az úgynevezett tót kemenczék foglalták el, a melyek segélyével az érczből közvetetlenül állították elő a kovácsolt vasat.

A murányi vár bevétele után, 1549-ben, már úgy a bányászat, mint a kohászat terén határozott fejlődést lehetett megállapitani. A községek, de különösen a városok fejlődése pedig és mindenekfölött a háborús idők szükségleteinek a fedezése, egyszerre még nagyobb lendületet adott a bányászatnak és kohászatnak.

ÓZDI STURMANN MÁRTON.

Az újkor elején a föntebb említett vasipar-telepekhez fontos vasipari kerületekül léptek föl Rozsnyó és Hisnyóviz vidékei is. Ekkor már a vastermelés fokozására erősebb fúvókkal fölszerelt, magasabb olvasztókemenczéket kezdtek építeni, melyekben azután az öntő czélokra szolgáló nyersvas nagyobb és jobb tömegét nyerték. Ilyen úgynevezett nagyolvasztót épített Dobsinán 1680-ban Fischer Dániel szász technikus és íme, 1712-ben Dobsinán már két, Nagyrőczén egy és Rédován szintén egy nagyolvasztó dolgozott. A nyersvasgyártással terjedt el annak finomítása, a frisselés is, mely eljárás olcsóbb és gyorsabb volta miatt a régi tót-kemenczéket és kis pesteket teljesen háttérbe szorította, sőt leverte. A vármegyében a XVIII. század első felében már 36 különféle szerkezetű, nagyobb vasolvasztókemencze működött.

A XVIII. század folyamán a gömörmegyei vasipar fejlesztése érdekében II. Rákóczy Ferencz (1703—1711) igen sokat tett. Ő nevezte ki 1703-ban Lányi Pál sajó-gömöri földbirtokost a gömörvármegyei vaskohók inspektorává. Nagy érdeme van a vármegyei vasbányászat és nyersvastermelés fejlesztése érdekében kifejtett munkálkodásokban Sturmann Mártonnak is, a kinek a hálás kegyelet Rimabrézón szép emlékoszlopot is emelt. *Sturmann Márton* (ózdi) cs. kir. tanácsos szül. 1757 szept. 15-én Vizesréten. 21 éves korában már Gömör vármegye aljegyzője volt, 24 éves korában főszolgabíró. 37 éves korában nyerte el a tanácsosi czímet. Elévülhetetlen érdemei vannak Gömör vármegye bánya- és vasiparának fellendítése körül. Ő alapította a Murányi Uniót és a Rimai Coalitiót. Hasonló tevékenységet fejtett ki Andrássy Manó gróf, a kit ezért a vasgróf elnevezéssel is illettek és még ma is e néven gyakorta emlegetnek.

A XIX. század elején bekövetkezett nagy vaskereslet újabb vasgyárak keletkezését vonta maga után. A Murányi Unio 1808-ban és a Rimai Coalitio 1811-ben alakult, hogy a nyersvastermelést néhány nagyobb olvasztóban központosítsák és a szívós életű tót-kemenczéket friss tűzhelyekkel cseréljék ki.

Az Unio alapvagyona a Csernus, Czibur, Barthó, Sturmann, Benkár, Czékus, Clementisz, Gömöry családoktól az egyesületnek átadott bányabirtokokból és a Murányvölgy mentén lévő vasgyári telepekből keletkezett. Megalkotásában tevékeny része volt ózdi Sturmann Mártonnak, a ki e társulat fennállásának első éveiben már azt is erősen szorgalmazta, hogy a köznép kedvéért az alapításkor elfogadott tót hivatalos nyelvet hagyják el és e helyet a magyar nyelv legyen a társulat hivatalos nyelve.

A Rimai Coalitio alapvagyonát a báró Luzsénszky, gróf Forgách, Kubinyi, báró Prónay, Török, Farkas, Jankovich, Heincz stb. családok birtokai alkották. A társulat nyelve kezdetben latin, később (1817) már tisztán magyar volt.

Ezzel egyidejűleg azonban ismét a technikai berendezések nagyobb fejlesztése lépett előtérbe, a mi a vármegyében is kedvező talajra talált. Így 1845-ben Betléren már barnaszéngázzal tüzelt kavarókat találunk s ugyancsak itt 1846-ban a vaskohászat terén az első gőzgép is megindult, hogy nagy erejével a munkából kivegye a részét. Kiemeljük a felső-garami Coburg-féle vasgyárak nagyszabású átalakulásait is, a mi 1833-ban vette kezdetét s a hol az első nagyobbszabású lemez-hengerművet is akkor állították föl.

Vasmívelők egyesülete, a Concordia és a rimamurányvölgyi vasműegyesület.

A 30-as és 40-es években tapasztalható intenziv fejlődés hozta létre a gömörmegyei vasművelők egyesületét, valamint a Concordia egyesületet. A szabadságharczot követő szomorú idők a bányászatra és kohászatra nézve nem a stagnálás, hanem a nagyobbfokú fejlődés korszakát hozták. A szépen haladó murányi unio, rimai coalitio és a gömöri vasmű-társulat 1852-ben olvadt össze és teremtette meg a rimamurányvölgyi vasműegyesületet, mely Fáy Gusztáv elnöklete alatt alakult meg, a ki e társulat élén maradt, egészen annak 1881-ben bekövetkezett feloszlásáig és mindenkor tanúsitott buzgó eljárásával elévülhetetlen érdemeket szerzett.

A RIMABRÉZÓI STURMANN-EMLÉK.

Ezeket az eseményeket megelőzőleg, 1843-ban történt, hogy Kossuth és Széchenyi országos mozgalmat indítottak a magyar bányászat és kohászat még nagyobb foku fejlesztésére, a mikor e vármegye vastermelőit is felszólították, hogy a fejlesztést czélzó módozatok felől nyilatkozzanak. E mozgalomból kifolyólag tartották a gömöri és szepességi vastermelők 1843 szeptember hó 6-án Hosszúréten Andrássy György gróf elnöklete alatt azt az értekezletet, melyen az akkori gazdasági viszonyokat élénk világitásba helyező és kiváló jelentőséggel biró és az egész hazai bányászatra és kohászatra irányuló határozatokat hozták s azokat memorandum alakjában az országgyűlés elé terjesztették. E memorandumban foglalt elvek és módozatok érvényesülését azonban az időközben kitört szabadságharcz eseményei háttérbe szorították, noha másrészt épen a szabadságharcz fegyver- és lövegszükségleteiből eredő munkák a magyar vasiparnak lendületet is adtak.

Az 1867-iki kiegyezés után pedig, mikor a magyar vasipar érdekében előbb Lónyay Menyhért, majd később Szapáry Gyula pénzügyminiszter oly sokat tettek, a vármegyében is még jobban föllendült az amúgy is jelentékeny vasipar. Erre az időszakra esik a gömörmegyei nyersvastermelőktől alapított salgótarjáni vasfinomítónak egyesülése, a már említett rimamurányvölgyi egyesülettel, mert e kettőből lett 1881-ben a hatalmas Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű-részvény-társaság, mely 10 millió forint részvénytőkével megalakulván, Borbély Lajos vezérigazgató kezdeményezésére, 1883-ban Likéren két nagyolvasztót állított föl.

A rimamurány-salgótarjáni vasmű r. t.

Általában azok a hatalmas technikai vívmányok, melyek a vasipart és ezzel természetszerűen a bányászatot a XIX. században a jelenlegi magaslatra emelték, idejekorán érvényesültek a vármegyében is, úgy hogy itt minden más, különben szépen fejlődő ipar mellett, a vasipar és a bányászat alkotja a vármegye legfejlettebb iparát, és nyersvastermelésével messze vidékek gyárait látja el a szükséges nyersanyaggal, míg másrészt öntött tárgyakban is nagy és számottevő mennyiséget ád évenként piaczra.

A vármegyei bányászat és kohászat ez időszerint leghatalmasabb képviselője kétségen kívül a Rimamurány-salgótarjáni vasmű-részvénytársaság, mely fejlettségi fokával a hazai vasiparban is az első helyet vívta ki magának. Es bár a vármegyében termelt nyersvas-mennyiségeit e társulat részben borsodmegyei és nográdmegyei vasfinomitóiban, aczél és lemezgyáraiban dolgozza is föl, mégis a nyers vasérczet és vasat Gömör vármegyében termelvén, súlypont-

jával e megyébe esik és évi 15 millió forintra rúgó produktumához a bázist innen nyeri. E közgazdasági ténykedése mellett ezreknek nyújtván tisztességes kenyeret, alkalmazottainak nemcsak anyagi, hanem erkölcsi szükségleteiről is gondoskodik. Kiváló figyelmet fordít az új nemzedéknek nemzeti irányú nevelésére s kiterjedt üzletkörével számos hazai iparág keszítményeinek biztosít állandó piaczot. A vármegye közlekedési vállalatainak forgalmát évenként több millió métermázsára menő szállítmányaival nagyban emeli; közvetve és közvetetlenül óriási összegekkel járul a megyei vagyonosodás és a körében élő lakosság adófizetési képességének emeléséhez, ha tekintetbe vesszük, hogy közel egy évszázados multtal szerepel hazánk és elsősorban vármegyénk közgazdasági életében. És tanúbizonyságot tett és tesz e társulat a mellett is, hogy oly kedvezőtlen körülmények között is, mint a minők a hazai ipar fejlődésének útjában mindenkor állottak és különösen ma állanak, évtizedekre terjedő czéltudatos és kitartó tevékenység mellett, virágzó iparágakat alkotni Magyarországon is lehet!

A bányapolgárság.

Meg kell még emlékeznünk a felsőmagyarországi bányapolgárságról, mely itt a vármegyében a bányaművelőknek közös érdekeik megőrzése, fejlesztése s igy a bányászat fejlődése céljából is alakult és századokon át virágzó fémbányászatot űzött. A bányapolgárság történetében két főkorszakot különböztethetünk meg: az egyik az, mikor a bányák az 1747-ik évben bányaüzemük különös támogatására egyesületet alapítottak, a másik pedig az, a mikor termékeik földolgozására és értékesítésére 1836-ban saját hutáikban saját önálló olvasztást teremtettek. Mind a két korszakban nagy nehézségekkel kellett a bányapolgároknak megküzdeniök, mert 1836-ig folytonosan a kincstár nyomása és önkénye ellen küzdöttek és teljesen kegyelmének voltak kiszolgáltatva. De a saját olvasztásuk engedélyezésének kieszközlése után is sokféle akadály fölött kellett győzedelmeskedniök, különösen az első berendezések s az ezekhez szükséges forgalmi tőkének a beszerzése körül.

És e tekintetben a legnagyobb érdemeket Andrássy György gróf szerezte magának, kit méltán nevezhetünk a mai felsőmagyarországi bányapolgárság alapítójának.

És hogy ez az egyesület keletkezhetett, hogy kölcsön vett jelentékeny tőkeadósságait 32 év alatt törleszthette, sőt még beruházási alaptőkét is teremtett s mindezeken felül tehermentes örökséget hagyott az utódokra, egyedül az annak idején teljes virágzását élő felsőmagyarországi s így a gömöri bányamivelés eredményének tulajdonítható.

Az 1868-iki évtől kezdve azonban a csökkenő érczbeváltások s így a bányapolgárság mindinkább csökkenő jövedelme, folytonosan kedvezőtlenebbé tették a viszonyokat. A réz értékének nagyon is alacsony árakra való leszállása pedig éppen hozzájárult az üzemek beszüntetéséhez, nem is említve a higany és az ezüst értékének jelentékeny esését.

A vármegyei bányászatnak annyi dicsőséget szerzett bányapolgárság az 1895-ben megejtett végleges felszámolása után végre megszünt s a hajdan virágzó fém- és érczbányászatot, elmúlásával együtt, csaknem eltemette. A jelenlegi nyomasztó viszonyok némi jobbra fordulása azonban talán meg fogja hozni a régi vállalkozási kedvet s akkor egy-egy erélyesebb, határozottabb kezdeményezés ismét meghozza a kívánt eredményeket.

Vasbányászat és kohászat.

A mi a vármegye vasérczbányászatának és kohászatának jelenét illeti, arról, bár kissé bővebben, de csupán az általános ismertetés keretében, a következőkben számolunk be. A vármegye vaskőtelepei az ország legfontosabb, első vasipari kerületébe tartoznak és a megye két fő érczvonulatában, és pedig a vashegy-hradeki-ben és a dobsinai vaskővonulatban találhatók föl. Általános jellemzésük, hogy az érczek legnagyobb része pátvaskő, mely a felszinen és a telepek érintkező lapjain sokszor tekintélyes mélységben már mint barnavaskő található. A vasérczvonulatokat helylyelközzel fémérczek, többnyire rezet, ezüstöt, antimont és kénesőt tartalmazó fakóérczek, vagy csak rézérczek kísérik, még pedig oly szerencsés módon, hogy ezeket a fejtéskor, vagy a górczokon a vasérczektől könnyen elkülöníthetik. Ezeknek a vasérczvonulatok közé ágyazott vagy közbe szóródott fémérczeknek a kutatása és kiaknázása vezetett gyakran a legtöbb vasércztelep

A DOBSINAI BÁNYÁSZCZÉH JELVÉNYEI.

nyomára. Szóval a gömörmegyei vasérczbányászatra nagyon is találó az a bányász példabeszéd, hogy: a k k o r j ó a n e m e s b á n y a, h o g y h a v a s a k a l a p j a. Általában a vármegyei vasbányászat vagy a fémbányászat kifejlődése következtében, vagy annak segítségével vert gyökeret s jelentősége abban az arányban növekedett, a mily arányban a fémbányászat csökkent. Igy Rozsnyó és Dobsina határaiban, a hol ma élénk vasbányászat van, régente ezüst-, réz-, nikkel- és kobalt-bányászatot űztek. Ezek a régen abbahagyott bányák, míg egyrészt a letűnt nemesebb fémek bányászatának nyomait oly eredetiségben, a hegyek nagy rombolásában, feltúrásában, szaggatottságában mutatják, addig másrészt lehangolóan hatnak, mint a letünt dicsőség maradványai. Ilyen maradványa a régi bányászatnak Dobsinán a Z e m b e r g híres kobaltbánya, a dobsinaiak gazdag kincsesházának elhagyott terrénuma, valamint a M á r i a-bánya és csöndes környéke.

A vármegye négy vasércztermő vidéke közül, vaskőbányászat szempontjából legfontosabb a v a s h e g y—r á k o s i, o c h t i n a—c s e t n e k i, h r a d e k i, a g e n c s—d o b s i n a i és a v á r a l j a—l u c s k a i. A vashegyi telérek, tömzsök és lencsék Szirk, Turcsok és Rákos községek határaiban terülnek el és részben a „Rimamurányi" és Coburg herczegi, részben a kincstári és kisebb részben a Heinzelmann-féle hisnyóvizi bányászat tulajdonai. Ez a vasérczvonulat évenként közel 2 millió métermázsa vasérczet szolgáltat. A hradeki vaskőtelep érczeit, melyeket leginkább mangánban bővelkedő barnavaskő alkot, a Sárkány-féle társulat kohósítja. Vasbányaművek.

Ebben az érczvonulatban találjuk a m. kir. kincstár vashegyi bányáit, a „Rimamurányi" rákosi és szirki hatalmas bányatelepeit, a melyek a bányászati technika minden modern vívmányát fölhasználva, aknázzák ki a föld gyomrában lévő vasérczeket. A bányák mívelése függőleges aknák, a hegybe vonuló vízszintes tárók, valamint a bányák belsejében vájt vízmentes altárók segítségével, nagyobb rétegek elválasztása és kiaknázásra való alkalmassá tételével dinamitrobbantásokkal történik. A szállitásra berendezett aknák felvonógépekkel vannak felszerelve, a melyeknek munkateljesítő képessége igen nagy. A bányarakodóktól a sodrony-kötélpálya rakodójáig keskenyvágányú vasúton szállítják az érczeket. Úgy a rákosi, mint a szirki bányatelepek szorosan vett bányászati épületeihez még a bányamunkások részére készült lakások gyarmata sorakozik. A kincstár és a Heinzelmann-féle vashegyi bányák kisebb méretekben, de szintén elsőrendű felszereléssel foglalnak tért a Vashegy különböző pontjain.

A m. kir. kincstár vasérczbányái e vonulatban Szirk és Turcsek községek határaiban vannak. A bányatelep 2 lakóházzal, négy laktanyával, 2 kovácsműhelylyel bír. A bányákban és azokon kívül mintegy másfél kilométer szállítópályája és 74 bányakocsija van. Az évi termelés 220 ezer métermázsa vasércz, melyet Tiszolcz bányateleptől a tiszolczi vasgyárig kiépített sodronypályán szállítanak kohósítás végett. A bányákban 75—80 munkás dolgozik.

A „Rimamurányi“ vashegyi bányái szintén Szirk és Turcsek községek határaiban vannak; 63 bányatelekkel, határközzel és különböző nagyságú kültelkekkel. A telepnek és bányáknak mintegy 17 kilométer szállító pályája van. A vaspát pörkölésére 14 pörkölő kemenczével bír. A telepen 4 kezelési épület, 2 tiszti-, 2 felügyelői- és 15 munkás-lakóház, 2 iskola-épület (2 tanítóval), 1 kórház (1 orvossal) és élelmezési épület fióküzlettel van. A munkások száma 370 férfi, 20 nő és 40 gyermek-munkás. Évi termelés egy millió métermázsa vasércz.

Ehhez a telephez nem messze van ugyancsak e társulatnak egy másik bányája, a rákosi bányatelep, mely 5 egyforma nagyságú bányatelekből áll. A telep 1 compound-rendszerű, 120 lóerejű szállítógéppel, 2 gőzkazánnal, 1 drb 30 lóerejű mozdonynyal, 2 drb 15 és 12 lóerejű vízemelőgéppel, 3 drb fékgéppel, 260 drb bányakocsival van fölszerelve. Szállítópálya a bányában 3·5, a földszínen 1 kilométer. A rákosi bányatelep és

A GÖLNICZVÖLGYI VASKOHÓ (AZ ORSZÁG LEGRÉGIBB VASOLVASZTÓJA).

a szirki sodronypálya-állomás négy kilométer hosszú gőzmozdonyú vasúttal van összekötve, a melyen a termelt vasérczet a sodronypálya-állomásig sinen, a likéri kohóig sodronypályán szállítják. A rákosi bányatelepen 4 kezelés épület, 1 tiszti, 2 felügyelői és 15 munkás-lakóház, 1 iskola-épület (1 tanítóval) és 1 élelmezési épület melléküzlettel van. A munkások száma: 160 férfi, 10 nő és 15 gyermekmunkás. Az évi termelés 500 ezer métermázsa.

Mindkét bányatelepről sodronypálya közvetiti a vasérczek szállítását Likérre, a kohókhoz. E sodronypálya — mely a vármegyében legelső volt, — Vashegy, Szirk, Forró-Puszta, Ploszkó, Ratkó, Szuha, Rónapatak, Poprócs, Baradna, Polom, Nyustya és Likér községek határán vonul keresztül, 13·2 kilométer hosszú és Bleichert-féle rendszerben épült. A sodronypályát két, egyenként 50 lóerejű gőzgép segítségével tartják üzemben. Az egész pályán egyszerre 640 kocsi forog; minden érczet behozó kocsi 330 klg. súlylyal van megterhelve. A naponkénti szállítás 5000—6000 métermázsa. A pálya sodronykötele vasszerkezetű piramisokon fekszik. Öt állomásépület, 1 tiszti, 3 felügyelői és 9 munkás-lakóház tartozik a pályához, a melyhez 700 szállító-csille és 90 munkás áll rendelkezésre. A sodronypálya egy főmérnök és egy művezető kezelése alatt áll.

A Concordia bánya- és vasgyár-társulat legfontosabb bányája a hradeki érczvonulatban van. A társulat e vasbányájából, melyet teljes üzemben tart, és a melynek vaskőtermelését a csak legújabban kiépített sod-

rony-kötélpályával szállítja csetneki kohótelepére, nyeri legjelentékenyebb mennyiségű pát- és barnavaskövét. A fejtés tárókkal történik és nagyszámú bányamunkást foglalkoztat.

A vármegye másik nagyjelentőségű érczvonulata Dobsina város határából indul ki és 1—25 méter vastag pátvaskő-telérek alkotják. A bányabirtokosok között első helyen Coburg herczeg és Dobsina város állanak.

Van a vármegyében még egy harmadik és negyedik és bár kisebb, de nem kevésbbé jelentékeny érczvonulat a Sajó felső folyásánál, melynek csillámpalába és agyagpalába ágyazott érczvonulata három ágra és pedig: a rédova—oláhpataki-ra, berdárka—veszverési-re és a gencs—rudna—rozsnyói-ra oszlik. Ezeket az ércztelepeket, illetőleg tömzsöket és törzsöket leginkább barnavaskő és pátvaskő alkotja. Eredetileg nagyrészben Andrássy Géza grófféi voltak e telepek és bennök mintegy 750 ezer métermázsát termeltek évenként. Most a Rimamurányi társulat tulajdonában

A GÖLNICZVÖLGYI TELEP (DOBSINA VÁROS TULAJDONA.)

vannak, mint a mely társulatnak Andrássy Géza gróf összes bányaműveit és olvasztó-telepeit eladta. A termelés újabban növekedett és megközelíti az egy millió métermázsát. Ugyancsak ez érczvonulatok bányái közül több, nevezetesen a dernői és málhegyi bányák — melyeket a Rimamurányi társulat bérel — az Andrássy Dénes gróf hitbizományi birtokához tartozik, valamint csekélyebb részét, a Zichy-Ferraris grófi család lucskai bányáit jelenleg a Kattoviczi vasbánya- és kohótársulat bírja.

Mielőtt az itt leírott bányák vasérczeit földolgozó kohók és vasgyárak ismertetésére térnénk át, még a „Rimamurányi" társulatnak a kohósítással öszefüggő mészkőbányászatáról és égetéséről kell megemlékeznünk. E mészkőbányászat és égetés Tiszolczon van. A mészkőbányához tartozó mészkőterület kiterjedése 126,180 km². Épületek: egy gépház, mészkőtörővel és rakodóval, kovácsműhely, kezelési épület és javító-műhely. Szállító-pálya a földszinten 12 kilométer keskenyvágányú, 0·170 kilométer rendesvágányú szárnyvasút, a rakodó és vasúti állomás között. Van egy 12 lóerejű mozgony, 2 mészkőtörő, melyek óránként 500 métermázsa mészkövet apróznak föl. Az egyes mívelési szintek és a törők között szükséges mészkőszállítást 2 darab fékgéppel és 80 drb szállító kocsival fölszerelt sikló teljesíti. Ugyan e telepen van két folytatólag működő mészégető-körkemencze, 120 ezer métermázsa termelőképességgel. Ehhez tartozik mintegy negyedkilométer keskenyvágányú vasút, mely a mészégető-körkemenczéket a mészkőbányával és a fedett rakodóval

összeköti. A telephez tartozik egy tisztilak és egy munkáslak. A mészkőbányában és kőtörőnél 75 férfi és 5 gyermek-munkás, a mészégető-körkemenczénél 18 férfi munkás dolgozik. Amaz évenként 600 ezer métermázsa mészkövet, emez 77 ezer métermázsa égetett meszet termel. Az üzemet egy bányamérnök, mint üzemfőnök vezeti.

Vasolvasztók. A föntebb említett bányákban termelt vasérczeket igen kevés kivétellel a vármegye területén lévő vasolvasztókban, kohó- és gyártelepeken dolgozzák fel nyersvassá és kisebb részben különféle öntvényekké, sőt némely részében finomítják is. A jelenleg működő kohó- és vasgyár-telepek a vármegyében a következők. — Zólyomból jövet, a megye határához közel a tiszolczi kir. vasgyárat találjuk elsőnek, a Rima patak torkolatánál. A tiszolczi telep 6 pörkölőkemenczével, 2 nagy olvasztóval, 3 léghevítővel, 2 gőzerőre berendezett henger-fúvóval, egy vízerőre berendezett anyagemelővel, közel 4 kilométer keskenyvágányú gyári vasúttal, 4 ív- és 110 izzó villamos lámpával felszerelve, 110 állandó és begyakorolt munkással, 9 tanulóval és a szükséghez képest váltakozó napszámoserővel dolgozik. Évenként 13,810 tonna nyersvasat, 122 tonna öntvényt termel. Az érczeket a kincstár, vashegyi bányájából, sodrony-kötélpályán szállítva nyeri. Megemlítendő itt, hogy a kincstár egyházi és jótékony czélokra, a kegyuraságához tartozó plébániára és iskolára évenként jelentékeny összegeket fordít. Munkásai, a kikről társpénztár is gondoskodik, mind magyar honosok.

A Rima folyását követve, Tiszolcztól 14 kilométerrel lejebb, a Rimamurányi társulat likéri kohótelepét találjuk. A Vashegyen nyert öszszes vasköveket, még pedig a barna vaskőfajtákat nyersen, a pátvaskövet, miután 14 álló pörkölőkemenczében megpörkölték, közvetetlenül a bányarakodóktól Likérig vezető 13 kilométer hosszú vaskötélpályán szállítják a likéri kohókhoz.

A Jászóról, Meczenzéfről és a társulat más bányáiból érkező vasköveket és friss salakot a máv. nyustyai állomásáról egy-egy kilométer hosszú, rendes vágányú szárnyvasúttal szállítják az olvasztókhoz. Ugyanezen a vasúton hozzák az olvasztópótlékul Tiszolczon fejtett és aprózott mészköveket és a tüzelőanyagul használt kokszot, mely utóbbit az osztrák-sziléziai karvini, osztraui és a porosz-sziléziai kőszénkerületekből és a Dunagőzhajózási társaság pécsi kőszénbányáiból szerzik be. Az anyagokat az olvasztók torokszintjére két pneumatikus emelőgéppel emelik.

A villamos világítással ellátott kohótelepen rendesen három kokszszal fűlő nagy olvasztó van üzemben. Ezeket a nagy olvasztó-kemenczéket, valamint az ezt övező telepet, a társaság 1883-ban építette, akkor egyelőre két kohóval, abból a czélból, hogy fokozódó nyersvas szükségletét a vaspiacztól függetlenül és olcsón fedezhesse. Erre az elhatározására különben az a körülmény is késztette a társulatot, hogy hazánkban a nyersvastermelés nem tudott lépést tartani a fogyasztás növekedésével. Nemcsak azért, hogy a Felvidéken s így Gömörben is, az erdők pusztítása gátat vetett a faszénnel tüzelő olvasztók szaporításának, hanem különösen azért, mert a régi, aránylag csekély termelőképességű kohók csak siettették a sokkal nagyobb sikerképességű kokszolvasztók felállítását. 1892-ben egy harmadik olvasztó építése is szükségessé vált és 1895 óta működik a fent említett három nagy olvasztó. A kokszolvasztók magassága 18 méter. Felszerelése a kohászati technika legújabb vívmányait vette igénybe. A magas hőfokra hevített fúvószél 6—6 fúvóka segítségével kerül az olvasztóba. Az évi termelés 1 millió métermázsára tehető. Ezt a nagymennyiségű nyersvasat a társulat saját finomító és hengerműveiben használja fel, a melyek Ózdon és Salgótarjánban vannak.

A likéri telepen számos tisztviselő vezetése mellett 450 rendes munkás foglalkozik. A kohótelephez tartozik az a munkás- és tisztviselő-gyarmat is, melyen a tiszti és felügyelői lakásokon, kaszinó és fogyasztási szövetkezet épületein, a kórházon, iskolán és élelmezési épületen kívül, 300 munkás részére van, egészséges udvarral, kertecskével és minden szükséges melléképületekkel ellátott kényelmes lakás.

A likéri kohótól három kilométernyire, a klenóczi völgyben, van a rimamurányi társulat nyustyai kohója (régi gyár, massa), mely olvasztásra

szánt érczeit Vashegyről és Rákosról kapja. Itt egy régibb rendszerű, faszénnel tüzelő, 10 méter magas és két fuvókával felszerelt olvasztó van. Évenként mintegy 22,000 métermázsa nyers vasat és 30,000 métermázsa öntött tárgyakat közvetetlenül az olvasztóból termel. Az öntött tárgyak (henger- és bányaművek stb.) nagyobbrészt a társulat önkezelési czéljaira készülnek. Faszenet a társulat erdejéből nyer. Az olvasztó fujtatását 30 lóerejű vízi kerékkel hajtott mű szolgáltatja. E telepen az alkalmazottak száma, ideértve a két műszaki tisztviselőt is, 110.

A DOBSINAI CZEMBERGI RÉGI KOBALTBÁNYA.

A Rimavölgyén már nem találunk vasgyár-telepet. A Murányvölgyben van a Coburg herczeg-féle vörösvágási olvasztómű, melyet a Vashegy alatt a gerlicze-tapolcsányi vasmű egyesület 1871-ben épített és a melyet a herczeg 1883-ban vett meg. Tulajdonképen két olvasztó volt, de tüzelőanyag hiányában csak egyet tartanak üzemben, azzal a rendeltetéssel, hogy a vashegyi és a rákosi bányákban termelt 60,000 métermázsa apró és 40,000 métermázsa darabos vaskövet kohósítsa. A vashegyi bányák hét, a rákosi és nandrási bányák öt kilométerre vannak a kohótól. A szállitás igás fuvarral történik. Szintúgy fuvarozzák a bükkfaszenet, melyet a 13,000 holdnyi herczegi erdők nyujtanak. Az olvasztó magassága 13 méter; a szelet 30 lóerejű gőzgéptől hajtott fúvó szolgáltatja. Évenként 37 1/2 ezer métermázsa nyersvasat termel ez a kohótelep, melyet nagyobbrészt, mint eladott nyersvasat, elszállitás végett a máv. tornallyai állomására tengelyen fuvaroznak.

Utunk folytatásában a Heinzelmann-féle vasgyár- és bányatársulat hisnyóvízi olvasztóját és öntőműveit találjuk. Ennek a vasgyártelepnek az alapját Heinzelmann György augsburgi nagykereskedő vetette meg 1846-ban. Azóta újabb rendszerű kemenczékkel, öntőműhelyekkel, az alapító fia, a kiváló érdemeiért magyar nemességre emelt hisnyói Heinzelmann Frigyes szerelte fel és építette ki a telepet munkás-gyarmatával együtt, nemkülönben egy 6 1/2 kilométer hosszú sodronykötél-pályát is alkotott, a mely a vashegyi bányákból szállitja az érczeket a telepre. Ezt az érczet, valamint a liczei bányákban nyert vaskövet dolgozza nyersvassá a telep 3 nagy, 12 méter magas, 3—5 fúvókával ellátott olvasztója. A fújtatást egy 40 és egy 100 lóerejű gőzgép közvetíti. A tüzelőanyag faszén és pedig felerészben puha, felerészben kemény bükkfaszén. A termelt nyersvasat, mely évenként 62 ezer métermázsa, felerészben tárgyak öntésére használják fel, melyeket részint közvetetlenül az olvasztóból, részint közvetve kupolókemenczéből készítenek. A gyártelepet a pelsőcz—murányi államvasút hisnyói állomásával negyedkilométeres keskeny vágányú gyári vasút köti össze.

A Murányvölgyéből a Hradek hágóján át a Csetnek völgyébe jutva, a Sárkány József Károly örökösei és társai csetneki Concordia vasgyár társulatának két telepét: a csetneki és kuntaplóczai olvasztókat és öntőműveket találjuk. A csetneki Concordia 1833-ban keletkezett, mint részvénytársaság. Akkor 2 nagy olvasztója volt, több frisstűzzel és hámorral.

Később a csetnekvölgyi gyárosok mind a társasághoz csatlakoztak. Az ötvenes évek elején Sárkány Károly a társaság összes műveit magához váltotta. A mostani társaság 1857-ben alakult. A jelenleg művelés alatt álló bányák közül legjelentékenyebb a hradeki, melyet tavaly a csetneki teleppel közel 6 kilométer hosszú sodronykötél-pályával kötöttek össze. Ezen szállítják most már a hradeki bányák vasérczeit a csetneki olvasztóra és a telep közelében lévő máv. állomásra, hogy innen a nagyszlabos—pelsőczi máv. vonalon kuntaplóczai telepükre is könnyen és jutányosabban szállithassák a szükséges érczmennyiséget. A társaság két (csetneki és kuntaplóczai) faszénnel tüzelő 12 méter magas olvasztóját vízerejű gépekkel mozgatott művek látják el fujtató levegővel. A faszenet, mert a vármegyében összes szükségleteiket fedezni nem tudják, Zemplén, Nógrád, Abaúj, sőt Ungból szerzik be. Az évi termelés 80 ezer métermázsa nyersvas és 10 ezer métermázsa öntöttárú. Az utóbbinak $^3/_4$ részét az olvasztóból Csetneken, $^1/_4$ részét pedig kupolókemenczéből Kuntaplóczán öntik. Ez utóbbinak a fújtatására 10 lóerejű külön gőzgép van.

Ez a két gyártelep az egyedüli azok között, a melyek a hradeki érczvonulat vasérczei feldolgozásának a kerületébe tartoznak, mert innen már a dobsinai vaskővonulat kerületébe tartozó vasgyárak terrénumára lépünk. Itt, a Sajóvölgyben, a máv. bánréve – dobsinai vonala mentén, találjuk az Andrássy Géza gróf-féle, most a Rimamurányi társulat tulajdonában levő vasműveket. Pelsőcztől a völgyön felfelé haladva, közelben a vígtelki kohóra találunk, a mely most hidegen áll; majd néhány kilométernyire a hegy lábánál a gombaszögi kohó van, mely ezuttal még működik ugyan, de rövid időn belül ezt is beszüntetik. A berzétei kohó már évek óta, mielőtt a „Rimamurányi“ átvette volna, szünetelt. A tulajdonos társaságnak az a terve, hogy a sajóvölgyi kisebb és régi rendszerű kemenczékkel dolgozó telepeken a munkát mindenütt beszünteti és a nyersvasgyártást egy középponti telepen fogja végezni. Itt csupán a bányaművekre fordít különös gondot és az átvétel óta Rozsnyón hatalmas bányatelepet alkotott, a hol a vasérczeket a pörkölőkemenczék egész seregében fogják pörkölni és így tisztítva a középponti olvasztóban — mely hihetőleg az ózdi feldolgozóteleppel kapcsolatos lesz — kohósítani. A rozsnyói bányatelep most van legszebb fejlődésében.

Betléren a régi egypilléres és egyoszlopos nagyolvasztó működik. A két kohó fúvószelét, két, összesen 45 lóerejű, vízikerékkel hajtott fúvó szolgáltatja. Az évi átlagos termelés 100,000 métermázsa. Ehhez a telephez kisebb javitóműhely is tartozik. A betléri telepre a hozzátartozó bányákból 4100 m. hosszú lóvasúton és 4 közbeiktatott siklón szállítják a vaskövet. A szükséges faszenet nagyobbrészt az Andrássy grófok zemplénmegyei erdőségeiből szerzik és vasúton szállítva kapják, miután Gömörmegyében az erdőségek ez idő szerint már csak kevés szenet tudnak nyújtani.

A völgyön tovább, felfelé haladva, Henczkón a Concordia beszüntetett s most hidegen álló kohóját találjuk. A Sárkány Károly által 1852-ben épített olvasztóhoz tartozó bányák vaskövét most a kuntaplóczai és csetneki telepekre szállítják.

Még feljebb a völgyön ismét egy Andrássy-féle olvasztóra találunk. Az Andrássy Manó gróftól 1868-ban épített alsó-sajói kohótelep ez, melynek fekvése nagyon előnyös, mert a kohó torokszintje az alsó-sajói vaskőbányák nivójában van s így az érczanyagnak a kohóba való szállítása nagyon meg van könnyítve. Ugyanilyen szintben vannak építve a szénraktárak is. E kohótelepen kívül még egy Andrássy-féle kohótelep van a Sajó felső folyásánál. Ez az Andrássy Károly gróftól 1843-ban épített oláhpataki kohó (Károlyhuta), melyhez két hámort is csatoltak. Kezdetben csak felét gyártották annak a nyersvasmennyiségnek, melyet a kohó manapság olvaszt. A hámorokat már 1850 körül beszüntették és azóta nincsenek üzemben.

Az itteni nagyolvasztó egypilléres alkotmány, mely fúvólevegőt 2 drb, összesen 31 lóerejű vízikerékkel hajtott fúvógéptől nyer. A részben nyers, részben öt kemenczében pörkölt érczeket faszénnel olvasztják. Évi átlagos termelés 50 ezer métermázsa. Úgy ez, mint a föntebb említett Andrássy gróf-

A RIMAMURÁNY-SALGÓTARJÁNI R.-T. ROZSNYÓI BÁNYATELEPE.

féle kohók 1900 február havában kerültek a Rimamurány-salgótarjáni vasmű-részvénytársaság tulajdonába. Az igazgatás újjászervezése azóta befejezést nyert s a jövőre nézve már megvannak a tervek is e kohók és a velük kapcsolatos bányaműnek okszerű és legjövedelmezőbb felhasználására.

A Sajó felső folyása mentén elterülő vasbányák érczeit feldolgozó kohók sorában végül a Dobsina rendezett tanácsú bányaváros két nagy olvasztóját kell felemlítenünk. Ezek egyikét, a gölniczvölgyit 1680-ban alkották; ez volt Magyarországon az első s így ma a legrégibb nagyolvasztó. A másik 1703 és 1712 között épült, a II. Rákóczy Ferencztől gömörmegyei kormánybiztossá kinevezett Lányi Pál kormányzása idejében. A kohók 1788-ban összes hámoraikkal együtt 470 forintért bérbe voltak adva; 1824—1835-ig a város házilag kezelte, 1835—1871-ig Coburg herczeg, majd egymásután Szontagh Márton, Andrássy Manó gróf, a kincstár, Sárkány Miksa, a Prihradnyak s legutóbb Horváth Sándor bérelték. Az utolsó bérlő tavaly, a vasipar nagy pangása következtében, az üzemet mind a két kohóban beszüntette s most a két telep, óriási, de nem értékesíthető nyersvaskészlettel, a kormány valamelyes hathatós intézkedésétől várja üzembe való helyezését. A belső és úgynevezett gölniczvölgyi két kohónak egyenként 12 méter magas olvasztóját egy-egy 12—15 lóerőre berendezett vízikerékkel hajtott fúvógép szolgálta és tüzelőanyaga, a nagy távolságból és jelentékeny fuvarköltséggel beszerzett, puha és kemény faszén volt. Átlagos évi termelése a két kohónak 65 ezer métermázsa nyersvas volt.

A mellék érczvonulatok vaskőbányászata következtében alakult gyárakat a Csermosnya völgyében találjuk. Ezek egyike Andrássy Dénes gróf dernői olvasztó- és öntőműve, melyet a mult század 30-as éveiben Andrássy György gróf építtetett; 1835-ben az Erdélyben letelepedett és Dernőn is megfordult angol Paget John ezt a gyártelepet, mint olyan vasgyárat említi, melyet érdemes megnézni. 1838-ban rendezték be a finom vasöntést és nemsokára azután a vaskavarást a nagy olvasztó torokgázaival. Az 1855. évi párisi iparkiállításon a nemzetközi bíráló bizottság II. osztályú éremmel tüntette ki a gyárat. Most már csak az olvasztó- és öntőmű áll fenn. A hozzátartozó bányaművekkel együtt a „Rimamurányi“ bérli. A bányákból nyert vasérczeket egy faszénnel tüzelő 12.6 méter magas nagyolvasztóban kohósítják. Évenként 40 ezer métermázsa öntőnyersvasat és részben kupolókemenczéből öntött kész öntvényeket termelnek.

A másik és sorrendünkben a legutolsónak maradt vasgyártelep a Zichy-Ferraris grófi családé volt és ez idő szerint a Kattoviczi társulat lucskai olvasztója. Ezt a vasgyárat Keglevich Gábor gróf építtette 1853-ban, az utolsó felvidéki buczatűz helyébe. Az igásfuvarral a telepre kerülő vasérczet 5 pörkölőkemenczében megpörkölve, 11·5 m. magas, 30 lóerejű gőzfúvógéppel felszerelt olvasztóban, faszéntüzelő mellett kohósították. A faszenet a lucskai, horkai és falucskai uradalmi bükkerdőkből szerezték be. A vasolvasztó évi termelése 30—36 ezer métermázsa öntőnyersvas volt. Azért beszélünk erről az olvasztóról is mult időben, mert szintén beszüntette üzemét, nem akarván továbbra is az üzemre ráfizetni, miután a vasipar pangása mellett termelését értékesíteni nem tudta.

Finomító vasművek.

Ezek után még csak a vármegye finomító vasműveit, melyek az egyetlen garamvölgyi telepcsoportban találhatók fel, mutatjuk be, melyek Fülöp Szász Coburg Góthai herczeg tulajdonában vannak. A XVIII. század vége felé keletkeztek és elsősorban Colloredo és Mittrovszky grófoknak köszönik alkotásukat. A mult század elején a vasgyáraknak túlnyomó részét már Koháry herczeg bírta és 1830-ban részint adományozás, részint megváltás utján jutottak Ferdinánd Szász Coburg herczeg birtokába. Azóta folyton és nagy átalakuláson mentek át. Jelenleg az egyes művek felszereléséhez tartozik: Nándorhután 2 Siemens-Martin-kemencze, 1 forrasztó-gázkemencze, 5 fagáz-generátor és egy 409 lóerejő gőzgéppel hajtott hengersorozat; Pohorellán 1 forrasztó pest, fagázfejlesztővel, 5 hengerállványú fionom hengersorozat, 2 pléhhengersor 2 izzító kemenczével; Svábolkán 1 lemezhengersorozat lemezizzító-kemenczével és Závadkán szintén 1 lemezhengersorozat 3 fával fűlő lángkemenczével. Az évi átlagos termelés, különféle kovácsolt és hengerelt vasban 11·124, különféle kereskedelmi lemezekben 34·326

métermázsa és e mellett saját termelésű Siemens-Martin folytvas 50·720 métermázsa. A vasfinomitók részéről termelt árúk között Martin-folytvas nyersanyag és ebből hengerelt 30 méter hosszú rudacsok és pléhlapkák, kereskedelmi vasak, finom lemezek, aczélöntvények stb. készülnek.

Mielőtt egyéb fémek és érczek bányászatára és feldolgozására térnénk át, általánosságban meg kell még emlékeznünk a vasipar terén beállott ama pangásról, mely Gömör vármegyében úgy a bányászat, mint a kohászat terén mélyen érzett közgazdasági hanyatlásnak a nyomait eredményezte s a hajdan virágzó bányászatot a vele kapcsolatos vasgyártással együtt nagyon lesorvasztotta. A vármegye bánya- és gyárvidékein nagy és komoly bajokat okozott ez. Dobsináról, hol a két kohó megszünt, a felső Sajó völgyéről, a hol Henczkón a Concordia társulat olvasztó telepe pihen, a kenyerét vesztett A viszonyok jellemzése.

A RIMAMURÁNY-SALGÓTARJÁNI R.-T. RÁKOSI BÁNYATELEPE.

bányász és gyári munkás nép vándorbothoz nyúlt és tengeren túl ment boldogulást keresni. Lejebb a Sajóvölgyén, a hol a „Rimamurányi" által szintén szűkebb keretekbe összevont üzem csak épen a jobb idők és fordulatok reményében, a folytonosság megszakítását kikerülendő, redukált erővel dolgozik, a megszokott munkától elesett nép szűkölködik és nyomorog, mert csupán földjéből itt még meg nem élhet. Dernőn és a vele kapcsolatos málhegyi bányában szintén csak tessék-lássék munka folyik, hol a rendes körülmények és viszonyok között foglalkoztatható munkások alig egy negyede kaphat kenyeret. Lucskán a beszüntetett gyár, a mellett, hogy jelentékeny számu családtól vonta el a megélhetés lehetőségét és zárta el az évenként ezrekre rúgó fuvarozási költségek, annyi lovas és ökrös gazdától igénybe vett csatornáját, még az által is nagyon rosszul hat, hogy a lucskai közbirtokosság számításra vett erdejének a remélt értékesítése fölé keresztet húzott. Szóval, a hol eddig jólét, megelégedés, szép kereset boldogította a nép jelentékeny részét, most a szegénység, nélkülözés, minden jobbra fordulásra való kilátás nélkül, tette be és vetette meg a lábát.

A nemesebb fémek hajdan gazdag ereinek elvesztése után kizárólagos kincsét a vasérczekben bírta és bírja még ma is a vármegye, és bányászatilag fontos vidékein sok millió métermázsa vaskőt rejt még most is a hegyek gyomra, a vasbányászat most is jelentékeny és az országban a legelső; és

milyen fokon állhatna és mily anyagi fellendülést szülhetne, ha a pangás bilincseit levethetné? Az e téren bekövetkezendő előnyös változásoktól függ a vármegye vasbányászatának és kohászatának jövendő nagysága. A vármegyei nép ama jelentékeny számu lakossága pedig, mely hivatását, életfeltételeit a bányászat és kohászat terén kifejtett és kifejtendő munkásságában kereste és keresi, ezután is néprajzilag teljesen specziális kialakulású nép.

Bányászok viszonyai.

Hiszen akárhány község és város van e megyében, mely keletkezését és virágzását, fejlődését a bányászatnak köszönheti és sok ezerre megy azoknak a száma, a kiknek ez az ős ipar ád munkát és módot a mindennapi kenyér megkeresésére. Főleg az elmult századokban, mikor a nemzetközi kereskedelem és forgalom gyermekkorát élte, mikor az egyes országok nyers- és iparterményeiben mutatkozó feleslegeknek és hiányoknak kiegyenlítése alig volt lehetséges, mikor az árú- és vagyoncserének szükséges eszközét, a pénzt, illetőleg az ehhez szükséges előállitási anyagot csupán csak a belföldi, hazai bányákból lehetett megszerezni, a bányászatnak e vármegyében is rendkívüli nagy közgazdasági és közművelődési fontossága mellett, ugyanolyan mértékben néprajzi átalakítási ereje is érvényesült, sőt érvényesül ma is. A munkás, a ki állandóan vagy huzamosabb időn át egy és ugyanazon bánya- vagy gyártelepen talál foglalkozást, bizonyos jóleső megállapodásra jut, bizonyos jó módra tesz szert, úgy hogy könnyű szerrel családot alapíthat. Azonfelül szakmájával járó ügyességet, különleges szokásokat, karaktert sajátít el és ama, néprajzilag külön eredetiséget tanúsító, hogy úgy mondjuk népcsalád tagja lesz, mely mint bányász és vasgyári hámoros nép e vármegyében a többi népek sorában csalhatatlanul felismerhető. Építkezés, ruházkodás, életmód, házi foglalkozás és a szokások mind olyan jelenségeket mutatnak fel, melyek a csendes, mélázó és mindenekfelett vallásos és övéihez ragaszkodással, szeretettel viseltető bányászt és hámorost oly szép világításban állítják elénk. Dobsina és vidéke különösen bírja a bányász és hámoros nép jellemző sajátságait és néprajzi különleges karakterét. És e jellemvonásából, bár régi bányászata és gyáripara már évtizedek óta hanyatlófélben van, ki nem vetkőzik. A régi bányász-szokásokat, építkezési modort és becsben tartott régi bányász jelvényeket, a melyek sorában a dobsinai b á n y á s z c z é h j e l v é n y e i t első helyen találjuk, féltékenyen őrzik. Igen érdekes különlegesség Dobsinán és vidékén a házilag csinált f á k l y a - b o t, mely mint kitűnő világító szerszám és mint bot egyaránt jó szolgálatot tesz. Az is eredeti és megható a bányász népnél, hogy munkán kívül, a föld szinén töltött idejét a bányász rendszerint családja körében, kényelmesen neki vetkeződve, a szabad és friss levegő élvezetére használja fel.

Éppen azok a tekintetek, hogy a bánya- és gyári munkás foglalkozása sokféle veszedelemmel jár, már a régi időkben szükségessé tették, hogy a beteg, szerencsétlenül járt, elaggott, általában véve a munkára képtelenekké lett bányászok, továbbá a bányamunkások özvegyei és árvái méltányos segélyben részesüljenek. Így keletkeztek már a XVI. század elején részint a bányák adományaiból, részint a munkások járulékaiból az úgynevezett t á r s p é n z t á r a k, melyek valóságos emberbaráti intézetek és annak az eszmének megtestesülései, melyet a társadalmi politika és állambölcsesség jelenleg minden rendű munkásra nézve a betegsegélyező pénztárak és az általános munkásbiztosítással akar elérni. E vármegye bányászai tehát e tekintetben is, mint sok másban, úttörők voltak. Jelenleg pedig már a bányatörvény is megköveteli, hogy minden munkás valamely társpénztár kötelékébe tartozzék, valamint a gyári munkásokról is gondoskodik e tekintetben az iparhatóság. Gömör vármegye minden bányatársulatának és gyári vállalatának van ilyen társpénztára, betegsegélyző egyesülete s azonfelül minden munkás az általános biztositás, valamint a baleset ellen való biztositás jótéteményében is részesül.

A legtöbb bánya- és kohó-vállalat gondoskodik a munkások gyermekeinek iskoláztatásáról is és e gondoskodás nem csupán az elemi ismeretek megadására, de alkalmas esetekben a fiúgyermeknek további szaknevelésére is kiterjed. Dobsina város e tekintetben mint példaadó régtől fogva előljárt és városi bányaiskolájában (melyet a csak nem régen királyi elismeréssel kitüntetett R u f f i n y i Jenő bányatanácsos alapított és fejlesztett) a multban

A RIMAMURÁNY-SALGÓTARJÁNI R.-T. LIKÉRI TELEPE.

sok bányafelőrt képezett. Nyomban ezután a rimamurányi társaság telepi iskolái következnek, a mely társulat a munkások gyermekeinek hazafias és minden tekintetben áldásos iskoláztatásáról, nagy áldozatok árán gondoskodik. Így az államkincstár is, mely tiszolczi magyar iskolájával valóságos nemzeti missziót teljesít.

A tisztviselők, felvigyázók és munkások élelmi szerekkel, ruházkodási czikkekkel való olcsó és jó ellátása czéljából a vállalatok vezetőségei mindenütt élelmezési és különféle árúczikkekkel ellátott raktárakat, intézményeket rendeztek be és tartanak fenn. Az elárúsítás minden ipari nyereség nélkül történik, olyképen, hogy a kezelés költségeinek és az esetlegesen felmerülő hiánynak fedezésére a beszerzési árakat elenyészően csekély százalékkal öregbítik ugyan, de az év végével megmaradó tiszta nyereményt a társpénztár javára könyvelik el.

Fém- és ércz bányászat.

A mi a fém-, ércz- vagy egyéb bányászatot illeti, erről Gömör-Kishont vármegyében ez időszerint nem sokat mondhatunk, mert kivéve az I. M. Müller és Társa csucsomi antimonérczbányászatát és az ochtinai Lange Tivadar-féle gálma-érczbányászatot, többet nem igen említhetünk. Tagadhatatlan azonban, hogy a grafit-, kén- és arzén-kovand-, továbbá réz- és nikel-bányászat iránt érdeklődés kezd mutatkozni, de e tekintetben csak a jövő fog eredményeket fölmutatni.

A mult században virágzó kobalt- és nikel-bányászat most teljesen szünetel, a minek az oka korántsem a telepek kimerülésében, hanem a kobalt- és nikel-érczek árának csökkenésében és abban keresendők, hogy az Újkaledoniában újabban fölfedezett érczfekvőhelyek terméke a piaczot bőven ellátja.

A kobalt- és nikel-bányászat főképen Dobsinán virágzott, a hol a kobalt- és nikel-érczeket tartalmazó telérek dionitban fordulnak elő. Ezeknek a teléreknek hosszúsága 3—5 kilométer, szélessége 200—1200 méter között váltakozik. A telérkőzetben a kobalt- és nikel-érczek fészkekben, lencsékben és hosszúra nyúlt szalagok alakjában vannak; az ércztartalom pedig nagyon változó. A kobalt- és nikel-érczek ára 1879-ben meglehetős volt, a mennyiben bécsi mázsáját 33 frttal fizették és a híres dobsinai Zemberg bányatársulat $^1/_{18}$-ad rész (kuksz) után az 1863—1878-ig terjedő időkben 2000 frt osztalékot adott.

Ezek a régi jó idők, sajnos, már csak emlékezetben vannak meg, de van reá remény, hogy a technika jelenlegi és jövendő nagy haladása, mely sok nikelt igényel — a mi egyrészt az árakat, másrészt a szükségletet is emelni fogja — újabb életre kelti a most szunnyadó nikelbányászatot. Erre vall az a jelenség is, hogy némely vállalatok már saját ebbeli szükségleteiknek a kielégítésére maguk megkezdték a régen elhanyagolt nikelbányászat föllendítését. Így Dobsinán a Siemens és Halske czég a régi elhagyott vagy művelés alatt még egyáltalában nem állott bányák közül többet megvásárolt és azokban ez időszerint már kutatási munkálatokat végeztet.

A feledés homályába merült továbbá a réz- és ezüst fakóérczek bányászata is, mely különösen Dobsinán, Rédován, Hnyileczen és Rozsnyón már a XVI. században virágzó volt. Teljes hanyatlását a XIX. század folyamán érte el. Nem kevesebb eredménynyel űzték, különösen a XVII. században Dobsina vidékén a higany- és czinóber-bányászatot is, melynek most már nyomaira sem akadunk. A mult század hatvanas éveiben Andrássy Manó gróf 40—50 munkással még műveltette a híres alsó-sajói Szent-Háromság higany- és czinóber-bányáját és pedig szép eredménynyel, mert e bánya jövedelme adott alapot a gróf további bányászati tevékenységének.

A jelenleg is üzemben lévő fém- és érczbányák közül első sorban a Lange Tivadar ochtinai gálma (czinkércz) és ezüstös ólomércz bányászatát említjük. Két bányatelepben évenként több ezer métermázsát termel s azt külföldi kohókba szállítja.

Ehhez hasonló a Giesche-féle pelsőcz-ardói czinkérczbányászat, melynek teljes művelés alatt levő üzemét azonban legutóbb beszüntették.

Csucsom község határában van Demuth K. Józsefnek egy antimonbányája, mely 1 méter vastag telérrel bíró 5 felsőmagyarországi hosszmértékből áll és a mely megelőzőleg a Szegheő-családé volt. Kár, hogy e bánya szép, tisztán előforduló érczét a tulajdonos hosszas betegeskedése alatt, majd bekövetkezett elhalálozása után, nem a kivánt mennyiségben termelik.

Ugyancsak Csucsom és Rozsnyó város határában találjuk az I. M. Miller és Társa czég 9 bányatelekből álló antimon-érczbányászatát, melyben az ércz nem tisztán fordulván elő, azt technikailag e czélra a Drázuspatak völgyében épült zúzómű segélyével teszik kohósitásra alkalmassá. A zúzóműveket egy vízerőre berendezett turbina hajtja, melyre a vizet több mint egy kilométer távolságból vízvezetéken és két 330 hektoliter űrtartalommal bíró vízgyűjtő faszekrényen át vezetve eresztik és mellékvezetékek segélyével a víznek kis részét az érczelőkészítő munkálatoknál is fölhasználják. A zúzómű egy pofazúzóból, egy hengerszitából, három dobszitából, egy finom hengerzúzóból, hat ülepitő szitából, három lejtős vályúból és két forgó szérből áll. E művek két egymás fölött álló, 22 és 33 méter hosszú, 21 méter széles és 12 méter magas épületben vannak elhelyezve. A zúzásnak igen finomnak kell lenni, mivel az összezúzott ércz több szitán megy át, a melyek közül az utolsó szita lyukainak az átmérője 0·5 milliméter és az előállított s a meddő kőzettől lehetőleg megtisztított termék liszt alakot — úgynevezett mara — vesz föl. Ezt zsákokba rakva szállítják azután kohósításra.

Hasonló, de kisebbszerű érczelőkészítő mű van Jolsván, a mely Szénássy Gyuláé. Ebben a zúzást zúzónyilakkal (a kendertörőhöz hasonló szerkezetű törőkkel) végezik. Itt vascsillámból 0·1 milliméterre zúzzák a terméket, mely fekete lisztszerű por, a melyből víz alatt álló vasalkatrészeknek, pl. hajópánczéloknak a rozsda ellen való megvédésére szolgáló festéket állítanak elő.

Fontos iparág a vármegyében a magnezit bányászat is, a mely azonban a jelenlegi általános pangás mellett többé-kevésbbé lanyha és időközönként szünetel is. Bénítólag hat ez iparág teljes kifejlődésére az a körülmény is, hogy a tulajdonosok személyében folytonosan beállott változások sem egyöntetűséget, sem folytonosságot ezeknek az üzemeknek nem biztosítanak. Pedig már magában véve az az örvendetes jelenség is, hogy a vármegyei magnezit kitünőség tekintetében bármely más, az egész világon található hasonló termékkel kiállja a versenyt, és hogy ez az ércz megfelelően pörkölve, lisztté

őrölve igen keresett árú és a vármegyéből külföldre, különösen Amerikába sokat szállíthatnánk belőle, — megérdemelné, hogy termelése nagyobb figyelemben részesüljön.

A vármegyében, különösen Jolsván, Mnisányban, Ochtinán, Ratkón és Ratkószuhán termelnek említésre méltó mennyiségben magnesitet. Pörkölőkemenczék vannak: Jolsván három telep, Ochtinán egy, Nyustyán kettő, mely utóbbiak közül az úgynevezett hacsavai telep igen szépen van berendezve. A telepen több munkás-lakóház, irodai és igazgatói épület van. A magnezitet 16 kilométer hosszú drótkötélpályán szállítják a Rónapatak és Ratkó községek határában levő bányákból a pörkölő telepre.

A RIMAMURÁNY-SALGÓTARJÁNI R.-T. TISZOLCZI MÉSZKŐBÁNYÁJA ÉS ZÚZÓMŰVE.

Meg kell még említenünk a geczelfalvi, nyustyai és jolsvai steatit (zsírkő) bányákat, a melyek közül jó minőségű termék tekintetében különösen a geczelfalvi válik ki. Ennek a művelését azonban ez idő szerint a tulajdonosok és földbirtokosok között fölmerült pörlekedés gátolja.

A rónapataki és baradnai grafit-bányászatokról is meg kell emlékeznünk, a melyekre Danis János dr. ratkói körorvos és Grundmann Frigyes dr. ózdi vegyész nyertek egy-egy bányatelek-adományt a rozsnyói bányahatóságtól.

Nem hagyhatjuk említés nélkül ama nagyszabásúnak igérkező bányászatot sem, a melyet egy külföldi társaság, több millió korona befektetéssel Nyustyán a Fáy László tulajdonában levő aranytartalmú arzén és kovand zártkutatmányokban már megkezdett.

Ennyi volna az, a mit a vármegyei fém- és érczbányászat általános áttekintése szempontjából, fővonásaikban adhatunk. Mindent egybevetve, még is csak elmondhatjuk, hogy kevés vármegyéje van hazánknak, melyben oly különféle s oly mennyiséget termelő bányászatot üznének, mint Gömörben, pedig még jelentékenyen nagy az a terület, a melyen még nem keresték meg a föld gyomrában elrejtett kincseket. Tapasztalhatjuk azonban azt is az itt elmondottakból, hogy a vármegyei vasbányászaton kívül egyéb fémek és érczek bányászata olyan jelentőségre, mint a minőt elérhetne, emelkedni nem tud. Nem tud pedig azért, mert a vármegyében a bányapolgárság megszünte óta a bányászattal foglalkozni csak nagyon kevesen hajlandók. A tőkepénzesek az évtizedek óta tartó bizonytalan viszonyok következtében nem

bocsátkoznak bányavállalatokba, nem pedig azért, mert azoknak a tőkepénzeseknek az elriasztó példáját látják folytonosan, a kik sok esetben külföldi szédelgők áldozataivá lettek. Az új bányatörvénytől és annak szigorú végrehajtásától azonban sokat, nagyon sokat várhat a hazai és ezzel együtt a vármegyei bányászat minden téren való újraébredése és megizmosodása.

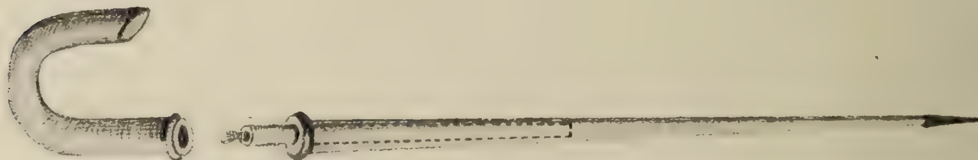
Kőbányászat. A vármegye délnyugati részében, a Gortva völgyétől északnyugatra fekvő korláti és a Nógrádmegyével határos csomai bazaltkőbányákat kell még, mint olyanokat felemlítenünk, melyek nem ugyan a szorosan vett bányászat körébe tartoznak, de mint közgazdaságilag is fontos tényezők, a megyei bányaiparnak kiegészítő részei. A legutóbbi 4—5 év alatt keletkeztek ezek a kőfejtő telepek, melyek kitűnő minőségű, utcza burkolására szólgáló elsőrendű kisebb-nagyobb koczkaköveket termelnek, míg hulladékukkal a közutak részére kiválóan alkalmas fedőanyagot szolgáltatnak. A korláti bazaltkőbánya, 9 kilométernyire esik a máv. miskolcz—füleki vonalán lévő Balogfala állomástól s ezzel keskeny vágányú iparvasút köti össze. A kőfejtést, koczka-alakítást és kőtörést, mint bányatulajdonos, egy részvénytársaság bírja. A csomai bazaltkőbánya a máv. ugyane vonalától mintegy 4—5 kilométernyi távolságra esik és Szeiffert Antal birtokos tulajdona, de bérbe van adva. A kőbánya termelését a máv. Ajnácskő és Sid állomások között való szakaszán alkotott kitérőig, mint rakodó helyig, faszerkezetű gulákra épített sodrony-kötélpályán szállítják.

Bányahatóságok. Mindezek után még csak azokról a bányahatóságokról szólunk, a melyek a vármegye területén lévő összes bányaművek fölött részint a kincstári, részint a kir. bányahatóságok részéről a szakszerű felügyeletet, ellenőrzést, bányabirtokügyek és üzemek nyilvántartásait, bányajogok és kutatások engedélyezését stb. végezik.

E tekintetben a vármegye területén levő összes bányák a szepes-iglói kir. bányakapitányság alá rendelt rozsnyói kir. bányabiztosság hatáskörébe tartoznak. A rozsnyói bányabiztosság egy főbányabiztos, mint hivatalfőnök vezetése mellett, egy bányabiztossal, egy esküdttel és két bányatiszttel működik. A m. kir. kincstári bányák a Rozsnyón székelő és egy bányatanácsos fenhatósága alatt működő művezetőség közvetetlen felügyelete alá vannak rendelve a vármegye területén.

A vármegye területén előforduló peres bányaügyekben a rimaszombati kir. törvényszék mint bányatörvényszék jár el. Hatásköre különben a következő törvényszékek területeire terjed ki: Rimaszombat, Kassa és Miskolcz.

A vármegye bányaiparának történeti mozzanatairól, a vármegye történetét tárgyaló fejezetben is bővebben irunk.

DOBSINAI BÁNYÁSZOK FÁKLYABOTJA.

KÖZLEKEDÉSÜGY.

Hazánk közlekedési ügyének történetét vizsgálva, lépten-nyomon tapasztaljuk, hogy azzal az előbbi századokban vajmi keveset törődtek. Közutaink rendezése felé inkább csak a XIX. század elején és akkor kezdett jobban a közfigyelem irányúlni, midőn Európa előrehaladott államaiban a vasútak építése és a gőzhajózás kezdett terjedni és a mikor a belföldi intenzivebb mezőgazdaság, a fellendülő ipar és kereskedelem kifelé is kezdett piaczokat keresni, és mikor vevők is mutatkoztak, de a termények pontos és gyors szállítására alkalmas forgalmi eszközök nem állottak rendelkezésre. A mint pedig a vasútépítés és gőzhajózás fokról-fokra előrehaladt: kezdetben inkább csak a főbb városokat és a nevezetesebb kereskedelmi góczpontokat kötötték össze egymással és ily arányban növekedett annak szüksége, hogy az ország belsejéből és a távolabb fekvő vidékektől a góczpontok felé minden időben használható közutakat alkossanak. Történelmi visszapillantás.

Az előbbi századok nem is voltak e feladatok teljesítésére alkalmasak. A sokféle háború és ellenségeskedés között, a tevékenységet ezek vették igénybe. És ha közbe-közbe kissé nyugodtabb időszak következett, minden törekvés az volt, hogy az ország ereje kipótoltassék.

Gömör vármegyében már századok óta virágzott a bányászat és az erdészet és a lakosság nagy része földmívelésen kívül mindig iparral és vándorkereskedéssel foglalkozott. Így tehát bizton következtethető, hogy a vármegye már régtől fogva rendelkezett forgalmi útak felett, mivel azok építésére és fentartására terményeinek értékesítésénél és foglalkozásánál fogva is utalva volt.

Erről bizonyságot szolgáltat egy térkép, melyet egy másik, 1790-ben készült régibb térkép nyomán 1806-ban Bartholomaeides László készített. 1790-iki térkép.

E térkép mutatja azt, hogy a főbb közlekedési utak irányát egyrészt a vármegye terepalakulásai, a Rima-, Balog-, Sajó-, Túrócz-, Garam- és Gortva-patakok és folyók fő- és mellékágait alkotó völgyek, másrészt pedig a vasérczekben gazdag vidékek és azok a góczpontok szabták meg, a melyekből, illetve a hova a vastermékek, az ipar és kereskedelem terményei leginkább gravitáltak.

Így keletkezett az a hálózat, melynek úgyszólván alaptengelye volt a miskolcz—fülek—budapesti irány és ezen irányra függőlegesen ágazott el a többi vonal a vármegye belső és északi részébe, valamint a szomszédos vármegyék nevezetesebb pontjai felé.

E térképből megállapítható továbbá az is, hogy a kitüntetett útvonalak, kisebb eltéréseket nem tekintve, nagyban és egészben a mai hálózatba felvett utak alapjául szolgáltak; továbbá, hogy egyes völgyekben még közforgalomra szánt utak nem is voltak. Ilyen a beje—harkács—ratkói, továbbá a csetnek—szlabosi, a Vályvölgy és Hangonyvölgy vidéke, melyeken út nyomait találni nem lehet.

Másrészt találni útirányokat, melyek a mostaniaktól eltérnek. Ilyenek többek között a Tiszolcztól Murányig vezető út, mely Murány-Lehotán, M.-Hosszúréten vezetett, holott a mai irány egyenesen Muránynak tart és a két utóbbi községet nem is érinti. Továbbá a balogvölgyi út Rimaszécstől

Balogig, a patak balpartján vezetett és Meleghegynél a hrussói völgybe kanyarodva, Hrussó, Dobrapatak, R.-Lehotán át Ratkóig húzódott. A Pelsőczről Csetnek felé vezető út Csetneken felül a restéri völgybe tért át és Berdárkán át Felső-Sajóig, onnan Dobsináig vezetett. A Jolsváról Ratkó felé vezető út Rákoson, Répáson át és Csetnek felé a Hradek nevű vízválasztón és Ochtinán át Restérig vonult. A jelenlegi budapest—vácz—kassai állami út Osgyántól nem Losoncz felé, hanem Sávolyon át Füleknek és Budapestnek irányult; Rimaszombatból Losoncz felé más útirány vezetett, mely a szabadkai pusztáról Susány, Zsaluzsány, Zelenének ment.

Hogy azonban az e térképen jelzett utak közül melyik volt kiépítve és a kezelésnél és fentartásnál mily rendszert követtek, erre biztosabb adat nincs. Csak a főbb közlekedési vonalakon jelenleg is fennálló boltozott kőhidakból következtethető, hogy e fontosabb utak már akkor is gondosabb kezelés alatt állottak.

Az 1830-iki térkép.

A rendszeresebben fentartott és az ú. n. földi országutakról sokkal világosabb képet nyújt a Lovas Leopold „megyebéli rendszerint való" földmérőtől 1830-ban készített színes térkép, melyen: 1. „tsinált" utakat, 2. „tsinálatlan" utakat, 3. „kisebb közösülő" utakat és 4. „gyalog" utakat különböztet meg és azokat különböző színekkel tünteti elő. E szerint „tsinált" utak voltak: 1. a losoncz—rimaszombat—tornallya—pelsőcz—rozsnyó—várallya—eperjesi, 2. a miskolcz—putnok—rimaszécs—pálfalva—rimaszombat—tiszolczi, 3. a tiszolcz—murány—telgárt—vernár—gréniczi, 4. a rimaszombat—susány—zsaluzsány—zelenei, 5. a rimabánya—kokovai, 6. a nyustya—klenóczi, 7. a dobra-puszta—feled—balogfalai, 8. a feled—serke—simonyi—gesztetei, 9. a rimaszécs—bátkai, 10. a bánréve—ózdi, 11. a bánréve—tornallyai, 12. a tornallya—sajó-gömöri, 13. a beje—harkács—jolsva—murányi, 14. a pelsücz—horka—liczei, 15. a sztárnya—aggtelki, 16. a pelsücz—csetnek—restér—felső-sajó—dobsinai, 17. a rozsnyó—veszverés—dobsinai. Ez utak hossza 412 kilométerre tehető.

Mint „tsinálatlan" utak szerepeltek a következők: 1. a gesztete—zabari, 2. a gortva—almágy—zabari, 3. az ajnácskő—füleki, 4. a varbócz—szuha—zelenei, 5. a kokova—szihlai, 6. a klenócz—kokovai, 7. a tiszolcz—polhorai, 8. a tiszolcz—závadkai, 9. az uzapanyit—meleghegy—hrussó—dobrapatak—baradna—ratkói, 10. a rattkó—répás—rákos—jolsvai, 11. a harkács—ratkói, 12. a sánkfalva—kövi—rákosi, 13. a sajó-gömör—liczei, 14. a f.-sajó—redova—vereskői, 15. a dobsina—sztraczenai, 16. a dobsina—hnyilecz—iglói, 17. a k.-h.-várallya—szomolnoki, 18. a veszverés—hnyilecz—iglói, 19. a k.-h.-várallya—dernői, 20. a berzéte—jólész—hárskúti, 21. a pelsőcz—zubogyi, 22. a lénártfala—abafala—kelemér—zádorfala—ragály—imola—égerszegi, 23. a füge—vályvölgyi, 24. a lénártfala—oldalfalai, 25. a csíz—hanvai. Ezekből kitünik, hogy már 1830-ban a vármegyének igen kiterjedt úthálózata volt.

1850—1867.

Fordulópontnak tekinthető az 1850—1867-ik évek közötti időszak, midőn az abszolut kormányzás idejében oly mélyebbre ható intézkedések tétettek, melyek a közlekedés ügyének általános felkarolását eredményezték. Az ez időszakban a közutak tekintetében tett intézkedések, a közmunka körüli eljárás, stb., stb. eléggé ismeretes és tudjuk, hogy az abszolut kormányzatnak az úthálózat rendszeres és helyes megteremtése tekintetében igen sokat köszönhetünk. Az alkotmány helyreállítása után az eddig fennállott közmunka-utasításokat, kisebb módosításokon kívül, legnagyobb részben meghagyták és csak a közmunkakényszer-váltsággal bővítették ki. 1877-ben pedig az országos, vagyis megyei utak kezelését és fentartását az államépítészeti hivatalokra bízták.

Minthogy a közmunka- és közlekedési miniszternek 1867. évi 8709. szám alatt kelt rendelete alapján a közmunkaerő fölötti rendelkezés teljesen a megye közönségének adatott át, a vármegye bizottságot küldött ki, hogy a közutak hálózatának megállapítása és az utak korszerű rendezése ügyében javaslatokat terjeszszen elő.

Az 1868-iki rendezés.

E bizottság Papp Ábrahám állami mérnök közreműködése mellett javaslatot dolgozott ki, mely az 1868. évi márczius hó 2-án Pelsőczön megtartott úti és az ezt követő megyei bizottsági gyűlésben tárgyaltatván, főbb vonásaiban következőkre terjedt ki: Az 1868-ik évre összeírt közmunka 26,774

igás és 68,214 gyalog-napszámos volt, melynek pénzértékét 75,956·3 frtra becsülték.

Ez erő arányában az elsőrangú utakból 328 kilométert, a másodrangúakból pedig 177 kilométert, vagyis összesen 505 kilométert javasoltak megyeileg fentartani. Indítványozta továbbá a bizottság, hogy az utak rendszeres fentartásához 24 úti őr 10 forint havi bér mellett alkalmaztassék és az úti

GÖMÖR VÁRMEGYE TÉRKÉPE 1790-BŐL.

biztosok száma 6-ban állapíttassék meg. A szárazvámokat illetőleg pedig, azon indokolással, hogy ezek által a közönség túl nem terheltetik, eltörlésükből pedig a megyére tetemes teher hárulna, továbbra is meghagyatni javasolják.

Közbevetőleg meg kell itt jegyeznünk, hogy az állami közúton, Berzéte községben a Máriássy-családtól a XVI. század óta gyakorolt hídvám megváltása ügyében a felsőjárási szolgabírót utasították, hogy a vámtulajdonos családdal érintkezésbe lépjen és a megváltási feltételeket beszerezvén, azokat jóváhagyás végett bemutassa.

Ezek a tárgyalások éveken át tartottak, míg végre 1892-ben a kincstár és a vámtulajdonos között a megváltásra nézve egyezség jött létre, melynek értelmében a hídvám szedését 1892. évi május 21-én beszüntették és a hidak további építésének és fentartásának kötelezettsége a m. kincstárra ment át.

A kiküldött megyei bizottság fenti javaslata némi pótlásokkal elfogadtatván, a hozott közgyűlési határozatot a közm. és közl. m. kir. miniszterium 1869-ik évi június 21-én jóváhagyta és a megyei úthálózatba a következő útvonalat rendelte felvétetni: 1. tornallya—miskolczi, 2. osgyán—füleki, 3. rimaszombat—tiszolcz—závadkai, 4. tiszolcz—breznóbányai, 5. Pelsüczről Poprádra vezető út, Jolsva—Murány—Vernáron át, 6. rozsnyó—dobsina—iglói, 7. a nagyveszverés—n.-hnyilecz—iglói, 8. a dobsina—pusztamezei, 9. a vereskő—breznóbányai, 10. a tiszolcz—murányi, 11. rimabánya—kokova—zlatnói, 12. a nyustya—polom—ratkó—harkács—tornallyai, 13. az újvásár—a.-bakti pusztai, 14. a harkács—jolsvai, 15. a sztárnya—tornai, 16. a rozsnyó—csetneki, 17. k.-h. várallya—szomolnoki, 18. rimaszombat—egri, 19. a feled—várgede—füleki (Siden át), 20. az ajnácskő—füleki (Csomán át), 21. a putnok—pálfalai, 22. a bánréve—ózdi. E szerint a megyei közmunka-erővel fentartandó utak hossza már 505 kilométer volt.

Az 1873. évi újabb úttervezet.

Időközben azonban az emelkedő kül- és belforgalomra és az épülő vasutakra, a vármegye iparára és mezőgazdaságára való tekintettel szükséges volt, hogy az egyes vidékek és völgyek a vaspálya-állomásokkal közelségbe hozassanak. A m. kir. államménöki hivatal tehát új úthálózati tervezetet dolgozott ki, mely a következő útvonalakat tüntetett elő: I. eger—gömöri, II. putnok—breznóbányai, III. putnok—poprádi, IV. rozsnyó—lőcsei, V. sztárnya—tornai, VI. vereskő—breznóbányai, VII. rozsnyó—poprádi, VIII. tiszolcz—poprádi, IX. rozsnyó—eperjesi, X. harkács—ratkói, XI. pelsőcz—csetneki, XII. kerecsend—rozsnyói, XIII. pelsücz—zubogyi, XIV. vályvölgyi, XV. lévártvölgyi, XVI. rimaszécs—újvásári, XVII. ratkó—nyustyai, XVIII. nyustya—klenóczi, XIX. rimabánya—zlatnói, XX. osgyán—szelczei, XXI. ajnácskő—füleki, XXII. pelsücz—liczei, XXIII. tiszolcz—szentmiklósi, XXIV. feled—zabari, XXV. lénártfala—fügei, XXVI. rimaszécs—hangonyvölgyi, XXVII. rimaszombat—guszonai, XXVIII. rimaszombat—meleghegyi, XXIX. rimabánya—sztrizsi, XXX. kelemér—zádorfali, XXXI. rozsnyó—csetneki, XXXII. zábava—rédovai, mely utaknak összes hossza 617 kilométerben állapíttatott meg. Ezt a tervezetet a vármegyei bizottság egyes módosításokkal 1873. évi 726. sz. a. elfogadta, többek között a következő jellemző indokolással: „Hogy a közönség kára nélkül saját erejét saját hasznára értékesíthetvén, ennek folytán kiemelkedhetnék azon százados igazságtalan nyomás alól, mely illetéktelenül pártfogolt és sokszorta helyhatósági érdekek önző czimén kedvezett ugyan egyeseknek, de hátrányt okozott a nagyközönség kétségtelenül igen tekintélyes részének“. Mivel pedig a bizottság is belátta azt, hogy a rendelkezésre álló erőkhöz mérten igen nagy feladatot vállalt magára, az államot is bele akarta vonni a kiviteli költségek egy részébe, mondván, hogy „viszonyítva a közmunka szükségletét a tervezett útvonalak térmértékéhez, való és igaz, oly nagy hiány gördül mintegy lehetetlenítőleg jó és sok utat óhajtó vágyaink elé, hogy kénytelenítve vagyunk azon némileg mentő eszméhez készségesen nyúlni, mely szerint fontosabb vonalunk valamelyikét az erejében hatalmasabb álladalomnak fentartás és kezelés végett általadhassuk“.

Ezen úthálózatok alapul vétele mellett az utak fentartása már sokkal határozottabb irányban indult meg. E törekvést az is támogatta, hogy a vármegyében a miskolcz—füleki, a bánréve—dobsinai és a feled—tiszolczi vasúti vonalak a 70-es évek elején felépülvén és forgalomba helyeztetvén, oly utak szüksége merült fel, melyeken a megépült új vasutak főbb állomásait minden időszakban akadály nélkül elérni lehessen.

Csakhogy e feladat megoldása nem volt könnyű. Az évenkénti közmunkaerő és váltságösszeg alig volt elegendő, hogy a kiépített és kavicsolt utakat évenként kellő mennyiségű fedőanyaggal ellássák és az utak tartozékait, a hidakat és átereszeket jó karban tartsák; az évenkénti csekély közmunka-feleslegből pedig legfeljebb csak a legjárhatlanabb szakaszok kibur-

kolását és bekavicsolását lehetett lassanként végezni. Ehhez járult még, hogy a természetbeli szolgálmányok munkaeredménye sohasem állott arányban annak pénzbeli értékével, szóval soha sem volt oly eredmény produkálható, mely a reáfordított munkaerővel arányban állott volna.

Az 1874-ik évre készített rendszeres kiosztási kimutatás szerint a fentartandó utak hossza 76·6 mérföld, vagyis 573·3 kilométer volt, melynek fentartásához 31,997 igás és 69,132 kézi napszámost írtak össze. A fenti utakból alappal bíró út volt 124 km., kavicsolt 304 és kavicsolatlan 145·5 km. Ezen utakon volt 467 híd és 495 áteresz, tehát összesen 962 műtárgy. Megyei útibiztos volt 5 és állandó útkaparó 20. Azonkívül volt az államtól fentartott budapest—vácz—kassai állami közút, mely 86·714 km. és a Coburg herczegi vámút, mely 64 km. hosszú volt.

RÉSZLET A TISZOLCZI FOGASKEREKÜ VASÚTBÓL.

Időközben a Hárskút, dernőbarkai völgy Tornamegyétől Gömör-Kishont-megyéhez csatoltatott és ez által a megyei úthálózat a hárskút—dernői útvonallal szaporodott; viszont azonban a tiszolcz—szentmiklósi utat az úthálózatból kihagyták. Továbbá nagy változást okozott az, hogy 1885-ben a Coburg herczegtől épített és fentarott ú. n. herczegi vámutak további kezelését és fentartását a vármegye vette át, minek viszonzásaképen a kormány nagyobb évenkénti államsegélyt helyezett kilátásba. Az említett vámútakhoz tartoztak azok az utak, melyeket a Garam- és Murányvölgy Budapest felé gravitáló közlekedésének biztosítására és előmozdítására az 1830—40. közti időszakban a Coburg herczegi család murányi és garami uradalmain kiépített és évtizedeken át fentartott. Ezek egyike a jolsvai határban Melegvíztől, Murány—Telgárt—Vernáron át Szepesmegyéig, a 2-ik a tiszolczi vízválasztótól Murányig és a 3-ik Vereskőtől Polonka község Zólyom megye határáig terjed. E három útvonal összes hossza 90 kilométer volt.

A vámutak átvétele után az azokon eddig gyakorolt vámszedést beszüntették. A herczegi uradalom kezelése alatt van még most is egy útszakasz, mely Pusztamezőnél a tiszolcz—poprádi útból kiágazólag, a vadregényes Sztraczena-völgyben, a Gölnicz-patak mentén kanyarodva, a dobsinai jégbarlang mellett vonul el és Sztraczena községig terjed. Ennek folytatása az ú. n. langenbergi út, mely Sztraczenáról Dobsina felé vezet, és melyet Dobsina város kezel és tart fenn.

Az útadó-rendszer.

Midőn az 1890-ik évi I. t.-cz. életbe lépett és az eddig alkalmazásban állott természetbeli közmunka-szolgálmány rendszere helyett az utiadó rendszere hozatott be, Gömör-Kishont vármegyében az egyenes állami adó után kivetendő utiadót 8 %-ban, továbbá a legalább két igavonó állattal bíró minimalistákét 3 frtban és a kézi minimalistákét, valamint a törvény 25. §-a alapján adót nem fizetők útiadóját egyénenként 1 frt 50 krban állapították meg.

Az így kivetett első útiadó összege 104,527 frt 91 kr volt, mely összeg 1901-ig nem sokat változott és 1901-ben, a behajthatatlanok levonása után, 94,240 frt 39 kr, vagyis 188,480 korona 78 fillér volt.

Az új törvény rendelkezéseihez képest a Rozsnyóról Hnyilecz—Igló felé vezető út 27·83 km. hosszban 1891-ik évben az állami utak sorába vétetett fel.

Midőn időközben a murányvölgyi és a csetnekvölgyi h. é. vasutak és több sodronykötél-pálya kiépítésével az egyes útvonalak forgalmi fontossága csökkent, a vármegye közönsége utihálózatának újabbi átvizsgálása után elhatározta, hogy a pelsőcz—liczei és a nyustya—ratkói útvonalat a megyei utak sorából kihagyja és azokat a viczinális utak közé soroztatja, míg ellenben a Kokováról Zlatnó felé vezető útat a vármegyei útak sorába felvette. Később a viczinális utak közé sorozott pelsőcz – liczei utat ismét a megyei hálózatba vették vissza.

A mostani állapotot tekintve és a törvénynyel megállapított osztályozást követve, a vármegye útjait és azok állapotát a következő leírásban tárgyaljuk.

Állami közutak.

Az állami közutak közül első sorban megemlítendő a budapest—vácz—kassai állami közút, mely Osgyán község nógrádi határától Rimaszombaton, Tornallyán és Rozsnyón át, Hárskút község abaúj-tornamegyei határáig vonulván, az egész vármegyét szeli át; a másik állami közút az elsőből Rozsnyón ágazik ki és Bettléren, Veszverésen át, Nagy-Hnyilecz község szepesmegyei határáig terjed; onnan Igló-Lőcsén át Szandecz felé vezet. Az első út 86·714, a másik 29·81 km., összesen tehát 116·524 kilométer hosszú. Mindkét út állami kezelés és fentartás alatt áll és egyes meredek szakaszokat nem tekintve, kielégítő állapotban van.

A rozsnyó—lőcse—szandeczi állami közút meredek szakaszai folytatólagos áthelyezés alatt állanak. A többi, itt-ott javítást igénylő szakaszoknak megfelelő állapotba helyezése szintén gondoskodás tárgya.

A két állami közútnak a vasutakkal párhuzamosan haladó egyes szakaszain a forgalom kisebbedett, de a többi szakaszokon oly élénk a forgalom, hogy azok csak tetemes áldozatok árán tarthatók megfelelő állapotban.

A két úton összesen 210 jó állapotban levő műtárgy van. Ezek közül megemlíthetők az Osgyán melletti szuhapataki 4 nyílású, a Rimaszombat melletti Rima folyón átvezető 6 nyilású boltozott hidak, a tornallyai, csoltói, lekenyei, vigtelki és veszverési fa-, illetve kombinált fa- és vas-felszerkezetü Sajó-hidak és a berzétei vas-felszerkezetű Sajó-híd.

A budapest—vácz—kassai közútnak felső része és a rozsnyó—lőcse—szandeczi közút egészben hegyi út lévén, nagyobb mennyiségű korlátokat, támfalakat és kerékvetőket igényelnek.

Megyei th. utak.

II. Megyei th. utak. A vármegyei törvényhatóságtól megállapított úthálózatba jelenleg tartozó törvényhatósági közutak minőségük szerint 4 osztályba sorozhatók. Az első osztályba tartoznak a kiépített, illetőleg kavicsolt utak, a másodikba a ki nem épített, illetőleg kavicsolatlan utak, a harmadikba a kiépített, de átépítést igénylő utak és a negyedikbe a vízválasztókon átvezető meredekebb és áthelyezést igénylő utak.

A fentartás alatt álló közutak összes hossza 608·820 km. Ebből az idegen területre eső 5·350 km.-t levonva, marad 603·470 km. Ezekből az első kategóriába tartozik és mint kiépített szerepel 568·669 km. Mint kiépítetlen 34.801 km. Összesen tehát 603·470 km.

A szorosan vett kiépítetlen utak sorába tartoznak azok, melyeknek útnyoma megvan, de pusztán földmunkával tartatnak fenn és csak a műtárgyak és tartozokékaik állanak rendes fentartás alatt.

A kiépített utak közé sorozottak között is több olyan út van, mely rendszeresen kavicsoltatik ugyan, de alapja nincs és állandó teherforgalomnak nem felel meg.

Ezek adják tehát a 3-ik kategoriát és közéjük sorolhatók különösen a községeken átvezető útszakaszok is, úgy, hogy az e minőségü utak az összes hálózatnak legalább $^{1}/_{6}$-odát, vagyis 100 kilométert tesznek.

A 4-ik kategoriába tartoznak azok a hegyi utak, melyek a kiépített utak közt fel vannak ugyan sorolva, de nagy vízválasztókon vonulnak át, helyenként túlmeredekek és oly esésűek, hogy nagyobb terhek szállításánál előfogatot tesznek szükségessé, másrészt pedig fentartásuk sokszor legyőzhetetlen akadályokba ütközik.

Terméskővel burkolt út csak egy vonalon van, t. i. a pelsőcz—liczei úton, hol a cellulose-gyármenti útszakaszt legutóbb terméskővel burkolták.

A törvényhatósági közutak fentartása körüli műszaki teendők ellátásával a kir. államépítészeti hivatal van megbízva, melynek személyzete egy

RÉSZLET A TISZOLCZI FOGASKEREKŰ VASÚTBÓL.

főnökből, 2 mérnökből és egy írnokból áll. Azonkívül külső szolgálatban a hivatalnak alá van rendelve 6 utibiztos és 69 megyei utiőr, kiknek száma az 1903—1904. évi előirányzatban négygyel szaporíttatni terveztetett. E szerint esik egy-egy utibiztosra 87—132 kilométer útvonal és egy-egy utiőrre 3—14 kilométer út. Ezekből látható, hogy sem az államépítészeti hivatal személyzete, sem pedig a külső utiszemélyzet száma a nagy feladattal szemben nincsen arányban.

A törvényhatósági utakat általában az u. n. foltozási rendszer szerint kavicsolják. Teljes terítést csak kivételes esetekben és többnyire csak kisebb hosszra terjedő útvonalak javításánál szoktak alkalmazni. Az utak fentartásához eddig évenként 10—11,000 kétköbméteres rakás kavicsot fordítottak, melyből átlag kilométerenként 20 rakás számítható.

A kilométerenként felhasználni szokott két köbméter garmadák száma 7 és 60 között váltakozik. Legkevesebb jut a kisebb forgalmú alapozott és jó anyaggal fentartott és az újabban épített vasútvonalakkal párhuzamosan haladó utakra, míg ellenben a rossz fekvésű, nagy forgalmú és puhább anyaggal fentartottaknál sok helyt a maximum sem elegendő.

A vármegye törvényhatósági közutain összesen 1449 darab különböző szerkezetű műtárgy van, melyeknek az újabb időben épített része a minisztériumtól kiadott szabványok szerint, a régiek pedig a legkülönfélébb szerkezettel és méretek szerint épültek. A régi hidaknak legnagyobb része kőből és fából épült. A nagyobb folyókon levő összes hidak fafelszerkezetüek. A nyílások 0·50 czentimétertől 50 méterig váltakoznak.

A törvh. közutakon levő hidak állapota kielégítő, de gyakori javításokat igényelnek. A törvényhatósági közutakhoz tartoznak a tám- és védfalak, burkolt árkok, korlátok és karfák, mely utóbbiak ez idő szerint csak a meredek hegyoldalakon vezető utaknál vannak alkalmazva.

Újabb időben az építést a kiadott szabványok szerint tervezik és foganatosítják. Azonban minden törekvés már most is odairányul, hogy a rendelkezésre álló eszközökhöz képest, a kisebb hídakat vastartós felszerkezettel, a kis átereszeket pedig sodronybetétes betonból készítsék.

Az építéshez és fentartáshoz szükséges költségek az állami egyenesadó arányában kivetett útiadó évi jövedelmeiből kerülnek ki. Az 1902-ik évet megelőző időben az útiadó 8 %-ban lévén megállapítva, az évenkénti bevétel, a törlések levonásával, 170—190,000 korona között váltakozott. 1902-től kezdve az útiadó 10 %-ra emeltetvén, az évi bevétel 212,000 koronára tehető.

Ezekhez hozzáadva a kereskedelemügyi m. kir. minisztérium részéről évenként a tiszolcz—poprádi útra megszavazott 16,000 koronát, a 8 %-nyi útadó-alap mellett legfeljebb 197,000 és 10 %-nyi mellett legfeljebb 230,000 korona áll rendelkezésre. Ezen összegből személyi és dologi kiadásokra, útiőrökre a h. é. vasútak segélyezése és segédnapszámosokra, műtárgyakra és úttartozékokra stb. évenként megkívántató összeget levonva, az útakhoz szükséges fedőanyag beszerzésére, bányabérekre a fedőanyag elterítésére 10 %-os útiadó mellett is csak legfeljebb 100,000 korona számítható. A mennyiben pedig egy garmada kavics beszerzése és felhasználása átlag 9·25 koronába kerül, egy km. útra legfeljebb 20 garmada kavics adható. Minthogy pedig a vármegyei törvényhatósági közútak legnagyobb része élénk teherforgalommal bír, s minthogy a 20 garmada fedőanyag nem felel meg: a 10 %-os útadóalap mellett sem tehetők oly intézkedések, melyekkel a törvényhatósági közútaknál a hiányok rövid idő alatt megszüntethetők lennének.

E helyen felemlítendő, hogy a vármegye területén 1890. év óta keletkezett helyi érdekű vasútak kiépítésének biztosítására, törzsrészvények vásárlása által a vármegyei útialapból eddig a következő összegek szavaztattak meg: 1. A murányvölgyi h. é. vasútra 80,000 korona. 2. A csetnekvölgyi h. é. vasútra 50,000 korona. 3. A tiszolcz—erdőközi h. é. vasútra 20,000 korona, összesen tehát 150,000 korona, mely összeg törlesztéses kölcsön útján szereztetvén be, a kamat és amortizáczió fejében évenként 9499 korona az útialapot terheli.

Viczinális utak.

III. *A községi közlekedési (viczinális) közútak* ügye különösen a vármegye felső járásaiban örvendetes módon haladt előre, és bár e téren még rendkí-

vüli sok a teendő és itt-ott az érdekeltek oly anyagi áldozatokkal terheltetnek, melyek erejükkel méltányos arányban nincsenek: e vidék lakossága évről-évre több és több oly járható útat nyer, melyek e vidékek természeti kincseinek szállítására és értékesítésére, ipari és kereskedelmi jólétének emelésére meg nem becsülhető, fontos tényezők lesznek.

Jelenleg 29 viczinális út áll építés és fentartás alatt, melyeknek összes hossza az 1901-ik évi állapot szerint 181 km.-t tesz. Ezek közül ki van építve, illetve rendszeresen kavicsoltatott 108·0 km., még kiépítést igényel 73·0 kilométer.

Sok tekintetben hátrányos még ezen útak állapotára az, hogy eddig rendszeresített műszaki szolgálattal még felszerelve nincsenek. A szükséges műszaki teendőket a járási úti biztosok és az úti bizottságok erre vállalkozó tagjai végzik. És e helyen teljes elismeréssel lehet megemlékezni amaz önzetlen közreműködésről és buzgó tevékenységről, melyet azon viczinális útaknál, melyek a Coburg herczegi és a Rimamurány-salgótarjáni vasmű-egyesület részvénytársaság erdő- és bányabirtokain vezetnek át, a nevezett uradalmak erdészeti és bányászati közegei állandóan kifejtenek és a közig. hatóságoktól támogatva, sokhelyt az aránylag igen csekély eszközökből, figyelmet érdemlő eredményeket tudnak felmutatni.

IV. *A vasúti állomásokhoz vezető utaknak* nagy részét az illető vasútak és nagyobb ipartelepek tulajdonosai, vagy egyes községek, a többi részét pedig az 1890-ik évi I. t.-czikk 29-ik §-ában megszabott módozat szerint való hozzájárulással építették ki és tartják fenn. Ilyen út 28 különböző állomáshoz vezet és összesen 10·462 km. hosszú. Mivel a fentartási kötelezettség szabályozva van, azoknak állapota a viszonyoknak megfelelő. Vasúti utak.

V. *A községi közdülő utak* építése és fejlesztése még csecsemőkorát éli; egyes búzgóbb községeket nem tekintve, itt még építésről szólni alig lehet és a fentartás inkább a meglevő hidak jókarban tartására szorítkozik. Egyes községek azonban jól felfogott érdekökben útjaik kiépítésénél jó példával járnak elől és községüktől a következő kiépített útig teljesen megfelelő utat építtettek és azt fenn is tartják. Közdülő utak.

A *magánutak* közül csak a Dobsináról Sztraczenán át Pusztamező felé vezető út érdemel említést, melynek a város területére eső részét Dobsina városa, a sztraczenai völgybe eső részét pedig Coburg herczeg tartja fenn. Magánutak.

RÉSZLET A TISZOLCZI FOGASKEREKÜ VASÚTBÓL.

Sodrony-kötélpályák.

A LIKÉR—VASHEGYI SODRONYPÁLYA.

VI. *A vármegye területén üzemben levő sodronykötélpályák* a következő telepeken találhatók:

A csomai bazalt-kőbányákból a miskolcz—füleki államvasút sid—csomai szakaszáig terjedő sodronypálya, mely a kissebesi gránitkőbánya részvénytársaság tulajdona, és melyet a társaság 1901-ben a csomai bazaltkőbánya termékeinek a vasútra való szállítására építtetett. Összes hossza 2·400 kilométer, mely faoszlopokra van függesztve és vaslemezcsillékben szállítja a termékeket. Külön hajtóerő nincsen és a továbbítást a csillék önellensúlyozása eszközli.

A likér—vashegyi sodronykötélpálya, melyet a Vashegyen termelt vaskőnek a likéri vaskohóba való szállítása czéljából a rimamurány-salgótarjáni vasmű részvénytársaság először 1883-ban faoszlopokkal építtetett, de 1893-tól 1900-ig vasszerkezetű pillérekre építtetett át, — kezdetben összes hossza 13 kilométer volt, de mivel a feladó-állomást Szirkre tették át, a pályát 12 kilométerre redukálták. A hajtóerő két egyenként 100 lóerejű gőzgép. A legmagasabb vasszerkezetű támoszlop 24 méter, a legkisebb $2^{1}/_{2}$ méter.

A húzókötél vastagsága 210 mm., a hordkötélé 340, illetve 240 mm. A szállítás vaslemez-csillékkel történik, melyek egyenként 330 klgramm súlylyal terheltetnek. A napi szállítmány 5000—6000 q.-nak felel meg. A pályán a vashegyi és rákosi bányák vaskőterményeit, a szuhai magnesitbányákból magnesitkövet és az üzemnél szükséges kőszenet és vízszükségletet szállítják.

A *tiszolcz—vashegyi sodronykötélpálya,* melyet a kincstár 1901/1902. évben Tiszolcztól a Vashegyig építtetett, mely a Vashegyen termelt vasköveket a tiszolczi kohóhoz szállítja; összes hossza 15·188 kilometer. Faoszlopokon nyugszik, egyes útáthidalások azonban vasszerkezetűek, a feladó és lerakó állomások közötti magassági különbség 61·87 méter. A szállítás szintén vascsilléken történik, melyek 2·6 q. súlylyal terhelhetők, rendesen pedig 2—3 q.-val terheltetnek. Napi szállítmánya 1000—2000 q.-ra tehető. — Évi szállítóképessége 600,000 q. A tiszolczi vaskohótól az ú. n. Grilli-Dolinka dűlő felé még egy sodrony-kötélpálya ágazik el, melynek hossza 2·180 kilométer; szerkezete az előbbivel egyező, de rendeltetése az, hogy a kohóból kikerült hasznavehetetlen salakot elszállítsa. Ennek emelkedése a tiszolczi kohótól Grilli felé 213 méter.

A *hisnyóvizi—vashegyi sodronykötélpálya,* melyet a Heinzelmann-féle vasgyár bányatársulat 1898-ban a hisnyóvizi gyárteleptől a vashegyi vaskőbányatelepig vaskőszállítás czéljából épített. A feladó állomás Vashegyen, a „Lenor“ nevű altárna szájánál, a leadó állomás pedig a hisnyóvizi vasolvasztók szintjén van. Turcsok falu fölött egy törési közállomás van, mivel a pályát — közbiztonsági szempontból — a falu fölött vezetni nem lehetett.

A pálya összes hossza 6·250 kilométer s 73 vasoszlopon nyugszik. A legnagyobb fesztávolság 485 méter, a legmagasabb oszlop 24 méter, a legalacsonyabb 2 méter. A csillék hordképessége 200 kilogramm és a napi szállítmány 10 óra alatt 1100 q. Ellensúlyozó szerkezet van 4. Minthogy a vashegyi feladó állomás 253 méterrel magasabban fekszik, a hisnyóvizi leadó állomásnál csak az indítás pillanatában és az üzem szabályozása végett van szükség az indítási erőre, melyet villamos átvitel útján a hisnyóvizi vasgyár szolgáltat. Az útátfedők fából, de a murányvölgyi helyi érdekű vasút fölött vasból készültek.

A *hacsava—burdai sodronykötélpályát* a magnesit-ipar részvénytársaság építi, hogy a Burdavölgyből a magnesit-követ a hacsavai határban épített gyártelepig szállíthassa. A pálya a Hacsava, Nyustya, Polom, Poprócs és Rónapatak községek határait érinti, összes hossza 6700 meter. A feladó állomás a burdai magnesit-bánya, a leadó állomás pedig a hacsavai pörkölő. Azonkívűl van közbeeső szögállomása is Polomnál, hol a pálya hajtására 40 lóerejű elektromos átvitelü gép áll. Az üzemhez szükséges erőt a hacsavai központi telep adja, az áramvezető huzalok a pálya mentén felállított faoszlopokra kettős elszigetelőkön vannak feszítve. A támoszlopok fából és vasból is épültek.

A *dobsina—sztraczenai drótkötélpálya*, mely Fülöp Szász Kóburg Góthai herczeg tulajdona, 1896-ban épült. Ez a pálya a dobsina—sztraczenai fővonalakból és az ezekből kiágazó farkaspataki, méhkerti és a hollópataki mellékvonalakból áll. A fővonal 8288 méter, a mellékvonalak 3405, tehát összesen 11,693 méter hosszúak. Kristófmezőn, Golyóhegyen és a gölniczvölgyi kohónál összesen 3 gőzgép állomás van, együttesen 80 lóerejű gőzgépekkel. Fel- és lerakodó állomások vannak: Dobsinán, Farkaspatakon, Méhkerten, Hollópatakon, a gölniczvölgyi kohónál és Sztraczenán; ellenben Kristófmező és Golyóhegy átmeneti állomások. E drótkötél-pályánál 155, nagyobbára faállvány van, a legmagasabb pillér 22 méter, a legalacsonyabb 3 méter magas. A pálya szállít vasérczet, faszenet, nyers vasat; de új berendezéssel fatermékek szállítására is alkalmas. A csillék egyenként 200 kilogramm súlylyal terhelhetők és naponként 1700 q., évenként 510,000 q., 1.000,000 q. szállítható.

Mint kisebb szállító eszköz megemlíthető továbbá a *víglelki* vasúti állomástól az ottani vaskohóig a 80-as években gróf *Andrássy* Manótól épített sodronykötélpálya, melynek összes hossza 400 m. és hajtását a vaskohó üzeménél használt vízi erő végzi. A tartóoszlopok fából vannak és a szállítás vascsillékkel történik, melyeknek rakománya a többi sodronypályákéval egyezik.

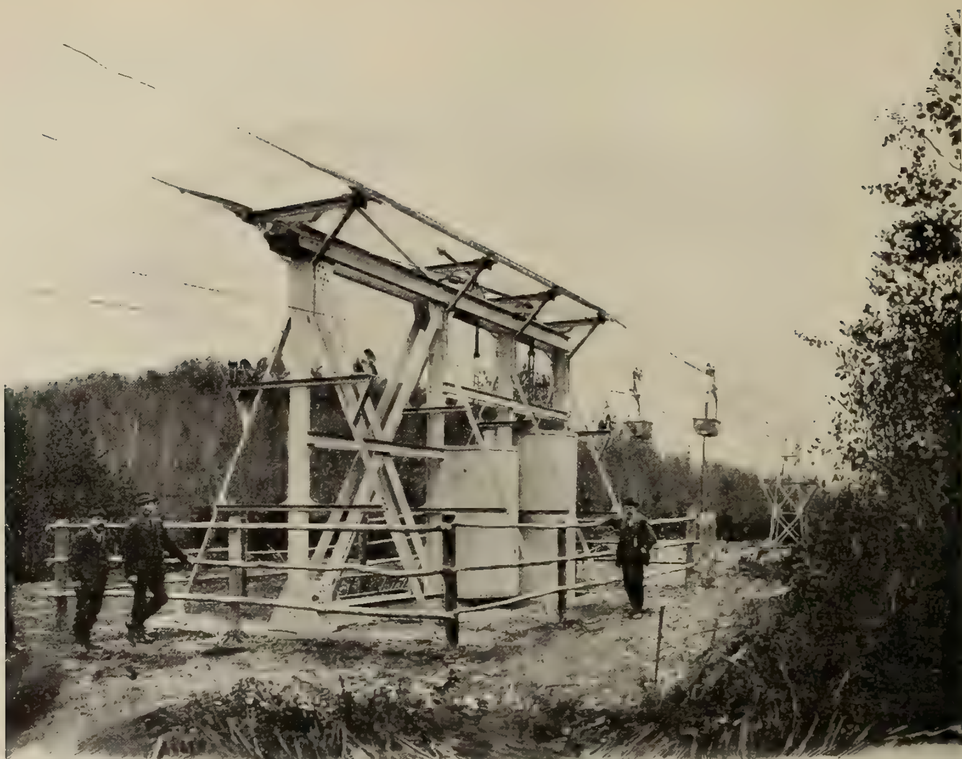
A „*Sárkány I. Károly örökösei és társai csetneki Concordia vasgyár bányatársulat*“ az Ochtina község „Hradek“ nevű hegyén levő bányától a csetneki fesmuthi nagy olvasztóig szintén sodronykötélpályát épített.

Ennek czélja a „Hradek“ nevű bányában termelt vaskövet a csetneki vasolvasztóhoz szállitani, úgy hogy a feladó állomás a hradeki vasbánya és leadó állomás a csetneki vasolvasztó. A két állomás közötti magasság-különbség 295·2 m. A pálya összes hossza 4800 m., az oszlopok között legnagyobb távolság 740·0 m. Összesen 64 oszlop van, melyek közül a legmagasabb 19·5 m., a legalacsonyabb 2·65 m. Az összes oszlopok és a vasútat védő híd vasból épültek.

A terhelt csilléket hordó kötél átmérője 24 mm., az üreseket vivőé 17 mm. és a vonókötélé 13 mm. A pálya szállítási képessége naponta 500 q. és hajtására 6 lóerejű gőzgép szolgál.

A vármegye területén levő nagyszámú ipari vállalatok telepein kisebb-nagyobb kiterjedésű *iparvasútak* keletkeztek, melyeknek egy része rendes 1·42 m. nyomtávú, legnagyobb része pedig 0·60—0·80 m. keskeny vágányú. Iparvasútak.

A rendes nyomtávú iparvasútak rendszerint a szomszédban elvonuló gőzüzemű állami, illetve h. é. vasútak melletti telepeken épültek és többnyire az illető vasút gőzmozdonyai segélyével ki- és betolt vasúti kocsikon eszközlik szállításaikat. Egyesek pedig, valamint a keskeny nyomúak általában, emberi és lóerőre vannak berendezve és megfelelő kisebb kocsikon szállítják terményeiket.

RÉSZLET A „CONCORDIA“ VASGYÁR BÁNYATÁRSULAT SODRONYPÁLYÁJÁBÓL.

A legtöbb iparvasút az egyes kő-, vas- és faipari, 2 iparvasút gőzmalmi és 6 iparvasút papirgyári telepeken keletkezett.

Rendes nyomtávú iparvasút található 6 telepen összesen 2·327 klm. hosszban, keskeny nyomú pedig 32 telepen összesen 39·074 klm. hosszban.

Ezeken kívül van még a rimamurány-salgótarjáni vasmű részvénytársaság rákosi vasérczbányájától a likér-vashegyi sodronypálya szirki feladó állomásáig 4 km. hosszú és 52 cm. nyomtávú iparvasút, melyen a vasérczeket 13 q.-t tartalmazó csillékben gőzmozdonynyal továbbítják. Az évi szállítmány 350—500,000 q.-ra tehető.

* * *

Vasútak. A vármegye területén ez idő szerint *8 vasút* van üzemben, mely különböző irányban szeli át a vármegyét és forgalmának, ipari és kereskedelmi fejlődésének kiváló és fontos tényezője.

E vasútak 1. a miskolcz—füleki, 2. a feled—tiszolczi, 3. a bánréve—dobsinai, 4. a zólyombrézó—tiszolczi, 5. a pelsőcz—murányi, 6. a pelsücz—nagyszlabosi, 7. a bánréve—ózdi és 8. a putnok—királydi.

A 7. és 8. pont alatti vasútak alig érintik a vármegyét és legnagyobb részben Borsod vármegye területére esnek; ez okból azoknak bővebb leírását mellőzzük és csak a többi 6 vonalat ismertetjük a következőkben.

E 6 vasút közül az 1—3. alattiak állami vasútak, a többiek pedig helyi érdekű vasútak. Mind a 3 állami vasútat „Gömörmegyei iparvasutak“ czímén az 1871. évi XXXVII. t.-cz. alapján a m. kir. kincstár építtette az 1871—1875. évek közötti időszakban.

Miskolcz—füleki vasút. Ezek közül a *miskolcz—füleki vasút* fővonal és Gömörmegyébe eső része 56 km. hosszú. Megnyitása óta, a növekedő forgalomhoz képest, felépítménye több ízben került változás alá, míg végre az 1885—1893. évek közötti időszakban, gyökeres átalakítások után, elsőrangúvá lett, úgy hogy óránkénti menetsebessége most már a gyorsvonatok sebességét éri el. A növekedő forgalomhoz képest majdnem minden állomást megnagyobbítottak, különösen a bánrévit, feledit és az ajnácskőit.

A vonal emelkedési viszonyai mérsékeltek. Legnagyobb emelkedés 5‰, a legkisebb görbületi sugár 300 m. A legmélyebb bemetszés 13·5 m. és a legnagyobb töltés 10·3 m. A nevezetesebb műtárgyak közé tartozik az 50 m. nyílású, vasszerkezetű Sajó-híd, mely 1892-ik évben a régi 7 nyílású faszerkezetű híd helyén épült. Továbbá a 20 m. nyílású, parabolikus rácsos vashíd a Rima árterén és a kétnyílású (à 30 m.), párhuzamos övű, rácsos vashíd a Rima folyón, melyeket 1892—1893-ban építettek.

A vonalmenti birtokokon kívül kiemelendő a kissebesi gránitbánya részvénytársaság csomai bazaltkő bányatelepe, melynek a vonal 864—865. számú szelvényei között 300 m. hosszú kitérő vágánya és a vasúttól a kőbányáig drótkötélpályája van. Ugyancsak fontos teleppé fejlődik a korláti bazaltkőbánya részvénytársaság korláti bazaltkőbányája, honnan a kőtermékek lóerőre berendezett keskenynyomú vasúton a balogfalvi vasúti állomásra s innen az állami vasúton további elszállítás alá kerülnek. Uj telep a feledi állomáson keletkezett gyertyánfatelep, hol az odaszállított gyertyánfa egy ideig szárad és azután vasúton tovább viszik. Személyforgalom szempontjából említést érdemel a csízi jód- és bromfürdő és a várgedei erős vastartalmú fürdő.

Feled—tiszolczi vasút.

A *feled—tiszolczi állami vasút*, mint a Gömör-megyei iparvasutak egyik ága, 1874. évi szeptember 5-ike óta áll forgalomban. E vonal kezdetben másod rendű vasfelépítménynyel készült, jelenleg azonban az egész vonal, Tiszolcz állomás kivételével, aczélfelépítményű; a tiszolczi állomás az *erdőköz—tiszolczi h. é. fogaskerekű vonalnak* 1895-ik évben történt kiépítése által első rangúvá alakíttatott át.

A vonal összes hossza 49·396 km. és felső részében hegyi pálya jellegével bír. Legnagyobb emelkedése Nyustya és Tiszolcz között 11‰.

Legtöbbet szállít a rimamurány-salgótarjáni vasmű r. társaság likéri és nyustyai vasgyára és a tiszolczi mészkőbánya telepe. Nagyban emeli e vonal árúforgalmát az osgyán—szelczei völgy agyagipara, a tűzálló-tégla, fedélcserép-anyag és a Rimavölgy számos községében készített házi iparczikkek szállítása. Sok községet és számos nagy ipartelepet érintvén, a vonal személyforgalma is állandóan igen élénk.

Nevezetesebb műtárgyai nincsenek ugyan, de állomásai aránylag nagyobb kiterjedésűek és e tekintetben a tiszolczi pályaudvar úgy terjedelménél, mint szép fekvésénél fogva különösen kiválik.

Bánréve—dobsinai vasút.

A bánréve—dobsinai állami vasút a két előbb említett vasúttal egyidejűleg épült.

E vonal állandóan a Sajó-völgyben halad Bánrévétől Dobsináig és az összes sajóvölgyi vaskohók és nevezetes ipari telepek mellett vonulván el, forgalmi tekintetben a másik két vasúttal a legjobban jövedelmező vasútak közé sorozható. Hossza 70 kilométer és emelkedési viszonyai alsó részében mérsékeltek; csak felső részében kezdenek jobban növekedni.

Árúforgalma az előbb említett vastelepeken kívűl a horkai cellulose- és papirgyár, a pelsüczi faipar-gyár, több mészégető, tégla- és bőrgyárak, nemkülönben a nagykiterjedésű erdőségek nyers és fűrészelt fatermékei. Ugyane vasút továbbítja a murányvölgyi és csetnekvölgyi vasútak szállítmányait a pelsüczi betorkoló állomás útján.

Az egész vonal igen szép vidéken vonul át és különösen pelsüczi, rozsnyói és dobsinai vidéke sok megtekintésre méltó részletet foglal magában, úgy hogy a nyár alatt kül- és belföldi turisták is sűrűn veszik igénybe.

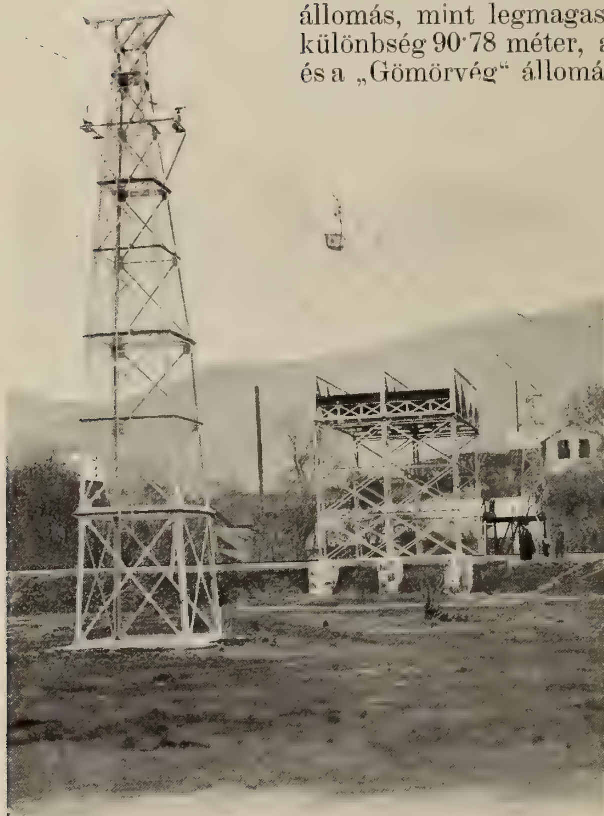
A tiszolczi fogaskerekü vasút.

A zólyombrézó—erdőköz—tiszolczi h. é. vasútvonal legnagyobb része Zólyomvármegyében fekszik, a menyiben a 42.4 km. hosszuságából csak 11.0 km. szeli át Gömörmegyét.

Az 1895-ik évi XXIX. t.-cz. 1. §-a alapján kiadott engedélyokirat alapján a pálya eredeti engedményese *Kubinyi* Géza országgyűlési képviselő volt, ki azt 1895. és 1896-ik években *Mandel*, *Hoffmann* és *Quittner* vállalkozó czég által az állam és vármegye hozzájárulásával építtette. — A vármegyei hozzájárulási összeg 20,000 koronában állapíttatott meg és amortizácziós kamatai a várm. útipénztárból fedeztetnek. A pályát 1896 november 30-án adták át a forgalomnak és jelenleg a „Helyi érdekű vasútak részvénytársaság“ tulajdona. A vonal felépítménye Erdőköztől—Tiszolczig elsőrangú aczélsínekkel épült; az „Erdőköz“ és „Gömörvég“ állomások között levő és

a vízválasztót átlépő 5·836 kilométer hosszú vonal Abt Román-féle vegyes fogasrúdas-rendszerű felépítménynyel készült.

A felmenetnél a fogasrúd eleje és a „Fenyves“ állomás, mint legmagasabb pont közötti magasságkülönbség 90·78 méter, a lemenetnél pedig „Fenyves“ és a „Gömörvég“ állomáson levő fogasrúd vége közötti magasság-különbség 164·08 méter; az adhéziós részen a legnagyobb emelkedése 22 ‰; a fogasrúddal ellátott vonalrészen pedig 50 %. A vonal ez idő szerint a magyar királyi államvasutak üzemében van. A leginkább szállításra kerülő anyagok fenyőfa, nyers-vas, porosz coaks stb. A pálya nehéz hegyipálya jellegű, és a vármegye területén számos szép és jelentékeny műépítménye van.

RÉSZLET A „CONCORDIA“ VASGYÁR BÁNYATÁRSULAT SODRONYPÁLYÁJÁBÓL.

Maga a fogasrúdas-rendszerű felépítmény egyik nevezetessége a vonalnak, mivel ez a vegyes fogasrúdas-rendszerű felépítmény ezen a vonalon került nálunk először kivitelre, sőt ily nehéz, elsőrangú rendszerben az egész continensnek ez volt az első vasútja. Maga a mozdony úgy van szerkesztve, hogy az úgy az adhéziós mint a fogasrúdas pályán használható. Nevezetesebb műépítményei a „Csertova“ viadukt, három, egyenként 30 méter nagy vasszerkezettel. Itt a völgymélység a pályaszíntől mérve 32·71 méter. A „Podgyel“ viadukt öt, egyenként 25 méteres nyílással, összesen tehát 125 méter hoszszal, 2 parti és 4 közbenső pillérrel bír. Itt a völgymélység 26·28 méter. A „Teplicza“ viadukt már az adhéziós pályarészbe esik és 15 ‰ emelkedésben s 250 m. sugárú ívben fektetve, egynyílású, 30 méter hosszú vasszerkezetből áll. A völgymélység itt 22 méter. Azonkívül van még számos kisebb vasszerkezetű és boltozott műtárgya, nemkülönben az egész vonalmenti vadregényes vidék, nagy kiterjedésű lombos és fenyves erdőkkel borított hegyek, kimagasló, mohás sziklák stb. a vonalnak oly szépségei, melyet e szűkebb keretben méltóan leírni nem lehet.

Pelsőcz – murányi vasút.

A pelsőcz-murányi h. é. vasút *Hámos* László főispán kezdeményezésének és *Kubinyi* Géza országgyűlési képviselő tevékenységének köszöni létrejöttét. A vasútat a *Mandel, Hoffmann és Quittner* vállalkozó czég 1891—1893-ik években építette. Az építéshez az államon kivül Jolsva, Nagyrőcze városok, Coburg herczeg, a Heinzlmann-féle vasgyár és a vármegye járultak tetemesebb összegekkel. A vármegyei hozzájárulási összeg 80,000 korona volt, melyet az úti alap terhére, a törzsrészvények vásárlására szavaztak meg. A vonal összes hossza 41·2 kilométer. Emelkedési viszonyai a Murányvölgy mentén mérsékeltek, a vonal elején és a murányi végállomás előtt 24 ‰-ra emelkednek.

E vonalnak szintén sok szép műépítménye van és a pelsőczi, jolsvai, nagyrőczei és murányi szakaszai, különösen természeti szépség tekintetében érdemelnek figyelmet. Számos kisebb-nagyobb községet és több fontos ipar-

A HEINZELMANN-FÉLE SODRONYPÁLYA.

telepet érint, melyek közül a jolsvai magnezit-telep, a hisnyói Heinzelmann-féle elsőrangú vasolvasztó és vasöntő és a murányi herczegi gőzfűrész állanak első helyen. Jelenleg a vasút a „Murányvölgyi h. é. vasút részvény-társaság" tulajdona és a magyar királyi államvasutak tartja üzemben. Üzleti forgalma évről-évre növekedik.

A pelsőcz-nagyszlabosi h.-é.-vasut kiépitését dr. *Neumann* Rafael budapesti ügyvéd részére engedélyezték, ki az engedményt a „*Csetnekvölgyi h.-é. vasút r. társaság*"-ra ruházta át, az épitést a „*Magyar épitő r.-társulat Csetnekvölgyi h.-é. vasút épitési vállalata*" végezte és 1894 évi november hó 13-án átadták a forgalomnak. Jelenleg a vasút a „Csetnekvölgyi h. é. vasút részvénytársaság" tulajdona és a magyar királyi államvasutak kezelése alatt áll. Hossza Pelsőcztől Nagy-szlabosig 24 km. és emelkedése a vonal felsőbb szakaszán 24 ‰. Pelsőcz—nagyszlabosi vasút.

E vonal épitését a Csetnekvölgyi rézhámorok, vasolvasztók és a Nagyszlabosi papírgyár tette indokolttá. Epitéséhez az államon és magánosokon kívül a vármegye 50,000 koronát szavazott meg törzsrészvények vásárlására, melynek amortizácziós kamatait a vármegyei úti alap fedezi.

Árúforgalmának legjelentékenyebb részét az említett gyárakon kívül, a vasút megújítása óta nagy lendületnek indult ochtinai magnesit-gyárak, több fűrész és vassalak-telep szolgáltatja.

Az építés alatt álló Garamvölgyi vasút a Zólyombrézó—tiszolczi h. é. vasút Bikás állomásából kiindulva, a Garamvölgyén levő összes községek érintésével Vereskőig halad, úgy hogy a vármegye területére eső szakasza 26 kilométer. Ez által a Garamvölgye az országos vasúti hálózattal összeköttetésbe jut. Ezzel ismét jóval közelebb jut a vármegye ahhoz, hogy idővel, a garamvölgyi vasút továbbépítésével, a gömöri vasútak egy része — mely ez idő szerint még zsákút — észak felé is ki fog épülni és a Szepes vármegyét átszelő főközlekedesi vonalakhoz rövidebb csatlakozást nyer. Garamvölgyi vasút.

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE KÖZEGÉSZSÉGÜGYE.

Gömör-kishont vármegye közegészségével dr. Kiss Antal és dr. Török János orvosok foglalkoztak részletesebben az 1867-ben Hunfalvy János szerkesztésében megjelent „Gömör-Kishont t. e. vármegyének leírása“ czímű műben. Azóta harmiczöt év múlt el s nemzeti emelkedésünk tagadhatatlan jeleként, a művelődéssel járó közegészségügyünk javulásáról is szembetűnő eredményekkel számolhatunk be.

Igaz ugyan, hogy vármegyénk egészségi állapotát ma is a levegő, víz, talaj és egyéb állandó tényezők befolyásolják, csak úgy mint harminczöt évvel ezelőtt, de az is igaz, hogy az ez idő alatt hatalmasan felszaporodott közművelődési tényezők, s a nép oktatása kiválóan fejlesztették a nép érzékét arra, hogy saját magával, testének czélszerű gondozásával, családja egészségének őrzésével körültekintőbben foglalkozzék. Megtanulta, hogy az időjárás szerint óvja magát és gyermekeit, hogy jobb lakásviszonyokat teremtsen, jobban ügyeljen ivóvízére, táplálékára. Megismerte egyes betegségek ragályos tulajdonságait s annyira-amennyire megtanulta, hogy miként védekezzék ellenük.

A légzőszervek bajai.

Vármegyénk földrajzi viszonyainak nagy befolyásuk van a lakosság egészségi viszonyaira. Így például a légzőszervek lobos-hurutos bántalmai leginkább a felső hegységek környékén lévő községekben fordulnak elő.

A friss hegyi levegő ózondús ugyan, de az erős munkát végző tüdőt és légzőszerveket nem kíméli meg azért a gümőkór, mely mint a tüdő- és mellhártyalob következményi betegsége, aránylag elég gyakori: átlag 1·9 ‰ halál okként szerepel. Az anyakönyvi adatok utolsó kimutatása szerint elhalt gümőkórban Dobsinán 1·9, Jolsván 1·9, Nagyrőczén 4·9, Rimaszombatban 1·1, Rozsnyón 1·9, a garami járásban 2·3, a nagyrőczeiben 2·3, a rimaszécsiben 2·3, a rimaszombatiban 2·2, a rozsnyóiban 2·1, a tornallyaiban 1·4 ‰. A belügyminiszterium hivatalos adatai azonban ennél nagyobb, vagyis 3·8 ‰ átlagot tüntetnek fel Gömör vármegyére nézve.

A megyebeli gyakorló orvosoktól beszerzett adatok szerint a légzőszervek bajaival a következő arányú megbetegedések fordultak elő: Dobsinán a népességnek 15·5 %-ánál, Jolsván 13·6, Rimaszombaton 10·3, Rozsnyón 15·0, Nagyrőczén 15·3, a garami járásban 3·8, a rimaszécsiben 2·4, a rimaszombatiban 5·4, a nagyrőczeiben 3·4, a rozsnyóiban 5·0, a tornallyaiban a népességnek 4·4 %-ánál.

Ezeket a viszonyokat kétségtelenül a nagyon változó hőmérsékű éghajlat okozza, a minek csak az erős és edzett szervezet tud ellentállani a nélkül, hogy a nehéz munkával dolgozó népesség például a *tüdőlobot* meg ne kapja. Hegyi lakóink között tényleg nagy azoknak a száma, a kik a *tüdőgyuladást* évenként kétszer is megkapják. Vannak községek, melyeknek már minden lakosa átesett ezen a bajon.

A csecsemők halálozási százalékát is részben a légzőszervek lobos bántalmai adják. Ez az oka annak is, hogy habár a születések száma különösen a felsővidéki lakosoknál örvendetes szaporodást mutat, a halálozás is az egy éven alól lévő gyermekeknél aránylag igen nagy, mert száz újszülött közül elhalt Dobsinán 16·0, Jolsván 5·6, Rimaszombatban 15·8,

Rozsnyón 27·0, Nagyrőczén 13·7, a garami járásban 21·0, a nagyrőczeiben 19·1, a rozsnyóiban 16·2, a rimaszombatiban 17·6, a rimaszécsiben 20·5, a tornallyaiban 17·6 %.

A változó és inkább hűvös éghajlat az oka annak is, hogy a megbetegedések és halálozások legnagyobb száma január, február, márczius és április hóban fordul elő, 39·6 %-al, míg a többi 8 hónapra 60·4 % esik. A légzőszervek bajaira tehát az összes halálozásoknak 24·2 % esik és így ezer lélekre 6 haláleset. E körülményeket azonban a lakási viszonyok is irányitják, mert a hegyvidéken (nagyrőczei, rozsnyói, garami, rimaszombai járások) a községek nagy részében szállás-szerű házakat építenek fából. A lakóház szűk, földes és legfeljebb egy konyhából és kamarából áll, a melyben az öt, néhol hét hónapon át tartó télben a 6—8 tagból álló család apraja-nagyja húzódik meg s bűzös, nedves faforgácscsal, szabad kemenczén tüzelve, melegszik a hűvös éjjeleken, néhol még az aprómarhával, borjúval, báránynyal és malaczczal is, a kémény nélkül épült házban,a füsttel, bűzzel telített levegőben. (Poprócs, Krokava, Zdichava, Fillér, Bisztró.) Ehhez járul még, hogy télen a burgo- A lakási viszonyok.

CSÍZ FÜRDŐ.

nyát is az ágy alatt s az erjedő hordóskáposztát a szobában tartják. Satnya is e hegyvidék népe annyira, hogy 21 éves korban az újonczoknak legfeljebb 29 %-a válik be. Dobsináról 28·3, Jolsváról 27·9, Nagyrőczéről 34·6, Rimaszombatról 28·7, Rozsnyóról 19·6, a garami járásból 29·8, a nagyrőczeiből 26·1, a rimaszombatiból 27·0, a rozsnyóiból 22·1, a tornallyaiból 34·0, a rimaszécsiből 34·2 % vált be katonának. A visszautasítás okai voltak: a garami járásban a sok térdsurló, a rozsnyói járásban és a nagyrőczeiben a fejletlen testalkat, a rimaszombatiban a gyönge testalkat, a tornallyaiban és a rimaszécsiben pedig a sok bélsérv.

A vármegye alsó vidékének népe (a rimaszécsi, tornallyai járás és a rimaszombatinak alsó része) jobb termőföldön lakván, kevesebbet szenved a téltől, a mely itt már nem is annyira tűrhetetlen. Jobb módú és műveltebb is lévén, házát, udvarát, önmagát tisztábban is tartja, kőházakat épít és cseréppel fedi. Sok helyütt külön van a hálókamrája, sőt a jobbmódú vendégszobát is tart, (a szárazvölgyi községek, Jánosi, Pálfala, Pelsőcz, Csíz, Tornallya, Putnok, Alsó-, Felsőszkálnok, Várgede, Sajógömör stb.) a hol betegét is elhelyezi. Jobban él és így egészségi viszonyai is jobbak. De nem szapora. Az egy-gyermekrendszernek híve. Ily községek különösen a magyar alsó vidéken vannak, (Alsó-, Felsőbátka, Bellény, Darnya, Dobfenék, Dúlháza,

Iványi, Jánosi, Jéne, Martonfala, Pádár, Radnót, Simoni, Szutor, Velkenye, Magyarhegymeg, Osgyán, Zeherje, Felfalu, Felsőkálosa, Harkács, Hubó, Lévárt, Naprágy, Otrokocs, Szkáros, Visnyó, Zsór; a rendezett tanácsú városok közül: Nagyrőcze) a hol 10 évről 10 évre fogy a lakosság és ezt nem az Amerikába való kivándorlás okozta, hanem a gyermektelenség.

A víz.

A vármegyében a víz elegendő és jó. Csak Pelsőczön, Restéren rossz a kútvíz s itt a lakosság a patak, illetőleg a Sajó vizével él. Sziliczén és Borzován, mely községek tudvalevőleg magas fensíkon vannak, kevés a víz s a kútak különösen nyáron hamar kiapadnak; e miatt gyakran fordul elő maláriás megbetegedés a népnél. Az ú. n. Szárazvölgyön nincs állandó patakvíz, noha itt is, bár lágy, de elég jó ivóvíz van. A bányatelepeken a „Rimamurány-Salgó-Tarjáni Vasmű Egyesület“ forrásvízvezetékkel látja el munkásait. Rozsnyón szintén. Jolsván, Csetneken vízfelfogó medenczék adják az ivóvizet. Mindamellett orvosaink a dernői, ratkói körben néhány golyvás esetet észleltek és pedig Turcsokon, Barkán, a Vashegykereszt-telepen, Alsósajón és Jolsván, a rozsnyói egészségi körben pedig rachitikus, hiányos csontfejlődésű egyéneket, a mit ott a víznek tulajdonítanak.

A kutak vizének szennyezettsége következtében 1900-ban 260 esetben észleltek hasi hagymázt és pedig Rimaszombatban, Rozsnyón, Dobsinán, Jolsván, Klenóczon, Siden, Fazekaszsaluzsányban, Kuntaplóczán, Gesztesen, Imolán, Zádorfalán, Fügében, Hizsnyón, Berzétén, Nadabulán és Alsósajón. Ezekből bejelentettek 207 esetet és nem jelentettek be 53 esetet; 71 eset pedig halálozással végződött. A lakosság létszáma szerint ezer lakosra esett 1·3‰. Más, a vízzel, vagy a mocsarakkal összefüggésbe hozható bajok, mint a váltó- és a mocsárlázak alig kerültek megfigyelés alá.

Ásványvizek.

Igen sok az ásványos és savanyúvíz-forrás, melyek legnagyobb része azonban csak minőlegesen van vegyelemezve. A garami járásban: Pohorellán, Polonkán, Helpán, Sumjáczon vasastartalmú, Telgárton konyhasós vasas, Vernáron vasas vizek vannak. A nagyrőczei járásban: Rónapatakon vasas, Ratkószuhán gipszes, Nagyrőczén vasas, Jolsván hévvíz. A rimaszécsiben Baraczán vasas-földes, Bizófalán vasas-földes, Czakón földes, Gortvakisfaludon földes, Siden szénsavas konyhasósföldes vasas, Szútorban szénsavas földes kénes, Várgedén vasas-földes szénsavas, Csízen konyhasós jódos brómos, Ajnácskőn égvényes vasas-földes szénsavas források. A rimaszombatiban: Fazekaszsaluzsányban szénsavas földes, Jelenécskepusztán szénsavas földes, Kokován szénsavas vasas, Lukovistyén szénsavas földes, Mastincz pusztán földes vasas szénsavas, Osgyánban szénsavas földes, Pongyelokon szénsavas földes, Rimabrézón konyhasós szénsavas földes vasas, Rimazsaluzsányban szénsavas földes, Nagyszuhán konyhasós szénsavas égvényes, Tiszolczon sós földes szénsavas savanyú vizek találhatók. A rozsnyói járásban: Rozsnyón glaubersó vasgáliczos, Dobsinán, Csentneken, Ochtinán, Krasznahorkaváralján és Rochfalva mellett találhatók ásványt tartalmazó források és vizek. A tornallyai járásban Királyi és Lévárt mellett fakadó langyos források vannak, melyek télben soha sem fagynak be s még szorosabb vegyvizsgálatra várnak.

Az élvezhető savanyú vizeket mindenütt használják. Kár azonban, hogy egyiknek-másiknak a környéke különösen őszszel ronda s ez okból több ízben tifusz-megbetegedéseknek volt okozója. Fazekaszsaluzsányban járványt is okozott és a forrás használatát hatóságilag kellett beszüntetni. Sajnálatos, hogy a népben még nem fejlődött ki annyira az egészségügy iránti érzék, hogy e természetes közkincseket jobban megbecsülje és gondozza.

A fürdők.

E helyen kell megemlékeznünk a megyebeli fürdőkről is.

Köztisztasági tényezőkként a gyártelepeken és nagyobb lélekszámú községekben néhány káddal felszerelt fürdő van. Természetes, hogy a rendezett tanácsú városokban mindenütt vannak közfürdők és nyári uszodák. Ezeken kívül még vannak fürdők: Tornallyán 8 káddal, Putnokon 5 káddal, Likéren, a kohótelepen gőz- és kádfürdő, Kokován 6 káddal, Szkároson 9 káddal, Tiszolczon, a vasgyárban 3 káddal.

Ásványos fürdőink közül az 50-es években annyira híres ajnácskői vasasfürdőt a tulajdonos leszereltette. E helyett a *Csíz* községben az 1860-as években feltalált konyhasós jód-brómos ásványos gyógyfürdő lépett az első helyre.

CSÍZ FÜRDŐ.

A mennyiben *Csíz* jód-bróm vize nemcsak e vármegyében, de az egész országban nevezetes, közegészségi tekintetből, mint egyik főtényezőt, a sajnos annyira elharapódzott görvély, idült különleges bőrbajok, bujakórosbetegségek gyógyításánál, jónak tartjuk bővebben tárgyalni. Csíz fürdő.

Az 1860-as években egy gazda kutat ásott, de sós izű vizét nem ihatta sem ember, sem állat. S mert a víz sós volt, só helyett főzéshez, kenyérsütéshez kezdték használni a községbeliek. A pénzügyőrök azonban észrevették, hogy a kősó kereslete apadt és ezért a kút használatát betiltották; de a kút vizét a szolgabíróság vegyelemezés végett Rimaszombatba küldötte. A vegyelemzés jódot-brómot s egyéb haloid-vegyületeket tüntetvén ki, felköltötte a szakemberek figyelmét. A kút rövid idő alatt több gazdát cserélt és vizét többször vegyelemezték, míg végre dr. Than Károly tanárhoz került, ki ezer grammjában 0·041 jódkáliumot és 0·080 brómkaliumot találván, a víz mint kiviteli czikk jött kereskedelembe. 1888-ban a kutat, pörösködés után, a bíróság nyilvános árverésen eladatta és ekkor vette meg a mostani részvénytársaság. Az építendő fürdőhöz édes víz után kutatva, a régi kúttól 25 méternyire, 33 méter mélységben, új bő jód- és bróm-forrásra akadtak, melyet dr. Liebermann Leó budapesti és dr. Ludvig bécsi vegytanárok elemezvén, 10·000 súlyrészben 1·415 bróm-magnésiumot, 1·230 tiszta brómot, 0·428 tiszta jódot, és 0·468 rész magnésiumot találtak s így elismerték, hogy *a csízi jód- és brómforrás jód- és brómtartalomban a világ legerősebb vize.*

Ennek alapján a részvénytársaság hozzáfogott az építkezéshez s néhány év alatt csinos telepet rendezett be a község északkeleti részén. Igazgatósági épület, étterem, fürdőhelyiségek, szanatórium, szegény gyermekek nyaralótelepe, penzió, számos csinos magánnyaraló, sok, jó, száraz, világos szobával, állott csakhamar a gyógyulást kereső szenvedők rendelkezésére, a kiknek a száma az utolsó évben már 1036 volt. E mellett a falu népe is átalakította a házikókat vendégfogadásra s így a szegényebb sorsuak is olcsó szobákat, sőt teljes ellátást kaphatnak.

Ide iktatjuk a fürdő hivatalos orvosának, dr. Tausz Bélának következő közegészségi ismertetését: A csízi jód-brómos fürdő tengerszín fölötti magassága 174 méter. Éghajlata száraz, meleg; közép-hőmérsékek: májusban 16·06 C°; júniusban 18·00°; juliusban 20·80°; augusztusban 19·90°; szeptemberben 14·80°. Forrásai: Hygeia, Themis, Neptun. A Hygeia főforrás tartalmaz jódot 10.000 súly részben 0·4541, — brómot 1·3105, — chlórt 126·6292 grammot. (1899-ben vegyelemezte Buchböck.) A másik két forrás kevesebb mennyiségű jódot,

valamint thiosulfátot tartalmaz, miért is a Hygeia-forrás az ivó-, a másik kettő pedig a fürdőgyógymódnál alkalmaztatik.

A víz fiziologiai hatása abban áll, hogy a gyomorba jutva, a gyomorfal sejtjeire izgatólag hat. Ez által az elválasztott sósav chlorja cserehatásba lép az ásványvízben lévő jód és bróm-atomokkal s ez utóbbiak a vérbe vándorolnak át, a chloridok pedig a bélcsatornán szivatnak fel. Második hatása abban áll, hogy a gyomor-sósavat neutralisálja, harmadik hatása pedig az, hogy a bélben felszívódott chloridok az oxydáczíot a szervezetben növelik.

Ezeken a hatásokon alapul a görvély- és bujasenyv, valamint a többi bántalmaknál való alkalmazása. Ilyenek a golyva, az idegbaj, a chronikus gyuladások és izzadmányok, a méhbajok stb.

A betegek száma a fürdő megnyitása óta 1889-től 5659 volt. Jelenlegi igazgatója: Glósz Arthur. Orvosokként működnek, a hivatalos orvoson kívül, még dr. Szentkirályi József és Pazár Andor. Ez utóbbinak gyermekszanatoriuma van, a hol a gyermek kisérő nélkül is fölvétetik és teljes ellátásban és gondozásban részesül.

A rozsnyói fürdő.

Számot tevő fürdő még a *rozsnyói vasas gyógyfürdő is*, mely egyszersmind klimatikus gyógyhely és hidegvíz-gyógyintézet. 400 méterre fekszik a tenger szine fölött. Idény-tartam május 1-től október végéig. Fekvése, az Ökörhegy alatti vadregényes völgyben, gyönyörű. Rozsnyó bányavároshoz való közelsége (1/4 óra), telefonja, villamos világítása, jó és olcsó konyhája, 30 vendégszobás főépülete, nyaraló-üdülőhelyül predestinálják. Kád-, kő-, és gőzfürdői, könnyen emészthető, vastartalmu forrásai, ivó- és fürdőkúrája eddig évente mintegy 1—200 beteget vonzott oda, a kik gyönyörű, erdős, szél- és pormentes sétányain és ózondús levegőjében egészségüket visszanyerték. Kiváló hatása van a szegény és hiányos vérűekre, hosszú betegség után üdülőkre, gyöngékre, angolkórosokra és idegbetegekre. Ambuláns fürdőorvosok: dr. Pósch Dezső és Gutlohn Henrik. Gondnokság kezeli.

A várgedei fürdő.

A rozsnyóinál kisebb, szintén vasas, pontosan nem vegyelemezett, szabadszénsavas vízű fürdő van: *Várgedén*, 11 kád, gőz- és ásványos víz-fürdővel, 15 vendégszobával. Vize, különösen ivókurára, igen jó hatással van minden gyöngeségnél és vérhiányosságnál. Üdülők igen gyorsan gyarapodnak ott étvágyban, súlyban. Évenként mintegy 100 állandóan ott tartózkodó vendég keresi fel. Vasár- és ünnepnapokon a vidék földmívelő népe száz-számra használja fürdőjét köszvény és reuma ellen. A közel fekvő Rimaszombat lakosainak, különösen gőzfürdője miatt, kedvelt kirándulási helye. Sajnos, hogy a jövőjéért tett minden kezdeményezés meghiúsul, pedig a víz hatásában, eredményében versenyezhet bármely szénsavas vasas külföldi fürdővel. Olcsó lakások kaphatók a községben is és kevés igényű közönsége megelégszik az ottani viszonyokkal. Ambuláns orvosa dr. Borszéki Ármin feledi körorvos. A fürdő magántulajdon. Vizéből a szabadszénsav hamar elillanván, nem szállítható, kereskedés tárgya pedig, a víz gyors felbomlása miatt, nem lehet.

A nagyrőczei fürdő.

A rozsnyóihoz hasonló, gyöngén vasas természetű vize van a *nagyrőczei*, 8 káddal és 6 vendégszobával *berendezett* fürdőnek. Kies, kellemes helyen fekszik, Murányhoz és a Szepességre vezető úthoz közel. Az utolsó évben 50 vendége volt s a közeli vidék lakossága látogatja leginkább. Ambuláns orvosa dr Posevitz Albert, Nagyrőcze város tiszti orvosa.

Mint klimatikus tartózkodásra berendezett hely, a fürdőkkel kapcsolatosan megemlítendő még a *dobsinai jégbarlang nyaraló-telepe*, a hol néhány nyaraló család s a turistalakokban a jégbarlangot látogató üdülők, ideggyöngék, nagyszámban fordulnak meg évenként.

A lévárti fürdő.

Felemlítésre méltónak tartjuk még a *Lévárt* mellett, gyönyörű helyen fekvő, langyos, meszes tartalmú, a hévvizek csoportjához sorozható kis fürdőt, a melyet köszvényes bajok ellen igen nagy számban keres fel vasár- és ünnepnapon a közeli és távoli vidék földmívelő népe. A fürdőben 9 vendégszoba van és 17 káddal van felszerelve. Magántulajdon.

Táplálkozási viszonyok.

A táplálkozási viszonyok a földrajzi elhelyeződés szerint változnak. A hegyvidék főtápláléka a burgonya. Nyáron tej, túró, sajt, rozskenyér, télen a savanyított káposzta. A fuvarozással foglalkozó hegyvidéki férfiak jobban táplálkoznak, mint az otthon maradt asszonyok és gyermekek, mert a férfi, kenyérkeresete után járva, az útmenti korcsmákból és szatócs-boltokból látja

el magát hússal, szalonnával, túróval, sajttal, rozs- vagy búzakenyérrel. El is költi élelmére keresetének nagyobb részét, s a mit azonkívül el nem pálinkázik, azt haza viszi, az otthon rosszul, sőt nyomorultan élő, koplaló családnak. Innen van azután, hogy főleg csak a burgonyán és rozs-, zablisztből készült kenyérkén tengődő asszonynál és gyermeknél, a hegyvidéken, különösen a főutakon kívül eső kisebb községekben, a görvély- és angolkóros rossz csontrendszerű satnyaság Kisrőczén, Murány vidékén, Gencsen, Hámosfalván, Feketelehotán, Kisszlaboson, Jolsva vidékén, Alsósajón, Henczkón, Dénesen, Andrási községekben gyakran látható, míg a rothadt burgonya élvezete nem egyszer *küteges hagymázt* okoz, mint az néhány év előtt Rédován észleltetett.

De a helytelen táplálkozási viszonyok okozzák azt is, hogy a kis gyermekeknél a gyomor- és bélhurut a vármegyében mindenütt mindennapos s óriási pusztítást okoz. A gyakorló orvosoktól e sorok írójával közölt adatok szerint, az emésztőszervek bajaival betegként jelentkezett: Dobsinán a lakosságnak 16·7, Jolsván 15·2, Nagyrőczén 18·2, Rimaszombatban 12·6,

RÉSZLET A CSÍZI FÜRDŐBŐL.

Rozsnyón 15·8, a garami járásban 3·6, a nagyrőczeiben 3·2, a rimaszécsiben 3·4, a rimaszombatiban 6·3, a rozsnyóiban 5·6, a tornallyaiban 5·0%. Az emésztőszervek bajaiban haláleset volt Dobsinán 0·13, Jolsván 0·20, Nagyrőczén 0·12, Rimaszombatban 0·28, Rozsnyón 0·29, a garami járásban 0·21, a nagyrőczeiben 0·15, a rimaszécsiben 0·11, a rimaszombatiban 0·13, a rozsnyóiban 0·13, a tornallyaiban 0·12%. Hogy ebből jórész a gyermekekre esik, az gondolható.

A gyáraknál, bányáknál lévő munkások, napszámosok, fuvarosok már jól élnek. Ezek a kohó-, gyár- és bányamunkások, bár igen jó keresetük van, minden pénzüket evés-ivásra költik. Ezeknek a táplálkozás inkább mennyiségénél, mint minőségénél fogva árt meg. Alsó vidékünk magyar népe él a leghelyesebben. Táplálkozásában benne van a kemnye, a fehérje, a zsír és a szénhydrát. A legszegényebbnél is kerül munkája után egy kis zsírzó a házhoz s a kis darab pirított szalona, rozs- vagy kétszeres kenyérrel reggel, délben egy kis rántott leves tésztával, valamelyes főzelék, vagy túrós tészta, vasárnap mindig egy kis húsféle, vacsorára tej, vagy leves, vagy ismét főzelék, zöld vagy száraz, adja az eledelét. Jól is fejlődik csont- és izom-rendszere, nem öregíti meg hamar a nehéz munka és a ki nem iszákos, az általában az öreg kort is eléri.

A legutóbbi anyakönyvi adatok szerint legtöbben érik el az öreg kort Nagyrőczén, hol a 60 éven felül elhaltak 0·87 %-át tették a népességnek. Utána sorban következnek: a tornallyai járás 0·77, a rimaszombati 0·73, a nagyrőczei 0·69, a garami szintén 0·69, Jolsva város 0·64, Dobsina város 0·64, a rimaszécsi járás 0·63, Rozsnyó város 0·58, Rimaszombat város 0·57 s legvégül a rozsnyói járás 0·52 %-al.

A pálinka. A nép legnagyobb veszedelme az, hogy a pálinka-ivást mód fölött űzi. Sok helyen a nép minden keresménye a korcsmába vándorol, sőt pálinkáért inkább dolgozik, mint pénzért. Ez a szenvedély erőt vesz férfián, asszonyán egyaránt, anyagi és erkölcsi, testi és lelki romlását okozván a népnek. És ebben a hegyvidéki, az alsóbb vidéki, a napszámos, a gyári munkás, a földmívelő, a gazda és a cseléd-népesség egyenlő. Még a nyugtalankodó csecsemőt is ezzel bódítják el. Hogy ennek azután a megbetegedések nagy száma felel meg, az önként következik, mert a szesz a szervezet ellentállási képességét teszi tönkre. A megyebeli gyakorló orvosoktól beszerzett adatok mutatják, hogy az utolsó évben betegül jelentkezett náluk: agy-betegséggel körülbelül 0·2, ideg-betegséggel 0·5, csontok bajaival 0·6, izom-bántalmakkal 2·0, bőrbajokkal 1·8, vérkeringési szervek szenvedéseivel 0·8, a légző szervek megbetegedéseivel 5·2, az emésztési szervek bajaival 5·9 az elválasztási szervek bántalmaival 1, a látószervek betegségeivel 0·9, a halló szervek bántalmával 0·4, a nemző szervek bajai miatt 0·5 és fertőző betegségekkel 0·5 %.

Az orvosoknál a népességnek következő százaléka jelentkezett: Dobsináról 63·5, Jolsváról 51·7, Nagyrőczéről 57·3, Rimaszombatról 52·4, Rozsnyóról 56·8, a garami járás községeiből 18·6, a nagyrőczei járás községeiből 14·5, a rimaszécsi járásból 11·2, a rimaszombatiból 21, a rozsnyóiból 16·5, a tornallyaiból 16·3, szám szerint összesen 38.206, a mi a vármegye lakosságának 20·8 %-a. A pálinkaivásnak azonban épen az emberi életkor munkabíró idejében lévőknél van a legrombolóbb hatása, mert tudjuk, hogy a máj, a szív, a vesék elfajulását okozza s ha ezt a munkabíró időt a 20 évtől a 60 évig számíthatjuk, úgy érdekkel bírálhatjuk el a vármegye lakosságánál a következő arányosítást: A munkabíró népességnek elhalt 12·6 %-a még pedig a legtöbb Dobsinán 2·01, azután következik Nagyrőcze város 1·75, Rozsnyó város 1·70, a garami járás 1·61, a nagyrőczei járás 1·60, Rimaszombat város 1·56, a rimaszombati járás 1·22, a rozsnyói járás 1·21, a rimaszécsi járás 1·18, a tornallyai járás 1·09 és legvégül Jolsva város 1·08 %.-kal.

Ha e számokból a gümős betegségekben történt elhalálozásokat levonjuk, előttünk áll a szeszfogyasztók pusztulásának szomorú képe a munkabíró életkorban. A drágább borból és a sörből aránylag keveset fogyaszt a vármegye lakossága. Ezekkel inkább az értelmiség él.

A talaj. A talaj befolyása a vármegye egészségügyi viszonyaira csak annyiban észleltetett, a mennyiben a magasan fekvő községek némelyikében, a hol a szántóföldek is magasan fekszenek s nehéz a földmunka (Klenócz, Kokova, Fűrész, Tiszolcz, Antalfala, Kánó, Trizs, Imola s a Garam vidéke) szórványosan golyvások találhatók.

A talaj szennyezettségéről, miután nagyobb városok nincsenek, alig lehetne szó. Csakis a bányahelyek talaja okoz a vasbányászatnál — mint dr. *Krecs* bányamű-orvos írja — gyakran előforduló sokizületi csúzokat, tüdő s légző szervi hurutokat, a melyeknek oka az örökös vasporos levegő és a tárna nedvessége.

A ruházat. A népesség ruházata nagyjában megfelel az éghajlatnak s az idő viszontagságainak. A jobbmódú asszonyoknál nagy a fényűzés és czélszerűtlenül ruházkodnak. Helyesen jegyzi meg dr. Urszinyi és dr. Posevitz, hogy a nép ruházata nyáron a férfiaknál egészséges, czélszerű, de télen túlmeleg s e miatt sok az izomcsúz. A nőknél, különösen a serdülő fiatal lányoknál, a sok szoknya (némelyiknél 7—8) nehéz a testnek, mely ez által elpuhul és ellentálló képessége csökken. Könnyen meghül és hurutot kap. A magas ingek, a testhez álló szoros derekak, leszorítván az emlőket, gátolják a melkas és az emlők kifejlődését. A földműves népnél is hódít a czélszerűtlen divat és ebben — fajunk vesztére — a nyugat czivilizáczióját majmolják. Ez által már a földműves népnél is sok a sápkór, a gyöngeség, a melyben minden jobbmódú földesgazda leánya szenved. Egy-két gyermek után már hisz-

teriás, ideges; és az ilyenfélének a gyermeke: véznaság! A gyermek ruházata ép ily tökéletlen. Vagy az úri népet majmolja, vagy pedig a másik szélsőségbe csap át, nem törődik a gyermek ruházatával, mezitláb engedi futkosni a jégen és kékre meredt lábacskái csakhogy el nem fagynak. E miatt azután nem csuda, ha a hörglob pusztít közöttük különösen a felső vidékeken. Bizonyára nagy része van abban, hogy 7 éves korig az egész vármegyében 6·4 % gyermek pusztul el. Részletezve pedig, első helyen áll a gyermekpusztulásban a garami járás, hol 7 éves korig elhalt 10·3; sorban következnek ezután Rozsnyó város 9·5, Dobsina város 8, a rimaszécsi járás 6·5, Rimaszombat város 6·5, a rimaszombati járás 6·1, a tornallyai 5·8, a nagyrőczei 5·6, a rozsnyói járás 5·6, Jolsva város 5·5 és legvégül Nagyrőcze város 4·2 százalékkal.

A gyermek-egészségügy 1900-tól kezdve különben lényegesen javult, mióta a Hámos László főispán és Bornemisza Lászlóné úrasszony fáradságot nem ismerő buzgalma megteremtette vármegyénkben a „Fehérkereszt Egyesület"-et, mely az „angyalcsinálás"-nak jórészben véget vetett.

A helytelen életmódnak, a szeszszel való visszaélésnek, a tökéletlen, oktalan ruházkodásnak a kifolyása az, hogy az idegesség s az elmebetegség az utolsó húsz esztendő alatt annyira szaporodik, hogy sem nyilvános kórházaink, sem az egymásután épülő állami elmegyógyító intézetek nem elegendők e rettenetes betegségekben szenvedőknek a befogadására s e szerencsétleneket a községeknek kell őrizniök, hogy magukban, családjukban kárt ne tegyenek vagy végromlásba ne döntsék a községet, a mint az a mult években történt, midőn egy elmebeteg asszony Sumjáczot felgyújtotta, melynek faházai porrá égtek s harmadfélezer lélek hajlék nélkül maradt.

Nagyon kevés azoknak a száma egy-egy községben, a kik nem isznak, vagy abban mértéket tartanak. Ezt a szeszbehozatal is bizonyítja, mely szerint egy felnőtt személyre 6 hektoliter esik. Az államnak az italmérésből 133,845 korona jövedelme volt a vármegyéből, míg húsfogyasztásból csak 47,051 kor. A szeszszel való visszaélés következményei a gyakori veselob, vízi betegség, a vércsövek korai elmeszesedése, májbaj, gutaütés, úgyannyira, hogy a közkórházakban elhalt középéletkorúaknak több mint a fele a szesz áldozatának mondható. Baj az is, hogy a leányt 15—16 éves korában már férjhez adják. A legényt pedig katonasor előtt szeretik megházasítani. Ezért azután az ivadék csenevész és fejletlen. A bujakór-eset nem gyakori. Leginkább a szabadságolt katonák hozzák a városokba és községekbe. De a czigányok között úgyszólván állandó, s ez e faj degenerálodására vezet. Majd mindegyik tüdővészben hal el s a vén kort élő czigány ritka. A gyermeket a nép nagyon szereti, de nem tud vele okszerűen bánni. Még a képesített bábák sem oktatják ki helyesen a legelemibb gyermekápolásra a fiatal anyát. De a kuruzslással majdnem mindegyik foglalkozik s így a szegény, tudatlan fiatal asszony, gyermekével együtt ki van szolgáltatva a bába lelkiismeretlen, ostoba tanácsainak és legtöbbször csak akkor kerül orvoshoz, a mikor már késő. Sajnos azonban, hogy némely vidéken a papok és a tanítók is kontárkodnak e tekintetben. Helyes tanácsok helyett a homeopathiával s egyéb füvekkel, gyökerekkel, a nép egészségének rontásán a javasasszonyokkal versenyeznek. Az orvosoktól és gyógyszerészektől ez irányban beszerzett adatok szerint ide iktatjuk a következőket: Tornallya, Csetnek vidékén majdnem minden községben vannak kenőasszonyok, kik a magzat-elhajtást kikenéssel űzik. Putnok, Rimaszécs, Pelsőcz, Harkács, Klenócz, Rimabrézó vidékén a peteburkokat szúrják meg a vakmerőbbek. Belső szerekként a kékkő-oldat, aloes, fructus colocynthides, frondes sabinát használják, a mely azonban — szerintük — csak úgy használ, ha a cserje déli oldaláról az éves hajtásokat leszedik. Ratkó vidékén az oleander, a sáfrány főzet, a thuja van használatban. A nép sok helyen önmagát gyógyítja s elég helyesen. Látszik, hogy már e tekintetben az orvosoktól ajánlott gyógyszerek ismerete átment a házi használatba. Csak a gyógyszereket kereszteli el, vidékenként más és más nevet adván neki. Gyomorhurut ellen magnesium sulfuricumot, a Senna-levelet, szíverősítésül az alkörmöst (syrupus phitolarum spiritus aromaticana), csonttörés ellen forrasztó követ (gipsz), fejfájás ellen zsivány-eczetet (acet. aromatic.), gyomorbajok ellen „mátracseppeket" (spirit.

A kuruzslás.

aromatic), „élet essentiát“ (tinct. universal), „üröm essentiát“ (tinct. absynthi), hasfájás ellen: „Rhebarbara Zaft“, „Keménymag Zaft“, „Arany por“ (magnesia carbon. cum pulv. rhei), — idült csúz ellen hólyaghúzó tapaszt, szembaj ellen „semmi vizet“ (zinc. sulfuric.), kígyózsírt (axungiae aschiae), — váltóláz ellen: „villámcseppet“ (ol. carpat. phosphoricum), „vöröskő olajat“ (ol. petrae rubrae), fogfájás ellen: angol tárkonyt, gyökérrel (radix pireti), fülfájás ellen „csengő olajat“ (olei hyosciami), genyedő sebeknél „csuda flastromot“ (empl. noricum), fogfájás ellen a datura stramonium még tokjában található kis rovar-álczáját nyomják az odvas fogba, — májdaganat ellen sűrű terpentint. Mindezeknél azonban legfőbb a pióczа. Addig orvoshoz sem megy, mig egy pár pióczával nem próbálkozik, akármilyen is a betegség és bármilyen korú a beteg. Ez minden ellen jó. Rekedtség ellen: régi háj, mézzel keverve. Csúz ellen: különféle zöld levelek: tormalevél, útilapú, megkenve pálinkával, beszórva gyömbérrel. — Azonban a tályogokra, sebekre - oktalanul — marhatrágyát, lótrágyát, pókhálót rak. — E miatt azután sok az orbáncz s az üszkös seb. Különben, mint Pasteiner gyógyszerész megjegyzi, a kuruzslás hanyatlóban van, mert kiszorítja egy másik neme, a nép használatára kiadott füzetek, a naptárakban lévő hirdetések, a melyekben minden betegség ellen ajánltatnak biztos hatású gyógyszerek. A gyári munkások és a betegsegélyző egyesületek tagjai azonban kivételt tesznek, mert ezek azonnal orvoshoz fordulnak. Népességünknek kétharmada föltétlenül orvoshoz fordul. Így Dobsinán, Jolsván, Rimaszombatban, Rozsnyón és vidékén, az osgyáni, a csetneki, putnoki, dernői, nyustyai, tornallyai, a garami, a feledi, a kokovai, a tiszolczi, a pelsűczi egészségügyi körben. A többiben csak akkor, ha már a saját gyógyszereivel, kuruzslóival megpróbálkozott. Néhány községben pedig csak akkor és azért, hogy elmondhassa, hogy „doktornál is hurczolta már, mégis meghalt“, mint pl. az ajnácskői körben. Mindennek daczára legutóbb 7 éven felüli mégis csak 43·3 % volt olyan, a ki orvosi gyógykezelés nélkül halt el, de 7 éven aluli még mindig 39·4 %.

Babonák.

A népies gyógyszereknél és gyógyításoknál a babonákról is meg kell emlékezni. Ratkó vidékén, ha valaki rosszul érzi magát s attól tart, hogy nagy betegség éri, a saját vizeletét kell a kezéből meginni; torokgyuladásnál fecskefészket, darázsfészket, juh körmét kell megtörni s bizonyos füveket öszszekeresni s a difteritikus, vagy dagadt nyakú gyereket ezzel *megpárgolni.* Általában a foecaliák és a vizelet-itatás nagy szerepet játszanak. Vízkór ellen a tót vidéken a vizelettel való kenést használják. A gyenge gyermeket, mint dr. Krecs írja, csalános fürdőbe teszik, éjjel kiviszik a temetőbe s meztelenül a sírdombon meghempergetik; visszajövet a templomajtóhoz viszik s a szülő a kulcslyukon át bemormolja a bűvös szavakat, a mitől a gyermek napról-napra erősödik! Azt tartják, hogy ha az újszülöttnek születése után rögtön pálinkát csöpögtetnek a szájába, szintén megerősödik; ha pedig a családtól nagyon óhajtott gyermek megszületik, de gyenge, az anyjával fokhagymát rágatnak s a fokhagyma-szagot a kis gyerek orrába fújják, vagy a hagymaczikket a gyerek orrába dugják, hogy erősödjék tőle. Az osgyáni körben a rühös beteg az út közepére teszi ki a zsebkendőjét. Ha valaki felveszi, a beteg meggyógyul. Rozsnyó vidékén a szemtől való rontások és a kis gyermek bélhurutja ellen a tisztes fűben való fürdetés biztos gyógyulás hírében áll. A rimaszécsi járásban a sebbe esett nyűvek kihullása okvetetlen bekövetkezik, ha a földi bodzát lehajtják a földbe s egy kapányi földet ráhúznak a koronájára. A mikor a koronája a föld alól kiszabadul, biztosan kihull a féreg a sebből.

Fertőző betegségek.

A hol a főszolgabíró erélyes s az orvos lelkes emberbarát, ott nagy szolgálatot tesznek a szigorúan alkalmazott elkülönítések, a beteglátogatás betiltása, a halottnéző és a halotti torok beszüntetése. — S ennek következményeként kell tekintenünk, hogy e vármegyében a viszonyok, a fertőző betegségek tekintetében, a többi vármegyékhez képest a lehető legjobbak. Pedig fertőtlenítő gőzgép, Rimaszombatot, Rozsnyó várost és a kórházakat kivéve, sehol sincs. A belügyminiszterium kimutatása szerint e vármegyében előfordult: vérhas 12 eset 11 halálozással, difteritisz 71 eset 47 halálozással, kanyaró 157 eset 19 halálozással, szamárhurut 218 eset 45

halálozással, vörheny 342 eset 70 halálozással, himlő 1 eset 1 halálozással, tifusz 240 eset 71 halálozással, gyermekágyi láz 2 eset 2 halálozással; gümőkorban elhalt 719.

Az itt felsorolt fertőző betegek közül nem volt gyógykezelve 11 vérhasban szenvedő, 31 diftériás gyermek, 10 kanyarós, 27 szamárköhögéses, 11 vörhenyes, 1 himlős és 33 tifuszos.

Születések és halálozások.

Hazánkban az élve szülöttek közép-arányszáma 1000 lélekre 35·40 ‰. A halálozási közép arányszám pedig 27·63 ‰. Gömör vármegyében az élve szülöttek száma volt 38·7 ‰, az elhaltak arányszáma pedig 24·8 ‰. A közép-arányszám tehát jobb az átlagnál. A közegészségi állapotokra nem érdektelen itt megemlékezni arról, miként mutatkoznak ez arányszámok a rendezett tanácsú városok, egyes járások és az ezer léleknél több lakosú községekben:

A KÓSA-SCHOPPER-KÓRHÁZ ROZSNYÓN.

Az élve szülöttek arányszáma 1000 lélekre számítva volt:

Dobsinán 40·2, Jolsván 37·9, Nagyrőczén 28·1, Rimaszombatban 23·7, Rozsnyón 29·7, a garami járásban 55·2, a nagyrőczeiben 36·5, a rimaszécsiben 32·5, a rimaszombatiban 39·6, a rozsnyóiban 40·7, a tornallyaiban 37·4, Helpán 78·0, Telgárton 74·0, Forgácsfalán 61·7, Polonkán 54·2, Pohorellán 52·2, Berzétén 51·0, Betléren 50·0, Szirken 48·9, Sumjáczon 47·1, Závadkán 46·4, Nyustyán 43·8, Osgyánban 43·3, Klenóczon 42·1, Murányon 40·4, Rimaszécsen 37·5, Várgedén 36·4, Tiszolczon 36·3, Serkén 35·4, Tornallyán 35·1, Putnokon 34·6, Pelsőczön 33·8, Jánosiban 32·2, Rédován 31·4, Sziliczén 31·5, Sajó-Gömörön 29·9, Csetneken 26·1, K.-Horka-Váralján 25·8, Kokován 21·1, Ratkón 21·1 ‰.

A halálozások arányszáma volt:

Dobsinán 28·5, Jolsván 22·7, Nagyrőczén 26·4, Rimaszombatban 22·2, Rozsnyón 28·4, a garami járásban 35·9, a nagyrőczeiben 25·4, a rimaszécsiben 23·3, a rimaszombatiban 24·1, a rozsnyóiban 22·5, a tornallyaiban 23·7, Ratkón 11·1, K.-Horka-Váralján 16·2, Tornallyán 17·2, Pelsőczön 20·0, Rimaszécsen 20·2, Sziliczén 22·0, Forgácsfalán 22·5, Várgedén 22·6,

Berzétén 24·0, Betléren 24·1, Polonkán 25·9, Sajó-Gömörön 24·7, Klenóczon 25·1, Szirken 25·3, Nyustyán 25·6, Kokován 25·7, Sumjáczon 26·8, Tiszolczon 27·6, Putnokon 27·8, Csetneken 28·7, Rédován 28·9, Závadkán 31·3, Polonkán 32·3, Osgyánban 33·6, Jánosiban 33·8, Serkén 37·3, Murányon 44·4, Telgárton 57·4, Helpán 65·5 %.

Hogy Gömör vármegye közegészségi viszonyai hazánk sok vármegyéjénél jobbak, annak oka az, hogy közegészségi adminisztrácziója és intézményei helyesek és korában keletkeztek mint másutt. Közkórháza már 1884-ben nyilt meg. Gömör vármegye közönsége már 1839-ben Draskóczy Sámuel alispán és dr. Marikovszky Gusztáv megyei főorvos kezdeményezésére indította meg az adakozást a vármegyei kórházalapra, a mely alaptőke hangversenyek, tánczmulatságok jövedelméből, Coburg herczeg, a Rima-Murányi Vasmű Egyesület, a jászói prépostság, egyesek kisebb-nagyobb adományaival, kamatjainak kamataival, 1880-ban mintegy 180,000 koronára gyűlt fel, s a vármegye akkori alispánja, iglói Szontagh Bertalan, elérkezettnek látta az időt a vármegyei közkórház felépítésére, mely a város délkeleti részén, a Rimaszombat város közönsége által adott négyezer négyzet-méternyi területen és 50,000 tégla adományával, 1884-ben 100,198 korona 70 fillér költséggel felépült és dr. Szabó Sámuel igazgatása alatt előbb negyven, azután egy év mulva nyolczvan ágygyal volt felszerelve. A betegforgalom növekedése azonban már 1888-ban megkövetelte, hogy a ragályos és elmebetegek részére külön épület emeltessék, mely minaji Bornemisza László alispán fáradozásai következtében 1889-ben meg is nyílt és ebben az elmebetegeknek 10 elkülönítő, két közös kórterem, a ragályzó betegek részére két nagyobb terem, fürdők, vízvezetés, központi fűtés, a felügyelő irgalmas nővérek és a szolga lakásául beosztott pavillonban huszonkét ágyhely van. Majd parnói Molnár Viktor és neje Abaffy Erzsébet 8000 koronás alapítványával még egy ágy állíttatván fel, a közkórház 1890-ben 106 ágygyal lett felszerelve. Ez újabb építkezésnek 46,650 korona 96 fillér költsége az alaptőkéből nyert fedezetet. 1901-ben dr. Tauffer Vilmos egyetemi tanár, a bábaügy kormánybiztosa Gömör-Kishont, Hont, Liptó, Nógrád és Zólyom vármegyék érdekeltségét értekezletre hívta össze és a vármegyei közkórház szülészeti osztályával kapcsolatosan a kerületi alsófokú bábaiskolát létesítette. Mivel pedig ez az iskola a vármegyei közkórházban nem fért el, a vármegye közönsége által e czélra felajánlott 1200 korona évi lakbérért külön helyiség béreltetett ki s a közkórház tartalék-tőkéjéből, 2871 korona 82 fillér költséggel a külön szülészeti osztály újból harminczkét ágygyal szereltetett fel. Gömör vármegye közönsége azonban a közegészségi intézményt egy telepen óhajtván látni, Bornemisza László alispán a kormánynál kieszközölte, hogy a közkórház jobb- és baloldalán lévő telkek megvásárolhatók legyenek s ezeknek egyikén a közkórház szülészeti osztálya, mely bábaiskolául is szolgál, 32,000 korona költséggel felépülhessen. Ezek szerint a vármegyei közkórház telepén van a gondnoki lakás (6 helyiség), a főépület (iroda, orvosi-, várószoba 8 helyiség, az irgalmas nővérek lakosztálya 4 helyiség, 1 műtőszoba, 11 betegterem, 3 konyha, mosókonyha, fehérneműtár, ruhatár, fertőtlenitő 2, kamra 3, szolgák lakása 3, fatartók, pincze 4, fürdő 4), összesen 41 helyiség. A ragályos- és elmebetegek épülete (betegeknek 19 helyiség, 2 fürdő, összesen 21 helyiség). A szülészeti bábaiskolaosztály (9 helyiség) és a halottasház (3 helyiség); összesen 79 helyiség, mely öt épületben, igen szép árnyas, fenyves parkkal van körülvéve.

A közkórház.

Működésének megkezdése, vagyis 1884 óta 14,980 beteget vett fel, orvosi tanácsban részesített 11,502 bejáró beteget és 1627 műtétet végzett. Ápoltatott: belső betegséggel 545, sebesüléssel 262, szembetegséggel 103, bőrbetegséggel 84, bujakórral 199, női betegséggel 27, szülés miatt 40, elmebetegséggel 24 egyén. Ezek közül meggyógyult: belsőbeteg 66·4, sebesült 69·0, szembeteg 56·3, bőrbeteg 79·0, bujakóros 82·9, női betegségből 80·3, szülésből 90·9, elmebeteg 9·3 %. Javult: belső beteg 14·6, sebesült 19·0, szembeteg 30·0, bőrbeteg 10·7, bujakóros 0·5, női betegségből 18·3, elmebeteg 4·3 %. Gyógyulatlanul bocsáttatott el: belsőbeteg 1·4, sebesült 2·2, szembeteg 7·9, bujakóros 0·5, elmebeteg 4·3 %. Meghalt: belsőbetegségben 11·7, sebeiben 3, bujakórban 0·5, elmebeteg 16·6 %. Tovább

A MEGYEI KÖZKÓRHÁZ RIMASZOMBATBAN.

maradt ápolás alatt: belső betegségben 5·5, sebesült 6·5, szembeteg 5·8, bőrbeteg 9·9, bujakóros 15·5, szűlés miatt 10·0, elmebetegség miatt 66·6 %. — Műtét végeztetett 127, jó eredménynyel 111. Ápoltatott 41,883 ápolási napon át 1284 beteg. Egy betegre esik 32 ápolási nap. Átlag volt a betegek napi száma: 114. Ápoltatott illetőség szerint: gömörmegyei 832, más vármegyei 364, külső országbeli 28; — iparos 267, értelmiségbeli 22, kereskedő 25, földmíves 383, napszámos 501, foglalkozás nélküli 86. Bejárólag jelentkezett 965 beteg, kik közül 563 gömörvármegyei volt.

Bevétele volt 61,972 kor. 10 fill. Kiadása 65,856 kor. 70. fill. Forgótőkéje 20,000 kor. Tartaléktőkéje 3535 kor. 84 fill. Alaptőkéje 78,555 kor. 12 fill. Ágyalapítványi tőkéje 8000 kor. Gyógyult, de még munkaképteleneket segítő tőkéje 3366 korona 54 fillér. Vagyona volt, ingatlanságok, forgó- és tartaléktőkéjével együtt, felszerelésekben, leltár szerint 196,902 korona 88 fillér. — Teher 42,565 korona 97 fillér adósság, melylyel az alaptőkének tartozik.

A felügyeletet gyakorolja a kórházi bizottság, melynek elnöke: Bornemisza László alispán, tagjai: Dapsy József ny. vm. főpénztárnok, Czinke István ref. lelkész, Farkas Ábrahám orsz. képv., a kórházigazgató, Madarassy Gyula földbirtokos, Máriássy Andor földbirtokos, dr. Meskó Miklós vármegyei főorvos, Okolicsányi Gáspár földbirtokos, Samarjay János földbirtokos, Széman Endre prépost, jegyző Lengyel Iván vm. aljegyző. Igazgatója: dr. Löcherer Tamás egyetemes orvostudor, vármegyei tiszteleti főorvos; osztályos orvosai: dr. Szabó Károly és dr. Kármán Aladár egyetemes orvostudorok, gondnoka: Draskóczy István, ellenőre: Tibély László, ápolók: 10 irgalmas nővér, 3 férfi-szolga, egy okleveles szülésznő, két nőcseléd, egy kertész.

A másik közegészségi intézmény vármegyénkben a rozsnyói dr. Kósa-Schopper róm. kath. alapítványi nyilvános jellegű kórház. A dr. Kósa-Schopper kórház.

E kórháznak a dr. Kósa Károlyné, Mihalovics Alojzia úrnő 1848-ban kelt végrendeletével hagyományozott 12,000 pengő forint adománya alkotja az alapját. A nevezett úrinő ugyancsak 12,000 forintot hagyott római katholikus árvaház czéljaira. Dr. Schopper György püspök a hosszú időkön felszaporodott összeget és a Huszko Károly volt rozsnyói czímzetes kanonok által a gyermek-szemináriumra hagyott összeget a saját adományával kiegészítve, 450,000 korona költséggel, a három czél megvalósítására, monumentális épületet emeltetett és 1887-ben dr. Kósa-Schopper és dr. Schopper-Miha-

lovics névvel, mint kórházat és árvaházat a használatnak megnyitotta. A kórház, mint magánintézmény működött 1901-ig. Ez évben Ivánkovics János püspök a káptalannal elhatározta, hogy a kormánytól a nyilvános jelleget kéri. Ezt elnyervén, a kis szeminariumot az épületből kitelepítette s az így nyert helyiségeket a kórház czéljaira engedte át. Az épület 5 holdas parkban, délnek fekvő, impozáns homlokzattal, egy kápolna által két részre tagolva, emelkedett helyen fekszik. Az alsó részben a gazdasági helyiségek, a földszinten a gondnokság és az emeleten a betegek termei összesen 39 helyiséget foglalnak el, 65 betegágygyal fölszerelve. 1901-ben 517 beteget ápolt, 13,085 napon át, átlagban tehát egy beteget 25·5 napon át. Napi betegléteszáma átlag 36 volt. Belső betegséggel ápolt 245 egyént, sebesültet 157-et, bujakórost 28-at, elmebeteget 10-et, szembeteget 26-ot, bőrbeteget 35-öt, női betegséggel 8-at, szülőnőt 8-at. Ezek közül gyógyult: belső betegségből 54·7, sebesült 59·9, bujakóros 50·0, elmebeteg 30·0, szembeteg 77·0, bőrbeteg 91·4, női betegségből 12·5, szüléssel 37·5%. Javult: belső betegséggel 18·3, sebesült 21·7, bujakóros 35·7, elmebeteg 10·6, szembeteg 15·4, bőrbeteg 5·6, női beteg 62·5%. Nem gyógyult: belső betegségből 6·5, sebeiből 5·1, elmebeteg 30·0, női betegségből 12·5, szülésből 25·0%. Meghalt: belső betegségben 12·3, sebeiben 3·1, elmebeteg 10, szülés által 12·5%. További gyógykezelés alatt maradt: belső betegséggel 8·7, sebeivel 10·2, bujakóros 14·3, elmebeteg 20·6, szembeteg 7·6, bőrbeteg 3·0, női betegség miatt 12·6, szülés miatt 25·0%.

A betegek között volt gömörmegyei 413, más vármegyei 81, külországi 23. Műtét végeztetett 57. Bevétele volt 25,306 korona 85 fillér. Kiadása 25,143 korona 32 fillér.

Igazgatója: dr. Ruber József orvos-sebésztudor. Másodorvos: dr. Auerbach Lajos egyetemes-orvostudor, gondnok: Fodor István Rozsnyó egyházmegyei áldozópap. Ápolók hét irgalmasrendű apácza, egy világi ápolónő és két szolga. A felügyeletet a kórházi bizottság gyakorolja, melynek elnöke: dr. Podraczky István nagyprépost, tagjai: Schelleng Emil, Fábián Ferencz, Marsó Géza, dr. Véner Pál és Horváth József kanonokok, dr. Ruber József kórházi igazgató, Sziklay Géza polgármester, dr. Pósch Dezső városi tiszti orvos, dr. Hajcsi Sándor körorvos és Feymann László városi képviselők. Jegyző dr. Fábián Antal theologiai tanár.

Járványkórházak.

Járványkórház van Rimaszombatban 12 ágygyal, 1 gőzfertőtlenítővel. — Rozsnyón 8 ágygyal, 1 gőzfertőtlenítővel. — Nagyrőczén 4 ágygyal, Csetneken, Pelsőczön 4, Tornallyán 2, Sajógömörön 2 ágygyal. Helyiségek ki vannak jelölve járvány esetére Dobsinán, Jolsván, Dernőn, Ajnácskőn, Tiszolczon.

Munkásviszonyok és egészségügy.

Likéren és Vashegyen a Rimamurány-Salgó-Tarjáni Vasmű Egyesület tart fenn munkás- és járványkórházakat 14—14 ágygyal. E kórházakban a betegek 4·80 %-a nyer kórházi ápolást. A társulat kórházi költségei 1891—95-ben, az orvosi illetmények, gyógyszerek leszámításával, a rimamurányi társpénztárnál 57,057 korona 28 fillérrel szerepeltek. A kórházakban Likéren 316, Vashegyen 321 beteget kezeltek öt év alatt.

E társulat példásan gondoskodik alkalmazottjairól, úgy a lakás, mint közegészségi és megélhetési tekintetben s betegség esetén. Gömörvármegyei ipari vállalatainál Likéren, Vashegyen, Rozsnyón külön orvos gondoskodik a munkásokról, a kiket, ha betegek, nagyobbára otthonukban, vagy ambulanczián és a kórházban kezeltet a társpénztár terhére és ellát mindenféle gyógy- és kötőszerrel, sőt műszerekkel is.

A megbetegedések elég gyakoriak, a minek a nehéz munka és a vasipar és bányaművelés mechanikai, kalorikus és chémiai eredetű befolyásai az okai. A férfi munkásoknak 57·1 %-a, a nőknek 16·4 %-a, a gyermekeknek 26·5 %-a betegedett meg az 1891—95. évek észleletei szerint. Még pedig megbetegedett az alkalmazottaknak 11·5 %-a sérülésekben, 16 %-a a légzőszervek heveny- és idülthurutjában, 28 %-a az emésztő szervek hurutjaiban, 11 %-a csúzos eredetű bajokban. A legnagyobb százalékot az emésztő szervek megbetegedése adja s ennek oka a rendetlen táplálkozás és a szeszes italok túlságos élvezete. „Ez az oka, hogy a legegészségesebb vidékek betegségi statisztikája sem előnyösebb a többinél“, írja dr. Sailer gyári orvos. Gyakori az iparvállalat alkalmazottjainál a köthártya-hurut s ennek oka a munkánál ki nem kerülhető por és füst, az erős fény, a meleg és a szél. Sok a csont-

törés és ficzamodás is. A nagyobb telepeken szállítható Walser-féle gőzdesinfectorok vannak. A társulat gondoskodik arról, hogy a munkásoknak a nyugdíj-intézet élelmezési üzletei egészséges élelmiszereket és jó italneműeket szolgáltassanak ki. A köztisztaságra a telepi orvosok nagy súlyt helyeznek és az iskolák is mintaszerűek. Ez ipartelepeken Likéren dr. Sailer Károly, Vashegyen dr. Krecs Gyula, Rozsnyón dr. Maurer Artúr orvosok végzik a fontos közegészségi feladatokat.

Végre még a közegészségi adminisztráczióról kivánunk szólani.

A közegészségi adminisztráczió.

Gömör vármegye közegészségi szolgálatában, élén dr. Meskó Miklós megyei főorvossal, öt járási orvos áll. Dr. Hoensch Géza helyettes a nagyrőczeiben, dr. Zehery István, egyszersmind alkalmazott törvényszéki és fogházorvos, helyettes járási orvos a rimaszécsiben, dr. Fodor Béla a rimaszombatiban, dr. Maurer Artúr a rozsnyóiban, dr. Gaal Gusztáv a tornallyaiban. Ezeken kívül öt városi tiszti orvos van és pedig dr. Kellner Viktor Dobsinán, dr. Hoensch Géza Jolsván, dr. Posevitz Albert Nagyrőczén, dr. Szabó Károly Rimaszombaton, dr. Pósch Dezső Rozsnyón.

Mint községi és körorvos a vármegye területén 22 orvos működik. Az ajnácskői közegészségi kerületben Sporny Mihály sebész, a balogiban dr. Danis János, a dernőiben dr. Vajner Károly, a dobsinaiban dr. Schwirián János, a csetnekiben dr. Draschler Adolf, Csetnek községben dr. Kengyel János, a felediben dr. Borszéky Ármin, a harkácsiban dr. Gocso Gusztáv, a helpaiban dr. Csiky Ferencz, a jolsvaiban dr. Tóthy János, a kokovaiban dr. Honéczy Gyula, a nyustyaiban dr. Hruska János, az osgyániban dr. Bleier Leó, a pelsücziben dr. Gescheit József, a putnokiban Schwartz Ármin sebész, a ragályiban dr. Forstinger Oszkár, a rimaszécsiben dr. Molnár Ferencz, a ratkóiban dr. Basilides Károly, a rozsnyóiban dr. Hajcsi Sándor, a nagyrőczeiben helyettes dr. Posevitz Albert, Tiszolcz községben dr. Schwartz Márk, a vereskőiben dr. Horváth Ákos. Mint vasúti főorvos dr. Lichtschein Adolf és négy magán gyakorló-orvos működik. Esik tehát 4473 lélekre egy orvos. Ez az arány azonban változik, mert az orvosok nagyobb része a városokban lakván, ezeknek az arányát kedvezőbbé teszi. Így például Dobsinán 2557 lélekre, Jolsván 930-ra, Nagyrőczén 1812-re, Rimaszombaton 733-ra, Rozsnyón 866 lélekre esik egy-egy orvos.

Működésükre nézve ezek közül 11 tiszti orvosi, 2 községi, 21 körorvosi 5 kórházi, 12 gyári-bánya és uradalmi, 11 pályaorvosi, 1 fürdőorvosi fizetéses állást töltött be, 76,590 korona állandó fizetésért.

Gyógyszertárt önállóan kezelő gyógyszerész van 19, — 6 reáljogú és 13 személyesjogú gyógytárban 11 segéddel. — Házi és kézi gyógyszertár van: Vereskőn, Helpán, Harkácson és Dernőn a körorvosoknál.

Öt rendezett tanácsú városban 16, — 23 községben pedig 37, összesen tehát 53 okleveles bába működik. Ezeken kívül 113 községben 13 másodrendűleg képzett bába, 93 községben 99 czédulás, 101 községben 106 parasztbába működik, míg 46 községben nincsen bába.

Az 5 rendezett tanácsú városban, 8 községben és 2 gyártelepen 15 orvos teljesítette a halottkémlést. Összesen van 168 képesített halottkém. 100 községben nincs halottkém.

A pelsőczi Blum-féle hülyék és gyógyíthatatlan elmebetegek intézetében ápoltatott legutóbb 60 beteg.

A védhimlő-oltást 27 orvos 28 oltókerületben teljesítette, 11,407 egyénen. Először oltatott 5800, újra oltatott 5707. Rendőri bonczolás 32, törvényszéki bonczolás 69 esetben volt. Gyermekekre való felügyelet havonta 140 gyakoroltatott. Élelmiszer-vizsgálat volt: 814-szer. Közhelyiségek vizsgálata 828 esetben.

Az orvos-gyógyszerész-egyesület.

A vármegye közegészségének tesz szolgálatot a „Gömörvármegyei orvos-gyógyszerész egyesület“, a mely már harminczkét éve foglalkozik a vármegyét érdeklő közegészségügyi kérdésekkel, 69 tagja van és közgyűlését Rimaszombatban vagy Rozsnyón tartja. Ezen kívül ószszel vándor-gyűlést tart, mindig másutt, a vármegye valamelyik nagyobb községében. E gyűléseken a vármegyét illető egészségi kérdéseket vitatják meg és ezeket indítványok, vagy felhívás alakjában a vármegye elé terjesztik s így mintegy szakvéleményezőként szerepelnek a vármegye közönségénél a közegészségi

ügyekben. Ennek kebelében alakult az orvos-szövetség, a mely egyesület az orvosoknak egymás közötti viszonyára, érdekközösségére ügyel fel, becsületbeli bíróságával pedig az orvosi tisztesség elleni vétségekben itélkezik. — Mindkét egyesületnek az elnöke: dr. Löcherer Tamás, alelnökei: dr. Maurer Artúr és dr. Mesko Miklós, titkárai: dr. Hajcsi Sándor, dr. Kármán Aladár, dr. Urszinyi Gyula, pénztárnokai: Kishonthy József és dr. Szabó Károly.

A közegészség ügyével kapcsolatosan még a jótékony embermentő társadalmi intézményekről is meg kell emlékeznünk, ú. m. a fehér kereszt és lelenczház gömörvármegyei fiókintézetéről és a pelsőczi hülyék és gyöngeelméjűek íntézetéről.

Fehér-kereszt és lelenczház egyesület.

Az országos fehér-kereszt és lelenczház egyesület gömörvármegyei fiókintézete ügyében a mozgalmat 1895-ben Tabódy József cs. és kir. kamarás indította meg, pelsőczi Hámos László főispánnal és Bornemisza Lászlóné úrasszonynyal, a Rimaszombat és Vidéke Nőegyesület akkori elnökével. Gyűjtések útján nemsokára tetemes összeg állott az egyesület rendelkezésére, melyhez Heinzelmann Alfréd nagyiparos 4000, gróf Andrássy Dénes és neje 2000, Coburg Lujza főherczegnő 1000, Hámos László főispán 400, Rimaszombat és Vidéke Nőegylet 1034, Dapsy József 100, Urszinyi Zsigmond 100, Molnárné Abaffy Erzsébet úrasszony 100, báró Ragályi Balassa Ferenczné 100, dr. Löcherer Tamásné 100 koronányi nagyobb adománynyal, mint alapítók járultak. A vármegyei pénzintézetek és egyesek kisebb-nagyobb összegével 12,234 koronára szaporodott tőkével, miután a berendezést szintén gyűjtés útján szedték össze az egyesület lelkes hölgyei, a Rimaszombat város közönségétől átengedett négy szobából álló helyiségben kezdte meg 1899-ben 200 taggal működését.

Az egyesületnek központi gyermek-menedékháza 20 ágyra van felszerelve és ugyanannyi kis ágy van a csecsemők részére, a kiket egyéves korukban, vagy ha erősebbek, hamarabb is, vidéki falusi telepeikre adnak ki gyermekvállaló földmívesekhez, gazdákhoz, iparosokhoz, lehetőleg oly helyekre, a hol gyermek nincs. Itt maradnak azután 7 éves korukig, a mikor az illetőségi község gondoskodik továbbtartásukról, a „Nőegyesületek“ segítségével. A fehér-kereszt egyesület az utolsó évben 126 fiúról és 118 leányról, összesen tehát 244 gyermekről gondoskodott. És pedig a központi menedékházban 23 egy éven alóli gyermekről, a 61 községi telepen pedig 221 két éven alóli gyermekről. Ezek közül meghalt 13 gyermek, tehát csak 5·3 %. Anyjával együtt volt gondozás alatt 48, anyja nélkül 196. Az egészségi felügyeletre a községek és egészségügyi körök orvosai vannak fölkérve és megbízva. *A központi gyermek-menedékházat* szintén az egyesület hölgytagjai ellenőrzik s itt a házi teendőket az elnök: Bornemisza Lászlóné, és az alelnökök Kern Adolfné és Nagy Ferenczné vezetik, a kiknek az intézetben lakó menedékházi felügyelőnő és az igazgató-orvos, dr. Löcherer Tamás áll rendelkezésre. Mint telep-orvos 26 községi és körorvos működik.

Tisztikara volt: Elnökök: Bornemisza Lászlóné szül. Szontagh Irén, pelsőczi Hámos László főispán. Alelnökök: Kern Adolfné szül. Kellner Olga és özv. Nagy Ferenczné szül. Bronts Gizella. Titkár: dr. Szeless Ödön ügyvéd; jegyző: Komáromy István megyei aljegyző; pénztárnok: Eperjessy József; irodatiszt: Draskóczy Gábor; volt 4 alapító, 4 pártoló és 370 rendes tagja, kik közül 253 nő.

A hülyék intézete.

Az elmegyöngék és hülyék Blum-féle pelsőczi intézetét 1898-ban Blum Rezső igazgató alapította a belügyminiszterium engedélye alapján. Előbb egy pavillonból állott, mely 35 beteg részére volt berendezve, később még egy pavillonnal bővítve, ma 70 beteg felvételére szolgál. Az intézetben a pedagogiai vezetést az igazgató teljesíti, négy női és négy férfi-vezető segélyével. Az orvosi teendőket dr. Gescheit József intézeti orvos végzi. A szerencsétlen hülyék és elmegyöngék házi gondozása a modern psychiatria szabályai szerint, az egyén tulajdonságainak gondos figyelemmel tartása mellett történik. Az intézetet újabban eskórosok iskolájával akarja kibővíteni a tulajdonos.

A jótékony nőegylet.

A Rimaszombat és Vidéke jótékony Nőegyletet 1866-ban Marikovszky Emma, özv. Szabó Lajosné és Fábry János tanár kezdeményezésére a város és vidék intelligens hölgyei alapították, czélúl tűzve ki az árvák ápolását, az elaggottak, munkaképtelenek és saját hibájukon kívül nyomorba jutottak segélyczé-

sét. Az egylet csakhamar megkezdhette működését s már az első évben 14-nek nyújthatott részint állandó, részint pillanatnyi segélyt.

Vannak alapító, rendes és pártoló tagjai, kiknek sorából egy elnöknő, alelnöknő és igazgatónő vezetése mellett 50 tagú választmány intézi az egylet ügyeit, a titkár, pénztáros és jegyző támogatásával. A jótékonyság gyakorlása mellett társadalmi téren is működik, a mennyiben időnként saját alaptőkéjének gyarapítására nyilvános tánczvigalmakat, hangversenyeket stb. rendez, s ily módon fennállása óta az alapítványokkal, tagsági díjakkal és jótékony adományokkal és hagyatékokkal együtt 44,304 kor. 99 fill. vagyont gyűjtött, melynek jövedelme árvák ellátására és segélyezésekre fordittatik.

A gyermekek 12 éves korukig részesülnek az egylet rendes segélyezésében, — akkor a fiúkat mesterségre, a leányokat szolgálatba adják, — de továbbra is felügyelet alatt maradnak. Ha a gyermek 18 éves korát betölti és a segélyezésre érdemetlenné nem vált, bizonyos összegről nevére szóló betétkönyvet kap. Ma összesen 30 egyén, közöttük 11 fiú, 8 leány, 10 elaggott, 1 munkaképtelen leány kap részint teljes ellátást, részint állandó havi segélyt, ezen kívül esetről-esetre utalványoz ki az elnökség a választmány javaslatára kisebb-nagyobb segélyösszegeket, úgy hogy évenként átlag 2000 koronát juttat a szegényeknek. Ezenkívül minden évben rendez karácsonyfaünnepélyt, midőn nemcsak összes pártfogoltjai kapnak teljes téli ruházatot, fehérneműt és lábbelit, de jó viseletű, szegény iskolás gyermekek is.

Az egyletnek van 201 alapitó és 34 rendes tagja, az alapítványok összege 40—200 korona. Elnöknő: Samarjay Jánosné, alelnöknő: Molnár Józsefné, igazgatónő: Marikovszky Istvánné, titkár: Baksay István, — ki e tisztet csaknem az egylet fennállása óta viseli, — pénztáros: Eperjessy József, jegyző: dr. Wallentinyi Dezső.

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE TÖRVÉNYKEZÉSE.

A magyar törvénykezés mindig országos jellegű volt. A nemzet egységesítő géniusza ösztönszerűleg adta meg a magyarság uralkodó nemzetségeinek az irányt, a melylyel az államhatalmat egységes szervezetben alkotta meg, mint hogy ha előre sejtette volna, hogy nemzete ezer évet fog túlélni, de hogy e dicsőséges jövőt, a nemzet törzsét, ágait, lombjait, koronáját folyton veszélyeztető külhatalmi támadások, benső forrongások ellen csak úgy tudja megvédeni, ha az államhatalomban rejlő erkölcsi és anyagi erőket szét nem forgácsolja a partikuláris uralmak körei között.

Magyarország ezeréves fennállásának egyik varázsereje, fentartó talizmánja tagadhatatlanul az államhatalomban rejlő felségjogoknak egységesítése volt. Ezzel uralkodott e földön, a melyet természetes határai között fentartani tudott, ezzel védte egységes fegyveres hatalma útján a hazát a külföld támadásai és a meghódolt benszülöttek lázadásai ellen, ezzel biztosította külhatalmi vonatkozásait, hogy a magyar uralmat tiszteltté, sőt nem egyszer rettegetté és kiváló külhatalmaktól keresetté tette. Az állami egység ezen kifejezői mellett *egységes volt a törvénykezésben megnyilatkozó bírói hatalom is.* Egységes volt a bírói hatalom a vérszerződés meghozatalától a legújabb időig.

A királyság megalapítása a törvénykezési egységet tagadhatatlanul csak fokozta, midőn a bíráskodást, mint felségjogot, teljesen összpontosította a király személyében, a kinek e részben való felségjogát oly szépen örökíti meg a nemzeti hagyományok alapján Verbőczy Tripartitumában, midőn azt mondja, hogy a király az igazságszolgáltatás kútfeje. Ő gyakorolja a bírói hatalmat a királyság első századaiban a királyi tanácscsal (regia curia) és megmarad ezen intézményével történeti fejlődési korszakai után is az egységesség kapcsa. — A királyi bírói hatalomnak támadnak új és új tényezői, így a *nádori és országbírói* méltóság, de a nemzet törvénykezési egysége meg nem szakad.

A királyság megalakulásával szervezett várszerkezet teljesíti az első alsóbb funkcziót; a XIII. században a vármegyei bíróságok lépnek helyükbe és a bírói hatalom gyakorlása részben önkormányzati joggá lesz, kifejlődnek a *tárnokmester* alá rendelt *városi bíróságok*, a *földesúri székek* a jobbágyok feletti bíráskodása s mint kivételes bíróságok az *egyházi bíróságok*, a kúnok, a szászok s székelyek kivételes bíróságai, de sem a magyar jogrendszer, sem a törvénykezés szervezete, soha sem nyúlik el a partikulárizmus ama körébe, a hol az egyes körök kicsúszhatnának az egységes törvénykezési felségjog legfelsőbb uralmi köréből és újabb, önálló, független hatalmú bírói uralmat alkothatnának.

A mult a történelem lapjaira tartozik, de mi, a kik a jelen krónikásainak szegődtünk be, szárnyalhatunk annyit az elmultak emlékein át, a mennyiből megérthetjük a mai magyar törvénykezésnek is azon sarkalatos elvét, hogy az teljes mértékben egységes.

Az egységesség fogalma azonban sohasem zárja ki azt, hogy egyes városok bizonyos törvénykezési kiváltságokat ne élvezzenek, a melyek a városoknak adományozott privilégium-levelekben voltak biztosítva.

Privilégiumokat bírtak: Rimaszombat, Rozsnyó, Jolsva, Dobsina, Nagy-Rőcze, Csetnek, Pelsőcz, Sajó-Gömör és Tiszolcz.

Rimaszombat jelenleg rendezett tanácsú város és Gömör-Kishont vármegye székvárosa, régi bányaközség volt, a mely első jogállását 1268-ban a *Vancsay* István kalocsai érsektől nyert diplomában kapja. Első privilégiumát, a melyben törvénykezési jogai is biztosítva lettek, úgy mint Budának, Róbert Károly királytól nyeri. Rimaszombat privilégiumai

1441-ik évben Giskra cseh vezér ítélkezik itt. Mátyás király hadai őt kiverve, a Széchy, majd Guthy-Országh családok bírják. 1553-ban törökök által elfoglalva, a füleki szandzsák alá kerül és török főhatóság alatt gyakorolja megmaradt jogait, a mely igából 1593-ban szabadul fel s ismét élvezetébe lép I. Ferdinándtól 1514-ben megerősített jogainak.

Rimaszombat előjogai közül kiváló szerepet játszott a pallos-jog. *Széchy* Tamás, Rimaszombat földesura adja e jogot a városnak 1601-ben s jogát gyakorolja is, de a kanczellária ezen adományozás jogosultságát a királyi felségjogoknál fogva elismerni vonakodott, mígnem 1735-ben III. Károly német-római császár (e néven VI. Károly) magyar király, gróf Batthyány Lajos kanczellár útján kiadott diplomájában a pallos-jogot mintegy újra adományozza, — a következő értelemben: „. . . Különös kegyelmünknél és királyi hatalmunk teljességénél fogva tehát azon polgároknak és fentemlített Rimaszombat város közönsége jelenlegi lakosainak és utódainak kegyesen beleegyezni és nekik megengedni véltük, miszerint arra nézve teljhatalmat adjunk és tulajdonítsunk, hogy a fentnevezett Rimaszombat város területén *akasztófát*, *kerékbetörö eszközt*, *pallost* és egyéb kínzó eszközöket rendezzenek be, minélfogva azok, a kik a város igazi határán belül s a város területén mint tolvajok, latrok, lélekkufárok, ördöngösök, gyújtogatók, méregkeverők, varázslók, kuruzsolók, gyilkosok, kéjelgők, vérfertőztetők, rablók és más gonosztevők nyiltan és nyilvánosan találtatnak, legyenek azok nemesek vagy nemtelenek, ha tetten éretnek, vagy rajtakapatnak, személy szerint letartóztattassanak s a mint fentemlített Magyarországunk közigazgatósága, a törvények is önként megkövetelik, azok kihágásait és büneit méltó büntetéssel illessék stb., a nemesség bírója a hiteles táblabíróval együtt intézkedjék, de ha szükség hozná magával, a közgyűlésen előadni tartoznak." A pallosjog.

Rimaszombat pallos-joga alapján a XVIII. század elején volt az utolsó kivégzés. Abban az időben a város mostani főterén, a Hamaliár-féle ház helyén, a Goetz nemesi család kúriája állott. Egy napon a város templomainak tornyaiban tüzet jeleztek a harangok; egy polgárnak a háza gyuladt ki, a lángok csakhamar átcsaptak a szomszéd házakra is és sokan hajléktalanokká, koldusokká lettek. Ez az esemény annál jobban felizgatta a város polgárait, mert akkortájt a tűzesetek napirenden voltak. Megindult a szorgos kutatás és kitünt, hogy a gyakori tüzek okozója a Goetz nemesi család szépséges, gyönyörű hajadona. A városi tanács kiadta az elfogatási parancsot; de a nemesi család megtudva, hogy gyermekének bűne bebizonyosodott, a legnagyobb gonddal rejtegette a szerencsétlen leányt, a ki pyromániában szenvedett. Végre a tanács fortélyhoz nyult. A városba majomtánczoltatók jöttek és azok a Goetz kúria előtt játszottak a leghosszasabban és legérdekesebben. A Goetz kisasszony az ablakból gyönyörködött a majmok játékán és nem tudta megállani, hogy közelről ne élvezze a látványt. Egy őrizetlen pillanatban elhagyta a házat, de a mint a kapun kilépett, elfogták. A tárgyalást a szerencsétlen leány ügye fölött megtartották, halálra itélték és a városi polgárság gyülekezete előtt, a főtéren felállított vérpadon a hóhér a város bárdjával levágta a leány fejét. Az 50-es évek elején is volt kivégzés Rimaszombatban, pallossal, de nem a pallos-jog alapján, hanem mert nőket és nemeseket pallossal szoktak kivégezni. Az utolsó, ki pallos alatt halt meg, egy Varga Mária nevű gyilkos nő volt, kire háromszor sújtott a kassai hóhér bárdja, míg a fej a törzstől elvált.

Jolsva városnak a fölötte emelkedő hegyen állott várától vette nevét az Ilsvay vagy Jolsvay család. Jolsvay György 1430 körül elzálogosítja a várost a Bebek családnak; ez ellen contradictiot jelentenek be a rokon Lorántffyak, IV. Béla pedig zálogbirtokként a Perényieknek adja oda; a Jolsva privilégiumai.

Bebek és Perényi család hosszas pert folytat egymás ellen a város birtokáért, tényleg azonban a Bebek család kezén marad. Ennek kihaltával a Széchy családra, majd pedig a fiscusra száll, 1700-ban pedig Koháry István veszi meg. Királyi privilégiumok alapján önálló bíráskodással bír és a levéltárában levő nagyszámú percsomók élénk bizonyságot tesznek erről. 1861-ben rövid időre törvényszéke is van a városnak. Bíráskodási jogát megerősítette Szapolyai János nemzeti király, a ki 1539-ben Jolsvának pallos-jogot adományoz s a város e jogát gyakorolja is, a mikor bizonyos Mali János nevű embert lefejeztet. Régi bíróságának kiterjedt hatáskörét igazolja az, hogy még csődperek is találhatók a levéltárban.

Dobsina privilégiumai.

Dobsina város első privilegiumát Zsigmond királytól kapta 1417-ben. Ez az oklevél Dobsinát már városnak (oppidum) nevezi. Ez idő után, a XVII. századig Dobsina rövid időközökben szabad bányaváros volt, többnyire azonban a csetneki Bebek család birtoka s bár egyes belügyeiben a földesuraság kiküldöttjének elnöklete alatt választott bírája és tanácsa bíráskodott, törvénykezési ügyekben a földesúri szék fenhatósága alatt állott. A XVII. század eleje körül Dobsinának oly bányamestere volt (Bergmeister), a ki az összes bányapereket és bányaügyi kérdéseket végérvényesen intézte el. Dobsina tehát ugyanazon jogok és kiváltságok birtokában volt, mint a többi kiváltságos bányavárosok, a Miksa császár-féle bányajog szerint. A XVIII. században szabad bányaváros lett s a bíró elnöklete alatt ülésező tanács intézte ügyeit. A XIX. században ismét földesúri fenhatóság alá került s a bíró és tanácstagok választása mindig az uradalom felügyelete és ellenőrzése alatt történt. Ez az állapot 1848-ig tartott, a midőn Dobsina a pert a földesura ellen megnyervén, a város autonom jogokat szerzett. A szabadságharcz leveretése után Dobsina összes jogait és kiváltságait elveszítette és törvénykezés szempontjából a Rozsnyón székelő cs. kir. collegialis bíróság alá került. Az alkotmányosság helyreállításával, a megyei bíróságok, illetőleg 1872-ben a rozsnyói kir. járásbíróság és a rimaszombati királyi törvényszék alá tartozik törvénykezési szempontból.

Rozsnyó privilégiumai.

Rozsnyó jelenleg r. t. város, II. Endre király idejében még mint királyi birtok volt ismeretes. III. Endre Ladomér esztergomi érseknek adományozza, de már I. Lajos király privilegiumában a városok sorába emeli és ezzel Rozsnyó kir. bányavárossá lesz, úgy hogy jogait Demeter bíboros érsek is elismeri 1382-ik évben kelt okiratában. Rozsnyó 1496-ban a csehek hatalmába jutott, de Mátyás király felmentette a csehek uralma alól. Törvénykezési szempontból érdekes az a határper, a melyet a város 1578-tól 1630-ig az Andrássyakkal folytatott.

Rozsnyó előjogai között nem csekély jelentőségű volt, hogy saját bányavárosi törvényszéke volt. A város jogait az osztrák uralom is respektálta. A bányavárosi törvényszék a királyi bíróságoknak 1872-ik évben történt szervezésével oszlott fel és a törvényszék iratait 1872-ik év január hó 18-án Szerecsen Lajos városi főjegyző közreműködése mellett adták át, mert Rozsnyónak is csak annyi joga van a törvénykezés terén, mint minden más rendezett tanácsú városnak.

A többi szabadalmas városokban a törvénykezés terén nem igen voltak feljegyzésre érdemes momentumok. Legfeljebb *Csetneket* említhetjük még fel, mely várost Mária Terézia fosztotta meg szabadalmaitól azért, mert egy Vozár Mária nevű asszonyt 300 korbácsütésre itélt és az itéletet végre is hajtotta.

Boszorkányperek.

A XVII. század második felében és a XVIII. század elején ismét felszínre kerülnek a boszorkányperek, mint azt a Rimaszombat város levéltárában is feltalálható oklevelek bizonyítják. Megtörténik, hogy a boszorkányokat iszonyú kínzások között megégetik.

A boszorkányperek még a megyei törvénykezésbe is beleveszik magukat. Mint igazságügyi kuriózumot közöljük az 1720. évi június hó 1-én Nébeszt György vármegyei alispán elnöklete alatt tartott ülésen Tóth Katalin poszobai lakos ellen letárgyalt boszorkányper egyes részleteit.

Az első tanú Georgius Kováts, Fáy Gábor jobbágya, ki hosszasan előadja, „hogy hallotta Szabó Gergelytől egy alkalmatossággal, hogy a Varga Istvánné kemenczéjéből egy tálból vett ki egy csomó füvet, a melyet is a

maga tehenének adván, azon a nyáron tejet nem ehetett, hanem csak tejfele volt. Hallotta a fatens Fazekas Andrástól, hogy mikor a Szabó Mihály tehene megromlott, bőgött.“ Második tanú Balogh Erzsébet. Ez a tanú hallotta, hogy a Varga Istvánné tehene az ablakon benézett és ott bebőgött. Varga Istvánné megcsapta a tehenet elől ruhájával, a tehén akkor az ajtóra ment és ott bőgött be. Hallotta, hogy mondotta Varga István a feleségének, „a nagy Istenért kérlek jó Kata, mindeneket elhagyj, mert ha a vármegye kezébe akadsz, ki nem mégy onnan könnyen.“ Gál Katalin tanú panaszkodik, hogy a leánya lába megdagadt, mert Varga Istvánné házánál járt s férje azt izente neki, „hogyha a lábad jobban nem lészen, szolgabíró uramhoz megyek panaszra, úgy aztán másnapra kelve, mingyárt jobban lett a leány lába,“ és aztán „látott valamely füvet is, oly szennyes volt, a melyből is vett egy marékkal, annak utána adván a maga tehenének, tejet sem ehetett azon a nyáron, mert csak tejfellé és vajjá vált.“ Babus András tanú „egy alkalmatossággal látta vala Varga Istvánnét hajnalban az udvaron a kutágast fejni.“ A többi tanú is így teszi vallomását, mire a bíróság Tóth Katát 60 botbüntetésre ítélte. Hogy a delikvens túlélte-e a 60 botütést, arról hallgat a krónika.

A megyei törvénykezés szempontjából az 1848 évet veszszük kiindulási pontul. Megyei törvénykezés.

Az 1848. év május hó 26-án Pelsőczön, primóczi Szentmiklóssy Antal elnöklete alatt tartott megyei közgyűlésen olvastatott fel *Deák* Ferencz igazságügyminiszter 349 szám alatt május hó 5-ikéről kelt rendelete, a melylyel Gömör-Kishont t. e. megye törvényhatóságának bejelenti, hogy a felügyeletet az összes polgári s büntető bíráskodás felett átvette és a jövőben az igazságszolgáltatás terén mindazon jogokat fogja gyakorolni, melyek azelőtt a m. kir. udvari kanczelláriát megillették; bejelenti, hogy a kir. fiscus jogköre a pénzügyi s örökösödési ügyeket kivéve, a melyek tekintetében a kir. pénzügyminiszternek van alávetve, csakis annyiban áll fenn, a mennyiben az állami vádhatóságot jogosítva van képviselni. Bejelenti, hogy a kegyelmezési jogot Ő Felsége magának továbbra is fentartotta s az úrbéri perek a királyi ítélő-tábláig felviendők.

Nemsokára megküldi *Deák* a sajtóvétségekre vonatkozó miniszteri rendeletét, megjelölve a kassai sajtóbíróságot illetékes esküdtszéki bíróságnak.

Az 1848 szept. 4-iki közgyűlésen felolvassák *Deák* Ferencz rendeletét, a melynél fogva látva a bekövetkezhető nehéz és nagy következményekkel járható időket s nyilván nem bízván a királyi fiscus egyéneiben, a közszabadság védelme érdekében és a nemzeti érdekek megoltalmazására felkéri a megyét, hogy sürgősen egyik megyei ügyészét terjeszsze fel állami közvádlóvá leendő kineveztetés végett.

Alig múlik el Deák igazságügyminisztersége alatt egy megyei gyűlés, hogy fel ne olvastatnék 10—15 rendelete.

Meglepő, mennyi körültekintést, népszeretetet, igazságszeretetet és bölcseséget sugároznak ki ezek a rendeletek.

A megyei törvényszék és a szolgabírák a törvénykezés szolgálatában a 48-iki harczok alatt is híven teljesítették kötelességüket, sőt a jegyzőkönyvek tanúsága szerint fokozott erővel őrködtek a polgári és állami rend fentartása fölött.

Különösen a sűrűn tartott megyei törvényszéki ülések jegyzőkönyvei tesznek erről fényes bizonyságot, midőn az alsóbb néprétegek selejtesebb elemeiben az akkori viharos idők könnyen azt a bűnös hajlamot ébresztették fel, hogy büntetendő cselekmények elkövetésére, anyagi előnyök tiltott úton való szerzésére használják fel a zavaros állapotokat. Nem egy erőszakos birtokfoglalás történik s nem egy rablás és gyilkosság. A megyei törvényszék azonban a jogrend teljes fentartását szigorúan védi; 1848-ban a megyei törvényszék 430 érdemleges intézkedést tesz polgári és büntető ügyben és midőn 49-ben az önvédelmi harcz teljes mértékben folyik, *rögtönítélő bíróságot* eszközölnek ki a vármegye területére. Rögtönítélő bíróság.

Az 1849. év január hó 11-én Pelsőczön tartott törvényszéki ülésen történik beszámolás a *Máriássy* Jób elnöklete alatt működő rögtönítélő bíróság működéséről. Jelen vannak primóczi *Szentmiklóssy* Antal első alispán, ki később

mint nemzetőr-parancsnok résztvesz a szabadságharczban, *Fáy* Gusztáv másod-alispán, később, az alkotmányos korszakban, hosszú időn át Gömör vármegye főispánja, *Szuhay* József, *Marikovszky* Gábor, *Rosty* Imre s a többi táblabírák, fő- és alszolgabírák s jegyzők. A jelentés azonban azt mutatja, hogy az alkotmányos magyar nép nem barátja a kivételes bíróságoknak. A rögtönítélő bíróság jelenti, hogy tapasztalhatók egyes lázítások, de ezek, mert semmi hatást nem gyakorolnak, komolyan nem vehetők. Így Lindner József lucskai lakost is az állami rend elleni izgatással vádolták, de tettét részegségben követte el; Kristóf András Betlérről szintén az úri rend ellen izgatott, de mind a két esetet a rendes bíróság elé utalják. A fentjelzett rendes törvényszék ezután Lindner Józsefet dorgálásra ítéli, Kristóf Andrást ellenben lázítás bűntettéért „egy esztendei vas- és kényszermunkában kiszenvedő“ börtönre.

Törvényszéki ülés tartatik Pelsőczön márczius hó 10-én, majd márczius hó 29-én. Az utóbbin ismét a Putnokon, 1848 április hó 5-én működött rögtönítélő bíróság tesz jelentést, hogy id. és ifj. Kakas Márton lázítási ügyét is a rendes bíróság elé utalta.

De a közönséges bűntettek és polgári jogrend elleni cselekmények, kisebbszerű lázítások megfékezésén kívül a törvénykezés ezen nagy idők alatt itt e megyében éberen őrködött az új állapotok ellen netán támadható minden nemzetiségi izgatás felett is.

Nemzetiségi perek.

A megyei ügyészek éber figyelemmel kísérték a tót nemzetiségek mozgalmait, a melyek a magyar nemzeti törekvések sikereinek, a márczius 15-iki események lélekemelő erejének és végre az 1848-iki törvényeknek április hó 11-én történt szentesítésének határai alatt ébredezni kezdettek.

A megyei közgyűlésen Sziklay Ede megyei ügyész jelentette be Daxner István tiszolczi ügyvédet (a provizórium alatt Gömör-Kishont vármegye másod-alispánja és így a törvényszék elnöke is, később pedig debreczeni törvényszéki elnök 1867-ig), hogy a magyar alkotmány és nemzetiség ellen izgat. A nyomozás tovább folyt és az éberséget megkettőztették. A főügyész ugyan jelentette, hogy a Daxner Istvánnak tulajdonított lázításoknak Tiszolcz vidékén nyoma nincsen, a nyugalom normális, de a vármegye attól tartva, hogy a hamu alatt parázs is rejlik, elrendelte a további vizsgálatot.

És csakugyan, ez az ügy napról-napra újabb meglepetéseket hozott és a nemzetiségi izgatások teljes erővel törtek ki. E mozgalmak élén Daxner István, Francisci János és Bakulinyi Mihály állottak, a kiket a vármegyei közgyűlés által kiküldött rögtönítélő bíróság elé állitanak, a mely őket halálra is ítéli, azonban Szentiványi Károly teljhatalmú kormánybiztos a halálos-ítélettel szemben a kegyelmet gyakorolja azon törvényes joga által, hogy a nevezettek politikai bűnperét a megyei törvényszék elé utasítja. Így ítélkezik a vádlottak és társaik ügyében a Pelsőczön 1848 november hó 7-én összeülő bíróság.

A tárgyalási jegyzőkönyv és ítélet teljes ismertetése által egészen tárgyilagos forrás ismerteti meg e politikai bűnper minden részletét.

Az eredeti jegyzőkönyv a következőleg szól:

„Az 1848-ik év november hó 7-ik napján Pelsőczön Bornemisza László elnöksége alatt Mumhard János, Dapsy Pál, Szontagh Pál táblabírák, Sziklay Ede közügyész, Szontagh Gyula főszolgabíró, Tasko József rimaszombati esküdt és Jánosdeák András főjegyző jelenlétében tartott rendkívüli különösen megyeileg kiküldött törvényszéken felvétettek s elintéztettek következő tárgyak: 376. Sziklay Ede főközügyész és Szontagh Gyula főszolgabíró, mint Daxner István, Francisci János, Bakulinyi Mihály, Francisci Károly, Lojko Dániel, Hudecz József és ezeknek több társaik által elkövetett lázítás és bujtogatás és az ebbeli tettekbeni részvétel nyomozására kormánybiztosilag kiküldött biztosok, nyomozásuk befejezésével hivatalos jelentésöket kiküldő kormánybiztos úrnak beadván, ennek a megyei választmányi gyűlésre lett terjesztése után, onnan egy rögtön itélő bíróság úgy küldetett ki, hogy mennyiben a kinyomozott tények a rögtön itélő bíróság eljárására nem alkalmaztathatnák, annyiban ezen törvényszék azonnal összeüljön s a tárgyat bírálat alá vegye, minek folytában az iratok felolvasása után fővétkesek egyikének feltűnő, az eddigi kiváltságos osztályból való, így ügyének tárgyalása mellett rendes formák

megtartását követelhető Daxner István kikérdeztetett az iránt, kivánja-e ügyét rendes vádper folytatása nélkül, többi vádlottakkal egyszerre elitéltetni? — mire ő kinyilatkoztatta, hogy az eddigi különböző kiváltságok a nélkül is nézeteivel teljesen ellenkeznek, az egyenlőség elvénél fogva is ügyét minden formák, tehát rendes pör felvétele nélkül rövid úton és más vele együtt vádlott egyénekkel elitéltetni kéri, — minek következtében *Itéltetett:*

A felmutatott számtalan okíratok, tanú és önkényes vallomásokból kitűnik s Daxner István is elismeri, hogy az ismeretes, az íratok közt 3 ·/. és bb. jegyek alatt előforduló tót proclamatiót, melyben a tót ajkú értetlen népnek más nemzetiség elleni felingerlése czélul ki volt tűzve, melyben különösen ily lázító szavak: „Nekünk is becsűletes szlávok megkondult a szabadság harangja és ha mink most egyedűl nem emelkednénk, ismét jönnenék reánk az urak pálczáikkal, korbácsaikkal és sarkantyúikkal és törnének és vernék testeinket és szúrnának az ájúlásig. Gyakran halljátok nagy igéreteit a szabadságnak s könnyebbítésnek, de kérdés, nem vesztitek-e ti el mind ezeket vagy három év alatt? De ha minden községi, megyei és országos ügyek, a mi nyelvünkön fognak tárgyaltatni, akkor stb. nyelveteket undorodottá tették s bemocskolták az urak és bérletjeik s benne már egyebet nem hirdettek mint hogy botot vágnak rátok, mikor kell robotba mennetek, mint kelljen a nagyságos úrnak térdig fejet hajtani s kalapot ragadni, nem hallottatok a tótról egyebet, mint a szamár, hunczfút, te pórbarom, feküdj le, fogj be stb.“ Ezekhez hasonló s a magyar nemzetiség megdöntésére czélzó számtalan szavak foglaltatnak, ezen vádlott által számtalan példányokban széjjel osztogattattak, melyek által a nép a magyar nemzetiség ellen bújtogattatni, panslavisticus irányokra vezettetni czéloztatott; — továbbá önvallomásából világos, hogy Magyarország iránya, fenmaradása, s a testvéri népek egysége ellen pártoskodó liptói gyűlésbe nem csak maga el ment, de oda i. i. alatti levele szerint másokat is meghivott, — a tót érdekekben a népnek más helyeken is leendő fellázitása iránt e levél által lépéseket is tett, t. t. alatt levő levele szerint a vele összeköttetésben volt népnek ily czélokra tett fellázitásával dicsekedett, a törvénynek rendeletét a nép előtt bújtogatási czélból „fortélynak“ magyarázta, általa „*bobcoveczi*“ lakomának nevezett valami nevezetes nap bekövetkezését s a nép azon gondolatára, hogy nem a horvátok, de inkább a magyarok ellen kiván harczolni, a „*rendelt idő közeledését*“ örömmel említette, ezek után, 24. 25. 27. 29. ·/. alatti tanú, leginkább pedig f. g. l. m. betűkkel jegyzett önkéntes, sőt vádlottnak: 0. alatti tulajdon vallomásából s NB-vel jelzett nyilatkozatából is felderűl, hogy ő a tiszolczi népet gyakori, sőt majdnem naponkénti összejövetelekre szoktatva, az ily összejövetelekben a legközelebbi törvények által nyert nagyszerű szabadságokat aránytalanoknak, főleg a tót ajkú lakosokra nézve csekélynek hirdette, ily módon a nép elégületlenségeit előidézni, s túlságos kivánatait ébreszteni törekedett; hogy e részben czélt érve, rosz irányú nézeteivel megbarátkoztatott társait folyó év szeptember 27-én 37 ·/. alatti tanúskodás szerint előre rosz czélból kiszámitott tanácskozásra Polhorára elvezette, melyből kiindúlva maga és társai vallomások, de leginkább a. alatti levélből kitetsző kezdetet, azon körülmények összevetése mellett, hogy Hurban rabló csapatja ez országot már a polhorai tanácskozás idején elkezdette, sőt már ezen rablók számára Beszterczebánya városábani szállások rendelkezése is terjesztetgetett, e hellyel szomszédos Breznóbánya városába tervezett népgyűlés épen nem békés szándoknak, de a rabló ellenséghez nagyobb erővel kivánt csatlakozásnak vétethetik; — hozzá járul hogy kérdéses polhorai összejövetben az országba lázító s pusztító módon beütött Hurbán nevű rablót Hodzsát és Stúrt éljenezte, ezeknek a dúlásbani haladásukat örömmel hirdette s hozzájuk csatlakozásra társait előkészítette s ezeket fegyverrel, elegendő lőszerekkel biztatta; hogy fehivott 16. 17. 18. 19. és 22. ·/. alatti tanúvallomások szerint nemcsak a nemzetőrség kiállitására nézve tervbe vett sorhúzás megtagadására vádlottnak mint századosnak századjába tartozott tizedeseket fortélyosan úgy utasította el, hogy általa e tekintetben teendő hivatalos felszólítás után is az ily sorshúzást erélyesen tagadják meg; de az ujonczállításra vonatkozó sorshúzás ellen is izgatott, sőt a nemzet-

őrség kiállitásában megtagadott sorshúzás miatt jönni gondolt karhatalomnak is ellenszegűlni, nem csak társait, de más helységek lakosait is ingerelte, s hogy e szerint a felsőbb rendeletnek és a törvényes hatóságnak magát nyilván ellene szegezte; miből folyt, hogy a magát előadott első alkalomnak, midőn t. i. vádlott és társa Francisci János elfogattak, a tiszolczi nép által a hatóság kezéből kivétettek, s igy a hatóság elleni szegűlés legelső esetben is tetlegességre ment. Melyek ellenében bár vádlott azt adja elő, hogy akár kérdéses tót proclamatió terjesztése, akár társainak értekezésekre való összehivása nem voltak egyebek, mint a nép befolyásának általa elvileg óhajtott terjesztése iránti vágyak ébresztése, mivel mind ezek akkor történtek, midőn a nép-befolyás törvényileg már biztosítva volt, ebbeli mentegetése nem hogy figyelembe vétethetnék, sőt terheltetését annyival inkább súlyosbítja, mert a nép vágyainak felébresztése után azt törvénytelen utakra vezette el, s a haza ellenségének czéljait akkor törekedett előmozditani, midőn ezeknek nemcsak segítségük, de ellenük minden lehető erőnek fel nem használása is legnagyobb vétek. Mindezeknél fogva vádlott egyrészről panszlavisticus iránybani bújtogató, a haza ellensége iránt a népben rokonszenvet sőt segedelmezésre is hajlandóságot ébreszteni törekedő, — más részről a felsőbb rendeleteknek, törvényeknek balmagyarázásával a hatósag elleni szegűlésre lázító illy vétekbe a legszomorúbb következéseket meg sem gondolva, egész környéket bevezetni iparkodónak tűnvén fel: mint ilyen két évi és háromszázhatvan napi, — magány tömlöczben, a szükség úgy hozván magával, szökés elleni biztosítás végett tábori vasban, hetenként két napi kenyéreni és vízeni bőjtöléssel, a szeszes italok általános nélkűlözése mellett eltöltendő fogságra s bűnténye kinyomozása és elitéltetése körűl okozott kőltségeknek társa Francisci Jánossal egymásért jótállva leendő megtérítésére itéltetik.

2-ik vádlott Francisci János az iratok közt I. H. J. K. és L. leveleiből felderül az, hogy ő még oskolai éveiben a tót nemzet mellett egy hatalomnak megállapítását óhajtva, e szándékára társait már akkor is botrányosan lázító szavakban szólította fel, s midőn a magyar társaságnak tagja lett, erre okúl meghitt társainak azt felelé, hogy ezt azért tette, „a pokolba azért szállt le, mert az ördögöt maga valóságában akarta megesmerni". — Hogy ily úton haladva Z. alatti irat szerint Magyarország iránya, felmaradása s a testvéri népek egysége ellen pártoskodó tót társulatnak most is alapító tagja. — Hogy 2. pont alatti önkéntes vallomása szerint a liptói illyetén gyűlésben folyó évben is jelen volt s az ott tárgyalt pontok felolvasásával szerepelt, — hogy e. f. g. l. alatti vallomások szerint, folyó szeptember hó 27-én Polhorán tartott tanácskozásban nemcsak résztvett, de ott Stur, Hurbán, Hodzsa és Jellasich e honnak ellenségei irányában verseket az asztalra állva elszavalt s ezeket éljenezte, ezek, főleg az elsőknek az országba lett bentlétökön örvendett, a hozzájok leendő csatlakozásra a mostani vészteljes időben, midőn nemcsak az ellenséghezi csatlakozás, de ellenökbe minden lehető erőnek fel nem használása is elengedhetetlen bűn — a jelenvoltakat buzdította, lőszerekről ily esetre gondoskodott, melly szándokát Bakulinyi Mihályhoz tulajdon kezével írt — A.) betűvel jegyezett levelének azon szavai is, — mellyekben Breznóbányán tartandó népgyűlésről s a dolog kezdetéről emlékezik, Hurbán rablóit „önkénteseinknek" nevezi, Mijavánál Hurbánnak beütését örömmel emlegeti — annyival inkább igazolják, mert 37 ·/. alatti tanúskodás szerint előre nevezett ezen összejövetel s abban tartandónak mintegy elhatározott 1-ső okt. népgyűlés a körülmények és A.) alatti levélnek összevetésök mellett a Hurbánhozi csatlakozás szándoka iránt bizonyosságot nyújt. — Továbbá kitetszik 16., 17., 18., 19., 20. s 22. ·/. jegyek alatti tanú s d. alatti önkéntes vallomásokból az is, hogy vádlott hazánkat pusztító ellenség erejét a vele összeköttetésben volt nyustyai köznép előtt nagyítva beszélte s ezeket azzal bíztatta, hogy az ellenség a tótok érdekében jön, hogy $^1/_1$ alatti tanúskodás szerint a nemzetőrségbeni részvételre a századjában voltaknak azt mondá „hunczfut lenne, a ki menne", hogy 2. sz. alatti önkéntes vallomás szerint inkább a rabló Hurbánhozi csatlakozását, mint honábani visszatérését bejelenté; hogy d. alatti önkéntes, sőt tulajdon vallomása szerint is Hurbán rablóhoz rokonszenve kijelentése végett követeűl elküldetni czéloztatott, úgy szinte, hogy felhívott 16., 17., 18., 19., 20. s 22. ·/.

úgy 2. pont alatti vallomásokban előadottak szerint a tiszolcziak által megtagadott sorshúzás következtében történni vélt végrehajtásnak ellenszegülendő, tiszolcziak segedelmére nemcsak századjában erőt gyűjtött, de e czélra Bakulinyi Mihályt is Kokován teendő hasonló lépések iránt felszóllította.

Melyekre nézve bár mentségeűl felhozza azt, hogy F., G., H., I. és K. alatt levő levelei ifjúsága hevében irottak s mostani higgadtabb gondolkozásának nem hű tolmácsai, hogy a tatnai tót társulatnak oly iránya nincs, hogy a polhorai állított értekezés nem előre tervezett, de véletlenűl származott összejövetel volt, s hogy ott törvény ellenes nem történt, hogy Hurbán rosz szándoka előtte tudva nem volt, hogy A.) alatti levelét elkeseredésében elérzékenyűlve írhatta, s a Hurbánhozi csatlakozást, és a nemzetőrség iránti részvétlenséget is illy állapotban mondhatta, végre hogy a tiszolcziaknak adandó segedelemről némely felhevűlt perczeiben azért gondolkozhatott, mert Tiszolczra a rimaszombati nemzetőrséget gondolta kijövendőnek, a rimaszombatiakra pedig eránta elhintett rágalmakért bosszankodott, azért ezeken bosszút állani felhevűlésében gondolatja lehetett.

Mindazonáltal mivel ifiú korában maga elibe vett utairól el nem tért, sőt a magyar nemzetiség ellen törekedő tót társulatnak most is igazgatótagja, az ifjúsága korából származó tettei beszámítást méltán érdemelnek; de mivel állítása ellenére 37 ·/. alatti tanúskodás szerint a polhorai rosz irányú összejövetel s annak teendője már előre elhatározva volt, a mellett ott csakugyan világos lázítások, a haza ellenségével való csatlakozásra czélzó előkészületek tétettek, s az ekkori tanácskozás szerint is Hurbánnak nem csak czélja, de a haza ellenségévé lett kihirdetése is közönségesen tudatott, nem csak az e részben elől adott mentekezés helyt nem foghat, de a jelen vészes időkben, midőn a hon érdekében minden erőnek felhasználása, minden honpolgárnak elengedhetetlen kötelessége — úgy az A.) alatti levél értelmét, valamint a nemzetőrség iránti ellenszenv voltát, világos haza elleni ténynek tűnteti fel, a tiszolcziaknak nyujtandó segedelmezési erő összeszerzése iránti szándok pedig világos lázítás és állomány elleni felemelkedés bélyegét viseli. — Mindezeknél fogva vádlott, mint panslavisticus érdekben a magyar nemzetiség ellen izgató, a haza ellenségeit segíteni, sőt azzal szövetkezni, másokat is a haza érdekébeni fellépéstől balmagyarázatokkal viszszatartóztatni, sőt inkább az ellenség iránti rokonszenvre ébreszteni kívánó, a mellett a felsőbb rendeletek és hatóság határozatainak végrehajtása akadályozására fegyveres erőt öszveszedő, következőleg mint az állomány ellen felemelkedett veszedelmes bujtogató egyén tünvén fel: ebbeli rosztetteiért, két évi és háromszázhatvan napi — magán tömlöczben, a szükség úgy hozza magával, szökés elleni biztosítás végett tábori vasban, hetenként két napi kenyéren és vizeni böjtöléssel, a szeszes italok általános nélkülözése mellett eltöltendő — fogságra, s bűnténye kinyomozása és elitélése körűl okozott költségeknek társa, Daxner Istvánnal egymásért jót állva, meglevő vagy lehető javaiból leendő megtérítésére ítéltetik.

3-ik vádlott. Bakulinyi Mihály kokovai oskola tanító 2., 3., 5., 6., 8., 9., 11., 13., 14., 15., 16 ·/. alatt előforduló tanú, sőt 2. sz. alatt szemlélhető önkéntes vallomása szerint is, — gyilkolásra izgató, a magyarok kiirtására lázító versezeteket, a hazát minden oldalról fenyegető tót izgatási mozgalmak idején tulajdon kezével le ír, ezt többek előtt — azok tartalmuk beteljesedése reménységének kijelentése mellett hirdeti, ezeknek több példányokbani leiratásokra másokat is felszólít, — Hurbánt, a hazának nyílt ellenségét jó barátjának nagy társaságban akkor nyilvánítja, midőn az a hazába fegyveres erővel betörni készül, ugyan akkor a panszláv ügy előlmozdítására többeket felszólít, nála talált számos levelei mind a magyar nemzet ellen izgatók és lázítók, ezekből tettes kárhozatos voltát esmérve megszökik és már akkor valósággal a hazába betört Hurbán rablóhoz menekedni kíván, illy módon, mint a hazának ellenségeit pártoló, s a haza érdeke ellen működő egyén érdemlett büntetéseűl: két évig tartó, tábori vasban, hetenként két napi kenyéren és vizeni böjtöléssel s a szeszes italok általános nélkűlözésével sanyarítandó fogságra ítéltetik.

4-ik vádlott: Francisci Károly ki 1. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 25. 28. és 30. ·/. úgy d. alatti önkéntes vallomása szerint a Tiszolczon tervezett ellensze-

gűlésre előkészítő értekezésre több békés nyústyai lakosokat behívott, azoknak a hatósággal leendő ellenkezést javallotta, e czélra azon nyilatkozattal is, hogy elegendő puskaporral ellátva vagynak, ezeket bátoritotta, testvére Francisci Jánosnak azon terveit, hogy Hurbánhoz, a haza ellenségéhez követűl indúljon, tudta és még is fel nem jelentette, igy a haza ellen reménylett pártütésnek tudomásos, a hatóság ellenszegűlésnek pedig előmozdító részese lett; ebbeli merényleteért *fél évi katona vasban*, az elébbiek irányokban kimondott sanyarításokkal eltőltendő fogságra itéltetik.

5-ik vádlott Lojko Dániel tiszolczi oskola tanító, ki a lázításra előkészítő tiszolczi gyülekezeteknek majd kertjébe, majd az oskolába helyet adott, azokban részt vett, Kellner Moricznak — a Hurbán rabló csordái s részesei szándékát közlő s lázító-levelét olvasni hallotta, annak tartalmát megértette, így a lázításnak tudományos részese lett, mégis e részben törvényes kihallgatásakor is vallani mit sem akart, sőt mindent vakmerően magtagadott így a vétket eltakarni határozottan törekedett, ebbeli tetteiért: három holdnapi fogságra itéltetik.

6-ik vádlott Gyurján Pálra 1. 21. 23. ·/. alatt levő tanúvallomások szerint világosságba áll az, mikép ő azon szavakat „addig nem lesz jó, míg az urakat mind ki nem ölik, nintsen egyenlőség, mert az uraknak van erdejök, a népnek nints s. a. t. mondotta, s hogy illyetén módon a népet botránkoztatólag lázitotta, a társas életre veszedelmes communistai elveket hintegette: ebbeli elveteműlt merészségeért: *egy évi nehéz vasban*, közmunkában, a szokott sanyarításokkal eltőltendő rabságra itéltetik.

7-ik vádlott Hudecz Jósef, ki Daxner István fővétkessel legnagyobb összeköttetésben volt, ki a lázító kerti gyűlésekben többnyire, s mindenek közt legtöbb ízben részt vett, ki a polhorai gyűlésen is jelen volt, s az ottani értekezésbe be folyt, ki a sorshuzás ellen is ellenszegült, de e miatt várt karhatalom ellen adandó segítségre is a nyustyaiakat az ez iránt tartott gyűlésben felszólitotta, Daxner István és Francisci János elfogatását akadályozó ellenszegűlők közt fegyveresen őrt állott, mind a mellett mindeneket az utólsó perczben még szembesítés után is vakmerően tagadott, így az igazság felderítésében is minden akadályokat megkisértett, mint illyen megrögzött gonosz egyén: két évi nehéz vasban, közmunka mellett, s a szokott sanyarításokkal eltőltendő rabságra itéltetik.

8-ik vádlott Roszjár László, hasonlóúl fővétkes Daxner István meghittjei közűl való, igy a tiszolczi lázító kerti és oskolai gyűlésekben, hasonlóúl a polhorai összejövetelben s értekezésben is részt vett, azonba a dolgot vallatáskor megvallott, igy bűnei megbánását következtető egyén, *fél évi vasban*, közmunkában, a szokott sanyaritásokkal eltőltendő rabságra itéltetik.

9-ik *Dijaniska* István, ki a kerti összejövetelekben, de a polhorai tanácskozmányban is jelen volt, minthogy reá nézve tetlegesség mi sem bizonyittatik, sőt az, — hogy ezen összveértésbe mintegy erőltetve vonatott be, — fel derül, — a mellett a nyomozáskor nem csak hogy mindeneket megvallott, de a tárgy tisztába hozására is legelébb és legtöbb világositást adott, ennél fogva egyedűl azért, hogy a dolgokat mindjárt kezdetben fel nem fedezte, egy holdnapi fogságra iteltetik.

10. Szlabej László 31. és 32. ·/. szerint mintegy örömmel említé azt, no jönnek már a tótok, vagynak már embereink, sőt a kirablásra való házak is ki vagynak már jelölve, igy az összveértést nem tsak tudta, de azt előmozdítani is késznek nyilatkozott: fél évi nehéz vasban, közmunkában, a szokott sanyaritásokkal eltőltendő rabságra itéltetik.

11-ik Zvara János 28. ·/. alatti tanú és f. i. alatti önkéntes vallomások nyomán nem csak a kerti lázító összejövetelekbe járt, de Daxner István és Francisci János elfogatásakor a megyei hatóságnak ellen is szegűlt: azért hasonlóúl: fél évi nehéz vasban, közmunkában, a szokott sanyarításokkal eltöltendő rabságra itéltetik.

12-ik vádlott Szmik Lajosra nézve 24. ·/. és 30. ·/. alatti vallomásokból felderűl, hogy ő Francisci János és Daxner István elfogatásakor „fegyverre“ kiáltással a népet ellenszegűlésre első serkentette, s hogy az ellenszegűlésnél végig jelen volt, a mellett a rosz következések iránti figyelmeztetésre azt is mondá, hogy a ministerium nem embert, de lovat fog csak felakaszthatni,

illyetén botrányos tette és szavaiért egy évi nehéz vasban, közmunkában, a szokott sanyarításokkal eltöltendő rabságra itéltetik.

13-ik Szmik János kereskedő Daxner István elfogatásakor az ellenszegűlők közt tapasztaltatván, ebbeli tetteért megdorgáltatik.

14. Brót Sámuel és 15-ik Dijaniska János, kik a megyétől jönni gondolt karhatalom alkalmával az ellenszegűlésre fegyveresen felkészűlve várakoztak: egy holdnapi vasban s közmunkában, a szokott sanyaritásokkal eltőltendő rabságra,

16-ik vádlott Medzihradzki Sámuel, ki a törvény ellenes és a karhatalom elleni ellenszegűlést, egyuttal a sorshuzás megtagadását elhatározó gyűlésnek helyet, nem ugyan előre beleegyezve, de tudta nélkűl, az összejövetelt kertébe, mások által összehiva engedett, de kivallatáskor egyenesen mindent kivallott, egy heti fogságra itéltetnek.

17. Csipka László, ki Daxner István és Francisci János elfogatásakor az ellenszegűlésben részt vett, egy holdnapi,

18-ik Varga János, ki a czélzott sorshuzás alkalmával azt nyilatkoztatta, hogy nem a magyarok, de ha jönnek a tótok, azok mellett fognak katonáskodni: fél évi vasban, közmunkában, a szokott sanyarításokkal eltöltendő rabságra itéltetnek.

19. Reisz Lajos, nrőczei káplán, ki a lazító tót proclamátiót tulajdon kezével reá írtt, s köröztetést tárgyazó szavak mellett továbbozta, s ez által izgatni elég vakmerő volt, két heti;

20. Gál Lajos ratkói káplán, ki az ujonczokat összeíró bizottságtúl ezen összeírást rendelő törvényjavaslat szentesítése felől tudakozódott, s ha a szentesítés hiányát, úgy mond, tudta volna, az anyakönyv ki nem adása iránt nyilatkozott, kinél Daxner Istvánnak lázitásra felhívó levele is találkozott s ki e szerint a fővétkessel nevezetes szövetkezésbe volt, három holdnapi;

21. Vozáry Sámuel, ki Bakulínyi Mihálynak gyanús levelet írt, s ki e levél valódi tartalmát nem hogy megmagyarázni kivánta volna, de valótlanságot a Bíróság előtt állitva, arra felhívás nélkűl meg is esküdött, két héti fogságra itéltetnek.

22. Linczeni Jósef, ki dzsidákat hatósági befolyás nélkűl, nagyobb számban készitett;

23. Daxner György, ki az oskolában tartott gyűlésen jelen volt, sőt testvére dolgait is tudhatta, még is be nem jelentette,

24. Reisz Sámuel, ki a rosz irányú s törvényellenes (olvashatlan) tót társulatnak tagja, s kihez a két fővádlottak pelsűczi útjokban is tanács kérés végett betértek, kivel e szerint bizodalmas összeköttetésbe voltak, több napokig a törvényszék helyén volt mulatásának bűntetésűl lett betudása mellett, keményen,

25. Chotvás András, ki Nyíregyházára gyanús s elégedetlen levelet írt,

26. Reisz Adolf a rőczei juh vásáron ejtett gyanús szavaiért,

27. Skultéty Agoston vádlottakkal a nála talált több rendbeli gyanús, sőt egy részben lázító tót levelek s iratokból kitetsző egyetértésért,

28. Galaj Dániel, az ismeretes lázító tót proclamatiónak midőn kezéhez került, tovább adásáért,

29. Kaszper Mihály, Sibal János és Gyurej György m-hosszúréti lakosok a sorshúzási körűlmények megtudása végett szomszéd községekbe, és nem illető előljárókhoz lett menetelökért,

30. Halyák András m-hosszúréti bíró a feljebb nevezett lakos társainak előladott végből lett kikűldetésökért, — megdorgáltatnak; — továbbá

31. Moravcsik János úgy

32. Monczol András, kiknek is vádlottakkal szorosabb esmeretségük feltünik,

33. Bartoffy András, ki nemzeti színre festve volt kapuját, Hurbán jövetelének hírére, más színre festette, s ez által a környékbeli népet valami nagy következésekkel megrémítette, — tetteik rosszaltatnak.

Ezekhez képest a költségek kiszámitások s ezeknek végrehajtás útjáni bevételök eszközlése a tárgyba befolyt közügyészi hívatalunknak, — az itélet kihirdetése előtt eltávozott Varga János tiszolczi lakosnak mielőbb tömlöczünkbe leendő állítása, úgy Cseh János tiszolczi lakos, s Lőcsén oskolát

végzett theologus s Roszjár Sámuel lőcsei deáknak következő törvényszékünkre leendő előállítások, vagy ha nem találtatnának, hollétük kitudása mellett személyes leírások behozása, Kis Hontijbeli főszbiránknak meghagyatik; Albínyi János szökevény személyes leírása a Belügyi Ministeriumnak felküldetik; több más megyékben lakó, s ezen lázítási merényekbe befolyással volt egyének: mint Kellner Móritz, kincstári polhorai tiszt, Csipka János breznóbányai, Dolnyan Mátyás dobronyi vagy zólyom-selmeczi, Kuhinka Mehanicus Breznóbányai, Geszner testvérek polhorai lakosok, Lübek polhorai tanító, úgy Maróthy cseh-brezói pap és Krismen nevezetű nevelő kihallgatások s a körűlményekhez képesti megfenyittetésök, végre Lukács János gyanús egyénnek a gyetvai katholikus paphozi menetelre előadott szándoka folytán, azon plebános a kitétel valósága s netalán vele lehetett összeköttetése iránt kikérdeztetése tekintetéből az ezen körűlményekre vonatkozó íratok, — Zólyom és Nógrád megyéknek megküldetni rendeltetnek, — Végre a kötelessége s rendeltetése ellenére a haza védelmében nemcsak hanyagoskodott, de sőt e részben ellenkezett, a mellett a megyei hatóság rendeletének ellenszegűlni elhatározott, a csendbiztosi hivatal kezébűl a vétkesek kimentésében fő részt vett tiszólczi nemzetőrségi egyik, jelesűl Daxner István századossága allatt állott századnak feloszlatása iránti intézetek megtételére az 1848 évi 22-ik t. cz. 30 értelmében kormánybiztos s főispán Szentiványi Károly úr megkéretik. — Kelt mint fent 's jegyzette hfőjegyző: Jánosdeák András.„

Ujabb lázadási perek is foglalkoztatják a vármegyét, miről a következő megyei jegyzőkönyvek tehetnek tanúságot:

„Az 1848-ik év November hó 29 s több napjain Pelsőczön, kormányzó alispán Fáy Gusztáv elnöklete alatt, Hubay Miklós, Szuhay Jósef, Mumhart János sat. fő- és alközügyészeink, fő- és alszolgabiráink, esküdtjeink és helyettes jegyzőink jelenlétökben tartott törvényszéken elitéltettek s intéztettek következendő tárgyak:

378. Vályi Lajos helyettes főszolgabíránk, által bújtogatási és lázitási vétekkel vádolt s már elébbi törvényszéken elitélve volt, több egyénekkel összeköttetésben levőnek jelentett Cseh István és Roszjár Sámuelt, önkéntes vallomásaik és az ellenek előfordúló más adatok bemutatása mellett előállitotta, kik is vallomásaikra ujabban kikérdeztetvén azokat megerősitették, *Itéltetett:*

Cseh István által Bakulínyi Mihálynak írott tót levélből kitetszvén az, hogy nevezett a tiszolczi nagyobbszerű lázitásban a fővétkesekkel egész összeértésben s hogy a megyei hatóság elleni szegűlésben részt venni s a vétkeseket az igazság sújtó vesszeje alól eltakarni elhatározva volt, vallomása szerint pedig mindeneket tagadván, megátalkodott gonoszságát annál inkább kitűntette: ezen vétkes tetteért fél évi vasban, a szeszes italok általános nélkülözése mellett, hetenként két napi bőjttel sanyaritandó rabságra itéltetik. — Roszjár Samu pedig, kinek a vétkesekkeli összejövetele feltűnik, a törvényszék színe előtt megdorgáltatni rendeltetik.

406. Fabriczy Valér szolgabíró által a rögtön itélőbíróság eleibe állitott, de az által a törvény rendes útjára utasított Gruber János lázítás vétkével terhelt egyénre nézve *Itéltetett*: Bujtogatás vétkével vádolt Gruber János alperes ellen, sem tanúskodók vallomásaikból, sem egyéb körűlményekből az, hogy ő mint bújtogató rossz lélekkel és feltett s elhatározott ártani kész szándékkal nemzetünket becsmérlőleg, a békés kedélyeket felizgatni, az egyenetlenség csiráit azokban elhinteni, s nemünk szerinti lázadást előidézni kivánt volna, fel nem tűnik ugyan, azonban Lung János 1-ső és Karmarszin János 2-ik tanú vallomásaikból kivilágosodván az, hogy alperes a német katonákat, vagy azok nem jötte esetére az oroszokat rend csinálás végett állitotta Rosnyóra érkezendőknek, — a magyar nemzetet rabló czigányfajnak nevezte, erős jelenségei annak, mikép alperes az általa alig két hétig lakott honnak igaz s becsületes fia soha sem leend, ki az őt keblébe fogadó, új hazáját sértő kifejezésekkel illetni, s magát irányában első beléptével hálátlanúl viselni világ polgári bűnnek nem tartotta s ez által kimutatta azt, hogy keble nem Magyarhon dicsősége érzelmével áradoz, hanem ujan választott hazáját csak anyagi jobblét utáni vágy kerestette fel vele, mi benne a

magasabb honpolgártársi szellemet háttérbe szoritota, mint ilyen, egy negyedévi katona vasban elitélendő, a szeszes italoktóli eltiltás mellett, hetenként két napi kenyéren és vízen való bőjtöléssel sanyarítandó fogságra itéltetik, ennek kiállása után, annak szigorú meghagyásával, hogy magát a honban mutatni ne merészelje, hazájába levén utasítandó. Kelt mint fent. Coll: D. K. s. k.

Törvénykezési ügyek a megyei gyüléseken 1848/49-ben.

Az 1848-iki évben tartott rendes és rendkívüli törvényszékek szereplése mellett, törvénykezési szempontból is jelentőséggel bírnak a megyei közgyűlések.

A közgyűlésen hirdettetnek ki más vármegyék törvénykezési megkeresései és befejezett ügyek. Itt hirdettetnek ki a helytartótanács és udvari kanczellária, majd a felelős magyar kir. kormány rendeletei. Az ügyvédvallások a közgyűlésen ejtetnek meg. A tiszti hivatalos tudósítók sok érdekes magán- és büntetőjogi ügyet részletezve adnak elő és kérnek további utasítást. Nagy jelentőségűek és nagy perek előzményei az ellentmondások; ilyennel él a jászói prépostság harkácsi birtokainak foglalásával szemben. Az ellentmondások elég sűrűek.

Az 1848. és 49-iki alkotmányos idő alatt működő megyei közgyűléseken a törvénykezés szempontjából különösen és érdekkel bírnak az ott közhírré tett betáblázások és kitáblázások, melyeknek száma nagy volt. A közgyűlés elfogad polgári és büntető ügyekben panaszokat s azokat vagy a rendes bíróság elé utasítja, vagy bíróságot küld ki, nem egyszer előleges nyomozatot rendel el. Külön bíróság elé utalta 1848-ben Daxner István és társai bűnperét is a vármegye, s teljhatalmú külön bíróságot szervez 1849-ben primóczi Szentmiklóssy Antal elnöklete alatt.

Az 1849. év márczius 3-án megtartott megyei közgyűlésen bejelenti Szentmiklóssy Antal első alispán, hogy a császári hadakat és Hurbán tót martalóczait Muránynál Kriston Lajos és Latinák Rudolf vezérlete alá helyezett magyar nemzetőr-csapatok (a melyeket Szentmiklóssy Antal szervezett) szétverték és megsemmisítették, de hogy e bizonytalan állapotok között a személy- és vagyonbiztonságot veszélyeztető rablóbandák garázdálkodnak, sőt a Hurbán csapataiból megmaradt egyes részek is fenyegetik még mindig a közrendet, indítványozza, hogy a vármegye, miután az 1848-ban megalakított teljhatalmú bizottmány, *Fáy* Gusztáv betegeskedése miatt nem működik, alakítson egy új teljhatalmú bizottmányt, a mely teljes körű birói hatalmat is gyakoroljon. Ez a kiküldés már a vészbíróság teljes jellegével bír. A közgyűlés lelkesedéssel fogadja a javaslatot és kiküldi Szentmiklóssy Antal elnöklete alatt Jánosdeák Andrást, Bodon Antalt, Sziklay Ede főügyészt, a teljhatalmat reája ruházza, 1000 frtot azonnal kiutalványoz s végre az önvédelem megyei eszközeire 40000 frtot megszavaz. A bizottmány működését azonnal megkezdi és így olvad össze e korban a politikai és törvénykezési hatalom egyes és ugyanazon egyének kezében.

Nem kevésbbé említésre méltó, hogy az 1849. márczius hó 28-án megtartott megyei gyűlésen olvassák fel, miszerint Szemere Bertalan, 1849 márczius hó 16-án kelt rendeletével, Szentiványi Károly helyébe, ki az országgyűlésen van elfoglalva, kormánybiztosul Ragályi Miksát nevezi ki Gömör-Kishont területére, ki viszont, mert Fáy Gusztáv betegeskedése következtében akadályozva volt az ügyek intézésében, kinevezi Bodon Antalt másod alispánnak s így egyúttal ő lett a megyei törvényszék elnöke. Ugyanekkor a sürgős ügyek sommás intézésére rendkívüli birákat küldenek ki.

Az 1849 április 23-án megtartott gyűlésen meghatároztatik, hogy törvényszéki birákul 16 törvénytudó egyén választassék és azok űlésenként 2 frt napidíjat kapjanak.

Az 1849 május hó 18-án megtartott megyei közgyűlés meghódolva a debreczeni nemzet-gyűlésnek és forradalmi kormánynak, az egész megyei közigazgatás és törvénykezés is tényleg azok felügyelete és főhatósága alá rendeltetik és összekötő kapocsként Ragályi Miksa teljhatalmú kormánybiztos szolgál.

1849 után.

Ez időtől az események gyors egymásutánban fejlődnek. Az 1848/49-iki nagy napokról más helyen szólunk. E fejezet keretében csak a törvénykezésről és az ezzel szorosan összefüggő ügyekről lévén szó, áttérünk a vármegye kényszerült meghódolása utáni korra, a mikor a katonai megszállással be-

vonul a megyeházára Mumhardt János, császári biztos s megyefőnök, ő veszi át a vezetést, ő intézi a közigazgatást s szervezi a császári uralom érdekében az első törvénykezést nem alkotmányos úton.

Az első nem alkotmányos úton létrejött törvényszék 1849. év október hó 15-én tartja első ülését és pedig már nem Pelsüczön, hanem Rimaszombatban. A legközelebbi ülés 1849. év deczember hó 10-én tartatik meg. Több büntetőügy elintézése után, a nyitva hagyott jegyzőkönyvet nem jegyzi alá Jánosdeák András eddigi főjegyző, hanem megjelenik a bíróság körében az abszolutizmus által felszinre hozott obskurus alakok elseje és a mindent legyűrni készülő hatalom fedezetének tudatában ragad tollat és saját kezével reávezeti a jegyzőkönyvre a következő nyakatekert magyarsággal megírt záradékot: „385. A jelen törvényszéktől hátra maradt tárgyak vizsgálat vételére a jövő 1850. évi jan. 17., 18., 19-ik napjai közhírré teendő Rimaszombatba oly módon tűzetnek ki, hogy azon napok délutáni óráin árvaszék fog tartatni. Egyébiránt a T. széki itéletek fognak kihirdettetni, bármely járásban lakosokra minden különbség nélkül, a mai meghozott itéletek mindenkor a törvényszék első napján lévén kihirdetendő — azért minden jbeli tisztviselők az itélet meghallására a törvényszék első napjára állitsa elő; továbbá ugyanaz 1-ső és 2-ik napon a ratkói és kishonti, a 2-ik és 3-ik a serki és Putnoki, a 3-ik és 4-ik a felsőjárási tisztviselők jelentéseik fognak tárgyaltatni azon megjegyzéssel, hogy a tudósító tisztviselő jelen lenni azon napokon kötelességének ösmerje. Kelt mint fent. Főjegyző ifj. Moravcsik János n. s. k.“

Ifj. Moravcsik János (ki a gömörmegyei Klenócz tót községből származott, s kit Kubinyi Antal főszolgabíró két évvel előbb deresre húzatott), nem jegyez, de parancsol, rendelkezik, szervez és beoszt.

Az első űlést 1850 márcz. 6-án tartja a törvényszék. Felolvastatott Szilárdy János megyei polgári főnöknek 1849 deczember 23-án kelt rendelete, a melyben a bűntettesek üldözése iránt intézkedik. Halálra ítélik Hrasko András gyilkost, a ki czimboráját agyonütötte. A kivégzésre vonatkozó passzus így szól: „Alperes az ügylevélben felhivott 1723. évi 11. t. értelmében, élőksorából, mások rettentő példájára, hóhér pallosa által kitöröltetni itéltetvén, egyszer s mind alperesnek 40 p. forint holt dijában, boncz költség, látlelet dija fejében 6 p. frtokban, 46 krban, lemarasztaltatván, a pör törvény szerint is, de a védő közügyész feljebb hivása folytán is bővebb megvizsgálás végett feljebb küldetni rendeltetik.“ A halálos ítéletet — pallossal — később végre is hajtották. Kivégeztek azon kívül az ötvenes években egy Varga Mária nevű gyilkos nőt is pallossal.

Az 1850 június 4-iki gyűlésen többek között a szirki és turcsoki lázadás felett is ítélkeznek, mint az ítélet mondja „a tulajdon szentségének lábbal taposása miatt“, valóban pedig, mert a nép a megegyezés miatt elégedetlen volt és a hivatalos mesgyéket szétdúlva, foglalta el a sajátjának vélt földeket. 35 embert ítéltek el rövidebb-hosszabb rabságra, 25—50 botütésre fejenként. Ugyanezen az ülésen nemes urak: Vass János és Kubissy János rablással vádoltatnak. Cseffka Pál társaságában követték el. A martonfalai Krasz János nevű korcsmárost kirabolván, 2 évi börtönre ítéltetnek. 299. szám alatt nemes Hubay Pál és József muzsikaszó mellett elkövetett kocsmai verekedésért, nemes ember létükre, az első 20 botütésre, a második 30 vesszőütésre ítéltetik. Ez az első ítélet nemes ember ellen, a mely a nemesi származást nem respektálja. Eredeti a Valkay György és neje Dalnoki Nagy Magdolna elleni bűnper, hamis bukás miatt. Az ítélet vádlottakat bűnösöknek ismeri ugyan, de felmenti őket, mert elítéltetésük által szabadságuktól megfosztatván, képtelenek lesznek hitelezőik megnyugtatására rendezni vagyonukat.

Az első csődtörvényszék.

Az 1850. év július hó 26. napján alakul meg Rakovszky József elnöklete, Czeglédy Sámuel, Záborszky Károly, Lubik József ülnökökből, Jeney János tiszti főügyészből, Samarjay József szolgabíróból, Kovásznai Ernő esküdtből és Lengyel Sámuel jegyzőből Rimaszombatban, a kormánybíróilag kinevezett rendkívüli *csődtörvényszék*.

Ezen az űlésen Chászár József csődje elhalálozás következtében megszüntettetik és gróf Nádasdy Tamás ellen az 1844: 22. t.-cz. alapján (tehát még magyar törvény alapján) a csőd megnyittatott, tömeggondnokul Sziklay

Viktor, perügyelőül Dapsy Vilmos neveztetett ki. Ez volt e kornak a legnagyobb csődügye, mely azért is érdekes, mert ez időben alakul itt a rendkívüli csődbíróság.

1851. év január hó 14-én alakul meg a gömörmegyei cs. kir. törvényszék Rimaszombatban tartott tanácsülésében. Jelen voltak: Abaffy János elnök, Malatinszky Ferencz, Rakovszky József, Jeney János, Záborszky Károly, Dapsy Pál ülnökök, Vihelyi Róbert, Daxner István álladalmi ügyészek, Moravcsik János, Cseh József jegyzők. Az esküformába ekkor még nem merik belevenni a császárnak szóló hűségesküt. A bíróságok szervezésére kiküldött cs. kir. igazságügyi biztosként Melczer István szerepel. Hasonló módon alakul meg a collegialis törvényszék Rozsnyón. A gömörmegyei cs. kir. törvényszék felettes bírósága az eperjesi cs. kir. kerületi főtörvényszék és legfelsőbb bírósága a Bécsben székelő cs. kir. legfőbb törvényszék. Alsófokon a törvénykezés szolgálatában állanak Vladár Antal élén a rimaszombati, Müller Gyula élén a csetneki, Abaffy Gusztáv élén a putnoki, Binczur János élén a rimabrezói és Vicziány József élén a rimaszombati cs. kir. járásbíróság. A cs. kir. törvényszék.

A telekkönyvek szerkesztése ebben az időben kezdődik. Ezen bíróságnál működnek 1851-ben, későbbi jegyzőkönyvek szerint, Adorján Boldizsár, Gömöry Pál is mint ülnökök, Bokrányi János államügyész. Melczer István, feladatát, mint a bécsi cs. kir. igazságügyminiszterium biztosa, az első szervezés körül befejezvén, tisztét az eperjesi cs. kir. kerületi főtörvényszék elnökére, Dókus Lászlóra ruházván, a gömörmegyei cs. kir. törvényszéktől az 1851. évi április hó 2-án tartott űlésben vesz búcsút.

A törvénykezés nyelve azonban még magyar, sőt az összes kezelés magyar nyelvű még, de a büntető ügyekben az 1850. évi január 17-én kiadott császári nyilt parancs szerint járnak el, váltóügyekben is nem a magyar 1844. évi váltótörvény, hanem az 1850. évi január 25-én kiadott váltórendszabályt és eljárási szabályokat követik és általában nyomról-nyomra lép előtérbe az osztrák jog, a melyet viszont a bírák nem ismervén, a tanácsüléseken, a jegyzőkönyvek tanúságai szerint, nagy jogi viták támadnak és nem annyira a jog, mint a „sic volo, sic jubeo" elve érvényesül.

1854-ben következik be Gömörmegyében az abszolutisztikus rendszer teljes mértékű keresztülvitele a törvénykezés terén. Az 1854. évi február hó 16-án Rimaszombatban megtartott cs. kir. törvényszéki tanácsülésen megjelenik Streit Ignácz, az eperjesi cs. kir. kerületi főtörvényszék elnöke és a cs. kir. törvényszék teljes ülésében intézkedik a német nyelvű törvénykezés behozatala iránt. A jegyzőkönyv fejezete még magyar, az első három pont is még magyar, azután, elnöki rendeletre, átmegy a bíróság a német nyelvű jegyzőkönyvezésre. A német nyelvű törvénykezés.

Az abszolutizmus daczára a törvénykezés jó ideig magyar nyelvű volt; de a bécsi kormányzat nem sokáig tűrhette azt az állapotot, hogy jobbérzésű és reménykedő magyar elemek intézzék a törvénykezést, így jött 1852-ben a telivér cseh, Koreska József. Ez készíti elő a cs. kir. teljes német uralom részére a talajt. 1857-ben már nagyrészt cseh és német elemekből áll a törvényszék, a kiknek tagjai között ott vannak: Johann Mracek, Franz Vodriska, Karl Pater, Anton Müller (később Ránky), Ottokár Predák, Eduard von Tratter.

Ugyanezen 1857-ik évben állitották fel a külön úrbéri törvényszéket, tisztán az úrbéri és tagosítási ügyek intézésére; ezen utóbbi bíróságot azonban az abszolutizmus is jónak látta tisztán magyar elemekből szervezni, mert csakis így láthatta biztosítottnak az úrbéri ügyeknek lehetőleg egyezség útján való békés elintézését; de még így is sok helyen nem sikerült az egyezség utján való rendezés. Úrbéri bíróságok.

A cs. kir. bíróságok működése kevés jó emléket hagyott maga után; kevés érdemes feljegyezni való marad e kor bíráskodásáról, a mely az 1860. évig terjed; de igazságtalanok lennénk, ha egy igazi nagy érdemet elvitatnánk tőlük és ez, hogy a telekkönyvi rendtartásnak az 1885. évi decz. 15-iki császári rendelettel való behozatalával, megyénkben is megindúltak a telekjegyzőkönyvek szerkesztései, a tagosítási és később a telekkönyvi térképek felvételei.

A cs. kir. bíróságok feloszlatása,

Az alkotmánynak 1860-ik évben a dicasterialis 48 előtti alapon való visszaállítása által a cs. kir. törvényszékek feloszlattatván, hasonló sorsra jutott a rimaszombati cs. kir. törvényszék és egyéb abszolut bíróságok.

Az ekkor feloszlatott bíróság tagjai voltak: Predák Ottokár, Ránky (Müller) Antal, Henzelman Sámuel, Mracek János, Vojszka Alajos, Páter Károly. Kanczellista Krecs József.

Az alkotmányos törvénykezés első ébredésekor a vármegye élére ismét a kiváló jellemű és magas szellemű Szentmiklóssy Antal első alispánnak és a hazafias érdemekben nem kevésbbé gazdag Fáy Gusztáv másod-alispánnak s így egyúttal az alkotmányos megyei törvényszék elnökének, — Kubinyi Rudolf főjegyzőnek választatik meg.

A provizorium.

Örült minden hazafi az alkotmányos élet derengésének, de az öröm csak rövid ideig tartott; a jobb jövőbe vetett remény ismét oszladozni kezdett; 1861-ben megjelent az októberi diploma s megkezdődött vele a provizorikus uralom. Az alkotmányos vezetőférfiak elvonulnak és ismét *Koreska* József áll mint kir. biztos a megye élén.

Mindjárt az októberi diploma után megalakíttatott a megyei kormányzat. Első alispánná Török Sándor, második alispánná és így a törvényszék elnökévé Daxner István neveztetett ki, a ki később 1866-ban Debreczenben lett törvényszéki bíró. A telekkönyvi ügyek előadója és helyettes elnök Fornét Jenő lett, ez az igazán hazafias és tudós férfiú, ki állást csak azért vállalt, hogy az úrbéri, tagosítási és telekkönyvi ügyekben való szakképzettségét érvényesíthesse megyéje javára; később elnöki állással kínálják meg, de azt már el nem fogadja, mert az bizalmi állás lévén, ily minőségben nem akart szolgálni.

Törvényszéki bírák lettek még Ján János, Viczian József, kinek elhunytával ennek helyére Ebeczky Emil jött, ki viszont Daxner Istvánnak Debreczenbe való távozása után a törvényszék elnöke lett; továbbá bírák voltak Létássy Alajos, Gotthard Alajos, Kessler Antal.

A kir. biztosi állást a törvényszék mellett is Koreska József tölté be, s e minőségben szolgált 1865-ig, a midőn 65—67-ben Kubinyi Rudolf áll a megyei kormányzat élén. A most vázolt provizorikus törvénykezés 1867-ig tart, az alkotmányos élet bekövetkeztéig. A tagosítás, birtokrendezés tovább folyik és a telekkönyvi intézmény kifejlődik.

Az alkotmányos törvénykezés.

A magyar törvénykezés új korszakának is hajnala a 67-iki alkotmányos ujjáébredés. *Andrássy* Manó az új alkotmányos főispán 1867. év április 24-én tartja meg a tisztújító közgyűlést. Első alispánnak Fáy Gusztáv, a megpróbáltatás nehéz napjaiban jelleme, esze és helyes magatartása által a közhangulat dédelgetett, tisztelt férfia, választatik meg. Másod-alispánnak s így a törvényszék elnökének: Bodon Ábrahám, törvényszéki bíráknak: Fornét Jenő (helyettes elnök), Ján János, Fehérváry János, Holló Dénes, Abonyi Pál, Palóczy Ábrahám, később Török János rimaszombati városi jegyző, főügyész Molitórisz János, alügyész Csider László; a megyei törvényszéknél jegyzősködött ekkortájt rövid ideig Bornemisza László, a jelenlegi alispán is.

Az újra életre kelt megyei törvénykezés azonban már csak rövid idejű volt, mert a magyar alkotmányos államiság követelményéül a független, különvált kir. bíróságok behozatalát mindsűrűbben hangoztatták.

A bíráskodás elválasztása a közigazgatástól.

A bíráskodásnak a közigazgatástól történt elétválasztásában Gömör-Kishontban a gyakorlati átmenetet gyorsította, megkönnyítette az a körülmény, hogy az igazságügyi kormányzat a kir. bíróságok első tisztviselőiül megyei egyéneket nevezett ki, kik eddig is a megyei életben, a megyei bíróságok körében szerepeltek, s teljes helyi ismeretekkel és nagy egyéni népszerűséggel bírtak.

Az átalakulásokra vonatkozó értekezletek 1871. évi október, november és deczemberben folytak a megyeházán; Fáy Gusztáv alispán elnökölt ezeken az emlékezetes gyűléseken, s miután az átalakuláshoz minden előkészület megtörtént, 1871. évi deczember hó 30-án tartotta Rimaszombatban a megyeházán a Gömör-Kishont megyei törvényszék utolsó teljes ülését. Az ülésen Fáy Gusztáv elnökölt és miután kiemelte a történeti pillanat jelentőségét, hogy egy sokszázados intézmény zárul be 1871. decz. 31-én, érzékeny szavakban búcsúzott el a megyei törvényszéktől és a megyei törvénykezéstől, de

együttal reményét fejezte ki, hogy a kir. bíróságok is az ország új, alkotmányos rendelései alapján állván, a magyar nemzeti s honfias érdekeket fogják szolgálni. A történeti emlékű ülésen mint utolsó megyei bírák jelen voltak Fáy Gusztáv I-ső alispán, Bodon Ábrahám II. alispán, elnök, Fornét Jenő, Ján János, Fehérváry János, Török János, Holló Dénes, Abonyi Pál, Palóczy Ábrahám bírák, Nagy Pál árvagyám, Molitorisz János főügyész, Csider László alügyész.

Az 1872. évi január hó 1-én az 1869. évi 4., az 1871. évi 31., 32. és 33. t.-czikkek alapján életbeléptek a kir. elsőfolyamodású bíróságok, ügyészségek és ezzel itt megnyílt a magyar judikatura legújabb korszaka. E korszak kritikája már jogi szakmunkába való lévén, e helyre csak leírása és ismertetése tartozik, a helyi viszonyok szempontjából. A kir. bíróságok és ügyészség szervezése.

Az első szervezés nagy munkáját *Marton* Rudolf kinevezett kir. törvényszéki elnök végezi és őt nevezi ki a király elnökké. A kir. törvényszék, a járásbíróságok és a kir. ügyészség első szervezése gyors ütemben történik. *Marton* Rudolf elnök első munkatársaiként működő törvényszéki bírák voltak: Fornét Jenő tkvi bíró és elnökhelyettes, később törvényszéki elnök, Török János, Csider László, Holló Dénes, Fehérváry János, Nagy Pál, Schulcz Miksa, utóbbi bányabíró. A járásbíróságok élére állitják és pedig a rimaszombatinak Löcherer Tamást, a rozsnyóinak Feledy Ferenczet, a tornallyainak Palóczy Ábrahámot, a rimaszécsinek Kubinyi Lászlót, a nagy-rőczeinek Molitorisz Jánost kir. járásbírákul. A kir. ügyészség élére Ján János kerül.

A szervezés nehéz munkájában az első teendő volt, a vármegyétől a törvényszéki és polgári iratok átvétele. A büntető irattár átadásával, illetőleg átvételével 1872. évi január hó 25-én lett készen a megyei s törvényszéki vegyes-bizottság, míg a polgári iratok csak 1872. évi február hó 3-án adattak és vétettek át; de úgy a kir. törvényszék, mint a kir. járásbíróságok a folyamatban levő szervezési munkák daczára is akadálytalanul működnek már az első évben, bár a közönség a jogszolgáltatást már az első évben fokozódott mértékben veszi igénybe.

A kir. bíróságok sok úrbéri pert vettek át az előző bíróságoktól. Az 1872. évben még úrbéri és tagosítási perben érdekeltek voltak: Pelsőcz, a legnagyobb tagosítási per, a mely még 1823-ban kezdődött s 1875-ben a további bizonyítást rendelték el, továbbá Klenócz, Velkenye, Sajó-Püspöki, Rákos, Nandrás, Zeherje, Trizs, Szent-Király, Imola, Sid, Lekenye, Szásza, Borosznok, Recske, Lökösháza, Nagy-Szlabos, Felső-Szuha, Orlaj-Török, Alsó-Szuha, Redova, Fekete-Lehota, Pápócs, Gencs, Felső-Sajó, Rekenye-Újfalu, Restér, Kis-Szlabos, Geczelfala, Ajnácskő, Alsó-Szkálnok, Zabar, Hacsava, Sőreg, Béna, Kis-Béna, Egyházasbást, Kövi, Derecsk, Martonfala, Sajó-Lenke, Szalócz, Rakottyás, Almágy, Bikszeg, Rimaszombat, Fűrész, Csobánka, Radnót-Tajti, Czikóháza, Zádorfala, Ivánfala, Tiszolcz, Kánó. E perekben mint előadók Török János és Fornét Jenő bírák szerepeltek. Úrbéri perek.

A rimaszombati kir. törvényszék kebelében lévő telekkönyvi hatóság a szervezéskor kiterjedt a rimaszombati, rimaszécsi és tornallyai kir. járásbíróságok területére, majd a tornallyai kir. járásbíróság 1894. évben telekkönyvi hatóságot nyervén, a tornallyai járás telekkönyvi ügyeit áthelyezték Tornallyára. Külön tkvi hatósággal bír a nagyrőczei (1872-ik évben a szervezéskor vált ki a rozsnyói tkvi hatóságból) és rozsnyói kir. járásbíróság, mindegyik saját járásbírósága területén. A tkvi hatóságok forgalma élénk, a mi a tkvi kimutatásokból tűnik ki. A bírói ingatlan árverések nem nagyon gyakoriak, a mi megnyugtató; a kisebb parczellák elég élénk forgalmat mutatnak, a tulajdonjog szabad kézből való átruházása tekintetében, a jelzálog hiteligények nagyok, a melyek a parasztbirtoknál gazdasági forgalmi tőkék beszerzésére, a közép és a nagyobb birtoknál azonban, sajnos, régi, épen nem produktiv, inkább túlköltekezéstől származó terhek egyesítéséből, konverzióiból és fedezéséből erednek. Telekkönyvi hatóságok.

A telekkönyvi átalakítások, a tagosítások az 1871. évi 53. és 54. t.-cz. alapján az úrbéri birtokok rendezéseinek keresztülvitele után eszközöltetnek, általában szerencsés eredménynyel.

Az 1886. évi 29. illetve 1889. évi 38. t.-cz. alapján foganatosítandó telekkönyvi betétszerkesztés a bíróság területén még egyik városban vagy község-

ben sem nyert alkalmazást; annál gyakorlattibb jelentőségű volt megyénkben az 1892. évi 29. t.-cz.-nek a tényleges birtokos tulajdonjogának telekjegyzőkönyvbe bejegyzéséről és a tkvi bejegyzések helyesbítéséről szóló törvény, s ennek 1. §-ának *a*) és *b*) pontjai alapján egész községekben is sűrűn nyer alkalmazást s nagyban előmozdítja a tulajdonjognak tkvi rendezését. A régi 1855. évi decz. 15-én kiadott császári pátenssel életbe léptetett telekkönyvi rendtartás világosságánál fogva még ma is a leghasznosabb tkvi intézkedésünk s az újabb tkvi törvények áttekinthetősége, gyakorlati alkalmazhatósága, a hozzájuk fűzött reményeket be nem váltván, az ezen irányban való reformok elodázhatatlanok lesznek; megyénkben a tkvek körül mutatkozó nehézségek és bizonytalanságok az újabb tkvi törvények által nem lettek megszüntetve. Az összes tkvi hatóságok ügyeinek száma 1902. évben 21,332, a mi élénk tkvi forgalomra mutat.

A bányabíróság.

A rimaszombati kir. törvénszék úgy is működik, mint bányabíróság. Az 1871. évi deczember hó 25-én 10,417. szám alatt kiadott igazságügyminiszteri rendelettel a lőcsei bányatörvényszék megszűnvén, a rimaszombati kir. törvényszék egyúttal Gömör-Kishont t. e. egyesített, Torna, most már Abaúj-Torna és Borsod vármegyék területére mint bányabíróság működik. Az első szervezés idején a lőcsei bányatörvényszék iratait 1872. év január hó végén vette át Fornét Jenő törvényszéki bíró és első bányabíróként Schulcz Miksát nevezte ki az igazságügyi kormány. Az első bányabírósági tárgyalás a kir. törvényszéknél 1872. év február hó 9-én volt.

A bányabíróságnál vezettetnek a területén levő bányaművekre vonatkozó bányatelekkönyvek, a melyeknek átalakítása és ujjászerkesztése a legnagyobb igazságügyi követelmény, mit fokoz még az a körülmény is, hogy úgy az anyagi bányajog, mint az eljárási szabályok még mindig az 1854 május 23-án kiadott osztrák császári nyilt parancson alapszanak, a melyeknek revideálása égető szükség, mit itt, a hol a bányászat kifejlődött s virágzó intézmény, legjobban éreznek az érdekeltek.

Kereskedelmi és váltóbíráskodás.

A rimaszombati kir. törvényszék úgy is működött mint kereskedelmi bíróság. Perenkívül eljár a pénzintézetek és szövetkezetek ellenőrzésében, a czégjegyzésben és általában azon ügyekben, a melyek mint perenkivüliek az 1875. évi 37. t.-czikk alapján köréhez tartoznak. Tíz pénzintézet és számos szövetkezet alakult 67 év óta Gömör-Kishont vármegyében, a melyek a váltóforgalmat és így az 1876. évi 27. t.-cz. szerinti váltóügyekből eredő váltóperek számát is eléggé fokozzák.

A vármegye iparának és kereskedelmének megfelel kereskedelmi törvénykezése is. 1902-ben lefolyt a rimaszombati törvényszéknél az 1875. évi 37. t.-cz.-ben közölt kereskedelmi ügyekből 11—1901-ben 23 rendes kereskedelmi per; de már élénkebb a váltóper-forgalom, mert 1902-ben befejeztetett 586, 1901-ben 753 sommás és rendes váltóper.

Csődbíráskodás.

A rimaszombati kir. törvényszék mint csődbíróság megnyitott 1902-ben 15, s 1901-ben 14 csődöt, a mi a rossz közgazdasági viszonyok eredménye.

Házassági bíráskodás.

Az 1894. évi 31. t.-cz. a házassági ügyekről intézkedvén, a házassági bíráskodás új jogalapot nyert. A törvény 1895. évi október hó 1-én lépett életbe. Az 1895. év három hónapját mellőzve, adjuk a következő adatokat:

Érkezett a rimaszombati kir. törvényszékhez rendes válóper:

1896. évben 58, 1897. évben 78, 1898-ban 72, 1899-ben 80, 1900-ban 64, 1901-ben 81 és 1902-ben 70 darab.

Mindenesetre megdöbbentő adatok a válóperek nagy számára nézve és ezek az adatok legnagyobbrészt oly válóperekre vonatkoznak, a melyek a műveletlen elemek közt folynak és a mellett szólnak, hogy az alsóbb néprétegek között a házasság erkölcsi alapjai lazák, a mi a vallástalanság terjedésének és a prostituczionák a nép életébe való belopódzásának tulajdonítható. Fokozza a válóperek számát a kivándorlás, mert sok esetben ez töri ketté a házasságot.

Hitbizományok.

A rimaszombati kir. törvényszék, mint hitbizományi bíróság két hitbizomány ügyében jár el. Az első hitbizomány a gróf Andrássy Györgyféle, a melyet a nemes gróf halála után 1872 deczember 17-én hirdettek ki a kir. törvényszéknél. A hitbizomány elsőszülöttségi fiági, a mely ifj. gróf

Andrássy Györgyre volt szállandó, azonban ennek bekövetkezett halála után változtatást szenvedett és így azt gróf Andrássy Dénes nyerte, utána pedig kétfelé oszlik a hitbizomány, az egyik része Andrássy Máriának férj. gróf Széchenyi Pálnénak, a másik része gróf Andrássy Erzsébetnek férj. gróf Maldeghennének, illetve leszármazóiknak jut elsőszülöttségi jog szerint.

A második a gróf Andrássy Manó-féle hitbizomány, a melyet jelenleg gróf Andrássy Géza élvez. Van még egy harmadik hitbizomány is, a Szász Coburg-Gothai s Koháry kettős hitbizomány, melynek jelenlegi birtokosa Fülöp Szász Coburg-Gothai kir. herczeg.

Büntető bíráskodás.

A rimaszombati kir. törvényszék, mint büntetőbíróság ítélettel befejezett 1902-ben 335, 1901-ben 263 bűnpert, a mi az elmult évek számának is megfelel. A vagyon- és személybiztonság kedvezőbb volta mellett szól ez a szám, tekintve, hogy a vármegye lakosainak a száma az 1891. évi kimutatás szerint 174,810.

Az öt kir. járásbíróság előtt lefolyt s ítélettel eldöntetett az 1902. évben vétség és kihágás 1036, s 1901 évben 960, a mi előbb felállitott állitásunkat nem czáfolja meg.

A főbenjáró bűnök között a legnagyobb számban a testi sértések fordulnak elő, ezek is többnyire szeszes állapotban elkövetett verekedésekből kifolyólag.

Az utolsó akasztás.

Szándékos emberölés ritkán, gyilkosság az utolsó évtizedek alatt éppen nem fordult elő és e részben nem érdekteten felemlíteni, hogy Gömör-Kishont vármegyében 1858. év óta nem akasztottak. Akkor történt, hogy a simonyi molnárnak, az öreg Alexaynak öregebbik fiát, Alexay Samut Rakosánszky István molnárlegény, szerelmi féltékenységből, szülei szemeláttára, előleges érett megfontolás után egy fejszével valóságosan lefejezte.

A halálos ítéletet a cs. kir. törvényszék 1858. évi deczember hó 14-én hajtotta végre kötél által, a Rimaszombat északkeleti oldalán fekvő meredek dombon, az úgynevezett „Akasztó-hegyen".

Az új büntető perrend.

A büntető eljárás terén egész a legújabb időkig a szokásjog által megállapított szabályok voltak irányadók s a gyakorlatra legnagyobb hatással volt az országgyűlés 15 tagú bizottsága által kidolgozott törvényjavaslat; az ideiglenes bűnvádi eljárásról és az ügyészségek szervezéséről szóló 1871. évi 33. t.-cz. pedig a vád elvét jutatta ebben érvényre.

Ezt a bizonytalan eljárási rendszert szabályozta az 1896. évi 33. t.-czikk.

Az öt kir. járásbíróság által az 1902-ik évben ítélettel befejezett büntető ügyekkel szemben felebbezés alá került, s ítélettel intéztetett el 253 darab, Tehát az első bírósági ítéleteknek mintegy 25%-a ellen élt a közönség felebbezéssel, míg 75%-ában megnyugodott, a mi kedvező eredménynek mondható az első bíróságok működésére, még inkább, ha figyelembe veszszük azt, hogy a felebbezés alá került ügyekből is 1902-ben csak 37 ítélet lett megváltoztatva, 30 megsemmisítve, 28 visszautasítva és 177 helybenhagyva.

Az esküdtbírósági intézményből kifolyólag az első esküdtszéki tárgyalás volt 1900. év május hó 4. napján, a melyen a törvényszék elnökének akadályoztatása következtében Medveczky Sándor elnökölt. Úgy ő, mint dr. Mészáros István kir. alügyész, és az akkor védőként szerepelt Bodon József ügyvéd, nagyszabású beszédekben méltatták az esküdtszéki intézményt.

1900-ban volt 11 esküdtszéki főtárgyalás, 1901-ben 15, 1902-ben 11, a mi a mellett szól, hogy kevés a főbenjáró bűntett a vármegye területén. A verdiktek helyességét és a bíróság korrekt eljárását bizonyítja, hogy semmiségi panaszt vagy be sem jelentettek, vagy ha igen, úgy a kir. kúria azokat elvetette.

Az új bűnvádi eljárás az ügyvédek szóbeli tárgyalási képességeit teszi próbára, sok szép szónoki erő lép sorompóba a vádhatóság és védelem részéről; a vádhatóságot állandóan dr. Mészáros István kir. alügyész, majd ügyész képviseli.

A rimaszombati kir. törvényszék mellett szervezték a kir. ügyészséget, a mely működését 1872. év január hó 1-én kezdette meg. Szervezésében résztvett az első ügyész, Ján János, a ki 1872. évben vette át Molitorisz János megyei tiszti főügyésztől az ügyészségi teendőket a kir. törvényszék mellett. Mellette mint kir. alügyész akkor Kubinyi Aladár, a jelenlegi tör-

vényszéki elnök működött, kinek oroszlánrésze volt az ügyészség s fogházügy szervezésében. Ő lett Ján János utódja; törvényszéki elnökké neveztetvén ki, az ügyészség vezetését dr. Hányi Győző, nyugalomba vonulása után az 1902-ik évben dr. Mészáros István vette át. Mint alügyészek működtek Kubinyi Aladár, Staniszlavszky Adolf, jelenleg zalaegerszegi kir. törvényszéki elnök, Szeredinszky Sándor (meghalt), dr. Mészáros István, jelenlegi kir. ügyész.

A pelsőczi és rimaszombati fogházak.

A kir. ügyészség a közvádlói szerepet viszi a büntetőtörvények és büntető eljárási szabályok határai között és végrehajtja a büntetéseket. Ezen utóbbi funkczióban intézi a rimaszombati fogház ügyeit és felügyeletet gyakorol a felett. Az 1872. évi szervezés alkalmával az úgynevezett „vármegyei börtön", mely a megye hajdani székhelyén, Pelsőczön volt, enyhébb elnevezést nyert, vagyis a börtönből kir. törvényszéki fogház lett. E mellett még más tekintetben is vesztett jelentőségéből a pelsőczi börtön, mivel innentúl már csupán fiók-fogház czímén szerepelt. Igaz, hogy e czím mellett ez a fogház szolgált azon súlyosabb rabok és fegyenczek elhelyezésére, kik valamely okból orsz. fegyintézetekbe szállithatók nem voltak, míg a rimaszombati fogházban, melynek Pelsőcz fiókja volt, csak a könnyebb fogházbüntetésre elítélt foglyokat helyezték el.

A pelsőczi fogház felügyelője 1872. évtől 1885-ig Kriston György volt. Ez alatt az idő alatt a tulajdonképeni letartóztatási czélokra öt társas-zárka szolgált. Kriston György halála után helyettesítőül a rimaszombati kir. ügyészség Lokcsánszky Endrét küldte, kit később oda fogházfelügyelővé ki is neveztek. Ez időtől a pelsőczi fogház képe megváltozott, a mennyiben az orsz. fegyintézetek és több fogház túltömöttsége miatt Miskolczról és Egerből az 1885—86. évben tömeges rabszállítások eszközöltettek s több mint 100 súlyos elitéltet szállitottak át a pelsőczi fogházba, úgy hogy a létszám 130—140-re szökkent. A pelsőczi fogházban zendülés is volt, de kitörését és elfajulását megakadályozta a felügyelő veszélyt megvető személyes közbelépése.

A rabmunka 1885-ig tisztán kosárfonásra szorítkozott, 1886—1887-ben, azonban a letartóztatottak túlnyomó része, a gazdaközönség megelégedésére, a felügyelő által kieszközölt magasabb engedélylyel a földmívelésnél nyert alkalmazást.

1887. év november havában a pelsőczi fiók-fogház megszűnt. Rimaszombatban az új igényeknek megfelelő, 160—180 befogadó-képességű fogház felépült és a pelsőczi rabokat 1887 november 17-én ide szállították.

A rimaszombati fogház, Kubinyi Aladár jelenlegi kir. törvényszéki elnök ügyészsége alatt, 1885—1887-ben épült. A rablétszám 160—180 befogadási képességgel szemben 1894. évig 210—270 között váltakozott. Egészségügyi és biztonsági tekintetben a rimaszombati fogház az elsők között áll, mivel eddig az összes halálesetek száma 7; a fogházépületből, fennállása óta csupán két egyénnek sikerült megszöknie.

A fogházban házi-ipar nincs, annak a helyi viszonyok nem kedveznek. Kísérletezés történt kefe- és seprőkötéssel, kosárfonással, azonban ezeket is be kellett szűntetni, eredménytelenségük miatt.

Halálbüntetés eddig elő nem fordult. Rablógyilkosságért egy Mravcsák János nevű egyén élethossziglan volt elítélve, ki büntetésének negyedik hónapjában elhalt. Domány András apját, anyját ölte meg és élethosszig tartó fogházra itéltetett. Kozlok András gyilkosságért ugyanarra, de büntetésének 5-ik hónapjában elhalt.

Párbajok.

A rimaszombati fogház kivételesen államfogházul is szolgál azok részére, a kik párbajvétségért a törvényszék területén elítéltettek és az igazságügyi miniszter engedélyével ide utaltatnak.

Gömör-Kishont vármegyében a párbaj, mint társadalmi intézmény, a legnagyobb népszerűségnek örvend és az országszerte történt tragikus kimenetelű párbajok a gömöri úri társadalmat hidegen hagyták annyiban, hogy a párbajellenes mozgalom itt legkissebb visszhangra sem talált.

Az utolsó évtized társadalmi és politikai ellentétei és küzdelmei sűrűn állitották egymással szembe a küzdő feleket. Gömörben azonban szerencsére a könnyű vívó kard a kedvelt fegyver és bár a párbajt többnyire csak nagyon könnyű bandázszsal, vagy egészen bandázs nélkül, a végkimerülésig

szokták vívni, mégis halálos kimenetelű sebesülések, — éppen mert a férfiak a kardot nagyobbrészt jól forgatják és mert a sebészet a kardsebekkel legsúlyosabb eseteknél is, véghetetlen ügyességgel tud eljárni, — nem következtek be.

Jóllehet a párbajok száma nagy, a legújabb időkig nem adott a bíráskodásnak sok dolgot, mert a párbajokat oly diskrét körülmények között vívták meg, hogy a kir. ügyészség üldözése be nem következett, míg a mult évben egy párbajellenes egyéniség öt évre visszamenőleg a párbajokat ki nem fürkészte és a szereplőket fel nem adta. A megindított vizsgálat folyamán a vármegye gentlemanjei tömegesen kerültek a bíróság elé s a rimaszombati fogház, mint államfogház megnépesedett.

A kir. törvényszék és kir. ügyészség Rimaszombatban a Tompa-téren fekvő palotaszerű emeletes épületben van elhelyezve. Ékessége az épületnek a tágas, impozáns főtárgyalási terem. Az épületet 1885-ben engedélyezte az igazságügyi miniszterium, a szükséges telket és egyéb hozzájárulást pedig Rimaszombat városa adta, de azok, a kik a székhelykérdéssel még mindig Pelsőcz és Tornallya felé gravitáltak, mindent elkövettek, hogy e tervet meghiúsítsák. Hervadhatatlan érdemei vannak ez ügyben Kubinyi Aladár mostani kir. törvényszéki elnöknek, ki mint akkori kir. ügyész, az építkezés kérdését nagy erélylyel és körültekintéssel intézte. Bírósági épületek.

A kir. törvényszék belső udvarán épült a fogház. Oldalt van a kir. járásbíróság elhelyezve; a rozsnyói kir. járásbíróság saját emeletes épületében, a nagyrőczei a városházán, a tornallyai és rimaszécsi kir. járásbíróságok bérházakban vannak elhelyezve.

A rimaszombati kir. trvszék szakok szerinti ügyforgalmát és tevékenységét az 1902. évből a következőkben adjuk: Ugyforgalmi kimutatás.

A rendszeresített személyzet volt: 1 elnök, 6 törvényszéki bíró, 1 albíró, 1 jegyző, 3 aljegyző, 3 joggyakornok, 1 irodaigazgató, 1 telekkönyvvezető, 1 segédtelekkönyvvezető, 1 irodatiszt, 7 irnok, 5 rendes díjnok, 5 hivatalszolga s így a rendszeresített személyzet összesen 36. A kir. közjegyzők száma a tvszék területén 3, a kereskedelmi ülnököké 3, az állandó szakértőké 3 és az állandó tolmácsoké 2.

Az ügyforgalom a következő volt: polgári beadvány 6910, telekkönyvi 8385, büntető 4516, fegyelmi 52, tehát összesen 19,863. A sommás felebbviteli ügyek száma 261 volt. Az év végén folyamatban maradt ügyek száma összesen 250.

A részletes ügyforgalom a következő: Polgári ügyekben az első folyamodásban az érkezett keresetek száma összesen 864. Ebből befejeztetett összesen 880. A tanácsülési napok száma 235. A hozott érdemleges ítéletek száma 237. Meg nem jelenés vagy beismerés fölött hozott ítéletek száma 26. A pert befejező végzések száma 70. Sommás váltó végzés 541. Egyezséget jóváhagyó végzés 6. Az év végén folyamatban maradt 303. Ezek közül a bíró kezén volt 14, pertárban 95 és bizonyítás alatt 115.

Telekkönyvi ügyekben az év elején elintézetlen volt 2 tkvi beadvány és 4 tkvi per és ügy. Érkezett tkvi beadvány 8385, tkvi per és ügy 6644, elintéztetett telekkönyvi beadvány 8340, telekkönyvi per 4, végreh. ügy 768, egyéb tkvi ügy 5836, tkvi per és ügy összesen 6608. Az év végén elintézetlenül maradt tkvi beadvány 47, tkvi per és ügy 40. Bányatelekkvi beadvány érkezett 261. Egyéb perenkívüli ügyekben és pedig csődügyekben csődnyitás iránti kérvény érkezett 2. Az év elején folyamatban volt csődök száma 15. A f. évben megnyitott csődök száma 1. Ezek közt közönséges 1, a hitelezők kérelmére 1, vagyonhiány miatt 2, a csődvagyon felosztásával 3. Az év végén folyamatban maradt csődök száma 11. Czégjegyzési ügyekben bejegyeztetett egyéni czég 45, társas czég 19. Töröltetett egyéni czég 4, társas czég 1. Értékpapirok és okíratok megs. ir. ügy érkezett 4, ügyvéd elleni panasz érk. 4, az év végén folyamatban maradt 2, egyéb polgári rendkívüli ügy érkezett 153. A tszéknél kezelt hitbiz. ügyek száma 2.

Felebbvitt sommás ügyekben felebbezés: Mult évről folyamatban maradt 63. Érkezett pénzkövetelést tárgyazó per 111. Az 1893: XVIII. t.-cz. 1. §-ának 2. p. alá eső per 24, 3. p. alá eső per 4. Egyéb per 54, összesen 193. Befejeztetett összesen 202. Tartatott szóbeli tárgyalás összesen 81.

Contradict. tárgyaláson elintézett ügyek száma 242. Tartatott nyilvános előadás 35. Hozatott érdemleges ítélet 207, pert befejező végzés 73. Folyamatban maradt felebbezési ügy összesen 54. Felülvizsgálat: Mult évről folyamatban maradt 12. Érkezett összesen 41. Befejeztetett összesen 54. Felfolyamodás: Mult évről folyamatban maradt 2. Érkezett összesen 25. Befejeztetett összesen 25. Folyamatban maradt összesen 2.

Büntető ügyekben, első folyamodásban, vizsgálóbírói ügyekben a mult évről folyamatban maradt 35. Érkezett összesen 236. Elintéztetett összesen 262. Folyamatban maradt 9. A vizsgálat kiegészítése ir. ind. érkezett 5. Bűnvádi perekben, mult évről folyamatban maradt 32. Érkezett összesen 335. Befejeztetett összesen 321. Folyamatban maradt 46. A vádtanács tárgyalásainak száma 29, üléseinek száma 67. A törvényszéki tanács üléseinek száma 158. A törvényszéki főtárgyalások száma 79. A tszéki főtárgyalások eredménye; az eljárás kiegészítése 2, az eljárás megszűntetése 11, elnapolás 129, ítélet 255. Az esküdtbírósági főtárgyalások száma 11. Az esküdtbírósági főtárgyalások eredménye: ítélet 11. Másodfolyamodásban, mult évről folyamatban maradt 37. Érkezett felfolyamodás 18, felebbezés 253, összesen 271. Befejeztetett összesen 272. Hozott ítéletek száma 220. Folyamatban maradt összesen 36.

Elnöki beadvány elintéztetett összesen 2186. Fegyelmi ügy a mult évről folyamatban maradt 3. Érkezett birósági személyzet ellen 7. Fegyelmi vizsgálat foganatosittatott 4. Elintéztetett megszüntetéssel 2, felmentő határozattal 1, vétkesre szóló határozattal 3, összesen 6. Folyamatban maradt fegyelmi ügy birósági személyzet ellen 4.

A közigazgatási bíráskodás.

A közigazgatási bíráskodás, a mely a közigazgatás által okozott sérelmek orvoslására hivatott, az 1896. évi 26. t.-cz. alapján 1897. évi január hó elsején lépett életbe, miután a pénzügyi közigazgatási bíróság előbb feloszlattatott. A közigazgatási bíráskodás azonban csonkaságánál fogva, a menynyiben alsóbbfoku közigazgatási bíróság nincsen, és elvi megállayitást e hatáskör tekintetében nélkülöz, életrevaló garancziát nem nyújt; legalább a gömörmegyei adatok e mellett vallanak; így pénzügyi sérelmek ellen igénybevétetett: 1897. évben 96 esetben, 1898-ban 113-ban, 1899-ben 121-ben, 1900-ban 161-ben, 1901-ben 132-ben és 1902-ben 193, tehát a törvény hatályba lépte óta összesen 816 esetben; azonban pénzügyi kérdésekben eddig is volt bíráskodás; de hogy milyen szánalmas képet mutat a közigazgatási érdek védelme, a miért pedig a nagy reform behozatott, azt a következő kimutatás bizonyitja. Ugyanis, igénybe vétetett tisztán közigazgatási ügyben, 1897. évben 6 esetben, 1898-ban 21-ben, 1899-ben 21-ben, 1900-ban 22-ben, 1901-ben 24-ben és 1902-ben 18, tehát összesen 112 esetben, azonban ezek közül számtalanszor oly esetekben, a melyeknek a törvény helyet nem ad és a panasz visszautasíttatott. Ez az eredmény tehát a törvény revideálása mellett szól.

Ügyvédek.

Gömör-Kishont vármegye törvénykezése szolgálatában Rimaszombaton 17, Rozsnyón 8, Nagyrőczén 5, Tornallyán 3, Putnokon, Rimaszécsen, 2—2 és Alsóbalogon, Csetneken, Csízben, Dobsinán, Jolsván, K.-H.-Váralján és Tiszolczon egy-egy ügyvéd, tehát összesen 44 ügyvéd áll. A Gömör-Kishont vármegyei ügyvédek a miskolczi ügyvédi kamarához tartoznak. Az ügyvédek társadalmi állása nagyon kedvező, szép pozicziókat töltenek be és a közügyek intézésében is élénken résztvesznek.

A kir. törvényszék személyes ügyei.

A rimaszombati kir. törvényszék kebelében törvényszéki bírákként működtek a bíróságok szervezése óta: Fornét Jenő (később törvényszéki elnök), Török János (†), Csider László (†), Holló Dénes (†), Fehérváry János (nyugalomban), Nagy Pál (†), Schultz Miksa, Hánrich Lajos (később táblabíró), Madarassy Dezső (meghalt mint táblabíró), Lányi Bertalan (miniszteri tanácsos, a kodifikaczionális bizottság jeles tagja), Tomcsányi László (a kassai kir. ítélő táblánál bíró), Vozáry György, Altdorfer István (a kassai ítélő táblán bíró), Sztaniszlavszky Adolf (a zalaegerszegi törvényszék elnöke), Kolbay Sándor, Medveczky Sándor (rimaszombati kir. közjegyző), Cseh István, Domján Lajos, Pongrácz Dezső.

A rimaszombati kir. járásbíróság.

A rimaszombati kir. járásbíróság körébe tartozó nagy- és kisközségek nagy része tót anyanyelvű; van néhány magyar és néhány megmagyaroso-

dott tót községe is a Rimavölgyén és Szuhavölgyén. A járásbíróság ügyforgalma emelkedőben van az utolsó évtized alatt, úgy hogy új albírói állás szervezése vált szükségessé.

A rimaszécsi kir. járásbíróság.

A rimaszécsi kir. járásbíróságnál a szervezéskor Löcherer Tamás kir. jbíró működött, utóda Lengyel György kir. járásbíró, ki jelenleg sok tudással és buzgósággal vezeti a kir. járásbíróságot; mellette működnek kiváló tehetséggel és képzettséggel: szászi Kovács Géza és Langhoffer Viktor albírák; a kir. járásbíróságnál a szervezés óta a már említetteken kívül is működtek: Ethey Károly, Cseh István, Prekopa Rudolf és Szakmáry Gyula.

A rimaszécsi kir. járásbíróság kerületébe tartozó összes községek magyarok. E járásbíróság körébe 63 község tartozik.

A kir. járásbíróság élén ma Frits Ferencz kir. járásbíró, nagy képzettségű, kiváló gyakorlati judicziummal bíró férfiu áll, a ki mellett mint jeles munkatárs működik Feledy Ferencz albíró. Szervezés óta járásbírák voltak: Kubinyi László, Madarassy Dezső, Vozáry György, Lengyel György, albírák voltak Hutay Gyula, Dessewffy Árpád.

A tornallyai kir. járásbíróság

A tornallyai kir. járásbíróság körébe is tiszta magyar községek tartoznak. E járásbíróság körébe 64 község tartozik.

A járásbíróságot ma dr. Münster Tivadar, a kassai polgármester, kiváló jogászi talentummal megáldott jeles fia vezeti. Mellette mint kiváló albíró működik: Basilidesz Barna. A szervezés óta járásbírák voltak: Palóczy Ábrahám, Borsody József, albírák voltak: Oroszi (Stiller) Gyula, Kalniczky Géza (jelenleg kir. törvényszéki bíró Rimaszombatban), dr. Nagy Iván (bpesti táblai tanácsjegyző).

A rozsnyói kir. járásbíróság.

A rozsnyói kir. járásbíróság népe túlnyomó számban tót; vannak Dobsinán németek és néhány községben magyarok is. E járásbíróság körébe 53 község tartozik.

A járásbíróságot vezeti ma Tichy Mihály kir. járásbíró, ki e nagyforgalmú járásbíróság élén emberfeletti munkát végez; kitűnő jogász-elme s jeles judicziummal bíró férfiú. Mellette albírák: Aranyossy Béla, Rákossy Jenő. A szervezés óta járásbírák: Feledy Ferencz, Rombauer Ervin, albírák: Tóthpápay István, Bajkor Tamás, Mihályi Kálmán, Absolon Ferencz; kiváló munkása volt a járásbíróságnak Lubik Ödön telekkönyvvezető.

A nagyrőczei kir. járásbíróság.

A nagy-rőczei kir. járásbíróság népe nagyrészt tót, csakis Jolsva város vidékén van néhány magyar község. A járás körébe 51 község tartozik.

A járásbíróságot ma Dessewffy Árpád kir. járásbíró vezeti, sok gyakorlati szakavatottsággal. Mellette jeles albírák: Prekopa Rudolf és Gazda Pál. A szervezés óta járásbirák voltak: Molitorisz János, Matyasovszky Mátyás, albírák: Szecskay Antal.

Járásbíróságok ügyforgalma.

A rimaszombati kir. törvényszék területén működő kir. járásbíróságok büntető, polgári és perenkívüli tevékenységét a következő kimutatásban adjuk:

A rendszeresített személyzet: 5 járásbíró, 8 albíró, 2 aljegyző, 3 joggyakornok, 3 telekkönyvvezető, 2 segédtelekkönyvvezető, 12 irnok, 10 díjnok, 5 bírósági végrehajtó és 8 hivatalszolga s így összesen 61. Az ügyészségi megbizottak száma 5.

Az érkezett ügyek száma 27093. A folyamatban maradt ügyek száma 2085. — Részletes ügyforgalom a következő: polgári ügyekben sommás per a mult évről folyamatban maradt 3530. Érkezett összesen 3571. Befejeztetett összesen 3573. Az év végén, a szünetelőkön kívül folyamatban maradt 176. Egyezségi ügyek: Előterjesztett kérelmek száma 86. Létrejött egyezségek 3. Perré alakult 3. Fizetési meghagyások: Fizetési meghagyás iránti ügyek 6320. Fizetési meghagyások tárgyában érkezett megkeresések 288. Rendes örökösödési ügy a mult évről folyamatban maradt 947. Megindíttatott összesen 1774. Befejeztetett összesen 1955. Folyamatban maradt 766. Örök. és hagy. bizonyítvány iránti ügy a mult évről folyamatban maradt 10. Érkezett 40. Befejeztetett 42. Folyamatban maradt 8. Anyakönyvi ügy érkezett 225. Befejeztetett összesen 223, folyamatban maradt 2. Végrehajtási ügy a mult évről folyamatban maradt 696. Érkezett 3186. Befejeztetett 3248. Folyamatban maradt 634. Polgári megkeresés a mult évről folyamatban maradt 30. Érkezett 315. Befejeztetett 324. Folyamatban maradt 21.

Polgári vegyes ügy a mult évről folyamatban maradt 338. Érkezett 1259. Befejeztetett 1268. Folyamatban maradt 369.

Büntető ügyekben: Vétség és kihágási ügy a mult évről folyamatban maradt 167. Érkezett 2478. Befejeztetett 2547. Folyamatban maradt 98. Vizsgálóbírói ügy a mult évről folyamatban maradt 23. Érkezett 85. Befejeztetett 106. Folyamatban maradt 2. Büntetőügyi megkeresés a mult évről folyamatban maradt 26. Érkezett 380. Elintéztetett 404. Folyamatban maradt 2. Büntető vegyes ügy a mult évről folyamatban maradt 20. Érkezett 640. Befejeztetett 657. Folyamatban maradt 3.

Telekkönyvi ügyekben a mult évről elintézetlenül maradt 203. Érkezett 13,247 Elintéztetett 10,371. Folyamatban maradt 64.

Elnöki ügy elintéztetett összesen 672.

Sommás perek.

Az érkezés szerint tehát a legtöbb sommás per indult meg a nagy-rőczei kir. járásbíróság előtt 966, utána a rimaszombati kir. járásbíróság 965, a rozsnyói kir. járásbíróság 694, a tornallyai 483, a rimaszécsi 463 sommásperrel. Figyelembe véve a nemzetiségi vidékeket, a melyeket már fentebb jeleztünk, úgy tapasztalható, hogy a tót és vegyes nemzetiségű vidékeken többet perlekednek.

Fizetési meghagyások.

A kimutatás szerint a fizetési meghagyások is nagy számmal vétettek igénybe. Előljár itt is a nagy-rőczei kir. járásbíróság 802, a rozsnyói 581, a rimaszécsi 428, a rimaszombati 422 és a tornallyai 263 kibocsátott fizetési meghagyással. Feltünő itt, hogy a kisforgalmú rimaszécsi kir. járásbíróság a második helyre jut, a mi annak a biztos jele, hogy e járásnak perlekedni nem szerető polgárai a fizetési meghagyásokkal igyekeznek még követeléseik érvényesítésénél is a perek elől kitérni.

Az öt járásbíróságnál kibocsáttatott 2436 fizetési meghagyás, már most, figyelembe véve azt, hogy a kimutatás szerint perré alakult 602 fizetési meghagyás, a kir. járásbíróságok előtt 1834 perrel lett kevesebb, mint hogy ha a fizetési meghagyás igénybe nem vétetett volna. De figyelembe véve még azt is, hogy végrehajtást csak 233 esetben rendeltek el, bizonyítja, hogy a fizetési meghagyás a fizetésre való kényszerítésnek egyik legbékésebb eszköze, nem is említve azt, hogy legolcsóbb módja is. A fizetési meghagyások tömeges igénybevétele azonban még egy fontos körülményt bizonyít, azt t. i., hogy a 40 kor. aluli követelésekre a községi bíráskodás egészen elveszítette jelentőségét, mert a felek a fizetési meghagyást és nem amazt veszik igénybe.

Hagyatéki ügyek.

Az öt kir. járásbíróság hagyatéki ügyforgalmát átnézve, kedvező képben bontakozik ki az 1894. évi 16-ik törvényczikk hatása e vármegyében, midőn azt látjuk, hogy 1774 hagyatéki ügy közül a hivatkozott törvény 2. §-ának 1., 2., 3., 4. és 5. pontja alapján 1616 esetben hivatalból, tehát a felek beavatkozása nélkül indíttatott meg és természetesen le is folytattatott a hagyatéki eljárás. Nagyjelentőségű ez, kivált a telekkönyvi jogok szempontjából, a midőn a hivatkozott törvény életbelépte előtt a felek a hagyatéki eljárást elmellőzve, megtörtént, hogy a vagyon az unokára került, a tkben pedig még mindig az öregszülők, sőt nem egyszer a dédszülők szerepeltek.

Végrehajtási ügyek.

A végrehajtási ügyekben a rimaszombati kir. járásbíróság jár elől, a mi szomorú statisztikai adat. 957 befejezett végrehajtást tüntet fel a kimutatás 1902. évből, utána jön a rozsnyói 663, a rimaszécsi 626, a tornallyai és nagy-rőczei mindegyik 501 végrehajtással. A rimaszombatin kívül tehát a többi járásbíróság körülbelül egyenlő színvonalon áll.

Anyakönyvi ügyek.

Az anyakönyvvezetés államivá tétele által az 1894. évi 33. t.-cz. alapján a kir. járásbíróságok új munkakört nyertek; az öt kir. járásbíróság 223 esetben járt el 1902. évben, 328 esetben 1901. évben anyakönyvi kiigazítások stb. ügyében.

Büntetőügyek.

A büntetőügyek átnézetéből látjuk, hogy a vétség és kihágási ügyekben szintén a nagyrőczei kir. járásbíróság jár elől 662 ügygyel, utána jönnek a rimaszombati 604, a rozsnyói 443, a tornallyai 377, a rimaszécsi 392 kihágási és vétségi ügygyel, a mely körülményekből, figyelembe véve a járások már vázolt nemzetiségi vidékeit, az domborodik ki, hogy a tót vidékeknél több kihágás és vétség jön elő, mint a magyar nép vidékein.

A járásbíróságok közül csak a nagyrőczei, rozsnyói és tornallyai kir. járásbíróság bír tkvi hivatallal. Itt első helyen áll Rozsnyó 3832 tkvi darabbal, utána jön Nagyrőcze 3088 darabbal és végre Tornallya 3451 darabbal. A három kir. járásbíróság területére esik 1901. évben 134 és 1902. évben 144 vételárfelosztás ingatlan árverésből, a mi csekély számú ingatlan árverésre következtet és ez elég megnyugtató jelenség. Telekkönyvi ügyek.

Végül még csak a *közjegyzőségekről* akarunk megemlékezni. A m. kir. igazságügyminiszternek 1874 évi deczember hó 17-én 4164. szám alatt kiadott rendeletével Gömörben Rimaszombat, Rozsnyó és Nagyrőcze székhelylyel három közjegyzői állás rendszeresíttetett. Közjegyzőkké kineveztettek: Rimaszombatba Beliczky Viktor budapesti, Rozsnyóra dr. Markó Sándor rimaszombati és Nagyrőczére Ferdinandy János nagyrőczei ügyvédek, kik működésüket az 1875. év folyamán kezdették meg. Kir. közjegyzőségek.

A közjegyzői intézménynek 1875. évi január hó elsejével történt életbeléptetése óta e vármegye területén újabb közjegyzői állás nem rendszeresíttetett s az elsőbben kinevezett közjegyzők személyében mindez ideig csupán az a változás állott be, hogy közülük Beliczky Viktor rimaszombati kir. közjegyző 1900. évben elhalt s az így megüresedett rimaszombati kir. közjegyzői állásra Medveczky Sándor rimaszombati kir. törvényszéki bíró neveztetett ki, a ki 1902. évi márczius hó első napja óta működik, továbbá, hogy dr. Markó Sándor rozsnyói kir. közjegyző, a jogszolgáltatás terén kifejtett működésének elismeréséül, 1901-ben a királyi tanácsosi czímet nyerte.

A rimaszombati kir. közjegyző működési köre a rimaszombati és rimaszécsi — a rozsnyóié a rozsnyói és tornallyai — és a nagyrőczeié a nagyrőczei és garamvölgyi közigazgatási járások területére terjed ki.

Befejezésül adjuk ama három jeles férfiúnak az életrajzát, a kik az 1872. év, tehát a kir. bíróságok ujjászervezése óta az igazságszolgáltatást vezették oly módon, hogy ma Gömör-Kishont vármegye igazságszolgáltatása teljesen hivatása magaslatán áll:

Marton Rudolf, a rimaszombati kir. törvényszék első elnöke, született Ochtinán Gömörmegyében, 1824. évi márczius hó 25-én, meghalt 1883. évi okt. hó 16-án. Atyja Marton János, a gömöri felsőjárásnak volt főszolgabírája és nyolcz vármegyének táblabírája, a Felvidék leghíresebb jogásza, ki a legnagyobb zálogváltó és örökösödési pereket bírálta el. Ennek az iskolájában növekedett Marton Rudolf. Mikor 1848-ban az önvédelmi harcz kitört, a nagybeteg Marton János mindkét fiát, Rudolfot és Kálmánt harczba küldötte. Ő maga támasz nélkül maradt és míg fiai harczoltak, ő 1849-ben meghalt távol fiaitól, kik még temetésén sem jelenhettek meg. A szabadságharcz után a herczeg Eszterházy család tornamegyei szádvári uradalmának lett főügyésze és igazgató-jogtanácsosa; 1867-ben úrbéri rendezési és tagosítási perekben való bíráskodás czéljából a megye alispánnak választotta meg, majd a bíróságok szervezésekor a közbizalom ismét feléje fordult. Ugyanekkor üresedett meg az alispáni állás is; a közvélemény az alispáni és törvényszéki elnöki állásokra Marton Rudolfot és Szontagh Bertalant jelölte s Marton Rudolf az alispáni állást Szontagh Bertalannak engedvén át, a Deák párt, a melynek tagja volt Marton is, a Tisza-párt (balközép), a függetlenségi párt vezéremberei egyhangulag őt kérték az elnöki székbe kineveztetni. Nagy jogi tudása, gazdag tapasztalatai, kitűnő szervező tehetsége tették hivatottá a jeles férfiút. A kir. törvényszék szervezése körül hervadhatatlan érdemeket szerzett és a gömör-kishontmegyei bíróságok mai magas szinvonalának ő rakta le az első alapjait. Hivatalát érdemekben megőszülve haláláig viselte. Marton Rudolf.

Fornét Jenő. Francziaországból származott be családja 1686-ban s marquis de la Quehardiera néven szerepelt. Menekülő hugenották voltak. Született Sztrázsán, 1823-ban; 1846-ban ügyvédi oklevelet nyervén, Nagy-Becskereken ügyvédeskedett, majd 1848-ban Torontálvármegye első aljegyzőjévé lett; a szabadságharcz alatt a nagy-becskereki nemzetőrség 2-ik századának parancsnoka volt, részt vett Járkovácznál, Perlásznál a ráczok elleni ütközetekben, Kiss Ernő tábornok parancsnoksága alatt; 1849-ben önkéntes nemzetőr-csapatot szervez torontáliakból s Arad alá vezeti, majd februárban Bem tábor- Fornét Jenő.

nokhoz csatlakozik és február 8-án csapatával hősiesen vesz részt a piskii hídnál vívott csatában, majd a székelyekkel egyesülve, Szászmedgyesig vonul. Betegeskedése miatt csapatát Csemegi Károly (a későbbi igazságügyi államtitkárnak) adja át, őt pedig kinevezik a szegedi vésztörvényszék jegyzőjének. A szabadságharcz leveretése után bujdosik; Gömörben, az alkotmányos életnek a 60-as években ujjáébredésével, vállal szolgálatot, miután előbb nőül vette a Gömörben birtokos báró Vécsey Erzsébetet. A provizorium alatt, jobb jövő reményében, szolgálatban marad. 1867-ben megválasztják megyei törvényszéki bírónak, e minőségben szolgál 1872-ig, mikor a kir. bíróságok szervezésével kinevezik kir. törvényszéki bírónak. Mint ilyen szolgál az igazságügy nagy előnyére 1883-ig, midőn Marton Rudolf halála után ő Felsége a rimaszombati kir. törvényszék elnökévé nevezi ki. 1892-ben nyugalomba vonult és jelenleg Feleden levő birtokán gazdálkodik. Hervadhatatlan érdemeket szerzett a tagosításnál, a telekkönyvek átalakításánál, a tagosítási és úrbéri perek lefolytatásánál és kedvező befejezésénél.

Kubinyi Aladár.

Kubinyi Aladár, a rimaszombati kir. törvényszék jelenlegi elnöke, született 1847 márczius hó 23 án Várgedén. A magyar történelemben kiváló szerepet játszott, ősi felső-kubinyi és demjénfalvi Kubinyi családból származik. Középiskoláit Rimaszombatban, jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte. Az első joggyakorlatot a rimaszombati és gömörmegyei ügyvédi kar egyik leghíresebb tagjánál, Csider Károlynál nyerte, az ügyvédi vizsgát kitűnő sikerrel Budapesten tette le. A kir. ügyészség szervezése második évében, 1873-ban ő Felsége kinevezte kir. alügyésznek a rimaszombati kir. ügyészséghez, a hol kiváló jogi képzettsége, judicziuma és megnyerő modorával kiemelkedő pozicziót szerzett magának, úgy hogy 1883-ban ő lett a kir. ügyészi állásban Ján János utóda. Kiszélesedett ügykörében még teljesebb mértékben érvényesíthette szakképzettségét; a kir. ügyészség ügyeit mintaszerűen vitte és vezette, úgy hogy Kozma Sándor kir. főügyész teljes mértékű bizalmát élvezte. A kir. törvényszék s fogház mai épületeinek megalkotásában oroszlánrésze volt. Midőn Fornét Jenő elnök nyugalomba vonulása után az elnöki szék megüresedett, ő Felsége a rimaszombati kir. törvényszék elnökévé nevezte ki. A közvélemény egyhangú, meleg óhajtása teljesedett és az ünneplések impozáns sorozatával mutatta ki a nagyközönség rokonszenvét az új elnök iránt. Úgy a kir. törvényszék, mint kir. járásbíróságok helyes, jól szervezett, modern, felvilágosodott, szakszerű működése első sorban az ő ügybuzgó vezetésének tulajdonítható. Elnöksége idejébe esnek a nagy igazságügyi reformok életbeléptetése, a hol ő jogászi szellemével, gazdag tapasztalataival mindig feltalálta a helyes utat. Kiváló szerepet játszik az elnök a megyei életben is mint megyebizottsági tag, s a legnehezebb kérdésekben szívesen hallgatott szónoka a gyűlésteremnek. Az egyházi életben kiemelkedő tekintély és a kishonti ág. ev. egyház világi elnöke és felügyelője. A társadalmi téren is kimagaslik és ennek egyik kifejezése, hogy a rimaszombati Kaszinónak elnöke. Mint az igazságügy vezetőjéről, mint emberről, mint a közélet férfiáról el lehet mondani: hogy „integer vitae scelerisque purus“. Ezen jellemzésnek felel meg az általa vezetett bíróság működése is, a melyről el lehet mondani, hogy szakszerű, igazságos és becsületes.

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE KÖZOKTATÁSÜGYE.

Kevés vármegyéje van az országnak, a hol a közoktatásügy annyira kifejlődött volna, mint Gömör és Kishont vármegyében. Nem akarunk visszamenni abba a korba, a mikor az iskola még a templommal volt kapcsolatos, mert e kor iskoláiról semmi feljegyezni valónk nincsen. Ebben a korban azon a területen is, a melyről írunk, az iskoláztatás csak olyan volt, mint az ország többi vármegyéiben, a hol egyházak voltak és a tanítást a papok végezték. De kezdjük azzal a korral, a mikor már e vármegye területén egyes nagyobb iskolák keletkeztek, melyek már számottevő tényezői voltak a közoktatásügynek és az általános művelődés előhaladásának.

Az egyesült prot. gimnázium alakulása.

Rimaszombatban már a XVI. század közepén kellett virágzó iskolának lenni, mert az 1560 körül megalakult helv. hitv. egyházról fel van jegyezve, hogy már akkor kiváló gondot fordított iskolájára, és hogy az egyike volt a leglátogatottabb iskoláknak, a hova messze vidékről is jöttek a tanulók, mivel messze vidéken ez volt a legjobb iskolák egyike. Ez időben a városi tanács fedezte az iskola szükségleteit, melynek menetére is döntő befolyást gyakorolt, mint az a városi jegyzőkönyvekből kitűnik. Ezt az állapotot a Wesselényi-féle összeesküvés zavarta meg, melyet az egyház és az iskola zaklatása követett. Mikor ettől a csapástól megszabadult, az iskola ismét a régi virágzásnak indult, melyet 1771-ig mi sem zavart meg. Ekkor azonban ismét vallási villongások akasztották meg az iskola fejlődését, sőt azt végveszélylyel is fenyegették. 1769 június 25-én ugyanis a rimaszombati evangelikusok megtámadtak egy katholikus körmenetet és az abban résztvevőket a városból kiűzték. Ennek súlyos következményei lettek, a mint ez a Kemenczén ez ügyben hozott ítélet szövegéből legjobban kiviláglik. Az ítélet ugyanis a következőleg hangzik: „ugyanazért, hogy mind az Isten, mint Cs. Kir. Ő Sz. Felsége, mint az orthodox vallás ellen elkövetett szörnyű méltatlanságért a rimaszombatiakon elégtétel vétessék, mint pedig azért, hogy jövőre minden e nemű merényletnek és rakonczátlanságnak eleje vétessék, Ő Cs. Kir. Apostoli Felsége legkegyelmesebben elhatározni méltóztatott, hogy a rimaszombatiaktól — elkövetett bűneik megérdemelt büntetéseül — a vallásnak szabad gyakorlási joga a templommal és iskolákkal együtt azonnal elvétessék. A lelkészek, professorok, rectorok, s togátus deákok e városból el- és kitakarodjanak, . . . hogy mind a lelkészek, mind a togátusok, mind a professorok és rectorok lakházai, mindenféle külső és belső javadalmaikkal egyetemben, — ide számítva még az ingóságokat is, hivatalosan leltároztassanak, és zár alá vétessenek, ... hogy meg lehessen határozni, hogy ezekből mi és mennyi fordítható a berendelt plebánus, ludimagister és egyházfi eltartására, és mi marad további rendelkezésre a cs. kir. pénztárban.“

Ezt az ítéletet azonnal végre is hajtották és szomorú következményeit csak az 1781-ben kibocsátott „Türelmi parancs“ szünetette meg, de az iskola alapját azért mégis csak 1801-ben teremthették meg újra és ebben nagy érdeme van *Szijjártó* Istvánnak, a ki mint egyszerű polgár, 24,000 forintnál többet áldozott a templom és az iskola felépítésére, mely utóbbi ekkor már

A RIMASZOMBATI RÉGI EGYESÜLT PROT. GIMNÁZIUM.

felsőbb grammatikális iskola volt, melyet közel 330 növendék látogatott és ezek között 150 nemes származású, 161 polgár-gyermek és 17 plebejus.

A rimaszombati iskolának 1715-ből való törvényei szerint a diákok ruházkodását szigorúan ellenőrizték és a hiú czifrálkodás meg volt tiltva. Még az is meg volt szabva, hogy a hajviselet milyen legyen és e szerint a hajnak hátul csak a fülczimpáig volt szabad érni, mert a ki a „vállat körülröpködő megnövesztett hajjal jár, avagy törökös borotválkozással rútítja el, szigorúan dorgáltassék meg, végre 20 pénz fizetésre ítéltessék.“ „A kártya, koczka és más időt rabló játék“ természetesen szintén szigorúan tiltva volt. Tilos volt a „folyóban való veszedelmes úszkálás, a haszontalan esküdözés, kard, fokos és más ilyenek viselése, lőfegyverek és nyílak használata, a gyönyörnek minden kárhozatos és rút neme, kertek és szőlők pusztítása, a gyalázkodás és rágalmazás és minden más szemtelenség, trágár versek és feliratok irkálása,“ stb. A legsúlyosabb büntetést a fegyverviselésre és kihívásra szabták, „mert a ki ezt teszi, az ötven pénzt fizet és megcsapatik“, a ki pedig mást orozva megtámad, „az bilincsbe veressék és a bűn nagyságához képest bűnhődjék. A ki tudva és akarva gyanús helyekre menve, gyalázatos személyek közt forgolódott, ha másodszor teszi, megvesszőzve űzessék el az iskolából, a gyalázó, rágalmazó, sértegető szidalmazó s káromkodó, ha rút szokását el nem hagyja, az iskolából kizáratik.“

Habár a régi iskola jegyzőkönyveit elkobozták, mégis 1715-től már ismerjük a rimaszombati gimnázium igazgatóit. Ezek a következők: 1715—1718 Szathmárnémethy András. 1718—1720 Megyasszay Gergely. 1720—1722 Jolsvay Ferencz. 1722—1725 Héczey István. 1725—1728 Eöry Pál. 1728—1731 Péczely Imre. 1731—1735 Tokay György. 1735—1736 Kökényesdy Pál. 1736—1738 Igaz Sámuel. 1738—1741 Sziráky János. 1741—1744 Szilágyi Pál. 1744—1746 Szalay Sámuel. 1746—1748 Kovács Mihály. 1748—1749 Farkas György. 1751—1761 Losonczy József. 1761—1763 Szabó János. 1763—1766 Szentesy János. 1766—1768 B. Kovács János. 1768—1770 Szabó Mihály. 1770—1771 Molnár István. 1771-től 1783-ig az iskola szünetel. 1783—1786 Bujdosó János. 1786—1788 Babarik Ferencz. 1788—1790 Megyasszay Mihály. 1791—1795 Éva András. 1795—1798 Vályi Sámuel. 1798—1801 Váczy István. 1801—1804 Szarka András János. 1804—1807 Vecsey Takaró Lajos. 1807—1809 Szentmártony Károly. 1809—1812 Szilvássy József. 1812—1815 Mészáros Pál. 1815—1817 Apostol Péter. 1817—1820 Diószeghy Horváth József. 1820—1826 Kovács János. 1826—1827 Apáthy János. 1827—1831 Molnár István. 1831—1834 Török János. 1834—1838 Rácz Lajos. 1838—1840 Homonnay Imre. 1840—1842 Török János. 1842—1844 Soós Lajos. 1844—1853 Baksay István.

Az osgyáni gimnázium.

Nagy lendületet vett a rimaszombati gimnázium az *osgyáni nemzeti gimnázium* hozzákapcsolásával. Az osgyáni gimnázium keletkezését osgyáni *Bakos* Gábornak köszönheti, a ki, mikor I. Rákóczy György a királypárti Fülek városát elfoglalta, a füleki gimnáziumot Osgyánba a saját várkastélyába helyezte át, azután a kastély alatt az iskolának épületet emelt és az intézet fentartásáról gondoskodott. 1666-ban történt elhalálozása után leányági örökösei folytatták a megkezdett munkát, mint a Luzsénszkyek, a Korponayak, a Battik, Malatinszky, Csemiczky és a Dubraviczky családok,

továbbá a Kubinyiak, a Szvoboda, Mariancsek, Szontagh, Záborszky és a Gyura családok. 1742-ben leégett az iskola, de a *Battik* és utána a báró *Luzsénszky* család adott annak helyet a saját telkén, a tanárnak pedig lakást a saját kastélyában. Később *Korponay* Gábor emeltetett új iskolaépületet, melyet fia II. Gábor, miután az épület akkor már szűknek bizonyult, újonan építtetett és 1834-ben ismét megnagyobbíttatott. Ennek az iskolának is sok zaklatást kellett eltűrnie. 1756-ban a helytartótanács a magasabb osztályokat beszűntette és ezeket csak II. Lipót alatt 1790-ben állították ismét vissza.

Az 1848/49-et követő abszolutizmus koráig azután nem is akadályozta semmi az iskolát hivatásában, míg az 1851-ben kibocsátott Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterrich, lehetetlenné nem tette az intézet további fentartását. Ennek következtében felvetették azt az eszmét, hogy az intézet a rimaszombati ev. ref. gimnáziummal egyesüljön, a mi meg is történt.

Itt meg kell még emlékeznünk a *sajógömöri ág. ev. algimnáziumról* is, melynek szintén az egyesült prot. főgimnáziumba kellett volna olvadni. Az 1852 augusztus 31-én Rimaszombatban megtartott esperességi gyűlésen *Kubinyi* Ödön felügyelő bejelentette, hogy a sajógömöri iskola pártfogói, névszerint *Draskóczy* Sámuel és a *Szent-Ivány* család a gömöri iskolánál gyümölcsöző 4400 pfrtnyi alapítványaikat a rimaszombati gimnáziumra óhajtják átruházni. 1853 jún. 25-én a közgyűlés kimondotta, hogy a sajógömöri iskola a rimaszombat—osgyánival egyesül és 4620 pfrt alaptőkéjét az egyesült iskolák fentartására átadja. A tervből azonban nem lett semmi, mert a gömöri ág. h. ev. egyházmegye e határozatot megsemmisítette. Az algimnázium az „Entwurf“ következtében kénytelen volt működését 1853-ban beszűntetni és 1861-ig mint felsőbb népiskola működött, azután polgári iskolává lett. A sajógömöri algimnázium.

A rimaszombati ev. ref. gimnázium vagyona 1853-ban 11,601 frt 24 kr volt. Az osgyáni ág. h. ev. algimnázium vagyona ugyanakkor 7127 frt 50 kr. Az egyesült prot. gimnáziumra adakoztak 18,042 frt 45 krt és így az összvagyon az alakuláskor 48,091 frt 42 kr volt. A tanintézet, mint négyosztályú reáliskolával összekötött hatosztályú gimnázium 1853 október havában kezdte meg működését. Az 1884/5. tanévben már megnyitották a hetedik osztályt és egy évvel később a nyolczadikat. Csakhamar szűknek és czélszerűtlennek bizonyult a gimnázium régi épülete és megindult a mozgalom az új tanépület emelése tárgyában. E mozgalom ma már a kivitel stádiumában van és minden nehézség el van hárítva úgy, hogy Rimaszombat már legközelebb hatalmas és czélszerűen berendezett új tanintézettel lesz gazdagabb.

1853 óta az intézetnek a következő igazgatói voltak: 1853—54-ben Terray Károly, 54—55-ben Baksay István, 55—56-ban Severlay Károly, 56—57-ben Szeremley Károly, 57—58-ban Terray Károly, 58—59-ben Miklovics György, 59—60-ban Terray Károly, 60—61-ben Baksay István, 61—62-ben Fábry János, 62—63-ban Szeremley Károly, 63—64-ben Severlay Károly, 64—65-ben Miklovics György, 65—66-ban Terray Károly, 66—67-ben Baksay István, 67—68-ban, Fábry János, 68—69-ben Szeremley Károly, 69—70-ben Fábry János, 70—71-ben Miklovics György, 71—72-ben Fábry János, 72—73-ban Baksay István, 73—74-ben Polnisch János, 74—75-ben Bodor István, 75—76-ban Zachar Gusztáv, 76—77-ben Miklovics György, 77—78-ban Fábry János, 78—79-ben Baksay István, 79—80-ban Polnisch János, 80—81-ben Bodor István, 81—82-ben Zachar Gusztáv, 82—83-ban Baksay István, 83—84-ben Fábry János, 84—85-ben Baksay István, 85—86-ban Baksay István, 86—87-ben ugyanaz, 87—88-ban Zachar Gusztáv, 88—90-ben ugyanaz, 90—91-ben Bodor István, 91—93-ban Bodor István, 93—94-ben Fábry János, 94—96-ban Fábry János, 96—97-ben Bodor István, 97—99-ben ugyanaz.

1882-ben megalakították a tanári nyugdíjintézetet, *Zachar* Gusztáv tanár indítványára, mely azonban az 1894: 27-ik t.-cz. értelmében keletkezett országos községi és felekezeti tanári nyugdíjintézet következtében feloszlott.

Az ifjúsági körök és egyesületek, melyek az intézet kebelében fennállanak, a következők: Önképzőkör, Tompa-kör, Olvasókör, Ifjúsági dalkör, Ifjúsági zenekör, Gyorsírókör, Ifjúsági gyámintézet, Tornakör, Vívókör, Tápintézet, Ifjúsági segélyzőegylet és Betegsegélyző-alap.

A rozsnyói r. kath. főgimnázium.

A rozsnyói róm. katholikus főgimnázium Lippay György esztergomi érseknek köszönheti keletkezését. A főpásztor ugyanis 1656-ban két jezsuita atyát és egy mestert küldött ide; 5000 forintnyi alapítványt tett le számukra és az intézetnek még 200 tallér jövedelmet biztosított. Az így keletkezett iskola akkoriban csupán három nyelvtani osztályból állott, melyhez azonban már 1690-ben a negyedik osztály is megnyílt. 1677-től 89-ig és 1705 től 1714-ig szünetelt az iskola, azután pedig sokat küzdött, míg végre gr. *Koháry* István országbíró 1723-ban henczkói és lengvárdi birtokaival és 4000 forinttal segélyezte az iskolát, mely 1763-ban hatosztályú lett. *Matheidesz* János szepesi kanonok ekkor a tanárok díjazásaira 2000 forintot adományozott, ugyanakkor *Baranya* Mátyás polonkai plébános 5000 forintra rúgó alapítványnyal jól berendezett fiúnevelőt csatolt a gimnáziumhoz, mely 1768-ban, az időközben kiépült jezsuita-székházba költözött át. E rend eltöröltetése után a szent ferenczrendiek vették át az oktatást, de 1776-ban a jászóvári premontrei kanonok-

A ROZSNYÓI RÓM. KATH. FŐGIMNÁZIUM.

rend tagjai vették át az intézetet, mely a rend társházában 1778-ban megnyílt. Midőn II. József a premontrei kanonok-rendet is eltörölte, 1790—91-től világi tanárok váltották fel a rend tagjait, hogy 1802-ben ismét a jászói rendház tagjainak engedjék át helyüket. Ekkor a premontreiek újjá építették társházukat és 1808—9-ben vették át az intézetet, mely ez időtől háboríttatlanul működött 1851-ig, a mikor nyolczosztályú gimnáziummá alakíttatott át. Mivel azonban a premontreiek Kassán is megnyitották főgimnáziumukat, és így kettős teher lett volna reájuk nézve a két intézet megtartása és vezetése, ennek következtében részben való felmentésüket kérték, úgy hogy a gimnázium tanszékein hét rendi tag mellett öt egyházmegyei áldozópap nyerjen alkalmazást.

A jezsuitáktól visszahagyott évkönyvekben pontosan fel vannak jegyezve az iskola tanulói abból a korból. Így például 1735-ben 4 báró és 30 nemes, 1737-ben pedig 30-nál több nemes látogatta az intézetet. A jezsuiták az iskolai szinjátékokat is nagy buzgalommal karolták fel. Így 1753-ban előadták „Almus Béla“, ugyanebben az évben még a „Calliopus“ nevű szindarabot, 1765-ben szinre hozták Frigyes szász fejedelemnek a róm. kath. egyházba való megtérését.

A gimnázium kebelében különös súlyt helyeztek a valláserkölcsi ügyekre és míg a tanintézet a jezsuiták kezeiben volt, megalakult a valláserkölcsi czélokat istápoló „Mária-egyesület", melyet azonban II. József eltörölt és vagyonát elárvereztette. II. József halála után azonban ez az egylet ismét megalakult és folytatta üdvös működését, egész 1812-ig.

A gimnázium kebelében a következő egyesületek és testületek állanak fenn: A szegénysorsú tanulókat segélyező egyesület, A Schopper György püspök alapítványaiból segélyező testület, mely évente 40—45 tanulót segít kisebb-nagyobb összegekkel, a szegénysorsú, beteg tanulókat segélyező egylet, a Révay-kör, melynek önképzőköri jellege van.

Az intézet igazgatói a következők voltak: 1659—64 Mártonfalvay László, 1665 Viszocsányi Ferencz, 1673—79 Szántosi András, 1680—87 Balogh Bálint, 88—94 Gazdag György, 95—96 Lencsovics János, 1697—1702

A ROZSNYÓI ÁG. H. EV. FŐGIMNÁZIUM.

Mihalovics András, 702—703, Benkovics Béla, 713—715 Erasini Jakab, és ismét, 20—21 24—25 Zimann György, 22—23 Kontil Endre, 26—31 Szendrey János, 32 Bakay Gábor, 33 Szabó Ferencz, 33—34 Horváth Boldizsár, 35—38 Berzeviczy János, 39—40 Pinka Mihály, 40 Matuschek Endre, 41—45 Tamási János, 46—47 Sziltacsek Pál, 48 Pécsy Ádám, 49—55 Joob Gábor, 58—59 Merkay József, 56 Peringer Endre, 57 Szabó Endre, 60 Magyar József, 61 Balásy János, 62—63 Andreánszky Menyhért, 64—67 Pallovics Ferencz, 68—69 Fábián Mihály, 70—71 Szabó Imre, 72—73 Miller János, 74—79 Jakab László, 80—85 Fejér Gábor, 1786—1807 Stróhommer Gilbert, 1808 Thúróczy Antal, 1809—15 Kovács Imre, 16—18 Hamrák Pál, 19—20 Pethes Gábor, 21—23 Popadics Vincze, 24—38 Bányai Mihály, 39—45 Ladomérszky István, 46—48 Kovács István, 49—52 Hupcsik Elek, 53—4 Répássy József, 54 Pancsó Károly hely., 55 dr Kovách Márk, 56—65 Kaczvinszky Victor, 66—74 Román V. János, 75—86 Náthafalussy Kornél, 87 — dr Tóth Lőrincz.

A rozsnyói ág. h. ev. főgimnázium.

A rozsnyói ág. h. ev. kerületi főgimnázium keletkezése egész a XVI. század elejéig vezethető vissza, a mikor itt ebben az időben magyar és német iskola volt. *Klein* Sámuel „Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften berühmter evang. Prediger" czímű munkájában ebből az időből már *Philadelphus* Manót nevezi meg mint az iskola tanítóját, mely

iskola alatt valószinűleg a német értendő. E században természetesen csak professori iskoláról lehet szó, míg a XVII. században már a tanítványoknak osztályokba való csoportosításával találkozunk. 1637 márczius havában a magyar és a német iskola rektorai *Lysonius* György és *Hradszky* János voltak. 1642-ben *Peschov* Dániel és *Skultéti* Gáspár ez iskolák rektorai, 1653-ban pedig az iskolákban működő két tanító részesül szigorú megrovásban éjjeli tivornyázás miatt. 1670-ben már két rektor és két kántor működik és az ifjúság három osztályba van beosztva. Az év végén azonban a prot. lelkészeket és tanítókat kiűzik a városból és az iskolákat bezárják. Ez az állapot 1670-től 1683-ig tartott, de a protestánsok ekkor is csak rövid időre nyerték vissza iskoláikat, mert 1688-ban Széchenyi György esztergomi érsek az evang. tanítást ismét betiltotta. 1705-ben azonban a Rákóczy-féle mozgalmak következtében a prot. iskola ismét visszanyerte régi jogait; de ennek sem örvendhetett sokáig, mert 1711 febr. havában a szabad vallásgyakorlat betiltatván, az iskola is megszűnt.

II. József türelmi rendelete következtében a rozsnyói evangelikusok a latin iskolát léptették életbe, melynek Sárkány Mihály volt egyetlen tanítója; de 1786-ban már három tanerőről találunk említést. Az 1787-iki egyházi gyűlés jegyzőkönyve négy osztályról tesz már említést és 1790-ben behozzák a német nyelv tanítását is. 1791-ben a rozsnyói egyház a sajógömöri iskolának, illetőleg alapítványainak Rozsnyóra való áthelyezését akarta kieszközölni, de sikertelenül. 1794-ben *Chászár* András az ev. iskola számára, „könyvtárház“ felállítására 1000 rforintot ajánl fel. 1796-ban a tantestület négy tagból állott.

A Ratkón, 1814 június 1-én megtartott esperességi közgyűlés tárgyalta és foganatosította a tiszai kerületnek azt a határozatát, hogy a magyar nyelv és irodalom ápolására egy tanszék állíttassék fel. A kerület ennek biztosítására 11,000 frtot gyűjtött. Az 1807 szeptember 10-én Rimaszombaton megtartott tanácskozás pedig kimondotta, hogy ez az iskola a rozsnyóihoz csatoltassék. Ilyképen keletkezett Rozsnyón a „Nemzeti iskola“, melynek tanszéke azonban sokáig betöltetlen maradt.

1819-ben Chászár András ügyvéd értékes és nagy könyvtárát az esperességnek hagyományozta, mely azt Betlérben helyezte el. Midőn azonban Andrássy Lipót gróf Rozsnyóra kivánta átszállíttatni, hosszú huzavona után akként határoztak, hogy a könyvtár a rozsnyói iskola épitendő auditoriumában helyeztessék el, a hol 1902-ig, a váczi siketnéma intézetbe történt átszállításáig maradt. 1831-ben a tanévet a kisebb osztályokban, az akkor dühöngő epemirigy miatt, csak szeptember 19-én, a nagyobb osztályokban pedig október 16-án kezdték meg. Ebben az évben említi először az egyházi jegyzőkönyv az iskolát gimnázium elnevezéssel. 1840-ben a város az evang. iskolának 300 frt évi segélyt utalványoz és elhatározza, hogy ezt a nevelés előmozdítása czéljából évről-évre meg fogja ismételni. 1850-ben kezdi meg a kassai tankerületi igazgatóság az Organisations-Entwurf alapján az iskola átalakítását sürgetni. Nemsokára meg is nyílt a hetedik osztály, 1852 április 25-én és 26-án pedig, az Eperjesen megtartott kerületi iskolai gyűlésen, kimondották a nyolczadik osztály felállítását is.

Az ennek biztosítására szükséges anyagi erő beszerzése körül megindult mozgalom fényes eredménynyel járt. A gömöri esperesség még 1851-ben Csetneken és Süvetén megtartott gyűlésein a nyolczosztályú főgimnáziumnak évi 200 forintnyi segélyt biztosított. A dobsinai egyház szintén évi 200 frtnyi segélylyel járult az eszme megvalósításához, a czembergi bányatársulat 1000 frtot adott e czélra, gr. Andrássy Manó 8000 frtot ajánlott fel, Nagyrőczę, Jolsva, Csetnek, Rédova, Kövi, Ratkó, Ochtina egymással vetekedtek a pártolásban, a rozsnyói egyház tagjai egy nap alatt több mint 6000 frtot írtak alá és a kerületi tőkealap is ide csatoltatott. Egyéb, ezrekre menő segélyek által pedig a nyolczosztályú főgimnázium fennállása teljesen biztosítva lett, 1857 április 25-én pedig a nyilvánossági jelleget is elnyerte. Az intézet előbb 7000 frtnyi államsegélyt kapott, mely 1894-ben 3000 frtnyi rendkívüli államsegélylyel felemeltetett, azonban újabban ez a segély 14,000 frtra emeltetett fel. A főgimnázium mostani igazgatója Oravecz Mihály, a kit 1894 június 15-én választottak meg.

Az intézet régi épületét több apróbb telekből alakított tömbre építették, újabban azonban nagyszabású és szép épületet kapott. A főgimnázium kebelében fennálló egyesületek és testületek a következők: Alumneum, melyhez 1861-ben tápintézetet is alapítottak; ez azonban 1868-ban megszűnt. Van azonkívül Segítő egyesület, Önképzőkör, Dalkör, Zenekör, Gyorsírókör és Tornakör.

* * *

A vármegyei *népoktatásügy* 1868 óta állandó fejlődésben, emelkedőben van. Azelőtt itt is, mint országszerte mindenhol, az egyházak tartották fenn és gondozták az elemi iskolákat; de csak kevés helyen, mert az anyagi erők elégtelenek voltak és kevés a képzett, arravaló tanító. A hány iskola, annyiféle a szervezet és tanítási rend. Néhol a diáknyelvet is tanítják, máshol a magyart se.

Népoktatásügy.

A mult század elején a katholikusok a „Ratio educationis"-ban, a protestánsok pedig az 1790/91. törvényben adott jogaik szerint rendezgetik iskoláikat, felekezeti czím és jelleg alatt ugyan, de azért jobbadán a politikai községek segítségével, főkép az olyan helyeken, a hol a lakosság zöme egyazon vallásfelekezethez tartozott. Ezekben egy levén a költség az egyházzal: egy számlára íródott minden teher, tehát az iskolafentartás terhe is, sőt van példa arra is, hogy többféle vallásfelekezettől lakott helyeken, a község valamennyi ott lévő felekezeti iskoláját tetemes anyagi segítségben részesítette. Általában el lehet mondani, hogy a tanítóknak, kántoroknak majdnem egész fizetésük a községektől erre a czélra adományozott földekből, terményekben és készpénzben nyújtott deputatumokból tellett ki.

Az iskolák külső jogviszonyaiban különben eleinte az 1868. évi 38. t.-cz. sem sokat változtatott. Valamennyi iskola megmaradt a felekezetek kezében, melyek iparkodtak a fentartási költségeket egyházlátogatási jegyzőkönyvek s egyéb okmányok vagy a szokásjog alapján a községek terhére állandósítani. Így történhetett, hogy a tagosítások idején, világosan a törvény 39. §-a ellenére, legtöbb helyen még a községi iskolai alapvagyonokat is a felekezeti iskolák tulajdonaként telekkönyvezték.

Másfelől azután az egyes egyházak legjobb akarattal és hazafias buzgósággal törekedtek arra is, hogy a törvény egyéb kivánalmai szerint berendezkedve, az iskolák belső szervezetének fejlesztésével emeljék a népoktatásügy egész szinvonalát. Lassan-lassan a régi rozzant vityillók helyébe tisztességes, új iskolaépületek emelődtek s azokban képesített, okleveles tanítók kezdték elfoglalni méltó helyeiket; jóllehet még az 1877-ik évben is sok a panasz a miatt, hogy nincs elegendő okleveles tanító és e mellett 34 olyan iskolát említ az akkori kir. tanfelügyelő egyik jelentésében, a melyekben *„nincs is külön tanterem, hanem csak a tanító konyhájában taníttatnak a gyermekek."* Pedig a tanítók konyhái se lehettek valami jókarban, mert hiszen még ma is nagyon sok az olyan felekezeti iskola, a hol a tanító lakása nem felel meg a törvény követelményeinek.

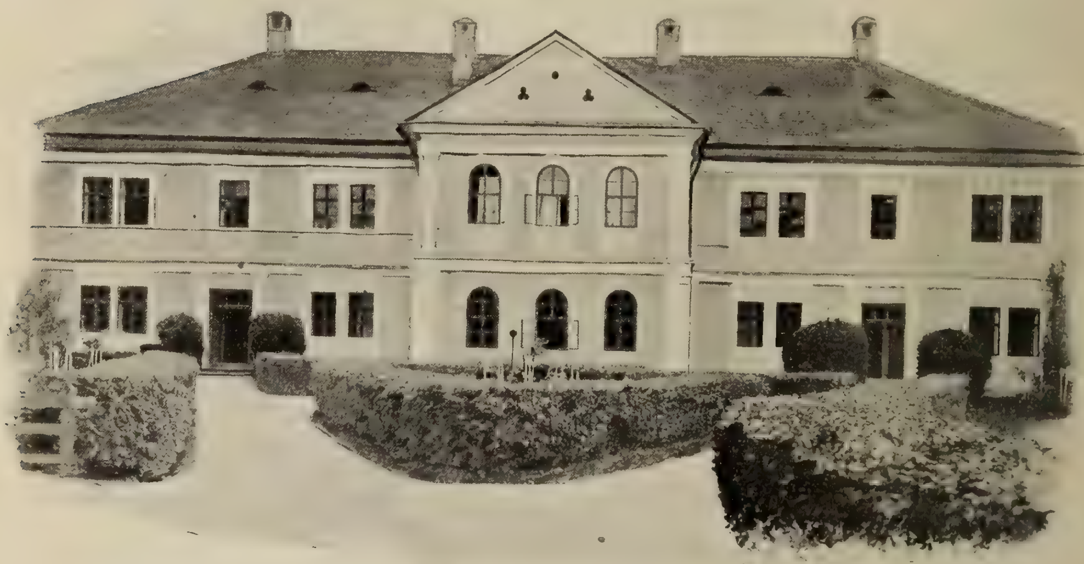
A tanítás eredményének szinvonala 1868 óta az egész vonalon fokrólfokra emelkedett. Egyházi és politikai hatóságok, valamint az egész társadalom vállvetve buzgólkodtak vármegyénkben a népoktatási összes törvények holt betűit való életté átváltoztatni. Az elemi iskoláztatás talán sehol sincs jobban végrehajtva, mint Gömör-Kishont vármegyében, a hol a kényszereszközöknek valami erősebb alkalmazása nélkül az iskolaköteleseknek több mint 90 %-a jár iskolába.

Nagy segítségére van az iskolának sok községben a kisdedóvó, hacsak nyári gyermekmenhelyképen áll is fenn; mely népoktatási intézményt Gömör-Kishont vármegyében már jóval hamarább ismerték és meggyökereztették, sem mint arról (1891-ben) törvény intézkedett. Dobsinán pl. már 1853-ban állított az ág. ev. egyház rendszeres, mintaszerű kisdedóvót, melyet az országos hírű *Fábry* János vezetésére bízott, a ki egyike volt Magyarországon a kisdedóvási eszme legelső harczosainak.

Általában egy évtizeddel a kisdedóvási törvény életbeléptetése előtt itt már nagy számmal voltak dedók, állandó- és nyári gyermekmenhelyek, melyeket a vármegyei *Közművelődési Egyesület* segítsége mellett nagyobbára társa-

dalmi úton szerveztek és melyeket a törvény hézagos volta s az anyagi erők elégtelensége miatt, csak ezen az úton lehet továbbra is fentartani. Igaz ugyan, hogy ezek a dedók elhelyezés és berendezkedés dolgában helylyelközzel sok kifogás alá eshetnek, mindazonáltal nagy hasznára vannak a népnevelésügynek, ha másként nem, legalább azzal, hogy a munkásnép gyermekeinek, szülőik helyett, a nap bizonyos szakában gondját viselik. Sok helyt ezenfelül az ilyen kisdedóvók a magyarosító iskolák előpitvarai is.

A *magyar nyelv tanítása* nem magyar anyanyelvű községekben, az 1879. évi 18. t.-cz. életbeléptetése óta általában örvendetes eredményt mutat, de be kell vallani, hogy sok helyen még most sem teljesen kielégítő eredményt. Az állami, közigazgatási és egyházi főhatóságok egyértelemmel sürgetik folyton az iskolafentartókat a törvény teljes végrehajtására, a vár-

A NAGYRŐCZEI ÁLL. POLGÁRI ÉS FELSŐ KERESK. ISKOLA.

megye törvényhatósága és a közművelődési egyesület és időről-időre a közoktatásügyi miniszterium is évente több olyan tanítót részesít kisebb-nagyobb összegű jutalomban, a kik a magyar nyelv sikeres tanításában és terjesztésében kiváló érdemeket szereztek, mindazonáltal mégsem teljes mindenhol az eredmény. Minden attól függ, hogy — felekezeti iskolákban — ki a pap, ki a tanító; és hogy közülök a törvényen és kötelességen felül ki mily buzgósággal szenteli magát ennek az ügynek a szolgálatába. Mert a tiszta magyar községekhez viszonyítva, a nem magyar ajkú lakosság gyermekeinek oktatása kétszeres feladatot ró a tanítóra. Ennek sikeres megoldásához tehát hivatottság, lelkesedés és különös buzgalom szükséges. Szerencsére a felekezeti iskolákban is hovatovább több és több az ilyen buzgó tanítók száma, a kik a lelkészeknek hazafias támogatásával és segítségével az államnyelv tanítása és terjesztése körül kiváló érdemeket szereznek. Nagy baj, hogy az iskolák túlzsúfoltak, egy-egy tanító néhol 80—120 gyermeket is kénytelen oktatni. Természetes, hogy ilyen helyeken kevesebb az eredmény. Másik baj, hogy a felekezeti tanítók nem állandóak. Folyton vándorolnak egyik állomásról a másikra: így aztán az eredmény se lehet állandó, annál kevésbbé, mert sok állomás — tanító hiányában — néha évekig üresedésben van s így a gyermekek hosszú ideig oktatás nélkül maradnak. De nagy akadálya még a magyar nyelvi tanítás eredményének az a körülmény, hogy az istentisztelet nyelve a tótajkú lakosság templomaiban legtöbb helyen

marad az, a mi volt évszázadok óta: tót. Pedig a nép jóindulatú és hazafias, szereti is, ha gyermekei magyarul megtanulnak, de azért a templomi szolgálatban az ősi szokásokhoz erősen ragaszkodik.

Legnagyobb, és lehet mondani: föltétlen sikert érnek el a magyar nyelv sikeres tanításában a „*Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság*", az *állam* és a *Coburg* herczeg uradalmai által fentartott elemi népiskolák. Ezekben, a felekezetiekhez képest nagyobb (itt-ott jóval nagyobb) fizetés és rendezettebb viszonyok egyazon helyben huzamosabb ideig maradandóvá teszik a tanítókat, a kik nagyobb kedvvel és buzgalommal élhetnek feladatuknak, mert kevesebb növendék jut egyre-egyre, mint a zsúfolt felekezeti iskolákban; jobb az elhelyezés, teljesebb a felszerelés, van elég tanszer és a szegény gyermekek részére ingyen tankönyv, tehát könnyebb és biztosabb az eredmény.

Ezt maguk a felekezetek is kezdik lassanként belátni és egymásután önként ajánlják fel iskoláikat állami kezelésbe, annyival is inkább, mert erőforrásaik nem elegendők az iskolák önálló fentartására, jóllehet tanítóik fizetésének 800 koronáig való kiegészítésére és korpótlékaira a közoktatási kormány az 1893. évi XXVI. t.-cz. alapján közel 100,000 korona *államsegélyt* nyújt. Az államosítás rendszerint kétoldalú szerződés kötésével történik, melyben az államkormány a személyi kiadásokat, a felekezetek vagy községek pedig az elhelyezést és dologi kiadásokat biztosítják. A régebben keletkezett *tiszolczi* és rozsnyói állami elemi iskolákon kívül újabb időben a következő helyeken létesültek állami iskolák: Rimaszombatban, Nagy-Rőczén, Dobsinán (mindhárom helyen állami kisdedóvodával összekapcsolva), Újantalvölgyön, Rédován, Nasztrajon, Susán, Fekete-Lehotán, Nadabulán, Rudnán, Dobsina-Gölniczvölgyön és Dobsina-Rákpatakon. Ezekben összesen 55 tanító, tanítónő és óvónő működik. Most van folyamatban a nagy-szlabosi, felső-sajói és garamvidéki iskolák államosítása.

A *felsőbb népoktatás* kifejlett virágzó intézetek gondozása alatt történik. Van a vármegye területén összesen 1 állami felsőbb kereskedelmi és 7 polgári iskola. Az utóbbiak közül 2 állami, 2 községi és 3 felekezeti jellegü, mégpedig fiuk részére 3 és leányok részére 4.

Fontos és nagy missziót teljesít a vármegyében, de különösen *Nagyrőcze* vidékén az ottani *állami polgári és felső kereskedelmi iskola*. Nagyrőczén 1862-ben *szláv gimnázium* és tanítóképző keletkezett. De már működésének a kezdetén oly nemzetiségi áramlatok jutottak túlsúlyra ennél az intézetnél, melyek már-már veszélylyel fenyegettek. A hazaellenes irány mindjobban kidomborodott és végre az intézet a panszlavizmusnak valóságos melegágya és főfészke lett. A város közönségének az a része, mely e kifejlődést nagy aggodalommal szemlélte, végre elérkezettnek látta az időt a tömörűlésre és a panszlavizmus ellen való nyílt fellépésre. 1874. febr. 18-án memorandumot nyujtottak be a vármegye alispánjához, melyben a tűrhetetlen és hazaellenes állapotokat a valósághoz híven lefestve, sürgős orvoslást kértek. A nagyrőczei áll. polg. és felső keresk. iskola.

E bátor és határozott fellépésnek meg is volt a kellő eredménye, mert a miniszteriumtól kiküldött tisztviselő által megindított vizsgálat következménye az intézetnek 1874 szeptember 26-án történt bezárása volt. Csakhamar ezután megindult a mozgalom az iránt, hogy a bezárt iskola helyébe hazafias irányú intézet kerüljön. Ez is sikerült, mert 1876-ban már megérkezett a miniszteri rendelet az államilag segélyezett polgári iskola felállítása iránt. Ez a terv azonban a pánszláv párt fészkelődése következtében, habár a város is áldozatokat hozott, csak 1876 nov. 9-én valósulhatott meg, a mikor az iskola mindössze hat tanulóval kezdte meg működését.

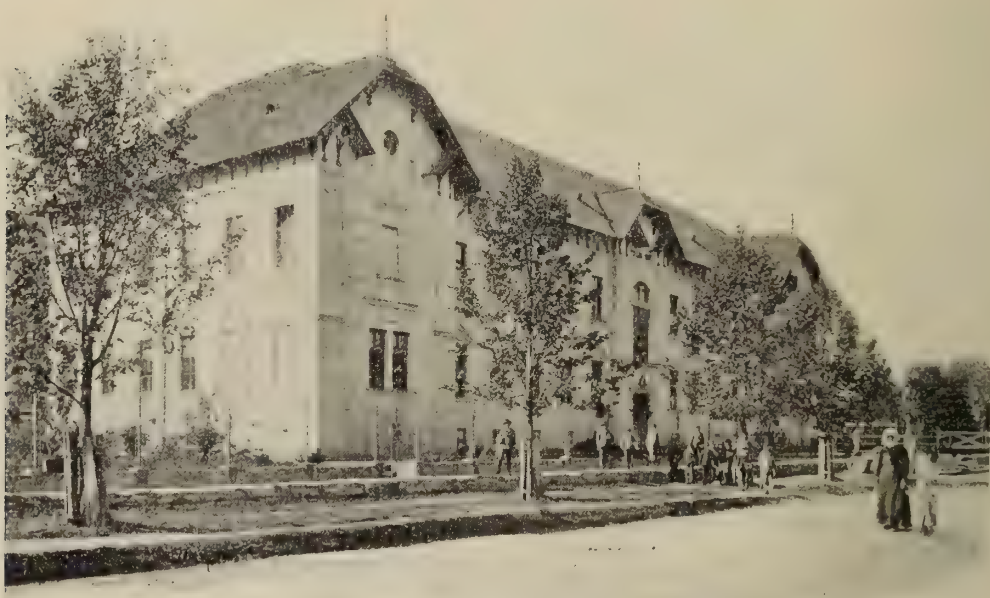
A város és a vármegye hazafias támogatása és a hazafias intézők fáradságot nem ismerő buzgalma végre is győzött; az intézet mindjobban megszilárdult, az 1879-ben megalakult műkedvelő társaság is sokat juttatott az iskola czéljaira, úgy hogy csakhamar megalakult az ifjúsági segítő egyesület is, mely évenként átlag 1600—2000 koronát oszt ki 32—46 tanuló között. 1883-ban az iskola már VI. osztályúvá fejlődött, ugyanez évben az asztalos tanműhely is megnyilt, 1886-ban szervezték a keramiai tanműhelyt, 1890-ben a kertészet gyakorlására kertet csatoltak az intézethez, 1891-ben megszűnt az asztalos-tanműhely, melylyel együtt 1891-ig könyvkötő-tanműhely is fennállott.

A kereskedelmi középiskola az 1890/91. tanévvel nyílt meg, de még csak községi jelleggel. A helyiséget, a berendezést stb. Nagyrőcze város adta, a személyi járandóságokat pedig az állam fedezte. Nemsokára megnyílt a kereskedelmi iskola III. osztálya is, miáltal az intézet teljessé vált. 1894/95-ben a polgári és a kereskedelmi középiskola államivá lett és ezzel együtt az utóbbi *felső kereskedelmi iskolává* alakult át. A tanintézetek két megfelelő épületben vannak elhelyezve, különálló tornacsarnokkal, sétánynyal, játszótérrel.

Az intézet igazgatói 1876-tól a következők voltak: Dienes Péter, Rőczey István, Perjéssy László és Dancsházy Gusztáv.

A dobsinai áll. polg. fiu-iskola.

A dobsinai állami polg. fiúiskola rövid történetét a következőkben adjuk. A Dobsina rendezett tanácsú város tanügyére vonatkozó legrégibb adatok a

A DOBSINAI ÁLL. POLGÁRI FIUISKOLA.

mohácsi vész előtti, fából épült iskoláig nyúlnak vissza. 1584-ben már fejlett iskolákkal találkozunk itt: a külön fiú és leány elemi oktatás mellett szépen virágzó latin iskoláról (rhetorica, syntaxis, grammatica, stb.) is tesznek említést az adatok. 1800-ban már emeletes kőépületben oktatják az ifjúságot. A XIX. század első felében hanyatlás áll be az oktatásügyben, a mennyiben a latiniskola egyes osztályai az 1819—1848. évek közötti időben fokozatosan megszűnnek. A latin iskola hiányát azután részben azzal pótolták, hogy a gimnáziumba készülő tanulókra való tekintettel a latin nyelvet is bevitték a népiskolába. Az 1884. évben azonban az új középiskolai törvény életbeléptetésével a régi latiniskolákból átöröklött gyakorlatot be kellett szüntetni.

Az említett latiniskolák és a gimnáziumra előkészítő osztályok voltak a jelenlegi áll. polgári fiúiskola elődei. A nevezett iskolák megszűnésével érlelődött meg a város vezérférfiaiban az a gondolat, hogy egy állami polgári fiúiskola létesítését fogják a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztertől kérni.

Ezen terv megvalósítására a város a kultuszminiszternél az állami polgári fiúiskola felállításának esetére felajánlotta, hogy az összes dologi s építkezési kiadásokat még a jövőben is fedezni fogja, a latin nyelv és gyümölcsészet személyi díjazásait magára vállalja és a saját költségén egy polgári

leányiskolát állít fel és tart fenn. Ezt az ajánlatot a vallás- és közoktatásügyi miniszter elfogadta és 1892 szeptember havában már megnyílt a kétosztályú állami polgári fiúiskola.

A hatosztályú állami polgári fiúiskola keletkezésének első évétől 1902-ig Rőczey István igazgató vezetése alá került, ki elérte azt, hogy évenként 150—180 tanulója volt ez intézetnek, sőt az 1894/95. tanévtől kezdve 2 éven át párhuzamos I. osztályt kellett nyitni. 1897-ben díszes, kényelmes, új épületébe költözött át az iskola. Jelenlegi igazgatója: Hanvai J. Ede.

Ez az intézet úgy műveltségterjesztő, mint nemzeti misszióját szép sikerrel teljesíti, a mennyiben az iparos- és középosztálynak hasznos tagokat képez, másrészt neki köszönhetjük, hogy a hazafias város utczáin és értelmes polgársága és családai körében társalgási nyelvvé lesz a magyar nyelv.

A dobsinai községi polgári leányiskolát a valódi közszükséglet teremtette meg, midőn 1888-ban Dobsina rendezett tanácsú város az elemi leányiskola VI. osztálya fölé, annak mintegy kiegészítéseül felső leányiskolát állított, melynek I. osztálya 1888/9-ben nyílt meg. Az iskola első esztendejében átmenetileg a községi elemi iskola tanítótestülete látta el az egyes órákat. 1889/90-ben nyílt meg a felső leányiskola II. osztálya. Ugyanekkor két képesített rendes tanerőt és egy kézimunkatanítónőt választottak. 1890/91-ben, a felső leányiskolát polgári iskolává alakították át négy osztálylyal.

Úgy a felső-, mint a polgári leányiskola 1895/6-ig az elemi iskolával szoros kapcsolatban, elemi iskolai tanítók igazgatása alatt állott, de az említett évben külön váltak.

Fordulópont az iskola életében az 1901/2. iskolai év, a midőn az időközben államivá lett elemi iskola V—VI. osztálya felállíttatván, ez az intézet megszabadult azoktól a növendékektől, a kik csak kényszerűségből látogatták a polgári leányiskola I—II. osztályát. Igazgatói voltak: Nemes Géza 1888—1892, Ulreich János 1892—1895, Erhardt Henrik 1895—1898, Klein Samu 1898—1901 és most Halasi Jenő.

A sajógömöri ág. h. ev. Szent-Iványi polg. fiu-iskola.

A *sajógömöri ág. ev. Szent-Iványi polgári fiúiskola* keletkezése visszanyúlik egész a reformáczio kezdetére, a mikor hitbuzgó protestáns földesurak ev. latiniskolát állítottak, mely fokozatosan fejlesztetvén, különösen az 1670. évben örvendett nagyobb virágzásnak, a mikor a jezsuitáktól Rozsnyóról elűzött tanítók tanítványaikkal együtt Sajó-Gömörre menekültek. Ez időtől kezdve a XVIII. század végéig mint latiniskola, 1852—1854-ig mint 4 oszt. gimnázium, 1854—1862. mint polgári tanoda, 1862—1884. mint 3 osztályú gimnázium állott fenn. Növendékeinek legnagyobb része Felsőmagyarország tót megyéiből került ki.

1884-ben az 1883. középiskolai törvény életbeléptetésekor Sajó-Gömör akkori áldozatkész földesurának, Szent-Iványi Miklósnak 50,000 frt és testvérének Szent-Iványi Józsefnek 5000 frt alapítványával polgári iskolává alakult s mint ilyen 2 osztálylyal már 1884 szeptember 1-én meg is nyílt. Szent-Iványi Miklós 1886-ban még 5000 forinttal növelte az alapítványt, a végrendeletileg hagyományozott 40,000 forinttal pedig 100,000 forintra egészítette ki. Az alapítónak 1889 július 19-én bekövetkezett halála után felvette: a „Sajógömöri ág. ev. Szent-Iványi polgári fiúiskola" elnevezést.

Az iskola a pártfogóság kormányzata alatt áll. Felügyelője s a pártfogósági közgyűlés elnöke: Szent-Iványi Árpád földbirtokos, országgyűlési képviselő. A pártfogóság a Szent-Iványi, Szontagh, Hevessy, Hámos, Radvánszky, Kubinyi, Draskóczy, ősi alapító családok nagynevű tagjaiból áll. Igazgatója Bencze Samu.

A rimaszombati közs. polg. leány-iskola.

A rimaszombati községi polgári leányiskolát az 1890. évi szeptember 1-én állította fel Rimaszombat városa. Megelőzőleg 1868-tól 1890-ig Fábry János főgimnáziumi tanár „Nyilvános felsőbb leánynevelő-intézete" nyújtotta a magasabb nőnevelést, mely intézet úgy a kormány, mint Rimaszombat városa részéről némi segélyben részesült. A nőnevelés ügyének sokat szolgáló intézet tulajdonosa, 22 évig fennálló, közben virágzó, az utóbbi években a csekély támogatás miatt azonban anyagilag sokat küzdő intézetét, melylyel kapcsolatban néhány éven át nyilvános jellegű tanítóképző magánintézet is volt, az 1889—90. iskolai év végével beszüntette, mire a városi képviselőtestület elhatározta, hogy megfelelő községi elemi és polgári leányiskolát állít fel. Ez

meg is történt és az új iskola egyelőre 4 elemi és 4 polgári osztálylyal megnyílt és az ág. evang. leányiskola bérhelyiségében volt elhelyezve 1896 őszéig, a mikor a város a megüresedett katonai laktanyát alakíttatta át iskolává.

A rozsnyói r. kath. elemi iskola.

A hatvanas évek végén *a rozsnyói róm. kath. elemi iskola* régi épülete, melyben mindkét nembeli gyermekeket közösen tanítottak, a czélnak már meg nem felelt, miért is *Kollártsik* István megyéspüspök elhatározta az iskolák szétválasztását. A leánynövendékek számára külön *leánynevelő-intézetet* alkotott, melynek vezetését az irgalmas nővérek magyar tartományának szatmári anyaházából származó tagjaira bízta.

Az intézet építését már 1866-ban kezdték meg, de csak 1868-ban fejezték be. Ugyanazon év szeptember 13-án megnyították négy elemi osztálylyal, óvóintézettel és kézimunkaiskolával. A 6 iskolanővér még ez évben megkezdte működését Sztrakay János prépost-kanonok igazgatása és vezetése mellett.

A jó hírnevű intézet azonban csakhamar szűk lett, de az intézet kibővítését csak Kollártsik utódja, dr Schopper György megyéspüspök hajtotta végre 1873-ban, ki az épületet 68,000 korona költséggel kibővíttette. Végre 1886-ban az intézet elöljárósága az elemi iskolával kapcsolatosan két évfolyamú *felső népiskolát* is alapított, melyet 1889-ben polgári iskolává alakítottak át és az újonan szervezett *polgári leányiskola* 1891-ben nyilvánossági jogot nyert. 1891-ben a szomszéd házhely megvételével az épületet újonan kibővítették. Az intézet igazgatója a rozsnyói róm. kath. kanonok-plébános, jelenleg Fábián Ferencz apát-kanonok.

A rozsnyói róm. kath. polgári leányiskola méltán sorakozik a többi polgári iskola mellé, miután minden tekintetben megfelel a kor követelményeinek s oly színvonalon áll, hogy kiállja a versenyt bármely hasonló jellegű iskolával. Azonkívül hazafias missziót is teljesít, a mennyiben a Szepes- és Gömör vármegye felső részéből jövők, kik alig beszélik a magyar nyelvet, itt tökéletesen megtanulják azt.

A polgári leányiskola internátussal van összekötve, melyben a növendékek száma 20—30 között váltakozik.

A rozsnyói ág. h. ev. polg. leányiskola.

A rozsnyói ág. h. ev. egyházker. polgári leányiskola felállítását az 1880 augusztus 11-én Dobsinán megtartott közgyűlésen Czékus István püspök pendítette meg. A megindított gyűjtés szép eredményt mutatott fel, de mivel az még nem volt megfelelő, az esperességhez folyamodtak támogatás czéljából. Hat év telt el kísérletezésekkel és tervezgetésekkel. 1881 augusztus 7-én az Iglón tartott kerületi gyűlésen örvendetesen vették tudomásul, hogy a rozsnyói egyház a kétosztályú, internátussal egybekötött leányiskola felállításához szükséges helyiséget és a gyűjtött 278 forinton felül, három évre 400 forint évi segélyt ajánl fel. Mivel azonban ez sem volt elég, folytatták a gyűjtéseket. 1885-ben a kerületi közgyűlés az államsegélyből 1000 forint évi segélyt szavazott meg a leányiskolának, a következő évben pedig újabb 1000 forintot.

Ily körülmények között a rozsnyói ker. ág. h. ev. felső leányiskola, mint két tanfolyamú, benlakással összekötött intézet 1886/87. tanévben megkezdi működését és a két osztály mellett különálló kézimunka-tanfolyamot is szervez. Az első igazgató Lehr Emma volt, a növendékek száma összesen 22, a kézimunka-tanfolyamban pedig 36. Ez a szervezet nyolcz évig állott fenn. 1894-ben azonban a kerület az évi segélyt 400 forinttal emelte, ugyanekkor megkapta az intézet az egyet. ev. egyház újabb évi 1000 forintnyi segélyét is és így lehetővé vált az intézetnek négyosztályú polgári leányiskolává való átalakítása, a mi már az 1895/96. tanévben meg is történt. Ez intézkedés következtében az internátus olyfokú fejlődést mutatott, hogy az épület kibővítéséről, illetőleg új épület emeléséről kellett gondoskodni. Az 1896. évi szeptember 9. és 10-én megtartott ker. gyűlésen a már megszavazott évi segélyek az intézetnek hosszabb időre biztosíttatván, egyúttal kimondották, hogy az iskola ezentúl a kerületnek és a rozsnyói egyháznak, mint társtulajdonosoknak a tulajdona lesz, de ezzel szemben a rozsnyói egyház kötelezi magát az építkezés czéljaira 35,600 forintnyi kölcsönt felvenni.

Az épület már a következő évben elkészült, 1896 szeptember 9-én pedig már fel is avatták. Az emeletes, csínos épület 43 benlakó növendék befogadására alkalmas. Az intézet igazgatója Bartholomaeides Adél.

IRODALOM, TUDOMÁNY, MŰVÉSZET.

Történeti kutatások bizonyítják, hogy a beköltöző magyaroknak egyik telepedési vonala a Sajó völgye volt. Azóta a természeti szépségekben gazdag és termékeny völgyet tiszta és sajátlagos vonásokkal felruházott magyarság lakja, mely úgy meg tudta őrizni egyéni kiválóságait, hogy még hazánk legmagyarabb vidékein sem találunk együttvéve annyi ősi szokást, oly sok ethnografikus jelenséget, mint a mennyit a Sajóvölgy magyar népe maig megtartott. A pásztori élet, a gazdasági és az iparosi foglalkozás, a keresztelők, lakodalmak, szüreti mulatságok, a fonókák s a mindennapi élet ezerfelé ágazó foglalkozásai, külön-külön és együttvéve magukon hordják e nép sajátságos nemzeti vonásait s e vonásokból józan gondolkozás, természetes ész és költői szellem sugárzik ki, sőt a nép viselkedésében és öltözetében is az ősrégi típus nyer kifejezést.

A gömöri Sajóvölgy népe már régóta tanulmány tárgya. Dalait, regéit, mondáit összegyűjtögették, szokásait ismertették s ezáltal a különféle irányok követésében ellankadt műköltészetnek Gömörmegyében is egyik új és gazdag forrását nyitották meg. A nemzeti irodalom forrása.

E forrásból táplálkozott legnagyobb nemzeti költőink egyike: *Tompa* Mihály, kire büszkeséggel tekinthet Gömör vármegye közönsége, mert benne költészetünknek egyik elsőrendű csillagát látja, — továbbá a putnoki születésű *Tóth* Ede, ki a népszinműírás terén jár egészen új csapáson. Amaz népregéivel és mondáival aratja első diadalát, ez a „Falu rossza“ czímű népszinművében szülőföldje népének eszményi vonásait megfelelő költői erővel ülteti át az irodalomba. Méltán csatlakozik az előbbiekhez a szintén putnoki származású *Izsó* Miklós, kinek búsuló juhásza a gömöri népéletnek egyik márványba lehelt, beszédes alakja.

A kritikai magyar irodalomtörténet alig tekinthet vissza négy századra; de ennek lefolyása alatt is többnyire idegen nyomokon haladt. A XIX. század harmadik évtizedétől kezdve azonban új irány indul meg, mely tárgyban és formában is nemzetivé válik azáltal, hogy mindsűrűbben merítget a népköltészet forrásaiból. És a mint a demokraczia szelleme áthatja a politikai életet s már a 40-es évek végén megteremti a polgári szabadságot: ép úgy behatol az irodalomba és művészetbe is és a politikai szabadsággal karöltve megteremti a nemzeti irodalmat és az önálló nemzeti művészetet.

Része van ebben Gömörmegye magyar népének a maga egészében is, — de része van különösen azáltal, hogy a nemzeti irányú művészetnek nemcsak úttörő munkásokat, hanem elsőrangú művészeket is adott.

Azonban Gömör-Kishont vármegye művelt közönsége már a multban is figyelemre méltó kontingensét adta a szellem munkásainak. A mohácsi vész után a megye lakossága csaknem egészen protestánssá lesz s új hitének védelmére ugyanazon eszközöket használja, a melyeket a reformáczió hívei Európaszerte használtak, hogy az új világnézletet népszerűsítsék s megerősítsék: iskolákat alapítanak, tanítanak, prédikálnak s tanaikat a sajtó útján terjesztik. E szellemi küzdelem középpontja a XVII. század második feléig az egész országra nézve Gömör-Kishont vármegye volt, melynek akkori nemes uraiban a protestánsok legerősebb pártfogóikat bírták. Világos bizonyítéka A reformáczió irodalma.

ennek az, hogy Wesselényi Miklós nádor halála után az ismét Széchy Máriára háramló Murány-vár elfoglalásakor kézrekerült levéltár oklevelei alapján hajtotta végre a császári kormány a protestáns papok elfogatását s előbb Pozsonyba, később a nápolyi gályarabságra való hurczoltatását. E martiromságon kellett átesnie *Harsányi* István rimaszombati lelkésznek is, ki azonban visszatérte után ismét az agitáczió terére lépett. E korszak protestáns szellemű irodalmi művelői közt több gömöri lelkipásztort találunk, kik dogmatikus kérdéseket fejtegetnek s egyúttal ellenfeleikkel vitatkoznak. A tulajdonképeni szépirodalom e vitatkozásoknak alig látta valami hasznát, mert jóllehet tanításaikban, szónoklataikban a nép nyelvét használták, a tudományos kérdések fejtegetése alkalmával mégis csak a latinnal éltek.

Gyöngyösi István

Sokkal nagyobb szolgálatot tett a vármegye a világi költészetnek azáltal, hogy régi irodalmunknak egyik legnagyobb alakját, *Gyöngyösi* Istvánt

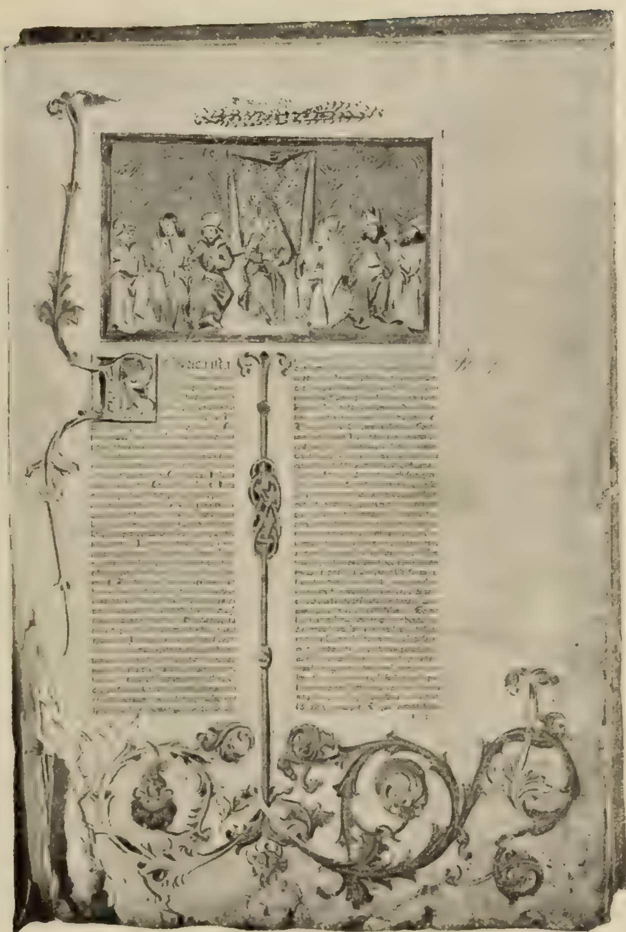

A BETLÉRI KÖNYVTÁR KINCSEIBŐL.

adta a nemzetnek, kit még halála után is csaknem egy századon át a magyar költészet apjának tekintettek. E megtisztelő ítéletet a kor téves irányú izlése mondatta apáinkkal, melyet a későbbi kritika megváltoztatott, midőn fölébe helyezte az epikai alkotás és jellemzés nagy mesterét, Zrinyi Miklóst. De Gyöngyösi érdemei azért mégis figyelemre méltók. Murányi Vénusában a kor izlésének megfelelő regényes tárgyat dolgozott fel s az e tárgy iránt való rokonszenv még ma sem csökkent, mert nemzeti költészetünk legnagyobb alakjai, a lefolyt kétszáz év multán is nagy előszeretettel foglalkoztak azokkal a tárgyakkal, melyek némely történelmi motivum kapcsán Gyöngyösitől maradtak az utókorra. E regényes hagyományokon kívül Gyöngyösi költészetének néhány vonása által még ma is utódai fölé emelkedik. Több költői csínt, verselési ügyességet kortársainál sem találunk, költői nyelve pedig színes képekben, hasonlatokban oly gazdag, hogy e tekintetben Vörösmartyig egy költőnk sem multa felül.

A nemzetietlen kor.

Sokkal gyengébb teremtő ereje van a XVIII. század gömörmegyei íróinak, kik az egyházi irodalom mellett inkább a tudományt művelik, erős bizonyítékát szolgáltatván annak a véleménynek, hogy e század „a tudományok aranyszázada“. E kor azonban méltán viseli a „nemzetietlen“ nevet, mert

A BETLÉRI KÖNYVTÁR KINCSEIBŐL.

míg a latin nyelvű kozmopolita-tudomány európai szinvonalra emelkedik, a nemzeti irodalom egy lépéssel sem halad előbbre, a magyar költői szellem produktiv ereje hanyatlik. Igy van ez országszerte s így van Gömörben is. Sőt a felújulás korában sem találunk számottevő gömöri írókat az ó és új klasszikus iskola hívei között, annál nagyobb azonban a buzgóság a reformok s az ezt követő abszolutizmus korában, mikor a nemzeti tudománynak, költészetnek és művészetnek, mint fentebb említők, nemcsak fáradhatatlan úttörő munkásai, hanem elsőragú művelői is magukra vonják az ország figyelmét.

A Solemnia.

Mint érdekes jelenséget kell felemlítenünk azt, hogy hazánkban az első szélesebb körű tudományos társaság a gömör-kishontmegyei papság körében alakult meg. Ugyanis Hollók Mátyás szkálnoki ev. pap kezdeményezésére, főleg Fejes János egyházfelügyelő buzgólkodása következtében gömöri papok és tanítók 1808-ban irodalmi társaságot szerveztek *Solemnia* czím alatt. E társaság minden év szeptemberében tartotta felolvasó-üléseit s a magyar, német, latin és tót nyelven írt munkálatokat „Solemnia memoriae anniversariae bibliothecae Kishontanae ev. A. C.“ czím alatt adta ki 1832-ig, mely évben megszünt. A nagy hírű Bartholomaeides is e társaság körében fejtette ki buzgó történetírói munkásságát.

A nemzeti költészet fénykora.

Abból a nagy és alapvető munkából tehát, melyet Magyarország értelmes népe kifejtett azon időtől fogva, mióta tudatára jött annak, hogy hazánk fennállásának igazi fundamentumát nem a kardok és szuronyok, hanem a szellemi erők képezik: Gömör-Kishontmegye írói számára a multban tisztességes részt követelhetünk. A természet által osztályrészül juttatott talentumok szerint szolgálták hazájok jövendőjét s a mint nem tekintjük a megye érdemének azt, hogy fiai közül egyik-másik a hírnév és dicsőség ama felső fokára emelkedett, melyen egy egész ország szeme meglátta, ép úgy nem írjuk hátrányára azt sem, mikor a szellemi munkával foglalkozó értelmiség az elismerés szinvonaláig nem jutott el.

Mint fentebb érintők, az a mozgalom, melynek a XIX. század harmadik évtizedétől kezdve czélja volt a magyar nép politikai tényezővé való emelése, új korszaka a nemzeti történelemnek és a művelt magyar szellem fejlődésének. Mert a százados jogok zsilipjein átáradó új szellem, tárgyban és eszmében oly gazdag termékenységgel áldotta meg a költészet mezejét, hogy e kort méltán nevezik a magyar nemzeti műköltészet fénykorának. Ám tekintsük puszta véletlenségnek, hogy költészetünk triászának egyik legnagyobb alakja Gömör vármegyében látta meg a napvilágot, hogy itt ringott bölcsője a nemzet csalogányának, de az is bizonyos, hogy a gömöri ősnemes

társadalomnak és a felemelt magyar népnek lélekben való összeölelkezéséből meg kellett születnie annak az erős nemzeti szellemnek, melynek első képviselője az irodalomban a „Virágregék“ nagynevű költője volt. És ha Gömörmegye közönsége önérzettel tekinthet vissza Gyöngyösi századára, mikor a politikai történelem szinpadán a megye főurai közül a Széchyek, Wesselényiek, Koháryak, Andrássyak játsztak főszerepeket, ha ez az önérzet a XVIII. században egy Bartolomaeides s egy Hatvani mélységes tudományában tápot nyer, bizonyára a mult időkre való hivatkozásnak legfényesebb koronája az az időszak, midőn a nemzeti géniusz csillaga a hanvai parochia felett lebegett.

Mindezeknek tanúbizonyságául álljon itt az a koszorú, melyet Gömör-Kishont vármegye íróiból, tudósaiból és művészeiből állitottunk össze, különös tekintettel a vármegye szülötteire.

Adorján Boldizsár.

Adorján Boldizsár a 40-es évek egyik kedvelt novellistája, szül. 1820-ban Gortvakisfaludon. Jogi tanulmányai befejezése után Budapesten telepedett meg mint ügyvéd. Novelláit és verseit sűrűn közölték az Athenaeum, Regélő, Pesti Divatlap, Életképek stb. A reményt keltő fiatal író barátságban állott a kor kiválóbb költőivel s Petőfi verset is írt hozzá. Az abszolutizmus korában mint császári törvényszéki ülnök hosszabb időn át működött Rimaszombatban. Munkái a 40-es évek szépirodalmi lapjaiban szétszórva jelentek meg. Meghalt Gortvakisfaludon 1867 július 13-án.

Az *Andrássyaknak* a tudomány és irodalom terén való működéséről „Az Andrássyak“ czímű fejezetben írunk bővebben.

Ambrózy György.

Ambrózy György (Ambrosius) ág. ev. szuperintendens, szül. 1694-ben. A magyar nyelvet Berzétén sajátította el, hol mint segédtanító működött. Később Eperjesen és Wittenbergában tanult. Hazatérvén, a protestántizmus terjesztéséért 16 heti fogságot szenvedett. Kiszabadulása után előbb neczpáli iskolamester, majd 1724-ben verbőczi pap lett s mint ilyen lefordította a bibliát tót nyelvre, melyet 1734-ben adott ki. A protestáns templomok elvételének idején bujdosott 1738-ig, mely évben Csetnekre hívták meg papnak s 1741-ben a tiszai kerület ev. szuperintendensévé választatott. Meghalt Csetneken 1746 július 5-én. Vallásos tartalmú értekezéseket írt latin és tót nyelven, melyek Fabó: Monumenta Evang. Hist. IV. k.-ben vannak felsorolva.

Bahéry József.

Bahéry József r. k. kántor-tanító, szül. 1844 deczember 8-án Murányban. 1874 óta Pohorellán működik. A magyar nyelv sikeres tanításáért három izben nyert állami kitüntetést. Írt elbeszéléseket, tárczákat és pedagogiai czikkeket és 1883-ban halotti énekes könyvet adott ki tót nyelven.

Baksay István.

Baksay István kir. tan., ny. tanár, szül. 1820 szeptember 8-án. 1844-ben a rimaszombati ref. gimnázium igazgató-tanára lett. E gimnáziumnál szolgált egyfolytában 53 évig. Törs Kálmán a Vasárnapi Ujság 1882-ik évf. 16. számában a következő jellemző sorokat írja róla. „Nem emlékszem, hogy akár olvasmány, akár szinielőadás több lelki gyönyört bírt volna szerezni valaha, mint Baksay egy-egy előadása az ókor, vagy Magyarország történetéből.“ Félszázados működésének jubileumát nagy ünnepélyességgel ülte meg úgy a város, mint a vármegye társadalma. Rimaszombat közéletében jelentékeny szerepet vitt; hosszabb időn át elnöke volt a Kaszinónak, Dalárdának, titkára a Nőegyesületnek, a ref. egyháznak főgondnoka, városi és megyei bizottsági tag, Rimaszombat város díszpolgára, az orsz. középisk. tanáregyesület tiszteletbeli tagja, stb. Legfontosabb irodalmi műve: *Rimaszombat története*, mely a magyar orvosok és természetvizsgálók 1867. évi nagygyűlése alkalmából a Hunfalvy János által szerkesztett Gömör-Kishont vármegye leírásában jelent meg. Megírta a *rimaszombati gimnázium, a kaszinó és nőegyesület* és az ottani *kaszinó 50 éves történetét.*

Balás Frigyes.

Balás (Balázs) Frigyes (sipeki), szül. 1834 márczius 6-án Rimaszombatban, meghalt 1879 július 18-án Eleméren. Pályája kezdetén szolgabíró volt előbb Pestmegyében, majd Torontálban, végre Nagy-Becskerek városát képviselte az 1875—78-iki országgyűlésen. Számos szépirodalmi dolgozatai közül az *Utóhangok* (Rimaszombat 1859) és a *Gömöri titkok* (u. o. 1860) vonatkoznak vármegyénkre.

Balogh Béla.

Balogh Béla (serkei) ev. ref. lelkész Putnokon. Kiválóan szép egyházi beszédein kívül, melyeknek egyrésze nyomtatásban is megjelent, számos

hírlapi közleményt írt a megyei és fővárosi lapokba. Legjelentékenyebb munkája *Putnok város története.* (K. M.)

Balogh Sámuel.

Balogh Sámuel (almási), szül. 1796 június 6-án, meghalt Serkén 1867 október 15-én. Tanulmányait elvégezvén, otrokocsi ref. pappá lett, honnan a sajókeszi, naprágyi s végül 1834-től haláláig a serkei ref. parochián működött. Filozófiai és eszthétikai tanulmányokkal foglalkozott s „A szépről és fenségesről“ írt értekezését a Magy. Tud. Akadémia 100 aranynyal és egy ezüst serleggel jutalmazta meg. A Közhasznú Ismeretek Tárába 174 czikket írt. Az Akadémia 1858-ban levelező taggá választotta. Munkái: *Áhitatosság órái* 1828—30. — *A különcz*, Lafontaine után. 3 k. 1829. — *Az ezüst lakodalom*, nézőjáték, Kotzebue után. 1831. — *Halotti tanitás*, néhai Losonczy Judith asszony, tekintetes Tornallyay Antal úr hitvese felett. 1837. Kéziratai: Még egy szó a menyasszonyfektetésről Gömörben, — és vegyes tárgyú költemények.

Bárdossy Géza.

Bárdossy Géza, Rozsnyó egyházmegyei kath. pap, főgimnáziumi tanár. Irodalomtörténeti, nyelvészeti értekezéseket, egyházi és ünnepi beszédeket írt. Több értekezése a rozsnyói kath. főgimnázium értesítőjében jelent meg. (K. M.)

Bárdossy Ilona.

Bárdossy Ilona, a budapesti kir. operaház művésznője, szül. Csetneken 1870 deczember 28-án. A művészi pályára hajlamot érezvén, Bécsbe ment, hol a hírneves Wilcekné énektanárnőnél nyerte kiképeztetését. Tehetségét Mahler Gusztáv, a kir. opera igazgatója fedezte fel, ki 1890-ben szerződtette is s még ugyanazon évben férjhez ment Szilágyi Lajoshoz, az operaház műszaki felügyelőjéhez. 1897-ben megvált a szinháztól, de 1899-ben újra visszaszerződött s ezóta ott működik. Szerepköre drámai hősnő.

Bárdossy Irén.

Bárdossy Irén székesfővárosi énektanárnő, az előbbinek testvére, szintén Csetneken született. Nővérével együtt ő is Wilcek Zsófia tanítványa volt. Tanulmányai befejeztével a bécsi udvari operától ajánlatot kapott, de egy baleset következtében le kellett mondania a szinipályáról. Mint hangversenyénekesnő számos előkelő hangversenyen vett részt.

Bartholomaeides János László.

Bartholomaeides János László, B. László történetíró fia, szül. 1787-ben Ochtinán. Tanulmányait a wittembergai egyetemen bevégezvén, előbbKöviben, azután Ratkó-Bisztrón, végül Uhorszkán volt ev. lelkész. Nevezetes munkája a *Memoria Ungarorum* qui in alma condam universitate Vitenbergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt. Pestini 1817, melyben a wittenbergi egyetemre 300 év alatt beiratkozott magyar tanulók névsorát s életrajzát közli.

Bartholomaeides László.

Bartholomaeides László ág. ev. lelkész, szül. 1754 nov. 16-án Klenóczon, a régi Eördegh nemes családból. 1779-ben Osgyánba hivatott meg elemi tanítónak, honnan két év mulva a wittenbergai egyetemet kereste fel, hol tanulmányait befejezvén, ochtinai lelkészszé választatott. Ez időtől kezdve egyházmegyei hivatalokat viselt s főesperesnek is megválasztották, de ez állásáról, gyakran megújuló kínzó betegsége miatt, 1824-ben lemondott. Megh. 1825 ápr. 18-án Ochtinán. B. egyike legkiválóbb történetíróinknak, ki részint mint adatgyűjtő, részint mint monografus, rendkívüli érdemeket szerzett s művei ma is forrás-művekül szolgálnak. Írt természetrajzot, földrajzot, kathekizmust, egyházi beszédeket, megírta Amerika történetét s kéziratban is körülbelül 40 kötetnyi munkája maradt, de mindezek között legfontosabbak azok, melyek szülőföldjének történelmi, földrajzi és statisztikai viszonyaira vonatkoznak. E sorozatból felemlítjük a következőket: *Memorabilia provinciae Csetnek.* Neosolii 1799. — *Nuncium.* Ochtinae, 1804, melyben Gömörmegye ismertetésének programmját adja. — *Tractatus historico-philologicus de nomine Gumur et ei similibus.* Lőcse 1804. — *Inclyti Superioris Ungariae Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica.* U. o. 1806—8. — *De Sajone amne.* U. o. 1808. — *Brevis tractatus, quo disquiritur: an nomen ungaricum et magyaricum apud veteres fuerunt propria, vel adpellativa?* Lőcse, 1809.

Bartók János.

Bartók János gortvakisfaludi ev. ref. lelkész, szül. Szuhafőn, 1822-ben. Mint theologus résztvett a szabadságharczban. 1850-ben balogi káplán, 1851—52-ben rimaszombati tanár, 1853-tól gortvakisfaludi lelkész. Írt egyházi beszédeket, imákat, melyeknek egy része a Fördős által szerkesztett „Papi dolgozatok“-ban s a Kecskeméti Lelkészi Tárban jelent meg. *Népszerü*

BARTHOLOMAEIDES LÁSZLÓ.

egyházi beszédeiből három füzet külön is megjelent Miskolczon, Sárospatakon és Budapesten 1872-, 75- és 79-ben.

Batta György.

Batta Ggörgy ref. lelkész, született 1847-ben Zádorfalán. Pályája kezdetén Szuhafőn, Bejében és Berzétén lelkészkedett, a hol az egyház hívei, érdemei méltánylásául, díszes bibliával ajándékozták meg. Jelenleg simoni lelkész. Írt alkalmi és egyházi beszédeket; — főműve: *„A berzétei ref. egyház története“*.

Batizfalvi István.

Batizfalvi István főgimn. tanár, szül. 1824 okt. 26-án Rimaszombatban. Résztvett a szabadságharczban, melynek bukása után 1851-ig nevelő volt Budapesten, honnan a rozsnyói ág. ev. főgimnáziumba tanárnak hivatott meg s itt 1860-ig történelmet és földrajzot tanított. Azóta a budapesti ág. ev. főgimnáziumban folytatja tanári működését. Batizfalvi négy évtizeden át látta el történelmi és hittani tankönyvekkel a hazai protestáns iskolákat. Megírta a *Magyar királyság földrajzát*, *Magyarország történetét*, írt *világtörténetet*, *olvasókönyvet*, *keresztyén hittant*, *erkölcstant*, *prot. egyháztörténetet*, *bibliai ismertetést*, szerkesztette a Heckenast-féle *Ismerettárt*, a *Magyar Nép Lapját*, *Házi kincstárt* stb.

Batizfalvi Sámuel.

Batizfalvi Sámuel orvos, a Magy. Tud. Akadémia lev. tagja, szül. 1826 aug. 26-án Rimaszombatban. Gimnáziumi tanulmányait Osgyánban és Rozsnyón végezte s a bölcseleti tanfolyamot Lőcsén. Bátyjával együtt résztvett a szabadságharczban, de már 1849-ben orvosi pályára lépett és a Rókus kórház segédorvosa, majd a nagyhírű Balassa mellett az egyetemi klinikán assistens lett. 1855-ben orvosi és sebésztudori, 1856-ban szülészmesteri oklevelet nyert s még ugyanezen évben meglátogatta a német, franczia, angol, belga és hollandi egyetemeket. 1864-ben neveztetett ki a budapesti egyetemhez az orthopaedia magántanáráúl. Ugyanekkor magán-gyógyintézetet alapított, melynek jelenleg is igazgató tulajdonosa. Számos szakjába vágó kisebb-nagyobb dolgozatot írt, melyek részint szépirodalmi lapokban mint tárczaczikkek, részint orvosi és gyógyszerészeti szaklapokban jelentek meg. Önálló művei: *Növénytan*, *Gyakorlati testegyenészet*, *A gerinczoldalgörnye kór-oktana*, stb., a vármegyét azonban legközelebbről érdeklik azok a munkálatok, melyeket az orvosok és természettudósok XII-ik, Rimaszombatban tartott nagygyűléséről (1868) szerkesztett.

Bátky Károly.

Bátky Károly ev. ref. tanító, szül. 1794-ben Bejében, meghalt 1859-ben Kecskeméten. A régi ref. tanítói kar egyik érdemes tagja s az írva-olvasás tanításának előharczosa. *Elemi olvasó könyve* 1869-ig 25 kiadásban 135 ezer példányban jelent meg. Ezenkívül írt a *dohánytermelésről*, *Budapest árvíz elleni védelméről*, továbbá *földrajzot* s *bibliai történeteket* gyermekek számára.

Berecz Károly.

Berecz Károly ügyvéd, szül. 1821 október 12-én Rimaszombatban, hol atyja városi főjegyző volt. A gimnáziumot ugyanott s a jogot Sárospatakon végezte el. 1844-ben ismerkedett meg Petőfivel Pozsonyban, hol csakhamar nagy népszerűségre tett szert s egyike lett az országgyűlési ifjúság vezetőinek. Miután az ügyvédi vizsgát letette, Zichy Manó gróf titkára lett s főnöke anyagi segítségével beutazta egész Magyarországot. Később ismét Pozsonyba került, hol egy ideig Berchtold Antal füleki grófot helyettesítette a diétán. Az első magyar miniszterium a *Hivatalos Közlöny* segédszerkesztőjévé nevezte

ki s a szabadságharcz alatt e minőségben elkísérte a kormányt Debreczenbe, majd ismét Pestre, hol a világosi fegyverletétel után állandóan letelepedett. 1874-ben az Akadémia tisztviselője lett s e hivatalában maradt 1901-ben bekövetkezett haláláig. Széleskörű irodalmi munkásságot fejtett ki. Írt elbeszéléseket, költeményeket, életrajzokat, útitárczákat, bírálatokat csaknem az összes akkori lapokba s ezek közt a Pesti Naplóba, Hölgyfutárba, Vasárnapi Ujságba. Petőfi Talpra magyarja után az ő *Szabad hangok* czímű műve volt a szabadsajtó első könyvterméke (Pozsony 1848). Fordított Heine, Hafiz és Mirza Schaffy dalaiból. Önálló művei még a *Tárogató* és a *Krinolin naptár.* Szerkesztette a *Szinházi Almanachot* (1844) és a *Hölgyfutárt* (1854—56). Álnevei: Rimavölgyi, Kelemér, Szilveszter, Don Karlos, Muky, Vas Villa, Vén bakancsos, Sánta ördög.

Bernát István jogtudor, szül. 1854 július 3-án Rimaszombatban. Pályája kezdetén a földmívelési miniszteriumba lépett s rövid idő alatt min. fogalmazó lett. 1884—85-ben nagyobb európai és amerikai utazást tett, melynek folyama alatt a művelt nyugati népek közgazdasági viszonyait behatóan tanulmányozta. 1888-ban a vall. és közokt. miniszter a hazai ipariskolák felügyelőjévé nevezte ki, mely állásától három év mulva megvált s azóta a politikai sajtó terén működik. Kiváló érdemeket szerzett a magyarországi szövetkezetek megalakítása körül, s alapította és szerkeszti a *Szövetkezés* czímű folyóiratot, mely a 90-es évek közepén Rimaszombatban jelent meg. Gömörmegye közéletének fellendítésében is részt vett s megszerezte a Gömör-Kishont megyei lap tulajdonjogát, melyet dr. Veres Samu tanár szerkesztett. Több budapesti napilapnak munkatársa, s ő alapította a „*Hazánk*“ czímű politikai napilapot. Közgazdasági tanulmányait a következő művekben adta ki: ***Lombardstreet, vagy az angol pénzpiacz.*** (Budapest 1882. Bagehot Walter munkájának fordítása). ***Búzánk és lisztünk kivitele szemben a külföld versenyével.*** (U. o. 1884.) ***Észak-Amerika.*** Közgazdasági és társadalmi vázlatok. (Kiadta a Magy. Tud. Akadémia.) Szakjába vágó dolgozatai megjelentek a Nemzetgazdasági Szemlében (1883—89), Budapesti Szemlében (1885—89), továbbá a magyar kooperativ mozgalmakról írt értekezése a manchesteri Cooperativ Board évkönyveiben 1886—87. Jelenleg a Magyar Gazdaszövetség igazgatója, az Orsz. Közp. Hitelszövetkezet, a Hangya stb. igazgatósági tagja. Bernát István.

Bernolák Nándor ügyvéd, szül. 1823 nov. 23-án. Atyja kir. udv. kamarai tanácsos volt. Jogi tanulmányait a budapesti egyetemen bevégezvén, az udvari kamarához fogalmazó gyakornokká neveztetett ki. Résztvett a magyar szabadságharczban, melynek leveretése után tíz évig különböző megyei hivatalokat viselt Abauj-, Máramaros- és Árvamegyékben, végre 1860-ban putnoki, egy év mulva rimaszombati szolgabíró lett s 1865-ig szolgált. Ekkor az ügyvédi pályára lépett s mint ilyen állandóan Rimaszombatban működött. Írt hírlapi czikkeket az Ofner Zeitungba s a bécsi Wandererbe, szerkesztette a Gömöri Lapok (1869—77), Rimaszombat és Vidéke (1877) és a Gömör-Kishont (1881) czímü, vegyes tartalmú megyei lapokat. Több szindarabot írt, melyek közül néhányat elő is adtak. Művei a következők: *A murányvári kisérlet*, tört. dráma. — *Ajnácskői vérmenyekző*, dráma. — *Inka, a bosnyák király leánya*, tört. dráma. — ***Báró mint patvarista***, vígj. — ***Attila és az utolsó görög hős***, hősdráma jambusokban. — *Szerkesztő és szinigazgató*, vígj. — *A szentmalói csempész*, tört. szinmű. — *Alakítsunk lövöldét*, énekes vígj. — *Mária a rimaszombati hősleány*, tört. trag. — *Erinnerungen*, költemények (Rimaszombat, 1863). — *Választás előtt.* (U. o. 1873.) — *Róma és Karthago*, röpirat a gömörmegyei panszlavismus megfékezésére. (U. o. 1873.) *Czáfolat* Kossuthnak Deák halálakor írt levelére. (U. o. 1876.) — *Talpra magyar*, népgyűlési beszéd a balkáni háborgások idején. (U. o. 1877.) Bernolák Nándor.

Blaha Lujza, szül. Rimaszombatban 1850 szeptember 5-én. Családi neve Reindl. Atyja Reindl Sándor, a forradalom előtt huszártiszt volt, de 48-ban átlépett a magyar hadseregbe, azonban a világosi fegyverletétel után, hogy az üldözésektől megmeneküljön, Várai név alatt szinész lett. Így B. Lujza már a szinészetnél született s zsenge korától kezdve módjában állott tőrülhegyre megismerkedni a kulisszák mögötti élettel. Nyolcz éves korában tette meg első szinpadi kisérletét Győrben s ezentúl néhány évig gyermekszerepeket játszott. 1864-ben, mint 14 éves leányka a budai szinházhoz szer- Blaha Lujza.

BLAHA LUJZA.

ződött kisebb énekes szerepekre. Ekkor vette föl a Kölesi Lujza nevet. A budai szinház azonban megbukván, a szabadkai szinházhoz került, Sipos Károly társulatához, hol a katonai zenekar Blaha nevű karmestere, felfedezvén a fiatal szinésznő rendkívül értékes hanganyagát s nagy művészi tehetségét: nőül vette s hozzálátott ifjú feleségének zenei kiképzéséhez. Blaha nem lévén magyar ember, nejét operaénekesnővé képezte és pedig oly sikerrel, hogy már 1866-ban a debreczeni szinházhoz szerződtették, hol csakhamar nem csupán az ottani közönséget hódította meg, hanem országos hírnevet is szerzett magának, főleg mióta veleszületett hajlamainál fogva átcsapott a népszinműénekesnői genrebe. Hat évig volt már a debreczen-nagyváradi szinház tagja, midőn 1872-ben meghívást kapott a nemzeti szinháztól a Hegedűsné halálával több mint egy évtized óta betöltetlenül maradt népszinműénekesnői szerepkör ellátására. A testi-lelki kellemmel és gyönyörű hanggal megáldott Blaháné csakhamar kedvencze lett a fővárosi közönségnek. Éneke, játéka gyors fejlődésben emelkedett a művészi tökély felé, s jóllehet tehetsége majdnem minden szerepkörben érvényesült, mégis a népies alakok ábrázolásával érte el legnagyobb sikereit. 1875-ben, a népszinház megnyiltával, a népszinmű elszakadt a nemzeti szinháztól s ekkor (méltó partnerével, Tamásival együtt) ő is átment a népszinházhoz, melynek kötelékében maradt 1903 január 1-ig. Ekkor, miután művészi érdemeinek elismeréséül már előbb királyi kitüntetést nyert (koronás arany-érdemkeresztet), a nemzeti szinház örökös tagjául neveztetett ki. Blaháné, ki a művészi életben első férje nevét használja, másodszor Zsoldos Sándorhoz ment nőül, kitől nehány év mulva elválván, 1881-ben báró Splényi Ödönnel, a budapesti állami rendőrség detektiv-osztályának főnökével kelt egybe. Blaháné neve a magyar szinművészet egén maradandó fényben ragyog. A költő fantáziájában eszményként élő magyar menyecskének igazi megtestesülése, ki jó kedvével, bánatával egyaránt rabjává teszi a magyar ember szívét. Művészetének legnagyobb becse abban van, hogy nemcsak a néző-közönséget, hanem művésztársait is belevonja abba az érzés- és kedély-világba, a melyet ő reprezentál. Ismeri a szini hatás minden titkát, de a kiaknázásra csak művészi eszközöket használ. Szava, éneke, játéka megkapó igazsággal hat a szívekre s egy-egy nagyobb szerepének hatását még évek multán is érezzük. Művészi tehetségének sokoldalú voltát bizonyítja az, hogy a népszínműveken kívül rendkívüli sikereket ért el az operettben, sőt a drámában is. A népszinház műsorán lévő népszínművek fő női szerepeit negyedszázad óta mind ő kreálta.

Bodon Ábrahám.

Bodon Ábrahám, országgyűlési képviselő, később Gömör vármegye másodalispánja, szül. 1810-ben Mihályfalván, meghalt 1871 jan. 31-én Rimaszombatban. Eredetileg mérnök akart lenni, de mégis jogi pályára készült s tanulmányai befejezése után tagja lett az országgyűlési ifjúságnak. Meg-

ismerkedett Kossuthtal, kinek elfogatása után ő szerkesztette az Országgyűlési Tudósításokat. 1848-ban a kövii kerület képviselővé választotta s mint ilyen, résztvett az új alkotmányos törvények megalkotásában. A szabadságharcz lezajlása után mihályfalvi jószágán gazdálkodott, a népet tanította, tankönyveket írt, magtárt alapított s e foglalkozása és munkásságával rendkívül jótékony hatást gyakorolt az abszolutizmus idején a nemzeti érzés ébrentartására. A 60-as évek elején megyei tisztséget vállalt s előbb Gömörmegye főügyésze s 1867-től kezdve másodalispánja lett. Alaposan ismerte a római klasszikusokat és Vergilius Georgiconját le is fordította. A 40-es évektől kezdve haláláig számos hirlapi czikket írt, melyekkel a nemzeti fejlődés ügyét szolgálta, de azok legnagyobb része a megye történetére nézve bír rendkívüli becscsel. Dolgozott a régi Pesti Hirlapba, a Vasárnapi Ujságba s a Hunfalvytól szerkesztett Gömörmegye leírása czímű munkához ő szolgáltatta a legértékesebb történelmi adatokat. Megírta a felső-vályi egyház 1550—1860-ig terjedő történetét.

Bodon József, ügyvéd és a Petőfi-társaság tagja, szül. 1845 szept. 29-én Rimaszombatban. Szépirodalmi dolgozataival 1876-ban lépett föl. Írt a Fővárosi Lapokba, Koszorúba, Vasárnapi Ujságba, Szemlébe, Jogtud. Közlönybe, stb. Önálló munkái: *Elbeszélések, A magyar nemzet története, Az életből. Négy eredeti elbeszélés, Két seb* (regény). Szerkesztette és kiadta a Mulattató Ujság czímű képes néplapot. Kossuth Lajos a népies irodalom érdekében levelet írt hozzá. Több elbeszélését németre is lefordították (K. M.) Bodon József.

Bodor István főgimnáziumi tanár, szül. 1845 október 25-én. 1871-ben a rimaszombati egy. prot. főgimnázium tanára lett, hol, miután több czikluson át a főgimnázium igazgatója volt, jelenleg is működik, mint a latin nyelv és magyar történelem tanára. 1877-ben a Gömöri Közlönyt, 1882—84-ig a Gömör-Kishont czímű lapokat szerkesztette. Kiadta *M. Curtius Rufus válogatott beszédeit*, melyet tankönyvül is használtak. Megírta *a rimaszombati egy. prot. főgimnázium történetét.* Bodor István.

Bornemisza István volt országgyülési képviselő, jelenleg bátkai földbirtokos, ifjabb éveiben szépirodalmi művek irásával foglalkozott s versei, elbeszélései s egyéb dolgozatai *Balogvölgyi* név alatt a 70-es, 80-as évek szépirodalmi lapjaiban láttak napvilágot. Mint a rimaszécsi kerület országgyűlési képviselője, a 90-es évek elején népszerű tagja volt az országgyűlés függetlenségi pártjának. Azóta bátkai jószágán visszavonulva gazdálkodik. Bornemisza István.

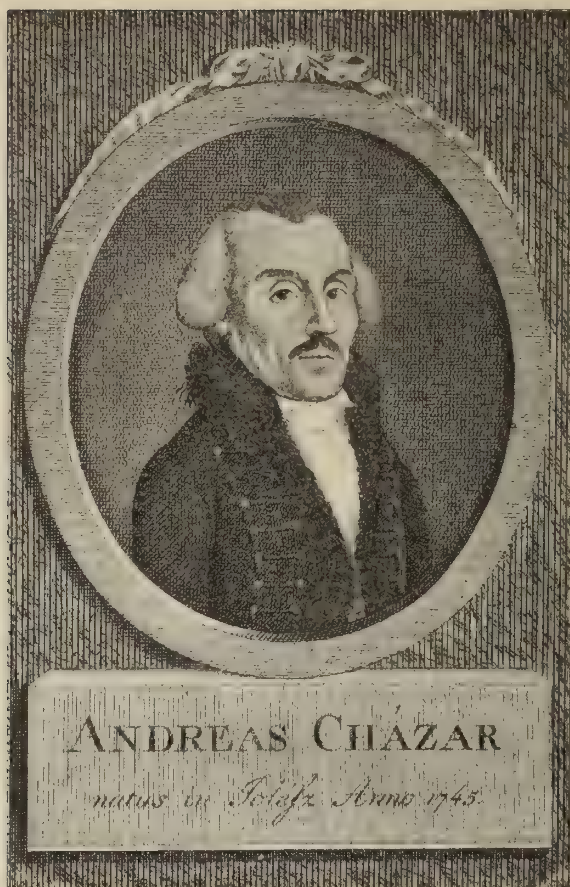
Borsody Béla, B. József fia, hangonyi postamester. Lyrai költeményei szétszórtan jelentek meg. Egy kötetet 1886-ban Budapesten adott ki „*Versek*“ czím alatt. Lefordította Schiller „*Orleansi szüz*“-ét. Jelenleg van sajtó alatt egy kötet vegyes költeménye. Az ev. ref. zsinat által elfogadott ref. énekeskönyv átdolgozásánál közreműködött s az új könyvbe több énekét felvették. Borsody Béla.

Borsody József, ev. ref. lelkész, szül. Alsószuhán. Előbb Boldvára került tanítónak, majd 1837-ben rimaszombati káplán, azután rendes lelkész lett. 1849-ben átköltözött Simoniba, hol mint lelkész 1886-ban meghalt. *Templomi imái* (Pest 1855), jelenleg is széles körben vannak elterjedve. Halála után kéziratban maradt *imakönyvét* (hétköznapi bűnbánati s alkalmi imák) Mitrovics Gyula rendezte sajtó alá (Sárospatak 1886). Borsody József.

Borsody Miklós, szül. 1817-ben Vernáron, meghalt, mint a lőcsei főgimnázium tanára, 1885 április 12-én. Résztvett a szabadságharczban, s a temesvári csata után katonai érdemrendet nyert. Egyideig ügyvédi gyakorlatot folytatott, de 1861-től kezdve haláláig a tanári pályán működött. Művei: *A lőcsei kath. főgimnázium történetének vázlata.* (Lőcse, 1868—69). — *A philosophia, mint önálló tudomány és annak feladata.* (U. o., 1872). Borsody Miklós.

Bőhm János, főgimn. tanár, szül. 1858 július 13-án. Geduly püspök oldala mellett három évig káplán és theol. magántanár volt. 1886-ban csávai lelkész lett s mint ilyen megszerezte a középiskolai tanári oklevelet. 1897-ben tanárrá nevezték ki a rimaszombati egy. prot. főgimnáziumhoz, hol jelenleg is működik. Munkái: *Német alaktan.* Rimaszombat 1897. — *Német-magyar szótár.* 1898. u. o. — *Consecutio temporum.* U. o., 1900. Bőhm János.

Brezanóczy Ádám, jogtudor, egyetemi tanár, szül. 1751 november 4-én Jolsván, meghalt 1832 márczius 2-án Pesten. Tanulmányait mint jezsuita növendék kezdte meg Kassán; a rend feloszlatása után azonban világi Brezanóczy Ádám.

CHÁZÁR ANDRÁS.

pályára lépett s 1785-ben jogtudor lett. Tanított a pécsi gimnáziumban, a kassai és pozsonyi jogakadémiákon (észjogot), míg végre 1807-ben a pesti egyetem jogtanárává neveztetett ki. Több latinnyelvű jogtudományi munkát írt, melyek közül legterjedelmesebb a *Jus patriae* czímű. Pest, 1806—7. Négy kötetben.

Cházár András

Cházár András (jólészi), vármegyei főjegyző, szül. 1745 június 5-én Jólészen, meghalt Rozsnyón 1816 január 18-án. Tanult Dobsinán, Eperjesen, Késmárkon és Pozsonyban. Ügyvédi pályára készült s miután az arra szükséges minősítést különböző patvariákon megszerezte, 1767-ben ügyvédnek esküdött föl Tolnamegyében. Azonban önálló ügyvéddé csak 1773-ban lett Rozsnyón, s nemsokára Hont-, Abauj- és Gömörmegyék táblabírájukká választották. Miután II. József kiadta azt a rendeletet, hogy az ügyvédek német nyelven tartoznak beadni keresetelket a törvényszékekhez: az ügyvédségről lemondott. Ekkor Gömör vármegye főjegyzőjévé választotta meg. 1790-ben a rimaszombati megyei közgyűlésen, mint főjegyző, hatalmas szónoklatban támadta meg a fejedelem önkényességét s ez a gömöri rendeknek annyira megtetszett, hogy egymásután háromszor választották meg főjegyzővé. Nagyrabecsülték törvénytudományát is s a legnehezebb és legkényesebb ügyekben kikérték véleményét, sőt azon időben a követi utasításokat is ő szerkesztette. Legnagyobb érdeme a siket-némák ügyének felkarolása. Országos gyűjtést rendezett s a befolyt 50,000 forinttal ***a váczi siket-néma intézetnek ő vetette meg alapját***, a nemes czélra sajátjából is ezer forintot fordítván; a terv megvalósulása előtt azonban meghalt. — Könyvtára a rozsnyói ág. ev. iskola birtokában volt, de most a váczi siketnémák intézetében van.

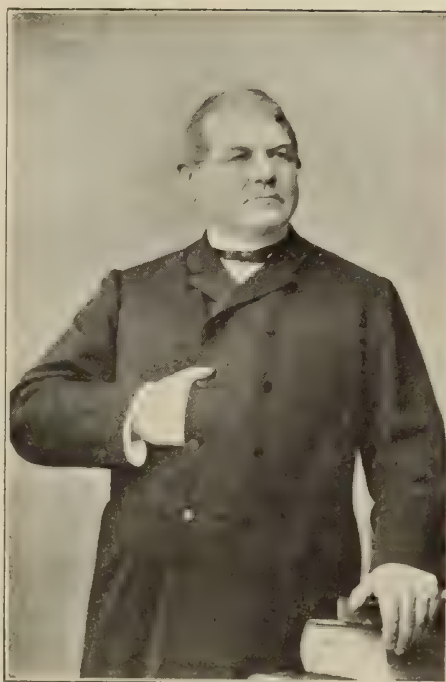
Csider Károly.

Csider Károly, ügyvéd, szül. 1827 jan. 27-én Szkároson. Résztvett a szabadságharczban s nemsokára a Márczius Tizenötödike cz. lapnak belmunkatársa lett. 1875-ben a rimaszombati kerületet képviselte az országgyűlésen, 1884-ben a gömöri ref. egyházmegye főgondnokául választotta meg. Cs. K. úgy a megyei közéletben, mint a társadalomban hosszú időn át előkelő szerepet vitt, s emlékezetét kegyelettel őrzik mindazon intézmények, melyeknek élén állt. Fiatalabb éveiben számos politikai és közérdekű czikket írt a szabadelvű lapokba, melyeket tiszta magyarság és szabatosság jellemez. Meghalt 1890 jún. 17-én Rimaszombatban.

Czékus István.

Czékus István, ág. ev. szuperintendens, szül. 1818 decz. 22-én Gömör-Panyiton. Tanult Rozsnyón és Lőcsén s a theologiai tanfolyamot Pozsonyban végezte el, hol mint az önképzőkör titkára a magyar szellemnek volt erős harczosa. 1845-ben a tübingai egyetem hallgatója volt, honnan hazatérvén, Székács József oldala mellett káplánoskodott. Volt váczi, kecskeméti, sajógömöri s végül rozsnyói lelkész. Itt fáradhatatlan buzgalommal látott egyháza ügyeinek rendezéséhez. Egyházi és női gyámintézetet alapított, megújította

a templomot, újra építtette a főgimnáziumot, megalapította az első rozsnyói temetkezési társulatot s az egyházkerületi lelkészi gyámintézetet, mely az ő öt évig tartó pénztárnoksága alatt 120 ezer koronára gyarapodott. Rendkívüli érdemeiért egyházmegyei főjegyzővé és Máday halála után, 1871-ben, a tiszai ág. ev. egyházkerület szuperintendensévé választották. Meghalt 1890 febr. 6-án Rozsnyón. Írt egyházi beszédeket, konfirmácziói oktatást, mely német és tót nyelven is több kiadást ért meg. Kiváló munkatársa volt a Prot. Egyh. és Isk. Lapoknak s önálló füzetben is számos vallásos tartalmú elbeszélést fordított németből.

CZÉKUS ISTVÁN.

Czente István.

Czente István, r. k. plébános, szül. 1803 decz. 23-án Tornallyán. Atyja református volt, de fiát Rozsnyón, kath. hitben neveltette. Misés pappá szenteltetvén, kilencz évig működött Rozsnyón, különböző egyházi hivatalokban. Később losonczi s végül rappi plébános lett, hol 1859-ben meghalt. Munkái: *Jézus a mi példánk.* Rozsnyó, 1831. — *A bölcselkedő magyar polgár.* Kassa, 1838. — Lefordította németből Dengler: *A korszellem* cz. művét is.

Czinka Panna.

Czinka Panna, híres czigányprimás a XVIII. században, szül. 1711-ben Sajó-Gömörön, meghalt 1772-ben. Nagyatyja II. Rákóczy Ferencznek volt udvari zenésze s mint ilyen, hű kisérője száműzetésében is. Cz. Panna Sajó-Gömörön Lányi János földbirtokos házánál növekedett fel s már 9 éves korában oly tisztán hegedült, hogy a tehetséges szép kis czigányleánykát a vidék birtokos urai saját költségükön Rozsnyóra küldötték, hogy az ottani czigánybandában magát tovább képezze. Panna csakhamar túltett mesterein. 15 éves korában egy kisbőgőshöz ment férjhez és saját maga szervezett egy zenekart, melynek élén egymásután diadalt diadalra aratott s hírneve beszárnyalta egész Magyarországot, sőt Oláh- és Lengyelországban is ismerték. Bandája fényes egyenruhában járt s ő maga is férfiruhába öltözött. Így is temették el drága Amati-féle hegedűjével együtt. Halála után az akkori költők versekben dícsőitették művészi játékát, erényeit, szépségét. — Cz. P. korának leghíresebb hegedűvirtuóza volt, kiről sokáig az a hír keringett, hogy résztvett a Rákóczy harczaiban s holdvilágos éjeken, mikor a fejedelem sátorában pihenni tért, gyönyörű ábrándjaival, melyeket a sátor mögött játszott, álomba ringatta a fejedelmet. E legendára az adhatott alkalmat, hogy a fejedelem udvari zenészét szintén Czinka néven ismerték, de ez a Panna nagyatyja volt, a Rákóczy kesergője s a Bercsényi-nóták szerzője. Czinka Pannának mindössze három szerzeménye maradt fönn, melyekről Káldy azt tartja, hogy valóságos gyöngyei a „magyar hallgató" daloknak s zenei tekintetben is minden később szerzett ilyfajta műnek mintájául tekinthetők. Az is valószinűnek látszik, hogy nagyatyja szerzeményei az ő átdolgozásában maradtak az utókorra. Többi művei: „Háromszáz özvegy nótája", — „Halotti tánez", — „Ósapáink dala" csak címeikben maradtak fen.

Czinke István.

Czinke István, ev. ref. lelkész és vallástanár, szül. 1855-ben. Miután a lelkészi vizsgálatot letette, rövid ideig Sárospatakon káplán s a tanítóképző hitoktatója volt. 1882-ben választották meg erdőbényei papnak, honnan 1895-ben a rimaszombati ref. egyház első papjává hivatott meg, 1897-ben pedig az egy. prot. főgimnázium ref. vallástanára lett. Az egyházi életben, mint a tiszáninneni ref. szuperintendenczia aljegyzője, a gömöri egyházmegye tanácsbírája és a tanügyi bizottság elnöke, nagy tevékenységet fejt ki. Már

pályája kezdetén a ref. belmisszió ügyében számos figyelemreméltó czikket írt a Sárospataki Lapokba s a Prot. Egyh. és Isk. Lapokba. Munkái többnyire alkalmi beszédek és imák, melyek külön füzetekben megjelentek: *Kiáltó szó a prot. leánynevelés érdekében.* Sárosp., 1878. — *Imádság márcz. 15-én.* Sárospatak, 1878. — *A prot. egyház halottai.* — *A galamb és az olajfalevél.* (Az 1791: XXVI. t.-cz. 100 éves örömünnepére.) — *A magyarok Istene.* (Milleniumi beszéd.) Rimaszombat, 1896. — *Beköszöntő egyházi beszédek*: *Bánat az örömben.* 1882. — *Az Isten országa.* 1896. — *Az Isten országa és a felekezetek.* 1900. — Egy kötet *Templomi imádság* s egy kötet „*Ev. ref. egyházi szertartások könyve*" (Agenda) sajtó alatt van. E monografiában a ref. egyházi életről szóló fejezetnek ő az írója.

Danielik János.

Danielik János, bölcselet doktor, vál. pristinai püspök és egri kanonok, szül. Murányban 1817 május 20-án, meghalt 1888 január 23-án Egerben. Pappá szenteltetése után a zsidó és görög nyelv tanárává neveztetett ki Rozsnyóra, honnan a szabadságharcz kiütésekor Pestre ment, a Religió és Nevelés czímű lap szerkesztőségébe. Itt a császári udvar iránt tanúsított loyalitása következtében kedvelt egyéniség lett s az egri káptalanba történt bekebelezése után előmenetelének útja megnyilott. Azonban az ötvenes évek folyama alatt báró Kemény Zsigmond, kivel szoros barátságot kötött, meggyőzte őt arról, hogy a nemzet küzdelmei jogosak voltak s az előnyös kibontakozásra még mindig van remény; ezóta a szabadság ügyének egyik legbuzgóbb támogatója lett. Szabad szellemű czikkei az akkori kormány előtt feltünést keltettek, a Religiót betiltották s őt két havi fogházra ítélték, melyet le is ült. Nagy tevékenységet fejtett ki a Szent István-társulat körében, melynek nagyobb kiadványai (Cantu Caesar, Egyet. Encyclopaedia) az ő buzgólkodásával jöttek létre. Ő alapította 1861 május 5-én a Szent László-társulatot. A Magy. Tud. Akadémia 1858-ban levelező tagjává választotta. Munkáinak legnagyobb része a Religióban megjelent czikkek, értekezések. Önálló művei közül nevezetesebbek: *A kath. egyházi javak- és alapítványokról* tulajdonjogi tekintetben. — *Magyarországi szent Erzsébet élete.* — *A bölcsészet számára igényelt szabadságról* (akad. székfoglaló). — *Történeti tanulmányok.* — *A jog alapja és kútforrása.* — *Középkori államtan.*

Danielik József.

Danielik József, min. tanácsos, pozsonyi postaigazgató, az előbbeni testvéröcscse, szül. Murányban 1821 április 5-én. Végig küzdötte a magyar szabadságharczot, melynek befejezése után bátyjával együtt a Religiónál nyert alkalmazást. Később a Szent István-társulat ügynöke lett s 1857—60-ig a Családi Lapokat szerkesztette. Az új alkotmányos aera kezdetén államszolgálatba lépett s a keresk. miniszteriumban előbb mint titkár, később mint tanácsos, a postaügyek vezetésével bizatott meg. Munkái: *Magyar írók.* Életrajzgyűjtemény. 1858. 2. k. — *Világtörténet.* 1858.

Decsy Sámuel.

Decsy Sámuel, bölcselet- és orvostudor, szül. 1742 január 2-án Rimaszombatban, meghalt 1816 január 25-én Bécsben. Bécsben telepedett le, hol résztvett abban a hazafias küzdelemben, mely a magyar nemzeti műveltség szinvonalának emelését czélozta. A testőrök irodalmi fellépésével teremtett új korszaknak egyik legbuzgóbb s legérdemesebb munkása volt, ki irodalomtörténetünkben is tisztelt nevet vívott ki magának az által, hogy Bécsben megindította s 27 éven át szerkesztette a bécsi *Magyar Kurirt.* Munkái: *Osmanographia* (A török birodalom ethnografiája s történelme). Bécs, 1788—89. — *Pannoniai Féniksz, avagy hamvából feltámadott magyar nyelv.* U. o., 1790. — *A magyar szent koronának históriája.* U. o., 1792. — *Magyar Almanak.* 1793—95. (Évkönyv). — *Házi kereszt.* — *A mezei gazdaságot tárgyazó jegyzések.* — *Egyptom históriája.* U. o., 1811.

Dienes Gyula.

Dienes Gyula, jogi doktor, szül. Putnokon. 1901—2-ben szerkesztette a Gömör-Kishontot, melybe számos vezérczikket és tárczát írt.

Dobsa Elek.

Dobsa Elek, széki pusztai földbirtokos, számos czikket írt a gazdasági szaklapokba, melyek közül kiemelendők: *Szőlőmívelés, A vizenyős talaj javítása, Gyümölcsbor, A szőlőke bora,* stb. (K. M.)

Dókus Ernőné.

Dókus Ernőné, Ragályi Ilona, szül. 1860-ban Ragályon. 1877-ben ment férjhez s férjével együtt beutazta Afrika nagy részét. Írt novellákat, tárczákat, úti rajzokat. Nagyobb munkái: *Vera.* Regény. Budapest 1891. — *Végrendelet.* Regény.

Draskóczy Gyula, földbirtokos, szül. 1824-ben Harkácson, meghalt 1873-ban Pozsonyban. A szabadságharcz alatt kapitány volt a Bocskay-huszároknál. 1865—68-ig Gömörmegyét képviselte az országgyűlésen. 1871-ben Sopronmegye főispánjává neveztetett ki. Gazdasági czikkeket írt a Gazdasági Lapokba, Erdészeti Lapokba s egy nyílt levele jelent meg b. Podmaniczky Frigyeshez. Draskóczy Gyula.

Ebeczky Béla, szül. 1858-ban Egyházasbáston. Jelenleg Budapesten vasúti tisztviselő. Első irodalmi munkái a Gömöri Lapokban s a Losonczi Hiradóban jelentek meg 1872—78-ban, ezóta költeményeit, rajzait, beszélyeit a legjobb szépirodalmi lapok és folyóiratok közlik. A „Pesti Hirlap“ pályázatán „*A grófné muffja*“ czímű beszélykéje dícséretet nyert s német forditásban is megjelent. Ebeczky Béla.

Eisele Gusztáv, okl. bányamérnök, a rimamurányi vasmű részvénytársaság vashegyi bányagondnoka. Számos bányászati és kohászati szakczikket írt a szaklapokba, bányatörténelmi közleményeket a Rozsnyói Hiradóba, a melynek munkatársa. A Borsod-gömöri bányászati és kohászati monografia szerkesztője. (K. M.) Eisele Gusztáv.

Ernyei Lajos, r. k. plébános, szül. Hrussón 1854-ben, jelenleg magyarsenkviczi lelkész. Czikkeket és költeményeket írt az Új Magyar Sionba, Tanügyi Figyelőbe s szerkesztette a „Népnevelő“ czímű tanügyi lapot. Ernyei Lajos.

Ertl Heribert, vasgyári tanító Nádorvölgyben. Munkái: *Természetrajz* népiskolák számára. Budapest, 1888. — *Rövid természettan* tót elemi iskolák számára. U. o., 1891. — *Rövid természetrajz* tót elemi iskolák számára U. o., 1891. Ertl Heribert.

Fabinyi Rudolf, dr., egyetemi tanár, a Magy. Tud. Akadémia tagja, szül. 1849 május 30-án Jolsván. Négy évig volt tanársegéd a József-műegyetemen, utóbb adjunktus és magántanár a tud. egyetemen. 1875—77-ben állami ösztöndíjjal a németországi egyetemeket látogatta meg. Különféle vegytani laboratoriumokban dolgozott, Würzburgban, Münchenben, Heidelbergben (Bunsen mellett), 1878-ban pedig a párisi világkiállítást tanulmányozta. Még ugyanez évben kineveztetett a kolozsvári egyetem vegytani tanszékére rendes tanárnak s ezóta ott működik. Tudományos dolgozatai és értekezései, a magyar és a párisi tud. Akadémia kiadványaiban, német folyóiratokban s a kolozsvári múzeum-egyesület kiadványaiban jelentek meg. — *Stereochémiai tanulmányok* czímen olvasta fel 1893-ban a Magy. Tud. Akadémiában székfoglaló értekezését. — Szerkesztette a Vegytani Lapokat, 1882—89-ig. Az ő közreműködésével épült s ő rendezte be a kolozsvári tud. egyetem új vegytani intézetét. A math. természettudományi fakultásnak többizben volt dékánja és a tud. egyetemnek rektora és prorektora az 1899/1900. és 1900/1901. tanévekben. Fabinyi Rudolf.

Fábry Gergely, ág. ev. superintendens, szül. 1718-ban Hrussón, megh. 1774-ben. Eperjesen, Osgyánban és Késmárkon tanult, majd németországi egyetemeket látogatott s miután hazatért, 18 évig volt az eperjesi kollégium rektora. Munkái latin és tót nyelven jelentek meg. Fábry Gergely.

Fábry János, nyug. főgimnáziumi tanár, szül. 1830 július 31-én. Részt vett a magyar szabadságharczban s a világosi fegyverletétel után rövid ideig Jánosiban mint nevelő működött. 1850-ben hivatott meg tanárnak az osgyáni ev. algimnáziumhoz, honnan ez iskolának a rimaszombati algimnáziummal való egyesülése után átjött Rimaszombatba s ez idő óta, nyugalomba vonulásáig, többször mint igazgató ez iskola kötelékében szolgálta a hazai tanügyet. Hosszú tanári pályája alatt főként természettudományokkal s különösen a botanikával foglalkozott s e téren a szakirodalmat sikerrel művelte. 1868—1890 felsőbb leányiskolát tartott fenn, mely a Felvidéken nagy hiányt pótolt. A társadalmi élet kulturális mozgalmaiban tevékeny részt vett, felolvasásokat tartott, hangversenyeket rendezett közművelődési czélokra s úgyszólván egész életét a közügynek előmozdítására szentelte. Richter Aladár kolozsvári egyet. tanár, ki tanítványa volt, hálából a szedernek egy új faját egykori tanára nevéről Rubus Fabrii névvel jelölte meg. Számos hírlapi czikket írt részint név nélkül, részint álnév alatt a M. Sajtóban, a Vasárnapi Ujságban, a Politikai Ujdonságokban s állandó munkatársa jelenleg is a Gömör-Kishontnak és Rozsnyói Hiradónak. 1897-ben 47 évi tanári szolgálat után nyugalomba vonult, de lankadást nem ismerő buzgalmát ez idő szerint Fábry János.

FERENCZY ISTVÁN.

a Gömörmegyei Múzeum gyüjteményeinek rendezésére és gyarapítására fordítja. E múzeum létrehozása körül elévülhetetlen érdemei vannak. Munkái: *Az állattan elemei.* Pest, 1864. — *A növénytan elemei.* Pest, 1865. — *Rimaszombat Viránya* 1858 és 59 (a gimn. értesítőben). *Gömörmegye viránya.* U. o., 1867. (Megjelent a Hunfalvy-féle monografiában.) Vállalatunk e kötetében Gömörmegye természeti viszonyait ismerteti.

Fáy Béla

Fáy Béla (fáji), földbirtokos, néhai F. Gusztáv gömörmegyei főispán fia. Munkái: *A szeszadó és a mi azzal összefügg.* Budapest, 1886. — *Az agrár politika és az adórendszer.* U. o., 1888.

Fejes János.

Fejes János, megyei ülnök, szül. 1764-ben, meghalt 1826-ban. Gimnáziumi és jogi tanulmányai befejezése után Gömörmegye aljegyzője lett s a megye levéltárát rendezte. Később egyházmegyei felügyelővé választották meg s e minőségében Holkó Mátyás kezdeményezésére ev. papokból és tanítókból egy irodalmi társaságot alakított, melynek czíme: Solemnia bibliotheces ev. senioratus Kishonthensis. E társaság 1809—32-ig állott fent s tót, latin, magyar és német nyelven írt munkálatait „Solemnia memoriae anniversariae bibliothecae Kishonthanae ev. A. C." czím alatt adta ki. Sokat írt és dolgozott s a tót népnek lelkes védelmezője volt. Könyvtárát és éremgyűjteményét a kishonti ev. esperességnek hagyományozta. Munkái 28 kötetre terjednek, melyek között csak a reformáczió háromszázados ünnepén Alsó-Szkálnokon mondott beszéde magyarnyelvű, a többi latin, tót és német. Ezek közül nevezetesebbek: *De populatione in genere, et in Hungaria in specie.* Pest, 1812. *Die ungarische Staatsbürgerin.* U. o., 1812. — *De coelibatum libertate.* Buda, 1813. stb., stb.

Fellegi Viktor.

Fellegi Viktor, a nemzeti zenede tanára, szül. 1840 febr. 15-én Rozsnyón, meghalt 1874 okt. 1-én Esztergomban. Korán nyert zenei kiképeztetést s már rozsnyói tanuló korában a ferenczrendieknél mint rendes orgonista volt alkalmazásban. Eleinte pap akart lenni s a bécsi Pazmaneumban tanult, de 1860-ban elhagyta a papi pályát. 1868-ban a pénzügyminisztériumban segédfogalmazó, majd fogalmazó s végül a zenede tanára lett. Ő indította meg az első zenemű-folyóiratot *„Apollo"* czím alatt; zeneelméleti közleményeit a lap mellékletén bocsátotta közre s zenészeti tárczákat írt a fővárosi lapokba.

Ferenczy István.

Ferenczy István, szobrász, a Magy. Tud. Akadémia lev.-tagja, szül. 1792 febr. 24-én Rimaszombatban, hol atyja lakatosmester volt s fiát is ez iparágra akarta nevelni. E czélból Körmöczön, Selmeczen s Beszterczebányán taníttatta, hol a fiu megtanulta a pénzverést és vésést, mely utóbbi annyira megtetszett neki, hogy minden szabad idejét pecsétnyomók és gyűrűk vésésére fordította. Mint lakatoslegény került Budára, hol Balázs András és Rauschmann oldala mellett megtanult rajzolni s 1814-ben felvétette magát a bécsi Szt. Anna Akadémia növendékei közé. Szorgalmának és nagy tehetségének szép bizonyítékát adta az által, hogy 1816-ban egy aczéldomborművével (Solon feje) akadémiai pályadíjat nyert. Már ekkor fölébredt lelkében az a vágy, hogy a világhírű Canovával megismerkedjék s bár az akadémia bevégzése után egy ideig még Bécsben maradt, Turiett Vilmos aczélgyárában nyervén ideiglenes foglalkozást, belső ösztönből elsajátította a szobrászat előismereteit s 1818 tavaszán, minden ajánlólevél nélkül Rómába utazott s bemutatta

magát Canovának, ki csupán kitűnő bizonyítványai alapján műtermébe fogadta a szépreményű ifjút. Azonban nem sokáig maradt a mester oldala mellett, mert az akkori osztrák követ felesége, Kaunitz herczegnő határozott óhajtására átment a szintén világhírű dán szobrásznak, Thorwaldsennek műtermébe, hol első művével (Vénust álmában meglepi Amor), melyet agyagminta nélkül, márványba faragott, magának a mesternek tetszését és elismerését is megnyerte. Ez időtájban József nádor látogatást tévén Rómában, fölkereste Thorwaldsen műtermét is s itt az ifjú magyar szobrász műveivel megismerkedve, Thorwaldsen pártfogó ajánlatára évi 400 forint segélyt utalványozott számára. Rómában műtermet nyitott s mestere számára dolgozott, de önálló alkotásokkal is foglalkozott. Elkészítette Csokonai mellszobrát, a Pásztorleánykát, Kölcsey szobrát és Kisfaludy Károly emlékszobrát, Kazinczy, Rudnay, Wesselényi, Széchy Mária mellszobrait és a kígyótól megmart Euridike szobrát, melylyel a saját életét allegorizálta, s melyet kívánságára, vele el is temettek. E munkálkodása közben Canovával is fentartotta a jó visszonyt. Azonban egyrészt a honvágy, másrészt Rudnay herczegprimás meghívása arra indították Ferenczyt, hogy Rómát elhagyva hazajött s Rudnay érsek megbízásából elvállalta az esztergomi székesegyház szobrászati díszítését. Felemlítésre méltó, hogy mielőtt Rómát elhagyta, egy általa tervezett és készített ezüstérmet nyújtott át a pápának, a ki viszonzásképen a protestáns Ferenczynek szintén egy pápai ezüstérmet adott. 1824-ben Budán műtermet rendezett be és Vay Ábrahám gróf támogatása mellett sikerült neki készítendő művei számára megfelelő hazai anyagot találni és ebből készíté el Szent István vértanút az esztergomi bazilika, az Üdvözült lelket a vaáli templom számára s a Ravatalt szülői sírja fölé. Művészi pályafutását azonban nemsokára megakasztotta az a mozgalom, mely Mátyás király emlékszobrának felállítására irányult. A Ferenczytől tervezett szobormintát azonban a kritika kifogásolta s több módosítást ajánlott; ez nagyon bántotta a művész önérzetét, ki tervezetének védelmére kelt s egész hosszú sorozatát írta meg a polemikus czikkeknek, melyekkel a támadásokra felelgetett. Végre is elkeseredve, 1846-ban Rimaszombatba költözött, hol még 1856-ig dolgozott, mely évnek július 4-én meghalt. Művészi hagyatékát örökösei 1902-ben az államnak ajándékozták. Irodalommal is foglalkozott. Munkája: *Társaságos emberi illendőség* stb. czím alatt, valószinűleg kéziratban maradt. Bátyjához írt levelei a Fővárosi Lapok 1874. évfolyamában jelentek meg.

FERENCZY ISTVÁN SZÜLŐHÁZA RIMASZOMBATBAN.

Ferenczy József ref. pap, az első magyar szobrász testvéröcscse, született Rimaszombatban. Mint kiváló szónokot előbb a sárospataki, később a kassai ref. egyház választotta meg lelki pásztoráúl. Munkái: *Disputatio theol. inaug.* 1829. — *Beköszöntő papi beszéd.* Sárospatak 1830. — *Halotti beszéd Vérey Károly felett.* — *Gyászbeszéd I. Ferencz ausztriai császár és apostoli magyar király ő felsége emlékére.* 1835. — *Gyászbeszéd Comáromi István emlékére.* — *Az abauji helv. h. egyh. gyámintézeti pénztárának állapotja.* — *Gyászbeszéd József nádor emlékére.* 1847. Ferenczy József.

Ferjencsik Sámuel, ág. ev. lelkész és gömöri főesperes, theologiai doktor; a *jolsvai időjós* néven országszerte ismeretes volt. Goethével Jenában megismerkedvén, vele jó barátságban volt. Lovich szuperintendens mellett volt Jolsván, hol 1855-ben meghalt. Több czikket írt a magyarországi ág. ev. egyházi állapotokról a németországi lapokba; meteorologiai czikkei pedig Ferjencsik Sámuel.

általánosan elterjedtek a hazai lapokban. Hátrahagyott kézirataiból a Rozsnyói Hiradó (1890.) A murányi vár rövid történetét közölte. (K. M.)

Feymann Gyula.

Feymann Gyula ügyvéd, szül. 1852-ben Rozsnyón. Ügyvédi oklevelet nyervén, Pancsován telepedett le, hol jelenleg is működik s nagy tevékenységet fejt ki a szerbek hazaellenes törekvéseinek elfojtása körül. 1892-ben a pápa mint a minoriták ügyészét és confraterét a „Szt. Sír lovag"-jává nevezte ki. 1897-ben, miután az Obrenovics dinasztia elleni összeesküvés szálait felfedezte, Sándor szerb király a Takova-renddel tüntette ki. 1880—85-ig szerkesztette a „*Banater Post*" czimű német lapot. — 1892-ben megalapította az első magyar pancsovai politikai lapot „*Határőr*" czím alatt. Jelenleg a „*Végvidék*" czímü politikai lapot szerkeszti.

Findura Imre.

Findura Imre, az orsz. magyar statisztikai hivatal könyvtárosa, szül. 1844 október 23-án Rimaszombatban. Tanulását szülővárosában kezdte el s Lőcsén, Váczon, Egerben és Esztergomban folytatva, a budapesti egyetemen fejezte be. 1868—69-ben a statisztikai tanfolyamot hallgatta s miután a vizsgát letette, a statisztikai hivatalnál nyert alkalmazást. Szakjába vágó értekezéseken kívül számos czikket és ismertetést írt főleg a történelmi tudományok köréből. Munkái: *Magyarország helyzete és nagysága Szent László korában.* Esztergom 1864. — *Magyarország vasúthálózata.* Budapest 1874. — *Vácz története.* Rimaszombat 1875. — *Rimaszombat története.* Budapest 1876. és 1893. — *Az országos m. kir. statisztikai hivatal kiadványai.* U. o. 1867—81. *Az országos statisztikai hivatal könyvtárának és térképgyüjteményének czimjegyzéke.* U. o. 1885. — *Vácz helyrajzi és statisztikai szempontból.* U. o. 1886. — *A Balogvölgye.* U. o. 1888. — *Fáy András élete és művei.* U. o. 1888.

Findura István.

Findura István r. k. esperes plébános, szül. 1824 június 29-én Rimaszombatban. Tíz évi káplánkodás után sőregi plébános lett, hol jelenleg is működik. 1889 óta alesperes és a várgedei kerület egyházi tanfelügyelője. Munkái: *Gyászhangok Mattyasovszky Flóri halálára.* Rozsnyó 1846. — *Carmen elegiacum* (Szabó István kazari plébanos, híres hellenista tiszteletére). Rimaszombat 1876. — *Elegia* . . . U. o. 1876. — *Vade.* . . . U. o. 1877. — *Ode* . . . Schopper György üdvözletére. U. o. 1879. stb.

Firbás Nándor.

Firbás Nándor szül. 1863-ban Murányban. Négy éven át tanársegéd volt a budapesti egyetem zoologiai tanszékénél, majd pedig a szegedi tankerületi főigazgatóság tollnoka volt. Jelenleg a szegedi I. ker. áll. polg. isk. rendes, az áll. fels. keresk. iskola megbízott tanára és az iparos tanoncziskola igazgatója. Irodalmi működése három irányú: természettudományi, iparoktatásügyi és tanügyi adminisztrativ irányú és e három irányban nagy irodalmi tevékenységet fejt ki az illető szaklapokban és folyóiratokban.

Fizély Frigyes János.

Fizély Frigyes János ág. ev. lelkész, szül. 1823-ban Tiszolczon. Theologiai tanulmányainak befejezése után csetneki ev. pappá választatott. A szabadságharcz folyama alatt a nagyszlabosi papirgyárból átalakított ágyugolyó-öntődében dolgozott. A forradalom után többfelé tanítói hivatalt viselt, míg 1862-ben Komlóskeresztesi, 1869-ben abasi (Sárosmegye) lelkész lett, a hol meghalt. — Czikkei a Vasárnapi Ujságban jelentek meg. Önálló munkája: *Képek Abos egyházközségének multjából.* Eperjes 1867.

Fóris Ferencz.

Fóris Ferencz (otrokocsi) előbb reform. lelkész, később róm. kath. pap és egyh. író, szül. 1648 októberben Rimaszécsen, megh. 1718 okt. 1-én Nagyszombatban. Tanulmányait itthon és az utrechti egyetemen végezte el s azután rimaszécsi pap lett. 1674-ben őt is a pozsonyi törvényszék elé idézték s ép úgy, mint többi prot. paptársai is, vonakodván a megtérési nyilatkozatot aláírni, fej- és jószágvesztésre ítélték. Azonban az ítéletet királyi kegyelemmel fogságra, majd szigorú gályarabságra változtatták át, minek következtében a lipótvári börtönbe s onnan 9 hónap mulva a nápolyi gályákra hurczolták. 1676-ban a gályarabságból kiszabadult s 1681-ig Zürichben tartózkodott, honnan visszatérve, előbb gyöngyösi, két év után pedig kassai lelkész lett. Ekkor foglalkozott azzal az eszmével, hogy a protestáns és a r. k. egyházat egyesíti. Kiment Németalföldre és Angliába, hol e tervére vonatkozó munkáit kiadta. De miután terve a hazai protestánsok körében kedvezőtlen fogadtatásban részesült, meghasonlott velük, áttért a róm. kath. hitre s hazatérvén, Nagy-Szombatban nyert jogtanári állást s egyszersmind

az esztergomi káptalan levéltárát rendezte. Munkái: *Irenicum, seu Paci consilium pro Unione et concordia ad Fratres Protestantes.* 1692. *Kereszt alatt nyögő magyar Izraelnak hálaadó és könyörgő imádságai.* Kolozsvár 1682. *A tévelygő juhról.* Nagyszombat 1694. *Róma Istennek szent városa.* U. o. 1698., stb. Kéziratban is több munkája maradt meg.

Gallik András. *Gallik* (*Gállfy*) *András* orvos, az É.-A. Egyesült államok nyug. vezérőrnagya, szül. 1818-ban Berzétén, megh. 1885 jún. 18-án Kassán. Életpályája egyike a legváltozatosabbaknak. Atyját korán elvesztvén, egy dobsinai vegyeskereskedésben inas lett, majd Lőcsére került, hol a katonai iskolába lépett. Később visszatért a kereskedői pályára s Kassán önálló üzletet nyitott. Itt érte a forradalom, melyben mint nemzetőr-főhadnagy vett részt. Jankovácznál a ráczok elleni harczbanmegsebesülvén, a pesti Rókus-kórházba került. A világosi fegyverletétel után Párisba menekült, hol nem tudván megélni, Havreba ment, a hol sírásó lett. Nemsokára egy lengyel barátja segélyével Amerikába hajózott, hol Cincinatiban előbb mint favágó, később mint gyári munkás élt. Megtanult angolul s vívó és lovagló leczkéket adott. 1856-ban Daytonban vívóiskolát nyitott s egyúttal egy vándor-szivarüzletet tartott fenn. E mozgó üzlettel több államot bekalandozván, csekély megtakarított pénzét is elvesztette. Ezután matróz lett s az ausztráliai aranybányák gazdagságának hírére átvitorlázott Uj-Seelandba. De miután kincset nem talált, Melbourneban téglavetéssel kellett kenyerét megkeresnie, ugyanott egy ideig mint pásztor tengette életét. Midőn az észak-amerikaiak harcza a déliek ellen kitört, beállott az unionisták táborába s ezzel megkezdődött pályafutásának fényes oldala. Már az első ütközetben szerencsés hőstettet hajtott végre. Ugyanis Donneltonban egy század gyalogsággal s 13 lovassal elfogott egy egész zászlóaljat őrnagyával együtt, mire századossá nevezték ki. Ez időtől gyorsan emelkedett s számos katonai hőstett végrehajtása után vezérőrnagy lett. Mint ilyen vonult nyugalomba 1865-ben. Ekkor Missuori állam kormányzását bízták rá, de két év mulva sárgalázba esvén, Bostonba költözött, hol megtanulta az orvosi tudományokat s miután egészsége is helyreállt, több éven át Cincinnatiban gyakorló orvos volt. 1881-ben tért vissza Magyarországba Kassára, hol gyógyszerész fiánál tartózkodott, néhány év mulva bekövetkezett haláláig. Munkái: *Die Folgen der Verirrung,* Kassa 1845. — *Idealismus und Materialismus.* U. o. 1846. — *For Dygestion of Stomach.* Cansas 1870. — *Rheumatism and Purifiery.* U. o. 1871. — *Das Leben eines Ungaren in Europa, Australien und Amerika.* Cincinnati 1886.

Glauf Pál. *Glauf Pál,* ág. ev. főesperes, szül. 1849-ben Csetneken. Miután egy ideig Czékus püspök mellett káplánkodott, tanárrá választatott a nyiregyházi ág. ev. főgimnáziumhoz. Ekkor a kassai kerületi gyűlés előtt a felekezeti tanári vizsgálatot is letette. 1875-ben választatott meg rimaszombati ág. ev. lelkésznek. 1890-ben a kishonti egyh. megye főesperese s nemsokára a tiszai ev. egyh. kerület papi főjegyzője lett s mint ilyen az egyh. kerület jegyzőkönyveit is ő szerkeszti s e mellett állandó munkatársa a Gömör-Kishontnak. Az országos ev. egyház is jegyzőjévé választotta. Munkásságának egyik maradandó gyümölcse az országos evang. egyház egyetemes papi nyugdíjintézete, mely az ő terve és javaslata alapján keletkezett 1898-ban s melynek maig is ügyvivője.

Golda János. *Golda János,* rozsnyóegyházmegyei áldozár, polonkai plébános. Egyházi beszédein, tanügyi közleményein kívül számos czikket írt a garamvölgyi nép helyzetéről, az ottani viszonyokról a vármegyei lapokba. Írt a garamvölgyi tótságról is néprajzi tanulmányt. (K. M.)

Gotthard Endre. *Gotthard Endre,* egri egyházmegyei pap, utóbb hirlapíró. A Hölgyfutárban fordításai jelentek meg (1860) és beszélyeket, tárczákat, czikkeket saját lapjaiba (Gömöri Lapok, Rozsnyói Hiradó, Felvidéki Közlöny) írt. Szerkesztette 1869-ben az Ellenőr czímű havi közlönyt Rozsnyón, majd ugyanez évben a Gömöri Lapokat Rimaszombatban, 1873-ban a Rozsnyói Hiradót Rozsnyón és 1874-ben a Felvidéki Közlönyt Rimaszombatban. Önálló munkái: *Lengyelhon vészangyala, René, A szabadságért, Nagy Péter végrendelete, Egy nagyon elgyötört ember.* (K. M.)

Gotthard Mihály. *Gotthard Mihály,* dobsinai származású, bölcseleti doktor, merényi, majd iglói ág. ev. pap, a hol 1820-ban meghalt. Költeménye van a Musen-Alma-

GYÖNGYÖSI ISTVÁN.

nach von und für Ungarnban. Munkái: *K. Plitzius, Kurze Erzählung der Verheerung und Plünderung der Bergstadt Topschau; Leichenrede; Gesänge.* (K. M.)

Gömöry Dávid.

Gömöry Dávid, orvos, szül. 1708-ban Rozsnyón, megh. 1795 okt. 14-én. A jénai egyetemen orvosi oklevelet nyervén, előbb Rozsnyón, utóbb Győrben telepedett le. Érdemeiért Mária Terézia nemesi rangra emelte. Több orvosi értekezése maradt fenn kéziratban latin és magyar nyelven. Önálló munkái: egy ***bölcseleti*** s egy ***orvosi dissertáczió.*** Jéna 1732—33. — ***A pestisről való orvosi tanácslás.*** Győr 1739. — ***Praxis medica*** . . . hely és évszám nélkül.

Gömöry Károly.

Gömöry Károly, gyógyszerész és polgárőrségi százados. Több orvosi czikket írt az Orvosi Tárba, neve azonban a *Gömöry-codex* által, melyet 1821 ápr. 30-án ajándékozott a m. n. múzeumnak, ismeretes irodalmunkban. Ez a codex a XVI. századból származik; tizenkettedrétű, 164 levélből álló imádságos könyv, melynek szövege több kéz írásából eredt. E codex 59-ik lapjának a hasonmása megjelent a Tudományos Gyüjteményben (1835. 10. K.), az egészet pedig közreadta Wolf György a Nyelvemléktár-ban (Bpest, 1882. 11. K. 293—379 l.) ismertetéssel és magyarázó jegyzetekkel kísérve. (K. M.)

Gresits Miksa.

Gresits Miksa, főgimn. igazgató, szül. 1843 febr. 23-án Rimaszombatban. Tanári képesítést nyervén, a fiumei olasz nyelvű áll. reálfőgimnáziumhoz nevezték ki tanárnak, s e minőségben a hadi tengerészeti akadémián is a magyar nyelvet tanította. 1882-ben a losonczi állami főgimnázium igazgatója lett s azóta ott működik. Pályája kezdetén hírlapírással foglalkozott. A tengeri hajózásról írt hosszabb tanulmánya az olasz lapokban is megjelent s alkalmat szolgáltatott arra, hogy a tengervidék hajótulajdonosai a vitorlahajózás megmentése czéljából kongresszust tartsanak. Czikkei, tanulmányai különféle folyóiratokban s iskolai értesítőkben jelentek meg. Munkái: ***Francesco Deák, sua vita e carriera politica.*** Fiume, 1873. — ***Storia degli Ungheresi.*** U. o., 1873. — ***Geografia dello stato ungarico.*** U. o., 1879. — ***Grammatica della lingua ungherese.*** U. o., 1879. — ***L'insegnamento della lingua ungherese.*** — ***Anglia s Oroszország versengése Közép-Ázsiában. (A világ teteje).*** 1894. — E mellett több kritikai, történeti és polemikus tartalmú czikket és tanulmányt közölt a *Gazette de Hongrie, Ecole Hongrie* és *Revue de l'Orient* czímű budapesti lapokban. — Jelentékeny része volt a Szent-István-Társulat kiadásában megjelent Cantù Caesar-féle ***„Világtörténelem"*** magyarra fordításában és az ***„Encyclopaedia"*** összeállításában. — József főherczeg családjánál Fiuméban az olasz nyelv házi tanítója volt.

Groó Vilmos.

Groó Vilmos, kir. tanfelügyelő, szül. 1843 okt. 8-án. Tanulmányai végeztével tanulmányutat tett egész Németországban. Hazatérve, Eötvös József báró a znióváraljai áll. tanítóképző szervezésével és igazgatásával bízta meg. 1876-ban Gömör-Kishont vármegye tanfelügyelőjévé neveztetett ki, honnan csaknem húsz évi szolgálat után a budapesti áll. tanítónőképző-intézethez hívták meg tanárnak, azonban két év mulva ismét tanfelügyelő lett s jelenleg Csanád vármegye népoktatásának élén áll. Munkái: *Gömörmegye népoktatási*

állapota. Rimaszombat, 1878. — *Vezérkönyv a magyar nyelv tanítására tót ajkú népiskolákban.* Budapest, 1880—81. — *Magyar olvasó- és gyakorlókönyv tót ajkú népiskolák számára.* U. o., 1881. (Horvát-, vend- és orosz nyelven is.) — *Mennyiben tehető az olvasókönyv a népiskolai oktatás súlypontjává?* U. o., 1883.

Gyöngyösi István, költő, alispán és országgyűlési követ a XVII. században, szül. Rozsnyóbányán, 1620 aug. 25-én (az irod.-tört. írók születése évét és helyét nem ismerik pontosan), meghalt 1704 szeptember havában Csetneken. Szülői jómódú nemes emberek voltak, de korán elhalván, az árvaságra jutott Gyöngyösi, a kenyérkereset gondjaival, önmagára volt utalva. Végzett tanulmányairól nincsenek biztos adataink, de későbbi közpályája s írói munkássága arról tanúskodik, hogy saját kiképeztetésére nagy gondot fordított s a hivatal-viselésre szükséges okleveleket is megszerezte. 1653-ban Gömörmegye rendei a rozsnyói restauráczió alkalmával táblabíróvá választották. Ez időtől kezdve 1659-ig életpályájából csupán két adatot ismerünk, hogy t. i. id. gr. Koháry István várkapitány pártfogása alá került Fülekre seregbírónak, de helyzetével, a javadalmazás csekélysége miatt, nem volt megelégedve, és hogy időközben nőül vette Bekényi Zsófiát, kitől négy gyermeke származott. 1660 körül már Wesselényi Ferencz udvarában találjuk, mint komornyikot s ott marad ura halála után is, a bánatos özvegy szolgálatában. Itt írta meg Wesselényi Ferencznek Széchy Máriával való regényes egybekeléséről szóló elbeszélő költeményét, melyet Wesselényinek ajánlott. Esze és hűsége eleinte nagyon kedvező helyzetet teremtett neki a nádori család körében, később azonban az udvari népség irígykedésből különféle koholt vádakkal illette, úgy hogy az udvarból látszólagos előléptetéssel távoznia kellett, mert 1668-ban Balogvár kapitányává neveztetett ki. Egy év mulva azonban Széchy Mária visszahívta Murányba s ez alkalommal a pénzzavarral küzdő asszonynak 400 tallért kölcsönzött, melynek fejében Babaluskát kapta zálogul. (E falut sokáig a Murányi Vénus írói honoráriumának tartották.) 1670-ben a Wesselényi-féle összeesküvés miatt kompromittált Széchy Mária vizsgálat alá került; a pör folyama alatt Gyöngyösi is gyanúba esvén, elfogták s Fülek várába zárták, honnan Szelepcsényi érsek közbenjárására néhány hónap mulva kiszabadult s később ártatlansága is kiderült; Széchy Mária azonban Bécsben szigorú őrizet alá került. Ekkor a hű titkár mindent elkövetett, hogy úrnőjét kiszabadítsa: felment Bécsbe, hol néhány évig mint úrnője jogtanácsosa működött, de a mikor látta, hogy a nagy politikai pört évről-évre húzzák-halasztják s úrnője sorsán semmit sem lendíthet, visszatért hazájába s 1674-ben Krasznahorka-Váralján az Andrássy családnál jószágigazgató lett s egyúttal ügyvédeskedett. Ez időtől kezdve résztvesz a megyei élet mozgalmaiban. 1681-ben a rendek követül küldik a soproni országgyűlésre. 1686-ban választották meg először alispánnak s e bizalomban többször is részesült, habár később, előrehaladt korára való hivatkozással, nem szívesen vállalta el a terhes hivatalt. 1695-ben a csetneki tisztújításon találkozott ifj. Koháry Istvánnal, a költővel, ki ez alkalommal 1200 forintért visszaváltotta tőle Babaluska falut, azt állítván, hogy az a Koháryak birtokát alkotó derencsényi uradalomhoz tartozik. 1700 okt. 4-én ismét alispán lett s ezúttal hivatalában maradt haláláig. Életnagyságú, olajfestésű arczképét Gömör vármegye 1836-ban helyezte el székházának gyűléstermében.

Gyöngyösi István.

Gyöngyösi régi költői irodalmunk egyik legkiválóbb s legnépszerűbb alakja, kit halála után is csaknem egy századig a magyar költészet atyjának tekintettek s irodalmunk felújulása korában is egyik költői iskola őt vallotta mesterének. Kedves modorú elbeszélő, ki epikai alkotásaival a szerkezet szabálytalansága s a költői invenczió hiánya daczára is érdeklődést és rokonszenvet tud kelteni olvasójában. Ennek oka az, hogy inkább lirai kedélyű epikus, ki könnyen esik dalszerű hangulatba, képzelete nyájas, nyelve festői s verselése könnyű, úgy hogy e tekintetben csak a XIX. század jobb költői múlják fölül. Költői sikerének egy másik forrása az, hogy oly eseményeket dolgozott föl, melyeknek szereplő személyei akkor országszerte ismerős s általánosan ismert történeti alakok voltak, mint Wesselényi Ferencz nádor, Kemény János erdélyi fejedelem, Thököly Imre, Széchy Mária, Zrinyi Ilona, Lónyay Anna.

Márſal Tárſolkodó

MURANYI

VENVS.

Avagy

ANNAK EMLE-
KEZETE.

Miképpen az Méltoságos Groff
Hadádi WESSELENI FERENCZ,
Mágyar Orſzág Palatinuſſa akkor Füleki fö Ka-
pitány, az Tékéntetes, és Nagyságos Groff Rima-
Széčſi, SZECSI MARIA Aſzſzonyal, jövendö-
beli hazaſságokrul való titkos vegezéſe által csu-
dálatos képen meg-vette az hires

MVRANY VARAT.

Iratot ugyán az ő Nágok. Komornikja

Gyöngyöſsi Iſtván által.

Nyomtatták KASSAN, 1664 Eſztendöben.

A MURÁNYI VENUS ELSŐ KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

Munkái: *Mársal társalkodó murányi Vénus,* avagy annak emlékezete: miképpen az Mélt. Gróff Hadadi Wesselényi Ferencz Magyarország Palatinussa, akkor Füleki Fő-kapitány, az Tekéntetes és Ngos Gróff Rima-Szécsi Szécsi Mária asszonyal jövendőbeli házasságokrul való titkos végezése által csudálatosképen meg-vette az híres Murány Várat. Első kiadása Kassa, 1664. A híres szerelmi kaland hatása alatt fogamzott meg annak költői feldolgozása, de hosszabb időn át többszöri félbeszakításokkal készíthette el, mert „sok értetlen csőcselék kiáltásával zajgó szállásokon" kellett dolgoznia. — *Rósa Koszorú.* Lőcse, 1690. — *Porábul megéledett Phoenix,* avagy a néhai Gyerőmonostori Kemény János Erdeli Fejedelemnek Lónyay Anna asszonynyal levő házasságának, Tatár Országi rabságának, az török ellen viselt hadi dolgainak és végre hazája mellett vitézül letett életének halála utánn is élő emlékezete. Lőcse, 1693. — *Palinodia.* (Alkalmi költemény Eszterházy Pál nádorrá választatására.) Lőcse, 1695. — *Uj életre hozott Chariclia.* (Valószinűleg

fordítás „némely régi versek rongyábul".) U. o., 1700. — Cuma városában építtetett *Dédalus temploma.* (Hely nélkül jelent meg halála után 1724-ben, valószinűleg ifjúkori fordítás.) — *A csalárd Cupidónak* Kegyetlenségét megismérő és mérges nyilait kerülő tiszta életnek Geniussa. Halála után kiadta Thuróczy Mihály komáromi compactor. Sopron, 1734. — *Igaz barátságnak és szíves szeretetnek tüköre.* Pozsony, 1762. — *Ének Thököly Imre és Zrinyi Ilona házasságáról.* Sokáig úgy ismerték, mint a kurucz költészet czím nélküli maradványát, de Thaly Kálmán 1872-ben kimutatta, hogy a költemény szerzője Gyöngyösi. Kiadta Háhn Adolf 1884-ben. E költeményben van Gyöngyösinek legszebb leírása Zrinyi Ilona szépségéről, mely egész költői irodalmunkban ritkítja párját. Összes művei, levelei, kéziratban hátrahagyott munkái különböző czímek alatt számos kiadásban jelentek meg.

Hámos Gyula (pelsőczi), közgazdasági és politikai író, a ki 25 éven át szorgalmasan tette közzé becses czikkeit a Rozsnyói Hiradóban, melynek egyik legjelesebb munkatársa volt. Mint belletrista is több történelmi tárgyú elbeszélést, korrajzot írt. Egyik legbecsesebb művét: *Jövőnk vagy a nemzetiségi kérdés egyedüli helyes megoldása,* Rozsnyón a millennium évében adta ki. Ezt adatja most ki Andrássy Dénes gróf, a nagy meczenás főúr, másodszor, hogy a műben rejlő hazafias szellem ismét útjára induljon. E második kiadáshoz Sulyovszky István kir. tanácsos, a gróf uradalmi kormányzója írta az előszót. Hámos az oly korán elhunyt Grünwald Bélának volt barátja és munkatársa. (K. M.) Hámos Gyula.

Hámos Lajos, ügyvéd és földbirtokos Berzétén. Munkája: *Czáfolat Horváth Mihálynak „Kossuth Lajos újabb leveleire" czímű röpiratára.* Hámos Lajos.

Hanvay Zoltán, földbirtokos, szül. 1840 junius 12-én Hanván. A 70-es évektől kezdve élénk részt vett a vármegye közéletében, míg 1890-ben teljesen visszavonult s azóta csak a gazdálkodásnak és vadász-szenvedélyének él, noha tehetségénél s előkelő összeköttetéseinél fogva hivatva lett volna arra, hogy a vármegye vezérlő egyéniségei közé tartozzék. Benső barátságban élt Tompa Mihálylyal; talán ő az egyetlen a költő barátai közül, ki közvetetlen tanúja volt Tompa lelki küzdelmeinek, midőn a ránehezedő szenvedések és csapások között meghasonlott az élettel. Mint sportíró a szaklapokat gazdagította czikkeivel. Fontosabb munkái: *A pointer idomítása.* Bpest. — *Sport-szilánkok a vadászat, természetrajz és vizslászat köréből.* Bpest, 1891. Hanvay Zoltán.

Harsányi István, rimaszombati ev. ref. lelkész, szül. 1630-ban. A Felvidék protestáns papságával együtt őt is a pozsonyi törvényszék elé idézték, hol a szabad vallást biztosító s királyi szentesítést nyert törvények daczára, fej- és jószágvesztésre ítélték. Bilincsekbe verve, előbb a lipótvári börtönbe s onnan Nápolyba gályarabságra hurczolták. Két évi szenvedés után, 1676-ban megszabadult, de csak másfélév mulva tért vissza rimaszombati állomására; addig Zürichben tartózkodott Heydegger János tanár házánál. Itt írta meg, Lavater felszólítására, üldöztetésének és fogságának történetét. Arczképét a zürichi egyetemi könyvtárban Heydegger festette le, erről másolta le Antalfi János s később Barabás Miklós. Munkája: *Disputatio theologica.* Groningen, 1663. — Kéziratban hagyta hátra a magyarországi vallásszabadság elnyomásáról szóló rövid leirását latin nyelven. Harsányi István.

Hatvani István, orvos és debreczeni tanár, szül. 1718 nov. 21-én Rimaszombatban. Atyja könyvkötő-mester volt s fiát 15 éves koráig a rimaszombati alsó iskolában taníttatta. Azután Losonczon, Kecskeméten, Komáromban tanult. Végre 1741-ben Debreczenbe került, hol 1745-ben bevégezte középiskolai tanulmányait és Rimaszombatba jött rokonai látogatására; itt érte az a szerencse, hogy Debreczen város segítségével külföldre mehetett a felsőbb tudományok hallgatása czéljából. 1747—48-ban Bázelben lelkészszé és orvosdoktorrá avatták. Megfordult Leydenben, hol tanári állással kínálták meg, de nem fogadta el. 1749-ben hazatérvén, Debreczenben a mértan- és bölcseleti tanszékre tanárul választatott meg s még ugyanazon évben nőül vette Csatári Máriát. Ez időtől kezdve a tudománynak élt, csaknem egyforma tehetséggel és hivatással művelvén a theologiát, orvosi és fizikai tudományokat s a csillagászatot. Tanári pályájának kezdetén többször prédikált és úrvacsorát osztott, majd betegeket gyógyított s nehány sikeres kúrája rövid idő alatt messze földön ismeretessé tette nevét. De világhírű Hatvani István.

tudóssá csillagászati értekezéseivel lett, melyeket a külföld tudományos folyóirataiban bocsátott közre. Ő határozta meg először Debreczen városának földrajzi fekvését csillagászati pontossággal s az 1769-iki üstököst és az 1770-iki északi fényt tudományosan észlelte. Ez által magára és a debreczeni főiskolára vonta a külföldi tudósok figyelmét. A magyar protestáns iskolák fennállása és szabadsága érdekében kifejtett küzdelmeiért Biharmegye 1783-ban táblabírái közé vette föl. Nagy pártfogója volt a papoknak és tanároknak, a kiknek számára jobb ellátást s bővebb javadalmazást sürgetett, — ez által azonban ellentétbe jött a világi urakkal s midőn 1781-ben az egyházkerület új tantervet adott ki, mely az ő elveivel ellenkezett, azon hitben, hogy annak czélja az ő megaláztatása volt, hivataláról lemondott. Meghalt 1786 nov. 16-án. A nagytudományú férfiú nevéhez a múltban sok ördöngős monda fűződött, melyeknek semmi történeti alapjuk nincs. Csak a babonás fantázia, vagy humoros diákkedély tehette misztikus alakká a komoly tudóst, ki a természettudományokat akkor még szokatlan fizikai kísérletekkel adta elő. Némelyek szerint a Hatvani-mondák legnagyobb részét Kazinczy Sámuel, a Hajdú-kerület szellemes főorvosa költötte. Sírköve a debreczeni főiskola könyvtárának ajtaja mellett van elhelyezve.

Munkái: *Animadversiones theologico-criticae.* Basel, 1747. — *Dissertatio inaug. phisico-medica.* U. o., 1748. — *Oratio de philosophiae utilitate.* U. o., 1757. — *Introductio ad principia philosophiae.* Debreczen, 1757. — *A fiui és leányi iskolákban tanuló gyermekek számára iratott rövid könyörgések.* U. o., 1758. — *Az úri szent vacsorára megtanító könyvecske.* Basilea, 1760. — *Thermae Varadienses.* Bécs, 1777. — *Tabula Hungariae delineata.* 1782. — *Modesta disquisitio.* Bécs, 1785. — Több kézirata maradt meg, de azoknak legnagyobbrésze utódai birtokában elkallódott. A nagy tudós családjából csak egy unoka él még, ki jelenleg tiszafüredi tanító.

Hazslinszky Rezső dr.

Hazslinszky Rezső dr. ev. főgimn. tanár. Született 1869-ben. 1890-ben már tanár volt és Eperjesen s Békés-Csabán, 1895-től 1898 szeptemberéig pedig Beszterczebányán működött. 1898 óta a rozsnyói evang. főgimnázium tanára. Nyomtatásban megjelent művei és értekezései: *A királyi szék betöltése a XVI. században Magyarországon.* Doktori értekezés. Békés-Csaba, 1893. *Latin nemi szabályok.* Eperjes, 1894. *De Codicis Telekiani Latinitate.* Eperjes, 1895. (Dissertatio). *A Jagellók korának kútforrásai.* Beszterczebánya, 1895. *A beszterczebányai evang. gymnasium története 1875—1896.* Beszterczebánya, 1896. *A magyar föld és népe történetének főbb adatai.* Rozsnyó, 1902. *A világtörténelem főbb adatai.* Rozsnyó, 1903. *A szociális kérdés az iskolában. Tanulmányi kirándulás Velenczébe, Páduába és vissza. Emlékbeszéd Erzsébet királyné halálára.* Sajtó alatt lévő munkája „A rozsnyói ág. h. evang. egyház története". Két izben szerkesztette a rozsnyói „Sajóvidék" czímű lapot és 1899-ben megalakította a rozsnyói tanári kört. Ő írta e munka számára az ág. h. evang. egyház gömöri részét.

Holkó Mátyás id.

Holkó Mátyás id., ág. ev. lelkész, szül. 1719 márcz. 28-án Taksonyban, meghalt 1785-ben Szkálnokon mint ottani ev. pap. Munkái a Zpievanok czímű Kollár-féle gyüjteményben jelentek meg. Az ő adatait használta fel Bartholomaeides János László „Memoriae Ungarorum" czímű munkájában.

Holkó Mátyás ifj.

Holkó Mátyás ifj., az előbbeni fia, szül. 1757-ben Szkálnokon, meghalt 1832-ben, mint rimabányai ev. pap s a kishonti esperesség széniora. Az ő kezdeményezésére alakult meg a *Solemnia* czímű irodalmi társaság 1808-ban, melynek ülésein beszédeket és értekezéseket olvasott föl. Cikkei a „Solemnia Kis-Honthanae evangelicorum" czímű gyüjteményben jelentek meg.

Holló Barnabás.

Holló Barnabás (farmosi), szobrász művész, szül. Alsó-Hangonyban 1866 május 16-án. Előbb a budapesti kir. iparművészeti iskolába, majd Strobl Alajos mesteriskolájába került, hol szobrászati tanulmányait be is fejezte. Első nagyobb alkotása az Akadémia külső falába illesztett dombormüvű emléktábla, melyen az 1825-iki országgyűlés ama jelenetét örökíti meg, midőn Széchenyi István gróf egy magyar nyelvművelő társaság felállítására évi jövedelmét felajánlja. Ez időtől kezdve úgy a genreképekben, mint a történeti képfaragásban fokonként emelkedik. Művészi alkotásai közül jelentékenyek a rozsnyói *Szabó-szobor*, melyet 1897 október 24-én és a rimaszombati *Tompa-szobor*, melyet 1902 június 4-én lepleztek le, s mely utóbbiról Strobl és Fadrusz a

legteljesebb elismeréssel nyilatkoztak; továbbá a folyó évben Budapesten felállított *Bocskay-szobor* (a királytól ajándékozott tíz szobor egyike), mely a bíráló bizottság itéletét szintén fényes sikerrel állotta ki, végre a főváros által nyilvános pályázat útján, báró Wesselényi Miklós emlékére készített emléktábla, mely az 1838-iki árviz mentési jelenetét ábrázolja, s mely az 1900 évi párisi nemzetközi kiállításon az ezüst érmet nyerte el.

Hollók Imre, bölcseleti doktor, nagyprépost, szül. 1796-ban Rozsnyón, meghalt 1871-ben u. o. Felszentelése után rövid ideig nevelő, majd káplán lett Rozsnyón s e minőségében a püspöki liczeumban több mint 30 éven át hittant és magyar irodalmat tanított. 1836-tól kezdve az egyházi rangfokozatokban feljebb emelkedvén, végre nagyprépost és püspöki helynök lett. Több történeti tárgyú czikket írt a Tudományos Gyűjteménybe. Egyháztörténeti dolgozatait latin nyelven írta. *Egyházi töredékek* czímű és több kötetre terjedő nagy munkája megbecsülhetetlen kulturhistóriai forrásmunka mindazoknak, kik e vármegyére vonatkozó történelmi munkát írnak. — Fontosabb munkái: *Nexus nationis Hungarae cum Polonica, Rozsnyói egyház-töredékek* (I—V.), *A jolsvai régi és új templom leírása, A rozsnyói székesegyháznak viszontagságairól, A gömöri barkók szójárásáról, Chászár Endre életvázlata, Szigethvár religiói tekintetben, Egy pillanat a dézsmákra.* (K. M.) Hollók Imre.

Horváth Zoltán, született 1866 május 10-én. Az esztergomi tanítóképző helyettes tanára s az esztergomi főegyházmegye papja lett. Egy év mulva a nagyszombati érs. főgimnáziumhoz került tanárnak s mint ilyen a budapesti tudomány-egyetemen a természetrajz-földrajzi szakból tanári vizsgálatra készült s 1893-ban oklevelet nyert. 1896-ban kilépett a papi rendből s előbb Budapesten a Naschitz-féle felsőbb leányiskolánál, majd 1897 szeptemberben a rimaszombati egyh. prot. főgimnáziumnál lett tanár, a hol azóta működik. — Irodalmi művei: *Ekuádor vértanúja*, ifj. színmű. — *Mit beszélnek a kristályok a legfőbb törvényhozóról?* — *A Balaton és partvidéke*, talajviszonyok és művelődés szempontjából. — *Földrajz* a gimnázium I. oszt. számára. — *Fizika és fizikai földrajz.* — *A nagyszombati kath. érs. főgimnázium története.* — *Ezredéves élet*, ünnepi színi jelenetek. — 1896—7-ben 10 hónapig dolgozott a Budapesti Naplóba és ezenkívül számos kisebb dolgozata jelent meg különféle lapokban. Horváth Zoltán.

Hörk József (tamási), ág. ev. igazgató tanár, szül. 1848 márczius 7-én Likéren. Pályája kezdetén a losonczi ág. ev. algimnáziumban volt tanár, később felsőpokorágyi lelkészszé választatott, honnan az eperjesi theol. akadémia rendes tanárául hívatott meg. Ezután beutazta Németországot s hazatérvén, Rimaszombatban theologiai tanári vizsgát tett. Szépirodalmi czikkei a napi-, heti- és szaklapokban jelentek meg. Munkatársa volt a Pallas Nagy Lexikonának. Fontosabb munkái: *A hű lelkipásztor jelleme.* — *Katechetika.* — *Liturgika.* — *A művészet befolyása a társas életre.* — *A sáros-zempléni ev. esperesség története.* — *Az ev. Tiszakerület püspökei.* — *Beszédek és értekezések.* — *A hős Keczer András ev. vértanú családja.* — *Az egységes középiskola.* — *A nagysárosi vár ura.* — *Kossuth Lajos Eperjesen.* — *Emléklap az eperjesi templom és ker. collegium visszaszerzésének 100 éves örömünnepélye alkalmából.* — *A nőről és a nő hármas hivatásáról.* — *Vallástanítási tanterv ev. elemi iskolák részére.* — *Az eperjesi collegium története* stb. Kéziratban is több munkája van. H. jelenleg a pozsonyi ág. ev. theologiai fakultás tanára. Hörk József.

Izsó Miklós, a magyar genreszobrászat megalapítója, született 1830-ban. Tanulmányait a szabadságharcz küzdelmei, melyekben résztvett, félbeszakították s ekkor a Rimaszombatban lakó Ferenczy Istvánhoz ment, hogy a híres mester oldala mellett művészszé képezze magát. Itt ébredt föl a lelkében szunnyadó géniusz, itt izmosodott meg nemzeti érzése annyira, hogy később művészetének is ez volt legfőbb rugója; itt sajátította el a magasabb művészi routint. Művészi érzékének kifejlődésére és nemzeti érzelmeinek alkotásaiban való megnyilatkozására a legjobb iskola volt neki a rimaszombati műterem, melynek légköréből immár bízvást mehetett Bécsbe és Münchenbe, felsőbb kiképeztetése czéljából, mert a magyar népélet lelkében zsongó jeleneteit oda is elvitte magával. Münchenben mintázta „Búsuló juhászát“, a magyar genreszobrászat ez első művészi termékét, melylyel hírnevét egyszerre megalapította. E művének eredetije a nemzeti múzeumban van, de másolata országszerte ismeretes. Münchenből haza térvén, Budapestre költö- Izsó Miklós.

IZSÓ MIKLÓS.

zött, lelkében a fényes jövendő álmaival; de a megélhetés küzdelmei csakhamar arra kényszerítették, hogy kisebb mellszobrokat mintázzon, melyekben alkotó erejét szétforgácsolta. A genre-szobrászatra volt a legnagyobb tehetsége, de e nemű alkotásai közül csak a *Fonóházi jelenet*-tel készülhetett el teljesen. Mellszobrai közül nevezetesebbek: Egressy Gábor, Arany János, Pákh Albert, Bernáth Gáspár és Zrinyi Miklós. Első monumentális alkotása a debreczeni *Csokonai*-szobor, melyben a régebbi költői nemzedék e népszerű alakját mesterien állítja elénk, mintegy tanúbizonyságául annak, hogy művészi tehetsége a monumentális művek alkotására is feljogosítá. S hogy ennek daczára Petőfi-je nem sikerült, okát — Szana szerint — abban kell keresnünk, hogy a szoborbizottság a pályázatban oly feltételeket állapított meg, melyek a művészi szellem szabad szárnyalásának gátat vetettek. Ez okból Huszár Adolf is, ki az Izsó-féle mintát vette alapul — csak közönséges művet alkothatott. — Hátrahagyott vázlatai csaknem kivétel nélkül népies alakok és jelenetek, melyeknek művészi becse a jellemzés erejében van. E vázlatok a nemzeti múzeumban vannak elhelyezve. Izsó 1875 május 29-én halt meg, férfikora delén, Budapesten.

Ivánkovits János.

Ivánkovits János, apát, közokt. miniszteri osztálytanácsos, majd megyés püspök Rozsnyón. Számos czikke és alkalmi beszéde jelent meg a különböző egyházi és szaklapokban. Az Iparügyek czímű szaklapnak és a Havi Közlönynek több éven át munkatársa volt. 1887-ben a szegedi II. kerületnek orsz. képviselője s mint ilyen a közoktatásügyi bizottságnak tagja. Munkái: *A róm. kath. egyház szertartásainak* és ünnepeinek rövid értelmezése. *Emlékbeszéd. A szeged-alsóvárosi templom története. Ünnepi beszéd* a királyhalmi szobor leleplezése alkalmával. *Egyháztörténelem. A szeged-alsóvárosi Mátyás-templom története. Imakönyv. Kath. erkölcstan. Felolvasás. Egyházi beszédek.* Szerkesztette 1882—1886-ig a szegedi Képes Naptárt. Országgyűlési beszédei a Naplóban vannak. Főpásztori körleveleit, melyeket hazafias szellemben ír és ad ki, a püspöki levéltárban őrzik. (K. M.)

Janik Ferencz.

Janik Ferencz, Coburg herczegi erdőbíró Murányban. Czikkei a Tudom. Gyüjteményben, a M. Gazdában, a M. orvosok és természetvizsgálók Munkálataiban, a Falusi Gazdában jelentek meg. Önálló munkája: *Az 1859 decz. 30. iparrend,* mely magyar és német czímmel és szöveggel (Pest, 1860.) jelent meg. (K. M.)

Jekelfalussy József.

Jekelfalussy József, miniszteri tanácsos, a statisztikai hivatal igazgatója, a M. Tud. Akadémia r. tagja, szül. 1849 okt. 9-én Rimaszombatban. Tanulmányait Lőcsén, Eperjesen, Nagy-Szombatban s a budapesti egyetemen végezte. 1871—72-ben, a statisztikai tanfolyam elvégzése után gyakornokká nevezték ki. Ez időtől kezdve haláláig e hivatal körében működött, folyton emelkedő rangfokozatokban. 1878-ban fogalmazó, 1881-ben titkár, 1886-ban oszt.-tanácsos s végre 1892-ben — Keleti Károly halála után — valóságos miniszteri tanácsos s az orsz. statisztikai hivatal igazgatója lett. Tudományos érdemeinek elismeréseül az Akadémia 1888-ban tagjává választotta, a király pedig a Lipót- és Ferencz József-rendek lovagkeresztjével tüntette ki. — Czikkeinek legnagyobb része a Budapesti Szemlében jelent meg. Fontosabb munkái: ***Népünk hivatása***

és foglalkozása. 1882. — *A községek háztartása és pótadójuk.* 1883. — *A községi pénzügy főbb eredményei hazánkban* 1883. — *Hazánk bünügyi statisztikája 1873—80-ig.* 1883. — *Magyarország háziipara.* 1884. — *Magyarország malomipara 1885-ben.* — *Magyarország iparstatisztikája 1885-ben.* — *Fogházaink állapota 1872—86-ig.* — *Magyarország népességi statisztikája.* 1884. — *Emlékbeszéd Keleti Károly fölött.* 1893. — Szerkesztette a Magyar korona országainak Helységnévtárát, Magyarország kereskedőinek és iparosainak Czím- és Lakjegyzékét, a Közgazdasági és statisztikai Évkönyvet (Vargha Gyulával) s az Ezredéves magyar állam és népe czímű milleniumi munkát, mely német és franczia nyelven is megjelent.

IVÁNKOVICS JÁNOS PÜSPÖK.

Józsa Antal, kir. tanfelügyelő, szül. 1862 május 9-én. Tanító volt a budapesti ref. skót iskolában, majd nevelő lett a báró Radvánszky családnál, honnan Csáky Albin kultuszminiszter tollnokká nevezte ki a gömörmegyei tanfelügyelőséghez (1891). Néhány hó után azonban a minisztérium népoktatási ügyosztályába központi szolgálatra rendeltetett fel. Itt 4 évet töltött, mely után 1895-ben kir. tanfelügyelővé neveztetett ki a gömör-kishontmegyei tankerület élére, honnét 1903-ban távozott. Számos hirlapi czikke, tárczája, humoros költeménye jelent meg a fővárosi és vidéki lapokban. Állandó munkatársa a Borsszem Jankónak. Józsa Antal.

Juhász László, szül. 1871-ben Szalóczon. Szerkesztője volt a Sárospataki Ifjusági Közlönynek. Írt költeményeket, tárczaczikkeket a Gömör-Kishontba s egy regényt *„Gyurkovics menyecskék"* czím alatt a Magyar Ujságba. Önálló munkái még: *Deczember.* Költemények. Sárospatak 1893. — *A felső tízezer.* Budapest, 1900. Juhász László

Kálnay László, ügyvéd és kitűnő tollú író, szül. 1849-ben Rimaszombatban. Írt elbeszéléseket, rajzokat, tárczaczikkeket a Budapesti Hirlapba, a Nemzetbe, a Pesti Hirlapba stb., melyek összegyüjtve is megjelentek. Életrajzi adatait e munka szabolcsmegyei kötete közli. Kálnay László.

Kálnay Péter, gömörmegyei születésű, ref. lelkész, Putnokon a XVII. században. Egyike ama protestáns papoknak, kik 1674-ben a pozsonyi törvényszék elé kerültek s onnan a nápolyi gályarabságra hurczoltattak. Kálnay több társával együtt megszabadulván, 1676-ban Belgiumba s innen Velenczébe szállittatott s még ugyanazon év nyarán Zürichbe ment, hol Lavater János felszólítására leírta fogsága és szenvedése történetét. (Megjelent a Sárospataki Füzetek 1863. évfolyamában.) Írt egy latin nyelvű munkát is, melyet Barcsai Zsigmond közép-szolnoki főispánnak és Geleji Katona István erdélyi püspöknek ajánlott. Kálnay Péter.

Kanya Pál.

Kanya Pál, ág. ev. tanár, szül. 1794-ben Tiszolczon, meghalt 1876-ban Budapesten. 1821-ben a pesti ág. ev. egyház megválasztotta a fiúiskola III—IV. osztályába tanárnak. Ez intézet később gimnáziummá fejlődött. József nádor reá bízta István főherczeg tanítását s e viszony következtében, az elnyomatás korában, sok kedvezményt tudott kivívni iskolája számára. Gyermekei közül *Emilia* (*Szegfy Mórné*) ismeretes az irodalomban. Czikkei a Tudományos Gyűjteményben, Divatcsarnokban s az ág. ev. gimnázium Értesítőjében jelentek meg. Munkái: *Ferenczy János közönséges Geographiája.* Pest, 1840. — *Skizzen zur Geschichte der ev. Schulanstalten* A. C. zu Pest (magyarul is megjelent). U. o., 1843. — *Népszerű földrajzi oktatás.* U. o., 1847. — *Számtan.* U. o., 1848. — *A pesti ág. hitv. magyar-német egyesült evangyélmiak középponti főtanodája.* U. o. 1864.

Kaposi Sámuel.

Kaposi (*Juhász*) *Sámuel,* ref. theol. tanár, szül. 1660-ban Rimaszombatban, hol atyja lelkész volt. Meghalt 1713 június 23-án Gyulafehérvárt. Rövid ideig a rimaszombati iskolában tanított. 1681-ben külföldre ment s több éven át látogatta a német és angol egyetemeket. 1689-ben a gyulafehérvári iskolában nyert alkalmazást, hol a keleti nyelveket és a bölcseletet tanította. Ritka emlékező tehetségéről is híres volt. Szeretett verselni s majdnem minden tudományt versbe foglalt. 24 évig tanárkodott s hirtelen halálát, kortársai mérgezésnek tulajdonítják. Munkái: *Dissertatio de Desertione Spirituali,* Utrecht, 1683. — *Memoriale Hebraicum.* Kolozsvár, 1698. (Az első héber betűkkel nyomtatott hazai könyv.) — *Breviarium Biblicum.* U. o., 1699. — *Gamelion Melographicum.* U. o., 1702. — Ezeken kívül számtani, mértani, fizikai, csillagászati, egyháztörténeti munkái maradtak fönn kéziratban.

Karaba György.

Karaba György, szerbiai vál. püspök, rozsnyói kanonok és nagyprépost, szül. 1733-ban. 1768-ban, mint róm. kath. missionarius működött Kis-Hontban. Ez alkalommal (május 28-án) Rimaszombatban szabad ég alatt beszédet tartott a város lakosai előtt, kik a beszédet meghallgatták ugyan, de a reformátusok a körmenetet szétverték s Karabát a Rimába kergették. Ez eset miatt a rimaszombati protestánsok kemény büntetésben részesültek, templomukat és parochiájukat elvették, (némelyek testileg is megfenyíttettek), róm. kath. egyházat szerveztek s Mária Terézia Karabát nevezte ki első plébánosnak, ki néhány év után Rozsnyóra helyeztetett át, hol nemsokára kanonok és nagyprépost lett. Meghalt 1814 deczember 31-én u. o. — Munkái: *Üdvözlő beszéd Szányi Ferencz püspök beiktatására* (latinul). — *Megtért embernek énekje.* 1809. — Kéziratban vaskos kötetet hagyott hátra, mely Gotthard Alajos krasznahorkaváraljai lakos birtokában van, melyben korának összes nevezetesebb eseményeit leírta. E kézirat legterjedelmesebb része a rimaszombati proczesszió pör, melynek adatait részletesen felsorolja.

Karlovszky Géza.

Karlovszky Géza, gyógyszerész, szül. 1860-ban Rimaszombatban. Than tanár asszisztense volt, azután a Gyógyszerészi Közlönyt szerkesztette. Több szakjába vágó czikket írt a Természettudományi Közlönybe s az általa szerkesztett szakfolyóiratba. Fontosabb munkái: *A gyógyszerek magyar tudományos, népies és tájelnevezései.* 1887. — *Utmutatás az ásványvizek elemzéséhez.* Bunsen után ford. U. o., 1888.

Kármán Aladár Ernő.

Kármán Aladár Ernő dr., egyetemes orvostudor, vármegyei közkórházi és m. kir. áll. méntelepi osztályorvos, a rimaszombati ker. betegsegélyzőpénztár orvosa, szül. Rimaszombatban 1867-ben. A vidéki hírlapirodalomnak egyik érdemes munkása, a Pesti Hirlapnak állandó levelezője, a Gömör-Kishontnak segédszerkesztője. Írt tárczákat, ismertetéseket és szakczikkeket.

Kármán Bertalan.

Kármán Bertalan, ügyvéd, született Rimaszombatban. Családi neve Friedmann volt. Jelenleg Budapesten él. Lefordította Mühlbach Lujzának következő regényeit: *II. Katalin orosz czárnő utolsó napjai.* — *Négy nap egy színésznő életéből.* — *Pére la chaise.* Rimaszombat, 1868.

Kármán Zoltán.

Kármán Zoltán, jogtudor, ügyvéd, szül. 1865-ben Rimaszombatban. 1894-ben Rimaszombatban szerkesztője volt a Gömör-Kishontnak, később Budapestre költözött, hol jelenleg is mint ügyvéd és hírlapíró működik. Írt elbeszéléseket, tárczákat, irodalmi tanulmányokat különböző fővárosi és vidéki lapokba. Önálló munkája: *Csecse-becse.* Bpest, 1895.

Katinszky Geyza.

Katinszky Geyza, r. kath. plébános, szül. 1848-ban Rimaszombatban. 1870-ben pappá szenteltetett. Később a tanári oklevelet is megszerezte s

ennek alapján a kassai tanítóképző rendes tanára és az ottani leányiskolák igazgatója, 1896-ban a kassai püspöki szentszék tanácsosa, majd 1897-ben sátoralja-ujhelyi plébános lett. 1902 óta zempléni főesperes. Több elbeszélést, rajzot s különösen polemikus czikket írt az egyházi lapokba. Fontosabb munkái: *A költészettan alapelemei és a magyar nemzeti irod.-történet vázlata.* Bpest, 1883. — *A magyar helyesírástan.* Kassa, 1879. — *Történelem és költészet.* Tanulmány. 1894. U. o. *Magyar nemzeti irodalom történet.* Budapest, 1902.

Katinszky Gyula, kanonok, szül. 1841 febr. 19-én Rimaszombatban. 1869-ben az egri tanítóképző tanárává neveztetett ki. Jelenleg egyházmegyei főtanfelügyelő s tiszteletbeli kanonok. Munkái: *Szabadság, tekintély és egyház.* (Ford.) Eger, 1863. — *A munkások kérdése s a keresztyénség.* (Ford.) 1864. – *Nagyböjti és májusi szent beszédek.* U. o., 1871. — *A csalhatatlanok.* (Ford.) 1872. — *Tanterv* r. k. népiskolák számára. — *Szemedfénye legyen a gyermek.* — *Egyházi beszéd, Szent István ünnepén.* — *Iskolaszentelési beszéd.* — Szerkesztette az *Elemi Tanügy* és a *Népiskolai Tanügy* czímű szaklapokat, mely utóbbinak melléklete a „Cecilia" czímű zenelap volt. Katinszky Gyula.

Kemény Andor dr., kir. törvényszéki bíró, szolgálattételre az igazságügyi miniszteriumhoz beosztva, szül. 1862 ápr. 17-én Rimaszombatban. 1887-ben aljegyzővé neveztetett ki az ipolysági törvényszékhez, majd albíró lett a telekkönyvi betétszerkesztésnél. Költeményeket és elbeszéléseket írt különféle hetilapokba és jogtudományi czikkeket közölt a szaklapokban. 1896-tól kezdve belső dolgozótársa a „Telekkönyv" czímű szaklapnak. Kemény Andor.

Kenyeres József, theologiai doktor, kanonok és apát Rozsnyón. A szegényeknek és a czigányoknak nagy pártfogója volt. Meghalt 1805 márcz. 25. Több kéziratban maradt munkáján felül nyomtatásban megjelent: *Beszéd, Panegyricus, Oratio funebris, Censura, Castigatio libelli, Analysis libri.* Irodalmi munkálkodásai, mint művei is mutatják, az egyházi és politikai tárgyú közleményekre egyaránt kiterjedtek. Műveit Hollók Imre *Egyházi töredékek* czímű munkájában méltatja. (K. M.) Kenyeres József.

Kiss Aladár Ipoly, jászóvári premontrei kanonok, főgymn. tanár Rozsnyón. Verseit, tárczaczikkeit, eszthetikai és kritikai közleményeit a Szegedi Naplóban, Szegedi Hiradóban, a kassai Pannoniában és a Rozsnyói Hiradóban, mely utóbbinak belmunkatársa, tette és teszi közzé. *A Mózesi és a homerosi áldozatok* czímű összehasonlító tanulmánya a rozsnyói kath. főgymn. (1902 903) értesítőjében jelent meg. (K. M.) Kiss Aladár Ipoly.

Kiss Antal, orvosdoktor, városi orvos Rozsnyón. Czikkei, melyekben orvosi eljárásokról, műtétekről, különféle testi fogyatkozásokról, a rozsnyói és ajnácskői fürdők ismertetéséről, a jászói barlangról, a vármegye néprajzi viszonyairól, stb. írt, a Magyar orvosok és természetvizsgálók munkálataiban, a M. Sajtóban, Magyarhoni Természetbarátban, Szemészetben, Gömör-Kishont vármegye leírásában jelentek meg. Önálló munkája: *Nocivus influxus.* Ő teremtette Rozsnyón az annyira kedvelt nagy sétateret, a melyen emlékére oszlopot is állítottak. (K. M.) Kiss Antal.

Király (Szathmáry) Antal, cs. kir. kamarás, földbirtokos Bejében és Oldalfalán. Írt verseket, elbeszéléseket, színdarabokat és mint zeneszerző, élete utolsó évében, 1846-ban a *Cserebogár sárga cserebogár...* dallamát szerezte. Munkái: *Az oltovány, Gróf Haid, Garantsai Mária* színdarabok és *Koszorú,* versek, elbeszélések. Mind a négy munka Vajda Pál költségén jelent meg és ennek a tulajdona is volt. (K. M.) Király Antal.

Királyi (Szathmáry) Miklós, a vármegyének 24 évig volt első alispánja, többizben orszgy. követ. Meghalt Bejében 1818 jan. 14-én 74 éves korában. Írt egy színdarabot: *Jetta,* melyet Kolozsvárt előadtak. (1829 febr. 7.) E darab kézirata a Nemzeti színház levéltárában van. Munkája, melyet francziából fordított: *A nemes születésű személyekre tartozó polgári rendtartásnak igaz erkölcsi tudománya.* (K. M.) Királyi Miklós.

Klekner Alajos, jogi doktor, jogakadémiai igazgató, szül. 1836 jún. 1. Rédován; iskoláit a rozsnyói kath. főgimnáziumban és Kassán végezte. 1856-ban Andrássy György gróf krasznahorka-váraljai uradalmában igazgatósági irnok. Innen Budapestre ment, hol a jogot végezte. 1884 óta jogakadémiai igazgató Kassán. Társadalmi, jogi, politikai czikkei, útleírásai a budapesti szaklapokban és vidéki, különösen a kassai ujságokban és a Rozsnyói Hir- Klekner Alajos.

adóban jelentek meg. Munkái: *Az erdőtörvény, Adalék a lélek életrendjéhez, Olaszhoni utazásunk emléke.* Szerkesztette 1875—1879-ig a Kassa és Vidéke czímű politikai és vegyes tartalmú hetilapot; 1886-tól pedig a Kassai kir. jog- és államtudományi kör Évkönyvét. (K. M.)

Klein Samu. *Klein Samu*, ny. tanár, szül. Dobsinán 1847 jan. 29-én. 1870-ben a dobsinai népiskolához nevezték ki tanítónak. 1878-ban a közs. elemi iskola igazgatója lett. 1887-ben a községi iskolaszék elnökévé választotta. Az alsófokú ipariskola és a bányaiskola szervezése az ő nevéhez fűződik és éveken át az ő vezetése alatt állott. 1895-ben ünnepelték működése 25-ik évfordulóját, mely alkalommal miniszteri elismerésben is részesült. 1895-ben az áll. polg. iskola tanára lett, később pedig a polgári leányiskola igazgatója. Irodalmi működése különösen a népismére terjed ki. Mint a Magyar Néprajzi Társaság tagja, évek óta ismerteti a dobsinai tájszólást és népet. Ezenkívül turistikai és tanügyi közleményei is jelentek meg a különféle szak- és hetilapokban.

Klinger István. *Klinger István*, theologiai doktor, rozsnyó-egyházmegyei áldozó pap, siklósi czímzetes apát, szentszéki ülnök, utóbb budapesti egyetemi theologiai tanár. Hirlapi czikkei a Magyar Államban és Religióban jelentek meg. Munkái: *A tudomány czéljáról és feladatáról, Az ember természeti szabadságáról.*

Kmety György. *Kmety György*, 1848—49. honvéd tábornok, szül. 1813 május 24-én Felsőpokorágyon, hol atyja ág. ev. lelkész volt. Katonai pályára készült és 1848-ban, mint főhadnagy, ezredével Olaszországban volt, de az itthon megindult mozgalomra hazajött s a 23. honvéd-zászlóaljba lépett. — Hősiessége és hadászati tudománya emelték tábornoki rangra. — A szabadságharcz leverése után külföldre menekült és sokat bolyongván, végre Londonban telepedett le, hol irodalmilag szorgalmasan működött és az ottani, valamint a franczia és német lapoknak irogatott. Több kéziratban lévő, becses munkáján felül, egy franczia, egy német, egy angol és egy magyar nyelven írt műve jelent meg. Idegen nyelven megjelent munkáit magyarra is lefordították. (K. M.)

Kósa Károly. *Kósa Károly*, orvostudor, megyei főorvos, előbb 1825-ben Lajcsák Ferencz rozsnyói püspök udvari orvosa, 1833-ban megyei főorvos lett. 14 évig állott a vármegye egészségügyének szolgálatában és messze földön híres orvos volt. Hivatásának áldozata lett, mert mikor 1847-ben a vármegye felső részében a hagymáz járványosan fellépett és dühöngött, éjjelt nappallá téve, fáradozott a csapás enyhítésén, mígnem a ragályos kór őt is ágyba döntötte. Meghalt Rozsnyón 1847-ben, 51 éves korában. Egész életének keresetét: vagyonát a közjónak áldozta, a mennyiben Rozsnyón 24,000 ezüst forinttal egy árvaházra és kórházra alapítványt tett. Ebből az összegből, annak kamataiból és Schopper püspök adományából teremtették meg Rozsnyón a Kósa-Schopper-kórházat.

Komáromy István. *Komáromy István*, megyei aljegyző, szül. 1867 aug. 26-án. 1895-ben választatott meg Gömör-Kishont vármegye aljegyzőjévé s azóta ez állásában működik. 1903-tól kezdve a vármegye Hivatalos Lapjának szerkesztője. E monografiában a legújabb kor szerzője. — Írt vezérczikkeket, tárczákat, vadászrajzokat, legtöbbnyire a megyebeli lapokba.

Komoróczy Miklós Ede. *Komoróczy Miklós Ede*, középiskolai tornatanár, ujságszerkesztő és etnografus, szül. 1863 deczember 27-én. 1883—1885-ig az Országos színművészeti akadémiát látogatta, de azután Nyitrán a megyénél nyert állást s egyszersmind a Nyitramegyei Közlöny szerkesztője lett. 1890-ben Miskolczon pénzügyigazgatósági tisztviselő lett s itt „Legyező“ czím alatt szépirodalmi és humorisztikus lapot indított, mely azonban csakhamar megszünt. Ezután Budapestre ment, hol mint hirlapíró működött, de közben a fővárosban és a vidéken irodalmi matinékat és felolvasásokat rendezett. Jelenleg a rozsnyói középiskola tornatanára és felelős szerkesztője a Rozsnyói Hiradó-nak. Versei, elbeszélései, czikkei stb. számos fővárosi és vidéki lapban szétszórva jelentek meg. Munkatársa több szaklapnak és levelezője a budapesti lapoknak. 1898 május 1-én, Rozsnyón a Sajó-Vidék czímű lapot alapította, melyet 3 évi szerkesztés után otthagyott és a 26 év óta fennálló Rozsnyói Hiradó szerkesztését vette át. Mint etnografus, különösen a palócz és barkó nép alapos ismertetője. Egy nagyobb tudományos munkáját, mely a barkóföldet és népét irásban és képekben fogja bemutatni, Andrássy Dénes gróf áldozat-

kész segítségével most nyomatja. Önálló és nyomtatásban megjelent művei: *Jó szivek, Népies gyermekfoglalkozások a kisdedóvókban, Versek és mondókák, Thália ünnepe, Mult és jelen* (drámai költemények), *Az ifjusági játékok nevelő hatása, A hét akol* (verses népmonda), *Bün és erény, Az isteni Gondviselés útjai, A három árva, Az öreg katona, Jeanette, A márvány pad, A munka nemesít* (ifjusági elbeszélések), *Korássy György* (verses elbeszélés), *A virágok költőjéről* (Irodalmi emlékezés némely Tompa-relikviákra), *A szádvári gyász* (elbeszélés), *Némely palócz históriák* (néprajzi ismertetés), *Tájszók és azok etimologiája* (nyelvészeti tanulmány), *Az Andrássyak nagyasszonyai* (felolvasás), *Reám hallgassatok vármegyénk fazekasai* (népies röpirat). Ő írta e munka számára Rozsnyó leírását, a néprajzot és az irodalmi fejezetben a (K. M.) jegyű részeket. (V. A.)

Kovács Zsigmond, városi számfejtő Kassán, szül. 1846 április 26-án Alsószuhán. Évek óta munkatársa a Rozsnyói Hiradónak, melyben költeményei, tárczái, történelmi és irodalmi közleményei, iránycikkei megjelentek. Irodalmi működésének javarésze azonban Kassára esik, a hol az összes lapoknak jeles munkatársa s a hol az irodalmi matinékon rendszerint szerepel. — Egy kötet *Költemények*-et már kiadott, most rendezi sajtó alá *Újabb költemények* czím alatt második verskötetét. (K. M.) Kovács Zsigmond.

Kubinyi Géza, országgyűlési képviselő, a gömöri ág. ev. főesperesség felügyelője. E világi és egyházi állásaiban tanúsított határozott és szigorú eljárásával, a vármegyei lapokba írt czikkeivel és közleményeivel nagyban hozzájárult ama hazafias eredményhez, hogy a gömöri ág. ev. esperességből a pánszlávizmus teljesen kiszorult. Mint országgyűlési képviselő a mentelmi bizottság tagja. Országgyűlési beszédeit a Naplóban találjuk. — A Rozsnyói Hiradónak több éven át munkatársa volt. (K. M.) Kubinyi Géza.

Kupai Dénes, ev. ref. lelkész Felső-Vályon, szül. 1843-ban u. o. Simonyiban és Kis-Runyán lelkészkedett, míg 1889-ben szülőfaluja választá meg papjának és jelenleg is ott működik. Munkái: *Halotti beszédek és imák.* 1888. — *Egyházi beszédek.* 1889. — Az 1878-iki Figyelőben megírta *Tóth Ede jellemrajzát.* Kupai Dénes.

Laczek Gyula, áldozópap és hittanár, szül. 1861-ben Rimaszombatban. Előbb segédlelkész, majd a rimaszombati egy. prot. főgimnáziumban a r. k. tanulók hitoktatója lett, honnan a losonczi áll. főgimnáziumhoz és áll. tanitóképzőhöz neveztetett ki hittanárrá, s jelenleg is ott működik. Munkái: *Történelmi s egyházpolitikai hirlapi czikkek. — Uti élmények Orosz- és Svédországból. — A tiroli havasok közt. Úti rajz. — Szentföldi és Egyptomi utam.* Laczek Gyula.

Ladmóczi István, ref. lelkész előbb Szelczén, később valószinűleg Serkében. Egyike a XVII. században üldözött, fej- és jószágvesztésre ítélt protestáns papoknak. A pozsonyi törvényszék 1674-ben tömlöczbe vetette, majd bilincsbe verve egy évig s egy hónapig tartották fogva Sárváron, honnan Gráczba, Triesztbe, végül Buccariba hurczolták. Sok szenvedést és kínzatást szenvedve, 1676 május 2-án megszabadult. Ezután rövid ideig Velenczében és Zürichben élt, hol Lavater János fölszólítására megírta szenvedéseinek és kiszabadulásának történetét. Kaposi Sámuelnek egy latin nyelvű bölcseleti munkájából tudjuk, hogy 1684-ben serki pap volt. 236 lapra terjedő Albuma (barátaitól kapott emléksorok) a nemzeti múzeum kézirattárában őriztetik. Ladmóczi István.

Lányi Pál, jogtudós, Gömör vármegye jegyzője, alispánja és országgyűlési követe. A közpályán 1695-től 1713-ig működött. II. Rákóczy Ferencz gömöri bányabiztossá nevezte ki. Csak kézirati munkái vannak, melyek közül *Gömörmegye történeti és földrajzi leirását* Bél Mátyás „Notitia"-ja számára írta, — másik: *A rozsnyói ág. ev. német egyház jegyzőkönyve* a nemzeti múzeum levéltárában őriztetik. Lányi Pál.

Lenner Gyula, főgimnáziumi tanár, szül. 1843-ban. Előbb prémontrei tanár volt s mint ilyen Nagyváradon, a jászóvári theologián, Rozsnyón és Kassán működött 1893-ig, mely évben a rendből kilépvén, előbb a debreczeni kereskedelmi akadémián, 1894-től kezdve a rimaszombati egy. prot. főgimnáziumban nyert tanári állást, hol jelenleg is működik. — Nagyobb munkái: *Német mondat- és irálytan.* Nagyvárad, 1872. — *Esketési beszéd.* Rozsnyó, 1877. — *Jászóvár és a vele egyesített prépostságok története és leirása (német nyelven). — A görög mondattan vázlata.* Nagyvárad, 1870. Lenner Gyula.

Liszkay János.

Liszkay János, ág. h. ev. pap és alesperes Rimabrézón. Az egyházi irodalomnak egyik legszorgalmasabb munkása a kishonti ág. ev. egyházmegyében. Ünnepi és alkalmi beszédeket, imákat, vallásos költeményeket ír. Munkatársa a Gömör-Kishontnak, az Ev. egyház és iskolának és az Ev. homiletikai folyóiratnak. Ő írta e kötet számára az ág. h. ev. egyházra vonatkozó fejezet kishonti részét.

Loysch Ödön.

Loysch Ödön, főgimn. igazgató, szül. 1874-ben. 1897-ben a rimaszombati egy. prot. főgimnázium tanárául választatott meg. 1902-től gimnáziumi igazgató. Munkái többnyire földrajzi és történelmi értekezések, ismertetések, melyek a berlini Gesellschaft für Erdkunde „Bibliotheca Geographia“ czímű vállalatának kiadványaiban, továbbá a bécsi földrajzi társaság „Jahresberichte für Österreich-Ungarn“ — és Wagner „Geographisches Jahrbuch“ czímű folyóiratokban jelentek meg. — *A Magas Tátra orometriája* a magyarországi Kárpát-Egyesület 1898-iki évkönyvében. — Egy történelmi dolgozata *a reformáczióról* a rimaszombati egy. prot. főgimnázium 1901-iki értesítőjében jelent meg.

Löcherer Tamás.

Löcherer Tamás, orvosdoktor, kórházi igazgató, szül. 1856-ban Pelsőczön. Néhány évig különféle kórházakban praktizált és azután Rimaszombatban telepedett le, mint körorvos, később, dr. Szabó Samunak megyei főorvossá történt megválasztatása után, a gömörmegyei közkórház igazgatójává s t. megyei főorvossá neveztetett ki, mely állásában jelenleg is működik. Számos orvosi értekezést írt a szaklapokba, de e hivatásszerű foglalkozás mellett tevékeny részt vesz a társadalmi élet mozgalmaiban is. Főbb munkái: *A rövidlátás terjesztése az iskolák által.* 1882. — $^3/_{10}\%$ *carbolos csőrék alkalmazása* a dysenteriánál. 1885. — *A natrium boracicum hatásáról* epilepsiánál. 1886. — *A hályogműtétek és eredményeik.* 1887. — *A Psoriasis idiopathica gyógykezeléséről.* 1888. — *A tüdőlobnak* chloroform-spirituszszal való gyógyító kísérleteiről. 1891. — *Kisérletek a cantharidinsavas* kalium befecskendezésével tüdővészes betegeknél. 1891. — *Methylviolet befecskendezések* a sarcomáknál. 1891. — *Tultengett clitoris* egy esete. 1891. — *Egy adat az ileus gyógykezeléséhez.* 1892. — *A mi közegészségügyünkről.* 1894. — *A hályog műtéte* Schulek szerint. 1895. — *A koponyacsont-lékelés* egy esetéről. 1895. — *Végbélelőesés csonkitás.* 1895. — *Az átható hassebek* gyógyításáról. 1896. — *A bubók kezeléséről.* — *Csonttörés* a lábszár és lábközépcsontokon. — *Golyvakiirtás* egy esete. — *Iridektomia után glaucoma.* — *Orvosgyakorlati észrevételek.* — *A tussis* gyógykezeléséről. — *A psoriasis numulárisról.* — *Emlékbeszéd dr. Szabó Samu felett.* — *A rák gyógykezelése.* — *Gömör vármegye közegészségügye* 1902-ben. — Ő írta e kötet számára az egészségügyi részt.

Lőrinczy György.

Lőrinczy György, kir. tanfelügyelő, szül. 1860 decz. 26-án. Atyja tekintélyes rimaszombati ügyvéd és ref. egyházmegyei tanácsbíró volt. Atyjának halála után a rimaszombati takarékpénztár könyvvezetője lett, mely állásában 1895-ig maradt, mely évben a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület ügyvivő titkáráúl választatott meg Nyitrára. Innen 1899-ben a közoktatásügyi kormány Komárom vármegye kir. tanfelügyelőjévé nevezte ki, mely állásában működik jelenleg is. Bővebb életrajzi adatait e munkának Nyitra vármegyét tárgyaló kötetében ismertettük, a hol irodalmi munkássága is méltatva van. Azóta két újabb kötete jelent meg „*Falusi Potentátok*“, és „*Megtépett fészkek*“ czímen, melyeket a közönség és a kritika azzal az egyöntetü elismeréssel fogadott, mely Lőrinczy korábbi dolgozatait is kísérte. Mint komárommegyei tanfelügyelő is állandóan gazdagítja irodalmunkat és jeles tárczái folyton növelik írói babérait.

Lukács Géza.

Lukács Géza, megyei főjegyző, szül. Kövecsesen 1856 április 23-án. 1881-ben ügyvédi oklevelet nyert. Egy évi ügyvédi gyakorlat után, 1882-ben Gömör vármegye aljegyzőjévé, 1893-ban pedig főjegyzőjévé választatott meg. 1899-től kezdve két éven át szerkesztette a Gömör-Kishontot, melybe vezérczikkeket, tárczákat írt s ez által nagymértékben közreműködött abban, hogy Rimaszombat város társadalmi és közgazdasági élete egészséges irányban fejlődjék.

Madarász Ernesztin.

Madarász Ernesztin, rozsnyói születésű, előkelő családból származott írónő, a ki kisebb-nagyobb hírlapi közleményein, elbeszélésein és költeményein kivül *A londoni biró leánya* czímű népszinművet irta, mely először 1886-ban került

színre a népszínházban. Másik darabja, mely kéziratban maradt, de szintén színrekerült a népszínházban 1891-ben: *Illés mester,* népszínmű. Egy német nyelven írt rajza a berlini Der neue Zeitgeist-ban jelent meg. (K. M.)

MARIKOVSZKY GYÖRGY.

Madarász Viktor.

Madarász Viktor, festőművész, a régi magyar nemes M. család ágából, született Csetneken, 1830 decz. 14-én. Tevékeny részt vett a szabadságharczban, melynek befejezése után festészeti tanulmányokkal foglalkozott s 1851-től 56-ig a bécsi festő-akadémián, majd a párisi Ecole des beaux arts-on mint Leon Cogniet tanítványa szép sikerrel tanult. Először a párisi Salon kiállításán tünt föl 1861-ben, midőn magyar történeti tárgyú képeivel aranyérmet nyert. A hetvenes évek elején hazajött, — de miután művészetét a három évtized előtti kor társadalma nem méltányolta eléggé, vázlatain túladott s művészetével teljesen felhagyott. Azonban az újabb műkritika készséggel elismeri, hogy M. egyik legerősebb és legönállóbb tehetsége volt a fejlődő magyar festőművészetnek, ki felfogásával a történeti kor szellemét tükrözte vissza s úgy a technikában, mint a komoly színek gazdagságában csak Munkácsy multa felül. Festményei többnyire történeti tárgyúak s e genre-t nálunk ő emelte európai szinvonalra, a száraz német iskola helyett az elevenebb franczia irány felé fordulván. Nemzeti képtárainkat számos nagybecsű alkotással gazdagította; ezek közül nevezetesebbek: *A bujdosó álma,* egyik legelső műve, melyben már eszmei tartalomra törekszik. — *Zách Klára, Báthory Erzsébet, Zrinyi és Frangepán búcsuja a bécs-újhelyi siralomházban,* nagy hatású s másolatokban országszerte elterjedt képek. Az egyszerű és nemes felfogásnak igazi mintája *Hunyady László* (fehér lepellel letakart holttest, a lábánál térdeplő két nőalak). *Izabella királyné* czímű nagyszabású történeti festményét már nem tudta értékesíteni s e körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy művészetével felhagyjon. Alkotásai a nemzeti múzeum képtárának legértékesebb darabjai közé tartoznak.

Máriássy Béla, földbirtokos és volt országgyűlési képviselő, szül Berzétén 1824-ben, meghalt Zsadányban 1897-ben. A jogot Pesten és Pozsonyban elvégezvén, 1844-ben beutazta Angol- és Francziaországot. A szabadságharcz alatt nemzetőri kapitány volt. A nagyabonyi kerületet 1861-ben és 1869-ben kétizben képviselte. 1864-ben az Almásy-féle mozgalomban való részvétellel vádolták, de száz napi fogság után, mivel bűnössége nem bizonyult be, szabadon bocsátották. 1872-ben a szászsebesi kerület választotta képviselőjévé. 1875-ben a politikától visszavonulva, Győrött, majd Sárváron telepedett le. Munkái: *Helyzetünk.* 1868. — *M. B. követi jelentése.* 1872. — *Pénzügyeinkről.* 1874. — *Zsidókérdés és uzsora.* 1884. — *A magyar törvényhozás és Magyarország történelme.* 1884—93. (Tizennyolcz kötet). — *Magyarország közjoga.* 1893. — Hírlapi czikkei a Honban, 1864—65-ben jelentek meg. Máriássy Béla.

Máriássy József, földbirtokos Berzétén. Munkái: *A gyümölcsfák nevezetesebb betegségei s azok ellen való legjobb szerek.* 1840—41. — *A közönséges ákácz ültetése.* — *Gazdasági tudosítás Rozsnyó vidékéről.* 1841—42. Máriássy József.

Marikovszky Gusztáv, dr., megyei főorvos, szül. Rozsnyón 1806 márczius 23-án. Meghalt 1892 június 8-án Rimaszombatban. 1829-ben csaknem egész Európát beutazta s hosszabb ideig tanulmányozta a párisi és londoni kórházakat. 1831-ben Rozsnyón telepedett le s ott megalapította a kaszinót. 1834-ben lett megyei főorvos, de ez állásáról az abszolutizmus alatt lemondott. Ezután Andrássy Gyula grófnak háziorvosa, majd 1876-ban a Coburg herczegek balogvári uradalmának lett orvosa. Munkái: *Dissertatio.* 1829. — *A szarvasmarhadög leirása.* 1841. — *Törvényes halotti vizsgálat, bonczolás s orvosi látlelet szabálya.* 1844. Marikovszky Gusztáv.

Marikovszky György.

Marikovszky György, orvosdoktor, megyei főorvos, szül. Rozsnyón 1771 október 24-én, meghalt 1832 deczember 21-én ugyanott. 1797-ben orvosdoktori oklevelet nyert s tanárai kitüntetése és pártfogása mellett fényes külföldi állomásokra kapott ajánlatokat. Ő azonban Rozsnyót választá működése szinteréűl, hol letelepedvén, sikeres gyógyításaival oly hírnévre tett szert, hogy már 1806-ban Gömörmegye főorvosává választatott meg s mint ilyen, első volt Gömörben, ki a himlőoltást életbeléptette. Orvosi gyakorlata 5—6 vármegyére terjedt ki. Számos értekezést írt külföldi tudományos folyóiratokban. Fontosabb munkái: *A tehén- vagy mentőhimlőnek kiterjesztését tárgyazó, a szüléknek, nevelőknek, egyházi és világi elöljáróknak szívekre kötött buzgó kérése.* Lőcse, 1804. — *Physische und analytische Beschreibung aller Mineralquellen des löbl. Gömörer und Klein-Honther Komitats.* 1814. — *A tehén- vagy mentőhimlőoltásnak kiterjesztését tárgyazó szavai . . .* 1814. (Tótul is.) — *A nagyrőczei orvosvizeknek elbontásáról, orvosi erejéről és hasznairól.* 1829. — Több munkája kéziratban maradt meg.

Marikovszky Márton.

Marikovszky Márton, megyei főorvos, szül. Rozsnyón 1728 október 17-én, meghalt Pesten 1772-ben. Beutazta a nyugat-európai művelt országokat s miután haza jött, áttért a róm. kath. hitre s a pozsonyi irgalmas rendűeknél nyert orvosi alkalmazást. Később Váczon Forgách Pál püspök udvari orvosa, majd ennek halála után Zemplénnek, Szerémmegyének s végül Szatmárnak lett megyei főorvosa. Munkái: *Orvosi dissertatio.* Erlangen 1755. *Ephemerides Syrmicuses.* Vindobonae 1767. *A néphez való tudósitás, miképen kelljen a maga egészségére vigyázni.* (Fordítás.) 1772.

Mariska Vilmos.

Mariska Vilmos jogtudor, egyetemi tanár, szül. 1844 október 24-én Rozsnyón. Középiskolai tanulmányait a rozsnyói premontrei gimnáziumban végezte. Nagy hajlama volt a zenére s a zongorajátékban annyira vitte, hogy néhányszor Budapesten hangversenyen is fellépett, művészi képességeivel magára vonván Reményi, Thern és Mosonyi figyelmét is, annyira, hogy már-már művészi pályáról álmodozott, de mégis megmaradt jogi és nemzetgazdasági tanulmányai mellett s erre oly akaraterővel készült, hogy 21 éves korában jogtudori oklevelet nyert. Ezután több éven keresztül mint joggyakornok és nevelő kereste kenyerét, míg 1868-ban a kassai jogakadémiához tanársegéddé s még ugyanazon évben győri s ismét kassai rendes jogtanárrá neveztetett ki. 1891-ben helyeztetett át a budapesti tud. egyetemhez. Számos jogtudományi czikket írt a Jogtudományi Közlönybe, a Közigazgatási Lapokba, Politikai Szemlébe, Nemzetgazdasági Szemlébe és a Pallas Nagy Lexikonába. Önállóan megjelent művei: *Pénzügytan.* 1871. *A magyar pénzügyi jog kézikönyve.* (Hét magyar és egy horvát kiadásban 1875—1900.) *Bélyeg- és illetékszabályok.* 1880. *Államgazdaságtan.* 4-ik kiadás 1889.

Markó László.

Markó László dr., szül. 1848-ban Rozsnyón. Miskolczon telepedett le, hol jelenleg is mint orvos működik. Munkái: *A ragály és védekezésünk.* 1892. *Ézopusi mesék.* 1899. (Mindkét mű a közoktatási minister ajánlatával van ellátva.)

Markó Mihály.

Markó Mihály, 1848/49-iki honvédőrnagy, szül. Rozsnyón. A szabadságharcz egyik vitéz katonája, a ki mint a 12-es számú gyalogüteg parancsnoka Szolnoknál, Nagy-Sallónál, Kápolnánál, Isaszegnél, Tápió-Bicskénél, Komáromnál, Perednél és Vácznál a magyar tüzérségnek dicsőséget szerzett. 1849 ápr. 29-én Görgey őrnagygyá léptette elő. Résztvett Budavár visszafoglalásánál is, mely alkalommal a Gellérthegyről bombázta a várat.

Markó Miklós.

Markó Miklós hirlapíró, szül. 1865-ben Rozsnyón. Több fővárosi politikai és szépirodalmi lapnak munkatársa. Ő honosította meg a nyári korcsolyázást a dobsinai jégbarlangban. Több ízben nagyobb társaságokkal meglátogatván szülővármegyéjének természeti ritkaságait, azokról illusztrált leírásokat közölt a Vasárnapi Ujságban és a Pesti Hirlapban, melyeknek állandó külső munkatársa. 1896—98-ban a Független Hircsarnok czímű kőnyomatos lapot szerkesztette. Jelenleg a Magyarország czímű politikai lapnak helyi tudósítója. Czikkei az említett lapokon kívül a Zene és Művészeti Lapokban, a Rozsnyói Hiradóban és a Sajóvidékben jelentek meg. Önálló munkája: *Czigány zenészek albuma.* 140 régi, 1711-től elhalt fővárosi és vidéki czigányprímás életrajza. 1896. E művet a királyné is elfogadta s ezért a szerzőt gyémántos melltűvel ajándékozta meg.

Markó Sándor jogtudor, kir. közjegyző, szül. 1847-ben Rozsnyón. Rövid ideig országgyűlési gyorsíró volt, de az ügyvédi diploma elnyerése után Rimaszombatban telepedett le, honnan 1875-ben rozsnyói közjegyzővé neveztetett ki. Nagy tevékenységet fejt ki az egyházi téren, mint a rozsnyói ág. ev. egyház felügyelője. — A Jogtudományi Közlönyben több értékes czikket írt az örökösödési jogügyletekre vonatkozólag. Fontosabb munkái: *Egyházi törvénykezés.* 1892. *A kassai kir. közjegyzői kamara 25 éves története.* 1900. Markó Sándor.

Maurer Artur orvosdoktor, tb. megyei főorvos, járás-, bánya- és vasuti orvos, a betléri Andrássy grófi családnak kedvelt háziorvosa és bizalmasa, a rozsnyói és vármegyei társadalomnak tevékeny, nagyműveltségű tagja, volt ujságszerkesztő, a ki Rozsnyón a 26 év óta fennálló Rozsnyói Hiradót alapította és 23 éven át szerkesztette. Szorgalmas műemlék- és régiséggyűjtő lévén, külföldi utazásaiból s afrikai és nyugatázsiai útjából sok becses és értékes tárgyat tartalmazó gyűjteményt állított össze. A vármegye, az Andrássy család történetére, krónikáira és régi társadalmi életére vonatkozó adatok, okmányok ismerője, gyűjtője és mint ilyen, az e tárgyban kutatók útbaigazítója. Jókait a vármegyében tett történelmi kutatásaiban ő vezette és ő szolgált neki legtöbb adattal. A történelem, gyógyászat, természettudományok, vadászat, (állatmegfigyelés) és egyéb sport, társadalom, régészet és etnografia, nyelvészet, kritika és szépirodalom köréből számos közleménye jelent meg úgy saját lapjában, mint a magyar szaklapokban és fővárosi ujságok hasábjain. Mint szerkesztő hazafias és igazságos munkálkodásával nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a vármegyében a hazaellenes pánszlávizmus agitálását megtörje. Az irodalom terén kezdő munkálkodóknak mindenben szíves és áldozatkész pártfogója volt és lelkes támogatásával sok fiatal tehetséget emelt föl. Cikkei, közleményei, valamint önálló munkái is mind *Dr. Csucsomi* név alatt jelentek meg. Munkái: *Budapestről Konstantinápolyba, Konstantinápolyból Erzerumba, Bánréviről Bánlakra, A pottendorfi várkastély és környéke, Rókusiász* (humorisztikus megörökítése a budapesti Rókuskórház 1868. évi orvos-, gyógyszerész- és hivatalnoki személyzetének). *Humorisztikus felköszöntők, A gróf Andrássy nemzetség története.* (K. M.) Maurer Artur.

Mayer Manó r. kath. plébános, szül. 1832-ben Polomkán. Jelenleg nyugalomban él Dobsinán. Munkái: *Az 1868. évi LIII. törv.-czikk és a vegyes házasságok kötése.* 1881. *Hitvédelmi értekezések.* Angolból ford. 1900. Mayer Manó.

Melczer Gusztáv dr., budapesti egyetemi magántanár, szül. 1869-ben Dobsinán. A budai kalczitokról, a dobsinai baritról, a ceyloni ásványokról, a korundról, a hematitról, az úrvölgyi aragonitról, stb. irt ásványtani értekezései a M. Tud. Akadémia Értesítőjében, a Földtani Közlönyben, Chemiai folyóiratban és a Groth-féle Zeitschrift für Krystallographie-ban jelentek meg. Hankó Vilmossal együtt Ásványtant és Chemiát írt a gimn. VI. osztálya számára. Melczer Gusztáv.

Meskó Miklós dr. (felsőkubinyi), Gömör-Kishont vármegye tiszti főorvosa, szül. 1865-ben Dobsinán. 1890-ben nyert orvosi oklevelet s a szülészeti kórházban töltött két évi gyakorlat után Dobsinán telepedett le. 1898-ban neveztetett ki megyei főorvossá s ezóta Rimaszombatban működik. Munkája: *Terhesség alatt fellépett és a portio scarificálása után gyógyult súlyos histeria esete.* Budapest, 1898. Meskó Miklós.

Mester Károly, rozsnyó-egyházmegyei áldozópap, szentsimonyi adminisztrátor. Szépirodalmi közleményei a vármegyei lapokban és a budapesti szépirodalmi lapokban jelentek meg. A Rozsnyói Hiradónak munkatársa s ebben több tárczája, levelezése jelent meg. Munkája: *Gyorsfényképek* (elbeszélések a magyar nép életéből). (K. M.) Mester Károly.

Mészáros Gyula, községi néptanító, szül. 1850-ben Rozsnyón. A Windisch-Graetz Lajos herczeg leányait tanította és jelenleg Sárospatakon működik. Neveléstani czikkeket írt a Népiskolai Tanügybe. Az osztatlan népiskolák számára írt leczketervét az újhely-vidéki tanító-egyesület pályadíjjal tüntette ki. Mészáros Gyula.

Michalek Manó, t. kanonok, az érseki finevelő-intézet igazgatója, stb., szül. Jánosiban 1838 deczember 29-én. 1870-ben Egerben lett főegyházi gyóntató és hitelemző, később liczeumi könyvtáros s 1884—1900. jogakadémiai tanár a világtörténelmi és művelődéstörténelmi tanszéken. Czikkeket írt a Pesti Naplóba és a M. Államba. Számos vallásbölcseleti, történelmi Michalek Manó.

és nyelvészeti értekezést írt és fordított, melyek különféle szaklapokban jelentek meg. Munkái: *Az ember származása.* (Fordítás.) 1872. — *Tanulmányok Aquinói Szt. Tamás bölcsészetéről.* (Fordítás.) 1883—85. *Nalas a Maha-Bharata czímű szanszkrit költemény epizódja.* 1886. — *Az egri érsek megyei könyvtár szakszerű Czímjegyzéke.* — *Cantu Caesar világtörténelme.* (Lefordított belőle 187 ívet a VI., XI., XIII. és XV. kötetekben.)

Mikulik József.

Mikulik József ügyvéd, szül. 1851-ben Dobsinán, meghalt 1886 január 16-án Rozsnyón. Czikkei szépirodalmi és szaklapokban jelentek meg. Önálló munkái: *Dobschau, eine monographische Skizze.* 1878. — *A bánya- és vasipar története Dobsinán.* 1881. — *Magyar kisvárosi élet* 1526—1715-ig. 1885.

Mindszenty Gedeon.

Mindszenty Gedeon r. k. plébános, szül. 1829-ben Jolsván, meghalt 1877-ben Egerben. 1852-ben áldozó pappá szenteltetett fel. 1855-ben egri hitszónokká, 1857-ben képző intézeti tanárrá s igazgatóvá neveztetett ki, honnan 1866-ban a szent-erzsébeti plébániára távozott. 1877-ben elbetegesedvén, Egerbe ment. Első költeménye 1853-ban jelent meg s ez időtől kezdve nevét a szépirodalmi lapokban 1875-ig sűrűn lehetett olvasni. Írt vallásos énekeket, himnuszokat, ódákat s az 50-es, 60-as évek jobb költői közé tartozott.

Mosolygó Adorján.

Mosolygó Adorján Lambert, jaszóvári premontrei kanonok, főgimnáziumi tanár Rozsnyón, a hol a természetrajzi és földrajzi tanszéket látja el. Az intézet Értesítőjében a tanuló ifjuság tanulmányi kirándulásait ismertette és *Gömör és Kishont vármegye földrajza* czím alatt az elemi iskolák III. osztálya számára (1902.) tankönyvet írt. (K. M.)

Mráz Gusztáv.

Mráz Gusztáv, bölcseleti doktor, főgimnáziumi tanár, szül. 1876 január 12-én Dobsinán. A pancsovai áll. főgimnáziumhoz neveztetett ki tanárrá, hol jelenleg is működik. Munkái: *Mit vár az iskola a szülői háztól a testi és erkölcsi nevelés terén.* — *A német legenda, különösen a XVIII. sz.-ban.* Budapest, 1899. — *A német ballada 1750—1850.* (Egyetemi pályadíjat nyert értekezés.)

Munkás László.

Munkás László, (Miavecz), magy. kir. posta- és távírófelügyelő, szakíró, szül. 1842-ben Rozsnyón. Kis-Semlakon (Temes) rendes lelkész lett, mely állásáról hat évi szolgálat után lemondott s államhivatalnok lett a kereskedelmi miniszterium távíró-szakosztályában. Jelenleg felügyelő a posta- és távíró vezérigazgatóságánál. Irodalmi munkássága leginkább a szakjába vágó s a régi magyar posta történetére vonatkozó tanulmányokra terjed és czikkei 1897 óta a Magyar Gazdaságtörténeti Szemlében jelentek meg. Munkái: *A magy. kor. területén levő állami és vasúti távírdák.* Bpest, 1873. — *A magy. kor. területén levő állami és vasúti távírdák statisztikája.* 1874. — *A természet könyve.* Ford. Bernstein után. — *Távírászati rendeletek gyüjteménye.* 1867—76.

Nagy Gyula

Nagy Gyula, országos levéltárnok és történetíró, szül. 1849 június 23-án Harkácson. 1877-ben az orsz. levéltárban nyert alkalmazást s azóta ott működik. A Történelmi Társulatnak titkára, az Országos Heraldikai és Genealogiai Társulatnak igazgató választmányi, a Magyar Tud. Akadémiának levelező tagja. Mint történetíró, a czímerpecsét és oklevéltan s a nyelvtörténet körébe vágó értekezéseket írt, melyekkel rendkívül becses szolgálatokat tett történetirodalmunknak. Értekezéseinek nagy része a *Századok*-ban jelent meg (melynek Szilágyi Sándor halála után ő lett a szerkesztője), de ezenkívül rendes munkatársa a *Történelmi Tár, Turul, Figyelő, Magyar Nyelvőr* stb. szakfolyóiratoknak. — Munkái: *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára.* Bpest, 1887—89. — *Hazai oklevéltár* (Nagy Imrével és Deák Farkassal együtt). — *Zala vármegye története* (Nagy Imrével és Véghelyi Dezsővel). 1890. — *Zemplén vármegye a XVI. sz.-ban.* 1888. — *Lipóczi Ambrus naplója* 1663—67. Bpest, 1894. — *A magyar törvénytár* 1000—1895-ig. U. o., 1896. — *Czegei Vass György és Vass László naplói.* — *Utasítás az 1600. évi adó-kiigazítók részére.* — *Kamarai utasítások* a gabona-, méh-, bor- és bányatized-szedők részére 1571—1605. — *A nagymihályi levéltárból.* stb.

Nagy Ferencz.

Nagy Ferencz, ref. pap és kollegiumi tanár szül. 1765-ben Felső-Vályon, meghalt 1820-ban Sárospatakon. Írt és fordított költeményeket a görög remekírókból. Homérosz-fordítása szolgáltatott okot a Kölcsey és Kazinczy között lefolyt ú. n. Iliász-pörre. Kazinczy igen nagyra becsülte s irodalmi hagyatékát is ő adta ki, *Polyhymnia* II. könyvekben czím alatt. Többi művei: *Hunyady László történetei,* népies hangú regés elbeszélés. Pozsony, 1793. — *A pártos Jeruzsálem.* Pozsony, 1799. — *Ódák Horácz mértékein.* Kassa, 1807.

Neogrády Antal.

Neogrády Antal, festőművész, a mintarajziskola tanára, szül. 1861-ben. Először orvos akart lenni s már csaknem befejezte tanulmányait, midőn felébredt régi szenvedélye a festőművészet iránt s az orvosi tanfolyamot félbeszakítva, Münchenbe ment, hol festőművészszé képezte magát. Akvarell-festményei a képzőművészeti kiállításon feltűnést keltettek s azóta folyton haladva, egyike lett hazánk legjobb tájképfestőinek. Művei közé tartozik Széchy Mária találkozása Wesselényi Ferenczczel a murányi vár aljában, melyet Gömör vármegye közönségének megrendelésére készített a millenniumi ünnepélyek alkalmából s mely jelenleg a rimaszombati megyeház díszterméne egyik legnagyobb ékessége. Képei a színek gazdagságával és igazságával hatnak, tárgyai nagy művészi megfigyelésről tesznek tanúságot és különösen akvarelljei és Guache-képei a műértők előtt nagy becsben állanak. Ő festette e kötet számára a „Murányi vár,“ „Krasznahorka vára“ és a „Szarvasbőgés“ czímű képeket is.

PÁKH ALBERT.

Paál Gyula.

Paál Gyula, áll. el. isk. tanító, szül. 1852 aug. 29-én. 1885-ben megválasztották a rimaszombati községi, később államivá lett elemi iskolához, hol jelenleg is működik. Munkái: ***Téli esték.*** Révkomárom, 1880. ***Elbeszélések.*** Rimaszombat, 1890. — ***Kandalló mellett.*** U. o. 1892. — ***Vaskeresztesek.*** Regény. U. o. 1896. — ***Tarka képek.*** U. o. 1899. — ***Őszi rózsák.*** Költemények. U. o. 1901. — Ezeken kívül számos hírlapi czikket írt a fővárosi és vidéki lapokba s a Gömör-Kishontnak két évtized óta állandó munkatársa. — Színdarabjai közül a következők adattak elő: ***Bíró uram leánya.*** — ***A nótárius.*** — ***Héregiék háza.*** — ***A jukker lány.*** — ***Ne bántsd a magyart.*** — ***Urambátyám kalandja.***

Pákh Albert.

Pákh Albert, humorista és szerkesztő, szül. 1823-ban márczius 11-én Rozsnyón, meghalt Budapesten 1867 február 10-én. Középiskoláinak elvégzése után a soproni theologiai akadémiára került, hol, mint az ottani magyar társaság tagja, szépirodalmi dolgozatokat kezdett írni, — majd Debreczenbe ment joghallgatónak, hol megismerkedett a magyarság legtipikusabb vonásaival. A szépirodalom iránt való szeretetét fokozta a Petőfivel kötött barátsága, kivel összezördült ugyan, de kibékülésük után annál melegebb rokonszenv fűzte őket össze. 1844-ben Pestre ment s letette az ügyvédi vizsgát, de ügyvédi gyakorlatot nem folytatott, hanem e helyett kizárólag az irodalomnak szentelte életét. Humoros rajzai csakhamar figyelmet keltettek, s midőn Csengeri Antal átvette a Pesti Hirlap szerkesztését, a lap tárczarovatának vezetését Pákhra bízta. Fővárosi ujdonságait, melyeket a szatira és a humor hangulatával többnyire névtelenül vagy Kaján Ábel álnév alatt írt, az olvasóközönség megkedvelte s az újabb írói nemzedék jövendő nagy humoristáját üdvözölte benne. Pákh a hozzáfűzött reményeket be is váltotta volna, ha alig nehány év mulva betegség következtében el nem veszíti kedvét az írói pálya iránt. Az emberszeretettől nemesített gúny, az események nyugodt felfogása, egyszerű, nemes, szónoki figuráktól ment előadás, voltak írói vonásai. A szabadságharcz két évét a graefenbergi fürdőn töltötte, honnan hazatérvén, magára vállalta az Ujabbkori Ismeretek Tárának szerkesztését, melyben a czikkek nagy részét ő írta. 1853-ban Gyulai Pállal — kivel szintén szoros barátságban volt — szerkesztette a Szépirodalmi Lapokat. Mindezek mellett egyik legnagyobb érdeme a Vasárnapi Ujság megalapítása 1854-ben, melyet 12 éven át, 1866 végéig szerkesztett.

Érdemeinek elismeréseiül az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagjául választotta. Élete vége felé ágyban fekve dolgozott s még szenvedései között is fel-felcsillant lelkének humora. Összes műveit a Kisfaludy-Társaság gyűjtötte össze s 1870-ben a következő czím alatt adta ki: *Pákh Albert humoros életképei.* 2 K. Az Akadémiában Gyulai Pál tartott fölötte emlékbeszédet, sírja fölé a Vasárnapi Ujság s a szintén általa alapított Politikai Ujdonságok olvasói emeltek díszes síremléket.

Pekár Imre.

Pekár Imre szül. Rozsnyón 1838-ban. Mérnöki pályára készült és előbb a bécsi műegyetemen, majd a karlsruhei polytechnikumon tanult s végül Angliában és Francziaországban praktizált. Hazatérvén, a debreczeni István-gőzmalomnál nyert alkalmazást, melynek igazgatója lett s ezzel egyidejüleg a gazdasági akadémiának is egyik tanszékét töltötte be. 1878-ban írta *Földünk búzája és lisztje* czímű munkáját, mely a gazdaközönség előtt feltünést keltett. Ugyanez évben a párisi kiállításon mint magyar versenybíró működött s a franczia kormány ez alkalommal a becsületrend keresztjével tüntette ki. A 80-as évek elején a magyar kormány megbízásából az észak-amerikai mezőgazdasági viszonyokat tanulmányozta, fősulyt fektetve az ott meghonosult közraktári és elevátori intézményre. Miután hazatért, Budapesten a magyar leszámitoló- és pénzváltóbank vezérigazgatója lett, mely állásában rendkívül hasznos tevékenységet fejt ki a magyarországi közgazdasági viszonyok kifejlesztése érdekében; amerikai tapasztalatai alapján meghonosította nálunk is a közraktárakat, Fiuméban elevátort építtetett, az újpesti hajógyárat átalakította s a magyar folyam- és tengerhajózási részvénytársaság megalakulásának egyik legfőbb tényezője volt. — Irodalmi téren mint szakíró működött, különböző lapokban és folyóiratokban. — Főműve a fentebb említett: Földünk búzája és lisztje. Pest, 1878.

Perjéssy László.

Perjéssy László, állami felső kereskedelmi iskolai igazgató Szegeden. Született Alsó-Kálosán 1859-ben. 1881-től 1899-ig a nagyrőczei állami polgári és felső kereskedelmi iskolának tanára, majd igazgatója volt. Nagy-Rőczén a társadalmi alkotásokban vezető szerepe volt, miáltal a pánszlávisztikus áramlatoknak eredményesen útját állotta. A nagyrőczei állami felső keresk. iskola megteremtése is az ő érdeme, ép úgy a nagyrőczei elemi iskolák államosítása is. 1899-ben a szegedi állami felső kereskedelmi iskola igazgatója lett. Irodalmi téren nagy munkásságot fejtett ki s fejt ki ma is; a polgári iskolák reformja az ő nevéhez fűződik, alelnöke és előadója volt a millenniumi második egyetemes tanügyi kongresszuson a polgári iskolák szakosztályának, illetve reformjának. Megírta a nagyrőczei polgári iskola történetével kapcsolatban a pánszláv gimnázium történetét. Társadalmi czikkeket írt a megyei lapokba s jelenleg a szegedi sajtónak dolgozik. Írt számtant és geometriát a polgári iskolák számára, algebrát és kereskedelmi számtant a felső kereskedelmi iskolák számára, melyek mint miniszterileg approbált tankönyvek számos iskolában közkézen forognak. Főszerkesztője volt az „Ipar és Kereskedelem“ czímű szaklapnak, szerkesztője az „Ifjúsági irodalomnak.“ A kereskedelmi és iparoktatási Tanács rendes tagja, a keresk. tanoncziskolák szakfelügyelője, stb.

Podhorszky Lajos.

Podhorszky Lajos, nyelvész, szül. Fekete-Lehotán 1815-ben. Meghalt Párisban 1891 augusztus 26-án. Alsóbb iskoláinak befejezése után bányász akart lenni, de atyját elvesztvén, nevelőnek és zongoramesternek ment. Egyideig Széchenyi István gróf fiainak is nevelője volt, azután részt vett a szabadságharczban, de a világosi fegyverletételt követő napokban Szerbiába menekült, hol Karagyorgyevics fejedelem udvarában vendégszerető fogadtatásban részesült. Innen Párisba ment, hol a Bibliothèque Nationale a khinai kéziratok és könyvek lajstromozásával bízta meg. E foglalkozás ébresztette föl benne azt a gondolatot, hogy a magyar nyelv rokonait a keletázsiai népek körében keresse. Búvárlatainak eredménye több figyelemre méltó értekezés volt, melyeknek alapján a Magy. Tud. Akadémia levelező tagjává választotta. 1854-ben Karagyorgyevics gyermekeinek lett nevelője. 1870-ben adta ki Bécsben: *Etymologisches Wörterbuch* czímű munkáját, melyben azt állítja, hogy a magyar nyelv a chinaiból keletkezett. Az Akadémia azonban ez állítás fölött, mely a nyelvkutatás eddigi eredményeit megdöntötte volna, napirendre tért. Mindamellett Lónyay Menyhért gróf a

szép reményekre jogosító nyelvtudóst haza hívta és a keleti vasútnál titkári állást szerzett neki. De állását betegsége miatt elvesztette s ezért fiával együtt ismét visszatért Párisba, hol nagy szegénységben (a magyar írói segélyegyesület gyámolítása mellett) élt haláláig. Rendkívül gazdag nyelvismerete volt s 20—25 nyelven is írt és beszélt, de e rendkívüli tudását sem a tudományban, sem az életben nem tudta érvényesíteni. Munkái legtöbbnyire kéziratban maradtak; a megjelentek közül nevezetesebbek: *Összehasonlító magyar és keletázsiai szótár.* 1858. *Etymologisches Wörterbuch der magyarischen Sprache, genestisch mit chinesischen Wurzeln und Stämmen erklärt.* Páris, 1876.

PÓSA LAJOS.

Podraczky István, bölcseleti doktor, czímzetes püspök, rozsnyói nagyprépost. Egyházi beszédein kívül, melyek a Borromeus hitszónoklati havi folyóiratban jelentek meg, írt egyháztörténelmi, bölcseleti közleményeket. A rozsnyói egyházmegyéhez tartozó egyházakról és templomokról, mint a Katholikus Magyarország munkatársa, e műben írt. A rozsnyói püspöki megye Sematismusát történelmi bevezetéssel látta el és e monografiában megírta a rozsnyói püspökségre vonatkozó fejezetet. Munkáinak legnagyobb része kéziratban van meg. Nyomtatásban, önálló kiadásban megjelent: *Hangzatos szólamok* czímű nagybőjti és husvéti ünnepi szentbeszédeket tartalmazó munkája (1903.). Ezeket az egyházi beszédeket a rozsnyói székesegyházi templomban mondotta el. (K. M.) Podraczky István

Pósa Lajos, költő és hírlapíró, szül. Radnóton 1850 ápr. 9-én, szegény, református szülőktől, kik őt a rimaszombati egy. prot. főgimnáziumban taníttatták, de az anyagi gondokkal való küzdelem jövendő életpályája iránt táplált reményeit már tanulókorában tépegette. A gimnázium két felső osztályát Sárospatakon végezte el s azután tanár akart lenni. Beiratkozott a budapesti egyetemre, a tanfolyamot végig hallgatta, de a megélhetés gondjai arra ösztönözték, hogy tollával keresse meg kenyerét. Dolgozni kezdett, verseket írt s ezzel megtalálta hivatásának igazi útját. Majdnem az összes napi- és hetilapok, folyóiratok közölték költeményeit s az ekként elért siker azt az elhatározást érlelte meg lelkében, hogy szakít a tanári pályával és költő lesz. Ez ábrándjának feláldozta már-már életpályáját (u. i. a főváros különböző iskoláiban mint kisegítő tanár volt alkalmazva) s midőn a „Költemények" czímű első kötete a közönség és kritika kedvező fogadtatása mellett megjelent, készséggel vállalta el a Szegedi Napló munkatársi állását, a hol Mikszáth Kálmánnak lett az utóda. Nyolcz évet töltött Szegeden, 1881-től 1889-ig. Ez időszak volt a költő kifejlődésének első és legfontosabb periodusa. Itt bontakozott ki egyénisége, itt izmosodott meg tehetsége, itt nyert új irányt költészete, egyfelől barátainak, másfelől a tősgyökeres szegedi magyar nép szellemének hatása alatt. Népdalaival, balladáival, gyermekverseivel sűrűn kereste fel a fővárosi lapokat is s ezek révén a fiatal költő neve országszerte ismerős és népszerű lett. 1883-ban vissza akart költözni a fővárosba, de a szegedi társadalom rokonszenve és szeretete, a melylyel a költőnek a szegedi szinháznál még állást is szerzett, arra az elhatározásra bírták, hogy e tervéről egyelőre lemondjon. 1889-ben azonban a Singer és Wolfner czég egy gyermeklap kiadását határozta el és annak szerkesztőjéül Pósát nyerte meg, ki azóta az *Én Ujságom* szerkesztője. Szegedről való távozásakor ottani barátai a már akkor országos hírű költőt aranytollal tisztelték meg; az intelligenczia búcsuünnepélyt rendezett tiszteletére s egy nagyszabású albumot nyújtottak át neki. Pósa egyéniségének egyik legszebb vonása: özvegy édes anyja iránt való Pósa Lajos.

gyermeki ragaszkodása, melynek csodálatosan meleg vonásait bevitte költészetébe, úgy hogy az egyszerű radnóti földmíves asszony, fia költészetének révén, általános tisztelet tárgya volt még oly társadalmi körökben is, melyek magasan fölötte állanak. Pósa 1901-ben házasodott meg s anyja halála után feleségével együtt Radnótra költözött, azonban alig egy év mulva ismét visszatért a fővárosba, hol a világ zajában, a szellemi munkával foglalkozó ifjabb írói nemzedék társaságában, költői hivatásának megfelelőbb tért talál. Művei: *Költemények,* Budapest, 1878. — *Dalok, regék az ifjuság számára.* U. o. 1884. — *Tíz év alatt.* U. o. 1886. — *Arany kert.* — *Virág-hullás.* — *Pillangók.* — *Rózsabokor.* — *Apró emberek könyve.* — *Filléres könyvtár.*

Réthy Andor. *Réthy Andor*, szül. Kálosán, hol ref. lelkész lett. Az irodalomnak lelkes barátja, s már theologus korában egyike volt ama buzgó gömöri ifjaknak, kik elhatározták, hogy Tompa Mihálynak Rimaszombatban szobrot emelnek. E tárgyban sok lelkesítő czikket írt a Gömör-Kishontba, melynek állandó munkatársa volt. Írt költeményeket, dalokat, balladákat, tárczaczikkeket.

Richter Aladár. *Richter Aladár* dr., tud.-egyetemi ny. r. tanár, szül. 1868. január 5-én Rimaszombatban. Gimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezte el, hol Fábry János tanár és Hazslinszky Frigyes buzdítására kiváló szeretettel foglalkozott a természettudományokkal. A budapesti tudomány-egyetemen a Margó-féle pályadíjat nyerte el. 1890—91-ben előbb gyakorló tanár a bpesti tanárk. gyak. főgimnáziumban, utóbb verseczi reáliskolai tanár. 1891—92-ben állami ösztöndíjjal botanikus tanulmányúton volt a külföldön. 1892-ben Göttingenből nyert asszisztensi meghívást, de anyja óhajtására a kolozsvárit fogadta el. 1893—95-ben aradi kir. főgimnáziumi, 1895—98-ban bpesti I. ker. állami főgimn. rendes tanár. 1896-ban, majd 1897-ben ismételten tett külföldi tanulmányútakat. 1897-ben a budapesti tudomány-egyetemen magántanárrá habilitáltatott. 1897—98-ban egyszersmind a budapesti szőlő- és borgazdasági felsőbb tanfolyamon a növénytan s a növénykórtan előadója. 1898. tavaszán a Magyar Nemzeti Múzeum növénytani osztályának osztályvezető őre lett. 1899 jan.-ban helyettes tanári meghívást nyert a kolozsvári tudomány-egyetem növénytani tanszékére, a melynek végleges megüresedésével nyilv. rendes tanárrá lett. 1900-ban végezte negyedik tanulmányútját. — R. mint botanikus előkelő nevet vívott ki magának, úgy a hazai, mint a külföldi tudományos világban. Általánosabb érdekű, valamint a természettudományok felső oktatását illető s muzeologiai munkákon kívül, számos szakba vágó értekezést és tanulmányt írt a természettudományi folyóiratokba, melyek német, franczia és latin nyelven is megjelentek; önálló két nagyobb műve külföldi kiadónál (Stuttgartban) jelent meg, a melyek egyikét a gráczi egyetem az Unger-féle emlékdijjal tüntette ki. A szedernek egyik általa felfedezett új faját egykori tanára iránt való tiszteletből Rubus Fabryi-nak keresztelte, míg a Soldanella egyik faja az ő nevét viseli (S. Richteri). Pályája kezdetén munkatársa volt a „Gömör-Kishont"-nak, melyben úti tárczákat közölt Schvájczból, Ausztriából és Párisból. — Az utóbbi időben feltünést keltett ama nyílt levelével, melylyel az Erdélyi Kárpát-Egyesületből való kilépésének okát nyilvánosságra hozta akkor, a midőn a kolozsvári 51. gyalogezrednek a magyar közjogba ütköző zászlaját magyar hatóságok jelenlétében fölszentelték (1902 jul.). Mint kolozsvári professzor s az Erdélyi orsz. Múzeum növénytári igazgatója, megteremtette az egyetemen a messze földön párját ritkító általános növénytani intézetet s újjászervezte annak botanikus kertjét is; szűkebb hazája iránt érzett ragaszkodását itt hirdeti a „straczenai sziklakapu"-nak általa emeltetett hasonmása, mely a gömöri flóra nevezetességeivel, élén a híres murányi *Rozalia arbuscula*-val, van beültetve.

Stőhr Szilárd Antal. *Stőhr Szilárd Antal dr.*, szül. Bején 1841-ben. Áldozó pap lett 1864-ben. 1861-ben főgimnáziumi tanár Nagyváradon, 1865-ben Kassán, 1892-ben ugyanott igazgató. 1898-ban a kassai kir. konviktus kormányzója. 1875-től 1898-ig a kassai kir. jogakadémián a bölcsészeti encziklopédia magántanára. 1875—1892-ig a felsőmagyarországi múzeumegylet titkára, 1892-től 1900-ig elnöke. A Ferencz József-rend tiszti keresztese, az orsz. közoktatásügyi tanács tagja. Számos szakczikke jelent meg különféle tudományos folyóiratokban.

Szabó István, rozsnyó-egyházmegyei áldozó pap, püspöki titkár, majd karancskeszi, guszonai, végre kazári plébános. Irói pályáját mint negyedéves hittanhallgató kezdette meg 1825-ben, midőn egy sikerült ódát írt Eszterházy gróf püspök tiszteletére. Ettől kezdve egyik sikerét a másik után aratta és munkásságát a görög klasszikusok fordításában összpontosította. 1839-ben a jeles hellenistát már a M. Tud. Akadémia és 1842-ben a Kisfaludy-társaság tagjai sorába vette föl. Az utóbbi társaságban *A hellen és magyar próza közötti párhuzam*-mal foglalta el székét. Homér Iliászát, Herodotosból egyes részeket, Aesopus meséit, Isokrates Parainesisét és Tetralógiáját, Homér Odisszeia-ját és Hesiodus Theogoniáját rövid egymásutánban fordította le. Homér két époszának folyékony magyar lefordításával örökítette meg nevét elsősorban a magyar irodalomban. E mellett írt költeményeket és czikkeket számos lapba és folyóiratba. 1889-ben, akademiai tagságának 50 éves jubileuma alkalmából a király a Ferencz József-rend lovagkeresztjével, megyés püspöke pedig vörös-övvel tüntette ki. A görög nemzet és az ázsiai szittya magyar közötti rokonságot, összeköttetést szintén nagy szorgalommal kutatta. Ide vonatkozó nagyszámú kézírásai, valamint egyéb munkákban lévő dolgozatai is a Szent István társulat tudományos és irodalmi osztályánál vannak. Munkálkodását csak 1892. márcz. 27. bekövetkezett halála akasztotta meg. Érdemeinek elismeréseül, emlékezetének örök méltatásául, Rozsnyón a kath. főgimnázium épülete előtt, szobrot emeltek neki. Nyomtatásban megjelent önálló munkái: ***Görög virágok**, **Ramzes**, **Szikrák a hellen szónokokból**, **Aeschines beszédei**, **Világ Demostheneshez**, **Aranygyapjas vitézek**, **Byzancz neve**. **Bachus mint vízisten**, **Corfu lakosai régen**, **Róma neve**, **Kronos**, **A Skytha név**, **Ázsia neve**, **Bölcsek köve**, **Zeüsz nejei**, **A Pygmaeusok**, **A túlhaladott álláspont**, **Az afrikai amazonok**, **Mózes nyomai Homernál**, **Attila kardja**, **Elmefuttatás a czigányok őseiről**, **A Messiás név**, **A múzsák eredete és nevök jelentése**, **Apollóhoz**, **Apostoli atyák művei**.* (K. M.) Szabó István.

Szabó József (serki), ref. főiskolai tanár, szül. 1862 augusztus 15-én Serkén. 1886-ban meghívás folytán a rimaszombati egy. protestáns főgimnázium helyettes tanára lett, ezután pedig Karczagon lett tanár, honnan naprágyi lelkésznek választották meg. 1902-ben ismét Rimaszombatban foglalt rendes tanári állást. 1893-ban kisújszállási s 1894-ben debreczeni tanárrá választatott meg, hol azóta állandóan működik. Ő pendítette meg a sárospataki ifjúság körében a rimaszombati Tompa-szobor felállításának eszméjét s ez 1902-ben meg is valósult. Számos egyházi, tanügyi és irodalomtörténeti czikket, értekezést és bírálatot írt különböző lapokba és folyóiratokba. Különösen a Tompa-kultusz ügyében fejtett ki maradandó becsű munkásságot. Összegyűjtötte Tompa papi dolgozatait s kéziratait, melyeket jelenleg a gömörmegyei múzeumban őriznek. Főjegyzője az orsz. ref. tanáregyesületnek. Munkái: ***Ifju korom emlékei***. Karczag, 1890. — ***Károlyi Gáspár élet- és jellemrajza***. Sárospatak, 1890. (Két kiadás). — ***Epitaphiumok***. Karczag, 1892. — ***A mi zsinatunk***. U. o. 1892. — ***Egyházi dolgozatok***. Miskolcz, 1894. — ***Vége jó, minden jó***. Elbeszélés. Budapest, 1894. — ***A Lorántffyak***. U. o. 1896. — ***Emlékkönyv*** a debreczeni jótékony nőegylet 25 éves fordulójára. Debreczen, 1896. — ***Az ó-klasszikai költészet nevelő hatása***. U. o. 1896. — ***Palóczi Zsófia***, Budapest, 1900. — ***Tompa Mihály hátrahagyott egyházi beszédei***, — ***Tompa Mihály***, a költő pap, Budapest, 1901. Társszerkesztője volt a *Sárospataki Ifjusági Közlönynek* (1884—86), jelenleg szerkesztője az *Igazmondó* képes néplapnak. Szerkeszti a *Debreczeni Lelkészi Tárt*. Szabó József.

Szatmáry Latkóczy Lujza, a magyar színművészet úttörőinek egyik kiváló alakja, szül. Rimaszombatban 1818-ban (családi neve: *Farkas*). Hét éves korában került egy vándor-színész társasághoz s 16 éves koráig csak gyermekszerepeket játszott. 1834-ben férjhez ment Latkóczy Nándorhoz s ekkor kapott először nagyobb szerepeket a kolozsvári színháznál. Férje néhány év mulva elhalván, másodszor Szathmáry Dániellel kelt egybe, ki mint honvéd, 1848-ban hősi halált halt. A nemzeti színházhan 1844 márczius 14-én lépett fel először s ettől kezdve 46 éven át volt ez első műintézetünknek tagja. Nem volt sokoldalú tehetsége, de főleg az idősebb női szerepekben alakításainak igazságával rendkívüli sikereket ért el. Szerepei közül az egykorú kritika mintaszerűnek tartotta Romeo és Juliában a dajkát, Szig- Szatmáry Latkóczy Lujza.

ligeti Mamájában a czímszerepet, Tartuffeben Pernelle-nét, az Aranyemberben Brazovicsnét stb. 1891-ben vonult nyugalomba s ez alkalommal színészi pályájának 60-ik évfordulóját is ünnepelvén, sok kitüntetésben részesült. 1893-ban halt meg Budapesten.

Szekeres Frigyes Ödön.

Szekeress Frigyes Ödön, prémontrei tanár, jászóvári jószágkormányzó, szül. 1856-ban Rozsnyón. 1878-ban lett tanár a kassai főgimnáziumban. Számos természetrajzi és földrajzi czikke jelent meg a szaklapokban és több iskolai tankönyve ma is közkézen forog. 1897 óta jószágkormányzó Jászóvárott.

Szeless Ödön.

Szeless Ödön, a jogtudományok tudora, köz- és váltó ügyvéd, született 1863. május 18-án. Budapesten kezdette az ügyvédi gyakorlatot, majd Rimaszombatban folytatva, az ügyvédi oklevél elnyerése után itt telepedett le állandóan. A „Gömör" czímű lapot, alapítása után, két és félévig szerkesztette, majd egyesítvén ezt a Gömör-Kishonttal, ennek volt egyik agilis munkatársa. A társadalmi mozgalmakban is élénk részt vesz; egyik lelkes közreműködő volt a „Fehér-Kereszt" gömörmegyei fiókegyletének megalapításában, és az akkori fővédnöknőtől, Stefánia főherczegasszonytól díszoklevelet nyert érdemeiért. Ma is titkárja az egyesületnek és majdnem minden humánus és közművelődést czélzó egyesületnek tevékeny tagja. A közigazgatási bíráskodásról nagyobb füzetben tartalmas tanulmányt írt; tömérdek vezérczikk, tárcza, ismertető czikk, rajz jelent meg tőle. Ő írta a jelen kötet számára Gömör-Kishont törvénykezésének ismertetését.

Szentmiklóssy Alajos.

Szentmiklóssy Alajos, ügyvéd és földbirtokos, szül. 1793-ban Királyiban, meghalt 1849-ben u. o. Már 1815-ben kezdett verselni s dalai, epigrammái az akkori folyóiratokban sűrűn jelentek meg. Korán kötött ismeretséget Kazinczyval, kinek esztetikai nézeteit és tanácsait követte. Bajza „Az epigramma theoriája" czímű értekezésében nagy elismeréssel szól Sz. költeményeiről. De polémiába keveredett vele, melyben az erősebb talentumu Bajza legyőzte. Ügyvédi gyakorlatát 1824-ig folytatta, ettől kezdve azonban 1849-ben bekövetkezett haláláig gazdálkodott, kevesebbet írt s a 30-as 40-es évek nagy költőinek hatása alatt álló közönség is megfeledkezett róla. Önálló munkái: *Bökversek.* (Epigrammok.) — *Mesék.* Pest, 1840.

Szentpétery József.

Szentpétery József, híres ötvös, szül. 1781 április 12-én Rimaszombatban, meghalt Pesten 1862 június 13-án. Az ezüst-trébelés terén rendkívül nagy ügyességre tett szert s már első munkáját (Nagy Sándor átmenete a Granicuson) 2500 forintért vették meg Bécsben; ez összeget azután teljesen második munkájára fordította (Nagy Sándor győzelme Dárius felett), mely szintén külföldre került. Többi művei közül híresek voltak: Az arbelai ütközet, továbbá Porus király elfogatása, mely az 1851-iki londoni világkiállításon nagy feltűnést keltett.

Szepesi Géza

Szepesi Géza, jászóvári prémontrei kanonok, főgimn. tanár Rozsnyón, Nagyváradon, Kassán, utóbb főgimn. igazgató Rozsnyón. Kiváló fizikus és mathematikus. Mint ilyen, számos kísérletezésekkel összekötött szabad előadást tartott a művelt közönségnek a Marconi-féle vezetéknélküli távíróról, a Röntgen-sugárról és fényképezésről, a spectral-analysisről és fonográfról. Az intézeti ünnepélyeken elmondott, kiválóan nevelő hatású beszédei kéziratban vannak meg. Mint főgimn. igazgató, négy év óta szerkeszti az intézet Értesítőjét. (K. M.)

Szombathi János.

Szombathi János, ref. tanár, szül. 1749-ben Rimaszombatban, meghalt 1823 október 5-én Sárospatakon. 1782-ben a sárospataki főiskolában a történelem tanárává választották meg. A történeti irodalomban nagybecsű munkásságot fejtett ki, de művei nagyrészt kéziratban maradtak. Ezek közül fontosabbak: *Historia scholae seu collegii ref. Sárospatakiensis,* melyet 1860-ban Erdélyi János rendezett sajtó alá. — Ugyanennek II. része, mely a sárospataki tanárok életrajzát foglalja magában, kéziratban őriztetik u. o. (Egyes részleteit közölte a „Sárospataki Lapok" 1885—91-iki évfolyama.)

Szontagh Ábrahám.

Szontagh Ábrahám, orvos, szül. Dobsinán 1830 jan. 16-án. Mint gyermek-ifju résztvett a szabadságharcz legemlékezetesebb ütközeteiben, Branyiszkónál, Kápolnánál s Komárom kapituláczíójánál. Ezután Bécsbe menekült s orvosi tanulmányokkal foglalkozott. 1856-ban nyert diplomát s előbb Pozsonyban, majd 1861-ben Budapesten telepedett le s megalapította a hasonszenvi

orvosi egyesületet. Több tudományos értekezést írt s 1866—68-ban *szerkesztette a „Hasonszenvi Lapok“* első két évfolyamát. Munkái: *A tornaegyesület keletkezésének története.* Bpest, 1888. — *Tátravidéki nyaralóhelyek.* U. o., 1894.

Szontagh Boldizsár.

Szontagh Boldizsár (a család iglói ágából), polgármester, született 1827. június hó 9-én Dobsinán, meghalt 1894. április 13-án u. o. Jogi tanulmányai befejezése után városi tanácsos lett. Mint főhadnagy résztvett a szabadságharczban s a világosi fegyverletételt követő napokban besoroztatott az osztrák hadseregbe, hol mint közlegény, három évig szolgált. Miután kiszabadult s néhány évig mint magánhivatalnok élt, 1872-ben Dobsina város polgármesterévé választatott meg. Azonban betegsége miatt nemsokára állásáról leköszönvén, az ottani takarékpénztárnál vállalt hivatalt, melyet haláláig viselt. Az irodalomban *Csetneki* név alatt dolgozott s a Vadász- és Versenylapban *„Felvidéki vadászrajzok és elbeszélések“* czím alatt általánosan kedvelt czikkeket írt. Kéziratban a következő műveket hagyta hátra: *Vadász naplójegyzetek 1860—92-ig* 26 vaskos füzetben; — *Időjárási észleletek Dobsináról* 1872—92; — *Meteorologiai táblázatok.*

Szontagh Gusztáv.

Szontagh Gusztáv, író, szül. Csetneken 1793. ápr. 9-én, meghalt Pesten 1858. jun. 7-én. 1813-ban részt vett a franczia háborúban, előbb mint a Mannsfeld-, később mint a Máriássy-ezred hadnagya. A mačoni, villafranchei, lyoni és romansi ütközetekben magát kitüntetvén, Máriássy András báró tábornok adjutánsa lett. 23 évi katonai szolgálat után kilépett a katonaságból és Rozsnyón telepedett meg; később Miskolczra s végül Pestre költözött, hol haláláig kizárólag a tudományokkal foglalkozott. Munkái: *A literaturai kritikus folyóiratokról.* — *Bajnoki harcz Takács Éva ügyében az asszonyi nem érdemei s jussaiért.* — *Bábelünkből egy jelenet* (vígjáték). — *Hit, remény és szeretet* (a Musarionban). — *Pályakép* (Aurora). — *Napoleon mint író* (Tudománytár). — *Beszállásolás* (vígjáték). — *Propyleumok a magyar filozófiához* (mely 1839-ben nagy feltűnést keltett, minek alapján az Akadémia rendes tagja lett.) *A magyar filozófiának főelve és jelleme* (székfoglaló). Később, mint Kisfaludy Károly egyik legjobb barátja, részt vett a Kisfaludy-Társaság alapításában s ekkor írta *Kisfaludy Károly munkálkodásának kritikai iránya* cz. becses értekezését, melyet az új társáság második űlésén olvasott föl. A 40-es években leginkább gazdasági irodalommal foglalkozott s szakszerű értekezéseket írt a *„Szenvedelmes dinnyészet“*-ről s az *Okszerű dohánytermesztésről.* — Sírja fölé, a kerepesi-úti temetőben, az Akadémia s a gazdasági egyesületek díszes emléket állítottak, arczképe pedig az Akadémia képes termében a kitüntetett tagok sorában van.

Szontagh Pál.

Szontagh Pál, ügyvéd, gyárigazgató, orsz. képviselő, rézgyártulajdonos. Született Dobsinán 1821 április 26-án. 1842—45-ben Gömör vármegye tb. alügyésze volt; 1846-ban táblabirája lett, mint ilyen 1848-ban tagja volt a pánszláv lázítók felett itélkező rögtönítélő biróságnak. Azon év deczember hónapjában résztvett a kassai (budaméri) csatában, Schlick osztrák tábornok ellen, mint a csetnek-jolsvai egyesített nemzetőri század kapitánya. A század feloszlása után Szemere Bertalan egy rendelettel visszaküldte futárként a megyébe, Fáy Gusztáv kormányzó alispánhoz. Már előzőleg 1843-ban elfogadta Madarász András előkelő csetneki réz- és vasgyáros megbízását, hogy vagyoni és jogi érdekeit képviselje, s miután a csetneki Concordia vasgyári társulattal együtt egy pécsi henger-vasmű felépítésére vállalkozott, lakását is Csetnekről Pécsre tette át. Megbízatásában kezelte a csetneki rézhámort, megalakította a csetnekvölgyi (masznikói) gép-papirgyári részvénytársaságot, melynek igazgatója is lett és ezen minőségében 1849-ben szerződött Duschek pénzügyminiszterrel, a magyar pénzjegyekhez való papiros szállítására; később megvette a csetneki vasolvasztót, azt újra felszerelte és sok évig igazgatta, — végre nejével, Madarász Paulával megszerezte a csetneki rézhámort, melyet gyári fokra fejlesztett. 1863—1868-ban, mint a gömöri ág. ev. esperesség választott felügyelője, az egyházi téren is közreműködött. 1867—1881-ig a rozsnyói kerület négyizben orsz. képviselővé választotta, a mely minőségében való működését a képviselőház naplójában számos nagyobb beszéde tanúsítja. Ekkor kapta a „gömöri“ előnevet, megkülönböztetésül a másik, „nógrádi“ képviselőtársától. Az Orsz. Iparegyesületnek 15 éven át volt alelnöke. Irt különböző lapokba több politikai és közgazdasági czikket és értekezést.

Terhes Sámuel.

Terhes Sámuel id., ev. lelkész, szül. 1783 nov. 25-én, meghalt 1863 január 7-én Rimaszombatban. 1809-ben mint lovas tábori pap résztvett a nemesi felkelésben. 1810-ben nagyfalusi, 1821-ben pelsőczi pap lett, honnan hat év mulva Kassára s 1836-ban Rimaszombatba hivatott meg. A gömöri ref. egyházmegyében 13 évig viselte az esperesi tisztséget s 1859-ben nyugalomba vonult, mely évben a város nagy ünnepélyességgel ülte meg hivataloskodásának 50-ik évfordulóját. Irodalmi működését Kassán kezdette meg, mint a „Felsőmagyarországi Minerva" munkatársa, azonban műveinek legnagyobb része az Athenaeumban látott napvilágot. Ő volt első fordítója az Alkorán-nak. Midőn ungvárnémeti Tóth László, görög epigrammáiban, költői képzettségét kétségbe vonta, héber epigrammákkal válaszolt. Mint dalköltő a jobbak közé tartozott, jóllehet neve nem lett országos hírű. Az ötvenes években sokat énekelték: *„Nem úgy van már, mint volt régen"*, *„Megvirrad még valaha"* kezdetű hazafias népdalait. Egyéb művei: *Zira, vagy az én tüzem*, népies költemények, — *Szurony*, hazafias versek.

Terhes Sámuel.

Terhes Sámuel, jogi doktor, lapszerkesztő, szül. Rimaszombatban. A jogtudományi doktorátus letétele után Rimaszombatban telepedett le s jelenleg a „Gömör-Kishont" szerkesztője. Hivatásos író, ki nemesebb törekvéseinek és határozott tehetségének máris figyelemre méltó jeleit mutatta be 1901-ben megjelent beszélyfüzetével, melynek bevezetését Lőrinczy György írta. Történeteit gondos megfigyelés s a humoros előadás iránt való érzék jellemzik. A „Gömör-Kishont"-ban tárczákat, elbeszéléseket, költeményeket ír. Önálló munkája: *Igaz történetek.* Rimaszombat, 1901.

Terray Gyula.

Terray Gyula, született 1834. év november 16-án Vizesréten. Tanulmányai bevégezte után Szécsényben, Nyiregyházán kápláni és tanítóképezdei tanári, Nandráson rendes lelkészi, Rimaszombatban tanári, majd Salgó-Trajánban, Sajó-Arnóton, Süvetén rendes lelkészi állást töltött be. Jelenleg Rozsnyón működik. Hitsorsosai, méltányolva képességeit és munkásságát, az egyházi tisztségek fokozatain a főesperesi állásba juttatták, sőt a püspöki állásra is jelölték; most pedig, mint az egyházkerület hivatalának legidősebb főesperese, a püspök törvényes helyettese. Hazafias érzületét jellemzik, hogy két tót egyházat megmagyarosított, Süvetén a magyar óvoda alapját megvetette, Hámosfalván azon ifjú párok számára, kik magukat magyarúl eskettetik, alapítványt tett. Egyike volt azoknak, kik a kishonti egyházmegyében felburjánzott pánszlávizmus megtörésére kiküldettek, a saját egyházmegyéjében pedig a magyarosodást hathatósan előmozdítja. Szülőhelyén és működési helyein számos alapítványt tett és gyűjtött. Az egyházkerületi pénzügyi bizottság egyházi elnöke, az eperjesi és pozsonyi theologiai akadémiák bizottsági tagja, az egyetemes, vagyis a legfelsőbb egyházi törvényszék bírája.

Terray Pál.

Terray Pál, orvos-doktor, szül. Vizesréten 1861-ben. Jelenleg egyetemi magántanár s a budapesti klinikán a mellkasi szervek betegségeinek gyógyításával foglalkozik. Nagyobb munkái: *A levegő oxigén-tartalmának befolyása az anyagcserére.* Budapest, 1897. *A diaetika tankönyve.* Budapest 1900. — *A szervetlen sók jelentőségéről, a szervezet anyagcseréjében.* Akadémiai pályamunka 1902.

Teschler György.

Teschler György, a körmöczbányai állami főreáliskola tanára, szül. Vernáron. Életrajzi adatait már a Bars vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Irodalmi működése rendkívül kiterjedt és különösen a természettudományok terén fejt ki nagy és hasznos tevékenységet. Szakczikkeinek a száma oly nagy, hogy azokat mind felsorolni alig lehet. Czikkeit és tudományos értekezéseit az ország és a külföld legelőkelőbb szaklapjai közlik.

Tompa Mihály.

Tompa Mihály, ev. ref. lelkész, Petőfi és Arany mellett a magyar népies költői irodalom legnagyobb alakja. Született Rimaszombatban 1817 szept. 18-án, meghalt Hanván 1868 július 30-án. Családja a Székelyföldről származott a borsodmegyei Igriczibe, honnan a költő atyja, mint csizmadia-mester, Rimaszombatba költözött s itt nőül vette Bárdos Zsuzsannát. E házasságból született T. Anyját már kétéves korában elvesztvén, Igricziben lakó nagyszülői vették gondjaik alá s az odavaló iskolában, Bihari György iskolamesterrel taníttatták, ki miután felismerte a fiú szép tehetségét, rábírta az öregszülőket arra, hogy unokájukat adják be a sárospataki kollegiumba. Itt végezte el gimnáziumi tanulmányait, a theologiát s a jogi kurzust is. Tanulói pályája alatt

sok nélkülözést szenvedett, de hogy pályája folytatásában az anyagiak hiánya miatt fennakadása ne legyen, egy évig Sárbogárdon (Fehér m.) tanítóskodott, majd ismét visszatért az Alma Mater karjai közé.

A sárospataki diákélet folyama alatt költői lelke kibontotta szárnyait: verselni kezdett a Bajzától képviselt iskola modorában. Első költeménye, a „*Mohos váromladékon*" czímű románcza 1841-ben jelent meg az Athenaeumban s ezáltal megelőzte Petőfit, ki csak egy év mulva juthatott a nyilvánosság elé. Ez időtől kezdve sűrűbben jelentek meg költeményei a szépirodalmi lapokban, neve már ismerős lett s a szépreményű fiatal költő már azzal foglalkozott, hogy költeményeit egy kötetben kiadja. Költészetének legsajátságosabb alkotásait, a Népregéket és Mondákat még tanulókorában írta s e költeményeknek népies tárgya, felfogása, hangja, országszerte oly feltűnést keltettek, hogy midőn 1846-ban kiadta, a közönség 14 nap alatt az összes példányokat elkapkodta s hamarjában másodszor is sajtó alá kellett adnia. Tanulmányait 1845-ben fejezte be Sárospatakon, de mielőtt jövendő életpályája felől véglegesen határozott volna, Eperjesen nevelői állást vállalt. Itt kötött barátságot Kerényi Frigyessel, az Athenaeum egyik jónevű lirikusával s megismerkedett Petőfivel. A három költő e találkozásának emlékét őrzi az „*Erdei lak*" czímű költemény.

(Barabás képe, a költő ifjabb korából.)

1845-ben ment Pestre, hogy ügyvédi pályára készülhessen és hogy Népregéinek kiadásáról személyesen gondoskodjék s egyúttal az akkori jelesebb írókkal ismeretséget köthessen. Az itt töltött két év Tompa pályafutásának legváltozatosabb szaka. A szabadságharczot megelőző időszak nagy politikai és társadalmi kérdései, az új íróktól képviselt liberális nemzeti iránynak a konzervativizmussal való küzdelme, az Ifjú Magyarország mindent átalakító törekvései: a fővárosban pezsgő életet teremtettek, melynek élén az írók állottak s a természeténél fogva inkább melancholikus kedélyű Tompát is magukkal ragadták. Sűrűn írt a lapokba, résztvett a Tízek társaságában s megjelent a Kisfaludy-társaság pályázatán is, mely alkalommal *Szuhay Mátyás* czímű költői elbeszélése Arany Toldija mellett kitüntető elismerésben s mellékjutalomban részesült s egyúttal alkalmat adott arra is, hogy a társaság tagjai sorába beválasztassék.

1847 elején beteg lett, kórházba került (hat hétig feküdt a Rókusban), Petőfivel is meghasonlott, s e körülmények a mélabús kedélyű s a lelki benyomásokra fogékony fiatal költőben a csendes magány után való vágyakozást ébresztették föl. Ez időben hívta meg Beje község lelkipásztorául s ő az ügyvédi pályáról lemondva, a meghívást elfogadta s 1847 tavaszától kezdve haláláig papi és költői kettős hivatásának élt. A nemzeti szabadság iránt való lelkesedése rövid időre őt is kicsalta magányából s 1848 őszén a gömöri önkéntesekkel együtt résztvett a szerencsétlen schwechati ütközetben, melynek balsikere annyira lehangolta, hogy ettől kezdve a nagy nemzeti eseményeknek csak szemlélője volt. De azért a forradalmat lelkében egészen átélte, s jóllehet az ő lágyabb zengésű lantja a fegyverek zörgése s a poli-

TOMPA MIHÁLY ÉS NEJE, SOLDOS EMILIA ARCZKÉPE 1861-BŐL.

tikai szenvedélyek heves összeütközése közepett nem találhatta meg az őt megillető hangot: azok a hazafias eszmék, melyek a nagy nemzeti tragédia utolsó felvonásában vérbe fulladtak, az aradi gyásznapok után az ő lantjának húrjain nyertek új életet. 1849 május 1-én nőül vette Soldos Emiliát, ki haláláig őrangyala volt. Azonban a házasélet édes boldogsága nem kötötte le költői lelkét annyira, hogy szívében életre ne keljen a nemzeti fájdalom, s miután Bejéből a jövedelmezőbb Kelemérre ment át lelkésznek, megszólaltatta hazafias lantját, melynek bűbájos szavára az elalélt nemzetbe újra visszatért az életerő. Honfiúi panaszát, bánatát a szigorú czenzura miatt allegoriákban tolmácsolta s eleinte csak kéziratokban terjesztette, majd a Pesti Röpívekben s a Forradalmi Emlékekben tette közzé azokat a megkapó tartalmú hazafias költeményeket, melyek még ma is könyet csalnak a magyar ember szemébe. A Gólyához, A madár fiaihoz, Ikarus, Levél egy kibújdosott barátom után stb. a magyar hazafias költészet legszebb alkotásai közé fognak tartozni minden időben, melyeknek művészi becse mellett maradandó értéket az ad, hogy a szabadságharczban megtört nemzetnek fájdalmát, a passziv ellentállás korában élt hangulatát, a jövőbe vetett rendületlen hitét történetírói igazsággal tárja föl. A Gólyához írt költeményeért néhány hétig vizsgálati fogságban volt Kassán, de a vizsgálat kellemetlenségeiért bő kárpótlást nyújtott hazafias költészetének nagyszerű eredménye: a magyar nemzet szebb jövőjének hajnalhasadása.

1852-ben hanvai lelkészszé választatott s ez időtől kezdve ott is maradt haláláig. A lant és biblia voltak leghűbb barátai s fájdalomra hajló lelkének vigasztalója a természet, melynek szépségeit egyetlen költőnk sem rajzolja oly mesteri színekkel, mint Tompa. A hangulatának megfelelő képet mindig ott keresi s ott mindig meg is találja. E rendkívül mély rokonszenv ösztönözte arra, hogy megírja *Virágregéit*, a szimbolikus költészet e csodálatraméltó alkotásait, melyekben költői képzelete tartalomban és formában egyaránt nemesen nyilatkozik meg.

Életének további folyása, a hazafias költeményeiért szenvedett zaklatások után, külsőképen csendes és nyugalmas volt, de a költő lelki világát annál inkább felzavarták családi életének szerencsétlen körülményei. Rövid idő alatt két fiát veszíté el s főleg a nagyobbik, már ötéves fiának halála

fölötti fájdalom örökre megmaradt szívében. Neje is beteges lett s mindezekhez saját bajai járultak: szemfájás, köszvény és szívtágulás, melyek ellen hasztalan keresett orvosságot. E lelki szenvedések költészetét mélyebbé és tartalmasabbá tevék, dalai és ódái az ember érzésvilágának gazdag változatát tüntetik föl — s a mily mértékben súlyosodnak testi betegségei, ép oly mértékben emelkednek lelki erői a költészet szárnyain a magasabb eszmék régióiba. Az Akadémia 1858-ban levelező tagjává választotta. 1866-ban Bécsbe ment, hogy magát a világhírű Skoda orvostanártól gyógyíttassa, de miután biztatást nem nyert, kétségbeesetten tért haza s ezentúl élete szomorú haldoklás volt. Utolsó öröme az volt, hogy az Akadémia 1868-iki nagy jutalmát az ő költeményeinek ítélte oda. Szívtágulása még ugyanazon év júliusában kioltotta életét.

TOMPA MIHÁLY SZÜLŐHÁZA RIMASZOMBATBAN.

Halála arra az időre esik, a mikor a nemzet csaknem húsz évig tartó küzdelme után, a szebb jövő hajnalára virradt s a kibékülés mámorában megfeledkezett arról a méltánylásról, melylyel egyik legnagyobb fiának tartozott. E nemzeti mulasztást hozta helyre Gömör vármegye, a költő szülőfölde, midőn székvárosában, Rimaszombatban, a város és megye legnagyobb fiának emlékszobrát 1902-ben felállította. E szoborállítás történetének érdekes momentuma a kiindulási pont, mert az eszme néhány sárospataki diák lelkében fogamzott meg, kik serki Szabó József theologus (ma debreczeni tanár) indítványára elhatározták, hogy Tompának szülővárosában szobrot állítanak, s midőn a szoboralap megteremtése czéljából önmagukat megadóztatták, szerény egyesületök elnökévé dr. Veres Samu tanárt választották meg, ki, jóllehet e diákegyesület tagjai két év mulva az életpályákon szétszóródtak, még azután is 10 évig képviselte a csak névben élő egyesületet s ez idő alatt 7000 koronát gyűjtött össze a nagy költő emlékszobrára. 1895-ben Gömör vármegye közönsége 10,000 koronát szavazott meg a hazafias czélra s ugyanekkor Bornemisza László alispánt helyezte a szoborbizottság élére, kinek lankadást nem ismerő buzgalmából végre létrejött s 1902-ben felállíttatott a Holló Barnabástól művészi formában alkotott költőszobor.

Azonban Tompának legmaradandóbb emléke: művei, melyek különböző czímek alatt több kiadásban forognak a magyar olvasóközönség kezében. Ezek közül felemlítjük a következőket: *Népregék, népmondák.* Pest, 1846. — *T. M. versei.* U. o., 1847. — *Regék és beszélyek.* Miskolcz, 1852. — *Virágregék.* Pest, 1854. — *T. M. összegyűjtött versei.* (6 köt.) U. o., 1858. — *Legújabb költeményei.* U. o., 1867. — *Egyházi beszédek.* 1859—67. — *Olajág,* olvasó- és imakönyv hölgyek számára. Pest, 1867. — Két évvel halála után barátai: Arany, Gyulai, Lévai és Szász Károly adták ki összegyűjtött költeményeit hat kötetben, a költő életrajzával együtt. Pest, 1870.

Tóth Ede.

TOMPA MIHÁLY SÍREMLÉKE HANVÁN

Tóth Ede népszinműíró, szül. 1844 október 4-én Putnokon, meghalt 1876 febr. 26-án Budapesten. Atyja szegény szabómester volt, ki fiát eleinte tanulói pályára szánta, de miután a fiu az iglói gimnázium első osztályából gyenge bizonyítványt hozott haza, egy putnoki vegyeskereskedésbe adta boltosinasnak. Felszabadulása után Budapesten a Posner féle papirkereskedésben kapott állást. A fővárosi tartózkodás alkalmat adott arra, hogy lelki világát a magasabb műveltség iránt való szomjúsággal töltse el. Odahagyta tehát a kereskedői pályát és Sárospatakra ment, hol három osztályból pótvizsgát tevén, felvétetett az 5-ik osztályba. Egy év után, anyja halála miatt, ismét oda kellett hagynia az iskolát s elkeseredésében színész lett. Először Tokajban próbált szerencsét, de ott nem fogadták fel s ezért Kisvárdára sietett, hol Lantos név alatt, az ott időző szintársulat tagja lett. Előbbi szenvedéseit és nyomorát a vándorszínészi élet még súlyosabbá tette. Azt hitte, hogy nagy hivatása van a művészi pályára, de csak kisebb szerepekhez juthatott s ezért egyik társulattól a másikhoz szegődve, rendesen mint szinlaposztó, nyomor és nélkülözések között vándorolta be a Felvidék összes városait. Csaknem tíz éven át tartott ez a szomorú vergődés, mely testben-lélekben elcsigázta; néha egy-egy költeményt írt s ezek szórványosan meg is jelentek a vidéki lapokban, de lelke fény és dicsőség után sóvárgott s ezt a sóvárgást nem elégítették ki még azok a rövid életű sikerek sem, melyeket vidéki színpadok számára írt színdarabjaival aratott. Legfeljebb annyit érhetett el, hogy egyik-másik társulatnál mint titkár, vagy mint rendező nyert alkalmazást. 1871-ben nőül vette Benedek Mária Veronika színésznőt. 1873-ban, atyja halála után, haza került Putnokra, hol csekély vagyoni ügyeinek rendezése czéljából huzamosabb időt töltött. Itt fogamzott meg a *Falu rossza* czímű népszínművének alapeszméje s a lelkében élő nagy konczepczióval újra vándorútra kelt. Ekkor vette hírét a nemzeti színház népszinmű-pályázatának, melyre 1874 aug. 16-án benyujtotta a Falu rosszát. Ez volt dicsőségének kezdete. A bíráló-bizottság (Szigligeti, Gyulai, Vadnai, Szigeti és Feleki) szavazat-többséggel a Falu rosszának ítélte a 100 arany pályadíjat s ezzel Tóth Ede egyszerre kiemelkedett az ismeretlenség homályából; — darabja a nemzeti szinházban (Blahánéval és Tamásival) rendkívüli sikert aratott, ő maga pedig jelmeztári felügyelő lett. A következő évben ismét részt vett a nemzeti színház pályázatán, mely alkalommal 29 versenyző között az ő *Toloncz* czímű népszínműve a bírálóbizottság egyhangú ítéletével megnyerte a 100 aranyat. Ez volt dicsőségének utolsó fellobbanása, mert a Toloncz előadásának nagyszerű sikerét már nem érhette meg; anyjától örökölt baja, a tüdővész, melyet két évtized nyomora tökéletesen kifejlesztett, sírba vitte az alig 32 éves fiatal költőt. Tóth Ede fellépése idején népszínműirodalmunk már hanyatlóban volt; maga a közönség is megunta a letünt magyar világnak elcsépelt tipikus alakjait, betyáros romantikáját és a nép életének és lelki világának igaz és hű képet kívánta látni. Petőfit kivéve senki sem hatolt be oly mélyen a nép lelkébe és kedélyébe, senki sem hozott föl onnan annyi igazgyöngyöt, mint Tóth Ede. Mert a Falu rossza és a Toloncz becsét nem csupán az eszthetikai szabályoknak megfelelő művészi szerkezetben, nemcsak a lélektan törvényei szerint fejlődő jellemekben kereste és találta meg a kritika, hanem abban is, hogy a népéletnek ama képei és alakjai, melyekből Tóth Ede az ő drá-

TÓTH EDE.

máit fölépítette, szóban, tettben, észjárásban, dalban igazi eszmények. Mindezeket együttvéve, a korán elhunyt költő méltán megérdemli az irodalomtörténeti kritika amaz elismerő szavait, hogy a Falu rossza és a Toloncz népszínmű-költészetünknek legértékesebb gyöngyei.

A költő drámai kisérletei közül felemlítendők: *Schneider Fanni*, *Kerekes András*, *Önkéntes tüzoltók*, *Bécsi Krach*, de a Falu rossza és a Toloncz magas színvonalát csupán a *Kintornás család* közelíti meg, melyet egy hónappal a költő halála előtt adtak elő a Népszínházban. *Összegyüjtött* művei 3 kötetben jelentek meg.

Törköly József, áll. el. iskola igazgató, szül. 1850-ben Rimaszombatban. 1870-ben választották meg tanítóvá a rimaszombati ág. ev. elemi iskolához, melynek nemsokára igazgatója lett s az maradt ez iskolának községivé, majd államivá való átalakulásakor is. Írt költeményeket, vezérczikkeket, tárczákat és *Szarka Miska* czímű népszínműve a népszínház Garai-pályázatán elismerést és dicséretet nyert. Jelenleg a rimaszombati társadalmi életnek egyik legtevékenyebb tagja s a „Gömör-Kishont"-nak belső dolgozótársa. Törköly József.

Törs Kálmán, hírlapíró, szül. 1843-ban Rimabrézón, meghalt 1892 aug. 31-én Budapesten. Ügyvédi oklevelet szerzett, de soha sem praktizált. Mint hirlapíró a „Vasárnapi Ujság"-nál lépett föl először, aztán a „Hon"-nak lett belső munkatársa. Írt költeményeket, novellákat, esztetikai tanulmányokat, gyakran Junius Brutus s más írói nevek alatt. Néhány évig szerkesztette a Jókai „Üstökösét." Az 1875-iki fuzió alkalmával az „Egyetértés" szerkesztőségébe lépett s egyúttal munkatársa lett a „Pesti Hirlap"-nak is. 1878-ban kiadta *Déryné Naplóját*, mely a magyar színművészet történetének forrásmunkája. A 80-as évek eleje óta tagja volt a képviselőháznak s több figyelemreméltó beszédet mondott a gazdasági és közlekedési ügyek tárgyalása alkalmával. Mint írót eleven, magyaros prózája jellemzi s ez által az újabb stiliszták legjobbjai közé tartozott. — A hirlapírók nyugdíjintézetének alelnöke volt. Törs Kalman.

Urszinyi Gyula, orvos-doktor, kör-, bánya- és vasúti orvos Putnokon. Közegészségügyi czikkeket írt a hazai szaklapokba és a vármegye lapjaiba. Népszerű szabad előadásainak és felolvasásainak szövegei részint kéziratban vannak meg, részint az orvosi szaklapokban jelentek meg. A megyéhez a csecsemők halálozásának csökkentése és a tuberkulozis ellen való küzdelem, mint az igazi czivilizáczió terjesztése tárgyában írott javaslatai lenyomatban is megjelentek. Nagyobb munkája: *Az ember-egészségügy* iránt való érdeklődés felköltése hazánkban (1903.), melyet Széll Kálmánnak, mint belügyminiszternek ajánlott. (K. M.) Urszinyi Gyula.

Vatai László ref. lelkész, született Szuhafőn 1858 szeptember 16-án. Káplán volt Simonyiban, Borsody József, a híres imaíró mellett, kinek művei kiadása körül segédkezett. Innen Pelsőczre került. 1887-ben szuhafői s 1888-ban rimaszécsi pappá választatott, hol jelenleg is működik. Mint a gömöri ref. egyházmegye főjegyzője, évek óta szerkeszti az egyházmegyei gyűlések jegyzőkönyveit s mint egyházi szónok is a traktus legkiválóbb papjai közé tartozik. Állandó munkatársa a Sárospataki Lapoknak s több szak- Vatai László.

TÓTH EDE SZÜLŐHÁZA PUTNOKON.

jába vágó czikket irt a Prot. Egyh. és Isk. lapba. Önállóan megjelent műve: *A gömöri egyházmegye száz éves története.* Tornallya 1900.

Véner Pál. *Véner Pál* rozsnyó-egyházmegyei áldozópap, bölcseleti doktor, kanonok, szemináriumi igazgató Rozsnyón. Mint a Religio rendes munkatársa, egyháztörténelmi, vallás-erkölcsi, bölcseleti és eszthetikai közleményeket ír. Egyházi beszédei közül, melyek javarészt kéziratban vannak meg — több a Boromeusban megjelent. Írt több czikket a Magyar Államba is. (K. M.)

Veres Samu. *Veres Samu* bölcselet-doktor, főgimnáziumi tanár, szül. 1857 április 23-án. 1878-ban mint egyetemi hallgató besoroztatván, résztvett Bosznia okkupácziójában. 1884-ben a rimaszombati egy. prot. főgimnáziumban segéd- s néhány hónap mulva rendes tanárul választatott meg, hol jelenleg is mint a magyar nyelv és irodalom s a görögpótló irodalom tanára működik. Versei a budapesti és vidéki lapokban jelentek meg. Rimaszombatban átvette a Gömör-Kishont szerkesztését, melybe több éven át írt vezérczikkeket, tárczákat, értekezéseket, verseket. Munkái: *Költemények.* Budapest 1880. *Tinódi Sebestyén és kora.* Irod. tört. értekezés, I. Budapest 1880. — *A XVIII. sz. vége és egy iránymü.* Rimaszombat 1885. — *Tompa Mihály a forradalom alatt és után.* U. o. 1886. — *Petőfi emléke.* U. o. 1899. — *Vörösmarty és a nemzeti átalakulás.* U. o. 1900. — *Ünnepi beszéd Tompa M. szobrának leleplezése alkalmával.* U. o. 1902. Közreműködött a Pallas Nagy Lexikona szerkesztésében, melybe több mint 200 czikket írt. E monografiában a Tudomány, Irodalom és Művészet czímű fejezetet s Rimaszombat topografiáját írta. (V. A.)

Wallaszky Pál. *Wallaszky Pál,* ág. ev. főesperes, az első rendszeres magyar irodalomtörténet írója, szül. 1742. jan. 29-én, megh. Jolsván 1824 okt. 29-én. A megye e kiváló írója 1783-ban az akkor szervezett jolsvai ev. papi állást elnyervén, 41 éven át volt az odavaló egyház apostoli szellemű lelkésze. Mint író azáltal szerzett magának rendkívüli érdemet, hogy a Rotharides Mihály által összegyűjtött irodalomtörténeti anyagot nagy szorgalommal gyarapította és földolgozta. Főműve: *Conspectus reipublicae litterariae* in Hungaria ab initiis regni usque ad nostra tempora delineatus. Pozsony és Lipcse 1785. E művében a magyar szellemi fejlődés történetét igyekszik feltüntetni s jóllehet ma már sem rendszere, sem kritikája nem állhat meg, úttörői érdeme maradandó. Többi művei: *De Stephano Verbőczio . . . dissertatio.* Lipcse 1768. — *Tentamen historiae litterarum sub rege Mathia.* U. o. 1769. Prédikáczióit s a joslvai egyház történetét tótul írta meg.

Wallentinyi Dezső. *Wallentinyi Dezső,* bölcselet-doktor, főgimn. tanár, szül. 1873-ban. 1896-ban a rimaszombati egy. prot. főgimnázium helyettes tanára lett, hol jelenleg mint rendes tanár működik s a nőegyesületnek jegyzője. A Gömör-Kishontnak rendes belső munkatársa, melybe vezérczikkeket és tárczákat ír. Pályája kezdetén a Losoncz és Vidéke, az Egyetemi Lapok s a Zólyom és Vidéke közölte dolgozatait. Önálló munkája *Kúthy Lajos élete.* Rimaszombat 1898.

Záhonyi János. *Záhonyi János,* körjegyző Sajó-Gömörön. Több éven át a gömörmegyei körjegyző-egyesület főjegyzője. Számos közigazgatási czikket írt a fővárosi és vidéki lapokba. A Gömör-Kishontnak és Rozsnyói Hiradónak jelenleg is állandó vidéki munkatársa. Önálló munkája: *Gömör vármegye képekben* (a vármegye útirajzszerű ismertetése). Rimaszombat 1898. Hosszabb tanulmányt írt *„Adatok a községi közigazgatás reformjához"* czím alatt.

Zehery István, orvosdoktor, törvényszéki orvos, született Rimaszombatban 1861 aug. 20-án. Egy évig Schulek tanár mellett mint gyakornok működött s ez idő alatt az Orvosi Hetilap Szemészet czímű mellékletének munkatársa volt. Rimaszombatban letelepedvén, egy ideig mint járásorvos működött, később kir. törvényszéki orvossá neveztetett ki s e minőségében működik jelenleg is. Munkái: *Atrophia nervi optici traumatika.* — *A diphteritis gyógyítása higany-cyannal.* Mint törvényszéki orvos értékes anyagot gyűjtött pszichologiai megfigyeléseiből. Zehery István.

* * *

Gömör-Kishont vármegye közművelődésének forrásai között jelentékeny szerepet játszanak a *nyilvános jellegű és magánkönyvtárak.* Az előbbiek között legrégibb a *Kishonti ág. ev. esperesség könyvtára*, melynek alapítása a XVIII. sz. közepére esik. E könyvtárnak első és legnagyobb gyarapítója galantai *Fejes* János volt, ki könyv- és okirat-gyűjteményét a nevezett esperességnek hagyományozta. A könyvtár állománya körülbelül 4000 kötet, melynek egyik nagyobb csoportja a rimaszombati ág. ev. templom torony-szobáiban, a másik a cserencsényi ev. parochián van elhelyezve. Szép, rendezett könyvtár volt valamikor, pontos elenchussal, de több év óta nincs szakszerű kezelés alatt, jóllehet a könyvtárnak van alaptőkéje, melynek kamataiból új rendezésre vár; a pontos új lajstromozás azért szükséges, mert a könyvtár a XVII. század prot. egyháztörténelmére vonatkozólag igen becses irodalmi anyagot foglal magába. Könyvtárak.

A csetneki ág. ev. eggház gazdag könyvtára az ottani templomban szintén nincs megfelelő gondozás alatt s így az arra vonatkozó adatok nem állapíthatók meg pontosan.

A gömöri ev. ref. egyházmegye könyvtára Tornallyán körülbelül 3000 kötetből áll. Újabb elenchusa nincs, s a könyvtár rendezetlen. Ez idő szerint az egyházmegye új könyvtári épület emelését tervezi, mely czélra néhány ezer korona alaptőkével is rendelkezik.

A kaszinói könyvtárak között legrégibb és legnagyobb a *rimaszombati kaszinóé*, mely 4233 kötetből áll s e gyűjteményben a XIX. sz. szépirodalmi termékei s régi folyóiratai csaknem teljesen megvannak. E könyvtár Széchenyi István felhívására a pesti nemzeti kaszinó könyvtára után keletkezett s így az ország egyik legrégibb kaszinói könyvgyűjteménye. Új beszerzésekre s szakszerű kezelésre évenként 1000 koronán felüli összeget fordít. — Jelentékeny *kaszinói könyvtárak* vannak még *Rozsnyón*, *Pelsőczön*, *Dobsinán*, *Nagyrőczén*, *Jolsván*, továbbá *Rimaszombatban* a *polgári olvasókörben* s a *kath. egyletben* stb., de ezeken kívül szórványosan előfordulnak kisebb falusi- és népkönyvtárak a rima- és sajómenti magyar községekben is.

Az iskolai könyvtárak közül nevezetesebbek: a *rozsnyói premontrei főgimnázium tanári könyvtára,* 4400 kötetet meghaladó gyűjteménynyel, mely évről-évre gyarapodik, továbbá a *társházi* könyvtár 3200 kötettel. *Az ág. evangélikusok rozsnyói főgimnáziumának* tanári könyvtára a millenniumi évben 1664, az ifjúsági könyvtár pedig 1054 kötetet foglalt magába. Mindkét gyűjtemény évről-évre az iskolai költségvetésbe felvett összeggel gyarapíttatik. A *nagyrőczei kereskedelmi iskola* könyvtára 1300 kötetre rúg. Mindezeknél jelentékenyebb a *rimaszombati egy. prot. főgimnázium könyvtára*, melynek eredete visszanyúlik a XVIII. századba. A mai egy. prot. főgimnázium könyvtára is az osgyáni és rimaszombati iskolák gyűjteményeinek egyesítéséből keletkezett. Így az osgyáni gimnázium az egyesüléskor 823 kötet könyvet hozott magával s körülbelül ennyi volt a rimaszombati ref. iskola könyvgyűjteménye is, míg a mai létszám a millenniumi lajstromozás szerint: 5121 kötet önálló munkából, 2294 darab folyóiratból s 1867 darab vegyes műből, az ifjúsági könyvtár pedig 1189 munkából állván, összesen 10,471 darabbal a vármegye legnagyobb gyűjteménye. A könyvtár becsesebb darabjai közé tartoznak: néhány régi nyomtatvány a XVI. századból, Gyöngyösi, Balassa, Rimai műveinek eredeti kiadásai stb. Ács Mihály „Arany láncz" czímű imádságos könyvét Szabó Károly bibliografusunk unikumnak tartja. (Nyomt. Jenában, 1734-ben.)

A magánkönyvtárak közül különös értékkel bír *Andrássy* Géza gróf *betléri* könyvesháza, melyben a bibliografusok még sok érdekes feljegyezni valót találhatnak. E könyvtárral áll kapcsolatban az Andrássy család *levéltára* is, melynek legrégibb oklevelei a XIV. századból származnak. Nem kevésbbé érdekes az osgyáni br. *Luzsénszky*-féle könyvtár is, mely egy nagy teremben mintegy 8—10 ezer kötetet foglal magában, s ezek között a 17 és 18-ik századbeli latin nyelvü theologiai irodalom van leggazdagabban képviselve.

Nagyobb jelentőségű könyvtár volt még néhány évvel ezelőtt a *Sárközy Gyuláé Jánosiban*, mely, míg tulajdonosa élt, 4000 kötetet foglalt magába. Halála után azonban örökösei eladták s a könyvek részben a rimaszombati kaszinó-, részben a rimaszombati prot. főgimnázium tulajdonába kerültek.

A felsoroltakon kívül 500 kötetig terjedő könyvtárak vannak még a Hanvay-, Szentmiklóssy-, Fáy-, Kubinyi-családok birtokában is, míg a családi okmányok, régi levelesládák többnyire a nemzeti múzeumban őriztetnek.

* * *

Sajtó

Gömör-Kishont vármegyében a hírlapirodalom kezdete összeesik nemzetünk újabb politikai életének fellendülésével. 1867 után alig volt hazánknak olyan vármegyéje, mely szükségét ne érezte volna annak, hogy székhelyéről a társadalmi eszmék kiáramlását mentől hathatósabban elősegítő organumot teremtsen. Ez okból a vidéki góczpontokon mindenfelé tömörülni látjuk a tollforgató egyéneket, egyfelől a kulturális szinvonal emelése, másfelől a helyhez kötött érdekeknek a sajtóban való képviselése czéljából. E tömörülés eredményezte egyes vidéki városok fellendülését s egyik fontos tényezője lett annak is, hogy az általános nemzeti műveltség magasabb szinvonalra emelkedett.

A vármegyének első hírlapja 1869-ben jelent meg Rozsnyón, „*Gömöri Lapok*“ czím alatt; alapítója és első szerkesztője *Gotthard* Endre volt. Azonban a szerkesztést nemsokára, a kiadói joggal együtt, *Bernolák* Nándor ügyvéd átvévén, ettől kezdve a lap Rimaszombatban jelent meg az 1874-ik év elejéig, mikor *Felvidéki Közlöny* czím alatt a szerkesztő ismét Gotthard Endre lett. De még ugyanezen év folyama alatt a lap újra átalakult, mert nevét „*Gömör*“-re változtatta, a szerkesztést pedig előbb *Plachy* Ferencz és *Bodor* István, később *Beke* László vették át. 1876-ban a Gömör is megszünvén, *Tomcsányi* Károly mint kiadó és *Szabó* Endre, mint szerkesztő szövetkeztek arra, hogy új lapot alapítsanak s e tervüket 1877-ben meg is valósították, a „*Rimaszombat és Vidéke*“ czimű hetilap megindításával; de vállalatuk csak két évig állott fönn.

A *Gömöri Lapok* megszünése után, 1873-ik évi május hó 4-én a rozsnyói Kovács-nyomdában *Gotthard* Endre *Felvidéki Híradó* czímen újból heti újságot indított, a mely azonban még ugyanazon évi június hóban *Rozsnyói Híradó*-ra változtatván a nevét, deczember hó 28-án *Marton* János, majd 1876 jan. 1-én *Beke* László kezébe került, de még ekkor sem prosperált, mert 1876 április hó végén megszünt. Ugyanezen év május hó 14-én azonban *Benyo* József felelős szerkesztő és *Kovács* Mihály kiadó, ha nem is a régi czimen, de *Gömöri Hirlap* néven újra megindították. Az új czim sem volt szerencsésebb a réginél s igy történt, hogy még azon évi deczember hó 31-én a *Gömöri Hirlap* is megszünt.

1877 végén született meg a *Rozsnyói Híradó*, a mely negyedszázados fennállását tavaly ünnepelte. *Krasznai K. G.* felelős szerkesztő és *Kovács* Mihály kiadó megnevezése mellett indult meg az újság. A kiadó csak megvolt, de szerkesztője nem, mert a *Krasznai* név a *Kovács Mihály* nemesi előneve volt. De az öreg úr akként gondolkozott, hogy a lap hirdetési czélokat fog szolgálni, tehát nincs szükség szerkesztőre. Az első évfolyam negyedik számáig így csinálódott a Rozsnyói Híradó. Ekkor a minden szép és nemes iránt fogékony, művelt, világlátott ember: *Maurer Artur dr.* lépett a sorompóba, a ki a lap vezetésére, annak kézirattal való ellátására, sőt anyagi támogatására is vállalkozott. Kikötötte azonban, hogy nagy elfoglaltsága miatt a lap szerkesztéséért felelősséget nem vállalhat; de a mit ő ír, azért felel. Így vezette *Maurer Artur dr.* 23 hosszú éven át a *Rozsnyói Híradó*-t és emelte azt olyan színvonalra, hogy a vidéki hírlapirodalom egyik legszámottevőbb

orgánuma lett. A vármegyének ezt a legrégibb lapját szerkeszti 1902. évi október hó 1-től *Komoróczy* Miklós, a jeles etnografus. Kiadótulajdonosai *Görbics* és *Bauer* nyomdatulajdonosok.

Rimaszombatban 1880 július havában keletkezett a *Gömör-Kishont* jelenleg is fennálló vármegyei közlöny, melynek első szerkesztői *Porubszky* Pál és *Kovács* Béla voltak, kiadója pedig — az első év kivételével — máig *Rábely* Miklós nyomdász. E szerény vidéki lap tehát már 23 év óta szolgálja megszakítás nélkül a vármegye közügyeit. A szerkesztést többnyire egy bizottság vállalta magára, mely a felelősséget kisebb-nagyobb időközökben más-más tagjára ruházta. Szerkesztők voltak : *Porubszky* Pál és *Kovács* Béla (2 évig), *Bodor* István (2 évig), *Rábely* Miklós ($1^1/_2$ évig), *Lőrinczy* György ($3^1/_2$ évig), dr. *Veres* Samu (kétizben 7 évig), dr. *Kármán* Zoltán (2 évig), *Lukács* Géza (2 évig), dr. *Dienes* Gyula (2 évig). A jelenlegi szerkesztő dr. *Terhes* Sámuel 1903 január 1-én lépett a szerkesztő bizottság élére. A lapnak egyik legrégibb állandó belső munkatársa dr. *Kármán* Aladár, ki a lappal immár 15 év óta van szoros összeköttetésben.

1892-ben a lapnak egy közleménye alkalmul szolgált arra, hogy *Gömör* czím alatt új megyei lap keletkezzék, melynek negyedfél évi fennállása alatt dr. *Fráter* Samu és dr. *Szeless* Ödön voltak a szerkesztői.

1890-ben Náray J. nyomdász, *Gömöri Hírlap* czím alatt indított lapot, mely a Gömör fennállásának idején nem jelent meg, de 1896-ban, az előbbi megszüntével, ismét életre kelt s jelenleg is fennáll.

Meg kell itt említenünk a Rozsnyón hetenként egyszer megjelenő *Sajó-Vidék*-et, melyet 1897. máj. 1-én *Komoróczy* Miklós alapított, de három évi szerkesztés után elhagyott. Komoróczy visszalépése után rövid ideig *Hazslinszky* Rezső dr. főgimnáziumi tanár, majd *Korányi* György főgimn. tanár, majd ismét *Guthlon* Márton dr. ügyvéd vezették a lap szerkesztését. A rövid időközökben történt szerkesztői változások után utóbb *Réz László* ev. ref. lelkész, *Pósch* József dr. ügyvéd, városi ügyész és *Hazslinszky* Rezső dr. tanár mint társszerkesztők vették kezükbe a lapot, de azt néhány havi vezetés után *végleg* elhagyták. Ez idő szerint a nyomda és laptulajdonos férje: *Hermann* István nyomdász van felelős szerkesztőül az alispáni hivatalba bejelentve, a ki a lapot *Gömöri* álnév alatt szerkeszti.

Van még a vármegyében több szak- és hivatalos lap is. Ezek: *Gömör-Kishont Vármegye Hivatalos Értesítője.* Kizárólag hivatalos tartalommal jelenik meg Rimaszombatban, hetenként egyszer. XIV. évfolyam. Szerkeszti: *Komáromy* István vmegyei aljegyző; kiadja a vármegye. — *Gazdasági Tudósító.* A vármegyei gazdasági egyesület hivatalos értesítője. VII. évfolyam. Megjelenik Rimaszombatban minden hó elején. Felelős szerkesztő: *Lakner* László egyesületi titkár. Kiadótulajdonos: Gömör-Kishont vármegyei gazdasági egyesület. — *Iskoláink.* A Gömör-Kishont vármegyei általános tanító-egyesület hivatalos értesítője. Megjelenik Rimaszombatban havonként egyszer. VI. évfolyam. Felelős szerkesztő: *Járossy* Endre rozsnyói állami elemi iskolai igazgató. Főmunkatárs: *Szombathy* László dobsinai polg. isk. tanár. Kiadótulajdonos: a Gömör-Kishont vármegyei általános tanító-egyesület.

* * *

Források: Id. *Szinnyei* József: „Magyar írók élete és munkái.“ — *Hunfalvy* János: „Gömör és Kishont vármegyék leirása.“ — *Pallas Nagy Lexikona.* — *Acsádi* Ignácz: Lexikon. — *Beöthy* Zsolt: Magyar irodalomtörténet. — *Dr. Veres* Samu: A „Gömör-Kishont“ cz. lap története. — *Markó* M.: Czigány-zenészek albuma. — Önéletrajzi adatok, stb.

A ROZSNYÓI PÜSPÖKI MEGYE.

A rozsnyói r. k. egyházmegye területe eredetileg, vagyis a Szent István első apostoli király alatt történt egyház-szervezkedés óta, az esztergomi érseki megyéhez tartozott.

Az egyházmegye alapítása

Már Pázmány Péter 1635-ben azon óhajának adott kifejezést, hogy a nagyterjedelmű érseki megyéből négy új püspökség szerveztessék, névszerint: nógrádi, gömöri, szepesi és zólyomi.

Ez eszmét valósította meg Mária Terézia királynő, midőn 1776-ban a beszterczebányai, rozsnyói és szepesi püspökségeket alapította.

A rozsnyói egyházmegye kezdettől kiterjedt: Gömör, Kis-Hont és Torna vármegyékre, Nógrád vármegyéből a losonczi kerületre és Abauj vármegyéből a jászóvári premontrei kanonokrend által gondozott öt kiváltságos plébániára.

A püspökség javadalmazására a rozsnyói érseki uradalom szolgált, a melyhez tartoztak Csucsom, Nadabula, Sajó-Püspöki és Velkenye községek, ezekhez járult 1777-ben az abaujmegyei somodi-uradalom.

Püspökök.

A püspökségnek 12 főpásztora volt, névszerint Galgóczy János (1776), Révay Antal gróf (1776—1780), Andrássy Antal báró (1780—1799), Szányi Ferencz (1801—1810), Eszterházy László gróf (1810—1824.), Lajcsák Ferencz (1825—1827), Scitovszky János (1828—1838), Zichy Domonkos gróf (1840—1842), Bartakovics Béla (1845—1850), Kollárcsik István (1850—1869), Schopper György (1872—1895) és Ivánkovits János, ki 1896-tól kormányozza az egyházmegyét.

Székes káptalan.

A püspöknek az egyházmegye igazgatásában segédkezet nyújt a székes káptalan, mely a püspökséggel egyidejüleg (1776) 6 taggal alapíttatott. Javadalmazásul kapta az ipolysági prépostság birtokait, melyek Tesmag és Alsó-Palajta községekre is kiterjedtek.

1811-től az egyik kanonok Rozsnyó város plébániai teendőit végzi, a másik 1814-től a papnevelő-intézet kormányzói tisztét viseli és egyúttal hittudományi tanár. 1811-ben I. Ferencz apostoli király az egyházmegyei papság érdemes tagjainak kitüntetése végett a valóságos kanonokokon felül hat tiszteletbeli kanonokságot szervezett. A magyar királyság kilencz százados évfordulóján (1900) ő felsége, a jelenlegi megyés püspök kérelmére, díszjelvénynyel tüntette ki a székes-káptalan tagjait, illetőleg feljogosította azokat s utódaikat a káptalani díszjelvény viselésére.

Kanonokok.

Valóságos kanonokok: Dr. Podraczky István cz. püspök, nagyprépost, Schellengh Emil olvasó-, Fábián Ferencz éneklő-, Marsó Géza őrkanonok; Dr. Véner Pál, idősb és Horváth József ifjabb mesterkanonokok. Czímzetes kanonokok: Leschniczky Mihály kiérdemült divényi, Stefanik János várgedei, Fábián Kamill fülek-püspöki esperes, Majláth István krompachi plébános és Láng Antal rozsnyói főgimn. tanár.

Prépostságok és apátságok.

Az egyházmegye területén van két javadalmas prépostság: a székesegyházi nagyprépostság és a jászóvári ker. szent Jánosról nevezett prémontrei prépostság. Czímzetes apátság három, t. i. a Ker. Szent Jánosról nevezett jánosi és a B. Sz. Máriáról czímzett hárskúti apátság, azonfelül a Szent-Hubertről czimzett garábi prépostság.

Közigazgatás és szervezet.

Az egyházi kormányzattal járó teendőket az egyházmegyei hivatal végzi, tagjai egyúttal a püspöki udvart alkotják. — Titkár: Dittel István; levéltárnok, iktató és szertartásmester: Pájer János.

Az egyházmegye közigazgatási beosztása és további szervezete a következő: föesperesség van három, alesperesség tizennégy, plébánia kilenczvenkilencz.

1. A székesegyházi főesperesség hat alesperességre oszlik és kiterjed Gömör-Kishont vármegyére.

2. A nógrádi főesperesség öt alesperességből áll, s Nógrád és Gömör vármegyék egy részét foglalja magában.

3. A tornai főesperesség három alesperességi kerületével Abauj-Torna és Szepes vármegyékre terjed ki.

Alesperességek.

Kezdetben 13 alesperesi kerületre oszlott az egyházmegye, 1820-ban újabb szervezés és czélszerűbb felosztás által a kerületek száma egygyel szaporodott. A székesegyházi főesperes alá tartoznak: a rozsnyói, várgedei, putnoki, rimaszécsi, murányi és garami alesperességek. A nógrádi főesperesség kiterjed: a füleki, losonczi, mátrai és gácsi alesperességekre. A tornai főesperesség, a tornai, jászói és szepesi alesperességi kerületeket foglalja magába.

Plébániák.

Eredetileg csak 67 plébániát számlált az egyházmegye, időközönként 31 új plébánia és egy lelkészség alakíttatott és legutóbb a pelsőczi kuraczia (lelkészség) is plébánia-rangra emeltetett.

Székesegyházi főesperes: Schellengh Emil olvasó-kanonok.

Rozsnyó. Régi kiváltságos plébánia, fennállott a XII. században. Kegyúr: a megyés püspök. Fiókegyh.: Csucsom, Körös, Nadabula, Rekenyeújfalu, Rudna. Hívek száma: 4239. Plébános: Fábián Ferencz apát, éneklő-kanonok.

I. ***Rozsnyói alesperesi kerület.*** Alesperes: Teschler Antal prépost, csetneki plébános. ***Barka.*** Régi plébánia. Kegyúr: a Zichy Ferráris uradalom birtokosai. Fiókegyh.: Falucska, Kovácsvágás, Lucska. Hívek száma: 1012. Plébános: Nagy Imre. — *Csetnek.* Ősrégi, kiváltságos plébánia. Fiókegyh.: Feketelehota, Geczelfalva, Gencs, Hámosfalva, Kuntaplócza, Ochtina, Pétermány, Restér, Rochfalva, Sebespatak, Szlabos. Hívek száma: 1259. Plébános: az alesperes. — *Dobsina.* Már 1326-ban fennállott. A XVI. században megszünt, 1746-ban visszaállittatott. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Berdárka, Felsősajó, Oláhpatak, Rédova. Hívek száma: 1542. Plébános: Szuszai Antal. — ***Hárskút.*** Hajdan czisztercziapátság volt; 1141-ben alakult. Telekessy István buzgalmából 1662-ben szervezve. Kegyúr: Andrássy Dénes gróf. Fiókegyház: Dernő. Hívek száma: 1339. Plébános: Zéman Jenő. — *Krasznahorkaváralja,* 1366-ban már fennállott. Kegyúr: Andrássy Dénes gróf. Fiókegyh.: Andrási, Hosszúrét, Jólész. Hívek száma: 2431. Plébános: Szkaupil József. — *Nagy-Veszverés.* Régi plébánia. Kegyúr: Andrássy Géza gróf. Fiókegyh.: Betlér, Henczko, Kisveszverés, Alsósajó, Feketepatak. Hívek száma: 1104. Plébános-helyettes: Bednárik István — *Pelsőcz.* Régi, kiváltságos plébánia, a XVI. században megszünt. 1827-ben kuraczia, 1902-ben plébánia. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Horka, Páskaháza, Pelsőczardó, Szalócz, Vígtelke. Hívek száma: 900. Plébános: Lukács István.

II. ***Várgedei kerület.*** Alesperes: Stefanik János cz. kanonok, várgedei plébános. *Czered* (Nógrádmegyében) 1733-ban állapíttatott. Fiókegyh.: Hidegkút, Tajti. Hívek száma: 1731. Plébános: Alk Antal. — *Egyházasbást.* Régi plébánia. Fiókegyh.: Almágy, Ó-Bást, Vecseklő. Hívek száma: 1899. Plébános: Fibiger Ferencz. — *Gesztete.* Régi plébánia. Fiókegyh.: Dárnya, Détér, Jeszte. Hívek száma: 1351. Plébános: Tergalecz Lipót. — *Péterfalva.* Plébánia, 1811-ben alapítva. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyház: Dobfenék. Hívek száma: 836. Plébános: Fodor József. — *Söreg.* Régi plébánia. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Ajnácskő, Csoma, Gortva. Hívek száma: 1936. Plébános: Ridilla József. — *Várgede.* Régi plébánia. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Balogfalva, Kerekgede, Kisgömöri, Korlát, Gömörkisfalud. Hívek száma: 2312. Plébános: az alesperes. — *Zabar.* Régi plébánia. A XVI. században megszünt, de 1806-ban újból alakult. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyház: Pogony. Hívek száma: 1183. Plébános: Ruby Antal.

III. *Putnoki kerület.* Alesperes: Liptay Arnold putnoki plébános. *Deresk.* Régi plébánia. A XVI. században megszünt, de 1645-ben Wesselényi Ferenczné szül. Széchy Mária buzgólkodásából és nagylelküségéből újból szerveztetett. Kegyúr: Fülöp Szász Coburg Góthai herczeg. Fiókegyh.: Lévárt, Felfalu, Szkáros, Visnyó. Hívek száma: 1421. Plébános: Dusek Ferencz. — *Harkács-Sánkfalva.* Plébániája 1632-ben, a reformáczió idején feloszlott, de 1733-ban újra alakult. Fiókegyh.: Sztárnya, Sajógömör, Beje, Otrokocs, Lökösháza, Zsór, Alsófalu, Rás. Hívek száma: 1278. Plébános: Hoffmann Gyula. — *Licze.* Régi plébánia. 1784-ben újra szerveztetett. Kegyúr: a vallásalap. Hívek száma: 685. Plébános: Karkalics Sándor. — *Méhi.* Régi plébánia. Fiókegyh.: Hubó, Sajókeszi, Királyi, Kövecses, Sajólenke, Oldalfala, Recske, Tornallya, Kerepecz. Hívek száma: 1724. Plébános: Droveczky Kálmán. — *Nagycsoltó.* Régi plébánia. 1756-ban újra szerveztetett. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Aggtelek, Beretke, Gömörpanyit, Hosszúszó, Kecső, Lekenye, Melléte, Tiba. Hívek száma: 1442. Plébános: dr. Szuhanek József. — *Putnok.* Régi plébánia. 1286-ban már fennállott. Eltörültetvén, 1733-ban újból alakíttatott. Fiókegyh.: Abafalu, Hét, Málé, Szentkirály. Hívek száma: 3410. Plébános: az alesperes. — *Ragály.* Zádorfalváról 1831-dik évben áthelyezett és szervezett plébánia. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Alsó- s Felsőszuha, Imola, Kánó, Kelemér, Naprágy, Poszoba, Trizs, Zádorfala, Zubogy. Hívek száma: 1141. Plébános: Drescsik János.

IV. *Rimaszécsi alesperesi kerület.* Alesperes: Tornay János sajópüspöki plébános. *Baracza.* Régi plébánia. 1787-ben újra szervezve. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Dulháza, Füge, Hamva, Kálosa, Runya, Zsip. Hívek száma: 1099. Plébános: Ecsedy Tivadar. — *Dobócza.* Régi plébánia. Eltörültetése után, 1745-ben visszaállítva. Kegyúr: Fülöp Szász Coburg Góthai herczeg. Fiókegyh.: Harmacz, Mártonfalu, Simonyi, Szutor. Hívek száma: 980. Plébános: Untener Mihály. — *Feled.* Régi plébánia. 1774-ben újra szerveztetett. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Jánosi, Pálfalva, Serke. Hívek száma: 1076. Plébános: Szepessy Károly. — *Rimaszécs.* Régi plébánia. 1787-ben visszaállítva. Kegyúr: Fülöp Szász Coburg Góthai herczeg. Fiókegyh.: Csíz, Czakó, Iványi, Radnót, Ujfalu, Zádorháza. Hívek száma: 1309. Plébános: Bráz János. *Sajópüspöki.* Már 1263-ban plébánia volt. Kegyúr: a rozsnyói püspök. Fiókegyh.: Bánréve, Lénártfalu, Velkenye. Hívek száma: 1586. Plébános: az alesperes. — *Szentsimon.* Ősrégi plébánia. Fiókegyh.: Alsó- és Felsőhangony, Uraj, Jéne, Susa. Hívek száma: 2939. Plébános sh: Mester Károly.

V. *Murányi alesperesi kerület.* Alesperes: Schuszter Antal jolsvai plébános. *Jolsva.* Régi kiváltságos plébánia. A XVI. században megszünt, de 1713-ban újra szerveztetett. Kegyúr: Fülöp Szász Coburg Góthai herczeg. Fiókegyh.: Chisnyó, Koprás, Lubenyik. Hívek száma: 1054. Plébános: az alesperes. — *Murányalja.* Régi plébánia. Kegyúr: szintén Coburg herczeg. Hívek száma: 1046. Plébános: Barilla János. — *Murányhosszúrét.* Régi plébánia. Kegyúr: szintén Coburg herczeg. Fiókegyház: Muránylehota. Hívek száma: 703. Plébános: Neumann János. — *Nagyrőcze.* Régi plébánia. Kegyúr: ugyancsak Coburg herczeg. Fiókegyh.: Kisrőcze, Murányzdichava, Vizesrét. Lehelfalva. Hívek száma: 1764. Plébános: Beliczky Gusztáv. — *Rákos.* Régi plébánia. Fiókegyh.: Kövi, Nandrás, Szirk, Turcsok. Hívek száma: 595. Plébános: Djubek János. — *Ratkó-Lehota.* 1810 óta plébánia. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Baradna, Bisztró, Gerlicze, Ispánmező, Ratkó, Ujvásár. Hívek száma: 594. Plébános: Kristofcsák János. — *Süvete.* Régi plébánia. 1743-ban újra szerveztetett. Kegyúr: Coburg herczeg. Fiókegyh.: Jolsvataplócza, Miglész, Mikolcsány, Novacsán, Gicze, Perlász. Hívek száma: 302. Plébános: Dörfel Elek.

VI. *Garami alesperesi kerület.* Alesperes: Golda János polonkai plébános. *Helpa.* Plébániája 1788-ban alakult. Kegyúr: Coburg herczeg. Hívek száma: 2233. Plébános: Hello József. — *Murányhutta.* Plébániája 1810-ben alapíttatott. Hívek száma: 371. Plébános: Török Rezső. — *Pohorella.* Régi plébánia. Kegyúr: Coburg herczeg. Fiókegyház: Pohorella vasgyár. Hívek száma: 2795. Plébános: Dollák Rezső. — *Polonka.* Régi plébánia. Kegyúr: Coburg herczeg. Fiókegyház: Závadka. Hívek száma: 4800. Plébános: az alesperes. — *Vereskő.* 1839-ben kuraczia. 1846-ban plébánia. Fiókegyh.: Zlatnó, Nándor-

völgy, Svábolka, Sumjácz, Telgárt, Vernár. Hívek száma: 778. Plébános: Gazdik Károly.

Nógrádi főesperesség. VII. *Füleki alesperesi kerület.* Alesperes: Fábián Kamill, cz. kanonok, fülekpüspöki plébános. *Fülek.* Régi plébánia. Fiókegyh.: Fülekkovácsi, Sid. Hívek száma: 3079. Plébános: Kapás Arnold, Sz. Ferencz-r. áldozár.— *Fülekpüspöki.* Régi plébánia. 1246-ban fennállott. Kegyúr: a Stephani család. Fiókegyh.: Béna, Csákányháza, Ragyolcz. Hívek száma: 2409. Plébános: az alesperes. — *Galsa.* Régi plébánia. 1779-ben újra szervezve. Kegyúr: Coburg herczeg. Fiókegyh.: Ipoly, Nyitra, Fülek, Kelecsény. Hívek száma: 1200. Plébános: Mariska Gyula. — *Guszona.* Régi plébánia. 1774-ben visszaállítva. Fiókegyház: Magyarhegymeg. Hívek száma: 1277. Plébános: Benyó József. — *Ipolybolyk.* Régi plébánia. Fiókegyház: Pincz. Hívek száma: 1009. Plébános: Krompaszky István. — *Osgyán.* Régi plébánia. 1744-ben újra szerveztetett. Fiókegyh.: Nagydarócz, Nagy- és Kiskeresztúr. Hívek száma: 1900. Plébános: Hegedüs János. — *Sávoly.* Régi plébánia. 1717-ben újból szervezve. Fiókegyh.: Bolgárom, Perse. Hívek száma: 1130. Plébános: Nagy Kálmán.

VIII. *Losonczi alesperesi kerület.* Alesperes: dr. Valihora János losonczi apát-plébános. Hely.-alesperes: Borbás Géza vilkei plébános. Ide tartoznak: Karancskeszi, Litke, Losoncz, Pilis, Rapp és Vilke, mind nógrádvármegyei községek és így azokra itt nem terjeszkedünk ki bővebben.

IX. *Mátrai alesperesi kerület.* Alesperes: Kovács Nándor salgótarjáni prépost plébános. Ide tartoznak: Bárna, Kazár, Kisterenne, Mátranovák, Salgótarján és Somosújfalu, szintén Nógrád vármegyében.

X. *Gácsi alesperesi kerület.* Alesperes: Miessl Zsigmond aranyérdemkeresztes gácsfalvai plébános. Ide tartoznak: Alsósztregova, Berzencze, Divén, Divénoroszi, Felsőtiszovnik és Gácsfalva, ugyancsak Nógrád vármegyében.

XI. *Kishonti alesperesi kerület.* Alesperes: Széman Endre rimaszombati prépost-plébános. Helyettes-esperes: Stubendik József kokovai plébános. *Antalfalva.* Plébániája 1809-ben alapítva. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Gyubako, Háj, Jópatak. Hívek száma: 2000. Plébános Strek Ede.— *Forgáchfalva.* 1799 óta plébánia. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Drabsko, Ottilia, Gyurkovka. Hívek száma: 3929. Plébános: Dortsák József. — *Kokova.* Régi plébánia. 1803-ban újból szerveztetett. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Antal, Farkasvölgy, Ráhó. Hívek száma: 2455. Plébános: a helyettes-alesperes. — *Nagyszuha.* Régi plébánia. Fiókegyh.: Fazekaszsaluzsány, Szusán, Pongyelok. Hívek száma: 2171. Plébános: Bobák Béla. — *Nyustya.* 1769 óta plébánia. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Klenócz, Likér. Hívek száma: 1217. Plébános: Komora János. — *Ráhó.* Régi plébánia. 1769 óta újból szervezve. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Rimabánya, Szkálnok, Orlajtörék. Hívek száma: 548. Plébános: Lihan Neit. — *Rimaszombat.* Ősrégi plébánia, 1771-ben újra szerveztetett. Kegyúr: az apostoli magyar király. Fiókegyh.: Alsó- és Felsőpokorágy, Cserencsény, Dúsa, Majom, Tamásfalva, Zeherje. Hívek száma: 3201. Plébános: az alesperes. — *Tiszolcz.* Régi plébánia. Megszüntetése után, 1736-ban újból alakult. Kegyúr: a m. k. kincstár. Hívek száma: 1385. Plébános: Kamm Ede. — *Uzapanyit.* 1828 óta plébánia. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Balog, Bátka, Bugyikfalva, Gergelyfalva, Hrussó, Meleghegy, Pádár, Vály. Hívek száma: 1174. Plébános: Kutka Sándor.

Tornai főesperesség. XII. *Tornai alesperesi kerület.* Alesperes: Holczmann Zsigmond hidvégardói plébános. Almás, Görgő és Hidvég-Ardó, Abaújban. — *Jabloncza.* Régi plébánia. 1789-ben újra szervezve. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Borzova, Derenk, Szilicze. Hívek száma: 580. Plébános: Mester István. — *Perkupa.* 1864 óta plébánia. Kegyúr: a vallásalap. Fiókegyh.: Dobodél, Egerszög, Kápolna, Teresztenye, Várkony. Hívek száma: 606. Plébános: Szokolovszky Géza. — Szent-András, Szilas, Szögliget, Torna és Tornaujfalu szintén Abaúj-Torna vármegyében fekszenek.

XIII. *Jászói alesperesi kerület.* Alesperes: Wentko Jusztin prémontrei kanonok, rudnoki plébános. Felső-Meczenzéf, Jászó, Jászódebrőd, Jászómindszent, Rudnok és Stósz Abaúj-Torna vármegye területén fekszenek.

XIV. *Szepesi alesperesi kerület.* Alesperes: Marucsinszky János szomolnoki prépost-plébános. Gölniczbánya, Jekelfalva, Krompach, Merény, Remete,

Svedlér, Szomolnok, Szomolnokhutta, Zakárfalva Szepes vármegye területéhez tartoznak.

Szerzetes rendek.

Az egyházmegye területén tanítással, neveléssel és betegápolással foglalkozó szerzetes rendek a következők:

A prémontrei kanonok-rend: a jászóvári konventben és a rozsnyói társházban. Öt plébánián a lelkipásztori teendőket végzi.

A Kapisztrán Szent Jánosról czímzett *Szent Ferencz-rend*: Rozsnyón, hol a r. k. elemi iskolában tanítanak és a lelkipásztorkodásban segédkezet nyújtanak és Füleken a plébánia élén állanak.

A Paulai Szent Vinczéről nevezett *irgalmas nővérek*: a szatmári anyaházból Rozsnyón 12 tag neveléssel s tanítással foglalkozik; a gráczi anyaházból pedig 10 tag a gömörmegyei kórház betegeit gondozza.

A *Szent Ferenczről* nevezett *harmadrendi nővérek* a bécsi anyaházból. Rozsnyón 10 tag a dr. „Kósa-Schopper", — a szebeni anyaházból 3 tag Losonczon a városi és Salgótarjánban 1 tag a Kőszénbánya Részvénytársaság kórházában.

Nevelés- és tanügy.

Az egyházmegye papnövendékei kezdetben a nagyszombati központi papnevelőben neveltettek és végezték hittudományi tanulmányaikat. 1814 óta a püspöki székváros nyugati részén, a Sajó partján, kies fekvésű, újabb időben átalakított intézetben nyernek kiképeztetést a papnövendékek, kiknek száma, a papsághoz arányítva, 30-ban van megállapítva.

1900-ban a Huszkó Károly rozsnyói cz. kanonoktól állapított gyermekszemináriumnak a nagy szemináriummal való egyesítésével a növendékek száma 44, azonfelül 2 növendék a budapesti központi papnevelőben, 3 a bécsi Pázmány-intézetben végzi hittanulmányait.

A papnevelő kormányzója: dr. Véner Pál apát-kanonok; alkormányzója: dr. Gőbl Márton szentszéki ülnök; lelki-igazgató: dr. Beliczky János; tanulmányi felügyelő: dr. Fábián Antal. A hittudományi tantárgyakat négy évfolyamban: dr. Véner, dr. Gőbl, dr. Fábián és dr. Wahlner Béla adják elő.

A Paulai Szent Vinczéről nevezett irgalmas nővérek vezetése alatt álló rozsnyói leánynevelő intézetet Kollárcsik István püspök alapította 1868-ban, de utódja, dr. Schopper György tetemesen kibővítette. Az intézet internátuson kívül: polgári és elemi iskolát, óvodát foglal magában. A tanügy élén az egyházmegyei tanfelügyelő: Marsó Géza apát-kanonok áll, ki egyúttal püspöki biztos a rozsnyói kath. főgimnáziumnál. Kerületi tanfelügyelők a kerületi alesperesek; iskola-igazgatók és iskolaszéki elnökök a helyi plébánosok.

A tanintézetek száma: 220.

Statisztika.

Egyházmegyei áldozópap van: 154, kik közül a lelkipásztorkodás terén működik: 126, az oktatás terén és más hivatalokban: 17, nyugdijat élvez: 9.

A vallásgyakorlatban való nyelvhasználatot illetőleg: 51 plébánián kizárólag a magyar, 18-ban magyar és tót, 30-ban a tót és német nyelv van használatban.

Az egyházmegye l. szert. katholikusainak száma 182,785, a gör. szert. katholikusoké 10,165.

A GÖMÖR-KISHONTI ÁG. H. EV. EGYHÁZ SZERVEZETE.

Azt, hogy mikor kezdett a hitújítás Gömörben elterjedni, a gyér adatok pontosan meg nem világítják.

1578 körül niederlaysi Maschko Menyhért murányi várkapitány hatalmas pártfogása mellett *a gömöri és kishonti ág. h. ev. egyházak* egymásközt szövetkezetet alakítottak, az ú. n. *murányi fraternitás*-t, a melynek elnöke, szabad választás útján. Fried Cyprián murányi lelkész lett, a ki „esperes-senior“ czímet viselt és a szövetkezet területén egyházi főhatóságot, szuperintendensi jogokat gyakorolt. A megalakult murányi fraternitás a Fried Cypriántól összeállított, 25 czikkelyből álló alapszabályzat szerint rendezkedett be. A murányi fraternitás.

Hogy meddig volt *Fried* Cyprián a fraternitás élén, nem tudjuk, csak azt, hogy midőn utóda a murányi lelkészségben és esperességben: Reinhart Márton, 1594 elején Murány várát elhagyta, a Herberstein Gyula báró murányi várkapitány védnöksége alatt tartott esperességi gyűlés, 1594 július 5-én Rimanovi Jánost választotta meg. Rimanovi a régi Fried-féle alapszabályzatot újra átdolgozta és fegyelmi dolgokban szigorúbb pontokat vett fel. Munkálatát úgy Herberstein báró, mint 17 lelkész, Kisfaludi János, osgyáni Bakos János s több földesúr és község elüljárósága is megerősítette.

Az egyházi fegyelmet szigorúan kezelték, sőt túlszigorúan. Bár a lelkész nem függött sem pártfogóitól, sem a hívektől, sőt a világi hatósággal is rendelkezett, egyfelől az engedetlen vagy a vallási és erkölcsi követelményeket megszegő híveket, másfelől minden szabad kutatást és nyilatkozatot a hitélet terén úgyszólván anathémával sújtottak. Még szembeszökőbb és a protestantizmus elveivel ellenkező pont a 39-ik: „A földesúrnak, pártfogónak vagy polgári tisztviselőnek semmi köze a lelkészhez, a ki csak az esperességnél vádolható, hol a nemes ember ellen is egyetemleges védelemben részesül.“

A szigor, az érzékeny büntetés a fraternitás tagjaival szemben, csakhamar visszahatást szűlt, a mely Rimanovi Jánosnak 1596-ban bekövetkezett halála után jelentkezett is. Skultéti János rimabrézói lelkész és kishonti alesperes ugyanis 1596 június 15-én kijelentette, hogy kishonti lelkésztársaival a gömöri fraternitásból kilép és külön esperességet alakít. A szakadás megtörtént s a XVIII. század elejéig vissza sem volt állítható az egység, sőt a magára maradt gömöri egyház hanyatlani kezdett.

Az esperesség mindamellett folytatta a tisztítás művét; de miután meggyőződött, hogy a purifikáczió lassú előrehaladásának az oka a hitczikkelyek határozatlanságában és a papi hivatal és esperesség jogkörének pontatlan körülirásában rejlik, odahatott, hogy 1603-ban az esperesség kiküldte hét lelkészét, hogy szabályzatot dolgozzon ki, a mely a hívek jogait és kötelességeit körülírja. Ennek a feladatnak 1604 január havában Restéren meg is felelt a bizottság. (L. Péczeli-féle jegyzőkönyv 4—18. l. a gömöri esperesség csetneki levéltárában.) Jeles elaboratumát az esperesség elfogadta és megtartását szigorúan megkövetelte úgy a világiaktól, mint az egyháziaktól. Thurzó György nádor pedig 1610 július 10-én nádori pecsétjével ellátva, a zsolnai határozatok erejével felruházta. Így lett *a gömöri esperesség önálló független kerületté* (szuperintendencziává). A gömöri szuperintendenczia.

Az ellenreformáczió mozgalmait és a protestánsok üldözését az általános egyháztörténeti rész tárgyalja. A XVII. századbeli viszontagságok nagy tanúlságúl szolgáltak a gömöri egyházaknak. Úgy a hívek, mint lelkészeik belátták, hogy az egyes egyházak ügyeit, hitczikkelyeinek betartatását nem lehet többé a városi tanácsra és főbíróra bízni, mert annak egy része elhagyta protestáns hitét. A lelkészek meg belátták, hogy az egyház erőssége, az ellenséges támadásoktól való megóvása, a hívek közreműködése nélkül csak fiktiv dolog. Szabadabb szellő lengett mindenfelé az egyházakban, a melyeknek kormányzata most egyrészt a hívek kezébe került, a kik maguk közül egyet szabadon választottak elnöknek (később „felügyelő“ czímen fordul elő), a kivel egyetemben az egyház anyagi és erkölcsi életéről gondoskodtak és a papot bizonyos tekintetben ellenőrizték. Minthogy azonban nehézkes lett volna az összes híveket minden ügyben összehívni, szokásba jött egy szűkebbkörű egyháztanácsnak, presbyteriumnak, választása.

Nagy és hasonló változáson ment által *az esperesség* is, mert *1704 május 22-én* Bodovini (Bodó) András csetneki lelkész szuperintendens elnöklete alatt *teljesen független egyházkerületté*, szuperintendencziává lett.

A Rákóczy Ferencz védelme alatt 1707-ben Rózsahegyen tartott zsinaton szervezett négy egyházkerület közül a gömörit már mint fennállót ismerték el. Kiterjedt pedig a gömöri, kishonti, tornai, borsodi, hevesi és szolnokmegyei gyülekezetekre és az e megyékben fekvő városokra is. Ugyancsak e zsinat adta meg a szuperintendenseknek az „excellentissimus“ czímet, a melyet a róm. kath. egyház püspökei viseltek. Az első gömöri kerületi consistorium állott a szuperintendensből és 8 lelkészből, továbbá Szentiványi Mátyás, Czékus Miklós, Török Miklós, Krús Péter, Gothard Dávid és Modony János világiakból.

Bodó Andrásnak 1708 márczius 10-én bekövetkezett halála után Sárossy Jánost választották Jolsván 1708 augusztus 14-én szuperintendenssé, a kit a rozsnyói német és magyar egyház 1708 október 3-án meghívott. El is foglalta állomását, de már a következő év elején elhúnyt.

Bodó András halála után *Sárossy* János kassai lelkészt választották meg szuperintendensnek. 1709 febr. 10-én történt halála után *Antoni* Sámuel, a nagy tudós és szónok, csetneki lelkészt választották meg, ki 1738 aug. 18-án halt el. Ő volt az utolsó gömöri szuperintendens.

III. Károly 1734 okt. 20-án kelt resolutioja az egész kerület számára csak egy szuperintendenst engedélyezett, úgy hogy Antoni Sámuel halála után Szirmay Tamás, a tiszáninneni és tiszántúli kerület felügyelője ennek az 1734-iki rendeletnek akart eleget tenni, de az 1741 jan. 26-iki kerületi gyűlés Eperjesen eredményre nem vezetett, mert a sz. kir. városok maguknak akartak külön szuperintendenst s csak azután bocsátkoztak a püspökválasztásba, miután a kerülettel barátságosan megegyeztek arra nézve, hogy a szuperintendens a sz. k. városi német, majd ismét a kerületbeli magyar vagy tót papok közül választandó. Így aztán 1741 febr. 16-án Girálton *Ambrózy* György, csetneki lelkész lett szuperintendens. Ambrózy legfőbb érdeme, hogy a szab. kir. városi gyülekezeteket a kerülettel az eddiginél szorosabb kapcsolatba hozta, a mit a Dobsinán aláirott egyezménynyel (innen a „dobsinai coalitio“) 1743 május 1-én véglegesített, s miután 1744-ben még a bányakerületi szuperintendenshez csatlakozott kis-honti esperességet is a tiszai kerületnek visszaszerezte, nagyjában a mai tiszakerületi püspökség alakját teremtette meg, a melyhez Ruffinyi János szuperintendenssége alatt még a szepességi (13 városi stb.) esperességek is csatlakoztak 1783-ban.

A dobsinai coalitio.

A míg a gömöri contubernium önálló szuperintendencziát alkotott, vagy legalább a mult iránti tiszteletből a gömöri főesperesek lettek szuperintendensekké, elképzelhető, hogy különös gondot fordítottak a szuperintendensek a gömöri egyházakra; de a dobsinai coalitio halomra döntötte ezt az ú. n. előjogot. Pedig nagy szükségük volt az egyházaknak támaszra.

A rozsnyóiaknak templomaiktól és lelkészeiktől való megfosztását követte 1715-ben Csetnek, Ratkó és Kövi és így járt Dobsina is. Az 1714/15:30. t.-cz. ugyan elhatározta, hogy az 1681. és 1687-iki czikkeket eddig kijelentett igaz értelmükben „még“ fentartja, de a protestánsok üldözése azért tovább folyt. Ezek a szomorú idők folytatódtak a XVIII. század második felében is

a gömöri evang. esperességben. A lelkészek hivataluk teljesítésében arra a nehány anyaegyházra voltak szorítva, a melyek — bár szűk korlátok közt — meghagyattak.

A türelmi rendelet után Rozsnyónak megengedték, hogy Berzététől, a hol 1711 óta tartotta istentiszteletét, megválhasson. Major Sámuel berzétei lelkész Rozsnyón 1783 szept. 14-én megkezdte a Berzétei-utczában, Leszczinszky Mihályné csűrében a legelső istentiszteletet, mígnem a rozsnyóiak, minden akadály legyőzése után, 1784—1786-ig, felépítették jelenlegi templomukat. A türelmi rendelet után.

Az 1784. évben Nagy-Veszverés két leányegyházával, Kis-Veszveréssel és Betlérrel alkothatott egyházat; Rédova lelkészhívásra és imaház emelésére nyert jogot; Henczkó mint leányegyház Alsó-Sajóhoz csatoltatott.

Szirk, Turcsok és Rákos az 1783 decz. 16-án tartott megyei gyűlésen kihirdetett felsőbb rendelettel engedelmet kaptak imaház felállítására és lelkész és iskolatanító bevezetésére. Ugyanebben az évben magánistentiszteletre engedélyt nyert Süvete, Perlász, Jolsva, Taplócza és Miglész leányegyházaival; Vizesrét a hozzácsatlakozott Umrla-Lehotával; Hizsnyó, Lubenyikkel, Mnizsánynyal és Koprással, — és Nagyrőcze, Jolsva, a melyek eleinte, a multra hivatkozva, nyilvános istentiszteletért folyamodtak.

1785-ben két új egyház alakult. Hosszúrét és Fekete-Lehota. Hrussó, Dobrapatakkal és Lipóczczal az utolsó volt ebben az időben, a mely czélját 1787-ben elérte.

Később, bár nem minden küzdelmek nélkül, Jolsva-Taplócza, Miglész leányegyházával 1800-ban Süvetétől, Nandrás Rákossal 1803-ban Szirktől, Hosszúszó, Pelsőcz-Ardó és Kecső leányegyházaival 1805-ben Gömör-Panyittól, azután még Betlér Rozsnyótól és Sebespatak-Rekenye Csetnektől elszakadván s önálló egyházakat alakítván, *megalakult a gömöri ág. hitv. esperesség jelen állapotában.* A gömöri esperesség mai alakja

Hogy pedig a főesperes kötelességeit könnyebben teljesíthesse, a megye egyházait a fő- és alesperesek közt a következő rendben osztották fel.

I. kerület, a ratkói, a főesperes felügyelete alatt. (Ratkó, Kövi, Újvásár, Bugyikfalva, Pádár, Derencs, Kiete, Baradna, Bisztró, Szirk, az azokhoz tartozó leányegyházakkal együtt.

II. kerület, a csetneki, az első alesperes felügyelete alatt. (Csetnek, Restér, Geczel, Feketepatak, Rédova, Felső-Sajó, Dobsina, Oláhpatak, Alsó-Sajó, Veszverés, Rozsnyó, Gömör-Panyit, Sajó-Gömör, Kúntaplócza.)

III. kerület, a jolsvai, a másodalesperes felügyelete alatt. (Jolsva, Süvete, Rozlozsnya, Ochtina, Nagyszlabos, Fekete-Lehota, Hizsnyó, Vizesrét, Nagyrőcze, Hosszúrét.)

A főesperesek választása és hivataloskodásuk éve eleinte nem volt megállapítva. A csetneki gyűlésen, 1786-ban *Ruffinyi* János szuperintendens s dobsinai lelkész (collatis consiliis) 3 férfiút jelölt ki főesperes-jelöltekűl s hozzájuk még más négy férfiút nevezett meg, hogy a hivatalokban beállható változás esetében azok közül az alesperesek és jegyzők választhatók lehessenek, a kik közül az egyházak és papok döntő szavazata választ. 1798-ban, a ratkói esp. gyűlésen változást szenvedett ez, kimondatván, hogy úgy mint a szuperintendens és felügyelő választása mellett, a tisztújítás bekövetkeztével, minden egyház minden hivatalra egy szavazatot küldjön be az esperességi felügyelői hivatalhoz, melyek mindkét rendbeli biztosok által felbontatván, a legtöbb szavazatot nyert 3 egyén neve végleges megválasztás végett köröztessék. Később azonban a hivatalnokok lemondása élőszóval a gyűlés szine előtt történt meg s csak ha valamelyik meglévő egyh. hivatalnok felkiáltás útján nem kapta meg a kellő számú szavazatot, lőn elrendelve a rendes szavazás.

Meg kell még említenünk néhány oly eseményt, a melyek mélyen belevágtak az esperesség életébe. Első sorban is szemünkbe ötlik a dícséretes mozgalom, a magyarosodást az egyházi életbe is belevinni. Akkoriban ugyanis a tanácskozmányok latinul folytak és a jegyzőkönyveket is latinul szerkesztették. 1820-ban Bodó Sámuel, akkori megyei főjegyző azt indítványozta, hogy a jegyzőkönyveket magyarul vezessék, de ezt az idítványát nem fogadták el. 1821-ben megújították ezt az indítványt, de tekintettel arra, hogy a Magyarosodás.

latin nyelv hirtelen ki nem küszöbölhető, mert a papi rend a magyar nyelvben gyakorlatlan és a hegyaljai esperességet kivéve, a többi esperességekben a latin nyelv divatozik: elhatároztatott, hogy a jegyzőkönyvet ezentúl is latinul vezetik. De hozzájárultak ahhoz, hogy a világi rendből is jegyző választassék, ki a jegyzőkönyvet magyarositsa s az ily jegyzőkönyvet az esperességi felügyelőnek kézbesítse a végett, hogy ezt a világi urakkal közölje. 1833-ban Betlérben végre azt az iditványt fogadták el, hogy az esperességi gyűlések jegyzőkönyvei honi nyelven vezettessenek, szabadságára hagyatván mindenkinek a tanácskozmányokban, úgy mint a jelentéstételeknél, a magyar vagy a latin nyelv használata.

Az «Unio.» Heves mozgásba hozta az egyházi életet az „unio" nagy eszméje. Az ev. tiszakerület, püspökével: Jozeffy Pállal, már az 1841. aug. 17-iki s következő napjain Rozsnyón tartott kerületi gyűlésen (16. jk. p.) kimondotta, hogy hozzájárúl („quod unionem toto corde anhelet!") s az egyetemes gyűlés által e czélból bizottságot kivánt kiküldeni, „coactio" nélküli szeretetteljes egyesülést kivánván. E nagy eszme visszhangját megtaláljuk ugyan még az 1843,, 1844., 1845., 1847-iki egyetemes gyűlési jegyzőkönyvekben és megvalósítása szépen elő volt készítve az ev. tiszakerületben, de az 1848-ik évi mozgalmas napok alatt végkép elaludt s többé 1887-ig szóba sem jött. (L. Haán L. Magyar ág. ev. egyetemes gyűlések 62—73. l.)

Esperességi felügyelők. II. József korától 1848-ig a gömöri esperesség élén, mint annak világi kormányzói a következő esperességi felügyelők állottak: *Szontagh* Gáspár. Megvál. 1778. Meghalt 1786-ban. *Gömöry* Pál. Megvál. az 1786-iki csetneki esp. gyűlésen, 1795-ben a tiszai egyházkerület másodfelügyelője lett, de az esp. felügyelőséget is megtartotta haláláig, 1809-ig. *Szontagh* Mihály. Már 1806 óta felügyelőtárs, Oláhpatakon az 1808 júl. 13-iki esp. gyűlésen egyhangúlag felügyelőnek választatott. 1812-ig volt esp. felügyelő. *Szontagh* Ádám 18 évig fáradhatatlanul vitte ezt a hivatalt 1812—1830. Ifj. *Draskóczy* Sámuel 1830—1843. Alispáni és országgyűlési követsége annyira elfoglalá, hogy Szontagh Lajost adták melléje helyettes felügyelőnek. 1842-ben egyházker. felügyelővé választatván, elvált az esp. felügyelőségtől. *Szontagh* Lajos 1843-tól Draskóczy Sámuel elhúnytával egyházker. felügyelőnek választatván, utóda lett az esp. felügyelőségben fivére *Szontagh* Imre, kinek hivataloskodása részint a forradalom zajos idejébe, részint az arra bekövetkezett szomorú évekbe esik.

Főesperesek. Hű támogatói az esp felügyelőknek voltak az esperességi *főesperesek*: *Schramkó* Mihály kövi lelkész, 1779—1784. *Corongi* Frigyes, ratkói lelkész, 1785—1813. 1813-ban lemondott. *Wallaszky* Pál, jolsvai lelkész, a „Conspectus rei litterariae in Hungaria" jeles szerzője 1813—1821. 1821-ben lemondván, az 1822. esp. gyűlés elhatározta, hogy a főesperes czímét holtáig viselje. *Bartholomaeides* László, ochtiniai lelkész, a „Notitia Comitatus Gömöriensis" tudós írója, 1821—1825. *Reisz* Sámuel, nagyrőczei lelkész, 1825—1831. *Karlovszky* József, csetneki pap s alesperes 1831—1836. *Spissák* György 1836—1846. Neki köszönheti a gömöri ág. h. evang. egyház *papi és tanítói özvegy s árva intézetének* alapítását. *Ferjencsik* Sámuel jolsvai lelkész, 1846—1858-ig volt főesperes. (L. Bartholomaeidesz János kéziratát Bartholomaeides László csetneki alesperes lelkész birtokában.)

Felügyelők. Az 1848-iki esztendő az egyházmegye *felügyelői* székében *Szontagh* Imrét találja, a kit az akkori zavaros időktől javasolt óvatosság vezérelt, a mikor nem egyszer a legnagyobb tapintatosságra és türelemre volt szükség. Midőn 1861-ben hivatalától elbúcsúzott, a közbizalom *Szent-Iványi* Miklóst választotta utódjáúl. A pátens idejében ő vezette azt a tárgyalást Rozsnyón, melyen a kir. szolgabíró szétoszlásra hívta fel a gyűlés tagjait; de ő a gyűlést csakis az elintézendő tárgyak bevégeztével oszlatta szét. Ott volt Pesten a központi választmány egyik legjelentékenyebb értekezletén; de ott volt a jolsvai esperességi gyűlésen is, hol az elpártolt testvérek ismét visszatértek testvéreikhez. Három évi hivataloskodás után (1861—1864) lemondott. Utóda lett *Szontagh* Pál (1864—1867), ki kormányzása idejében a nevelő intézetek felvirúlása körül sikerrel fáradozott. Ebbe az időbe esett Máday szuperintendensnek az esperesség kebelében való első egyházlátogatása. 1867-ben mondott le és utóda *Latinák* Rudolf lett (1867—1874). Ő is főleg a népneve-

lésre fektetett súlyt. Hivataloskodása idejében lépett életbe az országos népnevelési törvény és a Jolsván megtartott esperességi gyűlés alkalmával a községi iskolákkal ellentétben álló egyéneket, kik a vallásos nevelést féltették, sikerült megnyugtatnia. Távozásával az esperesség egyházainak bizalma 1874-ben *Szontagh* Bertalan felé fordult, a ki ezt az állását 1874—1885-ig osztatlan tiszteletben viselte. Hivatali utóda lett *Szent-Iványi* Árpád (1886—1898), ki mint a Szent-Iványiak méltó sarja, nagy buzgalommal járt elől — főesperesi társával együtt — az egyházak megmagyarosítása ügyében. Tiszai kerületi felügyelőnek választatván meg, utóda *Kubinyi* Géza, országgy. képviselő lett, a ki 1899-től — Terray Gyula főesperessel karöltve — ébren őrködik az egyházmegye anyagi és szellemi érdekei fölött.

Főespereseink sorát ebben a korban *Ferjencsik* Sámuel halálával *Tomasik* Sámuel nyitja meg. Megválasztatásakor hisnyói lelkész és alesperes volt. Az 1859-iki szeptemberi pátens miatt támadt surlódások nem engedték, hogy hivatalát folytassa. Utóda *Bartholomaeidesz* János, csetneki lelkész és alesperes lett 1860-ban. Hivataloskodása rövid volt, mert a nyiregyházi egyház papnak választván őt meg, a hegyaljai esperességbe költözött át. Méltó utóda *Czékus* István, rozsnyói lelkész s alesperes lett, a ki ebbeli hivatalát 1860—1871-ig nagy buzgalommal vitte, mígnem a jelzett évben az egyházkerület püspöki székébe helyezte. 1860 május 15-én választatott meg gömöri főesperesnek, s mint ilyen gyarapította az esperességi özvegy és árva nyugdíjintézet alapját; 300 köböl gabonát és 1000 frt készpénzt hagyott és az átvett 3000 frt nyugdíjintézeti pénz helyett 10,000 forintot adhatott át utódának a főesperesi hivatalban. Alatta keletkezett 1860-ban az egyházi és női gyámintézeti egylet; a rozsnyói templom díszítésének költségeit ő gyűjtötte 1861-ben. Az ő fáradozásai által gyűlt össze az a 8000 frt, a melylyel az evang. főgimnázium 1863-ban végleg kiépült. Két temetkező intézet (1866) és a városi kisdedóvó (1868) neki köszöni létét. De legszebb műve a filléregyletnek 1881-ben való megalkotása, melyet oly czélból alapított, hogy az egyházi adó végleges megszüntetésére alaptőkét teremtsen, mely a jelenben a 12,000 forintot meghaladja. Az 1880-iki dobsinai kerületi gyűlésen 100 árva részére *kerületi árvaház* alapítását indítványozta és azt 12,000 frt alaptőke összegyűjtése után Rozsnyón 1883 nov. 10-én Luther születésének 400 évfordulója ünnepén 10 árvával meg is nyitotta. 1885-ben pedig a tőke 15,000 frtra gyarapodván, számát újabb 5 árva felvételével szaporította. A főesperességben utóda lett *Hoznek* Náthán nagyszlabosi lelkész (1871—1880), kit rövid főespereskedése után *Bartholomaeidesz* László jolsvai lelkész követett (1880—1885). Rövid, de áldásos főespereskedésében utóda lett *Terray* Gyula rozsnyói lelkész, ki 1885 decz. 9-én lett főesperes. Csakhamar oly népszerűségre tett szert, hogy Czékus Istvánnak 1890 febr. 7-én bekövetkezett halála után a gömöri egyházmegye Rozsnyón 1890 febr. 24-én a Szent-Iványi Árpád esp. felügyelő elnöklete alatt tartott értekezletén egyhangúlag őt ajánlotta a tiszai ev. egyházkerület püspöki székére, de a választásnál kisebbségben maradt. Immár 18 éven át főtörekvése odairányul, hogy az egyházmegyében a vallásos élet mellett a magyar hazafias érzületet meghonosítsa. Alapítványai közül kiemeljük a Szent-Iványi Árpáddal megalapított „domesztikát“, mely most már a 6000 koronát meghaladja és az egyházmegye által mint „Szent-Iványi-Terray-féle domesztikai alap“ kezeltetik. Annak emlékére, hogy Szent-Iványi Árpáddal 10 éven át kormányozta az egyházmegyét, megalapították az u. n. „Gömöri internátust“.

Főesperesek.

A *gömöri ág. h. ev. egyházmegye* mai szervezete a következő:

Mai szervezet.

Főesperes: *Terray* Gyula rozsnyói lelkész. *Egyházmegyei felügyelő:* *Kubinyi* Géza országgyűlési képviselő. *Esperesek:* *Bartholomaeidesz* László csetneki, *Becser* Endre nagy-szlabosi lelkész. *Egyházmegyei jegyzők:* Buzágh István derencsényi, Zachar Sámuel ratkói, Chotvács Pál alsósajói, Stempel Lajos betléri lelkész; ifjabb Hevesy László szolgabíró, Remenyik Aladár és Jurin Samu. *Törvényszéki tagok:* Hevesy Bertalan, Szontagh Andor, Szontagh Zoltán, Bartholomaeidesz László, Becser Endre, Weisz Antal, Kellner Gusztáv, Jurin Samu és dr. Wjeszt Károly jegyző. *Számvevőszék:* Szontagh Andor és Bartholomaeidesz László elnöklete mellett Sárkány Károly, Kirinyi Béla, dr. Kengyel János, Herman Sándor, Becser Endre, Honéczy Sámuel,

Dendeli Sámuel és Csipkay János. *Ügyészek:* Matulay Bertalan és Pósch József dr. *Levéltáros:* Bartholomaeidesz László. *Könyvtáros:* Petrenko János, a Sexty-féle könyvtár őre Köviben. *Gyámintézeti elnökség:* Szontagh Andor és Bartholomaeidesz László. *Péntárosok:* A folyó pénztárnál Oravecz Mihály főgimn. igazgató Rozsnyón, a Sexty-pénztárnál Baltazár János Jolsván, az özvegy s árva-nyugdijintézetnél és a gyámintézetnél Becser Endre Nagy-Szlaboson. *Számvizsgálók a közpénztárnál:* Kubinyi Géza és Terray Gyula elnöklete mellett Tichy Mihály, Justh János, Badinyi Gyula, Törköly János, Stempel Lajos és Maszny Pál. *Bírálók a közpénztárnál:* dr. Markó Sándor, Justh János és Maszny Pál. *Számvizsgálók az özvegy árva nyugdíjintézetnél és a gyámintézetnél:* a számszék tagjai. *Bírálók az özvegy árva nyugdíjintézetnél és a gyámintézetnél:* Szontagh Andor, Bartholomaeidesz László, Sárkány Károly és Csipkay János jegyző. *Számvizsgálók a Sexty-pénztárnál:* Kubinyi Géza és Terray Gyula elnölete mellett Podhraczky András, Czibur Imre, Bartholomaeidesz László, Becser Endre, Petrenko János és Jurin Samu jegyző. *Bírálók a Sexty-pénztárnál:* Bazilidesz Gusztáv, Kuna Aurél, Glósz László, Banko János és Jurin Samu jegyző. A *Klementisz-féle egyházi pénztár kezelője:* Robács Lajos lelkész, Hisnyón. A *Klementisz-féle papi és tanítói özvegy-nyugdíjpénztár kezelője:* Gallo János tanító Hisnyón. *Tanügyi bizottság* (a dékánokon kívül): Oravecz Mihály, Törköly János, Jurin Sámuel és Belányi János. *Dékánok a felső rozsnyóvölgyi körben:* Chotvács Pál és Szontagh Béla; *az alsó rozsnyóvölgyi körben*: Bencze Samu és Szontagh Zoltán; *a csetnekvölgyi körben:* Holéczy Samu és Matulay Bertalan; *a murányvölgyi körben*: Velky Jenő és Szift Gyula; *a ratkóvölgyi körben:* Zachar Sámuel és Hrk István; *a balogvölgyi körben:* Buzágh István és Kolbenheyer Gyula. *Igazoló-bizottság:* Törköly János, Zachar Sámuel, Stempel Lajos és Jurin Samu.

Egyházak.

Egyházak: (A zárjelek közé tett számok a lélekszámot jelzik.) 1. Alsósajó anyaegyház 1594-től (337), Henczkó, leányegyház (288), 2. Baradna ae. 1569-től (223), Poprócz le. (162), Ratkó-Polom le. (322), Rónapatak le. (148), Zchichava le. (152), 3. Betlér ae. 1684-től (625), 4. Bugyikfalva ae. 1597-től (186), Gesztes le. (412), Szilistye le. (257), 5. Csetnek ae. 1568-tól (914), Gencs le. (308), 6. Derencsény ae. 1547-től (326), Esztrény le. (118), Pápócs le. (128). 7. Dobsina ae. 1560-tól (2839), 8. Feketelehota ae. 1785-től (858), 9. Feketepatak ae. 1656-tól (314), Berdárka le. (184), 10. Felsősajó ae. 1590-től (417), Hankova le. (226), 11. Geczelfalva ae. 1590-től (222), Kisszlabos le. (191), Markuska le. (158), 12. Sajógömör ae. 1595-től (931), Lőkösháza le. (147), vidéken 12 politikai községben. 13. Gömörpanyit ae. 1614-től (407), Lekenye le. (159), Melléte le. (163), vidéken 5 politikai községben. 14. Hámosfalva ae. 1610-től (281), Gacsalk le. (244), 15. Hizsnyó ae. 1590-től (535), Korpás le. (85), Lubenyik le. (359), Mnisány le. (305), 16. Hosszúrét ae. 1590-től (553a), Garamvölgyön 10 pol. községben (255). 17. Hosszúszó ae. 1451-től (481), Pelsőczardó le. (234), Kecső le. (210a), vidéken 4 politikai községben (240). 18. Hrussó ae. 1787-től (266). Dobrapatak le. (216), Lipócz le. (350), 19. Jolsva ae. 1579-től (1620), 20. Jolsvataplócza ae. 1800-tól (234), Miglécz le. (178), 21. Kiete ae. 1450-től (131), Babaluska le. 156, Sztrizs le. (182), 22. Kövi ae. 1585-től (873a), vidéken 2 politikai községben (13). 23. Kuntaplócza ae. 1619-től (376a), vidéken (19). 24. Nandrás ae. 1540-től (370), Rákos le. (371). 25. Nagyrőcze ae. 1585-től (1261), Murányzdichava le. (52a), vidéken (74). 26. Nagyszlabos ae. 1543-tól (713), 27. Ochtina ae. 1645-től (637), Rochfalva le. (508), 28. Oláhpatak ae. 1594-től (672), Gócs le. (460), 29. Pádár ae. 1680-tól (549), Perjése le. (335), Meleghegy le. (242a), vidéken 11 politikai községben (147). 30. Ratkó ae. 1585-től (710), Ploszkó le. (170), Ratkószuha le. (296), Répás le. (218). 31. Ratkóbisztró ae. 1636-tól (462), Fillér le. (436), Gerlicze le. (292), Krokova le. (346), 32. Rédova ae. 1783-tól (1130), 33. Restér ae. 1591-től (329), Pétermány le. (175). 34. Rozsnyó ae. 1540-től (1511), Csucsom le. (245), Jólész le. (92), Nadabula le. (170), Rudna le. (119a), vidéken 15 politikai községben (378). 35. Sebespatak ae. 1807-től (386), R.-Ujfalu le. (285), 36. Süvete ae. 1596-tól (340), Mikolcsány le. (97), Perlász le. (180a), vidéken 3 politikai községben (210). 37. Szirk ae. 1784-től (711), Turcsok le. (577), 38. Újvásár ae. 1585-től (201), Borosznok le. (89), Ispánmező le. (380), Szásza le. (216a), vidéken 5 politikai községben (38). 39. Veszverés ae. 1784-től (533), Kisveszverés le. (407), 40. Vizesrét ae. 1784-től (640), Umralehota le. (356) lélekkel. Összesítés: A 40 anyaegyházban van 25.112 lélek; 54 leányegyházban és elszórtan 15,327; 165 politikai községben van összesen 40,439 lélek.

A kishonti egyházmegye.

A kishonti ág. h. ev. egyházmegye (fraternitás) a murányi fraternitás kötelékéből való kiválása előtti évtizedekben, 1540-től 1585-ig egyházkormányzatilag s közigazgatásilag alig volt szervezve, a mennyiben a Rimavölgy minden egyes egyháza, protestánssá lett plébánosaival együtt, teljesen azon hierarchikus szervezet-forma alatt maradt, melyet a római kath. egyházban megszokott. A lelkész t. i. híveivel szemben s az egyházi élet terén mindazon jogokat megtartotta, melyeket plébános korában gyakorolt. A nép azon-

ban — jobbágyi helyzete daczára is — a papi uralom súlyos igáját viselni nem volt hajlandó s különösen a Rimavölgy felső táján, Tiszolczon, Fürészen, Nyustyán, Rima-Brézón, Rima-Bányán, az akkori háborús időkben folyton elégedetlenkedett és háborgott, a Széchy (Kónya) Tamás, Rima-Brézó várában lakó földesúr által 1335-ben az említett egyházközségek plébánosainak adományozott tized kiszolgáltatása miatt, melynek fizetésétől mindenáron szabadulni kívánt, a különben is szorongatott s úgy a török csapatok sarczaitól, mint Basó Mátyás rablótámadásaitól sanyargatott és kifosztott völgyi lakosság. Ily körülmények között fordult aztán a kishonti ev. papság gróf Salm Miklós murányvári császári kapitányhoz, majd utódaihoz, niederléczi Maschko Menyhérthez és báró Herberstein Gyulához oltalomért, kik mindhárman valóban hatalmas pártfogóik és védnökeik lettek s az esperességet várbeli papjaik Fried Cyprián, később Reinhard Márton, majd Rimanóvi János murány-kishontvölgyi esperesektől szerkesztett, időnként bővített, mindig újból megerősített s az egyházak papjaitól és a hívektől is elfogadtatott czikkelyek mellett közigazgatásilag szervezték.

A rimavölgyi ev. egyházak papjai 1596-ban *Skultéty* János kishonti alesperes, rimabrézói lelkészt közakarattal esperesökül választván, az ő kezdeményezésére czélszerűségi fontos okokból, a kishonti esperesség az érvényben levő szabályok szerint önállóan szervezkedett. Védnökei és pártfogó felügyelőiül az egyházmegye levéltárában a következő egyének neveit találjuk. Osgyáni *Bakos* János, 1583-tól Gömörmegye alispánja, — ki 1596-ban a murányvári czikkelyeket megerősítette — a lelkipásztorok védelmét magára vállalta s 1617 április 19-én új rendtartási szabályokat léptetett életbe. — Utána következett ráhói és nagy-szuhai *Jákóffy* Ferencz, a Széchyek birtokához tartozó Murány-, Balog-, Lipcse várak kapitánya, 1630 óta a kishonti esperesség felügyelője. Lányi György szuperintendens s a kishonti esperesség közbenjárására Nagy-Hont vármegye karai és rendei 1636-ban közgyűlési határozattal megerősítették hivatalában s ugyanakkor jóváhagyó záradékkal látták el az esperesség rendszabályait is. Meghalt 1639-ben, 46 éves korában. — Osgyáni *Bakos* Gábor, Szendrő-vár kapitánya, 1639-től 1666-ig, élte fogytáig vitte az egyházmegyei felügyelői tisztet. — Felső-kubini és nyustyai *Kubinyi* Ádám, híres jogtudós, a család jószágainak igazgatója, 1677-ben az esperessel egyetértőleg esperességi közgyűlést tartott Klenóczon. — Ráhói és nagy-szuhai *Jánoky* Gáspár, Nagy-Hont-, Nógrád- és Zólyom vármegyék táblabírája, a tudományok és művészetek bőkezű pártfogója. Meghalt 1692. év április 24-én, 83 éves korában. — *Jánoky* Farkas, 1693-tól Gömör vármegye alispánja. Meghalt 1698-ban. — *Jánoky* Zsigmond, előbbinek öcscse s utóda mindkét tisztségben, a Rákóczy-féle mozgalmakban a kormány bizalmas embere. Meghalt 1721-ben. — Felsőkubini és nyustyai *Kubinyi* György, a Koháry uradalmak igazgatója, 1707-ben a rózsahegyi zsinaton az egyházmegye képviseletében megjelent s az akkor szervezett egyházi törvényszék bírájául választatott. 1715-ben Gömörmegye alispánja lett. — *Kubinyi* Mihály, 1720-ban a parochiális tizedek bátor és szerencsés védője. — *Kubinyi* Imre, Gömör vármegye pénztárnoka s a család jószágainak igazgatója. Miután 1735-ben a Pesten megtartott országos egyházi alkotmányos gyűlés azt a határozatot hozta, hogy minden egyházkerületnek, egyházmegyének, sőt minden egyes egyháznak is külön felügyelője legyen, ő lett a valósággal törvényes formák közt választott első egyházmegyei felügyelője Kishontnak. Meghalt 1748 február 9-én, 74 éves korában. — *Jánoky* László, 1732-től a vármegye alispánja. Radvánszky János levélváltás útján vele tanácskozott a szuperintendens-választás módozatai felől. — Osgyáni *Korponay* Gábor, Fülek vár alkapitánya, Koháry István, Géczy Juliánna és a Bakos-utódok jószágainak kormányzója; hűtlenség vádja miatt elkobzott anyai jószágainak visszaszerzője, az osgyáni várszerű kastélynak 1760-ban felépítője. 1753-ban választották meg az esperesség felügyelőjéül. — *Kubinyi* Dániel, Gömör vármegye alispánja, 1766-ban lett esperességi felügyelő, hivataláról azonban 1770-ben lemondott. Meghalt 1774 október 4-én, 63 éves korában. — *Kubinyi* Miklós, 1770-ben egyhangúlag választották meg esperességi felügyelővé. 1771 február 8-án, 40 éves korában hirtelen elhalt. — *Fejes* György, Alsó-Szkálnokon lakott, 1771 május 13-án foglalta

Felügyelők.

el felügyelői hivatalát. Meghalt 1790 márczius 24-én, 60 éves korában, mint „theologus prefektus, — juridicum oraculum, — defensor religionis publicus.“ — *Ifj. Korponay* Gábor, 1791-től az esperesség felügyelője; az esperességet Kuzmányi Sámuel esperessel a pesti zsinaton saját költségén képviselte. Meghalt 1802 szeptember 19-én, 43 éves korában. — *Fejes* János, a vármegye jegyzője, mely tisztségtől megválván, a külföld egyetemeit látogatta, honnan hazatérve, kizárólag a tudományoknak élt. 1791-ben az esperesség másodfelügyelője, majd 1803-ban felügyelője lett, 1809-ben azonban hivataláról lemondott s a kishonti tudós társaság munkás tagja s pártfogója maradt éltefogytáig. — *Kubinyi* Péter, közfelkiáltással választatott esperességi felügyelővé 1809-ben. Pénz- és ásványgyűjteményét a nemzeti múzeumnak adta, több ezer kötetből álló könyvtárát pedig az esperességnek hagyományozta. — Méltó utódja lett a felügyelőségben zabari *Szontagh* István 1838-ban, majd *Kubinyi* Gedeon 1844-ben, utána felsőkubini és nagyolaszi *Kubinyi* Ödön 1848-tól, malatini és rimabrézói *Malatinszky* Frigyes 1854-től, *Kubinyi* Ödön másodizben 1861-től, zabari *Szontagh* Bertalan alispán 1878-tól, felsőkubini és déménfalvi *Ruthény* Béla 1881-től, *Kubinyi* Aladár 1890-től maig, már harmadizben, mindig egyhangúlag megválasztva.

Esperesek. A kishonti ág. h. ev. egyházmegye espereseinek névsora a következő:

1.	Skultéty János	rimabrézói	lelkész, esperes	1596—1617-ig
2.	Holly Jakab	osgyáni	„ „	1617—1618 „
3.	Dropkini Ferencz	tiszolczi	„ „	1618—1636 „
4.	Mayer András	ráhói	„ „	1636—1646 „
5.	Zakalecz Mihály	tiszolczi	„ „	1646—1651 „
6.	Chamaridesz Mihály	kokovai	„ „	1651—1653 „
7.	Marczy György	tiszolczi	„ „	1653—1678 „
8.	Kromholcz János	kokovai	„ „	1678—1683 „
9.	Pavlinyi György	klenóczi	„ „	1683—1685 „
10.	Marczell György	klenóczi	„ „	1685—1686 „
11.	Paulinyi György (ismét.)	tiszolczi	„ „	1686-1709 „
12.	Bartholomaeidesz János	klenóczi	„ „	1709—1719 „
13.	Fabriczi János	tiszolczi	„ „	1719—1736 „
14.	Hanko Mátyás	kokovai	„ „	1736— „
15.	Bartholomaeidesz János	klenóczi	„ „	1736—1754 „
16.	Sztruhár András	kokovai	„ „	1754-1778 „
17.	Klanicza Márton	rimabrézói	„ „	1778—1779 „
18.	Trsztyénszky János	klenóczi	„ „	1779—1783 „
19.	Kollár János	fűrészi	„ „	1783—1789 „
20.	Kuzmányi Sámuel	rimaszombati	„ „	1789—1807 „
21.	Holko Mátyás	rimabányai	„ „	1807—1832 „
22.	Kolbenheyer Mihály	nyustyai	„ „	1832—1854 „
23.	Havjar Dániel	rimaszombati	„ „	1854—1855 „
24.	Pekár István	kokovai	„ „	1855—1860 „
25.	Jamrisska Péter	rimabrézói	„ „	1860—1866 „
26.	Jungmann Dániel	rimaszombati	„ „	1866—1872 „
27.	Krno Andor	cserencsényi	„ „	1872—1878 „
28.	Gáber Lajos	kokovai	„ „	1878—1881 „
29.	Czéner János Pál	alsó-szkálnoki	„ „	1881—1890 „
30.	Glauf Pál	rimaszombati	„ „	1890-től maig.

Az egyházmegye ez időszerinti kormányzatára nézve mérvadók a magyarországi ág. hitv. evang. keresztény egyház 1891—1893. évi egyetemes zsinatán hozott, 1893 márczius 18-án szentesített és 1893 május 4-én a zsinati ülésben kihirdetett törvények.

Mai szervezet. *Főesperes Glauf* Pál lelkész Rimaszombatban. *Esperes: Liszkay* János lelkész Rimabrézón. *Egyházmegyei felügyelő: Kubinyi* Aladár kir. törvényszéki elnök Rimaszombatban. *Jegyzők:* Kemény Lajos osgyáni, Hüvösi Lajos f.-pokorágyi lelkész, Cseh István kir. törvényszéki bíró, Törköly József állami polgári iskolai igazgató. *Pénztárosok:* a közigazgatási pénztárnál Liszkay János rimabrézói, a papi özvegy árvaszék-egyleti pénztárnál Hornesz Sámuel tiszolczi lelkész. *Ügyész:* Institórisz Endre ügyvéd Rimaszombatban. *Könyvtárosok*: a Fejes-Kubinyi-féle könyvtárnál Rimaszombatban Glauf Pál esperes lelkész, a Kollár-féle könyvtárnál Cserencsényben Krus Andor lelkész, a tanító-egylet könytáránál ifj. Czéner Pál tanító Gömörráhón. *Iskolalátogató dékánok:* az alsó körben: Hűvösi Lajos lelkész F.-Pokorágyon, Okolicsányi Ágoston birtokos Gömörráhón, Kicsiny Gusztáv tanító Bakostöréken; a felső körben: Banczik Sámuel lelkész Kokován, Feszny Gáspár

birtokos Kokován, Szlopovszky Péter tanító Kokován. *Törvényszéki bírák:* Medveczky Sándor kir. közjegyző, Kubinyi Andor pénzügyigazgató, Fábry János, Zachar Gusztáv nyugalmazott tanárok, Liszkay János, Czéner Pál, Kolbenheyer Lajos, Banczik Sámuel lelkészek, Szlopovszky Péter tanító. Jegyző: Kemény Lajos. *Számvevőszék:* Madarász Pál kir. pénzügyi titkár és Banczik Sámuel lelkész elnöklete mellett Hűvösi Lajos, Kolbenheyer József lelkészek, Szontagh Károly városi számvevő, Szombath György helyettes pénzügyigazgató, Hamaliár Lajos megyei árvaszéki ülnök, Szabó Dániel likéri tanító. Jegyző Hűvösi Lajos. *Iskolaszék:* elnöke Liszkay János esperes, tagjai az összes iskolalátogatók. Jegyzője: Hűvösi Lajos. *Nyugdíjintézeti választmány:* elnöke Glauf Pál esperes, tagjai: Liszkay János társesperes, Hűvösi Lajos, Kolbenheyer Lajos lelkészek. Ügyész: Institórisz Endre ügyvéd. *Tanítóegylet:* elnöke Szlopovszky Péter tanító Kokován, pénztárosa: ifj. Czéncz Pál tanító Gömörráhón. *Gyámintézeti bizottmány:* az egyházmegyei társelnökség mellett Krno András, Hűvösi Lajos lelkészek, Zachar Gusztáv főgimnáziumi tanár. Pénztáros és jegyző Kemény Lajos.

Egyházak: 1. Cserencsény anyaegyház 1598-tól (246), Bakostörék leányegyház (364), Orlajtörék le. (192), 2. Fürész ae. 1625-től (618), Hacsava le. (221), 3. Klenócz ae. 1613-tól (4050), 4. Kokova ae. 1566-tól (1902), 5. Kraszkó ae. 1595-től (215), Lukovistye le. (332), 6. Nyustya ae. 1540-től (992), 7. Osgyán ae. 1545-től (628), Nagykeresztúr (Nógrádmegye) (142), a vidéken 3 politikai községben (63), 8. Pokorágy ae. 1590-től (367), a vidéken 2 politikai községben (27), 9. Pongyelok ae. 1620-tól (237), Szelcze le. (251), Válykó le. (145), a vidéken 3 politikai községben (88), 10. Ráhó ae. 1568-tól (306), Keczege le. (259), Varbócz le. (196), 11. Rimabánya ae. 1544-től (441), Rimalehota le. (202), Rimócza le. (235), Rimazsaluzsány le. (160), a vidéken (78), 12. Rimabrézó ae. 1545-től (265), Likér község és kohótelep (437), 13. Rimaszombat ae 1786-tól (1050), Tamásfalva le. (377), Dúsa le. (126), 14. Szkálnok ae. 1594-től (332), Tóthegymeg le. (139), 15. Tiszolcz ae. 1575-től (2384), 16. Várgede missziói központ 1900-tól (151), a vidéken 29 politikai községben (338). Összesítés: a 15 anyaegyházban és egy missziói körben van 14,371 lélek, a 16 leányegyházban és a szórványban van 4514 lélek, összesen a 89 politikai községben 18,885 lélek. Egyházak.

A GÖMÖRI EV. REF. EGYHÁZMEGYE.

A tiszáninneni reformátusok — a magyar haza területén — legkésőbb szervezkedtek szuperintendencziává. Az 1734- ikévben Hernád-Németiben (Zemplénmegye) tartott összejövetelen választották az első püspököt, *Szentgyörgyi Sámuel rimaszombati lelkész* személyében. Jóllehet a Tiszán innen levő négy traktust (ú. m. a borsod-gömörit, az abaújit, a zemplénit és ungit, melyek *unióban* éltek együtt püspök nélkül), már I. Rákóczy György felhívta volt, az 1646-iki szatmár-németi zsinat határozata értelmében, hogy püspököt válaszszanak, azonban e felhívásnak nem tettek eleget, tudván azt, hogy a czentralizáczió nem kedvez az autonomikus jogoknak, hanem 1648 június 20-án Sárospatakon tartott közzsinatban, a négy traktus az unió pontozatait szorosabban körvonalozta.

A nagyemlékezetű, 1791-iki budai zsinat mondta ki az egyházmegyék és egyházkerületek czélszerűbb beosztásának szükséges voltát s ennek következtében az óriás területen (hét vármegye) fekvő borsod-gömöri traktus 1799-ben, a vármegyék határvonalainak megfelelően, négy egyházmegyére vagy esperességre oszlott fel s *ekkor nyerte a gömöri ref. egyházmegye is mai alakját és kiterjedését, szorítkozván kizárólag Gömör-Kishont vármegye területére.* Mivel azonban a régi Kishont területén csupán két ref. egyházközség található (Rimaszombat és Zeherje-Pokorágy), a többi pedig valamennyi Gömör vármegye területére esik, az 1799-ben született új traktus a „*gömöri ref. egyházmegye*“ nevet vette fel.

Az egyházmegye alakulása.

Első esperese volt *Szentkirályszabadi Szőke Ferencz*, szintén rimaszombati lelkész, a tiszáninneni egyházkerület generális nótáriusa s 1792-től a volt borsod-gömöri traktusnak is esperese, a rimaszombati ref. anyaszentegyháznak az 1771-iki nagy romlás után halhatatlan újjáteremtője. Koadjutor kúrátora lett *Fáy Benedek* giczei földbirtokos; főjegyzője *Patay István* jánosi lelkész.

Miután e vállalat beosztása és intencziója szerint, az egyházmegye előbbi multjára e fejezetben nem terjeszkedhetünk ki, mert azt már a vármegye általános történeti része tárgyalja, csak a szervezet, a közigazgatás s annak keretében néhány nagyobb fontosságú s maradandóbb életű esemény vázolására szorítkozunk.

A különálló gömöri traktus első közgyűlését 1799 szeptember 26-án Pelsőcz városában tartotta meg, a hol az egyházmegyét két járásba osztották be: a pelsőczibe és szombatiba; elhatározták a budai kánonoknak a kebelbeli papok számára való kinyomatását s megállapították az assessorok (tanácsbírák) számát, ötöt-ötöt választván mind a prédikátori, mind a világi rendből.

A gyülekezetek szavazatával első tanácsbírákká megválasztattak a lelkészek közül: Molnár István, Szeőcs István, B. Kovács István, Báthory István, Harangozó Miklós és kisegítőképen Boros Sámuel. A világiak közül: tornalyai Tornallyay Károly, kövecsesi Dancs György, runyai Zsoldos Péter, runyai Bornemisza István és Lévay Kós István.

A két járásra való felosztás alig néhány év mulva már módosulást szenvedett s Szőke Ferencz esperes indítványára a mai napig is meglevő rimaszombati, pelsőczi, tornallyai és putnoki járás kerekíttetett ki, összesen 42

anyaegyházzal. Az anyaegyházak száma ma is csak 44. Bár volt idő, a mikor — régi, a XVI. század második s a XVII. század első feléből fenmaradt visitationalis jegyzőkönyvek tanúsága szerint — felül volt a hatvanon a helvét hitvallású gyülekezetek száma s a százbérczü Gömör bájos völgyeiben, a merre csak a magyar szó csendült, a magyarnyelvü községek egytől egyig Kálvin követői valának és sem róm. katholikus, sem ág. h. evangélikus közöttük nem találtatott. Református volt Abafalva, Bánréve, Csoltó, Dobócza, Deresk, Füge, Gesztete, Gömör-Panyit, Harkács, Kerepecz, Licze, Lőkösháza, Meleghegy, Málé, Méhi, Osgyán, Perjése, Püspöki, Sánkfala, Sajó-Gömör, Velkenye. Csak volt. Ma egyik sem az, s a magyar vallásnak egyikben-másikban csak hírmondója akad.

E gyülekezetek igazgatása, vagyis az egyházmegye szervezete, kezdetben határozottan hierarchiai és arisztokratikus szellemü és egyáltalán nem szabadelvü, nem képviseleti. Az egyházmegyei gyűlések szinte despota módra rendelkeznek és uralkodnak. S e gyűléseken a világi elemet — még az assessorokat is — nem szívesen látják, sokszor meg se hívják. Az eklézsiák küldötteit, sőt a lelkészeket is, a tanácskozóhelyiségből kizárják s a tanácskozás *nyilvánosságát* meg nem engedik. Az esperes és a papi assessorok kezében van minden jog és minden hatalom. Ők kötnek és oldanak, fegyelmeznek papokat és tanítókat, egyes tagokat és egész gyülekezeteket. Censealják és szigorúan ellenőrzik az ifjú lelkészek tudományos készültségét, könyvtárát és egyházi beszédeit s a „papmarasztásnak“ e sajnálatos korszakában ők rendelik — sokszor a gyülekezet akarata ellenére — az egyes egyházközségekbe az oda illő és oda érdemes prédikátorokat. Tehát mai egyházi életünk és egyháztársadalmunk két nagyfontosságú, talán legégetőbb kérdését, az *egyházfegyelmezést* s a *lelkészválasztást* és az azzal járó visszaélések megszüntetését, ők már a maguk módja és bölcsessége szerint, koruk szükségeinek megfelelően, megoldották. Szervezet.

Az 1848-iki márczius lélek-üde fuvallata azonban az egyházi téren is megérintette a lelkeket s fölkeltette a vágyat és törekvést az egyházi szervezetnek őspresbiteri, vagyis *demokratikusabb* megújhodása iránt. A papi vaskalapos consistorium képviseleti közgyűléssé alakult át, a melyen minden papnak, tanítónak s minden gyülekezet küldöttének tanácskozási joga volt. Az 1881-ik évi debreczeni s az 1891-ik évi budapesti zsinat aztán ezt a demokratikusabb szervezetet törvénybe is iktatta s egész egyházalkotmányunkat a zsinat-presbiteri, vagyis képviseleti rendszer szellemében alakította át. Képviseleti közgyűlés.

Az egyházmegyét önálló élete, vagyis 1799 óta nyolcz esperes és 10 gondnok kormányozta, a kik közül, kiváló kormányzói képességeiknél fogva, kimagasodtak a nagy szervező Szőke Ferencz, a költői lelkű Terhes Sámuel, a puritán életű és jellemű Török József, Szentpétery Sámuel, a „nagy aggastyán“ és a fáradhatatlan Nagy Pál esperesek; a gondnokok közül pedig a páratlan buzgóságú Losonczy László, a példás szorgalmú Tornallyay Károly, az erélyes Fáy Gusztáv, a nemeslelkű Ragályi Ferdinánd s a felejthetetlen Csider Károly. Esperességek és gondnokok.

Az egyházmegye jelenlegi kormányzói: Nagy Pál esperes, kinek 1901-ben 50 éves papi és 20 éves esperesi jubeliumát ünnepelték meg a hozzá fiui ragaszkodással viseltető lelkészek és világiak, és Farkas Ábrahám gondnok, ki 11 év óta áll a gömöri egyházmegye élén. Mai szervezet.

Tanácsbírák: Csabay Pál balogi, Ruszkay Gyula jánosi, Kupay Dénes vályi, Czinke István rimaszombati, Sághy Sándor bejei és Hubay Lajos alsószuhai lelkészek, Bornemisza István, Tornallyay Zoltán, báró Nyáry Sándor, Máriássy Andor, Bornemisza László, Lukács Géza világiak. — Főjegyző: Vallay László rimazsécsi lelkész és Osváth Dániel főszolgabíró. — Aljegyzők: Buzi Márton kövecsesi, Pósa Lajos radnóti lelkész és dr. Veres Samu főgimnáziumi tanár. Ügyvédek: Molnár József és dr. Baksay Dezső. — A tanítóegyesület elnöke: Szombathy Pál poszobai tanító.

A tekintélyesebb gyülekezetek helye részint helyzetöknél és lélekszámuknál, részint multjuknál vagy virágzó egyházi életöknél fogva: Rimaszombat, Pelsőcz, Balog, Putnok, Hanva, Jánosi, Serke, Simoni, Rimaszécs.

A reformátusok összes száma a vármegye egész területén: 34,707 lélek. Ebből legtöbb esik a tornallyai járásra (14,868 lélek) és legkevesebb a garamvölgyi járásokra (11 lélek). A rendes lelkészi állások száma 45, a tanítói

állásoké 67. Az iskolák kiváló jó hírnek örvendenek. Református iskolaköteles gyermek van 3287 s ebből oktatásban részesűl 3226. Ismétlő iskolaköteles: 1312. Oktatásban részesül: 1220. Közgyűléseit az egyházmegye egész a mult század lealkonyodásáig, vagyis 1899-ig, minden évben más-más gyülekezetben tartotta. Az ezzel járó kellemetlenséget azonban végre is megelégelte a több kényelemhez és könnyebb közlekedéshez szoktatott közönség s az 1900-ik évtől kezdve a vasúti vonalak mentén fekvő Rimaszombat, Rimaszécs, Putnok, Tornallya, Pelsőcz és Rozsnyó városokat jelölte ki jövendő közgyűlései állandó helyéül.

Intézmények.

A szellemi élet ápolására, a közművelődés és az általános érzelmi színvonal emelésére szolgálnak a nagyszámú énekkarok, könyvtárak és olvasó egyesületek. Alig van az egyházmegyében ref. gyülekezet, mely ezek közül egyikkel vagy másikkal ne dicsekedhetnék. Magának az egyházmegyének is, mint testületnek, nagyértékű, tudományos könyvtára van Tornallyán, mint központon elhelyezve. E könyvtár mintegy 10,000 korona tőkével is rendelkezik.

A jótékonyság, a humanizmus szolgálatában áll a „Lelkészi özvegy és árva gyámintézet“ s a „Tanítói gyámintézet.“ Amannak ez idő szerinti alaptőkéje 70,000 kor., emezé 50,000.

Az összes egyházközségek tőkevagyona körülbelül negyedfélszázezer korona. Az egyházmegyéé 40,000 korona, melynek kamataiból a gyűléstartás s általában az egyházi közigazgatás költségei fedeztetnek.

Az egyházmegye kebelében fennáll az egyesült prot. gimnázium is, a melynek egyik fentartó tulajdonosa a rimaszombati ref. egyházközség. A rimaszombati ref. egyház, mint ilyen is (de mint a vármegye székhelyén fekvő is) megérdemli, hogy róla kissé bővebben is megemlékezzünk.

A rimaszombati ref. egyház.

Egyike Magyarország legrégibb s küzdelmektől és fájdalomtól megszentelt emlékű protestáns gyülekezeteinek. Itt, a nemzetiségi határszélen, a magyarságnak is egyik erős, védelmező bástyája s az evangyeliomi igazságoknak, századok óta már egyik legjelentékenyebb világító tornya. A német nyelvű bányavárosokhoz való közelségénél s velök való összeköttetéseinél fogva a reformátori iratok és eszmék korán útat találtak Rimaszombatba is, úgy, hogy a magyar nyelvű városok közül talán a legelső, melyet az evangyéliom új világossága (már a mohácsi vész előtt) beragyogott. Eleinte, természetesen, a wittenbergi, de csakhamar a zürichi és genfi kiáltó szó is elhatott hozzája s Rimaszombat is, ép úgy, mint a magyarnyelvű községek általában a Tisza vidékén, a helvét hitvallás zászlója alá sorakozott. Kizárólagos kálvinista jellegét meg is tartotta egészen a XVIII. század alkonyáig. Akkor azonban Bányai László érseki helyettes, 1768-ban, két missziонáriust küldött a felső Rima-völgybe azzal az utasítással, hogy kötelességök leend azokat, a kik „az idvezitő igaz hitet elhagyván, protestánsokká lettek, teljes erővel észretéríteni.“ Ennek aztán az lett a szomorú következménye, hogy a békességökben megháborított rimaszombatiak a két térítőt a város falai közül kiűzvén, az 1771-ik évben tőlük a vallás szabad gyakorlásának joga a templommal és iskolákkal együtt büntetésből elvétetett, a lelkészek, tanítók, tanulók a városból elűzettek s az egyháznak összes ingó és ingatlan javai (épületei, földei, harangjai, szentedényei, alapítványai, s anya- és jegyzőkönyvei) elkoboztattak s — az anyakönyv kivételével, melyet 1889-ben szerzett vissza Schopper rozsnyói püspöktől Csider Károly akkori főgondnok — mai napig sem adattak vissza.

Tizenkét évig tartott az árvaság, a mely idő alatt a pásztor nélküli nyáj a szomszéd Jánosiban és Zeherjén elégítette ki vasárnaponként lelki szükségeit, ott kereszteltette és anyakönyveztette újszülött gyermekeit, míg aztán II. József 1783 augusztus 10-én kiadott rendeletével megengedte a templom és iskolaépítést s lelkész és tanítók hívhatását.

Alig néhány hó lefolyása után élt is az engedelemmel az örvendező gyülekezet s lelkipásztoráúl megválasztotta a pestmegyei Gomba községből Szőke Ferenczet, a gondviselésszerű férfiút, kinek bölcs vezérlete alatt újrateremtette mind azt, a mit elveszített.

A következő év tavaszán (1784. április 10) megvetik a mai hatalmas templom alapját s három év alatt be is végzik annak építését. Majd iskola-

építésbe kezdenek s a jelenlegi telken, 1801-ben, hajlékot emelnek a később 8 osztályúvá s egyesült protestánssá lett, ref. gimnáziumnak. Az áldozatkészség forrásai és kegyes alapítványok táplálják a gyülekezet növekvő erejét. Az áldozatkészek között első helyen áll egy egyszerű, igénytelen iparos: Szijjártó István, a ki a templomépítéshez egymaga 20,000, az iskolához 5000, a lelkészek jövedelmének alapjához 2000, s a középső harang öntési költségeihez pedig 600 forint adománynyal járult. Nevét egy utcza őrzi Rimaszombatban; a ref. egyházban azonban csak régi, rejtett s egyre halványodó feljegyzések.

Szijjártó István.

E gyülekezet életében nevezetes fordulópontot alkot még az 1848-ik év, a mikor a testvériség melege járta át a város lakosainak szívét s egyértelemmel elhatározták, hogy az összes felekezetek papjainak s tanítóinak fizetését, tehát a reformátusokét is, a város vállalja magára. S ezt mind a mai napig példás pontossággal teljesíti is.

Rimaszombat nagy papjai közül egyháztörténelmi vagy irodalomtörténeti jelentőségre emelkedtek: Paksi György (1632—1643), ki Kecskeméten, a hol előbb hivataloskodott, püspökséget is viselt. Harsányi Móricz István (1643—1691), ki négy évig szenvedett bujdosásban és gályarabságban. Szentgyörgyi Sámuel (1731—1745) esperes és a tiszáninneni kerület első püspöke, Szőke Ferencz (1783—1806), Terhes Sámuel költő és esperes (1836—1857). Elemi iskolát az egyház ma már nem tart fenn. Fiuiskoláját 1873-ban, leányiskoláját 1890-ben községivé engedte át. Ma az iskolák Rimaszombatban mind államiak.

Van a gyülekezetnek két rendes lelkésze, segédlelkésze, énekvezére, és iparostanulókat védő egyesülete.

Vagyona földben, pénzben és épületben (a templom értékét nem számítva) mintegy 150,000 korona. Lélekszáma: 1869.

Az egyházi élet azonban — fájdalom — itt is hanyatlóban van, mint jóformán az egész egyházmegye területén. A korszellem, az anyagi aláhanyatlás s a megélhetés nehézsége a lelkiekben is érezteti romboló hatását. Gyülekezeteink legnagyobb részében már teljesen szünetel a hétköznapi isteni tisztelet. A vasárnapit is egyre gyérülőbb közönség látogatja. A lelkészi testületben megvan a buzgó törekvés e szomorú jelenségek orvoslására. Van szervezett papi értekezlet, mely évenkint, kisebb szakaszokra oszolva is, egyetemesen is összejöveteleket tart s eszmecserék és felolvasások útján igyekszik a tiszttársak lelkében a buzgóság tűzét éleszteni, egymást útbaigazítani s a sikeres működésnek úgy tudományos, mint gyakorlati eszközét megtalálni.

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE ŐSTÖRTÉNETE.

Hazánk területén a Felvidék barlangi leleteiben találkozunk az emberi élet legelső nyomaival. De míg Franczia-, Spanyol-, Angolországban és déli Németországban a barlangi leletek zöme a kőkor első nagy szakaszából, a palaeolith-korból való, hazánk barlangi leletei nem nyújtottak eddig elég támpontot annak bebizonyítására, hogy Magyarország eddig ismert kőkori (neolith) kulturáját egy régibb, kezdetlegesebb kultura előzte volna meg. Az *aggteleki* barlangban előkerült barlangi medve-csontok, melyen az emberi kéz munkájának félreismerhetetlen nyomai láthatók, a puchói leletben levő faragott iramszarvas-csontok és a miskolczi kőszakóczák ily művelődési fokra látszanak ugyan utalni, de e magukban álló s még megfejtetlen jelenségeken kívül a Felvidék első őslakóiról reánk maradt összes emlékek oly fejlettségi fokot mutatnak, mely neolith-kori műveltségről tanuskodik.

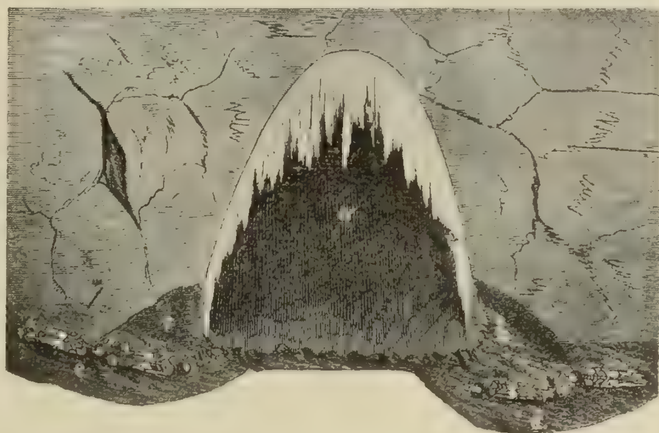
A neolith-kor.

Vármegyénk ezen korszakának megismerésére, az alább következő, mintegy 20 lelet áll rendelkezésünkre: Ragályról egy kovából készült fúróeszköz és Alsó-Szuháról három darab csíszolt kőeszköz a borsod-miskolczi múzeumban, Trizsről pedig egy kis szürkés obszidián-szilánk a Nemzeti Múzeumba került. Imolán előkerült kőeszközökről van tudomásunk, Putnokról és Kelemérről is tudjuk, hogy határaikban kőeszközöket leltek, hasonló hírt vettünk Zádorházáról és Simonyiból is.

Az 1882-iki rimaszombati művészeti és régészeti kiállításon a Medves vidékéről 90 db, jobbára trachitból készült kőeszköz volt kiállítva, és pedig: öt darab átfúrt kőbalta, egy kőbalta és egy buzogány megkezdett fúrással, egy csákány-kalapács, egy kettős csákány, egy kalapács, két kalapácstöredék, egy lyukatlan nagy kalapács, továbbá különféle vésők, csíszoló kövek és obszidián-szilánkok. E tárgyak Egyházasbást, Almágy, Ajnácskő, Balogfalva, Sid, Sőreg és Várgede községekben kerültek napfényre. (Lásd a „Gömörmegyei művészeti és régészeti kiállítás“ katalogusát). Ezenkívül a Nemzeti Múzeum is őriz nehány darab Sőregről származó kővésőt és csonteszközt.

A Rima völgyében előkerült leletek közül is vannak a Nemzeti Múzeumban szürkés kovakőből pattintgatott késpengék, melyek Jánosiból erednek; Ráhóról is ismerünk egy csíszolt kővésőt, Szkálnokról pedig tudjuk, hogy határában, a Rima jobb partjára ereszkedő lankás hegyoldalon, több kőeszközt találtak; a leletek legnagyobb és legérdekesebb csoportja azonban mindenesetre az, mely a rimaszombati múzeumban s Terray István gyűjteményében van elhelyezve. E csoportot — a Rimaszombatban az ev. templom építése alkalmával előkerült csíszolt kővésőt leszámítva — kizárólag a pokorágyi és mogavári leletek alkotják. A Pokorágyon előkerült mintegy húsz

kőtárgy anyaga leginkább szerpentin és zöldes pala, melyek közül néhány még nincs csíszolva, csak előkészítve. Ezek között igen érdekes egy szerpentin buzogány, megkezdett fúrással, továbbá egy szemcsés homokkőből készült átfúratlan kalapácsféle eszköz, melynek fok felőli részén valószinűleg zsinórdörzsöléssel előállított hornyolás fut körül, s melyhez hasonlókat ismertet Mortillet (Musée Préhist. XCII.). A leletet agancs-csonteszközök és orsógombok egészítik ki. Hasonló tárgyakat tartalmaz a mogavári lelet is, de ennek érdekességét főleg inkább az agyagművességi tárgyak adják meg, melyek közt orsógombok, szövőszéksúlyok, átfúrt agyaggömbök vannak. Legérdekesebb egy agancskalapács utánzata; ez az agyagból készített parányi tárgy igen gondosan van megmunkálva. Érdekes még egy díszesebb átfúrt kőbaltának fok felőli darabja, mely már a fémformák ismeretét föltételezi.

NEOLITH-KORI TEMETŐ AZ AGGTELEKI BARLANGBAN.

A Sajó völgyén, Tornallyán, Sajógömörön és Pelsőczön kerültek elő kőeszközök s ugyane hírt vesszük a murány-menti Perlászról is. Egy Helpán, a Garam völgyében lelt 35·5 cm. hosszú, hatalmas kővéső a rimaszombati múzeumban van elhelyezve. S újabban a megye legészakibb pontján, Vernáron, dr. Horváth Ákos úr igen szép kova késpengékre akadt.

A leletek sorozatát az 1876-iki baradlai ásatás gazdag eredménye zárja be, mely 13 ép edényt, 11 töredéket, 53 különféle csontszerszámot, 33 pattintgatott, 50 csíszolt kőeszközt tartalmaz.

A leletek zöme, mint láthatjuk, csaknem teljesen összefüggő lánczolatban helyezkedik el a Sajó, Rima és mellékfolyóik alsó folyása mentén, míg az északi részről csak néhány magánosan álló leletet ismerünk. Különálló csoportot alkot a Torna felőli határszélen Aggtelek, néhány vele rokon barlangi lelettel.

Bár a jelenleg ismert leletek alapján még nem igen lehet oly eredményeket levonni, melyeket későbbi kutatások meg nem dönthetnének, — hiszen e csekély számú lelet még nem tüntetheti fel a vármegye teljes neolith-kori képét — mégis mintegy önként kinálkozik a leletek elhelyezkedésének

magyarázatára az a következtetés, hogy az első települők két irányból s talán nem is egy időben jöttek a megye területére. Az egyik az a települési áramlat, mely a tornai hegyvidék barlangjait benépesítve, e vármegye barlangjaira is kiterjedt, de nem hatolt mélyebben a megye belsejébe. A másik áramlat pedig a folyók irányát követve haladt keletről nyugat felé s főleg a Medves vidékét és Rimaszombat környékét szállotta meg. Ez az áramlat, mint azt a megye felső részén szórványosan előforduló leletek is mutatják, észak felé is terjeszkedett, bár az északi leletek egy részét, a helpait és vernárit alighanem az előbbieknél csekélyebb jelentőségű, harmadik települési áramlatnak kell tulajdonítanunk, mely a Garam folyó mentén nyugatról húzódhatott felfelé.

Lássuk, mennyiben igazolják e feltevést maguk a leletek, közelebbről megvizsgálva.

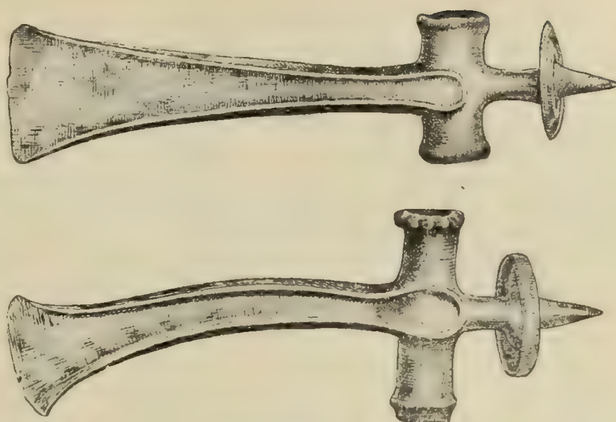
Aggtelek környékének majdnem minden községében kerültek napfényre pattintgatott vagy csiszolt kőeszközök, a leggazdagabb leleteket azonban maga a Baradla szolgáltatta. A konyhahulladékok óriási mennyisége, a kő- és agancseszközök nagy száma arról tanuskodik, hogy a barlang a neolithkor tartama alatt hosszabb ideig állandó lakóhelyül szolgált. Ezenkívül az 1876. évi ásatások eredménye azt is kétségen felül helyezte, hogy lakosai egyidejüleg temetkezési helyül is használták.

A barlang egyik mellékágából kerültek elő a már említett barlangi medvecsontok, melyek a velő kiszedése miatt fel voltak hasítva, és az úgynevezett „Csontház“ folyosója, mely a szomszédos üregektől, mészkőből emelt mesterséges fallal volt elválasztva, szolgált az ősember temetőjéül. Jelentékeny vastagságú cseppkőréteg, helyesebben a folyosó jelenlegi falai alatt szabályos sorokban voltak a vázak elhelyezve. Talppal a folyosó egykori falai felé fordítva, arczczal a földre fektetve, homlokuk alatt egy-egy nagyobb kőlap szolgált párnául s fejük edénycserepekkel vagy könnyebb kőlemezzel volt letakarva. Fejük mellé égett buzát és állati csontokat tartalmazó edény és egy ivó-edény volt helyezve, derekuk táján pedig különféle csont- és kőeszközök feküdtek. Ezenkívül némely váz nyakán agyaggyöngyök is voltak. Az edények kövecses agyagból készültek, igen kezdetlegesen formálva s a kőeszközök nagyobb része is jóformán csak ki van nagyolva.

A vázak után itélve, az őslakók alacsony növésű, gyenge alkatú emberek lehettek. A koponyákat az 1876-iki ősrégészeti kongresszus alkalmával Virchow és Kollmann müncheni tanár megvizsgálták s megállapították, hogy méreteik a tiszta dolichokephalismus és legszélsőbb brachikephalismus között váltakoznak. Tehát a telepben nincs meg a természetesnek látszó egyfajúság, hanem, a mint azt Európa számos őstelepénél észlelték, a két faj az újabb kőkorban itt is együttesen lép föl.

A csontházzal szomszédos üregben, az üreg padlóját alkotó cseppkőréteg alól kerültek elő az őslakók után maradt konyhahulladékok, melyek több szarvasmarhafaj (Bos urus, taurus, primigenius, frontosus és brachyceros) sertések, (Sus scrofa, domestica, fera és palustris), ló, juh, szarvas, őz, farkas, kutya és nyúl csontjait tartalmazták, hamuval, növényi magvakkal, edénycserepekkel, továbbá kő- és agancseszközök töredékeivel keverve. A növényi magvak közt a vadon élő növények magvai egyáltalán nem térnek el a most élőktől, míg a termesztett növények, gabonaneműek, bab, bükköny (Triticum sativum, vulg. antiquorum, monococcum, Panicum miliaceum, hordeum, Lathyrus sativus, Vicia faba celtica; Pisum sativum, Ervum lens, Carmelina sativa) magvai jóval kisebbek a most élő fajok magvainál.

A hulladékok közt levő edénycserepek és kőeszközök jóval gondosabb kidolgozást mutatnak, mint a holttestek mellé helyezettek, a mit azonban aligha későbbi eredetnek, hanem sokkal inkább azon körülménynek kell tulajdonítanunk, hogy a holtakkal eltemetett tárgyak nem a használat czéljaira készültek és csupán szimbolikus jelentőségűek lévén, kevésbbé gondos munkát igényeltek.

GESZTETEI LELET.

Az aggteleki barlangon kívül más, hiteles neolith-kori temetőt nem ismerünk a vármegye területén. A felfalusi barlangról ugyan a mult század elejéről származó valamely kézirat azt tartotta fenn, hogy 1810-ben egyik üregében tűzhelyet és falai mentén félkörben elhelyezett 19 felnőtt és 2 gyermekcsontvázat találtak; a kézirat kissé homályos szövegéből az sejthető, hogy a testek zsugorított helyzetben voltak eltemetve, mint az a neolith-korban általánosabban elterjedt szokás volt, lehetséges tehát, hogy itt is neolith-kori temetkezéssel van dolgunk.

Az aggteleki barlanggal közvetetlen összeköttetésben levő büdöstói barlangból is tömegesen kerültek elő emberi vázak. Hogy e különböző temetkezések mely korszakból erednek, azt a jövő kutatói lennének hivatva felderíteni; ugyancsak az ő feladatuk lenne annak kikutatása, hogy miképen jutottak a dobsinai és sziliczei jégbarlangokba az utóbbi időben ott előkerült agancs- és csonteszközök.

A másik irányból jött települőknek már sok tekintetben fejlettebb életigényeik voltak, mint az aggteleki barlanglakóknak. Míg azok a nyílt völgyektől távol eső nyirkos cseppkőbarlangokban húzódtak meg, emezeknek letelepülését főleg a folyók völgyei látszanak irányítani, a mi már kifejlettebb állattenyésztésre mutat. Maguk is tudnak maguknak lakóhelyeket építeni, s ha néhol fel is használják a természet nyujtotta menedékhelyeket, azokat szükségeikhez képest átalakítják. Így benépesítették a Nógrád és Gömörmegyék határán fekvő Medves hegység barlangjait. E barlangok sokkal alkalmasabbak voltak lakóhelyül a nedves cseppkőbarlangoknál, de míg a Baradla egész törzseknek nyújthatott menedéket, ezek csak egyes családokat fogadhattak magukba. Mintegy száz ilyen üreg van az óbásti „Pogányvár" alatt; közülök báró Nyáry Jenő 1871-ben tizet átkutatott. Az üregek nagyságra eltérnek ugyan egymástól, de elrendezésük nagyjában hasonló. Többnyire egy pitvarból és egy kamrából állanak, ez utóbbiak többnyire szelelőlyukkal is el voltak látva. A szelelő-lyukak a Pogányvár fensíkjára szolgáltak, azonban az omlások következtében elvált iszap, haraszt és kőtörmelék ma már legtöbbjét eltemette.

Az üregek nagyszámú, jobbára trachitból készült vésőt, baltát, csonttőröket, simító csontokat, fűzőtűket, nyílcsúcsokat, durva edénytöredékeket tartalmaztak.

Ezeken kívül a Medvesaljának legtöbb községe szolgáltatott neolith-kori leleteket; a hegység fensíkjairól, vízmosásos oldalaiból ma is kerülnek elő

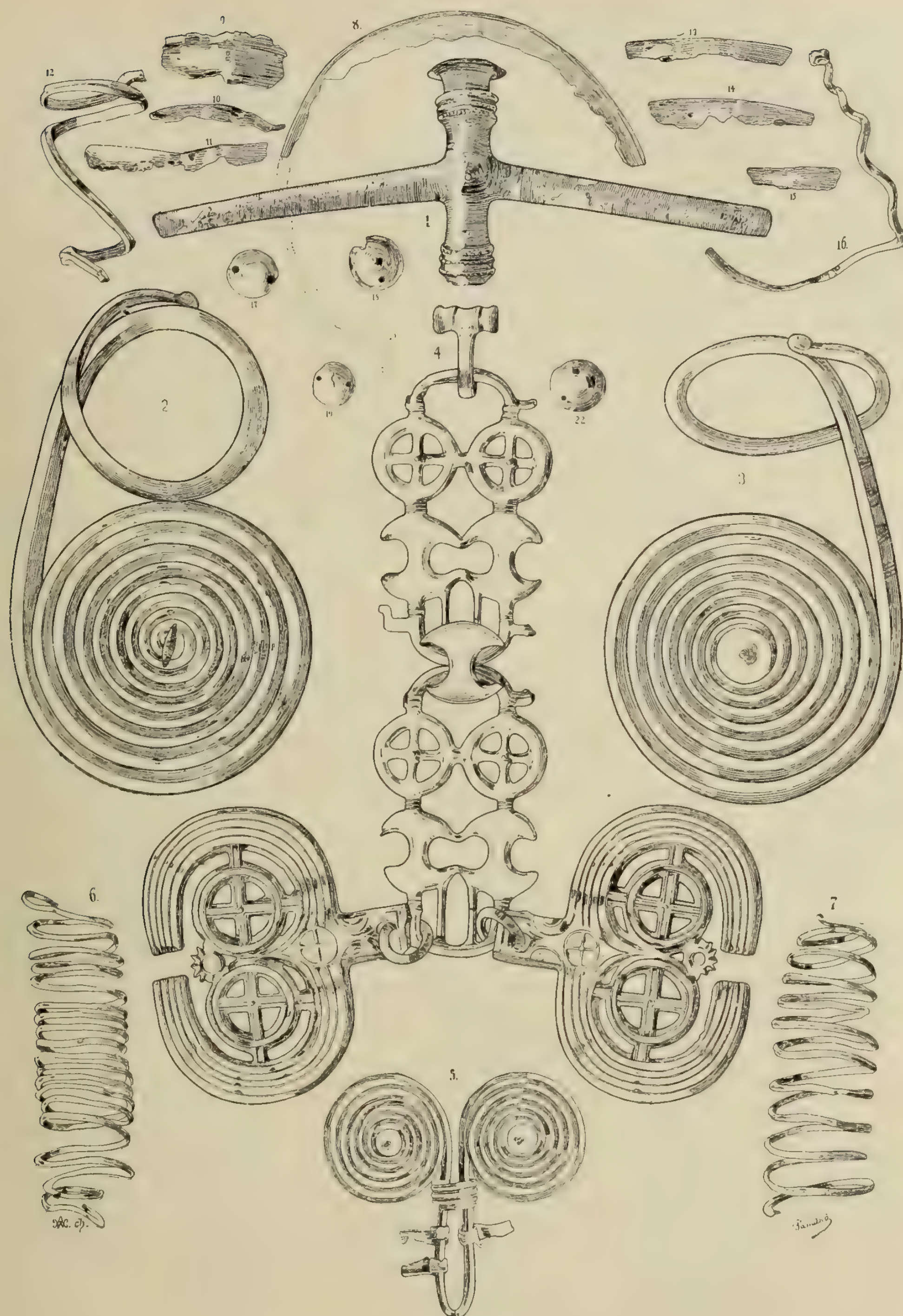
kő- és agancseszközök, edénycserepek, stb. Átkutatva azonban csak a sőregi várhegy lett, mely mint leggazdagabb lelhely vonta magára a figyelmet. A hegy közvetetlenül a falu fölött emelkedik, gerincze egy oldalról a básti Pogányvárral függ össze, s három oldalról menedékes. Fensíkján, melyet festői sziklacsoportok fognak körül, nagy mennyiségben gyűjthetők össze azok a faltapasz-töredékek, melyek az egykori kunyhók rőzséből fonott falait borították, s melyeken a rőzsefonás lenyomatai ma is fölismerhetők. Az egykori kunyhók helyétől, csekély távolságban, báró Nyáry Jenő konyhahulladékhelyekre akadt. A hulladékok közt hamun, állatcsontokon kívül — melyek közt főleg a szarvascsontok és agancsok voltak legnagyobb számmal — cseréptöredékek, obszidián-szilánkok, hegyesre kicsiszolt tűk, nyílcsúcsok, csonttőrök és bordacsontból készült simítók találtattak. Ez utóbbiakat valósziműleg az agyagművességnél használták. Ezenkívül még kő- és agyaggyöngyök s orsógombok is nagy számmal fordultak elő a hulladékok között. A cserepek között szűrőedények töredékei is voltak; ép edény csak kettő, egyik egy vastag, törékeny falú, azon igen nagy edények egyike, melyekről feltehető, hogy gabonaneműek eltartására szolgáltak, továbbá egy ép merítőkanál. Érdekesek még a csúcsos fenekű poharak töredékei, melyek a telepen igen gyakoriak, s úgy látszik, a legelterjedtebb házi edények közé tartoztak.

A rimavölgyi letelepülési csoport legnevezetesebb telepe, a Terray Istvántól átkutatott mogavári (Magin-Hrad) őstelep is arról tanuskodik, hogy az itteni településőknek is hasonló igényeik voltak lakóhelyeik megválasztása szempontjából, mint a Medves hegységbelieknek. Ugyanis Mogavár fekvése nagyjából hasonlít a sőregi várhegyéhez. Ez a környék egyik legmagasabb hegye, három oldalával szabadon áll, nehezen megközelíthető s csak egy oldalon függ össze a hegylánez gerinczével. Tetejét mintegy két holdnyi fensík foglalja el; sajnos, a tetőn a középkorban várat emeltek s az építkezések alkalmával a régi kulturréteget össze-vissza forgatták.

Úgy itt, mint a szomszéd Pokorágyon is előfordulnak a lakótelepeket jelző agyagtapasz-töredékek, a bordacsontból készült simítók, szűrőedények töredékei, agyaggyöngyök, orsógombok, szövőszék-súlyok, végül házi eszközök takaros, parányi utánzatai, mely tárgyaknak anyaga, előállítási módja, díszítése a Medves hegység leleteivel való közeli rokonságra vall. Főleg az agyagművességi tárgyak tanuskodnak a telepek hasonló műveltségéről, de az aggtelekiekhez viszonyítva, sokkal gondosabb kidolgozást mutatnak. Az aggtelekiek a porácsi és jászói barlangokban előkerült edénycserepekhez hasonlóan, kövecses agyagból kezdetlegesen formált, vastag, törékeny falú edények s anyagukhoz, hogy jobban összeálljon, pelyvát, szecskát kevertek. Emezek már sokkal vékonyabb falúak, gondosabban vannak iszapolva és kiégetve, formáik változatosabbak s többféle használati czélra utalnak. Míg Aggteleken csekély számmal fordulnak elő az átfúrt kőeszközök, a Medves vidékén igen gyakoriak, sőt úgy ott, mint a Mogavárán és Pokorágyon feltünnek azok az alakzatok is, melyek már a fémtechnika sajátosságainak ismeretét föltételezik.

Ehhez járul, hogy — a mennyiben a felfalusi kéziratnak hitelt adhatunk — a vármegye területén a neolith-korban két eltérő temetkezési mód volt szokásos, a mi szintén valószinűvé teszi, hogy a vármegye különböző területeinek benépesítését nem egyazon telepeseknek kell tulajdonítanunk.

A leletek után itélve, a folyók mentén húzódó településők nemcsak az aggteleki barlanglakókhoz viszonyítva állottak a művelődésnek fejlettebb fokán, de az is valószinű, hogy már a neolith-kor előhaladottabb szakában

RIMASZOMBATI BRONZKORI LELET.

léptek a megye területére s Aggtelekkel ellentétben telepeik, e kor letüntével is megtartották jelentőségüket.

Nagy változások, melyek az emberiség összes életviszonyaira átalakítólag hatnak, nem történhetnek egy csapásra. Az ismeretlentől való félelem, az embernek e sajátságos konzervativ ösztöne, gátat emel minden rohamos haladásnak s czélszerű újításokat is csak lassan enged érvényesülni; csak lassúnak tudjuk elképzelni azt a folyamatot, mely egy új kultura vívmányait

terjeszti el valamely területen. Hogy a bronz ismerete is ily lassan, fokozatosan terjedhetett el vármegyénk területén, ezt több jelenség engedi sejtenünk.

A bronzkor. Mint láttuk, már a kőeszközök közt feltünnek azok az alakzatok, melyek az anyaggal takarékoskodó fémeszközök karcsúságának hatása alatt keletkeztek. Az átmenet közvetítésében valószinűleg része volt a hegyekben dúsan termő rézércznek is, mit — a fémből készült eszközök czélszerűségét megismerve — aligha hagytak felhasználatlanul, bár eddig mindössze egy kis tokos vésőt ismerünk a vármegye területéről, mely Trizsen került elő. (Lásd Szendrey: Borsod vm. őstelepei.)

Az út, melyen át az új műveltség az első településekhez eljutott, ugyanaz lehetett, melyet a bevándorlók a megszállás idején maguk is követtek: a Sajó völgye vezethette azt megyénk területére. A leletek továbbra is állandóan lakott helyeknek tüntetik föl az e folyók mentén elhelyezkedett telepeket, miből arra következtethetünk, hogy első lakóik e helyeken ismerkedtek meg az első fémeszközökkel.

Bronzkori leleteink statisztikája a neolith-korhoz viszonyítva a déli részen a népességnek jóval nagyobb sűrűségéről tanuskodik s észak felé a kisebb patakok völgyei újabb meg újabb irányt adtak a terjeszkedésnek, bár a vármegye felső, zordon hegyvidékére, úgy látszik, ekkor sem terjedt ki nagyobb mértékben a település.

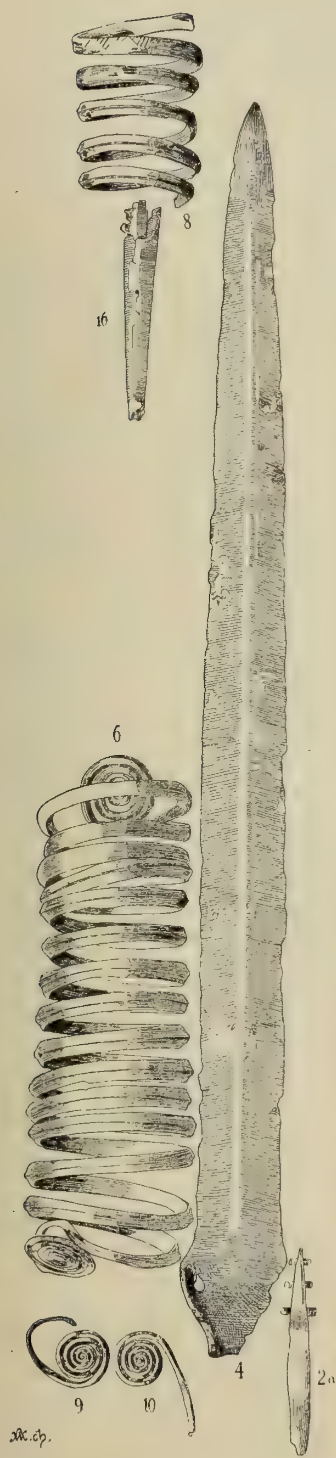
A vármegye területéről különféle helyekről előkerült, bár csekély számú öntőminta, bronzrög s néhány gyűjtelékes bronzlelet arról tanuskodnak, hogy e telepek lakosai maguk is foglalkoztak bronzeszközök előállításával s a belföldi bronzművesség hosszú tartamára mutat a formák rendkivüli gazdagsága s változatossága. Sajnos azonban, hogy tulajdonképeni öntőműhely-maradványokat nem ismerünk; ugyanis nem nevezhetjük ennek azt a két öntőmintát, mely az 1882-iki rimaszombati kiállításon volt kiállítva s mely Sajógömörön néhány bronzröggel együtt került napvilágra.

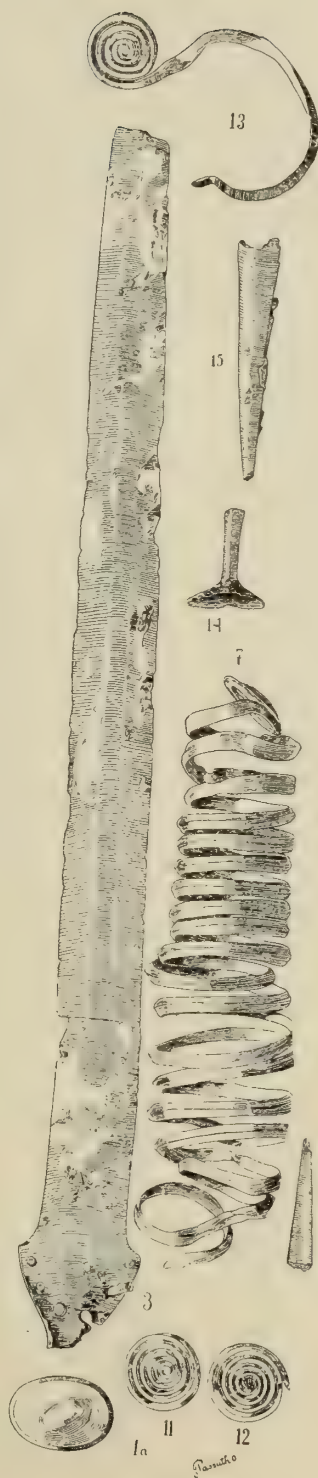
Az anyagot, mely e vármegye bronzkorának megismerésére rendelkezésünkre áll, főleg az teszi érdekessé, hogy a leletek egy része urna-temetőkből lett kiásva s hogy a temetők kutatói közül néhányan feljegyezték tapasztalataikat. Az urna-temetőkből eredő leletek azonban csak igen csekély százalékát alkotják a vármegyéből ismert bronzoknak, a túlnyomó rész az úgynevezett kincsleletekből előkerült tárgyakból áll.

Kincsleleteknek az összegyűjtött és ismeretlen okból a földbe rejtett tárgyakat nevezzük. E leleteknek három nemét szokták megkülönböztetni: az elsőben, a bennök lévő töredékek miatt, beolvasztásra összegyűjtött tárgyakat sejtenek; a másodikban rendszerint igen sok példány van ugyanegy fajta eszközből, ezeket kereskedők felgyűjtött készletének tartják. A harmadikat többnyire fényűzési tárgyak: fibulák, lósallangok, díszes fegyverek alkotják, ezek a szorosabb értelemben vett kincsleletek.

Természetes, hogy oly tárgyakat, melyeket a legkülönbözőbb helyeken rejtettek el, kutatni, nyomozni nem lehet. Csak a véletlen hozhatja azokat felszínre. Többnyire egyszerű földmívesek, pásztoremberek találtak rájuk s csak ritkán ellenőrizte napfényre jöttüket szakértő szem. Így nemcsak előfordulási körülményeiket nem ismerjük, de nagy részük elkallódott, megrongálódott, mire az érdeklődők a leletről tudomást szereztek.

Mielőtt vármegyénk bronzkori műveltségéről összefüggő képet nyújtani megkísértenénk, szükséges, hogy e különböző eredetű leletekkel megismerkedjünk.

RIMASZOMBATI LELET.

Könnyebb áttekinthetőség végett a neolith-kori leletek felsorolásánál követett földrajzi elhelyezkedést fogjuk követni itt is. A felsorolás közben bővebb ismertetést fogunk szentelni az urna-temetőkre vonatkozó adatoknak, néhány újabb leletnek, míg a régebbi leleteket többnyire csak röviden érintjük s csak a fontosabbakat tárgyaljuk bővebben. E leletek nagyrészét ugyanis már ismertette Hampel József az Archaeologiai Értesítőben megjelent czikkekben s „A bronzkor emlékei Magyarhonban“ czimű művében, mely művei nyomán néhány igen jelentékeny régebbi leletről adunk részletesebb leírást.

Imola határában füles vésők, buzogány és sodrony-tekercs kerültek elő. (V. ö. Szendrey: Borsod vm. őstelepei A. E. u. f. III. 134. l.)

Szuhafő. (F.-Szuha). Az 1903. évben két bronz-kardot és egy nagy bronztűt szerzett e lelhelyről a N. Múzeum. A kardok nádlevélidomú széles pengével bírnak, melynek mindkét lapján széles, lapos gerincz fut végig. A markolat tömör középtagja tompított szögű dülényded átmetszetű, alul és fölül vékonyodik, alul két félkörben kihajló nyújtványa van a penge befogadására s fölül 4·5 cm. átmérőjű lapos koronggal záródik. Az egyik kardot, melynek pengéje erősen ki van csorbulva, markolatán egyenes vonalakból alkotott dísz, a másiknak markolatát a Hampeltől (a magyarhoni bronzkardokról szóló értekezésében) ismertetett buzitai példányéhoz hasonlóan, körökből alkotott dísz borítja. A bronztű 46·5 cm. hosszú, szárából gombos fejéhez, vonaldíszszel borított vastagodás képez átmenetet.

Kelemér. Három lándzsacsúcs, egy nagyobb s két kisebb, mindháromnak kiemelkedő köpüjét, mely a tárgy egész hosszán végigvonul, a szárnyak szélét követő két kidomborodó lemez diszíti. Legközelebbi analogiájuk az aranyosi (Borsod megye) kincsben lelhető. (Hampel: „A bronzkor emlékei Magyarhonban“, III. CCXVII. 12.) Egy összehorpadt tokos véső; egy késnyél töredéke; egy vastagabb karperecz, melyen három vékony sodronyból fonott gyűrű lóg; magát a karikát vonaldísz borítja; 2 darab vonaldíszes karperecztöredék; egy sarló és sarlótöredék abból a tipusból, mely a nyél megerősítésére tüskével van ellátva; 10 kisebb bronztű; egy csonka, lapos fűzőtű; 2 fölismerhetetlen bronztöredék; mintegy 15 cm. átmérőjű, 10 hajlású lapos tekercs, középen peczekkel odaerősített, mozgatható koronggal és egy 18 mm. átmérőjü kis korongos tekercs. (Az összes tárgyak a rimaszombati múzeumban.)

Porzoha (Lóczi puszta). Innen való bronzkardot ajándékozott a Nemzeti Múzeumnak Szentivány Miklós. A kard markolata ellipszis átmetszetű, egyébként a szuhaiakhoz hasonló, csak vonaldísze tér el azokétól. Hossza 62 centiméter.

Putnokról egy füles tokos véső került a rimaszombati múzeumba, nyilását kettős perem, oldalát domború vonaldísz ékíti.

Sajó-Püspökin előkerült bronztárgyakról is van tudomásunk.

Velkenyéről, egy kisebb bronztöredékekkel előkerült csinos, formás agyagedényke van Terray István gyűjteményében. A rimaszombati főgimnázium gyűjteményében is van ehhez hasonló anyagú és alakú, de oldalán két kis füllel ellátott nagyobbacska edény.

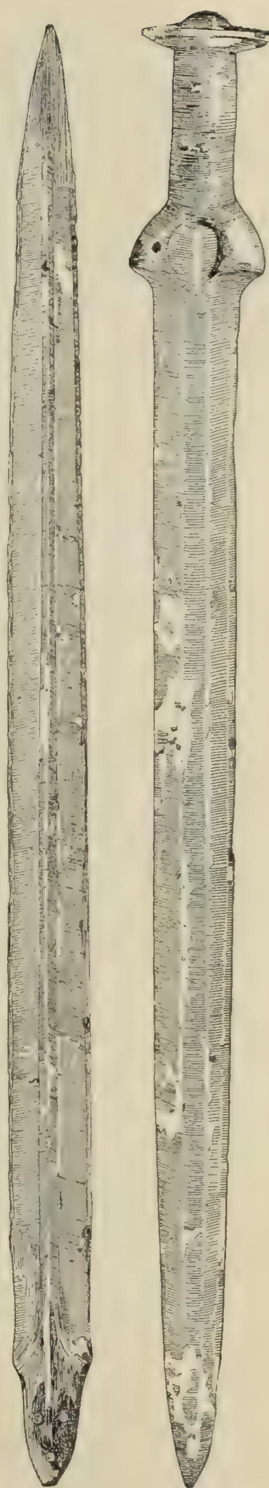
Susa, *Jéne*, *Harmacz* és *Simonyi* határaiban is leltek bronzeszközöket, e leletek azonban elkallódtak.

Darnyáról való egy rosszul öntött s keskeny oldalain domború vonaldíszszel ellátott csonka tokos-véső a rimaszombati múzeum gyűjteményében.

Détérről származik két lósallangtöredék. Az egyik csücskös közepű korongokból s a korongokkal egy tagot alkotó gyűrűkből áll; két ily tag

szabad karikákkal van egybekapcsolva s az egyik végső karikáról tölcséridomú csüngő dísz függ le. Egész hossza 212 mm. Az előbbihez hasonló a másik lósallangtöredék is, csak a korongok kisebbek, s hozzájuk behajlott oldalú lemezes tagok csatlakoznak; úgy a korongok, mint a lemeztagok széleiken hornyoltak. Fölül fölfüggesztésre, alul csörtetőül szolgáló karikák egészítik ki e tárgyat. (V. ö. Hampel: „A bronzkor magyarhoni emlékei. I. LXIII. 23.) Más alkalommal még 7 bronzkard került innen elő, melyekből azonban csak egy liliomlevélalakú pengéjű kardot sikerült br. Nyáry Jenőnek megmenteni.

Gesztetéről igen érdekes bronzkincset ismerünk, mely három tőrből, két csákányból és egy úgynevezett pálczás csákányból áll. A tőrök közül az egyik markolat nyújtványnyal bír, pengéje liliomlevél-alakú, de hiányzik róla a szokásos kiemelkedő gerincz. A penge tövén kétoldalt és a markolat-nyújtványon lyukak vannak, a markolat-lemezek megerősítésére szolgáló bronzszögek befogadására. A nyújtvány széle mindkét oldalról fölhajlott. A másik tőr az előbbihez hasonló, csakhogy pengéje, melynek tompaszögű gerincze is van, jelentékenyen keskenyebb; a markolat-lemez megerősítésére szolgáló három szög közül az egyik még megvan. A harmadik tőr pengéje, ellentétben az előbbiekkel, melyeknél a szélek erősebb kihajlása a csúcsok tetejére esik, középtájon hajlik ki legerősebben; a penge gerincze zsinórtagot alkot. A két csákány közül az egyiknek a pengéje egyenes, a másiké kissé hajlott s a hajlott pengéjű csákány köpüjének felső vége csipkézett. Mindkét csákány — fokfelőli tagján — koronggal van ellátva s a korong közepéből hatalmas tüske emelkedik ki. Pengéjök mindkét szélén egy-egy lécztaggal van keretelve, mely a köpűn félkörben összefut. A pálczás csákány a Sajó és a Rima mentén meglehetős gyakran előforduló fegyver; ez a példány a többi közül főleg a karjait borító vonaldísz által válik ki. Ezt a leletet az Arch. Ért. (R. f. XIII. 103.) tévesen mint pilini leletet mutatta be.

RIMASZOMBATI LELET.

E leleten kívül ismerünk még Gesztetéről egy fülnélküli tokos-vésőt, egy karpereczet és egy bronzkarikákból álló lánczot; ezek Rimaszombatban voltak kiállítva. Továbbá innen származik 6 szem bronzgyöngy a rimaszombati múzeumban, és két lapos korongos tekercs Putnoky Mór országgyűlési képviselő birtokában.

Jeszte, továbbá *Balogfalva* és *Ajnácskő* határában is találtak bronzeszközöket, *Serkén* pedig urnatemetőre akadtak, melyben azonban még eddig rendszeres kutatások nem történtek.

Kisgömörön 1855-ben, szántás alkalmával leltek egy pár korongos bronztekercset, melyeknek egyike jelenleg a Nemzeti Múzeumban van.

A *sőregi várhegy* fensíkján tartott ásatás alkalmával br. Nyáry Jenő a hegy vízmosásos oldalain bronzrögöket és néhány bronztűt talált.

Báston is leltek néhány bronztárgyat. Voltak közöttük karpereczek, — egyikök ponczolt körökkel diszítve, egy kúszált bronztekercs, 2 fűzőtű, a kisebbik 2·5 cm. hosszú és három gombostű. Az utóbbiak közül a legnagyobb 10·5 cm. hosszú; érdekes közülök egy, melynek vastagabb vége csavarra kanyarítva a tű fejét alkotja. E bronztárgyak néhány vaseszközzel és igen érdekes agyagedényekkel együtt kerültek elő, melyek lapos csészealakúak s belső oldalukon gazdag benyomott vonaldíszszel vannak ellátva. A díszt a középpontból, melyet némelyiken konczentrikus körök fognak körül, sugárszerűleg kiinduló vonalak s a széleken körszeletek alkotják. Hasonló diszítésű edényeket több lelhelyről ismertet Pić (Čechy Přehistorické D. I. s. 2.). Ott is vékony bronzlemezből készült karpereczekkel és vaseszközökkel együtt kerültek elő.

Az edények mellett néhány díszes orsógomb, merítő kanál s nagyobb bütykös edények töredékei feküdtek. A közeli környéken br. Nyáry Jenő két urna-temetőre is talált, az egyik Óbást határában azon meredek magaslaton fekszik, melyről az út a Pogányvárra visz; a másik Egyházasbást községhez közel a Mogyoróskút fölött egy gyöpös dombon. Az utóbbi helyen több mint harmincz sírfészket bontottak föl. A hamvvedrek — feketére színezett bütykös edények — nagyobbrészt szét voltak töredezve s égett csontokon kívül vagy semmit vagy igen silány bronztöredékeket tartalmaztak.

Almágyról 1895-ben előkerült lelet jutott a Nemzeti Múzeumba, mely egy pár korongos tekercsből, 4 karpereczből, egy nagyobb s egy kisebb hengerded tekercsből és egy gombostűből áll.

Dobfenéken egy földműves udvarán, kútásás alkalmával, másfél méter mélységben edényekre és bronztárgyakra akadtak. Br. Nyáry Jenő egy urnát, egy tekercses fibulát, három kampós tűt és egy tokos-vésőt mentett meg a leletből, melynek többi részét: négy ép és egy csonka bronzkardot, három csákányt, és a találó által püspök-süveg formának mondott tárgyat (sisak?) már akkorra egy házaló összevásárolt. (Arch. Ért. XI. 27.)

Zabarról két bronzbalta még a mult század elején került a Nemzeti Múzeumba. (L. Cimeliotheca 141. V.)

Péterfalváról és *Szent-Simonból* is vettünk hírt bronzleletekről.

Alsóhangonyból előkerült aranygyűrűt és sodronyokat említ Rómer. (Rég. kalauz 120.)

Mielőtt a rimavölgyi leletekre áttérnénk, még a mult század elején *Guszonán* előkerült s jelenleg a Nemzeti Múzeumban levő bronztekercsről s az ugyanitt őrzött *osgyáni* leletről kell megemlékeznünk. Az utóbbi leletben volt: egy 10 hajlású lapos tekercs, közepén mozgatható peczekkel; a sodrony felhajló s körbe hajlított végén a tekercset alkotó négyszögű átmetszetű sodrony köridomú átmetszetűvé válik.

Továbbá egy karperecz, hajlított, vékony lemezből alkotva, felső felületén bekarczolt párhuzamos vonalakból álló díszszel.

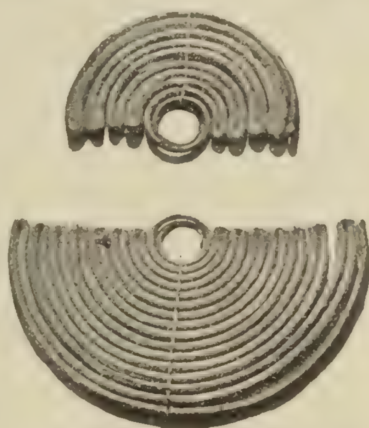
Egy tölcséridomú csüngő dísz, alsó szélesebb nyílása megközelítőleg ellipszis alakú, oldalain öntésvarránynyal. Kúpidomú boglárka, csúcsán és pereméhez közel két helyen átlyukasztva. 10 db. felvarrásra szolgáló, gömbszelvény-idomú boglárka, peremökhöz közel két helyen átlyukasztva, nagyságuk 19—34 mm. közt váltakozik. A bronztárgyakon kívül még egy négyszögű kis agyaglap (födőféle) is van a leletben, melynek felső lapját arányosan

elosztott, benyomott, konczentrikus körök és hatküllős kerekek diszítik; a lap hossza 4 cm., szélessége 3 cm., két füle volt, melyek közül az egyik letört.

Bronzleleteink leggazdagabb csoportját kétségkívül a Rimavölgyön előkerült tárgyak alkotják.

Jánosiból származó, főleg nagyságuk és rendkívüli erősségük által kiváló két tárgyat őriz a rimaszombati múzeum. Az egyik egy hatalmas, 24 cm. hosszú, bronz-lándzsacsúcs, aránylag keskeny (5·5 cm.) szárnyakkal, melyeket a köpűnek kiemelkedő gerinczként végigvonuló meghosszabbításán kívül, jobbról és balról két-két pálczatag díszít. A másik egy korongos tekercs, kiemelkedő középpel; a tekercset alkotó 1·7 cm. vastagságú bronzhuzal a tekercsközepe felé fokozatosan vékonyodik, a kibontakozásnál pedig 13 cm. átmérőjű hurkot alkot s egy kisebb spirálisban végződik.

Rimaszombat határa több bronzleletet szolgáltatott. A város melletti magaslatok valamelyikén bronzeszközöket és agyagedényeket találtak. Ez volt az első lelet; legutóbb pedig, 1895-ben, a Rimapartján ástak ki — házépítés alkalmával — egy bronz tokos-vésőt két összehorpadt darabban. E jelentéktelen leleteken kívül egy igen értékes, gazdag bronzkincs került elő a város területén, mely 1867-ben, a vármegyeház építése alkalmával jött napfényre. A Nemzeti Múzeumnak öt kard jutott ebből a leletből. 3 drb (egy ép és két csonka) markolatlemezes, egy bronzmarkolatú, egy pedig abból a kezdetleges tipusból való, mely csak egy rövidke nyújtványnyal bírt, a valószinűleg fából vagy csontból készült markolat megerősítésére. Ugyancsak a Nemzeti Múzeumban vannak még: egy kétágú csákány, két ép és négy csonka hengerded tekercs öt korongos végű sodrony és egyéb sodronytöredékek, melyek nyilván hasonló tekercsekből származnak, továbbá két korongos tekercs, egy tölcsérded csüngő dísz, finomabb pléhből készült tíz hegyes csövecske, nyolczvannégy apró, fölvarrásra szánt kerek pityke. Továbbá még egy vékony lemezből készült bronzedény szélének töredékei s egy négyküllős kerekekből s behajlott oldalú lemeztagokból álló sallang. A lelet legérdekesebb tárgya az a két korongos kis tekercs, melyről Hampel (Sajó- és rimavidéki bronzleletek. Arch. Ért. u. f. VI. 10.) azt állítja és az Istenmezőről és Aszód vidékéről származó analógiákkal bebizonyította, hogy az egy diadémához tartozott. A két tekercset összetartó sodronyszáron láthatók is az egykori diadémát alkotó lemezpléh foszlányai.

BRONZTEKERCSEK BABALUSKÁRÓL.

Felső-Pokorágyon, a néptől „római temető"-nek nevezett szelíd emelkedésű domboldalon, 1882-ben br. Nyáry Jenő és Fábry János ásatást kezdtek. Már ez ásatás is néhány urnát és bronztöredéket hozott napfényre s azóta a község régiségkedvelő lelkésze, Hüvössy Lajos, állandóan figyelemmel kíséri az előforduló leleteket s pontos följegyzéseket vezet róluk. E följegyzésekből s részben más helyről nyert fölvilágositásokból tudjuk, hogy az urnák többnyire puszta földbe voltak letéve, néhol azonban kisebb kövekből alkotott üregben egy kőlapra voltak helyezve. Az üreget fölül egy kőlap födte; miután azonban a sírfészkek igen magas fekvésűek, a szántás következtében az üregek beomlottak s az urnák nagy része összetörött. Egy üregben rendszerint csak egy urna volt, néha két kisebb edénynyel s az urna többnyire

tálkával vagy más lapos edénynyel volt befödve. Három ilyen urna van e lelhelyről a rimaszombati múzeumban. Testük erősen kiduzzadó, alsó hajlásukon bütyökkel s a bütykök közt szögbe rakott vonalakkal vannak díszítve, nyakuk jelentékenyen összeszűkül. Gondosan ki vannak égetve s egy vékonyabb, gondosan iszapolt agyagréteggel vannak bevonva, mely fénylő feketére van színezve. A legnagyobb 66 cm. magas. Ezenkívül egy talpas tálkát, egy gömbszelvény-idomú kis füles csészét s nagyszámú bronz- és cseréptöredéket őriznek ez urnatemetőből Rimaszombatban. A mintegy 50 sírfészekből előkerült tárgyak közt voltak szívidomú és félholdalakú csüngők, melyek némelyikében még megvolt a felfüggesztésre szolgáló bronz fonál is; továbbá tölcséridomú függő díszek; felvarrásra szolgáló, félgömbidomú pitykék; bronz ujjgyűrűk; vonaldíszes és egyéb karpereczek töredékei; egy 3·4 cm. átmérőjű karika, külső kerületén arányosan elosztott négy gombocskával; bronztűk, korongos vagy gömbös fővel s egy üres félgömbfejű tű; kisebb-nagyobb tekercsek. Mind e tárgyak jobbára töredékek, sőt némely urnában csupán felismerhetetlen töredékeket találtak.

Már 1882 előtt is került elő Pokorágyon egy igen díszes bronz-kard, melynek pengéje ketté van ugyan törve, de azért teljes; liliomlevél-alakú s két szögecscsel van a markolat félköridomú kihajlásába erősítve. A markolat középtagját három gyűrü tagolja, s úgy a gyűrüket, mint a markolatot befejezőtagot vonaldísz borítja. Ezenkívül a penge mindkét oldalán hat-hat párhuzamos vonalból alkotott dísz van alkalmazva, mely a kard hegyétől indul ki s a szélek mentén a penge legnagyobb kihajlásáig halad. E kard előfordulási körülményeit nem ismerjük.

Hasonló urna-temetőket a Rimavölgyön az *orlajtöréki* határból, *Tóthegymegről* és *Rimabrézóról* ismerünk. A két első helyen a fészkek a pokorágyiakhoz hasonlóan voltak alkotva, de az eddig felbontottak urnái, égett csontokon kivül egyebet nem tartalmaztak. Rimabrézón a fészkek nagy lapos kövekből alkotott négyszögű üregek, bennük rendesen csak egy vagy két urna van, mely csak ritkán van lefödve. Egy sír egész tartalma, a temető kutatója: Terray István gyűjteményébe került. Volt benne egy kétfülű durva agyagedény füles födővel leborítva; egy 16 cm. átmérőjű fekete tál, külső felületén bütykökkel díszítve; egy igen díszes kisebb edény töredékekben, díszét körszelvények és szögberakott vonalak alkotják, fölmagasodó füle volt; végül egy gömbszelvény-idomú csésze. Más sírból való egy igen csinos, 3½ cm. magas, gondosan iszapolt edényke, mely egy másik, a felső kerületén két páros lyukkal ellátott nagyobb edénynyel került elő. Az edények egy kis kővésőcskén kívül bronztöredékeket tartalmaztak.

A Balogvölgyéből Zádorházáról valók: egy 7 cm. hosszú és egy 10 cm. hosszú tőrpenge. Továbbá itt kerültek elő: egy vékony lemezből hajlított, belül üres karperecz, külső felületét ponczolt dísz borítja; egy fibula töredéke; egy 2½ cm. hosszú kis lyukas tű; 9 drb vékony lemezből készült pityke; csüngő díszek.

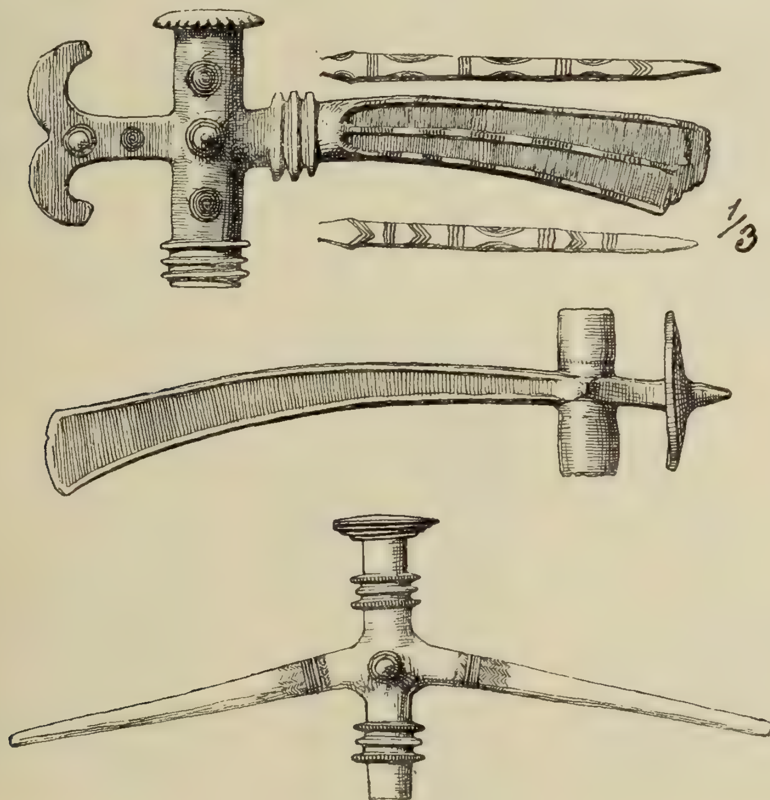
Perjes (*Perjése*). Az Archaeologiai Közleményekben (III. 179) azt a panaszt olvassuk, hogy e község határában egy kőlap alá rejtett nagymennyiségű bronztárgy került elő s ezeket a cseh múzeumnak küldötték.

Újfaluból egy igen nagy urna van a rimaszombati főgimnázium gyűjteményében.

Felsőbalogról 1881-ben igen tanulságos bronzkincs került a Nemzeti Múzeumba. Főérdekessége e leletnek egy bronzcsákány, mely hajlított pengéjének mindkét lapján két-két vályu-alakú mélyedéssel van díszítve,

fokfelüli részén két, félkörívű hajlásban kihajló rövid pengéje van. Ezenkívül még egy másik, egyszerűbb, korongos, hajlított pengéjű csákány és egy díszes, kétkarú (pálczás) csákány, egy véső, s hengerded és lapos tekercsek voltak a leletben. (Bővebben l. Hampel: Arch. Ért. U. f. I. 277—279.)

Babaluska. Innen származik nehány fekete színü, gömbszelvény idomú csésze, egy kétfülü, arányosan elosztott, benyomott pontokkal díszített edény, egy másik kisebb edény és két urnának nehány töredéke. Ez a két urna puszta földbe volt letéve, s körülötte a körülbelül 15 méternyi átmérőjü kör kerülete nagyobb görgetegkövekkel kirakva. E sírfészket Terray István ásatta ki. Ugyancsak Babaluskáról való a rimaszombati múzeumban két

FELSŐBALOGI BRONZCSÁKÁNYOK.

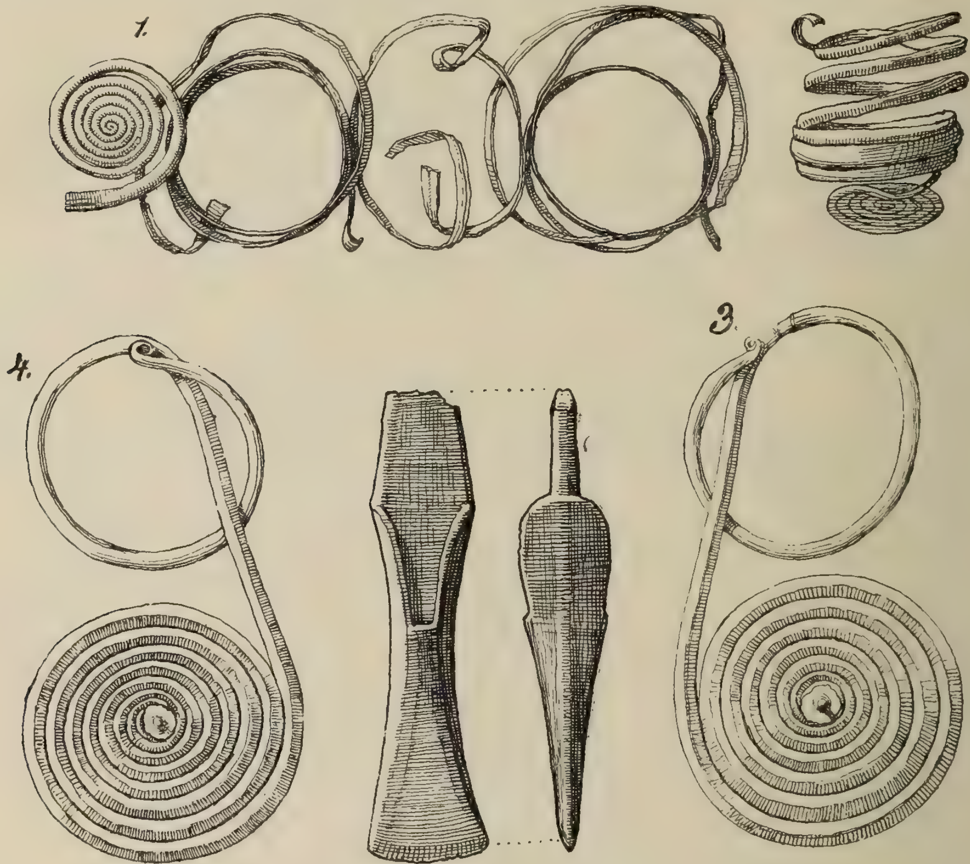
darab, vékony bronzpálczából hajlított félkorong, a fonál egyik vége középen kört alkot. Egyik félkorong sem teljes, a nagyobb, melynek átmérője 17 cm., a 16-ik, a kisebb a 12-ik hajlásánál van eltörve, de töredékeinek egy része ugyanott megvan. Hasonlókat Krasznahorkáról (Árva m.) ismerünk. (V. ö. Hampel: A bronzkor emlékei Magyarhonban CLXXXIII. 3.)

Babaluska környékén azonkivül még *Hrussó*, *Strizs*, *Kiette*, *Bugyikfalva* és *Szilistye* határai szolgáltattak bronztárgyakat. Ezek közül azonban nem maradtak fönn, csak a rimaszombati múzeumban levő szilistyei tárgyak: 3 vonaldíszes fejü nagy tű, egy más tű, melynek fejét négy egymás fölött álló gömböcske alkotja, egy kés, 6 sarló, egy karperecz, lapos és kerek átméretű sodronyból készült gyűrűk, csüngődíszek.

A sajóvölgyi leletek sorát *Tornallya* nyitja meg érdekes agyag-edényeivel. Ezek az edények a városból a vasúti állomáshoz vezető út mentén kerülnek elő. Hat darab van belőlük a felkai Tátra-múzeum gyűjteményében, 2—3 ép edény s nehány töredék a sajógömöri polgári iskola birtokában.

Gondosan iszapolt agyagból készültek, színök szürkés, alakjuk igen változatos s tetszetős. Rendszerint benyomott, vékony, kettős vonalból alkotott dísz képezi ékességöket, s az egymást keresztező páros vonalak közt kimaradó mezőket többnyire egy-egy könnyedén benyomott patkóalak, vagy lencse nagyságú pont díszíti. A vonaldísz az edény nyakát és alsó domborulatát borítja. Némelyiken legnagyobb átmérője táján mélyített köröktől körülfogott bütykök is vannak.

Alsókálosáról az alsó domborulatán arányosan elosztott kettős pontsorokkal díszített edény van a sajógömöri polgári iskola gyűjteményében.

FELSŐBALOGI LELET.

Vályon lelt urnatöredékeket őriz a rimaszombati múzeum.

Otrokocson 1860-ban két darab kuszált aranysodronyt találtak (A. K. II. 292)

Sajógömör határában három jelentékeny bronzlelet került napfényre s alig múlikel év a nélkül, hogy a földmívesek egy-egy bronztárgyra ne találnának.

A nagy leletek közül az elsőt még 1866-ban küldötte a nemzeti múzeumnak ajándékba Szentivány Miklós. E lelet főérdekességei az óriási korongos fejű, görbített szárú tűk. Kissé hajlított fejlemezük néha egészen síma, máskor középen csúcsba fut, ismét másoknak felületét koncentrikus domború körök díszítik. Volt még a leletben számos karperecz, ezek között tömör példányokon kívül vékony lemezből hajlítottak is; — hat sarló, a penge tövén a nyél beerősítésére szolgáló gombbal; három tokos-véső (közülök egyik hiányos öntésű); — két csonka kardpenge; — tekercs, korong, karperecztöredékek és egy öntőcsap egészítik ki a leletet.

SAJÓGÖMÖRI LELET.

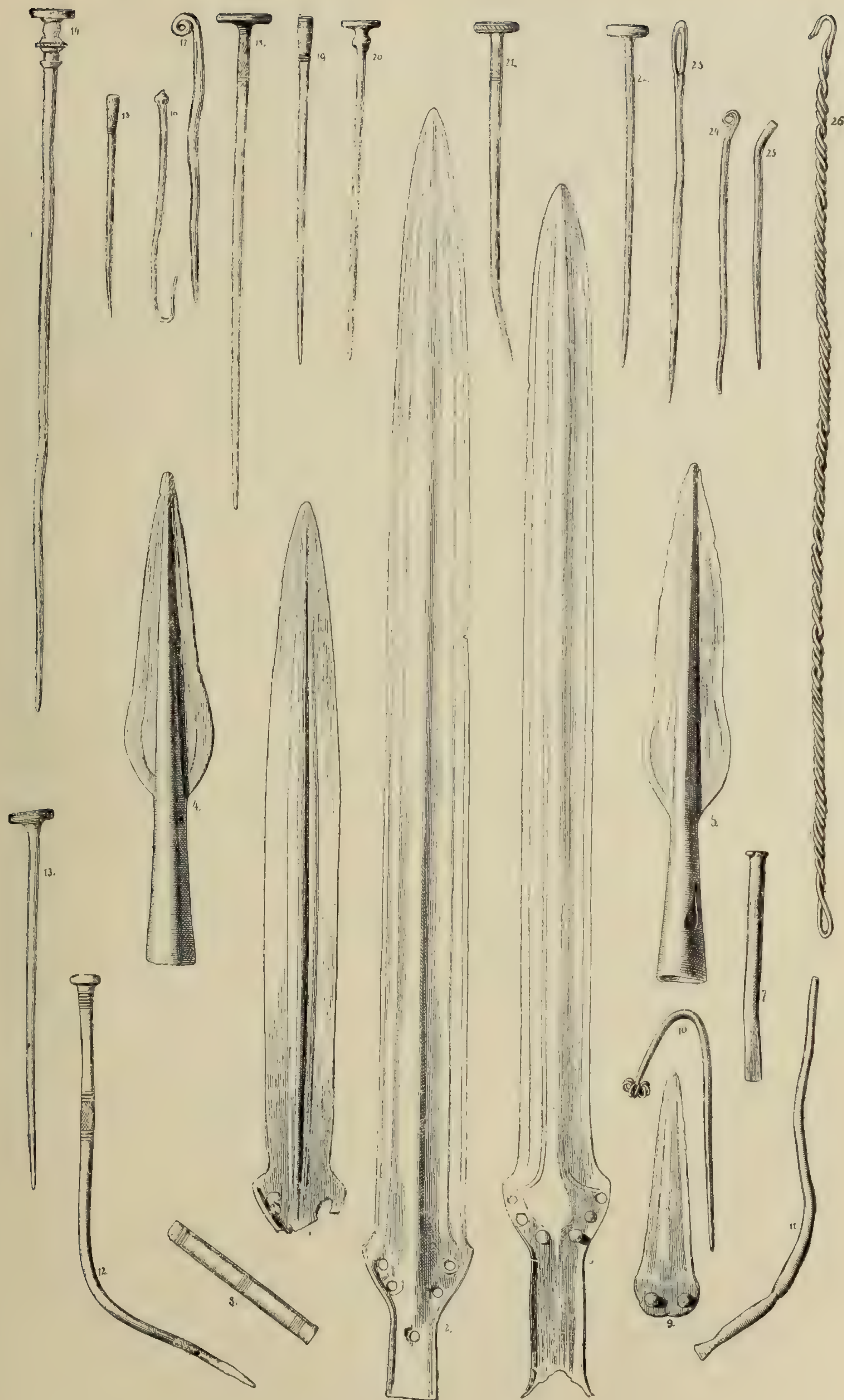
A fent leírt gyűjtelékes leleten kívül ismerünk Sajógömörről még másik két nagyobb leletet, melyek a Tovastető nevű hegyoldalból kerültek elő. Az egyikből való az a markolat-lemezes, nádlevél-idomú, 67·5 cm. hosszú kard, mely jelenleg a felkai múzeumban van. Sajnos, ma már nem lehet megállapítani, hogy a nemzeti múzeumban, a vidéki múzeumokban és magángyűjteményekben levő számos sajógömöri tárgy közül, melyek tartoznak ehhez, s melyek a harmadik lelethez, mely 1882-ben ugyancsak a Tovastetőről került elő, állitólag vasból készült eszközökkel együtt. E leletekből valók azok a tárgyak, melyek Szentivány Miklós ajándékaként 1895-ben a nemzeti múzeumba jutottak, nevezetesen: két bronztőr töredék, négy sarlótöredék, egy tokos-véső, egy belül üres karperecz, melynek külső felületét három domború rovátka s három bütyök ékíti, 5 hasonló karperecz, külső felületén csupán vonaldíszszel, és öt tömör bronz-karperecz, ugyancsak vonaldíszszel. Rimaszombatban van egy ú. n. talpas véső, egy kis tokos-véső, s végül egy kis tokos kalapács (6·5 cm. hosszú), melynek köpűnyílását kettős domború perem köríti, s melynek belsejében volt állitólag elrejtve az a vékony, arany-fonálból alakított ujjgyűrü, melyet ugyancsak a rimaszombati múzeumban őriznek. E gyűrühöz hasonló arany-fonálból készült gyűrük, karpereczek állítólag még nagy számban kerültek elő s tényleg, több ily tárgy volt Szentivány Miklós birtokában. Rimaszombatban 1882-ben száznál több bronztárgyból álló sorozat volt kiállítva, melyeket br. Nyáry Jenő gyűjtött össze. E gyűjtemény tárgyainak egy része a bronzkor későbbi szakaszából való, így többek közt egy félkörben hajlított sarló melynek pengéjét tőfelüli részén keretelt lemeztag egészíti ki, egy sodronyos fibula, a rajzban is bemutatott három kard és két szép lándzsacsúcs. Főérdekességét e sorozatnak a 37 szem nyakravaló gyöngy adja meg; egyes bronztárgyak díszítésére szolgáló gyöngyszemek fordulnak ugyan elő több helyen, de ily mennyiségben s ilyen alakú gyöngyök még nem kerültek elő másutt hazánk területén. A gyűjteményhez tartoztak még a már előbb is említett két öntőminta, két bronzborotva, egy díszes késtöredék és az ismert tipusú korongos tűk több példánya.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy Kubinyi Miklós jeles régiségbúvárnak 42 db. Sajógömörről származó bronztárgy van birtokában, néhai Szentivány Miklós gyűjteményéből. E tárgyak a tömör és üres karpereczek, karikák, vésők, tűk stb. Sajógömörről ismert különböző változatait mutatják. Külön említést érdemel az a 11 karika, melyeknek végei egymásra hajlanak és csavarszerű vonalakkal vannak díszítve, továbbá egy négyszer körülfutó szalagtekercs és egy csonka markolatú díszes bronzkard.

Pelsőczön és *Jolsván* előkerült bronztárgyakról is vannak híreink. Az utóbbi szomszédságában, *Süvetén* előkerült bronzlándzsa-csúcs van az eperjesi kollégium gyűjteményében. Szárnyai erősen kihajlók, köpűje hornyolt.

E leletek elősorolásából láthatjuk, mily gazdag anyaggal járult a hazai bronzkor ismeretéhez a Sajó és a Rima vidéke. De korántsem kell azt képzelnünk, hogy e számos, különböző leletből való eszköz mind egyszerre, egy időben volt használatban, s hogy ha azokat képzeletünkben egymás mellé csoportosítjuk, egy időpont megrögzített képét nyerjük. Csak hosszú idő alatt jöhetett létre a különböző tárgyak e sok változatos formája.

Teljesen hű képét csupán akkor nyernők e vármegye bronzkori kulturájának, ha az egyes eszközök változatainak fokozatos fejlődését tudnók a vármegyei leletekből összeállítani és megállapítani, hogy a különféle eszközök mely változatai voltak egy időben használatban e vidéken. E tekintetben

SAJÓGÖMÖRI LELET.

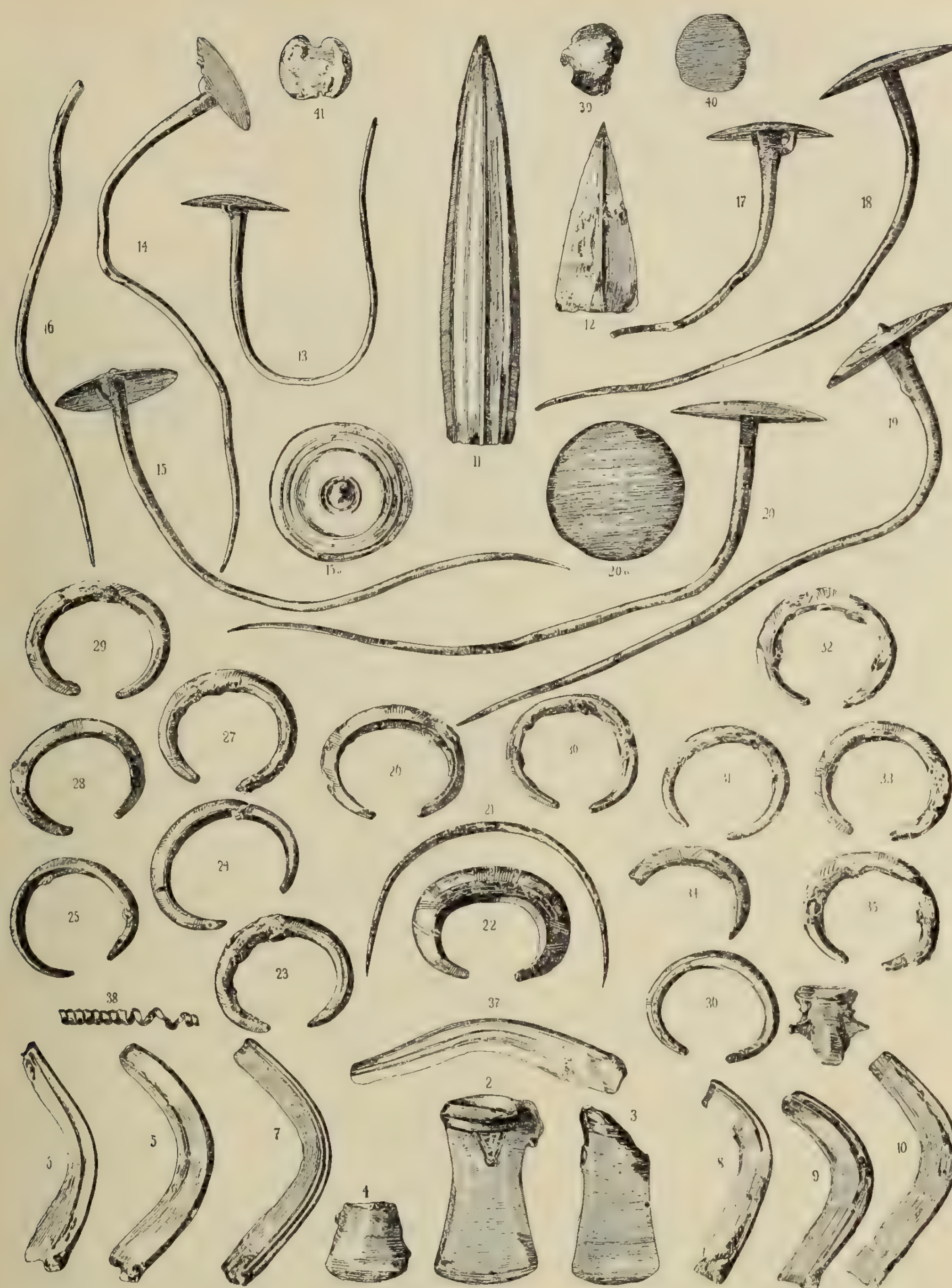
azonban korántsem vagyunk előnyös helyzetben. A kincsleletekben sokszor a legkülönbözőbb korú tárgyak vannak felhalmozva, s az agyagművesség termékei sem szolgálhatnak Gömörben kor-meghatározó adat gyanánt, mert eddig még csak kevéssé terjedt ki rájuk a megyebeli gyűjtők figyelme, s csak ritkán tudjuk összetartozóságukat a bronztárgyakkal kimutatni. Egyes eszközök korábbi formái teljesen hiányoznak bronzkészletünkből — lehet, hogy a mint a használatban czélszerűbbekkel tudták helyettesíteni, új eszközök előállításához olvasztották be ezeket, de lehetséges az is, hogy ez eszközöknek csak későbbi változataival ismerkedtek meg bronzműveseink. Ugyanis, ha felteszszük is, hogy e vármegye bronzkori lakosai maguk is foglalkoztak bronzeszközök előállításával, az egyes eszközök feltalálását, a formák tökéletesítését mégsem szabad az ő leleményességüknek tulajdonítani. Egy vármegye nagyon kis terület arra, hogy a területén előforduló emlékeket elszigetelt jelenség gyanánt tekintsük. Nagyobb területek, országok sem tudták magukat a szomszédos népek hatásai alól kivonni. Hazánk is csupán földrajzi fekvésének köszöni egyöntetű, sajátos bronzkori műveltségét. E kulturában Gömörmegyének, mint érczekben gazdag vidéknek, jelentékeny szerepe lehetett az által, hogy a nyers anyagot, esetleg bronzkészítményeit a Sajóvölgyön át alföldi tájakra is kiterjesztette, de külön szigetet speciális termékekkel nem alkotott; bronzkori műveltségének jellege semmiben sem tér el a Felvidék többi vármegyéjétől.

Házi eszközei a hazánkban általánosan elterjedt egyszerű és tokos vésők, sarlók ismert változatait mutatják.

A fegyverek közül csupán a felsőbalogi leletben levő díszes csákány gazdagította bronzkészletünket új formával, a többi csákányok, kardok, lándzsacsúcsok, tőrök ismert változatokat képviselnek.

A karvédő és korongos tekercsek a hazánkból más helyekről is ismert tipusokkal azonosak, ugyanez mondható az urna-temetőkből előkerült csüngő díszekről és felvarrásra szolgáló pitykékről is. A dísztárgyak csoportjában mégis vannak egyesek, minőket hazánk területéről eddig még nem ismerünk, ilyen a kettősfonálból készült sajógömöri nyakperecz és a gesztetei és sajógömöri nyakgyöngyök. A babaluskai félkorongos tekercseknek is csupán egy helyről ismerjük eddig analogiáit. Kevés analogiáját ismerjük azoknak a meggörbített szárú sajógömöri tűknek is, melyek talán kezdetleges fibula szerepét voltak hivatva betölteni, maga a késői bronzkor e kedvelt ékszere azonban csak kétszer fordul elő leleteinkben, nagyobb, gazdag díszű példányt pedig még nem ismerünk eddig belőle.

Mind e tárgyak a felvidéki bronzkori műveltség egyöntetűségén kívül azt is bizonyítják, hogy e műveltség e vidéken korán léphetett fel és még magas fejlettsége idején is virágzott. Hogy erről meggyőződjünk, elég egy figyelmes tekintetet vetni a rimaszombati markolatnélküli és a sajógömöri markolatlemezes, lépcsőzetes gerinczű pengékre, továbbá a különféle leletekből ismert bronzmarkolatú kardokra. Tüstént láthatjuk, hogy hosszú időnek kellett eltelnie, míg a hazai bronzkard ama legkezdetlegesebb tipusából egyes közbeeső változatokon keresztül — melyekhez a rimaszombati lelet három markolatlemezes pengéjét is számíthatjuk — e czélszerűbb és egyszersmind díszesebb formák kifejlődhettek. Az a nagy technikai ügyesség is, melyet a rimaszombati és détéri sallangok föltételeznek, a bronzművesség hosszú tartama alatt szerzett gyakorlatról tanúskodik. E sallangok a velük együtt lelt vékony falú bronzedénynyel már a bronzkor végső határát jelzik, s a gazdagabb lószerszám-díszek följéptét már a hallstadti ízlés terjedő hatásának is szokás tulajdonítani.

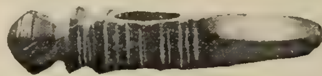
SAJÓGÖMÖRI LELET.

A gazdag lószerszám-díszek alkalmazásán kívül a hallstadti ízlés egyéb nyomaival e vármegyében nem találkozunk. A vas csupán La Tène-leletek alakjában jelenik meg. Befogadásában, úgy látszik, a kő- és bronzkor vezető telepei jártak elől, emlékeit ezek közül főleg az erődített helyeken, a básti „Pogányvárban", a sőregi és mogavári várhegyen találjuk, a nélkül, hogy tudnók: e korszak vagy az előbbiek emelték-e a védműveket? Bástról és Sőregről ezt az ízlést feltüntető vaskéseket és egy fűzfalevél-idomú vaslándzsacsúcsot ismerünk. Hasonló kések vannak Mogavárról és Pokorágyról a rimaszombati múzeumban és dr. Horváth Ákos gyűjteményében. Az Archaeologiai

Közlemények ezenkívül az utóbbi helyről „kelta-sirokat“ említ, melyekből ezüst érmek kerültek elő. Hátsó gombjának diszítése, továbbá a köpü és a négy élű penge összeköttetésénél képződő háromszöget diszítő ponczolt körök alapján talán ide sorozhatjuk azt a szép bronz-fokost, mely Runyáról került a rimaszombati múzeumba, melynek azonban előfordulási körülményeit nem ismerjük s analogiák híján nem tudhatjuk, nem kell-e még későbbre tenni keletkezési idejét. A Sajógömörről előkerült vastárgyakról már megemlékeztünk.

E leletekhez még az őskori vasművesség azon nyomai járulnak, melyeket a Garam völgyén és Jolsva vidékén dr. Horváth Ákos konstatált és melyek Imolán maradtak fönn öntőcsövek és vassalak alakjában.

Hogy e nyugati eredetű műveltség e vidéket mely irányból közelítette meg, arra eddigi kutatásaink alapján választ adni lehetetlen. Nyomait Hont és Nógrád vármegyéken át az Ipoly völgyön egész e vármegye nyugati határáig követhetjük, Borsod vármegyében Szendrőn, Szuhogyon, tehát közel szomszédságban lép föl, e vármegye határát azonban valószinűleg csak akkor lépte át, midőn a Duna választó vonalán túl már megkezdte terjeszkedését a római világhatalom.

BRONZ-FOKOS RUNYÁRÓL.

BEBEK LÁSZLÓ SÍRKÖVE A PELSŐCZI TEMPLOMBAN.

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE TÖRTÉNETE.

I. A LEGRÉGIBB TÖRTÉNETI EMLÉKEKTŐL A MOHÁCSI VÉSZIG.

1. A népvándorlás és a honfoglalás kora.

Az aggteleki barlangban, a cseppkőrétegtől bevonva talált őskori emberek csontjai és a konyhahulladékok, mely leletek a rimaszombati múzeumban vannak elhelyezve, tanúsítják, hogy a mai Gömör-Kishont vármegye területe már évezredek előtt is lakott volt.

A rómaiaknak hazánk területén való megjelenése előtti időkből, melyet szintén a történelem előtti korszakhoz kell számítanunk, nagyszámú bronz- és barnaréz leletek maradtak reánk, sőt még a bányászatnak is némi nyomaira akadunk.

Mindezek a vármegye mai területének lakott voltáról tesznek tanúságot, bár kétségtelen, hogy eleinte csak igen gyér számú népesség talált itt lakhelyet, mert a történelem első nyomai szerint, a mai Trencsén, Bars felső része, Zólyom, Hont, Gömör és Borsod vármegyék összefüggő erdőségeket alkottak.

A jazygok.

A legrégibb megbízható adatok szerint a vármegye területének lakói a szarmaták, illetőleg ezen népcsaládnak egyik ága, a jazygok voltak.

E nép Kr. szül. előtt 360 táján a Don-folyón innen tanyázott, honnan szinte észrevétlenül jutott a Kárpátok északkeleti lejtőihez.

Julius Caesar galliai hadjárata idejében (Kr. előtt 58—51) a jazygok hazánk északkeleti részein tartózkodtak, s innen nyomultak nyugatra a Duna, Tisza felé. E népet már Ovidius Naso is ismerte, a ki róluk (Kr. u. 1—17) Tomiban töltött száműzetése alatt költeményeiben gyakran megemlékezik.

A jazyg, mint lovas nép, általában a síkságot szerette. Gömör vármegyében, a Sajó és a Rima völgyei, kétségkívül alkalmasak voltak lovasnép letelepedésére.

Tudjuk a történetből, hogy a hazánk nyugati részeiben lakó germán eredetű quádok, cotinok és ozok, kiknek földje, az eddigi kutatások szerint, az Ipolyig, felfelé pedig a Garam forrásvidékéig terjedt, szövetségben állottak a jazygokkal; e szövetség Kr. u. az I. században, Vannius quád királysága alatt, a rómaiakra nézve, kiknek császára, Domitianus 90-ben pénzen vette meg a békét a dák Decebáltól, mindegyre fenyegetőbbé vált, azonban a szövetségesek csakhamar egymás ellen fordították fegyvereiket.

Traján császár (98—117 Kr. u.) uralkodása óta a jazygok többnyire klientelai viszonyban állottak a római császárokhoz, de azért mégis függetlenek voltak. Általában már az I. században is gyakori volt az érintkezés a jazygok és a rómaiak között, a mit a Rimaszombatban talált Augustus, Antonius és Aurelius korabeli római pénzek is igazolnak. (Findura Imre: Rimaszombat tört. 12.) A gyakori érintkezés e néppel, felköltötte irántuk a római írók figyelmét. Már az idősebbik Plinius († 79 Kr. u.) is ismeri őket (Hist. Nat. IV. 12—15), Ptolemaeus Claudius alexandriai írótól (Kr. u. 150) azonban részletesebb adatokat bírunk felőlük.

Ptolemaeus szerint a szarmata hegyek vagyis az északnyugati Kárpátok választották el a quádokat a jazygoktól. A Tiszán inneni rész a jazygoktól volt lakva, míg Dáczia határa, messzebb egész a Tiszáig terjedt volna. A Ptolemaeustól készített térképen a jazygok földjén egy Gorman nevű várost találunk a Sajó folyó mentén; az általa megnevezett városok közül Filecium, Höke Lajos értekezése szerint (Századok 1868. évfolyam 190. lap.) Fülek lehet, némelyek azonban a mai Pelsőczöt keresik benne.

Meddig terjedt a szarmata jazygok földje, nem ismeretes; azonban egybevetve az adatokat, úgy találjuk, hogy a jazygok földje csupán a vármegye déli és délkeleti részeire szorítkozott. Ugyanis Kr. e. 175-től kezdve egész Kr. után 870-ig, germán bastarnák telepedtek meg az északi Kárpátok között, — a Garam felső vidékén, egészen a Sajóig pedig a szintén germán cotinok laktak, a kik általában az erdős hegységekben tanyáztak; ezektől délre, a Rima és a Sajó völgyeiben, fel egészen a Hernádig terjedhetett a jazygok földje.

A germán népek emlékét számos helynév őrizte meg az utókornak. Így Feled, a germán Feld = föld szóból, Gömör, melytől a vármegye nevét vette, az ónémet Gamarki vagy Gemerk (Gemerh) tőből képződött, mely határt jelent. Az ó-északnémetben a marka szó mörk-nek hangzott és erdőt jelentett. A magyar helynévnek is megfelelni látszik az elzászi Gemar, melyet 1278-ban Gemernek írtak. Tán itt volt a határ Jazygia s a germán népektől megszállott földek közt. Perlasz, az ófelnémet Përla = gyöngy s e szerint e helynév megfelel a magyar Gyöngyös névnek. (Borovszky Samu: A Honfoglalás története).

A szarmaták hazánk területén egészen a hun uralomig maradtak, tehát ezideig a Sajó mellékén még nem voltak szlávok megtelepedve.

A jazygoknak a hun birodalom rombadőltével többé nincs nyomuk, s így valószinűleg összevegyültek a többi meghódított népekkel.

A hunok. A rómaiak odahagyva Dácziát, előbb a góthok, azután a gepidák s a vandalok törtek át a jazygokra, majd a IV. században fergetegként előtörő hunok igázták le őket.

A hun uralom, mely Attila uralkodása alatt érte el fénypontját (434 †453), jóformán nyom nélkül tünt el a vármegye területén. Megdőltével a régi Jazygiát a herulok foglalták el, de ezek sem hagytak maguk után semmi emléket s a VI. század első felében elköltöztek Jazygiából. Ekkor az avarok telepednek le, a kiknek uralma 568-tól egész N. Károly koráig terjedt (791—803).

Az avarok. Az avarok uralma alatt szlávok kezdenek beszivárogni a mai Gömör vármegye területére, sőt lehet, hogy a szlávok beköltözködése már a hun uralom óta tartott.

A tiszamenti hadjáratokban (600 táján), Theophylaktus szerint, a legyőzött avarok között már gepidák és szlávok is voltak. Baján avar khán alatt (582—602) a szlávok önálló csapatokat alkottak az avar seregben. (Hunfalvy: Magyarorsz. Etnographiája 138. l.) Az avarok uralma szintén

nyom nélkül tünt el a vármegye területén, de a nekik meghódolt szlávok emlékét számos helynév őrizte meg az utókornak. Szláv eredetű helynevek: Szkálnok; szkala újszláv szó és sziklás hegységet jelent; Rakottyás, a szláv rakita = fűzfa; Derencsény, a szláv deren gyökből, mely somfát jelent; Orlaj és Uraj a szláv orel = sas szóból származik.

A szlávok.

Midőn Nagy Károly császár 803-ban az avar uralmat megtörte, az itt lakó szlávok felszabadultak, de az avarok még 822-ig némi önállósággal bírtak. Ezután azonban teljesen felbomlott uralmuk. Az avar uralom megsemmisülésével végleg a szlávok lettek a Sajó és a Rima völgyeinek birtokosai.

A IX. század első felében a szláv Morva birodalom mindegyre terjedt nyugatról, a keleti Kárpátok felé. Privina és Mojmir szláv morva főnökök Nyitrán székelnek. Ezeknek az utóda: Szvatopluk alatt éri el a Morva birodalom fénykorát. Szvatopluk, a ki nagybátyját, Rasztizlávot elárulván, 874-ben jutott a hatalomra, mint szláv fejedelem adófizetője lett a frank királynak, de a forcheimi egyezség meghagyta őt hatalmában. Hogy meddig terjedt keletre Szvatopluk uralma, arra nincsenek megbízható adataink. Némelyek szerint az Ipolyig, míg mások szerint a Sajóig, sőt a Hernádig. Az utóbbi feltevést mi is valószinűnek tartjuk, mert a vármegye területén letelepedett morvákkal rokon szlávok, s a Szvatopluk uralma alatt álló népek között bizonyos mértékben kapcsolat alakult.

Szvatopluk uralma egyúttal a kereszténység elterjedése szempontjából is figyelmet érdemel. Azelőtt szláv papok hirdették az evangeliumot (874—885), de Viching, akkori nyitrai püspök közbenjárására, Szvatopluk 886-ban kikergette a szláv papokat és maga vette kezébe a térítés munkáját. (Hunfalvy: Századok 1876. 380—81).

Szorosabb kapcsolat a szlávok között nem volt, mert Szvatopluk halála után (894) óriási birodalma hirtelen felbomlott. A szlávoknál különben is a családi közösség volt a legerősebb kapocs s így könnyen megmagyarázhatjuk, hogy a magukra hagyott szláv lakosok nem fejtettek ki nagyobb ellentállást a beköltözködő magyarokkal szemben.

A magyarok.

Közelebbi adatok hiányában nem állapíthatjuk meg, minő harczok árán lettek a beköltözködő magyarok a mai Gömör vármegye uraivá.

E tekintetben egyedül a krónikák, jelesül Anonymus, Béla király névtelen jegyzője nyújt némi felvilágosítást.

Közöljük Anonymus előadását, a nélkül, hogy adataira nagyobb súlyt helyeznénk. Anonymus szerint, miután a beköltözködő magyarok Ungvárnál 40 nap megpihentek, Almos lemondott, kinek helyébe Árpádot választották vezérré. Árpád ekkor előre nyomúlva, a Tisza és a Bodrog közötti földet foglalta el s ezzel már szomszédságba jutott Szalán birodalmával, a ki a Duna-Tisza közén s fel egészen a lengyel s ruthén szélekig uralkodott, mely földet Szalán ősatyja, Keán bolgár fejedelem foglalta el s oda szlávokat telepített.

Árpád elfoglalván a Tiszáig terjedő földet, követeket küldött Szalánhoz, kitől egészen a Sajóig terjedő földet kérte. Szalán kénytelen-kelletlen teljesítette Árpád kívánságát. Az ott megtelepedett szlávok meghódoltak s elbeszélték, hogy miként telepítették őket erre a földre Attila halála után.

Mén Marót leveretése után, Árpád Szerencsnél megállapodva, Gömör és Nógrád vidékének meghódítására, anyai nagybátyjának két fiát, Szoárdot (Zuard) és Kadosát küldte, a kik Hubával együtt Pásztóról kiindulván, a Hangony vize mellett fellovagolva, Sajónémetinél keltek át a Sajón.

Valószinűleg ekkor foglalták el Putnokot, mely Reisz Sámuel szerint a magyarok bejövetelekor már virágzó helység s egy szláv zsupán székhelye volt. Reisz Sámuel ebbeli állítását a helység határában elterülő Zsuponyóvölgy neve némileg indokolja. Bartholomaeides pedig Putnok nevét is a szlávoktól származtatja. (Balogh Béla: Putnok multja 9. l.)

De folytassuk tovább Anonymus előadását. Szoárd és Kadosa a Sajó- és a Balogfolyók völgyein tovább haladva, ama terület összes lakóit meghódították, fel, egészen a szepesi erdőig, majd innen a Rima völgyén a nógrádi és a honti részekbe jutottak.

Anonymus (XXXIII. fej.) szerint Szoárd és Kadosa vezérek a Bulhadu hegy alatt áldomást tartottak; mivel Bartholomaeides és utána Szabó Károly

szerint Bulhadu alatt a Balog-hegyet kell érteni, így a balogi várhegyet a beköltözködő magyarok már benépesítve találták.

Tudjuk, hogy az alpári vereség Szalán uralmát végleg megdöntötte, miáltal Gömör vármegye területe a magyarok részére biztosíttatott.

Anonymus előadásán kívül, a mai Gömör vármegye meghódítását illetőleg, semminemű adattal sem rendelkezünk, csupán annyit állapíthatunk meg, hogy a Sajó s a Rima völgyeinek elfoglalása 895 körül történt. Mely törzsek telepedtek le a mai Gömör-Kishont vármegye területén, arra nézve nincsenek adataink. Anonymus szerint a kún főurak közül Bunger nagy földet nyert a Tapolcza folyótól egészen a Sajóig. Kapott egy várat, melyet (Diós)-Győrnek neveznek, mely várat fia, Borsu, a saját várával: Borsoddal egyesített.

Anonymus szerint a honfoglaló magyar vezérek az elfogott szlávokkal a Sajó folyó partján Gömör várát építtették, mely ama vidék főhelye lett. E vár, Bartholomaeides szerint (Notitia Comitatus Gömör 367—68.) később a Bors-nemzetségé lett, majd ennek kihaltával IV Béla király a Máriássy család ősének adományozta. Bartholomaeides ebből azt következteti, hogy a Sajó mellékét is Borsu vezér, Böngér fia, Borsod várának építője, hódította meg.

Bartholomaeides ez állítását azonban az eddig felszínre került oklevelek nem támogatják. Nincs ugyanis egyetlen adatunk sem, hogy IV. Béla király Gömör várát a Máriássy család őseinek adományozta volna.

Kayser Mihály, a Máriássy család ügyvéde által közölt oklevelek közül az egyik, mely 1198-ban kelt, mely szerint Gola fia de Szepes, Gömört nyeri, hamis, mert ő még 1270-ben is életben van. (Fejér: V. 1. 148. Századok 1872. évf. 622. l.) Az 1268-ban kelt oklevél sem található fel a családi levéltárban. Gömör birtokát, Márk fia Batyz comes, a Gömöri család őse s Szőlős vár ura, Márknak, a Máriássy-család ősének testvére, Simon fiaival, Miklóssal és Simonnal 1291-ben kötött csereszerződés alapján nyeri, melyért Szőlős várát, melyet még IV. László királytól nyert, adja cserébe. (Wenzel: Árpádk. Új okmt. X. 17.) De IV. Béla király 1243-ban kelt oklevele, melylyel Szár Detre és Fülöp comeseknek adta a magvaszakadt Miskolcz nb. Bors comes birtokait, jelesül a pelsőczi uradalmat, sem nyújt erre nézve tájékozást, mert a pelsőczi uradalom a régi tornai királyi birtokból alakíttatott s innen került a Miskolcz nemzetség borsmonostori ágából származott Bors comes (1194—1237) birtokába, míg Berzéte, az 1243. évi adománylevél szerint is, mint királyi birtok adományoztatott Szár Detre és I. Fülöp comeseknek. (Fejér: IV. 1. 290., Karácsonyi: Magyar nemzetségek II. 365.) Így tehát Gömör vára, valamint Gömör vármegye túlnyomó része, árpádházi királyaink uralkodásának első századaiban, a király birtoka volt. Támogatja ebbeli feltevésünket az a körülmény is, hogy — Kézai szerint — Friedburgi Altmann thüringiai pánczélos vitéz, a ki a Péter és Kálmán királyok uralkodása közötti időszakban jött hazánkba (lehet, hogy Salamon vagy Szent László királyok idejében), a mai Balog folyó völgyében nyert birtokokat s ennek utódai, Ivánka és Tamás, a Balog nemzetség sarjai, 1214-ben hangonyi birtokosok. (Karácsonyi: I. 175.)

Anonymuson kívül azonban még más krónikák is érintik Gömör vármegye területének a honfoglalóktól történt birtokbavételét.

Kézai szerint a Sajó mellékét Örs vezér szállotta meg, tehát a mai vármegye területéből neki is juthatott egy rész.

A hagyomány szerint Huba a Gortva völgyében telepedett meg, melynek egyik vára leányától, Hajnától, a másik pedig Gedő nevű hadnagyától vette nevét.

Mindezen adatok azonban igen csekély jelentőségűek; így történeti emlékek hiányában, a honfoglalás körülményeire leginkább a helynevek nyújtanak némi tájékozást. IV. Béla királynak, a Bebek- és Csetneki-családok részére 1243-ban kelt adománylevelében már tömérdek magyar helynévre akadunk a szlávos „potok“ függelékkel, így Nagy-Patak, Salma-Patak, Sebes-Patak, Sumus-Patak, Gesztetun-Patak, Körtvélyes-Patak. A helynevek igazolják, hogy a mai Gömör vármegyét már a vezérek korában a honfoglaló magyarok megszállták. A helynevek egyszersmind megmutatják azt a fejlődést, melylyel a honfoglalás állandó letelepedéssel ért véget.

A helynevek a természeti helyzetet tüntetik fel. Hegy gyökből képzett helynevek több változatban fordulnak elő. Így a Hegymeg nevet, mely a hegyen túl fekvőt jelenti, Gömör vármegye területén két község is viseli (Magyar- és Tót-Hegymeg és az Osgyánhoz tartozó Kishegymeg-puszta). Rét szóból alkotott helynevek is szép számmal találhatók a vármegyében; ezek már bizonyos művelődési fokot teteleznek fel. Így Hosszúrét, Kerekrét, Marokréte, Monyóréte. A víz és a vízhez tartozó helynevek közül magyar eredetre vall a Sajó folyó neve, mely eredetileg Savjó nevet viselt. A magyarnak a folyóvizekre eredeti neve a jó, Sajó = sós folyó (németül Salzbach).

Mikor a síkság és a völgyek benépesültek, s a föld értéke mindegyre nőtt, a letelepülők az erdőt kezdték írtani; az így alakult helynevek Vágás nevet viseltek. Gömör vármegyében -Vágás végezetű helynevet is találunk, így: Kovácsvágása.

A mozgó hídak elnevezésére a magyar a rév szót használja, így Gömörben Bánréve, a Sajó mentén, átkelő révhely volt, mely már előrehaladott települési állapotot jelent.

Vízzel körülvett földtér, sziget (a régi magyar nyelvben szeg) tőből származott Gombaszög, a Sajó mentén, egyike a legrégibb helyneveknek. A legelemibb művelődési fokot a -háza végződésű helynevek jelölik, melyek a sátoros életből, az állandó falvak közé való települést igazolják. Több ház épülvén egymás mellett, előállott a falu. Ily helynevek a vármegye területén: Dulháza, Páskaháza, Lököshéza, Zádorháza; Balogfalva, Geczelfalva, Péterfalva, Sánkfalva, Tamásfalva stb.

A bányászat meghonosodására utalnak: Rimabánya, Rozsnyóbánya. A kereszténység behozatalával a XI. századtól előtérbe lépnek az *egyházas* előnevű és *egyháza* végezetű helynevek. A templom nevezetesebb alkatrészeiről is vették a községek nevöket. Így a vármegye délnyugati sarkában Egyházasbást helységet találjuk. Sőt az egyházi birtokos állását is kifejezik egyes helynevek, mint Sajó-Püspöki, mely az esztergomi érseké volt.

Végül már fejlett közgazdasági viszonyokra mutatnak azok a helynevek, melyek a hétnek azt a napját tüntetik fel, midőn abban a helységben piaczot vagy vásárt tartottak, mint Rimaszombat, stb. Ide tartozik Újvásár is. (Borovszky S.: A honfoglalás tört. 97. stb. l.)

A honfoglaló magyarokon s az itt talált, meghódolt szlávokon kívül még a következő népek települtek le a vármegye területén:

1. *Kunok.* A kunok Európában először 1061-ben tünnek fel. Árpádházi királyaink alatt a XI. és XII. században gyakran törtek be, de Salamon, majd Szent László leverte őket. II. István király alatt azonban, mint békés települők jelennek meg hazánkban; Szent László a Mátrahegység ágai közt jelölt ki számukra települőhelyet s ettől kezdve a beköltözködés III. Béla uralkodása alatt is (1104—1141) szakadatlanul tartott. E békés települők, a palóczok, e szláv hangzású nevöket mai napig megtartották. Palóczhelyek Gömörben: Kun-Taplócza, mely az 1720. évi összeírásban is e néven fordul elő. Egyes adatok szerint azonban e helység Ákos nb. Kún Miklóstól (1307—1350) vette nevét. Palócz helységek még: Gesztete, Jánosi, Szent-Simon és Uraj. Pintér Sándor szerint Gömörben 1880-ban 29 községben 19,353 palócz találtatott. (Századok 1896. évf. 58. l.) Kunok.

A palóczok közé bessenyők is telepedtek, kik már Anonymus korában amazokkal összeolvadtak, mert nem különbözteti meg őket egymástól. (Hunfalvi: Magyarország Ethnographiája. 360-65; — Jerney: Tört. Tár I. k.)

2. *Németek.* Árpádházi királyaink uralkodásának kezdetén a nyugatról betelepülő kézműiparosok, mesteremberek, mindenkor szíves fogadtatásra találtak. A bányamívelés, erdőirtás leginkább a betelepülő vendégek kezébe került. II. Endre király a későbbi Rozsnyóra mint királyi birtokra szászokat telepített. Rozsnyó ettől kezdve, mint bányamívelő hely, mindegyre nagyobb jelentőségre emelkedik. Eredetileg német nevét az ott mívelt rózsáktól nyerte, honnan a magyarok is később Rózsa vagy Rozsnyóbányának nevezték. Rozsnyó 1655-ben még túlnyomólag német volt (Mikulik: Magy. kisvárosi élet), azonban a XVII. században erősen magyarosodott, 1750-ben már nem volt sem külön magyar, sem német evang. egyház, jeléül annak, hogy a nyelvi különbség elenyészett. Németek.

Dobsina hasonlókép német telepből alakult, hová 1326 után Korponáról felnémetek települtek, a kik közös eredetűek voltak a hat bányaváros lakosaival. (Wenzel: Magyarország bányászatának kritikai tört. — Karl Freih. v. Czoernig Ethnogr. 1857. évi kiad.) Dobsina elsőizben Topsucha néven szerepel, IV. Béla király 1243-ban kiadott oklevelében. Fennállásáról azonban csak az 1408 febr. 20-án kelt oklevélből nyerünk közvetetlen adatokat. (Wenzel: u. ott. 220. l.) Csetnek hasonlókép német telep, mely 1328-ban Róbert Károly királytól Korpona szabadalmait nyerte. (Bartholomaeides: Memor. Prov. Csetnek. 188—195.) Csetnek 1583—1631 évi számadáskönyve még teljesen német, 1623-tól kezdve azonban erősen tótosodott. A XVI—XVII. században vezetett csetneki számadáskönyvek szerint a következő helységekben találunk németeket: Berdárka, Feketepatak, Jolsva, Pétermány, Rekenye, Rimaszombat és Rőcze. Ezek azonban idővel tökéletesen beleolvadtak a szláv vagy a magyar lakosságba.

Csehek.

3. *Csehek.* A cseh husziták 1433 táján törtek be Kis-Hontba és 1434-ben ott már megfészkelték magokat. Giskra alatt a XV. század első felében — mint a vármegye haditörténetét tárgyaló részben látni fogjuk — számos várat foglaltak el, míglen Mátyás király hosszú harczok után hatalmukat megtörte.

Ha Giskra és hívei el is vesztették váraikat, az általuk betelepített csehek évszázadokon át megtartották faji sajátságukat, sőt vallási meggyőződésüket, mely a XVI. században a protestantizmus terjedésére jelentékeny befolyással volt. Cseh telepek leginkább Kövi és Ratkó körül keletkeztek, főleg a Rima és a Balog folyók völgyeiben. (Bartholomaeides i. m. 133. l.) Egyik telepük és gyarmataiknak mintegy középpontja Czech-Brezo vagy másként Czeskuo-Brezowo volt. E körül csoportosultak a többi telepek ú. m. Hrachowo, Kraskowo, Kokawa, Lehota, Přboj (Priboj) Skalujki, Rijmavyca, Zachorany, Zahržany. Sőt Tiszolczon (Bartholomaeides i. m. 713.) Tamásfalván, Osgyánban, hol a Rima partján várat is építettek, és Rimabányán is találunk cseh telepet. (Ladisl. Bartholomaeides de Bohemis Kishontensibus. 1796.) Az 1626-iki fehérhegyi csata után ismét telepedtek le husziták régi rokonaik közé, Tamásfalva, Gesztes és Bugyikfalva helységekben, és vallásukat is megtartották. 1864-ben halt el Gyubákón egy 80 éves huszita, az utolsó, a ki ősi vallását megtartotta. (Hunfalvy i. m. 89. l.)

Ruthének.

4. *Ruthének.* A ruthének a XVI. század folyamán telepíttettek a Garamforrás vidékére, mely túlnyomólag ruthén telepítés. Közös eredetűek a Bereg és Ung vármegyékben letelepedett ruthénekkel, a kikkel nem egy közös népszokásuk van. A XVIII. században a Koháryak befolyása révén gör. katholikusokká lettek. Görög nem egyesült hitüket, a XVII. század vallásvillongásai daczára, híven megőrizték. 1643-ban a Sumjácz, Telgárt és Vernár falvakban lakó ruthéneket az ágostai hitv. evang. esperes pénzbüntetés terhe alatt eltiltotta a vallásgyakorlattól. 1683-ban Thököly Imre a sumjácziakat papjuktól is megfosztotta. (Mikulik: Magyar kisvárosi élet.)

Oláhok.

5. *Oláhok.* Ezeknek az emlékét csupán a Sajó folyómenti Oláhpatak (Wlachowo) őrizte meg az utókornak. Már az 1427. évi adólajstromban Alahpathaka néven fordul elő, azonban az 1715—20. években eszközölt összeírás sem talált itt már oláhokat.

Czigányok.

6. *Czigányok.* A czigányok Zsigmond király uralkodása alatt jelentek meg hazánk területén. 1417-ben egy rajvonal Pestről Kassára menet, Gömört is érintette. Putnokon és Osgyánban nagyobb telepük is volt, az utóbbi helyen az osgyáni Bakos család földesurasága alatt (utolsó sarja † 1666) telepedett le s a Tabány nevű birtokrészt foglalták el; leginkább kovácsmesterséggel s lókereskedéssel foglalkoztak. (Solemnia: XIX. k. 103. l.) Andrássy Péter báró főispán 1711-ben oltalomlevelet állított ki a János vajda alatt álló putnoki czigányoknak és megtiltotta más czigányok letelepedését. Putnokon még külön czigánybiró is volt a XVII—XIX. században. Putnok városa rendesen őket alkalmazta küldönczökül,

A vármegye legrégibb birtokosai.

A tatárjárás előtti okleveles adatokat egybevetve, Gömör vármegye legrégibb birtokosainak az Aba, a Bor, a Balogh, a Miskolcz és a Záh nemzetségeket tartjuk. Az Aba nemzetségből Csobánka ága a XIII. században Szuha földét szerezte meg (Balogh: i. m.), mely kétségkívül várföld

volt; valószinűleg ők bírták Abafalut is. A Bor (Kalán) nemzetségből Bánk bán (1206—1222), a ki magas méltóságokat töltött be, több vármegye főispánja és a király udvarbirája volt, Fülek és Ajnácskő vidékén két falut (Csoma és Gortva) bírt. (Hazai okmt. VIII. 36.) Azonban ezek valószinűleg a saját szerzeményei voltak, miután a család birtokai a Tisza mellékén és Dunántúl terültek el. A Miskolcz nemzetségből Bors comes (1194—1237), a borsmonostori ág sarja, a régi tornai királyi birtokból kiszakított pelsőczi uradalmat (Pelsőcz, Ardó, Lekenye, Kun-Taplócza, Somkút, Csetnek és Mirk) bírta. (Fejér: IV. I. 290.) Valószinűleg a Miskolcz nemzetség, melynek őse a mai Miskolcz helyén telepedett le s Borsod vármegyének legrégibb birtokosa volt, a mai Gömör vármegye déli részeire is kiterjeszkedett, de erre nézve okleveles adataink nincsenek; Lekenyét is csak 1222-ben nyerte adományul Miklós comes fia Bors, II. Endre királytól (Wertner Mór: Magy. Nemzets. II. 183.) A Balogh nemzetség, mely külföldről szakadt hozzánk, szintén királyi birtokon, a Balog folyó völgyében telepedett le. (Karácsonyi I. 175.) E nemzetség építtette Balog várát, mely a XIV—XV. században nevezetes szerepet játszott; legrégibb okleveles adatok szerint 1214-ben Hangonyt bírta. Végül szintén régi birtokosnak kell tekintenünk a Záh nemzetséget is, mely még a tatárjárás előtt telepedett le a Csetnek folyón túl, illetőleg a Murány patak felső vidékén, tehát a gömöri várkerület határain kívül eső területen. Oly nagykiterjedésű terület ura volt, minő csak első megszállás, nem pedig királyi adomány útján juthatott birtokába. Bírta még Fülek közelében Bénatelkét. Midőn IV. Béla királynak 1243-ban, az Ákos nb. Szár Detre és Fülöp részére tett adománya következtében, a szomszédok közt határvillongások támadtak, a Záh nb. Jób pécsi püspök a királyhoz fordult, a ki a nemzetség ősi birtokát Rozslosnát (Rozlozsna) 1258 aug. 7-én kelt levelével az utóbbinak ítéli. V. István király 1272-ben kelt levelében, az érintett birtokon kívül, még Süvetét, Perlaszt, Somkútot és Lyponukot (Lubenyik) is a Záh nemzetségnek ítélte. (Wenzel: XII. 48.) Mikor IV. Béla király 1246-ban Füleket és tartozékait (Détér, Serke, Harmacz, Péterfalva) a Pok nb. ifj. Móricz királyi főpohárnokmesternek adta, a beiktatásnál a szomszéd birtokok közt előfordul Gedefölde, mely akkor a Türje nemzetségből származott Dénes nádoré volt. (Fejér: IV. 1. 401.) E nemzetség ősi székhelye azonban túl a Dunán, Zala- és Veszprém vármegyékben volt s így valószinű, hogy Gedefölde Dénes nádor saját szerzeménye.

Ezen adatokból is látható, hogy a vármegye legrégibb birtokosai leginkább királyi adományok útján jutottak az általuk bírt földterületek tulajdonába, mely körülmény egyszersmind igazolni fogja a gömöri várszerkezet alakulását, mely királyi birtokokból keletkezett.

2. A VÁRMEGYE MEGALAKULÁSA ÉS A VÁRMEGYEI ÉLET A MOHÁCSI VÉSZ ELŐTT.

Anonymus szerint a honfoglaló magyar vezérek a Sajó mentén, a meghódolt népekkel egy földvárat — Gömört — építtettek, mely ama vidék középpontja volt s annak védelmére volt hivatva.

A magyar ugyan, mint lovas nép, a síkon való csatározáshoz volt szokva, de az állandó letelepedés következtében az otthon maradottak védelméről is gondoskodnia kellett.

E várat alkalmasint a Sajó mentén letelepedett törzsek használták védelmi helyül, a nélkül, hogy a várat környező vidéket is birtokukba vették volna, mert, mint láttuk, nincs egyetlen okleveles adat sem, mely szerint a XIII. században feltünő nemzetségek a Sajó völgyében valamely birtokot az első foglalás jogán szereztek volna.

A királyság megalapításával, tudvalevőleg, Szent István az összes várakat királyiaknak nyilvánította, azokat a törzsszerkezet alól kivette s királyi tisztviselők alá rendelte, a kikre ama várhoz tartozó vidéknek és népeknek kormányzatát is bízta.

A keresztény magyar királyság megalapításával tehát a törzsszervezet helyébe a várszerkezet lépett, mely elsősorban az új rend védelmére, a

királyi rendeletek végrehajtására s az új intézmények meghonosítására és megszilárdítására volt hivatva.

A várszer kezet. A várszerkezet azonban csak lassan bontakozott ki a törzsszervezetből. Egyes távolabb eső vidékeken, Szent István király intézkedése csak idővel, jóval halála után hajtatott végre. Gömörben semmi nehézséget sem okozott a várszerkezetnek a törzsszervezetből való kibontakozása, mert az egész Sajó, Rima és a Balog folyók völgyei királyi birtokok voltak, a pelsőczi uradalom pedig csak 1222-ben szakíttatott ki a tornai királyi birtokokból; az azon felül eső területek pedig még a tatárpusztítás idejében is összefüggő erdőségek voltak. Ez az oka, hogy a gömöri vár megyéje Jolsvától és Pelsőcztől délre, egész Putnokig, mint az alább közölt várbirtokok is igazolják, összefüggő területet alkotott. Csak a Sajótól délre eső területen volt az esztergomi érseknek három faluja: Velkenye, Püspöki és Dézmaföld, a Rima völgyében pedig csak idővel alakult Rima vármegye, a kalocsai érsek uradalma. A Sajó mentén elterülő Királyi, Szent-Király és valamivel lejebb Királd (Borsod vármegyében) is támogatják ebbeli feltevésünket.

Mikor keletkezett a gömöri várszerkezet, arra nincs biztos adatunk. A legrégibb okleveles adat szerint Gömör 1209-ben már mint fennálló várrendszer említtetik, de a szomszédos Torna még 1243-ban is csak királyi praedium. (Pesty Frigyes: Eltünt régi vármegyék 18. l.)

A várrendszer feje volt az ispán; ő vitte hadba a vár népét, ő biráskodott felettük, alatta állott az udvarbiró, a ki idővel a várnépek sorából választatott s felettük biráskodott.

A várrendszer tehát a hadügyet, a közigazgatást és az igazságszolgáltatást egyaránt magába foglalta s kiterjedt a várszerkezethez tartozó összes népekre, ezzel tehát bizonyos földterületre, a hol a várnépek laktak. Maga a várszerkezet alapeszméje a földesúri viszony volt, a királyi vár és a szolgálmányosok között. A szolgálmányosok legelőkelőbbjei: a Szent király jobbágyai voltak, a kik a Szent király jobbágyainak fiaival együtt a magyar hadsereg magvát alkották. Hozzájuk csatlakoztak a felmentett és leginkább a meghódolt népekből toborzott várszolgák. A várjobbágyok szolgálataikért várföldeket kaptak, melyek örökjogon utódaikra szállottak. Idővel azonban, főleg a tatárjárás után, a várszerkezet bomlásnak indulván, a királyok egymásután adományozták el a várbirtokokat, felmentve az adományosokat a várföldekkel járó kötelezettségek alól.

Minden királyi várhoz tehát terjedelmes földterületek tartoztak, melyek az egyes várak kerületét, megyéjét alkották. A Sajó felső völgyében Borsodtól és Ujvár hevesi részétől nyugatra terült el a gömöri vár megyéje. (Pauler: a Magyar Nemz. Tört. I. 58.)

A fegyveres szolgálatra kötelezett várnépen kívül találunk még más szolgálmányosokat is, a kiknek kötelessége a királyi udvartartás és a várszerkezet részére, bizonyos szolgálatok teljesítése volt. A XIII. századból fennmaradt oklevelekből tudjuk, hogy Lócz a királyi udvarnokok lakhelye volt, Kutyás (locus caniferorum) a királyi kutyapeczéreké, vadász-sólymok költöttek a putnoki erdőben, melynek szolgálmányosai sólymok beszolgáltatására voltak kötelezve. Putnoknak különben még kötelessége volt a helységben megjelenő király asztalához bort szolgáltatni. (Balogh: i. m. 42—43.) Feled helység 1274-ig a királyi conditionariusok (marcidatores) birtoka volt. (Fejér: V. 2. 170.) A Váradi Regestrum 168. sz. bejegyzése (1235 táján) Glatillus nevű királyi szakácsról emlékezik meg, a ki a borsodm. Susa helységben lakott.

A fenmaradt oklevelekből, melyek azonban már csak a várszerkezet bomlására vonatkozólag nyújtanak adatokat, némi tájékozást szerezhetünk az egykori gömöri várszerkezet kiterjedéséről.

Egybevetve az okleveles adatokat, a gömöri várszerkezethez a következő várbirtokok tartoztak: Abloncza helység 1265. (Pesty Frigyes: Várisp. tört. 245—48.) — Cseke 1274. (Fejér: V. 2. 170.) — Harkács. (Wenzel: IV. 33.) — Kövi várföld 1243. és 1245. (Fejér: IV. I. 384; Wenzel: VII. 193.) — Licze várföld 1243. (Fejér: IV. 1. 290.) — Perbus helység 1266. (Wenzel: 144.) — Ozora várföld 1226. (Wenzel: I. 218) a Sajó mellett, valószinűleg Sajó-Gömör közelében. — Otrokocs 1282. (Wenzel: XII. 215.) — Malach helység 1243. (Fejér: IV. 1. 290.) — Rás 1266. (Wenzel: VIII. 144.) —

Kozorosson 1268. (Wenzel: VIII. 200.) — A Lomnicza hegy bal része Gömör északi részén az Ilosva-patak eredeténél. (Fejér: IV. 1. 290.) — A Nagypatak nevű hegy. (Fejér: IV. 1. 290.) — Zubogy 1282. (Gr. Zichy okmt. I. 51.) — Névtelen várföld a Balog folyó mellett 1244 táján. (Hazai okmt. VIII. 44.) — Baas földe a Turuch-folyó mellett 1266. (Wenzel: VIII. 144. és IX. 357.) — Csákány 1282., Gömör közelében. (Wenzel: XII. 356.) — Melléte helység 1226. (Wenzel: I. 217.) — Kálosa 1275. (Hazai okmt. VI. 203.) — Várfölde, Kátai Miklós fia János és Malahi János fia Czinege Miklós közt 1347-ben kötött egyezség szerint II. Endre király e birtokra 1232-ben határjáró levelet adott ki. (Anjouk. okmt. V. 79.)

A XIII. század elején, II. Endre zavarteljes uralkodása alatt a várszerkezet már nem volt képes megfelelni régi rendeltetésének. Tudjuk, hogy II. Endre sűrün osztogatta a várbirtokokat. Így Tiváld nevű vitéz katonának, a kitől a mellétei Barna család származtatja magát, 1226-ban, a szentföldi hadjáratban szerzett érdemeiért, Ozoran várbirtokot adományozta. (Wenzel: I. 217.)

IV. Béla király ugyan, trónraléptével, erélyes kezekkel látott az elidegenített várbirtokok visszavételéhez, azonban főleg a tatárjárás után, maga is gyakran adományozta azokat; példáját követték V. István és IV. László királyok is, úgy hogy a XIII. század végén a gömöri várszerkezet már felbomlottnak tekintendő. Sőt még az egyes várjobbágyok is elidegenítették a birtokukban levő várföldeket, mihez néha királyi jóváhagyás is járult. Így IV. Béla király 1243-ban Kövi és Licze várföldeket adományozta Szár Detre és Fülöp comeseknek, a Bebek és a Csetneki családok őseinek. (Fejér: IV. 1. 290.) Kövi várföldet 1245-ben pedig Balog nevű hívének adta. Midőn Vitályos gömöri várjobbágy örökösök nélkül elhalt, birtokát 1252-ben Prótáz fia Péter comes nyeri királyi adományul; Szalancs gömöri várjobbágy és rokonai pedig 1244-ben a Balog-folyó mentén elterülő várföldüket, Fülöp főispán beleegyezésével, eladták Czimpornak és Péternek. (Hazai okmt. VIII. 44. l.)

István ifjabb király még bőkezűbb volt a várföldek eladományozásában. Stark fia Sank nevű hívének, 1266-ban, a Rás nevű várföldet adta, 1268-ban Sudurman fiait, Pókát és Barnabást, gömöri várjobbágyokat nemesítvén, a Nógrádban fekvő Koszorus várföldet adományozta nekik.

IV. László király alatt a várföldek feloszlása már vége felé közeledik. A király híveinek számát leginkább ezen az úton gyarapította.

IV. László 1274-ben Atrachyk fiait, Gömör ősrégi várjobbágyait nemesítvén, Harkácsot adományozza nekik, melyet még a XIX. században is az Atrachyk fiaitól származó Beke és más rokon családok bírtak. Ugyanezen évben András mester, Iván fia, Csekét és Feledet nyeri, mely utóbbi, az 1283. évi osztálylevél szerint, a Rathold nemzetség birtoka. (Wenzel XII. 382.) 1282-ben a Zubogy nevű várföldet Szuhai János fiainak, Hemnek és Dömötörnek adományozza. (Pesty Frigyes: i. m. 245—48.) 1283-ban Rathold nb. Miklós comes nyeri Putnokot, tán a várjavak utolsóját, a kunok leveretése körül szerzett érdemeiért. (Balogh 42—43. l.) Putnok volt tehát egyike az utolsó gömöri várbirtokoknak, melyek egész a XIII. század végéig megtartották eredeti rendeltetésüket.

Úgy látszik, hogy az elidegenített várföldek visszakövetelése érdekében IV. László uralkodása alatt is történtek intézkedések. Stark fia Sank fiai Miklóstól és Pétertől Csákány nevű helység elvétetvén, nevezettek panaszára a király 1282-ben azt visszaadni parancsolja, (Wenzel XII. 356.) A Stark fia Sank részére 1266-ban tett királyi adományt pedig 1283-ban megerősíti. (Wenzel IX. 357.) Ekkortájt a várbirtokok szétzüllése mintegy befejeződött.

A várbirtokok eladományozásával a várrendszer elveszítvén eredeti rendeltetését, a gömöri várjobbágyok ugyan még IV. László alatt is kiváló szerepet játszanak a cseh háborúban, de hazatérve, nemcsak maguk, hanem rokonaik is a nemesek közé emelkednek; a tatárjárás után szinte észrevétlenül alakuló uradalmak pedig a hovatovább mindjobban elhatalmasodó főúri családok alakulására vezetnek, melyek ellenében, a birtokos nemesség csak úgy szállhatott síkra, ha testületileg tömörül, az általa választott tisztviselők vezetése alatt.

De a megyei képviselet és a békebiróságok első nyomaira a XIII. század első évtizedében akadunk. Erre igen érdekes példát hoz fel Botka Tivadar (Századok 1872—74. l.), mely közelebbről érdekli a vármegye történetét, miután a szereplők gömöri nemesek.

1214-ben két rokon család, Ananias comes fiai, másfelől Tubul és unokatestvérei közt, egymásra halmozott erőszak, birtokfoglalás és emberölés miatt per támadt, mely ügyben a király két birót küldött ki, majd az alperesek kifogása következtében, a veszprémi és pécsi püspökök bízattak meg az ügy megvizsgálásával. A megtartott vizsgálat az alperesektől okozott kárt 150 font ezüstre becsülte. Ekkor a felek arra kérték a királyt, hogy a pert tegyék át a felek tulajdon vármegyéjébe, barátságos kiegyenlítés végett.

A király helyt adván a kérelemnek, a felek az ottani békebirák — „boni viri eiusdem provinciae“ — előtt kiegyeztek s az alperesek 62 ezüst fontot fizettek kártérítés fejében. Az ítéletet a király is megerősítette. (Wenzel: VI. 370.) Ez a kivételes eset azonban a XIII. század folyamán megadta az első lökést, mely a várszerkezet felbomlásával, a vármegyei biróság megalakulására vezetett. 1236-ban már feltünnek a főispán oldala mellett a királyi birák, a kik bűnperek kivételével, mindennemű birtokperekben, egyházi és nemesi birtokügyekben ítélkeznek.

IV. Béla király trónraléptétől kezdődőleg már a nemesség maga választotta a birákat, kiknek hatásköre büntető ügyekben az egész várkerületre kiterjedt; de e mellett fenmaradt az udvarbiró biráskodási joga is.

A tatárpusztítás után a várszerkezet elveszítette jelentőségét. Midőn IV. Béla király a tatárok kitakarodása után az ország helyreállításán munkálkodott, 1255 aug. közepén Nógrád, Hont és Gömör nemességével Váczon gyűlést tartott. Ezen a gyűlésen már a nemesség képviseli a vármegyét.

A vármegyei szervezet alakulása.

A Béla és fia István közt 1262—66-ig tartott küzdelem közepett, de még inkább a viszály kiegyenlítése után, mindketten bőkezűen osztogatták a várjószágokat. A gömöri várjobbágyok, a kik híven kitartottak uruk: István ifjabb király mellett, tömegesen nemesíttettek. A várbirtokok eladományozása még jobban fokozódott IV. László alatt, a ki ezen az úton igyekezett hívei számát szaporítani, miáltal a várszerkezet is végfeloszlásnak indult.

A vármegye alapját tehát IV. Béla király rakta le. Alatta gyűlésezik első izben a vármegyei nemesség, s ettől kezdve biráskodnak a megyei törvényszékeken, hol nemes és nem nemes egyenlő joggal vett részt.

A főispán udvarbirájából lesz a vármegyei alispán, a ki mellett birótársai — négy szolgabiró — működnek.

A legrégibb okleveles adat szerint 1268 nov. 25-én Pózsa fia István viselte a gömöri alispánságot, a ki az abaujmegyei Guta helység birtokosa volt. (Hazai oklt. 53.) A 1289 okt. 31-én kelt oklevélben János alispán mellett négy biró-társa (a szolgabirák): Lukács, Benedek, Aba és Fülemény említtetik. (Hazai okmt. VII. 208.) Ebben az oklevélben az alispánnak János nevű jegyzőjét találjuk megnevezve, a ki tehát már rendszeresített vármegyei tisztviselő volt, noha a vármegyei jegyzői tisztséget Róbert Károly király teremtette meg.

A szolgabirák közül Aba valószinűleg azonos azzal a Karácson fia Abával, a ki az 1293 jul. 15-én kiadott oklevél szerint, a vármegye alispáni tisztét viselte. (Hazai okmt. VII. 232.)

Főispánok a középkorban.

A főispáni tisztség is lényegesen átalakul. A régi várszerkezet és a várnép parancsnokából, a vármegyei közigazgatás feje lesz.

A tatárjárás utáni időben Tumbold (1265) a várszolgákkal még résztvett különféle hadjáratokban, de már számos közigazgatási, illetőleg biráskodási tényéről maradtak fenn oklevelek. Így 1266-ban ő vezeti be Stark fia Sankot Bás várföld birtokába, melyet István ifjabb királytól nyert adományul, kinek gyermekkorától kezdve hű szolgája volt. (Wenzel: VIII. 144.)

A főispánok nemcsak a hadjáratokban jeleskedtek, hanem e mellett magas méltóságokat is töltöttek be. György fia Miklós főispán 1240-ben az egyik orosz hadjáratban szerzett érdemeiért a borsodmegyei Tardona helységet nyerte. Garammikolai Bás 1263—65-ben egyúttal István király országbirája volt. Az Ákos nemzetségből származott Ernye fia István 1281-ben viselte a gömöri főispáni tisztet, később országbiróvá, majd nádorrá lett.

Az Anjouk és a Jagellók uralkodása alatt is országos nevű férfiak ültek a főispáni székben. 1333–39-ben Druget Vilmos, a ki 1334-ben nádorrá lett; ettől kezdve azután két alispán intézte helyette az ügyeket. Konya főispán (1354—55) Szécsényi Tamás országbiró fia, a gömöri főispánságon kívül füleki várnagy és nógrádi főispán is volt. 1325–26-ban Druget Fülöp nádor volt főispán. (Anj. okmt. II. 175., 226.) Mint Lajos király meghitt embere s a királyné főtárnokmestere (1327), majd testőrtiszt, a királyi udvarban tartózkodott, hol egyike volt az irányadó tényezőknek. Bebek György, a ki 1358-tól 1402-ig volt gömöri főispán, előbb a nápolyi hadjáratban tüntette ki magát, 1393-ban főasztalnok lett. 1445-ben Rozgonyi Simon erdélyi püspök főkanczellár viselte a főispáni méltóságot. Bebek János (1495—98) az 1495. évi törvényczikkek záradéka szerint főpohárnokmester volt.

A főispánok közül némelyek a szomszéd vármegyék főispáni tisztét is betöltötték. Az Ákos nb. Ernye fia István (1281—90) és a Rathold nb. Dezső (1299—1303) egyúttal borsodi, Cselén fia Sándor fia János (1345—63) 1351-ben csongrádi, Bebek György pedig egyszersmind liptai főispán volt. Cselénfi Sándor fia János főispán, gömör-vármegyei család ivadéka. Atyja Cselénfi Sándor 1321-ben Gömör vármegye szolgabirája volt. (Anjouk. okmt. V. k. 441–42.) Fia János azután a vármegye legelső tisztét töltötte be. Előkelő családból nősült és neje Tellesprunni Ottó leánya Anna volt. (U. o. 504.) Nagy Lajos király uralkodása alatt a királyi tisztviselők jelentékeny befolyást nyertek a vármegyei ügyek vitelébe, de azért mindenkor élesen megkülönböztethetők az önkormányzati tisztviselőktől. A főispán, noha gyakran a szolgabirákkal együtt biráskodik vagy intézkedik, tehát az alispáni hatáskört mintegy a maga számára tartotta fenn, királyi tisztviselői mivoltát mindig feltünteti az oklevelekben. Így Idai Pál fia János, midőn 1344 jún. 28-án birótársaival, Csákányi Péter fiának Miklósnak panaszára ítélkezik, ekként czímezi magát: „ex collatione domini Regis Ludovici comes provinciae Gumuriensis". (Anjouk. okmt. IV. 431.) Sándor fia János, midőn 1353 márcz. 12-én a négy szolgabiróval Miklós fia Péter szkárosi nemes Visnó nevű birtokának elzálogosítását igazolja, hasonlóképen czímezi magát. (Anjouk. okmt. VI. 43.) Ugyanezen évből ismerjük a vármegye alispánját is, Bachkai Péter fia Jánost, a ki magát János főispán alispánjának czímezi. (U. ott VI. k. 96.) Kemény fia János 1356 júl. 25-én kelt oklevélben is Konya főispán alispánjának nevezi magát. (U. ott VI. 491.)

Úgy látszik, a főispánok fölötte el voltak foglalva, úgy hogy magánügyeik elintézését tisztjeikre bízták. 1276. év vége felé Péter főispán, Kynchend nevű tisztje által, Csongva helység egy részét visszaváltja. (Hazai oklt. 53.) Az alispánok a vármegye előkelő családaiból kerültek ki. Pózsa fia István 1268-ban az abaujmegyei Guta helység birtokosa volt. Alispánok a középkorban.

Az Anjou-korban főleg a gömöri Bathyz fia Miklós fiai: Jakab és János tüntek ki az alispánok között. Jakab 1335-től 1341-ig ült az alispáni székben, de 1338—42-ig együtt viselték az alispáni tisztet. Jakab e mellett 1341-ben füleki várnagy is volt. (Anj. IV. 152.) E mellett azonban a testvéreknek két családi váruk volt és pedig Berzéte, melyet még atyjuk Miklós szerzett, de ez, úgy látszik, idővel más kézre került, mert 1337 decz. 31-én elfoglalták; továbbá Krasznahorka, melynek elfoglalása miatt hosszú perük volt a Bebek és a Csetneki családokkal.

A XIV. század második felében Tornallyai János mester (1355), Baloghi Pető fia Miklós (1355—57), Derencsényi Miklós mester, Péter fia (1354), továbbá a Hanva nemzetségből származott Szkárosiak, János (1376—77), Sándor (1378) és István mester (1381), végül a Derencsényiek: Imre (1393), Péter (1396) tünnek fel. A XV. században a Hanva nemzetség, runyai Soldos Vincze (1475) Szkárosi Tamás (1477), közvetetlen a mohácsi vész előtti korszakban Soldos Lázár (1503—1512) viselte az alispáni tisztet. A XV. század első felében kövecsesi Czinege Miklós (1413—1419), majd Szenterzsébeti Imre (1423—26), a XV. század második felében Derencsényi Imre (1469—1475), Belleni László (1492—93), Felfalvi László (1494—1501), Tornallyai János (1499—1516) viselték az alispáni tisztet hosszabb ideig. 1499-től 1501-ig három alispánja volt a vármegyének, ú. m. Felfalvi László, Tornallyai János és Zemercsényi Kristóf.

Az alispán elé tartoztak a perenkívüli és peres magánjogi ügyek. Birótársaival együtt gyakran birtokperekben is intézkedik, sőt hiteles helyi teendőket is végez. Egy 1290—1300 között kiadott oklevél szerint, midőn az egri káptalan Bak Jánost három gömör-vármegyei birtokba beiktatta, Gönczöl fia György alispán és négy birótársa is megjelenik. 1289-ben a vármegye alispánja és birótársai előtt megjelenik Bogus fia Rapolt s hanvai birtokrészét Hunt fiainak elzálogosítja. (Hazai okmt. VII., 317., 208., 232.) De az Anjoukorban is számos példát találunk erre. Így 1347 május 7-én az alispán és birótársai előtt Szentkirályi Simon és fia birtokrészüket Szentkirályi Miklósnak és Tamásnak elzálogosítják. 1353 július 8-án Dezső fia Miklós feledi nemes zálogba adja baraczai birtokát Ilsvai Dezső fia Péternek. (Anjouk. okmt. V. 45. VI. 96.) 1356 július 26-án az alispán és birótársai, dereski Bebek Istvánt és Györgyöt Szkárosi Miklós fia László, Dornómelléke nevű birtokának elfoglalásától eltiltják; 1357 május 29-én pedig jelentik Lajos királynak, hogy Poniki Sándor fiának Jakabnak és társainak Csoltai Mihály Csoltó nevű birtokrésze elfoglalását tilalmazták. (Anjouk. okmt. VI. 491.)

A vármegyei tisztviselők hatásköre a középkorban leginkább a peres eljárásban domborodik ki, azért nem lesz érdektelen, ha azzal részletesen foglalkozunk.

Peres eljárás a középkorban.

A peres eljárás a perbeidézéssel vette kezdetét. Így 1351 nov. 14-én Simon vályi lelkész jelentést tesz Szkárosi Miklósnak és fiának, Malahi Pál nejét, Erzsébetet és Dobai Mihály nejét Ilonát illető leánynegyed és hitbér kiadása ügyében, Szent Márton-nap nyolczadára történt megidéztetéséről. (Anjouk. okmt. V. 525.) Ha a törvényesen megidézett a kitűzött határidőben meg nem jelent, erről a biróság bizonyítványt állított ki, mely joghátránynyal járt. 1345 febr. 28-án például Cselénfi Sándor fia János és birótársai bizonyítják, hogy Pelsőczi Domokos fia György, Máté fia Bakó beleséri nemesen elkövetett hatalmaskodás ügyében kitűzött tárgyalásra nem jelent meg. (Anjouk. okmt. IV. 485.) Ha a megidézett akadályozva volt, halasztást eszközölhetett ki. Pál országbiró Szkárosi Miklósnak és fiainak, Pál fia János gömöri alispán elleni ügyében, 1344 decz. 6-án is halasztást engedélyezett (Anjouk. okmt. IV. 477.) és 1355 május 5-én Balogi Miklós alispán János fia Péter ternyei nemesnek Csetneki Benedek fia Péter elleni ügyét is elhalasztották. (Anjouk. VI. 312.) Ily esetekben a biróság újabb határnapot tűzött ki. Így Drugeth Vilmos nádor-főispán alispánjai, Gömöri Jakab és János, 1338 június 26-án Miklós fia András panaszára, a Benedek fia László ellen, Lakbene nevű sziget elfoglalása miatt indított perben, újabb határnapot tűznek ki. (Anjouk. okmt. III. 467.)

A biróság által megidézett felek a kitűzött napon megjelenvén, kezdetét vette a tárgyalás, melynek folyama alatt az igazát védő fél állításainak védelmére a következő bizonyítékokat vehette igénybe:

1. *Istenítéletek*, jelesül a tüzesvas-próba, melynek számos példáját találhatjuk a Váradi Regestrumban. 1213-ban Discilut (Descislávot) Glatillus udvari szakács Susa helységből lóeladás körül való csalással vádolván, Váradra rendeltetett; a panaszos meg is jelent, de Glatillus nem mutatta magát Váradon. (Regestr. Varad. ed. Karácsonyi—Borovszky 170. l.)

2. *Eskü.* Az esküt vagy a peres fél egymaga, vagy pedig eskütársaival tette le. A perdöntő eskü letétele rendesen nyilvánosan és ünnepélyesen történt. Így Hangonyi Miklós, a Báthi Erdő fia János ellenében, a neki megítélt esküt hatodmagával, 1343 szept. 23-án Miklós nádor előtt, Gömör és Torna vármegyék közgyűlésén tette le. (Anjouk. okmt. IV. 371.) Kevésbbé ünnepélyes formában tették le az esküt az alispán előtt, melyről a fél bizonyságlevelet nyert. Így 1333 márcz. 8-án Mese mester, Drugeth Vilmos főispán alispánja és birótársai bizonyítják, hogy János fia Miklós a neki megítélt esküt előttük letette. (Anjouk. okmt. III. 8.) 1344 jún. 28-án Idai János főispán és birótársai Csákányi Péter fiának Miklósnak, Kálnai László elleni perében, tizenkettedmagával leteendő esküt ítélnek. (Anjouk. okmt. IV. 431.)

3. *Okiratok.* 1339 szept. 13-án Gömöri Jakab és János alispánok, valamint birótársaik előtt megjelenik Jenei Miklós és egy perből kifolyólag azt, hogy rokonának, Petőnek birtokait zálogban bírja, okirattal igazolja. (U. ott III. 593.) 1347 június 14-én Miklós nádor Lengyeli Jánosnak és István

fiának, Fancsal birtokába történt beiktatása alkalmával Szechi Jánosnak és fiainak okiratok felmutatására határnapot tűz ki. (Anj. V. 92.)

4. *Tanúkihallgatás.* 1325-ben Miklós alispán és birótársai Benedek fia László mester által Rás nevű birtokon elkövetett hatalmaskodás dolgában tanúkihallgatást rendelnek. (U. ott II. k. 175.)

Gyakran a peres felek ítélethozatal előtt egyezségre léptek, vagy ügyük eldöntését választott biróságra bízták. Az előbbire nézve igen érdekes eset az az egyezség, melyet Szécsényi Tamás országbiró özvegye, László oppelni herczeg leánya Anna, mostohafiaival, Mihály váczi püspökkel és Konya mester gömöri főispánnal, az országbiró hagyatéka ügyében fenforgó peres ügyben kötött, melyet 1354 szept. 19-én Lajos király is megerősített. (Anj. okmt. VI. 234.) 1423 június 18-án, Gömör városában Garai Miklós nádor jelenlétében tartott közgyűlésen, Teresztenyei György és rokonai, Lengyel Jánossal és nővéreivel, Teresztenyei Ilona leánynegyede iránt egyezségre léptek. (Zichy okmt. VIII. 93.)

A választott birákra többek között egy 1305 szept. 21-én kelt oklevél nyújt adatokat. Sándor alispán és birótársai előtt Ravasz Miklós comes megjelenvén, kijelenti, hogy ügyének elintézését Fekete Miklósra és fiára bízza; az ügy békés úton nyert megoldást, mert egy 1311-ben kelt oklevél szerint fenti Ravasz Miklós ezúttal követelésétől elállott. Szintén választott birák előtt egyeznek ki a Putnokiak és a kazai Kakas családok 1475-ben, közel félszázadon át tartó egyenetlenkedések és hatalmaskodások után. (Anjouk. okmt. I. k.)

Az elítélt vagy pervesztes birságban vagy kártérítésben marasztaltatott el. Így 1327 decz. 14-én Domonkos alispán és birótársai Záh fia Felicziánt és ennek hasonnevű fiát, Benedek fia László javára birságolják. Az itt említett Feliczián azonos azzal, a ki a királyi család ellen elkövetett merényletért életével lakolt. 1330-ban Rathold nb. Baldin fia Lőrincz fia János (a Gyulaffi ágból) az általa megölt Szalók nb. Kabai Demeter fiait bizonyos pénzösszeggel kárpótolja. (Zichy okmt. I. 368.) A birság lefizetése bizonyos határidőhöz köttetett; de a fél halasztást is eszközölhetett ki. Demeter mester a nádor birságszedője például, Bebek Domonkos fiai és társaik terhére megítélt birság lefizetésére 1343 nov. 3-án halasztást adott. (Anj. okmt. II. 338., IV. 384.) A fizetni nem akaró alperestől a birság vagy kártérítés, végrehajtás útján biztosíttatott. 1354-ben a vármegye alispánja és birótársai Miklós fia Péter perbesi birtokán az összes vetéseket Sanchi Poch fia javára lefoglalták. (Anjouk. okmt. VI. 193.) A peres és perenkívüli ügyekben az érdekeltek részéről képviseletnek is volt helye. Főleg magasrangú férfiak helyettesíttették magukat. Így mikor 1298-ban Roland nádor megveszi a Rima nevű birtokot, Chysi András nevű tisztjével képviselteti magát. Péter gömöri főispánt is 1278-ban tisztje képviseli. (Hazai okmt. VIII. 385.) A XIV. században még gyakoribbá vált, főleg az asszonyok részéről a képviseltetés. Így 1332 márcz. 30-án Csoltói Detre leánya Klára, férjét Mihály comest, továbbá Sal fiát Pált és Berethe fiát Sándort ügyvédekül vallja. (Anj. II. 584.)

A vármegye székhelye a régi várszerkezet középpontja: Gömör volt. Gömör, mint székhely. Egy 1290—1300 közt kiadott oklevél szerint a vármegye alispánja és birótársai már Gömör városában intézkednek. (Hazai okmt. VII. 317.) Az Anjoukorból is számos oklevél maradt reánk, melyekben az alispán és birótársai Gömörben keltezik kiadványaikat. (Anjouk. okmt. V. 45., VI. 43., 193. stb.) Sőt az egyházi hatóságok is Gömörből intézkednek, ha polgári vagy peres ügyben járnak el. Simon vályi lelkész az esztergomi érsek meghagyására Szkárosi Miklóst és fiát perbe idézvén, 1351 nov. 14-én, Gömörben kelt levelével, erről az érseknek jelentést tesz. Az egri vicarius küldöttei is Gömörben keltezik levelöket 1352 márcz. 7-én, mely szerint Bak János leányai hitbéri és leánynegyedi illetőségükre nézve kielégíttettek. (Anjouk. okmt. V. 525. és 557.) Gömörben tartattak a vármegyei közgyűlések is; így jelesül 1321-ben és 1347-ben. (Anjouk. okmt. V. 441. és 445.) A közgyűléseket a XIV. században Gömör gyakran együtt tartotta Torna vármegyével, 1343 szept. 23-án Gilétfi Miklós nádor elnöklete alatt. (Anjouk. okmt. IV. 371.); Garai Miklós nádor pedig 1423 jún. 7-én tartott Gömör és Torna vármegyékkel közgyűlést. (Wenzel: VII. 194.) Hasonlókép 1364-ben és 1372-ben is a két vármegye

együtt gyűlésezett. (Pesty Frigyes: Eltünt régi vármegyék I. 18. l.) A XIV, század második felében a tolvajok és orgazdák fölötte elszaporodván, 1381-ben Garai Miklós, az akkori nádor, több vármegye részéről hívott meg birákat, hogy felettük ítélkezzenek, mely alkalommal Gömör vármegye részéről Putnoki Mihály jelent meg.

Birtokviszonyok a középkorban.

A vármegye közállapotaira s birtokviszonyaira nézve fölötte érdekes adatokat nyerünk az 1427. évi adólajtsromból, melyet Thallóczy Lajos tett közzé. (A kamara haszna 186. l.) A vármegye 4 járásra oszlott; az egyes járásokat a szolgabirák után nevezték el. Összeírtak 4883 portát, kivetettek 2930 márka 30 denárt.

A nagyobb birtokosok közt találjuk: a királynét, a ki Ajnácskő várát bírta, továbbá Ilsvai György nádort (Ilsva, Sid), Kazai Gwilét (Sőregh), Szécsényi Lászlót (Bást, Barakony), Széchy Miklóst (Dobócza, Szent-Simony), Derencsényi Imrét (Mojun, Nagy-Belna), Pelsőczi Miklóst (Gömör, Dobsina, Szabar), Bacskai Miklóst (Bacska), Bebek Miklóst (Ratolthfalva), Széchy Zsigmondot (Szécs), Kakas Miklóst (Barathza), Soldos Tamást (Felsőfalu), Hanvai Andrást (Hanva), a Csetnekieket (Csetnek, Gencs, Oláhpataka,

A GÖMÖRI VÁRHEGY.

Resther), Giczei Lászlót, Doby Györgyöt (Kelemér), Putnoki Lászlót (Pogon) stb.

A legnépesebb helység volt Ilsva (Jolsva), hol 155, azután Gömör, hol 105 portát írtak egybe. 50 portánál többet írtak össze a következő helységekben: Szentsimony (55), Serke (64), Dobócza (55), Pelsőcz (52), Csetnek (55), Berzéte (53), Krasznahorka (67), Rowche (Rőcze) (70). — Dobsinán 46, Tornallyán csak 22 porta találtatott. A XV. század végén 1494-ben és 1495-ben eszközölt összeírások alkalmával a porták száma 4013½ illetőleg 3907½-re szállott le. Ez összeírásokban Szapolyai István nádor 817½ és 709½, Losonczi László 65—70, Ernuszt János 45—65½ porta birtokosa. A nádor ezenkívül 513 verőczei kis-porta birtokosa volt. (Acsády Ign.: Akad. ért. XVI. k.) Engel munkája szerint a vármegyének a XV. század végén 4000 házhelye volt.

A vármegye területe, az egykori kishonti kerület (districus) kivételével, megfelelt jelenlegi kiterjedésének. Határa Osgyán, Hegymeg, Rimaszombat és Zeherje helységektől délre és Zeherjétől Pokorágyon át, fel egészen Tiszolczig, a Rima mentén nyugatra terjedt. A XV. században Ráhó, Szelcze, Bakos-Török, Susány, Pokorágy és Kelecsény Gömörbe tartozott. A megye déli sarkán is ingadozott a határ. Északon, a Rozsnyó táján Hárskut, Kovácsvágás és Dernő helységektől keletre eső zúg Torna vármegyéhez tartozott. (Csánki D.: Magyarorsz. Tört. Földr. a Hunyadiak korában I. 120.) Az a terület, mely Tiszolcztól egész Pokorágyig nyugatra, Osgyántól egész Rima-

szombatig, illetőleg Zeherjéig terjedt s mely az oklevelekben Rimavármegye néven ismeretes (Wenzel: VIII. 212.), a XII—XIII. században önálló főpapi birtok volt. Ennek az uradalomnak a középpontja Rimaszombat, a kalocsai érsek birtoka, kinek itt aranybányái voltak. István kalocsai érsek 1268-ban Rimaszombatnak bizonyos kiváltságokat engedélyezett; különösen a szolgálmányokat szabályozza oly módon, miként azokat az érsek jobbágyai Rimavármegyében teljesítik. (Megye alatt ekkor főpapi uradalmat értettek.) Ezen uradalomhoz tartoztak: Bánya (Rimabánya), a két Pokorágy és Mojun (Majom.) János érsek is kiváló gondot fordított uradalmára. 1278-ban megerősítette elődjének kiváltságleveleit. Valószinű, hogy az Árpádház kihaltát követő belzavarok közepett, az érseki székhelytől távol eső uradalom gyakori pusztításnak volt kitéve és ez indíthatta László érseket 1334-ben arra, hogy Szécsényi Tamás erdélyi vajdával és fiaival az érseki uradalmat, némely bácsbodrogvármegyei birtokokért elcserélje. Az 1334 június 24-én királyi megerősítést nyert csereszerződés szerint, az érsek a következő birtokokat adta a Szécsényieknek: Rimaszombat, Rimabánya, Törék, Szkálnok, Urrév, Kraskó, Szorg, két Pokorágy, Tornócz, Cserencsény, Brézó, Tiszolcz (Hontban), Majom (Gömörben).

AJNÁCSKŐ VÁR ROMJAI.

E birtokok alkották tehát az egykori Rima vármegyét, vagyis a későbbi kishonti kerület magvát. Az oklevél szerint azonban ekkor az uradalom már Hont vármegyéhez tartozott. Hogy mikor történt Rima vármegyének Honthoz való csatlakozása, arra nézve nincsenek adataink, valószinű azonban, hogy csak a XIV. század elején. Zollner Béla szerint a csatlakozás Hont Miklós főispánsága alatt történt volna. (Századok 1895. évf. 866—67.) Hont Miklós Jákó fia a Szuhai ágból 1292-ben volt főispán (Hazai okmt. VI. 379.) s többé nem szerepel. Ugyanezen oklevél szerint azonban Ludányi Gábrián fia Bogomér is honti főispánnak mondatik, a ki a megelőző évben is viselte a főispáni méltóságot. (Wertner Mór: i. m. II. 172.) Így a bekeblezés időpontja sem állapítható meg, de 1334-ben Rima vármegye Honthoz tartozott, azonban a XV. században már elszakadt tőle s külön kerületet alkotott. Első bizonyítéka az elszakadásnak egy 1419-ben kelt oklevél. (Orsz. levélt. Dl. 10.797.), mely szerint Vajodai Dezső özvegye és fia László a mondott évben bizonyos jószágrészüket Gömör- és Kis-Hont vármegyében (Harmacz és Szuha helységekben) 110 frtért elzálogosítják kisfaludi Korláth Tamásnak. Az oklevélből kitetszőleg Kis-Hont ekkor önálló közigazgatással bírt, bár a közgyűléseket ezután is közösen tartották meg, sőt Hont vármegye egyik közgyűlése rendesen Rimaszombatban volt; közigazgatásilag azonban Kis-Hont

mint önálló kerület szerveztetett. Ez az állapot megmaradt egész a mohácsi vészig és Hont vármegye különválása csak ezután következett be.

Várak és megerősített városok.

A tatárjárás után, IV. Béla király, okulva a tapasztaltakon, minden igyekezetét oda irányította, hogy az ország, megerősített helyek által, védelmi állapotba helyeztessék, mert ezeknek a hiánya tette oly rettenetessé a tatárpusztítást. Nemcsak főurainknak osztogatott várépítési engedélyeket, hanem a városokat is erődített helyekké alakította át, melyeknek védelmét a kiváltságokban mindegyre gyarapodó polgárság vállalta magára. A falvak is tömörültek s így keletkezett a vármegye jelenlegi székhelye, Rimaszombat. A tatárjárás után épült várak jelentőségüket az egész középkoron át megtartották, a kiváltságokkal felruházott városok — főleg az Anjouk és a Hunyadiak korában — a fejlődés magas fokára emelkedtek, az ipar és a kereskedelem középpontjaivá lettek, a hol azután otthonra talált a tudomány és a művészet is.

Pelsőcz és Csetnek.

IV. Béla király 1243 június 5-én Domonkos bán fia Bors magvaszakadtával, Máté fiainak Szár Detrének és Fülöpnek, a Bebek és Csetneki családok őseinek, nagykiterjedésű földterületet adományozott, hova Pelsőcz, Csetnek, Berzéte, Dobsina is tartozott. E területen már előzőleg a bányamívelésnek nyomaira akadunk, sőt Dobsinán már művelték a bányákat, melyeknek jövedelme a királyi kincstárba folyt. (Fejér: IV. 5. 287—294.)

Az új birtokosok csakhamar új életet öntöttek az elhagyott vidékbe. 1244-ben *Csetnek* már község s papválasztásra nézve kegyúri jogot nyer; a Sajó partján *Pelsőczön* felépül a Bebekek vára s megkezdődik Dobsinán a bányamívelés. A Bebek család őseitől alapított helységek közül Csetnek és Pelsőcz 1328-ban Róbert Károly királytól Korponáéhoz hasonló szabadalmakat nyernek, jelesül feljogosíttattak, hogy a tolvajok és gyilkosok felett bíráskodhassanak, azonfelül hetivásár tartására nyertek jogot, Pelsőczön pénteken, Csetneken szombaton (Századok 1876. VIII. 54.); végül vámszedési helyet, mely a Csetneki család birtokába jutott. Csetnek 1417-ben kelt oklevélben oppidumnak, 1421-ben civitasnak neveztetik. Zsigmond király az előző évben megerősíti kiváltságaiban s országos vásártartásra nyer jogot. A XV. században, a Csetneki család alatt, mindegyre virágzott és vasbányái s vashámorai számos embert foglalkoztattak. Pelsőcz a XV. század közepén szintén oppidumnak mondatik. 1423-ban vámhely. Földesurai az egész középkoron át a pelsőczi Bebekek. (Csánki Dezső: i. m. I. 127—28.)

Dobsina.

Dobsina eredete még a tatárjárás előtti időre nyúlik vissza. Az 1243-ban kelt adománylevélben Topsucha néven fordul elő. Dobsina alakulása a XIV. század elejére tehető. Az Ákos nb. Máté utódai ugyanis 1326-ban megengedték rokonuknak, László fia Miklósnak, hogy a Dobsina-patak mellett, hol a már nevezett Miklós az erdőt írtotta, korponai németeket telepíthessen. Miklós azonban ebbeli kötelezettségének egy 1334. évi oklevél szerint nem tett eleget. Így kétséges, hogy a XIV. század közepén Dobsina várossá alakult-e, de mint helység is kiváltságos helyet foglalt el, sőt Bartholomaeides szerint valószínű, hogy midőn Csetnek 1328-ban Korpona jogát nyerte, azzal Dobsina is felruháztatott. A krasznahorkai levéltárban egy oklevél van 1330-ból, mely szerint László fia Miklós Dobsinainak mondatik, és melyben megengedtetik neki, hogy az általa írtott területen, a korponai teutonok szabadalmaival népeket telepíthessen le. Ez utóbbi adat szerint tehát a helység lakosai 1330-ban tényleg szabadalmakat élveztek. Az 1408 február 2-án kelt oklevél szerint már virágzó bányászattal bírt. 1417-ben vásárjogot nyer. Egy 1429-ben kelt oklevél szerint a város határában rézbányákat míveltek. A város birtokáért hosszas versengés támadt a Csetnekiek s a velük egy törzsből származott Bebekek között. Csetneki Zsigmond a saját és a testvérei nevében 1408-ban a Bebekeket a város határában található rézbányák elfoglalásától eltiltotta. 1417-ben a Csetnekiek az urai Dobsinának. (Wenzel: Magy. Bányászat Crit. tört. 105.) A város bányaipara már a XIII. század második felében virágzott. Az 1326-ban kelt oklevél a Czemberg nevű hegyen érczbányákról tesz említést. Mátyás király 1475-ben kelt nyomozási parancsa szerint, Bebek György, Hanvai Demeter, Vasvári János, Barna Lőrincz, Bodon János és Szuhai Pál erőszakkal elfoglalták a Dobsinán levő rézbányákat s a bányamívelő lakosságnak 3000 arany

A MURÁNYI VÁR. (NEOGRÁDY ANTAL FESTMÉNYE.)

forint kárt okoztak. (Hunfalvy: i. m. 10. l.) Vashámorairól Mátyás király 1462., és 1470. évi oklevelei emlékeznek meg.

Gömör városa az egész középkoron át a vármegye székhelye volt s városi jelleggel bírt. A XIV. században számos megyegyűlés színhelye. A XV. század elején (1427), népességére nézve, a vármegye területén a második helyet foglalta el. Eredetileg a Máriássyakkal egy törzsből származó Gömöri család birtoka, melyet 1291-ben szerzett Simon fiaitól, cserében a Szőlős nevű várért. Ettől kezdve egészen a XV. század elejéig, vagyis a család kihaltáig, megmaradt birtokukban. A család kihaltával, 1423-ban, Zsigmond király, pelsőczi Nagy János tárnokmesterének zálogosította el. Az oklevélben a király „oppidum nostrumnak" nevezi. 1430-ban Berzéte, Rudna és Kőrös helységekkel, valamint a gömöri vámmal a Perényi család nyerte királyi adományul, 1460-ban pedig Rozgonyi Sebestyén és Szapolyai Imre, Mátyás király nádora (Csánki D., i. h.). Vára a XIV. század végén a király birtokában van. A XV. század közepén a husziták foglalják el, a kiktől 1459—60 között Hunyadi Mátyás király foglalta vissza. Gömör.

Jolsván, már I. Béla király uralkodása idejében találunk a bányamívelés nyomaira. 1271-ben említik először okleveleink. (Wenzel: VIII. 334.) A XIV. század elején a Rathold nemzetség kezébe került. 1327. aug. 30-án ugyan Csetneki Benedek és testvérei eltiltják az elhalt Roland nádor fiát Jolsva helység megvételétől, de azért Jolsva mégis a Rathold nemzetség birtokába került, még pedig a fenti Roland nádor testvérének, Dezső gömöri főispánnak utódai szerezték meg, a kik e helységtől vették családnevüket. Ilsvai Leuszták (1385—88) kir. főajtónálló idejében, Jolsva mindegyre fejlődésnek indult és 1427-ben már a vármegye legnépesebb helysége. 1469-ben említik országos vásárait. Ilsvai György halála után († 1435) a város birtokáért hosszú ideig tartó viszály keletkezett. Ilsvai György még életében elzálogosította Jolsvát a pelsőczi Bebek családnak, halála után azonban, bár a Rathold nemzetségből származott Lórántffiak tiltakoztak e szerződés ellen, a király 1435-ben a Perényieknek adta zálogba. A hosszú per alatt azonban Jolsva megmaradt a Bebek család kezében. Midőn a husziták Gömörben megfészkelték magukat, a jolsvai vár is, bár csak rövid időre, kezükbe került. Folytonos garázdálkodásaiktól a város is sokat szenvedett és ettől kezdve már elveszítette a XIV. század végén és a XV. század első felében bírt jelentőségét. Jolsva.

Rimabánya eredetileg a kalocsai érsekség birtoka. 1268-ban már eléggé népes volt. 1266—1272 között a helység közelében, a Szinér-hegyen gazdag aranybányákra bukkantak, melyek mindegyre több bányászt vonzottak a vidékre. 1268-ban István kalocsai érsektől városi szabadalmakat nyert (Wenzel: II. 212.), 1270-ben pedig lakosai adóelengedésben részesültek. 1278-ban János érsek az elődе által adott szabadalmakat megerősítvén, Rimabánya mindegyre jobban fejlődött. A bányák azonban idővel elveszítették jelentőségüket s így a város is hanyatlásnak indult. 1439-ben Rimabánya már az ajnácskői vár tartozéka, 1488-ban pedig már egyszerűen csak a guthi Ország család birtoka. (Wenzel: Magyarorsz. Bányászatának tört. 100—101.) Rimabánya.

Rimaszombat a tatárjárás után alakult. Eredetileg Villa Stephani néven említik az oklevelek. Első szabadalomlevelét Vancsai István kalocsai érsektől nyerte, a ki 1264-ben viselte ezt az érseki méltóságot. Városi jelleget azonban csak a XIV. század közepén nyert, midőn I. László érsek 1334-ben elcserélte Szécsényi Tamás vajda és fiai Konya Miklós, a királyné főtárnokmestere, valamint Mihály pozsonyi prépost Bács- és Szerém vármegyékben fekvő birtokaiért. (Anjouk. okmt. III. 79.) A mint Rimaszombat Szécsényi Tamás birtokába került, ez felismerve a helység előnyös helyzetét, mindenképen előmozdította fejlődését. 1335-ben Károly királytól városi szabadalomlevelet eszközölt ki, mely a várost ugyanazokkal a kiváltságokkal ruházta fel, melyekkel akkoriban Buda városa bírt (mint pld. árúrakodási jog, borvásár stb.). E szabadalomlevelet Findura Imre egész terjedelmében közli „Rimaszombat Története" czímű művében. Az oklevél már Rimaszombatról tesz említést, a mi megczáfolja a városi levéltárban talált azon feljegyzések adatait, melyek a város elnevezését Zsigmond királylyal hozzák kapcsolatba. Szécsényi Tamás utódának, III. Lászlónak 1474-ben történt elhalálozásával, a családnak Rimaszombat.

A BERZÉTEI VÁR ROMJAI.

magvaszakadt. Rimaszombat két leányára: Hedvigre (férj. Losonczi Albertné) és Annára (1. férje: guthi Ország János, 2. férje: gersei Pethő János), illetőleg ezeknek utódaira szállott. Egy 1516-ban kelt oklevél szerint Rimaszombat földesurai Losonczi László fia Zsigmond zászlósúr (1505) és guthi Ország Ferencz voltak. Losonczi Zsigmondnak Homonnai Erzsétől csupán két fia volt: Antal főpohárnok és István, Nógrád vármegye főispánja (1537). Várát azonban még 1441-ben hatalmukba kerítették Giskra hadai, kiktől csak Mátyás király foglalta vissza 1459—60 közt. A XVI. század elején nagy csapás érte a várost. 1506-ban a túlnyomóan faházakból épült város, sírkertjével és templomával együtt a lángok martaléka lett. Ekkor pusztultak el az iparos czéhek levelei is. A város földesurai tőlük telhetőleg enyhítették a csapást. Losonczi Zsigmond II. Ulászló királytól a város részére nyolcz évi adómentességet eszközölt ki. A város újjáépítését is hathatósan támogatta, mely alkalommal rávette a polgárokat, hogy nagy négyszögű piaczteret tartsanak fenn, a vásárok czéljaira. (Századok 1876. VIII. füzet.) Rimaszombatban a XV. század második felében fejlett iparral találkozunk. Losonczi Albert fiai László és István 1479-ben adtak szabadalomlevelet a szerkovácsoknak és ötvösöknek. Az 1306. évi tűzvészből is csupán csak az ötvösszerkovács czéh ládája maradt meg. Ulászló király 1512-ben újabb kiváltságlevelet állított ki a város részére, melylyel a Károly királytól nyert összes szabadalmaiban megerősíti.

Rozsnyó. *Rozsnyó.* Mikor III. Endre király 1291-ben Rozsnyót (Rozsnyóbánya) Lodomér esztergomi érseknek adományozta, már virágzó helység s egyúttal kiváltságos hely is volt, mely bányajövedelméből $1/_8$-ad részt szolgáltatott a kincstárnak. Az Árpádház kihaltát követő belzavarok közepett az esztergomi érsek elveszíté Rozsnyót, de midőn Róbert Károly király uralma megszilárdult, a helység 1320-ban ismét visszakerült az esztergomi érsekség birtokába, mely alkalommal Róbert Károly király 1320-ban (Mon. Strig. II. 781.) és 1323-ban kelt oklevelében a helység kiváltságát megerősítette. Ez előbbi oklevélben Rozsnyó már „civitas seu villa“. Nagy Lajos király, felismerve a helység fontosságát, városi jogokkal ruházta fel s egyszersmind a városnak biró- és lelkész-választási szabadságot is biztosított. E szabadalom-levélhez 1382-ben Demeter biboros érsek is hozzájárult; majd Kanizsai János érsek (1387—1418) is megerősítette a város kiváltságait. Zsigmond uralkodása alatt a város jelentékenyen fejlődött. 1414-ben kelt oklevél szerint civitas-nak mondatik s ekkor már Csucsom és Nadabula helységek is hozzátartoztak. 1418-ban Zsigmond király megerősíti régi kiváltságait. Megelőző (1417) évben Jakab, a város bírája és Rozgonyi Simon fia István közt, Zsigmond király előtt egyezség jött létre abban az éveken át folyó perben, melyet a város a Rozgonyiak ellen, a rozsnyói polgárokon követelt 900 új királyi forint miatt indított. Ez egyezség következtében a város évtizedekig békét élvezett. Az I. Ulászló és Albert s az özvegy Erzsébet királynő között folytatott küzdelemben Rozsnyó a királynő pártján volt. Midőn Giskra a csehekkel

Gömörbe tört, Rozsnyón is megfészkelte magát; de mert a város amúgy is az özvegy királyné pártján volt, a Sajó partján váracsot épített, melynek helyén utóbb Bakacs Tamás 1490-ben palotát emelt. I. Ulászló király hívei azonban rövid idő alatt visszafoglalták a várost, de vára ezután ismét a csehek kezébe került, kiktől csak Hunyadi Mátyás foglalta vissza. V. László király alatt a vár a király birtokában volt; erre enged következtetni 1456-ban Gömör vármegyéhez intézett rendelete, melyben meghagyja, hogy a felajánlott élelmiszereket szállítsák fel a rozsnyói várba. (Orsz. lev. N. r. a. 1553: 87.) A XV. század elején norinbergai Veutheamerer igen megkárosította a várost, melynek minden erdejét lefoglaltatta. Zsigmond azonban, mint tudjuk, kiváltságokkal ruházta fel a várost, melyeket Palóczi György 1436-ban, Széchy Dénes 1444-ben és Szalkai érsek 1524-ben megújítottak. II. Ulászló király a vármegyével szemben is pártfogásába vette a várost s 1496-ban törvénykezési szabadságát és egyébb kiváltságait megújította.

A XV. század végén Rozsnyó a felsőmagyarországi hét bányaváros egyike volt. Bakacs Tamás érseksége alatt a bányászat virágkorát élte. Az érsek, hogy a bányászat fejlődését előmozdítsa, 1498-ban minden újonan nyitott bánya után adómentességet engedélyezett. A rozsnyói bányászat ez időbeli virágzását tünteti fel az a fogadalmi kép, mely a székesegyház sekrestyéjében őriztetik, s melyen az akkori bányaművelést találjuk megörökítve. Leginkább ezüstöt termeltek; más érczről nem tétetik említés. A bányászat a XV. században a legelőkelőbb családok kezében volt, de már a XVI. század elején hanyatlásnak indult. 1520 után már jövedelmezőség tekintetében is alább szállott. Kassán ugyan a XVI. század első felében egy társaság alakult, mely a rozsnyói bányászoknak kölcsönöket közvetített, de a bányászat hanyatlását ezzel már nem tudták megakadályozni. Érdekes adatokat találunk a bányászatra nézve a városi könyvben, mely 1520-szal veszi kezdetét és 1748-ig terjed. A városi könyveket eleinte németül vezették, néha latinul, csak a közbeszúrt oklevelek vannak itt-ott magyarul fogalmazva, de 1676-tól a városi könyvet magyarul vezették, s csak néha latinul.

A törvényszéki tárgyalásokról vezetett jegyzőkönyvekből érdekes adatokat meríthetünk a város belszervezetére nézve. A városi tanács élén a biró állott, mellette 12 esküdt volt rendszeresítve, közöttük legtekintélyesebb a hegymester. Az állások évenként megújíttattak. A ki az előző évben viselte a birói tisztet, a következő évben az esküdtek között foglal helyet, de a rákövetkező évben ismét biró lehetett. A jegyzőkönyvek szerint 1520-ban, 1522-ben és 1524-ben Seet Tamás viselte a birói tisztet, kívüle még a következők neveit találjuk a mohácsi vész előtti korszakból: Hermann György (1521 és 1525), Geel Gergely (1523), Csákány Ambrus (1524). — (Fabritius Károly czikke Századok 1877. — Mikulik: Magyar Kisvárosi Élet. — Rupp Jakab: Magyarorsz. Helyr. Tört. II. 108.)

Városi jelleggel bíró helységek voltak, az oklevelek adatai szerint, Szécs, mely 1460-ban és 1481-ben oppidumnak iratik (Orsz. lev. Dl. 20,804.) s Gede vagy Gedealja, melyet két (1478 és 1483) oklevél nevez oppidumnak. (Csánki D.: i. m. I. 127—18.)

Várak:

1. *Ajnácskő.* Eredetileg a Kathyz nemzetségből származott Szécsényiek és Salgaiak birtoka. A XV. század elején azonban, Salgai István hűtlensége következtében a koronára szállott; 1424-ben királyi vár. Az 1427. évi összeírás szerint a királyné birtoka. 1435-ban Borbála királyné berzeviczi Pohárnok Istvánnak adta, 1438-ban a Pálócziak nyerik zálogban, a mit Albert király 1439 jún. 15-én megerősített. Tartozékai: Ajnácskőalja, Kerekgede, Csomafalva (vagy Csomatelke), Majom, Hegymeg, Szelcze, Cserencsény, Alsó- és Felső-Pokorágy (Gömörben), Rimabánya, Likérfalva, Hilistye, Tiszolcz, Brézó, Lehota, Klenócz, Rimolcza (Kis-Hontban). Ajnácskő.

2. *Balogvár.* A Balog nemzetség ősi vára, melynek fennállásáról egy 1323-ban kelt oklevél (Századok 1869., 610.) emlékezik meg. Egy 1347 április 17-én kelt oklevél szerint (Fejér: IX. 1. 509.) az ezen nemzetségből származott Széchy Miklós bán, Ivánka ételfogómester és Jakab birtoka. A huszita betörések alkalmával a Széchyek elveszítették a várat, mely hosszabb ideig a cseheket uralta. Ezektől Rozgonyi Sebestyén foglalta vissza s 12.000 frt Balogvár.

költsége fejében megtartotta magának. Tartozékai 1498-ban és maga a vár is 1500-ban a Széchyek birtoka. Tartozékok: 1347-ben Meleghegy, Szilistye, Ispánmező és Budik. 1460-ban: Szécs, Dobócza, Szutor, Tihany, Bakt, Peszéte, a két Tamási részei, Hács, Izsép, Újfalu, Czakófalva, Ivánfalva, Balog, Jákóháza, Meleghegy és Váralja, továbbá Perjése, Budikfalva Szilistye, Hrusova, Dobrapataka, Rónapataka és Kőbánya részei.

Berzéte. 3. *Berzéte.* A helység egy 1322-ben kelt oklevél szerint az Ákos nb. Csetneki Benedek fiainak birtoka. (Anjouk. okmt. II. k. 4. l.) Vára 1327-ben már fennállott. (U. ott 273.) 1327-ben Márkus fia István, a Máriássy család ősének birtokában találjuk, a ki azt Batyz fia Miklósnak, a Gömöri család ősének akarja cserébe adni; 1329-ben az utóbbi a várnak tényleges birtokosa. A XV. században a pelsőczi Bebekeké. 1489-ben a vár birtokába márkusfalvi Máriássy István iktattatik be. Tartozékok: 1327-ben. Krasznahorka, Kőrös, Rudna, Szalóczháza, Rakonczás, 1329-ben ezeken kívül Szénégető és Karaszna.

Derencsény. 4. *Derenk* vagy *Derencsény*, Lipócz, Szilistye és Ispánmező közt feküdt. 1313-ban még csak faerősség volt. Ez évben a Balog nb. Derencsényiek birtokába kerül, királyi adomány útján. (Orsz. lev. Dl. 9489.) Ettől megkülönböztetendő az az erősség, melyet Bonfini szerint Giskra építtetett. Az utóbbit 1451-ben Hunyadi János visszafoglalta. 1466-ban — a Kállayak állítása szerint — a Derencsényiek újjáépítették. Derenk vára 1450-ben szintén a csehek kezében volt, tőlük 1460-ban Mátyás király foglalta vissza. Tartozékok (1413): Rovna, Mártonháza (mindkettő elpusztult), Zerhő, Balog, Marmalom, Derencsény, mely 1423-ban vámhely, Alsó- és Felső-Pádár, Alsó- és Felső-Poprócs, Hegymeg, Lukovistye, Bablikó, Visó, Babaluska, Husnoró, Sztrizs, Kiette, Polon, Laczháza, Sebestyénháza, Dobrapataka, Rovnapataka, Lipolcz, Derencsénfő, Nádfő, Balogfő, Szlatina, Gerlicze, Bisztra, Poloszka, a két Szánka, Lehota, Újvásár, Váralja, Ispánmezeje, Diófa, Kőbányaér, Szilistye, Gesztes (Csánki D. i. m.).

Várgede. 5. *Gede.* A helység már 1342-ben a Rathold nemzetségből származott Gedei Péter, a Feledi család ősének birtoka. (Hazai okmt. V. 118.) Vára 1421-ben említtetik. Ebben az évben az ugyanezen nemzetségből származott Lórántffiak tiltakoznak a várnak Jolsvai György által való elzálogosítása ellen. 1427-ben Zsigmond király is el akarta a várat zálogosítani, a mi ellen a

A VÁRGEDEI VÁRHEGY.

Feledi Dezső fiai és a Lórántffiak tiltakoztak. Zsigmond 1439-ban a Marczaliaknak és a gersei Pethő családnak adományozta, 1441-ben a Pálócziak és Ország Mihály tartanak hozzá igényt. A vár parancsnoka ekkor Lórántffi György főispán volt. II. Ulászló király 1502-ben Gede várát Kubinyi Lászlónak adományozta, melybe a Lórántffiak tiltakozása daczára beiktattatott. (Századok. 1876. VIII. 85.) Midőn a csehek megfészkelték magukat Gömörben, 1443-ban Gede is kezükre került; tőlük csak Mátyás király foglalta vissza. 1466-ban ezdeghei Bessenyő Pál, utána a Tornaiak tartottak hozzá igényt zálog czímén. (Csánki D. i. m.)

6. *Jolsva* eredetileg az Ákos nemzetség birtoka, melytől a XIV. században a Rathold nemzetség kezébe került. Mikor 1327. aug. 30-án az Ákos nb. Csetnekiek eltiltják Roland nádor fiait Ilsva helység megvételétől, várról még nincs említés. Roland nádor testvérének, Dezsőnek (1283—1307) utódai a XIV. század folyamán birtokukba vették a várost; valószinűleg ők építették a várat is, mert az Ilsvaiak kihaltával (1427) a vár már fennállott. 1427—35 között 7707 frtért a király a pelsőczi Bebek családnak, 1435-ben pedig a Perényieknek adja zálogba. 1438-ban Erzsébet királyné (Orsz. lev. Dl. 13,248.) 6007 frtért Perényi Jánosnak köti le élete fogytáig zálog czímén, melybe Perényi János 1439-ben beiktattatott. V. László 1453-ban új adományként a Perényieknek adja, de a vár ekkor már rom volt. A vár időközben felépülvén, 1461-ben castellumnak mondatik s azt ismét a Perényiek birtokában találjuk. 1466-tól kezdve a Bebekek, a kik az uradalom legnagyobb részét időközben amúgy is hatalmukba kerítették, minden igyekezetüket a vár megszerzésére fordították, a mi sikerült is nekik, s Jolsva egész a mohácsi vészig Bebek-birtok maradt. Tartozékai: Jolsva város, Nagy-Rőcze, Hosszúrét, Húsnoró, Lubenyik, Kis-Jolsva, Taplócza, Süvete, Perlasz, Monyóréte, Murány, Kis-Rőcze, Kerekrét, Lehota és Sarló, 1427-ben még Resterfalu. (Csánki D. i. m.) Jolsva.

7. *Kapla*, Serke határában feküdt. A Rathold nemzetség ősi birtoka. Egykor a Kaplaiaké. 1449-ben az ugyanezen nemzetségből származott serkei Lórántffi-család kezében volt. Kapla.

8. *Krasznahorka* első nyomaira IV. Béla király 1243-ban kelt adománylevelében akadunk, midőn az Ákos nb. Máté fiai, Detre és Fülöp birtokába került. Szemben Krasznahorkával, a Somhegyen, még a tatárjárás idejéből erődítés nyomaira akadunk; ez állítólag IV. Béla királynak is menedékül szolgált volna. 1322-ben Krasznahorka az Ákos nemzetség közös birtoka. (Anjouk. okmt. II. 36.) A vár a XIII. század végén épülhetett és ez időtájt került a Gömöri és a Máriássy család birtokába és hosszas perlekedésre adott okot. 1352. máj. 18-án azonban a peres felek, és pedig egyrészről a Csetneki és Bebek családok, másrészről Gömöri Batiz és Szentmihályi Márius utódai, Krasznahorka vára és a hozzátartozó 6 falu birtokáért a körülbelül 50 év óta húzódó perben kiegyeztek. 1354. ápr. 20-án azután egyfelől pelsőczi Bebek Domonkos fiai: István, Domonkos és György, másfelől taplóczai Kun Miklós és fiai megosztoztak a vár és tartozékainak birtokán. (Anjouk. okmt. V. 587. VI. 189.) Az Albert király elhúnyta után Erzsébet királynő által behívott csehek Krasznahorkát is kézrekerítették; a Hunyadiakhoz hű Bebek család csak idővel, 1461-ben nyerte vissza a várat, melyet később a Szapolyaiak vettek zálogba. Tartozékok: Szalóczháza, Szénégető és Rakonczás (1454). Krasznahorka.

9. *Murány*. Első ízben V. István királynak 1271-ben kelt adománylevelében említtetik, (Wenzel: VIII. 334.) melyben a várat Gunig comes nyeri. Birtokosa az Ilsvai, majd a XV. században a Bebek család volt. A XIV. században Jolsvához tartozott, később önálló uradalommá lett. 1461-ben fortaliciumnak mondatik. 1469-ben a pelsőczi Bebekek birtoka, a kiktől a vár 1499-ben Szapolyai István kezébe került. 1500-ban azonban már a Tornallyaiakat uralta. Murány.

10. *Putnok*. A Rathold nemzetség birtoka. 1283-ban, a nemzetség tagjai között történt osztály alkalmával Putnokot Leusták fiai, Roland és Dezső, továbbá István fiai, Domonkos és László, valamint Olivér fiai, Reynold és Miklós nyerik. A XVI. század elején Putnok a fenti Miklósnak, a Putnoki család ősének tulajdona lesz, kinek fiai László, Reynold és János 1329-ben, illetőleg 1338-ban osztozkodnak rajta. Putnok a XIV. század közepén már Putnok.

vámszedőhely is volt. Putnoki János 1366-ban a váczi káptalan kálnói jobbágyait, Sajónémetiből hazafelé tértökben, mert a vámfizetés elől menekülni akartak, letartóztatta s 25 frtra becsült 5 darab ökröt, valamint 9 frt értékű gabonát vett el tőlük. (Balogh Béla: Putnok 13. l.) 1388-ban Zsigmond király Putnoki Jánosnak és unokatestvéreinek összes magyarországi birtokaikra kiterjedő pallosjogot engedélyezett. Ekkor már Putnokon a család udvarháza némi erődítvényekkel volt körülvéve, melyeknek természetes védelmét a helység alatt a Sajóba ömlő patakok alkották. 1412-ben már közelebbi adataink vannak a putnoki várról. Ebben az évben Perényi Imre rajtaütvén Putnokon, ennek várnagyát és a védekező jobbágyokat elfogta. Putnoki Radnolt panaszt emelt ugyan, de a következő évben Garai nádor előtt kiegyeztek. (Balogh Béla u. ott. 25. l.) Putnoki Radnolt, hasonló eseteket elkerülendő, nagyobbmérvű erődöt emelt, mely az egész középkoron át a család birtokában maradt s melynek a velük rokon kazai Kakas családdal 1428—1475-ig tartott viszálykodás közepett nagy hasznát vették. Tartozékok: (1329—38) Igalom, Dénesfalva, Pokalyfalva, Pogony és Málé.

Rákos vagy Kövi.

11. *Rákos vagy Kövi vára* Jolsva vidékén emelkedett. A XIV. században (1367) már a Csetnekiek és a Bebek családok közös birtoka. (Orsz. lev. Dl. 5523 és 5599.) 1437-ben a Bebek család bírta, a mi ellen a Csetnekiek panaszt emeltek. 1465-ben ugyancsak a Csetnekiek tiltakoztak a vár birtokára nézve a Bebekek és a Szapolyaiak között kötött kölcsönös örökösödési szerződés ellen. (Csánki D. i. m. 126.)

Rozsnyó.

12. *Rozsnyó várát* a csehek építették. 1454-ben Komorovszki Péter kötelezte magát, hogy e várat az általa emelt többi várakkal együtt Rozgonyi Osvát felsőmagyarországi kapitánynak átadja. (Orsz. lev. Dl. 15307.) Ezt az egyezséget azonban aligha hajtották végre, mert Rozsnyó várát Mátyás király foglalta el a csehektől.

Rimaszécs.

13. *Rimaszécs várát* szintén a csehek építették, a kiktől 1459—60-ban foglaltatott el. Vár-jellegét továbbra is megtartotta, mert egy 1499-ben kiadott oklevél castellumnak mondja; 1470-ben a Bebekek bírták, a kik a Szapolyaiaknak zálogosították el részüket. Ebben az évben a Bebekek és a Szapolyaiak innen intéztek támadást a Csetnekiek birtokai ellen s az összeszedett zsákmánynyal a várba tértek vissza. (Csánki D. i. m. I. 126.)

Sajó.

14. *Sajó várát* Dobsinától délnyugatra a hasonnevű folyó partján a csehek építették, a kiktől 1459-ben foglalták el Mátyás király vezérei.

Serke.

15. *Serke*, a Rathold nemzetség ősi vára. Már a XIV. század elején fennállott. 1324-ben Dezső (1283—1307) gömöri főispán két fia, Miklós és Roland (Benedek) sorshúzás útján nyerik a serkei várat. Benedek (Balogh Béla szerint Roland) unokája II. Roland, ennek fia György (1443), a Lórántffi-család őse bírta, a ki egyúttal Gedevár parancsnoka is volt. Serkét 1443-ban Giskra foglalta el, kitől Mátyás király 1460-ban visszafoglalta. Serke ezután visszakerült a Lórántffiak birtokába. 1494-ben a vár tényleg a Lórántffi Tóbiás György fia kezében volt, a ki nővérét, Annát, Széchy László nejét, a serkei és a gedei várak, valamint a hozzátartozó birtokok után őt megillető részére nézve kielégítette. (Századok. 1876. VIII.) 1494-ben a gedei és a serkei várhoz tartoztak: Gedeallya, Serke, Simony, Gesztete, továbbá Borsod vármegyében: Kaza, Abod, Vadna, Kazincz és Boldva, végül a feledi birtokrész.

Közgazdasági viszonyok a középkorban.

A vármegye lakosságának főfoglalkozása a földmívelés, az állattenyésztés és a bányászat volt.

A közölt királyi adományokból, birtok-perekből következtethetünk a középkorban mívelt föld kiterjedésére, mely főleg a Sajó és Rima völgyeit foglalta el. Az akkori állattenyésztési viszonyok közül leginkább a lótenyésztés köti le figyelmünket. A Váradi Regestrumban tárgyalt peres ügy 168. sz. 1213-ban is egy lóeladás körül elkövetett csalás miatt keletkezett; az Anjou-korból is számos ily adat maradt fenn. Így Ravasz Miklós 1305-ben egy ló miatt perbe keveredett Meinold fia Mártonnal, mely ügyben a felek csak 1311-ben egyeztek ki. Csákányi Péter fia Miklós, Kálnai Vincze fiát Lászlót 1344-ben 3 lovának eltulajdonítása miatt bepanaszolván, az alispán az alperest tisztító esküre ítéli. (Anjouk. okmt. I. 53, 90—IV. 431.)

A bányamívelés már az Árpádok korában igen fejlett fokot mutatott. Jolsván már I. Béla király uralkodása idejében találkozunk bányamíveléssel,

A SERKEI VÁRHEGY.

IV. Béla királynak 1243-ban, az Ákos nemzetség tagjai részére kiállitott adománylevele szerint Szár Detrének, a Bebek család ősének, Szkároson vashámorai voltak. (Fejér IV. 1. 290.) Utódai szintén felkarolták a bányászatot.

Csetneki Miklós, a család őse, Rudna nevű birtokán 1331-ben aranybányát akart nyitni. A kalocsai érseknek is jelentékeny bányái voltak a Rimavölgyében. A bányászatnak köszönheti Rozsnyó is a fejlődését. A középkor második szakában, ott a hol a bányászatot nagyobb mértékben űzték, mint Jolsván, Csetneken, Dobsinán, a lakosság mindegyre jobban szaporodott s ezek a helységek idővel városi kiváltságokat nyertek. A városi élet fellendülésén kívül a bányászat az egyes, családoknak is nagy hasznot hajtott, sőt gazdaságuknak egyik főforrása lőn. Igy a Bebekek, a Csetnekiek óriási vagyont szereztek a bányászat révén. A Csetneki család 1474-ben Mátyás királytól bányászati kiváltságlevelet nyert.

A bányászat fejlődése egyszersmind az ipart és a kereskedelmet is jelentékenyen előmozdította. Kevés vármegye van hazánkban, mely a középkorban oly fejlett iparral és kereskedelemmel bírt volna, mint Gömör vármegye. Midőn a Putnokiak 1329-ben és 1338-ban, Putnok és tartozékai felett megosztoznak, az osztálylevél szerint Putnokon már egy Miklós nevű kereskedő és egy Dénes nevű vendéglős is lakott. (Balogh Béla: Putnok 12. l.)

Rimaszombatban már a XV. században fennállott a mesteremberek Szent-Mihály arkangyal oltáráról nevezett czéhe, mely magában foglalta az asztalosokat, kovácsokat, szíjgyártókat, nyereggyártókat, csiszárokat (fegyverkovácsok) és ötvösöket. Tagjai minden harmadik vasárnapon egy-egy denárt fizettek az oltári gyertyák vásárlására és minden új tag az oltárra két font viaszkot adott. A tanonczok 3 év alatt szabadultak fel, csak az asztalosoknál két év alatt. A czéh szövetséglevele, a városban 1506-ban dühöngött tűzvész alkalmával a lángok martaléka lett, de Losonczi Zsigmond és guthi Ország Ferencz 1516 decz. 6-án megújították. A rimaszombati czéh szervezett testület volt, mely tagjaira vallási kötelezettségeket is rótt; ezeknek a teljesítése azonban a hitújítás elterjedésével megszünt.

Rozsnyón bányászczéhek alakultak, melyek a bányászat különböző ágai szerint szervezkedtek. A bányászat fejlődésével a hitelműveletek is jelenté-

keny befolyással voltak az iparra és kereskedelemre. Rozsnyón a XVI. század elején számos bányát adtak bérbe s így a bányaműveléshez szükséges tőkét rendesen kölcsön útján szerezték be. Rozsnyóra Krakkóból és Kassáról jött pénz. Egy krakkói tőkepénzes: Maydel Mihály (1521—48) Magyarországon ügynököt is tartott, Mülner Gáspár lőcsei tanácsúr személyében. Kassán a XVI. század első felében egy társulat állott fenn, mely a rozsnyóiaknak kölcsönöket adott. E társaság fennállásáról egész 1540-ig vannak adataink. Sőt Késmárkról is kaptak a rozsnyói polgárok kölcsönt. De éppen ez siettette a polgárság elszegényedését. Az egykori szigorú erkölcsöket a XVI. század elején fényűzés váltja fel. Már nem a bányaművelés fejlesztésére használják fel a kölcsönt, hanem ruhára és más fényűzési tárgyakra pazarolják el. A város előkelő családai is egyre szegényednek, a hitelezők egymásután foglalják le a hagyatékokat, úgy hogy az örökösöknek mi sem jut többé. Egyes polgárok megküzdenek ugyan a viszonyokkal és a bányászat mellett, a kölcsöntőkéket, kertek, szőlők, sáfránykertek művelésére, méhészetre és haltenyésztésre fordítják. Sőt e korszakban az ipar is mindegyre nagyobb tért hódít, de az általános pusztulást a mohácsi vész után már nem tudják feltartóztatni.

BAKÓCZ TAMÁS.

Fölötte becses adatokat nyerünk egy 1529-ben kelt oklevélből a XVI század művelődési viszonyaira. Hermann György özvegyének, Rössel Reginának adóssági peréből kifolyólag megállapíttatott, hogy a nevezett rozsnyói polgárleány szüleitől a következő ingatlanokat és ingóságokat nyerte hozományul. Ingóságok: egy aranyozott ezüst serleg; egy aranyozott ezüst serleg felirattal; 2 ezüst pohár; 12 ezüst kanál; két domborúan czifrázott aranyozott öv; azonkívül kisebb ezüstneműek, ékszerek, ruhák, ágyneműs nagyatyjától 20 frt készpénz. Ingatlanok: egy ház, hozzávaló udvarral, kerttel, sáfrányos kerttel, egy malom, szántóföldek, huta, bánya, szőlő borpinczével, halastó, stb. (Századok 1877., 537.)

Nagy Lajos, de még inkább Zsigmond király uralkodása óta mindegyre nagyobb érintkezésben állott hazánk a külfölddel, a minek nemcsak az iparra és a kereskedelemre, hanem a műveltségre is jelentékeny befolyása volt.

A tanulni vágyó ifjúság sűrün kereste fel a külföldi egyetemeket, köztük a bécsit, krakkóit. Fraknói Vilmos „Tanárok és tanulók a bécsi egyetemen“ czimű művét átlapozva, az 1384—1500 közötti időszakban az egyetemi tanulók névsorában a következő gömör-vármegyei származásúakat találjuk: 1425 Antonius de Pelschutz licentiatus. 1446 Ladislaus de Kovár. 1451 Emericus de Felnamet. 1453 Matheus de Sucha (Szuha). 1454 Gregorius Bathonicz de Trubin. 1455 Ladislaus de Kaza. 1457 Joannes de Zechen nobilis. 1458 Petrus de Zeecz nobilis. 1461 Michael de Khaza. 1464 Georgius de Gemer.

3. AZ EGYHÁZI ÉLET A KÖZÉPKORBAN.

A kereszténység felvételével Szent István király apostoli buzgalommal fogott az új hit megszilárdításához és terjesztéséhez. E végből személyesen bejárta az országot, mindenütt térítve az ősi hithez ragaszkodókat s buzdítva a hívőket.

A jámbor hagyomány szerint, ily körútjában egy szombati napon a Rima vizéhez érkezett, hol az ott fekvő Kiskút, Csurgó és Zuhatag lakói a táltosok szertartásai mellett, várták az állatok beleiből a jövendőmondást. Szent István megjelenésével a táltosok elhallgattak, a fejedelem térítő szava oly hatással volt a kedélyekre, hogy a nép másnap vasárnapon felvette a keresztséget s oltárait Szent Háromság tiszteletére szentelte. Ugyane hagyomány szerint a rimaszombati katholikus templomban levő kőmedencze — mely kétségkívül az Árpádkorból maradt fenn — a pogány magyarok megkeresztelésére szolgált. (Findura Imre: i. m. 13 l. — A kőmedenczéről lásd: Magyarország és a nagyvilág 1870. évf.) Mennyi igaz e hagyományból, történeti adatok hiányában nem vagyunk képesek megállapítani. Tény azonban, hogy a kereszténység elterjedése ellen akadályok alig merültek

A kereszténység terjedése.

JÁNOSI. — AZ APÁTSÁGI TEMPLOM.

fel. Úgy Gömörben, mint az egykori Kis-Hontban a térítés műve már Szent István király alatt befejezést nyert, mert az esztergomi érsekség, melyet Szent István alapított, mint püspöki megye, már alapításától kezdődőleg kiterjedt Gömör vármegye területére, s ennek legrégibb birtokai: a Sajó déli kanyarulatánál elterülő Püspöki, Velkenye és Dézmásföld, a várföldekből szakíttattak ki; az egykori Rima vármegye, vagyis Kis-Hont pedig, egész a XIV. század első feléig a kalocsai érsek birtoka volt. Jóllehet az a távolság, mely a vármegyét a két érseki központtól elválasztotta, nagy volt, mégis Magyarország két legmagasabb egyházi méltóságát uralta a vármegye egy jó része, a mi a kereszténység megszilárdítására döntő befolyással bírt. Nincs is adatunk arra, hogy a Szent Istvánt követő belzavarok közepett, az ősi hit visszaállítására irányuló mozgalmak a vármegye területére is átcsaptak volna.

Sajnos, a tatárjárást megelőző korszakból vajmi kevés adat maradt reánk, melyekből az egyházakra nézve tájékozást meríthetnénk. Csupán a hárskúti

cziszterczita-rendű apátság fennállásáról van tudomásunk. A tatárjárás után, még inkább a XIV. századból fenmaradt adatokból azonban már teljes képet nyerünk a vármegye egyházi viszonyairól.

Az esztergomi érsekség.

Az esztergomi érsekség említett ősi birtokait elcserélte a Rathold nemzetség oláhtelki, kövesdi és újlaki (Biharvm.) fekvőségeiért. Ezen utóbbi birtokokon a Rathold nb. Miklós fiai János és László, a Kazai család ősei 1336-ban megosztoztak. (Fejér: VIII. 6. 135.) Mint tudjuk, a kalocsai érsek sem maradt meg sokáig a tatárjárás után ősi birtokaiban (Rimavármegye). Az elcserélt birtokokért azonban az esztergomi érsek megelőzőleg, a XIII. század végén bő kárpótlást talált Rozsnyóbánya adományozása által. Az utolsó Árpádházi király, III. Endre, a hozzá hű Lodomér esztergomi érseket a pártosoktól az érsekség birtokain elkövetett pusztításokért kárpótolni akarván, 1291 február 3-án Rozsnyóbányát, Csucsom és Nadabula helységekkel együtt neki adományozta, melybe az egri káptalan az érseket április 30-án beiktatta, mire azután III. Endre király Rozsnyóbányára 1291 deczember havában királyi adománylevelet állított ki. (Knauz: Mon. Strig. II. 278.) Rozsnyó adományozásával az esztergomi érsek Gömör vármegye legnagyobb birtokosainak egyike lett. A város azonban az Árpádok kihaltát követő belzavarok közepett elfoglaltatván, Károly király 1320-ban Temesvárt kelt levelével Rozsnyóbánya visszaadását rendelte el (u. ott 781., 894.), s az ettől kezdve egész a rozsnyói püspökség alapításáig az érsekség birtokában maradt.

A mint az érsekség Rozsnyóbánya birtokába jutott, jelentékeny fellendülést tapasztalunk a hitélet terén is. Az érsekség első gondja volt a rozsnyói templom építése, minek idejét pontosan nem állapíthatjuk meg; lehet, hogy még maga Lodomér érsek (1291—98) kezdte építtetni, de kétségtelen, hogy 1304-ben már fennállott, a miről a főoltár közelében, a falba vésett évszám tanúskodik. Az esztergomi érsekek sokat tettek a templom érdekében. Telegdi Csanád 1339-ben Csucsom és Nadabula helységek tizedét adta a Nagy Boldogasszony tiszteletére emelt templom fentartására. Idővel, főleg a huszita betörések alatt, a templom nagyon megrongálódott; de Bakacs Tamás érsek 1514-ben nagy költséggel helyreállíttatta, s 1516-ban a Szent Keresztről nevezett templomot hozzá csatolta, mely Bakacs-kápolnának neveztetett el. Fraknói Vilmos (Millenn. Tört. IV. k. 593 l.) a következőket írja a rozsnyói templomról: „*Bakócz* egyik építészeti alkotásának csekély maradványa jutott ránk az érseki kegyuraságokhoz tartozó rozsnyói templom olasz renaissance stylű díszkapújának részleteiben, melyek közt kiválóan magára vonja a figyelmet, a babérkoszorúval környezett két angyaltól tartott czímerpaizs, az építkező bibornok czímerével.“ Myskovszky Viktor ezt a díszajtót, Ragusai Vincze mesternek, a héthársi és a berzenczei renaissance-emlékek építőmesterének tulajdonítja.

Az egri káptalan.

Az esztergomi érsekség elveszett ősi birtokai még a XIV. század folyamán visszakerültek, Sajó-Püspöki már 1384-ben, Velkenye pedig 1411-ben.

Az egri káptalan a XIV. század vége felé szerez birtokokat a vármegyében. Gálfölde (Gömör-Borsod határán) 1399-ben, Baracza pedig az 1494. és 1495. évi összeírás szerint a káptalan birtoka. (Csánki D., i. m. 130.) Az ez utóbbi két évben történt összeírás adatai szerint a káptalan 17—10½ porta birtokosa volt a vármegye területén.

Az egyházi intézmények közül a középkorban, elsősorban a hárskúti és a jánosi apátságok emelkedtek nagyobb jelentőségre, továbbá a gombaszögi, hangonyi, jolsvai pálos-rendű monostorok virágoztak, de ezeken kívül még a hanvai monostorról, valamint a kövi és az újvásári monostorokról is maradtak fenn adatok.

Hárskuti apátság.

A Boldogasszonyról czímzett *hárskúti* cziszterczita-rendű apátság egykor Torna-, jelenleg Gömör vármegyében, 1141-ben alapíttatott. Az apátság, valamint a helység, egy kút körül bőven tenyésző hársfáktól vette nevét. Alapítója ismeretlen. Valószinű azonban, hogy a Hárskúti nemzetség tagja, mely családból a tatárjárás alatt egy családtag Jászó védelmében halt el. Az apátság az egész középkoron át fennállott; zajtalan fennállásának csak a XVI. század második fele vetett véget. A mohácsi vészt követő belzavarok, valamint a hitújítás következtében, az apátság birtokait valószinűleg a Bebekek foglalták el, a helység lakosai pedig az új tanoknak hódoltak, mialatt

JÁNOSI. — AZ APÁTSÁGI TEMPLOM BELSEJE.

az apátság templomát is elveszítette, melyet csak 1662-ben foglaltak vissza. Az apátságot többé nem állították helyre, hanem csupán puszta czímként adományozták. A Szt. Jánosról nevezett *jánosi* benedek-rendű apátságról már részletesebb adatokkal rendelkezünk. Pázmány Péter szerint a XIV. század folyamán keletkezett. Javadalmasa 1397-ben előfordul az esztergomi érsek joghatósága alá tartozó apátok névsorában. Az 1427. évi összeírás szerint az apátság Jánosiban 38 jobbágytelek birtokosa volt.

A *jászói* prépostságnak még a tatárjárást megelőző korszakban voltak Gömörben birtokai. A tatárok tudvalevőleg feldúlták Jászót; IV. Béla király a tatárpusztítás után 1255-ben a jászói prépostságot megerősítvén ősi javaiban, többek között Jeszte gömörmegyei földet is újra adományozza, melyet a prépostság még Kálmán királyi herczegtől, Halics vezérétől nyert. Ugyanekkor a király három gömörmegyei (valószinűleg Noé, Saul és Endre várföldet) adományozott a rendnek, melynek birtokában utóbb, 1494-ben II. Ulászló király megerősítette. Jászói prépostság.

A pálos-rend.

A pálos-rend monostorai közül kétségkívül az első hely illeti meg *Gombaszögöt,* mely az egész középkoron át jelentékeny helyet foglalt el a rend történetében. Gombaszög, vagy Závozallya a Sajó mellett, 1243-ban fordul elő elsőizben, midőn a Bebekek ősei nyerik IV. Béla királytól. A monostort 1371-ben Bebek László és György alapították, a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére, és a templomot és monostort bőkezűen megajándékozták. A templomot tiszta gót stilben építették és pazarul feldiszítették. Egész a XVI. század közepéig fennállott, midőn az alapítók egyik utóda a rendtől elvette. Később teljesen elpusztult.

A középkorban nagy kiterjedésű birtokok tartoztak hozzá; így Gömörben: Berzéte (1470), Domaháza (1462), Kápolna, Licze (1550), Szalócz, Szalóczháza (1416 és 1470), Teresztenye (1553). 1406-ban a rendház Kemej pusztát (Borsod várm.) nyeri a Bebek családtól, 1470- és 1497-ben a tornamegyei Borzova helységben szereztek részeket. 1500-ban Széchy Jób borzovai birtokrészét adta nekik. Még a mohácsi vész után is jól bírja magát a monostor s lakói folyton szereztek egyes birtokokat; így 1532-ben Bebek János fiai Imre székesfehérvári prépost és Ferencz, Gombaszög közelében, a Sajó folyón levő malmukat adták a monostornak. Zemplénben 1550-ben Kakkot szerzik csere útján. 1532-ben Alsó- és Felső-Kemej, továbbá Sajó-Szent-Péter helységekbe iktattatnak be. 1550-ben az abaújmegyei Ongán és a hevesmegyei Domaházán, Nógrádmegyében pedig Kurtyán helységben szereznek birtokokat. Tán épen vagyonos helyzetük keltette fel Bebek György kincsszomját, a ki 1555-ben 10,000 arany értékű kincstárukat lefoglalta, a szerzeteseket pedig a monostorból kiüldözte. A szerzetesek azután Sátoraljaújhelyen húzódtak meg. (Magyar Sion VII. k. 745. III. 599. — Csánki D., i. m. I. 148. — Rupp Jakab: Magyarorsz. Helyr. Tört. II. 115.)

ÁRPÁDKORI KERESZTELŐ-MEDENCZE A CSETNEKI TEMPLOMBAN.

A pálosok Szent Anna tiszteletére emelt *hangonyi* monostorát 1368-ban, Pater Péter, a rend generálisa alatt, Hangonyi Domonkos és Lázár alapították. Pázmány szerint a monostor Ládhoz tartozott. Az egész középkoron át fennállott, de a mohácsi vész után csakhamar elpusztult. 1567-ben már az elpusztult monostorok közé számították. Ebben az évben a monostor tartozékait a pálosok főnöke és Imre, a patakújhelyi perjel, csoltói Basónak és Széchy Tamásnak 200, illetőleg 65 magyar forintért eladják. (Rupp: i. h. II. 127.) A monostorhoz tartozott Balázsfalu (jelenleg puszta), melynek felét Lipóczi Miklós adta a rendnek, a másik felét pedig 1418-ban szerezték meg. Ez a birtok 1431-ben is a hangonyi monostorhoz tartozott. Az 1494—95. évi összeírás szerint a hangonyi monostor 16 jobbágytelek birtokosa volt.

A pálosok Szent-Lélekről nevezett *jolsvai* monostoráról közvetetlen okleveles adatok nem maradtak fenn. A monostor fekvését sem tudjuk megállapítani, azonban egy Jolsvával határos helység jelenleg is Mnisány (magyarul: Baráthely) nevet visel. Benger Miklós, a rend történetírója és Péterffy is igazolja a pálos-monostor létezését.

A hagyomány szerint Jolsván a Templomos lovagrendnek is lett volna

háza, de ennek nincs történeti alapja. Pesty Frigyes, a Templomos rendről írt jeles dolgozatában sem emlékezik meg a jolsvai rendházról.

Nazarénusok.

A nazarénusok *újvásári* monostoráról is fölötte kevés adat maradt reánk. Csekély rommaradványai máig is fenmaradtak a derencsi puszta erdejében. A hagyomány szerint temploma Újvásár közelében, a Ribnik-hegy alatt emelkedő parton állott, melyet később az ágostai hitvallásúak használtak.

Ferencz-rendűek.

A ferencz-rendűeknek *Kövi* helységben fennállott monostoráról csupán Pázmány Péter emlékezik meg. Kétségkívül, még a mohácsi vész előtt, vagy a közvetetlen utána következett években megszünt. 1533-ban már nem

RÉSZLET A CSETNEKI TEMPLOM BELSEJÉBŐL.

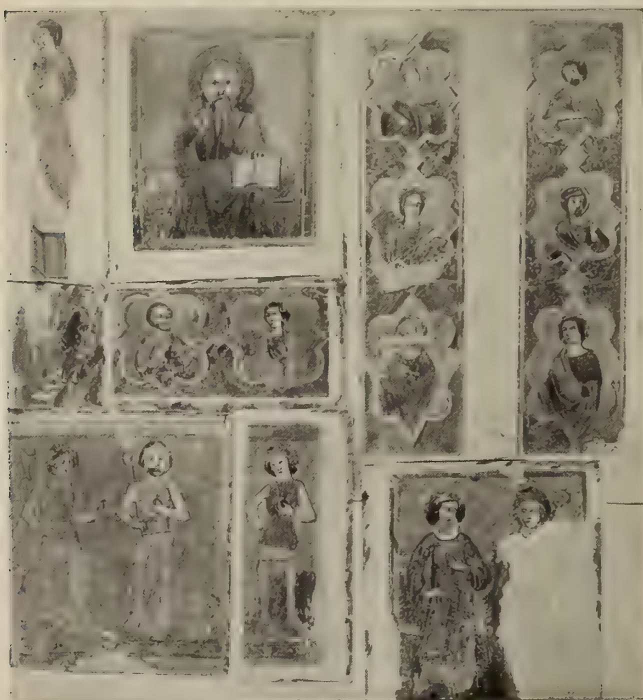
állott fenn, mert Fridrich Orbán, a rend akkori történetírója nem emlékezik meg róla.

A hanvai monostor.

Közelebbi adatok hiányában nem állapítható meg, hogy a Szent Györgyről nevezett *hanvai* monostort melyik rendnek a tagjai lakták. E monostor Hanván, a falu északi részén emelkedett. Kegyura, a Hanva nemzetség építtette, valószinűleg a XIV. század elején és temploma e nemzetség temetkező helyéül szolgált. Első ízben, egy 1337-ben kelt levélben említtetik, mely szerint Szkárosi Miklós és fiai, Runya nevű birtokuk felét Hanva nevű birtokuk közelében, a Szent Györgyről nevezett monostor felé eső részen, Hanvai Elek fiának, Lőrincznek átadják. (Anjouk. Okmt. V. 565.) További sorsa ismeretlen.

Egyházi beosztás.

Egyházi beosztás szerint az egykori Gömör vármegye a gömöri főesperesség alá tartozott. A gömöri főesperesi tisztet az esztergomi főkáptalan egyik tagja viselte, a ki helyettesek által intézte az esperesség ügyeit. Ezek vagy főesperességi adminisztrátorok, mint 1318-ban Kilián mester (Knauz i. m. II. 744.), vagy az érseki vikárius helyettesei, mint 1354-ben Péter csetneki, 1356-ban György dereski plébánosok voltak. (Anjouk. Okmt. VI. 249.) Szent István rendelkezései szerint az egyházmegyék területéről szedett tized az illető egyházmegye főpásztorát illette. A tizedszedés a főpásztori hatáskörnek legbiztosabb jele. Ugy a gömöri, mint a kis-honti tized az esztergomi érsek tulajdona volt. E jövedelmek kezelését tizedszedőkre (decimatores) bízták. IV. Béla királynak 1263-ban kelt oklevele három gömöri tizedszedőnek az emlékét őrizte meg számunkra. Ezek Püspöki Mátyás mester, Biluk Péter mester és Karachinus mester. A tized eredetileg a püspököt illette, azonban vannak adataink, hogy az érsek az egyes helyeken szedetni szokott tizedet elajándékozta. Így Bonifácz pápa 1303-ban megerősíti az esztergomi érsek adományát, melylyel a csetneki dézsmát az ottani Boldságos Szűz Mária egyházának adományozta. (Krasznahorkai levélt.). 1335-ben János nevű csetneki plébános nyerte a csetneki tized $^1/_4$-ét; utóda Detrik Domokos e miatt perbe keveredett az esztergomi káptalannal, mely ügyben az 1343-ban tartott zsinat egyezséget hozott létre.

A RÁKOSI TEMPLOM FALFESTMÉNYEINEK CSOPORTKÉPE.

A XV. században támadt vallási villongások, nevezetesen a huszita mozgalmak, már jelentékenyen veszélyeztették a tizedjövedelmet. Széchy Dénes, esztergomi érsek, hogy jövedelmeit biztosítsa, 1461-ben a tornai és a gömöri tizedet Zuboghi Lukács és Szuhai Venczel esztergomi kanonoknak adta bérbe 1200 forintért. (Rozsnyói egyházi töredékek: IV. k.)

A papi tizeden kívül a középkorban pápai tizedet is szedtek a plébánosoktól és a szerzetesrendű monostorok után egyházi czélokra. A pápai tizedjegyzék fölötte becses adatokat szolgáltat a vármegye középkori egyházi viszonyaira. Az 1332—37. évi pápai tizedjegyzék szerint a gömöri főesperességhez a régi Gömör vármegye területén 71 plébánia, a honti főesperességhez pedig 5 plébánia tartozott a régi Kis-Hont kerületből. (Ortvay: Magyarország egyházi földleírása I. 1. 42—47.)

A pápai tizedjegyzéket az okleveles adatokkal egybevetve, a vármegye területén a következő plébániák állottak fenn:

I. A gömöri főesperességi kerületben: 1. Almágy, 2. Apáti 3. Arnuch (Radnót vagy Harmacz), 4. Egyházas-Bást, 5. Berzéte, 6. Kápolna 7. Chisnyó, 8. Csiz, 9. Csetnek, 1244-ben szabad papválasztás jogát nyeri; temploma 1272 táján épült, 1460-ban helyreállíttatott, 10. Kövi, 11. Doboka, 12. Derencsény, 13. Szkáros, 14. Fereti 15. Füge, 16. Vár-Gede, 17. Geszte, 18. Gortva, 19. Guszona, 20. Sajó-Gömör, 21. Felső-Hangony, 22. Hanva, 23. Murány-Hosszúrét, 24. Restér, 25. Jánosi, a tizedjegyzék szerint az alesperes szék-

helye, 26. Kelemér, 27. Kerepecz, 28. Hrusova, 29. Licze, 30. Málé, 31. Melléte, 32. Ochtina, 33. Pápócs, 34. Pelsőcz, 35. Putnok, 1286-ban már fennállott, 36. Püspöki, 1263-ban már fennállott, 37. Kecső, 38. Keszi, 39. Sancta Capella, 40. Szent-Antal, 41. Lenke, 42. Szent-Erzsébet, 43. Szent-Demeter, 44. Lőrinczfalva 45. Süvete, 46. Mártonfalva, 47. Szent-Pakrácz, 48. Szent-király, 49. Szent-Simon, 50. Szent-Lélek, 51. Serke, 52. Rima-Szécs, 53. Naprágy, 54. Feled, 55. Szent-György 56. Simonyi, 57. Zabar, 58. Szutor, 59. Szuhafő, 60. Söreg, 61. Krasznahorka, 62. Tornallya, 63. Rozsnyó, a XII. században már fennállott, 64. Hosszúszó, 65. Vály, 66. Baracza, 67. Nandrás, 68. Zsip, 69. Trizs, 70. Alsó-Szuha, 71. Sánkfalva 1314. (Anjouk. Okmt. I. 350.), 72. Harmacz 1347. (Kubinyi: Magy. Tört. Eml. II. 160.), 73. Barka 1428-ban már fennállott, 74. Dobsina 1326-ban már megvolt, 75. Veszverés (1397.), 76. Méhi temploma 1337-ben épült, 77. Nagy-Csoltó, 78. Jolsva, 79. Rákos, 80. Süvete, 81. T szolcz, mindannyi 1397-ben már fennállott.

II. A honti főesperességhez a vármegye területén a következő plébániák tartoztak: 1. Krokova, 2. Rimafő, 3. Krászkó, 4. Osgyán, 5. Szuha.

RÉSZLET A RIMABRÉZÓI TEMPLOMBÓL.

A vallásos buzgóság számos egyházi alapítványon kívül kegyes adományokban is gyakran megnyilatkozott. A Bebekek, a Hanvaiak monostorokat alapítottak, egyes főurak főleg az egyházi szent-edények és felszerelések adományozásával gyarapították a templomok kincstárát. Így Putnoki János neje, Sándor Orsolya, 1450-ben nagybecsű ékszereit a putnoki templomnak adományozta. Rozsnyón szokásban volt a fogadalmi képek felajánlása; ily fogadalmi kép a XVI. század elejéről ma is megvan a székesegyház sekrestyéjében, mely kép művelődéstörténeti fontosságú.

Albert király halála után özvegye tudvalevőleg Giskra cseh rablóvezért hívta az országba. Giskra hatalmába kerítvén a Rimavölgyet, sőt magát Rimaszombatot is, 1450-ben a rimaszombati templomot a kelyhesek részére lefoglalta s a templomhoz tornyokat építtetett. A város lakosait kiűzte vagy pedig a huszita tanok befogadására szorította. Mátyás királynak sikerült a csehektől Gömör vármegyét megtisztítani, de Osgyán, Derencsény és Rozsnyó vidékén számos cseh telep maradt meg, a mi a XVI. század vallási mozgalmaira rendkívüli befolyással volt s útját egyengette Luther, valamint Calvin tanainak.

* * *

4. A VÁRMEGYE SZEREPE A NEMZET TÖRTÉNELMÉBEN.

I. Endre. Szent István király halála után súlyos megpróbáltatások nehezedtek a hazára és Gömör vármegyére is.

Péter királynak másodizben történt elűzetése után (1046) I. Endre király foglalta el a trónt, a ki öcscse Levente halála után, hogy Henrik német császár ellenében alkalmas hadvezérről gondoskodjék, Lengyelországból hazahívta Béla herczeget, kinek az ország 45 vármegyéjéből — a Bihartól, Szabolcson és Zemplénen át egész Nyitráig terjedő területen — 15 vármegyét adott, mely területhez Gömör is tartozott. Ugyanezt a területet bírták Béla fiai is. (Pauler: i. m. I. 97.) E területen Béla volt a király s hadvezér. De éppen ez keverte viszályba I. Endrével, a ki az időközben született Salamon fiának igyekezett a trónt biztosítani. Salamon már hat éves korában (1058) előtérbe lépvén, a lappangó elégületlenség mindkét testvér részéről, nyilt szakításra vezetett.

I. Béla. A híres várkonyi jelenet után (1059) Béla Lengyelországba menekült, majd onnan segédhadakkal visszatérve, a hozzája csatlakozott vármegyékkel csakhamar hatalmába kerítette a koronát, melyet 1060 decz. 6-án tettek fejére. I. Béla király uralkodása közelebbről érdekli a vármegyét. Béla király főérdeme a pénzviszonyok rendezése. Byzanczi pénzeket hozott forgalomba s ezüst dénárokat veretett. A pénzverés következtében a bányaművelés is fellendült. Béla király külföldi bányászokat telepített a vidékre. Ily telepek voltak Ilsva (Jolsva), Szent-Margit, Lazsina és Kisfalu. Dömösön történt váratlan halála (1063.) után, Salamon került a trónra, kinek uralkodása alatt 1068-ban a besenyők törtek hazánk területére.

Salamon uralkodása a belzavarok szakadatlan lánczolata volt, bukása után (1074) azonban I. Géza, majd Szent László király uralkodása alatt, hazánkban a megrendült közbiztonság és belbéke ismét helyreállott s az ország úgy gazdaságilag, mint a közművelődés tekintetében jelentékenyen fejlődött. László király halála után ismét trónküzdelmek zavarták a belnyugalmat. László királynak nem lévén figyermeke, a trónt Kálmán király örökölte. Testvére: Álmos, titokban szintén igényt tartott a koronára, de egyelőre megelégedett a régi tiszántúli herczegséggel. Midőn azonban Kálmán és Ákos között, főleg a külpolitika miatt támadt ellentét, nyilt szakításra vezetett, Álmos 1106-ban Lengyelországba menekült, honnan hívei tanácsára visszatérve, Abaújvárt kézrekerítette. Kálmán azonban valószinűleg a Sajó völgyén át, csakhamar ott termett s a várat ostrom alá készült venni; de még mielőtt az ostrom megkezdődött volna, Álmos meghódolt, mire Kálmán megbocsátott neki. Kálmán, az öcscsével folytatott küzdelem következtében, mindegyre jobban féltette a trónt Álmostól, s hogy azt az akkor még (1113) csak tizenkét éves fiának biztosítsa, Álmost, valamint ennek kis fiát: Bélát megvakíttatta.

Kálmán.

II. Béla. II. István rövid ideig tartó uralkodása után a trónt mégis II. Béla foglalta el, a kinek Kálmán király elűzött feleségétől, Eufemiától Oroszországban született fiával, Boricscsal kellett megküzdenie.

Míg Borics pártfogója, III. Boleszló háborúra készült Béla ellen, addig Ungvár közelében, mások szerint Aradon, a király tanácsa mindazokat, a kiknek Álmos megvakíttatásában némi része volt, lemészároltatta. (Pauler: I. 240. Millenn. Tört. II. 286.) A királyi tanács eljárása csak siettette Borics betörését. Borics orosz és lengyel segélylyel 1132. év közepén csakhamar a Sajóig jutott; serege, az elkövetett mészárlások következtében, az elégületlen főurak s nemesek átpártolásával mindegyre növekedett.

Erre Béla is megindult Borics ellen, kivel a Sajónál, a mai Zsolcza körül találkozott. Ekkor tehát Gömör Borics hatalmában volt. A király tanácskozásra hívta össze az országnagyokat, de a helyzet oly feszült volt, hogy a Boricshoz szító urakat, így többek közt Ákos fiát Majnoldot is megölték. (Millenn. Tört. II. 269.) A megmenekült urak Borics táborába futottak.

Sámson somogyi nemes, Tamás és Torda ispánok atyja és társai arra vállalkoztak, hogy Bélát az urak előtt ócsárolják s ekként a trónról való lemondásra bírják. Sámson kísérlete ugyan nem sikerült, bár míg e vakmerő-

ségen meglepett királyi tanács magához tért, Sámson lóra kapva elmenekült, de a mint a Sajón át akart úsztatni, a vízbe fult.

Béla az osztrák őrgróftól segélyt nyervén, megtámadta Boricsot, a ki 1132 júl. 22-én csatát vesztvén, futásban keresett menedéket. Ezzel Gömör vármegye ismét II. Bélát uralta.

Béla király uralkodásától kezdve, közel egy századon át, Gömör vármegye nevezetesebb események színhelye nem volt.

Már II. Béla utódát, II. Gézát, az orosz és a görög háborúk tartották lekötve és utódait hasonlókép az egész XII. század folyamán a byzanczi császárok fondorlatai nyugtalanították.

III. Béla (1173—96) Manuel császár halála után teljesen szabad kezet nyervén, Halics felé fordította figyelmét, melyet Vladimirnak, a szomszéd Ladomér fejedelemnek Román által történt elűzetése után elfoglalt. III. Béla ekkor második fia, Endre királyi herczeg részére igyekezett Halics birtokát biztosítani, de Vladimir támadása elől 1189-ben Halicsból kivonulni kényszerült. Endre herczeg azonban az elveszített halicsi fejedelemség helyett bő kárpótlást nyert, mert Imre fiának, Lászlónak korai halálával 1205-ben, II. Endre néven magyar királylyá koronáztatott. Uralkodása közelebbről érdekli a vármegye történetét. III. Béla.

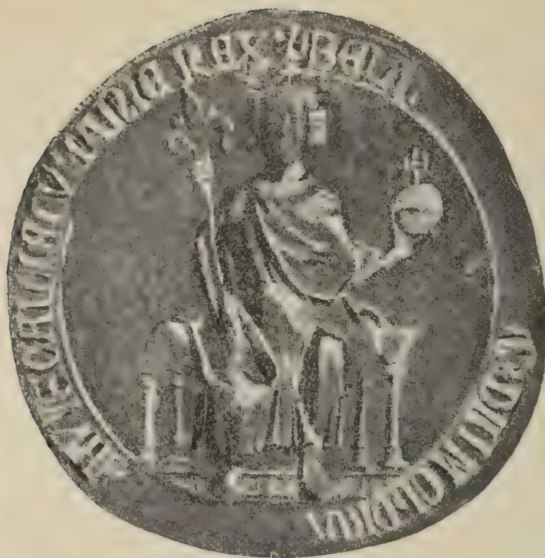
II. Endre uralkodásának első éveit a halicsi hadjáratok tartották lekötve, melyekben a gömöri várjobbágyokból is többen résztvettek. E czéltalan hadjárat következtében támadt elégületlenséget csak növelte II. Endre nejének, Gertrudnak feslett környezete s az idegen főurak részére pazarul osztogatott adományok s kiváltságok. Összeesküvés támadt az országban, melyben legjelentékenyebb szerep a Gömörben is birtokos Bánk bánnak jutott, a ki a krónikák szerint, a családján ejtett gyalázatot megtorlandó, 1213 őszén, a Pilis vidékén tartózkodó királynét több vendégével együtt meggyilkoltatta. II. Endre király a rémhírre hazasietett és a főbb bűnösöket megbüntette ugyan, de az összeesküvés feje, Bánk bán büntetlen maradt. Csak IV. Béla trónralépte után érte a fejedelmi bosszú. Összes méltóságait elveszítette s végleg letünt a szereplés teréről. De II. Endre sem sokáig gyászolta nejét, mert csakhamar újból megházasodott, majd a pápa sürgetésére, 1217-ben végre rászánta magát a szentföldi hadjáratra. E hadjáratban a gömöri várjobbágyok közül is többen résztvettek; közülök Tivald, a kitől a mellétei Barna család származtatja magát, a szent földről történt visszatérés után királyi elismerésben is részesült. (Wenzel: I. 217.) Résztvett — többek közt — Rugach comes is, kinek fiaitól a Fáy család származik. II. Endre.

Ismeretes a történetből, hogy a mily sikertelen volt II. Endre keresztes hadjárata, ép oly mértékben elharapództak a visszaélések. De II. Endre a bajokat nem tudta orvosolni, sőt hívei számát szaporítandó, a királyi várjavakat mindegyre eladományozta. A gömöri várszerkezet bomlása is ekkor vette kezdetét. Az ország zavaros helyzete, főleg a nyomasztó pénzügyi helyzet a király figyelmét a bányászat fejlesztésére fordította.

II. Endre király halála után IV. Béla király erős kezekkel ragadta kezébe a kormányt. Az okozott visszaéléseket meggátolni, az országban a rendet helyreállítani lett volna hívatva, sajnos azonban, üdvös tevékenységében csakhamar megakadályozta őt a keletről fergetegként előtörő tatár had, melynek mindent megsemmisítő pusztításában Gömör is osztozott. IV. Béla.

Láttuk már, hogy IV. Béla király az eladományozott s elidegenített várjavakat tőle telhetőleg visszaszerezni igyekezett, ezzel azonban az urakat maga ellen haragította; még súlyosabb következményekkel járt a kunok befogadása (1238), a mi a tatárpusztítás előestéjén csak növelte a feszültséget, mely a király és a nemzet számottevő része között már megvolt. A tatárok betörésekor általános fejetlenség uralkodott az országban; csak Ugrin kalocsai érsek, Rimaszombat, illetőleg Rima vármegye ura, szállott szembe dandárával a Pest előtt portyázó tatár csapatokkal. Ő volt a szerencsétlen kimenetelű muhi csatában (1241 április 11) Kálmán herczeggel és a templomosok tartományi mesterével, a magyar had vezére, hol hősileg harczolva elesett.

A gyilkos csata után IV. Béla király a borsodi Bikk-hegységnek vette menekülő útját; kiséretében voltak többek között a Pok nb. Móricz kir.

IV. BÉLA. (KETTŐS PECSÉTJÉN LEVŐ KÉPE.)

főpohárnokmester (Fejér: IV. 1. 401.), a Türje nb. Dénes lovászmester, Mahal fia Detre, az Ákos nb. Ernye, a Hontpázmán nb. Ivánka fia András, a Forgách család őse, Rugach fiai Don és Barnabás, a Fáy család ősei, a kik lovukat adták a menekülő királynak, kidőlt lova helyett, maguk pedig a holtak közé lapulva, várták a tatár had elvonulását.

Detre, a Bebek család őse, a ki Kálmán herczeggel küzdött, Pest felé menekült, honnan Zágrábba futott s itt találkozott a Frigyes körmei közül kiszabadult Béla királylyal, a kinek ettől kezdve leghívebb kísérője lett. (Pauler: i. m. II. 163., 73.) A hagyomány szerint a menekülő királynak első állomáshelyéül a Dernő helység fölötti somhegyi erődítés szolgált, mely Krasznahorkával szemben emelkedett és sánczokkal s kövekkel volt megerősítve, a mit az ott talált nyilak és gerelyhegyek is igazolnak. (Dr. Csucsomi: A gróf Andrássy nemzetség története 112.)

IV. Béla király innen Zólyom, Nógrád, Hont, Bars és Nyitra vármegyék erdős részein át igyekezett Nyitra várába, honnan Frigyes császárnál keresett menedéket. A tatárok pedig a menekülő király útját követve, csakhamar ellepték Gömört és a Rimavölgyét.

Sasinek szerint, a ki különösen a tatárpusztítást írja le, Rimaszombatot is földig lerombolták a tatárok. A Sajó völgye is sokat szenvedett. Lakosai részben elmenekültek, a várnépek egy része pedig Jászó védelmében vett részt, mely szintén áldozatul esett a tatárdúlásnak, s a melynek védői között a feljegyzett névsor után ítélve, számos gömörmegyei származású volt. (L. Abauj-Torna várm. monogr. 334. l.) A vármegye túlnyomó része azonban, mely erdőségekkel volt védve, megmenekült a tatárpusztítás borzalmaitól. Erre enged következtetni az, hogy 1243-ban, a tatárpusztítás után, a Bebekek ősei részére kiadott oklevélben számos helység, mint Jolsva, Csetnek, Pelsőcz, Berzéte említtetik.

A tatárhad kitakarodása után visszatérő királyra nehéz feladat várakozott; de IV. Béla ennek fényesen megfelelt. A visszatérő király először híveit jutalmazta, a kik a nehéz megpróbáltatás napjaiban híven kitartottak mellette. 1243-ban Máté fiainak Detrének és Fülöpnek, a Bebek s a Csetneki családok őseinek, a fiágon kihalt Bors nemzetség birtokait: Pelsőczöt, Csetneket, Somkútot, Mirket, Ardót, Lekenyét, Kövit, Berzétét, Liczét, Topsuchát adományozza, főleg azokért az érdemeikért, melyeket Demeter, Sopron várának ostrománál szerzett, mely alkalommal a király életét mentette meg. (Fejér IV. 1. 289.) A Pok nb. ifj. Móricz, kir. főpohárnok, 1246-ban Füleket nyeri királyi adományul, mely azelőtt Folkus Simon fia birtoka volt, a ki azt a tatárjárás után az első berendezkedés munkálatai közepett, gyakori garázdálkodásai miatt elvesztette, mely várhoz Gömörből Harmacz, Détér, Serke és Péterfalva tartoztak. (Fejér: IV. 1. 401.)

A tatárpusztítás után osztogatott királyi adományok s más úton-módon, nevezetesen foglalások és örökségi igények révén, számos új család telepedett le a vármegye területén. Rövid idő alatt ebből kifolyólag tömérdek per támadt az egyes birtokosok között.

IV. Béla király a jogbiztonság helyreállítása végett, az országtanács előterjesztésére, Gömör-, Nógrád- és Hont vármegyékkel Váczon, 1255 aug. hó közepén gyűlést tartott, melyen főleg a várföldek ügye került tárgyalásra.

IV. Béla király ez alkalommal igyekezett a gömöri várföldek ügyét rendezni, kinek-kinek viszszaadta az őt megillető részt s az okozott sérelmekért bőkezűen kárpótolta az egyes birtokosokat.

Styria elvesztése után IV. Béla király 1262-ben fiát, Istvánt, Magyarország északkeleti vármegyéivel, számszerinti huszonkilenczczel, kárpótolta, melyhez Gömör is tartozott. Ugyanazon terület volt ez, melyet Béla I. Endrétől kapott, s melyet mint trónörökös, IV. Béla is kormányzott.

V. ISTVÁN. (KETTŐS PECSÉTJÉN LEVŐ KÉPE.)

Az ifjabb királyság intézménye azonban csakhamar káros hatással volt az ország egységére nézve. István, semmibe sem véve IV. Béla király előjogait, egyremásra osztogatta a kiváltságokat, mi miatt viszályba keveredett atyjával, s ez csakhamar fegyveres küzdelemmé fajult. 1267-ben azonban a polgárháborút béke váltotta fel.

Midőn 1270-ben V. István trónra lépett, a gömöri urak, a kik Istvánt még ifjabb királysága korában szolgálták, mindegyre jobban előtérbe lépnek az ország ügyeinek vezetésénél. Különösen a Balog nemzetség tagjai emelkednek magas hivatalokra. Tombold, a Tombold ágból, 1265-ben Gömör főispánja (Tört. Tár IX. 102.), Balog Miklós, azelőtt szerémi ispán, országbíró lett. (Pauler: i. m. II. 279.) Az Ákos nb. Ernye bán, a ki 1268-ban országbíró s Béla királynak egyik bizalmasa volt, IV. László király koronázása után (1272) tárnokmesterré lett s ebbeli állásában a Habsburgokkal való szövetség egyik előmozdítója volt. IV. László király trónraléptével a királyi udvarban Otakár cseh király pártja került felül. Ernye bánnak még 1272 nov. 18-án mennie kellett, de Otakár — eléggé elbizakodottan — ama hírre, hogy Habsburgi Rudolf szövetséget szándékozik kötni hazánkkal, betört az országba, midőn 1273 aug. 5-én Henrik bán a magyar sereggel meglepte és hadait teljesen szétszórta, mely alkalommal a gömöri várjobbágyok, többek közt: Atracsik fiai, Hutiszló, Tubul, és Görgő fiai is kitüntették magukat. (Pauler: i. m. II. 312. W. IV. 33. VII. 150. 158.) Otakár kudarcza következtében a királyi udvarban is megváltozott a helyzet. Az öreg Ernye bán 1274-ben ismét országbíró, majd tárnokmester lett, de 1275 ápril. havában letünik a közszereplés teréről. Helyette fia, István ajánlotta fel szolgálatait a királynak, kinek nagy szüksége lett volna az ily kipróbált, hű szolgákra, sajnos azonban, IV. László király inkább a kurucz főurak tanácsát követte, kikkel együtt dőzsölt és mulatott.

V. István.

IV. László.

Tudvalevő, hogy a pápa, értesülvén IV. László kicsapongásairól, főleg azonban az egyházat fenyegető veszélyekről, 1278 szeptember havában Fülöp fermói püspököt küldte hazánkba. Míg a pápai legatus hazánkban tartózkodott, Aba Finta nádor a pápa kívánságainak teljesítésére kötelezte urát, sőt 1280 aug. 18-án a legátust megkövettette Lászlό királylyal, a ki a kunok megfékezését is megigérte. Alig távozott azonban az országból a pápai legátus, IV. László környezete a nádor ellen fordúlt. A király elbocsájtotta Finta nádort, de ő szembeszállt urával. Az Ákos nb. Ernye fia István, a ki a királyhoz ragaszkodott, csakhamar viszályba keveredett Fintával, ki őt elfogatta és elzáratta; de az Ákos nb. István szerencsésen kiszabadúlt és a király hadaihoz csatlakozott, melyek Finta nádor ellen küldettek Gömör és Abauj vármegyékbe.

IV. László személyesen vezette hadát, főleg azon okból, hogy az elégedetlen főurakat is megnyerje. Vele volt Henrik fia Iván, az új nádor, Tétény Benedek fia, Péter, valószinűleg Putnoki Miklós is, a ki 1283-ban nyerte

Putnokot a királytól. A királyi sereg 1281-ben ostrom alá vette Gede várát, melyet csakhamar hatalmába kerített és a hol Iván német vitézei Werhardt és Konrád tüntették ki magukat (Pauler: II. 377.), majd innen Göncz elfoglalására mentek. IV. László király bőkezűen jutalmazta híveit. István mester, Ernye bán fia, 1281-ben Gömör vármegye főispánja, ugyanezen évben Olaszegyházat nyeri királyi adományul. 1283-ban a Rathold nemzetség tagjainak osztályát erősíti meg (Wenzel: XII. 382.), egyszersmind Olivér két fiát, Radnoltot és Miklóst Putnokkal és a hozzátartozó falvakkal ajándékozza meg. Az utóbbiak főleg a kunok elleni harczokban tettek a királynak szolgálatokat.

Ernye fia István, főispán, IV. László királyt a fellázadt Henrik fiai elleni hadjáratba is elkísérte. 1283—84. év első felében is ott volt, mely idő alatt azonban Gömör vármegye hűsége erősen megingott.

1285. év nyarán IV. László király, a Hortobágyról a Szepességbe ment s útközben valószinűleg Gömör vármegye területét is érintette.

Gömörben nem kellett többé ellentállástól tartani. Ernye fia, István főispán híven kitartott királya mellett, Putnoki Miklós ellenben elkedvetlenedve visszavonúlt birtokára s többé nem vett részt a közügyekben. De IV. Lászlót csakhamar elérte végzete; kedvelt kunjai, kikre egész életét pazarolta, Körösszegen, 1294 jul. 10-én meggyilkolták. Alig két héttel halála után az ország rendei Székesfehérvárott az Árpád-ház utólsó sarját, III. Endrét ültették a trónra.

III. Endre.

III. Endre, megkoronáztatása után, szept. havában Zólyomból, Gömörön át Abaujba, majd innen a Szepességre ment, hol mindenütt elismerték őt magyar királynak. Mindamellett nehéz helyzete volt a trónkövetelő Anjoukkal szemben, de azok a férfiak, a kik Kún László mellett híven kitartottak, neki is felajánlották szolgálataikat, míg másfelől III. Endre király bőkezű adományokkal igyekezett híveinek számát szaporítani.

Kun László hívei közül ott látjuk környezetében az Ákos nb. Ernye bán fiát Istvánt, volt gömöri főispánt, a ki csakhamar országbírói méltóságra emelkedett. (Pauler: II. 460.) A király 1298-ban kelt oklevelében fölötte dicsérőleg emlékezik meg róla. (Hazai okmt. V. 431.) Hasonlóképen III. Endre pártján volt Lodomér esztergomi érsek is, a kinek érdemei elismeréséül a király 1291-ben Rozsnyót adta. Ugyancsak az ő zászlajához sorakoztak a Máriássyak és a Gömöri család ősei is, a kik ez időtájt tűnnek fel Gömörben. Márk fia Batiz, Szőlősvár ura, melyet még Kún Lászlótól nyert adományúl, 1291-ben csere útján Gömör birtokát szerzi meg, melyre királyi adományt és iktató parancsot nyert. (Wenzel: X. 1—7. l.) Gömör hűsége tehát biztosítva volt. 1298-ban azonban Lodomér, esztergomi érsek váratlanúl elhalálozván, a trónkövetelő Anjouk mindegyre jobban tért foglaltak a dalmát partokon. III. Endrét 1301 elején megtörte a sok gond. Vele sirba szállt az Árpádház. Leghívebb embere, az Ákos nb. István országbíró, később nádor, gyönyörű búcsúztató soraival emlékezik meg erről 1303 február 26-án kelt oklevelében.

Venczel.

A mint az Árpád-ház kihaltának híre ment, Róbert Károly csakhamar Esztergomban termett, de III. Endre hívei nem akartak tudni a trónkövetelőről, s Venczel cseh királynak ajánlották fel a koronát, a ki azt hasonnevű fia számára el is fogadta. Ezekhez tartozott az Ákos nb. Ernye bán fia István, a ki szintén részt vett a csehországi kiküldetésben s csakhamar nádorrá lett, továbbá a Rathold nemzetségből származott Kazai István fia Kakas, a kazai Kakas-család őse, a ki 1301-ben bőkezű adománylevelet nyert Venczeltől, kinek nem is volt buzgóbb híve mint ő, a kit a pártküzdelem heve annyira elragadott, hogy az ellenpárti Péter fiát, Mátyást megrohanta s birtokait elpusztitotta, őt pedig Kassa táján megölte. (Balogh: i. m. 20. l.) Hasonlóképen Venczel híve volt az ugyanezen nemzetségből származott László bán is, a ki szintén részt vett a csehországi küldöttségben, mely a koronát Venczelnek ajánlotta fel. (Anjouk. okmt. I. 51. lap.)

Venczel király különös súlyt helyezett a Rathold nemzetség hűségére, melyről több adománylevél tesz bizonyságot. E nemzetség befolyása csak növekedett, midőn a nemzetség sarja, Dezső gömöri főispán, a Jolsvai és a Lorántffi családok törzse, 1303-ban az ugyancsak Venczel-párthoz tartozó Ákos nemzetségbeli Ernye bán fia, István leányát eljegyezte.

Ily hatalmas párthívek mellett az ellenpárt embereinek nem volt maradásuk Gömörben, a mi különben szintén a Venczel-párthoz tartozó hatalmas Csák Máté magatartása mellett könnyen érthető is. A Balog nemzetség sarjai tehát elhagyták vagyonukat és az ország déli részére vonulva, Károly királyhoz csatlakoztak. Ivánka fia Miklós, Dénesnek, a rimaszécsi Széchy család ősének atyja, 1301-ben sietve elörökitette Szécs nevű birtokát Hangonyi Péter fiainak, azután elköltözött, s csak fiai térték ismét vissza az ősi földre. Csak az Athfi-ág maradt meg az ősi birtokokon és habár ennek tagjai Csák Máté pártjára állottak, ez mégis elfoglalta tőlük Balog várát s innen pusztította és zsarolta a vidéket. (Karácsonyi: i. m. I. 175. s köv. l.) Az Ákos-nembeli Csetnekiek azonban — úgy látszik — szintén Károly király pártjára állottak, mert Csák Máté Csetneki I. Jánost elfogatta s még 1318-ban is fogva tartotta. Hasonlókép Károly király pártján voltak a Bebekek is, kikről Károly király 1328-ban kelt oklevelében fölötte dícsérőleg emlékezik meg, mint a kik kezdettől fogva hozzája csatlakoztak. (Karácsonyi: I. 101.) Szerintünk azonban ez csak Venczel bukása után következett be.

Tudjuk a történetből, hogy Venczel nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket; pártja elhagyta, Ernye bán fia, István is azok közé tartozott, a kik valószinűleg még 1304-ben odahagyták Venczel pártját s egy időre semleges állást foglalt el. Valószinű, hogy ennek következtében lettek úgy a Bebekek, mint a Csetnekiek Károly király híveivé. De a mint Venczel Budáról eltávozott, a Rátót (Rathold) nemzetség is elhagyta. Az 1304. aug. 24-én Pozsonyban tartott gyülekezetben ott találjuk Lóránt nádort, a Feledi és Serkei családok ősét, továbbá Rátóti Kakas mestert, kinek különben elég bűne volt, hogy pártállásának változtatásával érdemeket szerezzen; csakhogy a Venczel-párt a bajor Ottót ültette a trónra. Az 1305. deczember 6-iki koronázáskor ott voltak az Ákos nemzetség sarjai és valószinűleg István nádor, továbbá Rátóti Domokos, s az ő szavuk után induló gömöri nemesség (Millen. Tört. III. 27.); de e párttól a Rathold- és az Ákos-nemzetség jó része távol tartotta magát. Ottó király azonban igen rövid ideig tarthatta magát. Az 1307. évi rákosi gyűlésen már ott találjuk a Rátót nembeli Istvánt is Károly király táborában.

A rákosi, majd az 1308. évi pesti országgyűlés, melyen a Rátót-nembeli Domokos mester, Kakas, és László bán előkelő szerepet játszottak, biztosította Károly király trónját; de hátra volt még a Csák Mátéval való leszámolás. Gömörre nézve ez annál fontosabb volt, mert Csák Máté még mindig hatalmában tartotta Balog várát. Róbert Károly.

A rozgonyi véres nap (1312. június 15.), a hol a vármegye történetében később oly kiváló szerepet játszó Szécsényi Tamás különösen kitünt rettenthetetlen bátorságával, megdöntötte Csák Máté uralmát, ki azonban Balog várát, úgy látszik, 1321-ig bekövetkezett haláláig kezében tartotta. Ekkor azután a királyhoz hű Balog nemzetség sarjai, Péter nógrádi főispán, Dénes, a Széchy család őse, Miklós hasznosi várnagy 1321-ben visszajöhettek Balog várába, sőt 1323-ban az ugyanezen nemzetségből származott hűtlen Athfi ág javait nyerik, melyeknek egy részét 1331-ben azonban a Széchyek visszaadták az Athfi ágnak. (Karácsonyi: i. m. I. 175. s köv. l.)

Károly király, Csák Máté halála után, a feledés fátyolát borította a multra. Kazai Kakas fiát Jánost, az atyjától elkövetett garázdálkodás és gyilkosság következményei alól felmentette (Balogh Béla: Putnok tört. 20. l.), sőt Csák Máté garázda hadnagyát, Zách Felicziánt is hívévé fogadta; de Feliczián nem tudott a békés viszonyokkal megbékülni és mint gömöri birtokos sok dolgot adott a vármegyének. 1327-ben az alispán, mert a bírói idézésnek meg nem felelt, megbírságolta (Anjouk Okm. II. 338.), utóbb pedig a visegrádi merénylettel hálálta meg Feliczián a király kegyét.

Róbert Károly király uralkodásának későbbi szakában a vármegye a béke áldásait élvezte, s gazdaságilag jelentékenyen fejlődött. Az Anjouk felismervén a városok jelentőségét, mindegyre gyakrabban adományoztak kiváltságokat az egyes helységeknek, melyek ezáltal az ipar és kereskedelem középpontjai lettek.

Bebek Domonkos 1328-ban Korponáéhoz hasonló kiváltságokat esz-

RÓBERT KÁROLY. (KETTŐS PECSÉTJÉN LEVŐ KÉPE.)

közölt ki Pelsőcz és Csetnek számára (gyilkosság eseteiben bíráskodási jog, pallosjog és vásártartás), ugyanezen időtájt alakúl Dobsina is,hasonlóképen a Bebek család támogatásával. Szécsényi Tamás, a ki — mint láttuk — a Csák Máté elleni harczok alatt szerzett nagy érdemeket, 1335-ben csere útján Rimaszombatot szerezte meg, melynek fejlődését hathatósan előmozdította. Rozsnyó Nagy Lajos királytól nyert városi jelleget, később 1410-ben Zsigmond király is megerősítette kiváltságaiban.

Nagy Lajos.

Róbert Károlyt Nagy Lajos követte a trónon, kinek uralkodása kezdetén Zára birtokáért kemény harczot kellett vívni Velencze ellen. E hadjáratban a vármegye urai közül Csetneki IV. Miklós vett részt. Alig tért vissza a király Visegrádra, midőn Endre herczeg meggyilkoltatásának híre rázta fel az ország nyugalmát. Nagy Lajos király, mielőtt a megtorló hadjáratot megkezdte volna, seregeinek szabad átvonulását biztosítandó, a Rátót nembeli Leustákot is követül küldte a felsőolaszországi fejedelmekhez.

Az első nápolyi hadjáratnak azonban a pestis-ragály csakhamar véget vetett. 1350 április 18-án a király a második nápolyi hadjáratra indúlt. Kíséretében a gömöri nemzetségek sarjai közül ott találjuk Bebek Istvánt és Györgyöt, Széchy Miklós bánt, Szécsényi Tamás fia Konya, későbbi gömöri főispánt, Rátóti Loránt fia Leustákot, a király gondos udvarmesterét. (Millenn. Tört. III. 210.)

Alig tért vissza a király a nápolyi hadjáratból, midőn 1352-ben kora tavaszszal, Kieystut lithván fejedelem esküszegését megtorlandó, hadat vezetett ellene s Belcz várát fogta ostrom alá. E vár ostrománál Széchy Miklós, Bebek Balázs és István különösen kitüntették magukat.

A Bebekeken kívül Gömör vármegye urai közül különösen Putnoki Lászlót († 1359.) kedvelte a király, kinek fényes, nagyúri háztartására mutat az a körülmény, hogy Szentkirályi László fiát Jánost, mint apródot irományainak kezelésére tartotta maga mellett. Valószinűleg ő ajánlotta be testvére János fiát is Nagy Lajos udvarába. Ezek közül László csakhamar sólyomkői várparancsnok lett, Miklós azonban állandóan a királyi udvarban maradt.

Mária királynő és Erzsébet anyakirálynő.

Nagy Lajos királynak 1382-ben bekövetkezett halálával, leánya Mária örökölte a trónt. Nagy Lajos hívei, mint Bebek Detre, Bebek Imre bán, az elsők közé tartoztak, a kik Máriának hűséget esküdtek. Széchy Miklós országbiró, Czudar Péter vajda, a kitől Erzsébet anyakirálynő Ilsva nevű birtokát vette el (Millenn. Tört. III. 364.), az elégületlenekhez csatlakoztak.

Durazzói Károly.

Az elégületlenek Durazzói Károlyt bívták a trónra, mely változásba a királynők is kénytelenek voltak belenyugodni. Az új király azonban nem mellőzte Mária királynő híveit sem; így Bebek Imre országbiró lett.

Tudjuk a történetből, hogy Kis Károly rövid idő alatt áldozata lett annak az összeesküvésnek, melynek élén maga Erzsébet anyakirálynő állott. De Kis Károly halála még nagyobb zavaroknak lett kútforrásává. A délvidéki lázadás hírére Horvátországba jött királynőket a felkelők elfogták, kíséretüket felkonczolták, a fogoly Mária királynő pedig csak, miután az 1387-ben segélyére jött Zsigmondot a budai országgyűlés királylyá választotta, találkozott egykori jegyesével. Azok közé, a kik a szerencsétlen Mária királynőnek, fogsága ideje alatt némi vígaszszal szolgáltak, tartozott Bebek Ferencznek, Nagy Lajos király hű bajtársának leánya Antónia, Mária egykori játszótársa, a ki gyümölcsös

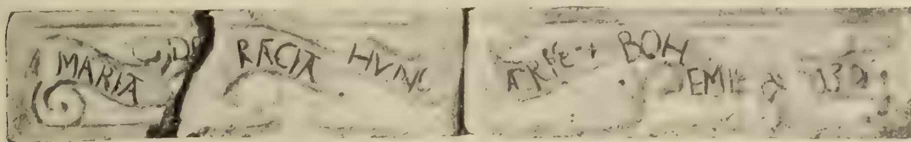
asszonynak öltözve, a várba lopódzott, a fogoly királynőt a segély közeledéséről értesítette. (Márki Sándor: M. Tört. Életr. I. 104.) A fogságából kiszabadúlt királynő üdvözlésére sietők között ott találjuk a hívek leghívebbjét, Bebek Imre országbirót.

Mária királynő egybekelvén Zsigmonddal, egy időre Diós-Győrbe ment, honnan néha átrándúlt Gömörbe, hihetőleg a Bebekekhez. Midőn 1387-ben szétválasztották a királyi és királynői tárnokmesterséget, Bebek György a királyné tárnokmestere lett s az maradt 1390-ig.

Mária királynő halála után (1395) lényegesen megváltozott a helyzet. Zsigmond.
A szerencsétlen kimenetelű nikápolyi hadjárat, melynek folyama alatt Ilsvai (Jolsvai) Leusták nádor is fogságba esett, csak növelte az elégületlenséget. Az elégületlenek Nápolyi Lászlót óhajtották magyar királynak, de az összeesküvés túl lőtt a czélon. Bebek Detre, az új nádor, Bebek Ferencz és Szécsényi Simon megvédték Zsigmond érdekeit, míg otthon Gömörben Putnoki Miklós vigyázott az urak hűségére, mely érdemeiért 1401-ben Szent-Lőrinczen hat kúriára nyert királyi adományt. (Balogh: i. m.)

Zsigmond azonban nem okult. Midőn a törvénysértések egész lánczolatát elkövette, éppen egykori hívei, köztük Bebek Detre, 1403. év elején Váradon egybegyűlve, Nápolyi Lászlót kiáltották ki királynak.

A mozgalom nagyobb arányokat öltött. A Bebekek példája magával ragadta egész Gömört és a Putnokiak s Széchyek csatlakoztak a felkelőkhöz. Tudjuk azonban, hogy Nápolyi László felkelése kudarczczal végződött, a felkeltek, mint Putnoki Mihály és László, javaik elkobzásával bünhödtek; a Putnokiak elkobzott javait a király Derencsényi Péternek adományozta,

PÁRKÁNY, MÁRIA KIRÁLYNŐ DIÓSGYŐRI VÁRÁBÓL, RAGÁLYON.

de 1405-ben mégis beleegyezett, hogy 425 arany forintért visszaválthassák, azonban a Putnokiak többé nem nyerték vissza Zsigmond kegyét, mert 1415-ben zsuponyói és dubicsányi birtokaikat — királyi jogaira hivatkozva — odaajándékozta kegyeltjének, Kazai Kakas Gyulának.

A belbéke helyreálltával, a vármegyei urak egymás ellen fordították fegyvereiket. Főleg a Putnokiak voltak gyakori hatalmaskodásoknak kitéve. 1410-ben Serkei Dezső és János támadtak a Putnokiak birtokaira s horváti réteiket lekaszáltatták. Ugyanez évben Hanvai Miklós, a Putnokiak máléi birtokán, a jobbágylovak közül ötöt magával visz. De a Putnokiak sem voltak teljesen ártatlanok e tekintetben. Így Benedek és László 1420-ban rátörtek az igaloni malomra s onnan minden terményt magukkal vittek. 1412-ben Perényi Imre Putnokra tört s Putnoki Rajnáld embereinek egy részét fogságba vetette. A Putnokiak, okulván a gyakori hatalmaskodáson, putnoki kastélyukat megerősítették és ezzel a putnoki vár alapját rakták le.

Sokkal veszélyesebb volt a Putnokiakra a Kazai Kakas család támadása, melynek oka főleg családi osztályból támadt egyenetlenség volt. Kazai Kakas János, királyi főlovászmester, Borbála királyné kegyencze és testvérei, számos hatalmaskodást követtek el a Putnokiak ellen, azonban Zsigmond király, valószinűleg a királyné pártfogása következtében, felmentette őket az elkövetett hatalmaskodások következményei alól. Ezen azután vérszemet kapva, újabb foglalásokat tettek a Putnokiak dubicsányi és máléi birtokain, de e mellett másokét sem kímélték. Így Szuhai Sándor fiainak birtokából, Szuhaföldből is egy darabot elfoglaltak. De Putnoki János sem maradt adósuk, mert rátört Kakas Zsigmond dövényi jobbágyaira s azokat össze-vissza verte. Kakas Zsigmond és Detre erre Dubicsányra törtek és elpusztították. (Balogh: i. m. 29.)

Pedig tán sohasem volt nagyobb szükség az egyetértésre, mint Zsigmond király uralkodásának végszakában, mert a husziták részéről fenyegető veszély,

ERZSÉBET ANYAKIRÁLYNŐ. (NAGY PECSÉTJÉN LEVŐ KÉPE.)

mindegyre jobban közelgett Gömör felé, melynek nyugalmát évtizedeken át feldúlta. Zsigmond halála után a rendek, leányának Erzsébetnek, férjét Albertet ültették a trónra, kinek váratlan elhunytával (1439) a mindegyre jobban fenyegető török támadások ellenében, a rendek Ulászló lengyel király jelöltségében állapodtak meg. Ekkor a reményében csalódott Erzsébet, a husziták rettegett vezéréhez, Brandeiszi Giskra Jánoshoz fordult, kinek rablóhadát zsoldjába fogadta.

A gömöri urak pártállás tekintetében is nagyon megoszlottak. Széchy Dénes esztergomi érsek befolyása révén a Széchiek Erzsébet özvegy királyné pártjára állottak.

A husziták. A mint Giskra Gömörbe tette a lábát, a Széchyek azonnal hozzácsatlakoztak, sőt Széchi László és Péter ősi várukat, Balogot is átadták a cseheknek. (Bartholomaeides: i. m. 212. l.) Csakhogy a vármegye túlnyomó része inkább az Ulászló pártján álló Hunyadi János szava után indult, a kinek alakja ekkor hazánk történetében mindinkább előtérbe lépett.

Csakhamar élet-halálharcz támadt a cseh rablóhadak s a vármegye urai között, a melynek folyama alatt a Bebekek, kiknek egyes tagjai Erzsébet fia László pártján voltak, elvesztették Krasznahorkát. Hasonlóképen a csehek kezébe került Rozsnyó is, melyet azonban később Hunyadi hadai heves harczok után visszafoglaltak, s ez alkalommal a fellegvárban talált őrséget felkonczolták. Lórántffi György gömöri főispán, a ki azelőtt karthausi szerzetes volt, 1443-ban vitézül megvédte Gede várát a csehek ellen, azonban a serkei vár elestét már nem bírta megakadályozni.

A várnai csatavesztés (1444) nemcsak királyától fosztotta meg a nemzetet, hanem martalékul dobta a pártos főuraknak is, a kik az ország jobbjainak távollétét felhasználva, nemcsak a csehekkel együtt garázdálkodtak, hanem önző czéljaik előmozdítására, az ország ellenségeivel szövetkeztek.

A Kazai Kakasok, Giskrával szövetkezve, leginkább a szintén Ulászlópárti Putnok ellen fordultak. Fékevesztett garázdálkodásaik főleg a Putnokiak elleni gyűlöletre vezethetők vissza. Időközben felépítették a csehek a szomszéd Borsod vármegyében a Sajó melletti vadnai és galgóczi várakat, melyek Komorovski és Valgata cseh vezérek pusztító hadának alkalmas hátvédül szolgáltak. A vármegye urai hasztalan küldtek sereget Komorovski ellen Széchi Tamás vezérlete alatt, mert azt e garázda rablóvezér könnyűszerrel legyőzte.

A Putnokiak panaszára a Kazai Kakasokat többször perbe fogták, de a perbe idézésnek sohasem tettek eleget, sőt Garai László 1450-ben kelt ítéletével felmentette őket a meg nem jelenés következményei alól, mert az ítélet indokolása szerint: a perbeidézés idejében Erzsébet királyné pártjához tartozván, nem voltak kötelesek megjelenni Ulászló király birái előtt.

E közben a csehek mindegyre jobban befészkelték magukat a Rimavölgyében. Többek között Szkálnok környékén, a hegyek közt rablófészket raktak, honnan csak Mátyás király hadai verték ki őket. (Bél Mátyás: Notitia Regni Hung. IV. k. 760. l.) Hasonlókép hatalmukba került Sajónémeti és Velezd vára, majd Szent-Királyon építettek egy erődöt, Kazai Kakas Gyula pedig a Zsuponyó völgyében emelt várat, honnan kedves szövetségeseivel, a csehekkel ki-kitörve, dúlta és rabolta a vidéket. Putnok vára ekként minden oldalról körülvéve, egymagában állott a magyarok részén.

A várnai csatavesztés után tudvalevőleg az 1445. évi országgyűlés az

ország kormányát hét főkapitányra bízta, kiknek sorában ott találjuk a László-párti Bebek Imrét és Giskra Jánost is, a kik ezúttal egy testületben működtek közre a belrend és béke helyreállításában. 1446-ban azonban, a rákosi országgyűlés kezdeményezésére, Hunyadi János kormányzóvá választatván, főgondja odairányult, hogy a vármegyét a veszedelmes vendégektől megtisztítsa. E végből 1447 júl. 21-én Rimaszombatban Giskra Jánossal békét kötött, melynek értelmében Giskra 17 nap alatt Rimaszécs várát és Jánokot Pelsőczi Imre erdélyi vajdának és Mordar Pálnak tartozott volna átadni. (Gr. Zichy okmt. IX. 169. l.) Úgy látszik azonban, Giskra nemcsak, hogy nem teljesítette a kikötött feltételeket, hanem annyira befolyásolta Gömör vármegyét, hogy az 1447 szeptember havában tartott nádorválasztó országgyűlésen Gömör sem volt képviselve.

Hunyadi első sorban is a törökkel óhajtott megmérkőzni. Az 1448. évi hadjáratban már kíséretében találjuk Széchy Imrét, Lászlót és Tamást, továbbá ott voltak a vármegyei családok sarjai közül Pelsőczi Imre és László, Hunyadi régi hívei is. A hadjárat azonban balul ütött ki, maga Hunyadi is csak nehezen menekült meg a rigómezei ütközetből.

A kormányzó, még mielőtt az V. László kiadatása érdekében megindítandó tárgyalásokhoz hozzáfogott volna, Garai László nádorral szövetséget kötött, Brankovics szerb despotával kibékült s ekként szabad kezet nyerve, Giskra ellen fordult, a ki a vele kötött egyezséget megszegte volt.

Hunyadi, egyesülve a vármegyei hadakkal, 1451 szept. 7-én Giskrát Losonczná1 megtámadta, azonban Pelsőczi István árulása, másfelől mert Czillei ármánykodása következtében, számosan odahagyták seregét, csakhamar Gömörbe volt kénytelen meghátrálni, mely alkalommal Bebek István is halálosan megsebesült.

De Hunyadi ezúttal sem csüggedt. Bár Gede várát hasztalan ostromolta, Balog várából kiverte a cseheket. Hasonlókép kedvező eredménynyel ostromolta a Valgata cseh vezértől a Balog-folyó völgyében épített Derencsényt, melynek ostroma alatt a várat körülvevő folyót kiszorítván a medréből, az egész völgyet elárasztotta. Hunyadi innen Putnokra ment, hol lovait visszahagyta. Ezekért csak 1452-ben jött el titkára, Csegedy János. (Millenn. Tört. IV. 105. — Balogh: i. m. — Bartholomaeides: i. m.)

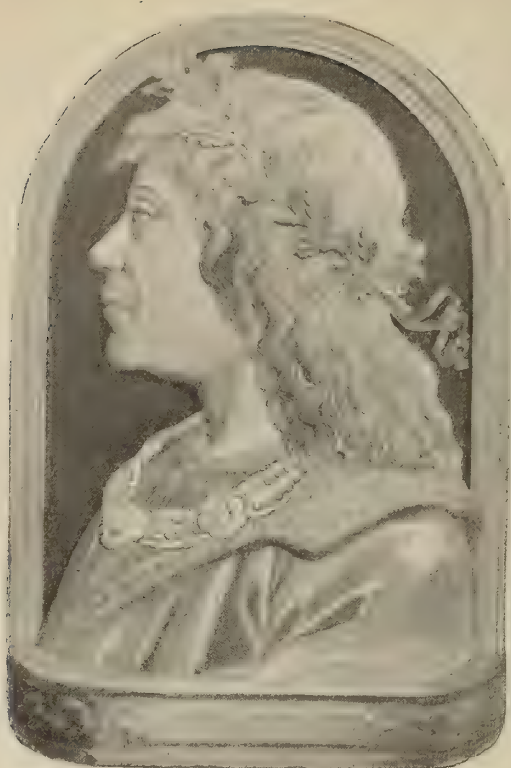
Mialatt Hunyadi V. László királynak kiadatásán fáradozott, 1452 tavaszán Rozgonyi Sebestyén fölovászmester Giskra cseheitől igyekezett Felsőmagyarországot megtisztítani. Putnoki Radnolthoz intézett felhívására, nagy lelkesedéssel jelentek meg a Putnoki család sarjai, ú. m. György, Miklós, Zsigmond, Bertalan a három fiával, János, Mihály s László fiai Vilmos és Péter, a kik a csehektől legtöbbet szenvedtek.

Rozgonyi vállalkozását némi siker koronázta. Rozsnyó ismét a magyarok kezébe került, sajnos azonban, nem sokáig, mert 1454-ben Komorovski Péter ismét Rozsnyó, Brézó, Murány és Ozdin várak birtokában volt, melyeket Rozgonyi Ozsvát felsőmagyarországi kapitánynak kellett volna átadnia, (Orsz. lev.

HUNYADI JÁNOS.

Mátyás király.

MÁTYÁS KIRÁLY.

Dl. 15. 307.), csakhogy ennek aligha tett eleget, mert a cseheket csak Mátyás király verte ki Gömörből.

Sajnos, V. László nemzetietlen kormánya fölötte kedvezett Giskrának, a kit a király kegyeibe fogadott. A cseh vezérek ettől vérszemet kapva, egyikük, Axamit az egész Felvidéken garázdálkodott s az országos zavarok miatt senki sem gondolhatott megfékezésére. (Mill. Tört. IV. 124.)

V. László váratlan elhunytával Hunyadi Mátyás választatott királylyá. A Csehország kormányzójával, Podjebrád Györgygyel kötött szövetség remélhetővé tette Giskra megfékezését is, a ki időközben jóformán az összes gömörmegyei várakat kézrekerítette. Midőn Mátyás király 1458-ban elfoglalta trónját, elsősorban is a pártütő főurakkal s Giskrával kellett leszámolnia. Giskra ugyan meghódolt Mátyásnak, de a lengyel királytól megnyerve, már 1458 márczius havában Mátyás ellen fordult. De Mátyás csakhamar erélyesen lépett fel Giskra ellen, a kit Rozgonyi Sebestyén Sárospatak mellett megvert, mire Giskra fegyverszünetet kért. (Millenn. Tört. IV. 187.)

Mialatt Mátyás király a pártütő főurak (Újlaki, Garai, Kanizsai László) ellen indult, azalatt a Rozgonyi Simon vezérlete alatt álló hadak egymásután verték ki a cseheket rablóváraikból. Az 1458. év második fele s 1459. első fele Gömörben a cseh várak ostromával telt el. Rozgonyi Simon és Hédervári László egri püspök 1458-ban bevevén Vadnát és Galgóczot, a Putnokiak menten felszabadultak a veszedelmes szomszédságtól, mely őket évtizedek óta veszélyeztette. Komorovski cseh vezér a vár felmentésétől elkésve, a vadnai várból csekély veszteséggel kitörő Valgatával egyesülvén, Hédervári elől Rimaszécs felé menekült de a püspök 700 lovassal nyomában van, időközben megérkezik Rozgonyi is, kinek segélye következtében a csehek ismét vereséget szenvednek. Valgatát elfogták, ellenben Komorovski megmenekült, míg az erdőbe menekült cseheket agyonverték. E kudarczra Rimaszécs is kaput nyitott, melynek várát azután később, a király rendeletéből lerombolták. A magyar hadak ekkor Serkét szállották meg, melyet Lorántffi György és Szapolyai István csak hosszas harczok után bírtak megszerezni. Időközben megérkezik Magyar Balázs is s az általános harczsiker mellett a sereg 5000 fegyveres paraszttal növekedik. Ezután egymásután estek el a csehek rablófészkei, Balogvára, Derencsény. Osgyán, Gömör, Gede vára, melyet Lórántffi György foglalt vissza, Rimaszombat, Sajónémeti, Rozsnyó, Szkálnok s a Jolsva fölötti Hradek, melyet a király parancsából szintén leromboltak. 1459 végével a csehek kiszorultak Gömörből, csak még Murány és Krasznahorka maradt birtokukban, honnan csak 1461. év után verték ki őket. 1461 október 14-én kelt levelével a király még inti a lőcseieket, hogy Szapolyai Istvánt, Murány várának elfoglalásában segítsék, mert a murányi csehek, titkos ajtón kijárva, a környéket folyton sarczolják.

A csehek elleni küzdelemben különösen kitüntették magukat a Bebekek, Putnokiak, Báthori Imre és István, kik a Tiszántúlról jöttek el harczolni.

Helyreállván a rend a vármegyében, a király bőkezűen jutalmazta híveit, az eredményes hadjárat fejében. Bebek István 1461-ben visszanyerte Kraszna-

horkát, Széchy Miklós, Péter és László, a Giskrával való szövetkezés miatt elveszítették Balog várát, melyet a király 1460-ban Komjáthi Ulriknak adott, 1463 november 19-én azonban Rozgonyi Sebestyén erdélyi vajda nyerte királyi adományul. Csak 1481-ben került vissza a vár Rozgonyi László kezéről a Széchy családéba. Putnoki Radnolt 1473-ban 200 aranyat nyert jutalmul a királytól, valószinűleg szintén a csehek elleni hadjáratban szerzett érdemeiért. A csehek az utolsó hadjáratban szenvedett kudarcz fölött való bosszújokat legjobb czimborájukon, Kakas Detriken töltötték ki, kinek a szentkirályi erőd ostroma alatt mindkét kezét levágták s ekként megcsonkítva, a magyar táborba vitték. A nagy király megkönyörült a szenvedőn, 1461-ben nemcsak teljes bocsánatáról biztosította, hanem felmentette az összes hadi adók alól is. (Vasárnapi Újs. 1857. évf. 1. sz. — Bartholomaeides: i. m. 220. l. Hunfalvy: i. m. 62. l. — Bonfinius: Rerum Hungar. Decades. — Gr. Teleki: Hunyadiak kora II. 187. III. 168.)

A Podjebrád György cseh király ellen 1468-tól kezdve folytatott hadjárat nemcsak külföldön, hanem a hazában is szaporította Mátyás király elleneseinek számát. Összeesküvés támadt, melynek élére Országh Mihály nádor, az esztergomi és a kalocsai érsekek állottak.

Az összeesküvők Kázmér lengyel király hasonnevű fiát hívták a trónra, a ki 1471. év október hó végén Sáros vára alá érkezett, hol Rozgonyi Rajnáld és a Perényiek fogadták. Az utóbbiak példája ugyan magával ragadta egész Gömört, de a cseh háborúból még idejében visszaérkező Mátyás királynak sikerült az urakat a maga részére megnyernie. Kázmér 12,000 főből álló hadával Sárosból Szikszónak, majd onnan Gömör vármegyén és Egeren át, az Ipoly völgyébe ereszkedett. Mátyás király, a ki minden támadás nélkül engedte Nyitra várába vonulni, seregének egy részét Gömörbe küldte és sikerült is neki a vármegye urait hűségébe visszatéríteni. (Millenn. Tört. IV. 248. — Bartholomaeides: i. m. 221. l.)

A béke helyreálltával Mátyás király többször felkereste Gömört, hol gyakran vadászott. Ez időből maradtak fenn a ráhói várkastélyhoz, Vereskőhöz és a Királyhegyhez kötött s a nagy királyra vonatkozó vadász- és szerelmi kalandok. Ugyancsak gömöri tartózkodása idejéből maradt fenn az a hagyomány, mely szerint a gömöri szőlőhegyeken tanította az urakat a jobbágy munkájának megbecsülésére, és a mely hagyományt Garay János „Mátyás király Gömörben“ czímű költeményével megörökített. Különös gondot fordított az iparra és kereskedelemre. Dobsina várost, mely még Zsigmond királytól nyert kiváltságokat (1417), pártfogásába vette Bebek György és Hanvai Sándor ellenében.

Gömörben sok híve volt, kikkel személyesen érintkezett. Ezek közé tartoztak a Szapolyaiak, mely családot Mátyás király emelte a főrangúak közé. Szapolyai István szepesi gróf nagy birtokokat szerzett Gömörben. Így Murányt és a hozzátartozó uradalmat nyerte a királytól, a ki néha napján felkereste kedvelt hívét otthonában.

A Frigyes császár elleni háború (1477—90) folyton újabb meg újabb hadiadók kivetését tette szükségessé. Mátyás király országgyűlést nem hívott egybe, csupán a főnemességet rendelte Budára, azonban a Gömör vármegyéhez 1487 augusztus 6-án kelt levele szerint, a szomszéd vármegyék bevonásával részleges ülést tartatott, mely azután az adó kivetésébe belenyugodott. (Kovachich: Supplementa II. 267.)

Mátyás király halála után a rendek II. Ulászlót ültették a trónra, kinek koronázása alkalmával Gömör főurai közül Bebek János vett részt. (Bartholomaeides: i. m.) A vármegye urai csakhamar meghódoltak az új királynak. Szapolyai István, a ki 1491-ben az egyik trónkövetelőt, Albert lengyel herczeget űzte ki az országból, 1492-ben nádorrá lett. Az ő befolyása révén jutottak a Putnokiak is a királyi udvarba. Putnoki György, a ki évek óta Murányvár parancsnoka volt, Szapolyai különös bizalmát élvezte, mert őt bízta meg az ország szükségleteinek fedezésére felajánlott subsidiumok kezelésével. 1491-ben sürgősen meghagyta Gömör vármegyének, hogy a megajánlott pénzt Putnoki György kezeihez fizesse le. (Balogh: i. m. 30. l.) Valószinű, hogy Szapolyai tette meg Putnoki György unokatestvérét, Jánost Ulászló király udvari emberévé, a ki már 1493-ban a Kis-Hontban fekvő II. Ulászló.

Hegymeget és Töréket nyerte királyi adományul. Putnoki György fia Pál ellenben megmaradt a Szapolyaiak szolgálatában és 1504-ben Szapolyai uradalmainak felügyelője lett.

II. ULÁSZLÓ.

Mátyás király természetes fiának, Korvin Jánosnak az érdekeivel senki sem törődött már; tán egyedül csak Derencsényi Imrét számíthatta hívei közé, a ki 1493-ban a törökök elleni hadjárat alatt elfogatván, mint fogoly Konstantinápolyba került.

Az 1498: X. törvényczikk az időközben elfoglalt várak visszavételét, illetőleg a koronára való visszaszállását mondotta ki. Többek között Gedevára is elvétetett a Lórántffiaktól s azt a király 1502-ben a hozzátartozó uradalommal Kubinyi Lászlónak adományozta. A Lórántffiak ugyan tiltakoztak az adományozás ellen, de egyelőre mitsem értek el s csak az lett a következménye, hogy úgy a Lórántffiak, mint a velük rokon Széchiek és Felediek is Szapolyai híveivé lettek. (Századok 1876. évf. VIII.)

II. Ulászlónak Miksa császárral kötött családi szerződése a Jagellók kihaltával a Habsburgoknak biztosította Magyarország trónját, mely szerződés miatt a köznemesség Szapolyai János köré csoportosúlt, kinek alakja főleg az 1505. évi országgyűlésen lépett mindegyre jobban előtérbe. Ezen az országgyűlésen Gömör Feledi Jánossal, Széchy Ferenczczel, Csetneki Jánossal és Serkei Lórántffi Miklóssal képviseltette magát, míg a főrendek közül Pelsőczi Bebek János, az 1495. évben volt királyi főpohárnok vett részt.

Ha a névsort látjuk, azonnal szemünkbe ötlik, hogy a vármegye követei mind a Szapolyai hívei közül kerültek ki, a mi világos bizonyítéka annak, hogy a vármegyében a nemzeti párt jutott túlsúlyra, míg az udvari párthoz legfeljebb a Kubinyiak, Derencsényiek, meg a királyi udvarban hivatalnokoskodó Putnokiak tartozhattak.

Az udvari pártnak a nemzeti párttal vívott küzdelmét egy időre félbeszakította az 1514-iki pórlázadás, mely ugyan Gömörben nagyobb hullámokat nem vert, de melynek leveretéséből a vármegye urai is kivették részüket. Midőn a Bakócz prímás felhívására a törökök ellen egybegyűlt keresztes had az Alföldön a nemesség ellen fordította fegyverét, Bebek János tekintélyes sereget gyűjtött egybe, melylyel május 27-én már Szendrőnél táborozott, honnan a pórok ellen indúlt. Nagy- és Kis-Kont rendei pedig június 15-ére a szentlőrinczi táborban gyülekeztek egybe, honnan felhívást intéztek Abaújhoz is a hadbaszállás végett. (Századok 1872. évf. 437.) A pórokat tudvalevőleg Szapolyai János verte szét és vezérüket, Dózsa Györgyöt válogatott kínzások között végezte ki.

A pórlázadás alkalmával tünt ki mint hadnagy Tomori Pál, a későbbi kalocsai érsek is, kinek élete szorosabb összefüggésben van Gömör vármegyével. Tomori Pál családja a XV. században Gömör, Borsod és Abaúj vármegyékben volt elágazva. A Tomoriak Velezdet bírták, melyet csak a Sajó választott el Putnoktól. Tomori kora ifjúságában katonai pályára lépett s csakhamar fogarasi várnagy lett. Mikor Erdélyből Budára utazott, Velezden

pihent meg. Ily alkalommal ismerkedhetett meg egy Putnoki leánynyal, kinek szívét meg is nyerte, de a leány a házasság előtt meghalt. Tomori ezután újból hasonló csapás érvén, elhatározta, hogy szerzetesrendbe lép. (Századok 1881. évf. 306—307.) Valószinűleg Putnoki Imre, II. Lajos király bizalmasa, később, 1525-ben pohárnoka, irányította rá urának figyelmét; így azután Tomori egri püspökké, majd kalocsai érsekké lett.

Alig csillapodott le az ország a pórháború leveretése után, újabb mozgalmak voltak észlelhetők, melyek főleg vallási téren megoszlással fenyegették a nemzetet. A nyugatról hazánkba elterjedő tanok 1522 után Lőcsén és Bártfán termékeny talajra találtak, főleg az ottani német városi polgárság között, honnan már ekkor Rozsnyóra is átszivárogtak.

A pártküzdelmekbe merült nemzet azonban nagyobb figyelemmel még nem kisérhette e mozgalmakat, mert a mindegyre jobban közelgő török támadás foglalkoztatta a kedélyeket.

Midőn a török háború veszélye már a küszöbön állott, a nemzeti párt mindegyre folytatta küzdelmét az udvari párt ellen. Az 1525. évi rákosi és hatvani országgyűléseken Szapolyai pártja került túlsúlyra, de az 1526-iki budai gyűlésen, midőn már a török elleni védelemről sürgősen kellett gondoskodni, ismét a főúri párt jutott a hatalom birtokába.

Midőn Szulejmán szultán 1526 nyarán hazánk leigázására megindult Konstantinápolyból, a budai királyi udvarból egymásután jelentek meg a futárok, hogy az ország nemességét fegyverbe szólítsák.

A vármegye nemessége, mely különben túlnyomólag Szapolyai pártján volt, a királyi hívó szózatra tömegesen fogott fegyvert a török ellen. Mielőtt II. Lajos király elindult volna a hadjáratra, hű szolgájáról, Putnoki Imre pohárnokáról akart gondoskodni akként, hogy nejét, Geszti Magdolnát némely birtokában fiúsította. A mohácsi vész.

Eme szerencsétlen kimenetelű hadjáratban a magyar sereg fölötti fővezérlet a vármegye sarjára, Tomori Pál kalocsai érsekre hárult, a ki maga is életét vesztette 1526 aug. 29-én a mohácsi csatatéren. A vármegyei családok sarjai közül is számosan estek el. Sajnos azonban, csak néhánynak a nevét említik forrásaink. Így Széchy Tamás, Tornallyay János, Kubinyi Dániel, némely források szerint Pelsőczi Bebek János is ott vesztek a csatatéren. A Putnokiak közül is többen estek el Mohácsnál, mert többen, a kik közvetetlenül 1526 előtt mint putnoki birtokosok említtetnek, 1526 aug. 29. után az oklevelekből kimaradnak s csak özvegyeik neveivel találkozunk. (Balogh: i. m. 32. l.) Így 1526 után Putnoki Bernátné Ilona asszony és Putnoki Istvánné Afra asszony küzdenek özvegyi jogaikért.

Putnoki Imre megmenekült a mohácsi csatából. Elveszítvén urát, nem volt többé maradása Budán, hazajött ősi birtokára. Az egykori udvari ember a nemzeti párthoz csatlakozott és mint alább látni fogjuk, Szapolyai János erdélyi vajdának egyik legodaadóbb és legbefolyásosabb híve lett.

II. A MOHÁCSI VÉSZTŐL GÖMÖR ÉS KIS-HONT EGYESÍTÉSÉIG (1802).

1. *A vármegye története az ország három részre szakadásának, a szabadság- és a vallás-harczoknak korában.*

Alig hagyta el a török had hazánkat, máris felütötte fejét a pártoskodás. Midőn Szapolyai János vajda a mohácsi vészről hírt vett, seregével Tokajba vonult, hol okt. 14-ére hívei is megjelenvén, őt királylyá kiáltották ki. Szapolyai híveinek fellépte magával ragadta Gömör vármegyét is, melynek nemessége azelőtt is túlnyomólag a nemzeti párthoz tartozott. Szapolyai gömöri párthíveinek vezére Putnoki Imre, II. Lajos király pohárnoka volt, a ki küzdelemteljes pályafutása alatt mindvégig megmaradt Szapolyai hívének. Az általános fejetlenség közepett, Feledi Eusták, a ki a Lórántffi és a Széchy családokkal való rokonság révén igényt tartott Gede várára, mely, mint láttuk, II. Ulászló király adományával a Kubinyiaké lett, merész és ép oly eredeti csellel hatalmába kerítette a várat. Megjelenvén ugyanis Szapolyai János és I. Ferdinánd.

Szent Mihály napja táján Kubinyi Lóránt előtt, arra kérte a vár urát, hogy miután családi kincseit otthon nem érzi biztonságban, azokat a várban óhajtaná elhelyezni. Feledi ekkor ágyúkkal és fegyveresekkel megtöltött hatalmas társzekereket szállított fel Gede várába s Kubinyi Lórántot rövid úton kitette a saját várából. A Kubinyiak részéről ugyan László özvegye, Ráhói Gyulaffi István leánya, valamint férjének testvérei: Salamon, Mátyás, Dániel és Márk, Révay Ferencz nádori helytartó előtt tiltakoztak e hatalmaskodás ellen, azonban a pártviszály ezúttal lekötve tartotta az igazságszolgáltatás sújtó kezét.

Szapolyait a rendek Székesfehérvárott 1526 nov. 11-én megkoronázták ugyan, de ő a következő évben Ferdinánd előnyomuló hadai elől — csatát vesztve — meghátrálni volt kénytelen.

Ferdinánd előnyomulása megváltoztatta a helyzetet is. Bebek Ferencz, e kiváló egyéni tulajdonokkal felruházott, de minden körülmények között a saját érdekeit szem előtt tartó, óvatos, számító férfiú, Ferdinándhoz pártolt, kinek az 1528—29-iki hadjáratok alatt fölötte becses szolgálatokat tett.

1528-ban azonban ismét Szapolyai kerekedett felül. 1529-ben a főváros János király birtokába került, miáltal hívei megint hatalomhoz jutottak. Ezek közé tartozott Putnoki Imre, a kit Szapolyai udvarmesterévé és gömöri főispánná nevezett ki, de 1530-ban, Szapolyai szerencsecsillagának hanyatlásával, Bebek Ferencz kiűzte őt a főispáni székből, a Serédi Gáspár pedig birtokait is megtámadta. Putnoki Imre 1531-ben elhalván (Balogh: i. m. 32.), Szapolyai hívei igen megfogytak Gömörben, de a Putnoki család tagjai mindvégig híven kitartottak János király, utóbb János Zsigmond fejedelem mellett. Bebek Ferencz a királytól nyert főispáni méltóságot az általa veretett hamis pénz elterjesztésére használta fel. 1530-ban kezdte a hamis pénzt veretni, Krasznahorkán, az elrabolt harangokból; eleinte Ferdinánd pénzeit hamisította, s az ő 1 ezüst márkájában 6 lat helyett csak 1 lat ezüst volt; később azonban, 1532-ben Szapolyai pártjára térvén át, János király képe került a hamis pénzre.

A krasznahorkai várúrnak a hamispénz verésben méltó társa akadt Bassó Mátyás murányi várkapitányban, a ki éveken át tartotta rettegésben a vármegye lakosait. Ez a közönséges kalandor eredetileg a Tornallyai család tisztje volt. Tornallyai Jakab, Szapolyai János király kedvelt híve, Murányvár ura, korán elhalván, Basó Mátyást az árvaságra jutott János fiának gyámjává tette meg, a ki ekkor átvevén a murányi uradalom igazgatását, az ifjú Tornallyai Jánost Lengyelországba küldte, maga pedig, — miután Tornallyai egykori hű embereit felfogadott martalóczokkal ártalmatlanokká tette, — nemcsak a szomszéd vármegyék lakosait tartotta örökös rettegésben, hanem átlátogatott Sziléziába és Lengyelországba is. 1530-ban Szepes földjén rabolt, 1535-ben Lőcse táján harácsolt. 1531-ben a Ferdinánd-párti Nyáry Ferencz honti főispán az istvánfalvai ütközetben elfogta Basót, a ki ez alkalommal karján is megsebesült, s az ajnácskői várba záratta. Szapolyai hívei, a kiknek, úgy látszik, minden garázdasága mellett is nagy szolgálatokat tett, csakhamar kicserélték őt a Laszky Jeromos, Szapolyai vezére s követe által elfogott Werner György eperjesi polgárért. A mint Basó börtönéből kiszabadult, ismét régi mesterségéhez látott; de Bebek Ferencz főispánban vetélytársára akadt a ki 1532-től szintén Szapolyai pártjához tartozott.

Bebek Ferencz ekkor Monoki Györgygyel és Perényi Péterrel, a ki 1529-től kezdve lett Szapolyai híve, egyesülve, versenyt pusztította a Ferdinánd-párti urak jószágait, miként azelőtt a Széchy, Tornallyai, Derencsényi és Lórántffi családok birtokait. Bebek azonban mindegyre féltékenyebb szemmel nézte Basó Mátyás működését, és midőn az utóbbi Jolsvát szerezte meg, Bebek 1540-ben a városra támadt s azt elpusztította. Basó azzal bosszúlta meg magát, hogy pártot gyűjtött Bebek ellen, a ki ekként lenyügözve, egyidőre nem mert ellene nyíltan fellépni. De az alkalom nem sokáig késett.

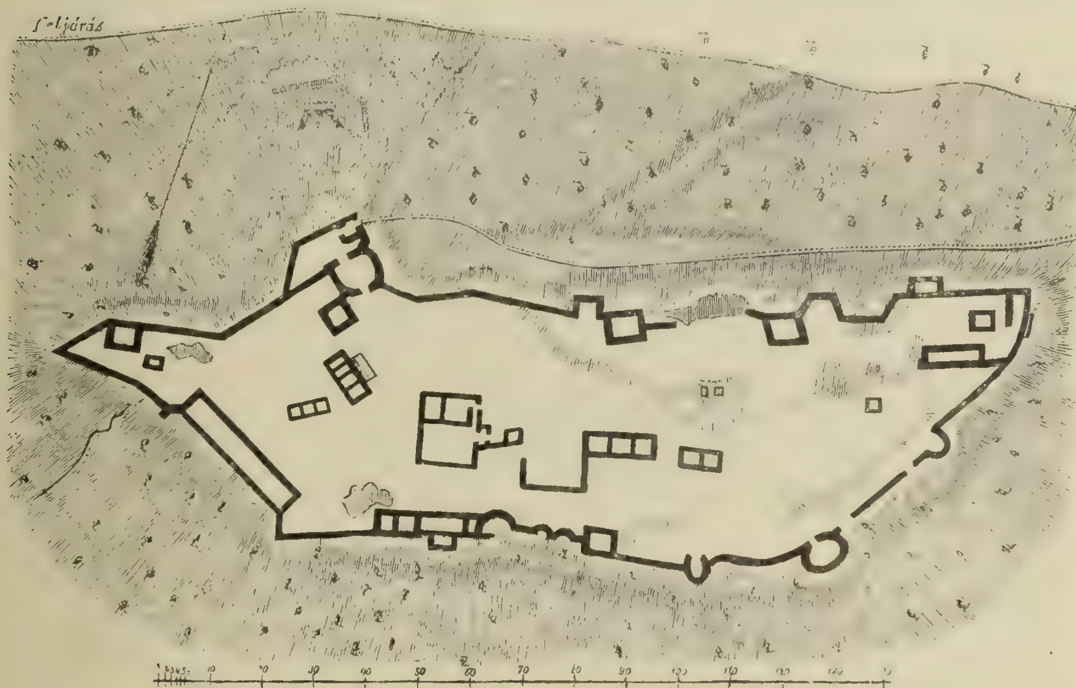
Míg ezek a vármegye északi részén történtek, az alatt a Rima völgye hasonlóképen pártküzdelmeknek volt színhelye.

Feledi Eusták nem sokáig maradhatott Gede vára birtokában, mert a nála hatalmasabb Ráskay Gáspár előbb Ajnácskőt azután Gede és Serke várakat is elfoglalta; Gede várát viszont Bebek Ferencz foglalta el sógorától Ráskaytól, majd 1550-től másik sógorának gersei Pethő Ferencznek a fiai bír-

ták. A Felediek az 1543. évi beszterczebányai országgyűlés elé terjesztették sérelmeiket (Magy. Országgy. Emlékek II. 565.), de nem sokra mentek vele, mert Gede várát 1594-ben a Kubinyiak kapták meg. A vár megerősítését — nehogy török kézre kerüljön — az 1567: XVII., 1569: XIX. törvényczikkek ugyan ismételve elrendelték, de azért még 1574 előtt a törökök kezébe került, s így a Kubinyiak már csak romhalmaznak jutottak a birtokába. (1574: V. törvényczikk.)

Feledi Eusták, a kit ez a sok csapás Ferdinánd leghívebb emberévé tett, 1552-ben udvari kamarási tisztet viselt, és Feled, Baracza, Gesztete stb. birtokára királyi megerősítő levelet nyert. Ajnácskő sem maradt sokáig Ráskai kezében, mert 1540-ben Balassa Menyhért bírta, a kitől azonban 1546-ban a törökök foglalták el.

Basó Mátyás örökös garázdálkodásaival siettette a megtorlást. 1540-ban Dobsinát pusztította el. 1541-ben Grenicz mellett fosztogatott, 1543-ban a 13

A MURÁNYI VÁR ALAPRAJZA.

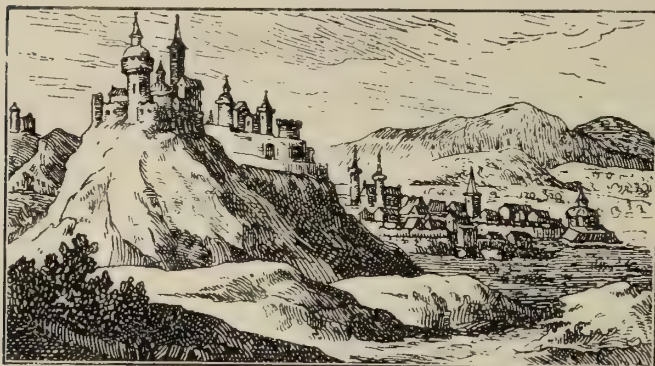
szepesi városra vetett ki nagy sarczot. Legnagyobb ellensége Bebek Ferencz, 1540-ben, János király halála után, a Buda elestét követő általános rémület hatása alatt, ismét Ferdinánd pártjára állott. Új állásfoglalása mellett akként igyekezett magának érdemeket szerezni, hogy bárha rokonai: a Csetnekyek, sőt testvére Imre az új hit felé hajoltak, a protestánsok üldözéséhez fogott. Többek között Fischer Andrást, a ki Luther tanait hirdette, Rozsnyón, 1540-ben elfogatta és Krasznahorka bástyájáról a mélységbe vettette; de azért a rimaszombati nagytemplom harangját — mely helységet azalatt, míg az Losonczy István († 1552 júl. 27), a temesvári hős birtokában volt, elfoglalta — katonáival elvitette s beolvasztatta. (Findura Imre: i. m. 41.) Újabb érdemeket szerzendő, 1542-ben Joachim brandenburgi választó vezérlete alatt résztvett Buda sikertelen ostromában, de azért 1545 nyarán a tiszai vármegyék érdekében valóságos hadjárat folyt ellene. (Tört. Tár 1893. évf. 254.)

Basó Mátyás féktelen garázdálkodásai azonban feledtették Bebek Ferencz pusztításait, sőt alkalmul szolgáltak arra, hogy ismét érdemeket szerezzen magának. Az 1548. évi országgyűlésre mindegyre sűrűbben érkeztek Basó Mátyás ellen a panaszok. Bebek Ferencz, a régi gyűlölettől indíttatva, de még inkább, hogy magáról a figyelmet elterelje, az országgyűlést Basó ellen han-

golta, mely az utóbbit azután, mint országos rablót, a hon ellenségének nyilvánítván, megfékezését Salm Miklós gróf császári vezérre s pozsonyi grófra bízta.

Istvánffy szerint Salm 1549 nyarán Sáros várából magyar, német és spanyol hadakkal megindulván, miután a hozzá csatlakozó Bebek Ferenczet, a gömöri és nógrádi önkéntesekkel, alkalmas táborhely előkészítésére küldötte, maga is Murány alá vonult, de mivel az ágyúk csak júl. 26-án érkeztek meg, az ostommal várni kellett. Salm az ostromot a keleti oldalon Bebek Ferenczre bízta, nyugat felől a magyar gyalogságot állította fel Majthényi Uriel parancsnoksága alatt, e mellett a német csapatok állottak Ebersdorf Ulrik vezérlete alatt; Salm az északi oldalt foglalta el spanyoljaival, Horvatinovichot pedig, a ki Csábrág ostromáról jött, az utak szemmeltartására rendelte.

Az ostrom harmadik napján Basó, fivérét Mártont küldte békekövetül Salm táborába, de Salm visszautasítván az egyezkedést, aug. 15-én újabb rohamot rendelt, melynek folyama alatt Zapata Péter, a spanyolok hadnagya elesett és Castelluvio Gáspár spanyol tiszt a várfalról letaszíttatott. Ekkor a várbeliek közül Kovács Gergely 25 fegyveressel átpártolt az ostromlókhoz, mire ezeknek a példáját a ruthén zsoldosok is követték, s a vár kaput nyitott.

FÜLEK VÁRA A KÖZÉPKORBAN.

Basó az utolsó pillanatban, két hívével, rejtekajtón át kimenekült, de Telgártnál az erdőben, nem bírván magát tájékozni, egy juhászhoz fordult, a ki felismerve őt, két társát leütötte, Basót pedig összekötözve Salm táborába vitte, a ki őt a többi foglyokkal együtt (számszerint tizennégy társával, köztük Tárnok Ferencz, Basó Márton és Demeter) sátra előtt lenyakaztatta. Halála után özvegye megtarthatta birtokát, fia Farkas pedig Serédy Demeter leányát vette nőül.

Murány vára a koronára szállván, benne a császári őrség teljesített szolgálatot. A kincstár a várat 1600-ban Rákóczy Zsigmondnak kínálta 40,000 forintért, majd 1605-ben Rottal János Jakab báró vette zálogba. Ez idő alatt, 1565—85-ig, Maschkó Menyhért, 1585—94-ben br. Herberstein Gyula volt várparancsnok.

Török betörés. Basó halálával egy időre nyugalom állott be a vármegyében; de Martinuzzi megöletése alkalmul szolgált a töröknek arra, hogy Ferdinánd ellen újból megmindítsa a háborút, mely azután mérhetetlen gyászt és szenvedést hozott a vármegyére.

Drégely elestének hírére a közeli várak őrsége szétfutott, a Teufel Rézmán vezetése alatt álló német had pedig 1552. aug. 8-án teljesen megsemmisült. E hírre a Füleknél egybegyűlt megyei hadak haza siettek, a török pedig az alkalmat fel akarta használni és Füleket elfoglalta. (Millenn. Tört. V. 324.)

Bebek Ferencz Fülek elestéről értesülvén, első pillanatra a várnak azonnal való visszavételét határozta el. E végből Kátay Ferencz parancsnoksága alatt 200 lovast, utóbb Hennyey Miklós alatt 100 vadászt küldött előre, maga pedig a vidéki nemességgel Rimaszombat alá vonult, hol a Balog várába menekült Jánosy Pál füleki kapitányt és Perényi Gábort bevárván, megkezdte a támadást Fülek vára ellen. Míg azonban hadai — kisebb csatározások után — Sid és Guszona tájékára nyomultak, ő maga pedig Osgyánba ért, addig Ajnácskő a törökök kezére került, a kik innen Putnok felé nyomul-

tak előre. Mivel pedig Toigon budai pasa folyton új csapatokat küldött, Bebek kénytelen volt Fülek visszaszerzéséről lemondani. (Findura: i. m. 47. l.)

Fülek elfoglalása a török martalóczoknak nemcsak utat nyitott Gömörbe, hanem újabb zavaroknak lett kútforrásává.

Bebek, kérdőre vonván Hamza pasát a vár elfoglalásáért, tőle azt az értesítést nyerte, hogy a vár elfoglalása Ferdinánd tudtával történt. E hírre Bebek féktelen haragra lobbant. Boszúját elsősorban Ferdinánd híveinek a birtokain töltötte ki, melyeket sorra pusztított, majd 1555-ben nyíltan kitüzte János Zsigmond zászlaját.

Az elpusztított birtokok urai az országgyűlés elé idézték Bebeket és fiát Györgyöt, a kik azonban nem jelentek meg, noha az idézést a jászói konvent útján kézbesítették nekik, mire Bebek Ferenczet az 1556 jan. 1-ére összehívott országgyűlés XXIV. t.-czikke alapján számkivetésre s javainak elkobzására ítélték és az országgyűlési végzés értelmében Puchhaim Farkast és Dietrich Marczelt 4000 gyalogossal és 600 lovassal küldték ki Bebek megfenyítésére.

Nagy-Ida elfoglalása után a császári sereg Krasznahorka alá érkezett. Bebek, érezvén a fenyegető vészt s nem akarván várát ostromnak kitenni, segély után látott s a török segédcsapatokkal megerősített 3000 főnyi hadával Kisasszony napján (szept. 8), más adatok szerint az ünnepet megelőző vasárnap, rátámadt a völgyben táborozó császáriakra. A heves harczban a császári nehéz lovasság vitézül védte magát, de a gyalogság, a török támadás következtében, zavarba jött s rövid küzdelem után Rozsnyóig hátrált. Bebek eleinte hadicselnek vette a dolgot s azért nem is merte követni a visszavonulókat; de a török spahik vérszemet kapva, a hátrálókra törtek, kiket egész Dobsináig űztek és mintegy 300 embert és számos bombavető mozsarat zsákmányoltak. E győzelem ellenére sem érezte magát Bebek Gömörben többé biztonságban, hanem János Zsigmond udvarába ment; de vesztére, mert a hatalomra vágyó embert, a kit Izabella királynő is gyűlölt, Balassa Menyhért 1558 aug. 31-én meggyilkoltatta. (Millenn. Tört. V. 338.)

Bebek távoztával Ferdinánd Schwendi Lázárt küldte Bebek várainak elfoglalására, a ki Gombaszögöt, Pelsőczöt és Krasznahorkát csakhamar kézrekerítette.

Bebek György nem követte atyját Erdélybe, hanem 1557 aug. 10-én már visszatért a király hűségére (Hadtört. Közl. 1896. évf. 400.), sőt Pelsőczöt is visszanyerte, mert az 1559:XIX. t.-cz. Szepes vármegyét Bebek György várának, Pelsőcznek helyreállítása czéljaira való segély adására kötelezte.

Csetneki László is Bebek Ferencz sorsában osztozott. Javai lefoglaltattak s azokat (Dobsina, Csetnek, Restér, Felső-Sajó) 1559-ben Horváth Balázs nyerte királyi adományul. (Krasznahorkai levéltár.)

Fülek elfoglalásával a török támadások mindegyre gyakoribbakká váltak. Az ifjú Rustan és Veglian bégek tekintélyes had élén Rimaszombat alá érkeztek és a város közelében, a Rima partján a Szabatka nevű váracsot építették, mely a füleki basa kincstára s a vidék legrettegettebb rablófészke lőn. (Findura: i. m. 42—48.) Innen azután a török martalóczok szabadon jártak ki a vidéket rabolni.

Még az 1556. évi, Bebek ellen vezetett hadjárat alatt a török segédcsapatok felgyújtották Jolsvát; ugyanekkor drágán fizette meg a török segítséget Rozsnyó városa is, melyet a füleki szandzsákba osztottak be, hova 1594-ig tartozott. (Mikulik: Magyar kisvárosi élet 225. l.) A törökök felégették Csetneket, majd 1556-ban Dobsinát is elfoglalták, mely ettől kezdve Fülekre küldte adóját. 1558-ban a török egész Putnokig pusztított, Bebek György azonban a Szuha földjén rájuk ütött s előbb Kazánál, majd Putnoknál megverte őket.

1559-ben Veglián füleki bég 5000 emberrel Szikszó ellen indulván, keresztülvonult a vármegyén. Telekessy ezt az alkalmat felhasználva, Kazánál megtámadta a török hátvédet s 400 törököt lekaszabolt. E kudarcz következtében a török 1561-ben Putnokot fogta ostrom alá, de Putnoky János elszánt csapatával visszaverte a támadókat; neje és leánya azonban az ostrom alatt török kézbe került és Putnoky, a kiváltásukhoz szükséges

FORGÁCH ZSIGMOND.

váltságdíj összeszerzése végett, kénytelen volt Dénesfalván s több más helyen fekvő javait elzálogosítani. (Balogh: i. m. 33. és 56. l.)

De Bebek György sem kerülhette ki sorsát, mert a törökök 1560-ban Balog váránál lesből elfogták s Konstantinápolyba vitték, honnan öt évi raboskodás után, 1565-ben szabadult ki. (Hunfalvy: i. m. 45. l.)

Schwendi Lázár kassai főkapitány a hazatérő Bebeket bizalmatlanul fogadta, mivel hire járt, hogy az erdélyiek Bebeket egy felsőmagyarországi lázadás előkészítésével bízták meg, mire Schwendi 1566-ban Forgách Zsigmondot és Balassa Menyhértet küldte Krasznahorkára, hogy a várat Bebek kezéből kiragadják. (Tört. Tár 1884., 751.) E várat ekkor véghelynek nyilvánították. Forgách Krasznahorka elfoglalása után Gombaszöget, majd Pelsőczöt kerítette kézre, Putnok pedig meghódolt a császáriaknak. (Balogh: i. m.)

Schwendi arra törekedett, hogy a császári őrséggel megszállott várakat a török támadások ellenében biztosítsa; de Rozsnyó városát elmulasztotta felszabadítani a török iga alól. (Mikulik: 227. l.)

Az 1567: XVII. törvényczikk Gömör vármegyét Balog és Gede várának megerősítésére kötelezte. Putnokot, mely eredetileg a Putnoki családé volt, 1566-tól császári őrséggel rakták meg, Tömösvári Mihály parancsnoksága alatt; de 1567-ben Haszán temesvári bég ostrom alá fogta a várat, melyet Tömösvári három napi ostrom után feladni kényszerült. A törökök ekkor Putnok várát a levegőbe röpítették és azután a vármegye alsó részének elpusztítására indultak. Putnok azonban ismét felépült, de nem sokáig maradt meg a Putnoky család birtokában, mert ifj. Putnoki Györgynek 1570-ben bekövetkezett halálával úgy a várat, mint az uradalmat a kincstár lefoglalta és Putnokot Balog várával együtt az 1578: XXVII. t.-cz. a véghelyek közé sorozta, melyeknek megerősítése a vármegye feladata lőn. Hasonlólag emlékeznek meg Putnokról az 1608., 1613 és 1618. évi törvényczikkek.

A császári őrséggel megrakott véghelyek ekként a vármegye hűségét Ferdinánd részére biztosítván, a vármegyei birtokviszonyok tekintetében is mélyreható változás állott be. Kubinyi György, a ki még 1548-ban pert kezdett Feledy Eusták ellen Gede várának elfoglalásáért, 1552-ben orgyilkosság áldozata lett. Halála után testvére folytatta a pert, bár Feledy Boldizsár, Lorántffy Kristóf és neje: Feledy Margit, Lórántffy György és László 1562-ben mindent elkövettek, hogy az ügyet húzzák-halaszszák s Nádasdy Tamás nádor marasztaló ítéletének végrehajtását késleltessék. Végre hosszú huza-vona után, 1588-ban Feledy Anna és a Lórántffyak kénytelenek voltak a Kubinyiaknak okozott 5000 frt kár fejében kerekgedei, gesztetei stbi birtokaikat lekötni, azonban 1590-ben e zálogbirtokok helyett Nyustya, Klenócz helységeket s Tiszolczon levő részeiket adták kárpótlásúl. A romban heverő Gede várába pedig 1594-ben Kubinyi Benedeket iktatták be. (Századok 1876. VIII. füzet.)

Bebek György birtokai közül a pelsőczi uradalmat nővére, Perényi Ferenczné szerezte meg, majd később a Rákóczy-családra szállott.

Krasznahorkán 1570-ben Schwendi Kristóf volt a várnagy, 1573-ban Bornemisza Kristóf, 1577-ben Török András, 1578ban Andrássy Péter parancsnoksága alá került. Krasznahorka ebben az időben hadászatilag egyike volt a legfontosabb véghelyeknek s mintegy előbástyája volt a Szepességbe s Kassára vezető útvonalaknak. Andrássy Péter, kinek, mint a Békes Gáspár-féle összeesküvés részesének, Erdélyből menekülnie kellett, előbb Kis-Komáromban telepedett meg, majd Rueber János kassai főkapitány közbenjárására 1578 jul. 21-ike után Krasznahorka parancsnokságával bízatott meg. (Dr. Csucsomi: A gr. Andrássy-csal. tört.) Krasznahorka ekkor nagyon el volt hanyagolva. A hozzátartozó terjedelmes uradalom jóformán elpusztúlt, a bányák jövedelme pedig a kincstárba folyt. A mint Andrássy Péter elfoglalta helyét, a vármegye régi birtokosai, mint a Csetnekyek, Mágocsyak, Thurzók, féltékeny szemmel nézték működését, mert hírneve, személyes vitézsége, kiváló egyéni tulajdonai már megelőzték jövetelét.

Pedig a vármegyének tán soha sem volt nagyobb szüksége egy erélyes kezű várparancsnokra, mint ekkor, mert a török támadás mindegyre veszedelmesebb jelleget öltött. Rozsnyót a törökök 1573. márcz. 14-én kirabolták, mert a város nem tudta a hadi sarczot megfizetni; ez alkalommal a város lelkészét is magukkal vitték kezesül, a ki csak 1574 után szabadúlt ki fogságából. 1580-ban új pasa került Fülekre, a ki a már lefizetett adót újból követelte Dobsinától, azonban a fizetést megtagadták, mire a török a várost felégetéssel fenyegette. Egyideig azonban úgy látszott, hogy fenyegetését nem fogja beváltani, de az 1584 okt. 14-ét követő éjjel váratlanúl megrohanta a várost, felgyújtotta és mintegy 350 lakost fűzött rabszíjra, a kiket Rimaszombatba hoztak s az itteni templomban elzártak. A város felprédálását körülményesen ismerjük Piltz Gáspár akkori lelkész leírásából.

A török támadások a békekötés daczára mindegyre tartottak. 1588 október elején a török az ország minden részéből állítólag 11.000 embert gyűjtött össze Füleknél, honnan a hódolni nem akaró Szikszó feldúlására készült. Útközben Putnokot is felprédálták, mely alkolommal Putnoki János is fogságba került, a ki rövid idő alatt a rabságban halt el, bár nővérei és Zolthay János szendrei kapitány kiszabadítása érdekében mindent elkövettek. (Balogh: i. m. 58—59.)

Míg a török Putnokot prédálta, addig Rákóczy Zsigmond egri kapitány egybegyűjtvén a kassai, ónódi, diósgyőri őrséget, kikhez Széchy Tamás, Homonnay István, Rissel tokaji kapitány vasasaival is csatlakozott, okt. 8-án elszántan rávetették magukat az ellenségre. Az első összecsapásnál a túlszámban levő török győzött; de Rákóczy, összeszedvén katonáit, ismételve oly erővel támadt a törökökre, hogy azok teljes vereséget szenvedtek. Némely adatok szerint 2500, mások szerint 1500 török maradt halva a csatatéren s mintegy 300-an a Sajóba fúltak. Ezenkívül az összes ágyúk és 600 szekér került a magyarok kezébe, míg a menekülő szécsényi béget a jobbágyok útközben agyonverték. (Millenn. Tört. V. K. 444.)

BALASSA MENYHÉRT.

Némely adat szerint a törökök első sikeres támadása alatt Rákóczy trombitása a közeli szőlőhegyre sietett, s ott trombitáját a császáriak módjára megfújta. A török azt hivén, hogy egy nagyobb császári segédhad

közeledik, zavarba jött s csatarendje megbomlott; ennek hatása alatt a magyar sereg újult erővel támadt a törökökre. (Décsy: Osmanogr. III. 487.) Gömör néhány évig megmenekült a török támadásoktól, azonban a következő évben (1589) Putnoki Zsófia férje: Zsóry Pál került török fogságba, kinek kiszabadítása érdekében hitvese kénytelen volt birtokait 1200 frtért elzálogosítani. A Putnoky család különben a gyakori támadások miatt nem érezvén magát Putnokon biztonságban, Abaúj vármegyébe költözött.

Krasznahorka vára az utóbbi évek alatt mindegyre nagyobb jelentőségre emelkedett. Andrássy Péter még 1580-ban egy 150 jobbágytelkes uradalomra nyert királyi biztosítékot, de ő inkább Erdélybe vágyott vissza. Rueber János kassai főkapitány közbenjárására a bécsi főhaditanács új építkezéseket rendelt el s az őrséget is megkétszerezte. Az uradalmat ugyan Andrássy már magáénak tekinthette, bár e miatt Thurzó Elekkel, Csetneki Mihálylyal és Istvánnal perbe keveredett, de Andrássy körömszakadtáig védte igazát. Miután kiadásai, melyeket a vár fenntartása érdekében tett, felszaporodtak, 1585-ben Rueber János közbenjárására a vár és a csetneki uradalom birtokrészei 10 évre neki adományoztattak, de a csetneki uradalom még 1590-ben is mások kezében volt.

Midőn Miksa főherczeg a lengyel korona megszerzésére törekedett, 1587 végén Andrássy is vele ment Lengyelországba, de 1588 februárjában a török támadások miatt már otthon volt Krasznahorkán, hol 1590-ben elhalt. Utolsó éveiben gyakori viszálya volt Rozsnyóbánya várossal, a határok miatt, a miben különben fiának, Mátyásnak is volt része, miért is, miként 1584-ben Ernő főherczeg, úgy 1593-ban Miksa főherczeg, majd 1600-ban az esztergomi érsek szigorú parancsot intézett az Andrássyakhoz, hogy a rozsnyói polgárokat további méltatlanságoktól kíméljék meg. A határper azonban még éveken át tartott. 1610-ben ugyan egy kiküldött bíróság megállapította a határokat, de az ítélet végrehajtása elé az Andrássyak akadályokat gördítettek s csak az 1630-ban kötött egyezség következtében fogadtattak el az 1600 június 23-án kijelölt határok (Dr. Csucsomi: i. m.), mely utóbbi év július 27-én Andrássy Péter özvegye, Becz Zsófia, Rudolf királytól a várat újabb nyolcz évi időtartamra, a férjének engedélyezett feltételek mellett, nyerte adományúl. (Krasznahorkai levélt.)

Midőn a Perzsiával kötött béke után a portánál a harczias elemek kerekedtek felül, 1593 tavaszán ismét kitört a háború. A felvidéki urak, névszerint: Báthori István, Rákóczy Zsigmond, Dobó Ferencz, Homonnay István, Forgách Simon, Bánffy János, Thököly Sebestyén, — Teuffenbach Kristóf kassai főkapitánynyal egyesülve — Fülek ellen támadtak és a vármegyék is a legnagyobb örömmel csatlakoztak hozzájuk. A vármegyei urak közül Andrássy Mátyás, Orllé Miklós akkori putnoki kapitány, Széchy Tamás (kinek fia, György még ez év (1593) elején egy kisebb csetepaté alkalmával török fogságba került s Szabatkaváracsba hurczoltatott) is részt vettek a hadjáratokban, főleg az utóbbi ösztönözte legjobban a vármegye nemességét a felkelésre. (Acsády Ign. czikke Századok 1885. évf. 26. l.)

Az első támadás a Rimaszombat melletti Szabatka ellen irányúlt. Ezt november 9-én hatalmukba kerítették, Teuffenbach azután földig leromboltatta. A szabatkai bég rejtett úton menekült a hegyoldalon levő „Papharasztjába", hol hosszabb ideig csupán bogyókkal táplálkozott. Turbánjában azonban nagy kincs volt elrejtve. Az év vége felé két rimaszombati lakos a teljesen kimerült és kiéhezett aggastyánt a pokorágyi erdőben megtalálta s a városba hozta. A tanács, felismerve egykori parancsolóját, megijedt, s nehogy baj érje a lakosságot, a két polgárt arra kötelezte, hogy a béget a város szekerén Konstantinápolyba vigyék. A két polgár, Lopóczy és Zorkóczy, teljesítvén a városi tanács kívánságát, baj nélkül járt el küldetésében.

Szabatka megvételét csakhamar Fülek visszavétele követte (november 17.), minek hatása alatt Ajnácskő is a magyarok kezébe került. Ezzel hatalmas terület szabadúlt fel a török hódoltságból. (Millenn. Tört. V. 494. — Istvánffi: XXVII. k. 378 l. — Korponay Ján.: Abaúj várm. leírása. — Piker: Topogr. Magni Regni Hung. — Bél Mátyás: Notitia Regni Hung. IV. k.)

Bocskay István.

Midőn Bocskay István a fenyegetett vallásszabadságért kardot rántott és Kassa meghódolása után, 1604 november 11-én diadalmenetben vonúlt a

városba, egész Gömör vármegye — valláskülönbség nélkül — lelkesedéssel csatlakozott a mozgalomhoz. A prágai császári udvar, megrettenve a felkelés sikerein, Básta György alatt 9400 gyalogból és 5000 lovasból álló hadsereget küldött a fölkelés elfojtására.

Básta Zólyomból Füleken át Kassára igyekezett. Alig ért, november 16-án, Fülektől egy mérföldnyire, midőn hírül hozták neki, hogy Osgyánban a felkelők tekintélyes csapata tanyáz. A fővezér azonnal való megadásra szólította fel a felkelőket, de a hajdúk, bár számra nézve sokkal kevesebben (Istvánffi szerint 4000-en, Kovachich György Márton szerint (Solemia 1827. évf.) pedig csak 1500-an) voltak, a harczvágytól égve, tagadólag válaszoltak. Básta erre egész hadseregét Osgyán ellen vezette s míg a lovasság támadása az elsánczolt hajdúkat ágyúik hátrahagyása mellett kiűzte elsánczolt védelmi helyzetükből s egész Rimaszombatig üldözte őket, addig a gyalogság az osgyáni várat vette ostrom alá. Némethy Balázs hajdúvezér a várbeli 400 hajdúval vitézül védte magát. Mindjárt az első támadásnál Kolonics Ferdinánd császári ezredes és Von Der Burk Jakab kapitány súlyosan megsebesültek.

BOCSKAY ISTVÁN.

De Básta hadainak nagy száma, másfelől a hajdúk hiányos felszerelése eldöntötte Osgyán sorsát. Némethy előre látván az egyenlőtlen küzdelem végét, midőn november 18-án este már a lóistállók is lángba borúltak, elhatározta, hogy 400 emberével áttör a császáriakon; azonban vállalata meghiúsulván, nagy veszteséggel volt kénytelen visszavonúlni. Másnap, 18-án, reggel mintegy 50-en újból megkísérlették a kitörést, de mindnyájan elhullottak a császáriak csapásai alatt. A császáriak még aznap délelőtt könnyű szerrel Osgyán birtokába jutottak. A bevonuló császáriak Némethy Balázst, a kit súlyosan sebesülten foglyul ejtettek, Bástához vitték, a ki embertelen módon végeztette ki. (Istvánffi: XXXIII. 501. 817. — Millenn. Tört. V. 592. — Bél Mátyás: Notitia Regni Hung. IV. köt.)

Básta ekkor győzedelmes hadával, pusztítva, rabolva vonúlt keresztül a vármegyén s Kassát vette ostrom alá, de az itt szenvedett kudarcz megsemmisüléssel fenyegetvén seregét, csakhamar odébb állott s így Gömör megszabadúlt pusztító hadától. Básta pusztításai oly visszatetszést keltettek még a hű királypártiak közt is, hogy Széchy Tamás főispán fia, György szintén Bocskayhoz csatlakozott.

Az eredményes felkelő hadjárat az 1606-ban kötött bécsi és (nov. 11.) a zsitvatoroki békével ért véget. A békekötések értelmében Gömör vármegye ismét visszajutott a király birtokába, hasonlóképₑ Fülek, Ajnácskő és ezeknek tartozékai is felszabadúltak a török hódoltság alól. Az utóbbi várat 1605-ben Lórántffy Zsigmond és Vécsey György akként osztották fel maguk közt, hogy a felső vár az alsó vár egy részével s a templom $^3/_4$-ével Lórántffy birtokába jutott, a középső várat s az alsó vár második részét a templom $^1/_4$-ével Vécsey nyerte osztályrészül.

A Bocskay halála után, 1608-ban, Pozsonyban egybegyűlt rendek az alkotmányt és vallásszabadságot biztosító bécsi békét törvénybe iktatván, főleg az idegen főurak birtokában levő várak visszavételére s az idegen zsoldos hadak féktelen garázdálkodásainak megakadályozására törekedtek.

A vármegye várai közül tudvalevőleg Murányt Rottal János Jakab és ennek neje, Thurzó Mária bírták zálogban. E várat Széchy Tamás, Gömör vármegye főispánja és később főasztalnok, igyekezett megszerezni, felhasználva az országgyűlés által hozott XXXIII t.-czikk rendelkezését, mely szerint a vár a nem honosított Rottaltól elveendő; még ebben az évben alkut kötött Rottallal a vár átadására nézve, melynek birtokában 1609 deczember 20-án megerősíttetett, de a várban továbbra is német őrség maradt. (Acsády: Századok 1885.)

A vármegye többi várai a XVII. század első felében szintén mélyreható változáson mentek át. Nézzünk kissé körül, hogy kik voltak az egyes várak urai, hogy a XVII. század eseményeit megérthessük.

Széchy Tamás fia György, az erőszakos, garázda férfiú, Balog várát nyerte atyjától, a hol atyjának 1618-ban bekövetkezett haláláig tartózkodott, s a mely várat az 1608: XV. törvényczikk véghelynek nyilvánított. Putnokot császári őrség szállta meg, melynek helyettes parancsnoka 1613-tól karvai Orllé István, az Orlay-család őse volt, a ki 1617-től mint kapitány parancsnokolt, s a várnak és a hozzátartozó uradalomnak is birtokába jutott. (Thaly Kálmán: A gr. Serényi és a br. Orlay család.) Az ajnácskői vár, mely Feledy Boldizsárnak 1601-ben történt magtalan elhaltával a Lórántffyakra szállott, újabb viszályok tárgya lett. 1609-ben ugyan a Kubinyiak nyertek új adományt a várra, de nem igen szerezhették meg, mert egyfelől Vécsey György, másfelől a Morvayak, mint Lórántffy-örökösök hevesen tiltakoztak ellenük. II. Ferdinánd azonban az osztályos atyafiak s a Kubinyiak közötti versengést figyelembe sem véve, 1628-ban Ajnácskőt és tartozékait Bosnyák Tamás honti főispánnak adta s abba őt Rákóczy György és nejének: Lórántffy Zsuzsannának, valamint a Forgáchok és a Kubinyiak tiltakozása ellenére beiktatta.

Krasznahorkát, melyet Andrássy Péter özvegye, Becz Zsófia oly erélyesen megvédett mindennemű támadás ellen, az Andrássy család végleg birtokába vette. Andrássy Mátyás, a ki már ekkor a vármegye legelőkelőbb családaival jutott rokonságba, 1627-től kezdve a vár kapitánya volt. II. Ferdinánd király 1631-ben a vár birtokában megerősítette, III. Ferdinánd pedig 1642 deczember 22-én kelt adománylevelével Krasznahorka várának és a hozzátartozó uradalomnak fiágon örökös urává tette. (Csucsomi dr. i. m.)

Bethlen Gábor. II. Mátyás halála után a rendek az 1619-iki pozsonyi országgyűlésen, II. Ferdinándot ültették a trónra. Mivel pedig a koronázási országgyűlésen a protestáns kisebbségtől előterjesztett sérelmek nem orvosoltattak, Bethlen Gábor, a ki 1613 óta ült az erdélyi fejedelemségben, felismerve a pillanat fontosságát, a fenyegetett vallásszabadság védelmére kardot rántott.

Bethlen felkelésének hírére Széchy György, a kit csak a megelőző évben (1618) neveztek ki főispánnak, habár hol II. Ferdinánd párthíveit, hol Bethlen pártját ámította, egész lélekkel csatlakozott a felkeléshez, de a támadt zavart első sorban a saját hasznára igyekezett kiaknázni.

A mint híre jött Bethlen hadai közeledtének, Széchy György kiverte a német őrséget Murányból s egész Jolsváig űzte; innen Rozsnyóra csapott, mely várost — az esztergomi érsek birtokát — csakhamar hatalmába kerítette; majd vármegyei közgyűlést hívott egybe, hogy a nemesi felkelést elrendeltessék s a Bethlenhez való csatlakozás elhatároztassék; de e mellett gondja volt a saját várainak védelmére is. Így Balog várát a vármegye segítségével megerősítette. Ezalatt szeptember hó 1-én Fáy Péter Széchy rendeletéből Jászóra tört s az ott tartózkodó egri káptalant kirabolta. De úgy látszik, nem akart Bethlennel találkozni, mert Rhédey Ferenczczel egyesülve, mintegy nyolczezer főnyi haddal előbb Füleket hódoltatta meg, majd innen a bányavárosok felé vette útját. Útközben, mindazokat a főurakat, a kik nem akartak hozzája csatlakozni, elfogatta. Így került kezébe Pálffy István is, a kit Andrássy Mátyás szabadított ki fogságából.

A beszterczebányai országgyűlés (1620 augusztus 25) Bethlen Gábort királylyá választotta. Ezen az országgyűlésen Széchy György is előkelő

szerepet vitt és érdemei elismeréséül Murányt és Lipcse várát nyerte Bethlen Gábortól adományul 1620 november 8-án.

Midőn azonban a csehek a fehérhegyi csatában megverettek, Széchy György már a felkeléstől nem sok sikert várván, Bosnyák Tamás és Balassa Zsigmond példáját követte; eleinte 1621 január havában Murány várába vonult vissza, majd innen alkudozásokba bocsátkozott Forgách nádorral, kinek közbenjárására szintén Ferdinánd híve lett. Bethlent mélyen bántotta e hálátlanság; elfogatási parancsot adott ki ellene, de Széchy ügyesen kisiklott kezei közül, sőt bízva gömöri megerősített váraiban, Füleknél Bethlen hadaira támadt, mely alkalommal vetélytársát Rhédeyt is elfogta és börtönbe hurczolta, Füleket pedig 1621 április havában árúlás útján kézrekerítette.

BETHLEN GÁBOR.

Ferdinánd azonban bőkezűen jutalmazta Széchy Györgyöt átpártolásáért. 1621 július 27-én új adománylevelet állított ki részére Murány és Lipcse várakra és a hozzátartozó uradalmakra. Bethlen azonban sohasem tudta feledni árulását s még az 1621 deczember 31-iki nikolsburgi békekötésnél is minden törekvése oda irányult, hogy Rozsnyó ne maradjon meg Széchy birtokában. Pázmány Péter esztergomi érseket is folyton ösztönözte, hogy Rozsnyót, mint érseki birtokot, igyekezzék visszaszerezni. Ferdinánd ugyan 1622-ben titkos tanácsosi méltósággal s az ország keleti részének főkapitányságával kárpótolta, de úgy látszik, ez nem elégítette ki Széchyt, mert 1623-ban újból közeledett Bethlenhez. (Acsády Ign. cikke: Századok 1885. évf.) Bécsben — úgy látszik — mindezekről eleve értesültek, minek következtében Bethlen Gábor 1623 évi második támadása alkalmával, Széchy Györgyre egy szál katonát sem mertek bízni. Mikor Bethlen szept. 13-án bevonult Kassára, Széchy Eperjesre ment, de az eperjesiek valószinűleg szintén tájékozva voltak megbízhatatlanságáról és nem akarták bebocsátani; hasonlókép meghiúsult az a terve, hogy a vármegyei nemességet felkelésre bírja, mire Széchy lemondott a főkapitányságról s elkedvetlenedve, Murány várába vonult vissza. (Millenn. Tört. VI. 357.)

Miután ekként a vármegyében fegyveres ellentállást nem szerveztek, Bethlen Gábor hada szeptember 21-ike után akadálytalanul kézrekerítette Putnokot, majd innen a vármegye alsó részén átvonulva, Fülek várát fogta ostrom alá, de kikerülte Ajnácskőt, mely épúgy, mint Fülek, Bosnyák Tamás hadaival volt megszállva s még 1624-ben is keményen tartotta magát. (Jászói oklevelek X. k. 133. l. — Millenn. Tört. VI. 362.)

A béketárgyalások alatt Bethlen Gömör területét — az egyes várak kivételével — hatalmában tartotta, s az 1624. évi béketárgyalások alatt is

I. RÁKÓCZY GYÖRGY.

oda törekedett, hogy a vármegyét az erdélyi területhez csatolhassa. Ebbeli törekvéseit ugyan gróf Esterházy Miklós nádor meghiusította, de Széchy György felhasználva az alkalmat, Bethlennel ismét tárgyalásokba bocsátkozott Korniss Zsigmond útján. De a mint ez a vármegyében köztudomásra jutott, utólérte a nemezis. Midőn ugyanis az 1625. év nyarán zempléni birtokára ment, a királypárti gömöriek, abban a hiszemben hogy Bethlent keresi fel és ismét zavarokat támaszt a vármegyében, orgyilkosokat fogadtak, a kik közül a saját szolgája szeptember 1-én éjjel agyonlőtte. Özvegye Homonnai Drugeth Borbála ugyan megtarthatta a várat, de kénytelen volt császári őrséget befogadni, melyet az özvegy, ráhói Jákóffy Ferencz tiszttartójával és Péchy György porkolábjával tartatott szemmel. Midőn az 1626 április 14-én kelt királyi engedélylyel, 2200 tallér lefizetése után, az uradalom az özvegy tulajdonába bocsáttatott, külön kötelezvényt kellett kiállítani arra nézve, hogy a várat az erdélyi fejedelemnek át nem adja. (Acsády Ign.: i. czikke Századok 1885.) Ajnácskőre ugyanekkor rossz napok virradtak. Bosnyák Tamás füleki kapitány, úgy látszik, a várat Pongrácz Mátyásnak és osztályos atyafiainak (Horváth Mihály, Vécsey Sándor, Beghay Ferencz, Baranyay Miklós és Morvay Benedek) volt kénytelen átengedni; de ezek a várat annyira elhanyagolták, hogy még kisebb török csapatnak sem lett volna képes ellentállani. Bosnyák Tamás füleki kapitány megkeresésére a vármegye ugyan 1629-ben vizsgálatot rendelt el (Századok 1876.: VIII. füzet), de nem sok eredménynyel.

Krasznahorka vára, az Andrássyak kezében, biztosította a magyar király túlsúlyát azon a vidéken. Putnok ellenben már fekvésénél fogva is, örökös támadásoknak volt kitéve s majd az erdélyi fejedelmi hadak, majd a császári zsoldos had ütött benne tanyát. Bethlen harmadik támadása (1626) a vármegye területén nagyobb mozgalmakat nem idézett elő. 1626 szeptember vége felé Rimaszombatnál táborozott, honnan Drégely-Palánk felé vonult; de az ez évben kötött pozsonyi béke a további hadviselésnek véget vetett. 1629 november 15-én közbejött halálával megindult Erdélyben a küzdelem a fejedelemségért, melyet I. Rákóczy György nyert el.

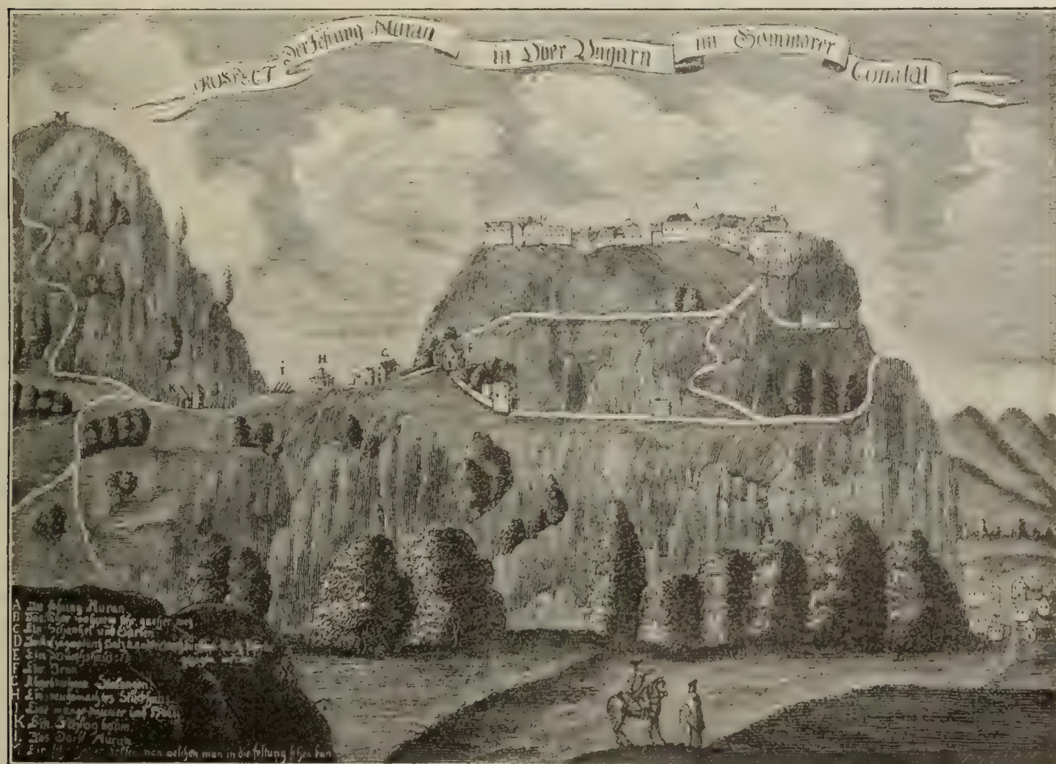
I. Rákóczy György.

Rákóczy Györgynek erdélyi fejedelemmé történt megválasztása (1630) Gömör vármegyében mélyebb benyomást keltett. Nem csoda, hisz neje, Lórántffi Zsuzsánna a vármegye híres családjának sarja, kiterjedt rokonsággal bírt. Egyelőre azonban II. Ferdinándnak nem kellett Rákóczytól tartania, mert 1633-ban Eperjesen békét kötöttek.

A zsitvatoroki békekötés után (1606) a Fülek és Ajnácskő várakhoz tartozó terület ugyan felszabadult a török hódoltság alól, de azért Egerhez számos hódolt falu tartozott, a mi elég bajt hozott a vármegyére.

Az 1627. évi vizsgálat adatai szerint az egri törökök a hódoltsági falvak adóját évenként 2734 frt 60 denárral verték fel, a gömöri jobbágyok búzatartozását 803 kilával, a zabot 385 kilával, méz- és vaj-adójukat 452 iczével, szénájukat 230 szekérrel verték feljebb. (Millenn. Tört. VI. 466.) 1627-től 1642-ig a török folyton emelte a gabona és az élelmi adót. E mellett számos marhát hajtottak el s gyakran fogtak el asszonyokat és gyermekeket s e tekintetben csak Sidó Mehemet egri pasasága idejében javúlt némileg a helyzet.

A zsitvatoroki béke ellenére a törökök a nemesember előjogait sem vették figyelembe. Így 1627-ben az egri pasa Rimaszécsen, az úrnapi sokadalom alkalmával kihirdettette, hogy úgy a nemesek, mint a jobbágyok közmunkára menjenek. E mellett a török folyton támadta a vármegyei várakat. 1639-ben gyalogkatonaságot fogadott fel a vármegye a török támadá-

MURÁNY VÁRA A XVII. SZÁZADBAN

sok ellen. A következő években már észrevehető volt a fegyveres készülődés. A vármegye 1640-ben és 1641-ben több ízben küldött követeket Kassára a főkapitányokhoz, a felkelések ügyében, de e mellett 1642-ben a törökökkel is kénytelen volt tárgyalásokba bocsátkozni, mely czélból Ragályi Menyhértet küldték a budai pasához. (Bartholomaeides: i. m. 244. l.)

III. Ferdinánd, értesülvén Rákóczy György és a svédek közt kötött szövetségről, támadástól tartva, 1643-ban Putnokot német és magyar hadakkal megerősítette. Az idegen zsoldosok azután rémítő pusztítást vittek végbe a környéken és főleg az Andrássyak birtokait háborgatták.

Ugyanezen évben halt el Széchy György özvegye, miáltal a murányi vár három leányára szállott, a kik közül Éva, Illésházy Gáborné, férjével együtt még 1643 végén Murányban berendezkedett s azt a saját, magyar és német zsoldosaival szállotta meg. (Acsády Ign.: Széchy Mária.)

Midőn 1644. év februárjában Rákóczy kitűzte a felkelés zászlaját, Illésházy, hogy birtokait szaporítsa, nyíltan a felkelőkhöz állott. Az erdélyi birtokairól hazatérő harmadik leány: Széchy Mária, már változott viszonyokat talált. Alig értesült Eszterházy nádor Illésházy Gábor elpártolásáról, megin-

WESSELÉNYI FERENCZ.

dította ellene a hűtlenségi pert, miáltal a testvérek ősi birtokát veszedelem fenyegette.

Rákóczy felkelése magával ragadta a vármegyét. Egyik vezére: osgyáni Bakos Gábor, 1644 február hó vége felé már Rozsnyóhoz közeledett. A megrémült polgárság Pázmány Péterhez fordúlt segélyért, de ott jó tanácsokon kívül egyebet nem nyert. Keresztes Gábor, a fejedelem hadnagya, Bakos alatt, febr. 22-én, már Csetnekről követelt szállító-szekereket Rozsnyó városától, melyeket az kénytelen volt elküldeni. Bakos a hó vége felé Rozsnyóra érkezett, lefoglalta az érsek jövedelmeit, a várost pedig az erdélyi fejedelem hűségére kötelezte. Bakos előhadát követték a többiek. Kassa elfoglalása után (márcz. 12.) Korniss Zsigmond hadai szállottak Rozsnyóra. Márcz. 25-én pedig Berzétére vonúltak. Gyöngyösi Nagy István márcz. 28-án Jolsvánál táborozott. Ugyanekkor elesett Putnok is s Bakos Gábor április elején akadálytalanúl juthatott ősi várába, Osgyánba, melylyel Fülek kapitánya, Wesselényi Ferencz nézett farkasszemet. E várat ez alkalommal Kemény János hadai nem bírták megostromolni. (Mikulik czikkei a Tört. Tár 1884. és 1885. évf.)

Ekkor azonban a koczka megfordúlt. Április vége felé Götz tábornagy egyesülvén Puchaim altábornagy seregével s Eszterházy nádor magyar csapataival, Rákóczy hadait a Garamig verte vissza. Ekkor megkezdődött a gyors visszavonúlás. Május közepén már Rimaszombaton állott meg Rákóczy, hova a nádor postakövete érkezett azzal az üzenettel, hogy ha Rákóczy oly vitéz ember, hát várja be s álljon harczot vele (Millenn. Tört. VI. 490.); de Rákóczy serege hanyatt-homlok futott a Bodrogközig. Eszterházy magyar csapatai voltak az elsők, melyek Gömörbe érkeztek. Ezek hatalmukba kerítvén Putnokot, Rákóczy hadainak üldözésére továbbvonúltak. De Eszterházy tétovázó eljárása következtében nemcsak hogy Kassát nem tudták az erdélyiektől visszafoglalni, hanem Sárosból is kiszorúltak.

Míg Homonnay János és Csáky István, Ferdinánd részére hadakat toborozandók, Lengyelországba mentek s míg ezeknek szemmeltartására Rákóczy Kemény Jánost Nyitrába küldte, azalatt Gömörben a murányi várat Széchy Mária a király hadai kezére játszotta.

A murányi regény.

Széchy Mária ép akkor érkezett a várba, midőn Illésházy Gábor, a ki őt örökségében megkárosítani igyekezett, Rákóczy pártjára állott. E szorongatott helyzetben a füleki kapitánytól uborkába rejtett levelet kapott, melyben Széchy Máriát találkozóra hívja. Ez a légyott valószinűleg júl. 23-án történt a murányalja-tiszolczi országút mentén levő erdős völgyben. Ez a találkozó döntötte el Murány sorsát.

Mialatt Illésházy Gábor, a haszonleső sógor, Kassára ment a fejedelemhez, azalatt Széchy Mária megtette az előkészületeket Wesselényi Ferencz hadainak bebocsátására. Wesselényi a füleki helyőrségből 500 vitézzel kerülő útakon indult Murány felé. Nehogy azonban tervét elárulják, csupán 80 válogatott vitézt vett maga mellé és ezekkel indult a vár alá. Vele volt

Vadászi Pál, Fekete László, Gombkötő János füleki hadnagy, a két Farkas testvér, Solymosi „a régi vitéz", mindannyian kipróbált hűségű hadfiak, kiknek csak akkor mondta el tervét, midőn már a várhegy alatt állottak. A sötét éjszaka védelme alatt Wesselényi aug. hó 4-én, éjféltájban ért a várbástya alá, hol hajnalig kellett várakozniok. Ekkor Széchy Mária Kádas nevű szolgája lebocsátotta a kötélhágcsót, melyen Wesselényi 35 vitézével a várfalakon át a várba jutott.

IVÁNYI FEKETE LÁSZLÓ.

Mialatt az aug. 4—5. közötti éjjelen Wesselényi e fárasztó és veszélyes útat megtette, Széchy Mária nem kevésbbé vakmerő tettre határozta el magát. Maga köré gyűjtvén leghívebb szolgáit, közte Kádast, a várfalakon őrködő katonákat jórészt lefogatta és összekötözve elzáratta. Így történt azután, hogy Wesselényi bebocsátott hada jóformán kardcsapás nélkül foglalta el a várat.

Midőn Wesselényi emberei már a várban voltak, előbb Budaházy István várkapitányt értesítették a fordulatról, a kit álmából rázatott fel Széchy Mária, majd Illésházy Gábornét keltették fel, kinél a várkapu kulcsai voltak. Időközben Wesselényi emberei a vár fontosabb pontjait megszállották, minden fegyvert lefoglaltak, majd a várkulcsok megszerzése után bebocsátották a künnmaradtakat, kiknek trombita-harsogására az álmából felriadt várbeli őrség csekély ellentállás után megadta magát. Mire a nap felkelt, Murány Wesselényié volt, a ki harmadnapra, aug. 7-én, Széchy Máriával egybe is kelt s tisztjei, valamint vitézei körében ülte meg lakodalmát.

Murányvár eleste nagy feltünést keltett az egész országban és Kassán, hova a hír 6-án érkezett, nagy aggodalommal tárgyalták az esetet. Murány elfoglalása rendkívül zavarólag hatott a hadmíveletekre is, mert elvágta Kemény János csapatai és Kassa között az összekötő útat.

De Murány elfoglalása Gömör pártállására is nagy befolyással volt. Szöndi Máté balogvári kapitány kénytelen-kelletlen meghódolt s letétette katonáival a hűségi esküt. Rozsnyó is készségesen meghódolt Wesselényinek. (Murány elfoglalásáról egész irodalmunk van. Mi azonban Acsády Ignácz művét vettük alapul, mely az összes e tárgyban megjelent dolgozatokat felöleli).

A francziákkal kötött szövetség következtében 1645. év nyarán Rákóczy újból meginditotta hadait Rakamazról III. Ferdinánd ellen. Miután Putnokot ismét kézrekerítette, június havában Rimaszombatban ütött tábort. Itt érte a porta rendelete, mely őt a hadjárat folytatásától eltiltotta, de Rákóczy ezért tovább vonult Morvaország felé. Előnyomulása következtében Bakos Gábor is a vármegyébe jött s főleg Rozsnyót akarta megsarczolni, de a rozsnyóiak Wesselényihez fordultak segélyért, a ki Móré Istvánt Csetnekre rendelte; ennek csapatai elől Bakos meghátrált s Rimaszombatban Rákóczy hadához csatlakozott. (Millenn. Tört. VI. 497. — Mikulik közleményei a Tört. Tár. 1884—85. évf.) De azért Móré Istvántól is sokat szenvedtek a rozsnyóiak.

Az 1645 decz. 15-én kötött linczi béke véget vetett Rákóczy hadjáratának. A békekötés értelmében Putnok ismét a magyar király kezébe kerülvén, újból császári zsoldosokkal rakatott meg. (Balogh i. m. 61.) Ajnácskőt

VADÁSZI PÁL.

iványi Fekete György füleki alkapitány erősítette meg. 1652 márcz. 20-án a vármegye bizottságot küldött ki a vár felülvizsgálására. Wesselényi csak hoszszas pereskedés után tudta megtartani Murányt, Balog várát ellenben Széchy Mária nagybátyja: Széchy Dénes gróf kerítette hatalmába és csak 1646-ban váltották vissza Wesselényiék 10,000 forintért. Később azonban 1666-ban Széchy Mária mégis visszaadta Balog várát Széchy Gáspárnak. (Acsády Ign.: Széchy Mária 154—201. l.) Osgyán vára, mely az 1647. évi törvények rendeletéből megerősíttetett, szintén a török támadások ellen volt hivatva a vidéket védelmezni. Ura, Bakos Gábor a linczi békekötés után Ferdinándnak esküdött hűséget.

A linczi békekötés után a török támadás foglalkoztatta a rendeket. 1646-ban Gömör, több más szomszédos vármegye rendeivel, gyűlést tartott Wesselényi Ferencz elnöklete alatt, melyben a török ellen állandó sereg felfogadását határozták el. Gömör vármegyére, melyet ezen értekezleten Andrássy Mátyás képviselt, 25 lovas esett, a kiket felszerelve, Szendrőbe kellett küldeni.

A várbeli őrségek ellen azonban tömérdek panasz merült fel. Így 1648-ban a putnoki német zsoldosok garázdálkodásai miatt emeltek panaszt. A vármegye évkönyvei ekként nyilatkoznak róluk: „rosszabbúl viselik magokat, mint a vármegyében gyakran harácsoló egri törökök.“ (Balogh: i. h., 61. l.) Wesselényi Ferencz gróf 1647 jún. 26-án kelt levelével meghagyta a vármegyének, hogy a Gömör és Torna vármegyékben garázdálkodó katonákat a vármegye fogassa el s ismételt tettenérés esetében agyonverheti őket. (Gömör várm. levélt.)

Midőn Wesselényi vette át Magyarország főkapitányságát, erélyes kezekkel fogott a törökök elleni védelemhez. 1653 jún. 10-én nemesi felkelést rendelt el a törökök ellen. Ugyanezen évben Putnokon, véletlen baleset következtében felrobbant a lőpor, mely tömérdek kárt okozott az erődítvényekben. Orllé (Orlay) András várkapitány azonban csakhamar helyreállíttatta a megrongált várfalakat.

II. Rákóczy György.

Midőn I. Rákóczy György halála után hasonnevű fia jutott az erdélyi fejedelmi székbe (1648), első gondolata volt atyjának a lengyel korona megszerzésére fordított törekvéseit folytatni. E végből, nem hallgatva sem a bécsi udvar tanácsaira, sem a porta tiltakozására, 1649-ben szövetségre lépett a kozákok hetmanjával is. A lengyel korona elnyeréséért folytatott küzdelme azonban végveszélybe sodorta Erdélyt, de e mellett a felsőmagyarországi vármegyéknek is kijutott a küzdelemből. Wesselényi már 1655 okt. 6-án Jolsváról kelt levelével értesítette a vármegyét, hogy a lengyelek betörni szándékoznak hazánk területére, miért is felhívja, hogy határait védje meg. Ezúttal azonban a vármegye megmenekült a betöréstől. De midőn Rákóczy 1657-ben lengyelországi hadjáratával kudarczot vallott, a porta letette őt a fejedelemségről, Köprili nagyvezir pedig betört Erdélybe.

A török támadás hírére Wesselényi 1658 márcz. 31-én általános felkelést rendelt, majd a következő évben (1659) Putnokot megerősíttette. De ezekben az években a török hadak elkerülték Gömört, azonban a török martalóczok eleget garázdálkodtak a vidéken, miközben a megyei urak közül

többen fogságba estek, így Putnoki Bálint is, a kit 1667—68-ban I. Rákóczy Ferencz váltott ki a török fogságból.

Rákóczy György halálával Lipót király az új erdélyi fejedelem, Kemény János támogatására Montecuccoli császári fővezért küldte Erdélybe, hadainak kiegészítéséül. 1661 aug. 8-án Bécsben kelt leirattal felkelés rendeltetett a vármegyében és a felkelő sereget gr. Drugeth György 1661 okt. 10-én a felső Tisza vidékére rendelte (Várm. levélt.), míg Putnokot lőszerkészlettel látták el, csakhogy azért egy esetleges török támadásnak nem tudott volna ellentállani, mert az egész várban — az 1661. évi összeírás szerint — csupán 4 régi és egy hétfontos ágyú találtatott. (Hadtört. Közl. 1895. évf.)

II. RÁKÓCZY GYÖRGY.

Tudvalevő, hogy Montecuccoli az ő óvatos, késedelmes eljárásával Erdélyben kudarczot vallott, de a bécsi udvarnak az erdélyi ügyekbe való beleavatkozása egyúttal újabb háborúknak lett okozója. Lipót király 1663-ban az Erdélybe rontott törökök ellen személyes felkelést rendelt, melyet gersei Pethő Zsigmond ugyanez év aug. 16-án a vármegyéhez intézett levelével megismételt. Időközben azonban Érsekújvár török kézre került, mire Lipót király aug. 31-én a vár elestét tudatván, a vármegyében újabb felkelést rendelt el s így a vármegye azt sem tudta, hogy hova küldje a felkelő sereget, Erdélybe-e vagy Pozsonyba?

A vármegyék azonban sehova sem küldtek felkelőket és csak küldötteik jelentek meg Wesselényi nádor előtt, tudatva, hogy a török hadak közelsége miatt nem távozhatnak hazulról. Az 1663—64 telén azután mindkét fél erősen készült a megindítandó háborúhoz.

Wesselényi a török becsapástól tartva, ugyanez év tavaszán megerősítette Balogot, Putnokra pedig br. Orlay András vigyázott. A vármegyei urak közül Andrássy Miklós, a ki 1676-ban bárói rangot nyert, Montecuccoli seregébe lépett s résztvett az 1664. évi hadjáratban.

A nemesi felkelés azonban ezúttal a nádor vezérlete alatt Szendrőnél elkésve gyült egybe, a mikor már a hadjáratnak vége szakadt. Az eredményes nyári hadjáratot a bécsi kormány nem bírta kihasználni. A fölötte hátrányos vasvári béke pedig (1664 aug. 14.) a további támadásoknak 20 évre véget vetett. E békekötés, melyet Lipót király csak 1666 jún. 6-án tudatott a vármegyével, általános elkedvetlenedést keltett nemcsak az alsó nemesség között, hanem a főurak soraiban is. Összeesküvés támadt, melynek szálai a murányi várban futottak össze.

A vasvári béke tűrhetetlenné tette a helyzetet Gömörben. A Rima völgyében, a Fülekhez tartozó Erdőháton folyton jártak a török martalóczok. Wesselényi nádorné, Széchy Mária például, ha Murányból valamely birtokára akart menni, kerülő utakon kellett a török martalóczok elől kitérnie. (Acsády i. m. 209.)

1666-ban lényeges változás állott be a birtokviszonyok tekintetében is. Osgyáni Bakos Gábor, ősi nemzetségének utolsó sarja okt. 17-én elhalálozván, úgy Csetnek, mint Osgyán a fiskus kezébe került; az utóbbit a Géczy család örökölte, melytől házasság révén a Korponay család birtokába került. Midőn az összeesküvők 1666. év elején Wesselényi nádort tervöknek meg-

BAKOS GÁBOR EPITÁFIUMA A CSETNEKI TEMPLOMBAN.

nyerték, ez nejét, Széchy Máriát is beavatta az összeesküvésbe. Ettől kezdve a murányi vár úrnője kezelte az összeesküvők levelezését is. Apaffy erdélyi fejedelem értesülvén a főurak terveiről, Teleky Mihályt és Bethlen Miklóst küldte a Felvidékre. Ezek 1666 aug. 13-án Murányba mentek a nádorhoz, a ki ez alkalommal a Felvidékről számos urat hívott meg vendégségbe. Köztük volt Csáky Ferencz főkapitány is. Míg azonban a vendégsereg a várban mulatott, azalatt Bory Mihály, az összeesküvés tulajdonképeni tervezője, és Nagy Ferencz nádori ítélőmester, a beavatottakkal (Vitnyédi István, a nagyeszű, keresett ügyvéd, nagyidai Székely András, Keczer Menyhért, Fáy László, Kende Gábor, Ispán Ferencz, fügedi Nagy András, Szuhay Mátyás, Szepessy Pál) hosszú tanácskozás után abban állapodtak meg, hogy a bécsi kormány önkénye ellen a törökhöz fordulnak segélyért.

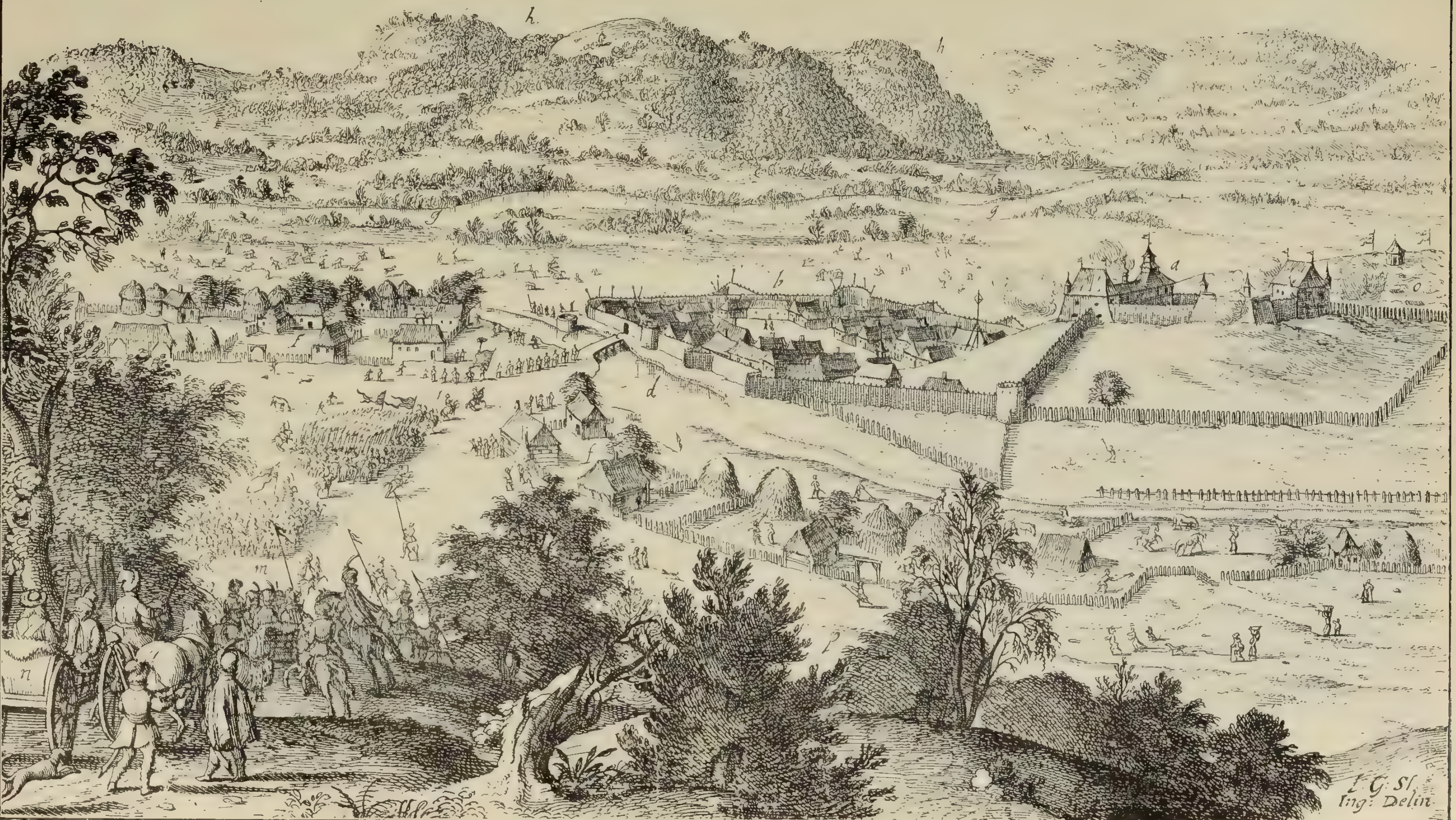
Az összeesküvést azonban váratlan csapás érte, Wesselényi nádornak 1667 márcz. 27-én Beszterczebányán bekövetkezett halálával. A nádor temetése csak aprilis 11-én ment végbe Murányban, a végakaratának megfelelő egyszerűséggel.

Az elhalt nádor kivánsága szerint lessenyei Nagy Ferencz nádori ítélőmester vette át az óriási vagyon kormányzását. Azonban Nagy Ferencz e bizalmat azzal hálálta meg, hogy az özvegyet az összeesküvésbe mindegyre jobban belevonta. Az özvegynek e mellett még anyagi gondjai is voltak. 1668-ban Murányt el is akarta adni Zrinyi Péternek, de ebben Nádasdy Ferencz, a nádor halála után az összeesküves feje, gátolta meg. Ebben az évben maguk az összeesküvők árulták el tervüket a bécsi udvarnak, mely azután Széchy Máriától elkérte az összeesküvésre vonatkozó iratokat és azokat meg is kapta. Erre megkezdődtek az elfogatások, a gyanús egyének üldözése és a protestánsok vallásszabadságának elnyomása.

Lipót még 1670 tavaszán kiadta a rendeletet, hogy Murányba német helyőrséget kell vinni. E parancsa csak júl. 25-én érkezett Murányba, mely aug. 10-én kaput nyitott Lotharingeni Károly herczeg dragonyosai és G. de Counwald-Cucolski lovasai előtt, míg a vár br. Windischgrätz parancsnoksága alá került; Széchy Mária pedig Pozsonyba idéztetvén birái elé, 1671 febr. 13-án végleg elhagyta Murányt. (Acsády Ign.: Széchy Mária 254.)

1670. végén, a rozsnyói jezsuiták kérésére, Korponáról horvát katonaság jött Rozsnyóra, mely az ottani ágost. hitv. templomot visszafoglalván, a tanítót és a papot elűzte. Az utóbbi 1682-ig Sajó-Gömörben húzta meg magát. Ez azonban csak a kezdete volt a későbbi években mindegyre jobban növekvő vallásüldözésnek; később megváltozott a helyzet s a térítéseket követő általános visszatetszés hatása alatt, a császári tábornokok eddigi eljárásukat lehetőleg szépíteni igyekeztek, sőt Spankau Páris kassai tábornok 1674 május 10-én kelt levelével a vármegyét felhívja, hogy azok a kálvinista papok, a kik a népet oly hírekkel lázítják, mintha a császár őket katholikus hitre akarná téríteni, menten elfogatandók. A rozsnyóiak pedig a városukban levő jezsuitákat 1671-ben kiszolgáltatták az egri törököknek, mely ügyben Szelepcsényi György érsek 1672 jan. 3-án kemény hangú levelet intéz a városhoz. (Egyházmegyei levélt. Rozsnyón.)

A császári tábornokok az elfoglalt várakat a törökökkel szemben biztosítani igyekeztek. E végből a putnoki végházat 1672-ben 200 huszárral és 100 hajdúval rakatták meg (Hadtört. Közl. 1895.), míg Schöningk György

PUTNOK 1667-BEN.

Vilmos vezérőrnagy 1672 aug. 14-én magyar nyelvű levélben fordul a vármegyéhez, a Szendrő várának megerősítése czéljából kirendelendő közmunka végett. (Tört. Tár 1884. évf.)

Az Erdélybe menekült bujdosók 1672 őszén Petróczy, Szuhay, Szepesy, Kende, Zákány, Deák Ferencz és Szőcs János vezérlete alatt a Felvidékre törtek, s Enyiczkénél szept. 13-án a báró Spankau vezérlete alatt álló császári hadat visszaverték, mely alkalommal Gömörből többen csatlakoztak hozzájuk. Azok közé, a kik a felkelőket üdvözölték, tartozott Orlay Miklós báró is, a ki, noha német nevelést nyert, megnyitotta előttük Putnok kapuit s elhagyva hitét, kálvinista lett. (Thaly Kálmán: A báró Orlay és a gróf Serényi család levélt.) Látva azonban, hogy az előnyomuló császáriak ellenében helyzete tarthatatlan, a várat kiürítette s összes értékes holmiját társzekerekre rakva, nejét Fáy Istvánnéval együtt Egerbe küldte s a török pasa oltalma alá helyezte, hova házi népét maga is követte.

Atyja, Orlay András báró, fia átpártolása miatt megijedve, mindent elkövetett, hogy számára kegyelmet nyerjen s hogy a fiskustól lefoglalt jószágait visszakapja; a mit azonban az atyja nem bírt elérni, azt fia megszerezte. 1678-ban ismét megjelent Thökölyvel Gömörben, várát hatalmába kerítette és 1685-ig, Thököly bukásáig, meg is tartotta.

A bujdosók visszaverésével egyúttal folytatták a protestánsok üldözését is. Spankau Páris kassai kapitány 1674-ben, azon ürügy alatt, hogy némely kálvinisták a királyhoz hű katholikusokat fogságra vetik, felhívja a vármegyét ennek megakadályozására, mert különben katonaságot küld s kiírtja a kálvinistákat. Noha a felkelők visszaverettek, Spankau mégis újabb támadástól tartva, még ez évben felkelést rendelt el a bujdosók ellen, a minek azonban nem lévén foganatja, 1675 jan. 18-án Spankau közbenjárására, maga Lipót király, Széchy György gróf főispánnak különbeni kegyvesztés terhe alatt meghagyja, hogy a lázadók elleni felkelést mielőbb foganatosítsa.

Ekként segédhadakról gondoskodva lévén, Spankau felhívja a vármegyét, hogy a törököktől okozott károkat és pusztításokat írassa össze, miután azt az egri pasa tudomására kívánja hozni. Ezt a jóakaratú leiratot csakhamar Ampringen János Gáspár kormányzónak jún. 15-én kelt leirata követte, melylyel a vármegyét a Lipót iránti hűségre inti.

1675. év őszén a bujdosók újabb támadásra készültek, miről nov. 25-én Strassoldó Károly gróf császári tábornok, értesítette a vármegyét, meghagyva egyúttal, hogy a Nemesbikk környékén táborozó császáriak részére elégséges élelmet szállítsanak. (Vármegyei levélt.)

A következő év (1676) ismét fegyverkezéssel telt el. Strassoldó Károly gróf Kassáról ápr. 26-án kelt rendeletével felhívta a vármegyét, hogy az 1635. és 1659. évi t.-cz. értelmében, felkelés iránt intézkedjék, a szepesi kamara pedig e rendelet végrehajtásának siettetése czéljából, a törökök újabb hadikészülődéseivel ijesztgette a rendeket; valójában azonban a bujdosók ellen volt szükség a felkelésre, a töröknek csupán annyiban lehetett köze a dologhoz, hogy az egri basa Hanváról minden szép és fiatal nőt maga elé parancsolt s csak a vármegyei közgyűlés küldöttsége bírta lebeszélni különös szándékáról.

A mint a felkelők 1678 nyarán megkezdték a támadást, a rendeletek egész özöne szakadt a vármegyére. Május 2-án kelt rendeletével Ampringen kormányzó a bujdosókkal való szövetkezés miatt egyes nemesek s nem nemesek ellen, a királynak tett hűségeskű megsértése miatt vizsgálatot rendel, Wrbna-Friedenthal István császári tábornok pedig júl. 13-án kelt rendeletével halálbüntetés terhe alatt megtiltja a bujdosókhoz való csatlakozást. Alig vette kézhez a vármegye e rendeletet, midőn a Szerencsnél táborozó Teleki Mihály ugyancsak halálbüntetés terhe alatt megparancsolja a vármegyének a felkelőkhöz való csatlakozást, ezt pedig Ampringen újabb parancsa követte, melylyel a vármegyét a Lipót iránti hűségre intette. A sok rendeletnél azonban sokkal hatásosabb volt a kuruczok föllépése, a kik még ebben az évben elfoglalták Putnokot, mely alkalommal, a császáriaktól, jelesül Cob Farkas tábornoktól 1672-ben elkövetett kegyetlenkedések viszonzásául, a labanczokat nyársra húzták.

Teleki Mihály alkalmatlannak bizonyulván, a kurucz hadak fölötti vezér-

Thököly Imre.

letet Thököly Imre vette át. Thököly Imre már szept. 12-én Forgách Ádám útján felhívta a vármegyét csatlakozásra; a rendek azonban nem tudták magokat elhatározni, mert ugyanekkor Leslie gróf császári tábornok, a ki Thököly ellen küldetett a Felvidékre, a kuruczok részére kegyelmet biztosított, ha a fegyvert bizonyos határidő alatt leteszik.

TELEKI MIHÁLY.

Thököly 1678 őszén Krasznahorkát is feladásra szólította fel, de a vár ura, Andrássy Miklós báró, noha Thökölyvel sógorságban volt, kereken megtagadta azt. Thököly ekkor az uradalomhoz tartozó összes birtokok elpusztításával fenyegetőzött, mire Andrássy 6000 arannyal váltotta meg magát a további zaklatásoktól. (Csucsomi dr.: i. m.) Thököly ezután néhány napig Rozsnyó mellett táborozott, a várost megsarczolta, a vármegyére pedig 1000 forintot, 100 lovat és megfelelő számú fegyvert vetett ki. Dobos Márton alispán, a ki tiltakozott Thököly eljárása ellen, fogságba került. Rozsnyó város kénytelen-kelletlen ellátta a kuruczokat, noha Szelepcsényi György érsek, a városi tanácsot a kuruczokkal való érintkezés miatt, már megelőzőleg keményen megdorgálta.

Szeptember 27-én a kuruczok másik csapata Osgyánt támadta meg, mely alkalommal Kubinyi László halálosan megsebesült. A kuruczok Putnokra szállították, hol szeptember 28-án meghalt. (Várm. levélt. Egyházmegyei levélt. Sollemnia 27. évf.) Szeptember közepén Thököly már Iglón táborozott s innen intézte rendeleteit a vármegyéhez. Az október havában kötött egyezkedés értelmében Thököly hadai kivonultak a vármegyéből, csak Putnok maradt meg a kuruczok kezében.

KUBINYI LÁSZLÓ.

Midőn 1680 január 8-án a kuruczok Thököly Imrét kiáltották ki fővezérüknek, ismét kitört a harcz. Strassoldó császári fővezér ugyanezen év februárjában, Jolsván tárgyalásokba bocsátkozott Thökölyvel, de ez Erdélyben visszatetszést keltvén, Thököly újra megindítá hadait a Felvidék felé; nov. 15-én visszafoglalta Késmárk várát, s útközben Rozsnyót, hol hosszabb ideig időzött, megsarczolta.

A bécsi udvar ekkor az engedékenység terére lépett. Még ebben az évben közli a császári hadak fővezére a vármegyével, hogy katonáinak a templomok kifosztása, a papok, nemesek és tisztviselők bántalmazása, a nép zsarolása és a lopás halálbüntetés terhe alatt eltiltatott. (Várm. levélt.) A sérelmek orvoslását az 1681 április 28-ára egybehívott országgyűléstől várták a rendek, mely gyűlésen a

THÖKÖLY IMRE.

vármegye főurai közül Andrássy Miklós is résztvett.

Az országgyűlés végzeményei közül közelebbről a VI. és XI. törvényczikk érdekli a vármegyét, melyek Osgyánnak és Putnoknak mint véghelyeknek a megerősítését rendelik el, csakhogy az utóbbi tényleg Thököly kezében volt. Midőn azonban a protestáns rendek elégületlenül odahagyták az országgyűlést, Thököly felhasználva az elkeseredett hangulatot, ismét felkelt, a török segédcsapatokkal szeptember hó 2-án Füleknél táborba szállott. Füleket az őrség még ugyanaznap feladta. (Millenn. Tört. VII. 363.) E hírre Gömör vármegye is Thökölyhez csatlakozott és a nemesség kövecsesi Dancs János alispán vezérlete alatt táborába vonult.

Erre a bécsi udvar november 19-én Thökölyvel fegyverszünetet kötött. A vármegye ekkor teljesen a kuruczok kezében volt, de Thököly a kötött szerződés értelmében beleegyezett, hogy azon helységek, melyek császári őrséggel voltak megszállva, mindennemű adótól és beszállásolástól felmentessenek. (Századok 1883. évf.)

Thököly a vármegye követeit 1683 január 11-ére Kassára rendelte. A Kassán egybegyűlt Thököly-párti vármegyék követei, a törökökkel való békekötés felől tanácskozván, Gömörre 50 gyalog-katonát vetettek ki.

A fegyverszünet lejártával Thököly Andrássy Miklóst ismét pártjára igyekezett téríteni, sőt e czélból táborába is rendelte, de Andrássy nem hajlott a csábító ajánlatokra; megmaradt a király iránti hűségében.

Midőn Kara Musztafa nagyvezir hatalmas hadseregével Magyarországba jött, Thököly is megindult 18,000 főnyi hadával Váradról. Július 12-én Putnokon volt, honnan a váradi és az egri basákkal együtt a bányavárosok felé vette útját. Ez alkalommal Murány is a kuruczok kezébe került.

Bécs felmentése után a helyzet azonban lényegesen megváltozott. A török nagyvezir futásban keresett menedéket, Thököly a Felvidékre vonult, János lengyel király pedig november végén Lőcséről Kassára s onnan Eperjesen át haza vezette hadát, mely alkalommal Gömört is érintette. A császári had azonban Kassát nem bírván kézrekeríteni, a város továbbra is Thököly hadműveleteinek középpontja lett. 1684 nyarán Thököly hadával ismét Rozsnyónál táborozott, honnan június 24-én seregének kiegészítését rendeli el, de innen csakhamar elvonulván, a császári had közelgett Gömör felé. Az október 2-án Rozsnyón egybegyűlt rendek fölötte nehéz helyzetben voltak, mert Thököly időközben a vármegyei felkelt csapatokat Varannóra és Terebesre rendelte. Ekkor azonban már a kuruczok közül sokan haza kívánkoztak, a szatmári táborból is sokan megszöktek, de Thököly nov. 1-én kelt rendeletével, a szökevények visszakísérését parancsolta meg. (Várm. levélt.) Rozsnyó város lakosait azonban a kurucz vezér a felkelés alól felmentette.

A kurucz hadak pusztításai mellett a török is folyton újabb terheket rótt a vármegyére. Az egri basa még 1684. év végén hadisarczot vetett ki, mivel pedig sem ez, sem az adók nem folytak be, 1685 január 15-én elpusztítással fenyegette a vármegyét.

Az 1685. év elején Terzi Gedeon császári hadai Csetneken állomásoztak, honnan folyton zsarolták a vármegyét. (Várm. levélt.) Ebben különben méltó társa volt Dória Ker. János marchese, a ki felperzseléssel fenyegette a megyét, ha az adót május 15-ig be nem fizeti.

Az 1684/85-iki kemény tél miatt az ellenségeskedések csak késő tavaszszal kezdettek meg. Schultz császári tábornok Rozsnyó elfoglalása után 1685 május havában ostrom alá fogta az időközben Thököly kuruczaitól megszállott Krasznahorkát, melynek ura, Andrássy Péter, atyja Miklós halála után (1685) szintén a kuruczokhoz csatlakozott. A szorongatott vár ura május végén tisztességes feltételek mellett kaput nyittatott és Schultz harcz nélkül vette Lipót birtokába Krasznahorkát. (A vár feladásának körülményeit részletesen leírja Csucsomi dr i. m. 37. l.) Andrássy Péter, valószinűleg Caprara gróf, az új fővezér kiáltványa értelmében (Millenn. Tört. VII. 435.) szintén kegyelmet nyert, mert főispáni méltóságát továbbra is megtartotta. Július havában már teljesen elárasztották a császári hadak Gömört s ezért a vármegye nem volt képes Thököly július 15-én kelt rendeletére a felkelést foganatosítani. A vármegye mentegetődző levelére Thököly július hó 27-én elrendeli, hogy legalább 10—12 követtel jelenjék meg az alispán a szerdár előtt. (Várm. levélt.)

Ugyanekkor Putnok is a császáriak kezébe került, hová Thököly rendíthetetlen hívei, mint Dancs János és Uza Sándor alispánok elzárattak. E vár a későbbi években is a császáriak által elfogott vármegyei urak börtönéül szolgált. Nigrelli Oktáv tábornok itt vetette tortura alá 1699-ben Détéry Mihályt és Székely Mártont.

Eperjes eleste után Thököly szerencsecsillaga is mindegyre jobban hanyatlott. Augusztus hó 28-án még elrendeli, hogy a gömörmegyei tized Szádvárra vitessék, de e rendeletének aligha volt foganatja, mert október 15-én a váradi basa Thökölyt elfogta. A vármegye ekkor már teljesen a császári hadak birtokában volt s így tárgytalan volt Eszterházy Pál nádor szeptember 18-án kelt leirata, melyben a vármegyét Thökölyhez való csatlakozástól óvta. Schultz tábornok is szeptember havában felkelést rendelt el a vármegyében a török ellen, de a beálló tél véget vetett a hadjáratnak.

Thököly bukása után a bécsi udvar teljes erejét a török kiűzetésére fordította, miben a kuruczok vállvetve működtek közre. Buda visszafoglalása után a császári seregek téli szállásra vonultak, Dória Ker. János marchese ezrede az év végén Rimaszombatban táborozott, honnan a következő év tavaszán az Eger várát ostromló sereghez indult. Eger ostroma azonban elhúzódott az 1687. év végéig és ez idő alatt az amúgy is elszegényedett vármegyének kellett az ostromló hadat élelemmel ellátni. Mivel ez azonban lassan ment, Dória ezredes július 25-én kifosztással fenyegette meg a lakosságot, majd szeptember 17-én 100 erős férfit rendelt az egri táborba. Eger végre decz. 17-én elesett, s ezzel a vármegye megszabadult a súlyos szolgáltatások kötelezettségétől. Eger új kapitánya, gróf Buttler János főleg a kuruczok támadására volt hivatva őrködni és ez ügyben folyton érkeztek rendeletei a vármegyéhez.

Thököly 1690-ben újból kísérletet tett Erdély visszaszerzésére. Első sikerei megdöbbentették a bécsi udvart. Csakhamar megérkezett gr. Buttler levele, melyben a Thökölyvel összeköttetésben vagy levelezésben állókat fő- és jószágvesztéssel fenyegeti. A szalánkeméni ütközetben azonban a Thökölyt támogató török had 1691 augusztus 19-én teljes vereséget szenvedett.

A felső Tisza vidékén kitört lázadás leveretése czéljából, 1697 július 6-án kelt rendeletre Gömör vármegye is felkelő hadat állított ki ellenök. Miután híre járt, hogy a szultán Felső-Magyarországba fog nyomulni, Koháry István hajdui is Gömörbe rendeltettek. A hegyaljai zendülők egy része szerencsésen átvergődött Moldovába, hol báró Orlay Miklós fogadta s Thökölyhez kalauzolta őket. Orlay miután Putnokot elvesztette, mindvégig megosztotta Thökölyvel a számüzetés keserű kenyerét s csak midőn II. Rákóczy

Ferencz tűzte ki a felkelés zászlóit, tért vissza Erdélybe, hol 1704-ben orgyilkos kezek oltották ki életét. (Thaly: A br. Orlay és a gr. Serényi család.) A karloviczi békekötés (1699.) véget vetett a török háborúnak.

1700-ban a Magyarországra kivetett 80,000 ren. forint államkölcsönből 1787 frt 47 denár esett Gömörre. Ez időben egy Pintye nevű rabló tartotta rettegésben Gömört. Fejére gróf Nigrelli Oktáv kassai főkapitány 1701 április 29-én 500 tallért tűzött ki. A spanyol örökösödési háborúban Gömör 1702 október hó 7-én 120 telek után 138 fegyveres kiállítására köteleztetett, de a vármegye, melynek lakosságát a sok járvány s pusztítás megtizedelte, a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudott kötelezettségének megfelelni. A katonai szolgálat elől a fegyverfogható jobbágyság az erdőkbe menekült.

1702—1703 telén a bujdosók száma mindegyre szaporodott; csak vezér kellett, hogy támadásra készüljenek elnyomóik és zsarnokaik ellen. Az 1703. év tavasza meghozta nekik azt is.

II. RÁKÓCZY FERENCZ.

II. Rákóczy Ferencz.

A mint II. Rákóczy Ferencz július 15-én a Tiszán átkelt, az egész felkelési mozgalom, melyet addig Nigrelli Oktáv gróf, de a dolhai győző, Károlyi Sándor is kicsinyelt, országos jellegűvé vált. Rákóczy vezére, Ocskay László, a későbbi dandárnok, Ónody János deákkal, Szendrő bevétele után ment a Sajó völgyébe, mely szinte kardcsapás nélkül birtokába jutott. Az augusztus 22-én egybegyült rendek ugyan még tárgyalás alá vették Lipót király leiratát, melylyel a Rákóczy által hirdetett szabadságtól óva inti a vármegyét, de ekkor már ellenállhatatlanul tört magának utat a lelkesedés. Augusztus végén már Ocskay csapatai közt találjuk Szabados Tóth Mártont, a vitéz hadi tisztet, ugyancsak a felkelőkhez csatlakoztak garamszegi Géczy Zsigmond, az osgyáni kastély ura, továbbá id. Fáy István, a ki azelőtt, mint borsodi alispán (1689), majd gömöri táblabiró, előkelő szerepet vitt a vármegyében. Ajnácskőt szeptember 1-én feladta Vay Ádám, a ki innen Gácsra vonult, de csakhamar Rákóczy híve lett. Meghódolt Krasznahorka is, melynek urai Andrássy György báró, Miklós és Mátyás testvéreivel szintén Rákóczyhoz csatlakoztak. Ocskay Gömörből Ónody János deákkal és Géczy Zsigmonddal Fülek ellen ment, majd innen folytatta előnyomulását a bányavárosok felé. (Thaly Kálmán: A Bercsényi-család III. k. 56. folyt. l. — Tört. Tár 1884., 378.) Szeptember 12-én Rákóczy már a vármegyei szabadcsapatokat a domahidai táborba rendelte.

Rákóczy felkelésétől a protestánsok rég óhajtott sérelmeik orvoslását várták. Ebben nem is csalatkoztak, mert még nov. 10-én kelt rendeletével a tőlük elvett templomok visszaadását rendelte el. Rákóczy a következő év (1704) elején egész erejével a felsőmagyarországi várak megszerzését tűzte

ki feladatául. E végből már jan. 26-án a vármegyei katonaságot harczrakész állapotba rendelte helyeztetni, Fáy Istvánt pedig jan. 21-én Murány ostromára vezényelte. A megrongált vár, mely 1702-ben leégett, csak rövid ideig állhatott ellent az ostromnak, parancsnoka: báró Limprecht hadnagy felcsapott kurucznak s később, mint a palotás-ezred parancsnoka, egyike volt Rákóczy kedvelt tisztjeinek. (Tört. Tár 1880. évf.) Murány elfoglalása után Rákóczy febr. 3-án a vármegyei hadat Putnokra rendelte, honnan Ónody János deák vezérlete alatt Eger ellen vonult.

Az év első hónapjaiban az egri vár elleni hadi műveletek foglalkoztatták a vármegyét; márczius havában, az időközben elfoglalt munkácsi vár császári őrsége vonult itt át, Putnoktól Rimaszombatig a vármegyei felkelt hadtól kísérve.

Eszterházy Antal időközben kézrekerítette Balogot és Rimaszécset, melyek 1691-től a Koháry grófok birtokai voltak. Akkor már egyedül Putnok állott ellent, mely csak 1705-ben került kézre. Rákóczy bőkezűen jutalmazta híveit. Murányt Bercsényinek, Rimaszécset pedig Eszterházy Antalnak (Bartholomaeides szerint: Pálnak) adományozta.

Az 1703-ban kiadott rendelet alapján a reformátusok számos templomot és paplakot vettek vissza a katholikusoktól. Bercsényi, nagyobb bajoknak elejét veendő, 1704 márcz. 2-án kelt rendeletével a templomok és a paplakok visszafoglalását további intézkedésig eltiltotta. (Várm. levélt.) De Bercsényi, a ki ekkor a serkei várkastélyban tartózkodott, főleg a felkelés szervezése, valamint a vármegyére kirótt élelem kiállítása érdekében tartózkodott a vármegyében, mely május havában 250 köböl lisztet, 80 kila zabot, 120 vágómarhát és 70 szállító-kocsit állított ki, melyek az ordasi táborba küldettek. Ugyanekkor elrendelték Murányvár kijavítását is. A vármegyéből kiállított katonaság azonban nem bizonyulván elégségesnek, szept. 3-án két hét alatt leendő általános felkelés rendeltetett el, de úgy látszik, hogy ezt a rendeletet nem hajtották végre, mert a vármegye, midőn a selmeczi értekezleten a kiegyezés meghiúsult s a harcz újból kitört, decz. 13-án 200 gyalog- és 200 lovaskatona kiállítására köteleztetett. (Várm. levélt.) A következő évben (1705) a vármegye újabb zsoldos hadak kiállítására köteleztetett s ennek meg is felelt, mire Bercsényi 1705 decz. 12-én Egerből kelt levelével a rendeket megdícsérte, de egyúttal újabb felkelést rendelt el. Az öreg Fáy István, a megyei felkelt hadak alvezére pedig Putnokról szólítja fegyverbe a nemességet. (Balogh: i. m.)

Az 1705. év szeptember 12-én megnyílt szécsényi gyűlés, melyen a vármegye nemessége tömegesen jelent meg, Rákóczy Ferenczet vezérlő fejedelemmé választotta meg s udvarában minden vármegye két követtel képviseltette magát. Gömör rendei e fényes megbízást Tornallyay Mártonra és Szent-Ivány Mátyásra ruházták.

A szécsényi gyűlésnek egyik legfontosabb feladata a vallásügy rendezése volt. A gyűlés határozmányai értelmében a kiküldött biztosok (Ország Pál a róm. kath., Janka Péter az ev ref. és Szentmiklóssy György az ág. ev. részéről) okt. 28-án Rozsnyón megjelentek, a római katholikusok által elfoglalt templomok egyikét visszavették s minden felekezet részére egy-egy templomot jelöltek ki. (Mikulik: Magyar kisvárosi élet.)

Bercsényi az időközben Nagyszombatban folyó tárgyalások sikertelenségét előre látván, az alkudozások egész ideje alatt erélyesen látott a kurucz sereg felfegyverzéséhez. Nehogy a megyebeli hámorosok a császáriak számára fegyvereket szállíthassanak, a vastermékeknek a vármegyéből leendő kivitelét szigorúan eltiltotta s 1706 jún. 24-én kelt levelével több dobsinai, felsősajói és vizesréti hámoros megfigyelését rendelte el, de egyúttal meghagyta, hogy minden hámoros, iparjogának különbeni elvesztése mellett, tartozik hetenként 4 mázsa vasat Lányi Pál megbizotthoz szállítani, a ki a kuruczok kardgyárának Dobsinán és Jolsván felügyelője volt, a hol a később oly híressé vált fringiák készültek.

Mialatt Rabutin Erdélyből hadával Pestre vonult, Rákóczy, követe: Vetéssy László útján, megkezdte az alkudozásokat XIV. Lajos franczia királylyal. Rákóczy ekkor, hogy a franczia szövetség ügyében tanácskozhassék, az országtanácsot Rozsnyóra hívta, hova 1706 november végén Rimaszom-

baton át érkezett meg s útközben a nov. 25—26 közti éjjelt Csoltón, Rázsó Gábor házánál töltötte. A tanácskozások csekély megszakítással karácsonyig, majd a következő 1707. év január—februárjában tartottak Rozsnyón, a főpiaczon levő, mai Nehrer-féle házban.

Rákóczy a tanácskozások folyama alatt, decz. 2-án, XII. Károly svéd és Szaniszló lengyel királyokhoz követeket küldött, majd decz. 20-án az angol királynőhöz is innen fordult levélben közbenjárásért.

A karácsonyi ünnepek után Rákóczy újból összehívta az országtanácsot jan. 8-ikára Rozsnyóra. E második értekezlet alatt érkezett meg de Hammel-Bruynieux hollandiai követ levele, melyben értesítette, hogy a bécsi udvarral nincs remény a kibékülésre. Valószinűleg ekkor érkezett meg Vetéssy László jelentése is, a ki tudatta, hogy a franczia király a bécsi udvarral a békekötés iránt alkudozásokba bocsátkozott. Az értekezleten már felmerült a Habsburg-ház trónfosztásának eszméje is, mi a franczia szövetség megkötése érdekében szükségesnek mutatkozott. Eredetileg február 24-ére, Rozsnyóra akarták összehívni az országgyűlést, de később mégis Ónodra tűzték ki máj. 16-ára. (Millenn. Tört. VII. 632. — Thaly Kálmán: Századok 1896. évf. — Áldássy A.: Századok 1895. évf. — Tört. Eml. IV. K. 176.)

A rozsnyói értekezlet alatt Rákóczy magához rendelte gróf Forgách Simont, a kit Bercsényi Esztergom várának elveszte és egyéb engedetlenségek miatt bevádolt.

Bercsényi eredetileg haditörvényszék elé akarta állítani, de Rákóczy az előterjesztést nem fogadta el, hanem az előtte megjelent Forgáchot a karabélyosok ezredese által elfogatta és saját hintóján Krasznahorka várába vitette, honnan utóbb Munkács várába szállították. (Áldássy A.: Századok 1895.) A rozsnyói értekezlet befejezte után Rákóczy Munkácsra ment, Bercsényi pedig a Vág felé vonult.

Az elszéledt tanács már széthintette az ónodi űlésen történtek magvát, mint Károlyi Sándor találóan jegyzi meg önéletleírásában, „Rozsnyón nagy dolgoknak csendességgel folyása után". Gömör vármegye az elsők közé tartozott, melyek a január hó 21-én kelt meghívót kézhez vették. (Várm. levélt.) Az ónodi gyűlés azonban a helyett, hogy a franczia szövetséget megteremtette volna, a rohamos hanyatlás előidézője lett. Ez a gyűlés a további küzdelmek egyöntetű vezetése czéljából az országot 3 generalátusra és mindeniket két haditartományra osztotta fel és Gömör a kassai generalátus első tartományába jutott. Ez évben a vármegyei tisztikar új választás alá került. Rákóczy Ferencz 1707 szept. 17-én kelt leiratával br. Andrássy Istvánt, mint főispáni helytartót bízta meg a tisztújító széken leendő elnökléssel. (Várm. levélt.)

HEISTER SIGBERT.

A trencséni vereség (1708 aug. 8) után rohamosan hanyatlott a kuruczok ügye. Rákóczy ekkor Egerbe, majd Sárospatakra vonult. A Garamig közeledő császári vezérek oly rémületet keltettek, hogy legtöbben átpártoltak s labanczokká lettek. De az Andrássyak, mint Pál és György

bárók továbbra is híven kitartottak a nemzeti felkelés mellett; Bercsényi még 1708 szept. 28-án az ellenük folyó perekben oltalomlevelet állított ki számukra, Rákóczy pedig, Andrássy Istvánt szepesi kapitánynak nevezte ki, mire Krasznahorka Andrássy György parancsnoksága alá került. 1709 jún. 16-án Andrássy Györgyöt a krasznahorkai vár jókarban tartására buzdítja. (Krasznahorkai levélt.) Bercsényit sem fogta még el a csüggedés. Gömörben újból szervezni akarta a felkelést, s e végből Oroszlányi Istvánt gömöri kapitánynak nevezte ki, kire az új hadak szervezésének nehéz munkája hárult. Az általános csüggedés közepett a murányi őrség közt, mely túlnyomólag a Radics-ezredbeli kassai hajdukból állott, 1709 január havában összeesküvés keletkezett, melyet azonban Fáy István várparancsnoknak még csirájában sikerült elfojtania. Az összeesküvők, a kik a várat a császáriak kezére akarták játszani, haditörvényszék elé kerültek, és a főbb bűnösöket részint hóhérbárddal végezték ki, részint az úgynevezett hóhérbástyáról a mélységbe lökték, a többieket pedig megvesszőzték. (Századok 1873., 517.)

GRÓF PÁLFFY JÁNOS.

Bercsényi, Heister Szigbert grófnak a császári hadak fővezérének előnyomulása következtében jún. 1-én Szerencsről kelt levelével felkelést rendelt, melynek vezérévé Andrássy István bárót nevezte ki, az általános szemle napjául pedig jún. 18-át tűzte ki. Hogy a felkelés mielőbb kiállíttassék, Bercsényi július havában szintén Gömörbe jött Ajnácskő várába, de Heister és Pálffy János gróf előnyomulása oly zavart idézett elő a kuruczok közt, hogy Bercsényi augusztus havában azt sem tudta, merre húzódjék az „egy tarisznya népével". (Millenn. Tört. VII. 653.)

Október havában Heister a Szepességbe tört, Viard tábornokot pedig Gömör meghódítására rendelte, a ki akadálytalanul juthatott Rozsnyóig. Itt a vármegyei levéltárt lefoglalván, a gyűléseket, a további intézkedésekig betiltotta, a vármegyei tisztikarral letétette a hűségesküt, az elveszett vármegyei pecsét helyett újat csináltatott, mire a vármegyei iratokat ismét visszaszolgáltatta. (Bartholomaeides: i. m. 258.) A megyegyűlések megtartása azonban csak 1711-ben engedélyeztetett. Az első közgyűlés közvetetlenül a szatmári békekötés után tartatott Andrássy István báró elnöklete alatt, mert Andrássy Péter főispán, a ki az egész szabadságharcz alatt Bécsben tartózkodott, még nem érkezett vissza a vármegyébe.

Az 1709. év végén már csak Ráhón volt egy kis kurucz őrség Jákóffy Ferencz parancsnoksága alatt (Bél Mátyás: Notitia Regni Hung. IV. 739.); de ez sem soká tarthatta magát. Krasznahorka ura, báró Andrássy István, látva a hasztalan ellentállást s mint a kuruczok szepesi tábornoka, 1709—1710 telén alkudozásokba bocsátkozott Löffelholtz tábornokkal, minek eredményekép Lőcse febr. 13-án a császáriak kezébe került és nemsokára Krasznahorka is követte. A kuruczok értesülvén Krasznahorka átadásáról, Bercsényi rendeletéből tömérdek kárt okoztak az Andrássyak birtokain. Andrássy István báró csakhamar visszanyervén javait, Krasznahorkára vonult, honnan április 9-én köszönő levelet intézett I. József királyhoz. Hasonlókép megérkezett a királyi kegyelem Andrássy György részére is, melyről Viard tábornok ez évi nov. 19-én értesítette a vár urát.

Ekkor már csak Murány állott ellen a császáriaknak. Az öreg Fáy István, a ki 1710 április 9—18-ika közt bekövetkezett haláláig rendületlenül védte a várat, halálát közeledni érezvén, megható módon búcsuzott el fejedel-

métől, utódjául Tornallyay Ferenczet ajánlván. Utána Kajali Pál vette át a parancsnokságot, de ez is csakhamar elhalt és ekkor Tornallyayra hárult a nehéz feladat, a várat Rákóczy birtokában megtartani. (Tört. Tár 1884., 378., 784.)

Midőn 1710 őszén a vérengző Heister megbetegedett és gróf Pálffy János vette át a fővezérletet, a császári hadak teljesen ellepték a Felvidéket. Murány körülzárolására Böhmer alezredes a Sickingen-féle gyalogezreddel rendeltetett. Murány parancsnoka, miután már hónapokon át teljesen el volt zárva a külvilágtól, 1711 január közepén a körülzároló sereg parancsnokához azzal a kéréssel járult, hogy futárokat küldhessen Rákóczyhoz és gróf Pálffy Jánoshoz, hogy a várbeliek további magatartása iránt tájékozást nyerjen; de Böhmer alezredes csak az utóbbihoz engedett futárt küldeni. Murány 1711 január második felében nyitott kaput a császáriak előtt. (Feldzüge des Prinzen Eugen v. Savoyen II. S. IV. 421.) Feladásával a vármegyében elhallgatott a tárogató. Az egykori kuruczok visszatértek házi tűzhelyeikhez.

Az 1709. év végén fellépő pestis-ragály a vármegye lakosságát jóformán megtizedelte. Rimaszombatban 1709 deczember 29-étől 1710 november 28-ig 1149-en haltak el pestisben, Rozsnyón 1710 május havától augusztusig 2025-en, Tiszolcz 1710-ben csaknem egészen kipusztult, úgy hogy 1711 után Liptó- és Árva vármegyékből bevándorló tótokkal újra betelepítették. (Hunfalvy: i. m.)

A szatmári békekötés után (1711 május 1), noha ellentállásra többé senki sem gondolt, tekintélyes számú haderőt vezényeltek Gömörbe. Így 1711—12. év telén Murányba a Pálffy Miklós-féle gyalogságot, míg Gömör és Kis-Hont egyes helységeibe az Uhlfeld-féle lovasezredet, Sickingen altábornagy parancsnoksága alatt. (Feldzüge stb. II. IV. 444.) Ezek ellen azonban sok panasz merült fel és főleg a putnoki őrség zsarolásai ellen szólaltak fel a rendek a vármegyei közgyűléseken.

2. A XVIII. SZÁZAD.

A szatmári békekötés után.

A szatmári békekötéssel új korszak veszi kezdetét a vármegye történetében. A közel két századig tartó küzdelemben elpusztult és elerőtlenedett vármegye csak vállvetett munkával emelkedhetett ismét az anyagi és szellemi fejlődés ama fokára, a melylyel a XIX. század elején bírt s a melytől a mohácsi vész után bekövetkezett küzdelmek hosszú ideig megfosztották.

Az uralkodó és a nemzet közötti teljes kibékülés csak az 1712. évi országgyűlésen történt meg. Ezen az országgyűlésen Andrássy Péter báró jelent meg, mint főispán, de meghívót kapott Andrássy György is, azelőtt Thököly-párti, majd II. Rákóczy Ferencz gyalogsági tábornoka, a ki csak 1710-ben hódolt meg.

De az engesztelés szelleme nyilatkozott meg másfelől is. Korponay János a szatmári békekötés után visszanyerte a tőle 1710-ben elvett osgyáni birtokokat, Lányi Pál, az öreg kurucz pedig megtartotta birtokait, pedig rokonát Lányi Mártont Heister 1710-ben Késmárkon kivégeztette.

Az országgyűlés által megszavazott állandó katonaság, állandó adó behozatalát tette szükségessé. Az adónak igazságos kivetése érdekében az 1715. évi országgyűlés az országos összeírást rendelte el. Azonban mivel az első összeírás nem vezetett czélhoz, 1720-ban újból megismételték s habár ez az összeírás is hiányos, mégis felette becses adatokat nyújt a vármegye akkori viszonyairól. Összegezve az összeírás adatait, a következő képet nyerünk az akkori Gömör vármegye népességéről: Összeíratott 1715-ben 10 mezőváros és 176 jobbágyközség. 1720-ban 10 mezőváros, 43 kúriális és 174 jobbágyközség. Vagyis összesen a régi Gömör vármegye területén 186, illetőleg 1720-ban 227 helység. Csetneken nagyobbrészt nemesek, Mártonfalán, Détéren kúriális nemesek laktak, Putnok lakosai végbeli vitézek voltak. Rozsnyón a városi polgárokon kívül nemesek is laktak. Az utolsó pestis-ragály következtében számos falu teljesen kipusztult, köztük Rozslozsnya és Újfalu is, mely csak 1718 óta kezdett újra települni. Összeíratott 1715-ben 569 mezővárosi polgári, 1756 jobbágy-, 391 zsellér- és 14 taksás háztartás, míg

1720-ban 64 nemesi, 404 polgári, 1935 jobbágy-, 96 zsellér- és 23 más háztartás. Az összes háztartások száma 1715-ben 2726, 1720-ban 2523 volt. De ezen összeírás adatai nem megbízhatók, mert csakis adózási szempontok voltak irányadók. Így Dobsina lakosai közül is sokat azért nem írtak össze, mert házukon kívül egyébb vagyonnal nem rendelkeztek. Ha az 1720. évi összeírást vesszük alapul, melyet az elszegényedett s más okból nem adóköteles háztartásokkal kiegészítünk, 4460-ra tehetjük az akkori háztartások számát, a mi 26760 léleknek felel meg. (Magyarország népessége a Pragmatika Sanctio korában.)

A kincstár az általa lefoglalt Bercsényi- és Rákóczy-féle javakat csak lassan bocsátotta ki kezei közül és ezek adomány vagy vétel útján szállottak az új birtokosokra, mi által a vármegyében új családok lesznek a legnagyobb birtokosok. Csáky Zsigmond 1725-ben Csetneket szerzi meg, mely Rákóczy-birtok volt, 16200 frt gratialéja fejében. — 1720-ban Koháry Ist-

A PELSŐCZI RÉGI VÁRMEGYEHÁZ.

ván gróf országbiró vette meg a murányi és rimaszécsi uradalmakat, továbbá Balogot, hol új kastélyt építtetett. A vármegyei Rákóczy-javak elidegenítése még 1730-ban is folyt és ez ügyben ápr. 17-én tett a szepesi kamara a vármegyéhez előterjesztést. (Várm. levélt.) A lefoglalt birtokok elidegenítésén kívül számos birtok cserélt gazdát. Ajnácskő vára, mely még 1744-ben is fennállott, csegei Vass Dániel özvegyének, Vay Juditnak volt birtokában, a ki a vár $^{1}/_{4}$ részét Teleki Ádámnak adta el. Lányi Zsigmond magvaszakadtával csetnekvárosi javait 1763-ban Grünblath Márton és társa nyerik nádori adományul. (Krasznahorkai levélt.) Putnok, melyre Orlay Borbála, a ki elébb gr. Serényi Andrásnak, utóbb báró Andrássy Péter főispánnak volt neje, még 1697-ben nyert iktatási parancsot I. Lipót királytól, a gróf Serényi család birtokába ment át, a mi ellen Putnoky Bálint, mint ősi birtokos, a maga és rokonai nevében 1711 után tiltakozott, de eredmény nélkül, mert gróf Serényi András utódai Putnok városának és a hozzátartozó uradalom nagyobb részének birtokosaivá lettek. (Balogh: i. m. 118.)

Alig rendezkedett kissé be a vármegye, nyomban felmerült a székhely kérdése. Pelsőcz lett a vármegye székhelye, hol a székház alapkövét 1716-ban tették le, de az első közgyűlést csak 1719 július 3-án tartották meg benne. Ezzel a vármegye közel egy évtizeddel megelőzte az 1723: 28. törvényczikk

MÁRIA TERÉZIA.

ama rendelkezését, mely szerint a vármegye középpontján, alkalmas székházról tartozik gondoskodni. Az új székházban helyezték el a vármegyei levéltárat is, mely azelőtt Rozsnyón a nagytemplom sekrestyéjében volt.

Mária Terézia. III. Károly király főtörekvése oda irányult, hogy országát, leányának Mária Teréziának biztosítsa. E végből már az 1722. évi országgyűlés egybehívása előtt megkezdődtek a puhatolódzások és úgy Gömör, mint a kishonti kerület rendei, a kiket gróf Koháry honti főispán befolyásolt, a leányági örökösödés mellett nyilatkoztak.

Midőn Mária Terézia 1736 február 12-én Lotharingiai Ferenczczel egybekelt, Gömör vármegye 360 darab aranyat küldött nászajándékul. A vármegye áldozatkészségét Károly király 1736 június 21-én kelt levelével köszönte meg. (Várm. levélt.)

Noha a pragmatica sanctiót a szomszéd fejedelmek is elfogadták, III. Károly király halála után úgy II. Frigyes porosz király, mint Károly bajor választófejedelem siettek a fiatal fejedelemasszony örökségét megcsorbítani. De a pozsonyi országgyűlésen (1741 szeptember 11) elhangzott szavak hatása alatt, a rendek készséggel ajánlották fel életüket és vérüket a szorongatott királynő trónjának megmentésére.

A mint a rendek az országgyűlésről hazatértek, megkezdődött a készülődés. Br. Splényi Gábor tábornok még 1741 deczember 27-én kelt levelével megsürgette a vármegyét a gyalogkatonaság kiállítása iránt, de a vármegye már deczember 13-án tartott közgyűlésében megválasztotta a portális gyalogság tisztikarát, mely a következőleg alakíttatott meg. Kapitányok: Abaffy Sándor, Ragályi István, Fáy Sámuel. Hadnagyok: Pletrich Sámuel, Szathmári Király Imre. Zászlótartók: Tornallyay Mihály, Bornemisza József. Az 1742 január 15-én, Serényi Farkas főispán elnöklete alatt megtartott közgyűlésen állapították meg a hadiköltséget s ekkor mutatták be az egyes birtokosoktól a saját költségükön felfogadott, valamint a személyes felkelés alól mentesekről kiállított felkelők jegyzékét.

Különösen érdekes a hadiköltségekről szóló jegyzék, mely megvilágitja azt az áldozatot, melyet a vármegyei urak a trón megvédése érdekében hoztak. A vármegye legnagyobb birtokosára Koháry András grófra három uradalma után, 4829 frt 18 kr esett, utána méltókép sorakoznak a többi birtokosok is. Így Berzeviczy János özvegye 206 frt, a herczegprímás 1276 frt, az Andrássyak (Ferencz, Péter, György, Józsefné és Mátyásné) összesen 2004 frt 60 kr-t, Perényi László 178 frt 55$^1/_2$ kr-t, Lányi János 319 frt 22$^1/_2$ kr-t, Draskóczy Sámuel 727 frt 45$^1/_2$ kr-t, Szeremley György 216 frt 42 kr-t, Szentmiklóssy Istvánné 278 frt 42$^1/_2$ kr-t, Csáky Antal gróf 701 frt-ot, Sturmann György, 205 frt-ot, Serényi Farkas gróf 174 frt 28 kr-t,

Ragályi Zsigmond 111 frt $23^1/_2$ kr-t, Szirmay Tamás 127 frt 45 kr-t, Máriássy Márk 81 frt 34 kr-t, Tarródy István 274 frt 13 kr-t fizettek. (Várm. levélt. Közgy. jegyzőkv.) A nagybirtokosok saját költségükön 77 katonát állítottak ki, míg a személyes felkelés alól mentesek, többnyire özvegy birtokosok és egyháziak, maguk helyett 96 katonát fogadtak fel. Ez utóbbiak külön századot alakítottak, melynek tisztikara az 1742 márczius 5-én tartott közgyűlésen következőleg alakult meg. Kapitány: báró Vécsey József, helyettese: Viza Sándor, másik helyettese: Tornallyay János. Zászlós: Szabó József. Kvártélymester: Bodó János. Resignator: Bahay Károly.

A portális katonaság már január közepén útra kelt; ezt követte márcziusban a megalakított század. Becsülettel megállták helyüket s az egész évi táborozás után, deczember havában tértek vissza. Deczember 29-én tartatott meg felettük a szemle Csetneken és Serkén. (Várm. levélt. Közgy. jegyzőkv.) Sajnos, az 1741/42-iki nemesi felkelésre vonatkozólag nem akadtunk közelebbi adatokra, csak egykori zászlójuk felirata: „Dulce et decorum pro patria mori", hirdeti ama szellemet, mely a vármegyei felkelt nemességet áthatotta.

Az 1741/2. évi hadjáratokban maradandó érdemeket szerzett Andrássy Péter József is, a kit még III. Károly 1738-ban emelt ezredessé s a ki 1741 szeptember 24-én tábornokká lépett elő. (Krasznahorkai levélt.)

A boroszlói békekötés után (1742) Poroszország egy időre félrevonúlt a harcztérről, azonban a francziák leveretése után II. Frigyes újból támadt. Mária Terézia 1744-ben tehát másodízben szólította hadba a nemességet. Az e nemesi felkelés ügyében kelt királyi leiratok végrehajtása már az új főispán: gróf Balassa Pál feladata lett, a kit 1744 jún. 9-én iktatott be Rozsnyón a főispáni méltóságba gróf Erdődy Antal Gábor egri püspök. A felkelés ügyében kelt királyi és nádori leiratokat a szeptember 9-én Rozsnyón tartott közgyűlésben tárgyalta a vármegye közönsége és a szept. 22-én Pelsőczön tartott közgyűlésben már a tisztikart is megválasztották. Ez a felkelés jóval nagyobb arányokat öltött. Parancsnokává maga a főispán, Balassa Pál gróf kiáltatott ki és mellette a következők választattak meg a tisztikarba: A lovasságnál, kapitányok: báró Vécsey József, Máriássy Márk és Szentmiklóssy Antal. Helyettes kapitányok: Szabó József, Tornallyay János és Darvas György. Zászlótartók: Sturmann András, Szakmáry Imre, Kubinyi István, Czékus Imre, Fáy Zsigmond. Táborhely-kijelölő (Castrorum metator): Antoni Péter, Bodó Sámuel és Kubinyi Mihály. — A gyalogságnál, kapitány: Uza Sándor. Helyettes kapitány: Trencsényi Mihály. Zászlós: Dancs László. Őrmester; Balajti Mihály. Szállásmester: Bögözy István. Táborhely-kijelölő: Bezey István.

A pelsőczi közgyűlésen már a felkelő nemesség is egybeiratván, a felkészült gyalogság és lovasság lustruma 1744 okt. 19-én tartatott meg Balogon, Balassa Pál gróf főispán jelenlétében. A felkelt nemesség csakhamar útra kelt s egész a drezdai békekötésig (1745 decz. 25.) harczolt a poroszok ellen.

1756-ban újból hadba szólította a királynő a vármegyét; ez alkalommal azonban a felkelt nemesség vitézségét siker nem koronázta.

GRÓF BALASSA PÁL.

A felkelt nemességen kívül a vármegye főurai közül az Andrássy-család több tagja a rendes hadsereggel vett részt a hétéves háborúban. Andrássy József gróf, a ki az 1742-iki hadjárat alatt is kitüntette magát, ezredtulajdonos lett. Testvérét, Károlyt 1760-ban tábornokká léptették elő s később grófi rangot nyert. István báró mint alezredes halt el 1760 aug. 14-én, a swaidnitzi táborban. (Krasznahorkai levéltár.)

A II. Frigyes elleni háborúk befejeztével Mária Terézia az ország belállapotára és a beligazgatásra fordította a figyelmét. A nemes testőrség felállításával a köznemességének alkalma nyílt a királyi udvarba jutni. Gömör vármegye 1760-ban 2000 forintot ajánlott fel a testőrség felállítására, melynek első hadnagya: gróf Rhédey János még ebben az évben eljött Gömörbe, hogy a vármegyére eső két testőrt kiválaszsza. (Hadi tört. Közl. 1895. évf.)

II. József. Midőn Mária Terézia halála után (1780) fia, II. József lépett a trónra, azonnal hozzálátott merész terve: az egységes Ausztria megteremtéséhez. Első reformjai főleg a vármegye protestáns rendei között osztatlan örömet okoztak. Az új rendnek azonban első sorban kipróbált emberekre volt szüksége. Ezért II. József már uralkodásának kezdetén kiszemelte a neki alkalmasakat s azokat 1781-ben császári királyi tanácsosokká nevezte ki, gróf Andrássy Istvánt pedig mint cs. kir. biztost megbízta, hogy tőlük az esküt vegye át. (Krasznahorkai lt.) A reformok első sorban az ország területi viszonyainak ismeretét tették szükségessé. Az igazságos alapokra fektetett adókivetés az adóképesség s a nép vagyoni viszonyainak teljes ismeretét kivánta. Gömörben az adókivetés még a régi alapokon nyugodott, de a hátralék 1782-ben 51,000 frt volt, mely körülmény azt igazolja, hogy az adókivetés nem állott arányban az adófizetési képességgel. (Marczali Henrik: II. József I. 78.) A kishonti kerületben is hasonló kedvezőtlen viszonyok voltak. A lakosság jórésze kénytelen volt az Alföldre vándorolni nyári munkáért. Orczy Lőrincz báró is azt írta Barcsay Ákosnak, hogy

II. JÓZSEF.

„Itt vagyok táborban nagy, izmos tótokkal,
Kis-hont-vármegyei kétszáz aratókkal“.

Az új rendtől főleg a városi lakosság várta régi bajainak orvoslását. Csetnek 1781-ben visszanyerte régi kiváltságait, melyektől Mária Terézia királynő fosztotta meg, de már Rozsnyó, mely szabad királyi várossá óhajtott alakulni, nem ért czélt. Az elutasított kérvény 1782-ben érkezett vissza a városhoz.

Az 1784-iki rendelet, mely az ország felmérésére és a nép összeírására vonatkozott, Gömörben nem talált kedvező fogadtatásra. A vármegye fel is

emelte a szavát rendeletek ellen és nem is hajtotta azokat végre; de II. József előbb ráparancsolt a vármegyére, majd 1785-ben katonaságot küldött az összeíró bizottság támogatására. (Marczali: i. h. II. 381.)

Az összeírás, mely 1786—87-ben készült el, s a mely a kis-honti kerületre is kiterjedt, három kerület (rozsnyói, csetneki és murányi), továbbá négy járás (ratkói, serkei, putnoki és kishonti) szerint csoportosította az adatokat. Összeíratott: 13 város, 283 falu, 20 puszta, összesen 316 helység. 18,624 ház, 24,668 család (háztartás). A lakosság összes száma 132,152 volt, melyből 174 lelkész, 4962 nemes. Az 1803. évi összeírás az utolsó évtizedek alatt elért fejlődésről tesz tanúságot. E szerint a helységek száma 332-re emelkedik, a lakosság pedig 137,295 lélek. (Bartholomaeides: i. m. 116—117 l.) Nemzetiségi szempontból különösen azért érdekes az összeírás, mert az adatok szerint a legtöbb czigány Gömörben találtatott. (Marczali: i. m. III. 221.)

II. József 1785-ben eltiltotta a közgyűléseket, 1785-ben kinevezte Szathmáry Király Miklóst alispánná és csakhamar cs. királyi tanácsossá. Pletrich László alispán és Madarassy József helyettes alispán azonban még 1786-ig viselték tisztöket. II. József 1785 márcziusban az egész országot tíz kerületre osztotta fel. Gömör a beszterczebányai kerülethez csatoltatott s megvált az eddigi főispánjától: gróf Csáky Györgytől, a ki ugyan az udvar kegyeltje volt, de ily fontos állásra még sem tartották alkalmasnak. Kerületi biztossá báró Prónay László neveztetett ki, vallására nézve protestáns, a mi akkoriban nagy újítás volt.

A közigazgatási reform más tekintetben is lényeges változást okozott a vármegyében. II. József még 1784-ben egyesítette Gömört Kishonttal. Az egyesített vármegye székhelye Rimaszombat lett, hová a tisztikar, valamint a vármegyei levéltár is átköltözködött. Ekként Rimaszombat lett úgy a közigazgatás, mint az újonnan alkotott törvényszék székhelye, a pelsőczi vármegyeház pedig eladó lett.

A vallásfelekezetek közötti egyenjoguságot főleg a házassági jog szabályozásával igyekezett biztosítani. Mivel azonban a császári pátens ellentmondott az egyház törvényeinek, a kath. papság megtagadta az áldását a vegyes pároktól. Andrássy Antal báró rozsnyói püspököt, a ki egy rokonságban álló mátkapártól megtagadta az áldást, a császár elbocsátással fenyegette meg s 500 arany bírság lefizetésére kötelezte, mely összeget a jegyespár kapta állhatatosságáért. (Millenn. Tört. VIII. 432.) Midőn pedig egy házassági ügyben kiadott körlevelét visszavonni nem akarta, megfosztották javadalmaitól. Andrássy ekkor a rozsnyói ferenczrendi zárdába vonult s onnan kormányozta egyházmegyéjét.

A német nyelv behozatala azonban felkeltette a nemzet ellentállását, a mit még inkább növelt II. József elhamarkodott külpolitikája. Az 1788/89. török háború, mely óriási anyagi áldozattal járt, teljesen meddő maradt, midőn pedig II. József a háború befejezésére újabb segélyt kért a vármegyéktől, azok megtagadták és az országgyűlés egybehívását sürgették. II. József ugyanekkor, 1789 végén, megengedte a vármegyei gyűlések tartását, de ezzel épen azt érte el, hogy az elkeseredett rendek eltiltották a tisztviselőket az adó s a termények behajtásától. Prónay báró kerületi biztos ugyan 1789. év végén katonai segítséget kér Gömör ellen a császár akaratának végrehajtására (Marczali: i. m. III. 553.), de erre nem volt szükség, mert a vármegye nem fejtett ki nagyobb ellentállást, azonban felirattal válaszol II. József rendeletére, melyben — a mi az akkori viszonyok között szinte páratlanul áll — az elnyomott jobbágyság érdekében emeli fel a szavát a császár előtt ekképen: „Midőn a Nemzetek a természeti állapotbul a Polgári Társaságban általköltöznek, a közboldogságot tették volt Tárgyul. Noha ezen adózó szegény nép Felségednek s nekünk is vérünk, mégis az emberiség méltóságából annyira leszállíttatott, hogy sokan közülök a vadaknak konyhájára szoríttatva lévén, holmi makk-, fű- és polyva-eledelekkel puffasztják hasukat.“ (Orsz. lev. Canc. 2905/790.) A kitörni készülő forradalomnak azonban csakhamar véget vetett II. József azon intézkedése, melylyel halálos ágyán, az úrbéri és a türelmi rendeleteit kivéve, összes reformjait visszavonta.

Alig érkezett le József császár leirata, a rendek lázas sietséggel fogtak az 1781 óta történt intézkedések megsemmisítéséhez. Prónay kerületi biz-

tos fölötte kényes helyzetbe jutott; a megyei gyűléseken már részt sem mert venni, mert folytonos sértegetéseknek volt kitéve. (Millenn. Tört. VIII. 462.) A II. József-féle intézkedések megsemmisítésének első következménye volt, hogy Gömör ismét elszakadt Kis-Honttól. A vármegye is átköltözködött Pelsőczre, hova márcz. 2-ára hívták össze a megyegyűlést. Az egybegyűlt rendek ekkor még nem értesültek II. József haláláról, ezért egy felette éles hangú felíratot fogadtak el, mely ekként kezdődik: „Felséges Császár! Bámult egész Európa a Magyar nemzet kilencz évi béketűrésén.“ De az izgatott hangulat
II. Lipót. csakhamar megváltozott. II. Lipót király báró Prónay Gábort nevezte ki főispánná, a kit 1790 ápril 26-án iktattak be Rozsnyón nagy ünnepélyességgel. A főispáni beiktatást a székesegyházban ünnepi mise előzte meg, mely után Szathmáry Király Miklós megnyitván a közgyűlést, előterjesztette a királyi leiratokat. Az új főispánt: Karaba György nagyprépost, br. Vécsey Ignácz, gróf De La Motte, Pletrich László, Radvánszky Ferencz, Ragályi Gedeon, Máriássy István helyettes alispán és Sturmann György szolgabíróból álló küldöttség hívta meg a közgyűlésre és beléptekor br. Orczy László v. b. t. tanácsos fogadta. Miután a főispán megtartotta székfoglalóját, a vármegye részéről Isaák Sámuel főjegyző köszöntötte fel.

A főispáni beiktatást két nap mulva a vármegyei tisztújítás követte. (April 28.) Alispán egyhangulag Szathmáry Király Miklós, helyettes alispán ismét Máriássy István lett, míg főjegyzővé legtöbb szavazattal boldogházi Kiss Károlyt választották meg. A közgyűlés, melynek jegyzőkönyvei latinul vannak felvéve, még április 29-én is folyt, majd május 5-én Pelsőczre tétetett át. Sok dolog volt elintézendő. A károk összeírása, az újonczozás, valamint a német nyelv tanítása, mely ellen a rendek erélyesen tiltakoztak. A közgyűléseken ekkor Karaba György nagyprépost, Róth Ferencz, Draskóczy János, Korponai Gábor, Tornallyay Pál, Losonczy Károly, Szentmiklóssy László, stb. vitték a főszerepet. Az egybehívott országgyűlésre Pletrich Lászlót és Máriássy Istvánt küldték követekül. (Várm. levélt. közjegyzők.) A Budára szállított korona őrzésére a vármegye Szathmáry-Király Miklós vezetése alatt küldött fel bandériumot, mely Budán aug. 21-től 30-ig teljesített szolgálatot. (Századok 1881. évf. 342 l.)

I. Ferencz. II. Lipót 1792-ben történt elhalálozásával a trón fiára: I. Ferenczre szállott.

A forradalmi eszmék terjedése felkeltette hazánkban is a reakcziót. Az elnyomott Martinovics-féle összeesküvés után valóságos rendőri felügyelet alá került mindenki, a kiről feltehető volt, hogy a külfölddel érintkezik. Még Andrássy István gróf sem kerülhette el a gyanút; Krasznahorkán feljelentés következtében megjelent a katonaság, hogy ott eldugott fegyverek után kutasson. (Gr. Andrássy levele 1797-ben József nádorhoz. Krasznahorkai levélt.)

A franczia hadak fenyegető közeledtére az 1796. évi országgyűlés tetemes hadisegélyt szavazott meg, majd 1797-ben a nemesi felkelés is szerveztetett; Gömör vármegye 400 lovast és 200 gyalogost állított ki. A felkelt nemesi had parancsnokává gróf Andrássy Lipótot választották meg. A felkelt nemesség el is indult a szombathelyi táborba, azonban a campoformioi béke következtében csakhamar visszatért. Vitézségét csak az 1809-iki hadjárat alatt tüntethette ki.

A francziák elleni háború a béke lejártával csakhamar újból kitört. A hadsereg kiegészítéséhez szükséges ujonczok és az adó megszavazása czéljából 1802 május 2-ára országgyűlés hirdettetett, melyre Szathmáry-Király Miklós első alispán, Máriássy István és utóbb br. Vay Miklós cs. kir. kamarás küldettek ki követekül. Az országgyűlésen elsősorban az adókivetés igazságosabb elosztása érdekében a vármegyék portáit ujból megállapították. Gömör portáinak számát 113-ról 87-re, a kishonti kerületéit pedig az eddigi $26^{1}/_{6}$-ról $20^{4}/_{8}$-ra szállították le.

Ezen az országgyűlésen került szóba a kishonti kerületnek önálló vármegyévé leendő alakulása. Az alsóház ez iránt Szentmihály hava 27-én tartott űléséből előterjesztést intézett ő felségéhez, azonban az erre október hó 25-én kelt királyi válasz a kishonti kerületnek önálló törvényhatósággá leendő alakulását, tekintettel csekély kiterjedésére és népességére, indokoltnak nem találta s ezért a rendek november 25-én tartott űlésükben

Kis-Hontnak Gömör vármegyével leendő egyesítését határozták el, mi azután az 1802: IX. törvényczikkel nyert szentesítést. (Országgyűlési irományok.) Az egyesítéssel a kishontiak régi óhaja nyert teljesülést, míg Gömör területileg jelentékenyen megnövekedett s a kishontiak közül számos kiváló férfiút nyert meg a közügynek. Ekként megerősödve, a nemzeti törekvések korszakában mindegyre nagyobb szerepet kezd játszani hazánk történetében. Innentől kezdve új korszak veszi kezdetét a vármegye történetében, melyet külön fejezetben ismertetünk.

3. A VÁRMEGYEI ÖNKORMÁNYZAT KIFEJLŐDÉSE 1802-ig.

A mohácsi csatavesztés után az ország központja a török kezébe kerülvén, s a korona elnyeréseért versenyző ellenkirályok közül majd az egyik, majd a másik jutván túlsulyra, az államegység rombadőlt s e helyett a vármegyei önkormányzat volt hivatva hazánk alkotmányát megvédeni. A főispáni méltóság, mely a Hunyadiak korában hovatovább a királyi hatalom kifejezője lett, a mohácsi vész utáni időben egyfelől a korona és a kormányzat, másfelől a vármegyei önkormányzat közt van hivatva az összhangot létrehozni.

Az alispáni tisztség jelentékenyen átalakul, hatásköre kiterjesztetik; az 1545, 1547, 1548, 1555, 1556, 1557, 1595 stb. évi országgyűlési törvényczikkek értelmében a nemesi felkelés szervezése, mindennemű katona és önkéntes előállítása, a katonaságtól okozott károk megbecslése s megtérítése, ingyen munkák (közmunka) ügye az alispán hatáskörébe utaltatik. Hasonlókép ő intézkedik a jobbágyok szabad költözködése ügyében, birói hatalommal felügyel a földesurakra, a jobbágyokat oltalmazza (1547: 32, 1548: 43, 1550: 27.) s ő intézkedik a királyi adó beszedése és beszolgáltatása körül is (1550: 22—27 t.-cz.). Ő képviseli a vármegyét úgy kifelé a szomszéd törvényhatóságokkal, mint a királyi hatalom képviselőjével, a főispánnal szemben, kinek intézkedési köre mindegyre szűkebbre szorul. Az alispáni tisztség.

Közvetetlenül a mohácsi vész után a két Bebek testvér, Bebek János főispán fiai, Imre és Ferencz viselték a főispáni méltóságot. Ferencz a főispáni méltóság mellett a felsőmagyarországi főkapitányi tisztet is betöltötte. Testvére Imre, II. Lajos király titkára és gyulafehérvári prépost, később azonban Dévai Biró Mátyás befolyása révén elhagyván hitét, protestánssá lett s Arbanas Ilonát vette nőül. 1549-ig viselte a főispáni méltóságot, ettől kezdve Ferencz egyedül ült a főispáni székben, mely méltóságából, féktelen garázdálkodás következtében, 1556-ban, midőn az országgyűlés a „haza ellenségének“ nyilvánította, kiesvén, néhány évig a vármegye főispán nélkül volt. A vármegyei levéltár adatai szerint 1558—62 közt Rozgonyi Ferencz viselte a főispáni méltóságot; ámbár Bebek Ferencz fia György, már 1557-ben főispánnak iratik. Főleg a törökök elleni hadakozásokban szerzett érdemeket. 1562-ban Balog váránál török fogságba került, de Szapolyai János Zsigmond közbenjárására onnan kiszabadulván, 1565-ben Gömör főispánjává neveztetett ki, sőt Ferdinánd az atyjától elkobzott birtokok egy részét is visszaadta neki. 1569-ben bekövetkezett haláláig, melylyel ősi családját sírba vitte, viselte a főispánságot. Főispánok.

Mivel pedig ezután több éven át a főispáni méltóság betöltetlen maradt, 1575-ben a rendek külön statutumban intézkedtek a főispáni teendők ellátásáról s azokat az ez évi 33. stat. értelmében az alispánra bízták. Később Pathóczi Szolchy Péter, a szendrei végvár kapitánya lett a főispán, a ki e tisztét 1590-ig töltötte be.

Szolchy Péter után ismét a szendrei Végvár kapitányai közül nyert a vármegye főispánt. Széchy Tamás, a ki főleg a törökök elleni hadviselésben szerzett érdemeket, a fennmaradt adatok szerint 1604-től viselte a főispáni méltóságot. Bocskay felkelése alkalmával ő is a nemzeti ügyhöz csatlakozott, de csak rövid időre, mert a bécsi békét már mint Rudolf király biztosa írta alá. Ezután gyorsan emelkedett: aranysarkantyús vitéz, 1610-ben főasztalnok, majd Felső-Magyarország főkapitánya. Gazdag házassága révén nagy vagyon ura lett. 1608-ban megszerezvén Murányt, egyike lett a vármegye legbefo-

lyásosabb és leghatalmasabb urainak. 1617-ben kelt végrendeletében Pázmány Pétert kérte fel végakaratának végrehajtójául. (Századok 1885. évf. 22. stb. lapok.) 1618 febr. 7-én bekövetkezett halálával fia: György örökölte a főispánságot, a ki már 1608-ban élt e czímmel, noha nem volt arra joga. Midőn atyja, Tamás, átadta neki Balogot, zsarolásaival és garázdálkodásaival az egész vidék réme lett. 1611-ben Rimaszécsnél két tokaji marhakereskedőtől 80 darab marhát vett el. Ebben az ügyben a vármegye alispánja 1612-ben vizsgálatot tartott. 1618-ban, II. Ferdinánd koronázása alkalmával a főispánok közt foglalt helyet, noha főispáni kinevezése csak júl. 2-án kelt. Midőn Bethlen a harminczéves háború kitörésével Ferdinánd ellen támadt, Széchy György eleinte határozottan az erdélyi fejedelem mellett foglalt állást, később azonban, első sorban saját érdekeit tartván szem előtt, majd ide, majd oda húzódott, miáltal úgy a királyi udvarban, mint az erdélyi fejedelemnél elveszítette a bizalmat, minek következtében, mint láttuk, 1625-ben dicstelen halállal mult ki.

Hetesi Pete György főispánnak 1631-ben bekövetkezett halálával karvai Orllé István lett Gömör vármegye főispánja, a ki ebbeli méltóságába a putnoki kapitányságból emelkedett. Családja csak a XVI. század végén szerzett birtokokat a vármegye területén (Osgyán, Szabatka, Csehbrézó, Karva, Lehota). Pályáját 1613-ban mint putnoki alkapitány kezdte, 1617-ben főkapitány lett, majd 1622. jún. 3-án bárói rangra emelkedett. Ő szerezte meg a putnoki uradalmat. Testvére, János, a vármegye táblabírája, főleg Bethlen Gábor felkelése idejében tömérdek zaklatásnak volt kitéve, de mindketten megmaradtak a király iránti hűségben. István 1641-ben bekövetkezett haláláig megmaradt a főispáni méltóságban. (Thaly Kálm.: i. m.) Utána budetini és jeszenoviczei Szunyogh Gáspár viselte a főispáni méltóságot 1642—1659-ig, mely idő alatt azonban alig volt ideje a vármegye ügyeivel törődni. Előbb Bethlen Gábor főudvarmestere, később kővári, majd 1640-től szendrei kapitány volt. 1642. máj. 10-én iktatták be Rozsnyón a főispáni méltóságba. (Bartholomaeides: i. m. 748.) Utána az 1659-ben Jolsván tartott közgyűlésen Wesselényi Ferencz gróf foglalta el a főispáni széket. Wesselényi pályája sokkal ismeretesebb, semhogy azt a vármegye történetének keretében kellene méltatni. Mint füleki kapitány, 1644-ben Murányt kerítette kézre. Széchy Máriával kötött házassága révén egyike lett az ország leghatalmasabb főurainak. 1647-ben felsőmagyarországi főkapitány volt és 1655-ben már a nádori méltóságra emeltetett, 1659-ben pedig az aranygyapjas rend vitéze lett. Midőn 1659-ben főispáni székét elfoglalta, a protestánsok közt vallási ügyeikben egyezséget alkotott, melylyel a felekezeti békét egy időre helyreállította. Mint felsőmagyarországi főkapitány, a közös védelem ügyében gyakran egybehívta Szepes, Sáros, Heves, Torna és Gömör rendeit. Jolsván, 1647 jún. 19-én, elnöklete alatt, a felsőmagyarországi rendek részvételével, részleges diaeta tartatott, mely-

SZÉCHY-CZÍMER A MURÁNYI VÁRBÓL.

ben főleg a lengyel támadás ügyét beszélték meg. Fényes pályája, hosszas betegeskedés után, 1667 márcz. 28-án bekövetkezett halálával zárul.

Wesselényi után, még az 1667-ben Jolsván tartott közgyűlésen, Széchy Dénes fia: II. György foglalta el a főispáni széket. Reá hárult volna a feladat, hogy a bécsi kormány nemzetellenes törekvései és a protestánsok üldözése következtében támadt ellenhatással megmérkőzzön. Ebben az ügyben még 1675-ben utasításokat is adott a vármegyének, de a küzdelemben már nem sok része volt, mert 1676-ben elhalálozott.

Halála után a kormány bizalma Andrássy Miklós felé hajlott, a ki még ebben az évben (1676) bárói rangra emeltetett. Andrássy fényes hadi pályáját 1664-ben kezdte Montecuccoli gróf főparancsnok hadseregében, majd a saját költségén alakított sereggel Érsekújvár ostrománál vett részt. Wesselényi halála után ő lett a jász-kunok főkapitánya, majd aranysarkantyús vitéz, végül gömöri főispán, mely tisztébe Semsey Pál iktatta be Krasznahorkán. 1685-ben bekövetkezett halálával, fia Péter ült a főispáni székbe. Andrássy Péter, atyjához hasonlóan, pályáját a harcztéren kezdette. Előbb Barkóczy Ferencz ezredében harczolt mint kapitány, majd Nándorfehérvár ostrománál is kitüntette magát. A főispáni méltóságba 1686. nov. 12-én iktatta be a Rozsnyón tartott közgyűlésen gróf Koháry Farkas. Mint az udvarnál különösen kedvelt egyéniség, József koronázása alkalmával aranysarkantyús vitéz lett. József trónörökös házassága alkalmával, 1699-ben, a vármegyei küldöttség élén, ékes szónoklattal üdvözölte a trónörökös-párt. Midőn Rákóczy Ferencz kitűzte a szabadságharcz lobogóit, Andrássy Péter báró Bécsbe vonult s a szabadságharcz alatt öcsese István, mint II. Rákóczy Ferencztől kinevezett helytartó kormányozta a vármegyét. Andrássy Péter báró a szatmári békekötés után visszatérvén Krasznahorkára, ettől kezdve, egészen 1715-ben bekövetkezett haláláig állott a vármegye élén. (Csucsomi dr. i. m.)

GRÓF SERÉNYI FARKAS.

Andrássy Péter halála után kisserjéni Serényi Farkas Andrást iktatta be Kis János egri nagyprépost a főispáni méltóságba. Főispánságának végszakában a nemesi felkelés szervezése és kiállítása volt a feladata, de ennek már alig felelhetett meg, mert Mária Terézia 1744 ápr. 1-én gyarmathi Balassa Pál grófot nevezte ki főispánná, kinek székfoglalója alkalmával, jún. 9-én, úgy az őt beiktató gr. Erdődy Gábor Antal egri püspök, mint a főispán is az eddigi latin oráczíók helyett magyar beszéddel üdvözölte a rendeket. Főispánsága alatt a közgyűlési jegyzőkönyveket is magyarul vezették.

Mária Terézia különösen kedvelte nemcsak a nemesi felkelés szervezése körül kifejtett eredményes működéseért, hanem egyúttal vallásos buzgalmáért is. Kir. főpohárnokká lett, majd XIV. Benedek pápa római grófi rangra emelte. 1770-ben bekövetkezett halálával János fia ült a főispáni székbe, de csak 1772-ig állott a vármegye élén, mert ez évben, utódok hátrahagyása nélkül, elhalálozott.

1772-ben Csáky György gróf került a vármegye élére, a kinek főispánsága, bár az uralkodóház kegyeltje volt s magas méltóságokat töltött be, nyom nélkül tünt el a vármegye történetében.

Midőn II. József 1785-ben a főispáni állásokat megszüntette, Gömört a beszterczebányai kerülethez csatolta. Báró Prónay Lászlót, volt nógrádi alispánt nevezte ki kerületi biztossá, a ki ebbeli tisztét Gömörben 1785 január 30-án foglalta el. II. József halála után az alkotmányos élet visszaállításával Csanád vármegye főispánjává neveztetett ki. Gömör vármegye főispáni tisztét testvére Gábor foglalta el, a kit 1790 ápril 26-án iktattak be. (Bartholomaeides: 754.) Prónay Gábor külföldi útjáról visszatérve, rövid katonáskodás után pályáját az ág. ev. egyház szolgálatában kezdette meg, hol esperességi felügyelő lett. II. József a pozsonyi iskolai kerület főigazgatójává, majd 1787 nov. 12-én Bars vármegye főispánjává nevezte ki. 1789 január 12-én Gömörbe helyeztetett át biztosi minőségben, mely fölötte kényes megbízatásában tanúsított tapintatos magatartásával annyira megnyerte a rendek tetszését, hogy bár eleinte csakis katonai segélyre támaszkodva tudott a törvénytelen rendeleteknek érvényt szerezni, de II. József halála után örömmel üdvözölték mint alkotmányos főispánt is, mely méltóságában 1810-ig maradt meg.

Főispáni helytartók.

Midőn a napoleoni háborúk befejeztével az országgyűlés által meg nem szavazott adó behajtása és az újonczok kiállítása vált szükségessé, a kormány nem bízván a főispánokban, helyettük helytartók hajtották végre a gyakran törvénytelen rendeleteket. A főispáni helytartók sorát Eötvös Ignácz nyitja meg, a ki már II. József alatt a tiszáninneni kerületi tábla előadó titkára, majd 1797-ben a m. kir. udvari kamara tanácsosa, 1802-ben v. b. t. tanácsos, 1806-ban pedig az udvari kamara elnöke lett, mely állásában 1812-ig működött. 1810-ben Gömör, majd Hont s később Abaúj vármegye helytartójává neveztetett ki. A helytartóságban, 1822-ben, Zichy Ferencz gróf követte őt, majd 1825-ben Almássy József hétszemélynök lett a főispán. 1838 márczius 3-án Andrássy György gróf volt a főispáni helytartó, de még ez évben főispánná nevezték ki és szeptember 1-én iktatták be. (Krasznahorkai lt.) Életrajzi adatait „Az Andrássyak“ czímű fejezetben közöljük.

1844-ben Jankovich Antal neveztetett ki főispáni helytartóvá, a ki tisztét a tavaszutó hava 20-án tartott közgyűlésen foglalta el. Vele bezárul a főispáni helytartók sorozata. Az 1848-iki első magyar felelős miniszterium Szentivány Károlyt (szül. 1802. † 1877. Budapesten) nevezte ki Gömör vármegye főispánjává.

Vármegyei tisztikar a XIV. században.

A vármegyei közigazgatásról a mohácsi vész utáni korszakból már részletesebb adataink vannak, mint a középkorból.

A vármegye törvénykezési iratai s jegyzőkönyvei 1571-től kezdve maradtak ránk. A közgyűlési jegyzőkönyvekből azonban az 1592. és 1594. évi jegyzőkönyvek hiányoznak. 1571-től bírjuk az alispánok teljes névsorát is. Az első alispán, kinek neve a jegyzőkönyvben előfordul, alsókálosai Korláth Lázár volt, a kit az 1573-ban tartott tisztújításon újból megválasztottak. Ugyanekkor Pédery Péter lett a vármegyei jegyző, kinek fizetését 30 forintban állapították meg. A vármegye közigazgatásilag 4 járásra oszlott. Az 1573. évi tisztújításkor a felső járási szolgabíró, alsó- és felsőberethkei Berethkey Gáspár lett, a ki 1571-ben is viselte tisztét s Csoltón lakott; a második, vagy serkei járás szolgabírája kisfaludi Thar Tamás lett. A harmadik, vagy ratkói járás szolgabírája zádorfalvi Deme Mátyás és a negyedik, vagy putnoki járás szolgabírájává Bodon Benedek választatott meg. A táblabírák közűl melléthei és horkai Barna Ferencz játszott előkelő szerepet, a kit 1573-ban újból megválasztottak; később alispán lett. A másik táblabíró Darvay Pál, a ki szintén már 1571-ben viselte e tisztét, s Ebeczky Péterrel Szádvár védelmezésében tünt ki. Ebeczky Péter 1576–78-ban szintén táblabíró volt. A táblabírák közt előfordulnak: mihályfalvai Forghon Antal, kinek családja a XVII. században szintén alispánt adott a vármegyének. A fényes nevű Lórántffy családból többen szolgálták e korban a vármegyét. György 1571-ban táblabíró, Péter 1595-ben putnoki kapitány, János 1580-ban alispán, Mihály 1612-ben csetneki kapitány volt. 1576-ban Putnoky Mihályt választották meg egyhangúlag alispánná. Jegyző ismét Pédery Péter lett 32

forint fizetéssel, kinek azonban a vármegye az előző évekből még 17 frt 81 dénárral tartozott.

A török támadások következtében a rendek nem érezvén magukat biztonságban, 1578-ban Szendrő várában tartottak közgyűlést, mely alkalommal Barna Ferenczet választották meg alispánnak. Ugyanezen a közgyűlésen az esküdt táblabírói tisztség elvállalására a megválasztott, különbeni 100 frt bírság terhe alatt köteleztetett. Ebben az évben Derencsényi Miklóst és Csathó Farkast választották meg táblabírákká. 1580-ban az öreg Barna Ferencz újból alispán lett, vele együtt a tisztikar, Lattránd Benedek kivételével, megmaradt állásában. Úgy Barna Ferencz, mint Horváth István alispánok a szendrei véghely alkapitányai voltak, mely ettől kezdve a vármegye székhelye lett. A jegyzőkönyvek pl. 1616-ban is úgy emlékeznek meg Szendrőről, mint a mely terület Gömörhöz tartoznék, a mit azonban Wesselényi Ferencz már 1647-ben kétségbe vont.

Sok baj volt a közgyűléseken a jegyzőkönyv-vezetéssel. A jegyző, ki távol lakott, a török martalóczok miatt nem mert útra kelni. A rendek tehát 1580-ban elhatározták, hogy a Szendrőn lakó nemes urak mindannyiszor tartoznak egy-egy lovast a jegyző elébe elküldeni, valahányszor az a közgyűléseken megjelenik, mely kisérő csapat külön hadnagy parancsnoksága alatt állott. A jegyző fizetése 2 köböl tiszta buzával egészíttetett ki s az alispán tartozott egy kulacs jó bort adni az őt kísérő katonáknak.

1580-tól 1583-ig minden évben volt tisztújitás; Pédery Péter jegyző fizetését pedig időközben 100 frtra emelték fel. 1583-ban Soóry Pál lett az alispán, a kinek 3 éves működése emlékezetes nyomot hagyott a vármegyei közigazgatás történetében. Ugyanezen a tisztújitáson választották meg a szolgabírák közül Bodon Pétert harmadszor és Lattránd Boldizsárt negyedszer; az újra megválasztott tisztviselők közül Thar Tamás és Berethkey Gáspár pedig már 1571-től szolgálták a vármegyét. A tisztikarba beválasztott új emberek közt volt Nagy András, a felsővályi Nagy családból és Szilassy György, a ki Nógrádból szakadt Gömörbe. 1588-ban osgyáni Bakos János volt az alispán, a ki szintén Szendrőn lakott. 1600-ban Giczey Farkas foglalta el az alispáni széket. Fizetését 100 frtban állapították meg. E közgyűlés az alispán előterjesztésére kimondotta, hogy minden nemes és szabad ember a vármegyei közgyűléseken 12 frt bírság terhe alatt megjelenni tartozik. (Századok 1876. évf. VIII. füz.) A XVII. században Gömör, Nógrád és Heves vármegyék közösen tartottak jegyzőt. 1614-ben Gallyas Tamás, 1662-ben csoltói Basó Máté, 1639—52 közt Szirmay Péter, 1647—49-ben Jeney János, 1651—1661-ben jobaházi Dőry Ferencz volt a vármegye jegyzője.

A XVII. század első felében a vármegyei közgyűléseket Gömör mezővárosban (1608, 1613, 1620), Pelsőczön (1614-ben,) és a század közepén (1643, 1647, 1648, 1650, 1655, 1658—59.), Gömörben (1649, 1653), Rozsnyóbányán (1649, 1653), majd Jolsván (1655—1659), Pelsőczön (1660—62, 1670—71) és Sajó-Gömörben (1682) tartották. A XVII. században Dósa Tamás 1601-től 1610-ig viselte az alispáni tisztet, mellette azonban másod-, illetőleg helyettes alispánok szolgáltak. 1610-ben kisfaludi Thar Gáspár lett alispán, a ki Tornallyay György másodalispánt Giczey Farkassal és Basó Péterrel a vármegyei levéltár rendezésére küldte ki. A vármegyei levéltárat rendezték is, de mivel a török támadásoktól féltek, Jászóra vitték. Jászót azonban 1619-ben feldúlták és akkor veszett el a jegyzőkönyvek jó része is. 1617-ben szkárosi Farkas János lesz az alispán, a ki az 1617—19-iki országgyűléseken Szatmáry Király Miklóssal, majd Gallyas Tamás vármegyei jegyzővel s osgyáni Bakos Jánossal vett részt a vármegye képviseletében.

1539-ben Uza Imre első alispánnak választatván, az alispán és a szolgabirák esküszövege a következőleg állapíttatott meg: „Én N. N. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szent Háromság, egy bizony örök Isten, hogy én ezen nemes Gömör vármegyének alispáni tisztében, minden előttem perlekedőkkel személyválogatás nélkül kéreményt, adományt, kedvezést, félelmet, szeretetet, gyülölséget, irigységet és mindeneket hátra vetvén, valamint Isten, annak igazsága, és országunk törvényei szerint tudhatom, teljes tehetségemmel szegénynek, boldognak igaz törvényt és executiót szolgáltatok. Isten engem úgy segéljen.“

1669-ben Jelenik András volt az alispán, a ki a protestáns írók pártfogója volt. A Thököly-mozgalmak idejében a vármegye tisztikara is súlyos megpróbáltatásoknak volt kitéve. Szathmáry Miklós alispánt 1678-ban Leslie császári tábornok elfogatta. 1680-ban Giczey Gábor viseli az alispáni tisztet, de a putnoki császári őrség parancsnoka által elkövetett erőszakoskodások miatt, 1683-ban nem volt hajlandó többé e kényes állást elfogadni. 1684-ben Uza Sándor az alispán, a ki midőn Szatmáry Jánossal a császáriakhoz követségbe ment, elfogták. 1686-ban hasonló sors éri kövecsesi Dancs Jánost, a ki már megelőzőleg, 1678-ban Putnokon volt fogva. 1686-ban Krasznahorkára szállították. Ekkor Gyöngyösi István, a XVII. század kiváló költője, egykor Wesselényi nádor titkára, majd 1668-ban a balogi vár kapitánya, később 1674-től az Andrássyak jószágigazgatója, választatott alispánná. Gyöngyösi már az 1681-iki soproni országgyűlésen képviselte Gömört; Gyöngyössy István előbb Wesselényi majd Széchy Mária mellett titkároskodott, aki szolgálatait Babaluska falu adományozásával jutalmazta. Mint Széchy Mária bizalmasa, ő is be volt avatva a Wesselényi-féle összeesküvésbe, majd annak felfedezése után 1671-ben Széchy Máriát Bécsbe is elkisérte, de ott nem sokat tehetett urnője érdekében. (Acsády Ignácz, Széchy Mária.) 1683-ban Andrássy Péter főispán jelölte az alispáni tisztségre, de a rendek nem választották meg. 1685-ben a vármegye Caraffához küldte, 1686-ban alispánná kiáltották ki. 1687-ben Gömört képviselte a pozsonyi országgyűlésen. Alispánsága idejébe esik a Thököly-felkelés. 1689-ben le akart mondani, de Andrássy főispán kérelmére 1693-ig megmaradt tisztében. 1700-ban másodízben megválasztották s 1704 szept. havában bekövetkezett haláláig vezette a vármegyét. Istvánfi Mátyás főjegyzőt, a ki 1672-től viselte tisztét, 1685-ben elfogták s Kassára hurczolták. Ekkor, 1685. máj. 22-én, Muraközy Márton lett a jegyző, a ki 1686-ban Budavárának visszavételénél is jelen volt. 1695-ben Lányi Pál lett főjegyző 200 frt fizetéssel, majd 1699-ben Gyöngyösi Gábor, a ki a II. Rákóczy-féle felkelés idejében a porták kiigazítása ügyében Bécsbe küldetvén, onnan a szabadságharcz lezajlásáig nem tért vissza. A szatmári békekötés után pedig a szepesi kamara tanácsosa lett. (Bartholomaeides 764.)

Midőn az ország Rákóczy Ferencz hadainak birtokába került, a vármegyei tisztikart is újonnan alakították. Az 1704 szept. 30-án Rozsnyóbányán tartott közgyűlésen Máriássy Pál első, és Bárczay György másodalispánnak választatott meg. Szolgabirák lettek: Czékus Miklós, Szabó Zsigmond, Ivocs István és Szentmiklóssy István, míg a jegyzői tisztet a távollevő Gyöngyösi helyett Szentimrey Sámuel töltötte be 100 forint tiszteletdíj mellett. Szentimreynek kiváló szerepe volt a szabadságharcz alatt. A vármegye több ízben küldte Rákóczyhoz követül, mint tudományos férfiút pedig 1708-ban a sárospataki kollégium hívta meg tanárnak, de a felajánlott állást nem fogadta el. A szatmári béke után is megmaradt állásában, sőt az 1712. évi országgyűlésen elébb Lányi Pállal, majd Szentmiklóssy Istvánnal Gömör vármegyét képviselte. Máriássy Pál másodalispán azonban a katonaságot a táborba kísérvén, onnan nagy betegen tért vissza. Ekkor Modory Dávid lett helyettes alispán, a ki a szécsényi gyűlésen is részt vett a vármegye képviseletében. Máriássy 1708-ban lemondván az alispánságról, Bárczay Györgyöt választották meg első alispánnak, de Bárczay 1710-ben, a császári had közeledtekor a vármegye pecsétjével elmenekült. A császári had parancsnoka Galli Andrást ültette az alispáni székbe, a ki azonban a szatmári békekötés után, 1711 nov. 26-án lemondván, helyébe Lányi Pál került.

A szatmári békekötés után a közigazgatást újból szervezték. A járási beosztás megmaradt, de a járási székhelyet állandósították. Járási székhelyek voltak: Putnok, Ratkó, Rimaszécs és Rozsnyó. A másodalispáni tisztet ekkor nem töltötték be, de hogy a közigazgatás menete fenn ne akadjon, Nebesz György helyére, a ki 1719 szept. 19-én Lányi Pállal követül küldetett az országgyűlésre, visszatértéig Dancs Istvánt választották meg helyettes alispánnak. Ettől kezdve azonban a helyettes alispán választása állandó lett s 1745-től kezdve együtt választották őket az alispánokkal. A jegyzői tisztséget 1722-től kezdve Kubinyi Zsigmond Imre töltötte be, a ki mellett már többen aljegyzősködtek is. 1730-ban a protestáns Kiszely Péter lett első jegyző. A jegyzők közül Madarassy József (1770—80) a levéltárt rendezte és

a jegyzőkönyvekhez névmutatót készített. Midőn II. József Kis-Hontot Gömörrel egyesítette, az első jegyző mellé másodjegyzői állást rendszeresítettek, mely azután továbbra is megmaradt (Bartholomaeides.) 1716-ban a vármegyének rendes orvosa lett. Ekkor hívták meg vármegyei orvosul Bátsmegyei Istvánt Trencsén vármegyéből, fizetését 100 rénes forintban, 12 szapu búzában, 12 veder sörben és két sertésben állapítván meg. (Hunfalvy: i. m. 73 l.) A XVIII. század végén már minden járásban volt egy orvos-sebészi állás rendszeresítve. 1828-ban elrendelték a halottvizsgálatot s a halottas házak építését, majd a gyermekeknek a himlő ellen való beoltását.

Községi élet.

A vármegye közönsége a XVIII. században mindegyre nagyobb figyelmet fordított a községi életre is, és annak belügyeit terjedelmes szabályrendelettel állapította meg. Az 1724-ben Rozsnyón tartott közgyűlésen elrendelték, hogy minden községben birákat válaszszanak, a kik tisztöket egy évig viselni kötelesek. Ők tartoztak az adót is beszolgáltatni. Az e szabály ellen vétőket első ízben 20, második ízben 40 pálczára ítélték. A biró kijelölésére nézve a vármegye közönsége az eddigi szokást kívánta fenntartani, vagyis ott, a hol a birói tisztség választás útján töltetett be, továbbra is a választás volt érvényes, míg ott, hol házszám szerinti sorrendben viselték a birói tisztet, a szokás meghagyatott. A község pecsétje a biró őrizete alá került. A szolgabiráknak meghagyatott, hogy a mértékeket és súlyokat vizsgálják meg s a mennyiben azok a bécsi fontokkal, vagy pozsonyi mérővel nem egyeznek, újak szerzendők be helyettök. A mértékek és a súlyok is a községi biró kezelése alá kerültek. A biró esküjének szövegét a vármegye állapította meg. Az adókirovás tekintetében is pontos utasítást adott e szabályrendelet. Hasonlóképen szabályozta a katonaság számára a széna és abrakmennyiség kiszolgáltatásának módját, valamint az előfogatok kiállítását, végül a katonai beszállásolást; a községbiró háza elé pedig kalodát rendelt állíttatni. A községbiró fizetését illetőleg a szabályrendelet az eddigi szokást tartotta fenn. A hol a községbiró nem kapott fizetést, ott két jobbágytelek után adómentes maradt. A községi birák a becslési, nyomozási és rendőri ügyekben némi hatáskört is nyertek.

Cselédbérek.

A cselédek és szegődményesek ügyeit az 1724 decz. 7-én hozott vármegyei statutum szabályozta. Az elszegődés napját e szabályrendelet, a juhászok és kondások kivételével, jan. 1-re állapította meg. A makacskodó vagy szófogadatlan cselédeket kalodával büntette. A cselédek bére a következőleg állapíttatott meg: Kocsis fizetése 8 frt készp., remek dolmány, remek nadrág, szűr, két pár új saru, harmadik fejelés, két pár öltöző, egy fekete süveg. Fullajtárnak: 4 frt készpénz, két kila vetés és ruházat. Gazdaszolgának: 6 frt készpénz, két kila vetés és ruházat. Béresnek: 4 frt készpénz, két kila vetés és ruházat. Kondásnak: 4 frt készpénz, ruházat, vetés nélkül 8 frt. Juhásznak: 6 frt készpénz. Szolgálóknak: 7 frt készpénz, vastag fehérruha, 2 pár csizma. A mezei munkások napszámbérét ugyanez a szabályrendelet a következőleg állapította meg: Egy napi kapálásért étkezéssel 12 pénz, étkezés nélkül 24 pénz. Árkolónak, ültetőnek ugyanezen díjszabás szerint. Aratónak ételadással 12 pénz, étkezés nélkül 18 pénz. Kévekötőnek élelmezéssel 15 pénz, élelmezés nélkül 24 pénz. Szántóvetőnek élelmezéssel 90 pénz, élelem nélkül 1 rénes frt. [100 pénz = 1 rénes frt = 84 fillér.] (Balogh: Putnok 83—84.)

Tisztviselők fizetése.

II. József számos új tisztviselői állást alkotott s a tisztviselők illetményeit jelentékenyen felemelte. 1803-ban, midőn már Kis-Hont Gömörrel egyesíttetett, a tisztikar állapota a következő volt: az alispán 800, a helyettes alispán 400, a főjegyző 500, az első aljegyző 200, a másodaljegyző 150, a harmadaljegyző 100, az adópénztárnok 500, a házi pénztárnok 300, az adórovók egyenként 150 frt, a szolgabirák egyenként 300, az alszolgabirák egyenként 150, a vármegyei ügyész 300, az alügyész 150, az esküdtek 100, a főlevéltárnok 200 rénes frtot kaptak. A vármegyei főorvos illetményei, beleszámítva a tüzifa értékét és a lótartási átalányt, összesen 602 frtra rúgott. A felső és a ratkói járási seborvosok egyenként 152 frt illetményben részesültek. A vármegyei mérnök 300 frtot, az irnokok egyenként 60 frt fizetést kaptak. A hajduk hadnagyának a fizetése 150 frt volt, míg a hajduk havonként egy aranyat kaptak és ruhailletményben részesültek.

Adóösszeírások.

Az országgyűléstől megszavazott adók az egyes vármegyék közt a jobbágytelkek, vagyis a porták arányában vettettek ki. Az adó beszedése és az erre való intézkedések az 1550. évi 22—27. és 37. t.-cz. értelmében az alispán hatáskörébe tartoztak. A kivetés czéljából a vármegyei jobbágytelkeket időközönként összeirták. Ezek az összeírások fölötte becsesek, mert ezekből a vármegye akkori birtokviszonyaira, valamint közállapotaira nézve nyerünk tájékozást. Közvetetlen a mohácsi vész után a vármegye portáinak számát nem ismerjük; azokat csak attól az időtől kezdve írták össze, midőn Ferdinánd uralma a vármegye területén biztosítva volt. 1542-ben összesen 1091 porta iratott össze. Ebből 505 Bebek Ferencz, 310 Basó Mátyás 73, Ráskay István, 34 Thurzó Elek birtokában volt. Teljesebb az 1553. évi összeírás, melyben 1882 jobbágytelket írtak össze. Ebből 131 mint községi biró tulajdona élvezett adómentességet. Adómentes volt még 207 újonnan épült ház is. $15^1/_2$ telek a szabadosok birtokában volt, kik szintén adómentességet élveztek. A zsellérek 1553-ban házaikkal vagy családaikkal irattak egybe, számszerint 1166-an; szolgarenden 79 család volt. Az összeírás adatai szerint 250-nél több falu volt a vármegye területén.

Midőn a szepesi kamara megkezdte működését, az összeírásokat is rendszeresebben vezették.

1576-ban összeiratott 1025 hódolt jobbágytelek; erre kivettetett 1025 frt. 1578/79-ben összeiratott 1011 $^3/_4$ hódolt telek; kivettetett 1011 frt 75 denár, mely hiány nélkül befolyt. 1582-ben összeiratott 882 hódolt porta, kivettetett 874 $^1/_2$ frt. 1588-ban 730 szabad porta iratott össze. 1593/94-ben 699 volt a szabad s a hódolt porták összes száma. 1596-ban összeiratott 531 szabad és $52^1/_2$ hódolt porta. Kivettetett első ízben 4459 frt; másod ízben 557 frt 37 denár, összesen: 5016 frt 37 denár. Az adórovó fizetése 1588-ban 60 frt, 1596-ban 70 frt volt. (Acsády Ignácz: A jobbágyadózás. Akad. ért. XVI. k.) 1598-ban és 1604-ben csupán a házak irattak össze, de Gömörben e tekintetben is óriási pusztulást tapasztalhatunk. 1598-ban 4518 ház iratott össze, mely szám 1604-ben 1849-re szállt alá. (Millenn. Tört. V. 536.)

A magyar királyi kincstár részére kivetett adón kívül a vármegye lakosai a XVI—XVII. században tetemes összeget fizettek a töröknek. Így például Rozsnyó 1566-ban 460 frtot fizetett a füleki basának. A XVI. században 1554-től 1593-ig, vagyis Fülek visszafoglalásáig, csak 1588-ban iratott össze 730 szabad jobbágytelek, midőn Tieffenbach hadai Gömörben megjelentek. Addig a vármegye adója Fülekre vándorolt, míg a behódolt jobbágytelkek után csak fél adó vettetett ki. Eger eleste után (1596) azonban Gömör ismét behódolván, adóját Egerbe fizette. 1612-ben 195 összeírt portából csupán 8 nem adózott a töröknek.

Az 1593-tól 1604-ig folyó török háború alatt számos helység pusztult el. A XVII. században a pusztítás még nagyobb volt. Az 1625—27. évi török pusztítások alatt 45 falu hódolt be és 102 falut felégettek. Még szomorúbb képet nyújtanak az 1642. évi békealkudozások adatai, melyek szerint Gömörből 48 falu hódolt be, a törökök 349 rabot vittek el, 291 embert megöltek s 359 marhát elhajtottak. Mind e mellett a vármegye lakosainak adó czímén 6866 frtot, rabváltság czímén 9389 frtot kellett fizetniök. Kis-Hontban sem folytak jobban a dolgok. Az egri basa zsarolásai elől számos község lakosai elmenekültek. A rimaszombatiak azonban a budai basához fordultak közbenjárásért, mire a város adóját 300 aranyban állapították meg s mindennemű más tehertől felmentették őket.

Közbiztonsági állapotok.

A XVII. század adózási viszonyairól az 1636. évi összeírásból meríthetünk adatokat. Ebben az évben két adórovó (dicator) működött, ú. m. szkárosi Farkas Lázár és Basó Mátyás. A vármegyében összeírt porták között $141^1/_4$ szabad s $94^3/_8$ hódolt porta találtatott, melyekre 1224 frt 85 den. vetettek ki. (dr. Sarlay Soma adatai az orsz. lev.-ból). 1648-ban az összes porták száma $133^1/_2$, $^1/_8$, $^1/_{16}$ volt. 1657-ben a háborúk s a pestis következtében a porták száma $133^1/_8$-ra, 1661—1663-ban $101^7/_8$-ra, 1671-ben $82^1/_4$-re szállott alá. 1711-ben $140^3/_4$ volt a porták száma.

A XVIII. században már a porta csak eszmei fogalommá vált, mely az országos adókivetés alapjául vétetett. 1720-ban Gömör portáinak számát

113-ban állapították meg, később, a XIX. század elején, e szám 93-ra apadt, a Kis-Honttal való egyesüléssel azonban a porták száma 108-ra emelkedett.

A XVII. században az államkölcsönök fedezéséhez a nemesség is hozzájárult. 1699-ben a 4 millió államkölcsönből Gömörre 77.589 r. frt esett, melyből a nemesség 10.345 frtot fedezett, a többit a jobbágyság fizette. Ugyanezen évben egy másik 4 milliós államkölcsönből a papság és a nemesség 6312 frt 42 krt vállalt el, a többi ismét a népre hárult.

A XIX. század elején a franczia háborúk következtében a vármegye adója mindegyre jobban emelkedett és 1800-ban 106.684, 1803-ban pedig 102.653 rénes frtra rúgott.

A XVI—XVII. században gyakori török dúlásokon kívül a közbiztonsági állapotok máskülönben is fölötte aggasztók voltak. Midőn 1552-ben Kubinyi Györgyöt orvul meggyilkolták, Ujlaki Ferencz győri püspök, mint királyi helytartó, a gyilkosok kézrekerítését elrendelvén, azoknak körözése iránt a hatóságok utasíttattak. A vármegye már ekkor is a végrehajtói és a birói hatalom keretén belül bizonyos közrendészeti és közbiztonsági intézkedéseket léptetett életbe, miből a XVII. század első felében a „paraszt-vármegye" alakult. A paraszt-vármegye oly intézmény volt, melynek czélja a személy- és vagyonbiztonság fentartása, megvédése és a kisebb rendőrségi ügyekben való biráskodás. E végből minden járás több kisebb kerületre oszlott, melyeknek élén a paraszt-kapitányok s a hadnagyok állottak. Gömörben a paraszt-vármegye már a XVII. század első felében teljesen kifejlett szervezettel bírt. Erre mutat egy levél, melyet a gömöri, tornai, borsodi és abauj-vármegyei paraszt-kapitányok 1631-ben Kátay János ónodi kapitányhoz intéztek s a mely egyszersmind ennek az intézménynek eddig feltalálható legrégibb emléke. (Gyárfás Istv.: Akad. ért. 1882.). De a vármegyei urak kezében is hatalmas fegyver volt a pallosjog. Bakos János Osgyán birtokára 1590-ben nyert pallosjogot. Az egyes városok — mint alább látni fogjuk — szintén nyertek pallosjogot.

A XVII. század második felében a gonosztevők s rablók üldözése még gyakoribbá vált. 1671-ben Gömör vármegye felhatalmazta Soldos Pétert, hogy a vármegyében elhatalmasodott rablókat és gonosztevőket üldözze. Ebben az évtizedben valami Baranyai János nevű rabló tartotta rettegésben a vármegyét, de elfogták. Cobb császári tábornok 1677 nov. 8-án felhívást intézett a vármegyéhez a rabló kiadatása iránt. (A runyai Soldos-féle levéltár.) 1681-ben Szalánczy nevű rablóról tétetik említés, 1703-ban Ormos nevűről, 1718-ban pedig Csősz Zsigmondról. A XVIII. szazad közepén az előbbiek czinkosának, a Jánossik nevű rablónak az emléke még sokáig fenmaradt a nép között. (Bartholomaeides: i. m. 268.) II. József császár alatt számos intézkedés történt, hogy a vármegye a rablóktól megszabaduljon. Élve elfogott rablóért 50, agyonlőttért 25 darab arany jutalmat tűztek ki.

Az 1814—25 közötti években a vármegye három ízben nyert rögtönítélő biróságot. 1814-ben a vármegye a hóhérságra hirdetett pályázatot. A hóhér fizetése naponként 30 garas volt s minden egyes akasztásért 12 rénes forintot kapott és ezenfelül előfogat is állott rendelkezésére. Az uriszékek, ott, a hol a pallosjog volt érvényben, számos halálos ítéletet hoztak. I. Lipót király 1699 nov. 2-án kelt leiratával értesíti a vármegyét, hogy az uriszékektől halálraítélt bűnösöknek a pallosjog birtokosa nem kegyelmezhet meg, miután a kegyelmezés a felségjogok közé tartozik. (Várm. levélt. pol. iratok.) A XVIII. század elején még a máglyán való elégetés is dívott. Így 1713-ban Putnokon több ördöngőst és boszorkányt ítéltek el, kiket máglyán megégettek. Az istenkáromlás ellen már a XVII. században is szigorúan intézkedtek. Rákóczy Ferencz 1704 június 5-én a legszigorúbb testi büntetés mellett eltiltotta a káromkodást. (Várm. levélt.) 1814-ben szerveztetett a vármegyei rendőrség s ekkor lépett életbe a pandúr-intézmény.

A városi önkormányzat a mohácsi vész után mindegyre jobban kifejlődött. A török támadások ellen a vagyonosabb néposztály, valamint a kisebb nemesség a városokban keresett menedéket, miáltal ezeknek lakosai jelentékenyen megnövekedtek s mindegyre nagyobb szerepet játszanak a vármegyei életben. Városok

Csetnek. *Csetnek* városa a Csetneky család kihalta után (1594) erős támadásoknak volt kitéve, de városi szabadalmait a XVIII. század közepéig háborítatlanul gyakorolta. Ezek közül a pallosjog az, melyet a város túlságosan igénybe vett. A városi számadási könyvek szerint 1583—1631 között temérdek gonosztevőt égettek el máglyán. Mária Terézia azonban 1759-ben a várost, mert Vozár Máriát, Szeverini Illés nejét 300 korbácsütésre ítélte, megfosztotta szabadalmaitól, melyeket csak 1781-ben nyert vissza II. József császártól, s ezeket 1791-ben II. Lipót is megerősített.

Dobsina. *Dobsina* hasonlókép sokat szenvedett Csetneky Isvánnak 1594-ben bekövetkezett halálával. (Wenzel: i. m. 105—106.) Bocskay, felismerve a város fontosságát, 1605 jan. 11-én oltalomlevelet állított ki a város részére, melyet Szuhay Pál, Kende Gábor és Szepesy Pál, az erdélyi hadak parancsnokai, 1612-ben megismételtek s a mely oltalomlevelek szerint a város mindennemű beszállásolástól ment volt.

A XVIII. században azonban súlyos megpróbáltatás nehezedett a városra. Földesura, Lányi Pál, a város tisztikarát úriszéke elé állította. Dobsina ekkor a királyhoz fordult panaszával. 1733 aug. 18-án a város Lányi Pál fiával, Jánossal egyezséget kötött, melynek alapján 1742-ben a város, mint bányaváros, bányászatának törvényes szabadságába és régi kiváltságaiba visszahelyeztetett. A város törvénykezése 1744-ben alakíttatott újjá. Megerősített szabadalmai alapján a város 1780-ig bányabiróság czímén bányahatóság volt, a városi tanács pedig ezen kívül a polgári ügyekben való biráskodást és a bányaadományozás jogát is gyakorolta.

Jolsva. *Jolsva* 1539-ben nyert tanácsi szabadalmat Szapolyai János királytól. 1549-ben, midőn Bebek Ferencz és Salm gróf Murányt elfoglalták, Jolsva a koronára szállott. 1552-ben pallosjogot nyert. A város még ebben az évben élt új kiváltságával, a mennyiben egy Mali János nevű embert akasztófára ítélt. A város latin és német jegyzőkönyvei 1566-tól kezdve maradtak ránk.

Pelsőcz. *Pelsőcz*, mely a középkoron át is városi szabadalmakat élvezett, azokat mindvégig megtartotta. Jegyzőkönyvei 1581-től kezdve maradtak ránk. 1695-ig magyarul vezették azokat.

Putnok *Putnok* a török világban, miután 1596-tól kezdve véghely volt, kiváló nevezetességre emelkedik. A török világ végével Putnokon kifejlett községi igazgatást találunk, melyet a lakosság szervezett és tartott fenn. karvai Orlay Borbálának, mint Putnok örökös urának 1691-ben és 1713-ban kiadott levelei szerint, a községtanács a helység igazgatását teljesen önállóan intézte; Orlay Borbála csak földesúri jogait tartotta fenn. A város igazgatása inkább katonai jellegű volt. Élén a várostól választott főhadnagy (biró) állott, a ki a közgyűléstől nyert megbízatás alapján magánügyekben személyesen, közügyekben pedig választott tanácsosaival intézkedett. Eljárásáért a közgyűlésnek tartozott felelősséggel. Alatta al- vagy városbirák állottak. A városi tanács önálló hatásköréből csupán a pallosjog hiányzott. (Balogh: i. m.) A XIX. század elején Putnokon már a községi rendőrségnek is nyomaira akadunk. 1813-ban rendszeresíttetett a közbiztonsági felügyelői állás, melyet a város fizetett. Putnok legrégibb pecsétje 1631-ből maradt fenn. Körirata: Sigillum Confinii Putnok. Czímere: jobbra és balra hajló két pálmaág közé fogott keresztmarkolatú pallost tartó pánczélos kar, a palloson átütött török fővel.

Rimaszombat. *Rimaszombat* a XVI. században sokat szenvedett a törököktől. A város örökség révén Losonczy István nógrádi főispán (1537) és temesvári kapitány kezébe került († 1552 júl. 27.). Nem maradván fiutóda, Rimaszombat leányáé, Annáé lett, kinek három férje volt: 1. Báthori Miklós, 2. Ungnád Kristóf (1562—78) és Forgách Zsigmond (1565 † 1611). Losonczy Anna után Rimaszombat birtokában a Balassa-, Forgách- és a Török-családok osztoztak. A város felét azonban a király 1560-ban guthi Országh Kristófnak adományozta, a ki szintén fimaradékok nélkül halt el. (Findura Imre: i. h. 41. l.) Fülek elfoglalása után (1554) Rimaszombat török uralom alá került, mely alatt 1593-ig sínylett. Ez időből a városi levéltárban 200-nál több török oklevél őriztetik.

A város kiváltságait I. Ferdinánd 1549-ben, Rudolf 1578-ban megerősítette, 1601-ben pallosjogot nyert, melyet 1734-ig akadálytalanul gyakorolt. Ebben az évben a kanczellária megfosztotta a várost régi jogától, azonban

III. Károly király 1735 okt. 8-án kelt kiváltságlevelével visszaadta s megerősítette százados kiváltságában. A XVII. század folyamán is számos kiváltságot nyertek a város lakosai. II. Mátyás király 1612-ben a város polgárainak vámmentességet engedélyezett, II. Ferdinánd király 1622-ben, III. Ferdinánd király 1637-ben, I. Lipót 1662-ben, 1667-ben és 1693-ban, III. Károly 1714-ben és 1725-ben újból megerősítették a város kiváltságait, melyeknek erejénél fogva a város polgárai, az említett kiváltságokon kívül, a magvaszakadtak vagyonában örököltek, pereikben pedig első fokúlag a városi tanács ítélkezett.

A város jegyzőkönyvei 1666-tól veszik kezdetüket. A városi tanács eddig ismeretes legrégibb kiadványa, mely a városi levéltárban őriztetik, 1601-ben kelt; ez időben Sun István és Pálfalusi András viselték a városbírói tisztet. A város pecsétnyomója 1595-ben készült és a város levéltárában őriztetik. Czímere egyfejű sas; körirata: Sigillum Oppidi Rimaszombat 1595. A város 1682-től Hont vármegye egyik járásának székhelye volt. Midőn Kis-Hont Gömörrel egyesíttetett, megmaradt továbbra is a kerület székhelyének, majd 1882-től kezdve a vármegye székhelye lett.

Rozsnyó a mohácsi vész utáni években nemcsak a török uralmat sínylette meg, hanem Krasznahorka urai ellen is kénytelen volt magát megvédelmezni. A rossz közbiztonsági viszonyok miatt az idegenek már nem mertek többé a bányákra költekezni, a mi a város elszegényedését vonta maga után. Az 1526—46 közötti időben számos polgár ment tönkre. A város földesura, az esztergomi érsek, mindenkor melegen védte a város érdekeit. Várdai Pál érsek (1526—1549) a bányavámot 32 márka ezüstértékre szállította le, a papi tizedet pedig 134 frt 20 denárral állandósította. A bányavámot azonban a kincstári igazgatóság előterjesztésére a király 1581-ben egészen elengedte. Rozsnyó 1555-ben, kénytelen-kelletlen, a Bebekek szövetségese lett, 1556-ban pedig a füleki töröknek behódolván, egész 1594-ig török iga alatt nyögött. Az 1593—94 évi felszabadító hadjáratból Rozsnyó is kivette részét. Önkéntesei Osgyánnál véreztek el. Ez idő alatt két ízben, 1559-ben és 1573-ban, márcz. 14-ike táján, kiraboltatott. (Mikulik: Magyar kisvárosi élet.) Sokkal nagyobb csapás volt a városra kivetett adó, mely folyton növekedett. 1558-ban 200, 1566-ban 355, 1569-ben 973 frtot fizetett a töröknek adó czímén, de ehhez még különféle mellékszolgálmányok is tartoztak. 1569-ben a város Miksa királyhoz fordult közbenjárásért, eredmény nélkül. (Tört. Tár 1883. 768.) A város számadáskönyvei a XVI. századból 1558, 1566, 1569, 1596—97 évekből maradtak fenn. A tanácsjegyzőkönyvek 1612-ben veszik kezdetöket. 1631-ig németül, attól kezdve 1666-ig magyarul és németül, innen kezdve magyarul vezettettek. A bányászati jegyzőkönyvek, melyek a bányaművelésre vonatkozó adás-vevési szerződéseket s a bányatulajdonosok közötti szolgalmi és egyéb megegyezéseket tartalmaznak, 1698-ban veszik kezdetöket s 1737-ig németül vezettettek. Az első magyar bejegyzés 1737 jan. 14-én kelt, innen kezdve egész 1758 decz. 29-ig bezárólag magyarul és németül vegyesen vezették. A XVIII. század első éveiből való jegyzőkönyvek a kuruczvilágra számos becses adatot tartalmaznak; az 1849. évi jegyzőkönyvekből azonban egyes lapok ki vannak vágva.

Rozsnyó.

A török támadásoktól félve, a város a XVIII. század első felében a hárskúti magaslatokat állandóan önkéntesekkel őriztette. 1647-ben a város újból a török iga alá került s e mellett a pestis is számos áldozatot követelt, melyben 1644-ben 464-en, 1645-ben 1273-an haltak el. A város behódolása ezúttal főleg a vásárok miatt történt, melyekre az egri basa oltalmát kérte ki. De az egri basa a pártfogás fejében óriási adót vetett ki a városra, a mi az 1678—1683 közötti években érte el tetőpontját.

A törökökön kívül a szomszéd főurakkal is sok baja volt a városnak. 1578—1630-ig az Andrássyakkal elkeseredett határpereket folytatott, 1636-ban homonnai Drugeth Mária grófné, Széchy György özvegye, tiltakozott az ellen, hogy a város lakói az ő vámházainál a vámfizetést megtagadják. Az e miatt támadt per folyamán I. Lipót király 1666-ban, majd 1681-ben a város polgárait podgyászaik után mindennemű vám és harminczad fizetése alól felmentette.

Bár a város a protestantizmust már a XVI. század közepén befogadta, az esztergomi érsekek, mint Pázmány Péter, Lósy Imre mindenkor pártfo-

BALASSA MENYHÉRT KARDJA (eredetije br. Ragályi-Balassa Ferencz birtokaban).

gásukba vették Rozsnyót, de Lippay György, a ki lakosait a kath. hitre akarta téríteni, a sikertelen küzdelem miatt megneheztelvén a városra, egymásután fosztotta meg kiváltságaitól. Az 1656—1715 közötti időben aváros majdnem minden szabadalmát elveszítette, sőt adóját is elébb 600, majd 780, végre 906 frtra emelték fel.

A város ügyeit a XVII. század elejéig 24 képviselő intézte. 1613 decz. 28-ától 1635-ig 48 képviselőt választottak. 1666-ig a magyaroknak és a németeknek külön szószólójuk volt. A városi képviselők a város vagyonát és háztartását ellenőrizték, az igazgatás pedig a városi főbiró s a melléje választott 12 esküdttárs feladata volt. A törvénykezést elsőfokulag a városi tanács gyakorolta; felebbezési fórum mindenkor az esztergomi érsek volt. (Mikulik: i. m.) Az 1848-iki törvények életbeléptetése előtt a város tisztikara egy főbiró, két főjegyző, hat fizetéses és hat fizetéstelen táblabiróból állott. Az 1848-iki törvények életbeléptetésével, máj. 30-ától, 54 városi képviselőt választottak, a tisztikart pedig a máj. 25-én tartott közgyűlésen alakították meg. (Városi levélt.)

Tiszolcz

Tiszolcz a XVII. században szintén városi jelleggel bírt. Egy 1596-ban kelt oklevél városnak mondja. Jogait azonban a XVII. század folyamán elveszítette és csak vásárjogát nyerte vissza 1780-ban.

Kis Hont.

A mohácsi vészt követő belzavarok közepett Hont vármegye élén egyszerre két főispán (Nyáry Ferencz és Balassa Menyhért) állott. Balassa Menyhért ugyanis, hogy rablókalandjait sikerrel folytathassa, Nyáry Ferenczczel 1535-ben felosztották egymás között Hont vármegyét, melyet a főispáni eskü letétele nélkül önkényesen kormányoztak. Az 1542. évi pozsonyi országgyűlésen fel is szólaltak a vármegyének e kettéosztása ellen, minek következtében Nyáry Lőrincz neveztetett ki főispánná, míg az ez évi 37. t.-czikk a vármegye egyesítését rendelte el. De e rendelkezésnek aligha volt foganatja, mert 1552-ben a vármegye egyesítését újból el kellett rendelni. A vármegyének ez a kettéválasztása adta meg tulajdonképen a kishontiaknak az első lökést a Nagy-Honttól leendő elszakadásra. 1543-tól tényleg folyton találkozunk ily törekvésekkel, a mi különben természetes következménye volt az akkori viszonyoknak. A török világban sok veszélylyel járt Kis-Hontból Nógrádon át a vármegyei megyegyűlésekre járni, mert a közbeeső vármegye kb. 10 mértföldnyi szélességben választotta el a két vármegyét egymástól. A XVII. században sem javultak a viszonyok. 1647-ben a kishontiak ugyancsak a törökök miatt nem mehettek el a Selmeczbányára hirdetett megyegyűlésre, a miért is azután 1649-ben Hont vármegye Zólyomba hívta össze a rendeket. A különválásra irányuló törekvést csak növelte Hont vármegyének az az eljárása, melylyel a Rabutin császári tábornoktól a vármegyére 1683-ban kivetett 830.000 frt hadi sarcz túlnyomó részét a kishonti kerületre hárította. A Rabutin által ugyanakkor követelt négyes fogat kiállítását is Rimaszombatra vetették ki.

E mellett a kishontiak inkább Thököly kuruczaihoz hajoltak s protestánsok voltak, ellentétben a hontmegyeiekkel, a hol császári őrség tanyázott. Az 1684—86. évek amúgy is kedvezőtlenek voltak. A császáriak ugyan még nem jutottak el Kishontig, de a kivetett hadi sarcz elkeserité a

kedélyeket. Rimaszombat például oda nyilatkozott, hogy az 1683. évi hadi sarczot 10 évig sem fogja kiheverni.

A különválási mozgalom az 1687. évi országgyűlésen némi eredményeket ért el. Kubinyi Ádám és Sipos János a kishonti nemesség nevében az országgyűlés elé terjesztették sérelmeiket s legalább külön alispán- és jegyzőválasztásra kértek jogot. Ismerve azonban a hontiak magatartását, cselhez folyamodtak. Megvárták azt a napot, a mikor Madách Pál honti alispán nem volt jelen, míg Dúló György, a másik követ, az ő kérelmöket támogatta. Kvassay István előterjesztése alapján az 1687. XXV. t.-czikk akként rendelkezik, hogy Kis-Hont ezentúl önálló kerület (districtus), mely a főispán tól a kishontiak közül kijelölt önválasztotta alispán, szolgabirák és esküdtek igazgatása alatt áll. A törvény szentesítése után csakhamar megválasztották Jánoky Farkast alispánnak, a ki azelőtt Thököly tanácsosa volt. A kerület székhelye Rimaszombat lett. A nádori iroda az új állapotokon egyhamar nem tudván eligazodni, néha Kis-Hontot comitatusnak czímezte. Erre Hont vármegye, a teljes elszakadástól félve, felírt a királyhoz és a prímáshoz a „comitatus" szó használata ellen. A kishontiak azonban már felülkerekedtek, mert midőn Madách Pál alispán valamit elrendelt, Jánoky, a kerület alispánja, utalva a nádori leiratokra, megtagadta a rendeletek végrehajtását. Hosszas huza-vona után, 1688 okt. 15-én, Nagy- és Kis-Hont küldöttei, az utóbbiak Kubinyi Ádám képviselőjük által, hg. Eszterházy Pál előtt egyezségre léptek. A kishontiak azonban ezt nem fogadták el és inkább Nógrádhoz akartak csatlakozni. Jánoky Farkas kishonti alispán, a ki 1698-ig tartó hivataloskodása alatt folyton ujjat húzott a hontiakkal, mindenképen a teljes elszakadás, majd a Nógrádhoz való csatlakozás mellett volt, de Nógrád vármegye 1693-ban ily irányú ajánlatát nem fogadta el. 1703-ban a kishontiak ismét panaszszal fordulnak Lipót királyhoz, az adóknak önkényes kivetése miatt. A honti tisztviselők igazolván eljárásukat, a panaszkérvény szerkesztőjét: Krumholcz János cserencsényi tanítót elcsapták állásából.

A Rákóczy-féle szabadságharcz kitörésekor Kis-Hont a felkeléshez csatlakozott. Jánoky Zsigmond, a fejedelem kanczellárja kétizben is tartott Kis-Hontban tisztújítást. 1709-ben Kis-Hont külön ír fel Rákóczihoz, a hadiköltségek ügyében. Ebben az évben Hont vármegyét már teljesen megszállták a császári hadak s így a vármegye nem küldhetett Eperjesre követeket, a konfederáltak törvényes táblájára. Rákóczy ekkor meghagyta Kis-Hontnak, hogy kebeléből küldjön követeket Eperjesre. 1710-ben, mikor már a császári hadak Kis-Hontot is ellepték, a két megye e név alatt — Comitatus utriusque Hont — egyesíttetett.

A szatmári béke után ismét napirendre került a különválás ügye. A kis-hontiak 1722-ben gr. Koháry István örökös főispánnak emlékiratot nyújtottak át, melyben kívánságaikat 12 pontba foglalták. A kis-hontiak panaszainak orvoslása, valamint a joghatóság és az igazságszolgáltatás kérdésében felmerült egyenetlenségek és zavarok kikerülése czéljából az 1729: XXIX. t.-cz. 12. §-a elrendeli, hogy Kis-Hont mint önálló kerület Hont vármegyéhez csatoltassék, de a kerületet, Nagy-Hont ellenében, némi önkormányzati és helyhatósági joggal ruházta fel. Ezenkívül az egyik alispánt, a jegyzőt s a szolgabirót a kis-hontiak kebeléből választották, továbbá minden negyedik megyegyűlést Kis-Hontban tartottak meg.

II. József a vármegyék rendezésekor Kis-Hontot Gömörhöz csatolta; de rendszerének megdőltével Kis-Hont ismét visszakerült Nagy-Honthoz. Ekkor azonban a kis-hontiak többé már nem akartak Hontba járni közgyűlésre, hanem önállóan gyűléseztek, mint például 1793-ban Osgyánban, pongyeloki Róth Ferencz h. alispán elnöklete alatt. Az ez időből való s magyarul vezetett közgyűlési jegyzőkönyvek Gömör vármegye levéltárában őriztetnek. Végre az 1802. évi országgyűlés ismét tárgyalás alá vette a kis-hontiak kérvényét, s bár az a kívánságuk, hogy önálló törvényhatósággá alakíttassanak, nem teljesült, mindazáltal az 1802: IX. törvényczikk, mely a kerületet Gömörrel egyesítette, érdekeiket hathatósan előmozdította, s egyúttal Rimaszombat virágzásának is megvetette az alapját. (Zollner Béla czikke: Századok 1895. évf. 866—67. l. — Balássy Ferencz: Századok 1873: 83. l. — Pesty Frigyes: Eltünt régi vármegyék I. 44—46.)

4. A RÓM. KATH. EGYHÁZ.

1526—1848.

A mohácsi vészt követő korszak nemcsak politikailag, hanem a vallási téren is megosztotta a nemzetet. A nyugatról beszivárgó tanok, még közvetetlenül a mohácsi vész előtti időben, a bányavárosokban lakó németek között termékeny talajra találván, csakhamar elterjedtek a vármegyében, főleg a kis-honti kerületben, melynek lakosai közül, a XV. században bevándorolt huszita érzelmű csehek utódai, örömmel csatlakoztak az új hit hirdetőihez, mely azután útját egyengette a protestantizmusnak. De az új hit elterjedését mégis legjobban a pártharczok következtében megürült egyházi javak mozdították elő, melyeket a hatalmasok maguknak zsákmányul lefoglaltak, a mit azután az ellenkirályok kénytelenségből tűrtek, utóbb hallgatag beleegyezéssel vagy új adományozással szentesítettek.

A XVI. század vallási és pártküzdelmei közepett folyton tért vesztett a kath. hit. Csak Pázmány Péterrel tudott némileg erőre kelni, de az elveszített egyházak visszaszerzésére a vármegyében csak a XVII. század második felében nyílt alkalom.

Az új hit hirdetőjeként, 1529 június hó végén Szászországból Fischer András jelent meg a vármegyében, a hol 1540-ig, Bebek Ferencz által történt elfogatásáig működött. Fischer fellépte számos hívet szerzett az új tanoknak. Bebek Imre volt fehérvári prépost és Ferencz testvére is, a ki csak 1532 után lett az új tanok híve, egész hévvel csatlakozott hozzájuk. Titkára, Simontornyai Gergely szintén megkezdte a térítés munkáját, de ellene Bánffy György, a gombaszögi pálosok perjele vette fel a harczot s 1534-ben hitvitába bocsátkozott vele.

Bebek Ferencz főispán, ki zsarnoksága miatt rettegett ember volt, egyszerre csak a katholikus hit védőjeként lépett fel. Fischer Andrást elfogatta és Krasznahorka tornyáról a mélységbe lökette.

Fischert a vármegyében Leudischer György előbb szepesi kanonok követte, a ki 1542-ben fordult meg Rozsnyón, melynek lakossága 1550-ben már határozottan az új tanok felé hajlott. (Mikulik: i. m. 170. l.) Az új tanok hatása alatt a városi hatóság előbb a Stöckl Lénárdtól, majd 1560 táján, a Fried Cipriántól szerkesztett hitágazatokat foglalta el.

Midőn a XVI. század közepén a murányi esperesség (fraternitás) megalakult, ennek elnökei voltak irányadók a hitélet terén. 1594-ben Rimanovi János állított egybe hitczikkelyeket, melyeket a rozsnyói tanács a lakosokra nézve kötelezővé tett. Csakhogy a murányi fraternitás még 1594-ben is a kath. egyházban képzelte magát, mert ebben az évben az esztergomi érseki helynökhöz fordult. Ez az állapot 1604-ig tartott.

Egész 1555-ig a vallási mozgalmak inkább a térítés és a hitviták terére szorultak. A papi tized is rendesen befolyt; igaz ugyan, hogy Szapolyai halála után a tized bérbe adatott, de az akkori közbiztonsági viszonyok között csak így volt hasznosítható. A vármegye 1551. évi tizedlajstroma szerint 51 községben összesen 995 család (468 porta) fizetett tizedet, ugyanekkor 397 elpusztult telek vétetett az összeírásba. Az 1549—1553. évi adóösszeírások szerint az esztergomi érsek még $112^{1}/_{2}$, az egri káptalan 8, a gombaszögi pálosok 7, a pelsőczi plébános 7, a szentannai barátok pedig 2 porta birtokosai voltak, illetőleg annyi porta után fizettett adót. (Acsády: i. m. Ért. a tört. tud. köréből XIV. kötet.)

A Bebekek. Bebek Györgynek, Ferencz fiának áttérésével azonban megváltozott a helyzet. Bebek György, a ki nejével Patóchy Zsófiával együtt Luther tanainak híve lőn, áttérésével a kath. egyházi javak megszerzését tűzte ki czélul. 1555-ben Gombaszögre tört, s miután a pálosok megerősített monostorát kézre kerítette, Lukácsot, a rend gombaszögi házfőnökét, szerzetes társaival együtt elfogta, majd török ruhába öltöztetve, kiűzte őket a vármegyéből. (Rupp Jakab: i. m. II. 115. stb. l.) Schwendi Lázár gróf császári vezér azonban 1566-ban a várszerűleg megerősített monostort visszafoglalta Bebektől, s azt földig lerombolta. A rend tagjai, bár 1569-ben biztosítékot nyertek elpusztított birtokaikra, azokat többé vissza nem szerezhették, mert idővel

úgy a borzovai birtok, mint a gombaszögi elpusztult monostor a hg. Eszterházy család kezébe került. Eszterházy Antal herczeg a XVIII. század közepén 1100 frttal kárpótolta a pálosokat. (Magyar Sion VII. k.)

PÁZMÁNY PÉTER.

Bebek föllépte csakhamar követőkre talált. A katholikus egyházi javak egymásután foglaltattak el s jutottak világi kezekbe. Még növelte a bajt, hogy a vármegye 1556-ban egész Rozsnyóig meghódolt a törököknek, minek következtében a hódoltsághoz tartozó területen a monostorok lakói egymásután biztosabb helyekre menekültek. Így veszett el Pelsőcz, Hangony, a jánosi apátság, melynek apátját — Péterffy szerint — (Sacra Conc.) saját molnárja gyilkolta meg. Az 1562. évi nagyszombati zsinat már számos elveszett plébániát sorol fel a vármegye területben. Így Rozsnyó, melynek nagy templomát 1550-től kezdve használták az új hit hívei, Csetnek, melyet a Bebekek foglaltak el, Pelsőcz, Deresk, mely 1560 táján veszett el, Putnok, melynek plébánosa még 1552-ben a kath. hit követője volt, Rimaszombat, mely 1550-ben még a katholikusok kezében volt.

Széchy György.

A XVII. század első felében a protestáns hit hatalmas pártfogót nyert Széchy Györgyben, a ki homonnai Drugeth Máriával kötött házassága után (1608) a lutheránus egyházban vezérszerepet játszott és a protestáns hitet nemcsak szóval, hanem fegyverrel is terjesztette. Számos kath. papot űztek el az ellenreformáczió idejében, de a másik protestáns felekezettel szemben sem voltak türelmesebbek. Midőn Otrokocs és Beje lakosai református hitre akartak térni, Széchyné katonákat küldött a nyakukra. (Acsády czikke, Századok 1885.)

A vármegye urai a XVII. század elején csaknem kivétel nélkül a protestans felekezethez hajoltak; egyedül Krasznahorka új ura, Andrássy Péter volt katholikus. Özvegye, Beck Zsófia közbenjárására, Betlér lakosai 1607-ben elszakadtak a rozsnyói ágost. evangelikusoktól, majd utóbb a katholikus hitre tértek. Midőn Pázmány Péter 1616. szept. 28-án esztergomi érsek lett, a Bethlen Gábor közbejött felkelése következtében, még az érsekség rozsnyói birtokait sem foglalhatta el, melyeket a felkelés folyama alatt, 1619-ben Széchy György kerített kézre, bár Bethlen Gábor az 1621-iki békekötés alkalmával Széchy elleni gyűlöletből, mindenképen az érseki javak visszaszerzése mellett volt. Pázmány Péternek tehát első gondja a rozsnyói érseki javak rendbehozatala volt. A gömöri protestánsok visszatérítésére még ekkor nem gondolhatott.

Az 1629-ben tartott nagyszombati zsinat behatóan foglalkozott az egykor virágzó gömöri főesperesség ügyeivel. E végből összeírták a protestantizmus elterjedése előtt fennállott plébániákat, mely szerint Gömör vármegye

területén 102 plébánia volt. Midőn Pálfalvy János főesperes 1636-ban egyházlátogatást tartott, csak három kath. plébániát talált Gömörben, u. m. Krasznahorka-Váralját, Harkácsot és Szent-Simont. A kis-honti kerületben még rosszabbul állott a katholikusok ügye. Ott csupán egy plébánia: Nagy-Szuha maradt a kezükben.

A megyebeli apátságok közül egyedül a jánosi apátról emlékeznek meg a zsinati iratok .Ez az állás csak névleges volt, miután az apátság romokban hevert, birtokain pedig mások osztoztak. (Rupp Jakab: i. m. — Hollók Imre: Solemnia S. Neiti.) Még furcsább viszonyok voltak a gömöri tizedszedés tekintetében. (Egyházmegyei lt. Rozsnyón). A gömöri tizedet az egri püspök vette bérbe, 1626-ban azonban a kamara azt javasolta, hogy a tized vétessék el hetesi Pethe György, akkori egri püspöktől s a szendrei vár fenntartására fordíttassék. Miután azonban az 1647: XCV. t.-czikk szerint a tized többé nem volt kiadható, az esztergomi érsek a fiscusnak adta ki bérbe, mely, úgy látszik, a törvény megtartására nem volt kötelezve. A fiscus azután Gömör tizedét Murány fentartására fordította, s így történt, hogy az érsek tizedét egy ideig a protestáns Széchyek szedték, Rozsnyóét azonban még 1636-ban is az ottani protestáns lelkész. Zombori Lippay György érsek azonban erélyes kezekkel fogott ez ügynek rendezéséhez. Pelsőcz, Csetnek, Berzéte, Sajó, Góts, Oláhpatak, Ochtina, Restér, Geczelócz tizedét — melyeket az érsekek mindig maguknak tartottak fenn s a bérletből kihagytak, fegyveres erővel szedette be. Ez ellen a gömöri protestánsok a király előtt tiltakoztak ugyan, de azért az érsek továbbra is igénybe vette a murányi vár urának, Wesselényinek a segítségét.

A rozsnyói püspökség.

Már Pázmány Péter foglalkozott a rozsnyói püspökség felállításának eszméjével; az új püspökség a rozsnyói uradalmat nyerte volna a hozzátartozó 4 faluval, ezenkívül Gömör és Torna vármegyék tizedét. Pázmány terve azonban csak közel másfél század után valósulhatott meg. (Péterffy: Sac. Conc.) Bármennyire kedvezett is Pázmány a rozsnyóiaknak, a visszatérítés művét meg sem kisérelhette. Zombori Lippay György, miután Hanula György jezsuitának Rozsnyón való letelepedése a város ellentállásán meghiúsult, maga vette kezébe a térítés művét. Még 1656 előtt megfordult Jolsván, s 1656 márcz. 13-án Martonfalvy Ignácz jezsuitát küldte Rozsnyóra az érseki vagyon kezelése czímén, voltaképen pedig a viszonyok tanulmányozása czéljából; de Martonfalvyt a lakosok kiűzték Rozsnyóról. Az érsek e miatt 300 frt évi büntetés fizetésére kötelezte a várost. A birságot a hagyomány szerint az érsek azért vetette volna ki a lakosságra, mert midőn náluk megjelent, üres koporsókkal rakott szekeret vittek végig az utczákon, mire az érsek, abban a hiszemben, hogy a városban dögvész pusztít, eltávozott. Később a csel kiderült s az érsek így éreztette haragját a várossal. Ezt a hagyományt azonban Mikulik (i. m. 187) megczáfolja. Zombori Lippay György 1656 okt. 6-án Hölgy Gáspár útján a rozsnyóiakat 2000 frt fizetésére szólította fel, mely összegből a város piaczán levő toronyhoz templomot akart építtetni. A jezsuiták még 1656-ban alapítottak missziót Rozsnyón, melynek lakosai eleinte ellenszenvvel fogadták őket, sőt az ez évi szeptember 25-én Jolsván tartott ág. esperességi űlésen fel is szólaltak ellenük. Lippay György érsek azonban nem törődve a város hangulatával, 1659 júl. 31-én a pozsonyi káptalan előtt kelt levelével, a jezsuiták részére Rozsnyón rendházat alapított, mely czélra 5000 forintot és 1200 csász. tallért biztosított, s a várost a templom és a rendház felépítési költségeinek fedezésére kötelezte. (Egyházm. levélt. Rozsnyón, 1659 május 25.) A jezsuiták törekvése elsősorban az ősi egyház visszaszerzésére irányult s ez 1670-ben csakugyan a katholikusoké lett; a Thököly-féle mozgalmak idejében azonban, 1682 jún. 11-étől kezdve, ismét a protestánsok kezébe kerülvén, csak 1687 febr. 27-én foglaltatott vissza. (Magyar Sion 1865., 306.) A jezsuiták rendháza a Csucsomi-utcza szegletén épült, földszintjén a tantermek voltak, míg az emelet eleinte két, utóbb több jezsuita befogadására szolgált. A rozsnyói rendházhoz tartozott Gömörben Henczkó, Szepesben Lengvárd, ezenkívül a Sajón egy kétkerekű malom is. (Rupp Jakab: i. m. II. 115.)

A jezsuiták térítése.

Wesselényi nádor házassága után Széchy Máriát a kath. hitre térítvén (1645) át, hatalmasan felkarolta a katholikusok ügyét. Jezsuitákat hívott

Murányba, a kik innen intézték a térítés munkáját és Széchy Mária 1665-ben Pázmány Péter imakönyvét is kiadta, sőt a piaristákat is le akarta telepíteni, s e végből Jolsván házat is építtetett számukra, de a közbejött országos zavarok megakadályozták tervének kivitelében. (Simonchich Imre: A rend évkönyve 1805. évf.)

Bármennyire buzgólkodtak is a jezsuiták, a térítés lassan haladt előre. Deresk lakosai még 1645-ben Széchy Mária példájára katholikus hitre tértek; a hárskuti plébániát 1662-ben állította vissza Telekessy István püspök, Murány-Hosszúrét, Jolsva, melynek régi gót-stílű templomát Breiner Zsigmond Kristóf és Mednyánszky Pál 1689-ben foglalták vissza a protestánsoktól, csak részben tért vissza. A templom 1706-ban prot. kézre került, csak 1713-ban jutott vissza a katholikusok kezébe és az 1721-ben kiküldött vegyes bizottság végleg a katholikusokénak nyilvánította. (Rozsnyói egyházi töredékek. IV. k. 1834. évf.) Polonka, melynek templomát Wesselényi nádor kezdte építtetni 1666-ban, s Széchy Mária egyházi edényekkel gazdagon megajándékozta, szintén áttért a kath. hitre, 1671-től kezdve önálló plébániája volt. 1684-ben, a városokat kivéve, még igen kevés kath. papot találunk a vármegyében (Acsády Ign. czikke: Századok 1885. évf. 637.); pedig ekkor már a vármegyei családok közül is sokan tértek át, mert 1671-ben a füleki katholikusok a Gömör vármegyétől megszavazott templomépítési segély kiutalását kérték. (Tört. Tár 1884. 720.)

Thököly Imre.

Thököly kuruczainak előnyomulásával Madách Péter 1682 jún. 25-én Rozsnyót szállotta meg; a kuruczok közeledtének hírére a jezsuiták a templomi drágaságokkal Lengyelországba menekültek s így a katholikus hívők pásztor nélkül maradtak. Letenyey Márton ekkor, Thököly parancsából, a kath. hitre már visszatért lakosokat hitük elhagyására kényszerítette. A térítés erőszakos munkáját a Sajó völgyében is folytatták.

Thököly szerencsecsillagának hanyatlásával a jezsuiták ismét visszatértek Rozsnyóra, a bécsi kormány pedig, mely a felkelésekért elsősorban az evangelikus lelkészeket okolta, 1687-ben Rozsnyón eltiltotta a protestáns istentiszteletet, s Regius Jakab lelkész Sajó-Gömörre távozott. 1687-től kezdve Rozsnyón csak katholikus biró volt választható. (Egyházm. levélt.). Széchényi György érsek 1688-ban Miller János gömöri főesperest küldte a kath. plébániák meglátogatására. Kolonits bibornok főleg az ifjúság iskoláztatását akarta a katholikusok részére biztosítani; miután a rozsnyói protestáns iskolák már 1688 táján megszüntek, 1696-ban a rozsnyói szülőknek megtiltotta, hogy gyermekeiket a prédikátorokhoz küldjék. Bartholomaeides János ugyan ezen intézkedés ellen 1703-ban felszólalt, de mire kérvénye az érsekhez jutott volna, már a kuruczok voltak Gömör urai. A jezsuiták 1706-ban elhagyták Rozsnyót, hová csak 1708-ban tértek ismét vissza.

A török uralom megdőltével s Thököly bukásával ismét előtérbe lépett a tized ügye. 1695-ben Széchényi György érseket megkereste a kamara, hogy a gömöri és tornai tizedet szállítsa be. Egyes helyeken azonban még mindig a protestáns lelkipásztoroknak fizették a tizedet, minek következtében 1701-ben Lipót király meghagyta a vármegyének, hogy a tized kizárólag a katholikus papságnak fizetendő (1701 ápr. 9-én. Várm. levélt.); de midőn Murány 1701-ben a gróf Koháry család birtokába került, a tizedet továbbra is az uradalom szedte be. A közbejött szabadságharcz alatt e kérdést az esztergomi érsek nem bolygathatta, azonban a szatmári békekötés után ismét napirendre került a tized ügye. A dobsinai tizedet a protestáns Lányi Pál bérelte, de a kamara felkérésére Eszterházy Imre érsek a város közönségének engedte át albérletbe.

Csáky Miklós gróf esztergomi érsek, Lipót király leiratára hivatkozva, 1754-ben pert indított gróf Koháry András ellen. Koháry azonban időközben elhalt, a rozsnyói püspökség alapításával pedig a per örökségképpen az utóbbira szállott, mely azután 1781-ben kénytelen volt azt előbb herczeg Koháry Ferencz, majd ennek magvaszakadtával Ferdinánd Coburg Gothai herczeg ellen folytatni. E per még 1837-ben is foglalkoztatta a biróságokat. (Hollók Imre: Egy pillanat a Désmákra.)

A szatmári béke után.

A szatmári békekötés után újból megindult a térítés munkája. A jezsuiták már megelőzőleg 1711 febr. 13-án Rozsnyón az összes templomokat

visszafoglalták s a protestáns lelkészeket elűzték, s ezt nemsokára több templom visszavétele követte. A protestáns rendek felszóllalására, az 1721 ápr. 28-án Rozsnyón megtartott közgyűlésen az elfoglalt templomok ügyében 169 tanút hallgattak ki 20 kérdőpontra, melyeknek czélja volt megállapítani, hogy mely templomokat építtettek a protestánsok, s melyek állottak fenn a reformáczió előtt, és hogy mely felekezet volt a Thököly-féle felkelésig azok birtokában s végre, hogy vannak-e a templomokban oly képek, szobrok s felszerelések, melyek a katholikusok birtokjogát megállapíthatnák. (Egyházm. levélt.)

A még ebben az évben megtartott egyházlátogatás is nagyon kevés plébánia fennállásáról ad számot; ettől kezdve azonban a gömöri főesperességi kerületben mindegyre sűrűbben alakulnak új plébániák, vagy a régiek felújíttatnak. Mikor 1733-ban Illyés János főesperes egyházlátogatást tartott, a gömöri esperességben 18 plébános volt. A püspökség alapításáig a következő plébániák alakultak: Csetnek 1734, Dobsina 1746, Harkács-Sánkfalva, mely időközben megszünt, 1733, Nagy-Csoltó, Putnok 1733, alapította gróf Serényi Farkas főispán. Dobócza 1745, Feled 1745, Guszona 1774, Osgyán 1744, Nagy-Rőcze, Süvete 743, Pohorella 1742, Nyustya 1769, Ráhó 1769, Tiszolcz 1736.

A kis-honti kerület.

A kis-honti kerületben állott legrosszabbul a katholikusok ügye. Az 1731-ben Újvendégi János főesperestől tartott egyházlátogatáskor csupán egy plébánia volt (Nagy-Szuha). Az osgyáni és a szuhai plébánosok támogatására a helytartótanács 1768 jun. 16-án kelt rendeletével két hittérítőt küldött Kis-Hontba. Ezek közűl Karaba György Ráhóra jött, honnan körmenetekkel s szónoklatokkal igyekezett a népre hatni. Midőn 1769 jun. 25-én egy nógrádi, kishonti, gömöri, sőt hevesvármegyei hivekből álló körmenettel átvonult Rimaszombaton, a körmenet a város piaczán találkozott az épen a templomból kijövő protestánsokkal. Ezek azt hivén, hogy a katholikusok a protestánsok templomát akarják elfoglalni, a körmenetet megrohanták s a városból kiűzték. Hosszas vizsgálat után, 1771 ápr. 9-én hirdettetett ki az itélet, mely a főbűnösök közül hatot 3—5 évig terjedő börtönnel, a nők közül kilenczet 1 évi fogsággal büntetett, a nem nemesek közül pedig 14-et megseprűztek. Ez esemény következtében a protestánsok elvesztették templomukat, papjaikat pedig elűzték. (A periratokat l. Solemnia XIV. köt. 1822. évf.) Rimaszombatban ekkor alakult a kath. plébánia, melynek templomára Mária Terézia 8000 frtot ajándékozott és később ezt az összeget 6938, majd 4000 frttal toldotta meg. A főoltárkép Fischer ecsetje alól került ki. Mária Terézia még 1771-ben alapította a rimaszombati altariát, melyet a plébániával egyesítettek.

A rozsnyói jezsuiták.

A szerzetesrendek közül a jezsuiták rozsnyói rendháza a XVIII. században a virágzás tetőpontjára jutott. A rendház élén túlnyomólag magyarok állottak, mint 1714-ben Szilágyi István, 1717-ben Zorkóczy Ádám, 1732-ben Bakay Gábor, 1732-ben Szabó Ferencz, 1735-ben Berzeviczy Ödön.

Tanintézetük is fejlődött, melyet a rend eltörlése után (1773) a ferenczrendiek vettek át, kiket III. Károly király 1733-ban telepített Rozsnyóra. A rendtagok lakásául Pecz János városi tanácsos adta oda házát. (Rupp Jakab i. m. II. 115.) 1748-ban azonban a rendház leégett és felépítése csak lassan haladt előre. A templomot 1761-ben felszentelték, de végleg csak 1826-ban fejezték be.

A pálosoknak többé nem sikerült visszatérni ősi monostoraikba; a hangonyi monostor köveiből 1776-ban a szentsimoni plébánia-lak épült.

A rozsnyói püspökség alapítása.

A mit még Pázmány Péter tervezett, azt Mária Terézia királynő valósította meg. 1775 tavaszán sikerült a szentszékkel megegyezésre jutni a rozsnyói püspökség alapítására nézve. Mária Terézia királynő 1776 jun. 16-án kelt alapító-levelével Gömör és Torna vármegyéket s a kishonti kerületet, valamint Nógrádból a losonczi, Szepesből a hegymegi esperességet és Abaujból 5 plébániát kiszakított az esztergomi püspöki megyéből s ezt VI. Pius pápa 1776 márcz. 15-én kelt bullájával megerősítette. Az újonnan alapított rozsnyói püspökség birtokául Rozsnyó város, a hozzátartozó Csucsom és Nadabula helységekkel, továbbá Sajó-Püspöki és Velkenye jelöltettet ki, melyhez 1777-ben az abaujvármegyei Somodi is járult.

Az új püspökség mellé Mária Terézia 1776 jan. 15-én a rozsnyói káptalant alapította, mely az ipolysági prépostság javadalmait nyerte, s ebbe 1776 aug. 1-én iktatták be. A káptalan, mint hiteles hely, 1777-ben kezdte meg működését, pecsétjét ugyanezen év aug. 9-én nyerte. Mária Terézia a káptalannak templomi edények és felszerelések beszerzésére 16,000, a hat kanonoki ház építésére 12,000 forintot adott. A székeskáptalan könyvtárát Katona István nagynevű történetíró alapította azáltal, hogy 1795-ben nagybecsű magánkönyvtárát a káptalannak adta. 1779-ben a káptalan kapta a főesperesi jövedelmeket is, a melyeket azelőtt az esztergomi főkáptalan tagjai közül kinevezett főesperesek élveztek. (Rupp Jakab II. 111. stb.) A püspökség megalapításával az ősi rozsnyói góthikus templom székesegyházzá lett, mely alkalommal, 1777-ben, helyreállították. 1835-ben a székesegyház mellett épült Szent Anna-kápolnát ujjáalakították s az 1513-ból való fogadalmi képet, restaurálása után, 1835-ben újra leleplezték. Káptalan.

Galgóczy János, az első rozsnyói püspök, még mielőtt püspöki székét elfoglalhatta volna, 1776 ápr. 5-én elhalálozván, helyébe Révay Antal gróf került, a ki székét 1776 nov. 21-én foglalta el. Ő költözött be a jezsuiták rendházába, mely azóta püspöki székházul szogál. 1778-ban a gimnnázium részére új épületet kezdett építtetni, de ennek befejezése már utódára, báró Andrássy Antalra maradt, a ki 1780-ban foglalta el főpásztori székét. Andrássy Antal a jezsuita-rendbe lépett és annak eltörlése után, 1776-ban, rozsnyói kanonok, majd nagyprépost, végül püspök lett. Működését az Andrássyakról szóló külön fejezetben méltatjuk. Utóda 1801-ben dr. Szányi Ferencz lett, a ki 1808-ban tette le a papnevelő-intézet alapkövét. Alatta hat plébánia alakult. Mint lelkes hazafi, 7000 forintot adott a Ludoviceumra. Meghalt 1810 márcz. 29-én. Eszterházy László gróf 1810 decz. 19-én lett a püspökség kormányzója. 1814-ben felavatta az újonnan épült papnevelő-intézetet. 1815 jul. 23-án püspökké szentelték és 1821 nov. 4-én egyházmegyei zsinatot tartott. Meghalt 1824 szept. 11-én, Szomolnokon. Utóda Lajcsák Ferencz lett, 1824 szept. 4-én, a ki azonban 1827-ben váradi püspökké neveztetett ki; emlékét főleg a rimaszombati és a rozsnyói iskolákra tett adományai őrzik meg az utókornak. Püspökök.

1828 márcz. 28-án Scitovszky János neveztetett ki püspökké. Tíz évi püspöksége alatt Szent Neit vértanú ereklyéit szerezte meg, melyet az ő előterjesztésére XVI. Gergely pápa 1835-ben kelt bullájával a székesegyháznak adományozott. A vértanú ereklyéi 1836 márcz. 10-én érkeztek Rozsnyóra. (Hollók Imre: Solemnia S. Neit. 1841.) Scitovszky János 1838-ban a pécsi püspökségre helyeztetvén át, őt gróf Zichy Domonkos követte, a kit 1840 máj. 30-án iktattak be Rozsnyón. Rövid ideig tartó főpásztorkodása után kisapponyi Bartakovich Béla következett, a kit 1844-ben neveztek ki püspökké, de főpásztori székét csak 1845 jun. 24-én foglalta el. 1850-ben egri érsekké lett. Kollarcsik István 1850-ben neveztetett ki, 1851-ben felszenteltetvén, főpásztori székét május hó 2 án foglalta el. Meghalt 1869. julius 18-án Somodiban. Schopper György 1872 jan. 17-én lett rozsnyói püspök, meghalt 1895 ápr. 10-én. Ivánkovich János 1896 decz. 3-án neveztetett ki és főpásztori székét 1897 jun. 20-án foglalta el.

A püspökség alapításával a plébániák száma is jelentékenyen növekedett. 1776-ban 29 plébánia volt s e szám 1864-ig 99-re emelkedett, a mi csak hárommal kevesebb, mint a mennyi még a reformáczió előtt a gömöri főesperességhez tartozott.

5. A PROTESTÁNS EGYHÁZAK.

a) Az ágost. hitv. evang. egyház.

A Németországból jövő tanok már a mohácsi vész előtti években átszivárogtak Gömör vármegyének, a németektől lakott városaiba, melyek a külkereskedelem révén Sziléziával és Szászországgal állandó összeköttetésben állottak. Az új tanok terjedésére kétségkívül befolyással voltak a husziták, kik — mint láttuk — közel félszázadon át tartották rettegésben a vármegyét. A husziták egyrésze leveretésök után főleg a Rima völgyében telepe-

dett le, a néppel összeházasodott és ekként a talajt a reformáczió befogadására előkészítette.

A legrégibb adatok, melyek az új tanok elterjedéséről szólnak, Rozsnyó város jegyzőkönyvei. Rozsnyó plébánosa bizonyos Péter, a kinek saját bányái voltak, 1523 táján már az új tanok hatása alatt, az egyházi szertartásokból sokat elhagyott s önkéntelenül az új hithez közeledett, a nélkül, hogy a kath. hittől elszakadt volna.

A mohácsi vész után az új hit szinte észrevétlenül vert gyökeret a lakosság között. Így, mikor Fischer András 1529-ben a Szepességből az új tanok hirdetőjeként megjelent Rozsnyón, már elvtársak körébe jött. Fischer erőszakos halála után az általa hirdetett tanok átszivárogtak Csetnekre is, a hol annál könnyebben terjedhettek, mert a helység ura, Bebek Imre, azelőtt fejérvári prépost, a ki még 1532-ben gazdag adományt tett a pálosok javára, 1532—34 közt szintén az új tanok híve lett, sőt meg is házasodott, nőül vevén egy dobsinai polgárleányt. Bebek Ferencz azonban 1532-ben fivére ellen támadt, a kit a Szepességbe űzött, majd 1540 táján Ratkót, Jolsvát s Kövit támadta meg, a templomok harangjait magával vitte s azokból pénzt veretett. Fischer utóda, Leudischer György Bebek Ferencz elől szintén menekülni volt kénytelen. Később, 1556-ban, Gilch Mátyás, 1573-ban Medvicher János hirdették az új tanokat. (Rupp Jakab: i. m. II. 108—110.) Az új hit követői meleg fogadtatásra találtak a murányi várkapitányokban. E várban Basó Mátyás kivégeztetése (1548) után, császári őrség tartózkodott. Ennek kapitányai, gróf Salm Miklós és később niederlaysi Maschkó Menyhért nemcsak vallották, hanem terjesztették is Luther tanait, sőt követői fegyveres oltalomban is részesültek. Bebek Ferencz bukása, még inkább Fülek elfoglalása után, miután a vármegye Rozsnyóig meghódolt a töröknek, a Luther tanai elterjedésének mi sem állott útjában. Bebek fia Ferencz, kinek neje Pathóchy Zsófia volt, az új hitet követte, sőt Melius Juhász Péter Bebek Ferencz nejét egyik művében az evangelikusok patronájának nevezi.

A XVI. században már számos helység volt, melynek lelkésze Luther tanait követte. Dobsina, hol 1557 táján Gneiszer Bálint lelkészkedett, teljesen protestánssá lett. Csetneken 1545—68 közt alakult a protestáns egyház. Osgyánban, melynek ura, a Bakos család már 1550 táján Luther tanainak hódolt, szintén teljesen protestáns lett. (Solemnia XIX. évf.)

A Fried-Cyprián-féle hitczikkelyek.

Rozsnyó város már 1549 táján elfogadta a Stöckl Lénárdtól összeállított hitczikkelyeket, melyeket azonban a későbbi lelkipásztorok, minthogy a kath. hitágazatokhoz hasonlítottak, nem ismertek el, hanem 1560 táján Fried Cyprián murányvári lelkész később meg 1594-ben, a Rimanóczi hitágazatait emelték érvényre, melyek az úrvacsorát kiküszöbölték az istenitiszteletből s az esperesség joghatóságát szabályozták.

A XVI. század második felében már egyre több felszentelt hitszónok került ki a németországi egyetemekről, a kik a volt katholikus plébánosok helyét lassan-lassan elfoglalták. Mindazáltal a rossz közbiztonsági viszonyok következtében nem mindenütt kaptak hitszónokot. A jolsvai tanács például, miután hasztalan kért hitszónokot, 1579-ben Fabricius Györgyöt küldte a wittembergai egyetemre. (Hunfalvy: i. m. 17. l.)

A murányi fraternitás.

A Fried Cyprián-féle hitczikkelyek elfogadásával 1578-ban a lutheránus egyházak Gömörben és Kis-Hontban egymásközt szövetséget kötöttek, az u. n. murányi fraternitást, vagyis esperességet, miáltal a fraternitáshoz tartozó összes egyházak a murányi őrség fegyveres oltalma alatt állottak. Miután 1590-ben e czikkelyeket Csetneky István is aláírta, a hitczikkelyek murányi-csetneki kisebb artikulusoknak neveztettek.

Rimanovi szabályzata szorosan megállapította a viszonyt, az esperes és a lelkészek, valamint a lelkészek és a hívek között. Az esperes évről-évre választatott, ő elnökölt a közgyűléseken, a lelkészek az esperestől függtek, ő biráskodott felettük, sőt egyes esetekben a lelkészeknek új állomásokat adományozott. Az esperes 1594-ben és 1610-ben megtartott egyházlátogatása alkalmával kihányatta a templomokból mindazon felszereléseket, melyeket a katholikus szertartásoknál használtak. De mindezeknek daczára az esztergomi érsekség és a murányi fraternitás között még a XVII. század elején is állandó összeköttetés állott fenn a tized ügyéből kifolyólag.

A lutheránus lelkész még most is szedte a tizedet. 1594-ben a murányi fraternitás panaszára, Szuhay István esztergomi érseki helytartó a kis-honti evangelikus papoknak nemcsak megigérte a tizedeknek végrehajtás útján leendő biztosítását, hanem fel is kérte a fraternitást az egyházi és papi jövedelmek összeírására, mert a mennyiben a hívek azt nem fizetik pontosan, kétszeresen megveszi rajtuk.

Bocskay felkelése idejében az esperesség azon munkálkodott, hogy a régi hitczikkelyeket határozottabb formába öntse. E végből 1604-ben kidolgoztak egy szervezetet, melyet a nádor 1610-ben a zsolnai zsinaton határozat erejére emelt. Thurzó György nádor 1610 július 10-én kelt levelével megengedte, hogy a gömöri ágost. hitv. evangelikus egyház külön szuperintendenst válaszszon, a vármegyének pedig meghagyta, ha a szuperintendens egyházi látogatásokat teljesít, őt mindenben támogassa és segítségére legyen, továbbá utiköltségeinek fedezéséről is gondoskodjék. (Századok 1876. évf. VIII. füzet.)

A XVI. század végén már féltékenyen őrizték a lelkészek híveiket, kik a török hódoltság megszüntével már gyakori kísértésnek voltak kitéve. Az esperes 1596-ban meghagyta, hogy az úrvacsorában részt nem vett szülők gyermekeit nem szabad megkeresztelni. A közerkölcsiség ellen vétőket is szigorúan büntették. Az alsó-sajói tanítót, mert kártyázott és a fonóba járt, 1595-ben az esperességi határozat alapján megvesszőzték, egy másik tanító pedig, ki nejét leánykorában teherbe ejtette, 2000 darab zsindelyt volt kénytelen beszolgáltatni. A házasságkötés, és különösen a válások tekintetében is szigorú volt az egyház. Mutatja Grünblath Erzsébet esete, a kit az 1631-ben, Fabricius György jolsvai lelkész elnöklete alatt tartott gyűlésen, mert vőlegénye jegygyűrűjét visszaküldte, 7 évig minden mulatságtól, sőt a férjhezmenéstől is eltiltották, 1632-ben azonban némileg enyhítették az ítéletet. Egy rozsnyói mesterembert, mert anyósát megverte, 1635-ben, mint visszatérő bűnöst, 3 vasárnapon át a templomban szégyenszemre kiállítani rendelték, de büntetését utóbb, nagy rimánkodására, elengedték. (Mikulik: i. m. 131. l.)

Midőn Murány 1608-ban Széchy Tamás birtokába került, a gömöri és kishonti evangelikusok Széchyben hatalmas pártfogót nyertek. Fia György 1617-ben vette át atyjának gömöri birtokait. Alatta Murány a protestantizmus középpontja lett. Az ő erélyes fellépésének köszönhetik az evangelikusok, hogy Gömör egészen a század közepéig ment maradt az ellenreformácziótól. A Széchyek.

Széchy György halála után (1625) neje, Homonnai Drugeth Mária, folytatta férje művét; de ekkor az ellenreformáczió már Gömör határaihoz közeledett. Mivel pedig az esperesség belátta, hogy hatalma a Rimanovi czikkelyek szigorú megtartásában rejlik, 1638 április 20-án elrendelte azoknak a lelkészkedő papság részére leendő lemásolását és fontosabb esetekben a népnek leendő kihirdetését. Midőn Csetneken az ellenreformáczió megkezdte munkáját, 1653-ban a czikkelyeket magyar, német és tót nyelvre lefordítva, a papoknak és tanítóknak megküldötték. Ugyanezen időtájt a rozsnyói evangelikus egyházban a nemzetiségi viszálykodás ütötte fel a fejét. 1630-ig még megfért a rozsnyói magyar és német egyház egymással. 1631-től azonban kitört a viszálykodás, melyet Pázmány Péter érsek, mint a város földesura betiltott, mi által a magyar egyház Rozsnyón túlsúlyra jutott és 1669-ben már a magyar predikátort választották meg esperesnek. Midőn hosszabb elnyomatás után, 1682-ben Rozsnyón az evangelikus egyház visszaállíttatott, a német egyház megszünt, s lelkésze Dobsinára költözött.

A kis-honti kerület a XVII. század közepén a Túrócz, Zólyom, Nógrád és Hont vármegyék területére kiterjedő szuperintendencziához tartozott. Spettkius Márton bajmóczi lelkész és szuperintendens 1652-ben tartott egyházlátogatást a kishonti kerületben, mely alkalommal november 25-én Osgyánt kereste fel, hol az esperesség részéről Chamarides Mihály kishonti senior, Bakos Gábor és Kubinyi Mátyás táblabiró fogadták. 1658 július 28-án Lányi Dávid újonnan megválasztott szuperintendens Osgyánban szintén egyházlátogatást tartott. A kis-honti kerület.

A jezsuitáknak Rozsnyón történt letelepedésével a visszatérítés is kezdetét vette, habár már előbb is találkozunk hasonló jelenségekkel. Így Betlér A térítések.

1608-ban elszakadt a rozsnyói anyaegyháztól s önálló egyházzá lett, majd lakosainak egy része katholizált. 1611-ben Forgon Péter, a későbbi alispán tért át a katholikus hitre, de új hitét ismét elhagyva, kálvinistává lett. Wesselényinek Széchy Máriával kötött házassága következtében az utóbbi elhagyván hitét, katholikussá lett, benne azután hathatós támaszt nyertek a jezsuiták, a kiket az általa elűzött Kőszeghy István murányi várbeli lelkész helyett befogadott. A jezsuiták felléptével az 1657-ben Jolsván tartott esperességi gyűlés már a védekezés módjairól tanácskozott, mert a vármegye úri családai közül már sokan hagyták el hitöket, de mivel hathatós ellenszert nem voltak képesek alkalmazni, az egri basához fordultak segítségért, mire Kara Ibrahim aga, Ali egri basa főkajmakámja, 1663 ápr. 27-én a rozsnyói katholikus papokat a térítéstől eltiltotta.

A Wesselényi-féle összeesküvés felfedezésével a bécsi kormány elsősorban a protestánsok ellen fordult. 1670. év végén a protestáns papok és tanítók Rozsnyóról elűzetvén, az iskola Sajó-Gömörbe költözött, hol egész 1682-ig virágzott. Regius Jakab rozsnyói magyar ev. lelkész 1674-ben Pozsonyba idéztetett, honnan visszatérve, Sajó-Gömörben húzta meg magát,

Thököly, hadainak előnyomulásával, Lessenyey Mártont küldte Gömörbe. az evangelikus egyházak visszaállítására. Lessenyey a sumjácziakat arra kényszerítette, hogy kedvelt görög papjukat elűzzék. Ez meg is történt, de Thököly szerencsecsillagának letüntével ismét visszatértek ősi hitükhöz.

Rozsnyón 1682-ben szintén visszaállíttatott az evang. egyház és Regius Jakab is visszatért, de nem sokáig maradhatott, mert 1687-ben ismét a város elhagyására kényszerítették, a város lakosait pedig a kath. istentiszteleteken való részvételre kényszerítették.

Ezalatt a térítés br. Barkóczy László, gr. Koháry István és Gyöngyösi István alispán támogatása mellett szakadatlanul folyt 1703-ig. Főleg a murányi őrség ellen merült fel sok panasz, mely az evangelikusokat szabad vallásgyakorlatukban folyton háborgatta.

Rákóczy Ferencz felkelésének híre a gömöri protestánsokban is a jobb jövő reményét keltette. Rákóczy már 1704-ben az egész gömöri esperességnek visszaadta a szabad vallásgyakorlatot. A teljes vallásszabadság gyakorlata Rozsnyón csak az 1705. évi szécsényi gyűlés határozmányai alapján adatott meg, a mi azonban a templomok miatt a magyar és az ismét újra alakult német egyház közötti viszály magvát hintette szét, a mi csak az 1709-iki esperességi gyűlésen megerősített egyezséggel ért véget.

Regius Jakab halála után 1691-ben bodófalvi Bodó András lett az utóda, a kit 1704-ben Gömör-, Kishont-, Torna-, Borsod- és Szolnok vármegyék szuperintendensévé választottak meg. Ekként a gömöri főesperességből önálló szuperintendenczia fejlődött, mely a rózsahegyi zsinat óta a mai tiszai kerületnek alapját alkotta.

Bodó Rozsnyóról igazgatta a gömöri szuperintendencziát. Halála után, 1708-ban Sárossy János lett szuperintendens.

A Rákóczy-féle szabadságharcz után.

Rákóczy szabadságharczának lezajlásával súlyos megpróbáltatás napjai nehezedtek a gömöri szuperintendencziára. Rozsnyón az evangelikusokat 1711-ben minden egyházi és iskolai épülettől megfosztották. A protestánsok ekkor Berzétére jártak istentiszteletre Máriássy Gábor és Szirmay Tamás úriházaiba, de az érsek 1716 ápr. 24-én kelt rendeletével ettől is eltiltotta őket. (Egyházm. levélt. Rozsnyón.)

Sárossy halála után Antoni Sámuel lett gömöri szuperintendens, kinek halálával (1738) bezárul a gömöri szuperintendensek sora, miután a gömöri esperesség már előzőleg, 1731-től kezdve a tiszakerületi esperesség tagja lett. Az 1739-iki pestis alkalmával önfeláldozó működést fejtett ki Ambrózy, úgy Rozsnyón, mint Csetneken, majd a pestis megszünte után, 1741-ben, sorra járta a gömöri evang. egyházakat és összeíratta az egyházkerületéhez tartozó lelkészeket és tanítókat. A lelkészek száma 75 volt.

Balassa Pál gróf főispánsága idejében, 1741—1770, a kit a katholikusok méltán neveztek apostoli főispánnak, az evangelikusok gyakori zaklatásnak voltak kitéve. A lelkészeknek eltiltották a leányegyházakba való menetelt; így többek között 1759-ben a felsősajóinak, 1762-ben a csetnekinek és a berzéteinek, 1778-ban pedig az oláhpatakinak. Balassa főispán főleg a kath.

hitet elhagyók ellen támadt és az 1747 jún. 12-én tartott közgyűlésén erősen kikelt az aposztaták ellen.

A tisztikarba sem igen jutott protestáns. Az 1730-iki tisztújítás alkalmával Kiszely Péter csak heves küzdelmek után juthatott a főjegyzői tisztségre, protestáns volta miatt.

1779-ben a protestánsok Mária Teréziához küldöttséget menesztettek sérelmeik orvoslása ügyében, mely alkalommal a gömöri ágostaiakat Kerepei Dániel képviselte. Bár a követséget a királynő kedvezően fogadta, mégis egy nemsokára kibocsátott leirat, a protestáns papoknak — útlevél nélkül — a szomszéd vármegyékbe való utazást eltiltotta. Csak a II. Józseftől 1781 október 25-én kibocsátott türelmi rendelettel, melyet Gömörben az 1782 márcz. 9-én tartott közgyűlésen hirdettek ki, nyerték vissza a protestánsok a szabad vallásgyakorlatot. E közgyűlésen Szontagh Gáspár több község részéről kérvényt adott be az iránt, hogy vegyes bizottság vizsgálja meg, vajjon a községek bírnak-e a magán istenitisztelet tartására jogosító kellékekkel? II. József alatt.

A türelmi parancs kihirdetésével mindenütt megindult a templomépítés. 1784-ben tették le a rozsnyói ev. egyház alapkövét, mely 1786-ra készült el. 1810-ben a rozsnyói magyar és német egyház közös kormányzatban egyesült, melylyel a magyar istenitisztelet elsőbbsége is biztosíttatott.

Az esperesség ügyeit az esperességi közgyűlés intézte, melyet azonban az 1783. évi pátens betiltott. Ez a körülmény megnehezítette a főesperes helyzetét. A bajon segítendő, az 1785. és 1786-ban, Csetnekre összehívott esperességi gyűlés az alesperesek és az esperességi felügyelő részére írott utasítást dolgozott ki, melylyel az ügymenet zavartalan folyása biztosíttatott.

Az egyház külső és belső szervezetét az 1791. évi zsinat szabályozta, melyen úgy a főesperes, mint Gömöry Pál esperességi felügyelő vett részt.

Ezeket a zsinati határozatokat ugyan nem erősítették meg, de az egyház mindenütt elfogadta azokat.

Az 1848. évi törvények szentesítését, mintegy új korszak hajnalát üdvözölte az esperesség. A szabadságharcz alatt az esperesség inkább szenvedőleges magatartást tanúsított. A szabadságharcz lezajlásával az evangelikus egyházak is megérezték az önkény vaskezét, a protestáns hívek egyetértő és kitartó küzdelmét azonban siker koronázta ezúttal is. (E szakasz adatainak nagyrészét dr. Hazslinszky Rezső szolgáltatta.)

b) *Az evang. református egyház.*

A XVI. század közepéig nehéz megvonni a határt, hogy a gömöri protestáns egyházak Luther vagy Kálvin tanaihoz hajoltak-e? A XVI. század második felében is, a protestáns egyházak alatt általaban Luther követőit érthetjük, csak a XVI. század végén alakulnak a reformált egyházak, melyeknek hívei nagyobbrészt már a Kálvin követőinek sorából szervezkedtek.

Dévai Biró Mátyás eleinte szintén a Luther követőihez tartozott s valószinűleg mint a lutheránusok kassai lelkésze térítette Bebek Imrét az új hitre. Svájczból történt visszatérése után azonban, 1543-ban, Debreczenben a lelkészi állást elfoglalván, ettől kezdve Kálvin és Zwingli tanainak követője lett. 1550 táján a helvét hit mindegyre terjedt Gömörben is. Követői — a szakramentáriusok — az evangeliumi egyszerűséget hirdetve, a lutheránusokat a katholikus hithez hasonló szertartásaikért csakhamar gáncsolni kezdték s a murányi fraternitás részéről már a XVI. század második felében sűrűbben hangzanak fel a panaszok, hogy a kálvinizmus az evang. hit rovására terjed.

A helvét hitvallás czikkelyei azonban ekkoráig még megállapítva nem voltak. Melius Juhász Péter, a ki 1588-ban Debreczenbe jött predikátornak, Szegedi Gergely és Czeglédi György közreműködésével két év alatt keresztülvitte a Kálvin-féle reformácziót, melynek tételeit 1561-ben adták ki Confessio Debrecinensis név alatt. A kész debreczeni hitvallást csakhamar magáévá tette Heves és Borsod vármegye népe s onnan átcsapott a Sajó és a Rima alsó vidékére. Az 1567 február havában a Melius elnöklete alatt tartott debreczeni zsinaton a Tisza mindkét partján elterülő országrészből már 17 espe- Confessio Debrecinensis.

resség csatlakozott a Kálvin-féle reformáczióhoz, melynek püspökévé az alig 28 éves Meliust választották meg. Ekkor fogadták el az első Református Egyházi Törvénytárt s ekkor írták alá a második református hitvallást.

Az első lelkész, a ki Kálvin tanait követte, 1580-tól Weindling Dániel csetneki predikátor volt; mivel azonban 1590-ben ő is aláírta a murányi czikkelyeket, visszatért az evang. egyházba, hanem midőn 1595-ben Berzétére távozott, ismét a református hitet hirdette és a község lakosait a kálvinista hitre térítette.

Az első egyházak közé, melyek a Kálvin-féle reformáczióhoz csatlakoztak, tartozott Putnok. Földesura: Putnoki György valószinűleg szintén az új tanokhoz csatlakozott, mert Nádasdy Tamást és Balassa Zsigmondot, a hitújítás országos híveit, tette kiskorú fiának gondnokává (Balogh: Putnok 135. l.), habár a gondnokságot 1552-ben a még fennálló putnoki kath. egyház plébánosa hatalmába igyekezett keríteni. A putnoki reform. egyház 1598-ban már fennállott; papja ekkor Turi György volt. Az 1619. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvből azonban már bővebb adatokat nyerünk a putnoki egyházról, melyhez Málé, Pogony, Dienesfalva, Dubicsány, Héth, Pokaj és Pusztafalu helységek tartoztak. Az egyházlátogatási jegyzőkönyv a lelkész és rektor illetményéről is részletesen megemlékezik s arra enged következtetni, hogy a vidék általánosan a Kálvin-féle reformáczióhoz csatlakozott s csak a várbeli templom nem került a protestánsok kezébe. Putnok után a vármegye déli részében majd mindenütt szervezkedtek a reformátusok. Így Felső-Vályon 1550 után, Serkén 1590 előtt, Rimaszécsen, Jánosiban 1596 táján, Tornallyán, Szuhafön, Giczén 1595-ben, Alsó-Szuhán, Zádorfalván, Runyán, Hanván, Pelsőczön 1620 után, Bején 1614-ben, Páskaházán 1633-ban. A vármegye családai közül a serkei Lorántffiak, a Hanvayak, Soldosok, Zsóryak, Ragályiak, Beke Károly, a Forgonok, Bodonok stb. a reformált egyház tagjaivá lettek. Főleg a Lórántffiak lettek a református egyház legbuzgóbb támaszai. E család sarja, Zsuzsánna, I. Rákóczy György neje, mint a református lelkészek és tanítók legnagyobb pártfogója tette nevét halhatatlanná.

A kis-honti kerület. Kis-Hontban a XVI. század végén hasonló mozgalmakat tapasztalunk. Osgyáni Bakos János, a ki előbb az evangelikus hitet vallotta, áttért a reformált vallásra. Példáját 1590—96 táján Osgyán is követte, majd Rimaszombat városa, mely azelőtt szintén Luther követője volt. Rimaszombat, melynek fiatalsága már 1517-től kezdve a krakkói és az utrechti egyetemeken megfordult (Findura Imre: i. m. 54.), lelkesedéssel karolta fel az új hitet. A tanulni vágyó ifjúság ekkor Debreczenbe és Sárospatakra ment a főiskolákra. Midőn azonban Bakos János 1617 április 19-én a murányi hitczikkelyeket aláírva, ismét evangelikussá lett, az osgyániakat is áttérésre kényszerítette; de Rimaszombatban Bakos minden ebbeli törekvése meddő maradt, sőt a rimaszombati egyház a XVII. században oly fejlődésnek indult, hogy már két lelkészről kellett gondoskodnia.

Az áttérések a XVII. században is folytatódtak. 1641-ben a otrokocsiak tértek át és habár az evangelikus egyház a vármegye segélyét is igénybe vette, a hívek állhatatosan megmaradtak új hitükben. (Mikulik: i. m. 184 l.)

Zeherje lakosai 1647-ben, az uzapanyitiak 1658-ban tértek át, ezekhez csatlakoztak a tamásiak is, ellenben Pádár lakosainak az áttérését 1669-ben az evangeliusoknak sikerült megakadályozni. Alsó- és Felső-Balog, mely a Széchyek birtoka volt s Széchy Máriának a katholikus hitre történt áttérése következtében támasz nélkül maradt, 1650 után szintén a kálvinista hitre tért át. (Fényes Elek: Magyarország állapota. III. k. 156.)

A Wesselényi-féle összeesküvés után. A XVI. század második felében súlyos megpróbáltatások nehezedtek a reformált egyházakra is. A Wesselényi-féle összeesküvés felfedezése után, a pozsonyi vértörvényszék egymásután idézte maga elé a református lelkészeket. Otrokocsi Fóris Ferencz, a ki 1671 után Rimaszécsen lelkészkedett, Harsányi István rimaszombati lelkészszel együtt, szintén a vértörvényszék elé került. Miután az 1674 ápr. 4-én eléje tett térítvényt vonakodott aláírni, fő- és jószágvesztésre ítéltetett, majd a nápolyi gályákra hurczoltatott, honnan 1676-ban szabadult ki; mikor lelkészi állását ismét elfoglalta, de fia János később Nagy-Szombatban áttért a kath. hitre s szerzetes lett. Kálnay Péter putnoki református lelkészt 1674-ben szintén Pozsonyba idézték, május 29-én

elfogták és Lipótvárba zárták. A pásztor nélkül maradt putnoki egyház azonban a Mladosevics Horváth család tagjaiban hathatós pártfogót nyert. E család 1692-ben a református templom czéljaira telket adományozott, hová a hitközség faszerkezetű templomot építtetett, melyet 1698-ban fejeztek be.

LÓRÁNTFFI ZSUZSÁNNA.

Az 1681: XXVI. törvényczikk értelmében Putnokon a szabad vallásgyakorlat biztosíttatván, a reformátusok megmenekültek a szatmári béke utáni években a többi egyházakra nehezedő zaklatásoktól. De azért a putnoki egyházat is sok baj érte. Málé fiókegyház a XVIII. század első felében a gróf Serényi család befolyása révén katholikussá lett. Serényi Farkas gróf a putnoki hívek között is térített és 1732-ben elvette tőlük az iskolát. (Balogh: i. m. 142—44.) A csoltói templom pedig 1756-ban vétetett el a reformátusoktól. (Bartholomaeides: i. m. 305. l.)

Kis-Hontban a XVIII. század közepéig még alig voltak katholikusok. Rozgonyi osgyáni és Uhlarik szuhai katholikus papok még 1767-ben is panaszkodnak, hogy a katholikus hívek száma a kis-honti kerületben szemlátomást csökken. Karaba György rákói misszionárius fellépte azonban, mint láttuk, a templomuk elvételét féltő rimaszombatiakat sajnálatos eljárásra ragadta. Csak II. József 1781-ben kibocsátott türelmi rendelete, melyet Kis-Hontban 1782 márcz. 9-én hirdettek ki, engedte meg a reform. egyház ujjászervezését. Noha Hont vármegye a rimaszombatiaknak templomépítési engedély iránti folyamodványát nem támogatta, a császár mégis megadta az engedélyt. A templom alapkövét 1784 ápr. 17-én tették le szentkirályszabadjai Szőke Ferencz gombai (Pest-várm.) református lelkész jelenlétében. (Findura Imre: i. m. 72.) Néhány évvel később fogtak hozzá a putnokiak is a templom építéséhez, melynek alapkövét, a régi fatemplom mellett, 1791 okt. 17-én tette le Dapsy Antal főgondnok. A türelmi rendelet kiadása után a rimaszombatiak visszakapták iskolájukat, melyet a processió pör következtében 1771-ben veszítettek el. II. József császár a reformátusok többrendbeli kérelmére 1785 ápr. 11-én feloldotta az 1771-iki itéletet, sőt Rimaszombatban jártában csodálkozását fejezte ki, hogy az „Edictum Tolerantiae" oly kevéssé vétetett figyelembe. Hazatérte után azonnal intézkedett, hogy a rimaszombati kálvinisták többé egyházi és iskolai ügyeikben ne háborgattassanak. (Veress Sándor dr.)

A türelmi rendelet biztosítván a reformátusok szabad vallásgyakorlatát, a régi egyházakat ismét felújították. A felújított anyaegyházak a hozzájuk csatlakozó leányegyházakkal egyesülve, a következőleg csoportosultak: Berzéte Körössel és Rudnával, Szalócz Vígtelkével, Pelsőcz Páskaházával és Lekenyével, Beretke Csoltóval és Mellétével, Gicze Nasztrajjal és Mikolcsánynyal, Szkáros Felfaluval, Alsófaluval, Visnyóval és Rással. Felső-Vályhoz csatlakozott: Bikszög, Gergelyfalu, Alsó-Vály, Mihályfalva. Alsó-Kálosához Felső-Kálosa. Zsip Rakotyással, Alsó- és Felső- Bátka Dulházával, Barcziházával és Ujfaluval egyesült. Uzapanyithoz Tamási csatlakozott. Radnót önálló egyházzá alakult. Rimaszécs Czakóval, Ivánvival, Zádorházával és Jénével. Kisfalud, Feled, Serke, Runya, Mártonfalva, Otrokocs, Királyi-Recske, Felső-Szuha, Hubó, Naprágy, Aggtelek, Balog, Szutor és Hanva önálló egyházakká szervezkedtek. Jánosi Pálfalvával és Belénynyel, Simonyi Darnyával, Beje Zsórral, Tornallya Sztárnyával egyesült. Keszihez Kövecses, Alsó- és Felső-Lenke, Putnokhoz Hét, Alsó-Szuhához Zádorfalva, Kelemérhez Poszoba, Nagy-Ragályhoz Kis-Ragály és Trizs, A türelmi rendelet után.

Zubogyhoz Imola és Kánó csatlakozott. Önálló egyházakká lettek a kishonti kerületben Rimaszombat és Zeherje.

A XIX. század első felében a reformált egyházak száma 52-re emelkedett, melyek a tiszamenti szuperintendencziához tartoztak.

6. TÁRSADALMI ÉS MŰVELŐDÉSI VISZONYOK (1526—1850).

A mohácsi vész után a vármegye déli része, mely azelőtt a földmívelésre s az állattenyésztésre legalkalmasabb volt, a gyakori török támadások következtében mindegyre jobban elnéptelenedett. A vármegyei közigazgatást tárgyaló fejezetben a jobbágy-telkek összeírásánál láttuk már, miként pusztult a lakosság földmívelő része.

Földmívelés és állattenyésztés.

Egész a szatmári béke utáni évekig a földmívelést és az állattenyésztést illetőleg csak nagyon hiányos adatokkal rendelkezünk. Az 1715. és 1720. évi összeírásokból meríthetünk csak közelebbi, de nem egészen megbízható adatokat, miután az összeírásnál csak az adózási szempontokat vették figyelembe. Összeíratott: 1715-ben 14,861 köbölös szántó, 2657 köbölös irtvány, 4387 kaszás rét, 436½ kapás szőlő. 1720-ban: 25,880 köbölös szántó, 4521 köbölös irtvány, 6423 kaszás rét, 469½ kapás szőlő. E kimutatásból láthatjuk, hogy a békés korszak beálltával a földmívelés jelentékenyen emelkedett.

A szőlőmívelés Gömörben gyengébb volt. Baraczán 1715-ben kezdték a mívelést, Kesziben 1720-ban új szőlőültetvények voltak, Putnokon azonban csak 1822-ben kezdtek szőlőmíveléssel foglalkozni.

A XIX. század első felében 598,781 hold mívelt föld volt az egyesült Gömör-Kis-Hontban. Ebből 286,800 hold szántóföld, 20,189 hold rét és 830 hold szőlő volt.

A gabonatermelés leginkább a putnoki, követcsesi, rimaszombati, rimaszécsi és jánosi síkon virágzott, míg a felsőbb, hegyes vidékek lakosai rozsot, a Királyhegy körül zabot termesztettek. Hajdinát a Rozsnyó—Dobsina közötti vidéken termesztettek, lencsét, borsót Csetneken, Balogon, Jolsván, káposztát a Sajó völgyében. Spárga az osgyáni mezőkön vadon nőtt. Len és kender leginkább Murány, Dobsina és Rozsnyó környékén termett. Dohányt leginkább Csetneken, Ratkón s Dulházán ültettek.

A gyümölcsfa-tenyésztés a vármegye egyes részein már régi időktől fogva főfoglalkozása volt a lakosságnak. A jolsvai völgyben 1796-ban alakult társulat a gyümölcsfa-tenyésztést mindegyre nagyobb fokra emelte s tökéletesítette. A jolsvai s a sajó-gömöri cseresznye már a XVIII. században keresett volt. Felső-Kálosánál a XIX. század elején diófa-erdőt ültettek és Sajó-Gömörön híres sárgadinnyét termesztettek.

Az évi bortermelés a XIX. század harminczas éveiben mintegy 25,000 akó volt. Jó asztali borokat Putnokon, Ajnácskőn, Ragályon, Zeherjén és Balogon termeltek. (Fényes Elek: i. m. III. 230. l.)

Az állattenyésztés terén leginkább a juhtenyésztés érdemel említést, különösen a Garam mellékén s a kis-honti kerületben, melyről már az 1720. évi összeírásban is vannak adataink. A XIX. század első felében csupán a gróf Andrássy-féle és a Coburg herczegi uradalmakban voltak nemesített juhok. A sertéstenyésztés leginkább a Cselény erdeje körüli falvakban virágzott. Ludakat a magyar vidékeken tenyésztettek és a rimaszécsi ágytoll keresett czikk volt.

A vadállomány is gazdag volt a vármegye felső vidékén elterülő rengetegekben. Puchhaim tábornoknak 1612-ben Rozsnyó város egy medvebocscsal kedveskedett. A XVII. században azonban, a bányászat pangása következtében, a bányászok vadászatra adták magukat s így a vad nem szaporodhatott. A XIX. század első felében a medve a murányi rengetegekben is már ritkaság volt, de a szarvasok és az őzek is fogytak és csak Coburg herczeg balogi vadaskertjében volt bő vadállomány. (Mikulik: i. m. 53.)

Ipar.

Az ipar egyes ágai közül elsősorban azok érdemelnek említést, melyek az őstermeléssel állanak kapcsolatban. Restér lakosainak Andrássy Miklós még 1688-ban megengedte a serfőzést. (Gr. Andrássy család krasznahorkai levélt.) Az 1720. évi összeírás szerint Miglész, Süvete, Mikolcsány, Nasztraj, Gicze, Licze, Perlasz, Deresk, Lévárt helységek lakosai túlnyomólag fazekasok

voltak. (Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 329. l.) A vármegye egyes községeiben fennállott fűrészmalmokról és méhtenyésztésről is az 1720. évi összeírásból nyerhetünk adatokat. A XIX. század első felében Rozsnyón, Dobsinán, Csetneken, Tiszolczon és Kokován voltak fűrészmalmok. A rozsnyóiak viaszkereskedése messze földön híres volt. A XIX. század első felében Lévárton, valamint a jolsvai völgyben elterülő csaknem minden községben fazekasok laktak. Kitünő fazekakat készítettek még Ráhón, Zsaluzsányban, Pongyelokon, Szuhán, Cserencsényben, Törjéken és Szkároson.

Az iparos czéhek már a középkorban szervezve voltak a vármegye területén. A XVII. században a kézműipar oly virágzásra jutott a vármegyében, hogy az itteni iparosok Felsőmagyarországban az első helyet vívták ki maguknak. E munkának az iparról szóló fejezetében bővebben írunk úgy a vármegye hajdani iparáról, mint a czéhekről. Az 1715—1720 évi összeírások szerint a következő helységek lakosai foglalkoztak kézműiparral: Deresken fazekasok; Ispánmezőn zsindely-szöget készítő kovácsok; Köviben pálinkafőzők; Lukovistyén timárok; Liczén, Mikolcsányban, Nasztrajban fazekasok; Polonkán pálinkafőzők. Csetneken 13 iparos közül: 3 gombkötő, 2 kalapos, 8 kardcsiszoló. Rozsnyón akkor 30 iparos volt. Ebből 13 kalapos, 4 gombkötő, 3 rézműves, 1 ötvös, 8 késes, 1 fésűs, 1 könyvkötő, 1 serfőző, 1 pálinkafőző. Dobsinán vaskohó, Nagy-Rőczén vashámor működött. Vizesréten serfőző volt. Az 1720. évi összeírás szerint Rozsnyón már 42 iparos működött. A vármegye területén 109 malom volt, de e szám hiányos, mert csak azokat írták össze, melyeket a községek a földesuraktól bérbevettek.

A kis-honti kerületben egyedül Rimaszombat és Tiszolcz városok iparviszonyaira nézve találunk adatokat. Rimaszombatban 1715-ben 45, 1720-ban 55 iparos volt. Ebből 1715-ben 31 szűrszabó, 2 ötvös, 12 gombkötő és 7 mészáros. 1720-ban 35 szűrszabó 3 ötvös, 6 gombkötő, 2 kalapos, 1 késes, 8 csutorás és 29 mészáros. Tiszolczon 1715-ben csupán 2 kalaposról van említés. A vármegye felső vidékein a gyolcsból 300,000 frtot vettek be átlag évenként. Rozsnyón 27 gyolcsfehérítő működött.

Papirmalom volt Rozsnyón, Ochtinán, Dobsinán, Fekete-Lehotán, Murányban, Tiszolczon, Nadabulán és Kokován. Fűrészmalom Rozsnyón, Dobsinán, Csetneken, Tiszolczon, Kokován. Közönséges posztót gyártottak: Jolsván, Nagy-Rőczén, Tiszolczon, Ratkón, Rimaszombatban, s e két utóbbi helyen különösen sok lótakarót a katonaság számára. A rozsnyóiak főleg mint viaszöntők voltak országos hírűek. Rimaszombatban ökörszarvból csutorákat, fülbevalókat és egyébb dísztárgyakat készítettek. A bőrgyártás Jolsván, Ratkón, Rozsnyón, Nagy-Szlaboson, Lukovistyén, Babaluskán virágzott. Betlér lakosai igen jó kocsikat készítettek. A cserépipar leginkább a kis-honti kerületben virágzott, de a jolsvai völgyben is. A fazekas ipar legnagyobb virágzásra Rimaszombatban, Pongyelokon és Tamásfalván jutott, a hol kitünő kályhák készültek. A rozsnyói majolika-edénygyár is keresett czikkeket készített. Üveghuta a XIX. század első felében csak Forgáchfalván volt. Vashámor 47 volt, s ezekben az évi vastermelés 74—80,000 métermázsára emelkedett. Legkiválóbbak voltak a murányi, betléri, dobsinai és a rimabrezói hámorok. Alsó-Sajón rézhámor működött és itt rézedényeket készítettek. Tiszolczon 1765-ben papirmalom alakult.

A bányászat a mohácsi vész után mindegyre hanyatlott. 1558-ban Rozsnyón már az évi bányavámot sem tudta a tanács a bányászoktól behajtani. (Tört. Tár 1884. 190. l.) A XVI. század második felében Rozsnyón a régi gorczok átkutatásához fogtak, a mi a gyengülni kezdő vállalkozási kedvet bizonyítja. Lippay György esztergomi érsek a rozsnyóiakat a bányaművelésre buzdította és 1650—51-ben kölcsönöket is adott e czélra. A városi tanács 1653-ban a körmöczi alkamaragrófhoz fordult a végből, hogy Rozsnyóra szakértőket küldjön a bányamívelés fellendítése czéljából (Tört. Tár 1882. 399. l.); de az idegen katonaság garázdálkodásai, a folytonos háborúskodás, elvették a bányászok kedvét a munkától. 1698 után már hasztalan próbálkoztak a rozsnyói bányászat fellendítésén (Mikulik: i. m.). A XVII. században más tekintetben is igyekeztek a bányamívelést fellendíteni. 1669-ben Lipót király Andrássy Miklósnak minden javadalmaiban, jelesül a krasznahorkai várhoz tartozó uradalomban, szabad bányamívelést engedélyezett.

Bányászat.

(Krasznahorkai levéltár.) Dobsinán főleg a vasbányászat virágzott, majd a Thököly-féle felkelés (1678) óta kardgyár állott fenn, mely egész a szatmári békéig működött.

Csak a XVIII. század vége felé találkozunk ismét a bányászat fellendülésével. 1780-ban Schön János Gotlieb, szászországi bányász, felismervén Czemberg bányájában az addig értéktelennek tekintett kobalt és nikkel-érczet, a város bányaipara ismét fellendült. 1830-tól angol iparosok lettek a bányatermékek állandó vevői. Azonban később ez a bányászati ág is megszünt és csak újabban ad ismét reményt e bányatermék ismételt felvirágoztatására.

Kereskedelem.

A mily fejlett volt a vármegye ipara, ép oly virágzó volt kereskedelme is. Rozsnyónak már a középkorban is tekintélyes kereskedelme volt. 1558 után virágzó borkereskedést folytatott a budai török zsidókkal és a sziléziai s lengyelországi kereskedőkkel. (Tört. Tár 1884. 190. l.) A XVII. században a rozsnyói kereskedők Lőcsére, Miskolczra, Beszterczebányára, Pestre és Szegedre látogattak el. 1689-ben alakult a rozsnyói kalmár czéh. A XVII. században Lőcse volt Rozsnyó postaállomása. (Mikulik: i. m. 66. l.) Rimaszombat 1549 júl. 1-én nyert országos vásártartásra engedélyt I. Ferdinánd királytól, Losonczy István nógrádi főispán közbenjárására. A XVI. században idegeneknek nem volt szabad rimaszombati vásárokon árulni. A rimaszombati kereskedő czéh 1631-ben nyert kiváltságlevelet. A XVII. században az országos sokadalmakon már idegen kalmárok is megjelenhettek, míg a helybeli kalmárok kizárólagos árulási joga csak a hétköznapi, szombati és a hetivásárokra szorítkozott. A kereskedő czéhnek saját törvényszéke volt, mely egyszersmind kivételes biróságot alkotott. A biróság egy vármegyei esküdtből és ülnökből s a czéhek 1—2 tagjából állíttatott össze, azonban 1658-ban és 1694-ben már 11 tagból állott.

Kis-Hontban híresek voltak az osgyáni vásárok, melyekre Bakos Gábor 1651 január 4-én eszközölt ki engedélyt. Putnokon a hetivásárok 1822-ben léptek életbe, a Serényi grófok közbenjárására. Az említetteken kívül még a következő helységek bírtak vásárszabadalommal: Csetnek (1785 és 1791). Dobsina (1756). Jolsva (1809). Murányalja (1847). Nagy-Rőcze (1794). Pelsőcz (1788). Putnok (1693, 1702, 1822, 1834). Ratkó (1786). Rima-Szécs (1796). Sajó-Gömör (1822). Tiszolcz (1678, 1780). (Illéssy János dr.: Vásárszabadalmak jegyzéke.) A XIX. század első felében főleg Rozsnyón, Rimaszombatban és Jolsván voltak híres gabonavásárok és Putnokon marhavásárok. A gömöri iparosok és kereskedők leginkább a debreczeni és a pesti vásárokat keresték fel. A debreczeni vásárokra főleg faeszközöket és vasneműeket vittek, míg a viasz, méz, gyapjú és papir leginkább a pesti vásárokon kelt el. A postavonalak ez időben kétfelől szelik át a vármegyét. Postaállomások voltak: Rozsnyóról Gács felé Tornallya $2^1/_2$, Rimaszombat 2, Zelene $1^1/_4$, Kassa felé Szomolnok $1^3/_4$ mérföld.

A külföldi kereskedőkkel való gyakori érintkezés az ipar rendkívüli fejlettsége, és az idegen-forgalom révén, a városokban s nagyobb helységekben számos oly intézmény keletkezett, melyekkel századokkal megelőzte hazánk többi városait. Rozsnyó már 1555-ben vízvezetékkel volt ellátva. A vizet a közeli Rákos-patakból facsöveken vezették a városba. Csetneken és Rozsnyón a XVI. században árúcsarnokok, fürdőház és pásztorház (a szegényebb néposztály számára szolgáló korcsma) keletkezett. (Mikulik: Kisvárosi élet 19. lap.) Rozsnyón még 1603-ban nem volt vendégfogadó. Ha idegen jött a városba, a városházánál jelentkezett, a hol valamely polgárnál jelöltek ki számára lakást. A városi fürdőház a városi borbély felügyelete alatt állott. Mikor Széchy György 1612-ben Balog várában megbetegedett, a rozsnyói városi borbélyt hívták hozzá érvágás és köpölyözés végett. (Századok 1885. évf. Acsády Ignácz czikke: Széchyek Murányban.) A rozsnyói kórház még a középkorból maradt fenn. Gazdag alapítványnyal bírt, de a XVII. század folyamán fekvőségei elvesztek. Andrássy György 1719-ben tett adománya azonban bőkezűen kárpótolta a kórházat és ezzel további fennállását is biztosította. (Krasznahorkai lt. 1719. év.) A helytartó tanács már 1819-ben eltiltotta a lakóházaknak fából való építését, míg a vármegye már jóval e rendelet kibocsátása előtt is, pénzjutalmak osztogatásával igyekezett a lakosokat házaiknak szilárd anyagból való építésére rábírni.

A XVII—XVIII. században gyakran ismétlődő pestisnek számos emberélet esett áldozatul. Így Csetneken 1555-ben 526-an haltak el pestisben; Jolsván 1575-ben pusztított a ragály. Az 1644/45. évi döghalál Rozsnyó lakosságát erősen megapasztotta. Tiszolczon 1623-ban pusztított a pestis. Legjobban pusztított azonban 1710-ben Rozsnyón, hol májustól augusztusig 2025-en haltak el. Osgyánban még 1742/43-ban is pestis pusztított (Solemnia). Az 1831. évi epemirigy-járvány már Rozsnyón aránylag kevesebb áldozatot szedett; de Rimaszombatban 1831 jún. 13-ától okt. 21-ig 175-en haltak el benne, míg az 1849. évi járvány alatt 49-en. A pestisveszedelem behurczolásának megakadályozására már a XVII. században tettek óvó intézkedéseket. Ampringen János Gáspár 1680-ban rendeletet bocsátott ki Gömör vármegyéhez, az óvó rendszabályok s a kényszerútlevél-rendszer foganatosítása végett. Járványok.

A közerkölcsiség a XVI—XVII. században nagyon sivár képet mutat. A folytonos háborúskodás, a vallási egyenetlenségek, az áttérések, de főleg a török hódoltság következtében az erkölcsök erősen hanyatlottak. Az evangelikus egyház már a murányi fraternitás alapszabályaiban szigorú rendszabályokat léptetett életbe. Igy eltiltotta a török ruhába öltözködést, az „Allah"-kiáltást, stb. Még a nőkereskedés is dívott. Veszverésen (1607-ben), Pétermányban (1617-ben) voltak emberek, a kik nejeiket árúba bocsátották. Közerkölcsiség.

A szellemi műveltség fejlesztése érdekében úgy a főurak, mint a városok sokat áldoztak. A még jelenleg is virágzó tanintézetek részben a XVI—XII. században alakultak. Ezekről más helyen bővebben írunk.

A vármegyében virágzott középiskolákon kívül a vármegyei családok sarjai más gimnáziumokat is fölkerestek. Az Orlayak ősei, Orllé Miklós fiai (András, István és János) 1598—1600 ban a bártfai evang. gimnáziumban tanultak és innen később Bécsbe mentek. Basó Mátyás murányi várkapitány Tornallyay Jánost Krakkóba küldte a főiskolába. Midőn pedig Murány ostrom alá került s ő 1548-ban elfogatván, kivégeztetett, kiskorú fiait Salm gróf császári tábornok vette magához apródoknak s ezzel a vitézi életbe vezette be őket, a mi akkoriban a tanulmányok záróköve volt. Midőn Orlay Miklós tanulmányait befejezte (1664), atyja szintén bevitte Putnokra, hogy a vitézi életet megismerje. (Thaly Kálm.: Az Orlay és a Serényi-család.)

A házasságkötési és a temetési szertartásokat nagy ünnepélylyel tartották meg. A XVII. század első felében a Széchy leányok lakodalmát mindig fényes ünnepséggel ülték meg, így Jolsván, 1627 május 30-án Széchy Máriáét is Bethlen Istvánnal. Nagynevű családok sarjainak lakodalmain a vármegye is képviseltette magát. Midőn I. Rákóczy György, fiának Rákóczy Györgynek Báthori Zsófiával 1643 február 3-án tartandó egybekelésére Gömör vármegyét meghívta, a vármegye Ragályi Menyhértet és Szatmári Király Jánost küldte ki követekül. De nemcsak az örömben, hanem a gyászban is nagy fényt fejtettek ki a XVII. században. Széchy György özvegyének 1648 szeptember 3-án tartott temetésén a gömöri rendek Uzapanyiti Imrével és Szirmay Péterrel képviseltették magukat. A temetési pompára is sokat adtak. Mikor br. Andrássy Pál Trencsénben elhalálozott (1713), holttetemét hazaszállították és Krasznahorkán temették el. Igazi főuri temetéssel tették örök nyugalomra gróf Andrássy Istvánt († 1812), kinek végtisztessége 6257 frt 59 krba került. (Krasznahorkai lt.) Családi élet.

A XVII—XVIII. századbeli háztartásokra, lakberendezésekre és ruházati felszerelésekre nézve felette becses adatokat szolgáltatnak a hagyatéki leltárak. Karvai Orllé I. Miklós ezüstneműi az 1603—1606. évi leltárak szerint 380 tallér értéket képviseltek. Sok pénz volt ez akkoriban, ha meggondoljuk, hogy egy zsoltáros könyv ára 1604-ben 75 dénár volt. Orllé Miklós ezüstneműi közt különösen lekötik figyelmünket Bocskay István ajándéka, egy arany kupa és Forgách Zsigmondé, egy aranyos fedeles pohár. (Thaly Kálmán: i. m.) Orllé Judith férj. Kállay Miklósné, 1605-ben tömérdek arany- és ezüstneműt, továbbá becses selyemruhákat kapott hozományul. A krasznahorkai várban elhelyezett drágaságokról és felszerelésekről is több leltár maradt az utókorra. Így 1692 május 15-én a várban őrzött értékesebb ruhaneműek, 1707-ben pedig a fegyverek írattak össze. Midőn 1713-ban báró Balassa Klára, néhai Andrássy Pál báró, Andrássy Klára és néhai

Kölcsey Mária ingóságainak leltárát Udvardon felvették, fölötte becses arany- és ezüstneműeket találtak. A XVII. század elején különösen Széchy György vitt nagy háztartást, de halálával (1625) özvegye valóságos zárdai életet élt Murányban. E mellett az irodalmat támogatta és a szegény tanulókat is pártfogolta. Széchyné halála után (1643) azonban vigasság váltotta fel a csendet Murányban, midőn leánya, Mária, a várat Wesselényi Ferencz kezére játszva, vele egybekelt.

A mikor Wesselényiék Murányban tartózkodtak, nemcsak a vármegyéből, hanem messze távolról is felkeresték őket az ország kiváló férfiai. Ilyenkor zajos élet honolt Murányban, melynek csak Wesselényi halála vetett véget (1666). 1806-ban József nádor látogatta meg Murányt és e látogatás emlékét a vár alatt felállított oszlop örökíti meg. Coburg herczeg 1840 táján turista-házat építtetett a vár alá, hol Petőfi Sándor is megfordult és nevét 1846 június 14-én a ház kapujába faragta. Alatta később Tompa Mihály jegyezte fel a maga nevét.

A XIX. század első éveiben József nádor körútja keltett a vármegyében lelkesedést. A nádor 1806 augusztus 12-én érkezett Rimaszombatra, honnan 13-án a Garam-folyó felső vidékét s a Királyhegyet látogatta meg; 14-én a murányi várat s Rőczét kereste fel, 15-én Beje felé Aggtelekre ment, az éjet Pelsőczön töltötte, 16-án pedig Rozsnyó és Krasznahorka felé, a Szepességnek vette útját.

Társadalmi mozgalmak.

Élénkebb társadalmi mozgalmakkal csak a XIX. század első felében találkozunk a vármegyében. Kis Hontban már a XIX. század első éveiben a „Kishonti Tudományos Egyesület“ alakult, melynek lelkes kezdeményezője Holkó Mátyás evang. lelkész volt. A tagok közül különösen Valentinyi János sziráki ág. ev. lelkész fejtett ki nagy tevékenységet. Évenként ünnepélyes közgyűlést tartottak, az ott felolvasott irodalmi műveket kiadták „Solemnia“ néven, melynek 1827-ben már XIX. kötete jelent meg. A társulat tagjai közt ott találjuk a protestáns világ színe-javát, Sturmann Márton cs. kir. tanácsost, Szontagh Istvánt, Kubinyi Pétert, Andrást, Ferenczet és Ágostont, Draskóczy gömöri táblabirót, Nyáry hontvármegyei birtokost stb.

Rimaszombatban 1824-ben vetették meg a Széchenyi-kert alapját, mely kertről Édes János magasztalólag emlékezik meg az 1839. évi Társalkodóban. 1834. évben már fennállott a városi kaszinó is. Közvetetlenül 1848 előtt pedig már az állandó színház kérdésével is foglalkoztak.

A vármegye lelkes társadalma készítette elő az útat az új nemzeti átalakulásra, melyen a vármegye mai jólléte és haladása nyugszik s a mely útat követve, biztosíthatja magának azt a helyet a jövőben is, melyet hazánk történetében mindenkor elfoglalt.

Végezetül közöljük a vármegyei fő- és alispánok névsorát, az eddig felszínre került legrégibb adatoktól a mai napig bezárólag.

Főispánok.

Főispánok: Miklós 1209. Miklós, Gurk fia 1240. Fülöp comes 1244 táján. Hanva nb. Miklós 1250. Garammikolai Baas mester 1263—65. Balog nb. Tombold 1265. Péter 1268—76. Ákos nb. Ernye fia István 1281—1290. Balog Domokos 1293. Rathold nb. Szár Dezső 1299—1304. Sándor 1311. Druget Fülöp nádor 1325—26. Druget Vilmos nádor 1333—1339. Aba nb. Aszalai Idai Pál fia János 1344. Ákos nb. Cselenfi Sándor fia János 1345—58, a Sághi és a Méhi család őse, 1348—52 egyúttal csongrádi főispán. Széchényi Tamás fia Kónya 1355—1257. Csetneki György 1358—1400. Dobi Péter 1401. Csetneki György 1402. Hanvai Ferencz 1425. Leusták fia György 1426—1443. Serkei Lórántffi György 1443—1445. Rozgonyi Simon, erdélyi püspök főkanczellár 1445. Bebek István 1447. Pelsőczi Bebek László 1448. Bebek István 1449—1451. Czoborszentmihályi Czobor Mihály 1451—54. Szondai Thárnok Demeter 1454—95. Bebek János 1495—98. Kanizsay István 1498—1527 (?) Bebek Ferencz és Imre együttesen 1527—34. Bebek Ferencz 1527—1556. Rozgonyi Ferencz 1558—62. Bebek György 1557 és 1565—69, 1569—75 interregnum. Pathóczi Szolcsi Péter 1575—90. Losonczy Antal 1590—1604. Széchy Tamás 1604—1618. Széchy György 1618—1625. Hetesi Pethe György 1625—1631. Karvai Orllé István 1631—1641. Szunyogh Gáspár 1642—59. Hadadi gróf Wesselényi Ferencz nádor 1659—1667. Széchy György 1667—1676. Csíkszentkirályi Andrássy Miklós báró 1676—85. Andrássy Péter báró 1686—1715.

Alatta Andrássy István báró helytartó 1703—1711. Kisserjényi Serényi Farkas András gróf 1716—43. Balassagyarmati Balassa Pál gróf 1744—70. Balassa János gróf 1771—72. Körösszegi gróf Csáky György 1772 - 1785. Tótprónai báró Prónay László 1785—90 kerületi biztos. Tótprónai báró Prónay Gábor 1790—1810. Vásárosnaményi Eötvös Ignácz 1810—1822 helytartó. Zichi és vásonkeöi gróf Zichy Ferencz helytartó 1822—25. Zsadányi és törökszentmiklósi id. Almássy József 1825—38. Csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy György 1838—1844 (eleinte mint helytartó, 1838 szept. 1-től kezdve mint főispán). Jankovich Antal 1844—48. Szent-Ivány Károly 1848. Szilárdy János megyefőnök 1852. Gömöry Pál 1852—54 megyefőnök. Koreska József 1854—60 megyefőnök. Csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrássy Aladár gróf 1861—65. Kubinyi és deménfalvi Kubinyi Rudolf 1865—1867. Csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrássy Manó gróf 1867—1872. Fái Fáy Gusztáv 1872—1891. Pelsőczi Hámos László 1891 május.

Alispánok: Pózsa fia István 1268. János 1289. Gönczöl fia György 1290—1300. Karácson fia Aba 1293. Sándor 1305. Sándor 1311. Jakab 1322. Putnoki Miklós 1323—25. Jakab 1326. Domokos mester 1327. Dénes mester 1330. Mese mester 1332—1333. Perényi Miklós 1332—34. Jakab 1335—37. Batiz fia Miklós, fiai Jakab és János 1338—41. János Miklós fia 1342. Pál fia János 1344. András mester 1347. Bachka Péter fia János 1353. Derencsényi Miklós mester, Balogi Péter fia 1354—55. Tornallyai János mester 1355. Kemény fia János 1356. Balogi Pethő fia Miklós 1357. Malachi Isaák fia György mester 1358—59. Egyed mester de Kechev 1361. Hanvai István 1361. Toldi Miklós mester 1368. Szkárosi Sándor fia János 1376—78. Hanvai János 1378. Bebek György 1379. Szkárosi Miklós fia István mester 1381. Derencsényi János fia Imre 1393. Derencsényi László fia Péter. Balogi Mihály fia Dancs Miklós 1402. Kövecsesi Czinege János fia Miklós 1413—1414, 1418—19. Mihályfalvi Bodor Jakab fia Miklós 1421. Szenterzsébeti Gáspár fia Imre 1423—26. Szentpéteri Tamás deák 1427—28. Koruthi Sebestyén 1432. Lénártfalvi Leonárd fia János 1440. Bekölczei Simon és Bánrévi Miklós 1462. Perbesházi György és melléthei Barucz György 1468. Derencsényi Imre és Perbesházi György 1469. Derencsényi Imre 1470. Derencsényi Imre és Runyai Soldos Vincze 1475. Szkárosi Tamás 1477. Szentkirályi Perbes Albert 1483. Jenei György 1485. Putnoki György és Nagy András 1491. Jánosi Miklós 1491. Belléni László és Felfalvi László 1492—93. Belléni László, és Kálnai Pál 1493. Tornallyay János 1498. Felfalvi László. Tornallyai János, Zemercsényi Kristóf 1499—1501. Tornallyai János és Runyai Soldos Lázár 1505—1512. Tornallyai János és Derencsényi Péter 1516. Forgon Péter 1511—26. Czomporházi Czompor Gergely 1526 szeptember. Tornallyay Jakab 1528. Lórántffi János 1530. Csetneki András és Zabari Benedek 1531—1533. Csetneki András és Sánkfalvai László 1532. Sánkfalvai Hős László és Figei Csathó Damián 1536. Czomporházi Czompor Gergely és Alacskay Pál 1540. Sankfalvai Hős László és Abafalvi Zorath Ferencz 1547. Czomporházi Czompor Gergely és Alacskay Pál. Tornallyay Ferencz, Széchy Dömötör 1550. Sankfalvai Hős László 1553. Czomporházi Czompor Gergely és Figei Csathó János 1554. Tornallyay Ferencz 1560. Putnoky Mihály 1564. Derencsényi Ambrus 1567—69. Alsókálosai Korláth Lázár 1571—72. Barna Ferencz 1573. Korláth Lázár 1575. Putnoky Mihály 1576. Lórántffy György 1577. Barna Ferencz 1578—83. Lórántffy János 1580. Soóry Pál 1583—1586. Osgyáni Bakos János 1587—1591. Tornallyay Zsigmond 1595. Korláth István 1598. Gyczey Farkas 1600. Dósa Tamás 1601—1610. Tornallyay György helyettes 1603—1610. Kisfaludi Thar Gáspár 1610—1616. Tornallyai György 1610—15 és Szkárosi Farkas János 1616 helyettesek. Szkárosi Farkas János 1616—20. Beretky Mihály 1620—24 helyettes. Mihályfalvi Forghon Péter 1621—28. Hanvay János 1629—31. Hanvay György 1632—38. Szalay György 1635 helyettes. Uza Imre 1739—46. Hanvay János 1639. Farkas Lázár 1640. Tornallyay Márton 1643 helyettesek. Tornallyay Márton 1646—52. Hanvay György 1653—63. Tornallyay Zsigmond 1663—77. Jelenik András 1669. Szathmáry Miklós 1678—80. Dobos Márton 1678 helyettes. Gyczey Gábor 1680—84. Kisragályi Iwocs István 1680 helyettes. Dobos Márton 1682 újból helyettes. Kövecsesi Dancs János 1683 helyettes.

Alispánok.

Gyöngyösi István helyettes 1683—86. Uza Sándor 1684—85. Kövecsesi Dancs János 1686. Gyöngyösi István 1686—1693. Hanvai Sándor György 1691. Tornallyay Ferencz 1691. Modory Dávid 1693, helyettesek. Szathmáry János 1693—97. Madarassy István 1693—94. Jelenik András 1694—97. helyettesek. Hanvai Sándor György 1698—1700. Tornallyay Zsigmond 1699—1700 helyettes. Gyöngyössy István másodizben 1700—1704. Tornallyay Ferencz 1701—1703 helyettes. Máriássy Pál 1704—1708. Bárczay György 1704 helyettes. Modory Dávid 1705. Madarassy István 1706, helyettesek. Bárczay György 1709—1710. Nebesz György 1709 helyettes. Lányi Pál 1711—13. Galli András 1711 helyettes. Szentmiklóssy István 1714—18. Pletrich János helyettes 1714—18. Nebesz György 1718—22. Kövecsesi Dancs István 1718—22 helyettes. Nebesz György 1722—31. Szkárosi Farkas György 1723—31. Kubinyi Imre Zsigmond 1731—41. Szendrői Török András 1741—45. Pletrich László helyettes 1741—45. Pletrich László 1745—57. Galánthai Balogh János 1757—1764. Szabó László 1746—65 helyettes. Máriássy Ferencz Xavér 1764—70. Bolyky Pál 1768—70 helyettes. Bolyky Pál 1770—76. Pletrich László 1770—76 helyettes. Pletrich László 1776—85. Madarassy József 1776—85 helyettes. Szathmáry-Király Miklós 1785—90. Máriássy István 1785—90, kinevezett alispánok. Szathmáry-Király Miklós 1790—1810. Máriássy István 1790—93 és Kiscsoltói Ragályi Gedeon 1793—1810, helyettesek. Id. Máriássy István I. 1810—1827. Mumhárt József 1810—15. Tornallyay Márton 1815—18. Abaffy Károly 1818—27, II. alispánok. Abaffy Károly I., Szilassy Ferencz II. 1827—36. Ifj. Draskóczy Sámuel I. 1836—43. Máriássy Zsigmond 1836—39. Csernyus Emánuel 1837—39. Szentmiklóssy Antal 1839—45. (1843. decz. 11-től helyettes I. alispán). Szentmiklóssy Antal I. 1845—49. Fáy Gusztáv II. 1845—49. Abaffy János, Kubinyi Gedeon és Szontagh Imre 1849. márczius 28-tól. Bodon Antal kormánybiztos 1849. Primóczi Szentmiklóssy Antal és Fáy Gusztáv 1860—1861. Török Sándor I., Daxner István II. 1861. Bodon Ábrahám 1867—1871. Fáy Gusztáv 1867—72. Iglói Szontagh Bertalan 1872—1886-ig. Minaji Bornemisza László 1886-tól, negyedizben megválasztatott 1901. évi decz.

Források: Bartholomaeides i. m. — Századok 1874. évf. 217. és 1875. évf. 345. — Dr. Wertner Mór, Tört. Tár. 1897. 439. — Anjouk. okmt. I—VI. — Wenzel: Árpádk. új okmt. I—XII. — Hazai okmt. I—VIII. — Balogh: Putnok tört. — Vármegyei levéltár: Jegyzőkönyvek. — Komáromy István és Hámos Zoltán adatai.

A TORNALLYAYAK VÁRKASTÉLYÁNAK ROMJAI TORNALLYÁN.

A LEGÚJABB KOR.

1803—1903

Az 1802. évi márczius 30-án Pelsőczön és ugyancsak április hó 14-én Putnokon tartott gyűlésen a kishonti kerület kéri, hogy a közeledő országgyűlésen legyenek segítségükre a kerületnek Nagy-Hont vármegyétől leendő elválasztásában. A gyűlés ezt a kérvényt a követeknek adta át.

Az 1803 január 31-én és február 1-én Pelsőczön tartott közgyűlésen felolvasták a királyi helytartó-tanács rendeleteit, az 1802-ben tartott országgyűlésen hozott törvények czikkelyeit, melyek közül a 9. t.-cz. kimondja, hogy Kis-Hont kerület Nagy-Hont vármegyétől szakíttassék el és Gömör vármegyével törvényesen egyesíttessék. Ugyanezen gyűlésben olvastatott Hont vármegye értesítése is, mely szerint az egyesülésből származó intézkedések megtételére Foglár János alispánját küldi ki s kéri, hogy Gömör vármegye is nevezzen ki biztosokat. E megkeresés következtében biztosok lettek: Szathmáry Király Miklós alispán, pongyeloki Roth Ferencz, boldogházi Kiss Károly, Szontagh János főtáblabirák és Kováts Imre nótárius. Az egyesülés végleges keresztülvitele október hó 10-én történt Pelsőczön. A jelzett napon nagy számban gyűltek össze a rendek; felolvastatott a helytartó-tanácsnak az egyesülésre vonatkozó levele, továbbá a Nagy-Hont és a kishonti kerület között létrejött következő szerződés:

A kishonti kerület Gömörhöz csatolása

1-ör. „Az eddig úgynevezett Kishonti kerület (districtus) ezen egyesült vármegyének egy járását (processusát) tegye és hogy mind a nevezete, mind a határainak emlékezete fenntartasson, az egyesült vármegye ezentúl ily aláírással fog élni: „Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegye"; deákul: „Gömör et Kishont articulariter unitus comitatus", Kishontnak pedig minden helyei, következésképen annak pusztái is egy lajstromban szerződvén, nemtsak az egyesült Vármegye levelestárába, de más hiteles helyeken is, nevezetesen az egri, szepessi, beszterczebányai, a jászói és leleszi káptalanoknál s conventusoknál el fog tétetődni és ez nemtsak a felséges Magyar Királyi Udvari Cancelláriának megiródik, hanem hogy az Ország minden különös Jurisdictióinak is értésére juthasson, a Nagy Méltóságú Kir. Htó Tanáts ezeknek országszerte leendő kihirdetésére az azzal való élés végett, nem külömben, hogy a köz kihirdetésre tartozó Tárgyakat ezen Kis-Hont járásra való nézve több nyomtatványokban megküldeni méltóztasson, illendő alázatossággal kérettetni fog."

„2-or. Az egész Kishonti Levelestár a Gömörével összefoglaltasson, úgy hogy az ezen egyesült vármegyének Regestrátora által különös Lajstromba szedettessen."

„3-or. Kis-Hont a maga eddig való adósságát a f. Esztendőben N. Hont Vmegyével tett egyezés szerint különösen meg fogja fizetni, Gömör pedig a magáét egyedül az eddig való négy fázisokra ki fogja vetni."

„4-szer. Ezen egyesült vármegyének ezentúl egy közös magistratussa lévén, mind a Hadi, mind a Háziadósság egyben fog számláltatni és a környülállásokhoz képest a most következő katonai esztendőre igazságossan mind az

öt fázisokra fel fog osztódni, nemkülönben a Seregek pótolásában és Kis-Hontra új száma, a Gömörével egybe fog vétetni, és a proportió szerint fel-osztódni; így a katonák szállása tartása, és minden egyébb közterhek minden-kor a gyűlésekben meg fognak állapittatni. E mellett a kerületbéli Commis-sarius úr, ezen egyesült vmegye által megkérettetik, hogy a Commissariaticus Computusokat ezentúl már nem különösen, hanem egybe számlálván vitesse. — Ezeknek utána — Nemes Hont vármegyének Subst. V. Ispánja Nzetes Vtzlő Kováts Antal úr, változó egésségére és a mostani környül-állásoknak tekintetére nézve, eddig viselt Hivataljáról, mind a Méltóságos Királyi Commissarius s fő-Ispány úr Ő nagysága, mind ezen nemes vmegye előtt önkényesen leköszönvén, magát a Ns. egyesült Vmegye Rendeinek kegyes-ségében ajánlotta."

A várva-várt egyesülés megtörténte után a vezető férfiak nagy buzgalom-mal fogtak a vármegye rendezéséhez. Bőven foglalkoznak a politikával s nem egyszer hangzik el egy-egy vármegyei követ szájából az országgyűlésen oly hazafias tartalmú szónoklat, melynek következtében több ízben fordul a figyelem Gömör és Kishont t. e. vármegyék felé.

Az 1809-iki nemesi fel-kelés.

1809-ben rendeink a nemesi felkeléssel vannak elfoglalva. Az április 15-én Rimaszombatban tartott közgyűlésen, mint a jegyzőkönyv mondja: „A Nagy Méltóságú feő-Ispány úr Ő Excellentiájának sürgetésére már a leg-közelébb Rosnyón megtartott gyűlés rendelkezéséhez képest újólag elha-tározzák, hogy az Ő Királyi Hertzegsége Országunk Primássának felajánlott 150 Lovaskatonák mielőbb kiállittassanak." E végből a szolgabírák utasít-tatnak, hogy a subsidium (hadi segedelem) behajtása iránt sürgősen és futó leveleikkel 5 nap alatt gondoskodjanak. Addig pedig, míg ez megtörténik, Jekelfalussy János megbizatik, hogy a 150 ló árára szükséges pénzt Tornallyai Mártontól vegye kölcsön, a lovak megvásárlásával pedig Czikó, Madarassy, Kováts és Kiszel hadnagyok és Süveges káplár rimaszombati vicze-biró bizat-nak meg.

A július hó 7-én ugyancsak Rimaszombatban tartott állandó bizottsági üléséből fontos intézkedések tétetnek. A belső bátorság fenntartása czéljából a szomszédos vármegyékkel lovas ordonánczok útján állandó érintkezésbe lépnek. A fegyverviselők száma 20-ra emeltetik fel, fele Rimaszombatban a káplár, fele pedig Pelsőczön a megye porkolábjának igazgatása alatt, felügyelvén reá-jok minden hónapban a fegyverviselők hadnagya. A szolgabirák minden köz-ségben keressenek két vagy három előkelő, józan embert, kik a rendre és korcsmára, valamint a lakosokra felügyelvén, minden esetről jelentést tegye-nek. E férfiakat hiteles embereknek nevezzék el. Ha esetleg baj támadna, a hiteles emberek felhatalmaztatnak arra, hogy a harangokat félre veressék és a szomszéd községből is segítséget hívjanak. A biró minden községben este 10 órakor lenyugovásra harangoztasson, a mikor mindenki köteles a korcs-mából hazatérni; kik ez ellen vétnek, rögtön bejelentődnek a szolgabirónál. A megyebeli városokban: Rozsnyón, Rimaszombatban, Jolsván, Csetneken, Dobsinán, Nagyrőczén, Pelsőczön, Ratkón, Gömörön, Putnokon, Rimaszécsen és Tiszolczon a lakosok lóháton állítsák ki e hiteles embereket. A gyanus vagy útlevél nélkül járkáló és utazó idegenek azonnal letartóztassanak és a szolga-biráknak adassanak át. Rendeltessenek éjjeli strázsák. A vámosok Telgár-ton, Murányban, Jolsván, Tiszolczon, Lénártfalán, Rimaszécsen, Czakón és Berzétén hasonló megfigyelésre és eljárásra szolgabirák által feleskettessenek.

1810-ben Máriássy István alispánságának idejében és 1821-ben az április 21-iki rendeletek következtében, melyekben országgyűlésen kívüli hadi segély követeltetik, e vármegye is elkeseredetten harczol az alkotmány mellett.

1825-ben igen sok dolga akadt a vármegyének a megye területén sűrűn tanyázó katonasággal. Nagyfontosságú intézkedéseket tesznek továbbá az élelmi czikkek, különösen a húsneműek árúsítása, a munkabéreknek az egész megye területén egységesen való megállapítása, az új építkezések szabályo-zása, az elterjedt istenkáromlások meggátlása, a „hadi regulamentum" megtartása, a vármegyéhez terjesztendő folyamodványok, kérvények szerkesz-tése, a tűzoltás fejlesztése, végül az országutak kikavicsolása tárgyában.

Az április hó 19-én tartott közgyűlés örömmel veszi tudomásul, hogy a király gróf Zichy Ferencz eddigi főispáni adminisztrátor helyébe Gömör

vármegye valóságos főispánjává zsadányi és törökszentmiklósi Almássy József kir. tanácsost nevezte ki. A beiktatást nagy fénynyel tartották meg Rimaszombatban. Almássy József főispán.

Az augusztus 9-én Rimaszombatban tartott közönséges gyűlés a szeptember 11-ére Pozsonyba összehívott országgyűlésre kiküldött id. Máriássy István és Szentmiklóssy József főtáblabiráknak kiadott követi utasításban a vármegye első sorban az adófizető nép sorsát az ország nagyjainak pártfogásába ajánlja. Ennek megtörténte után kivánja az ő felségét az országgyűlésre meghivó küldöttség megválasztását, ő felségének az ország alkotmánya és törvényei megtartására való felkérését és a királyné megkoronázásának szorgalmazását; 15 pontban foglalták össze kérelmöket s végezetül úgy utasítják követeiket, fordítsák minden erejüket és igyekezetüket arra, hogy az ország boldogságát, virágzását, vármegyénknek törvényes tehetőségét, a nemesi karnak sarkalatos törvényes jussát, földmivelésnek, kereskedésnek, industriának, tudománynak előmenetelét, a magyar nemzetnek más tartományoktól való függetlenségét, a szegény adózó népnek megmaradhatását, szóval mindazt, mi a királynak dicsőségére, az ország lakosainak javokra szolgálhat, hathatósan mozdítsák elő.

Az 1831-iki nagy kolerajárvány, mely országszerte dühöngött, e vármegyét sem kerülte el. A julius 11-én Pelsőczön megtartott rendes közgyűlésen jelenti be Abaffy Károly első alispán, hogy a járvány a szomszédos vármegyékből már ide is átterjedt. Különösen a rimaparti helységekben és Rimaszombatban szedte nagy mértékben áldozatait. A fertőzött helységekben a vármegye szigorú zárt rendelt el. A beérkezett jelentések szerint Jánosiban 46 beteg közül 18, Pálfalván 26 közül 8, Feleden 12 közül 9, Serkén 31 közül 19, Simonyiban 23 közül 8 halt el és ezeken kivül Sajópüspökin, Velkenyén, Tótpokorágyon, Rimabrézón, Rimaszombatban és Rimaszécsen szintén sokan. Az 1831-iki kolera.

A vármegye Marikovszky György főorvos jelentése alapján bizottságot választ, melynek kötelességévé teszi, hogy minden kedden és pénteken űlést tartson s a járvány terjedéséről kimerítő jelentést tegyen. A fertőzött községekbe a vármegye járványorvosokat küld ki. Egyidejüleg felír a helytartó tanácshoz, hogy a rend fentartására, — mert a nép a bujtogatók izgatása következtében, különösen a Felvidéken lázong, — katonaság rendeltessék ki. Mivel a nép kézi- és szekeres-munkájával kenyerét megkeresni nem tudja, felír a kir. kamarához 10,000 frt inségkölcsön iránt; addig pedig, míg ez megtörténik, az inséges nép felsegélyezésére a hadi pénztárból kéri kölcsön utalványozását. Ezenkívül a vármegye felkéri a megyés püspököt és az ág. és helvét hitvallású szuperintendenseket, hogy a járvány ideje alatt a búcsúkat, népes temetéseket és nyilvános ájtatosságokat csak szórványosan, harangszó nélkül s a szabad ég alatt tartsák meg. A gyűlések és egyébb összejövetelek a legszigorúbban eltiltatnak. A falvakra és helységekre a határon kiállított őrök ügyelnek fel, kik a közlekedést ellenőrzik. Az ez ellen vétőket, ha nemesek és tehetősek, 100 ezüst forinttal, ha pedig szegények, tömlöczczel büntetik; a nem nemesek kétszerre kiszolgáltatandó 100 botütésre és tömlöczre itéltetnek. Koldulás, kéregetés és házalás szigorúan tilos. A heti és országos vásárokat — a rozsnyói, nagyrőczei és jolsvai heti vásárokat kivéve — betiltották. Az országútakat szigorúan elzárták, ép úgy a szomszédos Nógrád és Borsod vármegyék határait is. Az uti levelek kiszolgáltatását beszüntették. Az elhaltakat harangszó és gyászoló közönség nélkül, szekéren vitték és temették el. Mivel pedig a katonaság kirendelését és a kért kölcsön folyósítását felsőbb helyről nem engedélyezték, a vármegye kimondotta, hogy a saját erejéből és polgári őrséggel fogja a rendet fenntartani.

Az izgatások azonban folyton tartottak úgy, hogy több községben a nép fellázadt az urak ellen. A fenyegető és mindinkább terjedő veszély következtében a vármegye újolag katonaságot kért, a mit ezúttal meg is kapott. A kiküldött gyalog- és lovas katonaság csapatai megszállták Rozsnyót és Dobsinát, továbbá Nadabulát, Nagy-Veszverést, Ochtinát, Nagy-Szlabost, Szentkirályt, Pálfalvát, Sztárnyát és Horkát, mint a hol a veszély legnagyobb volt.

Az Abafalván augusztus 23-ikán megtartott gyűlésen jelenti be Eötvös József alszolgabiró, hogy Rozsnyón bizonyos Keviczky nevü kóborló patikárius Pórlázadás.

valami port hintett a kútba, mire a nép felzúdult és ellene támadt. Keviczkyt kinozni kezdték, mire azt vallotta, hogy pelsőczi Hámos József táblabiró felszólítására hintette a port a kútba. A lázongó nép erre megrohanta a Madarász-féle gyógyszertárt és Hámos József lakóházát, a hol mindent szétrombolt, sőt a város bírájának a házát is meg akarta rohanni, de ebben, az időközben megérkezett katonaság megakadályozta. A lázadókat elfogták és a további nyomozásra Marton János, Jankó András és Dobos Ferencz táblabirákat küldték ki, oly meghagyással, hogy nemcsak Rozsnyón, hanem a szomszédos községekben is nyomban fogássák el a bünösöket. A lázadás oly mérveket öltött, hogy a vármegye kénytelen volt a rögtönitélő biróság felállítását kérelmezni, s azt első sorban Rozsnyón, Dobsinán és Csomán, és azután mindenütt, a hol a lázadás kitört, ki is hirdetni. A rozsnyói lázadásban nagy része volt egy Petro Mara nevü kofaasszonynak és egy Szojka nevü diáknak, a kit fel is akasztottak.

1832-ben Andrássy Károly elnöklete alatt bányász-törvényjavaslatot dolgoztatott ki a vármegye és ennek előterjesztését utasításul adja követének.

A nemzeti pénztár.

1834-ben Forgách Antal gróf, a magyar nyelvet kitünő szorgalommal tanuló, nem magyarajkú növendékek ösztönzésére, Szász Coburg góthai Ferdinánd herczeg, és Andrássy György gróf pedig a tanítók szorgalmának jutalmazására szánt adományaikkal megkezdik a „nemzeti pénztár“ megalapítását, melyből 1842-ben már 300 frtot, 1863-ban 170 frtot, 1864-ben 175 frtot, 1865-ben 236 frtot osztottak ki.

Ugyanez évben a nádorispán a vármegyének, egy évi időtartamra, vészbiróság gyakorlására engedélyt ad. A vészbiróságot Hevessy Péter elnöklete alatt Szathmáry Király József, Hubay Pál, Abaffy Miklós és Tornallyay Luczián táblabirákból alakítják meg.

Az augusztus 25-én tartott gyűlésből utasítja a vármegye követeit, hogy az 1830. évi 2. t.-cz. következtében az inaugurális diplomát az országgyűlés czikkelyei közé felvétetni kívánja, hogy továbbá a jövőben Budán tartandó országgyűlés határnapja törvénynyel állapíttassék meg, és hogy az úrbéri perek rendezése és a tisztújítószék miként leendő megtartásának szabályozása érdekében törvény alkottassék.

Viharos közgyűlés.

Ez évben a megye békéjét a közgyűléseken erősen megingatták. Már a júliusi gyűlésen mutatkoztak oly jelenségek, a melyek a megye békéjének megzavarását előmozdították. A deczember 2-án tartott közgyűlésen azonban sikerült Almássy József főkormányzónak az ellentéteket kiegyenlíteni. Ez a gyűlés határozta el, hogy a székhely véglegesen Pelsőczön legyen és a megyeház költségeire 40 ezer frtot szavazott meg. A székhely kérdése ismét szenvedélyes jeleneteknek volt okozója, a mi csak táplálékot nyer, a mikor Csernus Emánuel szolgabiró bejelenti, hogy az augusztusi közgyűlésnek a tiszti szék megtartására vonatkozó végzését a szeptemberi közgyűlésen az első alispán széttépte. A vita hevében Abaffy Károly első alispán Mumhárt János táblabírót hamis tanúnak nevezi és megbüntetését kéri. Erre a karok és rendek az alispán ellen fordulnak és a széksértés büntetését követelik. Mikor pedig az alispán a közgyűlést 11 óra előtt feloszlatja és távozni akar, útját állják s „nem kell kibocsátani“ szavakkal kísérik ki a teremből. Távozása után a karok és rendek a gyűlés folytatását követelik s Ragályi Pált ültetik az elnöki székbe. Nagy Károly jegyző azonban megtagadja az engedelmességet s a gyűlés kénytelen volt őt is helyettesíttetni. A legközelebbi, deczember 23-án Rimaszombatban megtartott gyűlésen azonban már Abaffy Károly alispán elnöklete alatt ismét békés tanácskozások mellett találjuk a rendeket.

Az 1836 február 10-én, Rimaszombatban tartott közgyűlés az adó megajánlása, továbbá az úrbéri czikkelyek pártolása és végül az 1834-ben a szólásszabadságon esett sérelem orvoslása ügyében a vármegyei követeknek szigorú utasítást ad.

A márczius hó 7-én és 8-án, Rimaszombatban tartott közgyűlésen kérik a követek, hogy a Pesten, 400,000 frt költséggel emelendő nemzeti színház felépítése és a tervezett országos vasútak, továbbá a pesti lánczhíd építése ügyében a rendek nyilatkozzanak. A gyűlés a szinházépítés tárgyát a következő gyűlésre tűzi ki, ellenben a vasútak ügyében e nemzetgazdaságilag

fontos ügy támogatását kívánja. Végül utasítja a követeket, hogy az országgyűlési hírlapok kiadásának törvénynyel leendő megállapítását szorgalmazzák.

Az 1836-ik év Szent-Iván havának 21-ik napján tartották meg Rimaszombatban a tisztújítószéket id. Almássy József val. belső titkos tanácsos, főispán elnöklete alatt. Abaffy Károly alispán és Máriássy Pál főjegyző lemondása után öt jelölt közül ifj. Draskóczy Sámuelt első alispánnak, Máriássy Zsigmondot másodalispánnak választották meg, míg a főispán főjegyzőknek Abaffy Miklóst és Nagy Károlyt, aljegyzőknek Hubay Bertalant és Ratkó Miklóst nevezte ki. Ez a gyűlés az u. n. véres gyűlések egyike volt s habár az akkori jegyzőkönyv erről nem emlékezik meg, bizonyítják ezt a július 12-én Pelsőczön és az aug. 23-án Rimaszombatban megtartott közgyűlések jegyzőkönyvei, melyek közül az előbbi a tisztújítást érvénytelennek mondja, a másik pedig az udvari kanczellária átiratát közli, melyben kegyetlen vérengzésekről, házakra való rontásokról, lövöldözésekről s más törvénytelen visszaélésekről van szó.

Az 1836-iki véres tisztújitás.

A Rimaszombatban ez év szeptember 12-ik napján tartott III. negyedbeli gyűlésen már kir. biztos küldetik ki az ügy megvizsgálására. Az október 22-én, Rimaszombatban megtartott közgyűlésen az udvari kanczellária már meg is nevezi a biztost szigeti Szerencsy István személyében. Az október hó 24-én, Pelsőczön tartott közgyűlésen végre az ügy már elsimult, a rendek lecsillapultak és az év további folyamán a gyűlések rendben és nyugodtan folynak le.

1841-ben szigorú határozatot hozott a vármegye az áldást megtagadó lelkészek ellen. Ugyanekkor gróf Andrássy György indítványára, megyei fiók-gazdasági egyletet alakítanak és elhatározzák, hogy azok, a kik kővel építenek és cserépzsindelylyel fedik házaikat, jutalomban részesüljenek. A honi iparegylet pártolása is elhatároztatott.

Az 1842-iki tisztújítás ismét sajnálatos összeütközésre adott okot. Midőn a Draskóczy- és az Abaffy-párt állott egymással szemben, az Abaffyak kortesei kiverték az ellentábort a pelsőczi megyeházból, sőt a községből is. A Sajó hídja keskeny lévén, a futó Draskóczy-pártiak a Sajó medrén gázoltak át. Csak gróf Andrássy Károly, a főispán nem futott meg, hanem a megyeház udvarán maradt. Az Abaffy-pártnak egy kis csapata észrevevén a grófot, meg akarta támadni. Andrássy kardot rántott és hátát a falnak vetve, oly nyugodtan várta a támadást, hogy ez a bátorság a csapatot lefegyverezte.

Az 1842-iki véres tisztújitás.

Az 1843-ik év a szabadelvű pártra nézve diadal, de egyszersmind vereség is; mert míg a márczius 14-én tartott országgyűlésen az utasítások megállapítása és az ősiség eltörlése megbukott, addig a 15-én tartott gyűlésen a házi adók kérdése, Szentiványi Károly lendületes és meggyőző beszéde után, elfogadtatott.

1845-ben a tisztújítás ismét előre veti árnyékát. A tapasztalható izgalom következtében a Pelsőczre kitűzött közgyűlés nem volt megtartható, hanem Rimaszombatba újabb közgyűlést tűztek ki. Ez alkalommal a rend fenntartása érdekében kirendelt lovas katonaság és a választók között véres összeütközés történt és a vasas németek a választók tömegét karddal kergették szét. Ugyanez évben Nagy Károly, a vármegye remek tollú főjegyzője és volt képviselő, az elhatalmasodott képviselői korteskedés ellen erélyes rendszabályokat követelt, de eredmény nélkül, mire Nagy Károly a Pesti Hirlapban fejezte ki e fölötti méltatlankodását.

Az áprilisi gyűlésen Ragályi Ferdinánd és neje a házi adót és közmunkaváltságot önként elvállalván, ezt a terhet magukra birtokarányban kivettetni kérik. Dapsy Vilmos, követve a jó példát, évenként 10 frtot ajánl fel e czélra, mindaddig, míg ez az országos kérdés végleg rendezve nem lesz.

Ugyanekkor a gyenge termés következtében a szeszégetést a megye határain belül szigorúan betiltották.

Az 1845-ik évi rossz termés okozta inség a vármegyét nagyobb szabású segély-akczióra indította. Az 1846. évi januáriusi gyűlésben elrendelték a szűkölködők összeírását és megkezdték az adományok gyűjtését. Az így befolyt 3048 frt 34 krt gabonavásárlásra fordítandónak határozván, megvetették a megyei takarékmagtár alapját. Az első kiosztás a községi bírák útján történt. A só felemelt árából 12,000 frt kölcsönt kértek a szűkölködők

Az 1845-iki inség.

számára, a mit azonban a kormányszék megtagadott, mire a vármegye bizonyos kulcs szerint elosztott 20,000 frt segély-adót vetett ki. Ez évben az adózó nép száma 19.628 volt, mely után az egész vármegye területén 64,445 frt $20^{1}/_{16}$ krt hadi adóban és 45,798 frt 40 krt házi adóban vetettek ki és szedtek be.

1847 január havában a szűkölködők összeírása befejeztetvén, kitünt, hogy a vármegye területén 3133 segélyre szoruló egyén van, kiknek 6 havi ellátása 18,798 véka gabonát, 75,192 frt értékben igényel. A kivetett 20,000 frt már nagyobb részben be is folyt, de ez elégtelen lévén, a helytartó-tanácstól a hiányzó összegnek a hadi pénztárból leendő előlegezését kérték, de eredmény nélkül.

Az 1846-ki tifuszjárvány.

1846-ban a tifusz járványszerűen lépett fel a vármegyében. A novemberi gyűlés megdöbbenéssel veszi a hírt, hogy a garami hét helységben táplálékhiány következtében kiütött tifusz 1182 egyént ragadott el, 1043-at találtak betegen és 323 árvát írtak össze és vettek gondviselés alá. Ugyancsak élelmiszer hiányában a Garamon 724 ló esett el. 1848 elején a járvány már átszivárgott a Jolsva völgyébe, sőt Pelsőczre is, hol különösen a rabok között dúlt. E szomorú időkben nagy vigaszul szolgált Coburg Ferdinánd herczeg nemes áldozatkészsége, melylyel, mint azt a februári gyűlésben jelentették, garami uradalmában egymaga havonként 5000 frttal járult az inség enyhítéséhez.

József nádor halála.

1847-ben még semmi sem zavarja a vármegye nyugalmát. Lesújtólag hat azonban a vármegye közönségére József nádor elhalálozása, mely szomorú hír rendkívüli közgyűlés megtartására szólítja rendeinket. A február 13-án megtartott rendkívüli közgyűlés mély megdöbbenéssel veszi tudomásul a lesujtó hírt és az ülésen elhangzott beszédek mind arról a nagy szeretetről és ragaszkodásról tesznek tanúságot, melylyel az elhunyt iránt az egész nemzet viseltetett. A vármegye 3 hóig terjedő gyász viselését rendeli el és kiadványait gyászkerettel és fekete pecséttel rendeli ellláttatni, hogy a bensőleg érzett fájdalomnak külsőleg is kifejezést adjon. Az összes megyebeli felekezeteknél tartandó gyászistentisztelet elrendelése czéljából az illető püspököket megkeresi, Ő felségéhez és a fenséges özvegyhez részvétfeliratot intéz és elhatározza, hogy az elhunytnak életnagyságú arczképét a gyűlésterem számára megfesteti. A vármegye gyásza csak akkor talál némi enyhülést, midőn Ő felsége az elhunyt helyébe István főherczeget nevezi ki nádorrá, a kit a vármegye feliratilag üdvözöl.

1848.

Az 1848. év szabadságszele Gömör-Kishont vármegyét is csakhamar érintette. A márczius 20-án Jankovich Antal főispáni helyettes és Szentmiklóssy Antal első alispán elnöklete alatt Pelsőczön megtartott rendkívüli közgyűlésen tárgyalják a rendek Szentiványi Károly és Darvas Pál követek sürgős tudósítását, melylyel a francziaországi eseményekre és a bécsi mozgalomra hivatkozva, utasítást kérnek. Értesítik továbbá a vármegyét, hogy a pártok az egymás elleni küzdelemmel felhagyván, nemzeti párttá alakultak, s kívánságaikat és sérelmeiket Ő felsége elé terjesztendő feliratba foglalván, kérik a vármegyét is annak elfogadására. A vármegye elfogadja a követek előterjesztését és utasítja őket, hogy „a megye szellemére, a dolgok európai fejlődésére figyelmezve, mindazt, mi az alkotmányos átalakulásra, különösen pedig Magyarország s a kapcsolt részek és Erdélyország részeinek teljes jog- és teheregyenlőségére nézve megkívántatik, pártolják és necsak előmozdítsák, hanem kivívni és életbeléptetni is igyekezzenek úgy, hogy az országgyűlés a törvény által kijelölendő átalakulási téren szükséges további működés végett rögtön Pest városába tétessék át. Egyébbiránt mondják ki minden alkalommal azt, mikép a nemzet koronás királya iránt minden századok viszontagságaiban tanúsított hűséges ragaszkodását, ez alkalommal is, szeretett és nemzetünket szerető fejedelme s uralkodóháza iránt megtartani s bebizonyítani kívánja és akarja.“

Ez alkalommal a közgyűlés az események figyelésére és az esetleg sürgős intézkedések megtételére bizottságot küld ki, mely az alispán elnöklete alatt a következő tagokból áll: gróf Serényi László, báró Vay Alajos, Szathmáry Király Pál, Abaffy János, Marton János, Szentmiklóssy Viktor, Szontagh Lajos, Bodon Antal, Jaczkó András, Kende Sándor, Bornemisza

István, Mumhart János, Ragályi Miksa, Ragályi Ferdinánd, Malatinszky István, Ruthényi Bertalan, Ratkó József, Máriássy Béla, Török Adolf, Sziklay Ede, Dapsy Vilmos és Jekelfalussy József, Nagy Károly főjegyző, Bodon Ábrahám tiszti főügyész és 5 járásbeli főszolgabiró. Ily helyzetben fogadja a vármegye a független felelős magyar miniszterium megalakításának hírét és a nádori, követi és miniszteri értesítéseket, midőn május 26-án, a pelsőczi gyűlésen már megdöbbenve olvassák Szemere Bertalan belügyminiszter rendeletét, melyben arról értesíti a vármegyét, hogy a király Bécset elhagyta, és Insbruckba költözött. Aggodalommal tekint a jövőbe s felhívja a vármegyét, hogy ha szükség lesz reá, szervezzen nemzeti őrséget. A közgyűlés a rendeletet magáévá téve, az egyes járásokba biztosokat küld ki szervezés czéljából. Nyomban megalakítja a nemzetőrségi választmányt s fegyverek beszerzéséről gondoskodik; végül feliratot intéz Ő felségéhez, kérve, hogy e veszedelmes időben jöjjön Budára, hű magyarjai közé.

Nyugalomról többé nem lehetett szó. Az izgalmakat még jobban élesztették a Daxner István, Bodiczky Márk, Kellner Sámuel, Bakulinyi Mihály, Franciszci János vármegyei, Csipka János, Dolnyán Mátyás, Kuchinka breznóbányai mechanikus, Geszner testvérek és egy Lübek nevű polhorai tanító, zólyommegyei illetőségű, pánszláv agitátorok hazafiatlan üzelmei, kiknek proklamácziói a tót népet a magyarok ellen lázították. (E nemzetiségi izgatásokról és az azokból folyó hazaárulási perről a törvénykezési részben bővebben irunk). Pánszláv izgatások

Lázas sietséggel foglalkozik a vármegye a nemzetőrség szervezésével, melynek 1200 tagját a hadügyminiszter látja el fegyverrel, s a kiknek ez nem jut, lándzsát és kaszát ragadnak. Az elsők között a legelső Szentmiklóssy Antal első alispán, kit az egész megyei tisztikar követ. A nemzetőrség szervezése.

A szeptember 20-án Rimaszombatban, Szentiványi Károly időközben kinevezett főispán, királyi biztos elnöklete alatt tartott gyűlésen már a nemzetgyűlés értesítését és határozatát olvassák, mely szerint a rácz lázadás és horvát pártütés megtörténvén, a haza függetlensége veszélyben van. A ki tehát hazáját, annak függetlenségét és szabadságát szereti, az keljen védelmére; a ki nem akarja a nemzetre a gyávaság bélyegét sütni, az fogjon fegyvert.

Mint a vulkán tüze, úgy tört elő a jelenlevők kebeléből a lelkesedés, de egyszersmind az elkeseredés hangja is. A gyűlés kimondja, hogy a kívánt katonaságot kiállítja, az intézkedéseket nyomban megteszi és a hadi pénztárból azonnal 1000 frtot rendel az újonczok részére kifizetni. Szentiványi Károly kijelenti, hogy korára való tekintet nélkül, hajlandó a nemzetőrséget vezetni.

Az október 2-án és 17-én Rimaszombatban tartott gyűléseken még folyton a fegyverkezéssel foglalkoznak, sőt november 27-én Pelsőczön is. Ezen a gyűlésen tárgyalják Irányi Dániel kormánybiztos és Pulszky Sándor alezredes sürgős értesítését, hogy a házát minden oldalról ellenség támadta meg. A közgyűlés e hírre azonnal elrendelte a nemzetőrség mozgósítását.

Az őrsereg két zászlóalj keretébe kerületenként beosztott több századdal alakúlt meg. A rimaszombati, illetőleg rimaszécsi zászlóalj főparancsnoka gróf Almássy Albert volt, segédtisztje Draskóczy Gyula hadnagy, az első század kapitánya Kollmann, a 2-ik századé Miklovics Ferencz. Kollmann Schwechatnál elesvén, Samarjay József lépett helyére. Kapitányok voltak továbbá: Szentmiklóssy Antal első alispán, Széplaky Lajos, Broncs János, Ragályi és Sebők, főhadnagy Bodon Antal, alhadnagy Szentmiklóssy Gusztáv és Bornemisza Sámuel, a jelenlegi alispán atyja. Tábori pap Tompa Mihály. A tábori zenekart az öreg Radics Marczi bandája alkotta. A rozsnyói zászlóalj őrnagya Gedeon Miklós nyugalmazott kapitány, hadsegéde Bradács Sándor volt főhadnagy. Az első század kapitánya Szegheő Zsigmond, a 2-ik századé Schlosser K. Lajos. Az őrsereg főorvosa dr. Kiss Antal. A mozgósítás.

A rimaszombati 2-ik század, a melyet Schwechat alá küldtek, 1848 október elsején indult Váczra, a hol fegyvert kapott; Váczról Győrbe, majd Parndorfba és innen a Lajtán inneni brucki indóházba vezényeltetett, a hol Görgey fogadta a századot.

Időközben Almássy őrnagy helyére Sebők kapitány lépett, kit őrnagygyá léptettek elő; segédtisztje Putnoky hadnagy lett. A körülbelül 180 főből álló csapat október hó 30-án ért Schwechat alá, a hol Móga tábornok 30,000 főnyi seregébe osztatott be. Itt volt már akkor a későbbi híres tábornok Kmety György is, ki a rimavölgyi Pokorágy községi ág. ev. lelkésznek a fia volt. E században szolgált mint nemzetőr Kovács József is, jelenleg Rimaszombat város egyik tanácsnoka.

A schwechati ütközet.

A harcztéren a gömöri nemzetőröket a középen állították fel. Előttük a nagyhontiak állottak csatár-lánczban. Az ütközet reggel 8—9 óra felé kezdődött és délutánig tartott. Mint tudjuk, e harcz a magyarok vereségével végződött. A gömöriek közül elestek: Kollmann kapitány, Harmaczy Lajos, Hegedüs, Antalffy, Szőllőssy és Szentmiklóssy, míg Dancs Lászlónak a lábát vitte el egy ágyúgolyó. Késő este a csapat Köpcsényig vonult vissza. Itt történt az az eset, hogy a gömöri csapat előőrsei éjjel egy postakocsit fogtak el, a melyben egy öreg úr ült. A kocsit Pozsonyba kísérték, a hol kisült, hogy az öreg úr Bem volt, ki azért jött, hogy szolgálatát Kossuthnak felajánlja. A kötelező szolgálati idő deczember hóban letelvén, Kossuth a gömöriek hazabocsátását rendelte el, úgy hogy karácsonykor már itthon voltak.

Az itthon maradt I. század Samarjay József kapitány vezénylete alatt deczemberben indult Kassa felé, hogy a rozsnyói nemzetőrökkel egyesülve, az Eperjes felől betörő Schlicket feltartóztassa. Mészáros hadügyminiszter rendeletére előbb a rozsnyói csapatot mozgósították, a mely deczember 4-én hajnalban Gedeon őrnagy vezetése alatt indult el. Délután érkeztek Tornára, hol a felső-gömöri lovas nemzetőr-csapat, Hanvay Péter kapitány vezetése alatt várta őket. Itt csatlakoztak a jolsvai nemzetőrök is Krémel főjegyző vezetése alatt, továbbá a pelsőcziek, a tornallyaiak és a putnokiak. Harmadnap értek Budamérre, a hol Schlick 9000 emberével szemben 10-én vereséget szenvedtek. Ebben az ütközetben a gömöriek közül körülbelül húszan estek el.

A murányi ütközet.

1849 február hó közepe táján 600 főből álló tót önkéntes csapat tört a vármegyébe Levatovszky ezredes vezénylete alatt s elfoglalta Tiszolczot. E csapat feladata volt a vármegye felvidéki tótajkú népét fellázítani s minél több zavart okozni. A Hurbanistáknak február hó vége felé sikerült Murányt is elfoglalni. Szentmiklóssy alispán rendeletileg intézkedett, hogy a pelsőczi, jolsvai, nagyrőczei, kövi és ratkói nemzetőri századok febr. 25-én éjtszakára Nagyrőczére gyüljenek össze és hogy ő maga is a balogi és vágvölgyi két századdal oda fog érkezni. De nem érkezett meg és ez a körülmény a Rőczén összegyült 450 főből álló, rosszul fegyverezett nemzetőr-csapatot a legválságosabb helyzetbe juttatta.

A vidék és Rőcze város lakosságának nagy része Hurbán-érzelmű volt. Ezek folytonos összeköttetésben állottak az egy órányira fekvő Hurbanistákkal, s ha ezek a nemzetőrség helyzetét megtudják, megsemmisíthették volna a kis csapatot. E válságos helyzetben hadi tanácsot tartottak s Latinák Rudolfot, mint a ki e vidéket a legjobban ismeri, bízták meg a hadi terv elkészítésével és az ütközet vezetésével.

Latinák Rudolf, a ki ma is él, friss emlékkel mondja el ezeket az eseményeket. Este 8 órakor összehívta a tisztikart s kijelentette, hogy vagy vissza kell vonulniok Jolsvára, a mi szégyenletes dolog volna, vagy pedig az alispánt be nem várva, a Hurbanistákat meg kell támadni. A tisztikar Latináknak ez utóbbi indítványát elfogadva, másnap reggel 9 órakor a nemzetőrök nagy gyorsasággal Murány alatt termettek és a Hurbanistákat minden oldalról körülkerítve, megszalasztották. Különösen Porubszky Imre és Madarász János jolsvai lovas nemzetőrök nyolczadmagukkal és még 40 gyalogos nemzetőr tüntek ki személyes bátorságukkal. A Hurbanisták először Tiszolcz felé menekültek, de útjok el lévén zárva, a Garam felé fordultak vissza. Midőn itt is a nemzetőrök tüze fogadta őket, a murányi hegyeknek menekültek. 16 halottat és 38 sebesültet hagytak hátra és a nemzetőrök 180 szuronyos fegyvert szedtek fel utánuk. A magyarok közül egy pelsőczi nemzetőr sebesült meg, a kinek jutalmul a kormány 1000 ezüst forintot küldött.

A Galicziából, a haza hívó szavára Magyarországba siető Lenkey-féle huszárcsapat 1848 pünkösd ünnepére Rimaszombatba érkezett, vitéz parancs-

noka, Lenkey százados vezetése alatt. A csapatot nagy lelkesedéssel fogadták és megvendégelték. A huszárok néhány napig pihentek s azután tovább vonultak.

A hadi események e vármegye területén tulajdonképen ott kezdődnek, midőn Görgey január hó 11-én Ipolyságnál az osztrák hadakkal összecsapván, vereséggel volt kénytelen visszavonulni és fáradt seregét Hurbán, Simonics, Csórics és Götz folytonos háborgatásai közben, Mészáros sürgetésére, az északról Tokaj felé igyekvő Schlick feltartóztatására Szepesben vagy Sárosban akarta egyesíteni. De nem ment egyenesen a Tisza felé, mert attól tartott, hogy kelepczébe kerül, hanem seregét két részre osztva, az egyik részt a Garamvölgyön felfelé vezényelte Schlick ellen. Hadi események a vármegye területén.

Schlick azonban a branyiszkói csata után időt nyervén hadai rendezésére, a Sajóig nyomult előre, a hová üldözésére Görgey Guyont és Pillert küldötte, a kik február 13-án, Szinnél, Schlick utóhadának egy részét meg is szalasztották. Február 14-én a megszalasztott utóhad Tornallya felé húzódott, de itt sem nyugodhatott meg, mert Dembinszky oldalba fogta és ágyúzással szorította őket Rimaszombat felé. Schlick Rimaszombatban pihent vagy 8 napig, a honnan élénk összeköttetést tartott fenn Windischgrätz hadával.

Schlick Rimaszombatban az akkori Ratkó-, most Marikovszky-féle házban volt megszállva. Rimaszombatból hadának egy része Losoncz, majd Putnok felé indult, de lőszer hiányában kénytelen lévén visszatérni, február hó 22-ike körül Pétervásár felé húzódott.

A Hurbanisták csapata már ekkor a vármegye területén garázdálkodván, Rimaszombaton kétszer vonult át. Görgey ennek hírét vevén, Tokaj alul Beniczky Lajos őrnagyot küldte ki megfékezésükre. Beniczky 600 főnyi gyalogsággal, 32 huszárral és 2 hatfontos ágyúval érkezett márczius hó 22-én Rimaszombatba. Itt azonban megtudva, hogy Losonczon 23-ára várják az osztrákokat, 23-án reggel elindult, és Osgyánban biztos hírt kapván a Losonczon táborozó osztrákokról, még aznap éjjel megrohanta és szétverte őket. A győzelem után Rimaszombatba tért vissza és 4 napi pihenő után Miskolcz felé vonult el. Április 1-én már a Szepességben harczol, hol serege a gömöri önkéntesek 3 századával szaporodott, a kik között a nagy művészt, Izsó Miklóst is találjuk.

Az orosz hadak betörésének hírét megdöbbenéssel fogadta a vármegye lakossága és aggodalommal tekintett megjelenésük elé. Az oroszok Gömörben.

Nem sokáig kellett várakoznia, mert júliusban az orosz hadak előcsapata, Szassz tábornok vezénylete alatt Rimaszombatban megjelent, de a legszebb rendben vonult át a városon és dél felé távozott. Azután Grabbe orosz tábornok érkezett meg, s miután embereit a lakosság jól megvendégelte, néhány napi táborozás után, Bátkán át Tornallya és Beje tájékára húzódtak.

Görgey hadteste Vácz alól, Nógrád vármegyén keresztül, július 19-én jött Rimaszombatba. A sereg elrongyolva és kiéhezve érkezett meg. Görgey pedig előbb Losoncz-Apátfalván kipihenvén magát, másnap, nehéz fejsebével, serege egy részével jött Rimaszombatba. Görgeyt és seregét Káposztás József, a város főbirája fogadta és Jekelfalussy József feledi földbirtokossal a honvédeket jól megvendégelték. Görgey főhadiszállása szintén a Marikovszky-féle ház volt. Görgey Rimaszombatban.

Grabbe orosz tábornok ez alatt Losonczon táborozott, Chrulew ezredes pedig Losoncz-Apátfalva környékén, a honnan csakhamar 2 tisztje érkezett lóháton és Görgeyhez szállt be. A két tiszt megjelenéséből és abból a körülményből, hogy Chrulew hada folyton Görgey nyomában volt, anélkül, hogy megütköztek volna, már az alkudozások megkezdésére lehetett következtetni.

Papp Dénes, a ki az egész 1848/49-iki forradalomra vonatkozó iratokat kiadta, Görgeynek két Rüdigerhez intézett levelét közli, melyeket, habár sem a kelet, sem a hely kitéve nincsen, rimaszombatiaknak tart. E mellett még Rimaszombatban élő emberek határozottan állítják, hogy Görgey az alkudozásokat itt folytatta, és hogy innen több levelet küldött az ellenséges táborba.

Július 21-én, reggeli 2 órakor ismét egy levelet küldött Görgey Rüdigerhez és Paskievicshez; ezt egy óra múlva a második követte. Katlarow kapitány és Rüdiger hadnagy útján Chrulew terjesztette Görgey elé a fegyverletétel pontjait, a melyre Görgey Paskievicshez a következőkben válaszol:

„Főhadiszállás Rimaszombat, 1849 július 21-én reggeli két órakor. Azon ajánlatra nézve, melyet nekem a két meghatalmazott: Katlarow kapitány és Rüdiger hadnagy most Chrulew ezredes által az orosz császári és a belföldi, az én vezetésem alatt álló csapatok között a megkötendő békére nézve tettek, van szerencsém egyelőre a következőket válaszolni. Először : nem tudom, tanácskozhatom-e tábornokaimmal és csapatparancsnokaimmal a nekem tett béke feltételein egy vagy két napig s én tehát határozott választ azonnal nem küldhetek. Másodszor: Ezen határozott válasz elküldéseig fegyverszünet lenne kötendő azért, mert csapataim előtt a katonai értekezlet ezen módja teljesen ismeretlen, miért is én a magunk részéről az ellenségeskedés megszüntetéseért a felelősséget magamra nem vállalhatom, s mint katona és hadvezér becsületemet koczkára nem tehetem: szükségesnek tartom azért határozott válaszom megérkeztéig a fegyverszünetet köszönettel visszautasítani s csak annyit várok, hogy parlamentairjeimet épen oly emberileg és a hadi szokások szerint fogadják és engedjék visszatérni, a mint az a mi részünkről az orosz császári parlamentairekkel történt. A fent nevezett parlamentaireknek az orosz táborba való közvetlen visszaérkezése után kezdetöket veszi az ellenségeskedés szokott természetes útja. Harmadszor: A békeajánlatra vonatkozó határozott válaszomat, a mennyire lehetséges, huszonnégy, legfeljebb negyvennyolcz óra alatt két tisztem által Chrulew ezredesnek el fogom küldeni. Negyedszer: Magyarhon összes országai érdekében megköthető békére nézve négyszemközt elmondtam véleményemet idő és mód tekintetében Katlarow kapitánynak. Görgey Artúr, magyar tábornok.“

Míg Grabbe orosz tábornok Tornallya környékén táborozott, addig a felső vidéken, a bányakerületen visszamaradt orosz csapat futárokat küldött Grabbéhez tudósításokkal. A futárok, közöttük két orosz tiszt, július hó utolsó napjaiban érkeztek Rimaszombatba és Lenner postamestertől kértek előfogatot, hogy azon tovább utazzanak. A város környékén czirkáló guerillák azonban valahogy neszét vették a két tiszt utazásának, az akkori „Huszár“ vendéglő előtti híd alá bújtak s onnan az egyik tisztet lelőtték. A kocsis azonban a másik tiszttel megmenekült és Bejébe hajtatott.

Rimaszombat veszélyben.

Grabbe az eset miatt dűhre lobbant és Rimaszombat földúlását határozta el. Talán Káposztás városi főbiró leleményességének tulajdonítható, hogy a város a veszedelemtől megmenekült, mert a biró a tettesek kézrekerítése czéljából a legerélyesebb nyomozást látszott vezetni. A városi tanácsnak ezt a buzgóságát Kabinszky Gusztáv róm. kath. tanító tudatta Grabbevel, kinek a haragját sikerült lecsilapítani. Egyelőre vizsgálatot rendelt el, és egy visszamaradt kisebb orosz csapat parancsnokát bízta meg a vizsgálat vezetésével. A csapat Losoncz felől nem sokára meg is jelent. Küldöttség fogadta, melynek tagjai voltak: Káposztás József és Viczián Imre főbírák vezetése alatt Dapsy Vilmos ügyvéd, Ecseghy József kapitány, Somoskeőy róm. kath. és Haviár ág. ev. plebánosok. Ez utóbbi franczia nyelven tolmácsolta a küldöttség kérelmét.

A kibékítésben nagy szerep jutott a több nyelvet beszélő Ferenczy szobrásznak is, ki a vizsgálat megejtésével megbízott Galicin herczeggel tárgyalt, és Csernaj Ferencz nyugalmazott főhadnagynak is. Miután a polgárság megigérte, hogy a tettesek kézrekerítésére mindent elkövet, az orosz parancsnok kegyelmet adott. A vizsgálat eredményét tartalmazó levelet Vitális Márton öreg polgár, egyházi gondnok kézbesítette Grabbénak, a míg pedig Grabbétől a kegyelem megjött, fiát Istvánt adta túszúl az oroszoknak.

Ez időben történt Losoncz feldúlása Grabbe csapatai által. Losonczra Rimaszombaton át vonult és itt pihenőt tarva, seregének a város határában szabad rablást engedett, azután tovább vonult.

A Rozsnyóvidéki hadi események.

Rozsnyó és vidéke is élénk színtere volt a szabadságharcz eseményeinek. Vogel és Benedek osztrák tábornokok, 12,000 főnyi seregökkel, 1849 július hó elején vonultak be Rozsnyóra. Rosty főbiró már napokkal előbb dobszó útján hirdette, hogy miután az érkező ellenség túlsúlyban van, a nemzetőrség semlegesen viselje magát. A hevesebb vérűeket állandó katonai szolgálatra a szulovai és a szoroskői tetőre rendelte.

Vogel tábornok a Kalmár-féle házban tartotta főhadiszállását és első gondja volt az erkélyes városi őrtoronyba, 4 tiszt vezetése alatt, 20 főnyi

őrcsapatot elhelyezni. A város utczáinak négy főkijáratát eltorlaszoltatta, a „Krajczár“ korcsma mellett gerendákból összeácsolt sánczot építtetett, hova egy 12 fontos ágyút helyeztetett el. Ekkor Vogel parancsnok felhívta a lakosokat a fegyverek beszolgáltatására. Csaknem 3 hétig tartó táborozásuk alatt minden élelmi czikket kipusztítottak a városból. A lakosság, hogy az osztrákokat eltávolítsa, végre cselhez folyamodott. A közeli hegységekben elhelyezett nemzetőrökkel éjjeli tüzeket gyújtattak és gyakori lövöldözésekkel hozták zavarba az osztrákokat. Nagy része volt ebben Sziklay József mérnök nemzetőr-kapitánynak, kit az osztrákok el is fogtak, de családja szerencsésen kiszabadította. Sziklay megmenekülvén, Krasznahorka-Váraljáról, Beniczky ezredes aláírásával, szállást megrendelő nyomtatott ívet küldött a városnak azzal, hogy 6500 honvéd részére szállásról és élelmi szerekről gondoskodjék. Ezt az okmányt egy öreg asszonyra bízta, kit a váraljai úton a vasas-németek elfogtak és nagy diadallal vittek Vogel elé. Ez alatt Czikó guerilla-vezér folyton nyugtalanította az ellenség előőrseit. A csel sikerült, mert Vogel megijedt, titokban a hadisarcz megtérítésére hívta fel a polgárságot, a mit azok örömmel megfizettek, mire az osztrák sereg már másnap kivonult a városból, de magával vitte túszokul Szontagh Lajos ügyvédet, Markó János bőrgyárost, Vincze István szabómestert, Bölcsházy József városi főjegyzőt és Pelech János gimnáziumi igazgatót. Az osztrákok Dobsina felé vonultak, de a túszok néhány nap után szerencsésen visszaérkeztek Rozsnyóra.

A Beniczky elől menekülő Vogel Dobsinán is hosszabb pihenőt tartott, hol Sztehló főesperesnél szállásolta el magát. A város a sereg érkezésére megrémült, de a leleményes főesperes a szobájában levő magyar képeket az osztrák császárok és főherczegek képeivel cserélte fel s ez annyira megtetszett Vogelnek, hogy Dobsinát hadisarcz követelése nélkül hagyta el.

Beniczky ezredes július hó közepe táján érkezett Rozsnyóra kb. 400 főnyi csapatával. A lakosság nagy lelkesedéssel fogadta a magyarokat és vendégszeretetével halmozta el őket. Beniczkyt a berzétei útvonalon Pelech igazgató üdvözölte. A kis magyar sereg nem sokáig időzött Rozsnyón és 2 napi pihenő után Dobsina felé vonult. Távozásuk után 2 hétre a császáriak 4 szekér vásznat szállítottak át a városon. A vásznat Kramarcsik Károly tanár vezetése alatt elkobozták és a Rimaszombatban táborozó Görgeynek szállították el.

A rozsnyói polgárok közűl sokan vettek részt a szabadságharczban. Ilyenek voltak Dovala Pál bányagondnok, a ki mint veressapkás százados küzdötte végig az egész szabadságharczot s a világosi katasztrófa után börtönbe került. Haffner Antal rozsnyói tornatanár is a veressipkások között viselte a tiszti kardbojtot. Testét több lőtt- és kardseb forradása borította. Mint rajztanár működött azután Rozsnyón és gyakran mesélt áhitatos hallgatói előtt a fényes küzdelmekről. A Sziklay család is nagy szerepet játszik a forradalom alatt. Sziklay Ede a rögtönítélő biróság tiszti ügyésze volt. Sziklay Viktort, gróf Andrássy György uradalmainak igazgatóját, a szabadságharcz után a kozákok — csapatával együtt — elfogták, összes ingóságait K.-H.-Váralján szétrombolták és felégették. Elrejtett aranyaival sikerült magát és a többi elzártakat az éhhaláltól megmenteni. Sziklay József honvédkapitány Branyiszkónál hősiesen harczolt és Rozsnyó környékén guerilla-csapatot szervezett és vezetett. A szabadságharcz leveretése után a család minden egyes tagját halálra üldözték. Hogy ezt kikerülhessék, kénytelenek voltak parasztruhában Ochtinára, a Marton-család erdőkerülőjéhez menekülni. Dicső vértanuja volt a szabadságharcznak Holky Antal róm. kath. lelkész, ki kereszttel kezében lelkesítette a magyarokat. Krasznahorka határában, midőn az oroszok az általa vezetett népfelkelő csapatot szétverték, elfogták és válogatott kínzásokkal végezték ki. A hálás utódok K.-H.-Váralján síremléket emeltek neki, miután az Andaházy plébánostól emelt korábbi síremlék elpusztult. A Markó család egyik tagja, Markó Mihály is kiváló nevet vívott ki magának a szabadságharcz alatt. A híres 12-es számú gyalogütegnek volt vitéz parancsnoka, s ütegével Szolnoknál, Kápolnánál, Isaszegnél, Tápió-Bicskénél, Komáromnál, Perednél, Vácznál, Nagysarlónál és Budaváránál dicsőséget szerzett a magyar fegyvereknek.

Az 1849-iki események a vármegyeházán.

De lássuk, mi történt időközben a vármegyeházán. Az 1849 márczius 28-án Pelsőczön tartott gyűlésen arról értesül a vármegye, hogy Szentiványi Károly munkássága az országgyűlésen vétetvén igénybe, helyére Ragályi Miksa neveztetett ki kormánybiztossá a vármegye területére. A május 18-iki pelsőczi rendkívüli választmányi gyűlésen értesültek a vármegye rendei arról, hogy a magyar vezérek győzelemmel haladnak előre, és hogy az uralkodó-házat a nemzetgyűlés trónfosztottnak nyilvánítja. A vármegye e hírre ünnepélyes választmányi gyűlés tartását határozza el és azt Rozsnyóra, május hó 24-ére tűzi ki. Ugyane gyűlésen mutatja be a vármegye első alispánja a függetlenségi nyilatkozatot. A vármegye lelkesedéssel veszi tudomásul s azt egész terjedelmében kihirdettetni rendeli. Lelkesedésében 50 fegyveres honvéd kiállítását határozza el s e czélra 4000 frtot szavaz meg. Jellemzők a hangulatra a jegyzőkönyv következő sorai: „Mindnyájan pedig ünnepélyes fogadalmat teszünk, hogy kedves honunkat minden ellenséges betörések ellenében utolsó csepp vérünkig védeni kivánjuk."

E lelkes és áldozatkész kijelentés után nagy hézaggal találkozunk a vármegye jegyzőkönyveiben. A szabadságharcz eseményei és a vármegyében történt mozgalmak foglaltak el mindenkit. 1849 szeptember hó 14-én azonban Pelsőczön Szentmiklóssy Antal alispán elnöklete alatt ismét együtt ülnek a rendek és mély megilletődéssel veszik tudomásul, hogy a magyar kormány megszünt lenni.

A «gyanúsak» üldözése

Erre azután kezdetüket vették az üldözések. A vármegyét zsandárokkal rakták meg, a magyar szót elnyomták és megkezdték a hajszát nemcsak azok ellen, a kik a szabadságharczban részt vettek, hanem minden — szerintök — legtávolabbról is „gyanus" hazafi ellen.

Október elsején vonultak be a Hurbanisták Rimaszombatba, Levatovszky ezredes vezénylete alatt és közöttük voltak a híres pánszláv agitátorok: Daxner, Bakulinyi és Francisci is. 8—10 napot töltöttek a városban a polgárság nyakán. Ekkor történt az, hogy mikor a parancsnok a lovát akarta megvasaltatni, a városban lévő két kovács, ú. m. Karabélyos János és Gyulay Gábor ezt megtagadták. Levatovszky kiadta a parancsot, hogy minden polgár szolgáltassa be fegyverét. A beszolgáltatott fegyvereket máglyába rakva, a piaczon égették el. Eltiltotta továbbá a fekete és a piros szalagok vagy kokárdák viselését.

A Hurbanisták elvonulása után a 6-ik tiroli vadász-század érkezett meg Fittler őrnagy parancsnoksága alatt. Az elszállásolás után az őrnagy rögtön kiadta a rendeletet a Kossuth-bankók beszolgáltatására s azzal a csellel élt, hogy az átvett összegnek megfelelő utalványt állított ki, minek következtében a lakosság azt hitte, hogy a pénzt visszatérítik. A Kossuth-bankókat azután elégették. Betiltották a mulatságokat, a zenélést és minden tömegesebb összejövetelt.

Számos menekülő húzódott meg ez időben a vármegyében, különösen a hegyek közt fekvő községekben. Irányi Dániel rövid ideig Baradna község Jaczko nevű ág. ev. lelkészénél rejtőzködött egy kísérőjével és ekkor ismerkedett meg a ploszkói Latinák családdal, melynek segitségével és fogatán a Latinák családnak egy Svájczban élő rokonához menekültek.

Tompa Mihályt is elfogták „A gólyához" czimű hazafias költeményeért, továbbá a csak nemrég elhunyt Lenner Miklós róm. kath. czimzetes kanonok, szentsimonyi plébánost, akkori rozsnyói gimnáziumi tanárt és Konyha József ev. ref. lelkészt is. Tompa Mihály mint keleméri lelkész Losonczy Ábrahámnál és Károlynál volt Susán látogatóban. Mikor a három jó barát az udvaron a nagy gesztenyefa alatt ülve, az ország állapotáról beszélgetett, a csűr tetején álló gólya kelepelni kezdett. Ez adta meg Tompának az impulzust „A gólyához" czímű költeményhez, melyet ott nyomban meg is írt és Rém Elek aláírással látott el, megfordítva írván Kelemér parochiájának a nevét. A vers megjelent, a csendőrök szimatot kapva, az eredeti kéziratot Lossonczynál keresték, de a kézirat Losonczy anyósa: Patay Krisztina padlásán, a lenmag között volt elrejtve s így nem találták meg.

E versért fogták el azután Tompát és kétízben állították Kassán hadi törvényszék elé; azonban Albrecht főherczeg magánkegyelme következtében megszüntették ellene a vizsgálatot és szabadon bocsátották; de a hadi

törvényszék auditora arra figyelmeztette őt, hogy „most frei, hanem több gólya nem csinálni.“

A bujdosók között volt egy Pauker Viktor nevű egyén is (Fábry János emlékiratai), ki Görgey táborában kitünő kémszolgálatot teljesített. Kétszer ítélte halálra az osztrák hadbiróság, de mindannyiszor megmenekült. Bujdosása közben Rókapart pusztára, Pongráczék házához került, hol hetekig tartózkodott; de a zsandárok megtudták és Paukernek csak annyi ideje volt, hogy a hátulsó szoba ablakán át a kukoriczásba menekülhetett. A házi gazda azután titokban Tamásfalvára hozta Pongrácz Arnoldnéhoz, a hol mint „unokatestvér“ hosszabb ideig rejtőzködött. Pongrácz Arnoldné úriházában rajtakívül sok menekült talált szíves látást és rejtekhelyet.

Fábry Jánosnál, Binder Sándor név alatt egy lengyel menekült bújdosott: Sasscevitz Jaroszláv báró, ki a szabadságharcznak szintén egyik jeles vitéze volt.

Az abszolutizmus.

Az abszolut kormány idegen nyelvű és származású hivatalnokokkal rakta meg a megyei hivatalokat. Az adó nyomasztóan nőtt, az árúk szerfölött megdrágultak, az emberek egymás iránt bizalmatlanok lettek, mert mindenkiben az abszolut kormány titkos bérenczét vélték látni. A házkutatások mindenütt napirenden voltak.

Mikor az 50-es években Albrecht főherczeg Igló felől Krasznahorka felé jött, Andrássy György gróf, a főherczeg üdvözlésére a várbeli régi ágyúkkal lövetett. Az üdvlövéseket azonban a főherczeg rossz néven vette, a történeti becsű ágyúkat elkoboztatta és a bécsi arzenálba vitette. Csak Andrássy Manó grófnak sikerült, Thun akkori osztrák miniszter közbenjárásával, az ágyúkat megmenteni és visszaszállíttatni.

1854-ig ötször hirdettek statáriumot a vármegyében. 1852-ben az abszolut kormány az ideiglenes telekadó összeírását rendelte el, majd a bélyeg-, a fogyasztási adót és a dohánymonopóliumot hozta be. 1853-ban a katonakötelezettség alól való felmentési díjat rendszeresítették s azt 500 frtban, később pedig 1500 frtban állapították meg. 1855 márczius havában a községek titkos rendeletet kaptak, hogy 18-tól 28-ig, éjféli 12 óráig a községek bejáratait szigorúan őrizzék és minden legkevésbbé „gyanús“ egyént fogjanak el.

1856-ban az abszolut kormány rendelkezésére a vármegye új beosztást nyert. A vármegyét öt kerületre osztották. Az I. kerület volt a rimabrézói, $13^{1}/_{10}$ négyszögmérföldnyi területtel, 48 községgel és 28,114 lakossal. A biróság székhelye Rimaszombat volt. A II. kerület volt a nagy-rőczei, $15^{4}/_{10}$ □mföld területtel, 40 községgel és 30,913 lakossal. Egyszersmind birósági székhely. A III. kerület volt a rimaszombati, $12^{7}/_{10}$ □mföld területtel, 56 községgel és 22,801 lakossal. Egyszersmind a biróság székhelye. A IV. kerület volt a rozsnyói, $15^{6}/_{10}$ □mföld területtel, 50 községgel és 35,652 lakossal. Birósági székhely is. Az V. kerület volt a tornallyai, $13^{3}/_{10}$ □mföld területtel, 68 községgel és 31,307 lakossal. Birósági székhelye Rozsnyó volt.

Az abszolutizmus ideje alatt a vármegyében működött megyefőnökökről a törvénykezési részben bővebben írunk, miután áldatlan működésük ez időben jobban belevág ama kor törvénykezésébe.

1860-ban, az októberi diploma kibocsátása után, gróf Andrássy Aladárt nevezték ki a vármegye főispánjává, a kit a vármegye, mint egy jobb kor hajnalának előrevetett sugarát, nagy lelkesedéssel üdvözölt. A képviselő-választások is megindultak és a beamterek helyébe csakhamar ismét választott tisztviselők léptek.

A passiv ressistenczia.

Az 1861 január 21-én megtartott közgyűlés már a legerélyesebb passiv ressistenczia álláspontjára lép. Kimondja, hogy más adót, mint a melyet a magyar országgyűlés megállapít, törvényesnek el nem ismer, és a házi adón kívül minden más adó behajtásától a tisztviselőket szigorúan eltiltja. Azonban a még fennálló császári adóhivatalok folyton szorgalmazzák az adófizetést és kényszereszközökhöz is folyamodnak, csakhogy czélt érjenek. A községi elöljárókat erőszakkal kényszerítik a behajtásban való segédkezésre, a mire a vármegye azzal felel, hogy május havában a községi elöljárókat az adófizetéstől és az adóbehajtásban való közreműködéstől szintén szigorúan eltiltja. Júliusban a császári adószedők már a katonai beavat-

kozást veszik igénybe és az adószedőket lovas- és gyalogcsapatok kísérik. Nehogy azonban az ellentétes és szigorú császári és vármegyei rendeletek következtében, a nép és az adószedőket kísérő katonaság között esetleg véres összeütközések történjenek, a vármegye, előbbi szigorú rendeleteit enyhítve, kimondja, hogy azok, a kiket katonai beszállásolásokkal kényszerítenek adójuk megfizetésére, nem tekintendők hazaárulóknak, hanem csak azok, a kik adójukat önként fizetik meg.

Ez időben a vármegye nagyobb városaiban és községeiben több ízben tartottak különféle álczimek alatt oly társas- vagy jótékonyczélú mulatságokat, a melyeknek tulajdonképen politikai hátterük és czélzatuk volt. Különösen a Tiszavidéken és a Bánságban kitört éhinség szolgáltatott alkalmas okot az ily összejövetelekre, melyek sok esetben fontos politikai mozgalmaknak a kiinduló pontjai voltak.

1867. Végre az 1867. évben visszaállított alkotmány leírhatatlan örömöt és lelkesedést keltett Gömör-Kishont vármegyében. Az e hír vétele után 1867 április hó 25-én Rimaszombatban megtartott emlékezetes bizottmányi közgyűlés lefolyását az eredeti jegyzőkönyv a következőleg mondja el:

„A nagy számban egybesereglett bizottmányi tagok szívből fakadó „Éljen"-nel fogadják csikszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrássy Manó Ő méltóságát, a kinevezett főispánt, ki elnöki székét elfoglalván, a gyűlés törvényes megalakulása tekintetéből Szontagh Bertalant jegyzővé, Miklovics Ferenczet közügyészszé, Latinák Rudolfot szolgabiróvá és Feledy Ferenczet esküdtté a gyűlés tartamára kinevezi. Ezután felolvastatott báró Wenckheim Béla belügyminiszter leirata, melyben arról értesíti a vármegyét, hogy Ő cs. és apostoli kir. Felsége legfelsőbb elhatározásával gróf Andrássy Manót a vármegye főispánjává legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott. A hivatalosan közölt főispáni kinevezés, mint a megye közóhajának teljesülése, közörömmel s általános lelkesedéssel fogadtatván, örvendetes tudomásul vétetett s megyeszerte közhírré tétetni rendeltetett. Eskütétel után a főispán a tanácskozást a következő beszéddel nyitotta meg:

Gr. Andrássy Manó főispán.

„Midőn a magyar felelős miniszterium előterjesztése folytán Ő felsége által főispánná kineveztettem, kettős örömömre szolgált, hogy én lehetek oly boldog, hogy e megyében, melyben születtem, mely családom kis hazája, alkotmányosságunk győzelmét kihirdethessem.

Igenis nagy győzelme a nemzetnek azon állás, melyet most Magyarország Ausztriában s a világ előtt elfoglal, melyet nem fegyverrel, hanem a hazájához s törvényeihez való hű ragaszkodással vívott ki magának.

Együtt van országgyűlésünk, a képzelhető legszabadabb alapon választva, őre, biztosítéka egy jobb és állandó jövőnek s alkotmányos fejlődésünknek, a felelős miniszterium, mint a nemzet akaratának felelős s legbiztosabb végrehajtója.

Ime, a megyének visszaállításához, s alakításához is hozzáfogunk, azon megyének, melyet minden magyar ember, pártszínezet nélkül, az alkotmány százados őrének elismer. Csak a megyék által lehet segíteni kisebb helybeli bajainkon, egyedül a megyei rendszer mellett állhat fenn nyugodtan, számos nemzetiségekből álló hazánk.

Ily czélszerű a nemzet százados életéből merített alkotmánya. Európa kevés állama dicsekedhet ezzel. Alkotmányunk biztosítva van és lesz, — egy hazafias császár és a koronázandó magyar király esküje és koronája alatt álló Lajtán túli népekkel, mint szabad nemzettel kötendő frigy által. Ezen frigyben találom az 1867-ik évi országgyűlés legnagyobb vívmányát.

Én nem kételkedem, hogy most, midőn Európa más nemzetekkel való egyesülésre utal bennünket, hazánknak Ausztriával, a delegáczió, azaz a szabad egyesülés elve által valósággá váland az, hogy Magyarország nagy nem volt, de nagy lesz.

E biztos reményünk alapkövét az 1848-iki törvények képezik, ezen sziklára építé az 1867-iki országgyűlés az alkotmányosság templomát, tetőzve azt urunknak és koronázandó magyar királyunknak az országgyűlési küldöttséghez intézett azon felejthetetlen szavai által: „A magyar alkotmány őre én vagyok!"

Tisztelt Bizottmány! Midőn a magyar miniszterium az 1848-iki törvényekhez lehetőleg hű akarván maradni, a törvény által visszatükröző végleges rendelkezésig is, az 1861-iki bizottmányokat hívja fel a megye kormányzására, azt különösen azért tevé, mert az élet a legjobb tanító; mutassuk meg tehát, miként a megyei élet a parlamentáris kormánynyal összefér.

Midőn tehát alkotmányunk épületében Gömör-Kishont megyének kijelölt helyét elfoglalni óhajtjuk, el ne felejtsük, hogy az az 1848-iki törvényeken, azaz a demokráczián, vagyis az egyenjogúságon alapszik, minek folytán tisztviselők mindazok lehetnek, kik a megyében legtöbb szakképzettséggel és fedhetetlen jellemmel bírnak s feladatuknak, a különféle ajkú lakosok méltányos és törvényes igényeinek tekintetbe vételével, legjobban megfelelni képesek.

Megváltozván e szerint a megye, változást szenvedett a főispáni állás is, mert a főispán jelenleg többé nemcsak a kormányzatra kizárólag hivatott osztálynak, hanem a nemzeti többség akaratának kifolyása, a kinek érdeke csak az lehet: pontos és lelkiismeretes kezelés által a megye elismerését és vonzalmát a miniszterium és az új kormányzat elveinek megnyerni. És ezen okból kétszeresen örültem kineveztetésemnek azért is, mivel a pontos kezeléshez való készségteljes hozzájárulásommal köszönhetem meg azon szíves hajlamot, melyet a megye irántam mindig tanúsított."

Az általános lelkesedéssel s éljenzéssel fogadott beszéd után a főispán leteszi esküjét, mire Szontagh Bertalan főjegyző, a bizottmányi gyűlés kifejezett kívánságára, jegyzőkönyvbe iktatott lendületes beszéddel üdvözölte.

A megyei hatóságok rendezése tárgyában, országgyűlési határozatnál fogva kimondja a közgyűlés, hogy a törvényhatóságok végleges rendezéséig a közügyek vitelével, a közigazgatás kezelésével s a megyei tisztikar megválasztásával az 1861-ik évben megalakúlt megyei bizottmány ruháztassék fel. A megyei bizottmány megalakítása után a tisztviselőválasztásokra nézve történnek meg a szükséges intézkedések, melyeknek végrehajtása czéljából egy bizottság küldetik ki, egy második bizottság pedig azon czélból, hogy a vármegye költségvetésére és a tisztikar fizetésének megállapítására nézve a következő napon tartandó bizottmányi közgyűlésre javaslatot tegyen. A két bizottság küldetésében eljárván, a költségvetés a szükséglethez képest 106,366 forint 80 krban és egyéb más kiadás 6447 frtban állapíttatik meg, a mit nyomban utalványoznak is. A tisztújítás határnapját április 27-ikére tűzte ki a főispán, míg a megyei törvényszékek felállításának és a székhely megállapításának eldöntését a legközelebb, Pelsőczön tartandó közgyűlésre halasztotta el a bizottmány.

Az 1867-iki tisztújítás.

Az április 27-én megtartott tisztviselőválasztáson tisztviselőkül a következők választattak meg: Első alispán: Fáy Gusztáv, másodalispán: Bodon Ábrahám, főjegyző: Szontagh Bertalan, főügyész: Molitórisz János, főszolgabíró a felső járásban: Gaál János, a ratkói járásban: Latinák Rudolf, a kishonti járásban: Kubinyi Ödön lemondása következtében Bartóffy András, a serkei járásban: Török Bálint, a putnoki járásban: Hámos Antal, visszalépése következtében Dapsy Pál, törvényszéki bírák: Palóczy Ábrahám, Holló Dénes, Ján János, Abonyi Pál, Fejérváry János, Kubinyi László, Török János, Fornét Jenő, pénztárnok: Széplaky Lajos, első aljegyző: Nagy Pál, másodaljegyző: Hanvay Zoltán, harmadaljegyző: Bornemisza László, első alügyész: Csider László, másodalügyész: Löcherer Tamás, alszolgabiró a felső járásban: Máriássy Kálmán, a csetneki szakaszban: Sebők Pál, a murányi szakaszban: Feledy Ferencz, a ratkói járásban: Maléter Ede és Szentmiklóssy Miklós, a kishonti járásban: Kubinyi Gusztáv és Ethey Károly, a serkei járásban: Szentmiklóssy Pál, Sándor Béla és Záborszky György, a putnoki járásban: Diószeghy Zsigmond, Hevessy Benedek és Fáy Barnabás, számvevő: Török László, levéltárnok: Lubik József, pertárnok: Abonyi János; esküdtek lettek a felső járásban: Benedikti Károly, Bajkor Tamás, Szecskay Antal és Basilidesz Gusztáv, a ratkói járásban: Prékopa Károly, Czerva Gyula és Elek Lajos, a kishonti járásban: Szomor Dezső, Okolicsányi Gáspár és Vozáry György, a serkei járásban: Madarassy Dezső, Okolicsányi Gyula, Szentmiklóssy Sándor és Nagy Mihály, a putnoki járásban: Bata Sámuel, Kálas Károly, Mogyoróssy Imre és

Csiszár Péter. — Csendbiztosok a felső járásban: Somogyi Károly, a ratkói járásban: Markus Albert, a kishonti járásban: Badinyi Károly, a serkei járásban: Kriston György, a putnoki járásban: Török Andor. Rimaszombati főorvos: Paczek Mór. — Rozsnyói főorvos: Madarász Rezső. — Csetneki szakaszban alorvos: Osgyáni Pál, murányi szakaszban alorvos: Bölcsházy Béla: ratkói seborvos: Loydl Mihály, kishonti seborvos: Lengyel Ferencz, serkei jbeli alorvos: Kovács Lajos, putnoki alorvos: Török János, mérnök: Somoskeöy Károly, felső járási útibiztos: Kaizer András, ratkói útibiztos: ifj. Valkay György, kishonti útibiztos: Stelkovich Károly, serkei útibiztos: Nagy Miklós, putnoki útibiztos: Miglészy József. Tiszteletbeli tisztviselőkké kinevezte a főispán a következőket: Nagy Pál I. aljegyzőt tb. főjegyzővé; Török Jánost tb. főorvossá; tiszteletbeli jegyzőkké: báró Luzsénszky Henriket, báró Kemény Gábort, ki később kereskedelmi miniszter lett; Török Gyulát, Török Kálmánt, Fáy Lászlót, Madarassy Gyulát, Máriássy Gézát, Máriássy Andort, Szirmay Istvánt, Tornallyay Zoltánt, Tornallyay Árpádot, Dapsy Józsefet, ifj. Dapsy Pált, Darvas Istvánt, Szentiványi Árpádot, Szentiványi Gézát, Fáy Bélát, Martinyi Jánost, Alitisz Miklóst, ifj. Borsody Józsefet, Szoboszlay Ferenczet, Czabalay Kálmánt, és Vajda Istvánt, tiszteletbeli közügyészekké: Lőrinczy Endrét, Szecskay Kornélt, Rosthy Józsefet, Fischer Gyulát, Jankó Miklóst, Dancs Gyulát, Badinyi Gyulát, Lengyel Andort, Szontagh Józsefet, Farkas Ferenczet, László Józsefet, Szerényi Jánost és Fridrich Vilmost. Tiszteletbeli megyei mérnökké: Fischer Károlyt, tiszteletbeli megyei orvossá: Köhler Simont, tiszteletbeli esküdtekké: Deutsch Imrét, Gömöry Károlyt, Bárdossy Pált, Ratkó Andort, Tóth Mártont, Hubay Miksát, Marton Gézát, Barna Imrét, Chlebovics Józsefet, Kubinyi Andort, Kovács Endrét, Hudák Károlyt, Balajthy Gusztávot, Szakall Lajost, Csák Flóriánt, Keviczky, Gyulát, Adorján Antalt, Zsoldos Gyulát, Pál Györgyöt, Zsoldos Kálmánt, Vatthay Antalt, Vatthay Sándort és Héthy Antalt.

A koronázás. A koronázással végre a nemzet rég óhajtott vágya valósulván meg, a vármegye a Pelsőczön május 21-én tartott közgyűlésen Máriássy Kálmánt, Szentmiklóssy Aladárt, Tornallyay Zoltánt és Polgáry Károlyt küldi ki a koronázáson leendő részvételre és a költségekre egyenként 800—800 frtot szavaz meg.

A deczemberi közgyűlésen nagy megütközéssel fogadja a vármegye közönsége a honvédelmi minisztériumnak az újonczállítás tárgyában kiadott rendeletét. Kimondja, hogy a rendeletnek ugyan eleget kíván tenni, a mennyiben azonban az idevonatkozó törvény még nincs megalkotva, az újonczkiállítást országgyűlés útján szavaztassa meg s az annak módját megállapító határozatot küldje be.

A járások beosztása. Gr. Andrássy Manó főispánsága és Fáy Gusztáv alispánsága alatt a köztörvényhatóságok rendezéséről alkotott 1870 : XLII. t.-cz. végrehajtása tárgyában június hó 15-én Pelsőczön tartott közgyűlés küldöttséget bíz meg, hogy az e czélból összehívandó közgyűlésre kidolgozott tervezetet terjeszszen elő. Az elkészített tervezetek a szeptember 4-én tartott közgyűlésnek bemutattatván, a bizottság a közigazgatás állandó székhelyéül Pelsőczöt ajánlja. A vármegye lakossága 174,303 lélekből állván, a bizottság javasolja, hogy a bizottmányi tagok száma 350-ben állapíttassék meg. A közgyűlés a javaslatot elfogadja, a kishonti járást rimaszombati járásnak nevezi el, a jelenlegi járási beosztást — az azóta alakított garami kivételével — megállapítja és elnevezi. Pápocs községet a nagyrőczeiből a rimaszombati járásba helyezi át, a szkárosi, balogi és ratkói választókerületek beosztását pedig átalakítja.

A köztörvényhatóságok rendezése. Ezt követte a november 14-én tartott közgyűlés, a melyen a vármegye fájó szívvel veszi tudomásul régi intézményeinek és jogainak megnyirbálását. Ekkor tárgyalják ugyanis a belügyminiszteriumnak ez évi október hó 19-ről 23816. szám alatt kelt, a köztörvényhatóságok rendezésére s az új közigazgatási beosztásra és eljárásra vonatkozó rendeletét, mely a szolgabirói járások felosztását, a tiszti, segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzet létszámának, a fizetés mennyiségének és a napidíjak fokozatos megállapításának tervezetét módosítja, a központi árvaszék szervezését és az árvaszéki ügyeknek a törvényszéktől leendő átvételét kimondja. Elrendeli a választókerületek új megalakítását, az állandó választmány szervezését, a választói névjegy-

zékek összeállítását, a legtöbb adót fizetők névsorának megállapítását és a megyebizottsági tagok számát 348-ban állapítja meg. Ehhez képest a legtöbb adót fizetők névjegyzéke 174-re szállíttatik le és 174 tag lesz választandó. A közgyűlés eleget tesz ugyan az új intézkedéseknek, de Szontagh Bertalan főjegyző indítványára aggodalmának és szomorú, fájó érzetének ád kifejezést.

Az 1872-iki kolera és tifusz.

1872-ben a vármegyében ismét a kolera és a tifusz lépett fel. Horkán ütött ki és a november hó 15-én tartott gyűlésen előterjesztett alispáni jelentés szerint e rövid idő alatt 529 embert ragadott el. Különösen sok áldozatot szedett a bánréve-füleki vasútvonalon dolgozó munkások közül. Ezek gyógyítása közben érte el a halál *Kovács* serkei körorvost, ki határt nem ismerő önfeláldozásával nagyon reá szolgált arra, hogy nevét itt feljegyezzük.

A fő- és alispán előterjesztésére ez évben keletkezett a vármegye inségalapja, melynek rendeltetése volt első sorban a járvány alkalmával felmerült gyógykezelési és orvosi költségeket fedezni és az éhinséget elhárítani.

Az Andrássy Gyula elnöksége alatt megalakult miniszteriumot a vármegye üdvözli. Ugyancsak felírat felterjesztését határozza el arra nézve, hogy II. Rákóczy Ferencz hamvai hazaszállíttassanak.

Fáy Gusztáv főispán.

Az ez év április 22-én Pelsőczön tartott közgyűlésen iktatják be Fáy Gusztáv főispánt hivatalába és választják meg Szontagh Bertalant alispánnak.

Beköszöntő beszédeiket egész terjedelmökben közöljük, mert az e beszédekben elhelyezett elvek és igéretek voltak alapkövei a jövő hasznos tevékenységének.

A beiktatási ünnepély után Fáy Gusztáv a következő beszédet intézte a jelen voltakhoz:

„Hajdan a főispánok béke és harczok idejében egyaránt kormányozták és vezényelték megyéjüket; a későbbi korban, az állandó katonaság felállítása után azonban, megszüntek had- vagy csapatvezérek lenni és többnyire más, fényes hivatalokkal összekötött minőségben őrködtek a megyék közigazgatása felett."

„Igen természetes, hogy a felügyelet gyakorlása sokkal kevesebb kötelességeket rótt reájuk és elégnek tartották, ha a beiktatási ünnepélyen kivül a három vagy gyakran több évre is elhalasztott tisztújítások alkalmával jelentek meg megyéjükben."

„Az 1870 : XLII. t.-cz. sokkal szorosabbra fűzte a megye és a főispán közötti viszonyt és több kötelességgel ruházta fel. Ezen törvény szellemének tulajdonítható talán, hogy e reám nézve oly megtisztelő állást Ő felsége a magyar király kegyelméből elfoglalhatom, mert különben e helyet bizonyára sokkal kitünőbb és fényesebb állású egyéniség foglalta volna el."

„Talán elbizakodottság részemről annak kijelentése, hogy hosszú éveken át folytatott hivataloskodásom ideje alatt szerzett tapasztalataimmal reményem van ezen törvényből kifolyó kötelességeknek legalább mostan megfelelhetni. Azonban, miután ezen törvény szavai szerint a főispán a végrehajtó hatalomnak is képviselője, alkotmányos fogalom szerint pedig a kormány nem lehet másnak, mint a többségnek kifolyása, szükségesnek tartom e helyütt kijelenteni, hogy hazánk politikai többségének vezérelveit én is osztom és hazám boldogságát azoknak fenntartásával reménylem elérhetni."

„De minthogy parlamentáris kormányformával ellátott országban magamagából foly, hogy a többség mellett kisebbségnek is kell lenni, én az ellenzék legális nézeteit is mindenkor tiszteletben fogom tartani."

„Ily nézetektől vezettetve foglalom el e megye főispáni székét és kérem a megye tekintetes közönségét, hogy hazafiúi bölcseségükkel nehéz feladatomban támogatni és becses barátságukban megtartani méltóztassanak."

Szontagh Bertalan alispán.

A lelkesült éljenzés lecsilapulta után, Szontagh Bertalan, az újonnan megválasztott alispán tartotta székfoglaló beszédét:

„Midőn az irányomban nyilvánult nagybecsű bizalom alapján e megye alispáni székét elfoglalom, elvonulnak lelkem előtt azon fényes tehetségekkel felruházott nagy hazafiak emlékei, kik e helyen elődeim valának. Engedjék meg a bizottsági gyűlés tisztelt tagjai, ha csekélységem érzetében hálám

kifejezésére, s elfogultságomban keblem érzelmeinek hű tolmácsolására alkalmas szavakat nem találnék."

„Az alispáni hivatal kétségtelenül felette fontos és kitünő állás volt eddig is; a köztörvényhatóságok rendezéséről alkotott 1870-ik évi XLII. t.-cz. által azonban az eddiginél sokkal tágasabb jogkörrel ruháztatván fel, ebből kifolyólag sokkal nagyobb a felelősség és sokkal fontosabbak azon kötelezettségek is, melyek teendőihez tartoznak. Tudom, hogy alkotmányos életünk öt évi időköze nem volt elegendő arra, hogy századok mulasztásait pótolhassa; nagy és nevezetes kérdések várnak megoldásra, a belreformok terén legkivált, melyeknek szabadelvű kifejlesztésénél hazafias szellemben közreműködni kell."

„Tudom, hogy a fennebb jelzett törvény alapján megyénk belügyeit rendezni, a közviszonyokat megszilárdítani, s a községek czélszerű rendezésével az alkotmányosságnak újabb védoszlopot teremteni szükséges. Tudom végre, hogy a legüdvösebb törvények eredményes életbeléptetéséhez is, ha azt akarjuk, hogy azok a kellő sikert eredményezzék s mintegy a nemzet vérébe menjenek át, kellő erély, észszerű óvatosság és tapintat kivántatik. És hogy a teendők ilyetén nagyszerűsége és sokoldalúsága mellett korlátolt szellemi tehetségeim tudatában mégis meghajlok a tisztelt bizottsági gyűlés akarata előtt s azoknak teljesítésére vállalkozom, teszem azt azon biztos reményben, hogy e megye bizottságának hazafias érzületű tagjai, közreműködésüket s bölcs tanácsaikat tőlem megvonni nem fogják; teszem azt azon hitben, hogy a közjogi pártok — melyek nélkül alkotmányos élet nem is képzelhető — a politikával szorosabb összefüggésben nem álló közügyek mikénti elintézéséből nem fognak politikai tőkét csinálni akarni, hanem kerülve a pártviszályt és személyes gyűlölködést, vállvetve s egyértelműleg igyekezni fognak szeretett hazánk s e megye javát előmozdítani; teszem azt végre azon komoly elhatározással, hogy a törvényben megszabott kötelességeket híven és ernyedetlen szorgalommal teljesítve, a hivatal adta jogokat soha másra, mint hazám és megyém boldogítására s anyagi úgy, mint szellemi felvirágzásának fejlesztésre, használni nem fogom."

„Tisztelt bizottsági gyűlés! Zsenge ifjúságom első évei óta, mint a közügynek egyszerű harczosa, működtem a közélet mezején. Megtörténhetett, hogy a küzdelmek hevében olykor élesebb fegyvereket is használtam, a mi az ügy közkatonájának megbocsátható, a melyeknek használata azonban jelen hivatalos állásomban megengedhető nem lehetne. — Midőn tehát a multra nézve kegyes elnézésöket kérném, ünnepélyes igéretet teszek, hogy jövőre mint bíró az igazság, törvény és részrehajlatlanság, mint a tisztikar feje, a szelídség, éber őrködés, jó példa és buzdítás, végre mint elnök a pártatlanság, higgadtság és vélemény-türelem fegyvereivel fogok igyekezni a jó sikert kivívni és biztosítani."

„Minthogy azonban jól tudom, mikép korlátolt szellemi tehetségeim mellett a jó szándék csak úgy teremheti meg az üdvös gyümölcsöket, ha a bizottsagi közgyűlés tisztelt tagjai engem hivatalos teendőim közben hazafias érzelemmel támogatni s atyai bölcs tanácsaikkal éltetni meg nem szünnek, a közügyek intézése körüli nagybecsű közreműködésöket tehát hódoló tisztelettel kérve, az irányomban nyilvánult kitüntető bizalmat ismételve, hálás érzelemmel megköszönöm s magamat továbbra is megtisztelő baráti érzelmeikbe ajánlom."

Az augusztus hó 26-án tartott közgyűlés alkalmával dobszó zavarta meg a tanácskozást. A bizottsági tagok kiváncsian siettek ki a gyűlésteremből és nagy meglepetésökre a jolsvai 51-ik honvédzászlóalj 3-ik századát találták tisztelgésre felállítva a megyeház udvarán. A század vitéz kapitánya, a szász eredetű, de magyar érzelmű Peile Sándor előlépett, a főispán és a bizottság tagjai előtt tisztelgett s előadta, hogy gyakorlatot végezvén, a polgárság és a katonaság között fennálló jó viszony megszilárdítása okából kivánták magukat bemutatni. A főispán szép szavakkal köszönte meg a vármegye nevében e figyelmet, mire a honvédek háromszor éltették a királyt, a hazát és a vármegyét. A szép, hazafias jelenetet azután nagy lakoma követte.

Nagyon felizgatta ez évben a kedélyeket az a sajnálatos esemény, hogy az országgyűlési képviselőválasztások megejtése alkalmából, a rimaszécsi választókerületben, a hol Szakall Antal Deák-párti és Sárközy Gyula szélsőbaloldali jelöltek állottak egymással szemben, a kirendelt katonaság fegyvert volt kénytelen használni. A szavazás és küzdelem hevében, a pártok, egyes izgatók bujtogatására, megtámadták a katonaságot, sőt a választási helyiségbe is betörtek, a szavazási jegyzéket széttépni és az egész választási aktust megakadályozni akarták. A választási elnök: Csider Károly rimaszombati ügyvéd, az utolsó pillanatban a kirendelt katonaság parancsnokát a rend helyreállítására szólította fel, mire ez tüzet vezényelt. A helyszinén 6 halott maradt; ezeken kívül 8 sebesült szintén meghalt és 5 súlyosan, 10 pedig könnyen sebesült meg. A szomorú esetet az augusztusi gyűlés tárgyalja és az elhaltak özvegyei és árvái felsegélyezésére és a sebesültek ápoltatására gyűjtést nyit. A nyomozással a rimaszombati kir. törvényszék bízatott meg. Az 1872-iki véres képviselőválasztás.

Az 1872. évi tisztújításon megválasztattak a következők: alispán iglói Szontagh Bertalan, főjegyző Ujházy Lajos, első aljegyző Beke László, főügyész Abonyi Pál, főorvos Paczek Mór, főmérnök Beliczay László, főpénztárnok Széplaky Lajos, főlevéltárnok Lubik Ödön, segédje Badinyi Károly. Árvaszéki elnök Török Bálint, ülnök Zeheri Gábor, Szoboszlay Ferencz, jegyző Nagy Mihály, központi gyám Dancs Gyula, főszámvevő id. Török László, közig. iktató Rajtsok Samu, kiadó Lengyel Ferdinánd, árvaszéki iktató-kiadó Dienes János. Irnokok: Győry Frigyes, Osvald Kálmán, Kalocsay Lajos, Stelkovics István. Rozsnyó járási főszolgabíró Sebők Pál, segédszolgabíró Kriston László, csendbiztos Somogyi Károly. A nagyrőczei járásban főszolgabiró Maléter Ede, segédszolgabiró Bartoffi István, csendbiztos Markus Aurél. A rimaszombati járásban főszolgabiró Kubinyi Gusztáv, segédszolgabiró Ossko Lajos, csendbiztos Chlebovics József. A rimaszécsi járásban főszolgabiró Sándor Béla, segédszolgabiró Pongrácz László, csendbiztos Okolicsányi István. A tornallyai járásban főszolgabiró Fáy Barna, segédszolgabiró Batta Sámuel, csendbiztos Bőröndy Károly, megyei állatorvos Lehoczky Márton. Az 1872-iki tisztújitás.

1873 április végén költözik ki a törvényszék a vármegyeházából, míg a járásbiróság a 80-as évekig tovább is ott marad.

Az 1874 április 20-án Pelsőczön tartott közgyűlés tudomásul veszi, hogy a kolera és tifuszjárvány végleg megszünt és 9624 beteg közül 4451 esett áldozatúl. Dr. Paczek Mór megyei főorvosnak buzgó, odaadó munkásságáért Ő felsége a Ferencz József-rend középkeresztjét adományozta. Az inségalapból ez alkalommal 5277 frt gyógyítási költséget utalványoztak ki. Ez a közgyűlés tárgyalta a nagyrőczei emlékiratot is az ottani pánszláv gimnázium nemzetellenes üzelmei és az intézet megszüntetésére teendő intézkedések ügyében. A kiküldött bizottságnak, Czékus István ág. ev. szuperintendens erélyes beavatkozásának és Mihalik Dezső Coburg herczegi uradalmi ügyész hazafias közreműködésének sikerült ez iskolát feloszlatni s e fekélyt a haza testéből kiirtani. Mihalik Dezsőt érdemei elismeréséül királyi bizalom és kitüntetés is érte, mert „ploszkói“ előnévvel a magyar nemességet nyerte el. (Az iskola történetéről más helyen bővebben irunk.) A nagyrőczei pánszláv gimnázium.

A deczemberi közgyűlés az eladósodott köznép sanyarú helyzetének megvizsgálására Sziklay Ede, Latinák Rudolf, Hegyessy Sándor, Jankó Miklós, Borbély László, báró Nyáry Jenő, Török Bálint, Farkas Ábrahám és Bornemisza László bizottsági tagokból és az illető járási főszolgabirákból álló bizottságot küld ki és a Bukovinában élő 30,000 csángó visszatelepítése iránt a képviselőházhoz feliratot intéz. Az 1875 május 24-én tartott közgyűlés az eladósodott nép helyzetének javítása czéljából teendő sürgős intézkedések elrendelése, illetőleg az uzsoratörvény megalkotása végett a belügyminiszteriumhoz feliratot intéz.

A Deák Ferencz halálával a nemzetet ért csapást Gömör vármegye is mélyen megérezte. Fájdalmának külsőleg azzal adott kifejezést, hogy temetésén a vármegye 70 tagu küldöttsége vett részt, hogy Rimaszombatban gyász-istentisztelet tartását rendelte el, a ravatalra koszorút helyezett és hogy a nagy férfiúnak, mint a vármegye volt táblabirájának arczképét a Deák Ferencz halála.

gyűlésterem számára megfesttette. Úgy ezt, mint Szentiványi Károly arczképeit az 1877 márcz. 19-én és 20-án megtartott gyűlésen leplezték le ünnepélyesen.

Az 1878 április 15-én tartott gyűlésen leplezik le Draskóczy Sámuel és Szentmiklóssy Antal volt alispánok arczképeit. Szontagh alispán és Bornemisza László első aljegyző magas színvonalon álló beszédekben emlékeznek meg az ünnepeltek hazafias érdemeiről.

Az 1879-iki jégverés.

Az 1879. év a vármegyére ismét szomorúságot hozott. Ez évben a Sajóvölgyén óriási jégvihar pusztított és a hivatalos bejelentés szerint 461,567 frt kárt okozott. 3385 lélek nézett a pusztulás elé. A vármegye június 30-án tartott gyűléséből élelem és vetőmag kiosztása iránt intézkedik. Egyben elrendeli a könyöradomány-gyűjtést, e czélból megkeresi az összes hazai törvényhatóságokat, azon kivül a kormánytól 30 ezer frt kamat nélküli államkölcsönt kér.

1880-ban az alispán bejelenti, hogy József főherczeg szemleútjában Gömör-Kishont vármegyét is meglátogatni óhajtja. A vármegye augusztus 25-ikén küldöttséget meneszt Tornallyára a főherczeg fogadására. A küldöttség tagjai a magas vendéget saját fogataikon kísérik Jolsvára.

Az ez évi október 7-én tartott rendkivüli gyűlésen már megnyilatkozik az az óhajtás és megindul a mogalom, hogy a vármegye székhelyét Rimaszombatba tegyék át, a pelsőczi székházat pedig kórházzá alakítsák át.

Rudolf trónörökös házassaga.

Az 1881-ik év örvendetes eseményt hoz a hazára és a vármegyére. Az április 25-iki gyűlésen értesül a vármegye arról, hogy Rudolf trónörökös, Stefánia főherczegnővel történt egybekelése alkalmából, a vármegye küldöttségét és hódolatát Budapesten a királyi várpalotában május hó 19-én d. e. 11 órakor fogja fogadni. A vármegye, legbensőbb üdv- és szerencsekivánatait átadandó, küldöttséget küld ki, mely Fáy Gusztáv főispán vezetése alatt a következő tagokból állott: Szontagh Bertalan alispán, gr. Andrássy Manó, gr. Serényi László, gr. Forgách Gyula, br. Nyáry Sándor, Erőssy Lajos. Gömöry János, Szontagh Pál, Csider Károly, Jankó Miklós, Szentiványi Árpád, Szakall Antal, Hevessy Benedek, Ragályi Gyula, Radvánszky Károly, Szentmiklóssy Aladár, Czékus István ág. ev. szuperintendens, Hoffmann Vendel kanonok, Szentpétery Sámuel ref. lelkész, Fáy Barnabás, Farkas Ábrahám, Fáy Viktor, Hámos László, Hegyessy Sándor, Molnár József, Hevessy Bertalan, Schlosser Albert, Meskó Sámuel, Szabó György, Sthymmel Sámuel, Bornemisza László.

Már az ez évi szeptemberi gyűlésben indítványozza Ragályi Gyula, hogy a vármegye székhelyét Rimaszombatba helyezzék át. A vármegye azonban ezen az űlésen az indítvány érdemleges tárgyalásába még nem bocsátkozott.

1882-ben következtek be a vármegye törvényhatósági életében azok az intézmények, a melyeknek alapján a jelenkori rendszer és politikai élet kifejlődik. Friss emlékezetben vannak még azok az intézkedések, a melyek a vármegyében történtek és azok a kiadványok, melyek a gyűlésteremből napvilágot láttak. Az azóta lepergett 20 év alatt a vármegye közigazgatása lényegileg nem változott, csak az 1903. év folyamán életbelépett egyszerüsítés, a vármegyei számvevőségeknek és pénztáraknak állami kezelésbe vétele ütött azon rést.

A január 28-án Pelsőczön tartott közgyűlésben olvastatott a m. kir. belügyminiszter rendelete, mely szerint Dernő, Hárskút, Kovácsvágás, Lucska, Barka, Borzova és Szilicze volt tornamegyei községek Gömörmegyéhez csatoltattak. A vármegye örömmel fogadja kebelébe a régente különben is ide tartozott községeket és az átkebelezés iránt intézkedik. Szilicze, Borzova, Szalócz és Vigtelke egy körjegyzőségbe egyesíttetnek, mely azonban az állami anyakönyvi törvény életbeléptetésével megszünt. Ugyanekkor felhívja a m. kir. belügyminiszter a vármegyét, nyilatkozzék az iránt, hogy Rimaszombatban vagy Pelsőczön óhajtja-e a székhely véglegesítését? Az ellentétek kiegyenlítése érdekében e kérdés tárgyalását a legközelebbi tavaszi közgyűlésre halasztja el az űlés. — Gróf Károlyi Gyula felhívására a vármegye megalakítja a „Vörös kereszt“ egyesületet s ahhoz 100 frtos alapítványnyal járul. Véglegesen elhatározza és elrendeli a közgyűlés a vármegyei közkórház felépítését és annak a jövő év tavaszán való megkezdését.

A múzeum-egyesület.

Ez évben néhány ügybuzgó és áldozatkész férfiú részéről megindult mozgalom következtében, művészeti és régészeti kiállítást rendeztek Rima-

szombatban, az akkor üres tűzérlaktanya öt termében. A kiállítás czélja a gömörmegyei múzeum megalapítása volt. Ez sikerült is és Szontagh Bertalan alispán elnöklete alatt megalakult a múzeum-egyesület.

Az 1883. évi márczius hó 28-án tartott gyűlésben tárgyalja a vármegye a székhely kérdését. Az állandó választmány javaslata az volt, hogy a jelen gyakorlat ideiglenesen fenntartassék s ennek jóváhagyó tudomásvételére a belügyminisztert felkérjék. A javaslat előterjesztése után azonban 22 tag írásbeli indítványt adott be, a javaslatnak névszerint való szavazással leendő eldöntése czéljából. Szavazás alá került tehát a következő kérdés: elfogadja-e a közgyűlés az állandó választmány véleményét igen vagy nem? A szavazás megejtetvén, igennel szavazott 131 bizottsági tag, nemmel pedig 156; tehát 25 szótöbbséggel az állandó választmány véleményét elejtették. Azután szavazás alá került az a kérdés: állandó székhely Rimaszombat, igen vagy nem? mire igennel szavazott 160 bizottsági tag, tehát az összes jelenvoltak. Ez a szavazás döntötte el végleg a székhely sorsát, megszüntette a versenyt Gömör és Kis-Hont között s megalapította Rimaszombat város jövőjét. A vármegyei székhely kérdése.

A vármegye feliratot intéz a kormányhoz, hogy a Turóczszentmártonban megjelenő, Gömör vármegye területén is elterjedt és a megyebeli tótokat bujtogató hazaellenes tót lapoktól a posta szállítást vonja meg és tegye e lapokat ártalmatlanná. Hasonló átiratot intéz az összes törvényhatóságokhoz pártolás czéljából.

A nemzeti pénztár 852 frt 66 kr. kamataiból — a melynek 12,000 frtos tőkéjét az alkotmány felfüggesztése alatt Miklovics Ferencz őrizte magánál elrejtve, — a magyar nyelv terjesztésével és tanításával érdemeket szerzett néptanítók jutalmazására 620 frtot és magyar olvasó- és énekes-könyvek bevásárlására 232 frt 66 krt fordít a vármegye. Érdemesek és méltók a jutalmazottak arra, hogy neveiket ide iktassuk: Jurin Samu jolsvai ág. ev., Molnár Alajos fazekas-zsaluzsányi róm. kath., Hüvössy Mátyás keczegei ág. ev.; Lukács Péter rochfalai ág. ev.; id. Nagy Lajos csetneki ág. ev.; Pomikala Mihály dobsinai r. kath.; Scholcz Ádám nyustyai ág. ev.; Prúnyi Pál gócsi ág. ev.; Pinka Károly polonkai r. kath.; Suhajik János dusai ág. ev.; Kicsiny Gusztáv mnisányi ág. ev.; Novák Samu lubenyiki ág. ev.; Horváth József polonkai r. kath., Mikulás János gencsi ág. ev.; Kruspér László henczkói ág. ev. és Jankó Lajos miglészi ág. ev. tanítók. Ezeken kívül többeknek elismerését és dicséretét fejezte ki a vármegye. A magyarosodás terjedése.

Az 1883. év márczius hó 20. és 21-én tartott gyűlést már a rimaszombati székházban tartják meg és e gyűlés jó auspicziumok között folyt le, mert azon azt a hazafias határozatot hozzák, hogy a kormányt a hazafiatlan „Szlávia“ kölcsönös biztosító-intézet kitiltása iránt megkeresik.

1884-ben Putnok és Héth községek Borsod vármegyéhez leendő csatoltatásukat kérték, de a kormány a kérelmet megtagadta. Ép úgy megtagadta a rimaszécsi járásbiróságnak a Feledre való áthelyezés iránti kérvény teljesítését is.

1886-ban ismét nagy szomorúság érte a vármegyét, a köztiszteletnek és szeretetnek örvendő alispán halálával. A januáriusi gyűlésen veszi hivatalosan tudomásul a vármegye közönsége e szomorú esetet és Ujházy Lajos főjegyző a jelenvoltak mély megilletődése mellett búcsuztatja el. A vármegye fájdalmas részvétét jegyzőkönyvbe iktatja, a gyászoló családhoz részvétiratot intéz, végül Hevessy Bertalan indítványára elhatározza, hogy arczképét a megye gyűlésterme számára megfesteti.

A márczius 29., 30. és 31-én tartott rendes tavaszi közgyűlésen volt az alispánválasztás. Négy pályázó jelentkezett: Ujházy Lajos főjegyző, Bornemisza László tb. főjegyző, Máriássy Andor és Hevessy Bertalan. A szavazás megejtetvén, a beadott 302 szavazatból 4 Ujházy főjegyzőre, 134 Bornemisza László tb. főjegyzőre, 64 Máriássy Andorra és 100 szavazat Hevessy Bertalanra esett. Mivel egyik jelöltnek sem volt általános szótöbbsége, Bornemisza László és Hevessy Bertalan között új szavazás rendeltetett el, a melynek eredményeként a beadott 266 szavazat közül 152 Bornemisza Lászlóra, 114 pedig Hevessy Bertalanra esvén, minaji Bornemisza Lászlót kiáltották ki nagy éljenzések között Gömör-Kishont vármegye alispánjává. Bornemisza László alispán.

A lelkes hangulat közepett az új alispán a következő lendületes beszéddel foglalta el alispáni székét:

„Tekintetes megyebizottsági közgyűlés, méltóságos főispán úr! A szólás teljes hatalmának birtokában kellene lennem, hogy életem e legszebb pillanatában ajkam hű tolmácsa lehessen érzelmeimnek. De mint a hegyi forrás kristálytiszta vizének gyöngén csörgedező ere biztos útat talál a hajókat emelő folyamok hullámárjában, úgy azt hiszem, gyönge szavakban kifejezett hálás köszönetem is megnyeri a szíves méltánylást kegyes jóindulatuk előtt. Fogadják azért ez egyszerű, de szívből eredő szavaimban őszinte köszönetem kifejezését azon megtisztelő bizalomért, melyet épen az imént csekély személyem irányában oly érdemen felül kitüntetőleg nyilvánítani kegyesek voltak."

„Midőn e helyről elsőízben felszólalni szerencsém van, nem tarthatom sem idő-, sem alkalomszerűnek, részletekre kiterjedő programmszerű fejtegetésekkel becses türelmüket igénybe venni, de nem mulaszthatom el, hogy már ez alkalommal főbb vonásokban kifejezést ne adjak azon nézeteimnek, a melyek hivatalos tiszti pályámon tevékenységemben vezérelni fognak."

„A törvényhatóságok hatásköre az utóbbi két évtized alatt, törvényes intézkedések következtében, lényeges és gyökeres változásokon ment keresztül. Azonban ezen változott és korlátolt hatáskör mellett — habár hatalmas tényezőnek tartom is a közélet és a politikai élet terén, — nem lehet meg azon irányadó befolyásuk, mint a multban volt és e változásnak szükségképeni következménye az, hogy a megye első tisztviselőjének állása ma egész más szempontból mérlegelendő."

„A hatáskör változása mellett gyökeresen megváltozott a közigazgatási eljárás is. Anyagi törvényes intézkedések alapján, határozott alaki szabályok határolják rendes menetét. A megyei közigazgatás ennek következtében nem lehet — mint a multban — sem a megye első tisztviselőjének, sem az intézők nézeteinek mintegy kinyomata. Nem egyéni nézetek, befolyások és elhatározások vezényelhetik irányát, ismeretét, hanem a törvényes intézkedések."

„Miután pedig határozott meggyőződésem, hogy a törvényes intézkedések jótékonyságának egyrészről, követelményeinek másrészről, egyenlően ki kell terjedni és kötelezőnek kell lenni a törvényhatóság összes lakosaira, személy-, vagyon- és rangkülönbség nélkül, a megyei alispáni állást sem politikai párthoz, annál kevésbbé hitfelekezeti nézethez kötöttnek nem tarthatom s ebből kifolyólag mulaszthatatlan kötelességemnek fogom ismerni minden időben és minden körülmények között a törvényes intézkedéseket személyes érdekeken és politikai párttekinteteken felül állva, részrehajlást nem ismerő igazsággal, legjobb meggyőződésem szerint végrehajtani."

„Mindig volt bennem határozottság és erkölcsi erő, hogy nézeteimnek a politikai kérdésekben nyilt és őszinte kifejezést adjak; ezt tenni jövőben is fogom; de lesz és van bennem az erkölcsi érzetnek és alkotmányos érzületnek oly foka, hogy alispáni hivatalos állásom befolyását, politikai nézeteim érvényesítésére felhasználni nem fogom."

„Tántoríthatatlan híve voltam, vagyok és leszek a törvény által biztosított, alkotmányunk alapján álló erélyes, magyar, nemzeti politikának, miután ezt állami életünk létfeltételének tartom; ennélfogva minden oly törekvést és mozgalmat, mely az állami törvényes kötelék és rend megbolygatására irányul, — habár ezt törvényes látszattal bíró czélzatok leple alatt teszi is, — a legerélyesebben, minden törvényes eszköz és hivatalos állásom és befolyásom érvényesítésével elfojtani és megtorolni mulaszthatatlan kötelességemnek fogom ismerni."

„A megyei közigazgatás terén az önkormányzati rendszernek az képezvén általánosan elismert előnyét, hogy mindazon ügyekben és hatáskörben, melyek a törvényhatóság közönségét érdeklik, a többség nézete találjon érvényesülést, e tekintetben tehát kötelességemnek tartom, hogy — saját egyéni nézeteimtől is eltekintve — a megyebizottsági közgyűlési határozatoknak, a részletekre kiterjedő pontossággal, erélyes végrehajtója legyek; de másrészről mulaszthatatlan kötelességemnek fogom tekinteni, hogy a törvényhatóságnak törvényes jogait bárhonnan eredhető támadások ellenében is, teljes erőmből megóvjam és sértetlenül fentartsam; a törvény és szabály-

rendelet által alispáni hivatalos hatáskörömbe utalt ügyekben pedig, a törvény alapján, legjobb meggyőződésem szerint, lelkiismeretes részrehajlatlansággal párosult méltányossággal eljárni, kötelességemnek ismerendem."

„Az előadottak alapján, midőn így hű őre kívánok lenni a törvényhatóság törvényes jogainak, részrehajlatlan, igazságos és becsületes végrehajtója a törvényes intézkedéseknek, erélyes és igazságos ellenőrzője a megyei közigazgatásnak, reménylem, hogy ebbeli törekvésemtől és tevékenységemtől addig, míg az szeretett megyém érdeke, a közjó előmozdítására és közigazgatásunk előnyére irányul, becses támogatásukat és közreműködésüket megvonni nem fogják."

„Valóban, erőim gyengeségének tudatában, a tisztemmel járó feladatok nehézségével szemben el kellene csüggednem, mert elvégre is az egyéni akarat és tevékenység önmagában gyenge megküzdeni a közélet különböző irányú áramlatával, ha nem élne lelkemben azon tudat, hogy midőn bizalmukkal megtisztelve e díszes állásra felemelni kegyesek voltak, bennem a közügynek buzgó, önfeláldozó munkását kívánták a tevékenység nagyobb terére állítani, hogy kegyes jóindulatú támogatásuk által a közbizalomtól erőt és buzdítást nyerve, erélyes és becsületes vezetője lehessek és legyek a megyei közigazgatásnak. És hogy ezen érdemem fölötti kitüntető bizalomnak teljes erőmből megfeleljek és azt ügybuzgó működésemmel megháláljam, fogja hivatalos pályámnak egyedüli czélját és önérzetes becsvágyát képezni."

„Ezen hitben és reményben bízva: hogy szilárd elhatározásom, lankadatlan buzgalmam és becsületes törekvésem, kegyes jóindulatú támogatásukkal és tisztviselőtársaimnak évek során mindig és változatlanul igazolt, tevékeny, ügybuzgó működése mellett a sikeres eredményt — ha nehéz küzdelmek után is — elérendi, teljes megnyugvással tekintek a jövőbe és magamat továbbra is kegyes jóindulatukba és barátságos szíves hajlamaikba ajánlom."

A nagy tetszéssel fogadott lendületes beköszöntő beszéd után a megüresedett első aljegyzői állásra Lukács Géza aljegyzőt, jelenlegi főjegyzőt emeli a közbizalom, az ő helyére pedig Máriássy László jelenlegi árvaszéki helyettes elnököt ülteti.

Az októberi gyűlésen Borsod- és Nógrád vármegyék díszküldöttségének jelenlétében ünnepli meg a vármegye szeretett főispánja, Fáy Gusztáv közszolgálatba lépésének 50-ik évfordulóját. Ez alkalomból a vármegye több mint 2000 frtot gyűjtött össze és az ünnepség emlékére ezt az összeget „Fáy Gusztáv-alapítvány" czímen a nemzeti pénztárhoz csatolni határozza, mely alapot az ünnepelt főispán még 500 frttal megtold. Az alapítvány czélja a magyar nyelv tanításában legnagyobb buzgalmat kifejtett és eredményt elért néptanítóknak valláskülönbség nélkül leendő megjutalmazása.

Fáy Gusztáv jubileuma.

Az 1889 február hó 18-án tartott rendkívüli gyűlésen megdöbbenéssel s az igazi részvét mély fájdalmával iktatja a vármegye jegyzőkönyvébe Rudolf trónörökös váratlanul bekövetkezett elhunyta fölött érzett igaz, őszinte részvétét és hódolatteljes részvét-feliratában igyekszik a királyt és az uralkodó családot megvígasztalni.

Az ez évi júl. hó 8-án tartott közgyűlésben határozzák el a pelsőczi ingatlanoknak 16,000 frton leendő eladását.

A következő, 1890. évben már gróf Andrássy Gyula koporsója felett könnyezik a nemzet és a vármegye. Benső, fájdalmas részvétét a gróf Andrássy Manóhoz, mint a család fejéhez menesztett küldöttséggel fejezi ki és elhatározza, hogy az elköltözött nagy férfiú arczképét gyűlésterme számára megfesteti.

Az októberi közgyűlés mély megilletődéssel veszi tudomásul, hogy érdemekben megőszült, szeretett főispánja, fái Fáy Gusztáv lemondott. A gyűlés szűkebbkörű bizottságot küld ki, hogy a búcsuzó főispán előtt a vármegyének a veszteség fölött érzett mély sajnálatát tolmácsolja. Majd a tisztikar járul a távozó főispán elé, hogy atyai gondoskodását és bölcs vezetését megköszönje. A főispáni szék árván maradván, még e gyűlésben Bornemisza László alispán veszi át a vármegye kormányzatát s azt majd egy teljes évig vezeti.

Az ez után következő idők már az újabb, modern közigazgatásnak a történetébe vágnak. Előtérbe lép a bürokratizmus és a forma, mely a lényegnek, az érdemnek mindenütt győzelmes ellensége. Halomra lepi el a vármegyét a sok miniszteri rendelet, a melyeket végre kell hajtani. A vármegye kénytelen munkáját fokozni és alkotni a sok szabályrendeletet.

A közutakról és vámokról, a honvédségről, az állami elemi iskolák felállításáról, az ipari és gyári alkalmazottak betegsegélyezéséről, a tanintézetek és kisdedóvók tanítóinak, özvegyeinek és árváinak gyámolításáról alkotott és életbeléptetett törvények és az ezek végrehajtása tárgyában kiadott miniszteri rendeletek végrehajtása a vármegyének sok és nehéz munkát ad.

Hámos László főispán.

1891-ben nevezi ki ő felsége pelsőczi Hámos Lászlót, a vármegye kiváló és népszerű férfiát főispánná. Június hó 3-án iktatják be főispáni székébe. A vármegye előkelőbb családainak tagjaiból alakított lovas banderium és hosszú kocsisor kísérete mellett vonul be Tornallyáról Rimaszombatba, hol a Hevessy Bertalan vezetése alatt kiküldött díszküldöttség hívja meg a beiktató közgyűlésre. A szokásos eskütétel után, Lukács Géza akkori első aljegyző (ma főjegyző) szép beszéddel üdvözli, mire az új főispán a következő beszéddel tartja meg székfoglalóját:

„Tekintetes megyei törvényhatósági közgyűlés! Midőn ő császári és királyi Felsége, Magyarország apostoli királyának kegyelméből és a magyar kormány bizalmából Gömör-Kishont törvényesen egyesült vármegye főispáni székét elfoglalom és a megye kormányzatát átveszem, mindenekelőtt fogadják őszinte köszönetemet azon szíves fogadtatásért, melyben részesíteni méltóztattak. Meg vagyok győződve arról, hogy ezen kitüntetés nem személyemet, de azon állást illeti, melyet elfoglalni szerencsém van.“

„Örömmel és bizodalommal foglalom el Gömör-Kishont vármegye főispáni székét, melyet nagyérdemű hivatalbeli elődeim, Szentiványi Károly, az Andrássy grófok, Fáy Gusztáv és előbb számosan, kiválóan töltöttek be, a kiknek példáját követni legfőbb óhajtásom. Előttem álland közvetlen elődöm, méltóságos Fáy Gusztáv úr, hosszú ideig tartó bölcs és tapintatos kormányzatával, mely idő alatt általános volt a megelégedés. Örömmel foglalom el ezt a széket, mert azon vármegye kormányzatát veszem át, melynek hű fia voltam és maradni kívánok. Bizalommal, mert érzem, hogy Gömör-Kishont vármegye közönsége, a hazaszeretettől, a király iránti hűségtől és alkotmányos érzelemtől vezéreltetve, elősegítend nemes törekvéseimben, — bizodalommal, mert tisztikara e vármegyének olyan, mely elődeit és önmagát, jó hírnevével az ország legelső tisztikarainak sorába emelte és tudom, hogy jó hírnevét ezentúl is mindenkor meg fogja tartani.“

„Ezen tényezők által támogatva, örömmel és bizodalommal léphetek azon nehéz ösvényre, a melyen haladnom kell, hogy az őrködésemre bízott vármegye közigazgatása jó legyen; és hogy ezt megvalósíthassam a törvény által elömbe írt határon belül, összes erőmet a megye szolgálatának fogom szentelni, — minden cselekedeteimben a legigazságosabban és részrehajlatlanul fogok eljárni, minden felügyeletemre bízott munkaerőt részrehajlatlanul birálandok meg és használandok fel, hogy a közigazgatásnak valamennyi ága virágzó, és a törvényeknek megfelelő legyen.“

„Őrködni kívánok — és főispáni állásomnál fogva őrködni tartozom — mindnyájunknak legfőbb kincse, a magyar állam egységének sérthetetlensége fölött és azt bármely támadás ellen, minden törvényes eszközzel meg fogom védeni. Szükségünk lévén művelt és hazafias népességre, őrködni kívánok a népoktatási törvény hazafias és helyes betartása fölött, hogy népünk vallásos nevelése, hazaszeretete, a király iránti hűsége és a törvények tisztelete már az iskolákban biztosíttassék. Őrködni fogok a közbiztonság, közegészség és közgazdaság fölött, mely három tényező a nagy és erős állam létesítésére elkerülhetetlen, őrködni fogok és őrködnöm kell a többi közigazgatási ágak pontos és helyes ellátása fölött, melyekhez tartoznak a gyám- és árvaügy, a szegény- és cselédügy, a közúti és a közlekedési ügyek, a katona-ügy és az annyira a nép érdekébe vágó adóztatási ügyek, a közigazgatásra bizott igazságszolgáltatás, a kisebb polgári peres ügyekben; őrködni kívánok városaink közigazgatásának kifogástalan ellátásáról és jogaikat megóvni leghatározottabb törekvésem leend.“

„Óhajtom vármegyémben a teljes jogegyenlőséget és a vallásszabadságot, boldognak fogom magam érezni, ha megyém mindezen ügyeiben a jogrend és jogbiztonság fog uralkodni s ha a magyar hazának azon része, melyet Gömör-Kishont vármegyének neveznek, vezetésem alatt, szívvel-lélekkel, érzelmeiben magyar, viszonyaiban rendezett és megelégedett lesz.“

„Ezeknek a feladatoknak a megvalósítása érdekében kérem a megye tisztelt közönségének jóindulatú támogatását, biztosítván határozott igyekezetemről és akaratomról, hogy azt kiérdemeljem. És midőn mindig, mindenkit barátságos érintkezés által fogok törekedni kötelessége teljesítésére vezetni, komoly elhatározásom a kitűzött czélt minden rendelkezésemre álló eszközzel elérni.“

„Szívből kívánom, mit minden igaz magyarnak kívánni kell: viruljon fel Magyarország, éljen a király, a Gondviselés őrködjék Gömör-Kishont vármegye közönsége fölött!“

A nagy tetszéssel fogadott beköszöntő után a főispán erre a napra a közgyűlést bezárja és a vármegye ünnepi lakomára gyűl, melyen együtt ünnepel a vármegye színe-java, Rimaszombat székváros polgáraival.

A következő napon folytatva tartott közgyűlésen Bornemisza László alispán az ünneplésnek első perczét a kegyeletnek kívánván szentelni, fájó részvéttel emlékezik meg gróf Andrássy Manó, az első alkotmányos főispán és több ízben országgyűlési képviselő váratlan, gyászos elhunytáról. A vármegye közönsége fájdalmasan veszi tudomásul, őszinte részvétét jegyzőkönyvbe iktatja, a nemes gróf arczképét a gyűlésterem számára megfesteti s a gyászoló családhoz részvétiratot intéz.

Az 1892. évi május 10-én tartott közgyűlés elhatározza, hogy ő Felsége 25 éves uralkodói évfordulója alkalmából küldöttséget meneszt a hódoló felirat átadására. E küldöttség pelsőczi Hámos László főispán vezetése mellett a következőleg alakult: minaji Bornemisza László alispán, Lukács Géza tb. főjegyző, gróf Andrássy Géza, Kubinyi Géza, Szentiványi Árpád, Fáy Gyula, Bornemisza István, Putnoky Mór orszgy. képviselők, Podraczky István rozsnyói kanonok, Terray Gyula gömöri esperes, Nagy Pál esperes, Fáy Viktor, Draskóczy László, Hámos Aladár, id. Hegyessy Sándor, Hevessy Bertalan, Radvánszky Károly, Farkas Ábrahám, Samarjay János, Ragályi Ferencz bizottsági tagok és Szabó György rimaszombati polgármester. Egyben pedig felhívja az egyházi hatóságokat, hogy június 8-án hálaadó istentiszteletet tartassanak, míg az országos díszbandériumban leendő részvételre felhívást bocsát ki.

Az október 24-én tartott közgyűlésből a vármegye közönsége Kossuth Lajos nagy hazánkfiát 90-ik születésnapja alkalmából üdvözli és ugyanezen az űlésen köszönettel fogadja el néhai parnói Molnár Viktor kórházi alapra szóló 4000 forintos alapítványát. — A július hó 15-én tartott közgyűlésben Dapsy Vilmos és Marikovszky Gusztáv elhunyta alkalmából őszinte részvétét jegyzőkönyvbe iktatja. Miután pedig a Garam völgyében ismét inség mutatkozik, az inséget szenvedők felsegélyezésére 800 forint segélyt és 2085 forint kamatnélküli kölcsönt szavaz meg a vármegye vetőmag beszerzésére.

Egyházpolitikai kérdések.

1893-ban az egyházpolitikai kérdések foglalkoztatják a vármegye közvéleményét. A márcziusi közgyűlésen már a vármegye is állást foglal és Török Bálint indítványára, Bornemisza László alispán tüzetesen indokolt előterjesztésére kimondja, hogy a kormány programmjába felvett egyházpolitikai kérdések keresztülvitelét helyesli és azoknak mielőbb leendő törvényre emelése érdekében a kormányhoz és a képviselőházhoz felír. Ugyancsak még e gyűlésből ír fel a vármegye a kormányhoz, hogy a hírlapok útján elkövetett pánszláv és román izgatásoknak, az ide vonatkozó törvény megváltoztatásával, gátat vessen. Ez év történetébe iktatjuk még, hogy a vármegye elveszíti egyik régi, puritán jellemű, szorgalmas munkását: Ujházy Lajos főjegyzőt, továbbá kisserjényi gróf Serényi László, Nagy Sámuel ny. kúriai biró és Radvánszky Károly megyebizottsági tagokat, kik a vármegyében mindenkor a közügyek szolgálatában az elsők között voltak. Ugyanez év vége felé indult meg a mozgalom a mai szolgabirói járások beosztása ügyében, az elhunyt főjegyző helyébe pedig nagy lelkesedéssel Lukács Géza első aljegyzőt választották meg.

1894-ben Ő felsége Balassa-Gyarmaton a nagy katonai hadgyakorlatok alkalmával megjelenvén, a vármegye küldöttséget menesztett oda, melyet Ő felsége szívélyesen fogadott. A küldöttség tagjai voltak Hámos László főispán vezetése alatt: Bornemisza László alispán, Lukács Géza főjegyző, Podraczky István kanonok, Nagy Pál ev. ref. és Terray Gyula ág. ev. esperesek, gróf Andrássy Géza, Szentiványi Árpád, Bornemisza István, Fáy Gyula, Kubinyi Géza, Putnoky Mór, Ragályi Gyula és Fáy Viktor. Ez alkalommal a 6-ik hadtest, Madi Kovács László altábornagy vezénylete alatt Gömör vármegye területén gyakorlatozott.

A Kossuth Lajos nagy hazánkfia elhalálozásával a nemzetet ért nagy gyászban és veszteségben a vármegye teljes részvéttel osztozott, s ez év április hó 1-én a Budapesten megtartott gyász-szertartáson küldöttségileg képviseltette magát. A nagy halott ravatalára koszorút helyezett, szobrára 1000 koronát szavazott meg. Emlékét s érdemeit jegyzőkönyvbe iktatta és arczképének a gyűlésterem számára leendő elkészítését elhatározta.

1895-ben az új állami anyakönyvvezetéssel járó fontos intézkedések s ezzel együtt a községi és körjegyzői csoportok új beosztása és az állami anyakönyvi hivatalok szervezése veszi igénybe a törvényhatóság munkásságát. Ez évben szerveztetik az öt járáshoz engedélyezett még egy szolgabírói és a központban a 3-ik ülnöki, harmadaljegyzői és egy számtiszti állás.

Mély megdöbbenéssel értesül a vármegye László cs. és kir. főherczeg haláláról, és a főherczegi családhoz részvétfeliratot intéz. Ugyanekkor Fáy Gusztáv volt főispán és br. Luzsénszky Henrik elhunyta fölött is részvétét fejezi ki a vármegye és azt jegyzőkönyvbe iktatja.

A millennium.

Az 1896-iki millennáris év február 11-én tartott rendkívüli közgyűlése választja meg az országos díszbandériumban résztvevőket és pedig vezetőül Farkas Ábrahámot, lovasokúl pedig Fáy Barnabást, Hámos Aladárt, Fáy Istvánt, Hanvay Józsefet, Farkas Zoltánt és Szeleczky Zoltánt s a költségekre 5000 forintot szavazott meg. A bandériumhoz csatlakozott még Maurer Oszkár és Nehrer László. Egyidejüleg kimondja a vármegye, hogy hazánk fennállásának ezer éves fordulóját a saját körében is impozánsan óhajtván megünnepelni, a rendezésre Bornemisza László alispán elnöklete alatt, Török János, Samarjay János, dr. Szabó Samu vármegyei bizottsági tagokat és Lukács Géza főjegyzőt küldi ki.

Ez évben indul meg az új megyei székház építésére irányuló mozgalom, melyről a márczius 13-án tartott gyűlés számol be. A Tompa-szoborbizottság is ekkor jelenti be, hogy Holló Barnabás a szobrot már elkészítette.

A millennáris díszközgyűlést május hó 12-én tartották meg nagy pompával, a teljesszámú megyebizottsági tagok jelenlétében. A közgyűlést Hámos László főispán a következő hazafias, szép beszéddel nyitotta meg:

„Tekintetes vármegyei közgyűlés! Hazánk ezer éves fennállását ünnepli a szegény és gazdag egyaránt. A lélekemelő ünnepekben magasztosan egyesült a nép és a király s mindnyájan hálaadó imával fordulnak a mindenható Istenhez a nemzetnek juttatott kegyelmekért. A haza minden polgára, Szent István koronájának minden hazafias érzelmű lakosa áldja az ősöket, hogy ezer év előtt megszerezték e szép hazát, Attila örökségét s hogy nemcsak megszerezték, de meg is tartották, ezer éves küzdelem, szenvedés, de sok dicsőség között is úgy, hogy meg nem fogyva, meg nem törve, teljes erőben élvezi hazánk az alkotmányos szabadságot, a melynek körében államisága teljesen elismert, minden téren pedig kulturális előhaladottságát bizonyítja be a bölcs, igazságos, jó király vezetése alatt!

Az ősöktől öröklött hagyományos, lángoló hazaszeretet vezérelte vármegyénket is mindenkor, az vezette elhatározásában, hogy a mai napra a díszközgyűlésre egybegyűljön, hogy állami létünk forduló pontján hálát adjunk, hogy annyi balszerencse közt is megtartotta hazánkat az Isten különös kegyelme és egyuttal igaz, szent fogadalmat tegyünk, miszerint egy ezredéves mult által ránk hagyott hazánkat mint legszentebb, legfőbb örökségünket fentartjuk, mit nem zavarhat meg azon körülmény, hogy egyes tévelygők nem vesznek részt a nemzet általános örömében. Magasztos érzelmek hozták ide az ünneplő közönséget. Ezen érzelmektől eltelve üdvözlöm az igen tisztelt bizottsági tagokat, az egész vármegye közönségét s azon fohász-

szal zárom be szavaimat hogy: Isten áldd meg a magyar nemzetet, a királyt, a vármegyét."

A zajos éljenzés lecsillapulta után a jelenvoltak a hálaadó istentiszteleteken vettek részt és azután folytatták a díszgyűlést, melyet Lukács Géza főjegyző a következő lelkes beszéddel kezdett meg: „Tekintetes vármegyei közgyűlés! A harangzúgás megszünte s hálaadó buzgó imánk elhangzása után remegő ajkakkal szólalok fel e valóban nagy ünnepélyen, mert tudom: erőm gyenge, méltó kifejezésben ecsetelni szivünk érzelmeit! A messze távolba kell tekintenünk, a népvándorlás korába, midőn kelet népe nyugat irányában tört elő, részben engedve más nemzet nyomásának, részben önszántából jobb hazát keresendő. E népáradatban látjuk a magyart bölcs Álmos vezérlete alatt a Kárpátok büszke ormán megjelenni; látjuk a harczedzett Árpád vezérlete alatt dúló csaták után új hazát szerezni. Vitéz nép volt ez, mely a műveltebb nyugat népei közé fészkelve, idegen szokás és ismeretlen nyelve mellett is magának fegyvere által tekintélyt szerzett; de bölcs vezetői is valának, kik, midőn a nemzet félelmes volta, dícsteljes hadviselés által Európaszerte elismertetett, a megalkotott új otthon, az édes haza fennállásának alapköveit hangyaszorgalommal rakosgatták össze.

Ezen alapkövek az alkotmány, a vármegyei rendszer mint alkotmánybástya felállítása, a meghódolt nemzetiségekkel való barátságos egyetértés megteremtése, a keresztyén vallás s ezzel a nyugati czivilizáczió felvétele valának. Jöttek a daliás idők, midőn a költő szavai szerint „magyar tenger vizében húnyt le észak, kelet és dél hullócsillaga" s midőn Hollós Mátyás dicső uralma büszkévé tette a magyart s nevét rettegetté hona ellenségei előtt! Dicső korszakok, melyeket azonban a gyász és keserv napjai sűrűn váltogattak. Hisz ösmerjük a tatárdúlás siralmait, az Anjouk fénye után Zsigmond szomorú uralmát, igazságos Mátyást követve Ulászló gyenge kormányát, korábban az olygarchák egyenetlenkedéseit, majdan a mohácsi eseményt, midőn nemzetünk, a török haderő súlya alatt, csaknem az enyészet hideg tengerébe temetkezett el. De nem temetkezett! Voltak e hazának jobbjai, kik a nemzet fiait ébren tartották s bár pártoskodás s ezzel szemben a hatalom kényszereszközei lankasztották a férfiúi tetterőt, születtek a nemzetnek Zrinyi, Frangepán, Bethlen, Báthory, Bocskay, Wesselényi és Rákóczyai, kik magasan lobogtatták a hazafiság, a vallások közötti egyenlőség s a szabadság fenkölt zászlaját s noha pártviszályok miatt e szegény hányatott ország ezen korszakban szenvedett legtöbbet, nemzetünkre éppen ezen korszakból hárúl a legtöbb fény és dicsőség. E hosszú ezer év folyamán hazát szerzett, török-tatár rabigát rázott le, hogy szorosabban összeforradjon, pártosaiban legyőzé önmagát e nemzet, s dicső műve megkoronáztatására felsőbb hatalom angyali nemtőt küldött hozzá, hogy királyával rózsalánczczal köttessék egybe mindörökké! Ha igaz az, hogy jövő üdvösségünk a hit, remény és szeretet által biztosíttatik, van a magyarnak három szentsége, mely földi boldogulásának képezi sarkkövét s melyet szem elől tévesztenie soha sem szabad: a haza, az alkotmány és a koronás király iránti forró és lángoló szeretet. Nemzet és fejedelmei elfoglalták s megtartották földünket: kölcsönös egyetértéssel megalkották ezer éves alkotmányunkat; az 1848-as fényes napok lebonták a hon fiai közötti válaszfalakat; az új ezredév a béke áldásaival nyílik meg és nekünk — bár a fegyver zaja elcsöndesült — pihenni még sem szabad, a multak mulasztásait pótolnunk kell! Szeretjük honfitársainkat faji különbség nélkül s a mint szivünk mélyéből kívánjuk mindannyiunk anyagi felvirágozását, szívesen osztozunk velök az alkotmány-nyújtotta minden jogokban; de a kötelességek hazafias teljesítését is szigorúan követeljük. Egy mélységet kell betemetnünk, mely lelketlen bujtogatók által létesíttetett, visszaélve nemzetünk nagylelkűségével! Szomorúan tapasztaljuk, hogy idegen ajkú testvéreink némely részénél szeretetlenséggel találkozunk. Szent és hazafias kötelességet kell teljesítenünk; meg kell tanítanunk eltévelyedett testvéreinket a haza iránti szeretetre, zengzetes szép nyelvünk ismeretére, utat nyitni ezáltal az előrehaladás, a boldogulás egyenes ösvényére s mindezekkel biztosítani Szent István koronájának fényét egy jövő ezredévre. Dicső feladat; de csak úgy leszünk méltók őseinkhez, ha ezen hazafiúi kötelmeket híven, igazán teljesítjük. Szent fogadalmat is teszünk ezen ünnepélyes órában, hogy áldott

COBURG FÜLÖP HERCZEG.

hazánkhoz, alkotmányunkhoz s koronás királyunkhoz utolsó csepp vérünkig hívek leszünk, a reánk váró hazafias feladatok elérésében önzetlenül s teljes kitartással buzgólkodunk s e szent elhatározás, szent igéret hatása alatt buzgón fohászkodunk: nagy és nemes munkájában, Isten áldd meg a magyart!!!"

A lelkesedéssel fogadott beszéd után az alispán előterjesztésére, a főjegyző a következő határozati javaslatot ajánlja elfogadásra: Szivünk teljességéből adtunk hálát az egek urának ama jótéteményeért, hogy szeretett, magyar hazánkat ezer esztendő zúgó viharai között megtartotta, nemzetünket jelenlegi virágzására juttatta. Jól mondotta az ünnepi beszéd, hogy a magyarnak, kinek a nagy világon e kívül nincs számára hely, három szentsége van: a haza, az alkotmány és a koronás király iránti szeretet! Áthatva ezen igazság erejétől, ezredéves fennállásunk ünnepélyén, a jelen díszközgyűlésen, lelkesedéssel adunk kifejezést hazánk iránti hagyományos, lángoló szeretetünknek, alkotmányunkhoz való szívós ragaszkodásunknak s koronás királyunkhoz őseinktől öröklött törhetetlen hűségünknek. E három eszmény fogja vezetni az új ezredévben is lépteinket, buzgalommal törekedvén azon, hogy vármegyénk népe között a kölcsönös testvéries szeretet hova-tovább megszilárduljon s az egyetértés által fokozott erő mellett békés munkásságunkkal országunk felvirágzását tőlünk telhetőleg elősegítsük. Mindezekről jelen ünnepélyes órában, nyílt őszinteséggel tanúbizonyságot tévén, szivünk ezen érzelmeit — buzdításúl s követendő példaként utódainknak — jegyzőkönyvünkben megörökítjük s ezredéves ünnepélyünk alkalmából ő cs. és apostoli királyi Felségéhez a mi legkegyelmesebb Urunkhoz hódoló feliratot intézünk."

Az indítvány elfogadása után Máriássy Andor vármegyei bizottsági tag lendületes szavakkal fejti ki, hogy a haza fenntartása körül a vármegyei tisztviselők kiváló érdemeket szereztek; de érdemesek a méltánylásra a vármegye jelenlegi alkalmazottjai is; minek következtében ez ünnepséget reájuk nézve is örökre emlékezetessé tenni kivánván, indítványozza, hogy az 1896-ik év nyugdíjaztatásuk alkalmával három éves szolgálati időül számíttassék be. A közgyűlés az indítványt lelkesedéssel, egyhangúlag elfogadta.

Az augusztus 11-én tartott rendkívüli közgyűlés még mindig a millennium jegyében mozog. A közgyűlés Mihalik Dezső s társai indítványára, a vármegye tisztviselőinek és kezelő személyzetének az országos kiállítás megtekintését lehetővé tenni óhajtván, évi törzsfizetésük egy havi részét, millenniumi ajándékképen megszavazza. Ez alkalomból festtette meg a vármegye Neogrády Antaltól, Gömör vármegye jeles szülöttétől, a megyeház díszterme számára azt a históriai jelenetet, mely Széchy Máriának Wesselényivel való találkozását ábrázolja.

1897-ben a tavaszi közgyűlésből ír fel a vármegye a kvóta felemelése ellen. A május 19-én tartott közgyűlés, gr. Serényi Béla indítványára a kinevezett új megyés püspököt: dr. Ivánkovich Jánost küldöttségileg határozza el üdvözölni. Október 12-én rendkívüli közgyűlést tart, melyből Ő felségét

abból az alkalomból, hogy Budapest fővárosnak 10 szobrot ajándékozott, hódolatáról és törhetetlen hűségéről feliratilag biztosítja.

A vármegyében is mindinkább terjedő szoczializmus az 1898 február 8-án tartott rendkívüli közgyűlésben arra indítja Farkas Ábrahámot és társait, hogy a már veszélyes mérveket öltő mozgalom meggátlása tárgyában indítványt nyujtson be. A vármegye ez ügyben felír a kormányhoz és az összes hazai társtörvényhatóságokat hasonló felirat intézésére kéri fel.

A 48-as események 50-ik évfordulóját hazafias lelkesedéssel üli meg a vármegye közönsége. A márczius hó 15-én megtartott közgyűlésen Hámos László főispán indítványára és vezetése alatt a vármegye közönsége sorra látogatja a különféle hitfelekezeti templomokban tartott hálaadó istentiszteleteket. Ezután ismét a gyűlésterembe vonulnak, hol Bornemisza László alispán ékes, lendületes, a hazafiságtól lángoló, meleg szavakban mondja el ünnepi szónoklatát. Terjedelmes beszédében a 48-as eszmék keletkezését vázolja, azok átalakító hatását, a nemzet magatartását és végül az Ő felsége iránt való lelkesedésről és ragaszkodásról emlékezik meg. A remek beszédet a közgyűlés jegyzőkönyvileg megörökíteni rendelte, hogy azt az utókor is hazafias lelkesedéssel olvashassa. Utána Szentiványi Árpád, őseinek hazafiságban méltó utóda, emel szót és a díszközgyűlés összehívásáért a főispánnak és az alispánnak köszönetet mond, a mihez a közönség lelkesedéssel hozzájárul. A 48-as események 50-ik évfordulója.

Az április 11-re összehívott rendkívüli közgyűlést Hámos László főispán magas színvonalon álló hazafias beszéddel nyitja meg. Visszatekintve a multra, fejtegeti a mai nap jelentőségét, a midőn az 1848-iki törvényhozás által alkotott s a szabadság és az újabb alkotmányunk alapját alkotó törvények királyi szentesítésének 50-ik évfordulóján a mai nap nemzeti ünneppé emeltetett. A nagy hatást keltett beszéd után Fáy Gyula indítványára a közgyűlés e napot nemzeti ünneppé deklarálja s ezt és a beszédet jegyzőkönyvében megörökíteni rendeli.

Ez év június 16. és 17-én Sumjácz nagyközség majdnem teljesen porrá égett. 155 lakóház melléképületeivel, a görög kath. templom és iskola, a községháza és a jegyzői lak földig égtek. 1415 lélek maradt hajlék, vagyon, ruházat és élelem nélkül. 300,000 koronára becsülték a kárt, míg ezzel szemben csak 60,000 korona biztosítási összeg állott. A vármegye azonnal 1000 koronát utalványozott az inségalapból és könyöradomány-gyűjtést rendelt el, míg a főispán 2000 korona segélyt eszközölt ki a kormánytól, a mit a helyszínén kiosztatott.

A legnagyobb elismeréssel kell itt megemlékezni Coburg Fülöp herczegről, ki nagy áldozatokkal segítette a község újjáépítését és a herczegi tisztikarról, de különösen Schréter Gyula vasgyári igazgatóról, Mihalik Dezső főügyészről, Podhraczky Endre erdőigazgatóról, Hering Samu erdőmesterről, kik önfeláldozó tevékenységükkel nemcsak a vész színhelyén segítettek, de azután is igyekeztek a hajléktalan lakosságot gyámolítani. Ezek mellett elismerés illeti még Zapotoczky Endre görög kath. plébánost és Kuna Aurél járási főszolgabirót tevékeny közreműködésükért.

E helyen alkalomszerűnek tartjuk Fülöp Szász Coburg Gothai herczegről, a vármegye legnagyobb birtokosáról röviden megemlékezni. A híres, nevezetes és dúsgazdag Koháry grófi, majd később herczegi nemzetség fiúsított leányának az ágán már a XVIII. század végén mint vármegyénk birtokosa szerepel Gömörben a Szász Coburg Gothai herczegi család. Ennek a — hazánkban különben is egyik legnagyobb birtokos — herczegi családnak a tagja: Fülöp Szász Coburg Gothai herczeg, ki 1843-ban született. Édes atyja Ágoston herczeg, édes anyja Klementina orleánsi királyi herczegnő, néhai Fülöp Lajos, volt franczia király leánya. Nagyatyja Ferdinánd herczeg, nagyanyja Koháry Ferencz herczeg fiúsított leánya. Jelenleg Fülöp herczeg az összes Coburg- és Koháry-féle hitbizományi birtokok haszonélvezője, melynek haszonélvezeti jogába, mint majoreszko, 1887-ben lépett. Különben cs. és kir. altábornagy, ezredtulajdonos, főrendiházi tag, Magyarország legnagyobb birtokosainak egyike és magyar állampolgár. Az e vármegyében fekvő murányvári és balogvári uradalmai a legnagyobbak. A herczeg úgy az egyik, mint a másik megyei uradalmaiban évenkint többször megjelenik s fejedelmi ven- Coburg Fülöp herczeg.

PELSŐCZI HÁMOS LÁSZLÓ FŐISPÁN.

dégeivel murányi és balogi, vadakban bővelkedő, regényes erdőségeiben nagy vadászatokat tart. Kedves, lebilincselő modorával a gömörieket teljesen meghódította, a kik tisztelettel és ragaszkodással viseltetnek a herczeg kiváló egyénisége iránt.

A királyné halála.

Ez évben történt az a nemzetet és minden jó hazafit mélyen megdöbbentő eset, hogy a királynét, a magyar nemzet védőasszonyát, szeptember 10-én Genfben meggyilkolták. Mélységes fájdalom és gyász honolt mindenütt. A vármegye a szeptember 16-án megtartott közgyűlésében örökíti meg bánatát. A főispán, az alispán és Máriássy Andor megyebizottsági tag a szív mélyéből eredő fájdalmukat tolmácsoló beszédeikben fejezik ki a vármegye részvétét, melyet ez feliratban juttat a király elé, a Bécsben tartandó temetésre a főispánból, alispánból és a főjegyzőből álló küldöttséget meneszt és a vármegye koszorúját a ravatalra helyezi. Ezenkívül a királyasszony szobrára 2000 koronát szavaz meg, a vármegye területén 30 napig gyászt rendel el, a felséges asszony életnagyságú arczképét a megyei gyűlésterem számára megfesteti és a királyné emlékére a vármegyében „Erzsébet"-emlékfákat és ligeteket ültettet.

Az utolsó négy év.

Az utolsó négy év már a máé. Ezen évek történetében a betegápolási, a kúriai bíráskodásról, az országgyűlési képviselőválasztásokról, az elhagyott gyermekek gondozásáról, stb. alkotott törvények és rendeletek és különösen a közigazgatás egyszerűsítéséről kiadott vármegyei ügyviteli szabályzat rendkívül igénybe veszik a vármegye törvényhatóságának és tisztviselőinek munkásságát.

Az 1900. év tavaszán az új megyei székház alapkövének letételével egyidejűleg árúba bocsátja a vármegye tornallyai házas telkét, s ugyanekkor sikerül neki e czélra 4000 frt államsegélyt kieszközölni. Eladja, illetve cserébe adja a rimaszombati régi székházat a városnak a Huszár-vendéglő telkéért, hova az új székházat építik. Az 1901. év nyarára esik az új székház befejezése, melybe még ez év július havában a hivatalok is beköltözködnek.

Élénken foglalkoznak ez utóbbi években is közgyűléseink az országos ügyekkel is; így felír a vármegye a Rákóczyt, Bercsényit és Kossuthot diffamáló törvények eltörlése iránt és sürgeti a nemzetiségi törvény megváltoztatását is.

1902 június 4-én leplezik le nagy ünnepélyességgel a magyar tudományos és irodalmi testületek és az egyházak magasabb rangú képviselőinek

jelenlétében Tompa Mihály szobrát, melynek költségeire a vármegye 2000 koronát szavazott meg.

Az igazi részvét és mély fájdalom gyászát ölti fel a vármegye, midőn 1902 őszén gróf Andrássy Dénesné elhunytáról értesül. Jótékonyságát, melyet az ország és a vármegye élvezett, itt felsorolni nem lehet. Több százezer forintra rúg az az összeg, melyet ez angyalszívű asszony és nemes férje jótékony czélokra és a szűkölködők felsegélyezésére szétosztogatott. Emlékét a hálás szíveken kívül a Rozsnyón felállítandó szobor fogja megörökíteni, melyhez a vármegye is 500 koronával járult.

1903-ban veszíti el a vármegye 1861-ik évi volt főispánját, gróf Andrássy Aladárt is, kinek halála fölötti részvétét jegyzőkönyvébe iktatta, temetésén pedig küldöttségileg képviseltette magát.

MINAJI BORNEMISZA LÁSZLÓ ALISPÁN.

Megörökítendőnek találjuk még ez év történetében azt, hogy a Bornemisza Lászlóné, Hámos László, Nagy Ferenczné, Kern Adolfné és dr. Löcherer Tamás buzgósága következtében megalakult Fehér Kereszt-egyesület államosíttatott.

Ez évben építi fel a vármegye a szülészeti osztályt, a bábaképző-intézetet és a kórház czéljaira megvásárolja az azzal szomszédos telket. Mindezek, a jövőbe kiható üdvös intézkedések Bornemisza László alispán nevéhez fűződnek.

*

A jelenlegi főispán: pelsőczi *Hámos* László, született 1852-ben Tornallyán. Hámos László.
Mint fiatal ember már résztvett a megyei élet minden mozzanatában. Mint tartalékos hadnagy résztvett Bosznia okkupácziójában s még a csatatéren főhadnagygyá neveztetvén ki, hazajött és a megye szolgálatába állott. A 80-as években már a rozsnyói főszolgabirói székben találjuk. Később a jolsvai kerület képviselőjévé választatván meg, ebben az állásában érte őt a kormány bizalma és a főispáni kinevezés.

Hámos László nemcsak közbecsülésben álló főispán, hanem kiváló magyar gazda is és szeretettel körülvett földesúra az ő népének, barátja a vármegye minden jóravaló polgárának. Ismeri e vármegyében a szegény paraszt földmívelőtől kezdve fölfelé mindenkinek a búját-baját s a hol tud, készségesen segít.

Elnöke a gömörmegyei Fehér Kereszt-egyesületnek, tagja valamennyi közművelődési és jótékonysági egyesületnek és e téren anyagi áldozatokkal is mindenkor az elsők között jár.

Hámos László főispán beigazolta azt, hogy a reá bízott feladatoknak mindenkor élénk kötelességérzettel, fáradhatatlan tevékenységgel, előzékeny és tapintatos modorral, de a mellett a kellő erélylyel tud megfelelni.

Minaji *Bornemisza* László alispán 1840-ben született Tamásfalán. Az alkotmányos idők beálltával, az 1867. évi ápril hó 27-én tartott első tisztújító közgyűlésen harmadaljegyzőnek választatott meg. Akkori gyakorlat szerint a vármegyei törvényszékhez osztották be, a hol mint törvényszéki aljegyző szolgálta a vármegyét. 1869 szeptember hó 1-én — mert édesatyja Bornemisza László.

Bornemisza Sámuel, ki járási főszolgabiró volt, elhalt, és mert családi ügyeinek a rendezése teljesen lefoglalta — állásáról leköszönt.

Családi birtokát átvéve, gazdálkodással foglalkozott, de mint bizottsági tag élénk részt vett a közügyekben, mit a vármegye azzal hálált meg, hogy 1878 január 10-én első aljegyzőnek választotta meg. A fiatal, képzett és kiváló munkaerővel bíró komoly ember így lépett másodízben a vármegye szolgálatába. E percztől kezdve a mai napig híven ki is tartott nemes munkálkodásában és az érdem méltányos elismerése mellett fokról-fokra haladva, érte el a vármegye legelső tisztviselőjének díszes székét.

1882-ben mint első aljegyzőt tiszteletbeli főjegyzőnek nevezték ki. Rövid négy év mulva pedig, mikor néhai Szontagh Bertalan alispán elhunyt, a vármegye az 1886. évi márczius 29-én tartott közgyűlésben alispánná választotta. Ettől kezdve minden választása egyhangulag történt, a mi nagy népszerűségét és az iránta táplált közbizalmat fényesen igazolja.

Az 1890. évi szeptember hó 11-től 1891. évi június hó 3-ig terjedő időben, a mikor a vármegyei főispáni szék üresen állott, mint kormányzó-alispán működött.

Alispáni teendőinek és munkakörének agilis ellátása és pontos teljesítése mellett a vármegye társadalmi életében is, mint annak egyik legrokonszenvesebb tagja, élénk részt vesz és tevékenységével minden oly mozgalomban találkozunk, mely a közjó érdekeit van hivatva szolgálni.

A nagyrőczei olvasó-egylet és társalgási egylet 1886. évi június hó 30-án, fennállásának negyedszázados ünnepén, dísztagjává, Nagyrőcze város 1894. évi augusztus hó 4-én, Rimaszombat pedig 1896. évi november hó 11-én díszpolgárává választotta. A rimaszombati egyesült protestáns főgimnázium igazgató-választmánya társelnökét, a gömöri ev. ref. egyház pedig megyei világi tanácsbíráját tiszteli benne. Legutóbb mint a Tompa-szobor-bizottság elnöke, nemes buzgalommal fáradt a szobor felállításának munkája körül.

A vármegye tisztikara.

A vármegyei közigazgatás hivatalos személyzete a következő:

Alispán minaji Bornemisza László, főjegyző Lukáts Géza, I. aljegyző dr. Forneth Gyula, II. aljegyző Komáromy István, III. aljegyző Lengyel Iván, majd később árvaszéki ülnök, IV. aljegyző Máriássy István, később III. aljegyző és Batta György, IV. aljegyző dr. Klement Lajos közigazgatási gyakornok, tiszti főügyész Kubinyi Ferencz, tiszti alügyész, dr. Baksay Dezső, árvaszéki elnök Szakall Vincze, főorvos dr. Meskó Miklós, főszámvevő Ragályi Géza, alszámvevő Zehery László, számtiszt Bodrogközi Lajos, főpénztárnok Ragályi István, alpénztárnok Istók József, ellenőr Pongrácz Pál, könyvelő Dapsy Rezső, árvaszéki ülnök, helyettes elnök Máriássy László, tb. elnök Polgáry Károly, nyugalomba vonul, ülnök Szeleczky Árpád, tb. ülnök, jegyző Hamaliár Lajos, kisegítő ülnökök Bérczy Kálmán és Tétsy István, közgyám Lovass Árpád, később az állami gyermek-menhely gondnoka, megyei kórházi igazgató dr. Löcherer Tamás, alorvos dr. Szabó Károly, osztályorvos dr. Kármán A. Ernő, gondnok Dráskóczy István, ellenőr Tibély László, törvényhatósági magyar királyi főállatorvos Palm Nándor, levéltárnok Kubinyi Bertalan, levéltári irnok Vályi Kálmán, később garami útibiztos, s helyére Hámos Zoltán neveztetik ki, várnagy Lokcsánszky Lajos, közigazgatási iktató Roth Lajos, kiadó Osváth György, lajstromozó Benyó József, árvaszéki iktató Jakabfalvy Béla, kiadó Lányi Lajos, irattárnok Frank Ákos, ezeken kívül még 2 írnok és 3 díjnok.

A vármegye jelenleg 6 járásra van felosztva, és pedig:

I. *Rozsnyói járás:* székhelye Rozsnyó, főszolgabiró Nagy Elemér, szolgabirák Jankovich Ottó tb. főszolgabiró és Maurer Oszkár, irnok Sebők Andor, útibiztos Alitisz Pál, járásorvos dr. Maurer Artur. II. *Nagyrőczei járás:* székhelye Jolsva, főszolgabiró Kuna Aurél, szolgabiró Porubszky Imre tb. főszolgabiró, dr. hisnyai Heinzelmann Béla tb. szolgabiró, írnok Homolcsák Antal, útibiztos Vietórisz Sándor, járásorvos dr. Hensch Géza, állatorvos Szobonya János. *III. Rimaszombati járás:* székhelye Nyustya, főszolgabiró Máriássy Gyula, szolgabirák Molitórisz Zoltán tb. főszolgabiró és Ragályi Kálmán, írnok Pál Gyula, útibiztos Rásztóczky Pál, járásorvos dr. Fodor Béla, állatorvos Kórach Jenő. *IV. Rimaszécsi járás:* székhelye Feled, főszolgabiró Osváth Dániel, szolgabirák Remenyik Aladár tb. főszolgabiró és Madarassy Iván, írnok Bihary Aladár, útibiztos Stelkovich László, járásorvos dr. Zehery István. *V. Tornallyai járás:* székhelye Tornallya, főszolgabiró Szentmiklóssy Béla, szolgabirák Hevessy László tb. főszolgabiró és Kubinyi Zoltán, útibiztos Márkus Bertalan, ki ez év tavaszán gyilkos kéz alatt esett el, járásorvos dr. Gaál Gusztáv, állatorvos Lehoczky Márton. *VI. Garamvölgyi járás:* székhelye Nándorvölgy, főszolgabiró Tomory Géza, útibiztos Bihary Gyula, járásorvos dr. Horváth Ákos.

Itt jegyezzük fel, hogy az 1902. évi III. t.-cz. alapján a vármegyei pénztárak és számvevőségek a vármegye kebeléből kiszakíttatván, a pénztári és számvevőségi tisztviselők f. 1903 január 1-ével a m. kir. pénzügyigaz-

gatóság mellé rendelt számvevőséghez és állampénztárhoz (adóhivatal) osztattak be egy évi rendelkezési állapotban.

Az 1903. évben a törvényhatósági bizottság tagjainak száma 356, ennek fele census alapján, fele választás útján bír szavazattal a közgyűlésen.

A vármegye alapvagyona a következő: A vármegye alapvagyona.

Közigazgatási letétpénztár	272,716	K	30 fill.
Uti alap	261,912	„	04 „
Szabadrendelkezés-alap	36,149	„	76 „
Ebadó-alap	15,998	„	24 „
Tiszti nyugdíj-alap	251,963	„	82 „
Inség-alap	58,199	„	71 „
Közkórház-alap	86,321	„	86 „
Nyomtatvány-alap	592	„	48 „
Nemzeti és Fáy Gusztáv-alap	85,839	„	17 „
Molnár Viktor-alap	8,180	„	— „
Gyógyult, de még munkaképtelenek alapja	3,434	„	53 „
Községi állategészségügy	838	„	07 „
Erdőkezelési alap	4,696	„	03 „
Összesen	1.086,842	K	01 fill.

A vármegye országgyűlési képviselőinek kimutatása a következő:

Ország-gyűlés	Kövi	Putnok	Rima-Szécs	Rima-szombat	Rozsnyó	Jolsva
	v á l a s z t ó k e r ü l e t e k k é p v i s e l ő i					
1848	Bodon Ábrahám	Hevessy Bertalan	Kubinyi Rudolf	Kubinyi Ödön	Ragályi Ferdinánd	Nagy Sámuel
1861	Bodon Ábrahám	Ragályi Miksa	Kubinyi Rudolf	Kubinyi Ödön	Ragályi Ferdinand	Szentiványi Károly
1865/68	Draskóczy Gyula	Hevessy Bertalan	Török Sándor	Dapsy Vilmos	Ragályi Ferdinand, gömöri Szontagh Pál	Szentiványi Károly
1869/72	Latinák Rudolf	Hevessy Bertalan	Török Sándor	Kubinyi Ödön	gömöri Szontagh Pál	Szentiványi Károly
1872/75	Szent-miklóssy Pál	Ragályi Gyula	Szakall Antal	Kubinyi Ödön	Máriássy Andor	Máriássy Kálmán
1875/78	Szentiványi Árpád	Ragályi Gyula	Szakall Antal	Csider Károly	gömöri Szontagh Pál	Máriássy Kálmán
1878/81	Szentiványi Árpád	Hevessy Benedek	Szakall Antal	Csider Károly	gömöri Szontagh Pál	Jankó Miklós
1881/84	Szentiványi Árpád	Hevessy Benedek	Szakall Antal	Fáy László	Andrássy Manó gr.	Hámos László
1884/87	Szentiványi Árpád	Hevessy Benedek	Bornemisza István	Fáy László	Andrássy Manó gr.	Hámos László
1887/92	Szentiványi Árpád	Hevessy Benedek	Bornemisza István	Fáy László	Andrássy Manó gr.	Hámos László, 1891-től Kubinyi Géza
1892/97	Szentiványi Árpád	Putnoky Mór	Bornemisza István	Fáy Gyula	Andrássy Géza gr.	Kubinyi Géza
1896/901	Szentiványi Árpád	Putnoky Mór	Fáy István	Kubinyi Andor, Török Gyula	Andrássy Gyula gr.	Kubinyi Géza
1901/906	Szentiványi Árpád	Putnoky Mór	Fáy István	Farkas Ábrahám	Andrássy Géza gr.	Kubinyi Géza

Végül a vármegye történetének méltó befejezéséül közöljük az utóbbi időben még életben volt 1848/49-iki megyebeli honvédek névsorát, lakóhelyeikkel együtt:

Százados: Erőssy János K.-H.-Várallyán.

Főhadnagyok: Fejérváry János Rimaszombatban, Ferdinandy János Nagyrőczén, Gömöry Károly Budapesten, Kalla Mihály Tamásfalván, Kirinyi Aurél Csetneken, Kubinyi János Rozsnyón, Palánszki János Rimaszécsen, Szontagh Márton Dobsinán és Tirscher István Rozsnyón.

Hadnagyok: Abonyi Pál Rimaszombatban, Kálniczky András Putnokon, Kishonthy Gyula Rimaszombatban, Sándor Béla ugyanott, Szomolnoky Antal ugyanott.

Hadbiró: Farkas Jenő Rozsnyón. Őrmesterek: Baksay Dániel Aggteleken, Dorogsághy Kornél Rozsnyón, Perecz Pál Rimaszombatban. Tizedesek: Arvay József Nagyrőczén, Bata János Alsó-Szuhán, Eszrényi Mihály Rimaszombatban, Fábry János ugyanott, Fridrich Vilmos Pelsőczön, Jaczko Pál Rimaszombatban, Kaufman Kamil Dobsinán, Kiss Károly Rimaszombatban, Klimo Andor Pohorellán, Lovas János Rimaszombatban, Miglészi József Putnokon, Molnár János Rozsnyón, Pilár József Palánkán, Szabó József Imolán. Közhonvédek: Bareli András Beretkén, Balog Ferencz Jánosin, Bárczi István Gömörpanyiton, Birik András Beretkén, Bobka János Köviben, Bogács Sándor Rozsnyón, Chamka János Sumjáczon, Csolsko János Felső-Balogon, Dudás Mihály Závadkán, Dusza István Deresken, Gérecz János Pohorellán, Garlati János Murányban, Gáspár István Ajnácskőn, Gigalla András Pohorellán, Glembus Mihály Závadkán, Gyurics János Pohorellán, Holli Mátyás Murány-Hosszúréten, Horváth József Polonkán, Illés Hubay Pál Hubón, Kanos Ádám Polonkán, Kemény István Zádorfalán, Kanos Mátyás Závadkán, Konyha János Zubogyon, Koprajda János Pohorellán, Karis László Sőregen, Kovács János Szkároson, Kovács Sámuel Jolsván, Leopold József Alsószuhán, Majoros István Alsószuhán, Marton István Sajógömörön, Mikolai Mátyás Pohorellán, Mikola Ferencz ugyanott, Mohilla Ignácz ugyanott, Molnár András Liczén, Nagy János Almágyon, Olasz Dániel Alsó-Szuhán, Orolin Ferencz Pohorellán, Paulinyi Márton M.-Hosszúréten, Polyák János Pohorellán, Potrecz János Szkároson, Putnok János Pohorellán, Riger György Rimaszombatban, Roth Jakab Zádorfalán, Sikátori József Zádorfalán, Sulej Mihály Polonkán, Szabó Bertalan Serkén, Szabó Pál Sajógömörön, Szendrei György Köviben, Sziman János Zdichaván, Szvita Mátyás Pohorellán, Teleki János Rimaszombatban, Takács János Sajógömörön, Vajdik György Pohorellán, Valkó György Murányalján, Valakh András Nandráson, Várady Sándor Zádorfalán, Viczián János Rimaszombatban, Vojvoda György Kokován, Zurindluk János M.-Hosszúréten.

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE CZÍMERE.

Krasznahorka.

Légrády Testvérek háromszínnyomása

ÁGYUK A KRASZNAHORKAI VÁRBAN.

AZ ANDRÁSSYAK.

Utódok kötelessége megóvni jeles ősök emlékezetét. Hanyatló kor epigonja gyüjtse össze és őrizze meg azoknak a családoknak a történetét, melyek szinte egykorúak nemzetünk európai életével. Ősi czímerük őrzi az átöröklött dicsőség nagy emlékezetét, jeles elődök méltó utódaiban pedig a régi nagyság hív és méltó bizományosait szemléljük. Ilyen családainknak egyik legnevezetesebbje az Andrássy család.

Mint minden történeti szerepet játszott nagy családunk eredete, az Andrássyaké is a mondák homályába van burkolva. A történetírok vetekedve egymással, már az őskorban keresik és találják a család megalapítóit.

Történelmünk folyamán az európai magyarok első föllépésétől számítva, úgyszólván minden században találkozunk egy-egy Andrássyval; a csatapiaczon, a politikában, az oltár zsámolyánál és a magánéletben, mindig egész szívvel, tehetséggel, tekintélyének súlyával szolgálta uralkodóját és hazáját. És sajátos — mintha valami titokzatos átöröklés következtében történnék — ma is benne van az a nemes láng az Andrássyak vérében, a mely bárminő viszonyok között is, mindig vezérvilágot lövel, fényt derít a magyar nemzet pályájára. Mintegy talizmánul maradt ez a vezérszerep nagy elődökről az utódokra, valamint nevezetes az is, hogy valahányszor nemzetünk valami jelentősebb átalakulás előtt álott, mindig egy-egy Andrássy tünt föl a közpályán s vezette diadalra nemzeti aspiráczióinkat.

A családnak első, nevezetesebb férfia — a kitől nevét is veszi — Katona: „Historia Criticá"-ja valamint Lehotzky: „Stemmatographia Regn. Hung." czímű munkája szerint *András* volt, sarjadéka a Scythiából Pannoniába költözött egyik vezérnek, a mint ezt ugyancsak Katonánál, valamint Gyöngyössy István Cariclia-jának ajánlásában láthatjuk.

András levente 1000-ben, István királynak székesfejérvári koronáztatása alkalmával tünt föl, a midőn a szokásos tornán egy idegen daliával szállott ki páros viaskodásra. András, ellenfelének sisakkal borított fejét és pánczélba öltözött testét fejétől derekáig ketté hasította mely rendkívüli erőről tanúskodó tettéért, az *Erős* nevet, czímerül pedig egy kardos férfiut s koronát tartó kettős oroszlánt kapott. *Erős* András részt vett a Kupalázadás, valamint a pártütő Gyula, erdélyi fejedelem lefegyverzésében is s ezért István király a székelyek főbírájává nevezte ki. András.

Andrásnak fiai voltak: *Józsa* — a ki Engel „Geschichte des ungarischen Reiches" czímű munkája szerint — 1051-ben, a III. Henrik német császárral folytatott hadjárat alatt tünt ki s később Esztergom fölmentése alkalmával halt hősies halált. *Vid* — szintén harczokban tünve ki, I. András zászlói alatt, a Béla herczeg ellen vívott csatában — 1061-ben végzé be életét. *László* maradván egyedül életben, *András* fiai közül ő örökölte atyja Józsa. Vid. László.

méltóságát. Az ő maradékai oszlottak aztán két ágra, egyik ágazat Erdélyben maradva, másika pedig Magyarországon telepedve le, itt nagy tisztességekre emelkedett.

Simon. *Andrási Simon* — már így neveztetve — 1217-ben a székelyek hadát vezette a szent földre s II. Endre zászlói alatt küzdve, Damiet falai alatt lelte hősi halálát. Endre király rendkívül sajnálta Simon vitézt s Várady szerint, következő felírású emlékoszlopot állíttatott föl elesése helyén:

Simoni Andrasio.

Qui postquam terram Sanctam lustrasset
Damiatam arctissima obsidione
Animoso asultu perteruisset
Jamque signa Hungarica
In summis Damiatae moenibus
Primus omnium depanisset
Imbre sagittarum confussus
Pro Christo, Religione et Rege.
Non multo post, cum summa Nominis Gloria
Moerentibus nobis obdormivit.
D. Andreas, Rex Hungariae
Strenus pugilii suo
Hanc statuam poni jussit.

Magyar fordításban körülbelül így hangzik:

„Andrási Simonnak, a ki miután a szent földet meglátta volna és Damiátát harczias ostrommal megfélemlítette és a magyar zászlót legelsőnek Damiáta falaira kitűzte, nyilak zápora által széttépetett Krisztusért, vallásért és királyért, de csakhamar nevének dicsőségével, a mi gyászunkra elhunyt. András magyar király, az ő vitéz harczosának e szobrot emeltetni rendelte.“

Simon elhalálozása után, több mint egy századon át, egyetlen hátramaradott írásban, sem annalesekben nem találkozunk e jeles család nevével. Már az Anjouk idejében, Nagy Lajos alatt 1323-ban említtetik egy Andrási, még pedig, mint ezt Szirmay Antal „Comitatus Zempleniensis“-ében olvassuk, ez lett volna a család zemplénmegyei birtokának első szerzője s a később oly sok jeles férfiúval tündöklő monoki vonal megteremtője.

Zsigmond. Ugyancsak I. Lajos uralkodása alatt virágzott Andrási *Zsigmond*. Budai Ferencz Polgári Lexikon-ában, valamint Katona „Historia Criticá“-jában is olvashatunk róla s látjuk, hogy mint temesi bán vitt jelentős szerepet. Midőn Lajos király, öcsének, nápolyi Endrének halálát megbosszulandó, hadat kezdett, Andrási Zsigmond is zászlói alá szegődött, s 1350-ben, Canossa ostrománál tünt ki nagy vitézségével. Kitünt a moldvai hadjáratban is s mint a betörő tatárok ellen küzdött sereg vezére, kiverte teljesen a dúló csordákat. 1396-ban, Nápolynál esett el Andrási, s emlékezetét a következő írás őrizte meg az utókornak: „Andrási Zsigmond tömösi albánságot viselt; hejh, csak viselte, mert meghalt a haza atyja és nem is jön vissza többé. Hejh, Andrási Zsigmond hivatala és életére nézve is meghalt. Gyászold Erdély, a melyet ő szerencsésebben védelmezett, mind a hét tornyait. Gyászold Moldva, a kit hogy Magyarországnak szolgáljon, hatalmas fegyverével nógatott. Örvendj Itália, melyet félelemmel töltött el. Temes, a Temes vizét sírd tele, a melyet Zsigmond ellenséges vérrel úgy megtöltött, hogy folyását meglassította. Távozz vándor és könnyeiddel áldozz, nem Zsigmondnak, hanem a szerencsétlen Temesnek, álljon emlékoszlopa örökös fájdalom jeléül, a mit az élőnek kívánt, az élők közül kiragadott atyjának állította S. H. Q. Tömösi, ezen gyászos versezettel Temesvidék az ő letünt csillagát megsíratta.

Az olaszországi Andreassiak. Zsigmond egyik fia Olaszországban telepedett meg s ott az *Andreassi Rodi Marchio* családot alapította. Mantua évkönyveiben lapozva, olvasunk magas egyházi állásokat betöltött Andreassiakról s ezeknek síremlékei ma is láthatóan vannak a mantuai székesegyház falába illesztve. Nagykövetek is kerültek ebből a családból s egyik női tagját, Beata Ossana Andreassit szentté avatták s máig mint a város védőszentjét tisztelik. Arczképe megvan Betléren, gróf Andrássy Géza kastélyában. Az olaszországi Andreassi-ak

már a XVI. században herczegi rangra emeltettek s mint ezt a krasznahorkai levéltár hiteles okmányaiból látjuk, 1725-ben s még később is, meg akarták újítani atyafiságukat a magyar Andrássyakkal. Szándékuk csupán többszöri levélváltásnál maradt s mint több följegyzésből kitűnik, ez a szándék az itthoni Andrássyak hazafias érzületén tört meg.

Zsigmond eleste után ismét egy hosszú századig nem szerepelnek az Andrássyak. Hunyadi János idejében — hitelesen és igen szépen írja le ezt gróf Teleki József: A Hunyadiak korában — tűnik föl Andrássy *Bertalan* (Bartholomeus), a ki mint Szendrő kapitánya vitézkedik, de különösen hősileg harczol (1442) a szentimrei ütközetben. Schels: Geschichte von Oesterreich-jában olvassuk, hogy a török tábor minden kincse, a szultánnak szánt temérdek „zsákmány, mind csak Andrássy vitézsége által jutott a magyaroknak. Ő vágta le — Teleki József munkája szerint — Mezet béget, a törökök vezérét is. Mint a nagy győzelem hírnöke, Andrássy Bertalan vonult be elsőnek Buda várába, tíz ökörtől vont patyolattal borított szekéren, mely török zászlókkal, török fejekkel ékesítve, a rabul esett török főurakat is vitte. Harczolt még a Vaskapunál is és hősi halálát, 1449 október 28-án, a szomorú emlékű rigómezei csatában lelte. Bertalan.

Fia: Andrási *Boldizsár*, méltó utóda volt a jeles apának. Résztvett Korvin Mátyás lobogói alatt a moldvai vajda ellen vívott csatában s hősi tetteiről olvashatunk részben Bonfinius Decad. Reg. Hung., valamint Pető Krónikájában is. Súlyos sebeket is kapott, de kiépülve, egymásután résztvett a törökök, csehek és velenczeiek ellen folytatott hadjáratokban. Három fiát azonban testvére, Imre jóval túlélte. Ez az Imre Szilágyi Mihály fegyvernökeként kezdte pályáját. Jelesül harczolt s 1460-ban, a Possaninnál. A Skender és Ali bégek ellen vívott csatában mérgezett nyíllal sebesítették meg, minek következtében még abban az évben elhalt. Boldizsár fiai közül *Lázár* után maradtak ivadékok. 1479-ben, október 13-án, mint a székelyek hadvezére tűnt ki a kenyérmezei ütközetben s a Báthori István erdélyi vajda ellen irányuló csapásokat saját testével fogta fel. El is vérzett Andrási, utolsó szavával is a hazát éltetve s a fővezérletet Kinizsi Pálnak adva át. Bonfinius megemlékezik Andrási hősi haláláról s feljegyzi, hogy tetemét a csatatéren elvérzett bajnokokéval egy kápolna alá temették. Boldizsár. Imre. Lázár.

Lázár fiától kezdve már egészen rendszeresen vezetődnek a család évkönyvei s ezekből, valamint Istvánffy Historia Hung.-jából is látjuk, hogy Andrássy *Márton* Szapolyai János mellé állott s hadi pályáján leginkább a Dózsa György-féle paraszt-lázadás elnyomásában tűnt ki. Engel: Monumenta Hungarica-jában olvassuk: „Temesvár alatt — 1514-ben — halált megvető bátorsággal rohanva a felkelők soraiba, azokat teljes bomlásba hozta. Midőn Gritti Lajos, Erdély gyűlölt kormányzója Szapolyai kedves emberét, Czibak Imrét Alvinczen (egyes históriaírók szerint Felméren) 1530-ban kivégeztette, a moldvai és oláhországi vajdákhoz Andrási Mártont és Kornis Miklóst küldték követségbe. Ugyancsak Kornis Miklóssal — 1540-ben — Andrássy vezette a szászokat és székelyeket s mint ezt Istvánffynál látjuk, Szapolyai számára ő foglalta el a pártütő Balassa Imrétől Diósd és Almás várait. Andrássy Márton 1548-ban Martinuzzi, 1554-ben Petrovics kormányzósága idejében mint tanácsos működik. 1565 táján fejezi be nemes és vitéz életét. Utódai 1569-ben csik-szentkirályi jószágukra donácziót nyertek s egyik előnevét máig innen írja a család. Jószágaikat azonban, miután Békési Gáspár felkelésében résztvettek, elkobozták. Márton.

Andrási Mártonnak mindszenti Mikó Katalintól származott fia:

Andrássy *Péter* nemzetségének jó hírét, terjedelmes birtokaival egyetemben örökölte. Csik- és Gyergyószék bírói tisztét viselte s vele családja történetének egy új, dicsőséges epochája kezdődik. Nemzetségéből ő hagyta el először Erdélyt, új hazát keresve és találva Magyarországon. Miután Szapolyai János 1571 márczius 14-én örök álomra húnyta szemeit, trónusa miatt Békessy Gáspár és Báthory István versengtek egymással. Békessy követségben járva Prágában, hazajövet már tapasztalta, hogy az ország nagyobb része Báthory mellé állott, sőt 1571 május 25-én Erdély fejedelméül is megválasztotta. Ennek daczára Békessy tovább is pártoskodott s különösen a székelyeket bujtogatta Báthory ellen. Ezek melléje is álltak s Miksa csá- Péter.

I. PÉTER.

szár támogatására számítva, a törökök jóakaratát nagy pénzekkel megvásárolva, hadat gyűjtött Békessy, a melylyel 1575 június havában Erdélybe ment. Báthory, miután július 9-én Szentpál mellett megverte Békessy seregét, ez eloszlott s a vezér is alig menekült meg a rabságtól. Rövidesen azután, összeülvén Kolozsvárt az országgyűlés, ez, augusztus hó 8-án, úgy Békessyt, mint szövetségeseit fejvesztésre és jószágelkobzásra ítélte.

Andrássy Pétert, ki Békessy mellett, mint Csikszék bírája, kétezer lovast vezetett, ugyancsak hasonló ítélet sújtotta. Kimenekült hát Magyarországba, a hol egy darabig Békessy birtokain bújdosott, végre pedig folyamodott a császárhoz, maga és szolgái részére *ellátást* (Unterhalt) kérve. A főhaditanács csak egy év mulva, 1577-ben küldte el Andrássy beadott folyamodását az udvari kamarának, a mely: „*ő felségének egy hasznos és hü szolgát biztosítandó*“, 200, majd 300 forint ellátási költséget utalványozott ki számára.

Nemsokára családja is utána jött, még pedig temérdek akadályok és veszedelmek közt bújdosva, czigányoknak öltözve, sátoros czigányokkal faluról-falura vándorolva ért Andrássy Péter nyomába.

Miután a kamarától utalványozott költségből magát és fegyverben álló csapatát csak nagyon szűkösen tudta eltartani Andrássy Péter, 1578-ban az iránt folyamodott, hogy őt Komáromból — akkori tartózkodási helyéből — Felső-Magyarország valamelyik várába helyezzék át. Kérvényét úgy a kamara, mint a haditanács pártolták, de mégis sok halasztást szenvedett a dolog. Andrássy, sürgetve folyamodásának elintézését, a haditanács 1578 május 21-én következő átirattal fordult a kamarához: „Miután a haditanács már előbb oda vélekedett, hogy Török Andrást Krasznahorkáról Egerbe kellene áthelyezni, mikor is e helyet (Krasznahorkát) aztán minden aggály nélkül folyamodónak lehetne adományozni“. Ekkor azonban Andrássy Péter Kis-Komáromot kapta, mihez folyamodó még „egy kis fölszerelést“ kérelmezett. „Krasznahorka adományozásával ez is elkerülhető lenne“, áll a folyamodásban, mire az ovatos udvari kamara Felső-Magyarország és Kassa város kapitányának, Rueber Jánosnak a véleményét kikérve, Krasznahorka donácziója mellett döntött. 1578 július 21-én aztán beszüntette a kamara az addigi *ellátási segélyt* és kezdetét vette Andrássy Péternek krasznahorkai várkapitánysága.

Kevés öröm várt azonban az új kapitányra. Előtte gyorsan váltakoztak a kapitányok s a füleki török, valamint a szepesi kamara is sokat garázdálkodtak a vár javaiban. Egész községek pusztán állottak, a jobbágyság alig adózhatott a vár kincstárába. A bányászat jövedelmét a szepesi kamara húzta, a megye is rendszerint adós maradt a végvárak ellátására rendelt összegekkel. Andrássy Péter tehát, a ki minden díj és kárpótlás nélkül tartozott a vár gondját viselni, gyalog és lovas csapatot tartani, nem élt valami gondtalan napokat. Hízelegni sem tudott, csak magyarul beszélt s mint tetőtől-talpig katona, nyers és egyenes szókimondása miatt sokak neheztelését vonta magára. A gömöri, szepesi és tornai nemes urak különben is

csak *„jött-ment"*-et láttak az idegenből került Andrássyban, s egyre torzsalkodva, folytonosan panaszok mentek a kamarához. Mitsem mondó válaszok és békességes egyezkedésre való intések érkeztek bőven, s mert akkor már megismerték odafenn Andrássy vitézségét, áldozatkészségét, 1580-ban Rudolf császár egy 150 jobbágytelket számláló uradalom adományozásának igéretével vígasztalta meg.

Azonban ez csak üres biztatás maradt. Andrássy meg is unta már Krasznahorkát s kérte a császárt, támogatná Báthori István lengyel királyhoz intézett folyamodását, melyben elkobzott erdélyi javainak kiadatását kérte. Kérelmét nem teljesítették s leginkább azért nem, mert Rueber kassai kapitány nem javallotta, hogy „kedvelt és megbízható embere" az annyira fontos várat sok, — talán örök időkre elhagyja. Andrássy Péter ezekután más befolyásos egyénekkel szorgalmazta ügyét Báthorynál, de sikertelenül. Lépései Bécsben is gyanút keltettek, mire felbosszankodva, vagy hogy a bécsi kormányt érdekében cselekedni kényszeritse, a török basához fordult, hogy konstantinápolyi pártfogás révén jusson régi, erdélyországi javaihoz.

1582 márczius 20-án Preyner Frigyes császári ágens jelentést tesz Bécsbe, hogy Krasznahorka kapitánya Markházy Pállal levelez. Ez a Markházy — egyes historikusok szerint Markasi — veszedelmes kalandora volt a XVI. századnak. Miután az ajnácskői várat török kézre játszotta, Báthory Kristóf udvarába menekült, majd Konstantinápolyban renegáttá lett s mint ilyen, más magyar urakat is átpártolásra biztatott. Ez a fenti levelezés mindinkább szemet szúrt s 1582 július 25-én már Nogarelli generális is értesítette róla Ernő főherczeget, azt is tudatva, hogy Andrássy Péter valami Husseinnak nevezett (előbb Török Ferencz) renegáttal is érintkezik s Krasznahorkát a töröknek ígéri, ha a szultán erdélyországi javait Báthorival kiadatja. A gyanakodásra mindig kész bécsi udvar hamarosan hozzálátott a kémkedéshez, a melyről azonban Andrási hírt véve, 1582 július 28-án, a bécsi udvarhoz a következő irást intézte:

„Pesten létezik bizonyos Hussein pribék — Bebek György elárulója — és bizonyos Hussein aga, a ki hallomás szerint az olajbég tisztét viseli. Ezek, mióta Ő felsége szolgálatában vagyok, levelekkel és üzenetekkel gyakran fölkerestek, a basát is rávették, úgy a vezérbasát, mint a mostani Ali basát, hogy velem Erdélyt illetőleg levelek és küldöttek útján érintkezzék ; biztosítottak a vajdával szemben és most is biztosítanak még. Erről Felségednek közvetlenül és Rueber János úr ő nagysága útján jelentést tettem. Mióta Felségedtől visszatértem, már háromszor kerestek föl; mivel azonban hűtlenek, természetes ellenségeink és a legcsekélyebb dologban sem megbízhatók, ennélfogva parancsoljon Felséged, azt válaszoljam-e nekik, hogy ráállok arra, a mit nekem írnak, vagy pedig azt, hogy hagyják abban a dolgot. — Mert a két pasalikban nincs a kettőnél nagyobb árúló. Eddigelé, ha írtam, vagy üzentem nekik, azt úgy tettem, hogy észre ne vegyék: Hajtok-e intéseikre? Vagy pedig csak kikémlelem őket? Arra is gondoltam, hogy a lengyel királylyal egy követ fújnak, mert roppant ravasz emberek." (Latin eredetiből.)

A haditanács erre ismételve intette Andrássyt, vigyázna magára, ha a törökökkel érintkezik és maradjon meg hűségben, másrészt a kassai főkapitánynak, hogy Andrássy Péternek a török basákkal való levelezését és minden cselekvését a legnagyobb körültekintéssel kísérje. Tudta is Andrássy, hogy kémek környezik, mert minden gyanút igyekezett magától elhárítani s már 1585 elején, minden a töröktől kapott levelet Kolonics Bertalan egri kapitánynak adva át, fölkérte, juttatná el Ernő főherczeg kezéhez, a ki meg is győződött Andrássy ártatlanságáról, de ezt folyton óvatosságra intette. Nagy szüksége is volt erre, mert míg abban fáradozott, hogy őseinek javát visszaszerezze, már-már Krasznahorkát is majdnem elvesztette.

1581-ben ugyanis híre járt, hogy a várat az uradalommal együtt eladják. Andrássy ezt megtudva, összeszámolt és benyújtotta követeléseit, megjegyezve, hogy ott tartózkodása alatt jövedelme alig volt. Az udvari kamara, véleményezés végett, a haditanácshoz tette át Andrássy kérvényét, a mely Krasznahorka néhány évre való átadását, Hidvég adományozását s Andrássy fizetésének kétszáz tallérral való emelését indítványozta. Jóllehet

mindez még egy darabig elmaradt s a kapitánynak évdíját sem emelték fel, Andrássy az udvari tanács ígérgetése következtében, saját költségén kezdte újítani a várat, valamint őrségét is megkétszerezte s a fölvett német zsoldosok díját is megduplázta. Így, befektetett költségeire való tekintettel, mindinkább több igényt kezdett formálni az uradalomra s e miatt csakhamar viszályba keveredett Rozsnyó városával, Thurzó Elekkel és Szaniszlóval, valamint Csetneky Istvánnal és Mihálylyal, minden módon akadályozva, hogy ezek a szomszédok jogait csorbítsák. Andrássy Péter körömszakadtáig védte a maga igazát, néha erőszakoskodhatott is, mert egy 1584-ben kelt rendelettel, az udvari kanczellária eltiltotta a rozsnyóiak zaklatásától.

Andrássynak azonban még mindig nem adták át Krasznahorkát s ez leginkább Thurzó Elek és más nemes urak áskálódásai miatt késett, a kik Bécsben egyre mint *gyanúst* vádolták a vitéz kapitányt. Végre megúnta Andrássy ezt az „ég és föld között való lebegést“ s vagy követeléseinek kielégítését vagy a vár átadását szorgalmazta. Sok hosszas húza-vona után végre, 1585-ben, noha a szepesi kamara még akkor is ellenkezett, Krasznahorka 80,000 forint erejéig Andrássy Péternek átadatott s annak birtokába a jászói konvent — sok ellenmondások mellett — be is iktatta.

A tíz évre szóló adomány azonban tulajdonjogot még ekkor sem biztosított. Andrássy Péter tulajdonképen csak várkapitánya maradt Krasznahorkának, saját zsebéből tartva fenn a várat, a katonaságot s így továbbra is hitelezője maradt a császárnak. A német udvari kamara nem szerette Andrássyt, a ki sohasem volt sima udvaroncz, csak jó katona s még e mellett törhetlen híve hazájának, nemzetének, a ki soha az udvar kegyét nem hajhászta és ezek voltak főokai, hogy a vár átadása mindig ad graecas calendas húzódott. Únta is a végvári szolgálatot, a mely abban az időben csupa őrködésből állott s nyilt harczok után áhitozott tettre vágyó lelke. Egyre jelentkezett is, mihelyest híre járt, hogy a török támadásra készül s csak a főkapitányon mult, a ki „távozási engedélyt“ nem szívesen adott, hogy csupán kétszer, akkor is majdnem hasztalanul, Eger és Szendrő alatt szállt csapatával táborba.

1587. év végén, midőn nemcsak a svéd király, de Miksa főherczeg is áhítozott a lengyel koronára, végre megjött a harczra vágyó Andrássynak az alkalma kitűnni. Várát Rhédey Mátyás hadnagyra bízva, 225 emberből álló csapatával Miksa főherczeg mellé szegődött és betört Lengyelországba. A háború azonban rövid és szerencsétlen kimenetelű volt. 1588 január 22-én Bicsen mellett megverték Miksa hadait s maga a főherczeg is foglyul esett. Nagyérdekű az a hosszú, eredetileg latin szövegű levél, a melyet Krasznahorkára való visszatérése után, Andrássy Péter, Ernő főherczeghez intézett:

„— — Ő Felségének már írtam és azt hiszem, hogy a postamesterre bízott levelem már Ő Felsége kezei közt lesz. Vajha inkább az lett volna Isten akaratja, hogy egytől egyig a bicseni mezőn halva maradjunk, sem hogy legkegyelmesebb Urunk (Miksa főherczeget érti) az ellenség kezébe kerüljön. Fenséged emlékezni fog, hogy az ütközet előtt könyörögtem Ő Fenségéhez, *venne magyarokat is maga mellé*, de nem tudom, Prépostváry Bálinton, vagy a lengyel urakon mult-e, hogy Ő Fensége könyörgésemre választ nem adott és oldalához *egyetlen egy magyart sem állított.* Ha csak magam, egyedül lehettem volna is mellette, Isten segítségével elvihettem volna Ő Fenségét, így pedig nem is láttam és nem tudom, megértette-e vagy sem, — *mert én csak magyarul tudok,* — mikor háromszor is kiáltottam Ő fenségére. Miksa főherczeg Ő Fensége tudja, ki állította fel olyan rosszul a sereget és szemeivel látta, kik eredtek rögtön futásnak. Lakoljon a vétkes, ha én vagyok az, akkor én, ha más, akkor más. Egyébiránt ha Fenséged parancsolja, azonnal Fenségedhez sietek és elmondom nyíltan, a mit láttam és tapasztaltam; más hadd mondja el felőlem is, a mi igaz és valóság. Jóllehet sok emberem és lovam veszett el a hadjáratban, mégis kész vagyok Fenséged parancsára, semmiféle káromat nem tekintve, ellenségeinek holttesteik felett meghalni. Meg vagyok győződve, hogy Fenségtek gyermekeimnek majd megfizetnek érte. Ámbár nagy adósságba merűltem most is, mert 225 katonát fizettem a hadjárat megnyilta óta. Ha Fenségednek kegyes és

kegyelmes akarata úgy gondolná, kegyelmesen gondolkozhatnék a következőkről:

A ki Magyarországból a svéd királyhoz, vagy kanczellárjához: Zamoysky Jánoshoz ment, megérdemli, hogy útjába keresztet állítsunk és akár nemes, akár nem nemes, ki Fenségtek ellen fegyvert fogott, megfogatván, felakasztandó, javai, ha nemes ember, Fenségtek javára elkobzandók, ha nem nemes emberről van szó, zsákmányul dobandók. Az erdélyieknek nem kellene megengedni, hogy Fenségtek tartományaiban szabadon vagáljanak, mert azon fáradoznak, hogy Fenségtek híveit eltérítsék; azoknak a javait is el kellene foglalni, a kik velök egyetértenek, mert Fenségeiteknek ezek is ellenségei. A lengyeleknek meg kellene tiltani, hogy Magyarországból bort vagy egyebet kivigyenek és hogy itt vagy Németországon szabadon járkáljanak. Ha Fenségtek kellő szigort nem alkalmaznak azok ellen, félő, hogy megmételyezik a lakosságot. Azon főurak és nemesek, a kik embereiket Lengyelországba küldték, a lengyeleket támogatták és Fenségtek ellen árulást forraltak, mint fejedelmük és honuk árulói, szigorúan megfenyítendők. Lubló váráról különösen gondolkodhatnék Fenséged; ha nem akarja Fenséged, hogy ez a vár megint a lengyelek kezébe kerüljön, más állapotba helyezendő, mert tudomásom szerint a magyar gyalogság ott viszálykodásban van a némettel, mi, ellenség jövetelének esetén, nagyon veszedelmessé válhat. Ha tehát Fenségtek a várat megtartani akarják, kegyeskedjenek ezt olyanra bízni, akár magyarra, akár németre, ki a várnak serényen gondját viselendi; mert e vár oly igen erős, hogy egész Lengyelország pünkösd napjáig be nem veszi, ha megfelelő őrsége lészen, még akkor sem, ha semmiféle segélyt nem kap; eleséggel bőven el van látva és *200* főnyi *német gyalogság, avagy 150 hadjáratos magyar,* bármily nagy ellenséggel szemben megvédheti.

A jó és nagy Isten tartsa meg Fenségedet számos évig sértetlenül. Krasznahorkán, 1588 február 8-án, Fenséged hű és alázatos szolgája

szentkirályi Andrássy Péter."

Mint a fenti levélből világosan kitűnik, ekkor már nagy tekintélyre jutott Andrássy. Közvetetlenül érintkezett a főherczegekkel s ezeket, kivált a magyar viszonyokat illetőteg, jó tanácscsal tartotta. Még jobban kitűnik Nogarelli tábornok leveleiből, milyen kegyben állott már akkor Bécsben a magát soha meg nem alázott, házája érdekeit mindig szem előtt tartott jeles katona. Nogarelli 1588 augusztus 15-én hivatalosan is átírt az udvari kamarához, indítványozva Andrássy megjutalmazását, a ki az elmult hadjáratban is készséggel szolgált. Időközben újra folyamodott Andrássy kárpótlásainak kiutalványozása és némi *beneficium* iránt s ezt az instancziát serdülő fia, Mátyás, személyesen vitte fel Bécsbe, mire Ernő főherczeg a császárnak *melegen* ajánlotta, hogy Andrássynak vagy 150 jobbágy, vagy *örökös joggal* Krasznahorka adományoztassék. A bécsi kormány azonban még ezúttal is késedelmeskedett és *óvatoskodott* s daczára minden érdemeinek, nem adományozta Andrássynak a várat. Sőt, hogy valahogy a sok gonddal, költséggel fentartott fészekben magát lehető kényelmetlenül érezze, 1588-ban, egy Révay Ferencz, Herberstein báró, Melyth István, Szokoly Miklós és Rákóczy Zsigmond urakból álló kir. bizottság járta be a felsőmagyarországi várakat s így Krasznahorkát is s a vár jövedelmei iránt kezdett kutatni. Andrássy Péter e miatt jogosan felháborodott és minden felvilágosítást megtagadott. Erre a komisszió eltávozott s az uralkodóhoz intézett jelentés szerint, a további vizsgálattal a gömöri alispánt bízta meg. Ez, a már hajlott korú és érdemeire jogosan büszke Andrássyt végkép elkeseritette. Növelte még szomorúságát, hogy Krasznahorkára, Bebek jogon, Perényi György is igényt formált s noha utóbbit a szepesi kamara elutasította, mégse vigasztalódott meg Andrássy Péter, a ki nemsokára, hirtelenül be is végezte földi pályafutását.

Miután Andrássy Péter érdemei fejében sem kapta meg Krasznahorkát, férfias erélyű nejére, *Betz Zsófiára,* valamint fia és unokája — I. és II. Mátyásra — várt a feladat a vár megtartását illetőleg. Temérdek határvillongásokkal kellett küzdenie az érdemes özvegynek. Az 1600-ik évi határ-

JÁNOS.

járás megejtésére Mikatius váradi püspök és a szepesi kamara elnöke küldettek ki; de ellene mondtak ennek már 1601-ben özvegy Andrássy Péterné, valamint fiának, I. Mátyásnak özvegye, Pálffy Anna is; nemkülönben az előbbi — mint ezt a rozsnyóiaknak az uralkodóhoz intézett egyik folyamodásából látjuk — a városiakat folyton zaklatta, a bányaművelőket nem ritkán fogságra is vettette. Rozsnyó város kérelme következtében, a határpör lejártával, a császár is megerősítette a Mikatius-féle határjárást, meghagyva Gömör vármegyének, hogy azt rendelet szerint foganatosítsa. Ennek az volt a következménye, hogy Andrássyné fegyveres ellentállást fejtett ki és a rozsnyóikat megtámadta. Többeket megsebesítettek és fogságba hurczoltak.

Andrássyné véres ellentállása után Rozsnyó városa Thurzó palatinushoz folyamodott, a ki nem is késett az ország törvényein esett sérelmek orvoslásával, s mert Széchy Tamás, Gömör vármegye főispánja, mint a dunántúli részek kapitány a máshol volt elfoglalva, meghagyta Forgách Zsigmond nógrádi főispánnak, hogy az általa (Thurzó által) hozott s ő felsége által megerősített adjudicatának karhatalommal is érvényt szerezzen s a rozsnyóiak részére megítélt határokat visszaadassa. Ez meg is történt s 1612-ben érvénybe lépett. Még néhány évtizedig tartottak azonban az egyenetlenségek, a mikor végre is úgy az Andrássyak, mint Rozsnyó városa megelégelték a határvillongásokkal járó pöröket, 1630-ban (II.) Andrássy Mátyás, az Andrássy család nevében, az esztergomi káptalan előtt, belenyugvását jelenti ki a Mikatius-féle határjárásba. Ennek daczára még 1723-ban is torzsalkodnak Rozsnyó város és az Andrássyak s ennek az esztendőnek szeptember havában újabb határegyezséget kötnek, a melyet a család megbízásából báró Andrássy György írt alá.

Andrássy Péternek neje Becz Zsófiától két fia, *Mátyás* és *János* s két leánya, *Kata* (Kékedy Györgyné) és *Anna* (Semseyné) származnak s tőle származik le a család további ágazata.

I. Mátyás. (I.) Andrássy *Mátyás* már korán hadipályára lépett. Kleinmann András ezredes Sennyei Jánossal egyszerre nevezte ki *20 lovas legények parancsnokává*, majd, atyja elhalálozván, ő vette át a krasznahorkai várparancsnokságot. Később a török ellen vívott harczokban Hatvannál, Füleknél és Rimaszombatnál tűnt ki. Ifjan vetett véget életének a halál s egyetlen fiuutód, II. Andrássy Mátyás maradt utána.

I. János. Meg kell emlékeznünk I. Mátyás testvéréről I. *Jánosról* is, a ki résztvett Egervárának hősies védelmében. Nehéz sebeket is kapott, a melyekből sohasem tudott teljesen felépülni s hazatérve Krasznahorkára, ifjan, huszonnyolcz éves korában halt meg. A rozsnyói székesegyházba temették.

II. Mátyás. Andrássy Mátyás fia, II. *Mátyás*, kiskorú lévén, atyja halála után Rudolf császár erősebb kezekbe óhajtotta volna tenni Krasznahorka parancsnokságát, de miután belátta, hogy a gyermek nagyanyja, özvegy Andrássy

Péterné akármelyik férfival is fölér, megerősítette Krasznahorka birtoklásában. A hőslelkű asszony elhunytával (II.) Andrássy Mátyás lett a vár parancsnoka, majd III. Ferdinánd végérvényesen megerősítette a vár birtokában, férfiágon örökös urává tévén őt Krasznahorkának. Andrássy Mátyás nemcsak a katonai, de a politikai pályán is nevezetes szerepet játszott. A gömörmegyei jegyzőkönyvek 1631-ben mint Gömör első táblabíráját említik. Nejétől, *Monoki Anná*-tól — a kinek nővérét *Zsuzsánnát* Thököly Zsigmond bírta nőül — egyetlen leánya, Zsuzsánna és három fia maradt. A szelid, de eszes Andrássy *Zsuzska Lorántffy* Mihályhoz ment férjhez s így lett öreg *Rákóczy György* fiainak nagyanyja.

MIKLÓS.

Három fia közül (I.) *György* és (II.) *János* ifjan elhalván, csak a harmadik (I.) Andrássy *Miklós* folytatta tovább ágazatát. Ő örökölte egyedül a nagy birtokokat és az Andrássy család fényét nagyban emelte. 1661-ben Montecuccoli alatt harczolt s több alkalommal kitűntette hősiségét. Érdemeit el is ismerték s miután előbb aranysarkantyús vitéz lett, 1676-ban, *polgári érdemeinek elismeréséül* I. Leopold a bárói rangra emelte, majd Gömör vármegye főispánja és consiliarius is lett. Semsey Pál iktatta be főispáni székébe, még pedig nagy díszszel és fénynyel Krasznahorka várában, a mely akkor székhelye is lett a gömöri főispánnak. Andrássy Miklós atyafiságban állván Thököly Imrével, mikor ez a felsővidéki várakat sorban elfoglalta, a bárót is fölszólította, térne át pártjára. Ám Andrássy Miklós, mint uralkodójának híve, nem hajtott rokonára s a megszállástól hat ezer darab aranynyal váltotta meg magát. Andrássy Miklós időközben felvette Luther vallását, de Lippay esztergomi érsek a rozsnyói jezsuiták segítségével újra viszszatérítette a katholikus hitre, a melyben aztán az Andrássyak máig megmaradtak. A betléri kastélyban kegyeletesen őrzik Andrássy Miklós arczképét, mely egykorú olajfestmény, igen szép, athleta termetű férfit mutat. Családi krónikák szerint oly erős volt, hogy haldokolva még egy tölgyfaasztalba kapaszkodva, annak felső lapját ketté törte. Soha betegen ágyban nem feküdt, utolsó betegségében is állva érte a halál. Két nejétől (Zichy Klára és Kerekes Zsófia) kilencz gyermeke maradt. I. Miklós.

Az elsőtől származott (II.) Andrássy *Péter*, a ki már serdülő korában állott katonai szolgálatba, Lesele, majd Caprara Aeneas tábornok zászlói alatt küzdve, Göncz alatt — mint Barkóczi ezredének századosa — diadalmasan harczolt, később pedig Belgrád ostrománál nyert hadi babérokat. Miután nőül vette karvai Orlay Borbálát, visszavonult a tábori élettől s politikai és tudományos téren szerzett hervadhatatlan érdemeket. Csakhamar Gömör vármegye főispáni székébe iktatták s a szertartást Rozsnyón, 1686-ban, nagy fénynyel, Koháry Farkas hajtotta végre. Mint Gömörmegye küldötte résztvett I. József menyegzőjén, a rendek jókivánságait ékes szónoklatban tolmácsolva az uralkodó előtt. Bécsben való időzését egyszersmind arra használta fel, hogy engedményeket eszközölt ki, az adót illetőleg, vármegyéje részére. A Rákóczy-mozgalom kitörvén, Andrássy Péter Bécsbe költözött s egész 1711-ig ott is tartózkodott. Főispáni székét kurucz öcscse, a híres Andrássy *István* foglalta el. Andrássy *Péter* 1715-ben húnyt el. Nagyon kedvelte a tudományokat s a litteraturát, *Gyöngyösi* István, a megyének II. Péter.

akkori alispánja s a „*Murányi Venus*“ nagyhírű szerzője, neki ajánlotta *Cariclia* czímű munkáját. Ezeknek az adatoknak ellentmond részben Krasznahorka várának 1685-ben történt feladása, (lásd: a „*Történeti emlékek*“ czímű munkát) a mely *jó kurucznak* mondja Andrássy Péter uram eő kegyelmét, a ki, mikor a labanczok már Rozsnyóra bevonultak volna, még mindig: *emberűl állott a nagyságos fejedelem* melletti hűségben. De a *túlnyomó erőnek* engednie kelvén, végre Schultz tábornoknak, *hitre, minden harcz nélkül* átadta a várat. Így jutott 1685 május hónap végén Krasznahorka vára a császárnak kezére.

Családi iratokból viszont azt látjuk, hogy tényleg a császár híve maradt Andrássy Péter. Erre mutat az Orlay család zábláthi levéltárában találtatott „*Andrássy testvérek rendszabása Krasznahorka várá*“-ban — 1708 — feliratú okmány: „Mi alább subscribált testvér-atyafiak Krasznahorka várának restaurácziójára, úgy a porkolábnak conventiojára és a praesidiarius hajduknak menstrualis fizetésére és az idősbik atyánkfiától, Andrássy Péter bátyánk urunktól, — a ki ekkor mint *labancz* a hazából számkivetve, a *császár hívségén* Morvaországban a felesége jószágain bujdosott — rendeltetett legatumoknak exolutiojára, adulteriorem dispositionem pro hic et nunc tettünk az alább írt szóval szerint rendeléseket...“ stb. Eredeti, egész íven írott okmány, az aláírások sajátkezűek, az illetők piros gyűrűpecsétjeivel ellátva. Az írás kelt Dernő, die 20 Mensis Maij Anni 1708. Aláírták Andrássy György, Andrássy Pál, Andrássy Mátyás és a *táborban járó* Méltóságos Generalis Andrássy István Uram Ő Nsga Plenipotentiariusa, Barna Miklós.

II. RÁKÓCZY FERENCZ SZEKRÉNYE A KRASZNAHORKAI VÁRBAN.

Ugyancsak arra vall Lasztóczy László udvari ágens levele is Bécsből, a melyet a „háborgások alatt“, a morvaországi Hradistyánban időző Andrássy Péterhez intézett, ennek sógoráról, a *kurucz* Orlay Miklósról emlékezve, a ki orgyilkosságnak esvén áldozatul, benne családjának utolsó férfisarja húnyt el.

1712-ben osztoztak meg Krasznahorka várán és *egyéb portiókon* az Andrássy Miklós fiai. A hét fiútestvér közül csupán öt osztozott a régi családi fészken, mert az életkorára *Pál* után következett *Miklós*, mint örökös szegénységet fogadott minoritabarát, nem tarthatott igényt vagyonra, a Miklós és Mátyás közt született *János* pedig úgy látszik már ekkor nem élt. Az osztálylevél kelte után három hónap mulva — 1713 február hó elején — azonban már Pál is meghalt, nem hagyva maga után fiuútódot.

Pál. *Andrássy Pál* — kurucz generális — végrendeletében elrendeli, hogy *minden pompa nélkül* temettessék, javait pedig részben első nejétől, Amadé Máriától maradott leányára, Klárára és második nejére, Balassa Krisztinára hagyományozza. Javaiban még részesül két *kisebb lánya* Anna-Mária és Ilona. Különösen meghagyja, hogy Klára leánya „*tizennyolcz éves kora elött férjhez ne menjen*, de „*apáczák közé sem*“. A Trencsén városában 1713 január 26-án

kelt végrendeletet Andrássy Pál íródeákjának mondta tollba, de aláírása, *bár betegségtől elgyöngült kézzel*, hiteles. A piros spanyolviaszba nyomott, igen finom metszetű Andrássy-czímeres és a sisakdísz mellett *P. A.* kezdőbetűs gyűrűpecsét teljesen ép.

A végrendelet a több izben említett zábláthi levéltárban őriztetett, a hol Andrássy Pál halálára vonatkozólag még feljegyeztettek: „A negyven éven alóli Pál úr sok követelt tartozásait tisztázandó, anyósához, Balassa Gábornéhoz utazott Zsigmondházára, de ott annyira megbetegedett, hogy doktor és patika közelléte miatt, magát a nem távolas Trencsén városába vitette, a hol is anyósának *városi szállásán* feküdt nagy betegen. 1713 január 8-án ugyanott obligatiót is írt alá, melyből kijelenti, hogy: „*sullyos betegségemben költségemből kifogyván* hatos kamatra vett föl 100 rhénusi forintot Miszleniczky Györgytől, a mit „*mentől előbb és minden pörpatvar nélkül*“ letenni kötelezi magát. Miután ő azonban elhunyt, ezt és sok egyéb tartozását özvegye — illetve már akkor gróf Serényi Farkas hitvese — gyarmati Balassa Krisztina urasszony fizette ki.

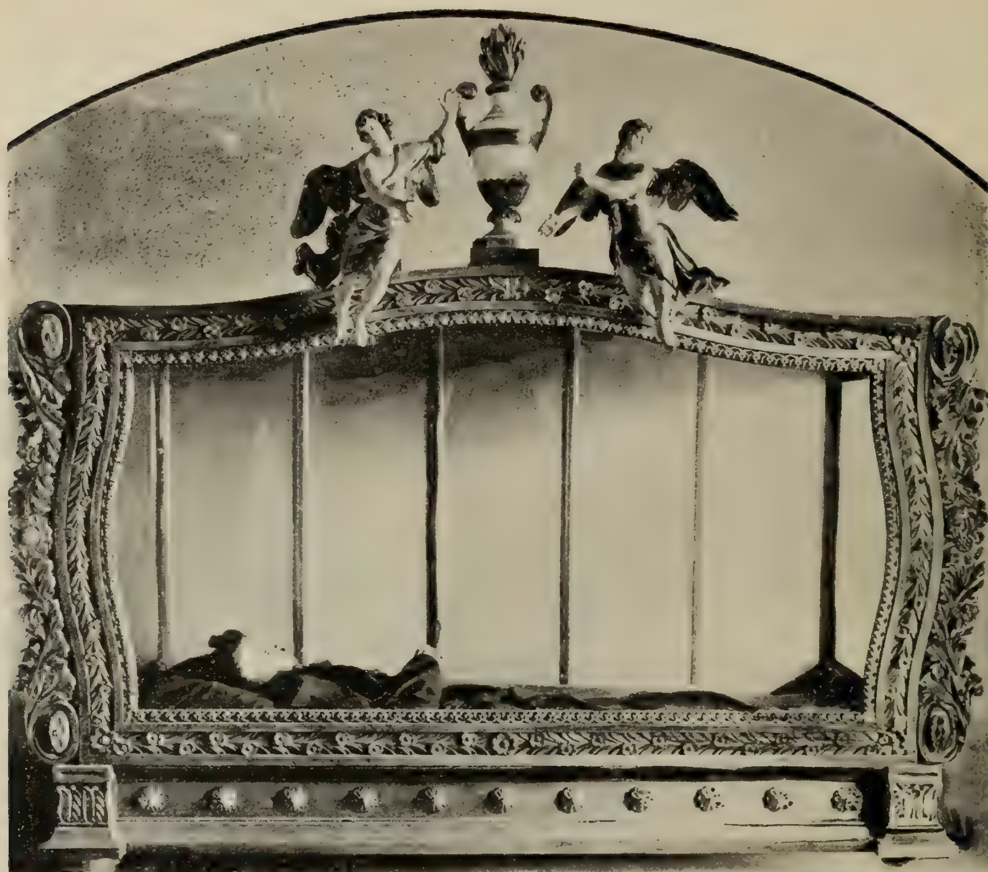
I. ISTVÁN.

I. István.

A családnak egyik legkimagaslóbb alakja (I.) Andrássy *István*, a ki fentemlített Pál testvérével együtt vett részt a dunántúli táborozásokban, s Bezerédi Imre, Balogh Ádám és Kisfaludi dandárnokaival ő vívta ki az 1706 november 6-iki fényes győrvárosi diadalt. Győzedelme jeléül több rézdobot és lobogót küldött haza Andrássy a fejedelemnek. Ha, Thaly szerint, Andrássy István ekkor nem ül le pihenni babérain Sümeg várába, biztosan előre nyomulhatott volna akár Bécsig is. Nagyon szép, nyalka ember volt Andrássy István. Szerette a mulatást s azért is hívták a kuruczok *korcsmai generálisnak*. Azonban minden mulatást abbanhagyott, ha megdördült az ágyú, és mindenkor diadalra vitte a *Pro libertate* megszentelt zászlóját.

Az ő kedvese volt a híres Korponayné-Géczy Juliánna, a ki Andrássy lőcsei várparancsnokságának idejében, egy izben tőle a várfalban lévő titkos ajtó kulcsát ellopta s ezen keresztül a labanczokat a várba bocsátotta. Aljas tettét megbosszulandó, Géczy Juliánnát a kuruczok vasketreczbe zárták, melyet máig is mutogatnak az ottani Probstner-kertben. Ugyancsak Andrássy István szerepel *Jókai* „*A lőcsei fehér asszony*“ czímű regényében.

Koszorús írónk, midőn ehhez a regényéhez adatokat keresett, több ideig volt Andrássy Manó gróf vendége; Krasznahorkán pedig — úgy hazánk kulturmozgalmai, mint humanitárius intézményeinkben nevét örökre nagy betűkkel beírt Andrássy Dénes gróf ősi várában — nagy lakomát adtak Jókai tiszteletére. Örökké emlékezetes lesz a nagy író pohárköszöntője, melyben így emlékezett erről az illusztris családról: „— — egy regényem számára gyűjtök itt adatokat, a melyeknek főhőse Andrássy István. Élettörténete csupa fény. A mi benne árnyék — az is ragyog. Andrássy — a ki egyesíteni tudta magában az önfeláldozó honszerelmet a hódoló hűséggel. Mikor a nemzetnek volt igaza, ezt védte a trónnal szemben, mikor ellenben a trónnak volt igaza, védte a trónt.“ Majd áttérve az utódokra, így végezte: „... és nemcsak ősi ereklyékre találtam Krasznahorkán, de ősi erényekre is. Az Andrássyak most is azok, a kik voltak hősöm idejében. Élettörténetükben még a mi árnyék is ragyog, mikor lelépnek, még akkor is magasabbá lesznek.

SERÉDY ZSÓFIA HOLTTESTE A KRASZNAHORKAI VÁRBAN.

Egyesítik magukban a honszerelmet a trón iránt való hűséggel s vidék lefelé is, felfelé is *mindig azt, a kinek igaza van. . . .*"

Fessler „Geschichte der Ungarn" IX. kötete is foglalkozik Andrássy Istvánnal; Horváth Mihály „Magyarország története" czímű munkájában pedig következőket mondja: „Midőn a császári had nagyobbrésze téli szállásokra oszlott, Löffelholz tábornok Lubomirszky herczeg csapataival is megerősödve előbb Kézsmárkot, majd Andrássy István *átpártolása* után Lőcsét is megvette". Fessler ellenben azt írja, a *túlnyomó erő kényszerítette Andrássyt Lőcse feladására.*

1711-ben véget értek Rákóczy harczai. *Piros csizmák nyomát hóval fedte be a tél,* bús szava a tárogatónak utoljára búgott, elmultak mindenek. Andrássy István nem követte a fejedelmet bújdosásába s mint Gömörmegye adminisztrátora, Viardi császári fővezér megegyezésével Rozsnyón megtartotta az első megyei közgyűlést. A háborús idők elmultával tudományokkal is foglalkozott s ekkor írta nyomtatásban is megjelent „*Triplex Philosophia*" czímű latin nyelvű munkáját. Kétszer nősült s első felesége volt Serédy Zsófia, a kinek természetes úton mumifikálódott testét üvegkoporsóban ma is őrzik a krasznahorkai várkápolnában. *Elmulhatatlan szentje* ma is a népnek *Serédy Zsófia,* a ki egyike volt a legmagasztosabb női jellemeknek. Hőn szerető jó anya, a ki fiait, *Ferenczet* és *Józsefet* nemes erényekben nevelte, a várnak békében munkás, szorgalmas nagyasszonya, háborúban bátor, elszánt védője. *Rákóczy Ferencz* maga is rendkívül nagyra becsülte a hőslelkű Andrássy Istvánnét s a vár ereklyéi közt máig látható az a remekművű szekrény, melyet messze földről ajándékba hozott a nagyasszonynak. Serédy Zsófia halála után újra nősült Andrássy István, de második nejétől, árvai *Barcsay Erzsébettől* nem maradtak utódai.

II. György. (II.) Andrássy *György* (Péter és István testvére) szintén egyik hőse volt a kurucz mozgalmaknak s mint a gyalogság tábornoka, több nevezetes szolgá-

latot tett a fejedelemnek. Ezért Rákóczy többizben kitüntette s 1705-ben rábízta a gömörmegyei tisztviselők kinevezését is. A kurucz mozgalmak elmultával, testvéreivel ő is amnestiát kapott s 1712-ben, úgy Károly császár és király koronázására, valamint a diétára is meghívatott. A polgári pályán mint kitűnő törvénytudó szerzett érdemeket. Mint humanistát is dícséret illeti, mert — 1719-ben — ő volt az első, a ki Rozsnyón valláskülönbség nélkül tett alapítványt oly szegényházra, a hol elaggottak és gyámoltalanok kaphattak ápolást és ellátást. A máig is álló épület homlokfalán látható márványtábla hirdeti az alapító emlékezetét: *Istennek Dicsőségére felépíttette ezen rosnai Ispitalt Krasznahorkának eörökös ura Idösbik Andrássy György Lett régi hív Szolgája tiszttartója Rozmani Industriaja által.* Andrássy György 1725-ben halt meg, nejétől, Szelényi Máriától két fia, György és Péter maradtak.

II. MIKLÓS (DERVIS BASA).

Fentebb említett Andrássy *Pál* kurucz generális, a Rákóczy-szabadságharcznak egyik legkiválóbb vezére volt s úgy mint testvérei, ő is nagyban bírta a fejedelem bizalmát. Hősileg kitűnt a gelencséri csatában s róla mondja naplójában Rákóczy Ferencz: „*Andrássy Pál generális volt az egyetlenegy, a ki a nagyszombati döntö ütközetben kötelességének teljesen megfelelt s a kinek egyáltalában semmit sem lehet szemére lobbantani*". Ugyancsak így szól róla Feszler: „Joh. Szőts, Steph. Sennyey, Alex. Károlyi und die Andrássy's wahren die ersten seiner (Rákóczy's) Achtung würdig". Mint már említettük, a Trencsénben elhunyt Pál csakis leányivadékokat hagyott.

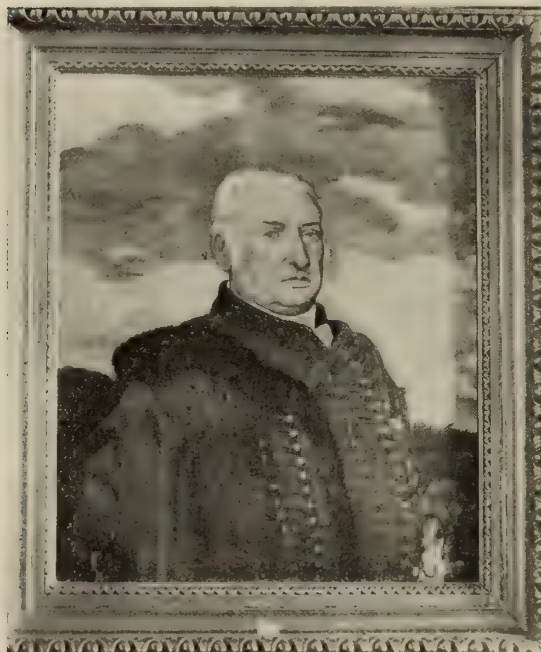
Talán legérdekesebb alakja az Andrássyak régebbi történetének (II.) Andrássy *Miklós*, a *dervis generális*. Mint ferenczrendű barátot érte a Rákóczy-szabadságharcz híre. Azonnal elhagyta a zárdát s egy csapat török és kozák élére állva, a fejedelem zászlaja alá állott. Barátcsuhában harczolván, azért hívták *dervis*-nek, a mi törökül barátot jelent. Testvéreihez hasonló hős volt s vakmerő bátorsága lett veszte is. Egyszer túlságosan messze hatolva a labanczok táborába, elfogták és visszavitték zárdájába. Mint Szirmay munkájából olvassuk, abban a zemplénmegyei kolostorban is végezte életét. II. Miklós.

(III.) Andrássy *Jánosról*, a ki ifjan halt el, sem a históriában, sem a családi krónikában nem találunk említést; ugyancsak kevés a följegyzés (III.) *Mátyásról*, (I.) Andrássy Miklósnak második felesége, *Kerekes Erzsébettől* származott fiáról. Nejétől, *Klobusiczky Juliannától* fia (II.) *István* született, a ki fiatalon — 1760-ban — a schweidnitzi táborban hunyt el, mint alezredes végezve pályafutását. Két nővére, *Borbála* (báró Pottheimné) és *Julianna* (báró *Kozáné*) idegen nemzetségbeliek feleségei lettek.

Andrássy Miklós bárónak a fiai vitték aztán — két ágazaton — tovább a nemzetséget, a kinek két fia (I.) *István* és (II.) *György* vonalában maradt föl továbbra is az illusztris család.

Az idősebb, vagyis *betléri* ágnak őse: *István*, a *monoki*, illetve *hosszúréti* vagy *krasznahorkai* ágé: *György*. Ugyancsak Miklós fiai szerezték vissza a család régi erdélyi javait, melyben őket 1695-ben (I.) Lipót király is újra megerősítette. (I.) Istvánnak nejétől, Serédy Zsófiától két fia: *Ferencz* és *József* maradtak. Heves, tüzes vérű ember volt az ifjú Andrássy Ferencz, a Ferencz.

ki nagyon szerette a dinomdánomot. Egyizben azonban, valami nagy mulatás után elaludván, sajátságos álomlátása lőn. Ez az álomlátás teljesen megváltoztatta. Kegyes és istenfélő lett s javainak nagy részével keresztény rabokat váltott ki a török fogságból s igen sokat áldozott jótékony és egyházi czélokra. Neje, gróf Keresztes Kata után nem maradt utóda. Érdekes itt megemlíteni, hogy abban a korban, midőn előkelő családjaink többnyire idegen nyelven beszéltek, írtak, az Andrássy nemzetség akkor is hű maradt a magyar szóhoz. Erre mutat Andrássy Ferencznek egy, *Dobos András* nevezetű dobos ügyében hozott és sajátkezűleg írt végzése: „Minthogy Dobos András már Isten jóvoltjából Ő sz. Felségének megért gabonája, annyival is inkább, hogy az igaz üdvezűlendő hitre tért, méltó hogy az Andrássy Familia eőtett böcsűletbe tartsa mind holtig; — azért a meddig neki tetszik az várban maradni és dobos hivatalbéli szolgálattyát continuálni, állyon akarattyába. Actum in arce Krasznahorka anno 1755. Andrássy Ferencz m. p."

I. KÁROLY.

I. József. Ferencznek öcscse, (I.) Andrássy *József* jelesül viselkedett a katonai pályán s a poroszok elleni háborúban mint egy magyar ezred tulajdonosa vett részt. Mint hadtudományi író is jeles műveket írt s az „*Osztrák hadi articulusok*"-at nyomtatásban is kiadta. Nejétől, *Balassa Erzsébet* grófnőtől három fiut hagyott hátra, a kik közül *Ignácz*, korán elhalva, (II.) *József* a jezsuita szerzetbe lépve, csupán (I.) *Károly* vitte tovább vonalát.

I. Károly. A *betléri* ágnak egyik legnevezetesebb férfia volt (I.) *Károly*, a ki a katonai pályára lépve, a legmagasabb rangfokozatokat érte el, úgy kiváló képzettsége, mint személyes bátorsága által. Mária Terézia korának legvitézebb hadvezérei, Nádasdy, Daun, Laudon, Hadik, Pálffy, Eszterházy és Károlyi méltatták legnagyobb dicséreteikre Andrássyt. Mint százados, 1750-ben Donstattnál, mint ezredes pedig — 1760 — Landshuttnál tüntette ki magát különösen, a hol azonnal tábornokságra emelkedett. Polgári erényei is bokrosan lévén, ezek és katonai erényei jutalmául, 1780-ban a grófi rangot nyerte. Czímerében is ekkor kapta a szép és nagy jelentőségű szavakat: *Fidelitate et Fortitudine.* Hatvanhét éves korában, 1795 június 7-én, betléri kastélyában érte utól a halál, nejétől, gróf Nádasdy Rebekától származó négy árvát, Károly, József, Leopold és Amáliát (később gróf (III.) Andrássy Miklós neje) hagyván hátra.

II. Károly. Andrássy Károly és *Nádasdy Rebeka* elsőszülött fia (II.) *Károly*, ősei hagyományaihoz híven, ugyancsak a katonai pályára lépett s az Erdődy lovasezredének volt vitéz katonája. Ő volt az Andrássyak közül az első, a ki nagy gonddal kezdte műveltetni gömörmegyei értékes bányáit s 1790-ben hosszabb memorandumot is írva az okszerű bányaművelésről, azt a pozsonyi diéta elé terjesztette. Nejétől, *Batthyány Szerafintől László*, *Imre* és *Ferencz* fiai, valamint három leány: *Mária* (Semseyné), *Paulina* (gróf Paarné) és *Szerafin* maradtak.

László az erdélyi birtokokat örökölte, de nem a legjobban gazdálkodott; elszegényedve s a közélettől visszavonultan halt meg Görcsön, Erdélyben. Hasonlóképpen rossz gazda volt Andrássy Imre is, úgy hogy ősi betléri birtokrésze is idegen kézre, gróf Nádasdy, majd báró Grovestin birtokába került.

A kitűnő gazda és szerző, Andrássy Manó gróf ezt a részt később új tulajdonosaitól visszavásárolva, újra az ősi örökséghez csatolta. Imrének egyetlen leányát *Jolánt*, primóczi *Szentmiklóssy* nevezetű nemes úr vette nőül s miután a szintén pazarló Andrássy Ferencznek sem maradt fiú ivadéka, I. Károly másodszülött, fia (III.) Andrássy *József* vitte tovább vonalát.

A ritka szép ifjú 1792-ben mint a mosonmegyei nemes insurgensek vezére táborba szállt, hadakozásra azonban ezúttal sor nem kerülvén, hazatért Alsó-Sajóra, a hol birtokát gondosan kezelte. Később *Leopold* testvérével együtt beútazta Európát s Párisba kerülve, ott szépségével és jeles műveltségével annyira feltűnt, hogy I. Napoleon minden udvari ünnepélyre meghívta s különösen kitüntette. Rendkívül érdekes Andrássy Leopoldnak ebben az útban készített, *rajzolt* naplója. Minden helyet, a hol megfordultak, minden érdekes jelenetet ugyanis lerajzolt Leopold gróf s ez a napló máig megvan Betléren, a hol Andrássy Géza gróf kegyelettel őrzi. Andrássy *József* neje volt a csodálatos szépségű *Csáky Valburga* grófnő. A huszonhét éves, viruló szép asszony halála nagyon tragikus módon történt. Udvari bálra kapott ugyanis meghívást Bécsből, de az elmenetelben óriási náthája gátolta. Ekkor valaki azt tanácsolta neki, hogy olvasztasson fel spanyolviaszkot s annak a forró gőzét szívja fel. Ezt meg is tette a grófné, de a kuruzslás végzetessé vált, mert tüdőbajt kapott, a mely virágjában eloltá ifjú életét. III. József.

Andrássy József később maga is elbetegesedett s életének több mint két tizedét ágyban fekve töltötte. Azonban a gróf nagyon kedélyes, türelmes beteg volt. Minden érdekelte, a mi a külvilágban történt, olvasott, írt s hogy munka nélkül egy pillanatig se legyen, aranycsipkékből, selyemszövetdarabkákból tépte ki a szálacskákat, vulgo: *czupfolt*. Dr. *Marikovszky* rozsnyói orvos gyógyította, a kit egyizben külföldi tanulmányútra is elküldött. Különösen szerette a zenét és a litteraturát. Ha a rozsnyói „*Fekete-Sas*“ vendéglőbe magyar *theátristák* jöttek, azokért rögtön hintókat küldött a gróf s kihozatta őket magához, Alsó-Sajóra.

Egy alkalommal így került a híres, első magyar operaénekesnő, *Déryné* is, többed magával Alsó-Sajóra. A legbájosabb bohém-asszony közvetetlen kedvességgel írja le naplójában, *hintókon* hogy menének *abb' a rossz kis faluba*, a hol „*nagy, puszta udvar, nagy épület, igaz, látszott, hogy sok szobával bíró, de semmi grófi nem mutatta magát*“. Aztán párhuzamot vont „*Leopold gróf pompás betléri kastélya és kertje*“ s Alsó-Sajó közt. De csakhamar rendkívül megnyerte a „*kedves, nyájas társalgású gróf József*“, a ki noha ágyban feküdt, maga így bíztatta Dérynét: „*Jöjjön csak közelebb húgocskám, nem vagyok én olyan nagyon beteg, csak a lábaim rosszak, nem akarnak szót fogadni.*“ A férfiakkal is nagyon nyájaskodott, egyre tessékelte őket, egymásután mondogatta: „*Hozta Isten, hozta Isten!*“ Déryné leírja aztán, hogy milyen pompás ebédet adatott a gróf s hogy a fekete kávét megint csak a beteg szobájában kellett meginniok. Andrássy József sokat beszélt a külhoni, különösen olaszországi operákról, sóhajtva mondván, hogy: „de most már itt fekszem és mindeneknek vége.“ Dérynét kérte, hogy énekelne neki valami *jó magyar nótát*, mire a diva azonnal előadta az akkor oly divatos: „*Mariskám, Mariskám, eszem a szentedet*“ és a „*Cserebogar*“-at. Mikor pedig elbúcsúztak, homlokon csókolta a művésznőt s egy kis rózsaszín papirt adott át neki, félig súgva: „nem magának, ez a *nagy Dérynének* semmi, de annak a kis *Mariskának*, a ki olyan jól nótázott. Naplójában naiv őszinteséggel leírja Déryné, hogy alig várta, hogy megnézhesse, mi van a rózsaszín papiroskában: „Uramfia, hát száz forint. Óriási nagy pénz volt az akkor. Hálát adtam az Istennek, a ki áldaná meg a jó grófot. Útra készültünk, el Rozsnyóról, hát épen jókor jött . . .“ De mikor is nem *jött jókor* a segítség Dérynének, kora e legbájosabb bohém-asszonyának, a ki mindig pénzzavarban volt, örökké nyakig ült az adósságban s ezt naplójában is kedves közvetetlenséggel és igaz színekkel megírva, hagyta az utókorra.

Andrássy József, nagy pártfogója az akkor ébredni kezdő magyar szellemi életnek, egyetlen fiú (Károly) hátrahagyásával 1834-ben, Alsó-Sajón végezte életét s a veszverési templomban temettetett el.

A legénysorban élt és halt Andrássy *Leopoldról* fényes lapokat találunk a családi históriában. Mint a gömörmegyei nemes fölkelő sereg vezére, József Leopold.

fivéréhez hasonlóan, a katonaságnál kezdte pályáját. Később azonban betléri jószágára vonulva, gazdasággal, tudományokkal és szépművészetekkel foglalkozott. Könyvtára egyike volt az ország akkori leghíresebb könyvtárainak. Bárhová utazott, direktoránál, Szathmáry Antalnál hagyta ennek a könyvtárnak a kulcsát, azzal a meghagyással, hogy távollétében bárminő magyar munka jelennék is meg, azt azonnal megvegye és a polczra állítsa. A könyvtárat több ezer kötetre gyarapította s annak külön épületet is emeltetett.

Éremgyűjteménye országos hírre tett szert. A XVIII. század voltaireiánus eszméinek hatása alatt, nem járt a templomba, de azért sohasem becsmérelt egyetlen vallást sem, mindenkiét tiszteletben tartva. A rozsnyói ferenczrendi barátoknak nagy patrónusa is volt, noha sok vaskos tréfát követett el velük, azt sem bánva, ha őtet is visszatréfálták. Általában szenvedélyesen szerette a *jux*-okat. Szalay, rozsnyói prókátor, a gróf ügyeinek is vivője, nagyon sokat szenvedett köszvényben. Andrássy Leopold elhitette vele, hogy Világoson olyan forrás fakadt föl, a mely egyszeribe talpra állítja a betegeket. A fiskális meg is tette az akkori időben rémítő hosszú útat, ott azonban azonnal észrevette, hogy felültette a tréfás gróf. Valami félév mulva aztán, egy napon csak lélekszakadva hajtat ki Szalay Betlérbe, kiabálva, hogy egy tekintélyes bányász épen most beszélte el, minő szerencsétlenség esett Selmeczbányán, a hol a leggazdagabb bánya robbant föl. A gróf elhitte s mint a selmeczi bányahatóság tanácsosa, azonnal fogatott s indult Selmeczre. Persze, odaérve látta, hogy Szalay felültette, de eszébe jutván a világosi köszvény-fürdő, mosolyogva dugta zsebre a sikerült tromfot. Mindazonáltal Szalay jóideig nem merte magát mutatni a betléri portán. Barátságot tartott Andrássy Leopold Józsa Gyurival is és ennek a kompániája: Keglevich Miklós, Csáky Theodor, a Brudern bárók és még többen, gyakorta tanyáztak nála.

Leopold grófért Rozsnyó lakossága a szó teljes értelmében rajongott. Ő maga nyájasan, szívesen érintkezett mindig a néppel s örült, ha vasárnap vagy ünnep délutánon kisétáltak betléri kertjébe. Sokszor muzsikásokat rendelt, egész népmulatságokat csapott s egy deszkaemelvényre helyeztetve öblös karszékét, pipával szájában beléült s úgy gyönyörködött a fiatalság tánczában. Volt egy különös passziója. Rendkívül szerette a nagyon alacsony, jobban mondva, törpe embereket. A hol csak hírét hallotta egynek, Betlérre hozatta, kitűnően gondoztatta őket, s számukra szép ruhákat készíttetett, sőt miniatur-házat is építtetett. Egyik kedvencz törpéjét, *Demikátot*, le is rajzolta Leopold gróf s maig megvan ez a rajz, többi pompás rajzaival és torzképeivel együtt Betlérben.

Andrássy Leopold korát meghaladott tudományos képzettséggel bírt, lelki műveltsége, szívnemessége is ritkította párját s egyike volt a család legnagyobb humanistáinak. Mert, noha haszontalan fényűzésre és traktákra nem költött, sohasem zárkózott el, ha igazán arra szorultakon segíteni kellett. Családjának ez a kiváló tagja 1824 október 14-én végezte be életét s végakaratához híven, *isten szabad ege alatt*, a betléri parknak egy általa ültetett remek fenyőligetében helyezték örök nyugalomra. Sírja fölött, márványkőkoporsót ábrázoló emlék emelkedik, rajta a család czímere és bányászjelvények vannak kivésve.

Unokaöcscsének, Józsefnek és a csodaszép Csáky Valburga grófnőnek III. Károly. egyetlen fia, (III.) Andrássy *Károly* gróf, nem csupán családjának, de korának is egyik legkiválóbb embere, díszes helyet érdemel a család történetében. Fiatal korában egyike volt az ország legszebb embereinek. Háztűznézni menvén, előbb az utolsó Koháry leány kezét kérte, de miután ezt már anyja előbb *Coburg* herczegnek igérte, nem kaphatta meg. Az öreg *Koháryné* kimondhatatlanul sajnálkozott e miatt, mert mégis csak szíve szerint valóbb lett volna, ha a dús Koháry javak magyar ember kezébe kerülnek; még pedig egy olyan testben-lélekben kitűnő magyar emberéibe, mint a minő volt Andrássy Károly gróf.

A huszas években annyira híres mádi bálok egyikén is kitűnt Andrássy daliás volta, a ki azonban a családi vagyon megoszlása következtében, nem tartozva már a pazar fényt kifejteni tudó, dúsgazdag mágnások közé, inkább csak a nemes urak leányai körül forgolódott. Így nem közeledett az ország

egyik leggazdagabb leánya, Szapáry Etelka grófnőhöz sem, a kiről mindenki azt beszélte, hogy herczegnél alább nem is adja. De mit akart a sors véletlen szeszélye? A Szapáryékkal éppen egy házban megszállott gróf az emeletről szobájába átszolgáló úgynevezett *Windofen*-on keresztül egyszerre csak hallja, hogy Szapáryné kérdezi leányát, ki tetszett neki legjobban a bálban megjelent úrfiak közül:

– Andrássy Károly, — felelte Etelka grófnő — ha megkérne, ehhez rögtön hozzámennék.

Andrássy — a ki már éppen haza készült Gömörbe — azonnal kifogatott, felment Szapáryékhoz, megkérte Etelka grófnő kezét s nemsokára meg is történt az egybekelés.

III. KÁROLY.

A milyen szép, olyan bátor ember is volt Andrássy Károly. Az 1831-iki kolera idején, a zemplénmegyei feldühödt parasztok közt mindig fegyver nélkül járt; midőn pedig — 1839-ben — Gömörmegyében követválasztást tartottak s az Abaffy-párt négyszáz embere fütykösökkel, dorongokkal támadta meg a pelsőczi megyeházán lévő győztes ellenzéki tábort, a míg mindenki futásban keresett menekülést, Andrássy a vállát a megyeház ajtajához vetve, elkiáltotta magát: *Nos, ki mer hozzám nyúlni. . . .* Bizony minden bot leereszkedett és sértetlenül maradt az oroszláni bátorságú férfiú.

A reform-küzdelmek idejében különösen arra törekedett, hogy anyagilag erősödjék a nemzet s gazdasági téren igyekezett előnyeink kimutatásában. Azt tartotta, hogy egy gazdaságilag konszolidált nemzet, a kor minden nagyobb változásait könnyebben kibírja. Politikailag egész életén át az ellenzék zászlói alatt küzdött s különösen ötletes, elmés szónoklataival tűnt ki. Tollal is harczolt hazafias érdekeink mellett, s a *Pesti Hirlap* hasábjain pompás tollharczokat vívott a maradi, ócska Augsburger Allgemeine ellen. Értékes önálló munkája, a mely német nyelven „*Umrisse einer möglichen Reform in Ungarn*“ czímmel Brüsszelben jelent meg, valamint a *Magyar Vasművekről* írt könyve is. Hosszabb ideig foglalatoskodott mint a Tisza-szabályozás elnöke, mely társulatnak sok anyagi áldozatot is hozott a nemes gróf. A Tisza-szabályozás gyakorlati voltát illetőleg, mint tisza-dobi földbirtokos, Dessewffy Marczel gróffal egyetemben, ő indította meg az első mozgalmakat.

A negyvenes évek elején történt, hogy Tisza-Dobon, *Széchenyi* István gróf elnöklete alatt a Tisza-szabályozás tárgyában gyűlést tartottak. Onnan, Debreczenbe készülve, az egész társaság hidason kelt át a Tiszán. Erőss Lajos, Szabolcsmegye akkori alispánja, ekkor Széchenyihez fordulva így szólt: „Örök dicsősége lesz a grófnak, ha hazánkat boldogitó fenséges eszméit végrehajtja“. „Nem én leszek az, a ki ezeket végrehajtja“ — felelé a gróf — mire Erőss kiváncsian kérdezte: „*Hát ki?*“ A gróf látnoki mosolylyal mutatott a hidas sarkában gubbaszkodó borzas sihederre. Andrássy *Gyula* volt az, Károly második fia, a ki tényleg befejezte később a nagy Széchenyinek annyi megkezdett munkáját. Ezt a kis epizódot pedig a hatvanas évek végén, a már akkor világtalan öreg Erőss Lajos maga beszélte el Kerkápoly Károlynak.

Andrássy gróf bátornak is nevelte fiait s éppen Gyulával, mint egész kis fiúval tette meg, hogy egy szép vászon-zsebkendőt adva át neki, melyet éppen egy alsó-sajói jobbágya hozott volt, tréfásan jegyzé meg: „Ajándék van benne Manónak, meg neked“. A kis Gyula nekiesett a kendőnek s mert újjaival nem bírta kibogozni, fogaival látott hozzá. Végre engedett a kötés s a vászon-takaróból *Dovecz* Mihálynak, egy híres rablónak a feje hullott ki, a kit éppen akkoriban — 1832 deczember 28-án — akasztottak fel Henczkó és Alsó-Sajó közt s a kinek fejét magának kérte el a gróf. Ezzel a koponyával még egy bécsi híres kraneologust is felültetett a tréfát szerető gróf. Elküldte ugyanis tulajdonságainak megállapítása végett s a német tudós hosszas elaboratumok után kisütötte, hogy a koponya bizonyosan valami igen erkölcsös úré, főpapé lehetett. Andrássy, mint a német tudákosság emlékét eltette a koponyát s az máig is megvan Betléren.

A bányászat és gyáripar felemelésére is nagyon sokat tett Andrássy Károly. Az ózdi vasgyár-egyesületnek ideáját ő adta először, s mikor 1845-ben Belgiumba utazott, akkor is a nagyobb vas- és gépgyárak tanulmányozását czélozta. Ebben az útjában érte utól — június 22-én — egészen váratlanul a halál.

Az 1839—40-iki pozsonyi diétán való működése örökké emlékezetes. Kossuth ismert ügyében tartott beszéde egyike a leghazafiasabbnak. Ez az, melyben nyíltan kimondta a nemes gróf, hogy „szabad alkotmányt szabad sajtó nélkül“ nem képzel. Kapott is gyakran *actiót* s a nádor akárhányszor rendre utasította. A ritka jeles férfiú bizonynyal intéző férfia lett volna szabadságharczunknak, ha a halál oly korán, férfikora teljében, el nem ragadja családjától, hazájától és nemzetétől.

Méltó apának méltó utódai maradtak fiaiban, a kik együtt és külön díszére váltak az Andrássyak jeles családfájának.

Manó. A legidősebb, *Manó*, a *vasgróf* néven ismert kiváló férfiú, 1821 márczius 3-án, Oláhpatakon pillantotta meg a napvilágot. Első nevelését Peregriny Elek vezette, majd Tatán, a piaristáknál hallgatta és fejezte be a gimnáziumot. Egyetemi tanulmányai után nagy külföldi útakat tett, majd 1847-ben Zemplén vármegyében kezdte meg nyilvános pályáját. Az 1847—48-iki diétára Tornamegye választotta követnek, majd ugyanebben a vármegyében lett főispán. A szabadságharcz elmultával hosszabb keleti utazásra indult s különösen Indiát tanulmányozta. Tapasztalatait nagy gonddal és szép változatos stilussal leírt munkában „*Utazás Kelet-Indiákon*“ adta közre. A rajzokat is maga készítette a gróf s ezek Európaszerte méltó figyelmet gerjesztettek. Általában igen jó tolla volt s még mint egészen fiatal ember, 1843-ban igen változatosan és szépen írta le Petrisevich Horváth Lázár lapjában, a *Honderü*-ben európai utazásait. Az ötvenes esztendőkben, elvonulva a közélettől, birtokain élt s azoknak javításával, gyarapításával foglalkozott leginkább. Ugyanez idő alatt remek képtárát és ritkaséggyűjteményét is szaporította. Mint a Magyar Tudományos Akadémia tagja is munkásságot fejtett ki s 1860-ban tartott székfoglalójában kiváló indítványokat tett a régiségtár regenerálása érdekében. Saját régiség- és numizmatikai gyűjteményét is szakszerűen leírta s bemutatta híres történelmi gyűrűinek a rajzait. Régiséggyűjteményében megvan Korvin Mátyás nyerge, kardok Rákóczytól és egyik Bebeknek a sisakja. Ritkítja párját Indiákról magával hozott etnografiai gyűjteménye is.

Andrássy Manó gróf élete, működése szinte összeforrt Gömör vármegyével. Közéletében mindig szeretettel vett részt s itt, Oláhpatakon, majd később az általa újra épített pompás betléri kastélyban üdült legszívesebben. Szádvári erdőségeiben rendezett vadászatai országos hírre jutottak s a ki csak közéletünkben számot tévő férfiú volt, mind megjelent azokon. Itt vadászott nála Milán király, számos külföldi notabilitás, de azért a gömörmegyeieket, nevezetesen a rozsnyóiakat sem feledte el s egyik legkedvesebb, legkitartóbb vadásztársa, háziorvosa, dr. *Maurer* Artúr volt, a kit különben nemcsak orvosának, de benső barátjának is tartott és nagyrabecsült a nemes gróf.

Ritka geniális, ötletes ember volt Manó gróf, olyan emlékezőtehetséggel, a mi ritkítja párját. Jegyzeteket alig csinált, de ezért évek mulva is emlékezett eseményekre, számadásokra, nevekre és arczokra. Páratlan volt

munkabírása is. Kiterjedt és egyre gyarapodó birtokain egyedül ő maga intézkedett mindenben, így gömörmegyei vasbányáinál is, a melyeknek jövedelmét szakszerű műveltetéssel megkétszerezte. Zemplénben ő vásárolta meg a mező-laborczi uradalmat, építtette a fejedelmi szépségű parnói kastélyt. Figyelmét, érdeklődését semmi sem kerülte el, tevékeny részt vett a zempléni gazdasági egyesületben, sok ideig elnökösködött a rozsnyói lövészegyesületben s egyizben a lövészkirály czímet is elnyerte. A politikai pályán, mint Rozsnyó város képviselője, buzgalommal és sikerrel működött. Mint szónok, kissé akadozott, de ötletes, talpraesett beszédei mindig nagy tetszést arattak.

MANÓ.

Ő benne is, mint öcscsében, Gyulában, nagy mértékben megvolt az Andrássyak híres „*schlagfertig*"-sége.

Rendkívül kedélyes és noha takarékos, de nagyon jószívű ember volt. A családi annalesek számtalan jóízű adomát őriztek meg róla, a melyek mutatják, hogy erényeiben, szokásaiban, de még jelentéktelen hibáiban is, a minő a hirtelen harag és a túlságos egyenesség, ízig, vérig magyar ember volt.

Az adomák sokaságából tollhegyre veszünk egyet-kettőt, a melyek közül az első talán a legjellemzőbb. Manó gróf igazi puritán-természet volt. Sohasem kapkodott külső fény, rendjel, vagy ilyesfajta kitűntetés után. Neje — nőknél nagyon is érthető gyöngeségnél fogva — már inkább kapott a rangon s gyakran biztatta férjét, tegyen lépéseket a v. b. t. t. rangért, a mivel a *kegyelmes* czím jár. Egy félszó is elég lett volna. Gyula gróf akkoriban mindenható volt az udvarnál, szinte lesték, mivel szerezzenek neki örömet. Andrássy Manó gróf azonban ezt a félszót se mondta ki, de hogy, hogy nem történt a dolog, mégis csak megérkezett a kinevezés. Egyszerre rohanták meg a gratulánsok. A czeremóniákat, különösen a sok beszédet gyűlölő gróf, hogy szabaduljon a szóözöntől, hazaszökött egy kicsit Betlérre, szétnézni. Alig érkezett meg, lakosztálya előtt köhécselést hall, majd pedig szerény, tiszteletteljes kopogtatást.

— *Bujj be* — kiáltotta Andrássy Manó bosszankodva, hogy még itt sem hagyják békében. Nyílik az ajtó és élén a major-domussal, megjelen az egész kastélybeli cselédség. A major-domus, kezében egy irtózatos bokrétával, nagyot köszörülve torkán, imigyen kezdi:

— *Nagyméltóságú gróf, Kegyelmes Urunk* . . .

Tovább azonban nem folytathatta a *valóságos belső titkos tanácsos úrnak* szánt gratulácziót, mert a gróf hirtelen az asztalra vágva, olyat mondott, hogy a major-domus ijedtében elejtette a bokrétát, a háttérben szorongó komornák, kulcsárnők meg kézilányok irtózatos sivalkodással úgy elszaladtak, mintha csak seprüvel kergették volna őket.

Az is jó, mikor a gróf nem sürgönyözve kocsiért, egyik zempléni vasúti állomáson felült egy fakó szekérre, melynek girhes lovát egy pajeszes lengyel zsidó dirigálta. Öt forintban alkudtak meg s mert a kastély jó messze feküdt, az eső meg szakadt, a gróf nem is sokalta a díjat. Útközben aztán beszélgetni kezdett a vendég meg a kocsis s utóbbi megkérdezte utasát, vajjon *üzleti* ügyben megy-e a kegyelmes úrhoz.

Manó grófot nagyon mulattatta, hogy a zsidó nem ismeri s kiváncsiságot színlelve kérdezte, milyen ember is hát üzleti ügyekben az az Andrássy Manó.

— Ó — bizonykodott a zsidó — pompásan érti az üzletet. Azt ugyan be nem csapja senki, mert száz zsidón meg örményen is túltesz.

Épen a kastély elé értek már. A szolgák nagy hajlongva szaladtak a *kegyelmes úr* elé, a szegény zsidó pedig majd elájult ijedtében. De a gróf csakhamar megvígasztalta és őszinte szókimondásáért dupla fuvarbérrel honorálta.

A nyolczvanas években egy geniális, de rendkívűl fegyelmezetlen természetű magyar író titkároskodott Manó gróf mellett. De gyakran megtörtént, hogy épen mikor legjobban kellett volna, akkor nem volt kéznél. Akárhányszor a „Zenélő órából" vagy a „Komlóból" fiakkeren czitáltatta elő Manó gróf. Barátai meg is kérdezték, miért tartja a renyhe, rendetlen frátert, mire így felelt:

— De pompásan ír. Mellettem megél, ki tudja, ha elhagynám, anyagi gondokkal küzködve, tudna-e még ilyen jól dolgozni.

Akárhány tönkrement urat segélyezett, azt tartva, hogy ezekre fér rá legjobban a segély, mert dolgozni nem tanultak, koldulni pedig nem mehetnek. Neje, született Pálffy Gabriella grófnő, palotahölgy és csillagkeresztes dáma, ifjúságában egyike volt az arisztokráczia legszebb asszonyainak. Az Andrássynéknak szintén egyik kiváló mintaképe a grófnő. Nemes és gyöngéd hitves, páratlanul gondos és szerető anya, gazdag egyéb női erényekben is. Jótékonyságát a sajómenti apró községek ma is áldják, a hol mindig enyhíteni igyekezett a nép nyomorát. De különös érdeme, hogy noha vasszorgalmú férjének a vagyon szaporításában és megtartásában segített, a hol kellett, mindig kellően reprezentálta családja fényét és tekintélyét.

Manó gróf boldog házasságából öt gyermek, négy leány és egy fiú maradt életben, két fia még zsenge korában térvén meg apáihoz. Gyermekeit is magyarosan, magyar szellemben nevelte s még az sem volt egészen inyére, hogy Géza fia, noha hírneves család sarját, de osztrák főrangú hölgyet vezetett oltárhoz s csak akkor nyugodott meg, mikor látta, hogy menyéből igazi jó magyar asszony válik, méltó a régi ősanyákhoz.

Még első fiú unokájának, a szépen fejlődő, jeles tehetségű Károlynak a születését megérte, a minek az emlékezetére nagyobb alapítványt is tett. Noha hetven év terhe nyomta Manó gróf vállát, erőteljes, életvídám férfiú volt, se vadászat, se nagyobb utazások fáradalmaitól vissza nem riadva. Így, egy alkalommal örömmel indult Görzbe, hogy ott időző övéit fölkeresse. Útközben mérges pokolvar keletkezett a tarkóján. Rá se hederített s övéihez érve, sem akart orvost hívatni. Azonban akarata ellenére is orvost hívattak, de már akkor késő volt.

Hirtelen halála országszerte szomorúságot okozott. Kivált a hol ismerték az egyenes szívű, jó Manó grófot, mindenütt őszinte könyeket hullattak érte. Végrendeletében úgy intézkedett, hogy fia, Andrássy *Géza* gróf az általa kijelölt földbirtoktestből majorátust alkosson s ezt vonalán mindig a legidősebb fiú örökölje. Andrássy Manót koszorus írónk Jókai, következőleg jellemezte: Valódi magyar nagyúr volt, szabadelvű, eszes ember, a ki ősi vagyonát saját eszével és szorgalmával megkétszerezte.

Gyula. Mint tündöklő csillagok közt fényét messze világokra lövellő meteor, úgy tűnik fel az Andrássy családban Károlynak a második fia, Andrássy *Gyula*, a későbbi *nagy kanczellár*. 1823 márczius hó 23-án látta meg a napvilágot, még pedig családi hagyomány szerint nem Kassán, — mint életrajzaiban olvassuk — hanem a gömörmegyei Oláhpatakon. Andrássy Károly a huszas években ugyanis állandóan ezen a gömörmegyei birtokán tartózkodott s ha gyermek született, azt az udvari pap nyomban megkeresztelte s aztán, ha a gróf vagy grófné Zemplénbe utazott, a született gyermeket útközben, Kassán, a hol rokonoknál szálltak meg, anyakönyveltették. Gyermek- és ifjúkorának nagy részét is Gömörmegyében, a gimnáziumi tanulmányok első osztályait pedig Sátoralja-Ujhelyen, mint a piaristák konviktora töltötte. Nagyon eleven gyermek volt a kis Andrássy s pajkos csinjeiért egyszer-másszor reászolgált a fenyítésre. Egyizben épen olyan büntetést szabott rá a páter, a mi nem volt inyére. Fogta hát magát, neki indult gyalog Terebesnek. A csörgői országúton érte utól egy lihegve utána szaladó páter. Eleinte fenyegette, de mert erre fittyet hányva, még jobban szaladt a kis Andrássy, alkudozni

kezdett vele. Miután előbb kikötötte, hogy a páter nem közelít felé, azt is megkívánta, hogy minden büntetés elengedtessék. A páter ígérte is, de a fiú komoly hangon intett felé: *Esküdjék meg.* A forró nyári napon, porban és hőségben mit tehetett egyebet a szegény pap, esküre emelte két ujját, fogadva, hogy semmi bántódása nem lesz a kis grófnak. Így értek vissza. S-A.-Ujhelyre s ez volt Andrássy Gyulának első sikeres diplomácziai működése.

GYULA.

A zemplénmegyei nemes fiúkkal szívesen pajtáskodott. Bernáthéknál Kazsuban, a Kandó családnál, Kazinczyaknál Migléczen gyakran megfordult s kedvencz pajtása volt egyik Kazinczy-unoka, a vele egykorú gróf Vay László. Ezzel, Soós Bizsuval és Bernáth Berczivel egyizben Kazsuban az egész falut holtra rémítették. Holmi állati bőrökbe öltözve, arczukat kisubiczkolva, felfeküdtek a Bernáth-kúria tetejére s elhíreszteltették, hogy vadak, szerecsenek, a kik ha leszállnak, az egész falut meg fogják enni. Mindenki elfutott, végre is a szolgabíró világosította fel a lakosságot az úrfiak tréfájáról.

Széchenyi István gróf rendkívül szerette a kis Andrássyt, s mikor egyszer betegen feküdt Pesten, a kezelő orvosának, a híres homeopatha almási Balogh Pálnak így szólt: Ön ezerféle jótékony egyletnek az elnöke meg a titkára. Egyre lót-fut lelkes, hazafias ügyekben. De tudja meg, nagyobb jót nem tehet hazájával, mintha a kis Andrássyt meggyógyítja. Arra kérem, valahányszor oda megyek, Önt is ott találjam. Ugyancsak Széchenyi mondogatta mindig a gyermek Andrássynak: *Belőled fiacskám minden lehet, a mi lenni csak akarsz, még Magyarország nádora is.*

Rendkívül bátor gyermek is volt a kis Andrássy s emlékezetes az a tette, hogy mint siheder, látva Széchenyi Istvánt Budára átsétálni az épülő híd lánczain, ő is utána csinálta. Több pajtásai is követték, de ezek, szédülést érezve, már az első oszlopnál mind visszatértek: Már én csak átmegyek — kiáltotta vissza Andrássy — s noha annyira szédült, hogy néha le kellett ülnie, végre mégis minden baj nélkül átjutott Budára.

Sokszor kivitték Alcsutra is, a palatinushoz, a hol egyizben Ferencz József Károly főherczeggel — a mostani uralkodóval — is labdázott. A kiegyezés előtt, mikor aztán Andrássy valami gazdasági kiállításra hívta meg a *császárt*, ez utóbbi így szólt a grófhoz:

— *Emlékezik még, mikor együtt labdáztunk Alcsuton?* — Ettől a perctől kezdve fölragyogott Andrássy Gyula csillaga.

Politikai pályáját Zemplén vármegyében kezdte s az 1847—48-iki pozsonyi dietára, S.-A.-Ujhely választotta követül az alig 24 éves Andrássyt. A megalakult felelős magyar miniszterium csakhamar a megye főispánjává nevezte ki, de mikor az alvidéki lázadások hírét vette, kardot kötve, megyéje nemzetőrségének élére állott. Hazafias ténykedéseivel annyira megnyerte a magyar kormány bizalmát, hogy Debreczenből külön követül küldte Konstantinápolyba. Kossuth Lajos *in partibus* ezredesi ranggal is fölruházta, de mikor aranytól csillogó, pompás díszruhájában Görgeynél tisztelgett, a ruhára nem sokat adó Görgey kissé gúnyosan jegyzi meg: Tudja mit kedves barátom, legjobb lesz, ha én megverem a császáriakat, Kossuth kibékül velük, Ön meg itthon marad és leveti ezt a czifra ruhát. Mikor a kiegyezés megtörtént s a száműzöttek hazatértek, Görgeyt Klagenfurtban felejtették. Ekkor Andrássyhoz fordult az internált tábornok, megkérdezve, szól-e rá is az amnesztia. Persze hogy szólt. A miniszterelnök rögtön intézkedett s mikor Görgey megérkezett, első dolga volt Budára menni s megköszönni Andrássynak szíves közbenjárását.

— Hagyja el, — legyintett hanyagul a kegyelmes úr — Ön nekem nem tartozik köszönettel. Én kiegyeztem az osztrákkal, panaszokkal nem segítünk a hazán. — Ön pedig vonuljon félre. Görgey pedig, mikor egy barátja kérdezte, hogy fogadta az omnipotens úr, csak ennyit felelt: Andrássy visszaadta nekem a 49-iki kölcsönt.

A szabadságharcz után külföldre menekült s eleinte — mert az édes anyja által küldött pénzt többnyire elemelték a levelekből — meglehetős rossz napokat látott. Podgyászt se vihetett s megtörtént, hogy vele együtt menekült, gyermekkori pajtásával, Vay Lászlóval, együtt mosták s térdükön vasalták, illetve húzogatták ki fehérneműjöket, minden krajczárt megosztva egymás közt. De az erős napokat sohasem felejtette el Andrássy, sem a Kazinczyné úrasszony virágos kis kertjében történt gyermekjátékokat, mert Vaynak fogytig jó barátja maradt, s mikor a honvédséget felállitották, az első törzstisztek egyikéül őt nevezte ki és József főherczeg mellé oszttatta be. Ritka ma az ilyen igaz jó barát s mint Andrássy Gyula jellemének egyik legfőbb vonását, nem hagyhattuk említés nélkül.

Külföldi bujdosásában ismerkedett meg a csodaszép *Kendeffy* Katinka grófnővel, a kit nemsokára nőül kért. Édes anyja, a menyasszony kálvinista lévén, eleinte nem akart beleegyezni a frigybe. Gyula gróf kapaczitálgatta is bájos menyasszonyát, IV. Henrik példájával is előhozakodva: Hát nem érek én meg magának egy misét? kérdezte, mire a szellemes Katinka grófnő tréfásan jegyezte meg: Már hogyne, de mit érne velem? A ki egyik vallást a másikkal csereberéli, egyben se lehet jó. Nálunk Erdélyben legalább ilyen verset csináltak egy konvertált Bánffyra:

Púpos voltál Bánffy, görbe kálvinista —
Hogy lenne belőled egyenes pápista . . .

Többet nem erőltette Gyula gróf menyasszonyát. Andrássy Károlyné pedig belenyugodott fia házasságába, a mely egyike volt a legboldogabbaknak. Irányi Dániel, a ki látta a fiatal pár esküvőjét, ekkortájban azt írta egy hazaküldött levelében: „Életemben soha szebb pár embert nem láttam Andrássy Gyula és Kendeffy Katinkánál“.

Érdekes, hogy az emigráczió egyik legtevékenyebb tagját, a jeles szabadsághőst, Andrássy Gyulát 1851-ben *in effigie* felakasztották. Az *aktust* Pesten, az *Újépület* mellett Both, brünni hóhér hajtotta végre. A négyszöget formált katonaság előtt állt a törzshadbíró s mint az igazi kivégzéseknél, harsány hangon kiáltotta: *Die Execution beginnt.* Erre a profosz egy fekete táblácskát adott át a hóhérnak, a melyen fehér krétával írva állt az elítélt neve. A tábla fölött hurok lógott s ezzel húzta fel a hóhér a bitófára, mely kivégzés díját, akárcsak a rendes akasztásoknál, 115 váltó forintokban, nyugta ellenében fizették ki a *justifikált Graf Julius Andrássyért.*

Az olasz háború után, 1860 felé, derengeni kezdett a magyar ég. Édesanyja közbenjárására Andrássy Gyula 1861-ben amnesztiát kapott, de a Vay Miklós kanczellártól felajánlott zempléni főispánságot nem fogadta el s nem állt be a konzervativek táborába. Deák Ferencz is a felirati párthoz

csatlakozott s egyik 1861 május 25-én mondott nagy beszédében már körvonalozta külügyi viszonyainkat, mondván: „A történet azt mutatja, hogy sohasem volt Ausztria erősebb, mint midőn a dualizmus fennállott és sohasem volt gyengébb, mint mióta azt erőszakkal megszüntették". Később is, Deákkal vállvetve küzdve, de a nagyhatalmi állást mindig hangoztatva, egyengette a kiegyezés útját. Társadalmi úton is érvényesítette úgy ő, mint ritka kedves társalgású neje befolyását s ekkor csinálta Pákh Albert, a szellemes redaktor, a következő bon mot: „Vigyázzatok, ha a császárné Sennyeynét csókolja meg többször, akkor a konzervativek, ellenben ha Andrássynét — akkor a liberálisok fognak győzni".

Így is lett; mert 1867 február 17-én már megtörtént Andrássy Gyulának miniszterelnökké való kinevezése. Leírhatatlan örömöt és lelkesedést okozott ez a kinevezés s Deák könnyezve, „az isteni kegyelemtől Magyarországnak adott providencziális államférfiú"-nak mondotta. A *providencziális férfiú* elnevezés holtáig rajta is maradt a grófon.

A méltóságok, a fejedelmi kegy magaslatára talán egyetlen magyar államférfiú sem emelkedett annyira, mint Andrássy Gyula. Kinevezése után egymást követték a királyi tények, melyek mind Andrássy tanácsadására történve, egyre jobban megszilárdították a nemzet és a korona közötti benső viszonyt.

Határozottsága, ereje, szókimondása, de főként igaz hazafisága nagy népszerűséget szereztek Andrássynak. A király nagyrabecsülte, a nép imádta. Alig akadt akkor az országban parasztház, a melynek falán Andrássy huszártábornoki ruhában ábrázolt, olcsó fametszetű, vagy olajnyomású képe ne függött volna.

Az országgyűlésen továbbra is Deák kezeiben hagyta a vezetést, de ez gyakran meg is nehezítette helyzetét, mert még az *öreg úrral* szemben sem engedett kormányzati ügyekben. Igaz, Deák könnyen megbuktathatta volna az Andrássy-kabinetet, de ha mormogva is, mindig engedett. „Mért teszed ezt?" kérdezte tőle egyszer pártjának egy tekintélyes tagja. „Hát csak azért, mert tányér akad elég; ha eltörik, se baj. Levesestál azonban csak egy van a háznál. Ha ez eltörik, azt bajos pótolni", felelte röviden a haza bölcse.

Mikor dolgozott Andrássy, azt igazán bajos lett volna megmondani. Élete utolsó idejében azt mondta, hogy már mint külügyminiszter rendesen a vasúton gondolta ki beszédeit, ott írt fel egyes szavakból álló jegyzeteket. A pedáns rendszert soha se ismerte s néha, délután 5—6 órakor, a megyeri falkavadászatok után, szinház előtt ment be a minisztériumba s berendelt hivatalnokaival akkor dolgozott. Gondolatmenete, konczipiálása hihetetlenül gyors volt. Azt se szerette, ha más lassan, megfontolva tett valamit. Egy alkalommal, minisztertársát, a nyugodt, higgadt, nagy stiliszta Horváth Boldizsárt kérte meg, fogalmazna neki egy leíratot a horvát országgyűlés megnyitására. Horváth Boldizsár elment s másnap egy remek, gondos munkát tett Andrássy elé.

— Ez nagyon pedáns, én nem így gondoltam — mondta a premier, — írj másikat.

Horváth bosszankodott, de azért a második felíratot is elkészítette. Andrássy ezzel sem elégedett meg.

— Írj mást, ez se az, a minőt én akarok.

A kabinet legnagyobb stilisztája méregbe jött, de a gróf nem hagyott neki időt. Betuszkolta a mellékszobába, ráfordította a kulcsot s utána kiáltotta:

— Így, most írj, de hamar, mert egy óra mulva indulok Bécsbe.

Horváth miniszter tolla vágtatott a papíron. Őrületes gyorsasággal szaporodtak a sorok és minden faragás, csiszolás nélkül kerültek papírra gondolatai. Mikor készen volt, Andrássy elolvasta az írást s majdnem a nyakába borult társának:

— Így, így, minden teketória és stilusság nélkül, éppen így gondoltam én is — a hogy beszélni szokás.

Azt kívánta, hogy a magamesterségű emberek éppen annyi tehetséggel bírjanak, mint ő, olyan gyorsan gondolkozzanak s különösen megkívánta, hogy félig vagy egyáltalán ki nem mondott gondolatait kitalálják.

Gyors észjárását, hirtelen felfogását azonban semmi sem karakterizálja jobban, mint a következő kis epizod. 1870-ben, a csalhatatlansági dogma idején, ő felsége elnöklete alatt minisztertanácsot tartottak, a melyre Andrássy mint miniszterelnök, báró Eötvös pedig mint kultuszminiszter, szinte felutaztak. A gróf az egész úton vidám meg közömbös dolgokról beszélt. Egyszerre csak Marchegg körül elkomolyodott. Aztán megkérdezte Eötvöstől, hogy tulajdonképen miről is van szó. A pápáról, a magyar püspökökről meg dogmabeli kérdésekről. Eötvös elképedt, hogy partnere még azt sem tudja, miről van szó. — Az nem baj, veté ellen Andrássy — Bécsig mindent megmagyarázhatsz.

— De az istenért — kiáltott fel Eötvös — már csak negyven perczünk van. Andrássy biztosította, hogy az éppen elegendő. Eötvös nagyot fohászkodott, aztán szörnyen dióhéjba szorítva elmondta a mondandókat.

— Köszönöm kedves Pepi, mindent megértettem. De azért Eötvös báró szíve ugyancsak dobogott, mit fog összebeszélni Andrássy, a kinek első kellett szólni a minisztertanácsban. A gróf, mint rendesen, feladatát fényesen oldotta meg. Értelmesen, szabatos kifejezésekkel, a tárgy fölött teljesen uralkodva, mondta el a mondandókat; kijelölve az útat, melyen egy államnak haladnia kell. Andrássy meggyőző beszéde után javaslatát azonnal határozattá emelték. Eötvös, a kissé pedáns tudós, alig tudott szóhoz jutni örömében és csodálkozásában teljesen átérezvén a königsbergi bölcs mondását: „A zseninek a tudományhoz nincs köze, mert az ő működése a művészet körébe tartozik“.

Az irodalmat, művészetet nagyrabecsülte. Azért protezsálta annyira *Dóczy* Lajos írót is. Mikor aztán Dóczy udvari tanácsos lett, tréfásan jegyezte meg a gróf: Vigyázzon magára, mert én ugyan sokszor hallottam, hogy a *suszterinasok* elmések, de azt soha, hogy a suszterlegények is. Mikor mint külügyminiszter, oldalán Dóczyval, először hajtatott a vasúti állomásról terebesi kastélyába, nagyon sok lengyel zsidót látott az út szélén ácsorogni. Kérdőleg nézett Dóczyra, a ki nyugodt flegmával felelte. „Ezek nem azon csodálkoznak, hogy excellencziád vitte olyan sokra és külügyminiszter lett, de azon, hogy én, a zsidó fiú jutottam odáig, hogy egy gróffal és külügyminiszterrel kocsikázok“. Gömörben, Betléren, Manó gróf szulovai vadászkastélyában is nagyon szeretett üdülni a gróf. Még külügyminiszter korában is ez volt a legkedvesebb pihenése. Vadászni is szeretett és kitartó vadász volt. De a sétát is kedvelte s akárhányszor fegyver nélkül, csak bottal kezében indult neki és egész kedvteléssel járta be a gyönyörű vidéket. Egy ilyen alkalommal csak későn vette észre, hogy nem hozott botot. Kivett hát lóden-zekéje zsebéből egy görbenyelű kertészkést és egy jókora görcsös ágat levágva, pompás botot faragott magának. Maurer Arthur dr. kisérte éppen, Andrássy Manónak a bizalmas embere. Mikor visszatértek a betléri kastélyba, odaadta Gyula gróf a botot Maurernak:

— Ki tudja lát-e többet, vagy soha, tegye el emlékül doktorkám!

Akkor történt ez, mikor már nagyon kezdett betegeskedni Andrássy Gyula és csakugyan nem is látta többé a doktor, a ki ezt a botot ereklyeként őrzi.

Hohenwart bukása után Beust kanczellárnak az állása is megingott. Ekkor bízta a király a külügyek vezetését Andrássy Gyulára. Kormányra jutásakor meglehetősen siralmas helyzete volt Ausztriának, mint nagyhatalomnak. Andrássy előbb a német császárhoz közeledett, majd az olasz és orosz udvarokkal szilárdította meg a barátságot. 1875-ben kelt az Andrássy-féle *jegyzék*, a mely Bosznia megszállásához vezetett. A magyar közvélemény az orosz elleni háborút sürgette meg előbb, a monarchia azonban az orosz-török háborúban semleges maradt. Ekkor már itthon nem volt annyira népszerű Andrássy, de Európaszerte a legzseniálisabb diplomatának tartották. A san-stefanoi béke után, a híres berlini kongresszuson ő volt az osztrák monarchia első megbizottja. Bosznia megszállásakor itthon nagyon népszerűtlenné lett s felzúdult ellene a magyar közvélemény. Ekkor mondta, Tivadar fiát a hadba küldvén: „*Tegye a fiú jóvá azt karddal, a mit az apa tollal elrontott.* Pedig a következések fényesen igazolták Andrássy politikájának helyességét. Ennek daczára azonban a sok támadás már akkor elke-

serítette s azzal az indokolással, hogy pihenésre van szüksége, elbocsáttatását kérte, a melyet 1879 október 8-án meg is kapott. Mikor először ment Bécsbe, mint nem külügyminiszter, a nép akkor is megéljenezte. Egy osztrák kollegája hallva ezt így szól: Lám, ha mi vonulunk el a nép előtt, annyit se mond nekünk: *szervus*, pedig mi itt vagyunk. Exczellencziádnak meg *mekkora* éljenzést csapnak, *pedig* elment.

„Nem *pedig*, hanem *mert*,“ jegyzé meg erre egy kissé keserű mosolylyal Andrássy Gyula.

Visszavonulva sem szűnt meg azonban közügyekkel foglalkozni, kiváltképen társadalmi téren. Szava mindenütt nagy súlylyal bírt, különösen 1885-ben a főrendiház reformjának megállapitásakor. Életének ez utolsó szakában itthon teljesen visszanyerte közmondásos népszerűségét. Művészeti kérdésekben is súlylyal bírt szava s igen szerette Munkácsy Mihályt, a zseniális magyar piktort. Intimitásukat látva, egyszer valaki meg is jegyezte, hogy talán sok is ez a barátság egy volt külügyminisztertől egy volt asztaloslegénynyel szemben. Erre Andrássy hirtelen megkérdi az illetőt: „Ugyan kedvesem, meg tudnád-e mondani, ki volt a külügyminiszter Rafael idejében?“

— *Nem biz én.* Felelte az interpellált egy kissé elcsodálkozva a furcsa kérdésen.

— De azt ugyebár tudod, ki volt Rafael?

— Már hogyne! Erősítette a kérdett.

— Nos tehát . . . Ennyit mondott csak Andrássy, de ez elég volt, mert a gáncsoskodó megszégyenülten vonult félre.

A nyolczvanas évek vége felé mindinkább elbetegesedett Andrássy Gyula és az ország nagy figyelemmel, részvéttel kisérte állapotát; halála alkalmával pedig mély és őszinte gyászba borult a haza, de sőt egész Európa, a Magyarországot és az uralkodót ért súlyos csapás miatt. És méltán is. Évszázadok óta az első magyar ember volt Andrássy Gyula, a ki igazán európai tekintély volt. De bár nagy volt mint diplomata, elsősorban mindig megőrizte hazafiságát. Eminens tulajdonságait méltán csodáltuk, de gyöngéit is szerettük, mert ezekben is teljesen magyar volt. Megjelenése, mozdulata, minden magyar volt gróf Andrássy Gyulánál s a hol csak megjelent, eszével, szellemével, elragadó kedvességével, elegáncziájával és szép külsejével mindenütt imponált. Az akkori legnagyobb politikusok, Gorcsakov, Bismarck barátságukra méltatták.

Bismarck kedvencz terve volt, hogy egyik fia vegye nőül Andrássy Ilona grófnőt, Gyula grófnak testileg-lelkileg hozzá hasonlító bájos leányát, de ez, noha a fiatal herczeg többször tett látogatást Terebesen, nem sikerült, mert Ilona grófnő kijelentette, hogy csak magyar embernek nyujtja kezét. A mi úgy is történt, mert az első vértanú miniszterelnöknek: gróf Batthyány Lajosnak hasonnevű unokáját választotta.

Temérdek élet- és jellemrajz jelent meg a *nagy kanczellár*-ról, úgy életében, mint halála után is. Ilyen szűk keretben azt mind összefoglalni lehetetlen; elég, ha ezekből a következő, igen jellemző részletet adjuk: „Andrássy Gyula kezdeményező szellem. Szeme a mozgató erőkre, a tényezőkre irányul. Nem várja meg míg mások alkotják meg a helyzetet, megalkotja ő maga. Maga lép föl, befoly az alakulásra, megragadja a vezérszálakat. Tud mindent viszonyítva méltatni. Modora, taktikája sima, hajlékony, kímélő. Egyéniségében sok a férfias kellem.“

Mint szónoknak formái szabatosak, mondatai rövidek voltak. Egész előadásán az arisztokrata választékos ízlése és urbanítása ömlött el. Jellemtisztasága valódi kristályhoz hasonlatos. Fényes pályáján egyik legdicsőbb jellemvonása, hogy míg Rákóczy idejétől kezdve, a trón közelébe jutott főuraink a kegyek sugarát csak nemzetiségük megtagadásával élvezve, névleg maradtak csupán magyarok, addig Andrássy Gyula, a milyen igaz hazafi volt 1848/49-ben, a milyen odaadással szolgálta a magyar ügyet az emigráczióban, éppen olyan igaz magyar maradt a hatalom tetőfokán is és olyan szívének utolsó dobbanásáig.

A történetírás más méretekkel fogja megbírálni Andrássy Gyulát még a kortársaknál is és be fogja bizonyítani, hogy nagyobb volt még Bismarcknál is, mert ez csak egy szerencsés hadseregnek tudott diplomácziai nimbuszt

és sikert teremteni, de maradandó nagyot csak Andrássy Gyula gróf művelt, pusztán államférfiui bölcsességével. Ezer éves politikáját döntötte meg a Habsburgoknak, hogy ezer évre szóló új irányt szabjon annak. Örökre és megmásíthatatlanul ő szakított Ausztria németországi hegemoniájával, hogy a Keletre való súlypontozás hegemoniáját inaugurálja. Andrássy Gyula grófot az alkotmányos aera óta nagyságban, lángészben és szerencsében nem érte utól senki. Az egykori zemplénmegyei főjegyzőből így lett kora legkimagaslóbb férfia. Es az, a ki ezért a főjegyzőségéért egykor Sennyey Pállal — későbbi politikai riválisával is — viaskodott, meg tudta tenni egymaga, hogy ad acta tették Ausztriában azt a nagy horderejű kérdést, a melynek neve németül: *Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland*, — és Aachen és Frankfurt helyett Bizancz lett a külügyi törekvések végpontja.

Így azután természetes, hogy majd ama korban, midőn a történelem már csak az eszmék és a statisztika tudománya lesz, a XIX. századbeli politikusok és államférfiak közt Andrássy Gyula gróf csillaga fog ragyogni csupán, kiinduló pontjaként az egyedüli helyes és czélravezető politikának.

A legnagyobb, legnemesebb szivek egyike az Adria melletti Voloscában 1890 február 18-án szűnt meg dobogni. Ott halt meg leggeniálisabb magyar államférfiaink egyike, de hűlt tetemeit hazahozták s itt pihennek azok ennek a hazának a földében, a melyet annyira szeretett, a melyé volt életének minden pillanata. A király külön udvari futárral küldte részvétét a bánatos özvegynek, Kendeffy Katinka grófnőnek, egy év mulva pedig, Andrássy Gyula halála fordulóján, meglátogatta budai palotájában, így szólva:

— Szívem kivánsága volt, hogy önt e mai napon meglátogassam. I. Ferencz József érezte, hogy legigazabb tanácsadóját vesztette Andrássyban, a ki mindig csak az igazat mondta, a ki mindig, minden körülmények közt szem előtt tartva a nemzeti érdekeket, tiszta bort töltött a pohárba. Igazi providenczionális férfiú volt. Jókedvében adta nekünk az Isten és évszázadokig várhatunk, míg hozzá hasonlót teremt a magyar föld. Neje, később özvegye, malomvizi Kendeffy Katalin grófnő, a híres szép *Katinka* is egyike volt az ország legnépszerűbb asszonyainak. Erdélyből jött közénk és magával hozta azt az igazi fajszeretetet, magyar szellemet, a melyekkel a jó sors a királyhágon túli asszonyokat megáldotta. Mint fiatal asszony évekig élt a számüzetésben, mint emigráns vezette oltárhoz Andrássy Gyula. Báró Hübner, akkor Párisban Ausztria nagykövete, esküvője előtt meglátogatta a grófnőt, a ki anyjával, másodizben gróf Traun neje, lakott Párisban, s megjegyezte, hogy ez egyszersmind búcsúlátogatás, mert ő mint nagykövet, nem járhat egy emigráns nejéhez. Azt is mondta még a báró, hatna oda majd Katinka grófnő férjére, hogy ez kérelmezze amnesztiáját. Ő, — Hübner — majd megteszi azután a kellő lépéseket.

— Oh' világért sem — felelte a grófnő. — Sohasem fogom a férjemnek mondani, hogy olyant tegyen, a mi nem a meggyőződése. És valóban, noha a szép magyar hölgy nagyon szeretett volna hazájába visszatérni, még Hübnerrel való beszélgetését sem mondta el a grófnak.

Később aztán, mikor már Andrássy a hatalom polczára került, Katinka grófné akkor is csak annyi részt vett férje politikai szereplésében, a mennyit egy lelkes, eszes magyar asszony vehet. De társadalmi téren szalonja középpontja volt férje politikai körének. Bája lekötelezte a legkisebbet is, szelleme elvarázsolta a legmagasabb polczon lévőket is. Erzsébet királynénak haláláig kedvencze maradt Katinka grófnő, s mikor haláláról értesült, azonnal magyar nyelven írt részvétsürgönyt küldött leányának, Batthyány Lajos grófnénak, úgyszintén ravatalára egy remek virágokból font koszorút.

Aladár. Andrássy Manó és Gyula grófok legifjabb öcscse, Andrássy *Aladár* gróf született 1827 február 26-án, meghalt 1903 április 2-án. Mint minden Andrássy, ő is tipusa volt a törhetetlen hazafiságú magyar főnemesnek, a ki nagy rangjával és vagyonával járó kötelességeit mindenkor lelkesen és buzgón teljesítette. Mint bátyjai, Manó és Gyula grófok, ő is teljesen magyar nevelésben részesült. Középiskolai és egyetemi tanulmányait is magánúton végezte, a szabadságharcz idején pedig, alig 21 éves korában beállt az erdélyi hadseregbe s mint ama dicső aera egyik legvitézebb tábornoká-

nak, *Bem apó*-nak hadsegéde, küzdötte végig a szabadságharczot, kitartva híven egészen a világosi fegyverletételig. Világos után külföldre menekült s hazájába csak az általános amnesztia után tért vissza.

ANTAL.

A békés munka ideje elkövetkezvén, a széles látókörű, nagy tudású, tetterős főúr ebből is kivette részét. Egyike volt az elsőknek, a kik az ország ipari és kereskedelmi felvirágoztatása körül buzgólkodtak. Számos ilyen vállalat egyenesen Andrássy Aladárnak köszönheti alkotását és felvirágozását. A művészetet is mindig pártolta, támogatta s már nőtlen korában egyike volt azoknak a fiatal főuraknak, a kik társaikat a nemzeti szinház látogatására buzdították. Ismeretesek azok az estélyek, a melyeket Csekonics Jánosné pesti palotájában, a főrangú világnak az írók és művészek társaságával való egybeolvadására adott. Ilyeneket adott Nádasdy Leopoldné is s a főrendezők többnyire Pálffy János és Andrássy Aladár grófok voltak. A grófné több izben meghívta *Munkácsy Flórát* is, a kit akkor méltán a nemzeti szinház legszebb művésznőjének tartottak. Pálffy és Andrássy is — a két gazdag házasulandó főúr — nagyon kitüntették a bájos leányt, úgy hogy Nádasdyné egy izben tréfálkozva mondta Andrássynak:

— Tudja, ha maga még egyszer több tourt tánczol Munkácsy Flórával, mint a comtesse-okkal, többet meg nem hívom.

A fiatal Andrássy nevetett s aztán *beosztotta* a tourokat.

A festészetet is kedvelte Andrássy Aladár, valamint a műkincseket is, úgy hogy budapesti palotája valóságos kis múzeum. Nagy erényeit méltóan koronázza meg ritka emberbaráti szeretete. Nem egy nyomorgót és szenvedőt istápolt. Az ő nemes áldozatkészségének köszönheti fennállását Budapest egyik legáldásosabb intézménye, az önkéntes mentő egyesület, melynek kezdettől fogva egészen haláláig védnöke volt. A lónemesítés terén is sokat fáradozott. Híres volt szigetvári uradalmában a Czindery-féle ménes. Erről egy jó adoma is maradt fenn Dunántúl.

Egy izben fogadott a pesti kaszinóban, hogy azoknak a híres Czindery lovaknak a farka a földet söpri. Meg is írta Szigetvárra, hozzanak fel vagy kettőt. Mikor a lovak érkezését aztán jelezték, azzal a barátjával, a kivel fogadott, kimentek a budai pályaudvarra. Beszuszog a vonat s kezdik a két remek állatot kivagonirozni. Andrássy Aladár csak néz, egyre néz, de nem tud hová lenni a bosszúságtól. A telivér állatok remek, hosszú lompos farkát ugyanis — hogy elegánsabbul fessenek — tőből levágatta a gróf direktora. Andrássy, a kiben sok volt a család ismeretes humorából, kibosszankodva magát, bement a távíróhivatalba s igazgatójának csak két szót sürgönyözött, de azokat nem tette ablakába a direktor úr.

Az alkotmány helyreállitásával Andrássy Aladár főispánságot vállalt s Zemplén vármegyében a közjóért is buzogva, ő alapította a homonnai közkórházat. Mint legifjabb gyermek, mindig kedvencze maradt édes anyjának, gróf Andrássy Károlynénak. Még az osztálynál is mindig az ő javára döntött az anya. Így történt, hogy a fiuk *nyílazva*, Aladárnak jutott Betlér, de Andrássy Károlyné addig kérte legidősebb fiát, Manót, míg az engedelmes,

ritka gyöngéd fiú a neki jutott Homonnát adta át öcsésének. Míg az öreg grófné élt, itt is lakott legifjabb fiával ebben a kastélyban.

Később, 1862-ben, önálló tűzhelyet alapítva, *Wenckheim* Leontine grófnőt vezette oltárhoz, a kivel a Czindery-javakat kapta hozományul. A grófné is élénk részt vett úgy a budapesti főrangú világ, mint Zemplén vármegye társas-életében s mikor 1863-ban inség dúlt országszerte, a homonnai kastélyban több jótékonyczélú előadást is rendezett a szűkölködők javára. A grófi pár boldog házasságából két gyermek, Andrássy Sándor gróf és Andrássy Mária grófnő származtak. Andrássy Aladár gróf vitéze volt az aranygyapjas rendnek, a Lipót-rendnek, valóságos belső titkos tanácsos, kamarás és főudvarmester. Magas életkora daczára a legutóbbi időkig teljesen egészséges volt s csak mintegy tíz nappal halála előtt feküdt ágyba, egy régebbi vesebaj miatt, a mely azonban egészen váratlanul, hirtelen véget vetett munkás életének. Az Andrássy testvérek közül Aladár gróf időzött legkevesebbet Gömörben, de valahányszor odalátogatott, mindig örömmel szórakozott kies vidékein.

Áttérve az Andrássy család ifjabb, a hosszúréti vagyis inkább monoki ágára, megjegyezzük, hogy ez II. *György* két fia, III. *György* és III. *Péter*-től származik le. II. György neje *Szelényi* Mária, III. Györgyé 1. gróf *Berényi* Anna-Mária, 2. *Mednyánszky* Anna voltak.

III. Andrássy *György*-nek első nejétől születtek *János* (VI.), *Antal* és *István* (II.) fiai. Második házassága gyermektelen maradt. (III.) György a polgári pályán jeleskedett, míg fentemlített (III.) *Péter*-ről, mint vitéz katonáról tétetik említés.

III. Péter.

Mint igen fiatal siheder lépett be Pálffy Miklós lovasezredébe s mint közlegény kezdte meg pályafutását. Huszonnégy évig szolgálta hűséggel zászlaját s ez alatt az idő alatt a legmagasabb katonai rangra emelkedett. Résztvett a porosz, bajor és olaszok elleni hadakozásokban s annyira vitézül harczolt, hogy III. Károly király tábornokká, Mária Terézia királynő pedig tábornagygyá nevezte ki. Halála előtt, a mely 1745-ben következett be, jutalmul még a nagy aranyérmet is elnyerte.

IV. János.

IV. *János* Andrássy Györgynek fia, ifjan, utód nélkül halt el. Neje gróf *Zichy* Jozefa, másodszor Baranyai Jánosnak a híres generálisnak, harmadszor Révay Xav. Ferencz grófnak lett a felesége.

Antal.

A monoki ágnak egyik kimagasló alakja Andrássy *Antal*, (IV. Andrássy Jánosnak testvére), született 1742-ben, a nyitravármegyei Románfalván s Nyitrán, Eszterházy püspök gondjai alatt nevelkedett is. Már gyermekkorában a papi pályára érzett hajlandóságot s 1750-ben a jezsuita-rendbe lépve, Bécsben töltötte ki a próbaéveket. Ezek alatt a próbaévek alatt mind tudománybeli jártasságának, mind pedig erkölcsi viselkedésének jeles próbáit adta. Miután a rendet eltörölték, Andrássy Antal visszavonult birtokaira s ott csöndes kontempláczíókkal, tudományos búvárkodással töltötte idejét. Föl-állíttatván a rozsnyói püspökség, 1776-ban a káptalan tagja lett, majd nagyprépost, végül pedig, 1780-ban a rozsnyói püspöki székkel jutalmazták érdemeit.

Kinevezését országszerte örömmel fogadták s Egerben *Applausus* czímmel számos latin ódát nyomattak Andrássy Antal üdvözlésére. Ugyancsak ebből az időből egy érdekes magyar versezet is maradt fenn:

Örvengy Rozsnyó, mert minden jó bőven reád áradott,
Midőn oly nagy méltóságu Pásztor neked adatott,
Üdvösséges legelőre ki vezeti nyájait,
És minden ballesetektül védelmezi nyájait.

—

Im Báró Andrássy Antal püspökségre tétetik,
Érdemének nagyságával e székre emeltetik,
Nem ok nélkül czimeri közt Oroszlányok fénylenek,
Kik az arany koronáért szüntelen verekednek.

—

Gróff Andrássy István 's Károly — Antalnak örvengyetek,
Ezen ditsőséges napját örömmel szentellyétek,
Mert ma Gróffi Vérségteknek uj Csillagja támadott,
A midőn Béts Ti hozzátok ily nagy Kedvet mutatott.

—

Szép Háromság, nagy méltóság és jeles Atyafiság!
Boldog Ház, a melyben fénylik ilyen hármas Uraság!
Antal Papi- Károly hadi Rendeknek fő Pásztora
István pedig lett Borsodnak érdemes legfőbb Ura.

—

Azért Hazánk Oszlopai soká vigan éllyetek,
Minden jóknak Birtokában szerencsésen legyetek,
Ne hervaszsza szíveteket szomorúság zápora,
Távozzon el Házatoktól balszerencse Tábora.

Andrássy Antal mint püspök nagy hírre tett szert, szilárd, hajthatatlan jellemével s valóságos aszkétai szigorúságú életével. Annyira szilárd jellemű ember volt a jeles egyházi férfiú, hogy egy izben, midőn egyik körlevele legmagasabb helyen visszatetszést szült, püspöki állásának veszélyeztetése daczára sem vonta azt vissza, de két évre inkább a rozsnyói ferenczrendiek zárdájába vonult, papi meggyőződését semmiért sem adva fel. Püspöki megyéjét is a zárdából kormányozta tovább. Később javadalmait is visszakapta, de ő többé nem fogadta el azokat s életét is — 1799 november hó 12-én — a fentemlített zárdában végezte be.

Andrássy Antal jótékony szívű, de erélyes főpásztor volt. Ő emelte a rozsnyói székesegyház tornyát és mint rendkívül tudományos ember, remek könyvtárt gyűjtött. Húsz új plébániát alapított egyházmegyéjében s nagy barátja lévén a művelődésnek, számos ösztöndíjat osztott szét, kivált az akkor Rozsnyón nagy számban tanuló lengyel ifjak közt, hogy mentől jobban magyarosodjanak.

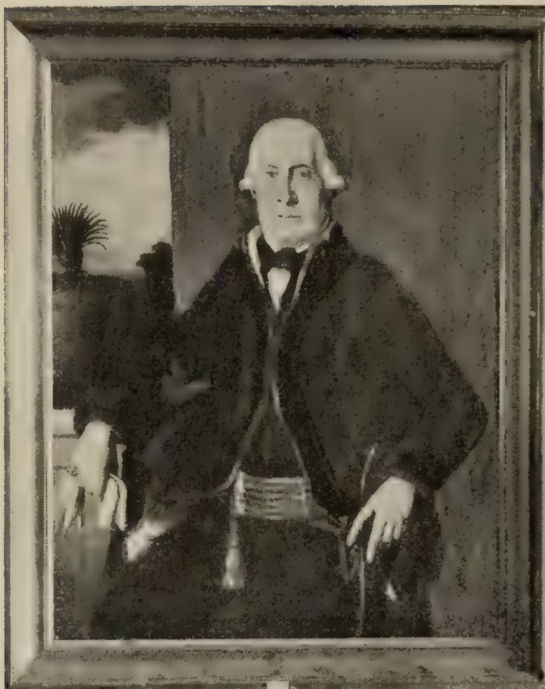
A magyar nyelv és nemzetiség lángoló szeretete jellemezte gróf Andrássy Antalt is, mint e nagynevű család minden tagját. Jótékonyságáról számos megható epizódot regélnek régi krónikák. Annyira adakozott, hogy házát néha valóságos ostromállapotba helyezték a szegények, de a püspök még ebédjét is otthagyta, hogy a segítségre várakozókat kielégítse s nem ritkán saját kezeivel szolgálta fel nekik az ételt.

Kazinczy Ferencz, nyelvünk apostola, *a ki mint a nemzeti iskolák* egyik akkori felügyelője gyakran érintkezett az alacsony termetű, de szellemre óriás, ritka jellemű főpappal, így emlékezik róla egyik naplójegyzetében: „. . . Andrássy nem vala gazdag püspök és mégis sok jót teve a szegénysorsú tanulókkal. Gondolkozása a mai, lelke a régi rómaiaké. Hívebb tisztelője mint én, senki sem lehet . . .“

Andrássy Antal litteraturával is foglalkozott s mint korának számottevő egyházi írója két jeles, latin nyelven írt munkát hagyott hátra, valamint egy töredéket, melyet a tridenti zsinat kánonainak megvédésére írt. Tetemeit a rozsnyói kath. székesegyház sírboltjában helyezték örök nyugalomra.

Báró Andrássy Antal püspöknek testvére *István* (III.) 1731-ben született, István.
s nagy érdemeket szerzett férfiú volt. Leginkább polgári pályán működött jelesül s 1776-ban, mint Biharmegye főispáni helytartója vezette nagy bölcsességgel és tapintattal a vármegye ügyeit. Már — sok érdemei jutalmául — 1766-ban a grófi rangot, majd 1780-ban a belső titkos tanácsosi rangot nyerte. Kassa társas életében is nagy szerepet játszott a nemes gróf s ottani házánál megfordult nemcsak a város és megye, de úgyszólván az egész ország. Az irodalmat, művészetet szerette, pártolta. A grófi család ifjabb tagjai több izben maguk is játszottak szinházat. Igy egy alkalommal, mikor Ferdinánd főherczeg volt a kassai Andrássy ház vendége, „*Die Komödie im Stegreif*“ czímű darabot adták elő, melyben még a sósvári Soós család néhány sarja is játszott. A selyemre nyomatott szinlapokból később apró párnácskákat varrtak a grófi familia hölgyei s azok — levendula levelekkel megtöltve — ma is ott vannak még a krasznahorkai várban, valamint üvegbura alatt egy kis szobor, melynek talapzatán következő sorok olvashatók: „Ferdinand Principi Juventutis (Dono dedi Comiti Georgio Andrássy die 12 april 1806. Cassoviae, Ferdinand m. pr.)“. Magyarul: Ferdinand főherczeg sajátkezű írásával ajándékozta ifjúsági emlékül Andrássy Györgynek. Az írás gyermekes kézre vall s a fiatal Andrássy György, a házi úr egyetlen fia is, csak kilenczedik évét töltötte be még akkor.

István gróf lakott a várban utoljára, a mely egészen a mult századig kitartóan küzdött a romboló enyészet hatalma ellen. 1817-ben azonban

IV György.

ISTVÁN.

villám gyujtotta fel középső részét. Gróf Andrássy Istvánné — Festetich Mária — még kijavíttatta, de felső részét már csak fedéllel látták el.

Andrássy *István* gróf, a vár utolsó lakója Kassán, 1812 február 22-én halt meg s özvegyét, *Festetich Mária* grófnőt, hagyta hátra. A grófnőt férje mint tizennyolcz éves leányt már aggkorában vette nőül s tőle született 68 éves korában fia (IV.) Andrássy *György*. Első nejétől, gróf *Dőry Teréziától* — meghalt 1788-ban; 47 éves korában — egy fia maradt, *Miklós*, a ki (I.) Andrássy Károly tábornok leányát, Amáliát vette nőül. Gyermekei nem maradtak s még atyja életében, 1788 április 30-án, férfikora delén végezte életét.

Andrássy István grófnak fia (IV.) *György*, egyik legkiválóbb harczosa volt Magyarország úgynevezett reform-küzdelmeinek. Pályáján karöltve járt mindenütt a nagy Széchenyi Istvánnal, a kivel benső barátság kötötte össze és élete végéig csak a haza javán és ujjászületésén munkált Andrássy György is. Már az 1830—32-iki aera alatt csalhatatlan jeleit adta törhetetlen hazafiságának s példájával odahatott, hogy környezetét is felmelegítette tetterejével, buzgólkodásával és nemes hazafiságával. Mindig első zászlóvivője volt a nemzeti- és kulturális eszméknek s mikor Széchenyi 1825-ben a Magyar Tudományos Akadémia megalkotására egy évi jövedelmét ajánlotta fel, ő is 10,000 forinttal járult a nemes czélhoz. Az Akadémiának mindvégig egyik igazgatója is maradt s alkotásához, éppen úgy mint a lánczhídéhoz, neve egyként fűződik gróf Széchenyi István nevével.

Az 1825—26-iki nevezetes országgyűlésen különben mint diétai ablegátus is nagy szerepet játszott Pozsonyban, egyszersmind társadalmi téren is igyekezvén propagandát csinálni az ország reformtörekvéseinek. 1833-ban, lelkes röpiratban, nyilvánosan is lándzsát törve a reform-eszmék mellett, ékesen adta elő politikai hitvallását. Ügyesen forgatta a tollat s mikor a lánczhíd építését megelőzőleg tapasztalatokat gyűjteni Széchenyivel Angliában járt, utazásának eredményét, Széchenyivel közösen, szépen és alaposan megírt, magyar és német nyelven megjelent brosürában bocsátották közre.

Sárosmegyei főispánságának idejére esik a nagy kolera és a felső vármegyék parasztlázadása. Igyekezett ennek gátat vetni s érdekes, hogy Kossuth mint szónok ez időtájban tűnt fel először, a kinek lángszavával sikerült is a zempléni lázadó parasztokat lefegyverezni. Andrássy György mint politikus a mérsékelt konzervativ párthoz tartozott, de mindig hazafias irányban, melyet semmi előnyökért sem adott fel soha.

Mint Tornamegye követe, saját költségén tizenkét ifjút vitt fel Pozsonyba, s mint Kölcsey Ferencz „*Országgyűlési Napló*“-jában írja, Andrássy György mindazoknak az átalakító reformkérdéseknek, a melyeket az 1830—32-iki országgyűlés törvényekké emelt, nemcsak egyik legbuzgóbb támogatója, de a felső táblán egyik első zászlóvivője is volt. Házánál, vendégszerető asztalánál gyakran gyűltek össze a híres reform-országgyűlés leglelkesebb férfiai s minden társaséleti és politikai mozgalmakban Széchenyi István, Andrássy György és Wesselényi Miklós adták akkor a hangot. Az országgyűlésen, igaz, csak ritkán szólalt fel, de beszédének ekkor különös súlya is volt min-

dig. Beszédén, külsején, egész magatartásán mindig a rendkívül nemes egyszerűség, de a valódi nagyúri fölény honolt. Ifjúkorában az ország egyik legszebb emberének tartották Andrássy Györgyöt. Egy 1834-ből maradt napló, a mely annak az évnek pesti farsangjáról, nevezetesen „az ifjú főrendek által adott bálról“ emlékezik, így ír róla: „— ifjaink körében mint Adonis-kép láttatott gróf Andrássy György, a ki épen vőlegénye a bájdús Königsegg Franciska grófhölgynek s a ki a legeslegújabb párisi divatot láttatta és pedig: zöld bársonyfrakk, fekete cazimir pantalló és claque-kalap helyett fekete bársony-kalapot viselt“.

GYÖRGY.

Midőn — 1838-ban — a Duna bőszült hullámai elöntötték a testvérvárost, Andrássy György nemcsak tevékeny részt vett a mentési munkálatokban, nemcsak temérdek segélyt nyujtott a szerencsétlen károsultaknak, de pályadíjat is tűzött ki annak a megvitatására, miként lehetne egy esetleges újabb veszedelmet elhárítani?

Mint lojális érzületű, tevékeny honpolgárt, a fejedelmi kegy is több izben kitűntette. Így megkapta a kamarási rangon kivül a Szent István-rend kis keresztjét. A szabadságharcz lezajlása után különösen az ország gazdasági fejlesztésén munkálkodott. Egyik elnöke volt a gazdasági egyesületnek a felsőmagyarországi bányász-társulatnak, valamint a tiszavidéki vasut-társulatnak is. Ebből az időből egy jóízű adoma is maradt fenn róla és gróf Barkóczy Jánosról, a kit daczára konzervativ pártállásának, az ötvenes években egyik legszókimondóbb mágnásunknak tartottak. Ő és Andrássy György, a ki régi tradiczióknál fogva nagy kegyelettel viseltetett az uralkodóház tagjai iránt, valami audiencziára mentek Bécsbe, éppen a tiszai vasút ügyében:

— De aztán te is egyenesen beszélj ám — nógatta Barkóczy.

Aztán beléptek az uralkodó elé és Andrássy György elkezdett beszélni. Csakhogy nagyon szeliden, koncziliánsan, a mi éppen nem tetszett Barkóczynak s hirtelen közbe vágva, gyorsan elkezdett pörögni, így ejtvén a szót végül:

— Biztosíthatom különben felségedet, hogy jobb volt a közigazgatás Kossuth alatt, mint most.

A felség erre természetesen rögtön hátat fordított a magyar uraknak s Andrássy György elképedve vetette szemére Barkóczynak tapintatlanságát. A hirtelen haragú gróf azonban még a folyóson is védte álláspontját s olyan lármát csapott, a minőt alig hallottak még a Burg öreg falai.

Andrássy György dernői híres vasgyára is egyik érdeme a grófnak, a ki az alkotmányos aera beálltával, 1861-ben, újra főispánságot vállalt, e közben is bőkezűen istápolva minden nemes czélú vállalatot. Nagy munkássága majdnem félszázadon át azonos Gömör vármegye haladásával, mert mint páratlan gazda a többi birtokosoknak is mindig mintául szolgált. Erdészete, juhászata szinte versenyen kívül állanak s mint vasgyáros kohóiban a meleg-

légfuvást ő kezdette meg legelőször. A tollat is jelesül forgatta s számos czikke jelent meg a borászatról, a londoni gyapjúvásárról. 1833-ban írt munkája különösen érdekes, valamint azok a czikkei, a melyeket a bányászat tökéletesítése tárgyában írt.

A hosszuréti kastély.

Gömörmegyében a hosszúréti kastélyban lakott, a mely valamikor Andrássy Antal püspöknek is kedvencz tartózkodási helye volt, s a mely a szabadságharcz óta, tehát ötvenegy esztendőnél régebben, lakatlanul áll. Az U alakban épült, két oldalt a főépületnél kissé alacsonyabb, tömör, földszintes kastély, prototipusa a régi magyar udvarházaknak. Részben bolthajtásos, részben stukaturos szobákkal, alacsony, zsalugáteres ablakokkal.

Minden szoba be van bútorozva és minden úgy áll, mint mikor azt Andrássy György és családja elhagyták.

A nagy szalonban vékony lábú empire bútorok. A console márványán újnyi vastagságú por, a mely a napsugár évek és évek óta lerakódott parányaiból támadt. Rajta egy góth stilű óra: *Joseph Bauer in Debrecin* órás czégtől. Mutató lapján negyed hét mult nyolcz perczczel. Talán már régen porlad az a kéz, a mely utoljára felhúzta és némává lettek a szivek, a melyek egykor ketyegésére figyelve, kedves rokon, jó barát jöttére vártak.

A zongorán partitura hever. Talán maga gróf Andrássy Györgyné játszotta utoljára. *Divertissement* über Motive aus der Oper: *Die Piraten* von Bellini.

A hálószobában vetve áll az iker-ágy. Nagy, virágos katun-függönyei diszkréten borulnak össze. Az éjjeli szekrényen gyertyatartó, mellette ezüstből való koppantó. Merőben ismeretlen eszköz már a mai generáczió előtt. A grófné éjjeli szekrényén egy könyv: *Education des Mères de Famille. Par L. Aime Martin.* Vékony, kék selyemszalagocska jelzi, hol olvasott benne utoljára a meleg lelkületű, nemes szívű grófné, a kinek elalvása előtt is utolsó gondolata mindig családját illette.

A hátsó szobában egyik szekrény nyitva állt. Futólagosan odapillantva, egy játék régi franczia kártya, egy másik, apró formájú magyar kártyajáték, borotvafenő-szíj, egy oldalt is hajlítható, a negyvenes évek divatját mutató, megfakult selymű napernyő, kirakó épületfák valami gyermekjátékhoz s egy nagy, kerti szalma-kalap tűnik szemünkbe.

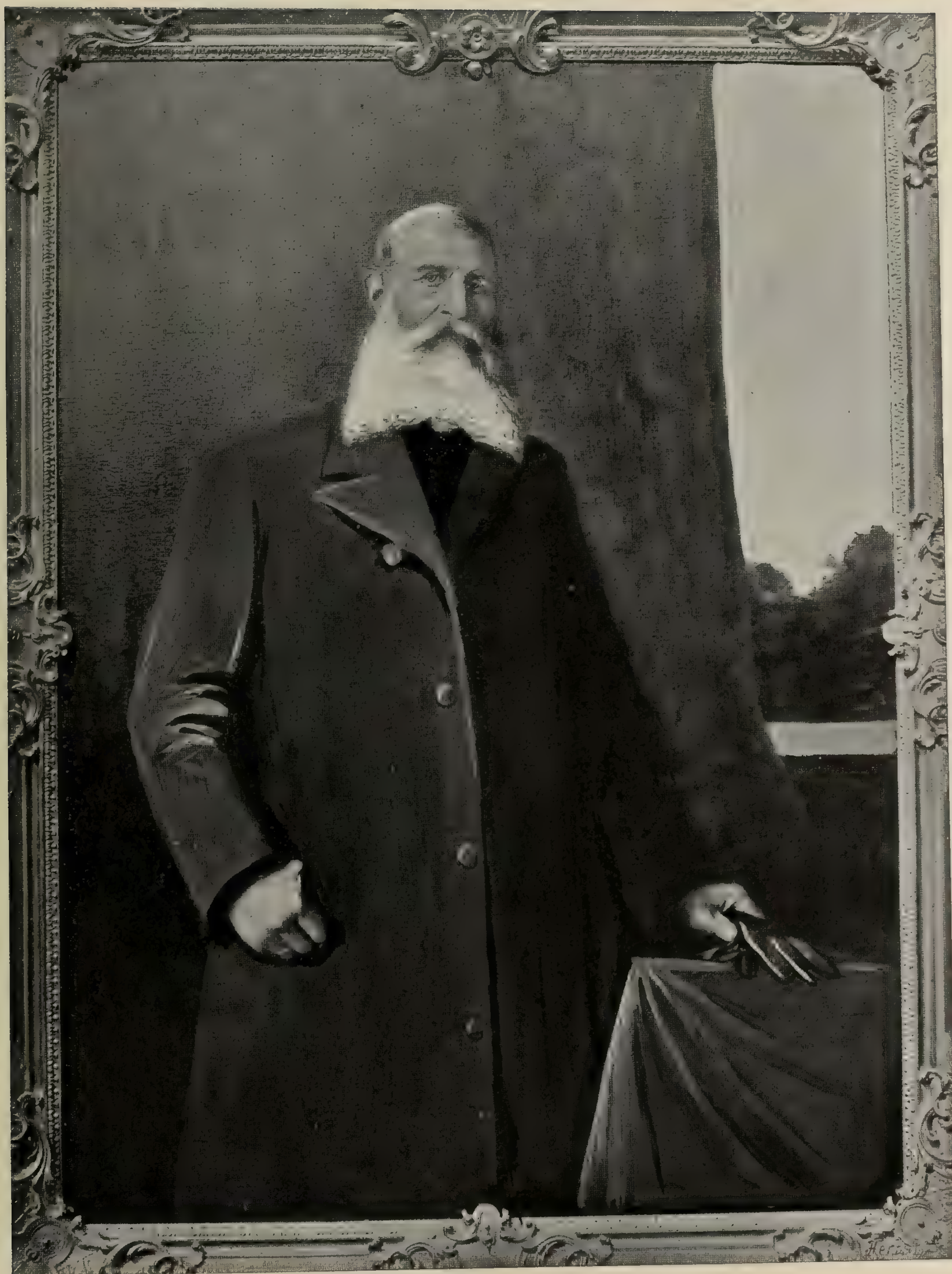
Andrássy György kanczelláriájában az íróasztalon írások, nyomtatványok hevernek: *Anticipations-Schein von Fünf Gulden,* majd egy másik: *Einlösungs-Schein von Einem Gulden,* oldalt a gazdaság állásával foglalkozó levél, aláírva: Johann Kovács, Hofrichter. Monok den 25-ten May. 1825. Mellette egy ajánlás-féle: *Attestat* Sign. Sinna 29. 8 bris 1817. Benne Sauermann Erneszt építőmestert ajánlja jó lélekkel *Josephus Rholl de Udvarnok,* a régi dúsgazdag felsővidéki dinaszta.

Rendkívül érdekesek a gyermekek játszó- és tanuló szobái. A tanuló szobában nagy tábla áll, rajta krétával, kezdetleges vonásokkal lerajzolva a krasznahorkai vár, a mint egy mentés, csótáros lovag vágtat a meredek úton. Egyik asztalon felnyitva a földrajz: *Lehrbuch der Geographie von Theodor Schacht.* Mellette egy nagy földgömb. Odább egy írási gyakorlat. Ráírva a név: Mary Andrássy: *Én vagyok álmos.* (Fölötte vörös tintával az illető tanító kijavított magyaros szórakása.) *Essik a hó.* (A második *s* vörös tintával kihúzva.)

A falon, már a krasznahorkai vár képénél sokkal sikerültebb rajz. Mind a kettőn ajánlás: *Pour la fête de ma chère Maman de sa fille — Mary. Le 3 dec. 1846.* A másikon: *Pour la fête de sa très chère maman, souvenir*: oldalt: *Denis fecit.*

A játszó szobában ló, kocsi, dob, zászló, skatulyában svájczi házak, kirakható majorság, és egy nagy, pappendekli-szinház, melyet a kis Dénes gróf sajátkezűleg csinált. A falon egy gömbölyű óra: *Jacob Gulden, Pressburg* czéggel, félhatot jelez.

Az ebédlőben Szentiványi Ferencz országbíró és több, régi diéták jeleseinek aczélmetszetű arczképei, bársonytokba téve és egy karikás fiókú trümóra helyezve. A könyves szobában szárnyas ajtajú szekrények, telve becses foliánsokkal, ritka gazdag éremgyűjtemény s a falon V. Ferdinánd ifjúkori arczképe. Érdekes a tömérdek porczellánkészlet, az óriási leveses

ANDRÁSSY DÉNES GRÓF JELENKORI ARCZKÉPE

és pecsenyés tálak, melyek két-háromszáz vendégnek vannak szánva. Az épület egyik szárnyában van a billiárdszoba, a vendégszobák, a gazdasági iroda, a felsővidék hideg teleire számított órjási kályhákkal ellátva. Árnyas fák borulnak az épületre, régi fényről, mozgalmas életről suttogva, a melyet György gróf idejében látták Hosszúrét falai.

DÉNES.

Dénes.

Ebben a csöndes, gömörmegyei kastélyban született Andrássy *Dénes* gróf, György gróf elsőszülött fia, minden idők egyik legnagyobb, legnemesebb szívű humanistája, 1835 november 18-án. Gyermek- és ifjúkorát is nagyrészt Gömörmegyében töltötte s rendkívül kedves, nyájas gyermek volt, a kiért rajongott nemcsak az uradalmi tisztikar és a cselédség, de az egész környék értelmisége. Jeles atyja méltó utódát látták benne, noha egészen más hajlamokkal. A mennyire merev arisztokrata volt az atya, annyira népszerű volt a kedves kis Dénes, a ki mindig örömmel vett részt az uradalmi tisztek gyermekeinek játékaiban, később ifjonti szórakozásaiban. Andrássy Dénest nagyon elszomorította, hogy édes atyja diplomácziai pályára szánta. Az egyenes lelkű, nyílt szívű, szépművészetek, irodalom iránt lelkesedő ifjúnak sehogy sem tetszett a rideg, örökké más és más alakoskodást igénylő pálya, de meg semmi kedve sem volt idegen országokban tölteni el életét. Vágya, czélja az lett volna, hogy itthon, a hazában érvényesítse tehetségeit s különösen a gazdasági pályára érzett nagy hajlamot. Atyja azonban Bécsbe, a magyar udvari kanczelláriába küldötte, de Andrássy Dénesből nem lett diplomata.

Ez időtájt ismerkedett meg Bécsben egy szép, szelid, kedves leánykával, a ki teljesen felfogta, megértette az elkeseredett lelkű ifjút. Ez a fiatal leány hazát, szülőföldet, mindent pótolt Andrássy Dénesnek, a ki, miután nőül vette, ezzel a lépésével a legboldogabb, legideálisabb tűzhelynek vetette meg alapját. *Dénes gróf és Francziska grófné.* Mint Philemont és Baucist fogja emlegetni az utókor ezt a két nevet, melynek személyesítőit az isteni gondviselés adta egymásnak. Igazi benső, ideális frigy volt, a mely ezt a két magasztos lényt összekötötte. A gyöngéd, finom lelkületű, melegszívű Dénes gróf, a kit az apai ridegség annyira elkeserített, természetszerűleg, lelke teljes erejéből ragaszkodott ahhoz az asszonyhoz, a ki nemcsak szerette, de ennek a túlfinom, érzékeny léleknek minden rostját megértette, a ki csak neki, érette élt, a ki maga volt a megtestesült jóság, szelidség. Nem igen ismerték itthon Andrássy Dénesnét, de ismerték lelke nagyságát, szíve nemességét Kárpátoktól Adriáig, és még messze-messze, a haza határain túl is. Soha el nem muló jótéteményeiben él örökké s szívbeli tulajdonságait tükrözik levelei, melyekből azok, a kik vele összeköttetésben voltak, keresz- Franczíska.

tényi alázatosságát, páratlan jóságát tanulták ismerni. Leveleiből is látszik, milyen boldog egyetértés jellemezte házassági frigyüket, mert minden jó cselekedet elrendelésénél ott áll: *férjem beleegyezésével*, míg Dénes gróf sohasem írta másként, mint: *feleségem meghagyásából*, vagy most, mióta elvesztette: *áldott jó feleségem emléke iránt való szeretetből.* A két ideális, nemes lélek frigyét csak az tudja kellőleg felfogni, a ki tudja, mi egy igazi asszony az olyan férfiúnak, a ki az élet sok keserűsége, igazságtalansága után magába zárkózik, kerüli az embert és elfelejt hinni minden szépben, nemesben.

Igazi vezércsillaga volt Franczisca grófné fenkölt lelkű férjének, a ki, mikor ez a női ideál, ez a hitvesi eszmény, örök álomra húnyta szemét, így jellemezte feledhetetlen jó angyalát: *Igazuk van azoknak, a kik ő benne vezércsillagomat látták, jó géniuszomat, a ki előttem világított, mikor bennem a jónak még szikrája is alig csillámlott. Mily igazuk van, a kik azt mondják, hogy az én életem annak az igazán nemes nőnek volt szentelve, a kinek emlékét híven fogom őrizni utolsó leheletemig.*

S mint ő maga mondja, ez a talpig ember, Andrássy Dénes gróf, a fenkölt lelkű főúr, meseszerűen jótékony hitvese által vált a magyarnak örökké feledhetetlen nagy fiává.

De mióta, mint fényes csillag az égről, lehullt, elmult a nemes nagy asszony, Andrássy Dénes azóta, mintha kétszeresen is akarná enyhíteni özvegyek, árvák bánatát, gyógyítani az ezer sebből vérző, nagy emberi nyomorúságokat. Andrássy Dénesnél az emberszeretet, a jótevés igazi lelki szükséglet s egyedüli gyönyörűsége a legszebb, a legnemesebb passzió: *az adás.*

Az ő jótékonysága már fejedelmi pazarlás. Egy nagy, nemes lélek megnyilatkozása, a minőt regékben olvashatunk. Temérdek alapítványát még statisztikai rendben felsorolni is bajos. Évek hosszú sora óta dús jövedelmeit többnyire iskolai és kulturális intézményekre fordítja. Csupán művészeti czélokra 240,000 koronás alapítványt bocsátott a vallás- és közoktatásügyi miniszterium rendelkezésére. Közjóra áldozott adományai milliókra rúgnak. Az 1898-ik év karácsonyán 64,000 forintos adományt tett az uradalmi tisztikar nyugdíjalapja javára, melyhez neje, a *saját megtakaritott pénzéből* ugyanannyit adott s igy a nyugdijalap egyszerre 128,000 frtra rúgott, melyhez később még tekintélyes összeget csatolt. Az árvízveszedelemtől sujtott Szelepka zemplénmegyei községet teljesen áttelepíttette a gróf, a falu közintézeteire 20,000 koronát és 160,000 korona értékű építési anyagot ajándékozott. Ezért a falu nevét — hálából — Dénesfalvára változtatta. Rozsnyó városa is több kegyes adományában részesült a grófnak, s még a boldog emlékezetű grófné különös pártfogásában részesítette az ottani óvodát. Ennek érdekében sajátkezűleg írt több izben leveleket özvegy Fábry Károlynénak, egy nagyműveltségű úrasszonynak s nagyobb összegeket mellékelve, nyájas otthoniassággal jegyezte meg: *Für unsere lieben Kleinen.* Ugyancsak jelentékeny adományban részesült a nőegylet, a mely jelenleg Ónody Károlyné buzgó vezetésével működik sikeresen. 60,000 koronát hagyott Andrássy Dénesné a rozsnyói szegények házára, melyet a nagylelkű adományozó iránti hálából „*Franczisca menedékház*"-nak nevezett el a város. Temérdek nagyobb összegű alapítványt kapott még Budapest, a hirlapírok nyugdíjintézete és az ujságírok egyesülete.

De ki győzné mind elősorolni a temérdek adományt, legátumot, a mely mind Andrássy Dénes gróf és Franczisca grófné nevével függ össze. A nagylelkű asszony, élete utolsó éveit súlyos betegen töltve, már kizárólagosan a jótékonyságnak élt s férjét is mindinkább erre buzdította.

A számos alapítványtól eltekintve azonban, még mennyi temérdeket osztott szét Andrássy Dénes gróf arra érdemes, sorscsapás által sujtott vagy törekvő egyének közt. Egyedüli nemes hiúsága: könnyek felszárítása, a bánat és gond redőinek elsimítása. Rendkívül kezére jár ebben a hazai viszonyokkal apróra ismerős kormányzója, *Sulyovszky István*, maga is egyike a legnemesebb emberbarátoknak, a kit gyásza nagy napjaiban gondviselésszerűleg rendelt Andrássy Dénes mellé az isteni végezés, s a ki szerencsés kézzel és ritka finom tapintattal választja ki a gróf nagylelkű támogatására érdemes egyéneket.

Ezer és ezer nyomorulton segített már Andrássy Dénes és eddig vele, hű társa Franczisca grófné, a ki úgyszólván felébresztette férje lelkében a

DÉNESNÉ.

minden szép és nagy iránt való lelkesedést, ő ébresztette fel a szenvedők, minden emberi nyomorúságok iránt való mély részvétét. Ő tanította meg úgy adni, hogy kérés nélkül adjon és alamizsnája sohase alázza meg a legszegényebbet sem.

Mint *páros csillag* az ég ívén, úgy haladt egymás mellett az élet útján *Dénes gróf* és *Francziska grófné*, a világ zajától elvonultan, mint a hajdankor regebeli boldog emberpárja. A kérlelhetetlen végzet azonban másként határozott. A szerető férj elvesztette legdrágább kincsét, mindenét. Meghalt a hű nő, tündöklő képe az asszonyi nemnek. Gyászba borult Andrássy Dénes gróf szíve, de gyászában százan és százan osztoztak, könnyei közé százak és százak könnye vegyült, zokogván: *Leesett a mi fejünk koronája.* Meghalt a nagyasszonyok legnagyobbika, Francziska grófné. De nem, hiszen vigasztal a hit. Nem mulhat el, a ki soha el nem mulót alkotott. Nem mulhat el, a ki csak a szeretetnek élt, annak szentelte minden érzeményét. Él, él örökké *Francziska grófné*, emlékezetét megőrzik késő századok és példányképül állitják az utánunk jövő nemzedékeknek.

Harminczhat évig élt nejével boldog házasságban Dénes gróf, s ez alatt egyszer elhozta Gömörmegyébe is, megmutatva neki krasznahorkai ősi várát, a dernői vasgyárat és a hosszúréti kastélyt, a melyben született, hosszan elmerengve gyermek- és ifjúkora emlékein s kegyelettel szemlélve elhúnyt szülőinek arczképét. Ez a 70-es évek vége felé történt. Azóta csupán neje halála után — 1903 márczius havában — tért ismét vissza szülőföldére, a hová kegyeletes czél hozta. Az első kapavágást ugyanis személyesen akarta megtenni ama mauzoleum építésének a megkezdésénél, a melyet elhúnyt nejének emeltet. A bálványozott asszony emlékének szentelt síremlék valóban impozáns lesz s a Krasznahorkaváraljáról Hárskútra vezető állami út és a fenyves közt lévő kies fekvésű, szántóföldből kihasított tíz holdnyi területen fog állani. A mauzoleum tisztán faragott kőből készül, huszonnégy méter magas kupolája lesz, tetején kereszttel. Igazi műremekbe készül belül a szarkofag, halványsárga és halványrózsaszínű márványból, a kupola belsejébe pedig tizenkét mozaik-angyalt helyeznek el. Megragadó szép lesz a *Mater Dolorosa* is, lent a boltban. Az előre elkészített költségvetés szerint, az egész emlékmű 400,000 koronába fog kerülni.

Andrássy Dénes gróf rendkívül jól érezte magát a honi földön, a melyet lelkes kormányzója, Sulyovszky István még mindinkább igyekszik vele megkedveltetni. A gróf itthon tartózkodásának ideje alatt a krasznahorkaváraljai kormányzói lakban lakott, s naponta kisétált a mauzoleum építéshez. Nyájasan beszédbe is eredt egyik-másik munkással s a serényen dolgozónak töb-

bet igért. Általában, sokan magába zárkózott, rideg természetnek képzelték az elvonultan élő Andrássy Dénest. Pedig ennek éppen az ellenkezője. Csupa szívnemesség, szívjóság, gyöngédség, a ki — ha fejedelmi adományait említik — szerényen hárít el magától minden dicséretet. Könnyü adni, ha van. — Vagy: Azért van nekem, hogy másnak is legyen — szokta ilyenkor mondogatni. A magyar szót helyesen ejti, csak némi gyakorlatlanság látszik ma még beszédjén; a külföldön töltött évek hosszú sorának nyoma ez. Bámulatos tájékozottsággal bír azonban mindarról, a mi idehaza történik, rendesen olvas magyar lapokat, könyveket s a hazai gazdasági és politikai viszonyok is nagyon érdeklik. Bár rendkívül visszavonultan élt, Gömörmegyében mégis tett egy látogatást, még pedig a megye közszeretetben és tiszteletben álló főispánját, pelsőczi Hámos Lászlót keresve fel berzétei kúriájában, a hol úgy a gazda, mint szeretetreméltó neje, az ősrégi Badányi család utolsó sarja, igazi magyaros vendégszeretettel látták a házukat megtisztelő, kiváló főurat.

Gömörmegyében, de országszerte is erős az óhajtás, vajha e ritka lelki tulajdonokkal bíró nemes főúr végképen visszaköltözködnék hazájába, szülőföldére, a hol bölcsője ringott, és a melynek ölében a legjobb, legnemesebb asszonyi szív fog porladni.

Géza. A jelenleg élő Andrássyak ifjabb nemzedéke: Andrássy *Géza* gróf — Manó gróf és Pálffy Gabriella grófné fia, született 1857 július 23-án — v. b. t. t., jelenleg Rozsnyó város országos képviselője. Jeles apának jeles fia, a ki nagy szerepet játszik úgy köz- mint társaséletünkben. Az 1902-ben oly remekül sikerült főúri lovas-játéknak ő volt egyik legfőbb és legagilisabb rendezője.

Tanulmányait végezve — 1881-ben — Széchenyi Géza és Imre grófok, valamint ifj. Hoyos Ernő gróf és Gudenus Gábor báró kiséretében Amerikába indult, hogy ott nemzetgazdasági tanulmányokat téve, egyszersmind a vadászat kedvtelésének is hódoljon. Alligátorokra, grizli-medvére, wapity-szarvasra, bölényre s vadlovakra vadászott társaival és útjában még egy könyv írására is ráért. Ez a nagybecsű munka a homestead-ről (otthonmentesítésről) tárgyal s oly nagy szakavatottsággal készült, hogy több jogi könyvben mint forrásmunkát idézik.

Húsz év mulva — 1901-ben — meg is ülte a társaság ennek az amerikai útnak az emlékezetét. Andrássy gróf elhatározta ugyanis, hogy visszavarázsolja az amerikai vadászéletet s életben lévő négy társával a szulovai erdő mélyében, szabad ég alatt üt tanyát. Felállitották az amerikai sátrakat, cserkésztek őzbakokra, kint főztek, ettek, aludtak, vidám tréfákat űzve, teljesen felelevenítették ifjúkoruk gondtalan napjait. Az urak többnyire mind abban a ruhában tanyáztak itt, a melyet Amerikában viseltek. Andrássy Géza teljesen korrekt mexikói jelmezét öltötte fel, melynek szürke nemez-kalapja egy helyen ki is van csorbítva. Nagyon emlékezetes kalap ez! Egyszer valami szűk ösvényen mászott keresztül a gróf s mászás közben elsült a puskája. Saját fegyverének két golyója átszakította a kalap peremét, az Isten csodálatos kedvezéséből megkímélve a nemes gróf életét. Andrássy grófné és gyermekei is kijöttek egy napon a sátortáborba, mert a gróf óhajtotta, hadd lássa családja is, hogy élt ő húsz esztendőnek előtte az amerikai ősrengetegben. A lobogó tűz mellett sült vadászszeletek pompásan ízlettek s lakoma alatt a gróf fiacskái, Károly és Manó, talpraesett pohárköszöntőkkel ünnepelték vendégeiket. Ebéd után főúri műkedvelők állottak bandába. Gudenus báró cziterázott, Andrássy Maricza grófnő, a háziúr leánya hegedűjét vette elő s szebbnél-szebb dalokkal szórakoztatta a társaságot. Kint volt Rozsnyóról Berki Berti zenekara is s a czigányok lelkesedését emelte, midőn a remekül hegedülő *Maricza* grófnő beállott közéjük prímásnak, Széchenyi Imre gróf pedig gordonkásnak. A fiatal grófnő valóban művészileg hegedül s még a czigányok is rendesen megbámulják, hogy *húzza a magyar nótát.*

Érdekes ennél a momentumnál megemlíteni, mennyire magyaros nevelésben részesülnek Andrássy Géza gróf gyermekei, a ki osztrák főrangú hölgyet, *Kaunitz Eleonorát* vett nőül. Géza gróf atyja, a törzsgyökeres Manó gróf ezért egy kissé nehéz szívvel is volt, de mikor látta, mennyire gyorsan megmagyarosodott menye, annál nagyobb öröme telt benne.

Valóban szorgalmas is volt a fiatal grófné s mikor egy izben magyar tanárnője vasárnap azt kérdezte, vegyenek-e *ma* leczkét, így szólt:

— Tudja, hogy nekem mindig ünnep, ha magyarul tanulhatunk, de soha sincs ünnep arra, hogy elhanyagoljuk.

Rövidesen annyira megtanult magyarul Andrássy Gézáné, hogy ma már olvas, levelez magyarul s beszédén alig érzik meg az idegen kiejtés. Gyermekeit *magyaros* szellemben és mindenképen kiváló irányban neveli. Andrássy Géza fiai tehetséges, kedves, szerény fiúk, a kikben semmi főúri gőg, sem fenhéjázás nincs. Ezt írtják is a szülők s most még czímezni sem engedik őket. Így, egy alkalommal, mikor egy vidéki földbirtokos az idősebbet *Károly gróf*-nak mondta, a gyermek édesanyja helyreigazította a szólót:

GÉZA.

— Ő még nem gróf — *csak Károlyka.*

Megható az a testvéri szeretet, a mi a két fiút összefűzi s ha valamelyik beteg, az egészséges nem távozik ágya mellől s mindenképen igyekezik szórakoztatni. Olvasni nagyon szeret mind a kettő, kivált a magyar, hazafias könyveket kedvelik. Károly jó lovas is már s kitünően lő czélba.

A sport minden ágát kultiválják Betléren s különösen híresek az őszi nagy vadászatok. A társaság szine-java ád itt akkor egymásnak találkozót s kitünően érzi magát mindenki, a mi nem is lehet másként oly szíves házigazda, mint Andrássy Géza s olyan úrasszony mellett, mint Kaunitz Eleonora grófnő.

A Betléren tanyázó vadásztársaság többnyire a Szádvár és környékén fekvő erdőségekben vadászik, de kedvelt kirándulóhely Szulova is, a mely vadásztanya a Rozsnyóról Iglóra vezető állami útnak a baloldalán, a Pozsálló hegyláncz folytatását alkotó hegyen van.

Valóságos kis tündérlak ez a vadászkastély, a mely a magányos vadonban meglep japáni házakra emlékeztető tetőzetével, folyosóival, faragványaival. A déli oldalnak üvegfala van, a melyen át szabadon látható a szálas fenyőkkel ellepett hegyoldal. A szobák oly kényelemmel vannak berendezve, hogy még Ottó főherczeget is meglepték, a ki már több izben volt Andrássy Géza vadászvendége s a kiváló főúri család körében a lehető legjobban érezte magát.

Andrássy Géza politikai működését nem tekintve, irodalom- és műbarát is, a ki különben maga is pompásan rajzol; különösen mestere a torzképeknek. Az Andrássyaknál különben valósággal öröklött hajlam a torzkép-rajzolás. Már Manó gróf atyja, Andrássy Károly is ismeretes volt arról a tulajdonságáról s Betléren a többek közt látható a híres liberális főúr egyik torzképe, a mely a hajdani gömörmegyei *pecsovics*-okat ábrázolja megkapó közvetetlenséggel. Manó gróf karikaturái igazi remekművek voltak, de nagyon ügyesek Géza gróf rajzai is.

Andrássy Gyula és Aladár grófok fiai: Tivadar és Gyula, valamint Sándor is, inkább Zemplénmegyében töltötték el gyermek- és ifjúkorukat, ott is élnek most is birtokaikon.

Tivadar.

Andrássy *Tivadar* gróf — a nagy kanczellárnak idősebb fia — született 1857 július 10-én, v. b. t. t., országgyűlési képviselő, egy izben a képviselőháznak is volt az elnöke. Úgy a politikai, mint a társaséletben nagy szerepet játszik. A boszniai okkupáczió idején ő is, éppen úgy mint Géza gróf, résztvett a hadjáratban s azóta is tartalékos tisztje a hadseregnek. Tivadar grófot, éppen úgy mint öcscsét, Gyulát — a kitünő politikai írót — egyik leginkább szereplő, aktiv politikusunkat, a ki politikai horoskopok szerint, a miniszterelnöki tárcza legvalószinűbb várományosa, magyarosan, nyíltnak, bátornak nevelte édes atyjuk. Még azt sem szerette, ha a fiúk túlúriasan, nagyon halkan beszéltek s ezért vasúti utazások alkalmával akárhányszor hangosan olvastatta fel őket. „A magyar mindenkinek a szemébe néz és bátran megmondja a mit akar". Ezt tartotta a nagy kanczellár is.

Az ifjú grófok kedves mulatságai, a szőlőskei szüretek, a ránki bálok voltak és sokat mulattak a híres újhelyi czigány, Mányi Lajos hegedűje mellett. Tivadar gróf már régebben megnősült, gróf Zichy Rezső és Péchy Jaqueline grófnő leányát, az elbájolóan szép *Zichy Eleonora* grófnőt vezette oltárhoz, a kitől több leánygyermek származott. A grófi pár budai szalonja egyike a magyar főváros legelegánsabb főúri termeinek s Tivadar gróf különösen képzőművészeti dolgokban is hangadó s nagy szerepet játszik.

II. Gyula.

Andrássy *Gyula* gróf (II.) egyike a legképzettebb, legalaposabban tanult főuraknak, kinek nagy tudása nagy szellemi tehetségeivel párosul. Fátuma az, vagyis inkább providencziális végzete, hogy atyjának, I. Andrássy Gyulának szelleme nehezedik reá. Egyre ő vele hasonlítják össze. Pedig egy családtagban annyi fényesség, annyi szellem, századon át csak egyszer összpontosul s a dicsőség átka, ha ugyanannak a családnak többi nagy tehetségű, jeles tagjait éppen a legnagyobbal hasonlítják össze. Andrássy Gyula gróf (II.) aktiv politikai működése mellett még igazi szoba-tudós is. Napokat, éjtszakákat tölt könyvtárában, íróasztala mellett, egyre kutatva, dolgozva s több rendkívül érdekes és becses munkával gazdagította már honi tudományos irodalmunkat. Gyula gróf még nőtlen és felváltva Budapesten és Tisza-Dobon lakik, a hol pompás kastélya van.

Sándor.

Andrássy Aladár gróf egy fiút — Andrássy Sándor grófot — hagyott hátra, ki különösen mint földmívelésünk egyik buzgó apostola válik ki s egyike az ország legképzettebb gazdáinak. Azonkívül résztvesz a politikai életben is s néhány évvel ezelőtt, a disszidensek mozgalmát bölcsen irányítá a Széll-aera előkészítésére s jelenleg is mint országgyűlési képviselő tagja törvényhozási testületünknek. Jeles sportsman s különösen nagy vadászszerencséje van. Így egy betléri medvevadászat alkalmával egy napon három medvét ejtett el. Neje, Esterházy Marietta grófnő, egyike szalonéletünk legvonzóbb alakjainak s boldog házasságukból két fiú: *Imre* és *Mihály* s egy leány, *Margit* származtak.

A hatalmas tölgynek dús lombjai közt mint nyíló rózsák mosolyognak felénk *András nemzetségének* szépséges szép leányai. Miként kiváló férfiakban gazdag ez a jeles család, úgy női is mindenha megannyi példaképei voltak a magyar nagyasszonyoknak.

Manó gróf leányai.

Andrássy Manó gróf négy leánya: *Irma*: herczeg *Esterházy Miklósné*, *Etelka*: herczeg *Odescalchi Gézáné*, *Natália*: gróf *Széchenyi Aladárné* és *Karolina*: gróf *Karátsonyi Jenőné*, mind igazi tipusai a vérbeli magyar hölgyeknek. Irma különösen halált megvető bátorságával tündöklött mint amazon s lovaglási ügyességénél csak lóismerete volt nagyobb. Ezt oly elismert tökélyre fejlesztette Andrássy Irma, hogy dicsőült Erzsébet királyné, lóvásárlásai közben akárhányszor magához kérette s megmutatván neki az alkuban lévő állatot, így szólt: „Mit mond hozzá édes Irma, megvehetjük?" S rendesen Irma grófnő szakavatott véleménye döntött. Mióta asszony, férjével remekszép pottendorfi kastélyukban lakik, a mely egykoron a Nádasdyaké volt, a hol a vértanú Nádasdy Ferenczet is elfogták, hogy Bécs-Újhelyre, a börtönbe, majd a vesztőhelyre hurczolják; de itt, Ausztriában is szívben, lélekben megmaradt magyar asszonynak. Ilyen férje is, a ki legörömestebb lát magyar vendégeket szép kastélyában. Ilyenkor különösen magyarosan megy minden s ha áthajt vendégeivel a Lajthán, mindig figyelmezteti őket: *Vigyázat, már magyar földön vagyunk,* s ostorát felemelve mondja: *Urak! kiáltsuk: éljen a haza!*

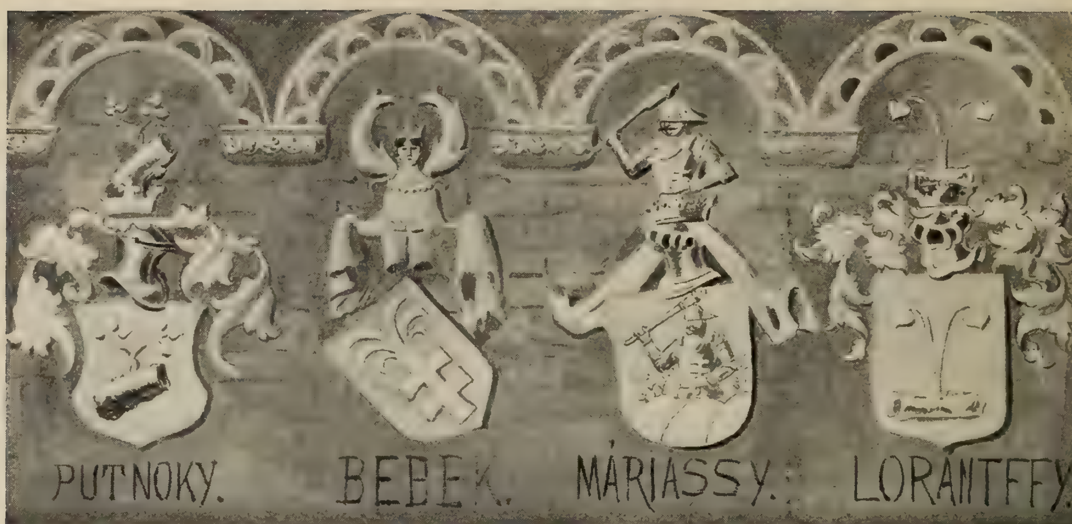
Gróf Karátsonyi Jenőné magyar érzülete is hasonló nővérééhez, e mellett kitűnő gazd'asszony s úgy bánlaki kastélyában, mint budai palotájában közmondásos rend van, a hol „*aranyért sem lehet egy porszemet találni*". A téli szezonban fényes házat visznek a fővárosban gróf Karátsonyiék s egy izben, pazar pompájú báljukon, a királyt is maguknál látták vendégül.

Gróf Széchenyiné, Andrássy Natália ritka kedvesség, vidám pajzánság és szellemesség által tűnt ki, s igazi lelkes magyar asszony az idősebb nővér, Andrássy Etelka, Odescalchi Gézáné is.

Andrássy Gyula grófnak egyetlen leánya maradt, *Ilona*, a ki nemcsak kedvencze volt édes atyjának, nemcsak arczra és termetre hasonlít a nagy kanczellárhoz, de örökölte annak eminens lelki és szellemi tulajdonságait is. Mint fiatal leány star-ja volt a pesti és bécsi társaságoknak, kezéért a legelőkelőbb főurak versengtek s egy izben *Bismarck* egyik fiáról, máskor Milán királyról is szó volt mint kérőről. De Andrássy Ilona csak magyar férjet óhajtott. Valamint sokkal jobban is mulatott itthon a magyar farsangokon, mint a bécsi rideg ballplatzi palotában. Az ország első miniszterelnökének, a vértanú Batthyány Lajosnak az unokája vezette oltárhoz. Batthyány Lajos grófra, erre a daliás, igazi magyar gavallérra esett választása, mint illett is Andrássy Gyula leányának, a kinek atyja szintén az emigráczióval kezdte politikai pályáját. A mióta férjhez ment, noha mindig szerepelt a közéletben s ott volt, a hol jót, nemeset lehetett cselekedni, mégis leginkább családjának élt. Gyermekeit is magyaros szellemben nevelte s leányát nemrégen a jeles és hazánk kulturális és gazdasági életében annyi érdemet szerzett Dessewffy család egyik ifjú sarjához adta férjhez. Gyula fiában pedig bizonyára benne lesz az Andrássyak és Batthyányak igaz hazafisága, a mely minden érdekek fölé mindig a haza érdekeit helyezte. Ilona

Törzsének dísze még *Andrássy Mária* — gróf Andrássy Aladár leánya — Széchenyi Imre gróf felesége. Mint serdülő leánykát dicsőült királynénk arra méltatta, hogy Mária Valéria főherczegnő játszótársává hívta meg. A főherczegnő rendkívül szerette Andrássy Máriát. Folyton magyarul beszélt vele s a kis grófnő gyönyörű szóejtését hallva, gyakran mondta a királyné: „*Mégis igazuk van azoknak, a kik azt mondják, hogy Zemplénben, a Bodrogközön beszélik legszebben, legtisztábban a magyar nyelvet*". Ez időben vitte fel Andrássy Mária az udvarhoz a *Kis Lap*-ot is, melynek szép történeteit együtt olvasta, talányait együtt fejtette meg a főherczegnővel. Jeles műkedvelő is volt a fiatal grófnő, kedvencz alakja a főrangú társaságnak, a melynek vezető hölgye maradt férjhezmenetele után is. Minden üdvös mozgalomban résztvesz s nagy része volt Balatonföldvár alapításában is, a mely kies fürdőtelepünk ma már egyike hazánk legszebb üdülő helyeinek. Minden alkalmat megragad, hogy a humanitárius czélokra rendezett ünnepélyeken résztvehessen s amazoni kiváltságaival tavaly is kitűnt az úrlovasok remek Carousselle-jén. Pompás lovaglása, remek alakja, stilszerű jelmeze egyképen elragadták a szemlélőt. Mint családanya páratlan, gyermekei ápolását, nevelésük vezetését személyesen intézi; szóval igazi Andrássy-nagyasszony, a milyenek voltak ősanyái. Mária.

És íme, hogy bemutattuk a nagynevű családot, látjuk, hogy törzsét vallja az ág — a virág is. Méltó utódai jeles ősöknek, a kikben a Rákóczyak atyafisága megőrzött valami őseredeti kurucz-tipust, a független szókimondást le- és felfelé. Olyan a jellemük, mint a Tisza homokjából vágott fűzfavessző: sima, de nyers, hajlik de vissza is pattan és szembe sújt. Bennük van az a szilaj vérkeringés, a mely Rodostó elégiájában törik meg. Az Andrássyak ma sem feledték el, hogy a magyar politikai pálya keresztthordozásának most is Rodostó az utolsó stácziója. A magyar államférfiú pályája ma is a lemondás tüzében válik aranynyá.

GÖMÖR-KISHONT VÁRMEGYE NEMES CSALÁDAI.

Béla király névtelen jegyzője szerint, Árpád Gömör meghódítására Zoárdot és Kadocsát, továbbá a fejedelmi személyek egyikét küldte ki, a kik előbb a Hangony, majd a Sajó és Balog völgyét hódították meg. Sajnos azonban, semmi hiteles adattal nem birunk, mely Anonymus előadását megerősítené.

A tatárjárás előtti időből kevés okleveles adat maradt reánk. A vármegye legrégibb nemzetségeinek egyike a Miskolcz nemzetség volt, melyből Domokos bán fia, Bors comes, Pelsőczöt, Csetneket, Tapolczát, Somkutot, Mirket, Ardót és Lekenyét birta; 1243-ban magtalanúl történt halála után azonban e birtokok az Ákos nemzetségre szállottak. Legtörzsökösebb három nemzetsége a Balog nemzetség, mely a Balog folyó mentén, az Ákos, mely a Sajó felső völgyén és a Rathold nemzetség, mely a Gortva és a Rima két partján települt meg.

A Balog nemzetség.

A *Balog* nemzetség őse Friedburgi Altmann, Kézai szerint, I. Endre korában jött be hazánkba Thüringiából. Ő építtette a Balog völgyében a nemzetség ősi várát, Balogot, melynek fennállásáról egy 1323-ban kelt oklevél emlékezik meg. A nemzetség első okleveles nyomára 1214-ben akadunk, midőn mint Hangony birtokosa említtetik. Tombold a XIII. század végén szerzi Bátkát. 1301-ben Ivánka fia Miklós, Szécs egy részét a Hangonyi Péter fiainak eladja. Balog vára az Athfi ágbelieké volt, mivel azonban Csák Mátéhoz pártoltak, hűtlenségbe estek s javaikba a Széchy ág lépett. Balog várához tartozott: Meleghegy, Bugyikfala, Szilistye, Ispánmező. A Széchy ágé volt: Rimaszécs, Uraj, Jéne és Hangony.

E nemzetségből vált ki a Széchy és Derencsényi család. Ez utóbbi család őse Miklós, 1297-ben nyeri Derencsény és Osztra felét, fia László, felveszi a Derencsényi nevet. E család, melyből Derencsényi Miklós 1354-ben a vármegye alispánja volt, a XVI. század végén halt ki. Fényének megalapitója Imre, a XV. század közepén; Tata és Komárom várának kapitánya, Somogy vármegye főispánja, majd (1492—93) Horvát- és Dalmátország bánja. Török fogságban halt meg. Feleségétől Szapolyai Orsolyától fia György, 1518-ban II. Lajos király egyik tanácsosa. Farkas Salgó várát bírta. István volt a család utolsó tagja.

A rimaszécsi Széchy család alapítója Ivánka unokája Dénes, 1301-ben szörényi bán, majd kir. étekfogómester. Testvérének, Péter nógrádi főispánnak Miklós unokájától származik a felsőlindvai Széchy család.

A Bebek ág birtokai Csetnek és Pelsőcz körül csoportosultak. IV. Béla 1243-ban a tatárjárás alatt vitézűl harczoló Ákos nembeli Fülöpnek és Detriknek adományozza Csetneket, Taplóczát, Somkutot, Pelsőczöt, Mirket, Ardót és Lekenyét, mely birtokok a magvaszakadt Miskolcz nembeli Bors comesei voltak. Bebek Detre szerzi meg Berzétét, Krasznahorkát, Szalóczházát, Kőröst, Rudnát, Szénégetőt és Panyitot, mely 13..7-ben házasság útján a Hunt-Pázmán nemzetségre szállott. A nemzetség tagjai, Benedek fiai: Domokos a Bebek család őse, Miklós, László a Csetneki család ősei, valamint testvérük Péter 1318-ban a szepesi káptalan előtt a következő birtokokon osztozkodnak: Pelsőcz, Ardó, Lekenye, Páskaháza, Taplócza, Veszverés, Sebespatak, Nandrás, Deresk, Csetnek, Somkut, Gacsalk, Restér, Vígtelke, Geczelfalva, Marczellfalva, Rozslozsna, Szederjes, Ochtina, Gencs és Rezencs. Berzétét 1318 előtt eladják Máriássi Istvánnak, Krasznahorkát pedig a Batizfalviaknak. 1320 körül alapítják Dobsinát. A Cselenfi ág 1332-ben kapja a Zách Feliciántól elkobzott Jesztét és Bolyokot. 1337-ben birtokaikat még Nasztrajjal, Mikolcsánynyal és Jolsvával növelik. A Cselen ágból vált ki a méhi és karancssági Sághi család. Amannak ősatyja János, 7335-ben a királyné alétekfogómestere, majd Csongrád vármegye főispánja, 1348-ban egyúttal gömöri főispán is. Meghalt 1364 előtt.

A Mychk ágból eredt a kihalt peleskei Eördögh család.

Az *Ákos* nemzetség a XIV. század elején két főágra szakadt; az egyikből a Bebek, a másikból a Csetneki család vált ki. Az Ákos nemzetség.

Bebek György 1358-ban liptói főispán. Fia, Imre, országbíró és erdélyi vajda. Péter 1430-ban borsodi főispán. II. Imre szintén erdélyi vajda, elesett a rigómezei ütközetben, 1448-ban. László 1390-ban abaúji főispán. János a XV. század végén főpohárnokmester. Ferencz 1528-ban gömöri főispán és felsőmagyarországi kapitány, kit garázdálkodásai és erőszakoskodásai miatt fiával, Györgygyel együtt 1556-ban az országgyűlés számkivetett. Györgynek 1567-ben bekövetkezett halála után javai a fiscusra szálltak. Neje Patócsi Zsófia volt, leánya Zsuzsánna pedig Báthori István neje lőn.

A Csetneki családból II. László, a királyné kanczellárja, 1442-ben nyitrai püspök. György 1393-ban főasztalnok, 1402-ben gömöri főispán. János az 1505-ik évi rákosi országgyűlésen Gömör követe. Ferenczben, kinek neje Széchy Sára volt, halt ki a család 1600 körül.

Kézai szerint Rathold, Kálmán király korában, Angliából jött az országba. Nemcsak Gömör, hanem a szomszédos Borsod, Heves, Nógrád, továbbá Bács-Bodrog, Pozsega, Pozsony, Somogy, Szabolcs, Zala és Zemplén vármegyékben is nagy terjedelmű uradalmak fölött rendelkezett. A Rathold nemzetség.

A nemzetség 1283-ban osztozik Putnok és Feled, 1324-ben Málé, Pogony és a gortvafői puszta területén fekvő Gyurkfalva, Kisfalud és Újfalu birtokokon. 1335-ben Mária királynő Kazai László pataki várnagynak Sőreget adományozza. 1336-ban csere útján megszerzik a Csanád nemzetségtől Püspökit, Velkenyét és Dézsmatelket, majd 1341-ben elcserélik Tamás erdélyi vajdával csomatelki és konrádföldi birtokukat. Eme birtokokhoz járult még ez időben Monoszatelke, Kisfalud, Béna, Bőd, Baracza, Somosvölgye és Gede. János, volt oroszországi vajda és testvére Dezső, 1384-ben nyeri adományban Mária királynőtől a füleki várhoz tartozó Simonyit és Détért.

A nemzetség egyik legkiválóbb tagja volt Szár Dezső, 1304-ben gömöri és borsodi főispán, továbbá unokája Kaplai János, előbb oroszországi vajda, majd országbíró. Péter fiától származik a Jolsvai család, Rolandtól a serkei Lorántffy család. Roland 1324-ben a serkei várat megszerezvén, utódai serkei Lorántffyaknak neveztettek. Nevezetesebb tagjai a családnak: György, előbb karthauzi barát, majd 1443-ban gömöri főispán. Gede várát 1451-ben Giskra ellen sikeresen védte, de a serkeit elvesztette, mígnem Mátyás király kiűzvén belőle a cseheket, visszaadá neki. Miklós az 1505. évi rákosi országgyűlésen Gömör egyik követe. Mihály a ruszkai Dobó család kihaltával a sárospataki várat szerzi meg. Ennek második nejétől, csikszentkirályi Andrássy Katától született leánya volt Zsuzsánna, a sárospataki iskola halhatatlan jóltevője, ki 1616-ban Rákóczy György borsodi főispánhoz, később erdélyi fejedelemhez ment nőül. Péter 1595-ben Putnok várának kapitánya. A család a XVII. század első felében halt ki.

A Rathold nemzetségből vált még ki a már kihalt feledi Feledy kazai Kakas, kazai Gyulaffi, rátóti Gyulaffi, Pásztói, Kaplai és a Putnoky család.

A Bór nemzetség.

A tatárjárást megelőző időből az említetteken kívül még csak a Bór nemzetségről van tudomásunk. A *Bór* nemzetségből származó Bánk bán (1199—1223) bírta ugyanis Csomát és Gortvát, de mint Gertrud királyné meggyilkolásának részese, IV. Béla király trónraléptével, elvesztette összes méltóságait s javaiba IV. Béla adományával Geche barsi főispán lépett.

A tatárjárás utáni korban már számos nemzetség letelepüléséről emlékeznek meg az oklevelek. Lássuk őket abban a sorrendben, a mint feltünnek.

IV. Béla 1246-ban Móricz comes fia Móricz főpohárnokmesternek, a hűtlen Simon fia Fulkosnak, a Fülek várához tartozó Simonyi és Scenucous birtokát adományozza.

A Záh nemzetség.

1254-ben a *Záh* nemzetség tagjai eladják Bárkányt Hanvai Boknak. 1262-ben V. István IV. Bélának Süvete, Perlasz, Lipovnok, Rozslozsna és Somkut birtokok ügyében hozott ítéletét egyrészt az Ákos nemzetségbeli Fülöp és Detre fiai, másrészt a Záh nemzetségbeli Jób pécsi püspök részére helybenhagyja. 1327-ben Gömör vármegye alispánja Záh fia Felicziánt s ennek fiát Felicziánt, mert bírói idézésnek nem tettek eleget, megbirságolja.

A Hanva nemzetség.

Törzsökös gömörmegyei nemzetség a *Hanva* nemzetség, mely Hanván települt meg s a falu északi részén Szent György tiszteletére monostort épített. E nemzetségre vonatkozólag csak a tatárjárás utáni időből maradtak fenn okleveles adatok, de valószinű, hogy már a XIII. század első felében meg volt telepedve. 1266-ban osztoznak hanvai, runyai, szásztelki és szkárosi birtokaikon. Övék még Rás, Harkács, Polyán és Krizsán puszta. 1274-ben Panaszi Zemekenssal Csíz miatt perelnek, de a pert elvesztik. 1300 körül Bok János és anyja, Kereszturba, Szkárosba és Visnyóba iktattatnak. 1334-ben Hanvai Hunth fia János, Pál fia Pál és Sándor fia János, Tornai Tekus fia Lászlóval két rási, polyáni és szkárosi jószágaikon megosztoznak. A nemzetség idővel igen elszaporodott, a XIV. század végén több mint 25 tagja szerepel.

A következő családok váltak ki belőle: a már kihalt szkárosi Szkárosi, szkárosi Farkas, továbbá a most is virágzó hanvai Darvas, hanvai Hanvay és runyai Soldos család, melyekről alább bőven megemlékezünk.

Atrachyk fiai, gömöri várjobbágyok IV. Lászlótól a cseh hadjáratban szerzett érdemeik jutalmául 1274-ben nemesíttetnek s Harkácsot nyerik. A következő évben Otrokocson is birtokolnak.

Az Aba nemzetség.

Az *Aba* nemzetségből származó Budun comes Belezsér nevű birtokát, melyet V. Istvántól kapott, 1275-ben Sárosi Detmár fia Illésnek és Almágyi Lőrincz fiának 20 márkáért eladja.

Az Ajtony nemzetség.

Az *Ajtony* nemzetség tagjai 1278 előtt Szuhán birtak. 1282-ben kapják Zubogyot.

A Zágráb nemzetség.

A *Zágráb* nemzetségből származott Mátyás fiai Mátyás, Bors, Miklós és Zok 1282-ben az egri káptalan előtt Recske, Keszi, Haripán, Lócz és Apáti birtokaikon megosztoznak. Ebben az időben bírják még Málét is. 1325-ben a szepesi káptalan előtt Tornallyai Gál fiai Zavas jószágukat a Zágráb nemzetségből származó Malahi János fiainak eladják. 1347-ben Miklós nádor megerősíti azt az egyezséget, melyet Kátai János és Malahi János fia Czinege Miklós, Várfölde és Keszi fölött kötöttek. 1343-ban mint Kövecses, 1352-ben pedig mint Szuha birtokosai említtetnek. A Zágráb nemzetségből veszi eredetét a kihalt kövecsesi és máléi Czinege család és a most is élő kövecsesi és keszi Dancs család. Márkus fia Nagy Batiz a Gömöri család őse 1291-ben csere útján Gömör birtokába jut. E család a vele közös törzsből származott Máriássy családdal együtt a XIV. század elején már jelentékeny birtokok ura; övék Berzéte, Krasznahorka, Kőrös, Rudna, Szalóczháza és Rakonczás.

A Gömöri család a XV. század első harmadában kihalt, a Máriássyak, mint alább látni fogjuk, mindegyre jobban emelkednek.

A Hont-Pázmán nemzetség.

A *Hont-Pázmán* nemzetség csak a XIII. század végén tünik fel. E nemzetségből származott Péter fiai Károly (az osgyáni Bakos család törzse) és Márton 1294-ben eladják harmaczi és aszói jószágukat, mely azelőtt Miklós

fia Atháé volt, a Rathold nemzetségnek. 1303-ban megszerzik a Szuha és Szelcze között fekvő Turulypa és Kisteleke falvakat. Majd Válykót, Ráhót és 1348-ban Osgyánt.

A Hont-Pázmán nemzetség gömöri ágából származik az osgyáni Bakos család. Őse Bagos (1347—48), ennek utóda Antal, a ki Mátyás király korában belgrádi kapitány. Unokája János tokaji várnagy, az 1505-iki országgyűlésen Kis-Hont követe. Lorántffy Orsolyától fia János 1583-ban gömöri alispán. Ennek Dersffi Borbálától István fia, kállói várparancsnok, ki 1630-ban Szatmárban Vitkára és Kápolnára nyer királyi adományt. Testvére Gábor Rákóczynak ónodi kapitánya.

Az Anjouk alatt két nemzetség jut a vármegyében nagyobb birtoktesthez. A Kathyz és a Guth-Keled nemzetség.

A Kathyz nemzetség.

A *Kathyz* nemzetség 1325-ben tünik fel Bátkán, midőn Simon leányai, Anna és Ilona bátkai birtokukat Zynyeri Lőrincznek eladják. 1327-ben Taplóczát cserélik el Roffal. Szécsényi Tamás vajda s fiai Konya Miklós főtárnokmester és Mihály pozsonyi prépost 1334-ben cserélik el bácsmegyei birtokaikat a következő gömöri birtokokért: Rimaszombat, Bánya, Törék, Szkálnok, Urrév, Kraszkó, Szkork, a két Pokorágy, Tarnócz, Cserencsény, Brézó, Tiszolcz, Majom és Majsa. 1341-ben megszerzik Csomatelkét és Korlátföldét. A nemzetség ezen ágától származott a kihalt Salgai család.

A Guth-Keled nemzetség.

A Tiszántul, jelesül Szabolcs- és Bihar vármegyékben otthonos *Guth-Keled* nemzetségből származó Dorogh unokái 1338-ban osztoznak keleméri, poszobai, kisfaludi és a Putnoktól északra fekvő fancsali birtokukon.

XV. századbeli családok.

A XV. században a régi hatalmas családok mellett számos új család lép fel. A nagyobb jelentőséggel bírók a következők:

A *Perényiek* nyerték, a Jolsvai család magvaszakadtával, ezeknek 16 faluból álló uradalmát. 1430-ban ismét a kihalt Gömöriek gömöri, berzétei, kőrösi, rudnai és a Zabariak zabari, radnótfalvi és balázsföldi javait.

A Nógrádban törzsökös *Szécsényiek*, mint Somoskő várának tartozékát bírták az akkor Gömör vármegyéhez számított Czeredet, Ó-Bástot, továbbá Hidegkutot és Hangonyt.

A *Rozgonyiak* 1460-ban a Széchy-birtokokat, Lászlófalvát, Zsórt és Szentléleket kapják adományba.

A *Palóczi* család bírta ebben az időben Ajnácskő várát, melyhez 1431-ben nyolcz falu tartozott.

A kisebb nemesség a Sajó alsó völgyének két oldalán volt birtokos. Az *Abaffyak* Abafalán, Liczén és Kis-Hanván, a *Balajthyak* Gesztetén, Kisfaludon és Léhin, a *Barnák* Mellétén és Harkácson, a *Basók* Hidegkuton, Ragályon, Csoltón és Sajónémetiben voltak földesurak. A *Csákányi* család Csákányon, Imolán, Lénárdfalán és Visnyón. A *Csatók* Alsó-Fügén, Répáson és Alsó-Vályon, a *Dancs* család Kövecsesen, Sajókeszin, Répáson, Apátin, Horkán és Haripán pusztán, a *Giczeyek* Giczén, Szentléleken, Mikolcsányban, Nasztrajon, a *Hanvayak* Hanván, Tokaj és Krizsán pusztán, a *Heősök* a *Sánkfalvyakkal* együtt Harkácson és Lyukván, a *Jákóffyak* Harmaczon, a *Jánossyak* Jánosin, Ivánfalán és Darnyán, a *Korlátok* Kálosán, Alsó-Vályon, Kisfaludon és Gergelyfalán voltak birtokosok. A *Kubinyiak* 1502-ben nyertek királyi adományt Várgedére. A *Méhi* család bírta Méhit és Panyitot, a *Putnoky* család Putnokot, Nagymálét, Pogony és Dénesfala pusztát, a *Ragályiak* a nevöket adó Ragályt, a *Recskyek* Dobfenéket, Péterfalát, Utast, Sáros és Eperjes pusztát, a *Soldosok* Runyát, Felfalut, Forrót, Fillért, Rást és Répást. Végül a *Szentkirályiak* Szentkirályon, Zubogyon, Szuhán, Lenkén és Lóczon, a *Szuhayak* Szuhán, Zubogyon és Szentgyörgyön, a *Tekesek* Királyin és Recskén, a *Tornallyayak* Tornallyán, Kelecsényben, Alsó- és Felső-Panyiton, Dapsán, Hosszúszón, Lekenyén és Trizsen, az *Uzák* pedig Panyiton, Ördögtelkén, Tamásin, Szilistyén és Bugyikfalán bírtak földesúri joggal.

A mohácsi vész után.

A mohácsi vész után mélyreható változások állottak be a családok s azok birtokviszonyai tekintetében. A kettős királyság alatt az ellenkirályok a magok híveit jutalmazzák birtokadományokkal s így számos új család jut nagyobb vagyonhoz. E korszakról az egyes adóösszeírások, dicalis conscriptiók nyújtanak világos képet. Az 1553-iki összeírás alkalmával összeírtak

1882 adóköteles portát, mely a következő 27 birtokos között oszlott meg: Basó Mátyás, Bebek György, a Csetnekiek, az esztergomi érsek, kik egyenkint 100 portánál többet birtak. Sorrend szerint következik ezek után Feledi Eustach, a Széchyek, Putnoki György, Báthori András, Pethő Gáspár, Jánossy Pál, Rakovszky György, Bejey András, Bekény György, a Hangonyiak, az egri káptalan, a Derencsényi család, a gombaszögi pálosok, a pelsőczi plébános, Szemley András, Tárnok Ferencz, Korláth Mihály, Heős László, a Tornallyayak, a Recskyek, Horváthy Albert, a polyhosok és a szentannai barátok.

Az 1588-iki összeírás.

Az 1588-iki összeírásban számos új névvel találkozunk, melyek azelőtt nem szerepeltek a vármegyében. Felsoroljuk őket, megjegyezvén azt is, mely községben voltak birtokosok.

Abaffy Demeter és Albert Abafala és Lénárdfala, Arachy Péter Sőreg, Bakos János Lehotka és Ispánmezeje, Bánffy László és János Gedőalja, Balogfala és Síd, Barna Ferencz, János és Benedek, Horka és Gömör, Basó Farkas és Mihály, Ragály és Csoltó, Bekény András özvegye Recske és Bánréve, Beretkey Gáspár Beretke, Bokry István és János Lőkösháza és Gömör, Bornemisza János Sőreg, Boza Benedek Mártonfalva és Hosszuaszó, Csathó Imre és Zorard Alsó- és Felső-Füge, Csetneki család Csetnek, Darhócz Pál Szentlélek és Nasztraj, Darvas család Hanva, Alsó-Rás, Radnót és Répás, Derencsényi család Kiette, Ratkó és Gesztes, Divényi Márton és Pál Zubogy és Latránfalu, Dósa Tamás Méhi, Szkárossy Mátyás és György Szkáros és Visnyó, Farkas Imre és György Felfalu és Alsófalu, Giczey András és Gergely Gicze és Nasztraj, Halmi Gábor Alsófalu és Radnót, Hanvay család Hanva, Hangonyi György és Miklós Alsó-Hangony és Susa, Jákóffi Péter Rakottyás, Jánossy család Jánosi és Pálfala, Kalas Tamás Alsóvály, Kállay Farkas és János Alsó-Bátka, Kerepeczy család Kerepecz, Korlát István Alsó-Vály és Alsó-Kálosa, Lórántffy család Simonyi, Kerekgede, Feled és Gesztete, Marczaly János Fillér, Máriássy Pál és Ferencz Berzéte, Kőrös és Rudna, Maróthi Mihály özvegye Runya, Mocsáry György Csoltó és Beretke, Monaki János Alsó- és Felső-Hangony, Ományi Mihály és János Harkács és Aggtelek, Pálfi György Bást, Rákóczi Zsigmond és László Szentkirály és Lenke, Recsky György, Zsigmond és István Péterfala és Dobfenék, Rédey Mátyás és Pál Aggtelek és Beje, Roskay János özvegye Felső-Hangony, Serjényi Mihály Poszoba és Kelemér, Sikátori Miklós Méhi és Gömör-Panyit, Soldos Péter és Ferencz Répás, Fillér, Runya és Felfalu, Sóry Péter, János és Pál, Beretke és Királyi, Tornallyay Zsigmond, György és István, Tornallya és Lőkösháza, Uza család Uzapanyit és Szilistye, Verebélyi Balázs özvegye Radnót, Wesselényi Farkas Lénárdfala és Szirk, Zákán István Rakottyás és Gesztes, Széchy Tamás Szécs, Zsip, Czakó, Szutor, Dobócza és Felső-Balog, Zéky Pál, Lőkösháza, Ztárnay Pál és György Ztárna, Zuhay Gáspár és Pál, Zubogy és Zuhafő.

A XVII. század.

A birtokviszonyok tekintetében legnagyobb változást a XVII. század folyamán tapasztalunk. A nemzetségekből származó ősi családok kihalnak s javaikba újak lépnek. A Bebek család magvaszakadtával Krasznahorka várát és tartozékait 1632-ben Andrássy Mátyás nyeri adományul. Krasznahorkához tartozott akkor: Váralja, Pacsa, Uhorja, Jólész, Hosszurét, Hárskut, Dernő, Kovácsvágás, Betlér, Kis- és Nagy-Veszverés, Henczkó, Alsó-Sajó, Gócs, Oláhpataka, Ochtina, Lehota, Restér, Hankócz, Aranyoska, Felső-Sajó, Rédova, Gencs, Sebespatak, Ujfalu és Rochfalva.

A XVI. század végén kihalt Derencsényieknek javaiba, — Derencsény, Ratkó, Pádár, Alsó-Hegymeg, Lukovistye, Babaluska, Lehotka, Sztrizs, Kiette, Poprocs, Gerlicze, Bisztró, Polonka, Szuha, Lipócz, Ujvásár, Ispánmező, Gesztes, Esztrény, Alsó-Balog és Kelecsény — 1626-ban ráhói Jákóffi Ferencz iktattatik.

A Csetnekiek csetneki uradalma lapispataki Segnyey Bálint tulajdonába jut, melyet 1628-ban Monaki Miklósnak és nejének Csetneki Annának zálogosít el.

Néhai Széchy György és Drugeth Mária leányai; Mária, iktári Bethlen István özvegye Kata, Köpcsényi Listius Jánosné és Éva, Élesházi Gáborné 1643-ban nyernek adományt a következő birtokokra: Sajó-Gömör, Kövi,

Deresk, Licze, Nagy-Rőcze, Jolsva, Telgárt, Vernár, Szilicze, Pohorella, Závadka, Helpa, Polonka, Murányalja, Murányhosszurét, Murányhosszurét, Zdihava, Kis-Rőcze, Vizesrét, Hisnyó, Lubovnik, Umrlaehota, Koprás, Jolsva, Tapolcza, Miglécz, Perlasz és Süvete. 1668-ban gróf Forgách Ádám a következő egész falvakra szerez donácziót: Kokova, Tiszolcz, Fűrész, Hacsava, Rimabánya, Alsó-Szkálnok és Kraszkó, ezenkívül részbirtokokat kap Balogon, Panyiton és Mikóházán.

A középbirtokos nemesség sorában a következő családok tünnek fel: *Horváth* Mladosevich Péter Guszonán, *Végh* András Lőkösházán. Kisfaludi *Thar* Gáspár megszerzi *Bizó* Miklós bizófalusi birtokát, *Herencsényi* István pedig fügei *Csató* Péter méhi és gömörpanyiti birtokát. *Pápis* András 1618-ban Détéren, Péterfalván, Almágyon és Répás pusztán szerez részeket Csató Imrétől és Babaluskán *Dobóczi* Márton özvegyétől. *Gyulay* György és Mihály megszerzi *Szilassy* István hanvai, runyai, alsófalusi, felfalvi, forrói és filléri birtokait. A *Jánossy*-család jánosi, pálfalvi, darnyai, ivánfalvi és tajti birtokai *Csiszár* János és *Aszalay* Ferenczné tulajdonába mennek át. Abosi *Bornemisza* János beiktattatik a hűtlen Herencsényi István birtokaiba, hethesi *Pethe* György pedig a hűtlen *Berethkei* István és János beretkei és sánkfalvi birtokába. *Palajthay* Bálint Détéren, Péterfalván és Répás pusztán szerez részeket. *Dobrasovszky* Venczel Hangonyon, Szilakszón és Susán, *Pongrácz* Mihály és *Dankovics* Ferencz Jesztén nyer beiktatást. 1635-ben *Nébeszt* Mihály Sánkfalván, *Tóth* István és János Mellétén szerez birtokot. 1645-ben csatóházi *Móré* István beiktattatik a magvaszakadt *Korláth* Ferencz javaiba. 1648-ban *Thuránszky* Péter és *Makay* György a Naprágyi István magszakadtán, 1652-ben szendrői *Bornemisza* János a *Jákóffi* Ferencz magszakadtán iktatást nyer. *Iványi* Fekete László s veje: *Vécsey* Sándor 1649-ben adományba kapja *Ajnácskő* várát és a hozzá tartozó uradalmat, mely a következő birtokokból állott: Ajnácskő, Feled, Gesztete, Kerekgede, Csoma, Majom, Jelene, Cserencsény, Alsó- és Felső-Pokorágy, Rimabrézó, Likér, Rimócza, Szelcze és Rimabánya.

1659-ben *Michalek* Miklós és *Ujlaky* Ferencz Tamásfalva egy részébe statuáltatik, míg boldogházi *Kiss* András és neje, *Szudy* Anna 1673-ban megszerzi *Thököly* Miklósné guszonai, balogfalvi, sidi és bojtfalvi birtokrészeit. *Vay* Ádám és neje, Fekete Erzsébet, továbbá *Sipos* János és neje, Bay Erzsébet, Péterfalva egy részébe nyernek iktatást 1695-ben, míg a következő évben *Kós* István, *Török* András, *Vattay* János, szkárosi *Nagy* János és *Michalek* Miklós özvegye, *Dorogffi* Judit a Jánossy-család fiágának kihaltával megszerzik egész Jánosit, Darnyát, Pálfalvát, végül Ivánfalván, Eperjesen és Tajtin bizonyos részeket. 1700-ban *Fáy* István és Lászlónak fiai: Ferencz és Mihály adományt nyernek Sőreg, Gortva, Lászlófalva és Kisbéna részeire.

A XVIII. század.

A XVIII. század folyamán rendkívül sok új család tünik fel s egy vagyonos középosztály alakul ki a régi, hatalmas családok romjain. A vármegye ekkor nyeri mai képét. Az 1703-ik évi nemesi összeírásból megtudjuk, mely családok települtek meg ekkor a vármegye területén, hol volt lakóhelyük vagy birtokuk. A Czékus, Moesz, Nébeszt, Jelenik család Csetneken, Jólészen a Császár, Oláhpatakon a Remenyik, Felsősajón a Sebők, Radnóton a Pósa, Balogfalván a Mihályi, Naprágyon az Ábrahámy, Felső-Hangonyon a Kisgergely, Várgedén a Babás, Détéren a Borbás, Zabaron a Tóth-Szabados, Gömörpanyiton a Palugyay és Kiszely, Méhin a Ladányi és Tóth, Hanván a Halászy és Igó, Egyházasbáston a Nátkay, Runyán a Koós, Oldalfalván a Pongó, Mihályfalván a Forgon és Lovas, Bikszögön a Lőkös és Szentiványi, Otrokocson a Rétey, Kövin a Jaán és Frenyó, Szkároson a Marton, Mellétén a Tóth, Jolsván a Sturman, Sennyey és Madarász, Nagyrőczén a Basilides, Vizesréten a Sturman, végül Rozsnyón a Marikovszky és Ujházy család.

Az 1724-ik évi összeírásban ismét számos oly család szerepel, a mely az előbbeni összeirásból még hiányzik. Ezek a következők: Ochtinán a Rochfalvay, Szkároson a Madarassy, Giczén a Diószeghy, Felfalun a szántói Szabó, Runyán a Tóth, Hanván a Dovály, Méhin a Havas, Csoltón a Pap, Bején a Szathmáry-Király, Lőkösházán az Oroszlányi, Jánosin a Patay, Guszonán a Lósy, Rimaszécsen a Losonczy, Urajon a Csák, Alsó-Hangonyon a Lovcsányi, végül Rozsnyón a Nébeszt.

A XVIII. század első felében a következő uradalmak állottak fenn a vármegye területén: a murányi, melyet 1720-ban Koháry István vett meg a kincstártól. A murányi uradalomhoz tartozott Jolsva, Nagyrőcze, Sajógömör, Kövi, Deresk, Licze, Telgárt, Vernár, Szilicze, Pohorella, Závadka, Helpa, Polonka, Murányalja, Lehota, Hosszúrét, Zdichava, Kisrőcze, Vizesrét, Hisnyó, Lubovnik, Umralehota, Kapros, Jolsva-Taplócza, Miglész, Perlasz és Süvete.

A rimaszécsit és balogit ugyancsak a Koháryak bírták. A derencsényi uradalom a Jákóffiaké, az ajnácskői a Vécsey- és Vay-családé; a ráhói a leányágon a Jákóffiaktól származott Jánokyaké, a serkei a Vay- és czegei Wass-családé, a betléri és krasznahorkai az Andrássyaké, végül a putnoki a Serényieké volt, melyhez Orlay-jogon jutottak.

A XVIII. század utolsó három tizedében a következő jelentősebb birtokos családok bírtak földesúri joggal: a Szentmiklóssyak Bánrévén, Derencsényben, Pápócson, Alsó-Bátkán, Lászlófalva és Abloncza-pusztán; a Fáyak Aggteleken, Bellényben, Bodollón, Jánosin, Giczén és Kecsőn; a Törökök Mártonfalván, Harmaczon, Bakti és Szilakszó pusztákon, a Vajda család Darnyán, Jánosin, Mártonfalván és Apáti pusztán, a Bornemisza család Alsó- és Felső-Bátkán, a Szathmáry-Király-család Bején, Királyin, Derencsényben, Harmaczon, Zsóron és Lászlófalva pusztán, a Kubinyiak Várgedén, Klenóczon, Csízen, Dusán, Naprágyon, Kisgömörin és Gortva-Kisfaludon, a Hanvayak Hanván, Csízen és Krizsán pusztán, a Losonczyak Horkán, Radnóton, Csobánkán, Királyin, továbbá Felső-Hangonyon, Susán és Zsóron, a Koósok Darnyán, Jánosin, Kisgömörin, a Máriássyak Berzétén és Egyházasbáston, Draskóczy Ádám és Sámuel Harkácson, Imolán, Alsó- és Felső-Kálosán, Derencsényben, Lukovistyén és Ratkón, Pletrich László Szentkirályon, Kerepecz és Lócz pusztán, Tibán, Pelsőcz-Ardón és Lénárdfalván, a Ragályiak Ragályon, Kecsőn, Trizsen, Imolán, Szuhán, Pelsőcz-Ardón és Latránfalván, a Szeremley-család Pelsőczön, Pelsőcz-Ardón, Lekenyén, a Darvasok Hanván, Csízen, Naprágyon, Péterfalván, a Soldosok Runyán, Hanván, Felső-Hangonyon, a szkárosi Farkas család Szkároson és Harmaczon, a farkasfalvi Farkasok Dulházán, a Tornallyayak Tornallyán, a Michalek család Darnyán, Csízen és Jánosin, a Sipos család Dobfenéken és Péterfalván, Jekelfalussy János Feleden, Jánosin, Simonyin, Kerekgedén, Felső-Hangonyon, Lekenyén, Lukovistyén, szántói Szabó Gábor Hanván, Csoma Zsigmond Nagyszuhán, Széky Zsigmond Naprágyon, Gellén István Pápocson és Felső-Kálosán, Trajtler János Zabaron, Patay Kristóf Darnyán és Jánosin, a Csemniczky család Bején, az Abaffy család Abafalván és Lénárdfalván, a boldogházi Kiss család Csoltón, a Czékusok Giczén és Pelsőcz-Ardón, a Lehoczkyak Guszonán, a Korponayak Osgyánban, és Alsó-Bátkán, a Gerhardok Páskaházán, a Róthok Pongyelokon, Tihanyi István Ráhon, Egyházasbáston és Péterfalván, Csernyus László Lévárton és Liczén, az Okolicsányiak Siden, Sturman András Turcsokon, Kisgömörin, Gesztén, Gortvakisfaludon, pálóczi Horváth György Ajnácskőn, Détéren és Kerekgedén, Szentpétery Sámuel Csoltón, Lekenyén, Harmaczon, Fejes György Osgyánban és Derencsényben.

A XIX. század. A jobbágyság felszabadítása előtti korszakban a vármegye a következő nagyobb birtokos családok kezében volt: gr. Koháry, gr. Teleky, gr. Rhédey, gr. Serényi, gr. Toldalaghy, gr. Wass, br. Vécsey, br. Luzsénszky, br. Korda, Hanvay, Máriássy, Soldos, szkárosi Farkas, Darvas, Sturman, Kubinyi, Abaffy, Török, Fáy, Szentmiklóssy, Ragályi, Draskóczy, Pletrich és Tornallyay.

E családok közül Coburg herczeg a murányi, balogi és rimaszécsi uradalmat, a gr. Andrássy család a betlérit és krasznahorkait, a Máriássyak a berzéteit, a várgedeit pedig a Kubinyiak bírták, míg a csetneki, derencsényi osgyáni, ráhói, serkei, ajnácskői és putnoki uradalmakon többen osztozkodtak.

Jelentékenyebb birtokos családok a következők voltak: Abaffy (Abafala és Csíz), Csernyus (Levárt és Licze), Darvas (Borosznok és Hanva), szkárosi Farkas (Alsófalu, Borosznok, Szkáros), Fáy (Aggtelek és Bodolló), Draskóczy (Harkács és Kálosa), Fejes (Ráhó és Alsó-Szkálnok) Hanvay, (Hanva, Csíz, Borosznok), Kubinyi (Várgede, Csíz, Dusa, Klenócz), Pletrich (Szentkirály, Tiba, Kisfalud), Ragályi (Ragály, Csoltó, Latránfalva puszta), Soldos (Runya és Borosznok), Sturman (Szirk és Turcsok) Szathmáry-Király (Beje), Szentmiklóssy (Bánréve), Tihanyi (Egyházasbást és Ráhó), Tornallyay (Tornallya), Török (Jánosi és Baksi puszta).

COBURG.

Következőkben közöljük a vármegye családait, különös tekintettel azokra, melyeknek sarjai az 1848 előtti időkben a közpályán szerepeltek, s a melyek jelenben is a vármegye területén birtokosok.

Coburg.

Szász Coburg Gótha. Uralkodó herczegi család. Julich, Cleve és Berg, Engern és Vesztfália herczege, türingiai tartományi gróf, meisseni őrgróf, Henneberg herczegesített grófja, Mark és Ravensbergi gróf, Ravenstein és Tonna ura stb. Törzse: Jámbor Ernő, János weimari herczeg fia (sz. 1601, † 1675) korának legjobb fejedelme, kinek hetedik fia János Ernő (sz. 1658, † 1729) Szász Coburg Saalfeld herczegséget örökölte. Utóda Ferencz herczeg (1800—1806), kinek másodszülött fia I. Ferdinánd György herczeg (sz. 1785, † 1851), a ki osztrák szolgálatba lépve, az 1809. és az 1812—13-iki hadjáratokban tüntette ki magát, mely érdemeiért egy huszárezred tulajdonosává lett. 1817-ben nőül vette Koháry Antal herczeg egyetlen leányát Mária Antónia herczegnőt, kivel a murányi, csábrági és szittnyai uradalmakat örökölte s az 1827: XLI. törvényczikkel honfiúsíttatott. Három fia közül Ferdinánd, 1836-ban II. Mária portugál királynő férje lett, Lipót (sz. 1824, † 1881) osztrák tábornok. Ágost Lajos cs. és kir. vezérőrnagy (sz. 1818, † 1881) neje Klementina Mária Bourbon orleansi herczegnő, Lajos Fülöp franczia király leánya. Fiai: Fülöp (sz. 1844) az aranygyapjas rend vitéze, cs. és kir. vezérőrnagy, a magyar főrendiház tagja. Ágost Lajos (1845) a volt braziliai császári hajóraj-tengernagya. Ferdinánd (sz 1861) 1887 augusztus 14-étől Bulgária királya.

Czímer: Kétszer hasított és ötször vágott paizs, egyszer hasított paizslábbal s közepén feketével és aranynyal hétszer osztott szívpaizszsal, fölötte zöld rutakorona. A nagy paizs: 1. Kékben balra fordult koronás ezüst-oroszlán, négy vörös pólyával megrakva. 2. Vörösben kis ezüst paizs csillagformájára nyolcz arany liliomszállal környezve. 3. Aranyban kétfarkú fekete oroszlán. 4. Aranyban balra fordult koronás kétfarkú fekete oroszlán. 5. Ezüstben kék koronás kétfarkú vörös oroszlán. 6. Kékben, koronás arany-sas. 7. Feketében koronás arany-sas. 8. Vörös szívekkel behintett arany-mezőben, balra fordult, vöröskoronás kétfarkú fekete oroszlán. 9. Aranyban két kék czölöp. 10. Kékben, vörössel és ezüsttel vágott kétfarkú oroszlán. 11. Ezüstben, aranynyal futtatott vörös rózsa, zöld bogokkal. 12. Ezüstben három kék pólya. 13. Ezüstben, három (2 : 1) vörös szarvasbogár-agancs. 14. Aranyban, vörössel és ezüsttel három sorban koczkázott pólya. 15. Vörös mező. 16. Ezüstben egymás alatt három vörös cantherius. A paizsláb: 1. Vörösben koronás ezüst oszlop. 2. Aranyban zöld hármas halmon fekete tyúk. Hat sisak. A sisakdíszek: I. Pávatollakkal fedett oszlop koronás feketearany sávokkal és rutakoronával. Takaró: feketearany. II. Felülről lefelé ezüsttel és vörössel csíkozott embertörzs, ugyanígy csíkozott s pávatollakkal díszített hegyes süveggel ősz hajjal és szakállal. Takaró: feketearany. III. Öt, háromlevelű zöld hárssággal megrakott, ezüst bivalyszarv. Takaró: kékezüst. IV. Kinövő arany griff, vörös nyakörvvel és fekete szárnyakkal. Takaró: feketearany. V. Vörös bivalyfej, arany koronával, melynek abroncsa vörössel és ezüsttel koczkázott, ezüst szarvakkal és orrkarikával. Takaró: vörösarany. VI. Pávatollak. Takaró: vörösezüst.

Abaffy.

Abaffy (nagyabafalvi és felsőlehotai). Ősi, gömörvármegyei család, mely a középkorban Abafalván volt birtokos, honnan nevét vette. Miklós, a ki Buda alatt vitézkedett, 1609-ben egy török vezér fejét levágván, ősi czímerébe egy kivont kardot s annak hegyén átütött, zöld turbános törököt tartó pánczélos kart nyert bővítésül. Majd újabb hősiessége jutalmául Tolna vármegyében nyert birtokokat; később aranysarkantyús vitézzé üttetett. Öcscse György Bocskay hajdúi ellen hadakozott. A család idővel átszármazott Árva vármegyébe, hol Felső-Lehotán volt birtokos. Tagjai közül számosan viseltek vármegyei tisztséget. József (1760). Ferencz (1770). Vendel (1820). Aristides (1837—44) árvavármegyei, Károly (1820) gömöri alispán, majd királyi tanácsos. A család Csiz, Abafalva helységekben és Miklósfalva pusztán bírt földesúri joggal.

Czímer: kékkel és ezüsttel harántvágott paizsban, felül hatágú arany-csillag, alul vörös kengyelvastól kísért, aranykeresztes markolatú kardot tartó pánczélos kar, a kard hegyén zöld turbános, bajuszos, török fővel. Sisakdísz: fehér galamb, csőrében zöldleveles ággal. Takarók: zöldarany-kékezüst.

ANDRÁSSY.

Ablonczay.

Ablonczay. Törzsökös gömörvármegyei család, melynek emlékezete a XIII. századig felnyulik. 1431-ben már az Ablonczi nevet viseli. Tagjai közül András, László, Mihály és Sándor vannak felvéve az 1754-55. évi összeírásban. A család a megyében most is él.

Adorján.

Adorján. Ősi család, melynek első nyomaira 1236-ban akadunk Gömör vármegyében és később a Szilágyságban. E családból A. Tamás, valamint fiai Péter és András, a kik katholikusokká lettek, 1630 május 8-án czímeres nemeslevelet nyertek, mely

Zemplén vármegyében 1732-ben hírdettetett ki. 1732-ben már Felső-Vályban birtokos, ez az ág azonban kihalt. A gömöri ágból az 1755. évi összeírásban János, Sándor, Miklós, Gáspár és István neveivel találkozunk. A XVIII. század végén és a XIX. század elején A. Dávid 11 vármegyének volt táblabirája, ennek fia Boldizsár (1820—1867) költő. Lőrincz jelenleg Gortva-Kisfaludon birtokos.

Czímer (ősi): kékben koronából kinövő, buzogányt tartó sisakos vitéz. 1630. évi: kékben jobb előlábával fehér liliomot tartó leopárd. Sisakdísz: repülésre kész sólyom. Takarók: vörösarany-vörösezüst.

Anderkó. *Anderkó.* Darnyán élt és most is ott lakó család. 1755-ben 7 tagja szerepel István 1777-ben megveszi Sarlay György és neje Berzeviczy Zsófia darnyai birtokát.

Andrássy. *Andrássy* (csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf). Első ismert őse Márton 1514-ben Szapolyai György mellett harczol a pórok ellen. Fia, Péter 1575-ben Békes Gáspár híve volt, annak leveretése után menekülni volt kénytelen. 1578-ban Krasznahorka várának kapitánya lett. Utóda I. Miklós († 1686) Gömör vármegye főispánja, bárói rangra emeltetett, kinek fiai közül II. Péter (1715) szintén Gömör vármegye főispánja volt. I. István kurucz. tábornok a betléri és II. György (1705—10) Rákóczy gyalogsági tábornoka, a monoki ág őse. I. István ágából: József (1742) ezredes, fia I. Károly 1779-ben grófi rangra emeltetett. († 1702.) Fia: III. József (1797) a mosonyi nemesi felkelés ezredese. Fia III. Károly (sz. 1792, † 1845), fiai: 1) Manó (sz. 1821, † 1891) előbb Zemplén, majd Gömör s Torna vármegye főispánja, valós. b. t. tanácsos stb. Fia: Géza (sz 1857) cs. és kir. kamarás, országgyűlési képviselő. 2) Gyula (sz. 1823, † 1891) az aranygyapjas rend vitéze, magyar miniszterelnök, majd külügyi miniszter, altábornagy stb. Fiai: Tivadar (sz. 1857) országgyűlési képviselő stb. és Gyula (1860) országgyűlési képviselő, valós. b. titk. tanácsos. 3) Aladár (sz. 1827. † 1901) valós. b. t. tanácsos, az aranygyapjas rend vitéze, Zemplén és Gömör vármegyének főispánja. Fia Sándor (sz. 1863) cs. és kir. kamarás stb. II. György ágából: fia III. György, ennek fiai: Andrássy Antal (1742, † 1799) rozsnyói püspök és II. István (1776) Bihar vármegye főispáni helytartója; 1766-ban grófi rangra emeltetett. Fia: IV. György (sz. 1797, † 1872) 1825—27. országgyűlésen Gömör vármegye követe. Fia: Dénes (sz. 1835), kinek nevét főleg jótékonysága teszi emlegetetté.

BAKOS.

BALASSA.

Czimer: négyelt paizs szívpaizszsal, benne kékben két szemközt fordult arany-oroszlán, felemelt előlábaikkal aranyleveles koronát tartva. Nagy paizs: 1. 4. vörösben, faragott kövekből rakott, háromfogas várfal, a fogak középsőjén görbe kardot tartó pánczélos kar könyököl. 2. 3. zölddel és aranynyal haránt vágva, abban álló griff az osztás szerint ellentett színekben. Három sisak. Sisakdíszek: I. (középső) görbe kardot tartó pánczélos és sisakos vitéz. Takaró: kékarany. II. kétfarkú arany-oroszlán. Takaró: vörösezüst. III. paizsbeli griff. Takaró: zöldarany. Az 1779. évi grófi diploma szerint a fenti czímerhez némi módosítással két paizstartó és ezen jelmondat: „Fidelitate et Fortitudine“ járul.

Antony. *Antony* A. Miklós 1692-ben nyert a Porubszky családdal együtt czímeres nemeslevelet, mely 1692 szeptember 17-én Sajógömörben hírdettetett ki. E családból az 1755. évi összeírásban Péter, Miklós és Sámuel vannak felvéve Gömör nemesei közé.

Bakos. *Bakos* (osgyáni). A Hont-Pázmán nemzetségből származik. Őse, Bagos (1347) a lessenyei ágból, ennek fia Tamás terjeszti tovább a családot. Tagjai közül Pál (1557) tokaji várnagy. János (1505) Hont vármegye követe. Orbán (1549) szittnyai várkapitány. János (1583) gömöri alispán, kinek két fia maradt, István († 1630) és Gábor (sz. 1607, † 1666 június 5) füleki, majd ónódi, végül szendrei kapitány, kiben a család kihalt. A család a nemzetség ősi birtokait, Harmaczot, Aszót és Veleszt, továbbá Osgyánt bírta, hol vára is volt.

Czímer: zöld halmon karóhoz kötött, gyümölcscsel és lombbal megrakott, zöldkoronás szőlőtő felé ugró, balra fordult kecskebak. Sisakdísz: paizsbeli bak növekvően koronás szőlőtővel, melyen egyenes kardot tartó pánczélos kar könyököl, a hajláson nyugvó ezüst félholdtól és hatágú arany-csillagtól kísérve.

Baksay. *Baksay* (szent-istván-baksai és szőlledi). Abauj vármegyéből származik. A XVI. században tünik fel Baksi vagy Baxi néven. Tamás 1550-ben I. Ferdinánd királytól Szőlleden egy jószágot nyert adományul. Utóda, Mátyás (1599—1601) a nógrádi vár alkapitánya, fia Mátyás 1637-ben nógrádi ref. lelkész. A család idővel átszármazott Zemplénbe, majd 1844-ben Gömörben telepedett le. Az abauji ág, melynek törzse András (1727), mindenkor Baksinak írta magát. Ez az ág jelenleg is virágzik. A gömöri ágból: B. Sándor (sz. 1832) kunt-szentmiklósi esperes, a Magy. Tud. Akad. tagja; István kir. tanácsos; Dezső várm. tiszti alügyész.

Czímer: jobb előlábában hármas babérágat tartó oroszlán.

Balajthy.

Balajthy (balajthi és gesztetei). Borsod vármegyéből származik. A XV. században már Gömörben volt birtokos. 1453-ban B. Pál Gesztetét nyeri királyi adományul. 1458 és 1473-ban Kisfaludra nyer adományt, melynek birtokában Miklós és Tamás 1477-ben Mátyás királytól megerősíttetnek. A XVI. század folyamán (1564—83) Abauj vármegyében Felső-Homorogdon találjuk a családot. A XVII. században János (1635) Biharban volt birtokos. Ennek fiai Szatmárban laktak. Az 1755. évi összeírás alkalmával hat tagja vétetett fel Gömör vármegye nemesei közé, a kik Gesztetén és Felső-Vályban voltak birtokosok, hova a család 1657-ben telepedett.

Balassa.

Balassa (balassa-gyarmati gróf és báró). Első ismert őse Detre a XIII. század elején. Ősi székhelye Zólyom vármegye, honnan csakhamar elterjedt Liptó, Nógrád stb. vármegyékbe. Gyarmatot, honnan a család előnevét vette, 1246 szept. 11-én nyerte IV. Béla királytól, melyre 1374-ben új adománylevelet nyert. A XVI. században már előkelő szerepet játszik hazánk történetében. Ferencz (1504) horvát bán; Imre († 1550) erdélyi vajda; Bálint († 1594) a költő; Menyhért († 1568) főkapitány; János († 1550) szolnoki kapitány, 1562-ben Zólyom és Hont vármegyék főispánja; Bálint († 1684), a ki grófi rangra emeltetett, Hont vármegye főispánja; Zsigmond (1609. † 1623) Nógrád vármegye főispánja; Pál (1744—1770) Gömör vármegye főispánja, 1721 ápr. 15-én grófi rangra emeltetett; ennek fia János (1770—71) szintén gömöri főispán. A bárói ág őse László 1721-ben nyert bárói rangot, kinek utódai István (sz. 1845 † 1901) és Sándor (sz. 1850) elhunytával, 1902-ben a bárói rang, a család utolsó leánysarjának B. Emmának (sz. 1872) férjére Ragályi Ferenczre szállott át, a ki engedélyt nyert a család nevének és czímerének a Ragályi család nevével való egyesítésére.

Czímer: vörösben, köralakban hajlott, farkát szájában tartó arany-vörös-arany szárnyas sárkánynyal körülvett, szemközt fordult bölényfej, szarvai fölött hatágú arany csillag, szája alatt hegyeivel fölfelé fordított félholddal. Sisakdísz: szemközt fordult koronás fekete sas, ballábában, hegyével fölfelé álló nyílat, jobbjában kivont egyenes kardot tart. Takaró: aranyfekete.

BERETKEY.

Bárczy.

Bárczy (bárcziházai). Már a középkorban birtokos volt Gömör vármegyében. B. János 1478-ban Mátyás királytól új adománylevelet nyer Bárcziházára. Idővel átszármazott Zemplén vármegyébe, hol jelenleg is birtokos. Az 1755. évi összeírásban Gömör vármegye nemesei közé Zsigmond, Sándor és István vannak felvéve.

Barna.

Barna (mellétei) E család a gömöri várjobbágyoktól származtatja magát. Ősi birtoka Melléte, mely azelőtt kir. várbirtok volt s melyet II. Endre király 1226-ban adományozott Tiváld várjobbágynak. A XVI. században kiváló szerepet vitt a vármegyében. Ferencz (1573–80) a vármegye alispánja. György 1617-ben Nógrád vármegye jegyzője, majd (1626) Alaghi Menyhért országbiró titkára, 1647-ben országbirói ítélőmester. Az 1647., 1649. és 1655. évi országgyűléseken is kiváló szerepet játszott. András 1723-ban gömöri szolgabiró. Az 1754—55. évi összeírásban több tagjával találkozunk Gömör vármegye nemesei közt. Ez időszerint Horkán birtokos.

Basilides.

Basilides. Zólyom vármegyéből származik. Első ismert őse Pál, 1683-ban nyert czímeres nemeslevelet. A család egy ágát még a XVIII. században is Zólyomban találjuk. Márton az 1755. évi összeírásban a vármegye nemesei közt foglal helyet. A nemességszerző Pál Thököly alatt katonáskodott, s később a törökök elleni küzdelemben tüntette ki magát. A család másik ága Gömörbe, Murányra költözött. Ezen ágból János 1848-ban nemzetőrségi hadnagy. Gusztáv jelenleg Jolsva város polgármestere.

Czímer: kékben, jobb előllábával zöld száron 3-ágú zöldleveles liliomot tartó arany oroszlán. Sisakdísz: kinövő, szemközt fordult, zöldruhás angyal, jobbjában zöld koszorút tart, balja az övön nyugszik. Takaró: kékarany-vörösezüst.

Basó.

Basó (csoltói). Első ismert őse Balázs volt, ki 1450 körül élt; unokája B. Mátyás volt, a kit Salm gróf Murány bevétele után 1549-ben kivégeztetett. Fia Farkas 1579-ben Jánoshidán és Alattyánban szerez részbirtokokat, melyekre 1592-ben kir. adományt nyert. Mihály 1662-ben Gömör vármegye jegyzője és országgyűlési követe. Mátyás 1632—43-ig szintén Gömör vármegye jegyzője. A család idővel átszármazott Hevesbe is. A XIX. század első felében Nagy-Csoltón bírt földesúri joggal.

Básthy.

Básthy (ó és egyházasbásti). Gömör vármegye törzsökös családja. A XVII. században tünik fel Nógrádban. János 1653-ban Nógrád vármegye táblabirája, résztvett az 1663. évi nemesi felkelésben. Utódai Nógrádban laktak s közülök többen közhivatalokat viseltek, így Miklós 1849-ben Nógrád vármegye alispánja volt.

Battha.

Battha (vattai). Eredete a XIII. század közepéig nyúlik fel s kevéssel utóbb a család megszerzi az előnevet adó borsodi Vattát. Bálint a XVI. század második felében Nógrádban tünik fel, hol tekintélyes birtokokat szerez serkei Lorántffy Mihálytól; hűséges szolgálatai jutalmául (1604) nyeri adományba a gömörmegyei Tamástelki pusztát. Unokája Pál sánkfalusi

birtokát Balczer Mátyásnak zálogosítja el 1693-ban. Ugyancsak Pál osztozik 1670-ben a Herencsényi István örököseivel Serkében, Méhin, Gömörpanyiton és Szirken.

Battik. *Battik* (sarudi). Zólyom-, Nógrád- és Pest vármegyében szerepelt birtokos család. Tagjai közül többen viseltek főbb megyei hivatalt. Gergely (1672) nógrádi alispán. János (1642) iktattatott be Michalek Miklóssal együtt Apáti és Lyukva puszták felerészébe. Ferencz a XVIII. század közepén neje, Jánoky Sára jogán Nagyszuhán és Osgyánban, György és Sándor Lukovistyén, Ratkón és Derencsényben voltak birtokosok.

Beke. *Beke.* A XVI. században már Felső-Vályon volt birtokos, melyre István, János és Vincze 1597-ben új adománylevelet nyertek. Egyik tagja, valószinűleg Pál, a ki szolgabiró volt, 1619-ben a felsővályi nagy tűzvész alkalmával az égő templomba rohant, hogy onnan az anyakönyveket kihozza, de odaégett. E családnak egyik ága Abauj vármegyébe szakadt, hol Csenyétén, Felső-Gagyon, Felső-Mérán telepedett le.

Bekény. *Bekény* (mikófalvi). Borsod vármegye törzsökös családja, melynek első nyomaira a XIII. század második felében akadunk. E családból Ferencz fia I. Farkas 1553 decz. 12-én újított czímeres nemeslevelet nyert. 1562-ben pedig Utas, Péterfalva, Sáros, Kökényes, Dobfenék helységekre királyi adományt szerzett. Idővel átszármazott Pest-, Szabolcs- és Nógrád vármegyékbe is. B. Zsófia 1666-ban Utas puszta birtokosa. István, valamint testvérei András és János 1645-ben elzálogosították Sáros nevű pusztatelküket, melyeket csakhamar követtek a többiek is, csak a hangonyi és a máléi részek maradtak meg (1652). A család elköltözött Gömörből és jelenleg Borsodban virágzik.

Bélik. *Bélik* (Beélik, Bielik, dezséri). Trencsén vármegyéből származik. Első ismert őse Tamás 1528-ban nyert czímeres nemeslevelet. A család Dezséren volt birtokos, hol az 1748., 1755. és 1768. évi összeírás több tagját találta. A XVIII. század második felében Gömör vármegyében telepedett le, hol Alsó- és Felső-Vály helységekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül József (sz. 1757.) szepesi püspök (1803). István 1820 táján a krasznahorkai uradalom jogtanácsosa.

Czímer: veressel és kékkel hasítva. Elől hármas zöld halmon görbe kardot tartó, balra fordult könyöklő pánczélos kar. Hátul hatágú arany-csillagtól kisért arany-griff. Sisakdísz: két fehér elefánt-ormány közt kinövő arany-oroszlán. Takarók: kékezüst-vörösezüst.

Benedikty. *Benedikty.* B. János 1646-ban nyert nemeslevelet. Fia András Lónyabányára (Nógrád) költözött; ennek utóda Mihály (1818), kinek fia Sámuel Hontban telepedett meg. Az 1755. évi összeírásban Gömör vármegye nemesei közt Izsák és János neveivel találkozunk.

Beretkey. *Beretkey.* Berethi György és hasonnevű fia 1654 júl. 16-án nyertek czímeres nemeslevelet a Losoni családdal együtt. A család Szabolcs vármegyében telepedett le; idővel átszármazott Zemplénbe is. Az 1755. évi összeírás alkalmával már több tagja vétetett fel Gömör vármegye nemeseinek névsorába Beretky néven.

Czímer: kékben, zöld alapon természetes farkas, szájában bárányt tart. Sisakdísz: pallost tartó, kinövő, vörösruhás magyar vitéz, fehér kalpagban, lelógó vörös bojtokkal. Takarók: kékarany—vörösezüst.

Bezzegh. *Bezzegh* (hajniki). Zólyomból származik. György Liberchey Mihálylyal 1666-ban nyert adományt Rimabányán, Rimabrézón és Pokorágyon.

Bodon. *Bodon.* E család a Forgon család mellett már a XVI. században Mihályfalva birtokosa. Benedek 1574-ben, János 1653-ban szolgabirák Gömörben. Pál (1803) szolgabiró, ennek fia Antal szolgabiró, 1848-ban honvéd-főhadnagy. Ábrahám 1848/49-ben vármegyei főügyész, majd 1867—1871-ig Gömör vármegye másod-alispánja. János, Mihály és András Radnóton nyertek 1671-ben birtokadományt. Az 1755-iki összeírásban a családnak 17 tagja fordul elő.

Borbás. *Borbás.* Détér községben birtokos kuriális család, hol ma is számosan élnek belőle. Márton és társai 1657 júl. 20-án szereztek czímeres nemeslevelet. A családnak 1755-ben tíz tagja élt.

Bornemisza. *Bornemisza* (minaji). Erdélyből származik, honnan a XV. században Ungban, Minajon telepedett le, s innen idővel Gömörbe költözött. A család első ismert őse Miklós, kitől a család szakadatlan jön le. Neje Szepesy Ilona volt (1570). Idővel Gömör-, Heves-, Ung- és Borsod vármegyére terjeszkedett ki. B. István 1729-ben Felső-Bátkában két kúriába iktattatott. Pálffy János nádor 1750-ben B. Istvánnak Rakottyás, Derencsény, Gerlicze helységekben, továbbá Kápolna, Gilisháza, Kelecsény és Vaskapu pusztai birtokokra új adománylevelet állított ki. Özvegye, született Szentmiklóssy Zsófia és fiai István, Pál, Jób, Antal, Sándor, az 1754—55. évi nemesi összeírásba fel vannak véve. István az ugyanezen évi összeírásban Nógrád vármegye nemesei közt szerepel. István fiai közül Sándor és Antal alapított családot. Az előbbinek utóda László (sz. 1840 Góbisházán), 1886-tól kezdve a vármegye alispánja. Antal utóda István (1892—96) országgyűlési képviselő. A nógrádi ágból István utóda István, 1816-ban szolgabiró, majd 1844-ig a vármegye híres csendbiztosa. A család V. László királytól (1453—1457) nyert czímeres levelet, mely azonban az idők viszontagságai következtében jórészt megsemmisült. A család a XIX. század első felében Bátka helységben és Góbisháza pusztán bírt földesúri joggal.

Czímer: kékben, zöld alapon, oromzatos, rovátkás kaputorony kinyított kapujában, kucsmás, vörösruhás, jobbjában görbe kardot tartó magyar vitéz, balját csipőjére téve; a torony felső részénél jobbról befelé fordult félhold, balról hatszögű aranycsillagtól kísérve. Sisakdísz: paizsbeli kinövő magyar vitéz. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Chászár (jólészi). Jólészi kúriájára 1609-ben nyert a család adományt. Ebből származott András, a híres ügyvéd, 1790-ben megyei főjegyző, meghalt 1816-ban. Az 1755-iki országos nemesi összeírásban a családnak öt tagja szerepel. Chászár.

Csák. Törzsökös gömörmegyei család. Nemességét 1639 márcz. 24-én szerezte és 1640 január 9 én hirdettette ki. Urajon volt birtokos. Pál a XVIII. század közepén Darnyán birtokos. 1755-ben Gergely, György és János szerepel. Csák.

Csáky (körösszegi és adorjáni gróf). A család eredetét és leszármazását a Bihar vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. István országbiró fia György (1677, † 1741) tábornok fia: IV. György 1772—85-ig Gömör vármegye főispánja volt. Fiai közül Emánuel 1810-ben Szepes vármegye főispánja. Ez az ág a XIX. század első felében Szent-Simonyban bírt földesúri joggal. Csáky.

Csernyus (keőkeszi). István 1662 ben szerez nemeslevelet. Antal a XVIII. század végén költözik Gömörbe s itt alapít családot. Liczén és Lévárton voltak birtokosok. Csernyus.

Czímer: kékben hármas halmon koronából kiemelkedő, kivont kardot tartó kar, melyet jobbról ezüst félhold, balról aranycsillag kísér. Sisakdísz: kivont kar, karddal.

Csoma (ragyolczi). Az 1755-iki összeírásban Péter szerepel, 1770-ben Nagyszuhán Zsigmond bírt földesúri joggal. Csoma.

Czékus (kuntaplóczai). Cz. Tamás 1610-ben nyert czímeres nemeslevelet II. Mátyás királytól, melyet még ugyanez évben hirdettek ki a vármegyében. A család Kun-Taplócza, Szögliget, Barczika, Kazincz, Gicze és Horka helységekben bírt földesuri joggal. Tagjai közül: István ág. evang. püspök Rozsnyón († 1890); Gyula († 1868) Torna vármegye főjegyzője. István jelenleg Liczén birtokos. Czékus.

Czímer: vörösben, zöld alapon, vörösruhás, sárgacsizmás, kucsmás, jobbjában görbe kardot, baljában halat tartó magyar vitéz. Sisakdísz: kinövő pajzsalak. Takarók: vörösezüst.

Czibur. Ádám jolsvai szenátor 1793 deczember 2-án nemesíttetett. Pál jelenleg Feleden birtokos. Imre jolsvai városi és takarékpénztári ügyész. Czibur.

Czikó (czikóházi). E családból az 1755. évi összeírásban Mátyás, Pál, Sándor, József, László és Mihály vannak felvéve Gömör vármegye nemeseinek sorába. A XIX. század első felében egy ága Nógrád vármegyébe költözött, hol az 1850-es években Kálmán és Rudolf voltak birtokosok. Czikó.

Dancs (kövecsesi). A Zágráb és Korpásnemzetségből sz ármazik, mely 1232-ben Várfölde és Keszi, 1282-ben Recske, Lócz, Apáti, Haripán, 1287-ben Dancs birtokosa. 1325-ben Zavast szerzi meg. Törzse Korpás, kinek fiai Lőrincz, Menyhárt és Zágráb, 1232-ben adománylevelet nyertek II. Endre királytól. Zágráb és Lőrincz utódai valamelyikétől a Dancs családon kívül még a kövecsesi és máléi Czinege és a Málai családok származnak, a mely családok az egész középkoron át előkelő helyet foglaltak el a vármegye történetében. Tagjai közül Miklós 1402-ben Gömör vármegye alispánja. György 1479-ben egy hatalmaskodási perben szerepel. János 1678–85 és István 1720-ban Gömör vármegye alispánjai. A család egyik ága a XVI. században Szilágy vármegyébe költözött. Ez ágnak azonban magvaszakadt. Egy másik ága a XVIII. század elején Beregben telepedett le, mely a kövecsesi előnév mellett a hetei előnevet is használta. Az 1755. évi összeírásban a család tagjai közül: Ferencz, József, Pál, László és Sándor vannak felvéve a gömörvármegyei nemesek közt. A család a XIX. század elején Keszi, Kövecses, Kis-Recske, Szent-Demeter, Pápócs, Tót-Hegymeg, Czomporháza, Vály, Gortva, Kálosa stb. helységekben volt birtokos. A XIX. század elején ez egykor kiterjedt családból Lajos, valamint ennek testvérei Pál és Sámuel, továbbá D. László († 1838) éltek. Az utóbbinak fiai közül Ferencz ifjan elhalt (1847), másik fia László, 15 éves korában 1848-ban beállott nemzetőrnek, résztvett a schwechati csatában is, hol egyik lábát ágyúgolyó szakította el. Lászlónak, mint a család utolsó sarjának elhaltával a család birtokai Erzsébetre dr. Lukács Lajosnéra szállottak, a ki azokat 1892-ig bírta. Dancs.

Czímer: kékben, zöld halmon nyugvó leveles koronán álló természetes czinke, csőrében leveles ágat tartva. Sisakdísz: paizsalak. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Dapsy. D., másként Ravasz Miklós és Mihály, 1650 jún. 2-án nyertek adományt III. Ferdinánd királytól Dapsára. A család idővel Borsod- és Szatmár vármegyékbe is átszármazott. Pál 1839-ben Gömör vármegye alügyésze, 1842-ben főadószedője volt. Dapsy.

Czímer: kékben, zöld alapon felugró szarvas, nyakán elülről nyíllal átdöfve. Sisakdísz: két strucztoll közt hatágú arany-csillag. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Darvas (hanvai). Közös törzsből származik a Hanvay, Soldos stb. családokkal. D. Albert és György 1550-ben rokonaikkal együtt Runya, Hanva stb. birtokokra új adománylevelet nyertek. Pál 1567-ben Szádvárát védte Schwendi hadai ellen. Darvas.

1809-ben a vármegye szolgabirája volt, Gábor pedig az 1847. évi országgyűlésen képviselte a vármegyét. Borosznok helységben bírt földesúri joggal.

DERENCSÉNYI.

De La Motte. *Le La Motte* (Jolly des Aulnois gróf). Picardiából származik, mely családból Ferencz Károly 1760-ban grófi rangra emeltetett. Fia Antal, a ki br. Vécsey Annát bírta nőül, 1790-ben honfiusíttatott. Ennek fia Károly († 1852) 1825., 1830. és 1832/36. évi országgyűlésben Gömör vármegye követe. Fia Antal Károly 1846-ban Nógrád vármegye főispáni helytartója, 1849-ben cs. kir. alhelytartó († 1857). A család Darnya helységben bírt földesúri joggal.

Derencsényi. *Derencsényi*, a Balog nemzetségből származik. Ősi fészke a Balog völgyében fekvő Derencsény, melyet 1297-ben nyert adományul. A család fényét Imre komáromi kapitány emelte, a ki mint Horvát- és Dalmátország bánja, 1493-ban török fogságba került. György 1518-ban II. Lajos király tanácsosa. Miklós 1527-ben Szepes várának kapitánya. Pál 1544-ben Derencsény és Kápolna birtokosa, melyeket azonban hatalmaskodásai miatt elveszített. Farkas 1552-ben Salgó várát bírta. Hasonnevű család a XIX. század első felében Gerlicze helységben bírt földesúri joggal.

Diószeghy. *Diószeghy* (giczei). Sámuel 1712 július 17-én szerzé armálisát, melyet Biharban 1713 februar 8-án hirdettek ki. Fia Pál nőül vevén Fáy Zsuzsannát, Gömörbe származott s Giczére kapott statucziót. A család másik ága Szatmárban nyert birtokadományt s jelenleg is ott él. Jelenleg a család Keleméren birtokos.

DRASKÓCZY.

Draskóczy. *Draskóczy* (draskóczi és dolinai). Turócz vármegyének ősi családja. Őse Draskó, a ki 1242-ben Turóczban 4 eke földet nyer IV. Béla királytól adományul. A család idővel három ágra oszlott. György fiai közül Mihály (1440), kinek utódai Turóczban és Borsodban telepedtek le. Ez ágból Gábor a XVIII. század végén Gömörbe költözött s főszolgabirói tisztséget viselt. Mihály testvére György (1460) ágából Sámuel 1729-ben Gömör vármegye követe, a harkácsi ágat alapította, melyből Sámuel (1836—43) Gömör vármegye alispánja származott. A család Harkácson és Nagy-Kálosán volt birtokos.

Czímer: vörössel és kékkel hasítva. Elől, balra fordult pánczélos kar íjat markolva. Hátul, zöld alapon, nyakán nyíllal átlőtt, ágaskodó szarvas. Sisakdísz: paizsbeli szarvas növekvően. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Engler. *Engler*. Engliar Márton, valamint fiai Dániel és Márton, továbbá testvére 1665-ben nyertek czímeres nemeslevelet, mely még ugyanebben az évben Zólyom vármegyében hirdettetett ki. A család idővel áttelepedett Gömörbe, hol Sámuel Klenóczon birtokos.

Czímer: kékben, hármas zöld halom középsőjén, természetes fehér galamb, kiterjesztett szárnyakkal, csőrében olajággal. Sisakdísz: paizsbeli galamb. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Fabriczius. *Fabriczius*. Az 1755. évi összeírásban István és Mihály vannak felvéve Gömör vármegye nemesei közé. Pál 1798-ban esküdt volt.

Czímer: zöld alapon álló szűz, karjaival feje fölött hullámzó fátyolt tart. Sisakdísz: paizsalak.

Farkas. *Farkas* (farkasfalvi). Régi nemes család, mely eredetét az ugocsamegyei Farkasfalváról veszi. Gömörbe a XVI. század folyamán jött. Fábián (1663) Putnok kapitánya, később II. Rákóczy Ferencz brigadérosa, Erdélyben esett el. 1848 előtt a család Dulházán bírt földesúri joggal. Jelenleg Dulházán, Tamásfalván, Osgyánban, Baraczán és Bakti pusztán birtokos. Ábrahám a rimaszombati választókerület országgyűlési képviselője. Fia Géza huszárfőhadnagy, cs. és kir. kamarás.

Czímer: hasított kék paizsban elől, mely vizszint ketté van osztva, öt nyílvessző, alatta három (1—2) lópatkó. Hátul horgonyon álló, veres nadrágos, fekete atillás és kalpagos magyar vitéz. Sisakdísz: 3 nyilat tartó fekete griff. Takarók: feketearany-kékarany.

Farkas.

Farkas. *Farkas* (szkárosi). A Hanva nemzetségből származik. Őse Elek (1266), unokája Szkárosi János, kinek fiától Farkastól a család tovább terjed. Tagjai közül János 1617-ben alispán, Lázár (1640—41) Gömör vármegye követe. György (1723—31) Gömör vármegye alispánja. A család Borosznok és Szkáros helységekben bírt földesúri joggal.

Fáy. *Fáy* (fáji). Őse Rugach, kinek fiai Don és Barnabás, 1241-ben, a mohi csatából menekülő IV. Béla király kíséretéhez csatlakozván, saját lovukat adták át a királynak. A tatárpusztítás után IV. Béla király az abaujvármegyei Fáj földjét adta nekik, honnan a család nevét vette. Don fia: Orbán (1292), kinek fiai Kozma (1320) és György (1331) terjesztették tovább a családot. György ágának a XV. században magvaszakadt, Kozma ága jelenleg is virágzik. Ez ág sarjai: István (1584) abauji, később portai követ, fia István (1654) alispán; fia László (1667),

FÁY.

testvére István, Thököly híve, ennek fiai István († 1710) Murányvár kapitánya és András. István utódai közül: Gusztáv 1848-ban és 1867–72-ben gömöri alispán 1872–91-ig főispán († 1895). András utódai közül Miklós és Albert (1848/49) honvéd-őrnagyok. Barnabás († 1896) serkei földbirtokos, fia István 1896-tól a rimaszécsi kerület képviselője. Gyula (1892–1896) a rimaszombati kerület orszgy. képviselője. László (1887–92) országy. képv. A család: Bellény, Aggtelek, Gicze, Nyustya, Rakottyás helységekben és Bodolló pusztán bírt földesúri joggal.

Czímer: kékben, zöld alapon ágaskodó fehér ló, melynek kantárszárát az előtte álló, balra fordult, vörösruhás és kalpagos, sárgacsizmás férfiú bal kezével tartja, jobbját csípőjére támasztja. Sisakdísz: kinövő fehér ló. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Fejes. E család a XVIII. században és a XIX. század első felében Alsó-Szkálnokon bírt földesúri joggal; ezenkívül a ráhói uradalomban is részbirtokos volt. Tagjai közül György (sz. 1731 † 1792) kiváló jogtudós. Fia János a vármegyénél jegyző volt. Fejes

Fejérváry (komlós-keresztesi). Törzse Nekes István, a ki Nándorfehérvárnál esett el 1521-ben. Fia János felvette a F. nevet. Előbb sárosi jegyző, majd kamaratanácsos (1563–69) lett. Utódai közül József († 1812) Gömör vármegye főadószedője volt. Fejérváry.

Fekethe. F. Gergely, 1612-ben nyert czímeres nemeslevelet II. Mátyás királytól. A család Borsod vármegyéből származik, de idővel Rozsnyóra költözött. 1817-ben hírdettette ki nemességét Gömör vármegyében. Nándor jelenleg gyógyszerész és takarékpénztári igazgató Putnokon. Fekethe.

Czímer: vörösben, zöld alapon, sisakos pánczélos, talpig vasba öltözött vitéz, jobbjában görbe kardot, baljában levágott, vérző török főt tartva, paizsára támaszkodik. Sisakdísz: paizsbeli vitéz növekvően. Takaró: kékarany.

FEKETHE.

Feledy (feledi). A Rathold nemzetségből származik. Őse Gedei Péter, a Leusták ágból (1342). János 1505-ben résztvett a rákosi országgyűlésen. Fia Eusták, a ki 1526-ban Hajnácskőt szerezte meg. E család még a XVIII. században is virágzott. Tagjai közül ifj. és id. András, továbbá Miklós vétettek fel az 1755. évi összeírásban Gömör vármegye nemesei közé. Feledy.

Fialka. (kis-varsányi) F. Sámuel, valamint gyermekei Miksa Sámuel, József Ágost, Eugenia Zsuzsána, 1834 febr. 20-án nyertek czímeres nemeslevelet kis-varsányi előnévvel. Fialka.

Czímer: vörössel és kékkel hasított paizs ezüst paizsfővel. Benne két, zöldszárú és levelű, egymásfelé hajló virág között, hatágú vörös csillag. Elül: hármas zöld halom középsőjén álló méhektől körülvett természetes méhkas; hátul: koronás arany oroszlán, jobbjával szívet tartva. Sisakdísz: koronás fekete sas, jobb lábával zöld-vöröscsíkú tornazászlót, baljával tekerődző kígyót farka végénél tartva. Takarók: kék-ezüst-vörös-arany.

Forgon (mihályfalusi). Ősi gömörvármegyei család, melynek első ismert őse János 1413-ban új adománylevelet nyert Mihályfalvára, A család eleinte Mihályfalusi névvel élt. 1448 után kezdte használni a F. nevet. Tagjai közül Balázs 1514-ben a Dózsa-féle pórlázadás alkalmával életét veszítette. Antal (1574) Gömör vármegyében esküdt. Boldizsár (1584) török fogoly, Tamás 1595-ben szintén török rab. Péter (1570–1637) előbb szolgabiró, majd (1622–25) másod- és (1625–29) első alispán. Péter (1784) és Rafael (1842) esküdtek. Rudolf az 1848 49 szabadságharczban vett részt s Fehértemplomnál esett el. A család tagjai közül Péter a XVII. században Füge, Mártonfalva, Barcziháza, Sajó-Németi, Borosznok, Répás és Vály helységekben számos új birtokot szerzett. Egyik ága a XIX. század első felében Zemplén vármegyében virágzott. Forgon.

FIALKA.

Czímer: I. kékben, zöld alapon álló, vörösruhás magyar vitéz, jobbjában aranyfogantyus görbe kardot tartva, balját csípőjén nyugtatja. Sisakdísz: kinövő paizsalak. Takaró: kékarany-vörösezüst II. (családi közlés): hasított paizs. Elől bástya, hátul zászlós vitéz.

Fornet. Francziaországból származik. Őse Godefron Fornet de la Guchardiere 1688-ban XIV. Lajos király üldözése elől menekülve, Szepes vármegyében telepedett le. Tagjai közül Kornél kiváló szerepet játszott az 1848 49. évi szabadságharczban, majd az Egyesült Államok hadseregében ezredességig emelkedett. († 1894-ben.) Testvére: Jenő, nyugal- Fornet.

FORNET.

GÖMÖRY.

mazott törvényszéki elnök, az utóbbinak fia: Gyula vármegyei főjegyző.

Czímer: feketével és kékkel hasított paizs; alsó harmadán átfutó arany-pólyán, a pólya vágási vonalán, felkelő arany naptól kísért, baljában leveles arany-koronát tartó, fején hatágú csillaggal ékített tengeri nympha, jobbját a paizs felső jobb sarkából, a fellegek közül előtörő villámok felé nyújtva. Sisakdísz: felkelő arany-nap. Takarók: színj. nélkül.

Frenyó. *Frenyó.* András és társai 1666 okt. 10-én nyerték el a nemességet, melyet a következő évben hírdettek ki. A család a XVIII. század elején Köviben lakott. György 1749-ben nyert adományt Mellétén Pálffy nádortól. Az 1755-iki összeírásban 13 tagja szerepel. Rafael 1842-ben szolgabiró.

Czímer: kékben, ágaskodó egyszarvú. Sisakdísz: kivont kardot tartó kar. Takarók: aranykék-ezüstvörös.

Giczey. *Giczey* (szentléleki) Kihalt ősi nevezetes család, családfája a XIII. századból ismeretes. Előnevét a hajdani Szentlélek községtől vette. Giczén bírt földesúri joggal. Farkas 1600-ban a vármegye alispánja, unokája Gábor 1661-ben szintén alispán, Thököly híve. Fia Zsigmond II. Rákóczy Ferencz főlovászmestere († 1727-ben. Guszonán.)

Gotthárd. *Gotthárd* (bikkszögi). A XVII. században tünik fel. Felső-Vályon volt birtokos. Tagjai közül György (sz. 1708, † 1776) előbb sajó-gömöri lelkész, majd tanár Dobsinán, később lőcsei városi lelkész. János (1712—1777) a gömöri fraternitás szeniora. Az 1755. évi összeírásban a család több tagjával találkozunk Gömör vármegye nemesei közt.

Gotthard-Mummhard. *Gotthard-Mummhard.* Nemességét 1626 márcz. 30-án szerezte s ugyanazon évben hírdetett ki. 1755-ben János és György van felvéve az országos összeírásba. A család később „Szilárdira“ változtatta nevét.

Czímere: veresben zöld dombon ágaskodó fehér egyszarvú. Sisakdísz: a paizsalak növekvőn. Takarók: feketearany, veresezüst.

Gömöry. *Gömöry.* János és Dávid 1741 október 28-án nemesíttettek meg. Dávid híres orvos volt, ki Jenában tanult és utóbb Győrben telepedett le. János 1770-ben Lekenyén volt birtokos. A család jelenleg Serkében birtokos.

Czímer: kékben ezüst-tollat tartó, hatágú aranycsillagtól és ezüst félholdtól kísért, felhőből kinyúló vörösmezű kar, fölötte arany-nap. Sisakdísz: vörösezüsttel és kékaranynyal vágott szárny között követ tartó daru. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Gundelfinger. *Gundelfinger* (vagy Gundelfingen; krompachi). A család 1561-ben nyert czímeres nemeslevelet, mely 1570-ben hirdettetett ki Szepes vármegyében. Tagjai közül György 1790-ben Szepes vármegye alispánja, Zsigmond ugyanott esküdt. A XIX. század első felében áttelepedett Gömör vármegyébe is.

Czímer: vörös pólyával vágott paizsban, felül feketében arany-liliom, alul ezüstben két kék liliom.

Gyöngyösi. *Gyöngyösi.* A XVII. században tünik fel. Tagjai közül István (sz. 1620. † 1704) előbb Wesselényi Ferencz füleki várnagy titkára, majd 1681-ben Gömör vármegye követe, 1685—1704-ig alispánja, a ki Széchy Máriától Babaluska helységet nyerte adományul. Fia Gábor 1699-ben Gömör várm. főjegyzője, majd 1711 után a szepesi kamara titkára. A család idővel áttelepedett Ung vármegyébe, hol a XIX. század első felében még virágzott.

Gyürky. *Gyürky* (losonczi). Törzsökös nógrádvármegyei család. Gömör vármegyében a XVIII. század folyamán volt birtokos. Gy. Pál, a vitéz kurucz birtokai, melyeket a kamara 1695-ben elkobzott, ezek voltak: Csetnek, Hankova, Újfalu, Restér, Berdárka, Toplicza, Felsősajó, Ochtina, Lehota, Lekenye és Szentkirály. Fiutóda nem maradt. Zsófia leánya Giczey Zsigmondné volt.

Halászy. *Halászy* (ragályi). Eredetileg Abauj vármegyéből származik. E vármegyében először 1668-ban találkozunk a családdal, midőn a megyei jegyzőkönyv tanúsága szerint Gergely recskei birtokos volt. Sárándy Judittól fia György, felesége hanvai Darvas Erzsébet jogán, hanvai földesúr, a Rákóczy-felkelésben a gömöri gyalogos hadak vezetője. 1718-ban megyei táblabiróvá neveztetik ki. Nemességét 1703-ban igazolta. József fiától unokái Ferencz hevesi, József recskei, György csízi birtokos, 1772 januar 16-án nyernek a vármegyétől nemesi bizonyítványt. József uno-

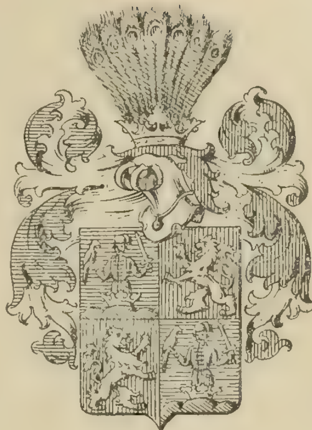

GUNDELFINGER.

HÁMOS.

HANVAY.

kája József a nógrádmegyei Fatovich családból nősülvén, ott alapított családot s Kálnán volt birtokos. Fiai közül József 1849 előtt Pesten ügyvéd s kir. táblai jegyző, Ede szintén ügyvéd s az 1848-iki országgyűlésen Tihanyi Ferencz oldalán kiskövet. Ferencz Nógrád vármegye t. főmérnöke volt, meghalt Losonczon 1901-ben. A család abauji ágából János a XVII. század végén Szuhán, Zsaluzsányban, Válykón bírt földesúri joggal. András 1827-ben táblabiróvá neveztetett ki.

Czímer: kékben, jobbjában bárdot tartó vitéz. Sisakdísz: ugyanaz.

HEINZELMANN.

Hámos.

Hámos (pelsőczi). H. Pál és gyermekei 1792 júl. 26-án nyertek czímeres nemeslevelet. A család Klenóczról származik, 1848 előtt Pelsőczön, Szalóczon, Rekenyén bírt földesúri joggal. Tagjai közül: Antal 1839-ben a putnoki járás szolgabirája; Lajos ugyanakkor a ratkói járás főszolgabirája; Gusztáv 1848 49-ben honvédhadnagy, Guyon segédtisztje; László volt országgyűlési képviselő, 1891-től Gömör vármegye főispánja, Aladár Dusán birtokos.

Czímer: négyelt paizs. 1. és 4. vörösben, fehér hegyoldal előtt térdelő vörösnadrágos, fehérkabátos, feketekalapos és csizmás bányászlegény, felemelt jobbjában kalapácsot, baljában bányászvésőt tartva. 2. és 3. kékben, zöld alapon, a paizs felső jobb sarkában aranynaptól, és a balsarokban, ezüst félholdtól kísért, egymás mellett álló fenyőfák. Sisakdísz: természetes daru, felemelt jobb lábával követ tartva. Takarók: vörösezüst-kékarany.

Hanvay.

Hanvay. A törzsökös gömöri Hanva nemzetségből származik, mely közvetetlenül a tatárjárás után tünik fel. E nemzetségből Márk fia Hont és rokonai, Simon fiai Sándor és Elek, Venczel fia Miklós 1266-ban osztozkodnak a hanvai, runyai, szásztelki, szentkereszti és szkárosi birtokokon. Ezektől származik a hanvai Darvas, szkárosi Farkas, Hanvay, Nagyszájú †, hanvai Sándor, runyai Soldos és szkárosi Szkárosi család, mely családok csak a XV. század folyamán váltak ki a közös törzsből. Tagjai közül: Miklós 1250 táján gömöri főispán, III. Péter országbirói protonótárius. István (1361) és VIII. János (1378) alispánok. I. Ferencz gömöri főispán. X. János (1629) gömöri alispán; V. Péter abauji alispán (1640) és (1639—1646) országgyűlési követ. I. György (1654) gömöri alispán. VII. Péter abauji alispán (1683); III. Ferencz (1669) alispán Nógrád- és Heves vármegyékben, birtokai öt vármegyében terültek el, neje Mocsáry Judith 1669-ben kap nemesi bizonyítványt Pest vármegyétől. A Hanva nemzetség tagjai, köztük Hanvay Demeter, Gábor, Lajos, Lőrincz, József, Gáspár és Ulrik 1550-ben nyertek megerősítő levelet, Runya, Krisán, Hanva, Kerepecz, Alsó-Rás, Alsófalu, Szkáros, Felfalu, Visnyó, Strázsa, Borosznok, Szászér, Répás, Forró, Fülek, Hegyföld, Szuránts és Prósa birtokokra. II. Ferdinánd király 1646 decz. 5-én Hanvay Péter és rokonai számára czímeres levelet adományozott. A XIX. század első felében a család Borosznok, Csíz és Hanva helységekben bírt földesúri joggal. Jelenleg Zoltán (sz. 1840) híres sportférfiu s sportíró, Hanván birtokos.

Czímer: vörösben, zöld alapból kiemelkedő, gyümölcscsel és levelekkel megrakott kóróhoz kötött szőlőtőre ugró bak. Sisakdísz: hatágú arany-csillagtól kísért ezüst félhold. Takaró: kékarany-vörösezüst.

Heinzelmann.

Heinzelmann (hisnyói). Augsburgi patriczius családból származik, melynek eredete a XV. századig vihető vissza. H. Alfréd 1894-ben nyert magyar nemességet.

Czímer: négyelt paizs. 1. és 4. kékben, hármas zöld halom középsőjén, leveles koronából kinövő, vörösruhás s feketekucsmás magyar vitéz, jobbjával sólymot, baljával egyenes kardot tartva. 2. és 3. vörösben ágaskodó kétfarkú arany-oroszlán. Sisakdísz: legyezőalakban elhelyezett 7 pávatoll. Takarók: kékezüst-vörösarany.

HEVESSY.

Herencsényi.

Herencsényi. Ősi nógrádi család. István 1617-ben kerül Gömörbe, midőn megveszi fügei Csató Péter méhi és gömörpanyiti birtokát. Utóbb hütlenségbe esett s birtokai konfiskáltattak.

Herényi.

Herényi (breznóbányai). H. András testvérével Istvánnal és fiaival 1612-ben nyert czímeres nemeslevelet. A család előbb Nó-

KOHÁRY.

grádban telepedett le, majd a XVIII. században Gömörbe, Alsó-Vályra költözött, hol jelenleg is birtokos.

Héthy. *Héthy.* Szabolcs-, Ung-, Zemplén vármegyékbe kiterjedt család. Az 1755. évi összeírásban hat tagját találjuk Gömör vármegye nemesei közt. A XIX. század első felében Héth helységben volt birtokos.

Hevessy. *Hevessy.* H. Mihály 1582-ben nyert czímeres nemeslevelet, mely 1583-ban Borsodban hirdettetett ki. A család idővel átszármazott Gömör-, Zemplén- és Sáros vármegyékbe. Sztropkó helységre nyert adományt. Gömörbe a XVIII. század elején telepedett le s Füge, Rás, Alsó-Kálosa stb. helységekben bírt földesúri joggal. Tagjai közül Ferencz 1710-ben a kurucz seregben hadnagy ; Kristóf az 1809. évi hevesvármegyei nemesi fölkelő seregben kapitány. Bertalan 1848-ban követ. Benedek (1878) és II. Bertalan (1882) országgyűlési képviselők.

Czímer : kékben, zöld alapon leveles koronán álló fekete sas, sárga csőrében ludtollat, jobb lábában fehérvörös csíkú zászlót tart. Sisakdísz : paizsbeli sas. Takarók : vörös-ezüst-aranykék.

Hubay. *Hubay.* Törzsökös gömörvármegyei család. Ősi fészke Hubó, hol már a XVI. században birtokos volt. A család idővel elterjedt Borsod-, Heves- és Pest vármegyékbe. Zemplénben 1750-ben hírdettette ki nemességét. Az 1755. évi összeírásban 13 férfitagja szerepel a gömöri nemesek között. Tagjai közül József 1832-ben királyi ügyész, 1847-ben személynöki ítélőmester. A család a XIX. század első felében Hubón bírt földesúri joggal, hol jelenleg is birtokos.

Jákóffy. *Jákóffy* (ráhói és szuhai). A Hont-Pázmán nemzetségből származik. Őse Jákó fia I. Móka, a XII. század végén. A családfa a XV. század végén élt Jánostól egész a család kihaltáig levezethető. Utolsó sarja Ferencz murányi kapitány († 1639). Nővére Kata másodizben Jánoky Gáspárhoz ment nőül. A család a ráhói uradalmat bírta, hova Priboj, Rimócza, Szelcze, Varbócz, Keczege és Fazekas-Zsaluzsány tartoztak, mely uradalom a XIX. század első felé-ben örökségkép a Fejes, Szerdahelyi és Tihanyi családokra szállott.

KOMÁROMY.

KOMORÓCZY.

Ján. *Ján* (kövi). Mátyás és társai 1666 július 24-én szereznek armálist, melyet 1667 február 8-án hírdettek ki. A család Kövin és Pogonypusztán bírt földesúri joggal. Egyik ága a XVIII. század közepén Nógrádba származott át és ott előkelő birtokos családokkal jutott összeköttetésbe.

Jánoky. *Jánoky* (jánoki és nagyszuhai). A Hont-Pázmán nemzetségből származik. Őse öregebb Ders fia Tamás (1294) a honti ágból. Tagjai közül Demeter 1391-ben veszprémi püspök, László 1347-ben prépost. Mihály és Gáspár 1610-ben Szuha, Fazekas-Zsaluzsány és Vallon kis-honti, továbbá Harmacz gömörmegyei birtokokba iktattattak, melyeket a család már 1430-ban is bírt. III. Gáspár, kinek neje Jákóffy Kata volt, Ráhót szerezte meg, hol fia IV. Gáspár († 1692) templomot építtetett. Fia Farkas 1693-ban Hont vármegye alispánja. Zsigmond † (1721) Hont vármegye alispánja, később Rákóczy Ferencz szenátora. Fia László († 1740 táján) a család utolsó férfitagja. Nyolcz leánya volt, a kik mind férjhez menvén, ekként a Jánoky-vagyonon nyolcz család osztozkodott.

Jekelfalussy. *Jekelfalussy* (jekel- és margitfalvi). Szepes vármegye ősi családa. Egyik ága a XVIII. század közepén költözött át Gömörbe. János 1770-ben Feleden, Jánosin, Kerekgedén, Felső-hangonyon, Simonyiban, Lekenyén és Lukovistyén volt birtokos.

Jelenik. *Jelenik.* György nemességét 1690 márczius 20-án szerezte s 1703-ban Csetneken lakott. András 1769-ben a vármegye alispánja.

Jeney. *Jeney* (borosjenei). E családból János 1647—49-ben Gömör vármegye jegyzője volt s kétizben a nádorhoz küldetett követségbe. Hasonnevű családtagjai közül András, Gergely, István, Sámuel, János özvegye és fiai : Benjamin, István, János vétettek föl 1755-ben a vármegye nemeseinek névjegyzékébe. Ezeknek utódai Jénében jelenleg is birtokosok.

Kalas. *Kalas.* 1570-ben már Felső-Vály faluban birtokos. Az 1755. évi nemesi összeírásban több tagja fordul elő. András 1820-ban vármegyei esküdt. A XIX. század első felében Bikszögön, jelenleg Alsó-Vályban birtokos.

Czímer : hasított paizs. Elől kardot tartó pánczélos kar. Hátul hármas halom mögött kinövő griff. Sisakdísz : paizsbeli griff.

Kálmánczy. *Kálmánczy.* A család II. Mátyás királytól nyert czímeres nemeslevelet. A XIX. század első felében Felső-Vályban telepedett le, hol jelenleg is birtokos. Az 1755. évi összeírásban Kálmánczy Pál nevével találkozunk.

Kálnay. *Kálnay.* Bars vármegyéből származik. A család eredetét a Bars vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. A XIX. század első felében Uza-Panyiton és a hozzája tartozó Hácsi pusztán bírt földesúri joggal. Ez az ág 1872-ben Szabolcs vármegyébe telepedett.

Kemény. *Kemény* (gyerőmonostori gróf és báró). Közös törzsből ered a Gyerőffy, Kabos, Vitéz családokkal. Őse István (1390), unokája Péter. Rangemelés : Simon (1663) fiai János, László

és Simon (1704) bárói rangra, — László báró és gyermekei 1744-ben grófi rangra, Boldizsár fiai Imre, Zsigmond, Sámuel, továbbá György fiai György, Sándor, Ferencz és gyermekei Simon, Pál, Péter, Zsófia 1755-ben bárói rangra emeltettek. János báró ágából: Farkas 1806-ban, Sámuel táblai elnök 1804-ben emeltetett grófi rangra. A család a XIX. század első felében Bakaháza pusztán bírt földesúri joggal, ma pedig Ajnácskőn és vidékén kiterjedt birtokai vannak.

Király (szatmári). Gömör vármegye régibb családai közé tartozik. Miklós 1678-ban Gömör vármegye alispánja. János 1693-ban szintén alispán. Miklós 1785—1810-ig alispán, az 1807. évi országgyűlésen Gömör vármegye követe, cs. kir. tanácsos. József (1839—45) Borsod vármegye alispánja. A család idővel Szatmár és Heves vármegyékre is kiterjedt. (Olv. a Bihar vármegyét tárgyaló kötetben.) Király.

Király K. Ferencz 1610-ben nyert czímeres nemeslevelet, mely 1619-ben hírdettetett ki Gömörben. Király.

Kiss (boldogházi). Nógrád- és Heves vármegyékben szerepelt birtokos család. András és neje Szudy Anna, 1763 ban megszerzi Thököly Miklósné guszonai, balogfalvi és sidi birtokát. József, ki 1753—1760-ban a vármegye jegyzője volt, Csoltón bírt földesúri joggal. Károly 1790—1799-ben szintén vármegyei jegyző. Sándor, † 1890 körül, kórházi főorvos. Kiss.

Kiszely (benedekfalvi). E családból János a XVIII. század elején Gömörpanyiton volt birtokos, Jób pedig 1770-ben Csoltón. 1755-ben élt Ezékhiel, Jakab, András, István és János. Kiszely.

Koháry (csábrághi és szitnyai gróf és herczeg). Első ismert őse György 1470 táján Mátyás király udvarnoka. A XVI. században mindegyre nagyobb jelentőségre jut. Péter 1593-ban Füleknél, 1594-ben Esztergom alatt tünt ki, 1606-ban mint kir. biztos résztvett a bécsi békekötésnél. 1616-ban bárói rangra emeltetett. 1621-ben Érsekujvárt védte Bethlen Gábor hadai ellenében. 1623-ban érsekújvári kapitány, 1627-ben kir személynök. 1629-ben a csábrághi és a szitnyai uradalmat nyerte. István 1647-ben Szécsény, 1657-ben Fülek várának kapitánya, 1658-ban Hont vármegye főispánja, † 1664 július 19-én a lévai csatában; fia István (sz. 1649, † 1731) tanulmányainak befejeztével 1667-től füleki kapitány, mely várat 1678-ban Thököly ellen megvédett. 1681-ben ezredes, kir. tanácsos és kamarás. 1682-ben Thököly fogságába kerülvén, 1685-ig raboskodott. 1685 július 15-én testvéreivel Jánossal (1657 – 96) és Farkassal grófi rangra emeltetett. 1686-ban Farkas testvérével résztvett Buda visszafoglalásában, 1687-ben Eger várát foglalta el. Az 1704 évi selmeczi békekötésnél mint Lipót biztosa szerepelt. 1710-ben Hont vármegye örökös főispánja, 1714-ben országbiró. György (1688—1716) elesett a pétervárадi csatában. János († 1717) Belgrád ostrománál. András (1694 – 1757) 1715-ben katonai pályára lépett, 1741-ben altábornagy, 1748-ban lovassági tábornok. 1731-től Hont vármegye főispánja. Fia Miklós 1733-ban kapitány atyja ezredében, 1758-ban Hont vármegye főispánja és vezérőrnagy. Ignácz 1745-ben a felkelt nemesség őrnagya, 1769-ben Hont vármegye főispánja. Fia Antal (1760—1826) az aranygyapjas rend vitéze, cs. kir. kamarás, val. belső titkos tanácsos, főpohárnok, főkanczellár. 1815-ben herczegi rangot nyert. Fiutóda nem lévén, a család vagyona egyetlen leánya Mária Antonia Gabriella révén ennek férjére Szász Coburg Góthai Ferdinánd herczegre szállott. A családból István 1720-ban szerezte meg Jolsvát, továbbá a murányi, a baloghi és a rimaszécsi uradalmakat, melyekhez Nagy-Rőcze, Derencsény, Taplócza, Telgárt, Lehota, Lubenyik stb. helységek tartoztak. Koháry.

KUBINYI.

LUKACS.

Czímer: kékben hármas halmon álló és jobb előlábával hegyes pallost tartó koronás arany-oroszlán. A paizsot hermelin-palást veszi körül, fölötte herczegi korona.

Komáromy (apaji). A családtól közölt adatok szerint, első ismert őse János, a ki felvette a K. nevet. Két fiával 1526-ban a mohácsi síkon esett el; harmadik fia István, valamint János testvére Pál terjesztik tovább a családot. II. István Vácz város kapitánya (1596 után). Fia György, kinek utódai Abaúj vármegyébe telepedtek le, másik fia János az u. n. kurucz ág őse, mely ág Nógrád-, Nyitra- és Esztergom vármegyékben telepedett le. Ebből az ágból János Thököly Imre fejedelem titkára, a ki fejedelmét Nikodémiába is követte (1704). István, II. Rákóczy Ferencz tokaji kapitánya (1705); András elesett a romhányi ütközetben (1710-ben). Antal Borsodból Gömörbe telepedett, fia István jelenleg vármegyei aljegyző. Komáromy.

Czímer ((I. A nógrád-borsodi ágé): kékkel és vörössel vágva. Felül görbe kardot tartó pánczélos kar, a kardon átütött vörösturbános török fővel. Alul három kereszttel megrakott szarufa alatt kék virág sárga hímszálakkal. Sisakdísz: három kócsagforgó, a középső 3 kereszttel megrakva. II. kékben, aranyleveles koronán könyöklő, három nyilat tartó pánczélos kar. Sisakdísz: kinövő egyszarvú, szarván zöld koszoruval. Takarók: kékarany-veresezüst.

Komoróczy (komoróczi, bicskei és császári). A család őse Komorovszki Péter lengyel nemes, a ki V. László idejében Ziska cseheivel együtt pusztította a Sajóvölgyét. Midőn Komoróczy.

Mátyás király Ziska rablóhadait szétverte, K. Péter meghódolt, majd 1474-ben Mátyás király hadába lépett, hol csakhamar 1475-ben a törökök elleni küzdelemben tüntette ki magát. János már 1585-ben Szatmár vármegyében, Nábrádon birtokos. Fia György (1648–53) Szobránczon, Csekén volt birtokos. A család idővel két ágra szakadt. A katholikus ágból András Uzapanyiton volt birtokos. 1836-ban hirdettette ki nemességét Gömörben. Dániel 1848-ban gömöri nemzetőr. Az utóbbinak fia Miklós főgimnáziumi tornatanár, néprajzi író és szerkesztő.

Czímer: kékben, zöld alapon nyugvó koronán könyöklő, görbe kardot tartó pánczélos kar. Sisakdisz: görbe kardot tartó pánczélos és sisakos vitéz. Takarók: kékezüst-vörösarany.

LUZSÉNSZKY.

Korláth. *Korláth* (alsókálosai). A XV. században tünik fel. Péter 1458-ban a Garay család híve. Mihály 1556-ban Huszt várának kapitánya. István (1598) Gömör vármegye alispánja s Szendrő várának kapitánya. Ferencz az 1635 és 1647. évi országgyűléseken vett részt. A család idővel átszármazott Ung- és Nyitra vármegyékbe is. Az 1755. évi összeirásban Gömör vármegye nemesei között György nevével találkozunk. A család Alsó-Kálosán volt birtokos.

Kós. *Kós* I. Baltazár és fiai 1666 május 22-én szerezték armálisukat, mely ugyanazon évben kihirdettetett. István és neje Futó Mária 1696-ban nyer donácziót Jánosin, Tajtin, Iványfala és Eperjes pusztán. András a XVIII. század második felében Darnyán birt földesúri joggal.

Kós. *Kós* II. E család 1667 okt. 28-án szerezte armálisát, melyet 1668 aug. 20-án hirdettetett ki. A XVIII. század első felében Runyán lakott.

Kovács. *Kovács.* Kiterjedt család, mely az 1755. évi összeirásban 13 férfitaggal szerepel Gömör vármegye nemesei között. Ugyanebben az összeirásban Fábry, másként Kovács és K., másként Dionisi nevű családok sarjai is említtetnek.

Kubinyi. *Kubinyi* (kubinyi és deménfalvi). Őse Hudkonth (1223–33), fia Ithe vagy Juche, a ki 1288-ban Reuchét megveszi. Ennek fia I Miklós testvéreivel Felső-Kubinért Reuchét cserébe adja 1325-ben Dancs mesternek. Utóda I. György, kinek fiai közül: II. László 1502-ben Gede várát és a hozzátartozó uradalmat nyeri II. Ulászló királytól; testvérei közül I. Dániel († 1526 Mohácsnál) a nagyolaszi és I. Máté (1503–1535) a deménfalvi ág őse. Máté fia: I. Benedek (1552–1590) Liptó vm. alispánja, a Feledyek ellen perel Gede várának elfoglalása miatt; ennek fia II. György (1588–1603) 1594-ben fivérével I. Mihálylyal Nyustyán, Klenóczon, Tiszolczon és a gedei várhoz tartozó többi birtokokon osztozik. I. Mihály fia (1616–52) árvai követ és alispán, fiai: I. Gábor (1653), II. Mihály és III. György (1653–74), Nyustyán és Várgedén birtokosok. I. Gábor fia: II. Ádám (1695–1728) honti alispán; II. Mihály fia IV. György (1693–1721) honti alispán. IV. György fia I. Márton, ennek utóda János (sz. 1830) cs. és kir. altábornagy, cs. kir. kamarás, a Lipót-rend lovagja; fiai: IV. Márton és XV. György cs. és kir. kamarások. III. György testvére Boldizsár (1653–1688) Deményfalván volt birtokos, ennek utóda VI. Sándor (sz. 1773) Nyustyán volt birtokos. I Ferencz (1616–1646) ágából: fia István (1666) kishonti alispán, testvérének I. Sándornak (1666) utóda, unokája György (1727–58) Várgedén birtokos. Utóda Rudolf (1865–67) Gömör vm. főispánja. György testvére IV. András, ennek utóda III. Lajos kir. törvényszéki elnök. I. Sándor testvére Péter (1666), ennek fia II. Imre Nyustyán birtokos († 1753 előtt); fia II. Dániel (1766) honti alispán, ennek fia III. Dániel (1787) Várgedén birtokos. II. Dániel testvére Miklós (1758–82), fiai: Péter (1832) kir. tan., családtörténeti író, és I. Lajos a vármegye követe (1832), II. György fia I. Mátyás (1613–71). Fiai: II. Mátyás (1624–94) és I. Ádám (1664–1706) Nyustyán. II. Mátyás fia: III. Imre Zsigmond (1694–1750) gömöri alispán és követ (1741), Várgedén volt birtokos; testvére III. Mátyás (1693–1712), kinek utódai Nyustyán és Várgedén voltak birtokosok. K. Géza (sz. 1851) országgyűlési képviselő is ezen ág sarja. A nagyolaszi vonalból: I. Dániel († Mohácsnál) unokája: I. János (1594) liptai alispán; fia Ferencz (1660), ennek fia Gáspár (1663) liptai alispán; fia: II. Gáspár (1702) Nagyolasziban; utóda V. András fiai: V. Ferencz (sz. 1796, † 1874) Nógrád vármegye követe az 1832., 1843. és 1847. évi országgyűléseken, testvére Ágoston (sz. 1799, † 1873) cs. kir. kamarás, a magyar nemzeti múzeum igazgatója. A családból K. László 1497-ben nyert czímeres levelet. K. Kristóf 1578-ban czímerbővítést nyert II. Rudolf királytól. A család a XIX. század első felében Csíz, Dusa, Klenócz, Nyustya és Várgede helységekben birt földesúri joggal.

Czímer: kékkel és vörössel haránt vágva, Felül: felhőkből kiemelkedő, görbe kardot tartó pánczélos kar. Alul: zöld alapon emelkedő havasok és egy magas fenyőfa előtt haladó fehér zerge-bak, szarvai közt hatágú arany-csillaggal. Sisakdisz: nyilt fekete szárny közt kinövő pazsbeli bak. Takarók: vörösezüst, kékarany.

MARKÓ.

Lány. *Lány* I. Pál és János 1696 május 14-én nyertek czímeres nemeslevelet, mely 1728-ban Pelsőczön, Gömör vármegye közgyűlésén kihirdettetett.

Lány. *Lány* II. Orbán 1715-ben nyert czímeres nemeslevelet, mely 1719-ben hirdettetett ki Gömör vármegyének Sajó-Gömörben tartott közgyűlésében. E két család valószinűleg közös

MAURER.

törzsből származik, mert családi czímerök csekély eltéréssel megegyezik.

Czímer: vágott, felül hasított paizs. 1. Kékben egy horgony. 2. Aranyban felemelt jobb lábával kavicsot tartó fehér daru. 3. Kékkel és ezüsttel keresztezve. Sisakdísz: vörös strucztoll és fekete szárny közt a paizsbeli daru. Takarók: kékaranyvörösezüst.

Lány. *Lány* III. L. máskép Török Illés és Dániel 1609. évben nyertek czímeres nemeslevelet. A család Turócz vármegyéből származik, tagjai közül többen ág. h. ev. szuperintendensek és lelkészek voltak. Tán ennek a családnak sarja Lányi Pál, 1695-ben Gömör vármegye jegyzője, 1711—13-ban alispán, a ki Dobsinán bírt földesúri joggal. Családjának a XVIII. századközepén magvaszakadt. Az 1755. évi összeírásban Lányi György, János és Jakab neveivel találkozunk Gömör vármegye nemesei közt.

László. *László.* L. Jakab és Mihály 1636-ban nyert czímeres nemeslevelet II. Ferdinánd királytól, mely 1636-ban hirdettetett ki Gömör vármegyében. Ugyanekkor L. Péter czímeres nemeslevelét is kihirdették, mely 1633-ban kelt.

Lenkey. *Lenkey* (lenkei és zádorfalvi). Borsod és Gömör vármegyében elterjedt család. Az 1755. évi összeírásban 23 férfitagját találjuk Gömör vármegye nemeseinek jegyzékében.

Losonczy. *Losonczy* (susai). Nógrád vármegyéből származik, hol Bozókot bírta; a XVII. században áttelepedett Gömörbe, hol Dobóczán, Harmaczon, Hangonyban, Czikóházán, Csobánkán, Urajon stb. bírt földesúri joggal. Zsigmond (1625) Murány vár kapitánya, kinek Széchy György Rimaszécset elzálogosította. Bertalan 1826-ban Borsod vármegyében főszolgabiró. Ábrahám 1848-ban nemzetőrkapitány

Czímer: hasított pajzs. Elől kékben arany-oroszlán, hátul aranyleveles koronán könyöklő, görbe kardot tartó pánczélos kar. Sisakdísz: pajzsbeli kar. Takarók: Vörösezüst-kékezüst.

Lőkös. *Lőkös.* Borsod és Gömör vármegyékben kiterjedt család. Már a XVI. században birtokos Bikkszögön. Az 1755. évi összeírásban több tagját találjuk Gömör vármegye nemesei között. A XIX. század első felében is Bikkszögön volt birtokos.

Ludman. *Ludman.* A XVIII. század közepén Gömörben találjuk. A XIX. század első felében Nagy-Csoltón bírt földesúri joggal.

Lukács. *Lukács.* Borsod vármegyéből származott át. A nemességet Lukács András és Péter 1634 július 10-én szerezte. E vármegyébe 1849-ben költözött a család s Kövecsen bírt földesúri joggal. Géza jelenleg vármegyei főjegyző.

Czímer: Kékben zöld alaponkivont kardot tartó arany-griff. Sisakdísz: a griff növekvően. Takarók: Aranykék-ezüstvörös.

Luzsénszky. *Luzsénszky* (luzsnai és rigliczei báró). Lengyelországból, Luzna városából származik. Márton 1585-ben, a lengyel országgyűlésről bizonyítványt nyert, hogy családja a régi rigliczei Gladiss-törzsből származik. A család a XVI. század folyamán Sáros, Szepes, Zemplén vármegyékben terjedt el, a Bakos család után pedig Osgyánt örökölte. Rangemelés: István, László, Imre, Ferencz, János, valamint rokonaik: Sándor, Imre, továbbá Imre és Ferencz gyermekei 1727 máj. 20-án bárói rangra emeltettek. A család Osgyánon kívül Likéren, Felső- és Alsó-Pokorágyon bírt földesúri joggal. Tagjai közül I. az idősebb ágból: Henrik cs. kir. kamarás (sz. 1827, † 1895). Az 1848/49-iki szabadságharczban mint honvédőrnagyot a hadbiróság halálra ítélte, majd kegyelmet nyervén, a császári seregbe lépett, hol kapitány lett. Gusztáv (sz. 1830, † 1881) cs. kir. kamarás és lovassági százados. Pál (sz. 1791, † 1869) kassai polgármester, majd országgyűlési képviselő. János (sz. 1790, † 1857) cs. kir. kamarás, ezredes. II. Az ifjabb ágból: József († 1822) cs. kir. kamarás és tábornok. Fia, Károly (sz. 1873, † 1882) cs. kir. kamarás, a Lipót-rend vitéze.

Czímer: vörösben, zöld alapon, balra fordult, ágaskodó fehér griff. Sisakdísz: két öblös végű vörös elefánt-ormány közt kinövő paizsalak. Takarók: fehér-vörös.

Madarassy. *Madarassy* (mezőmadarasi). Erdélyből származik. Mezőmadarasi Magyar Pál és János 1578 április 12-én nyert czímeres nemeslevelet. Egy századdal utóbb vette fel a család a Madarassy nevet. A XVIII. század legelején tünik fel a vármegyében István, 1706-ban alispán. Két fia, György és László szkárosi lakosok, 1724-ben igazolják nemességüket. Sándor és István 1774-ben nyer a vármegyétől testimoniálist. József 1770-ben a vármegye főjegyzője. A család tagjai utóbb Heves, Szatmár, Pest és Komárom vármegyékbe szélednek el. A család jelenleg Gortva-pusztán birtokos. Iván szolgabiró.

Czímer: kékben kar karddal: jobbról félhold, balról csillag. Sisakdísz: Két szárny. Takarók: aranykék-ezüstvörös.

NYÁRY.

Madarász. *Madarász* (eperjesi). A XVII. században tünik fel Sáros vármegyében. A XVIII. században (1755) György, Tamás és Dávid Gömör vármegye nemesei közt foglalnak helyet. Ezen ágból András a XIX. század első felében a csetneki rézhámor igazgatója, kinek a hazai ipar fellendítésében elévülhetetlen érdemei vannak.

Malatinszky. *Malatinszky.* Liptó vármegyéből származik, hol jelenleg is birtokos. A XVII. század folyamán elterjedt Abaúj, Gömör, Hont stb. vármegyékben. Az 1755. évi összeírásban Gömörben

ORLLÉ.

Márton van felvéve. János 1794-ben Gömör vármegye táblabirája. Ferencz Pongyelokon birtokos, 1839-ben Gömör vármegye szolgabirája, majd az eperjesi kerületi tábla ülnöke.

Máriássy. *Máriássy* (Markus és batizfalvi) Szepes és Gömör vármegyék törzsökös családja. Őse Szepesi Gala fia Márk († 1312), kinek két fia közül Batiz (1270—92) a Gömöri (mely család a XV. század elején kihalt) és Márius (1270—82) a Máriássy-család őse. E nemzetség a fennmaradt oklevelek szerint már a XIII. század végén terjedelmes birtokok ura volt Gömörben. Így 1300-ban Bátka és 1291-ben Gömör. 1337-ben foglalás útján birtokába került Krasznahorka és Berzéte is. 1344-ben Jakab, Miklós és Szaniszló bányajogokat nyertek. István 1504-ben czímerlevelet nyert († 1516). Utóda Zsigmond (1564 † 1622) szepesi alispán, kinek fiai közül III. László (1649) szepesi alispán, ennek utóda, Pál (1704—1708) Gömör vármegye alispánja. A gömöri ágból István (1785—93) és Zsigmond († 1837) Gömör vármegye alispánja; V. Pál adórovó (1808), Béla (sz. 1824), 1861-ben 1869—75-ben országgyűlési képviselő s történetíró. III. László tesvére II. Zsigmond szepesi alispán (1659) ágából: Ferencz Xavér (1764—70) gömöri alispán. Fia, Pál (1809) a gömöri nemesi felkelő had kapitánya. Testvére, János, ennek fia: János (sz. 1822) 1849-ben tábornok, majd a honvédség visszaállításakor ezredes, később tábornok, 1888-ban bárói rangra emeltetett. A család Berzétén, Rudnán és Kőrösön bírt földesúri joggal.

Czímer: vörösben, hármas zöld halmon, három-három zöld szálú és levelű fehér virág közt kinövő pánczélos, zárt sisakos vitéz, felemelt jobbjával feje fölött buzogányt, baljával patriarcha keresztet tartva.

Marikovszky. *Marikovszky*. Máskép Diák család, nemességét 1610 márcz. 27-én szerezte s Zemplén vármegyében 1611 febr. 8-án hirdették ki. Márton híres orvos, (sz. 1730) Rozsnyón. Gusztáv (1839) a vármegye másodfőorvosa. Az 1755-iki összeírásban János, György, Miklós és József özvegye szerepel.

Markó. *Markó*. Nógrád vármegyében tünik fel, a XVIII. században, hol az Apátfalva melletti Kisfalu pusztán volt birtokos. Innen a XVIII. század végén Rozsnyóra költözött, hol jelenleg is virágzik. Hasonnevű családok Nógrádban kisbajomi és olaszteleki előnévvel éltek.

Czímer (színjelzés nélkül): Ballábán álló darú, jobbjában követ tart. Sisakdísz: két elefánt-orrmány közül kinövő kétlevelű virág.

Márkus. *Márkus*. M. Mátyás 1609 ápr. 4-én nyert czímeres nemeslevelet, mely még ugyanazon évben hirdettetett ki Gömör vármegyében. E családból János 1703-ban Jolsván lakott. Utódai Sajó-Gömörben éltek.

Marton. *Marton*. E család 1659 jul. 15-én szerzett nemességet. A XVIII. században Szkároson lakott. 1755-ben Balázs és Márton vétetett fel a nemesi összeírásba. Tagjai közül: János 1848-ig a felső járás szolgabírája, fia Rudolf hg. Eszterházy Pál szádvári uradalmának főügyésze, majd a rimaszombati kir. törvényszék elnöke (1871—1983), fia János a Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság főügyésze és tb. vármegyei főügyész.

Mauchs. *Mauchs* (farkasfalvi). Szepes vármegyéből származik. Őse M. Donát késmárki biró, 1635-ben nyert czímeres nemeslevelet. A család idővel átszármazott Árva, Zemplén, Nógrád s Gömör vármegyékbe. Tóbiás 1691-ben nyert adományt Farkasfalvára; testvére, Mihály (1691 - 1703) Lőcsén, kinek utóda Tóbiás, az 1755. évi összeírás alkalmával Gömör vármegye nemeseinek sorában szerepel.

Maurer. *Maurer* (ürmösi). Szepes vármegyéből származik, hol már 1611-ben virágzott s a honnan egy ága 1630 táján Erdélybe szakadt. 1642-ben M. Mihály Ürmösre nyert adományt I. Rákóczy György fejedelemtől s 1642—44 portai követ volt. Tagjai közül: István (1705) a szebeni bizottság tagja, József II. Rákóczy Ferencz udvarában szolgált, vele kibujdosott, de 1711-ben ismét visszatért. Ennek utóda Károly 1847-ben táblai ülnök, kinek fia Károly. József testvérének, Istvánnak (1706) utódai közül: Mihály 1847-ben Felső-Fehér vármegye főbirája; Gábor ugyanott aljegyző. Artur jelenleg Rozsnyón és Csucsomban birtokos, tb. megyei főorvos, ki a városban és a vármegyében kulturális téren kiváló szerepet játszik. Fia, Oszkár, szolgabiró.

Czímer: kékben, haránt emelkedő várfalon felugró egyszarvú. Sisakdísz: jobbról kék, balról vörös jelzőzászlóval ellátott, két szarv közt kinövő egyszarvú. Takarók: vörösarany-kékezüst.

Matolay. *Matolay* (zsolczai). M. András és rokonai 1670 máj. 12-én nyertek czímeres nemeslevelet. A család eredetileg Matulaynak irta magát. Zólyom, Zemplén és Gömör vármegyékben terjedt el, az utóbbiban Csetneken volt birtokos.

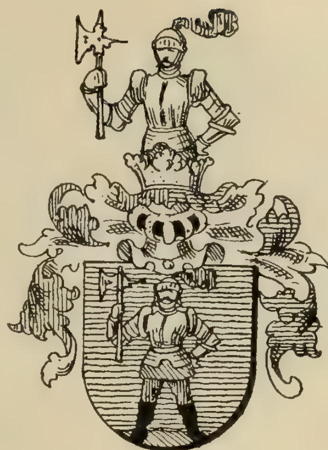
Czímer: kékben, zöld alapon szürke galamb, vörös csőrében három buzakalászt tart. Sisakdísz: paizsbeli galamb. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Meskó. *Meskó* (felsőkubini). Árva és Liptó vármegye legrégibb adományos családja. Közös törzsből származik a Kubinyiakkal. Őse Hudkont comes fia, Gyurke, 1233-ban nyer adományt Revuczére, 1355-ben pedig I. Lajos királytól Felső-Kubinra. Tagjai közül: Miklós (1583) vármegyei táblabiró; II. Miklós (1606) az árvaváraljai uradalom igazgatója; Mátyás (1719) Árva vármegye

RADVÁNSZKY.

tiszti ügyésze; József altábornagy (1762 † 1815), bárói rangra emeltetett; Vendel (1842) Árva vármegye alispánja; István (1861) tábornok. A család 1765-ben telepedett Gömör vármegyébe; Miklós jelenleg vármegyei tiszti főorvos.

Czímer: kékkel s vörössel vágva. Felül a vágási vonalból kiemelkedő vadember, zöld lombos övvel, fején zöld koszorúval, jobbjában golyót tart, balját csípőjén nyugtatja. Alul: sárga csőrű fekete sas. Sisakdísz: görbe kardot tartó, kétfarkú arany-oroszlán. Takarók: kékarany.

RAGÁLYI.

Michalek. Kihalt jóbirtokú család. Miklós Ujlaky Ferenczczel együtt 1659-ben iktattatott be Tamásfaluba, István 1770-ben Csizen, László Darnyán és Jánosin birt földesúri joggal. Michalek.

Mihalik (ploszkói). M. Dezső 1893-ban nyert magyar nemességet. A nemességszerző Coburg Fülöp herczeg uradalmi ügyésze, kinek nagy része volt a nagyrőczei pánszláv intézet megszüntetése és a panszlavizmus elnyomása körül. Mihalik.

Mihályi. Balogfalván volt birtokos. Nemességét 1638 nov. 3. szerezte. 1755-ben tizenkét tagja élt. Egyik ága utóbb Nógrádba szakadt. Mihályi.

Modory. Dávid 1705-ben a vármegye alispánja, utóbb György szintén alispán. Úgy látszik, a család kihalt, mert az 1755-iki évi összeírásban már nincs említés róla. Modory.

Moesz. 1703-ban a család Csetneken lakott. Az 1755-iki országos nemesi összeírásban Zsigmond, Márton és Dávid neve fordul elő Gömör vármegye nemesei között. Moesz.

Nagy (felsővályi). A XIV. század közepén már Felső-Vály birtokában találjuk. Nagy (Magnus) Gergely fiai 1365-ben osztoznak Felső-Vály birtokában. 1598-ban a család új adományt nyer Felső-Vályra, melybe a jászói káptalantól beiktattatik. E család jelenleg is Felső-Vályban birtokos. Nagy.

Nagy (tasnádi). T. Mészáros Nagy János 1610-ben nyert czímeres nemeslevelet, mely 1610-ben Közép-Szolnok vármegyében hirdettetett ki. Ennek utóda, János, Nagy-Kállóba költözik. Unokája, I. Gedeon, Pelsőcz város jegyzője, 1796-ban hirdetteti ki Gömör vármegyében nemességét. Fia, Károly (1801—1860) Gömör vármegye főjegyzője, 1848-ban az igazságügyi miniszteriumban osztályfőnök. Fiai: Béla 1848/49. honvédhadnagy és Gyula (sz. 1849) a Magy. Tud. Akad. tagja, a Történelmi Társulat titkára. Károly testvére, II. Gedeon, fia Sámuel († 1893) kir. kuriai biró, fiai: Iván kir. aljárásbiró és Elemér főszolgabiró Rozsnyón. Nagy.

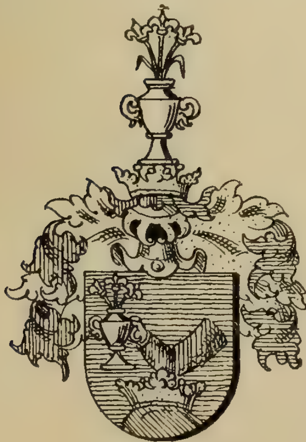
Czímer: Kékben egyenes kardot tartó pánczélos (?) kar. Sisakdísz hiányzik.

Naprágyi (naprágyi). Törzsökös gömörvármegyei család, hol már 1381-ben birtokos volt. E családból származik N. Demeter egri prépost, később veszprémi püspök, majd kalocsai érsek. Nagy Iván szerint e család még a XIX. század közepén is virágzott Gömörben. Naprágyi.

Nébeszt. A közpályán szerepelt s kihalt család. 1608 decz. 19-én nyert czímeres nemeslevelet. György (1718) a vármegye alispánja, 1719-ben a vármegye követe a pozsonyi országgyűlésen. Csetneken volt birtokos. Mihály 1635-ben megvette Heös István sánkfalvi birtokát. Nébeszt.

Nyáry (nyáregyházi). Pest vármegyéből származik. Őse, Lajos, 1438-ban kir. adományt nyer Nyáregyházára. Fiai közül Kelemen és Péter 1526-ban Mohácsnál vesztek el. Harmadik fia, Mihály (sz. 1509) terjeszti tovább a családot. A bárói ág törzse III. Péter fia: IV. Mihály († 1802); ennek fia, Ignácz honti alispán (sz. 1769, † 1834); fia Antal (sz. 1803, † 1877) hétszemélynök stb. 1836-ban bárói rangot nyer. Fiai: IV. Albert 1848/49-ben Kossuth hadsegéde, történetíró. I. Adolf († 1891) altábornagy. Sándor (sz. 1833) Péterfalván és Utason birtokos. Jenő (sz. 1836) császár. és kir. kamarás, aranysarkantyús vitéz, főrendiházi tag, a Magy. Tud. Akadémia tiszt. tagja stb. Béla (sz. 1845) cs. kir. kamarás, hontvármegyei birtokos. Nyáry.

Czímer: három arany-liliommal megrakott, zöld balharántgerendával hasított paizsban, felül kékben, balrafordult ezüst holdsarló, alul vörösben, zöld alapon nyugvó arany-oroszlán. Három sisak. Sisakdíszek: I. három arany-liliommal megrakott, zöld gerendával hasított, zárt vörös szárny. II. görbe kardot tartó pánczélos, sisakos vitéz. III. három arany-liliommal megrakott, zöld gerendával hasított zárt kék szárny. Takarók: vörösarany-kékezüst. Paizs-takarók: fekete sas — arany griff.

RUTHÉNYI.

Okolicsányi. A család eredetét a Bars és Szabolcs vármegyéket tárgyaló kötetben ismertettük. A mult század elején jött a vármegyébe. Siden volt birtokos. Jelenleg ugyanott és Ráhón. Okolicsányi.

Orllé (Karvai O., később Orlay bárók). Pozsony vármegyéből származik, hol már 1273-ban bírta a csallóközi Csatt-Tejed, később Ollé-Tejed helységet. E családnak kisjókai, illetőleg nagymegyeri ágából I. Miklós 1571-ben, régi nemességének megerősítése mellett, czímerlevelet nyert. I. Miklós a pozsonymegyei Nagy-Megyerről Karvára költözött, honnan előnevét is írta. Rövid idő alatt Osgyán környékén számos birtokot szerzett, így Szabatkát, Orlaj-Töréket, a rimaszombati és a csehbrézói részeket, Uhorszkát, Ragistyánt; 1610-től kezdve putnoki kapitány, a mit 1613-ban helyettesi minőségben István fiára ruházott át; később aranysarkantyús vitéz és putnoki kapitány lett. II. Ferdinánd király 1622 jun. 3-án, öcscsével, Jánossal együtt bárói rangra emelte. 1631-ben Gömör vármegye főispánja lett. († 1641.) Fia: Orllé András 1649-ig nemes apród, később Orllé.

putnoki kapitány volt; ő vette fel az Orlay nevet, mely néven már az 1650-ben kelt hivatalos iratokban is szerepel. Fia, II. Miklós 1672-ben putnoki kapitány, a kuruczokhoz csatlakozott, majd kibujdosván Törökországba, csak 1703-ban tért vissza, de 1704-ben Gyulafehérvárott orgyilkosság áldozata lett. A putnoki uradalmat még 1687-ben nővére, Borbála († 1726—30) férjezett 1. gróf Serényi Andrásné, 2. Andrássy Péterné magához váltotta, honnan a putnoki uradalom a Serényi családra szállott, kik maig bírják.

Czímer (színjelzés nélkül): vízszint gerendával vágva. Felül jobbról befelé fordult félholdtól, balról hatágú csillagtól kisért hármas hegy. Alól görbe kardot tartó koronás oroszlán. Sisakdísz: paizsbeli oroszlán.

Oroszlányi. *Oroszlányi.* Nógrád vármegyéből származik. A XVII. században tünik fel Gömör vármegyében. Őse O., alias Zólyomi I. János 1629-ben nyert czímeres nemeslevelet. István (1624—1677) Fülek várának hadbirája. III. János a kurucz seregben kapitány, a szatmári békekötés után Sajó-Gömörbe költözött, hol 1746-ban halt el. Ettől kezdve a család Sajó Gömörben volt birtokos. László Gömör vármegyében esküdt, 1828-ban nyert nemesi bizonyitványt, majd Nógrádba költözött. Fia, Albert (sz. 1838) Nógrád vármegye várnagya.

Czímer: kékben, zöld alapon, fehér lovon ülő, sárga csizmás, vörös ruhás, fekete kucsmás vitéz, jobbjában paizsot tart, a baljában tartott dárdával a ló lába alatt fekvő sárgaruhás, turbános törökbe szúr. Sisakdisz: görbe kardot tartó vörös ruhás magyar vitéz. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Osváth. *Osváth* (Osvárth). O. Fülöp és Miklós 1649-ben nyertek, régi nemességüknek megerősítése mellett, czímeres nemeslevelet III. Ferdinánd királytól. A család ősi fészke Imola. A XVIII. században igen kiterjedt. Az 1755. évi összeírásban öt tagját találjuk a vármegye nemeseinek sorában.

Palugyai. *Palugyai* (nagypalugyai). Liptómegye ősi családja. Nagypalugyára Károly királytól 1317-ben nyert adományt. E vármegyébe a XVIII. század elején származott a család. István és Zsigmond 1731-ben kap adományt Gömörpanyiton, Lénárt pedig 1744-ben Bekeházán és Lőkösházán. Utóbb a családnak nyoma vész.

Patay. *Patay.* György és testvérei 1685 jun. 15-én nemesíttettek meg s nemeslevelük Nógrád vármegyének 1686 január 28-án Gácson tartott közgyűlésén hirdettetett ki. Györgynek Kristóf fiát, ki ügyvéd volt, már 1725-ben Jánosin, Lászlót pedig Lénártfalván találjuk. Kristóf 1770. Darnyán volt birtokos.

Paukovich. *Paukovich* (senkviczi). Pozsonymegyéből a XVIII. század közepén származott át Gömörbe. András 1764-ben a vármegye főjegyzője.

Pelsőczy. *Pelsőczy.* P. máskép Kovács Péter 1643-ban nyert czímeres nemeslevelet III. Ferdinándtól. E családból István fia, János, a ki Rimaszombatban született, 1691-ben Gyulafehérvárra ment Apaffy Mihály udvarába, kinek udvari káplánja lett. († 1749-ben.) Az 1755. évi összeírásban Gömör vármegye nemeseinek névsorában Miklós nevével találkozunk.

Plettrich. *Plettrich* (szentkirályi). Gábor és János 1765-ben iktattatnak be Sztárnyába. László 1770-ben Lénártfalván, György és Imre Pelsőczardón birt. A XIX. században a család Tibán, Kerepeczen, Kisfalud és Lócz pusztákon bírt földesúri joggal.

Porubszky. *Porubszky.* Árva vármegyéből származik. Soltész eredetű család, melynek ősei Ivagnisso Tamás, Mihály és Orbán a soltészság szabadalmaiban, már 1393, 1422, 1441-ben kelt kiváltságlevelekben, megerősíttetnek. Ezeknek utódai közül János fiaival együtt 1655-ben nemességet nyer III. Ferdinánd királytól. Idővel átszakadt Liptó, Sáros, Turócz és Bihar vármegyékbe. Gömörben az 1755. évi összeírás adatai szerint Pál volt birtokos.

Pósa. *Pósa.* Gyökeres gömörvármegyei család. Nemességét 1668 okt. 10-én szerzé. Radnóton fészkelt s jelenleg is ott él. Az 1755. évi összeírásban 13 tagját találjuk feljegyezve Gömör vármegye nemeseinek sorában. A család büszkesége Lajos, a költő (sz. 1850-ben Radnóton).

Putnoky. *Putnoky* (putnoki). A Rathold-nemzetségből származik. Őse, Miklós, a XIII. század végén. Fia, László (1324—60) terjeszti tovább a családot. Tagjai közül János, Mihály, László, Miklós és Péter 1388-ban Borsod s Gömör vármegyében levő birtokaikra pallosjogot nyernek. János (1361—1401) liptóujvári, László (1398) solyomkői, János (1447) hrussói várnagy. Imre (1512) kir. kamarásmester, borsodi főispán. Bertalan (1403—14) gedei, György (1413—28) murányi várnagy. A család ősi birtoka Putnok, a hozzátartozó uradalommal. A török világban a család Abaujba költözött, hol jelenleg is virágzik. Ez ág őse Bálint (1550—92). Fiai közül: Imre 1593—1621 Abauj vármegye alispánja. Testvére Mihály, kinek fia, Bálint (1658—76) Tolna vármegye alispánja. Bálint fiai közül Imre visszatért Putnokra (1729), ennek fia, László az 1755. évi nemesi összeírásban Gömör vármegye nemesei közt foglal helyet. Mór jelenleg országgyűlési képviselő, gesztetei és keleméri birtokos.

Czímer kék paizsban, levágott fatörzsből kinövő két 3—3 levelű hárság. Sisakdísz ugyanaz.

Radványi. *Radványi* (radványi, és legéndi) Abauj vármegyéből származik. A XIII. században tünik fel. 1406-ban nyer királyi adományt Radványra. A XVII. században hasonnevű családot talá-

lunk Nógrádban, melynek sarja Ferencz (1710—16) a vármegye jegyzője. Ennek utódai, mint István (1755 † 1804), Antal (1838) Legénden birtokosok, honnan a család előnevét vette. Márton az 1755. évi összeírásban Gömör vármegye nemesei közt foglal helyet.

SERÉNYI.

Radvánszky

Radvánszky. Zólyom vármegye törzsökös családja; leszármazását a Bihar vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Idővel elterjedt Nógrád, Borsod, Heves, Gömör stb. vármegyékbe, hol jelenleg is birtokos. György jelenleg orsz. képviselő. Czímer: veresben, zöld halmon nyugvó, leveles koronán könyöklő, száraz galyat tartó pánczélos kar. A könyökhajlás fölött félhold s fölötte hatágú aranycsillag ragyog. Sisakdísz: paizsbeli kar. Takarók: kékezüst.

Ragályi.

Ragályi (ragályi és kiscsoltói). Gömör vármegye törzsökös családja. A XIV. században tünik fel, (1394-ben) Ragályon, (1484-ben) Kérben és Alatyánon birtokos. Tagjai közül: Menyhért (1651-ben) Gömör vármegye küldötte a budai pasához. Mihály (1659-ben) Gömör vármegye országgyűlési követe. János (1672—85) részt vett a Wesselényi-féle összeesküvésben, melynek felfedezéze után birtokai lefoglaltattak. I. József (1787—1800) Borsod vármegye alispánja; Gedeon (1793—1808) Gömör vármegye alispánja. I. József ágából: II. József (1806) kamarai ügyész. Tamás (sz. 1785, † 1849) hétszemélynök. Pál (1835—42) években élénk részt vett Gömör vármegye közéletében. I. Gedeon ágából: Ferencz (1822) gömöri főadórovó, II. Károly (1843—48) Borsod vm. főszolgabirája, 1861-ben Torna vármegye főispánja; Miksa és Nándor 1861-ben országgyűlési képviselők. A család 1902-ben bárói rangra emeltetett (l. a Balassa-családnál). A XIX. század első felében Nagy- és Kis- Csoltón és Latránfalva pusztán bírt földesúri joggal.

Czímer: kékben, zöld alapon, vörösnadrágos, feketecsizmás, zöld dolmányos, pánczélos és sisakos, bárdot tartó vitéz, vörös sisaktollal. Sisakdísz: kinövő paizsbeli vitéz. Takarók: vörösezüst-kékezüst.

Retsky (recski). Heves vármegye legrégibb családainak egyike; nevét Heves vármegye hasonnevű helységétől vette. Miklós (1447) Heves vármegye követe. István (1505) Borsod vármegye követe a budai országgyűlésen (1561-ben). Zsigmond és György új adományt nyernek Alatyán, Jánoshida és Kér helységekben levő részeikre. György 1592-ben Heves várm. alispánja. A család már a XV. században birtokos volt Gömör vármegyében. A XVI. században Utas, Péterfalva, Sáros, Kökényes és Dobfenék helységekben volt birtokos. Ezen részbirtokokra Zsigmond 1562-ben nyert új adománylevelet, mely birtokok leánya, Margit, Bekény Farkasné (1588) révén részben a mikófalvi Bekény családra szállottak. Retsky.

A család czímere, melyet Kesewi Pál fia, Jakab 1415-ben nyert Zsigmond királytól, s melylyel a család a XVI. századig visszamenőleg szakadatlanul él, a következő: Vörössel és ezüsttel vágott paizsban természetes farkas, torkán átütött aranyfogantyus pallossal; a sebzett részeken vér csöpög alá. Sisakdísz: paizsbeli farkas növekvően. Takarók: vörösezüst.

Remenyik. Eredetileg trencséni család. 1659. okt. 20-án szerezte nemességét s ott hirdettette ki. A XVIII. század elején származott e megyébe s akkor Oláhpatakon lakott, utóbb Lekenyén s a XIX. században Liczén. Aladár jelenleg szolgabiró. Remenyik.

Rochfalvay. Ochtinán székelt. A nemességet Mihály 1718 jul. 14-én szerezte s ugyanazon év decz. 9-én hirdettette ki. György előfordul az 1755-iki országos nemesi összeírásban. Rochfalvay.

Róth (pongyeloki). Sáros vármegyében tünik fel. Mihály (1606) Sáros vármegye alispánja, 1729-ben Pongyelok helységre nyert adományt, miáltal a család Kis-Hontba telepedett le. Mihály hasonnevű fia kishonti alispán volt. A XVIII. század végén a család Zemplénbe, majd a Dunántulra költözött. Róth.

Ruffinyi. Trencsén vármegyéből származik. E családból János (sz. 1719, † 1791) ág. evang. szuperintendens, 1753-tól dobsinai ágost. evang. lelkész. Gotfried 1787-ben a dobsinai iskola rektora. Pál 1848 előtt Gömör vármegye tisztikarában szolgált. Jenő sz. 1846 jelenleg bányatanácsos Dobsinán. Ruffinyi.

Ruthényi (deméndi) R. János, Mihály és Mátyás 1716-ban nyertek czímeres nemeslevelet III. Károly királytól. A család Gömör vármegyében telepedett le, utóbb a XVIII. század második felében átszármazott Nógrádba is; a XIX. század első felében Varbócz, Rahó, Keczege, Rimazsaluzsány, Rakottyás helységekben bírt földesúri joggal; Béla jelenleg Ráhón birtokos. Ruthényi.

Czímer: kékben zöld alapon nyugvó, leveles koronán könyöklő, vörös mezű kar virágvázát tart, melyből három liliom emelkedik ki. Sisakdísz: paizsbeli kar. Takarók: vörös-ezüst-kékarany.

Sárkány (ilenczfalvi). Erdélyből származik. Családi közlés szerint 1668-ban nyert nemességet, mely 1900 decz. 30-án kelt legfelső elhatározással megújíttatott. A család 1820-ban telepedett le Gömör vármegyébe Tagjai közül: Károly József (†1864) bányatulajdonos és a Concordia vasbányatársulat alapítója. Sámuel (sz. 1823) evang. püspök, id. József volt ny. táblai elnök. Kálmán a dobsinai ág. ev. egyház felügyelője. Sárkány.

Czímer: kékben, farkát szájában tartó, zöld sárkány által alkotott körben, görbe kardot tartó vörös mezű kar. Sisakdísz: vörös ruhás, fehér kalpagos, görbe kardot tartó vitéz. Takarók: vörösezüst-kékarany.

SOLDOS.

STOJKOVICS.

Sarlay. *Sarlay* (nagy- és kissarlói). Valószinűleg a Ludány genusból származik, mely 1246-ban kapta adományba a nyitramegyei Kissarlót, honnan a család eredetét és nevét vette. István, Pál fia veszi fel a Sarlay nevet 1341-ben. Kissarlón kívül Vezekényben és Kisbaracskán is birtokos volt. I. István unokája II. István többizben homo regius. Testvére Benedek, ki egyházi férfiu volt, 1377-ben mint választott biró szerepel a Sarlay Péter özvegye és Vesszős mester közötti perben. János (1485) megveszi a barsmegyei Málast. Zsigmond és testvérei (1567) Miksától új adományt nyernek Kissarlóra. I. Bálint 1555-ben Nógrádmegye dicatora és 1573-ban csejthei várnagy. Ő kapja adományba 1559-ben a nógrádmegyei Galsát és Felsőpetényt, majd 1564-ben Panyitdaróczot és Demecser puszta egy részét. Ezenkivül Pest vármegyében is nagyobb donáczióban részesült. A XVI. század végén és a következő század elején elszélednek a család tagjai Bars, Trencsén és Zemplén vármegyékben. Mózes Barsban 1628-ban hirdetteti ki armálisát s megszerzi a barsmegyei Kissarlót. János Nógrádban 1660 január 5-én, Balázs Zemplénben 1665 decz. 15-én. E vármegyében a család a XVIII. század elején tünik fel, a Hanvay és Soldos családokkal rokonságban lévén, Judit Soldos Jánosné, Kata Hanvay Gáborné. György és neje Berzeviczy Zsófia 1770-ben Darnyán voltak birtokosok. Jelenleg a család Ajnácskőn és Détéren birtokos. Pál, megyebizottsági tag † Ajnácskőn 1903 febr. 4-én. Fia Soma államtudor, 1901-ben t. szolgabiró, jelenleg belügyminiszteri tisztviselő. E vármegyén kívül a család tagjai Vas, Veszprém és Sopron vármegyékben birtokosok.

Czímer: kékben fehér lovon vágtató, vörösruhás magyar vitéz, jobbjában kivont karddal. Sisakdísz: kétfejű fekete sas. Takarók: aranykék-ezüstvörös.

Sebők. *Sebők.* Nemességét 1701 május 5-én szerezte. Felsősajón volt birtokos. 1755-ben György, János és Mihály éltek. Jelenleg Csetneken birtokos.

Sennyey. *Sennyey.* S. András 1651-ben nyert czímeres nemeslevelet, mely még ugyanezen évben hirdettetett ki Gömör vármegyében. Utóda, György, 1703. évi összeírás szerint Jolsván lakott.

Serényi. *Serényi* (kis-serényi gróf). Csanád-megyéből származik. A XVI. században tűnik fel. 1550—52-ben Kis-Serjén birtokosa, Mihály Kassán huszárkapitány, majd füleki, 1591 után szendrei kapitány. Gábor (1590) a bodókői vár és uradalom egyik szerzője, mely testvérének, Pálnak fiára: II. Ferenczre (1590—92) szállott. Fiai közül Pál 1645-ben Zábláthon birtokos, 1639—43 közt a svédek ellen harczolt. Mihály szendrei és füleki kapitány 1596-ban. II. Ferencz fiai: Mihály, Pál és Imre 1623-ban bárói rangra emeltettek. Imre 1627-ben a balassagyarmati csatában esett el. Gábor Morvaországban szerzett birtokokat; 1656-ban grófi rangra emeltetett. Fia, János-Károly altábornagy († 1690). András nőül vevén br. Orlay Borbálát (1677), kitől 1685-ben született Farkas-András, Gömör vármegye föispánja. (1716—1740.) A család már 1590-ben birtokos volt Gömörben. András gyermekei az Orlayak után a putnoki uradalmat öröklik, mely jelenleg is a család birtokában van. János (sz. 1776, † 1854) cs. kir. kamarás és bányatanácsos. László (sz. 1815) a főrendiház tagja. Béla (sz. 1866) 1896-tól a dédesi kerület országgyűlési képviselője.

Czímer: ezüsttel és kékkel hasítva. Elől tekerődző koronás zöld kígyó; hátul vágva. Felül kékben koronás, szárnyas ló, alól: kék-fehér rutás gerenda, kékkel vágva. Sisakdísz: paizsbeli szárnyas ló. Takaró: kékezüst.

Sextius. *Sextius* (Sexti). Ősi fészke Szlabos helység. Tagjai közül Péter (1565) felsősajói evang. pap. 1623-ban szuperintendens. Fia, II. Péter, 1684-ben Breznón, 1690-től Libercsén lelkész. András († 1713) gömöri szénior. György 1784-től 1793 ig Nagy-Szlaboson pap. E családból az 1755. évi összeírásban György van felvéve Gömör vármegye nemeseinek sorába.

Sipos. *Sipos.* Péterfalván Sipos János és neje, Bay Erzsébet, Vay Ádámmal együtt nyert adományt 1695-ben. Mihály és Péter 1770-ben Dobfenéken, Sámuel meg Péterfalván bírt földesúri joggal.

Soldos. *Soldos* (runyai). Közös eredetű a Hanvay-családdal. 1323- ban a nemzetség többi ágaival Hanva, Runya, Visnyó, Strázsa és Szásztelek birtokosa. A XVI. század első felében (1539) Bálint és Mátyás testvérek szerepelnek. 1550-ben Imre, Mihály, Mátyás, Péter, János és Gergely, a Hanva-nemzetségből leszármazott többi családok sarjaival egyetemben I. Ferdinánd királytól ősi birtokaikban megerősíttetnek. Tagjai közül Vincze (1475—77) és Lázár (1503—1512) Gömör vármegye alispánjai voltak. 1682-ben S. Péter Méhi helységben szerez részeket. Péter 1685-ben a vármegye követe. Az 1754/55 évi összeírásban András, István, János és Péter neveivel találkozunk. A XIX. század első felében Borosznokon és Runyán bírt földesúri joggal.

Czímer: kékben, hármas zöld halom középsőjén, koronából kinövő, előlábaival zöld leveles és fürtös szőlőkórót tartó fehér bak, a paizs felső jobb sarkában hatszögű arany-csillag és a bal felső sarokban ezüst félhold által kisérve. Sisakdísz: sarkaival felfelé fordított, félholdon nyugovó hatágú arany-csillag. Takaró: kékarany-vörösezüst.

Stojkovics. *Stojkovics.* S. Jeftim kapitány 1808-ban nyert czímeres nemeslevelet. (Kir. K. LXII.) A család Krassó-Szörény vármegyéből származik. 1893-ban telepedett Gömör vármegyébe. Emil jelenleg Várgedén birtokos.

SZENT-IVÁNY.

Czímer: kékben, vörös rózsával megrakott hosszú aranyruta. Sisakdísz: kinövő, vörös szarvas, arany-agancscsal. Takarók: vörösarany-kékarany.

SZENT-MIKLÓSSY.

Sturmann.
Sturmann (zádorházi). S. István 1669 május 28-án nyert czímeres nemeslevelet, mely 1670-ben hirdettetett ki. Az 1755. évi összeírásban András és Márton szerepelnek Gömör vármegye nemesei közt. Márton (1822) kir. tanácsos, a tiszáninneni és tiszántúli ág. h. ev. egyházkerület világi felügyelője. A család Gortvakisfaludon, Turcsokon, Szirken, Jesztén volt birtokos. Egy ága a XIX. század elején Zemplén vármegyében Berzéken volt birtokos.

Szabó.
Szabó (boczonádi). Sz. József kiskunsági kapitány és gyermekei 1845-ben nyertek czímeres nemeslevelet. A család Kiskúnságból származik; 1862-ben telepedett Gömör vármegyébe. Tagjai közül: Imre († 1888) kúriai biró. József 1848/49 honvédőrnagy, utóbb altábornagy († 1892), László a nádorhuszároknál kapitány (1845), ő toborozta József főherczeget nádorhuszárnak. Jelenleg Várgedén birtokos.

Szabó.
Szabó (szántói). Őse, Márton, Abaujban szerzett nemeslevelet a XVII. század közepén. Unokája Zsigmond, kinek neje runyai Soldos-leány volt, 1729-ben nyer adományt a nógrádmegyei Mucsinyra. Ennek László fia Gömörbe kerül, hol Felfalun lakott s 1745—1765 a vármegye jeles alispánja. Fia, József, 1762-ben főbiró. Gábor 1800-ban aljegyző. A család Felfalun és Hanván birt földesúri joggal.

Szakall.
Szakall. Nógrádvármegyei eredetű család. Őse András 1688-ban nyert czímeres nemeslevelet. E vármegyébe a XIX. század második felében költözött s Zabzó pusztán birtokos. Vincze vármegyei árvaszéki elnök.

Széchy.
Széchy (rimaszécsi és felsőlendvai gróf). A Balog-nemzetségből származik. Őse, Miklós (1297—1301), ennek fia, Dénes, 1301-ben szörényi bán, 1323-ban kir. étekfogómester, a rimaszécsi Széchy-család őse, Dénes testvére: Péter (1297—1325) Nógrád vármegye főispánja, fia III. Miklós 1347-ben horvát bán, ennek fia, Miklós (1385—1398) a felsőlendvai Sz. család őse. Dénes utódai közül III. Tamás († 1618) grófi rangra emeltetett. Fiai közül II. György († 1625) Murányvár ura, kinek csak leányai érték el a serdülő kort. Mária 1. Bethlen István, 2. Kun István, 3. Wesselényi Ferencz neje; Kata (1643) 1. Liszty Jánosné, 2. Prépostvári Zsigmondné; Éva (1643) Illésházy Gáborné. György testvére: IV. Dénes, kinek fiával, V. Péterrel (†1684) a család fiágának magvaszakadt. A család birtokviszonyait a bevezetésben ismertettük.

Czímer: aranyban, leveles koronán álló fekete kétfejü koronás sas.

Szeleczky.
Szeleczky (szeleczi és boczonádi). Őse csarnovai Wajszkó Mátyás, a ki Bodrog vármegyéből Zólyom vármegyébe telepedett (1402). Ennek utóda, II. Tamás (1561). felveszi a Sz. nevet. II. Márton 1727-ben bárói rangra emeltetett. Tamás 1561-ben erősíttetett meg szeleczi kúriájában. Márton zólyomi követ 1678-ban murányi fogoly volt. Mihály 1770-ben Csoltón bírt földesúri joggal. Árpád megyei árvaszéki ülnök. A család Széki pusztán birtokos.

Czímer: kékben, a paizs baloldalán kiálló hegyoldalról felugró szárnyas ló nyomában fakadó forrás, mely a szikla alatt elterülő tóba foly, mely mögött zöld alapon, fölemelt jobb lábával kavicsot tartó daru áll. Sisakdísz: pánczélos és vörös tollbokrétás sisakos vitéz, jobbjában koszorút, baljában dárdát tartva. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Szeless.
Szeless (kisjáczi). Őse, Sz. István 1559-ben fiaival együtt Kis-Jácz helységbe iktattatott be. Ennek utóda György 1632-ben nyert nemességújítást II. Ferdinánd királytól. A család Nyitra vármegyéből származik, honnan Barsba, Sopronba (1834) és utóbb Gömörbe (1892) szakadt.

Szent-Ivány.
Szent-Ivány (liptószentiványi). Liptó vármegye törzsökös családja. Közös törzsből származik a Pongrácz, Szmrecsányi, Baán és a Pottornyai családokkal. Első ismert őse, Lőrincz (1242), ennek unokája, Bodó (1286—93), kinek unokája Sebestyén (1388) használja első izben a Sz. nevet. Unokája: I. Balázs 1464, kinek utóda II. Rafael (1629), kinek ágából Mátyás (1700—18) Gömör vármegye főjegyzője. I. Balázs testvére II. István (1464), ennek utódai közül: Mihály (1687) Gömör vármegye jegyzője, Károly (1826—36) Gömör vámegye al- majd másodfőjegyzője, 1839., 1847. évi országgyűlésen Gömör vármegye követe, majd 1848. és 1861. évi. országgyűlési képviselő. Árpád 1872-től a kövi kerület orsz. képviselője s a gömöri evang. egyh. felügyelője, sajógömöri birtokos. József jelenleg bejei birtokos.

Czímer: kékben, hármas halmon nyugvó, leveles koronán czölöpösen állított, a könyökénél balfelé hajló pánczélos kar és ezüst kürt közt hatágú aranycsillag. Sisakdísz: paizsalak. Takarók: kékarany-vörösezüst. Paizstartók: két fekete ruhába öltözött bányász.

SZKÁROSI.

Szent-Miklóssy.
Szent-Miklóssy (primóczi). Szepes vármegyéből származik. Őse Jakab fia: Benedek (1460), ennek utóda György (1699), a ki Uza Máriát bírta nőül, Uzapanyitot szerezte, hol a család a XIX. század első feléig földesúri joggal bírt. György fia, István (1714), gömöri alispán és követ, ennek fia, Antal (1751), kir. tanácsos. Viktor 1832—39-ig al- majd főszolgabiró s az 1839. évi országgyűlésen Gömör vármegye követe. III. Antal (1839) Gömör vármegye II. és (1845—49) I. alispánja, 1861-ben szintén alispánná választatott. A család Bánrévén bírt földesúri joggal.

Czímer: kékben, hármas zöld halom középsőjén álló gödény, csőrével mellébe kapva. Sisakdísz: nyílt, fekete szárny közt czölöpösen

állított, vörös mezű kar, egyenes kardot tartva, azon átütött turbános török fő. Takarók: kékarany-vörösezüst.

Szeremley. *Szeremley.* A XVIII. század közepén tünik fel a megyében. Pelsőczön, Ardón és Lekenyén volt birtokos.

Szilassy. *Szilassy* (szilasi és pilisi). E család eredetét a Bihar vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Már a XVII. század elején birtokos volt a megyében István, ki hanvai, runyai, alsófalusi és felfalusi birtokait Gyulay Györgynek idegenítette el. György a XVIII. század végén Gömörin bírt földesúri joggal. Ferencz a XVIII. század első felében a vármegye alispánja és serkei birtokos.

Szivós. *Szivós.* Sz. Gáspár és gyermekei 1690-ben nyertek czímeres nemeslevelet, mely 1692-ben hirdettetett ki Gömör vármegyében. A család idővel igen szétágazott; az 1755. évi nemesi összeírásban Gömör vármegye nemesei közt kilencz tagját találjuk felvéve. A XIX. század első felében Alsó-Bátkán bírt földesúri joggal, hol jelenleg is birtokos.

Szkárosi. *Szkárosi.* Közös eredetű a Hanvay és a Soldos családokkal. Tagjai közül Tamás 1477-ben; 1550-ben Szkárosy máskép Fittyke Miklós, I. Ferdinánd királytól ősi birtokaiban, rokonaival együtt megerősíttetik. A XVII. század folyamán magvaszakadt.

Czímer: törzsétől szakított kecskebak fő.

Szontagh. *Szontagh* (iglói). A család a XVI. század közepén Szepesbélán és Iglón tünik fel. Kristóf 1570-ben bányakamarás, 1610-ben czímerlevelet nyert, ennek fia, I. Lajos (1569 † 1661) 1632-ben új czímerlevelet nyer. Fia, Tóbiás, Polomán hámorbirtokos. Testvére, I. Pál (1606—82), Kis-Veszverés határában bányabirtokos volt. Fia, I. Gáspár (1649 † 1711). az igló-dobsinai vonal őse. Ennek utódai közül II. Gáspár († 1729) Gömör vármegye táblabirája. I. Mihály († 1760) Gömör vármegye főpénztárnoka; Gáspár (1711 † 1786) gömöri követ. Ádám (1759 † 1840) szolgabiró, Harkácson volt birtokos. IV. Gáspár (1745, † 1807) Dobsinán volt birtokos. Vilmos (1776 † 1848) gömöri számvevő. Gusztáv Adolf (1793 † 1858) cs. kir. kapitány, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Ádám Tádé (1819 - 27) szolgabiró. János (1751, † 1825) a kishonti evang. esperesség felügyelője. István (sz. 1777 † 1859) a rima-brezói vasbányatársulat tagja. Pál (sz. 1821) 1840—44. Gömör vármegye tiszti ügyésze, 1844-ben a csetnekir éz- és vasgyár igazgatását vette át 1867, 1869, 1876 és 1878-ban a rozsnyói kerület országgyűlési képviselője. Ábrahám 1848-ban tüzérönkéntes, 1861-től kezdve Budapesten orvos, kinek neve főleg a hasonszenvi gyógymód terén vált ismertté. Boldizsár (sz. 1827) papirgyár-igazgató. Bertalan (sz. 1832) mérnök Gömörben. II. Lajos (1659) iglói szenátor ágából: III. Lajos (sz. 1654) a rozsnyói ág őse. Utódai közül: Dániel (sz. 1809) kir. tan., a keresk. tan. ülnöke. II. Lajos testvére, Zsigmond (utószülött sz. 1661), kinek utódai Rozsnyón telepedtek le. Ezen ágból II. Lajos 1786-ban szerezte a zabari birtokot. Unokája: Mihály (sz. 1754), Gömör vármegye főjegyzője. Sámuel (1745, † 1813) Torna vármegye táblabirája; fia, Sámuel (sz. 1777, † 1848), Gömör vármegye főpénztárnoka, testvérei: József (sz. 1780) ügyvéd; Lajos (sz. 1793, † 1863), a Coburg herczegi uradalom ügyésze. II. Sámuel fia, Gyula (1842—49), főszolgabiró, Kun-Taplóczán volt birtokos. Miksa-Jenő Gömör vármegye tiszti ügyésze, Csetneken volt birtokos (1862). A család többi ágára ezúttal nem terjeszkedünk ki.

SZONTAGH.

Czímer: (1632. évi) kékben, hármas zöld halmon, sugaras arany-nap. Sisakdísz: a nap. Takarók: kékarany.

Sztehló. *Sztehló* (Sztehló). Mátyás és fia András 1712 jún. 6-án nyertek czímeres nemeslevele., III. Károly királytól. A család tagjai nagyobbrészt az evang. lelkészi pályán működtek. Az 1755. évi összeírásban Gömör vármegye nemesei között e családból János és Mátyás neveivel találkozunk.

Szuhay. *Szuhay* (szuhafői). A XIV. században tünik fel Szuhafőn vagy Felső-Szuhán, hol jelenleg is birtokos. 1381-ben Péter fia János, Gömör vármegye táblabirájává jelöltetik. 1552-ben István, Bussa várának kapitánya. Másik István felhévvízi apát, 1593-tól váczi püspök, 1600-tól egri püspök, 1607-ben kalocsai érsek. A XVII. században egy ága Abauj vármegyébe szakadt s Kinis-pusztán volt birtokos. Mátyás II. Rákóczy György alatt kállai kapitány, 1670-ben Thököly híve s annak hadnagya István 1685-ben Kékkő kapitánya. Az 1755. évi összeírásban Gömör vármegye nemesei közt Ferencz, István, János, Márton és Mátyás neveivel találkozunk. Márton 1818-ban gömöri táblabiró, fia József várm. tiszti ügyész.

Tánczos. *Tánczos.* E családból az 1755. évi nemesi összeírásban András és János neveivel találkozunk Gömör vármegye nemesei közt, a kik valószinűleg azon T. István utódai, kinek nemessége 1719-ben erősíttetett meg.

Thuránszky. *Thuránszky* (thuriki). Liptó megye ősi családja E vármegyében a XVII. század közepén tünik fel, a midőn Péter 1648-ban Makay Györgygyel együtt beiktattatik a magtalanul elhalt Naprágyi István naprágyi kúriájába.

Tihanyi. *Tihanyi* (ebeczki) Hont- és Nógrád vármegyékben birtokos család. István a XVIII. század elején Nátkay Máriát vevén nőül, Egyházasbáston és Péterfalván bírt földesúri joggal. Utóbb Ráhón is bírtak.

Tomcsányi. *Tomcsány*: (tomcsinyi). Túrócz vármegyéből származik, 1467-ben nyert új adományt Tomcsinyre. A XVII. század elején egy ága Trencsénbe szakadt. Az 1755. évi nemesi összeírásban Gömör vármegye nemesei közt János, János özvegye és hasonnevű fia vannak fölvéve. Sámuel 1736-ban Békés vármegyébe költözött, kinek ágából József 1848-ban Békés várm. alispánja, 1848-ban Békés-, 1861-ben Csongrád vármegye főispánjává neveztetett ki.

Tornallyay (tornallyai). Gömör vármegye egyik legrégibb családa. Őse Gömöri Pál, kinek fiai: Murány, Feliczián, Pál és Péter 1274-ben tünnek fel. A családot Feliczián terjeszti tovább, ennek utóda Benedek (1364), kinek fiai Kövi helységet foglalták el, ezek közül Sandrintől származik tovább a család. Unokája II. Sandrin (1474), ennek fiai közül V. János 1498-ban Gömör vármegye alispánja, Mohácsnál esett el. Jakab 1528-ban Gömör vármegye alispánja, János király híve. Fia VI. János, a ki Basó Mátyás gyámsága alatt állott. Csak egy leánya volt: Anna (1581), kiben ezen ágnak magvaszakadt. A másik ágból: Zsigmond (1595), György (1603—1609), Márton (1643), Zsigmond (1663—1677) és Ferencz (1702) Gömör vármegye alispánjai. Az 1755. évi nemesi összeírásban e családból György, János és Márton neveivel találkozunk Gömör vármegye nemesei közt. A XIX. század első felében Tornallyán bírt földesúri joggal, hol jelenleg is birtokos. T. János 1513-ban nyert czímeres nemeslevelet Ulászló királytól. Tornallyay.

Czímer: kékben, a paizs felső jobb sarkában befelé fordult holdsarló, balfelől hatágú arany-csillagtól kísért, fehér sziklás hegyen emelkedő három (1 : 2) ablakos vártorony előtt lépő egyszarvú. Takarók: zöldarany.

Tóth I. Péter és társai 1636 okt. 20-án nyertek czímeres nemeslevelet, mely Abauj vármegyében 1637 márcz. 4-én hirdettetett ki. Tamás és András 1725-ben Méhin, István Runyán bírt. János és István 1765-ben tiltakoznak Plettrich Gábor és János Sztárnyába iktatása ellen. Tóth.

Tóth II. Egy másik Tóth család 1634 szept. 10-én szerezte nemeslevelét és 1635 ápr. 28-án hirdettette ki. János és Márton a XVIII. század elején Mellétén lakott. István és János 1635-ben megveszi Beretkey Mihály mellétei birtokát. Pál 1747-ben ellentmond Draskóczy Sámuel beiktatásának Mellétébe. Tóth.

Tóth-Szabados. Zabarra nyert adományt. A XVIII. század első felében még ott bírt földesúri joggal, utóbb azonban a család kihalt. Tóth-Szabados.

Török (szendrei nemes és gróf). Első ismert őse I. Bálint (1533—54) egri, majd szendrei vajda. Fia II. Bálint († 1630) egri kapitány, fia III. Bálint Torna várm. alispánja († 1677), kinek fia Ferencz (sz. 1641) szintén Torna vármegye alispánja. Fiai közül: II. András (sz. 1702, † 1723) nógrádi alispán és II. Ferencz (1687), kinek fia József 1774-ben grófi rangra emeltetett. II. András ágából: Imre († 1751) Kis-Hont- és III. András (1741) Gömör vármegye alispánja. Imre utóda: III. Sándor 1861-ben Nógrád vármegye alispánja, ennek fia Zoltán (1898-tól) Nógrád vármegye főispánja. III. András ágából: II. Sándor 1862-től Gömör várm. alispánja. András 1848-ban honvédtiszt. Bálint jelenleg Jánosiban birtokos. A család a XIX. század első felében Bakti-pusztán bírt földesúri joggal. Török.

Czímer: kékben, jobb előlábával görbe kardot, baljával levágott török főt tartó arany-oroszlán. Sisakdísz: paizsbeli oroszlán növekvően. Takarók: kékarany.

TORNALLYAY.

Turcsányi (turcsányi). A Divék nemzetségből származik. Ősi fészke Nyitra vármegye, honnan idővel Bars-, Hont- és Gömör vármegyékbe elterjedt. Az 1755. évi összeírásban Gömör vármegye nemesei közt György, István és János neveivel találkozunk. Turcsányi.

Ujházy (budaméri). Sáros vármegyéből származik. György 1669-ben nyert czímeres nemeslevelet, mely 1670-ben hirdettetett ki Szepes vármegyében. Az 1755. évi összeírásban e családból Jakab, György és Mihály van felvéve Gömör vármegye nemeseinek sorába. Ujházy.

Ujváry. András a XVI. század végén felesége Abaffy Orsolya jogán Abafalván és Lénártfalván birtokos. István 1670-ben zálogba veszi Hős István sánkfalusi birtokát. 1755-ben István és János fordul elő az összeírásban. Utóbb a család kihalt. Ujváry.

Urbán (beharfalvi). Liptó vármegyéből származik, egy ága Nógrádba szakadt, hol András 1755-ben Nagy-Kürtösön volt birtokos. Ugyanezen évi nemesi összeírásban Gömör vármegye nemesei közt e családból Balázs, Márton, Mihály, Pál és János neveivel találkozunk. Urbán.

Urbányi. Nemességre 1647-ben emeltetett. A XVIII. század első felében költözött a megyébe. Tagjai közül: Ferencz 1736-ban főügyész, Mátyás bent van az 1755. évi összeírásban. Urbányi.

Uza (uzapanyiti és szászfai). Ősi gömörvármegyei család. Első ismert ősei Péter (1271) és Tóbiás 1270-ben Sáros vármegyében nyertek adományt. 1311-ben Uza mester nevével találkozunk. Paniti Uza Miklós 1415-ben Oroszházát bírta, 1427-ben Szászfán (Abauj) 29 portája volt. A családfa Bernáttól (1492—1512) származik le. Fiai Lénárt, ennek fiai Imre és II. Bernát 1557-ben osztoznak. Imre utódai közül: Imre (1639—46) és I. Sándor (1684) Gömör vármegye alispánjai. II. Bernát ágából: III. Bernát († 1633) szolgabiró Abaujban; IV. Bernát (1667—83) esküdt ugyanott; Zsigmond 1720-ban Szászfán birtokos, melyet ezen évben 400 frtért eladott. Testvérének Mihálynak fia: III. Zsigmond 1763-ban Borsod vármegyébe költözött, fia Pál 1780-ban hadnagy a Gyulay-ezredben. Uza.

Valkay. Az 1755. évi nemesi összeírásban Gömör vármegye nemesei közt e családból Gáspár és János neveivel találkozunk. Utódaik még a XIX. század első felében Gömörben birtokosok voltak. Valkay.

Vályi (felső-vályi). Ősi fészkök Felső-Vály, melyre 1274-ben nyertek adományt, s birtokában 1347-ben Miklós nádor által megerősíttettek. Ezt a két adománylevelet 1464-ben írta át az egri káptalan. 1515-ben V. Simon és Tamás egy kúriát nyernek Felső-Vályban, melybe a jászói káptalan által beiktattattak. A XVIII. század elején V. István Vályi.

WESSELÉNYI.

Nagy-Tornyára Zemplén vármegyébe költözött, testvérei Mihály és György Felső-Vályban maradtak. Ezeknek utódai közül Mihály van felvéve az 1755. évi nemesi összeírásban Gömör vármegye nemesei közt. István utódai közül, a ki a ladmóczi és nagytornyai ágat alapította, az 1755. évi összeírásban Zemplén vármegye nemesei közt György özvegye, Ferencz és István neveivel találkozunk, mely ág a XIX. század elsőfelében Lásztóczon, Bánóczon és Kis-Ráskánvolt birtokos.

Vay. *Vay.* (vajai báró). A család eredetét a Szabolcs vármegyét tárgyaló kötetben ismertettük. Gömör vármegyében László ága, a ki 1799-ben bárói rangot nyert, telepedett le. Fia Alajos (sz. 1817) volt cs. kir. lovassági főhadnagy, primóczi Szentmiklóssy Annával kötött házassága révén Bánrévén volt birtokos. Fiai: Aladár (sz. 1846) Harkácson, Mellétén, Lőkösházán; Dénes (sz. 1847, † 1903) Pozsony vármegye volt főispánja, Derencsényben és Bellényben birtokos.

Vécsey. *Vécsey* (hajnácskői és hernádvécsei). Ugocsa vármegyéből származik. Első ismert őse Szőlősi Balázs (sz. 1470-ben Hernád-Vécsén); Balázs fiaival együtt 1507 nov. 25-én czímerlevelet, 1517-ben új adományt nyer Vécsére, honnan a család nevét vette. István 1530-ban Buda várának ostroma alkalmával szerzett érdemeiért 1532-ben czímerújító levelet nyert. A család fényét Sándor († 1697) emelte fel, a ki Hajnácskő várának kapitánya volt, melyet 1685-ben rajtaütéssel foglalt el Thökölytől s 1692 nov. 21-én bárói rangra emeltetett. Sándor fiai közül Sándor († 1748), az idősebb vagy gömöri László († 1759) az ifjabb nagyváradi ágat alapította. A gömöri ágból: II. József 1741—44-ben a gömöri nemesi felkelő sereg kapitánya, Ung várm. főispánja (1769). II Ferencz: fia Szigbert (1739, † 1820) altábornagy, ennek fia Ágost (sz. 1775. † 1857) vezérőrnagy, 1813-ban grófi rangra emeltetett. Fiai közül Károly 1848—49. honvéd tábornok kivégeztetett Aradon 1849 okt. 6-án; Ede (sz. 1810, † 1856) alezredes; Ágost (sz. 1813, † 1879) cs. kir. kamarás, kiben a grófi ágnak magvaszakadt. József utódai közül Ignácz (1832) Feleden, János (sz. 1793, † 1857) Hajnácskőn volt birtokos, neki azonban csak egy fia volt, Gyula (sz. 1826), kinek házassága gyermektelen maradt. A család Ajnácskőn, Feleden és Majom helységben bírt földesúri joggal. A család czímerét l. a Szabolcs vármegyét tárgyaló kötetben.

Vietoris. *Vietoris.* E családból az 1755. évi nemesi összeírásban Gömör vármegye nemesei közt András nevével talákozunk, kinek egyik fia Jonathán 1760-ban Jénában tanult, utóbb soproni evang. tanár volt († 1802), másik fia Dávid 1763-ban orvostudorrá avattatván, Gömör-, Liptó- és Sáros vármegyékben működött.

Vörösmarty. *Vörösmarty.* A család Pálffy nádortól 1749-ben nyert adományt Mellétén. Ezenkívül Sztárnyán is bírt földesúri joggal.

Wesselényi. *Wesselényi* (hadadi báró és gróf †). A család a XIV. században tünik fel. I. Miklós (sz. 1504, † 1584) János király belső embere, János Zsigmond alatt, mint ítélőmester szerepelt. Testvére, I. Ferencz a szentpáli csata után (1575) Erdélyből menekülni volt kénytelen, de Báthori István utóbb megkegyelmezett neki s a hadadi uradalmat nyerte, majd 1582-ben pedig bárói rangra emeltetett. Fiai: István (1612—24) II. Ferdinánd udvari tanácsosa, Közép-Szolnok vármegye főispánja és Pál (1610) kincstárnok, kinek ága jelenleg is virágzik. István fia II. Ferencz (sz. 1605, † 1667 márcz. 23.) korán katonai pályára lépett, előbb Fülek kapitánya volt, majd Széchy Máriával kötött házassága révén rohamosan emelkedett. 1644-ben nyerte adományul Murányt és Balogot, 1646-ban grófi rangra emeltetett, 1647-ben Magyarország főtábornagyává neveztetett ki. 1655 márcz. 15-én nádorrá választatott, — e mellett 1660-tól haláláig Gömör vármegye főispánja volt. Fiai: László szendrei, Ádám (1677) füleki kapitányok utódok hátrahagyása nélkül halván el, a grófi ágnak magvaszakadt.

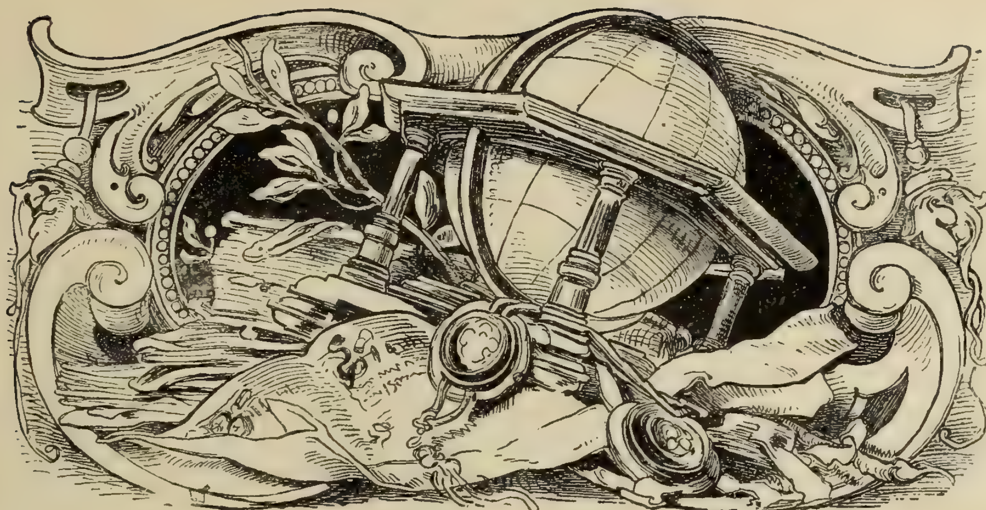
Czímer (ősi, színjelzés nélkül): paizs lábbal, abban egy hal. A czímerben gyökerestől kitépett, fatörzshöz lánczolt fóka. Sisakdísz: három strucztoll.

Zolnay. *Zolnay.* Zólyom vármegyéből származik. A XIV. században tünik fel. 1558-ban György Zólyom vármegye alispánja. Péter 1646-ban Zólyom vármegye követe. Idővel átszármazott Gömörbe is, hol Péter az 1755. évi nemesi összeírás alkalmával a vármegye nemesei közé felvétetett.

Czímer: kékben, koronás hármas halmon, befelé fordult ezüst-félhold és hatágú arany-csillag által kísért három vörös-fehér lobogó. Sisakdísz hiányzik. Takakék: kékarany-vörösezüst.

*

Források: *Nagy Iván*, Magyarország családai. — *Siebmacher's* Allg. Wappenbuch: Ungar. Adel. — *Csoma* József, Abauj várm. Monogr. — *Illéssy-Petkó*, Királyi könyvek. — *Illéssy* János dr. Az 1754 55 évi orsz. nemesi összeirás. — *Turul* 1883—1903 évf. — *Nagy Iván*, családt. ért. I—III. — Levéltári anyag: Orsz. levélt. Dicalis összeirások. — Egri káptalan elenchusai — Végül az egyes családoktól beérkezett adatok.

TARTALOMJEGYZÉK.

KÉPEK ÉS MELLÉKLETEK.

I. ÖNÁLLÓ KÉPEK, MŰMELLÉKLETEK ÉS TÉRKÉPEK.

II. SZÖVEG KÖZÉ NYOMOTT KÉPEK.

CZÍMEREK.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

NYOMATOTT LÉGRÁDY TESTVÉREKNÉL, BUDAPEST.

